

Azərbaycan Respublikasının Parlamentİ

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Müəlliflər Oqtay Əsədov
Milli Məclisin Sədri

Rafael Cabrayilov
Milli Məclisin deputatı

Redaktor Səfa Mirzəyev
Milli Məclis Aparatının rəhbəri

Tərcümə edənləri Dr. Qabil Əhmədov
Dr. Qılıçxan Bayramov
İrada Qafarova

Authors Oqtay Asadov
The Speaker of the Azerbaijan Parliament,

Rafael Jabrayilov
The Member of the Azerbaijan Parliament

Editor Səfa Mirzəyev
The Head of Staff of the Azerbaijan Parliament

Translators Dr. Gabril Akhmedov
Dr. Gilinjkhan Bayramov
M. phil. Irada Gafarova

Milli dövlətçiliyimizin inkişaf, möhkəmlənməsi və uğurları gələcəki dövlət xadimi, müasir Azərbaycan dövlətinin və parlamentinin yaradıcısı böyük öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Dövlətimizin lideri Heydər Əliyevin müdrik siyasəti, rəhbərlik məharəti, zəngin təcrübəsi, böyük təşkilatçılıq sahəsində müasir Azərbaycan parlamentini dərnəkdən, müstəqil qanunverici orqanına çevirmişdir.

Kitabda Azərbaycan parlamentinin 90 illik fəaliyyəti tədqiq edilmiş, parlament və parlamentarizmin ən aktual problemləri müasir təsəvvürdə diqqətə çatdırılmışdır. Birinci fəsil Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin parlamentinə, ikinci fəsil İslamliq İttifaqının qəbul edilmiş qanunverici orqanına və üçüncü fəsil yaradıcısı Cənab Milli lider Heydər Əliyev olan müasir Azərbaycan parlamentinin fəaliyyətinə həsr edilmişdir.

Kitabda milli maraqlı gələcənin etirazları, azadlıq, müstəqillik, demokratıya parlament əyası, əsədənəyyat və qanunvericilik fəaliyyətinin inkişafının 90 illik tarixi gənliyi əks etdirilmişdir.

The development, consolidation and successes of our national statehood are inseparably linked with the name of outstanding statesman, founder of present day Azerbaijan state and Parliament, our national leader Heydar Aliyev. It was wise political line of our national leader, his management skills, rich experience and organizational talent that contributed to the formation of the contemporary Azerbaijan Parliament as domestic, an independent legislative body.

The monograph examines the 90-year activity of the Azerbaijan Parliament to elucidate topical problems of the Parliament and Parliamentarism in each chapter. Chapter I reviews the Parliament of the ARD, chapter II deals with ideological guidelines of the Soviet legislative body, chapter III considers activities of the modern Azerbaijani Parliament founded by our national leader Heydar Aliyev.

The 90-year history of the Azerbaijan Parliament, awakening of national identity, freedom, independence, democracy, political culture and legislative activity are echoed in the book.

Giriş

«1918-ci ildə yaranmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti bizim milli sərvətimizdir, tariximizin parlaq səhifəsidir, xalqımızın böyük nailiyyətidir. Məhz bunlar hamısı birlikdə indiki müstəqil Azərbaycanın həm iqtisadi, həm intellektual, həm də mədəni potensialını yaratmışdır».

Heydər Əliyev

Azərbaycan xalqının XX əsrin əvvəllərində azadlıq və istiqlaliyyət uğrunda apardığı mübarizə, bu il 90 illiyini qeyd etdiyimiz Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin (I Respublikanın) yaranması ilə nəticələnmişdir. 1998-ci il yanvarın 30-da umummilliləşən lider, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev ilk dəfə olaraq «Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illiyinin keçirilməsi haqqında» sərəncam imzalamış və bu yubiley dövlət səviyyəsində geniş keçirilmişdir. Umummilliləşən liderin qeyd etdiyi kimi, əgər XX əsrin əvvəllərində xalqımız milli azadlıq, dövlət müstəqilliyi yolunda ilk dəfə böyük addım atıbsa, XX əsrin sonunda milli azadlığa, dövlət müstəqilliyinə tam nail olmuşdur: «Müsləman Şərqində ilk demokratik cümhuriyyətin məhz Azərbaycan torpağında yaranması xalqımızın o dövrdə və o illər arafa-

Introduction

«The Azerbaijan Democratic Republic established in 1918 is our national property, a brilliant chapter in our history, the greatest achievement of our people. All these contributed to the creation of economic, intellectual and cultural potentials of Azerbaijan»

Heydar Aliyev

The movement of the Azerbaijan people for national liberation and independence in the early 20-th century marked the establishment of the Azerbaijan Democratic Republic (the I Republic), whose 90-anniversary we are celebrating today. On January 30, 1998 our national leader and prominent statesman Heydar Aliyev signed a decree «On Celebration of the 80-Anniversary of the Azerbaijan Democratic Republic».

This jubilee celebrated on a state level, was really memorized in minds forever. Our national leader noted that while our people made its first steps toward the national liberation and state independence earlier XX century, today, at the end of the 20 century our people achieved its goal:

sində - XIX əsrin sonunda və XX əsrin əvvəllərində milli müstəqillik və azadlıq duyğuları ilə yaşaması ilə bağlıdır. O illərdə xalqımızın qabaqcıl şəxsiyyətləri, mütəfəkkir adamları, ziyalıları xalqımızda milli azadlıq, milli müstəqillik duyğularını gücləndirmiş, milli dirçəliş, milli oyanış əhval-ruhiyyəsini yaymış və bunların hamısı məntiqi olaraq Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır.

1918-1920-ci illərdə fəaliyyət göstərmiş Azərbaycan Demokratik Respublikasını «ziyalıların hakimiyyəti dövrü» kimi də xarakterizə etmək olar. Məhz Qərbi Avropa ölkələri Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini «maarifçi hökumət» kimi təqdim etmişlər. Əgər, Azərbaycanda ziyalıların hakimiyyəti illərdə demokratik, dünyəvi, azad respublika qurulmuşdursa, XX əsrin sonlarında müstəqil Azərbaycan dövlətinin bərpa edilməsində ümummillə lider Heydər Əliyevin misilsiz xidmətləri və fəaliyyət tarixi bir hadisə kimi Azərbaycan və dünya tarixində qalacaqdır.

Bu il həm də Azərbaycan Demokratik Respublikası parlamentinin ilk iclasının keçirilməsinin 90 ili tamam olur. Müsəlman şərqində ilk parlamentli respublikanın tarixi Azərbaycan parlamentarizminin tarixidir. Demokratik, hüquqi dövlət yaradan AXC hakimiyyəti qanunların aliliyini təmin etməli olan təsisatların, ilk növbədə parlamentin yaradılması zərurətini ən ümdə vəzifələrdən biri hesab edirdi. Parlamentin fəaliyyətə başlamasına qədər Azərbaycan Təsis Məclisi - Milli Şura və icraedici orqan - Nazirlər Kabineti çox mürəkkəb şəraitdə fəaliyyət göstərərək, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qorunub saxlanılmasında əhəmiyyətli işlər görmüşlər. Dünya təcrübəsində, ekstremal şəraitdə Milli Şura kimi ali hakimiyyət orqanının yaradılması prezidentləri mövcud olmuşdur.

Məhz Milli Şura ilk dəfə olaraq, hələ qədim dövrlərdən Qafqazdakı və ondan cənubdakı bu coğrafi ərazini bildirən «Azərbaycan» adını dövlətə aid edərək, 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yarandığını elan etdi. AXC-in yaranması xalqın milli mənlilik şüurunun artması, Rusiya imperiyası-

«The establishment of the first Democratic Republic of Moslem is Orient on the land of Azerbaijan is attributable to the ideas of national independence and freedom in the end of the 19-beginning of the XX centuries. These were progressive intellectuals of the reviewed period who contributed to the strengthening of national liberation and independence feelings of our people; dissemination of national rebirth concepts and awakening of the atmosphere of national Renaissance. All these logically resulted with the establishment of the Azerbaijan Democratic Republic»

Realizing its captivity in 1918-1920, the Azerbaijan Democratic Republic may rightfully be termed as «the power of intellectuals» it was West-European countries that presented the ADR as «the government of enlightenment». Just as the democratic, secular republic was established in the epoch of Azerbaijani intellectuals, it was our national leader Heydar Aliyev who in the end of the 20-th century, thanking to his inestimable contribution and incomparable services, added a glorious page to the history of Azerbaijan in the international community.

This year is remarkable with the 90-anniversary of the first session of the Parliament of the ADR. The history of Moslem world's first Parliamentary Republic is concurrently the history of the Azerbaijan Parliamentary. Adherent of the democratic and legal state, the ADR considered it task of paramount importance to establish structures, in the first turn, the Parliament, based on the supremacy of law. Before the Parliament started its work, the National Council and the executive body - Cabinet of Ministers of the ADR had tried their hardest to protect democratic achievements of the country.

It was the National Council that gave the name of «Azerbaijan» to the ancient geographical area of the Caucasus and southern regions to proclaim the establishment

The Parliament of the Azerbaijan Republic

nın müstəmləkə əsarətindən qurtulmaq, milli dövlətini qurmaq, demokratik respublika idarəçilik formasında ölkədə yaşayan bütün xalqlara azad və bərabər şərait yaratmaq istəyi ilə bağlı idi. Bunun üçün Azərbaycanda bir sıra siyasi və hüquqi əsaslar artıq mövcud olmuşdur. Belə ki, mayın 27-də Zaqafqaziya Seyminin müsəlman üzvləri fəvqəladə yığıncağa toplaşaraq Azərbaycan Milli Şurasını təsis etdilər. Milli Şuraya legitim əsaslarla seçilmiş nümayəndələr daxil idi. Onun üzvləri 1917-ci il noyabrın 26-28-də Ümumrusiya Müəssislər Məclisinə keçirilmiş seçkilərdə iştirak etmiş səlahiyyətli nümayəndələrdən təşkil edilmişdir. Milli Şura Azərbaycanın Dövlət Müstəqilliyini 24 səsle elan etməklə yanaşı 9 nəfərdən ibarət icra orqanı - İdarə Heyətini yaratdı. F.X.Xoyski icra orqanının sədri seçildi.

Həmin dövrdə yaranmış mürəkkəb siyasi vəziyyət eləcə də, Azərbaycan Milli Şurası üzvlərinin «humanizm» prinsiplərindən çıxış edərək İrəvanı ermənilərə paytaxt kimi güzəştə getmələri təəssüf doğuran hal kimi qiymətləndirilə bilər. Bu barədə qərar Milli Şuranın 29 may 1918-ci il tarixli iclasında verilmişdi. İclasın 3 sayılı protokoluna görə, F.X.Xoyski Milli Şurada erməni Milli Şurası ilə apardığı danışıqların nəticələri barədə məruzə etmiş, «erməni federasiyasının yaradılması üçün onlara siyasi mərkəz lazım olduğunu», «Gümrünün Türkiyəyə keçməsindən sonra belə mərkəzin yalnız İrəvan ola biləcəyi haqqında məlumat verdikdən sonra İrəvanın ermənilərə güzəştə gedilməsinin zəruri olduğunu bildirmişdir».

Milli Şurada səsvermədə 28 nəfər şura üzvündən 16 nəfəri İrəvanın güzəştə gedilməsinin lehinə, 1 nəfər əleyhinə səs vermiş, 3 nəfər bitərəf qalmışdır. Bu məsələ Milli Şuranın 1 iyun 1918-ci il tarixli iclasında yenidən gündəliyə daxil edilmiş və şura üzvləri iclasda İrəvanın ermənilərə güzəştə edilməsinə etiraz etmişlər. Sonda Milli Şura bu etirazı müzakirə etmədən iclas protokoluna əlavə etməyi qərara aldı. Həmin dövrdə İrəvanın ermənilərə güzəştə edilməsi sonrakı mərhələdə bədnam qonşularımızdan daha bö-

of the Azerbaijan Democratic Republic on May 28, 1918. The establishment of the ADR was attributable to the awakening of national identity of the people, deliverance from the yoke of the Russian Empire, aspiration of Azerbaijanians to build a national state and provide necessary conditions for all peoples of the country to live in the atmosphere of equality and freedom, legality and democracy. For this to happen, there were certain political and legal prerequisites in Azerbaijan. Thus, Moslem members of the Tran-Caucasian Seim convened their extraordinary session on May 27 for founding the National Council (UN) of Azerbaijan. The NC was made of MPs elected to the All-Russian Assembly as a result of November 26-28, 1917 elections. The NC proclaimed the state independence of Azerbaijan by a vote of 24 and set up a managerial staff of the executive body, consisting of 9 members with F.Kh. Khoiskiy as a head of this structure. Regretfully, members of the NC, guided by principles of «humanism» and adjusting for the complex political situation in the world, decided to grant Yerevan to Armenians as the capital of this country. There was an appropriate decision of the NC about that dated Ma 29, 1918. The protocol of the meeting №3, witnessing that F. Kh. Khoiskiy made a report to the NC on results of negotiations with the Armenian NC. He informed the NC that «they (Armenians) needed a political center to create the Armenian Federation, stressing upon the necessity of granting Yerevan to Armenians» following a transfer of Gumri to Turkey».

Results of the NC voting were as follows: Some 16 out of 28 members voted for concessions to Armenians; 1 person voted against and 3 abstained. This question was again put on the agenda of the NC on July 1, 1918 and the NC members objected to making concessions to Yerevan. Then, the NC accepted a decision to put this objection

yük torpaq iddiaları ilə çıxış etmələrinə gətirib çıxardı. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 18 yanvar 2008-ci ildə Ağdam rayonuna səfəri zamanı bu məsələlərə toxunmuşdu: «İndiki Ermənistan dövləti tarixi Azərbaycan torpağında formalaşmışdır. İrəvan şəhərini Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəhbərliyi 1918-ci ildə Ermənistanla hədiyyə edibdir. Yumşaq desək, o da böyük səhv idi. 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yarananda İrəvan şəhərini Ermənistanla bağışlamışdır. İrəvan xanlığı əzəli Azərbaycan torpağıdır. Ermənilər bu bölgəyə qonaq kimi gəlmişdilər. Ona görə, haqq-ədalət, tarixi həqiqət, beynəlxalq hüquq, iqtisadi imkanlar, hərbi potensial--bütün bu amillər tərəzinin bir gözündə, Ermənistanın qeyri-konstruktiv və heç bir beynəlxalq normalara sığmayan siyasəti tərəzinin başqa gözündədir».

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 15 fevral 2008-ci il tarixdə «Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 90 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında» sərəncam imzaladı. Sərəncamda AXC-nin ölkəmizin milli dövlətçilik tarixində xüsusi yer tutduğu qeyd olunmuş və mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi də Xalq Cümhuriyyəti parlamentinin 90 illik yubileyinə həsr olunmuş xüsusi tədbir keçirəcəkdir.

1918-ci ilin mayın 30-da Azərbaycanın öz müstəqilliyini elan etməsi barədə dünyanın əsas siyasi mərkəzlərinə radioteleqrafla məlumat verildi. Milli Şura Azərbaycan hökumətinin təşkilini F.Xoyskiyə tapşırdı. İlk hökumət «Müsavət», «Müsəlman sosialist bloku», «Hümmət», «İttihad» və bitərəflərdən ibarət 9 nazirni təmsil edirdi. Bu dövrdə Azərbaycan Milli Şurasının və hökumətin Gəncəyə köçməsi ilə əlaqədar müxtəlif qüvvələr arasında mübarizə gedirdi. İyunun 19-da Azərbaycanda yaranmış gərgin vəziyyət nəzərə alınaraq bütün ölkə ərazisində hərbi vəziyyət elan edildi. Nazirlər Kabinetinin 1918-ci il 26 iyun tarixli 164 sayılı sərəncamına əsasən Azərbaycan Milli Ordusu yaradıldı.

on the meeting protocol without any debates. It is deplorable fact that these concessions inspired our notorious to lay claims to Azerbaijan several decades later. During his visit to the Agdam region on January 18, 2008, President İlham Aliyev touched upon this issue: «Today's Armenia has formed its territories on historical Azerbaijani lands. The leaders of the Azerbaijan Democratic Republic handed the city of Yerevan to Armenia on a plate. To put it mildly, this was a great mistake.

The city of Yerevan was given to Armenia by the ADR in 1918. The Yerevan khanate was primarily Azerbaijani land. Armenians arrived here as guests. On the one hand, there are justice, historical truth, international law, economic and military potentials; on the other, non-constructive, senseless policy unacceptable with international standards»

On February 15, 2008, President of Azerbaijan İlham Aliyev signed a decree «On Celebration of the 90-Anniversary of the Azerbaijan Democratic Republic» which provided for holding festivities due to this momentous event. The Milli Majlis (Parliament) of the Azerbaijan Republic will also have some special celebrations devoted to the 90-anniversary of the ADR's Parliament.

On May 30, 1918 Azerbaijan notified main world political centers of its independence by radio-telegraph network. The NC entrusted F.Kh.Khoiskiy formed the first government of Azerbaijan 9 Ministers-members of «Musavat», Moslem Socialist Bloc», «Hummet», «İttihad» and non-party neutrals. In the considered period debates were underway between various political forces the country, regarding the transfer of Milli majlis and the government to Ganja. On June 19, when adjusted for the crisis situation the martial law was imposed in the country. Under the decree of the Cabinet of Ministers, dated June 26, 1918, №164, a national army of Azerbaijan was

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Hökumət Gəncədəki fəaliyyəti dövründə – 1918-ci ilin iyunun 27-də Azərbaycan dilinin dövlət dili elan edilməsi haqqında fərman imzaladı. Azərbaycan dilli savadlı kadrların çatışmazlığı nəzərə alınmaqla, dövlət idarələrində müvəqqəti olaraq rus dilindən də istifadəyə icazə verilirdi. İyunun 24-də üzərində ağ rəngli aypara və səkkizgüşəli ulduz təsviri olan qırmızı bayraq dövlət bayrağı kimi qəbul olundu. Noyabrın 9-da isə həmin bayraq üçrəngli – yaşıl, qırmızı və mavi zolaqdan ibarət olan bayraqa əvəz edildi. Həmin il Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin himninin qəbul edilməsi ilə də əlamətdar oldu. Azərbaycanın milli valyutası – manatın da dövrüyyəyə buraxılması AXC hökumətinin qısa müddət ərzində həyata keçirdiyi uğurlu tədbirlərdən sayıla bilər.

1918-ci ilin avqustun 1-də Bakıda eser-mənşevik və daşnaklardan ibarət «Sentrəkaspi» diktaturası adlanan mütrəce bir qurum yarandı. Həmin ilin sentyabr ayının 15-də Qafqaz-İslam Ordusunun uğurlu əməliyyatı nəticəsində «Sentrəkaspi» diktaturası devrildi və paytaxt Gəncədən Bakıya köçdü.

AXC dövründə xalq maarifi sahəsində də əhəmiyyətli işlər həyata keçirilmişdi. Bütün məktəblərdə Azərbaycan dilinin tədrisi məcburi hesab edildi, orta məktəblər milliləşdirildi, rus tarixi əvəzinə ümumtürk tarixi tədris olunmağa başladı. Parlament 1919-cu il sentyabrın 1-də Bakı Dövlət Universitetinin təsis olunması barədə qərar qəbul etdi. Azərbaycanın müxtəlif regionlarından dövlət hesabına yüza yaxın gənc azərbaycanlı ali təhsil almaq məqsədilə Avropanın nüfuzlu universitetlərinə göndərildi. 1919-cu ilin oktyabrında mətbuat sahəsində senzuranın ləğv edilməsi də diqqət çəkən mühüm məsələlərdəndir.

Müsəlman şərqində ilk dəfə olaraq kişilərlə bərabər, qadınlara da seçki hüququnun verilməsi Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət yaratmaq əzmində olduğunu bütün dünyaya nümayiş etdirdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti bütün müsəlman şərqində yaranan ilk Respublika idi.

created. While being at Ganja, the government signed a decree on proclaiming Azeri as a state language of the Republic. For lack of Azeri – speaking educated human resources, it was allowed to use Russian, equally with Azeri, in state managements and organizations. On June 24, the state banner with white crescent and 8 – pointed star was raised. On November 9, the same banners was replaced by the three-colored (green, red and blue strips) one. In the same year the adoption of the national anthem of the ADR came to existence. Among achievements of the new state power there was an appearance of the national currency of Azerbaijan – manat into circulation.

On August 1, 1918 a reactionary armed structure «Centro-Caspiy» created by Socialist Revolutionaries, Mensheviks and Dashnaks was set up. In the same year, due to successful operations of the Caucasian Islam Army, this dictatorship was overthrown, and the capital of «Centro-Caspiy» moved from Ganja to Baku.

Effective measures were taken by ADR to improve the situation in the system of education. Teaching of Azeri was announced as compulsory subject for all schools of the country; secondary schools were nationalized; The whole Turkic history was taught, replacing the history of Russia. On September 1919 the Parliament adopted a decision about the establishment of the Baku state University. Approximately 100 young Azerbaijanis from different regions of the country were sent abroad to get educated, on the state's expenses, mostly in Europe's prestigious universities. The cancellation of censorship in October 1919 existing upon the periodical press is also among issues worthy to note.

Contributing to the creation of democratic, legal and secular state was the ADR government's decision to apply, first ever in Moslem Orient, women's suffrage equally with men.

Milli Şuranın 1918-ci il noyabrın 19-da «Azərbaycan Cümhuriyyətinin parlamenti» haqqında qanun qəbul etməsi tarixi hadisə idi. 120 nəfər deputatdan ibarət Azərbaycan parlamenti dövlətçiliyin möhkəmlənməsində müstəsna rol oynamışdır. Parlamentin tərkibində Azərbaycanda yaşayan bütün icmaların təmsil olunması nəzərdə tutulurdu.

Azərbaycan parlamenti geniş səlahiyyətlərə malik olmuş və ölkənin milli maraqlarının qorunması baxımından mühüm addımlar atmışdır. Parlamentin Sədri Ə. Topçubaşovun rəhbərliyi altında nümayəndə heyətinin Paris sülh konfransında uğurlu diplomatik fəaliyyəti sayəsində Azərbaycan dünya dövlətləri tərəfindən de-fakto tanınmışdır. 1920-ci il yanvarın 11-də Antanta dövlətləri Azərbaycanın istiqlaliyyətini de-fakto tanıdılar. AXC fəaliyyət göstərdiyi 23 aylıq müddət ərzində 20-dən çox dövlətlə, o cümlədən Türkiyə, Gürcüstan, Ermənistan, İran, Belçika, Hollandiya, Yunanistan, Danimarka, İtaliya, Fransa, İsveçrə, İngiltərə, ABŞ, Ukrayna, Litva, Polşa, Finlandiya və digərlərlə baş konsulluq, konsul agentlikləri səviyyəsində əlaqələr qurmağa nail olmuşdur.

1920-ci il aprelin 26-27-də Rusiyanın XI «Qızıl Ordu»sunun 72 min nəfərlik qüvvəsi Azərbaycan Parlamentinə təqdim edilmiş razılığın əksinə olaraq Bakı şəhərinə daxil oldular. Beynəlxalq hüquqa zidd olaraq, onlar suveren dövləti devirdilər və Bakıdakı xarici diplomatik nümayəndələri həbs etdilər. Aprelin 28-də Azərbaycan faktiki surətdə işğal edildi və Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası yaradıldı. Sovet dövlətinin mövcud olduğu bütün dövr ərzində həmin gün «bayram» kimi qeyd olunurdu.

Paytaxtımızın ən görkəmli yerlərindən birində (İstiqlaliyyət küçəsi) Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin şərəfinə abidə kompleksi ucaldılmışdır.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, parlamentli respublika quruluşunda təsbit edilmişdi. Dövlət həyatında parlament nəinki qanunvericilik fəaliyyəti, həmçinin çox mürəkkəb daxili və beynəlxalq vəziyyətdə ölkənin suve-

It is to be kept in mind that the ADR was the first Republic in the entire muslimic world.

The Law of the ADR «On the Parliament of the Azerbaijan Republic», adopted on November 19, 1918 was an event of the historical importance. With 120 MPs, the Azerbaijani Parliament played a crucial role in strengthening the country's state might. All the communities and social strata of the population were represented to the Parliament.

The Parliament of Azerbaijan enjoyed wider authorizations to make steps toward consolidation and protection of its nation's interests. It was successful diplomatic results of the participation of the Azerbaijani Parliamentary delegation headed by A. Topshibashev in the Paris Peace Conference that made leading world countries to recognize Azerbaijan as independent state. As a result of it, on January 11, 1920 the Antanta states de-facto recognized the Azerbaijan's independence. Over the 23 months of ADR's activity, Azerbaijan had been successful in establishing consular relations with above 20 countries worldwide, including Turkey, Georgia, Armenia, Iran, Belgium, Netherlands, Greece, Denmark, Italy, France, Sweden, England, USA, Ukraine, Lithuania, Poland, Finland, etc.

On April 26-27, 1920 the strong Red Army, consisting of 72.000 bayonets, in defiance of previously reached agreement with the Azerbaijan Parliament, invaded the bounds of the country and occupied Baku. Contrary to the international law, Russians overthrew the sovereign state and arrested representatives of the foreign diplomatic offices in Baku. On April 28, Azerbaijan was actually occupied, and the Azerbaijan Soviet Socialist Republic established. In the Soviet times, this date was celebrated as «great holiday».

A monument in memory of the ADR was erected in Baku's central part (İstiqlaliyyət str.).

The Parliament of the Azerbaijan Republic

renliyi, ərazi bütövlüyü, iqtisadi-sosial və hüquqi sahələrdə tərəqqi və inkişafı təmin etmək missiyasını yerinə yetirən ali hakimiyyət orqanı funksiyasına malik olmuşdur.

I Respublika ilk günlərdən dövlət idarəçiliyi və qanunçuluq sahəsində təcrübəyə malik olmayan, lakin Vətəni sevən görkəmli ictimai-siyasi xadimlərin, dövlətdə təmsil olunan və olunmayanların yaxından köməyi ilə çevik milli hökumət və çox qısa müddətdə nümunəvi parlament yaratmağa nail ola bilmişdilər. Parlamentin fəaliyyətinə nəzər saldıqda hətta çox əsrlik parlament ənənələrinə malik dövlətlərdən heç də geri qalmayan, özündə parlamentarizmin bir çox demokratik elementlərini birləşdirən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamenti xalqın ümidlərini doğrultaraq onun müstəqillik arzularını başa çatdırmağa nail olmuşdur.

Parlament dövlət quruculuğunda artıq əla mövqeyə çata bilmişdi ki, o nainki qanunvericilik fəaliyyəti ilə məhdudlaşmış, eyni zamanda icraedici orqan - Nazirlər Kabineti üzərində ali nəzarətədiçi funksiyasını yerinə yetirmiş, hökumətin hesabatlarını qəbul etməklə dövlət quruculuğu sistemində Azərbaycan parlamentarizmi ənənəsini yarada bilmişdir. Parlamentarizm dövlət quruculuğunda hakimiyyətlərin bölgüsünün iştirakçısı olmaqla ilk növbədə qəbul etdiyi konstitusion qanunlarla onların səlahiyyət hədlərini müəyyən edirdi. AXC parlamentarizmin möhkəmlənməsi və inkişafı üçün parlamentin özünün fəaliyyətinin tənzimlənməsinə dair bir sıra mühüm qanunlar qəbul etmişdir. Bu qanunlar deputatların hüquq və səlahiyyətlərini, qanunların qəbul olunması qaydası, komissiyaların fəaliyyəti və s. məsələləri əhatə etmişdir. Ali dövlət hakimiyyəti və qanunverici hakimiyyət tamamilə Azərbaycan parlamentinə verilmişdi. AXC-in Konstitusiyasının qəbul edilməsi isə Ümumazərbaycan Müəssisələr Məclisinə (parlamentə) seçkilərdən sonra nəzərdə tutulmuşdu.

Seçkili orqan olan parlamentin dövlət hakimiyyəti orqanları arasında aparıcı mövqeyə malik olması parlamentarizmin səciyyəvi

The ADR manifested itself in the form of the Parliamentary Republic. It would be stated that the Parliament conducted not only the law-making activity but was also solving problems related to the country's sovereignty, territorial integrity, and economic, social and legal development and thus, acted as supreme body of executive state power.

The ADR, headed by true patriots of their motherland, prominent social and political figures, though not enough experienced in the sphere of legislation, succeeded in solving scores of problems over a short period of time. A closer look at the Parliament's activity reveals that it did not lay behind Parliaments of the countries with established long-term Parliamentary traditions. Combining democratic elements of the progressive Parliamentarianism, the Parliament of the ADR managed to meet interests of the nation and protect the national sovereignty.

The Parliament's progress on the path of state building reached a stage where it acted not only as legislative but also the executive organ. In other words, it was successful in performing supervisory functions over the Cabinet of Ministers, hearing reports of the government and thus, made a start on the Azerbaijani Parliamentarianism traditions without the system of state building. Involved in distributing powers of the state, the Parliamentarianism helped to specify limits of these powers afor setting forth in the Constitution.

The ADR Parliament adopted some important laws to consolidate and regulate its own activity. These laws embraced rights and powers of MPs, procedures of law adoption, responsibilities of commissions, etc. All executive and legislative powers in the ADR were granted to the Parliament. It was planned to adopt the ADR Constitution after the Parliamentary elections.

cahətlərindədir. Parlamentli respublika quruluşunda hökumətin qanunvericilik funksiyaları məhdudlaşdırılır. Parlamenta üstünlük verilməklə qanunvericilik və icraedici funksiyaları bölüşdürülür. İcraedici hakimiyyət parlament qarşısında vaxtaşırı hesabat verir. Parlament hökumətin istefasını qəbul edir. Bir palatalı Azərbaycan parlamentində o dövrün bütün siyasi qüvvələrinin təmsil olunması demokratik ənənlərin başlanğıcı üçün yaxşı zəmin yaratmışdır. Dövlət hakimiyyəti orqanları sistemində daxil olan parlamentin səciyyəvi cəhətlərindən ən mühümü onun xalq tərəfindən seçilməsindədir.

Parlamentarizm ənənlərinə müvafiq və Konstitusiyaya əsasən parlament səlahiyyətləri dörd qrup sahələrə ayrılır.

Parlament səlahiyyətlərinin birinci qrupunu qanunvericilik prosesi təşkil edir. İkinci qrup səlahiyyətlərə maliyyə məsələləri, üçüncü qrup səlahiyyətlərə hökumətin fəaliyyətinə nəzarətlə bağlı məsələlər, dördüncü qrup səlahiyyətlərə isə digər dövlət orqanlarının formalaşdırılması, beynəlxalq müqavilələrin ratifikasiyası daxildir. Müasir Azərbaycan Parlamenti beynəlxalq əlaqələr sahəsində fəaliyyətini genişləndirərək dünyanın bir çox dövlətlərinin parlamentləri və beynəlxalq təşkilatları ilə qarşılıqlı əlaqələr qurmuşdur. Bu münasibətlər qanunvericilik fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi, parlamentlərarası əlaqələrin genişləndirilməsi, habelə bəzi milli qanunvericiliyin səmərəliliyinin yüksəldilməsi baxımdan əhəmiyyət kəsb edir.

2005-ci ildən başlayaraq Azərbaycan parlamentinin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, deputatların iş şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün təqdirəlayiq işlər görülmüşdür. Parlamentdə hər bir deputatın effektiv qanunverici fəaliyyətlə məşğul olması və seçicilərlə görüşmələri üçün geniş imkanlar yaradılmışdır. Milli Məclisdə ümummillə lider Heydər Əliyev muzeyinin açılması, müasir kitabxananın fəaliyyət göstərməsi də əlamətdar hal kimi dəyərləndirilə bilər.

A distinctive feature of the Parliamentarianism is its leading position among state power bodies. Government's legislative functions are restricted within the Parliamentary Republic. With preferences granted to the Parliament, legislative and executive functions are divided. Executive power regularly reports back to the Parliament. The Parliament is entitled to demand resignation of the government. The one-chamber Azerbaijani Parliament represented all political forces of the reviewed period and thus paved the way for shaping democratic traditions. The pivot of the Parliament as part of the state power is its election by the people.

According to traditions of the Parliamentarianism and requirements of the Constitution, Parliamentary powers are classified into four groups:

1. legislative process
2. financial questions
3. control over government
4. formation of other state bodies, ratification of international agreements

The present-day Azerbaijani Parliament intensifies its activity to expand international ties with Parliaments of different countries and organizations, maintains mutually advantageous relations with various structures. Relations of this kind are conducive to the improvement of legislative activity, adoption of international experience, expansion of inter-Parliamentary ties as well as raising of the effectiveness of some national legislative activity.

Since 2005, much has been done to strengthen material-technical base of the Azerbaijan Parliament, improve working conditions of people's representatives. Each representative has an opportunity to carry out his legislative work in the most effective manner, regularly meet with his electorate. Praiseworthy is the opening of the Museum of our national leader Heydar Aliyev, a modern library, etc. at the Milli Majlis.

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Azərbaycan parlamenti müasir texnologiya və elektron sistem əsasında fəaliyyətini davam etdirir. Bu mühüm göstəricilərə görə də, qanunverici orqanımız dünyanın ən qabaqçıl parlamentləri sırasına daxildir.

Dünya təcrübəsinə gəldikdə isə, ali nümayəndəli orqan olan parlament 1265-ci ildə İngiltərə krallığında, istənilən dövlət əhəmiyyətli məsələlərin müzakirə edilməsi məqsədilə yaradılmışdı. 1275-ci il Birinci Vestminster statusu «Böyük İngiltərə Şurası»-nı adlandırmaq üçün fransız sözü olan «parlament» terminindən istifadə edir. Qədim İngiltərə parlamentarizmi özünün qeyri-məhdud və azad müzakirə forması ilə daim fərqlənmişdir. Parlamentin aşağı - icmalar palatasına spiker sədrlik edirdi. Spiker («orator») postunun müəyyən edilməsi tarixi də böyük maraq doğurur. Belə ki, 1376-cı ildə üçüncü silkin nümayəndəsi De La Maar məmurların işinə dair kralla danışıqlar aparmaq üçün spiker seçilir. Beləliklə, həmin dövrdən başlayaraq icmalar palatası özünə sədr seçir və spiker kral tərəfindən təsdiq edilir.

1295-ci ildə İngiltərə kral hakimiyyəti ölkədə «müzakirə edərək idarə et» prinsipindən çıxış edərək «nümənavi parlament» formalaşdırmışdır. Sonralar Avropanın bir çox dövlətlərində silki və silki-nümayəndəli təsisatlar yaranır. Burjuva inqilabları ərafəsində hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsinin baniləri olan C.Lokk, Ş.Monteskyö parlamentin səlahiyyətlərinə yalnız qanunvericilik funksiyasının verilməsi ideyasını irəli sürmüşdülər.

J.J.Russo isə qanunverici hakimiyyətin icraedici hakimiyyət üzərində nəzarət etməsi ideyasını əsaslandırılmışdı. Tarixən parlamentlər bir palatalı və iki palatalı formalaşmışdır. Seçki əsasında müəyyən edilən parlament bütün xalqın iradəsini ifadə edir. Təcrübədə yuxarı palatalar adətən ərazi nümayəndələrini təmsil edirlər.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamentinin başa çatdırma bilmədiyi işləri davam etdirmək üçün müasir dövrdə demokratik əsaslarla fəaliyyət göstərən qanunverici

The Parliament of Azerbaijan is active on the basis of modern technologies and electronic system. In this regard, our Parliament is ranked among the world's most advanced legislative bodies.

As for the world experience, it should be noted that the Parliament was first established in England, 1265 to discuss matters of state importance. A French word «parliament» was used to denote «Council of Great Britain» with the status of the 1st Westminster. The Parliamentarism of the English type has always been noted for unrestricted and free discussion format. Lower chamber, the House of Commons is chaired by Speaker. The origin of the post of Speaker is of great interest as well. Thus, in 1376 the representative of the Third Estate De La Maar was elected Speaker to discuss problems of officialdom with the King. Thus, from this date the House of Commons elected king-approved Speaker.

In 1295, the Kingdom of England, guided by principle «rule the country through discussions», succeeded to form «an exemplary Parliament». Subsequently, institutions of this type were founded in many European states. On the eve of bourgeois revolutions, founders of the theory of division of powers – S. Lock and Ch. Montesquieu put forward an idea of entrusting the Parliament with legislative functions only.

In turn, J. J. Rousseau underpinned an idea of control of legislative body over executive one. Historically, the Parliaments were formed as one or two-chamber. Formed on the basis of election results, the Parliament expresses the will of the nation. As a rule, upper chambers represent their territorial offices.

Our national leader Heydar Aliyev was successful in creating a legislative body based on modern democratic principles and thus completed the initiatives of the ADR Parliament. It was his historical return

orqanın yaradılmasına nail olmuşdur. Məhz böyük öndərin parlamentə sədrliyi ilə başlamış tarixi qayıdışı Azərbaycan xalqını və onun dövlətçiliyini xilas edərək möhkəmləndirmiş və demokratik mühit formalaşdırmışdır. Ümummilli lider Heydər Əliyevin bacarığı, sərəştəsi müasir mərhələdə Azərbaycan parlamentarizminin əsərlərinin əsəsını yaratmışdır. Görkəmli dövlət xadiminin yorulmaz və gərgin fəaliyyəti ilə Milli Məclisin işi yenidən təşkil edilmiş, xalqımızın taleyi ilə bağlı bütün məsələlər parlamentdə müzakirə edilmişdir. Dünyanın ən inkişaf etmiş ölkələrinin parlamentləri ilə rəqabət aparmaq imkanında olan Azərbaycan qanunverici orqanının binası da məhz ümummilli lider Heydər Əliyevin ölkəmizə rəhbərliyinin birinci dövründə tikilib istifadəyə verilmişdir.

Böyük öndər Heydər Əliyev Azərbaycan parlamentini dünyanın inkişaf etmiş parlamentləri ilə bir səviyyədə olması üçün bütün qüvvəsini sərf etmiş, mötəbər beynəlxalq təşkilatlar və dünya dövlətləri parlamentləri ilə sıx əlaqələrin qurulmasına çalışmışdır. Xüsusilə də, Türkiyə Cümhuriyyəti Böyük Millət Məclisi ilə dostluq və əməkdaşlıq əlaqələrini önə çəkmişdir. Məhz ilk dəfə olaraq türkdilli xalqların Parlament Assambleyasının yaradılması ideyası da ümummilli liderə məxsusdur. Müasir Azərbaycan dövlətinin və parlamentinin qurucusu olan ümummilli lider Heydər Əliyev dühası Azərbaycan xalqının tarixinə əbədi həkk edilmişdir.

as Speaker of the Parliament that helped consolidate the Azerbaijan people and its statehood and create democratic environment. Thanks to skills and incredible efforts of our national leader Heydar Aliyev, the foundation of the present-day Azerbaijani Parliamentarianism traditions has been laid down. Intensive and selfless efforts of the outstanding statesman contributed to the reorganization of Milli Majlis activities to effectively discuss and resolve our national problems at the Parliamentary level. It is no mere coincidence that the current building of the legislative body was also put into operation during the first period of Heydar Aliyev's office in the Republic.

Our greatest leader Heydar Aliyev applied his best to raise the Parliament of the Azerbaijan Republic at heights to match with the world's most developed legislative bodies, establish and maintain closer ties with international organizations and Parliaments. Cited as example may be friendly and collaboration ties with the Milli Majlis of the Turkish Republic. It was also our national leader Heydar Aliyev who initiated an idea of the establishment of the Parliamentary Assembly of the Turkic peoples. Founder of the modern Azerbaijan state and Parliament, our national leader Heydar Aliyev's genius has been engraved on the history of the Azerbaijan people for ever.

**Azərbaycan Demokratik
Respublikası (I Respublika)
Parlamentini
*(1918-1920-ci illər)***

**Parliament of the Democratic
Republic
(the First Republic)
of Azerbaijan
*(1918-1920)***

Rəsmi olaraq qanunverici hakimiyyət – Azərbaycan Demokratik Respublikası müvəqqəti parlamentinin (Məclisi-Məbusan) yaranmasının hüquqi əsasları Azərbaycan Milli Şurasının 1918-ci il noyabrın 19-da qəbul etdiyi «Azərbaycan Cümhuriyyəti parlamenti haqqında» qanunla təsbit edilmişdir. Parlamentin (Məclisi-Məbusanın) yaranmasına qədər Azərbaycanda ali hakimiyyət orqanı olmuş Milli Şura öz səlahiyyətlərini qanunverici orqana verməklə fəaliyyətinin başa çatdığını elan etmiş oldu.

Azərbaycan İstiqlaliyyəti haqqında Bəyannamə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini demokratik dövlət elan edirdi. «İstiqlaliyyət Bəyannaməsi»nin ikinci bəndində göstərilmişdir ki, müstəqil Azərbaycanın siyasi quruluş forması demokratik respublikadır. Məhz bu baxımdan AXC hökuməti möhkəm qanunvericilik bazası yarada biləcək orqanın formalaşdırılmasını tez bir vaxtda başa çatdırmalı idi. Digər tərəfdən, legitim parlamentin (Məclisi-Məbusanın) fəaliyyəti istənilən demokratik ölkədə, respublika quruluşunun elan olunduğu siyasi sistemdə xalqla dövlət arasında birbaşa əlaqə, xalqın demokratik proseslərdə nümayəndələri vasitəsilə iştirakını təmin edən mühüm dövlət mexanizmidir. Azərbaycan parlamenti (Məclisi-Məbusan) gənc respublikanın dünyaya tanıtılmasında, onun legitimləşdirilməsində zəruri olan qanunvericilik bazasını çox sürətlə yaratmalı idi.

Officially the legislative power – the legal foundations of the establishment of the provisional parliament (Mejlisi-Mesuban) of the Democratic Republic of Azerbaijan – was confirmed by the law «On the Parliament of the Republic of Azerbaijan» adopted by the National Council of Azerbaijan on November 19, 1918. Till the formation of the parliament, the National Council, the highest executive power, conveyed its authorities to the legislative body and declared the termination of its activities.

Declaration on the Independence of Azerbaijan made the Republic of Azerbaijan a democratic state. The second clause of the Declaration on the Independence points out that Azerbaijan is politically an independent democratic republic. Just from this point of view the government of the Democratic Republic of Azerbaijan had to complete the formation of an institution able to create a strong legislative base within a short period of time. On the other hand, a legitimate parliament is an important mechanism which provides the relation between the people and the state, participation of the people in the democratic processes through its representatives in any democratic country, in any political system which proclaims it to have a republican structure. The parliament of Azerbaijan had to create the legislative base necessary for the recognition of the young republic in the world and for its legitimacy very rapidly.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti elan edildiyi andan Milli Şura hakimiyyət bölgüsü prinsiplərinə əsaslanaraq müstəqil qanunverici, icraedici və məhkəmə hakimiyyətlərini təxirə salmadan yaratmağa çalışmış, 1918-ci ilin iyununda qanunverici və icraedici səlahiyyətləri Azərbaycan hökumətinə həvalə etməklə siyasi böhranın qarşısını ala bilmişdi. İkinci hökumət kabinetinin qarşısında duran ən mühüm məsələlərdən biri 6 aydan, yəni 1918-ci il dekabrın 16-dan gec olmayaraq Azərbaycan Müəssislər Məclisinə seçkilər keçirilməsini, demokratik dövləti möhkəmləndirmək üçün bütün zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin etməli idi. Hökumət 1918-ci il sentyabrın 14-də Ümumazərbaycan Müəssislər Məclisinə seçkilərin keçirilməsi üçün F.X.Xoyskinin sədrliyi ilə komissiya yaratmışdı. Komissiyanın sədri Daxili İşlər və Xalq Maarif nazirlikləri ilə birlikdə Müəssislər Məclisinə seçkilərin əsasnaməsini hazırlamalı idi. Birinci dünya müharibəsinin başa çatması, Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə tanınması istiqamətində işlər görülməsini həyata keçirəcək və beləliklə, legitim orqan tərəfindən yaradılmış və onu təmsil edəcək nümayəndə heyətinə ehtiyac zərurəti hadisələri sürətləndirməyi tələb edirdi. Yaranmış şəraitdə Müəssislər Məclisinə seçkilər üzrə komissiya müvəqqəti Azərbaycan Respublikası parlamenti (Məclisi-Məbusan) yaratmağı təklif etdi. 1918-ci il noyabrın 5-də özünün ilk iclasını keçirən komissiya qərara gəldi ki, Müəssislər Məclisinin çağırılması göstərilən müddətədək (16 dekabr 1918-ci il) qeyri-mümkündür və əvvəlki seçkilər üzrə müəyyən olunaraq seçilmiş nümayəndələr də daxil olmaqla, «təkmilləşmiş sistem» üzrə müvəqqəti Azərbaycan parlamenti (Məclisi-Məbusan) çağırılsın. Azərbaycan hökumətinin 1918-ci il 9 noyabr tarixli qərarı ilə Milli Şuranın çağırılması noyabrın 16-na təyin edildi. Müvəqqəti parlamentin (Məclisi-Məbusanın) tərkibini müəyyən edəcək və seçki qanu-

Since the declaration of the Democratic Republic of Azerbaijan the National Council immediately tried to form independent legislative, judicial and executive institutions proceeding from the principle of the division of powers, prevented the birth of the political crisis by conveying the legislative and executive powers to the Azerbaijan Government in the June of 1918. The second important task facing the government was to hold elections to the Assembly of Enterprises of Azerbaijan and to ensure the execution of all the necessary activities for strengthening the democratic state no later than six months, that is, no later than December 16, 1918. The government set up a commission under the presidency of F. Kh. Khoiski for holding elections to the all-Azerbaijan Assembly of Enterprises on September 14, 1918. The chairman of the commission together with the ministries of Interior and Education had to develop the election code of the Assembly of Enterprises. The termination of the World War I demanded to speed up the activities aimed at the recognition of Azerbaijan in the international arena and at the formation of a delegation by the legitimate body of the country to represent it. In the new situation the commission on the elections to the Assembly of Enterprises proposed the formation of the provisional parliament of the Republic of Azerbaijan. The first sitting of the commission held on November 5, 1918, decided that it was impossible to hold the elections to the Assembly of Enterprises till the appointed time (December 16, 1918), and therefore, it was necessary to convene the session to the provisional parliament of Azerbaijan with the participation of the representatives of the previous parliament on «an improved system». The Azerbaijan Government resolved in November 9, 1918, to hold the sitting of the National Council on November 16, 1918. A special commission was set up for determining the compo-

The Parliament of the Azerbaijan Republic

nunu hazırlayacaq xüsusi komissiya təşkil olundu. Komissiyanın tərkibinə M.Ə.Rəsulzadə, M.T.Rəfiyev və H.T.Ağayev daxil edildilər. Komissiya hesab edirdi ki, Azərbaycan Müəssislər Məclisinə seçkilər üzrə Ümumrusiya Mərkəzi Seçki Komissiyasının 1917-ci ildə təsbit etdiyi seçki qanununu Azərbaycana tətbiq etmək mümkün deyil. Yeni seçki qanunu və seçki mexanizmini hazırlamaq üçün ən azı 2 ay vaxt tələb olunurdu. Milli Şura tərəfindən müəyyən edilmiş seçkilərə isə bir aydan da az vaxt qalırdı. Lakin dövlət hakimiyyətinin mənafeləri naminə nümayəndəli xalq təsisatının çox qısa müddət ərzində çağırılması Avropada Birinci dünya müharibəsindən sonra yaranan xalq hakimiyyətləri mərhələsi kontekstində böyük siyasi-diplomatik və hüquqi əhəmiyyətə malik idi.

Milli hökumət Azərbaycan parlamentini (Məclisi-Məbusanı) mümkün qədər tez formalaşdırmağa çalışır və bunu bir tərəfdən milli hakimiyyəti qanunlaşdırmaq, digər tərəfdən isə dövlət idarəetməsini demokratik prinsiplər əsasında formalaşdırmaq istəyi ilə əsaslandırmağa çalışırdı. Bu iki cəhət Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətini beynəlxalq güc mərkəzləri və xarici aləmdə məhz demokratik dövlət idarəetməsi kimi qəbul etməyə gətirib çıxarmalı idi.

1918-ci il noyabrın 16-da toplanan Milli Şura mövcud fəvqəladə şəraitdə Müəssislər Məclisinin çağırılmasının qeyri-mümkünlüyü ilə əlaqədar olaraq ali hakimiyyət orqanı kimi «Azərbaycan parlamentinin yaradılması haqqında» qanun layihəsini hazırladı və həmin il noyabrın 19-da qanunu qəbul etdi. Milli Şuranın tərkibi demokratik tələblərə cavab vermədiyi üçün birpalatalı parlamentə (Məclisi-Məbusan) gizli seçkilər keçirilməsi qərara alındı. Ölkəni ağır ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi vəziyyətdən çıxaracaq, əhalinin bütün təbəqələrini və milli azlıqların nümayəndələrini təmsil edəcək parlamentin (Məclisi-

sition of the provisional parliament and for developing the law on elections. The commission included M. E. Rasulzadeh, M. T. Rafiyev and H. T. Agayev. The commission determined that it was impossible to apply the law on the elections to the Assembly of Enterprises adopted by the General Electoral Commission of Russia in 1917 to Azerbaijan. That is, it required at least two months to develop an electoral law and election mechanism. And there remained less than a month to the elections appointed by the National Assembly. But in the context of the new democracies in Europe after the World War I formation of a body to represent the nation within a very short period of time was of great political, diplomatic and legal importance if to proceed from the interests of the country.

The national government was trying to form the Azerbaijan Parliament as soon as possible, because it was necessary to legalize the national government, on one hand, and to build the administration of the country on democratic principles, on the other hand. These two principles had to lead to the recognition of Azerbaijan by the international centers of power and the world community as a democratic country.

The sitting of the National Council held on November 16, 1918, resolved that it was impossible to convene the sitting of the Assembly of Enterprises in the existing state of emergency; therefore, it developed the law «On the Formation of the Azerbaijan Parliament» and adopted it in the November of the same year. As the composition of the National Assembly did not meet the democratic demands, it was decided to hold a secret ballot election to one-chamber parliament. Concrete steps were being taken to normalize the critical social and political, social and economic situation in the country, to achieve the rapid formation of a parliament composed of the representatives of all the layers of population and

Məbusanın) tezliklə fəaliyyətə başlaması üçün konkret tədbirlər həyata keçirildi. Parlament (Məclisi-Məbusan) haqqında qanun siyasi-hüquqi hadisə kimi təqdirəlayiq olmaqla, seçkilərin keçirilməsi üçün də hüquqi baza yaratdı.

Ekstremal şəraiti nəzərə alan Milli Şura seçkili orqan olan Məclisi-Məbusana kooperasiya qaydasında, yəni ümumi seçki keçirmədən, məhdud seçki qaydaları əsasında, yerlərdəki nümayəndələrdən müəyyən edilməklə Azərbaycan Cümhuriyyəti müvəqqəti parlamentini (Məclisi-Məbusan) yaratmaq qərarına gəldi. 120 nəfər deputatdan (məbus) ibarət olacaq qanunverici orqanın inzibati ərazi vahidləri təmsilçilərindən də təşkil edilməsi nəzərdə tutulmuşdu. Məhz bu bölgü prinsipi həm də Azərbaycan sərhədlərini dəqiqləşdirməklə bütün bölgələrin iştirakını təmin edirdi. Seçki qanunu siyasi, sinfi, dini, milli fərqləri nəzərə almadan səsvermə hüququna malik bütün vətəndaşların iştirakını təmin edirdi. Milli Şura üzvlərinin qətiyyətli siyasi mövqeləri demokratik parlamentin (Məclisi-Məbusanın) formalaşmasına gətirib çıxardı. Milli hökumətin varlığını istəməyən ermənilər və Rusiya imperiyası tərəfdarları, AXC-ni tanımaq istəməyən o vaxtkı ingilis hərbi komandanlığı parlamentin (Məclisi-Məbusanın) yaradılmasına mane ola bilmədilər.

I Respublika parlamenti (Məclisi-Məbusan) haqqında qanunda onun milli tərkibi – müsəlmanlar 80, ermənilər 21, ruslar 10, almanlar 1, yəhudilər 1, Gürcü Milli Şurasından 1, Polyak Milli Komitəsindən 1, Bakı Həmkarlar İttifaqından 3, Bakı Neft Sənayeçiləri Şurası və Ticarət Sənaye İttifaqından 2 nəfər müəyyən edildi.

Seçki Əsasnaməsinin 3-cü bəndinə görə, seçiləcək azərbaycanlı və erməni deputatlar (məbusan) inzibati ərazi vahidləri üzrə aşağıdakı kimi bölünmüşdü: 80 nəfər deputatdan ibarət müsəlman əhalisi Bakıdan 5, Göyçaydan 2, Cavad qəzasından 2,

minorities. The law on the parliament was praiseworthy as a political-legal document which served a legal basis for holding the elections.

Taking into account the extreme situation in the country the National Assembly decided to set up the provisional parliament of Azerbaijan by the way of co-optation, that is, by not holding general elections, on the basis of limited election rules, from the representatives of localities. It provided the formation of the legislative body of the country of 120 members from the representatives of the territorial-administrative entities. This principle of division of powers allowed the identification of the borders of Azerbaijan and ensured the participation of all the regions in the election. The law ensured the participation of all the Azerbaijan citizens with suffrage in the elections, irrespective of their political conviction, social status, religion and nationality. The firm political position of the members of the National Council led to the formation of a democratic parliament. The Armenians, hostile to the birth of the national government, supporters of the Russian Empire, the British Military Command not eager to recognize the Democratic Republic of Azerbaijan could not obstacle its formation.

The law on the first republican parliament determined the national composition of the parliament like the following: Moslems-80, Armenians-21, Russians-10, Germans-1, Jews-1, Georgian National Council-1, Baku Trade Unions-3, Baku Council of Oil Industrialists and Commercial Industrial Council-2.

According to the Third Clause of the Electoral Regulations the number of the Azerbaijan and Armenian members of the parliament was to be elected from the administrative-territorial entities in the following number: Moslems-80 (Baku-5, Goychay-2, district of Javad-2, town of Guba-1, district of Lenkaran-2, district of Shamakhi-2, dis-

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Quba şəhərindən 1, Quba qəzasından 2, Lənkəran qəzasından 2, Şamaxı qəzasından 2, Gəncə qəzasından 3, Ərəş qəzasından 2, Cavanşir qəzasından 1, Zəngəzur qəzasından 2, Qazax qəzasından 1, Cəbrayıl qəzasından 1, Nuxa qəzasından 2, Şuşa qəzasından 2, Zaqatala qəzasından 2, İrəvan quberniyasının Azərbaycan hissəsindən 3, Tiflis quberniyasının Azərbaycan hissəsindən 1 nəfərlə təmsil olunurdular. Parlamentdə təmsil olunacaq erməni əhalisi üçün Gəncədən 8, Şuşadan 8 və Bakı Erməni Milli Komitəsindən 5 nəfər nümayəndə müəyyən edildi.

İlk Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) deputat korpusunun əsas hissəsini Milli Şuranın 44 üzvü təşkil edirdi. Belə ki, 1917-ci il noyabrın 26-28-də Ümumrusiya Müəssislər Məclisinə keçirilən seçkilərdə «Müsavat» partiyası 10, müsəlman-sosialistlər 2, ittihadçılar 1, bolşevik-hümmətçilər isə 1 nəfər deputat yeri əldə etdilər. Zaqafqaziya Seymi yaradılan vaxt seçilmiş nümayəndələrin sayının proporsional qaydada 3 dəfə artırılması qərar alındı. Buna müvafiq olaraq «Müsavat» 30, müsəlman-sosialistlər 7, bolşeviklər 4, ittihadçılar isə 3 nümayəndə ilə, bütövlükdə 44 nəfər olmaqla Seymdə təmsil olundular. 36 nəfər əlavə müsəlman deputat isə keçmiş milli komitələrin xətti ilə şəhər və qəzalardan seçilmişdi. Şəhər özünüidarəsi və milli komitələri olmayan qəzalarda deputatlar (məbus) kənd icmalan nümayəndələrinin qurultayı tərəfindən seçilirdilər. Beləliklə, Azərbaycan parlamenti (Məclisi-Məbusan) Müəssislər Məclisi çağırılana qədər aşağıdakı sistem üzrə seçilmiş üzvlərdən ibarət idi: a) Zaqafqaziya müsəlmanlarının 4 siyasi partiyasının siyahıları üzrə Ümumrusiya Müəssislər Məclisinə seçilən, sonra isə genişləndirilmiş siyahı əsasında Zaqafqaziya Seyminin üzvü qismində iştirak edən və Azərbaycan Milli Şurasını təmsil edən 44 deputat; b) milli azlıqların səlahiyyətli milli təşkilatları tərəfindən seçi-

lən; c) İrəvan quberniyasının Azərbaycan hissəsindən 3, Tiflis quberniyasının Azərbaycan hissəsindən 1, Qazax qəzasından 1, Cəbrayıl qəzasından 1, Nuxa qəzasından 2, Şuşa qəzasından 2, Zaqatala qəzasından 2, İrəvan quberniyasının Azərbaycan hissəsindən 3, Tiflis quberniyasının Azərbaycan hissəsindən 1 nəfərlə təmsil olunurdular. Parlamentdə təmsil olunacaq erməni əhalisi üçün Gəncədən 8, Şuşadan 8 və Bakı Erməni Milli Komitəsindən 5 nəfər nümayəndə müəyyən edildi.

Forty-four members of the National Council formed the main body of the first Azerbaijan Parliament. Thus, in the elections to the Russian Assembly of Enterprises held on November 26-28, 1917, «Musavat» Party won 10, Moslem-»Socialists»-2, «İttihad»ists-1, Bolshevik-»Hummet»ists-1 seat. When the Transcaucasian Seim (parliament) was formed, it was decided to multiply the number of the elected members proportionally thrice. In conformity with that resolution the number of the parliamentarians in the seim was: «Musavat»-30, «Moslem Socialists»-7, Bolsheviks-4, «İttihad»ists-3, totally-44. Additionally 36 Moslem parliamentarians were elected from towns and districts. In districts without self-administration and national committees the parliamentarians were elected by the congress of the local communities. Thus, the Azerbaijan Parliament before the National Council consisted of the following number of parliamentarians elected on the system given below: a) 44 parliamentarians according to the lists of four Moslem political parties of the Transcaucasus elected to the Russian Assembly of Enterprises, who then became the members of the Transcaucasian Seim on the basis of the enlarged list and represented the Azerbaijan National Council; b) representatives elected by the authorized national organizations of the national minorities; c) representatives of self-administration of the towns of Azerbaijan and the National Committee of Moslems; d) representatives of industrialists and merchants.

lən nümayəndələr; c) Azərbaycanın şəhər özünüidarəsinin və müsəlman milli komitəsinin nümayəndələri; d) sənayeçilərin və tacirlərin nümayəndələri.

1918-ci il dekabrın 3-də Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) açılışı nəzərdə tutulurdu. Baş nazir F.X.Xoyski yerlərdə seçkilərin keçirilməsinə ciddi nəzarət edir, parlamentin (Məclisi-Məbusanın) tezliklə formalaşması üçün səylər göstərirdi. Azərbaycan Milli Şurası da seçkilərin keçirilməsində fəal iştirak edirdi. Milli Şura 1918-ci il noyabrın 25-də erməni və rus milli şuralarına müraciət edərək öz nümayəndələrini parlamentə (Məclisi-Məbusana) göndərməyi təklifi etdi. Hər iki Şura parlamentdə iştirakdan imtina etdi. Erməni Milli Şurası bütün ermənilərin «mənafeyini» parlamentdə təmsil edə bilməyəcəyini bəhanə gətirdi. Cənubi Qafqaz respublikalarının öz müstəqilliklərini elan etmələri isə ümumilikdə Rus Milli Şurasının mənfə rəyi ilə qarşılandı. Belə ki, Rus Milli Şurası Ümumrusiya Müəssislər Məclisi və beynəlxalq sülh konfransının yekun qərarlarının çıxarılmasına qədər Qafqazda hər hansı bir dövlətin müstəqilliyini qəbul etmədiyini və Cənubi Qafqaz Rusiya dövlətinin tərkib hissəsi kimi tanıdığını bəyanladı.

Bu dövrdə Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) yaradılmasında ingilis komandanlığının münasibəti də ciddi təsirə malik idi. 1918-ci il Mudros sülh müqaviləsinin şərtlərinə görə, Bakı ingilis qoşunlarının nəzarəti altında olmalı idi. 1918-ci il noyabrın 17-də Tomson başda olmaqla, ingilislər Bakıya daxil oldular və bütün inzibati, məhkəmə və icra strukturlarını nəzarətə götürdülər. İngilis komandanlığının Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinə münasibəti həlledici əhəmiyyət kəsb edirdi. General Tomson rəsmi olaraq Qafqaza aid bütün məsələlərlə bağlı son qərarın Paris sülh konfransında veriləcəyini bəyan etmişdi.

The opening of the Azerbaijan Parliament was planned on December 3, 1918. Prime Minister F. Kh. Khoiskiy was controlling strictly the elections in localities, making efforts for the rapid formation of the parliament. The National Committee was also taking an active part in the elections. On November 25, 1918, the National Committee appealed to the Armenian and Russian national committees to send their representatives to the parliament. Both of them refused to take part in the parliament. The Armenian National Council did it under the pretext that it was unable to represent «the interests» of all the Armenians. The Russian National Council protested against the declaration of the independence of the southern Caucasian republics, in general. The Russian National Council declared that it would not recognize the independence of any country in the Caucasus till the final resolutions of the Russian National Council and the International Peace Conference, and considered the Southern Caucasus as an integral part of Russia.

The attitude of the British Military Command also greatly influenced the formation of the Azerbaijan Parliament in this period. According to the terms of the Mudros Peace Treaty, Baku had to be under the control of the British troops. On November 17, 1918, the British troops headed by General Thomson entered Baku and took control on all the administrative, judicial, executive structures of the town. The attitude of the British Military Command was of decisive importance for the Democratic Republic of Azerbaijan. General Thomson declared that the final resolution on all the issues concerning the Caucasus would be adopted in the Paris Peace Conference.

The opening of the Parliament, which had to take place on December 3, 1918, was delayed because of the serious pressures of the British Military Command on Azerbaijan. The letter of the chief of the Gen-

The Parliament of the Azerbaijan Republic

1918-ci il dekabrın 3-nə nəzərdə tutulmuş parlamentin (Məclisi-Məbusanın) açılışı ingilis komandanlığının Azərbaycan hökumətinə ciddi təzyiqlərlə bağlı yubadı. Britaniya Krallığının baş qərargah rəisi S.Stoksun mayor Rolansona göndərdiyi məktubda açıq tapşınırdı ki, koalisiya hökuməti müttəfiqlər komandanlığı tərəfindən tanınmayınca parlamentin (Məclisi-Məbusanın) açılışına imkan verməsin.

Bütün bu təzyiqlərə baxmayaraq, 1918-ci il dekabrın 7-də Azərbaycanın tarixində böyük hadisə baş verdi. Belə ki, Bakıda H.Z.Tağıyevin qız məktəbinin binasında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin parlamenti (Məclisi-Məbusan) Milli Şuranın sədri M.Ə.Rəsulzadənin giriş sözü və təbrik nitqi ilə açıldı. Təsis iclasında başda F.X.Xoyski olmaqla, Nazirlər Kabinetinin bütün nümayəndələri iştirak edirdi. «Müsavat» fraksiyasının təklifi ilə Əlimərdan bəy Topçubaşov parlamentin (Məclisi-Məbusanın) sədri, Həsən bəy Ağayev isə onun müavini seçildi. Bitərəf və ixtisasca hüquqşünas olan Ə.M.Topçubaşov diplomatik və digər dövlət işlərlə əlaqədar olaraq parlamentdə (Məclisi-Məbusanda) iştirak etmirdi. Parlamentin ilk iclaslarında Azərbaycan parlamentarizmi ənənələrinin əsası yaradıldı və qanunverici orqanın ən gənc üzvü Rəhim bəy Vəkilov katib seçildi.

F.X.Xoyski başda olmaqla, hökumət parlament (Məclisi-Məbusan) qarşısında tam tərkibdə istefa verdi. «Azərbaycan parlamentinin nakazı» adlanan daxili nizamnamə aparatın işini təşkil edirdi. «Parlament nakazı» Rusiya imperiyası Dövlət Dumasının daxili nizamnaməsi əsasında təşkil olunmuşdu. Azərbaycan parlamentində (Məclisi-Məbusanda) sədrdən, birinci müavindən və fraksiya nümayəndələrindən ibarət məşvərətçi orqan (Məsləhət Şurası) formalaşdırıldı. Parlamentin ilk iclaslarında mandat, rəqlament və təsərrüfat komissiyaları yaradılaraq onların tərkibinə seçkilər keçirildi. Fraksiyaların gələcək

eral Headquarters of the British Kingdom S. Stocks to Major Rolanson urged not to give an opportunity to the opening of the parliament till the recognition of the coalition government by the military command of the allies.

Despite all this pressures, a great event took place in the history of Azerbaijan on December 7, 1918. Thus, the parliament of the Democratic Republic of Azerbaijan was opened by the congratulatory and inaugurating speech of the chairman of the National Council M. E. Rasulzadeh in the building of N. Z. Taghiyev's school for girls. The inauguration session was participated by all the members of the Cabinet of Ministers headed by F. Kh. Khoiskiy. The fraction of «Musavat» Party proposed to elect Alimerdan bey Topchubashov chairman of the parliament, Hasan bey Agayev – vice chairman. Non – partisan professional lawyer A. Topchubashov was absent in the parliament for being abroad on a diplomatic mission and other state affairs. The first sessions of the parliament laid the foundations of the parliamentarianism of Azerbaijan; and the youngest member of the legislative body Rahim bey Vekilov was elected its secretary.

The Cabinet of Ministers headed by F. Kh. Khoiskiy resigned wholly in the parliament. The internal regulations of the Parliament were developed on the basis of the internal regulations of the Russian Duma (parliament). A consultative council was set up in the parliament which consisted of the chairman, first vice-chairman and members of fractions. The first sessions of the parliament elected the mandate and economic commissions and determined its regulations. The statements of fractions disclosed the principles and programs of their future activities. They called for the protection of the independence of all the fractions and for ensuring the democratic administration in the country. Sh. Rustambeyov (fraction of «Musavat»), A. Safikurdsy (fraction of «So-

fəaliyyətinin əsas prinsip və proqramları onların bəyənətlərində ifadə olundu. Bəyənətlər bütün fraksiyaların müstəqilliyini qorumaq və ölkədə demokratik idarəçiliyi təmin etməkdən ibarət idi. Ş.Rüstəmbəyov («Müsavat» fraksiyası), A.Safikürdski (sosialist fraksiyası), Z.Vəzirov («İttihad» fraksiyası), Moisey Quxman (milli azlıqlar fraksiyası, yəhudilərin təmsilçisi) mandat komissiyasına; M.Y.Cəfərov («Müsavat» fraksiyası), Q.Qarabəyli («İttihad» fraksiyası), din xadimi Vasili Kravçenko («Slavyan-rus ittifaqı fraksiyası, rusların nümayəndəsi) rəqlament komissiyasına; A.Kazımzadə («Müsavat» fraksiyası), H.Məmmədbəyov («İttihad»), N.Tsxakaya (milli azlıqlar fraksiyası, gürcülərin nümayəndəsi) təsərrüfat komissiyasına üzv seçildilər. Parlamentin (Məclisi-Məbusanın) sonrakı iclaslarında daha bir neçə komissiya – maliyyə-büdcə, fəhlə, qanunvericilik təklifləri, redaksiya, hərbi işlər, aqrar, sənaye, ölkənin məhsuldar qüvvələrindən istifadə, Müəssisələr Məclisinin çağırılması üzrə komissiyalar təşkil edildi.

Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) ilk iclasında müttəfiq (Antanta) qoşunların komandanı general Tomsonun şəxsi nümayəndəsi polkovnik Kokkerelin, İranın baş konsulu Sədülvüzərənin, İranın maliyyə agentı Vəlik-ül-mülkün, Dağlılar Respublikası hökumətinin sədri T.Çermoyevin, bu hökumətin Azərbaycan hökuməti yanındakı təmsilçisi Qantamirovun, Gürcüstan Respublikasının təmsilçisi Karstvadzenin, eləcə də Araz Respublikasının nümayəndəsi P.Əliyevin iştirak etməsi artıq AXC-nin regionlar üzrə de-fakto tanınması demək idi.

Qanunverici orqanın ilk iclasının sonunda «İttihad» fraksiyasından Q.Qarabəyli Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) açılışı münasibətilə siyasi məhbuslara ümumi amnistiya verilməsi təklifi ilə çıxış etdi. Parlament (Məclisi-Məbusan) fraksiyaları bu təklifi yekdilliklə qəbul edə-

cialists»), Z. Vəzirov (fraction of «İttihad»), Moisey Gukhman (fraction of the national minorities, representative of the Jews) were elected to the mandate commission; M. Y. Jafarov (fraction of «Musavat»), A. Garabeyli (fraction of «İttihad»), Vasili Kravchenko (fraction of the Slav-Russian Union) – to the regulations commission; A. Kazim-zade (fraction of «Musavat»), H. Mammadbeyli (fraction of «İttihad»), N. Tskhakaya (fraction of the national minorities, representative of the Georgians) – to the economic commission. The next sessions of the parliament elected the financial-budgetary, workers, legislative proposals, editorial, military affairs, agrarian, enquiry commissions, as well as the commissions for the utilization of the productive forces of the country and convening the assemblies of enterprises.

Participation in the first session of the parliament of Colonel Cockerel, personal representative of General Thomson, commander of the coalition (Entente) troops, Sadulvuzara, consul-general of Iran, Velikul-mulk, financial agent of Iran, T. Chermoyev, chairman of the government of the Republic of Mountaineers, Gantamirov, representative of the same government in Azerbaijan, Karstvadze, representative of the Georgian Republic, as well as of R. Aliyev, representative of the Republic of Araks meant the de-facto recognition of the Democratic Republic of Azerbaijan in the regions.

At the end of the first session of the legislative body G. Garabeyli from the fraction of «İttihad» proposed to announce an amnesty for the political prisoners on the occasion of the inauguration of the Azerbaijan Parliament. The fractions in the parliament supported the proposal unanimously and formed a working group of five persons for developing the draft law on amnesty. The working group included A. Safikurdsky (from the bloc of «Socialists»), S. Aghamioğlu (from «Hummet» Party), A. Efendiyev (representative of non-parti-

The Parliament of the Azerbaijan Republic

rək amnistiya haqqında qanun layihəsini hazırlamaq üçün 5 nəfərdən ibarət işçi heyəti yaratdılar. Komissiyanın tərkibinə sosialist blokundan A.Səfikürdski, «Hümmət» partiyasından S.Ağamalıoğlu, bitərəflərin nümayəndəsi A.Əfəndiyev, «İttihad» fraksiyasından Z.Tağıyev və «Əhrrar» fraksiyasından A.Qardaşov daxil edildilər.

Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) 10 dekabr 1918-ci il tarixli iclasında ölkədəki əsas siyasi qüvvələrin parlamentdə təmsil olunan nümayəndələri öz platformaları ilə çıxış etdilər. «Müsavət» frqasından M.Ə.Rəsulzadə partiyanın yaxın keçmişdə fəaliyyəti ilə əlaqədar qeyd edirdi: «Müsavət» partiyası Rusiya imperiyası tərkibində olan xalqların bərabərliyi ideyasını müdafiə edərək Azərbaycanın muxtariyyətini tələb etmişdir. Hal-hazırda Azərbaycan frqaları arasında onun müstəqilliyi ideyası ictimaiyyətə səbəb olmur, əksinə, xalqın zəhnində istiqlal fikri möhkəm yer tutmuşdur. Üçrəngli məğrur Azərbaycan bayrağı bütün siyasi qüvvələri bir bayraq altında birləşdirmişdir. Azərbaycan parlamentində (Məclisi-Məbusanında) 23 deputatla təmsil olunan «Müsavət» partiyası Azərbaycan istiqlalını möhkəmləndirəcək hüquqi islahatların keçirilməsi, ölkə xaricində onun tanınması istiqamətində işlərin davam etdirilməsini istəyir».

«Müsavət» fraksiyası hesab edirdi ki, dövlətlərarası diplomatik münasibətlərin qurulması, nümayəndəliklərin yaradılması xarici işlər orqanlarının ilk növbədə görəcəkləri tədbirlər olmalıdır. Xarici dövlətlərə sülh və əməkdaşlıq təklifi ilə çıxış edən hökumət ölkə daxilində də demokratik azadlıqları, bərabərliyi və əsası qorumağa cəhd etməlidir. Birinci və ikinci hökumətdə yalnız müsəlmanlardan ibarət olmuş nazirlər heyəti yeni təşkil ediləcək hökumətlərdə müştərək şəkildə olmalıdır. «Müsavət» fraksiyası Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində bütün millətlərin – erməni, rus, yəhudi, gürcü, alman, polyak və s.

sans), Z. Tağıyev (from the fraction of «İttihad») and A. Gardashov (from the fraction of Ehrar).

At the session of the parliament on December 10, 1918, the main political forces of the country represented in the parliament disclosed their platforms. M. E. Rasulzadeh from «Musavat» Party noted the followings connected with the activities of his party in the nearest past: «Musavat» Party defended the idea of equality of all the nations in the Russian Empire and demanded autonomy for Azerbaijan. At present the idea of the sovereignty of Azerbaijan does not cause differences among the parties functioning in Azerbaijan. On the contrary, the idea of independence has rooted in the mind of the nation. The proud three-color banner of Azerbaijan has unified all the political forces. «Musavat» Party, which is represented at the parliament by 23 of its members, wants the conduction of legal reforms for strengthening its sovereignty, for the continuation of efforts for the recognition of Azerbaijan outside the country». The fraction of «Musavat» thought that the establishment of inter-state diplomatic relations, creation of diplomatic missions should be the objectives to be performed by the foreign ministry in the first place. The government should propose peace and cooperation to the foreign states and make efforts to protect democratic freedoms, equality and security in the country. The corps of ministers in the first and second governments consisted only of the Moslems, but the new government should include the representatives of other nations, too. The fraction of «Musavat» wanted to grant equal rights to all the minorities – Armenian, Russian, Jewish, Georgian, German, Polish and others, and create conditions for the development of their national cultures in Azerbaijan, to make them think that Azerbaijan is also their motherland.

azlıqda qalmış millətlərin doğma vətəni olmaqla, onlara Azərbaycan vətəndaşı kimi bərabər hüquqlar verilməsini, milli mədəniyyətlərini inkişaf etdirmələri üçün şərait yaradılmasını istəyirdi.

Azərbaycan vətəndaşlarının sosial rifahının daima yaxşılaşdırılmasını prioritet vəzifə hesab edən «Müsavat» parlament fraksiyasının təqdim etdiyi «Torpaq məsələsi» layihəsində aşağıdakılar nəzərdə tutulurdu: xəzinəyə, çara və çar nəslinə mənsub xanədan, eləcə də mülkədarlara məxsus bütün torpaqlar pulsuz və əvəzsiz olaraq zəhmətkeşlərə və rəncbər xalqa verilməlidir. Hər bir mülkiyyət sahibində olacaq torpaqların həcmi qanunla müəyyənləşdirilməli idi və ondan artıq torpağa sahib olmaq qadağan edilirdi. Rəncbərlərə əvəzsiz verilmiş torpaqların müqabilində torpaq sahiblərinə xüsusi yaradılmış fond hesabına dəymiş zərərin mükafatı ödənilməli idi. Xüsusi torpaq sahibliyinə məxsus ərazilərdəki yerin təkində olan sərvət, dövlətin müəyyən etdiyi xüsusi nizam və qanunla tənzimlənməsi nəzərdə tutulurdu. Meşələr, səhralar, göllər, duzlaqlar və axar sular ümumi istifadəyə verilməli və onlar yerli hakimiyyət idarələrinin əlində olmaqla, ayrı-ayrı fiziki şəxslərin istifadəsini qanunla tənzimləməli idi.

Parlamentin (Məclisi-Məbusanın) «Müsavat» fraksiyasının təqdim etdiyi «İşçi məsələsi»nə dair bəyannamədə zəhmətkeşlərin əmək hüquqları tənzimlənilirdi. Fəhlələr üçün 8 saatlıq iş günü və həftədə bir gün istirahət müəyyən edilirdi. Qanunla müəyyən edilmiş iş günündən artıq işləmək qadağan olunurdu. Gecə işi axşam saat 9-dan səhər saat 6-ya qədər qadağan edilir, lakin zərurət olduqda qarşılıqlı razılıqla gecə işləməyə icazə verilirdi. 16 yaşına qədər olan yeniyetmələrin işləməsi qadağan edilir, 16 yaşından 18 yaşına qədər olan gənclər üçün 6 saatlıq iş günü müəyyənləşdirilirdi. Qadınların zərərli işlərdə çalışması yasaqlanır, hamilə qadımlara doğuşdan

The fraction of «Musavat» regarded a priority objective to improve constantly the social welfare of the citizens of Azerbaijan; and the project of «the land issue» proposed by this fraction covered the followings: the lands belonging to landlords should be transferred to the ownership of the working people and the farm laborers free-of-charge. The size of the land to be granted to any owner should be determined by law; it was banned to possess lands exceeding the norm. The landowners should be paid for the losses from a specially created fund for the land granted to the farm laborers free-of-charge. Special rules and laws should regulate the ownership on the subsoil natural resources in the lands belonging to private owners. The forests, deserts, lakes, rivers and salt deposits should be in common use; they should be ruled by the local administration which should regulate their exploitation legally by physical persons.

The statement of «Musavat» Party «on the issue of workers» submitted to the Parliament regulated the wages of the laborers. It determined an eight-hour working day and a day-off for the workers. It banned legally to work more than eight hours a day and more than six days a week. It also banned to work after nine in the evening till six o'clock in the evening, but if there was a necessity, it was allowed to work in the night shift with the mutual consent of the parties. It also banned the youngsters below 16 to work; it determined a six-hour workday for the youngsters between 16 and 18. It banned the women to work in places harmful for their health. The pregnant women had the right to get a leave of four weeks before the birth of the children and six weeks after the birth with the payment of their wages.

The platform of «Musavat» Party obliged the government to be responsible for the food supply in the country, for regulating it, for building, rebuilding and ensur-

avval 4 həftə, sonra isə 6 həftə ərzində əvəzi ödənilməklə məzuniyyət verilirdi.

Siyasi partiyanın platformasında ölkənin ərzaq vəziyyəti və bu məsələnin tənzimlənməsi, yolların qurulması və mühafizəsi hökumətin mühüm vəzifəsi hesab olunurdu. Digər dövlətlərlə ticarət dövriyyəsinin yaradılmasına xüsusi diqqət yönəldilirdi. Fraksiya xalq maarifi sisteminin qurulmasına diqqəti artırmağı, kəndlərdə məktəblərin tikilməsi və şəhərlərdə seminarların təşkil olunmasını ən zəruri işlərdən biri hesab edirdi. Həmçinin rəsmi dövlət idarələri arasındakı sənədləşmələrin milli dildə aparılması vacib sayılırdı.

Fraksiya koalisiya əsasında hökumət yaradılmasının tərəfdarı kimi çıxış edirdi. «Müsavat» parlament fraksiyasının parlamentin (Məclisi-Məbusanın) ikinci plenar iclasına təqdim etdiyi bəyannamənin sonunda göstərilirdi ki, yalnız qanunverici orqanın qarşısında məsuliyyət daşıyan, həmrəylik əsasında partiya və milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq yaradılmış yeni hökumət ölkəni Müəssislər Məclisinə qədər apara və müstəqilliyin beynəlxalq birlik tərəfindən tanınmasına nail ola bilər.

Parlamentdə (Məclisi-Məbusanda) təmsil olunan partiyaların nümayəndələrinin katibliyə təqdim etdikləri bəyannamələr rəsmi mətbuat orqanlarında dərc edilməklə xalqa çatdırılırdı. Azərbaycan parlamentində (Məclisi-Məbusanda) 9 nəfər üzvü ilə təmsil olunan «Əhrrar» (azadlıqsevərlər) partiyasının 14 yanvar 1919-cu il «Azərbaycan» qəzetində nəşr olunmuş proqramında Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin tam dəstəkləndiyi bəyan edilirdi. «Əhrrar» partiyası hər bir nazirliyə müvafiq sahəni yaxşı bilən peşəkar mütəxəssisin rəhbərlik etdiyini, ayrı-ayrı nazirliklərin siyasətinin ölkənin ümumi maraqları dairəsində olduğunu göstərirdi: «Heç bir nazir öz nazirliyinin işindəki çatışmazlıqlara bəraət qazandırmamalıdır. «Əhrrar» fraksiyası ölkəni çətin vəziyyətdən çıxara biləcək

ing the security of roads. It paid a special attention to the turnover of the trade with the foreign countries. It demanded to increase attention to the problem of education, to the construction of schools in villages, to the institution of seminaries in towns. It also demanded the use of the national language in the correspondence among the official enterprises and institutions in the country.

«Musavat» Party supported the idea of the coalition government. The statement of the party submitted to the second plenary session of the party pointed out that only the new government accountable to the legislative body, built on the basis of solidarity, irrespective of the nationality of its members, might lead the country till the formation of the Assembly of Enterprises and achieve its recognition by the international community.

The statements of the representatives of the political parties submitted to the parliament were published in the official media and conveyed to the population. The program of Ehrar (freedom loving) Party published in the newspaper «Azerbaijan» on January 14, 1919, supported the sovereignty of the country completely (this party was represented in the parliament by nine members). The program of Ehrar pointed out that a ministry should be headed by a professional of that sphere and each ministry should build its work in conformity with the policy pursued in the country. It said: «The fraction of Ehrar is for building a government able to remove the existing difficulties, solve its problems; and it is ready to render the government a comprehensive support».

Ehrrar was for maintaining the sovereignty of Azerbaijan: «At the same time the rights of all the minorities shall be protected, the inviolability of the person and his (her) residence shall be ensured. What concerns the issues of foreign policy; the country must maintain friendly relations with

möhkəm hakimiyyət qurulmasının tərəfdarıdır və ona hərtərəfli kömək göstərməyə hazır olduğunu bəyan edir».

«Əhrar» partiyası Azərbaycanın müstəqilliyinin saxlanması tərəfdarı kimi çıxış edirdi: «Eyni zamanda respublika qurulduğunda bütün azlıqların, bütün xalqların hüquqları qorunmalı, şəxsi və mənzil toxunulmazlığı təmin edilməlidir. Xarici siyasət məsələlərinə gəldikdə isə, hökumət bütün qonşu dövlətlərlə dostluq münasibətlərini saxlamalı, onlarla birlikdə sülh konfransında Qafqaz xalqlarının hüquq və müstəqilliklərini qorunmalıdır». Aqrar sahədə «Əhrar» partiyası xanədan və iri torpaq sahibliyinin məhdudlaşdırılmasını, onlardan alınan torpaq paylarının özganikləşdirilməsini, əhalinin adambaşı nisbətində müəyyənləşdirilməsini tələb edirdi. Əhrarçılar 8 saatlıq iş gününün tətbiqini, əməyin mühafizəsini, fəhlə yardım kassalarının yaradılmasını, onlara sanitar-həkim yardımını edilməsini və fəhlələr üçün tədris kurslarının açılmasını vacib sayırdılar: «İşləyən əhalidən gəlir vergisi alınması təmin edilməlidir. Xalq maarifi işlərinə diqqət yetirilməli, ümumtəhsil məktəbləri açılmalı, məktəblər, Seminariyalar, sənət və ticarət üzrə peşə məktəbləri genişləndirilməlidir. 1919-cu ildə universitet açılmalıdır».

Xalqın maariflənməsini nəzərdə tutan və əhalinin ala biləcəyi qiymətlərlə bir sıra jurnal və dərsliklərin nəşr olunmasını önəmli sayan «Əhrar» partiyası kargüzarlıq işlərinin ana dilində aparılması üçün tədbirlər görülməsini və dövlət məmurlarının hazırlanması üçün xüsusi məktəblər yaradılmasını əsas vəzifə kimi müəyyən edirdi.

I Respublika parlamentində (Məclis-Məbusanda) 5 deputatla (məbusla) təmsil olunan sosialist ittifaqı adından onun lideri Aslan bəy Səfərkürski bəyannamələrini qanunverici orqana təqdim etdi. Sosialistlər çar Rusiyasında yaşayan bütün xalqların birləşib respublika qurduqlarını, o

the neighbouring states and defend the rights and sovereignty of the Caucasian nations in the peace conference together with them». The party was for the restriction of the share of the dynastic lands and those of the landlords, for the alienation of the confiscated shares; it demanded to determine the size of the share per capita for the population. They were for the application of an eight-hour workday, protection of labor, creation of the aid funds for the workers, organization of sanitary-health service and training courses for them: «Deduction of income taxes from the working population must be ensured. Attention to the public education should be increased, schools of general education should be opened, the network of schools, seminaries, vocational schools, particularly in the sphere of vocation and commerce, should be extended. A university should be opened in 1919».

Ehrar Party advocated the publication of a number of text-books and magazines for the enlightenment of the population on prices that they could buy them, implementation of activities for the conduction of correspondence in the national language in the national institutions and enterprises and establishment of special schools for the education of civil servants.

The Socialist Union Party had five representatives in the first republican parliament. Its leader Aslanbey Safikurdsky submitted the statement of its party to the parliament. The statement said that all the nations living in Russia had joined and built a republic, Azerbaijan had achieved its sovereignty. The Socialist bloc was for a government accountable to the parliament! «The bloc thinks that a government, which rules the country as it likes, which does not bear any responsibility, will lead the country to decline. Therefore, there is a need for the legislative branch of power to control the executive branch, that is, the government. The government must not do any-

cümlədən Azərbaycanın da istiqlaliyyət qazanmağa müvəffəq olduğunu göstərirdilər. Sosialist bloku parlament (Məclisi-Məbusan) qarşısında məsuliyyət daşıyan, ona hesabat verən milli hökumətin tərəfdarı idi: «Blok belə hesab edir ki, öz istədiyi kimi, heç bir məsuliyyət daşmadan idarəçiliyi həyata keçirən hökumət məmləkəti süquta aparar. Ona görə də hökumətin – icraedici hakimiyyətin mövcudluğu kimi parlamentin – qanunverici hakimiyyətin fəaliyyəti zəruridir. Dövlət əhəmiyyətli heç bir iş qanunsuz, parlamentsiz görülməməlidir. Qanun özü də bunu tələb edir. Bütçə məsələsinə xüsusi diqqət yetirilməli, əhalidən yığılan vergilər özlərinə xərclənməlidir. Hökumətin maliyyə sahəsindəki fəaliyyəti daim nəzarətdə olmalıdır; dəftərxana xərclərindən başqa, hökumət maliyyə sahəsinə dair özü tərəfindən heç bir qanun verə bilməz».

Sosialist bloku edam və cismani cəzaların ləğv edilməsini irəli sürürdü. Blok lideri A.Səfikürdski xüsusilə dindarlara müraciət edərək, «heç vaxt Allah verən carı bəndənin almağa haqqı olmadığını» bildirərək ölüm hökmünün ləğv edilməsi təklifini irəli sürdü: «Parlament təqsirsizlik prezumpsiyası prinsiplərindən irəli gələn tələblərlə qanunsuz həbslər və edam cəzasını ləğv etməlidir. Fraksiya siyasi baxışlarına görə həbs olunanların dərhal buraxılması tələbini irəli sürür».

Parlamentdə (Məclisi-Məbusanda) bəyannamələrini elan etmək üçün «Hümmət»çilər də demokratik tribunadan istifadə edirdilər. Fraksiya parlamentdə 5 məbusla təmsil olunurdu. «Hümmət» partiyasının nümayəndəsi Ə.A.Şeyxülislamov millətlərin azadlığı və qardaşlığının, beynəlmiləçiliyin bəşəriyyətin azad yaşaması və işləməsi üçün vacib olduğunu parlamentdə elan etdi. Azərbaycanın iki düşməni olduğunu söyləyən deputat daxili düşməni daha qorxulu və qüvvətli hesab edirdi. Bunlar general Tomsonun yanına

thing of national importance without the consent of the parliament. The law also demands it. The budget issue must be paid a special attention; the taxes paid by the population must be spent for them. The activity of the government in the sphere of finances must always be controlled; the government may not issue any resolution on finances, except its office costs».

The Socialist bloc proposed to abolish capital and corporal punishment. Appealing to the believers the leader of the bloc A. Safikurdsky said: «No one has the right to take away the life of man given to him by God; the parliament must put an end to illegal arrests proceeding from the presumption of innocence and abolish capital punishment. Our fraction demands the immediate release of the arrested because of political reasons».

«Hummet» (assistance) Party also made use of the tribune of the democratic parliament to disclose its statements. The fraction had five seats in the parliament. The representative of «Hummet» Party A. A. Sheikulislamov declared in the parliament that only the freedom and fraternity of nations, internationalism may ensure the life of the mankind. He declared: «Azerbaijan has two enemies: internal and external. The internal enemies are more dangerous and fierce. They go to General Thomson and try to collapse Azerbaijan, to deprive Azerbaijan of its sovereignty, to deprive it of its self-determination right. The German Empire has collapsed, the principles of Wilson have become the principles of all the «Socialists» of the world, and I believe that Azerbaijan will soon become a member of the world community».

The parliament fraction thought the issues of farmers had not to be solved in the parliament; elections had to be held to the Assembly of Enterprises on common basis and such issues had to be solved there; the women, which formed half of the Azerbai-

gedən, Azərbaycanı yıxmaq və milli müqəddəratımızı əlimizdən almaq istəyən qüvvələrdir. Almaniya imperiyasının süqut etdiyini, Vilson prinsiplərinin bütün dünya sosialistlərinin prinsipi olduğunu söyləyən fraksiya nümayəndəsi Azərbaycanın da tezliklə beynəlxalq birliyin üzvü olacağına inandığını bəyan edirdi.

Parlament fraksiyası belə hesab edirdi ki, torpaq və fəhlə məsələsi parlamentdə (Məclisi-Məbusanda) həll olunmamaqla, ümumi əsaslarla Müəssislər Məclisinə seçkilər keçirilməli və bu kimi məsələlər orada həll edilməli, Azərbaycan xalqının yansını təşkil edən qadınlar cəmiyyətinin tam hüquqlu üzvü olmalı, müsəlman ölkəsi olmaqla ilk dəfə təknikahlıq təmin edilməlidir. «Hümmət» fraksiyası digər tələblərlə də hökumətə müraciət etmişdi: hökumətə daxil olanlar Azərbaycan istiqlalını müdafiə etməli; hökumət Müəssislər Məclisi qarşısında məsul olmalı və xarici siyasi dairələrlə əlaqə saxlamalıdır. Avropa dövlətləri ilə hökumətin əlaqələrindən narazı olan fraksiya bütün siyasi qrupların hökumətdə təmsil olunmasını zəruri hesab edirdi.

Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) 11 deputatından (məbus) ibarət olan «İttihad» partiyası Q. Qarabəyov tərəfindən təqdim edilmiş bəyannamə ilə fraksiyasının mövqeyini qanunverici orqanın üzvlərinə çatdırdı. Partiya Rusiya demokratlarına etibar etdiklərini, onların da, öz növbəsində, «kiçik qardaş»larına səmimi münasibət göstərəcəklərini bildirirdi. İttihadçılar bütün xalqlarla əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq arzusunda olduqlarını, fəhlə məsələsində Rusiya menşeviklərinin proqramlarını qəbul etdiklərini bildirir, mülkiyyətin toxunulmazlığını, aqrar məsələdə torpaqların əvəzsiz olaraq əkinçiyə verilməsini, maliyyə məsələlərində qanunsuz vergilərdən uzaq, mütərəqqi vergi sisteminin müəyyən edilməsini, maarif sahəsində məktəblərin milliləşdirilməsini, ibtidai və aşağı ali məktəblərdə təhsilin icbari və

jan population had to be equal members of the society; monogamy had to be ensured for the first time in Azerbaijan, a Moslem country. «Hummet» Party appealed to the parliament with other demands as well: those who were represented in the government had to defend the sovereignty of Azerbaijan; the government had to be accountable to the Assembly of Enterprises and maintain relations with foreign political circles. The fraction was not pleased with the relations of the republican government with the European states; the fraction considered that it was necessary that all the political groups be presented in the government.

«İttihad» (unity) Party had 11 seats in the parliament. Its declaration to the parliament was submitted by G. Garabeyov who conveyed the position of the party to the members of the legislative body. The party disclosed such an opinion that they confided in the Russian democrats and they also had sincere feelings towards their «younger brothers». The party was for the idea to live in peace and security with all nations; and they adopted the position of the Russian Mensheviks in the issue of workers; they defended the right of inviolability of private property, desired to have a progressive tax system far from illegal taxation, nationalization of schools, compulsory and free-of-charge primary and low higher education, accountability of the executive power (government) to one-chamber parliament. They suggested a program for holding elections on proportional principles in order to protect the rights of the national minorities.

The third session of the first republican parliament held on December 15, 1918, determined the composition of the parliament. It was decided that according to the law adopted and submitted to the parliament, it should consist of the elected parliamentarians and representatives of public enterprises, institutions and districts sent to the parliament by the national councils.

pulsuz olmasını, icraedici hakimiyyətin birpalatalı parlament qarşısında hesabat verməsini, milli azlıqların hüquqlarının qorunması məqsədilə seçkilərin proporsional keçirilməsi proqramını irəli sürürdülər.

I Respublika parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) 1918-ci il dekabrın 15-də keçirilən üçüncü iclasında parlamentin (Məclisi-Məbusanın) təşkili barəsində Milli Şura tərəfindən verilmiş qanun əsasında, parlamentə seçilərək daxil olmuş deputatlar regional milli şuralar tərəfindən ictimai müəssisələrdən və qəzalardan göndərilmiş nümayəndələrdən ibarət olmaqla müəyyən edilmişdilər. Bütün bunlar yerlərdə keçirilən seçkilərin müvəffəqiyyətlə başa çatdığını göstərirdi. Məsələn, Nazirlər Şurasının sədrinə göndərilmiş 24 noyabr 1918-ci il tarixli teleqramında Cavad qəzası üzrə seçkilər keçirildiyi bildirilirdi. Bülətlənlər sayıldıqdan sonra 8 səsə Salyan üzrə B.Rüstəmbəyov və Cavad qəzası üzrə R.Axundzadə deputat seçilir. Seçkilərin keçirilməsi üzrə iki nüsxədə protokol tərtib edilmiş və surəti Nazirlər Şurasının sədrinə göndərilmişdi. Digər qəzalarda da keçirilən seçkilərə dair məlumatlar hökumətə göndərilirdi.

1918-ci il dekabrın 1-də Göyçay şəhərinin nümayəndələri və ictimai təşkilatları Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) Göyçay şəhəri üzrə deputatlığa (məbusluğa) namizədlərinin seçkilərini keçirdi. Gizli səsvermə yolu ilə keçirilən seçkilərdə general-mayor Sadiq bəy Ağabəyov Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) deputatı (məbusu) oldu, Göyçay qəzası üzrə isə Hacı Hüseyn Əfəndiyev seçildi.

Üçüncü parlament (Məclisi-Məbusan) iclası etimadnamə (mandat) komissiyasının məruzəsini dinləyərək göndərilmiş deputatların etimadnamələri barədə müzakirə aparmışdı. Müzakirələr diskussiyaya səbəb olmaqla, Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) demokratik inkişafına istiqamətlənmişdi. Qeyd etmək

All this indicated that the election in all the regions had been completed and held successfully. For instance, the telegram sent to the chairman of the Council of Ministers on November 24, 1918, said that elections were held in the district of Javad. After counting the votes with eight extra votes B. Rüstəmbəyov from the district of Salyan and R. Akhund-zadə from the district of Javad were elected to the parliament. The record on the election was compiled in two copies and one of them was sent to the chairman of the Council of Ministers. Information on elections held in other districts was also sent to the government.

On December 1, 1918, the representatives of the town of Goychay and of its public organizations held the elections to the parliament from the town of Goychay. The secret balloting revealed that Major-General Sadigbey Agabeyov was elected to the parliament from the town of Goychay, but from the district of Goychay Haji Husein Efendiyev won the elections.

The third session of the parliament heard the report of the mandate commission and discussed the mandates of the elected parliamentarians. The discussions held there contributed to the democratic developments in the parliament. It is to the point to note that there have been parliamentary traditions and practices in the European countries to appoint parliamentarians, to give mandates to go to the parliament, to send the representatives of various social layers to the parliament. It is true that at the beginning of the XX century the application of the said practice was not attractive and perfect from legal point of view, but it was the only way out of this situation.

According to the chairman of the mandate commission of the parliament A. Maharramov that only the fractions of «Hummet» and the Union of «Socialists» out of all the fractions to be represented in the parliament had sent the full list of

yerinə düşərdi ki, hələ Avropanın qədim parlament ənənələri olan dövlətlərində də deputatların təyin edilməsi və etimadnamələr əsasında, silki nümayəndə kimi parlamentlərə göndərilməsi praktikası mövcud olmuşdur. Doğrudur, artıq XX əsrin əvvəllərində göstərilən praktikanın tətbiqi cəlbədicə, hüquqi cəhətdən təkmil olmasa da, yaranmış fəvqəladə vəziyyətdə yeganə çıxış yolu idi.

Parlamentin (Məclisi-Məbusanın) etimadnamə komissiyasının məruzəçisi A. Məhərrəmovun məlumatına görə, qanunverici məclisdə təmsil olunan «Hümmət», «İttihad», «Müsəvat», biterəf və sosialistlər ittifaqı fraksiyalarından parlamentə göndərilmiş nümayəndələrin tam siyahısını yalnız «Hümmət» fraksiyası və sosialistlər ittifaqı təqdim etmiş, «Müsəvat», «İttihad» və biterəflər fraksiyası isə etimadnamə komissiyasına siyahı təqdim etməkdə gecikmişlər.

Parlament (Məclisi-Məbusan) deputat (məbus) mandatlarının təsdiq edilməsi üçün etimadnamə komissiyasının məruzəsini geniş müzakirə edərək Bakı Şəhər İdarəsindən 5 nəfər üzv – alman millətindən Lorens Kun, lehlər (polyaklar) tərəfindən Stanislav Vansevich, Gürcü Milli Şurası tərəfindən Tsixakaya, Yəhudi Milli Şurası tərəfindən doktor Koxmanın etimadnamə protokollarının qanunauyğun olduğu üçün təsdiqlənməsini təklif etdi.

Zaqafqaziya Slavyan-Rus Cəmiyyəti tərəfindən parlamentə 5 üzv – Vinqradov, Mixaylov, Kravçenko, Kolesnikovski və Ollenqron göndərilə də, onların seçki protokolları və etimadnamələri təqdim edilməmişdi. Buna görə də etimadnamə komissiyası seçki protokolu və Slavyan-Rus Milli Şurasının etimadnamələri olmadığından onların deputat kimi təsdiq olunmasını təxirə salmağı parlamentə (Məclisi-Məbusana) təklif etdi.

Etimadnamə komissiyası Bakı Ticarət və Sənaye İttifaqı tərəfindən Yusif Əhmədov, Bakı Neft Madənciləri Şurası qurulta-

their representatives in time, the fractions of «Musavat», «İttihad» and non-partisans had delayed the submission of the said list to the mandate commission.

The parliament broadly discussed the report of the mandate commission for the approval of the mandates of the authorized representatives. It suggested to approve the mandates of five representatives from the City Department of Baku – Lorence Kuhn (German), Stanislav Vansevich (Polish), Tsikhaya (from the Georgian National Council), Doctor Gukhman (from the Jewish National Council) as the records of the minutes were correct and legal.

The Transcaucasian Slavish-Russian Society had to send five representatives to the parliament (Vinqradov, Mikhailov, Kravchenko, Kolesnikovsky and Ollengron), but it had not submitted their mandates and electoral records. Because of it, the Mandate Commission adopted a resolution to ask the parliament to postpone the approval of their mandates.

The Mandate Commission proposed to ratify the mandates of Yusif Ahmedov from the Baku Chamber of Commerce and Industry, Mirza Asadullayev from the Council of the Baku Oil Miners as their mandates were correct and legal.

The Mandate Commission proposed to the parliament the ratification of the mandates of Murtuza Akhundov from the town of Guba, Hamdulla Efendiyev and Alibey Ziziksky from the district of Guba as the mandates were compiled correctly and in conformity with the legal requirements. The mandates of the representatives from the town of Salyan, from the district of Javad, from the town and district of Goychay were also ratified as the necessary documents were legal and correct.

The representatives of the district of Shamakhi, town and district of Lenkaran did not come to the parliament. The mandate of Sheikhalibeyov from the town of

yı tərəfindən Mirzə Əsədullayevin etimadnamələrinin qanuna müvafiq və düzgün olduğunu qəbul edərək təsdiq üçün parlamentin (Məclisi-Məbusanın) təqdimatına verdi.

Komissiya Quba şəhərindən Murtuza Axundovun, Quba qəzasından Həmdulla Əfəndi Əfəndiyevin və Əli bəy Zizikskinin etimadnamələrinin qanunamüvafiq və düzgün tərtib olunduğunu bildirərək parlamentə (Məclisi-Məbusana) təqdim etdi. Salyan şəhəri, Cavad qəzası, Göyçay şəhəri və qəzası nümayəndələrinin etimadnamələri də tam səlahiyyətli sayıldı.

Şamaxı qəzası, Lənkəran şəhər və qəzası nümayəndələri parlamentə (Məclisi-Məbusana) gəlməsə də, Şamaxı şəhərindən Şeyxəlibayov yerli Milli Şura tərəfindən təsdiqlənmişdi.

Gəncə şəhərindən Abuzər bəy Rzayev, Gəncə qəzasından Hacı Əli Qasimov və Hacı Molla Əhməd Nuruzadənin, Qazax qəzasından Hacı Kərim Saniyevin, Cəbrayıl qəzasından Bəhrəm bəy Vəzirovun, Şəki Şəhər İdarəsindən Abdulla bəy Əfəndiyev və Şəki qəzasından Qərib Kərimovun mandatı təsdiq üçün parlamentə təqdim olundu. Şuşa qəzası Ağdam ərazisindən Qara bəy Əfəndiyevin, Ərəş qəzasının Ağdaş ərazisindən Əşrəf Tağıyev və qəzadan Cəmil Süleymanovun, Zaqatala nahiyəsindən Bayram Niyazi Kiçikxanovun seçki protokolları və etimadnamələri məqbul olmadığından mandat komissiyası onları parlamentin (Məclisi-Məbusanın) təsdiqinə təqdim etmədi. Parlamentin (Məclisi-Məbusanın) deputatı (məbusu) A.Səfikürdski qanunverici orqanın yaradılması haqqında qanunların tələblərinə müvafiq sənədləri olmayan üzvlərin etimadnamələrinin təsdiqlənməməsini, digərlərinin isə qəbul olunmasını təklif etdi.

Milli Şuranın parlament seçkiləri haqqında qanunu qəzetlərdə nəşr edilmiş, protokolların forması isə qubernator və bələdiyyə rəislərinə göndərilmişdi. Azərbaycan

Şamakhi was ratified by the local National Council. The election records and mandates of Abuzarbey Rzayev, Haji Ali Gasimov and Haji Molla Ahmed Nuru-zade from the district of Genje, Haji Kerim Saniyev from the district of Gazakh, Bahram bey Vezirov from the district of Jebrail, Abdulla bey Efendiyev from the town department of Sheki and Garib Kerimov from the district of Sheki were submitted to the parliament for the ratification. As the records of elections and mandates of Garabey Efendiyev from the territory of Aghdam, Ashraf Taghiyev from the district of Eresh of the territory of Aghdash, Shamil Suleymanov from the same district, Bayram Niyazi Kichikkhanov from the district of Zagatala did not meet necessary requirements the Mandate Commission did not submit them to the ratification of the parliament. Member of the parliament A. Safikurdsy proposed not to ratify the mandates of those whose documents did not met legal requirements, and to ratify those mandates which met the said requirements.

The law on the elections to the parliament was published in newspapers, the forms of records were sent to the governors and chiefs of municipalities. «The Law on the Institution of the Parliament», which defined the legal foundations of the formation of the Azerbaijan Parliament, provided the rules of election and appointment of the parliamentarians. The law regulated all the procedures and secret balloting, and determined that 24000 people should elect one parliamentarian. In those years the territory of Azerbaijan, which consisted of the provinces of Baku and Genje, district of Zagatala, a part of the provinces of Irevan (Yerevan) and Tiflis (Tbilisi), inhabited by 2 250000 population. Taking into account the total number of population the National Council allotted 80 seats for the Moslem population, 21 seats for the Armenian, 10 seats for the Russian, one seat for the Ger-

can parlamentinin yaradılmasının hüquqi əsaslarını müəyyənləşdirən «Azərbaycan Məclisi-Məbusanının təsis haqqında» qanunda deputatların (məbusların) müəyyən edilməsi qaydaları təsbit edilmişdi. Qanun bütün prosedur qaydaları tənzimləyərək seçkilərin gizli səsvermə ilə keçirilməsi və 24 min əhaliyə bir deputat düşməsinə müəyyənləşdirmişdi. Həmin dövrdə Bakı və Gəncə quberniyaları, Zaqatala dairəsi, İrəvan və Tiflis quberniyalarının bir hissəsini təşkil edən Azərbaycan ərazilərində 2 milyon 250 min əhali yaşayırdı. Milli Şura əhalinin ümumi sayını nəzərə alaraq Azərbaycan parlamentində (Məclisi-Məbusanda) müsəlmanlara 80, ermənilərə 21, ruslara 10, almanlara 1, yəhudilərə 1 deputat (məbus) olmaqla proporsional mandat yeri ayırmışdı. Qanunda göstərilirdi ki, cəlb olunacaq şəxslərin seçilməsi və seçkilərin nəticələri şəhərlərdə bələdiyyə rəisləri, qəzalarda ədalət məhkəmələri və ya onların müavinləri tərəfindən keçiriləcək. Seçki qanunu, həmçinin, parlamentin (Məclisi-Məbusanın) 44 nəfərdən ibarət olan keçmiş Milli Şura üzvlərindən hər hansı birinin deputatlıqdan (məbusluqdan) istefa verməsi və ya digər səbəbdən parlamenti tərk etməsi (öhum və s.), onun yerinə daxil olan fraksiyanın hər hansı digər bir üzvünün namizədləri ilə əvəzlənməsi qaydasını da təsbit edirdi.

I Respublika parlamentində (Məclisi-Məbusanda) demokratiya əməllərindən çıxış edən parlamentarilər (məbuslar) etimadnamə (mandat) komissiyasının hesabatında qanunun aliliyini rəhbər tutmaqla qanunverici orqan haqqında Milli Şuranın qəbul etdiyi qanuna əməl olunması tələbini irəli sürür, qəzalardan göndərilmiş üzvlərin həm seçki protokollarının, həm də etimadnamələrinin olmasını zəruri hesab edirdilər. Qanunun bir maddəsini qəbul edib, digərini rədd etmək olmazdı. Mandat komissiyasının məruzəçisi Zaqataladan göndərilən təmsilçinin mandatının ancaq

man, one seat for the Jews. The law laid the responsibility for holding elections and for counting their results on the chairpersons of municipalities in the towns, and on the judges, or their deputies in districts. The law also regulated the rules when any of the 44 former parliamentarians (who were the members of the National Council) resigned, or left the parliament because of some reason (for instance, death), or how they were substituted by the members of fractions which replaced them. Proceeding from the traditions of democracy in the first Republican Parliament the members of the parliament demanded that the Mandate Commission should proceed from the principle of the rule of law and obey the law adopted by the National Council on the legislative body, demanded records of elections and mandates for each elected person from the provinces. They said that it was impossible to obey one clause of the law and reject, or ignore the other. The reporter of the Mandate Commission noted that the mandate for the elected person from Zagatala was signed only by the governor. But in conformity with the said law it had to be signed by the chairman of the Zagatala National Council, his deputy and secretary. Nevertheless, the Mandate Commission proposed to ratify the mandate of the representative of Zagatala.

There was established such a practice in the Azerbaijan Parliament that the ratification of mandates took place in the third session of the parliament and it became the main topic of discussions. A part of the parliamentarians demanded that persons should take part in the parliament only after the ratification of their mandates, another part of them allowed them to take part in the parliament without the right to vote till the documents were brought into conformity with the legislation.

The Economic-distributive Commission of the Azerbaijan Parliament submit-

qubernator tərəfindən imzalandığını qeyd etmişdi. Halbuki qanuna görə, mandat Zaqatala Milli Şurasının sədri, müavini və katibi tərəfindən də imzalanmalı idi. Bununla belə, komissiya Zaqatala nümayəndəsinin etimadnaməsinin nəzərə alınması təklifini irəli sürdü.

Azərbaycan parlamentarizm təcübəsində deputatların mandatlarının təsdiq edilməsi qaydası üçüncü iclasın əsas müzakirə mövzusu olmuşdu. Parlamentarilərin (məbusların) bir qismi mandatları təsdiq edilməyincə məbusların parlamentin (Məclisi-Məbusanın) işində iştirakını məqbul saymır, digərləri isə seçki protokollarını qaydaya salana qədər səs vermək hüququ olmamaq şərtilə iştiraklarını mümkün hesab edirdilər.

Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) təsərrüfat-bölişdürücü komissiyası, qanunverici orqanın fəaliyyətə başlaması ilə əlaqədar olaraq, onun birillik büdcəsini deputatların (məbusların) müzakirəsinə çıxarmışdı. Məclisi-Məbusanın dəftərxanasının xərcləri, o cümlədən aparatın dəftərxana və ləvazimat xərcləri üçün, iş vaxtından əlavə işləməyə görə, həmçinin axşam işlərinə görə əlavə haqq vermək və bəzi ezamiyyə yol məsrəfləri üçün vəsait ayrılması kimi məsələlər müəyyənləşdirilmişdi. Müsəlman məmurlar üçün Novruz bayramında, qeyri-müsəlmanlar üçün isə Milad bayramında mükafat verilməsi qərar alınmışdı. Parlamentin sədri, müavini, katibi və bütün parlamentarilər üçün maaş və bəxşiş (mükafat) müəyyən edilərək təsdiqlənmişdi. Qanunverici orqanda keçid dövrü olduğu nəzərə alınaraq nazirlər və nazir müavinlərinin deputat (məbus) olmaq hüququ saxlanılırdı. Parlament (Məclisi-Məbusan) təsərrüfat-bölişdürücü komissiyasının təqdim etdiyi layihəni müzakirə edərək təsdiqlədi və 1918-ci il noyabrın 16-dan öz fəaliyyətini bərpa etmiş Milli Şuranın 44 üzvünün məvəciblərinin də həmin tarixdən ödənilməsi barədə qərar çıxardı.

ted the one year budget of the parliament for discussions when the parliament started to function. The parliament discussed the office cost, including the costs of the staff, equipment costs, payment for extra work, for night time, travel costs and others. It was decided to reward the Moslem parliamentarians on the occasion of the Novruz Holiday, non-Moslems – on the occasion of Christmas. The Parliament determined and approved the wages to be paid to the chairman, vice-chairman, secretary and to all the parliamentarians, it also determined what rewards, in what sum a reward should be paid. The parliament allowed the ministers and their deputies to combine their main office with those of parliamentarians, taking into account the needs of the transition period. The parliament discussed and approved the report submitted by the Economic-distributive Commission. It also adopted a resolution to pay the wages of the former 44 members of the National Council who had renewed their activities since November 16, 1918.

At the third session of the Azerbaijan Parliament the formation of the presidium of the legislative body was completed. Ahmed Pepinov from the fraction of «Socialists» was elected secretary of the parliament.

On the initiative of the fraction of «Socialists» and the parliamentarian from Shusha for the first time the Azerbaijan Parliament convened its first extraordinary session. The reason of convening this extraordinary session was the declaration of war of Armenia to Georgia. When Azerbaijan was represented in the Transcaucasian Seim, it declared the desire to live in peace and security with its neighbours, and it called Armenia to learn from the lessons of the World War I. In connection with the given situation the Azerbaijan Parliamentarians declared: «Our desire for peace has not been a mere word, we have demonstrated it

Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) üçüncü iclasında qanunverici orqanın Rəyasət Heyətinin formalaşması başa çatdırıldı. Sosialist fraksiyasından Əhməd Cövdət oğlu Pepinov parlamentin katibi seçildi.

Sosialist fraksiyasının və Şuşa deputatının təşəbbüsü ilə ilk dəfə olaraq 1918-ci il dekabrın 20-də parlamentin fəvqəladə iclası toplandı. Fəvqəladə iclasın keçirilməsinin əsas səbəblərindən biri Ermənistanın qonşu Gürcüstana müharibə elan etməsi ilə bağlı olmuşdu. Azərbaycan hələ Zaqafqaziya Seymində təmsil olunanda öz qonşularınla sülh və əmin-amanlıqda yaşamaq istəyini həmişə bəyanlamış, yenicə başa çatmış Birinci dünya müharibəsinin ağır nəticələrindən ermənilərin ibrət dərsi götürməsinə istəmişdi. Azərbaycan parlamentariləri varanmış vəziyyətlə əlaqədar bəyan etmişdilər: «Bizim sülh istəyimiz quru söz olmayıb, öz işlərimizlə sübuta yetirmiş, bütün xalqlar, xüsusilə də ermənilərə qarşı səmimi münasibət göstərmişik. Ermənilərin bu parlamentdə (Məclisi-Məbusanda) təmsil olunmasını istəmişik. Gürcü qonşularımız da bu fikirdə olmuş və belə siyasət yürütmüşdülər. Ermənilər Qafqazın taleyinin məsuliyyətini dərk etmədən vəhşiliklərini göstərərək gürcü qonşularımızın hüququna təcavüz edirlər».

Parlament (Məclisi-Məbusan) ermənilərin eyni zamanda Azərbaycan torpaqlarına da təcavüz etdiyini və bunun beynəlxalq aləmə bəyan edilməsini vacib bildi.

Azərbaycan parlamenti (Məclisi-Məbusan) Gürcüstan və Ermənistan hakimiyyətlərinin daxili işlərinə qarışmaq istəmədiyini, ancaq bütün Qafqazi, o cümlədən Azərbaycanı da qanlara boyayacaq bir fəlakətin qabağını almaq üçün bu məsələyə təsir etmək istəyinin zəruri olduğunu bildirdi. Erməni-daşnak Andranikin Azərbaycan kəndlərinə basqınları da ciddi müzakirə predmetinə çevrildi. Parlament katibliyi «Müsavat» fraksiyası tərəfindən təklif olu-

with our deeds, we have been sincere to all the peoples, particularly to the Armenians. We wanted the Armenians to be presented in this parliament. Our neighbouring Georgia also expressed this desire and pursued a peace policy. But the Armenians have committed an aggression against the rights of, our neighbouring Georgians not comprehending the responsibility for the fate of the Caucasus».

The parliament also declared that the Armenians had also committed an aggression against the territory of Azerbaijan, and therefore, it was necessary to convey it to the attention of the world.

The Azerbaijan Parliament declared that it did not want to interfere into the internal affairs of the Armenian and Georgian governments, but to avoid the misfortune, which could drown in the blood the whole Caucasus, including Azerbaijan, it disclosed the necessity to influence the ongoing processes in the region. The attacks of the Armenian, of Dashnak Andronik on the Azerbaijan villages also became the topic of hot discussions. The secretariat conveyed the proposals of the fraction of «Musavat» to the parliamentarians. The appeals addressed to the parliaments of Armenia and Georgia said that when the whole world tried to establish peace on the earth, the Transcaucasian states had also to live in peace and security and demonstrate that they are worth of the declared sovereignty: «The Azerbaijan Parliament received the news about the ongoing bloodshed and hostile actions with a feeling of great anxiety. As a consequence of it we convened an extraordinary session on December 20, 1918, and adopted an appeal to the parliaments of Armenia and Georgia, called the government of both countries to stop this dangerous war and to direct all their efforts and authority to the restoration of friendship between the two countries».

nan layihəni deputatların nəzərinə çatdırdı. Gürcüstan və Ermənistan parlamentlərinə ünvanlanmış müraciətdə göstərilirdi ki, bütün dünya sülhün bərqərar olmasına çalışdığı bir zamanda Zaqafqaziya cümhuriyyətləri də sülh və əmin-amanlıqda yaşamaqlı, elan etdikləri istiqlalə layiq olduqlarını göstərməlidirlər: «Azərbaycan parlamenti qonşularımız Ermənistan və Gürcüstan cümhuriyyətləri arasında baş verən qanlı, ədavətli hadisələrin xəbərini çox böyük üzüntü ilə qəbul edir. Bu hadisənin nəticəsi olaraq, biz 1918-ci il dekabrın 20-də fəvqəladə iclasə toplaşaraq Ermənistan və Gürcüstan parlamentlərinə müraciət qəbul edərək hər iki hökuməti bu təhlükəli müharibənin saxlanulmasını və bütün səyləri və nüfuzları ilə öz dövlətləri arasında dostluğu bərpa etməyə çağırırdıq».

Parlament sosialist fraksiyasından daxil olan təklifləri də müzakirəyə çıxararaq üç maddədən ibarət qərarını elan etdi:

1. Bizimlə qonşu və qardaş olan Gürcüstan və Ermənistan millətləri və onların parlamentarilərindən (məbusanından) rica olunsun ki, onlar öz hökumətlərinə təsir edib tezliklə dava hərəkətlərinin dayandırılmasına ciddi surətdə çalışsınlar.

2. Zaqafqaziya dövlətləri arasında olan bütün mübahisəli məsələlərin həllinə bu ölkələrin dövlətlərarası konfransında və beynəlxalq arbitrajda baxılması onlara təklif olunsun.

3. Zaqafqaziyada yaşayan üç böyük millət bir-biri ilə sıx surətdə əlaqədar olduqlarından Ermənistan və Gürcüstan ictimai ümumən Qafqaz millətlərini böyük fəlakətə düşür edə bilər. Hər iki tərəf millətləri sülh içində yaşamağa tərəfdar olduqlarını göstərə bilsələr, onda dünya demokratiyası qarşısında öz öhdələrinə böyük məsuliyyət düşdüyünü anlayacaqlar.

Fəvqəladə iclasın sonunda Azərbaycan parlamentariləri Ermənistan-Gürcüstan qanlı toqquşmalarında və digər münasibətlərdə həlak olanların ruhlarının yad

The parliament discussed the proposals of the «Socialists» fraction as well and declared its resolution which consisted of three items:

1. To ask our neighbouring and fraternal Georgian and Armenian nations and their parliamentarians to influence their governments seriously to put an end to hostilities as soon as possible.

2. To suggest these two countries to solve all the debatable issues among the Transcaucasian states in the inter-state conference of these countries and in the International Court of Arbitration.

3. As the big nations are closely interconnected among themselves, the Armenian – Georgian conflict may lead the Caucasian nations to a great disaster. If the belligerent parties disclose their desire to live in peace, then they will understand the responsibility of their countries for the world democracy.

At the end of the extraordinary session the Azerbaijan parliamentarians remembered the memory of the persons fallen dead in the bloody Armenian – Georgian clashes and other conflicts in silence by raising to the feet. Thus, the parliament proved that it supported peace at the international and regional level, democratic values and strived for reconciliation.

Along with the declaration of the Azerbaijan Parliament concerning the military conflict between Armenia and Georgia, the Azerbaijan Government also sent to Armenia its note of protest. The acting foreign minister of the Republic of Azerbaijan Kh. Ziyadkhanov sent a note of protest to Armenia on December 18, 1918, which expressed the anxiety of the Azerbaijan Government connected with the damages to be inflicted on the province of Borchali populated mainly by the Azerbaijanians. The note of the foreign ministry called the parties to solve the conflict peacefully, to lay down the arms, and stressed the necessity of achieving confidence between the two

edilməsi üçün ayağa qalxdılar. Beləliklə, parlament (Məclisi-Məbusan) beynəlxalq və regional səviyyədə sülh tərəfdarı olmaqla demokratik dəyərlərə üstünlük verdiyini, bənişığa can atdığıni sübut etmiş oldu.

Ermənistan–Gürcüstan hərbi münaqişəsinə Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) münasibət bildirməsi ilə yanaşı, hökumət də etiraz notasını göndərmişdi. 1918-ci il dekabrın 18-də xarici işlər naziri vəzifəsini müvəqqəti icra edən X. Ziyadxanov münaqişənin azərbaycanlıların toplum yaşadığı Borçalı mahalına zərər vuracağından narahatlıq ifadə edən nota göndərmişdi. Münaqişənin danışıqlar və sülh yolu ilə həll olunmasının, silahların yerə qoyulmasının, iki qonşu dövlət arasında etimad əldə edilməsinin zəruriliyi bildirilirdi. Xarici İşlər Nazirliyi bəyan edirdi ki, azərbaycanlıların yaşadığı Borçalı mahalı Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olduğundan yaranmış mübahisələr maraqlı tərəflər arasında arbitraj qaydasında həll edilməlidir.

Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) 1918-ci il 26 dekabr tarixli beşinci iclasında yeni, sayca üçüncü hökumətin təşkil olunması ilə bağlı müzakirələr keçirildi. Parlamentdə ilk dəfə olaraq Nazirlər Kabinetinin təşkil olunması qanunverici hakimiyyətin iştirakı ilə müzakirə edildi. İki gün əvvəl, 1918-ci il dekabrın 24-də parlament məşvərəti Nazirlər Kabinetinin qurulmasını müzakirə etmişdi. Parlament məşvərəti belə hesab edirdi ki, 10 dekabr 1918-ci ildə istefa vermiş hökumətin yenidən təşkil olunmasını yaranmış mövcud ağır və məsuliyyətli şəraitdə gecikdirmək düzgün olmazdı. Ona görə də konvent (parlament şurası) belə hesab edirdi ki, F.Xoyskidən dərhal, özünün arzusuna müvafiq olaraq, Nazirlər Kabinetini formalaşdırmaq təkidlə xahiş edilməlidir. Parlament məşvərəti hökumətin formalaşmasında süni maneələr və şərtlərin irəli sürülməsi kimi halları ara-

neighbouring states. It also stated that the province of Borchali, compactly populated by the Azerbaijanis, is an integral part of Azerbaijan, and all the conflicts arising there should be solved among the parties at the Court of Arbitration.

The fifth session of the parliament dated December 26, 1918, discussed the formation of the new government, third in number. For the first time the parliament discussed the formation of the Cabinet of Ministers together with the legislative body. Two days before the discussions, that is, on December 24, 1918, the convent of the parliament had discussed the formation of the Cabinet of Ministers. The convent thought that it would not be right to delay the reformation of the government retired on December 10, 1918, in the existing grave and responsible situation. Therefore, it thought that F. Kh. Khoiskiy should be persistently asked to form the Cabinet as he desired and alone. The convent of the parliament recommended the parliament to remove the artificial obstacles and conditions which might hinder the formation of the government.

F. Kh. Khoiskiy, who spoke in the parliament with the program of the new, third government said that the main goal of the government was to defend and strengthen the sovereignty of Azerbaijan: «The peace conference to be convened after the termination of the First World War, the insurance and confirmation of our sovereignty will be the main objective of our government. Azerbaijan is convinced that our sovereignty will be duly met and recognized in the peace conference. The principle of the right of self-determination declared by the USA president in the Conference allows us hope that our right will also be recognized. The latest statements of General Thomson, chief of the headquarters of the allied troops in Baku, also show that our dreams will turn into reality.»

dan qaldırmağı parlamenta (Məclisi-Məbusan) tövsiyə edirdi.

Qanunverici orqan qarşısında yeni, üçüncü hökumətin proqramı ilə çıxış edən F.Xoyski əsas məqsədlərinin Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin qorunub möhkəmləndirilməsi olduğunu elan edirdi: «Birinci dünya müharibəsindən sonra çağırılacaq beynəlxalq sülh konfransında istiqlalımızın təsdiq edilməsi hökumətin başlıca vəzifəsi olacaqdır. Azərbaycan inanır ki, istiqlalımız sülh konfransında qəbul olunub tanınacaqdır. Sülh konfransında, Amerika prezidentinin bütün dünyaya elan etdiyi millətlərin öz müqəddəratını müəyyən etməsi prinsipi bizim hüququmuzun da tanınacağına ümidlərimizi artırır. Bakıda yerləşən müttəfiq qoşunların baş komandanı general Tomsonun son bəyanatları da bizim istiqlal arzularımızın gerçəkləşəcəyini göstərir».

Proqramda həmçinin göstərilirdi ki, Azərbaycan hökuməti istiqlalını elan etməklə başqa dövlətlərlə öz arasında bir divar tikmək yox, əksinə, özga dövlətlərlə rabitə qurmağa böyük marağ göstərir. Xüsusilə yaxın qonşular, ilk növbədə keçmiş çar Rusiyası ərazisində yaranacaq dövlətlərlə sıx əlaqələr qurmaq niyyətindədir. Yeni Rusiya dövləti ilə də xüsusi əlaqələr qurulacaq və bu əlaqələrin formalarının müəyyən edilməsi parlamentdən (Məclisi-Məbusandan), dövlətdən asılı olacaqdır.

Azərbaycan xarici dövlətlərlə yaranacaq hər hansı bir məsələni sülh yolu ilə həll etmək istəyini açıq bildirir. Proqramda xüsusi olaraq vurğulanırdı: «Sülhlə bütün məsələləri yoluna qoymaq heç də o demək deyildir ki, hökumət hərbi qüvvələr hazırlamayacaqdır. Hər bir dövlət kimi, biz də özümüzü müdafiə etmək üçün silahlı qüvvələrimizi möhkəmləndirməliyik. Xarici düşmənlərimizin bizə hücum edəcəkləri təqdirdə bizim də onlara ləyiqli cavab verəcək qüvvətli ordumuz olmalıdır. Əsgəri qüvvələrin

The program also discloses that by declaring its sovereignty Azerbaijan wanted not fence itself from other states, on the contrary, to establish relations with other countries. Particularly with its nearest neighbours, with the countries to emerge in the territory of the former tsarist Russia. Special relations would be built with Russia, and determination of the forms of relations would depend on the parliament and state. Azerbaijan disclosed only its intention to solve all the conflicts, which might emerge in future with the foreign countries, peacefully. The program stressed specially: «To solve all the problems peacefully does not mean that the government will not pay attention to its military forces. As any country we shall also pay attention to strengthening our army for self-defense. We must have a mighty army to stand against any foreign intrusion. The government must undertake all the activities for the organization of the army».

The program of the government also called to increase attention to the system of justice in the country, to strengthen the judicial control, to declare that not any country, not any administration can replace the court of justice. It said that the government will take all the necessary measures for making the judicial system an independent institution. «Without the court of justice not any country, any state can exist. All the illegal activities must be regulated in the process of a just court trial. The main goal of the state is to restore the belief of the people in the court of justice».

The government paid a special attention to the delivery of the land to the ownership of peasants. The government thought that if the land was not transferred to the peasants, if the social needs of the workers were not satisfied, the government cannot function sustainably. It declared that the land should be given to the farmers free-of-charge. There was solidarity among

təşkili üçün hökumət bütün tədbirləri görəcəkdir».

Parlamentə (Məclisi-Məbusana) təqdim olunan hökumət proqramı ədliyyə sistemində diqqəti daha da artırmağa, ədliyyə nəzarətini gücləndirməyə, heç bir inzibati aparatın məhkəmələri əvəz edə bilməyəcəyini elan etməklə, məhkəmələrin müstəqil hakimiyyət olması üçün bütün tədbirlərin görülməyini ifadə edirdi: «Məhkəməsiz heç bir dövlətin mövcudluğu mümkün ola bilməz. Bütün qanunsuz hərəkətlər ədalətli məhkəmə prosesi ilə təmin edilməlidir. Dövlətin əsas məqsədi xalqın ədalət mühakiməsinə inamının bərpa olunmasıdır».

Hökumət proqramında torpağın əkinçiyə verilməsi məsələsi üzərində də xüsusi dayanılıb. Hökumət hesab edir ki, torpaq kəndliyə verilməyə və fəhlələrin sosial vəziyyəti təmin edilməyə, davamlı fəaliyyət göstərmək olmaz. Torpaq məsələsində parlament fraksiyalarının həmrəyliyi mövcuddur, torpaq əvəzsiz olaraq əkinçiyə verilməlidir. Müəssislər Məclisi çağırılana qədər əkinçilərin həyatını yaxşılaşdırmaq üçün hökumət birinci növbədə lazım olan bütün işləri görməlidir.

Hökumətin tərkibini parlamentə (Məclisi-Məbusana) elan edən F.Xoyzski Nazirlər Kabinetinin üzərinə böyük və məsuliyyətli iş götürdüyünü, lakin bu işdə Məclisi-Məbusanın etimadını doğruldacaqlarını bildirdi.

Azərbaycan parlamenti (Məclisi-Məbusan) hökumətə etimad göstərilməsi və Nazirlər Kabineti üzvlərinin təsdiqlənməsini müzakirə etməklə qarşıda duran məsələlərin həll olunmasının vacibliyini hökumətin nəzərinə çatdırdı. Parlament (Məclisi-Məbusan) müzakirələrində iştirak edən deputatlar bildirdilər ki, onlar hökumətin hansı çətin şəraitdə işlədiyini, həm ölkə xaricində, həm də daxildə gərgin işlərin görülməsinin labüdlüyünü anlayır və ona görə də hökumətə dəstək verəcəklərini elan edirlər: «Azərbaycanın istiqlalını tanı-

the parliament fractions on the land issue, they all were for the transfer of the land to the peasants free-of-charge. The parliament charged the government to undertake all the necessary measures for improving the life condition of the peasants till the session of the Assembly of Enterprises.

F. Kh. Khoiskiy declared the names of the members of the future government, he said that the government undertook great responsibilities, nevertheless, it would justify the undertaken goals in the parliament.

The Azerbaijan Parliament confided in the government and confirmed the members of the Cabinet of Ministers. It also identified the most important objectives to be dealt by the government. The parliamentarians, who took part in discussions, declared that they understood that the government worked in strained conditions, did its best at home and abroad. At the same time, they promised to support the government: «Those who do not recognize the sovereignty of Azerbaijan cannot be real democrats. They declare in newspapers that their enemy is starvation and the Azerbaijan Government which is as dangerous as starvation. The Azerbaijan parliamentarians hope that the government will protect our sovereignty as the apple of our eye.»

The main topic of the speeches was the foreign policy that the government should pursue.» The new government must increase attention to the foreign policy more, make Europe recognize our sovereignty. Azerbaijan is not a geographical name only, it should be recognized as a country, as the motherland of a nation populating it. There are forces who try to isolate us from Europe. The mercenary propaganda has been directed against us in Europe. We recommend the government to study the ongoing processes in Europe and pursue a policy in conformity with it. The government must know that a right should be won, but not to be given. Only those

mayan kaslar həqiqi demokrat ola bilməzlər. Bunların nəşr etdikləri bəyannamə və qəzetlərdə deyilir ki, bizim düşmənimiz aclıq və bu aclıq qədər müdhiş olan Azərbaycan hökumətidir. Azərbaycan parlamenti ümid edirlər ki, hökumət istiqalımızı göz bəbəyi kimi qoruyacaqdır».

Parlamentarilərin çıxışlarında əsas diqqət hökumətin aparacağı xarici siyasətə yönəldilmişdi: «Yeni hökumət xarici siyasətə diqqəti daha da artırmalı, istiqalımızı Avropaya tanıtdırmalıdır. Azərbaycan bir coğrafi ad deyil, yer üzərində yaşayan bir millətin vətəni kimi tanınmalıdır. Avropa ilə bizim yolumuzu bağlamaq istəyirlər. Satqın təbliğat Avropada bizim əleyhımıza yönəlib. Avropada hansı proseslər getdiyini və ona münasib hökumətin siyasət aparmasını tövsiyə edirik. Hökumət bilməlidir ki, haqq alınır, verilmir. Hüquqi-cəmiyyətə ancaq ləyaqəti olan, onun qiymətini bilən millətlər malik olacaqdır. Əks surətdə, yəni azadlıq yolunda heç bir fədakarlıq göstərməyən millətlər yenidən əsarət altında yaşamağa məcbur olacaqlar. Hesab edirik ki, azərbaycanlılar hər cəhətdən müstəqil yaşamağa layiq millətdir».

Azərbaycan parlamenti (Məclisi-Məbusan) üçüncü hökumətin bəyannaməsini dinləyərək F.Xoyski hökumətinə etimad göstərdiyini bildirdi.

Yeni yaranan parlament (Məclisi-Məbusan) komissiyaların formalaşmasını davam etdirərək maliyyə-büdcə komissiyasına, Müəssislər Məclisinə seçkilər üzrə komissiyaya və fəhlə komissiyasına yeni üzvlərin qəbulunu davam etdirdi.

Demokratik-hüquqi qaydalarla üçüncü hökumətin təşkili və onun parlamentdə təsdiqi müttəfiq dövlətlərin Azərbaycanda yerləşən qoşunlarının baş komandanı general Tomsonun xüsusi bəyanatla çıxış etməsinə səbəb oldu. Bəyanatda göstərilirdi: «Biz F.Xoyskinin sədrliyi ilə təşkil edilmiş koalision Azərbaycan hökumətinin yaranmasını nəzərə alaraq bu hökuməti Azər-

nations are worthy of a legal society who know the worth of it. Otherwise, any nation which does not struggle for its freedom will be obliged to live under oppression. We think that the Azerbaijanians as a nation are worth of living independently from all points of view.»

The Azerbaijan Government heard the declaration of the third government and expressed its confidence in the government headed by F. Kh. Koisky. The parliament continued the formation of the parliamentary commissions, added new members to the financial-budgetary commission, to the commission on the elections to the Assembly of Enterprises and to the commission of workers. The formation of the third government on democratic-legal principles and its approval by the parliament made General Thomson, commander of the allied troops located in Azerbaijan, release a special statement: «We recognize the coalition government of Azerbaijan headed by F. Kh. Khoiskiy and think that it is the only legal local government, and we are ready to assist it comprehensively.»

The session of the parliament dated December 30, 1918, met warmly the statement of General Thomson, and it was noted that the statement acquired a special importance for Azerbaijan. The parliamentarians discussed the statement and noted that «while being in Enzeli the representatives of England, France and the USA declared that they have come not to crash the small ethnicities, but to ensure their rights and existence. We were sure in it and now our hopes are justified. Recognition of the government headed by F. Kh. Khoiskiy as the only legal authority in Azerbaijan by the English general is one of the first steps of the recognition of the integrity of the state. The Azerbaijan people and parliament now witnesses its yields. Therefore, we must prove that we are worth of living independently by demonstrating bravery and confi-

baycanda yeganə yerli qanuni hakimiyyət hesab edirik və ona hərtərəfli kömək göstərməyə hazırıq».

Parlamentin 1918-ci il 30 dekabr iclasında general Tomsonun bəyannaməsi hərərətə qarşılandı və Azərbaycan üçün müstəsna əhəmiyyət kəsb etdiyi bildirildi. Parlament deputatları bəyanatın müzakirəsi zamanı qeyd etdilər ki, «hələ Ənzələdə olarkən İngiltərə, Fransa və Amerika nümayəndələri ilə görüş zamanı onlar bəyan etmişdilər ki, gəldikləri yerlərdə yaşayan kiçik millətləri əzmək üçün deyil, o millətlərin haqq və varlıqlarını təmin etmək üçün çalışacaqlar. Biz buna əmin idik və ümidlərimiz indi özünü doğruldur. Xüsusilə ingilis generalının Azərbaycan ərazisində F.Xoyskinin başçılıq etdiyi Azərbaycan hökumətini yeganə qanuni hakimiyyət kimi qəbul etməsi dövlətin bütövlüyünün tanınmasının da ilk addımlarından biridir. Azərbaycan parlamenti (Məclisi-Məbusan) və xalqı indi artıq nəticəni görür. Ona görə də Azərbaycan istiqlalı yolunda mətanət, əzmkarlıq göstərməklə müstəqil yaşamağa layiq olduğumuzu sübut etməliyik. Çünki Ənzələdə olarkən Azərbaycan haqqında iftira və böhtanlar söylənilmiş, Bakıya gəlib bizimlə yaxından tanış olduqdan sonra sülh və dincliyi kimin istədiyini özləri gördülər və bizi tanıdılar. Hətta «Azərbaycan» admın işlədilməsinin qadağan edildiyi bir şəraitdə millətin özünün haqlı olduğunu və öz dövlətlərinə sadıq qalacaqlarına inamı nəticəsini verməkdədir».

Azərbaycan parlamenti (Məclisi-Məbusan) Qafqaz məsələsinin sülh konfransında həll olunacağına inamını ifadə etmişdi: «Bu gün beynəlxalq aləmdə Azərbaycan hökumətinin tanındığını eşidirik. Xarici qüvvələrə arxalanaraq Azərbaycanı dağıtmaq istəyən qüvvələr gördülər ki, ingilislər Azərbaycanın əleyhinə deyildirlər. Xaricdən kömək almaqla Azərbaycanı yıxmaq istəyən qüvvələr artıq görürlər ki, onların xəyalları puçdur və Azərbaycan xalqı

dence on the road of the independence of Azerbaijan. They have told all kinds of slanders about Azerbaijan in Enzeli, but when they came to Baku and got acquainted with us, they learned that we are for peace and security, then they recognized us. Even in conditions when the usage of the name of Azerbaijan was banned, the nation demonstrated its confidence in its state and its right to sovereignty».

The Azerbaijan Parliament expressed its confidence that the Caucasian issue should be solved in the peace conference: «Now we hear that the Azerbaijan Government is recognized by the world community. Some forces relying on foreign powers wanted to destroy Azerbaijan, they saw that Britain is not against Azerbaijan. By getting assistance from abroad they wanted to suffocate Azerbaijan, now they see that their dreams will not turn into reality, the Azerbaijan people will defend its sovereignty by all means. The statement of General Thomson assures us that the allied countries will help us in the peace conference and their governments will confess and confirm our rights. This statement is very important for the delegation from Azerbaijan which will go to Europe to manage the recognition of our country. The European democracy, the world democracy will acknowledge that the small nations have the right to sovereignty.»

On December 28, 1918, the Azerbaijan Parliament and its presidium considered and confirmed the staff of the delegation to take part in the peace conference in Europe. The delegation included A. Topchubashov (head of the delegation), M. Hajinsky (member of the government), A. Agayev and A. Sheikhuislamov (members of the parliament). It also included M. Maharramov, M. Y. Mehdiyev and J. Hajibeyov who were advisors». The parliament of the Democratic Republic of Azerbaijan functioned as a democratic body, discussed the socio-

öz istiqlalını var qüvvəsi ilə müdafiə edəcəkdir. General Tomson tərəfindən verilmiş bu bəyannamə bizə böyük ümidlər verir ki, bizi yeganə qanuni hakimiyyət kimi tanıyan müttəfiq komandanlığı sülh konfransında bizim çalışmalarımıza kömək edəcək və onların hökumətləri bizim haqlarımızı etiraf və təsdiq edəcəkdir. I Respublikadan Avropaya, Azərbaycanı tanımağa gedəcək Azərbaycan nümayəndə heyəti üçün bu bəyanat böyük əhəmiyyət daşıyır. Avropa demokratiyası, dünya demokratiyası xırda millətlərin istiqlaliyyətlərini öz əlinə aldıklarını etiraf etməli olacaqdır».

1918-ci il dekabrın 28-də Azərbaycan parlamenti (Məclisi-Məbusan) və onun Rəyasət Heyətinin iştirakı ilə Avropada ümumsülh konfransında iştirak edəcək nümayəndə heyətinin tərkibinə sədr Ə. Topçubaşovun, hökumət üzvü M. Hacınskinin, parlament üzvü Ə. Ağayevin və Ə. Şeyxülislamovun namizədliyi irəli sürülərək təsdiqləndi. Nümayəndə heyətinə müşavirlər M. Məhərrəmov, M. Y. Mehdiyev və C. Hacıbəyov daxil edildilər.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin parlamenti (Məclisi-Məbusan) demokratik hakimiyyət orqanı kimi cəmiyyətdə baş verən ictimai-siyasi proseslərin müzakirəsini, deputatların qaldırdıqları bir sıra məsələlərə yaxından münasibətini bildirməklə fəaliyyət göstərirdi. Sosialist fraksiyası bəzi siyasi firqələrin üzvlərinin təqsimnamə olmadan həbs edilməsinə parlamentin (Məclisi-Məbusanın) münasibət bildirməsini və məsələnin müzakirəsini tələb edirdi. Polis məmurları həbsləri icra edərkən demokratik azadlıqların, insan hüquqlarının pozulması baş verir. Halbuki həbs edilən şəxsə 24 saat ərzində təqsimnamə təqdim edilməliydi. Demokratiyanın bu mühüm tələblərinin pozulmasını nəzərə çatdıran deputatlar (məbuslar) parlamentin (Məclisi-Məbusanın) bu məsələni müzakirə edərək öz fikrini bildirməsini vacib sayırdılar. Bu məsələyə münasibət bildirən parlament

political processes ongoing in the country, disclosed its view concerning the problems raised by the parliamentarians. The fraction of «Socialists» demanded the discussion of the arrest of some members of political parties without any charges. When the police arrest the citizens, they violate the human rights, democratic freedom. An arrested should be declared the charges within 24 hours. The parliamentarians regarded it to be the main demand of democracy, asked to discuss it and disclose its position. The parliament informed that the arrested because of the illegal strike had already been released, and demanded from the government to stop all the illegal arrests.

The session of the parliament held in the late December discussed the provisional regulations of the parliament till the adoption of its permanent regulations. Lack of quorum in the parliament created difficulties in the parliament. There had to be 120 parliamentarians, the Armenian parliamentarians boycotted the session. Some districts had not yet sent their representatives. While discussing the time-limit and regulations of the parliament, it was decided to declare legitimate any resolution if 40 members voted in favour of it. The parliament also proposed to adopt decisions with the vote of 30 parliamentarians, because a part of them were on holiday leaves, or participating in the peace conference.

By the end of 1918 the parliament was successfully formed, the statement of General Thomson stimulated to work actively and rose the spirit in the parliament. The seventh session of the parliament held on January 8, 1919, was participated by the members and representatives of the government of Daghestan. Prime Minister F. Kh. Khoiskiy also took part in the parliament. The parliament expanded its regional relations and discussed the return telegram of the Armenian Republic and the Armenian National Assembly to the Azerbaijan Parlia-

(Məclisi-Məbusan) qanunsuz tətillə görə həbs edilərək tutulanların artıq azad olduğunu, gələcəkdə qanundan kənar olan bütün həbslərin dayandırılmasını hökumətdən tələb etdi.

1918-ci il dekabrın sonlarında keçirilən iclasda parlamentin (Məclisi-Məbusanın) daxili nizamnaməsi hazırlanıb qəbul olunanadək müvəqqəti rəqlamentin müəyyən olunması məsələsi müzakirəyə çıxarıldı. Qanunverici orqanda kvorumun müəyyən edilməməsi parlamentin (Məclisi-Məbusanın) tam formalaşmaması səbəbindən çətinlik yaradırdı. 120 deputatdan ibarət nəzərdə tutulan parlamentin (Məclisi-Məbusanın) işinə erməni deputatları gəlmirdi, bəzi qəzalarda isə nümayəndələrin göndərilməsi işi başa çatmamışdı. Parlament (Məclisi-Məbusan) rəqlamentinə belə bir təklif edildi ki, iclasda iştirak edənlərin sayından asılı olmayaraq, 40 səsle təsdiqlənmiş qanunlar qüvvəyə minmiş hesab edilsin. Deputatların (məbusların) bir qisminin məzuniyyətdə olması, sülh konfransında iştirak etməsi və s. səbəbindən 30 səsle qanunların qəbulu təklifi də irəli sürülmüşdü.

Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) 1918-ci ilin sonlarında yeni hökumətin təşkilini müvəffəqiyyətlə başa çatdırması, general Tomson tərəfindən verilmiş ümidverici bəyanat 1919-cu ilin əvvəllərinə yaxşı əhvali-ruhiyyə ilə fəaliyyətə başlamağa stimül verdi. 1919-cu il yanvarın 8-də keçirilən 7-ci iclasda Dağıstan hökuməti nazirliyinin nümayəndələri və üzvləri də gəlmişdi. Baş nazir F.Xoyski də parlamentin (Məclisi-Məbusanın) işində iştirak edirdi. Regional əlaqələrini genişləndirən Məclisi-Məbusan Ermənistan Cümhuriyyəti və Erməni Milli Şurasının Azərbaycan parlamentinə göndərilmiş cavab teleqramını müzakirə etdi. Azərbaycanın ali hakimiyyət orqanı kimi parlamentin (Məclisi-Məbusanın) yaranmasını təbrik edən Ermənistan Cümhuriyyəti iki qonşu

ment. The Armenian Republic congratulated the formation the Azerbaijan Parliament as the supreme body of Azerbaijan and expressed the hope that both of the countries would multiply their efforts to merge the interests of the two states. The parliament received congratulations from the regions as well.

The parliament discussed the newly received records and mandates and approved the mandates of five parliamentarians from the districts of Javanshir and Guba, from the Russian National Assembly and two from Salyan as the documents met the requirements of the election law.

The parliament also discussed the letter of the Moslems of Irevan (Yerevan). It dealt mainly with the situation and life conditions of the population there. A. Vinogradov, representative of the Russian National Assembly, declared that the Russians living in Azerbaijan thought that the bloodshed must be stopped at once, everyone had to remain within its previous borders, and the limits of borders had to be solved in the peace conference. The representatives of fractions denounced the hostile actions of the Armenians against the Moslem population of Irevan (Yerevan), Nakhchevan and other regions of Azerbaijan, and called to take strict measures against them. The parliament declared that a great number of the Moslem population resides in Armenia and Georgia, and they observe the laws of those countries. «As there are Moslems in Armenia and Georgia, many Armenian, Georgian, Russian and other population also live in Azerbaijan. Azerbaijan treats them fairly, tries to represent them in the state structures. Our neighbouring governments must do it, too. The Armenians must understand it and recognize the rights of the Moslem population. We must make use of the presence of the representatives of the USA, France and Britain here. These countries have undertaken the obligation to en-

The Parliament of the Azerbaijan Republic

hökumətin dövlət mənafeələrini birləşdirmək üçün daha ciddi səylər göstərəcəklərinə ümidini bildirirdi. Parlamenta (Məclisi-Məbusana) yerli qəzalardan da təbrik məktubları daxil olmuşdu.

Mandat (etimadnamə) komissiyası yeni daxil olmuş protokol və etimadnamələri parlamentin (Məclisi-Məbusanın) müzakirəsinə çıxararaq Cavanşir və Quba qəzalarından, Rus Milli Şurasından seçilmiş 5 və Salyandan seçilmiş 2 deputatın etimadnamələrini Milli Şuranın verdiyi parlament seçki qanununun tələblərinə müvafiq olduğu üçün təsdiqlədi.

İrəvan müsəlmanları adından Azərbaycan parlamentinə (Məclisi-Məbusana) ünvanlanmış ərzi-halda quberniyanın azərbaycanlı əhalisinin vəziyyəti ilə bağlı məsələ müzakirə edildi. Parlamentdə (Məclisi-Məbusanda) çıxış edən Rus Milli Şurasının nümayəndəsi A.Vinoqradov bildirdi ki, Azərbaycanda yaşayan ruslar belə hesab edirlər ki, qanlı hadisələr dərhal dayandırılmalı, ümumi sülh konfransı çağırılanaqədər hər kəs öz yerində (sərhədlərində) qalmalı, dövlətlər arasında sərhəd hüdudları konfransda müəyyən edilməlidir. Fraksiya nümayəndələri ermənilərin İrəvanla yanaşı, Naxçıvan və digər qəzaların azərbaycanlı əhalisinə düşmən münasibət bəsləməsinə qarşı çıxaraq qəti tədbirlər görməyə çağırıldı. Parlament (Məclisi-Məbusan) Ermənistan və Gürcüstanda çoxsaylı müsəlman əhalinin olduğunu və onların yaşadıkları ölkələrin qanunlarına hörmətlə yanaşdıklarını bəyan etdi: «Gürcüstan və Ermənistanda müsəlman olduğu kimi, bizim məmləkətdə də bir çox erməni, gürcü, rus və s. millətlər var. Azərbaycan onlarla ədalətli rəftar edir, onların hökumətdə və digər strukturlarda təmsil olunmasına çalışır. Bizim qonşu hökumətlərimiz də bunu etməlidirlər. Ermənilər bunu anlamalı və müsəlmanların hüquqlarını qəbul etməlidirlər. İngiltərə, Fransa və Amerika nümayəndələrinin burada olmasından istifadə etməli-

sure the rights and security of the nations. They must take serious measures to save our brothers of the misfortune. If they do not do it, then we shall defend our rights at the cost anything. The parliament charges the government to take necessary measures till the next session and inform the parliament on it in the next session».

The session of the Azerbaijan Parliament dated December 7, 1918, considered the issue of a general amnesty, discussed and approved its draft prepared by the working group. This law called «The Law on General Political Pardoning on the Occasion of the Formation of the Azerbaijan Parliament». It was the seventh law in number of the Democratic Republic of Azerbaijan. The National Council, which declared itself to be the supreme authority in Azerbaijan, adopted the following laws: «Declaration of the Sovereignty of Azerbaijan», «On the Composition of The First Provisional Government», «On the Composition of the Second Provisional Government», «On the Rights and Objectives of the Provisional Government», «On the Regulation of the National Council», «On the Formation of the Azerbaijan Parliament». These laws played an important role from the point of view of the development of the legislation. «The law on the General Political Amnesty on the Occasion of the Formation of the Azerbaijan Parliament» adopted on January 8, 1918, consisted of five clauses. The first clause had three paragraphs. The law provided the release of the Azerbaijan citizens imprisoned in conformity with the Criminal Code of Russian Empire till January 7, 1918. Citizens convicted because of religious and political reasons had the right to appeal to courts with their written applications directly, or through their representatives for the reconsideration of their cases. Persons arrested not by court verdict, but by civil and military institutions because of political reasons were liberated and execution of the

yik. Bu dövlətlər millətlərin hüququnu və əmin-amanlığını təmin etməyi öhdəlik götürmüşlər. Onlar bizim qardaşlarımızı bu fəlakətdən qurtarmaq üçün tədbirlər görməlidirlər. Əgər onlar tədbir görməsələr, onda biz öz hüququmuzu nəyin bahasına olursa-olsun müdafiə etməliyik. Parlament (Məclisi-Məbusan) hökumətə tapşırır ki, növbəti iclasa qədər lazımi tədbirlər görsün və bu haqda növbəti iclasda məlumat versin».

Azərbaycan parlamenti (Məclisi-Məbusan) 7 dekabr 1918-ci il ilk iclasında qaldırılmış məsələnin – həbs olunanların ümumi amnistiyası haqqında yaratdığı parlament işçi komissiyasının hazırladığı qanun layihəsini müzakirə edərək təsdiqlədi. «Azərbaycan parlamentinin açılması münasibətilə siyasi əfvi-ümumi» adlanan ilk qanun say etibarilə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin 7-ci rəsmi qanunu olmuşdur. Azərbaycanda özünü ali hakimiyyət orqanı elan etmiş Milli Şuranın «Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin elan edilməsi haqqında», «Birinci Müvəqqəti hökumətin tərkibi haqqında», «İkinci Müvəqqəti hökumətin tərkibi haqqında», «Müvəqqəti hökumətin hüquq və vəzifələri haqqında», «Milli Şuranın buraxılması haqqında» və «Azərbaycan parlamentinin yaradılması haqqında» qanunlar qanunvericiliyin inkişafı baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. «Azərbaycan Məclisi-Məbusanının açılması münasibətilə siyasi əfvi-ümumi» adlanan ilk qanun 5 maddədən ibarət idi. Yalnız birinci maddə 3 bəndə ayrılırdı. Qanunda ümumilikdə 1918-ci il dekabrın 7-dək Rusiya imperiyasının Cinayət qanunnaməsi üzrə mühakimə edilərək hökm verilmiş Azərbaycan vətəndaşlarının əfv olunması nəzərdə tutulurdu. Siyasi və dini amillərə görə 1918-ci il dekabrın 7-dək törədilmiş cinayət əməllərinə dair işlərə baxılması, bağışlanmaları üçün müraciət etmiş şəxslərin özü və ya onların nümayəndələri yazılı və şifahi izahları olduqda ədliyyə

law was laid on the ministry of Internal Affairs and the Military Ministry.

There was such a widely used practice in the parliament that the citizens had the right to appeal with an enquiry to the first persons of the parliament, to the government in the sessions. Particularly in the early months of 1919 the fraction of «Musavat» appealed to the chairman of the parliament with an enquiry concerning «the workers issue». The appeal described the critical life condition of the workers, non-satisfactory work of hospitals, anti-sanitary situation in the hostels, lack of medicine, dissemination of diseases among the workers, lack of activity on the part of the factory commissions. They asked to transfer the responsibility for the workers' affairs to the Ministry of Labor. The enquiry also mentioned the low level of wages, differences between the wages and daily expenses because of high food prices, high mortality and diseases, lack of literacy courses for workers, schools, enlightenment houses. The fraction pointed out that because of the above said the population lived in darkness, the enemies of the sovereignty and freedom of Azerbaijan made use of such a situation. They also indicated the measures to be taken for the elimination of the problems. It is also true that the Baku Workers Conference formed in the December of 1918 was engaged in propaganda and very often organized strikes, thus, obstructed the work of the government which functioned in critical conditions. Particularly non-Moslems were very active in the conference; they fulfilled the errands of the Russian Bolsheviks and tried to obstruct the normal work of the young republic by all means. The fraction demanded the government, particularly warned the Ministry of Labor and other concerning bodies to satisfy material and moral needs of the workers, to take necessary measures for increasing the wages.

məhkəmələrində araşdırılmaq hüququ əldə edirdilər. Məhkəmədən kənar mülki və hərbi orqanlar tərəfindən bu qanunun müvafiq maddələri üzrə siyasi əməllərinə görə həbs edilənlərin hökmləri ləğv edilir və bu qərarın icrası Daxili İşlər və Hərbi Nazirliyə tapşınırdı.

Parlament (Məclisi-Məbusan) icaslarında məclis rəhbərliyinə, həmçinin hökumətə sorğu ilə müraciət edilməsi təcürbəsindən geniş istifadə edilirdi. Xüsusilə 1919-cu ilin əvvəllərində keçirilən plenar iclasda «Müsavat» fraksiyası Azərbaycan Məclisi-Məbusan Rəyasət Alisina (sədrinə) «fəhlə məsələsi» ilə bağlı sorğu ilə müraciət etmişdi. Müraciətdə fəhlələrin ağır vəziyyəti, xəstəxanaların pis işləməsi, dava-dərmanın çatışmaması, xəstələnmə hallarının çoxalması, fəhlə yataqxanalarının antisanitar durumu, zavod komissiyalarının fəaliyyətsizliyi və s. bu kimi hallara görə «işçilərin məsələsi»ni Əmək Nazirliyinin nəzarətinə verilməsi üçün parlament (Məclisi-Məbusan) sədrindən xahiş edilirdi. Sorğuda məvaciblərin az olması, gündəlik məişət mövcud bahalığa nisbətə məsrəflərin yansını belə görmədiyi, xəstəlik, ölüm hallarının artdığı, fəhlələr üçün gecə kursları, məktəblər, xalq yurdlarının (maarif evləri) olmaması səbəbindən qaranlıq bir aləmdə yaşadıkları və bu səbəbdən istiqlalımızın, hürriyyətimizin düşmənlərinin istifadə etdikləri bildirilməklə hansı tədbirlərin görülməli olduğu göstərilirdi. Doğrudan da 1918-ci ilin dekabrından yaradılmış Bakı fəhlə konfransı təbliğatı genişləndirərək tez-tez tətilərə əl atır, ağır şəraitdə fəaliyyət göstərən hökumətin işinə əngəllər yaradırdı. Xüsusilə də bu fəhlə konfranslarında qeyri-müsəlmanlar fəallıq göstərirdi, Rusiya bolşevik partiyasının tapşırıqlarını yerinə yetirərək gənc respublikanın normal yaşaması üçün hər vəchlə maneçiliklər törədilirdi. Fraksiya vaxtında əmək və digər nazirliklərə xəbərdarlıq edərək fəhlələrin maddi və mənəvi ehtiyaclarını ödəmək, əmək haq-

The enquiry created hot discussions in the parliament, the speakers called the government and the parliament to mobilize all the efforts for the solution of the problems facing the workers. They stressed the necessity of conducting special propagation among the workers, to manage to increase the number of the Moslem workers in the conference. The «Socialists» were surprised at the fraction of «Musavat» for raising «the workers issue», nevertheless, they defended «Musavat» and noted the necessity of raising this issue from time to time. In reply to the rest «Musavat» declared that the party will try to raise the national spirit in the workers along with the class consciousness. They declared: «We shall not allow the workers to deceive themselves under the slogan of internationalism. Our workers must defend not only their own interests, but the interests of the sovereignty of the nation as well».

The acting minister of Labor A. Safikurdsy in reply to the enquiry said that the government had not a minister of Labor in the cabinet. But the third government includes such a ministry and it attaches great importance to the issue of workers. The ideas in the inquiry and in the speeches of the speakers are right, and everybody knows that the workers carry the heaviest burden of all. But there are other things which really are very dangerous for us. The Baku Workers Conference works against the sovereignty and government of Azerbaijan, it does not defend Azerbaijan.

The minister of labor declared that he would create a commission for controlling the issue of workers. It would consist of five workers and five employers and would be chaired by his own self.

The parliament was satisfied with the reply of the minister to the inquiry, approved the said and cherished the hope that the raised questions would soon find their solution.

larını artırmağa nail olmaq üçün tədbirlər görülməsini hökumətdən tələb edirdi.

Parlament sorğusu qızğın diskussiyaya səbəb oldu və çıxış edənlər bildirdilər ki, Azərbaycan parlamenti (Məclisi-Məbusan) və hökuməti fəhlələrin üzlaşdığı məsələlərin həllində səfərbər olmalıdır. Fəhlələr arasında xüsusi təbliğat işi aparılmalı, müsəlman fəhlələrin Bakı fəhlə konfransında geniş təmsil olunmaları üçün iş görülməlidir. Sosialist fraksiyası nümayəndələri fəhlə məsələlərinin müsavətlər tərəfindən qaldırılmasında təəccüblərini gizlətməsələr də, bu fikri müdafiə etdilər və bu məsələnin tez-tez qaldırılmasının zəruri olduğunu bildirdilər. Fraksiya buna cavab olaraq elan etdi ki, firqə fəhlələrdə sinfi hisslərdən başqa milli hisslər də oyadacaqdır: «Biz artıq imkan verə bilmərik ki, fəhlələr beynəlmiləçilik adı ilə özləri özlərini aldatsınlar. Bizim fəhlələr öz mənafeləri ilə yanaşı, millətin də istiqlal mənafeyini gözləməlidirlər».

Əmək nazirini əvəz edən A.Səfikürdski sorğuya cavab verərək bildirdi ki, ikinci hökumətin tərkibində əmək naziri olmamışdır. Ancaq yeni üçüncü hökumətdə bu nazirlik yaradılıb və fəhlə məsələsinə çox böyük əhəmiyyət verir. Sorğuda göstərilənlər və çıxışlarda söylənilənlər həqiqətdir və zəhmətin ağır fəhlənin üzərindədir. Ancaq digər elə məsələlər vardır ki, doğrudan da bizim üçün böyük təhlükədir. Bakı fəhlə konfransı ancaq Azərbaycan istiqlalı, Azərbaycan hökuməti zərərinədir. Burada Azərbaycan istiqlalı müdafiə olunmur.

Əmək naziri fəhlə təşkilatlarına mühüm əhəmiyyət verərək 5 nəfər fəhlə, 5 nəfər isə sahibkardan ibarət olmaqla fəhlə işlərinə baxan əmək nəzarəti yaradacağını və bu komissiyanın sədrinin də əmək naziri olacağını bəyan etdi.

Parlament (Məclisi-Məbusan) əmək nazirinin sorğuya cavabı qənaətbəxş və təqdir etməklə yanaşı, nazirin ümumi şəkil-

M. E. Resulzadə conducted explanatory work among the workers for strengthening the sovereignty of Azerbaijan. On January 12, 1919, on Sunday, he spoke to 200 workers who came from the oil fields of Baku. On the same day the Moslem workers did not join the Baku Workers Conference, but organized their own meeting. J. Melikyevanov, member of the parliament, who had just arrived from Garabagh gave broad information to the workers on the events ongoing in the world, spoke of the bloody terrors committed by the Armenian robber and criminal Andranik and also of the displacement of 46000 people as a result of it.

In the first session of the parliament in 1919 Prime Minister F. Kh. Khoiskiy was appealed in connection with the issues of Lenkaran and Mugan. The inquiry said that the population is compelled to recognize the government which called itself the Republic Mugan, the houses of the rich Moslem population in the district of Lenkaran were plundered. The Russians, who had declared themselves as the Republic of Mugan, first proclaimed themselves independent, but then a subject of the Kolchak government in ufa and recognized neither the Azerbaijan, nor the British administration. The inquiry addressed to the government by H. Akhundzade, parliamentarian from Lenkaran, was voted and approved; the parliament charged the government to take necessary measures.

The Azerbaijan Parliament disclosed its attitude to all the processes ongoing in the country, proposed the government to take necessary measures. Though the parliament worked in hard conditions, and though there were many issues of great national importance, the Azerbaijan Parliament tried to defend the democratic image of the country, to protect the rights and freedoms of each citizen, and nothing

də söylədiyi məsələlərin tezliklə həll edil-
məsinə ümidvar olduğunu bildirdi.

Fəhlələr arasında istiqlalımızın möh-
kəmləndirilməsi üçün izahat işi aparən
M.Ə.Rəsulzadə 1919-cu il yanvarın 12-də,
bazar günü Bakı mədənlərindən gəlmiş
200 nəfərdən artıq fəhlə qarşısında çıxış
etdi. Məhz həmin gün müsəlman fəhlələr
Bakı fəhlə konfransına qatılmayaraq öz
müşavirələrinə toplaşmışdılar. Beynəlxalq
aləmdə, dünyada baş verən siyasi proses-
lər barəsində fəhlələrə geniş məlumat veril-
miş, yenəcə Qarabağdan gəlmiş parlament
üzvü C.Məlikyeqanov erməni quldur And-
ranikin törətdiyi qanlı əməllərdən və 46
min əhalinin köçkün düşməsindən bəhs
etmişdi.

Parlamentin (Məclisi-Məbusanın)
1919-cu ildə ilk iclasında Lənkəran və
Muğan məsələləri barəsində Baş nazir
F.Xoyskiyə parlament sorğusu ilə müraci-
ət edilirdi. Sorğuda göstərilirdi ki, əha-
li «Muğan cümhuriyyəti» adlı hökumə-
ti tanımağa məcbur edilir və Lənkəran
qəzasının zəngin müsəlman əhalisinin
evləri qarət olunur. Lənkəranda özlerini
«Muğan respublikası» elan etmiş ruslar
avvalcə müstəqil, sonra isə Ufadakı Kol-
çak hökumətinin tabeliyində olduqlarını
bildirərək Azərbaycan hökumətini, eləcə
də ingilisləri tanımadıqlarını bəyanla-
mışdılar. Lənkəranda parlamentə (Məc-
lisi-Məbusana) deputat (məbus) seçilmiş
H.Axundzadənin hökumətə ünvanlandı-
ğı sorğu səsə qoyularaq qəbul olundu
və hökumətdən tədbirlər görmək tələb
edildi.

Azərbaycan parlamenti (Məclisi-Mə-
busan) ölkədə baş verən bütün proseslərə
münasibət bildirir, hökumətdən lazımı
tədbirlər görmək üçün öz təkliflərini irəli
sürürdü. Çətin şəraitdə işləməsinə baxma-
yaraq, həmçinin mühüm, dövlət əhəmiy-
yyətli məsələlərin çoxluğu belə Azərbaycan
parlamentini (Məclisi-Məbusanı) ölkənin
demokratik imicinin, hər bir vətəndaşının

could obstacle it to perform its duties in this
sphere.

On January 16, 1919, the eighth ses-
sion of the parliament was chaired by Dr.
Hasanbey Agayev. Its agenda included the
attitude of the Jewish associations, those of
the Ukrainians to the Azerbaijan Parliament,
the issue of quorum for the adoption of
laws, the issue of the parliamentarians who
did not take part in sessions, identification
of rules which allowed a person to be in the
Cabinet of Ministers and in the parliament,
improvement of the administration in the
parliament, formation of commissions, reso-
lution of the session of the parliament dated
December 15, 1919, organization of the se-
curity of the parliament and other issues.

The bill «On the Parliamentar-
ians who do not Take Part in the Sessions»
caused hot discussions. It was the second
law adopted in the parliament. According
to this law if a parliamentarian did not take
part in the session for a month and a half
without an excuse, he was deprived of his
status. The law was aimed at strengthening
the discipline in the parliament. This law
consisted of three clauses which said that
those parliamentarians who did not attend
the sessions for a month and a half since
December 7, 1918, who did not explain, or
declare the reason of their absence, are ex-
cluded from the parliament.

Those who did not attend the sessions
and did not inform the presidium of the
parliament on the reasons of their absence
within two weeks were regarded to be ex-
cluded from the parliament. It also pro-
vided the inclusion of another person from
that fraction, or a new representative from
the organization which had elected, or sent
him.

This law was very important for im-
proving the work of the parliament, for the
development of the parliamentarianism on
solid foundations. Insurance of quorum as-
sisted to hold regular sessions and broad

hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində fəaliyyətini dönmədən artırmağa mane ola bilmirdi.

1919-cu il yanvarın 16-da doktor Həsən bəy Ağayevin sədrliyi ilə keçirilmiş 8-ci parlament iclasında yəhudi cəmiyyətlərinin və ukraynalıların Azərbaycan parlamentinə (Məclisi-Məbusana) münasibəti, deputatların qəbul edəcəkləri qanunların kvorumu məsələsi, icaslarda iştirak etməyən deputatların məsələsi, hökumət və eyni zamanda parlament üzvü olması qaydalarının müəyyən edilməsi, parlament sədrliyinin təkmilləşdirilməsi, komissiyaların formalaşdırılması, parlamentin 15 dekabr 1918-ci il tarixli iclasının qərarı, parlamentin (Məclisi-Məbusanın) mühafizəsinin təşkili və digər məsələlər gündəliyə daxil edilmişdi.

«Parlament iclaslarında iştirak etməyən deputatlar haqqında» qanun layihəsi geniş müzakirəyə səbəb oldu. Parlamentin (Məclisi-Məbusanın) say etibarını ilə ikinci qanunu olan və üzrsüz səbəblərdən bir ay yarım ərzində icaslarda iştirak etməyən deputatlar (məbuslar) haqqında parlament (Məclisi-Məbusan) üzvlüyündən məhrumetməni nəzərdə tutan qanun layihəsi parlament intizamını möhkəmləndirməyə yönəlmişdi.

Üç maddədən ibarət qanunda göstərilirdi ki, 1918-ci il dekabrın 7-də, yəni parlament (Məclisi-Məbusan) açılan gündən bir ay yarım ərzində qanunverici orqana gəlməyən və bunu hansı səbəbdən etdiyini bildirməyən deputatlar (məbuslar) parlamentdən (Məclisi-Məbusandan) xaric edirlər.

İclaslara gəlməyən və parlamentin (Məclisi-Məbusanın) Rəyasət Heyətini iki həftə ərzində məlumatlandırmayan üzvlər qanunverici orqandan çıxmış hesab edildilər. Göstərilən səbəblərdən parlamentdən (Məclisi-Məbusandan) çıxarılmış deputatların (məbusların) yerinə onu seçmiş fraksiyanın və yaxud təşkilatın yeni nüma-

discussions in them, to exchange views. It also served the goal of raising the authority, influence of the parliament. The Regulations Commission of the parliament was charged to regulate the work of the sessions, to control the presence of the parliamentarians, to determine the responsibility of the parliamentarians, to develop a law on the internal regulations in the parliament.

The bill «On the Inadmissibility of Combining the Work in the Parliament and Civil Service» was aimed at maintaining the balance and independence among the branches of the power. S. Vonshovich, parliamentarian representing minorities, declared: «Unlike France, the USA and Britain, it is not necessary to hurry in the issue of division of powers in Azerbaijan. Legislative, executive and judicial branches of power have been functioning independently for many years in the European countries. This issue can not be regarded as an ordinary process. In the newly formed democratic republic there are parliamentarians in the civil service, their presence in the legislative branches is necessary».

The representative of the Russian National Council M. Vinogradov spoke of the damages which the adoption of this law could inflict on the young Democratic Republic of Azerbaijan in that form, parliamentarian G. Efendi-zade mentioned that the exclusion of the parliamentarians from the parliament because of their work in executive branch would create great difficulties. The bill was submitted to the parliament by M. E. Rasulzadeh, leader of «Musavat» fraction. He said that in England legislative branch of the country does completely dependent on the executive body, he asked to return the bill to the commission for its redevelopment and to determine an exact date for its adoption.

On January 16, 1919, the parliamentarians returned the bill on the incompat-

The Parliament of the Azerbaijan Republic

yəndəsinin daxil edilməsi nəzərdə tutulurdu.

«Parlamentdə iştirak etməyən deputatlar haqqında»kı qanun parlamentin (Məclisi-Məbusanın) işini daha da təkmilləşdirmək, parlamentarizmin möhkəm əsaslarla təşəkkül tapması baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Parlament (Məclisi-Məbusan) kворumunun təmin edilməsi iclasların müntəzəm keçirilməsi və geniş fikir mübadiləsinə imkan verməklə yanaşı, parlamentin (Məclisi-Məbusanın) nüfuzunun artmasına xidmət edirdi. Parlamentin nizamnamə komissiyasına iclasları nizam salacaq, iştirak etməyən deputatların intizam məsuliyyətini müəyyən edəcək daxili nizamnamə qanununu hazırlamaq tapşırılmışdı.

Parlamentin müzakirəsinə çıxarılmış «Dövlət xidmətində olmaqla parlament üzvü olmağın qəbul edilməzliyi haqqında» qanun layihəsi hakimiyyət qolları arasında müstəqilliyin və bərabərliyin saxlanulmasına xidmət edirdi. Parlament (Məclisi-Məbusan) deputatlarından milli azlıqların nümayəndəsi S.Vonsoviç bildirmişdi ki, Fransa, Amerika və İngiltərə dövlətlərindən fərqli olaraq, Azərbaycanda hakimiyyət bölgüsü məsələsində tələsmək olmaz: «Avropa dövlətlərində uzun müddətdir ki, qanunverici, icraedici və məhkəmə hakimiyyətləri bir-birindən ayrılıqda fəaliyyət göstərmişdir. Azərbaycanda bu məsələyə adi proses kimi baxmaq olmaz. Yeni yaranmış cümhuriyyətdə dövlət xidmətində elə deputatlar var ki, onların qanunverici hakimiyyətdə iştirakı vacibdir».

Rus Milli Şurasının nümayəndəsi M.Vinoqradov qanunun bu formada qəbul edilməsinin gənc Azərbaycan Demokratik Respublikasına gətirə biləcəyi zərərlərdən, deputat Q.Əfəndizadə isə icra strukturunda təmsil olunan deputatların parlamentdən çıxarılmasının böyük çətinlik yarada biləcəyindən bəhs etmişdilər. Qanun layihəsini təqdim etmiş «Müsavat» fraksiyasının

ibility of the civil service with the work in the parliament.

M. E. Rasulzadə («Musavat»), M. Vinogradov (Russian-Slavish), A. Gardashov (Ehrrar), S. Vonshovich (ethnic minorities), G. Garabeyli («İttihad»), A. Jovdat Pepinov (Union of «Socialists»), A. Garayev («Hummet») and Kh. Sultanov were nominated candidates to the legislative commission of the first republican parliament, they were voted and approved as its members.

The session of the parliament held on January 16, 1919, completed the formation of the presidium of the Azerbaijan Parliament. B. Kichikkhanov (Ehrrar), M. Hajinsky («Musavat») were elected secretaries-general of the parliament, B. Rzayev (parliamentarian from Irevan) was elected secretary of the parliament. A. Topchibashov was elected chairman of the presidium, M. Jafarov – first vice-chairman, S. Gani-zade – vice-chairman.

One of the most important issues in the history of the independent Azerbaijan was the organization of the security of the national state structures. For this purpose the parliament discussed the issue of formation of a guard for ensuring the security of the parliament and adopted a respective resolution. Relying on the international and statehood practice the parliament faced the problem of formation of a special security detachment. It had to be under the subordination of the parliament and organize the security of the parliament all the time. Maintenance of this detachment had to be financed from the budget of the parliament. To coordinate it, a defense commission was formed in the parliament. This commission regulated the work of the security guard and solved all the problems connected with it. The parliament elected Musabey Rafiyev («Musavat»), Jamo bey Hajinsky (Socialist), Garabey Garabeyli («İttihad»), Aslan bey Garashov (Ehrrar)

lideri M.Ə.Rəsulzadə İngiltərə dövlətində qanunverici hakimiyyətin icraedici hakimiyyətdən tamamilə ayrıldığını göstərməklə yanaşı, qanun layihəsinin yenidən işlənmək üçün komissiyaya qaytarılmasını və onun qəbulu üçün konkret vaxt verilməsini parlamentdən (Məclisi-Məbusandan) xahiş etmişdi.

Parlamentin (Məclisi-Məbusan) 1919-cu il yanvarın 16-da keçirilən iclasında parlamentarilər (məbuslar) hökumət məmurluğu ilə deputatlığın bir araya sığmadığı barədə qanun layihəsini yenidən işlənmək üçün komissiyaya geri qaytardılar.

I Respublika parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) qanunverici komissiyasının tərkibinə M.Ə.Rəsulzadə («Müsavət»), M.Vinoqradov (rus-slavyan), A.Qardaşov («Əhrar»), S.Vonsoviç (milli azlıqlar), Q.Qarabəyli («İttihad»), Ə.Cövdət Pepinov (sosialistlər ittifaqı), Ə.Qarayev («Hümmət») və X.Sultanov namizəd göstərilərək təsdiq olunmuşdular.

1919-cu il yanvarın 16-da keçirilən iclasda Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) Rəyasət Heyətinin formalaşdırılması başa çatdırıldı. «Əhrar» fraksiyasından B.Kiçikxanov və «Müsavət» fraksiyasından M.Hacınski parlamentin (Məclisi-Məbusanın) baş katibləri, İrəvandan deputat mandatı əldə etmiş B.Rzayev isə katibi seçildilər. Parlamentin (Məclisi-Məbusanın) Rəyasət Heyətinin sədri Ə.Topçubaşov, sədrin birinci müavini M.Cəfərov və sədrin müavini S.Qənizadə olmaqla bu qurum tam formalaşdı.

Müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində mühüm işlərdən biri də milli dövlət qurumlarının etibarlı mühafizəsinin təşkil olunması idi. Bu baxımdan Məclisi-Məbusanın mühafizəsi üçün qvardiya yaradılması məsələsi parlament iclasının müzakirəsinə çıxarılaq müvafiq qərarın qəbul edilməsi ilə nəticələndi. Dövlətçilik və beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın)

and Khosrovbey Sultanov (non-partisan) members of the commission.

The fraction of non-partisans made a special declaration in the session of the parliament in support of the sovereignty of the Democratic Republic of Azerbaijan, which grew stronger from day to day. Member of the parliament Yusif Ahmedzade declared that they would defend the sovereignty of Azerbaijan from the internal and external evil forces. They demanded the government to implement into life following goals: to form a strong army for the defense of the sovereignty as soon as possible, to organize the protection of the rights of the laborers, to distribute the extra private property among them. The also demonstrated that the bourgeois-democratic rights gained as a result of sovereignty (press, word, formation of associations, etc.) should be protected. The poor layer of the population should be released from the payment of taxes; taxation should be applied only to the rich layer. Azerbaijan should live in peace and security with the neighbouring countries.

The rights of minorities less represented in the government and public life should be protected, and finally, the session of the Assembly of Enterprises should be convened.

The first republican parliament called to strengthen the control on the finances; it paid a special attention to the allotment of the budgetary costs. On January 25, 1919, the session of the parliament discussed the bill on the allotment of 20 million manats to the government in the form of a credit; they also mentioned such a proposal that it was necessary to allot another 10 million manats for the extraordinary expenses.

Doctor M. Rafiyev submitted another bill to the parliament «On the Allotment of 2.200 000 roubles to the Department of Baku for Fighting against Jaundice, which was also approved and adopted.

The Parliament of the Azerbaijan Republic

qorunması üçün xüsusi mühafizə dəstəsinin yaradılması vacib məsələ kimi qarşıda dururdu. Bu mühafizə dəstəsi parlamentə (Məclisi-Məbusana) tabe olmalı və daima parlamenti (Məclisi-Məbusanı) mühafizə etməli idi. Onun saxlanılma xərclərinin parlament (Məclisi-Məbusan) büdcəsi hesabına ödənilməsi nəzərdə tutulurdu. Bu işləri koordinasiya etmək üçün parlament (Məclisi-Məbusan) müdafiə komissiyası yaradıldı. Müdafiə komissiyası mühafizə böliyyəsinin işini tənzimləyir və bu məsələyə aid işlərə baxırdı. Məclisi-Məbusan Musa bəy Rəfiyevi («Müsavət»), Camo bəy Hacınskini (sosialist), Qara bəy Qarabəylini («İttihad»), Aslan bəy Qaraşovu («Əhrar») və Xosrov bəy Sultanovu (bitərəf) müdafiə komissiyasına seçdi.

Azərbaycan parlamentində (Məclisi-Məbusanda) təmsil olunan bitərəflər fraksiyası günü-gündən möhkəmlənən Azərbaycan Demokratik Respublikasının istiqlalını müdafiə etdikləri barədə parlament iclasında xüsusi bəyanatla çıxış etdilər. Məbus Yusif Əhmədzadə bildirmişdi ki, onlar Azərbaycan istiqlalını istər daxildən, istərsə də xaricdən üzərinə gələn qara qüvvələrdən mühafizə edəcəklər. Bitərəflər hökumətdən aşağıdakı məqsədlərin həyata keçirilməsini tələb edirdilər: tez bir zamanda istiqlalımızı müdafiə edəcək qüvvətli ordu yaradılmalı, zəhmətkeşlərin hüquqlarının qorunması təşkil edilməli, xüsusi əmlakın artığı onlar arasında bölüşdürülməli, istiqlal nəticəsində əldə edilmiş burjua-demokratik azadlıqlar (mətbuat, söz, ittifaq və s.) qorunmalıdır. Yoxsul əhalinin üzərindən vergilər götürülməli və əsasən varlı təbəqə vergilərə cəlb edilməlidir. Azərbaycan qonşu millətlərlə sülh və dinc şəraitdə yaşamaqlı, hökumət və ictimai həyatda azlıq təşkil edən millətlərin hüquqları qorunmalı və nəhayət, tezliklə Məclisi-Müəssisən çağırılmalıdır.

I Respublika parlamenti (Məclisi-Məbusan) hökumət üzərində maliyyə nəzarə-

The third law adopted by the Azerbaijan Parliament was the law «On the Status of the Parliamentarians and Civil Service». It consisted of four clauses. It was discussed in the commissions of the parliament and provided the separation of legislative branch from the executive one and was for the formation of the government in conformity with the democratic traditions. The law on combining the duty of a parliamentarian with that of civil serviceman banned such a practice, with the exception, when one was independent to decide whether to work in the parliament, or continue the civil service. If he desired to work in the parliament, then he had to give up the civil service. School workers, not engaged in the executive service, that is, professors, persons of various professions, lawyers, physicians were exclude from the said list, because they were not civil servants. According to the law, a minister who was the member of the parliament simultaneously was paid salaries only for his ministerial post.

The parliamentarian civil servants residing in Baku had to appeal to the office of the parliament within three days after the publication of the law for resignation either from civil service, or from the parliaments. For those living not in Baku, the term of submitting the appeal was ten days.

The law on combining civil service and membership in the parliament for the first time in the practice of the parliament of Azerbaijan provided the application of the tradition of «validity of the law since the day of it publication.» This law was published in the newspaper «Azerbaijan» on January 28, 1919, with the signature of H. Agayev, who had chaired in the session, and A. Pepinov, who was the secretary of the parliament.

The first republican parliament kept «the workers issue» in the focus of attention all the time. M. Rafiyev submitted to the parliament the bill «On the Workers

tini gücləndirmək kimi funksiyalarını yerinə yetirərək büdcə xərclərinin ayrılmasına xüsusi diqqət verirdi. Parlamentin (Məclisi-Məbusanın) 1919-cu il 25 yanvar tarixli iclasında hökumətin ixtiyarına 20 milyon manat kredit ayrılması haqqında qanun layihəsi müzakirə edilmiş və fəvqəladə məsrəflər üçün 10 milyon manatın lazım olması fikri də irəli sürülmüşdü.

«Gəncə bələdiyyə idarəsinə sarıq xəstəliyi ilə mübarizə aparmaq üçün 450 min rubl borc verilməsi haqqında» doktor M.Rəfiyev tərəfindən parlamentə təqdim edilmiş qanun layihəsi müzakirə olunaraq Gəncə bələdiyyəsinə 450 min rubl ayrılması barədə qərar qəbul edilir.

Doktor Musa bəy Rəfiyev «Bakı Şəhər İdarəsinə əmrəzi-sarıq xəstəliyi ilə mübarizə üçün də 2 milyon 200 min rubl buraxılması»nı qanun layihəsi kimi irəli sürür və layihə təsdiqlənir.

Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) say etibarı ilə 3-cü qanunu «Deputatlıq və məmurluq haqqında» qəbul etdiyi 4 maddədən ibarət qanun olmuşdur. Ötən müddət ərzində parlament (Məclisi-Məbusan) komissiyalarında müzakirə olunan qanun layihəsi qanunverici və icraedici hakimiyyətlərin bir-birindən ayrılıb müstəqil olması və respublika dövlət quruluşunun demokratik ənənələrinə müvafiq olmasını nəzərdə tuturdu. 1918-ci il yanvarın 25-də qəbul edilmiş dövlət qulluğunda olmaqla eyni zamanda parlamentin (Məclisi-Məbusanın) üzvü olmanın qaydalarını tənzimləyən «Deputatlıq və məmurluq haqqında» qanun nazirlər istisna olmaqla, eyni zamanda iki hakimiyyət orqanında təmsil olunmağı qadağan edirdi. Qanuna görə, digər məmurların deputat seçildikləri və ya seçiləcəkləri təqdirdə deputat (məbus) kimi fəaliyyət göstərmələri özlərindən asılı idi. Əgər onlar deputatlığı qəbul edərlərsə, onda məmurluqdan ayrılmalıydılar. İdarə xidmətində çalışmayan məktəb məmurları və ya professorlar, eləcə də müxtəlif azad

Control.» The law provided the safety of labor, issues connected with the workers insurance (disease, accidents, etc.) and the formation of a special department for performing the general control on the said issues. The bill said that the workers control will join all the controlling bodies in one single structure and become a department, which will cover all the circle of laborers and workers. Formation of a council under the workers control caused a debate among the parliamentarians. Other items of the law were adopted, but the formation of a council was left for reconsideration.

In the session dated January 25, 1918, Prime Minister F. Kh. Khoiskiy made a statement very important for the republic. He informed the parliamentarians on his meeting with George Millin, representative of the English Queen and commander-in-chief of the allied troops in the Balkans and the Caucasus. He said that George Millin sympathized with Azerbaijan and he had discussed the issue of the sovereignty of Azerbaijan among the first issues with him. The General had said that England recognizes Azerbaijan and does not recognize any other government in Baku, General Thomson, commander of the allied troops in Azerbaijan and other concerning bodies had been informed on it. G. Millin had declared that England was ready to defend the rights and desires of the small nations, and was for their independence. The third discussed issue clarified the reason of the arrival of the British and allied troops in the Caucasus. The General had convinced him that they did not want to interfere into the internal affairs of the country at all, if such attempts are made he promised to prevent them at once. According to the Prime Minister, G. Millin had demonstrated kindness towards Azerbaijan. The session of the parliament dated January 27, 1919, was participated by 33 parliamentarians only. Because of the

The Parliament of the Azerbaijan Republic

peşə sahibləri – hüquq məsləhətçiləri, həkimlər, dövlət məmurları olmadıqlarına görə istisna təşkil edirdilər. Qanuna görə, parlament (Məclisi-Məbusan) üzvü olan nazir məvacibini nazir heyəti təsisatında almalı idi.

Qanun dərc olunduğu gündən Bakıda yaşayan məmur deputatlar (məbuslar) 3 gün müddətində, Bakıdan kənarında yaşayanlar isə 10 gün ərzində xidmətdən istefaları və ya deputatlıqdan istefaları haqqında parlamentin dəftərxanasına ərizə ilə müraciət etməli idilər.

«Deputatlıq və məmurluq haqqında» qanun ilk dəfə olaraq Azərbaycan parlament təcrübəsində istifadə olunan «qanun dərc olunduğu gündən qüvvəyə minməsi» əməlinin tətbiqini nəzərdə tuturdu. Bu qanun parlamentin (Məclisi-Məbusanun) iclasına sədrlik etmiş H.Ağayevin və icraedici orqanın katibi Ə.Pepinovun imzası ilə 28 yanvar 1919-cu ildə «Azərbaycan» qəzetində dərc edilmişdi.

I Respublika parlamenti (Məclisi-Məbusan) «fəhlə məsələsi»ni daim diqqətdə saxlayırdı. «Fəhlə nəzarəti haqqında» qanun layihəsini M.Rəfiyev müzakirəyə təqdim etmişdi. Qanun əməyin mühafizəsini, fəhlə sığortası qanunundan irəli gələn xəstəlik, bədbəxt hadisələr və s. ümumi nəzarəti həyata keçirəcək idarənin yaradılmasını nəzərdə tuturdu. Qanun layihəsində göstərilirdi ki, Azərbaycan Cümhuriyyətində təsis edilməkdə olan fəhlə nəzarətində bütün fəhlə və sənət mühafizəsinə lüzum görülən mühafizə və nəzarət işləri həmin fəhlə nəzarətində toplansın və bu nəzarət inkişaf etdirilərək bütün ölkənin fəhlə və zəhmətkeş dairələrini əhatə edən idarəyə çevrilsin. «Fəhlə nəzarəti» nəzdində şuranın təsis edilməsi parlamentarilərin (məbusların) mübahisəsinə səbəb oldu. Şura haqqında məsələ baxılmaq şərti ilə qanunun digər maddələri qəbul edildi.

Parlamentin (Məclisi-Məbusanun) 1919-cu il yanvarın 25-də keçirilən icla-

lack of quorum it was decided to hold the session on January 28, 1919.

The Azerbaijan Parliament discussed the letter of the consul of the Ukraine, which was submitted by the mandate commission. The consul asked to allot two seats in the Azerbaijan Parliament for the Rada (parliament) of the Ukrainian in Baku. The National Council had not distinguished the Ukrainians from the Russians and had allotted ten seats for them together. The commission thought that they have the right to ask for the seats as the members of a small minority. The mandate commission of the parliament decided to allot one seat for the Ukrainians on the account of the seats of the Russian National Committee.

The Socialist-revolutionaries (Bolsheviks) also appealed for the participation in the Azerbaijan Parliament. The Parliament discussed the issue and reminded them that they had refused to take part in the parliament before, nevertheless, allotted seats for them from the vacant seats of the national committees. The first republican parliament paid a special attention to the discussion of social and economic problems in the February of 1919. The parliamentarians used to send inquiries to the government and demanded the account of the members of the government. The members of the government replied the inquiries and thought that the inquirers pointed out the mistakes of the executive body, helped the progress and development.

The Socialist-democrat fraction (Bolsheviks) was admitted to the parliament with ten votes against and 14 votes in favour.

The Jewish organization «Bund» also adopted a resolution in its sitting on February 2, 1919, to join the Azerbaijan Parliament.

The Azerbaijan Parliament adopted laws on February 4, 1919, «on the Improvement of the Social Welfare of the Railmen»,

sında Baş nazir F.Xoytski dövlət üçün əhəmiyyət kəsb edən bəyanatla çıxış etdi. O, Balkan yarımadası və Qafqazda müttəfiq qoşunlarının baş komandanı və İngiltərə kralının nümayəndəsi Corc Millinlə görüşü haqqında məlumat verərək onun Azərbaycana rəğbət olduğunu və birinci məsələ olaraq Azərbaycan istiqlaliyyətinin müzakirə edildiyini bildirdi. General bəyan etmişdi ki, İngiltərə hökuməti Azərbaycan Cümhuriyyətini tanıyır və Bakıda, bundan başqa, hökumət tanımayacaq. İngiltərə həmişə bu hökumətə kömək edəcəkdir. Müttəfiqlərin Azərbaycandakı komandanı general Tomsona və digər idarələrə bu barədə əmrlər verilmişdi. C. Millin ikinci məsələ kimi İngiltərənin ümumiyyətlə xırda millətlərin hüquq və arzularını, özlərini müstəqil idarə etmələrini müdafiə edəcəklərini bildirdi. Üçüncü müzakirə olunan məsələdə İngiltərə və müttəfiq qoşunların Qafqaza hansı məqsədlə gəldiklərinə aydınlıq gətirilirdi. General qəti surətdə əmin edirdi ki, onlar ölkənin daxili işlərə qarışmaq fikrində deyillər, əgər belə təsadüflər olarsa, bu kimi hərəkətlərin dərhal qarşısını alacağını nəzərə çatdırırdı. Baş nazirin sözlərinə görə, C. Millin Azərbaycana qarşı xeyirxahlıq mövqeyi nümayiş etdirirdi.

Parlamentin (Məclisi-Məbusanın) 1919-cu il yanvarın 27-nə təyin etdiyi iclasda cəmi 33 deputat iştirak etdiyinə və kvorum olmadığına görə məclis keçirilmədi və növbəti iclas ayın 28-nə təyin edildi.

Azərbaycan parlamentində (Məclisi-Məbusanda) mandat komissiyası tərəfindən təqdim edilən Ukrayna konsulunun parlamentə (Məclisi-Məbusana) göndərdiyi ərizə müzakirə edilmişdi. Ərizədə Bakı Ukraynalılarının Radası üçün iki deputat yeri xahiş edilirdi. Milli Şura Azərbaycan parlamentinə (Məclisi-Məbusana) seçkilər üçün hazırladığı qanunda ukraynalıların velikoruslardan ayırmayaraq onlar üçün birlikdə 10 yer ayırmışdı. Komissiyanın fikrinə, azlıqda qalan millət kimi onların yer

on February «On the Organization of the Security of the Parliament», «On Rendering Assistance to the Government of the Mountaineers in the Sum of Ten Million Mantas», on February 25 «On the Staff of the Military Ministry» and other laws of financial nature.

On February 25, 1919, the members of the Armenian National Council announced that they join the Azerbaijan Parliament: «We join the parliament of the Azerbaijan Republic and we congratulate you and in your person the Moslem-Turkic nation which has gained self-determination. By coming to the parliament we, the Armenians, wish to live and work sincerely for the interests of the Turkic nation and other nations living in the Republic of Azerbaijan». The Armenians were represented probably in all the commissions of the parliament. Adoption of the law «On the Staff of the Military Ministry» on February 25, 1919, is the confirmation that the Azerbaijan Parliament attached great significance to the army building. General Samed bey Mehmandarov, Military Minister, who took part in the parliament, declared his own considerations on the army building: «Azerbaijan is in need of professional and experienced officers. We are obliged to invite officers from other nationalities subjected to deprivations in the Russian Army to the army of an independent nation. But we must be careful in our choice. We must have enough military forces to defend ourselves.»

Chairman of the defense commission M. Rafiyev declared that the Azerbaijan Turks had remained outside the military service. Declaration of our sovereignty compels us to begin the training of our soldiers. The Turks of Anatolia help us in these trainings much, our military preparations have taken a right road, and we shall continue it duly».

Relying on the international experience A. Safikurdsy from the fraction of

The Parliament of the Azerbaijan Republic

istəməyə haqları var. Parlamentin (Məclisi-Məbusanın) mandat komissiyası belə hesab edir ki, ukraynalılara 1 yer verilsin və bu yer Rus Milli Komitəsinə ayrılmış olan yerlər hesabına tutulsun.

Sosialist-inqilabçılar (bolşeviklər) Azərbaycan parlamentində (Məclisi-Məbusanda) təmsil olunmaq üçün müraciət etmişdilər. Parlament (Məclisi-Məbusan) məsələni müzakirə edərək sosialist-inqilabçıların qanunverici orqanda əvvəlcə iştirakdan imtina etdiklərini diqqətə çatdırsa da, onlara milli komitələr üçün ayrılmış vakant yerlərdən deputat yeri ayrılması qərarını çıxardı.

I Respublika parlamenti (Məclisi-Məbusan) 1919-cu ilin fevral ayında keçirdiyi iclaslarında sosial-iqtisadi məsələlərin müzakirəsinə daha çox diqqət yetirirdi. Deputatlar (məbuslar) hökumətə sorğular göndərir və hökumət üzvlərinin hesabatını tələb edirdilər. Hökumət üzvləri sorğuların cavablandırır və belə hesab edirdilər ki, sorğular icraedici hakimiyyətin buraxdığı səhvləri göstərir, tərəqqi və inkişafın əldə olunmasına kömək edir.

Sosial-demokrat (bolşevik) fraksiyası 1919-cu il fevralın 3-də keçirilən iclasında 10 səs əleyhinə, 14 səs lehinə olmaqla Azərbaycan parlamentinə (Məclisi-Məbusana) daxil olmaq qərarını verir.

«Bund» yəhudi təşkilatı da 2 fevral 1919-cu ildə keçirdikləri ümumi iclasda Azərbaycan parlamentinə (Məclisi-Məbusana) daxil olmaq haqqında qətnamə qəbul edir.

Azərbaycan parlamenti (Məclisi-Məbusan) 1919-cu il fevralın 4-də «Dəmir yolu qulluqçularının sosial vəziyyətlərini yaxşılaşdırmaq haqqında», həmin il fevralın 18-də «Parlamentin mühafizəsinin təşkil edilməsi haqqında» və «Dağlılar hökumətinə 10 milyon yardım edilməsi haqqında», fevralın 25-də «Hərbi nazirliyin heyəti haqqında» və digər maliyyə xarakterli qanunlar qəbul etmişdir.

«Socialists» noted the mistakes in the new army building: «The population now understands that it may defend its rights only by means of arms. To defend its sovereignty and independence this nation must possess young soldiers armed with bayonets. At present there are evil forces not only abroad, but also at home who intend to annihilate us. The commanders of the soldiers must be duly paid; if necessary they must be paid even more.»

The session of the Azerbaijan Parliament dated February 25, 1919, announced the letter of Prime Minister F. Kh. Khoiskiy to the presidium of the parliament. He had submitted his letter of resignation to the legislative body because of the work being hard, of his tiredness and inability to execute his duties. The chairman of the parliament H. Agayev acquainted the parliamentarians with the letter and declared that he would do everything within the powers of his authority. The fraction of «Musavat» met the letter with regret because of the critical situation in the country. They asked the chairman to begin consultations for the formation of a new government. H. Agayev declared that the current government would perform its duties till the formation of the new cabinet. A new type of the formation of the commissions in the parliament was suggested and adopted. According to the new rule fractions less than ten parliamentarians could send one representative to a commission, more than ten—could send one representative on behalf of each ten parliamentarians, if the residue was five, again one representative was sent. These rules were adopted in the 24th session of the parliament dated March 17, 1919, after third reading. It was called «The Instruction of the Azerbaijan Parliament.»

The practice of adoption of laws after several readings in the first republican parliament was an indication of the tendency of parliamentarianism in Azerbaijan.

1919-cu il fevralın 25-də Erməni Milli Şurasının üzvləri Azərbaycan parlamentinə (Məclisi-Məbusana) daxil olduqları barədə bəyanat verdilər. «Biz Azərbaycan Cümhuriyyətinin Ali Məclisi-Məbusanına daxil olaraq siz cənabları və sizin şəxsinizdə müqəddəratını təyin etmiş müsəlman-türk millətini təbrik edirik. Biz ermənilər parlamentə gələrək türk millətinin və Azərbaycan Cümhuriyyəti daxilində yaşayan digər millətlərin mənafeləri üçün səmimi surətdə çalışmaq arzusundayıq». Demokratik əsaslarla fəaliyyət göstərən Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın), demək olar ki, bütün komissiyalarında erməni deputatlar (məbusan) təmsil olunurdular.

Parlamentin (Məclisi-Məbusanın) 1919-cu il fevralın 25-də «Hərbi nazirliyin ştat heyəti haqqında» qanunu qəbul etməsi cümhuriyyət parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) ordu quruculuğuna böyük əhəmiyyət verdiyini təsdiqləyir. Məclisin işində iştirak və çıxış edən hərbi nazir general Səməd bəy Mehmandarov ordu quruculuğu barəsində bəzi mülahizələrini bildirdi: «Azərbaycanın peşəkar və təcrübəli zabıt kadrlara ehtiyacı vardır. Müstəqil yaşayan millətin ordusuna, rus ordusunda məhrumiyyətə düşər olmuş, özgə millətlərdən zabıt dəvət etmək məcburiyyətindəytk. Lakin bu xüsusda olduqca diqqətli seçim lazımdır. Özümüzü müdafiə etmək üçün kifayət qədər əsgəri qüvvəmiz olacaqdır».

Müdafiə komissiyasının sədri M.Rəfiyev çıxışında bildirir ki, uzun müddət Azərbaycan türkləri əsgəri vəzifədən kənar qalmışlar: «Cümhuriyyətin elan edilməsi bizi təcili əsgər hazırlamağa məcbur edir. Əsgər hazırlığında Anadolu türkləri biza çox kömək etdilər, əsgəri işlərimiz düz yolla gedir və gedəcəkdir».

Sosialist fraksiyasından A.Səfikürdski dünya təcrübəsinə istinad edərək yeni ordu təşkil edilən zaman qüsurlar olduğunu bildirdi: «Əhali anlamışdır ki, öz hüququnu ancaq silahla saxlaya bilər. Bu

Organization of sessions, several readings of the laws before their adoption began to form the democracy of parliamentarianism.

The session of the parliament dated March 6, 1919, considered the bills proposed by the presidium of the parliament. They were: election of a second vice-chairman, discussion of the regulations of the parliament, formation of a special council attached to the workers control and others.

The regulations in the parliament were submitted to the session by the mandate commission. It was based on the regulations of the parliament of the Russian Empire which was later used by the Transcaucasian Seim (parliament). The regulations were completed by adding changes in its election records, mandates and other additions.

On March 2, 1919, the parliament celebrated the second anniversary of the Russian bourgeois-democratic revolution. It was stressed there that the revolution gave chance to the nations in the Russian Empire to break the chains of oppression and live independently. The session telegraphed its congratulations on the occasion of the formation of the Assembly of Enterprises of Georgia on behalf of the Azerbaijan Parliament.

Beginning from the early months of 1919 the Azerbaijan Parliament started to increase attention to the social and economic problems of the country, created legislative foundations for increasing the wages and conduction of economic reforms. The workers issue was the topic regularly discussed in the sessions. The minister of Labor confessed that the workers lived in hard conditions, held consultations with the participation of the representatives of the headquarters of the allied troops, oil industrialists, factory agencies and representatives of banks for increasing the wages. The ministry managed to adopt the decision to raise the wages since the first of January of 1919,

The Parliament of the Azerbaijan Republic

millət öz cümhuriyyət və istiqlaliyyətini müdafiə etmək üçün süngü ilə silahlanmış gənc əsgərə malik olmalıdır. İndiki zamanda nəinki xaricdə, hətta içimizdə elə qara qüvvələr vardır ki, bizi hər zaman yıxıb puç etmək istəyirlər. Əsgər komandirinə lazımı miqdarda məvacib verilməli, artıq vermək lazımdırsa, onu da etmək lazımdır».

Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) 25 fevral 1919-cu il tarixli iclasında üçüncü hökumətin Baş naziri F.Xoyskinin parlamentin (Məclisi-Məbusanın) Rəyasət Heyətinə daxil olmuş məktubu elan edildi. Baş nazir işinin ağır olması səbəbindən, yorulduğundan səlahiyyətlərini icra edə bilmədiyinə görə istefa ərizəsini qanunverici orqana təqdim etmişdi. Parlament (Məclisi-Məbusan) sədri H.Ağayev deputatları (məbusları) Baş nazirin məktubu ilə tanış etdikdən sonra öz səlahiyyətləri çərçivəsində müvafiq tədbirlər görülməyini bildirdi. «Müsavat» fraksiyası belə mürəkkəb anda istefanı təəssüflə qarşıladıklarını və parlament (Məclisi-Məbusan) sədrindən hökumət təşkil etmək üçün yeni namizədin müəyyən edilərək məsləhətləşmələr aparılması üçün Məclisə çağırılmasını xahiş etdi. H.Ağayev yeni hökumət yaradılana qədər əvvəlki Nazirlər Kabinetinin fəaliyyət göstərməkdə davam etdiyini diqqətə çatdırdı.

Parlamentdə (Məclisi-Məbusanda) komissiyaların formalaşmasının yeni qaydası təklif edilərək qəbul olunur. Bundan sonra 10 nəfərdən az üzvü olan fraksiyalar 1 nəfər, 10 nəfərdən yuxarı olanlar isə hər 10 nəfərə 1 nəfər, o cümlədən 5 nəfər qalıq olduqda isə 1 nəfər nümayəndəni komissiyaya göndərir. Bu təklifdə nəzərdə tutulan qaydalar parlamentin (Məclisi-Məbusanın) 17 mart 1919-cu il tarixli 24-cü iclasında 3-cü oxunuşdan sonra «Azərbaycan parlamentinin təlimatı» adlanaraq qəbul olunmuş daxili nizamnaməsində təsdiq edilir.

I Respublika parlamentində (Məclisi-Məbusanda) qanunların bir neçə dəfə

adding 120 roubles to the wages of unmarried each month, 360 roubles to the wages of the married.

On February 4, 1919, the parliament adopted the law «On the Improvement of the Social Conditions of the Railroaders.» The law provided the increase in their wages, rewarding for good work and others. During the discussions the «Socialists» noted that the increase of wages would not improve the social conditions of the laborers. They were supported by «Musavat». The fraction of «İttihad» did the same and called for the vote of confidence in the government.

Inquiries in the parliament on economic issues were more intensive. On January 28 of the same year the fraction of «İttihad» appealed to the government with an inquiry consisting of three clauses. The inquiry demanded to fight against the oil speculation, plunder of grain collected in 1918 and clarification of the incidents taking place in the factory of H. Z. Tagiyev in connection with the manufactured coarse calico. The leader of this fraction G. Garabeyov demanded to call a special sitting for the regulation of those issues. The «Socialists» supported them, at the same time they disclosed their negative attitude to the formation of self-administration of Baku and to some democratically elected institutions.

The government agreed with the mentioned facts, but also pointed out the objective reasons of the deficiencies, the impossibility of removing them at once, insufficient mechanism of administration and internal regulation. The «Socialists» and the fraction of «İttihad» openly demonstrated their diffidence in the government.

On February 4, 1919, minister of Interior Kh. Khasmammadov, minister of Food K. Lizgar, deputy-minister of Commerce and Industry T. Safaraliyev spoke in the parliament in connection with inquiries and the current situation in the country. The

oxunuşdan sonra qəbul edilməsi təcrübəsi parlamentarizm ənənələrinin yaranmasını təsdiqləyirdi. Parlamentin iclaslarının keçirilməsi, qanun layihələrinin bəzən bir dəfə, bir neçə oxunuşa çıxarılması parlamentarizm demokratiyasını yaradırdı.

Parlamentin (Məclisi-Məbusanın) 1919-cu il mart ayının 6-da keçirilən 20-ci iclasında rəyasət heyəti tərəfindən təklif olunan məsələlər sırasında sədrin ikinci müavininin seçilməsi, alkoqollu içkilərə əksiz tətbiq edilməsi haqqında qanun layihəsi, parlament nizamnaməsinin müzakirəsi, fəhlə nəzarəti nəzdində xüsusi şüaranın təşkili barədə və s. qanun layihələri daxil edilmişdi.

Parlamentin (Məclisi-Məbusanın) mandat komissiyası tərəfindən müzakirəyə təqdim olunan parlament nizamnaməsində, Rusiya imperiyasının Dövlət Duması və sonralar Zaqafqaziya Seyminin də istifadə etdiyi və parlamentin (Məclisi-Məbusanın) daxili rəqlamentini müəyyənləşdirən prosedur normalar təsbit olunmuşdu. Bu nizamnaməyə seçki protokolları, etimadnamə və s. məsələlərlə bağlı əlavələr edilməsi nəzərdə tutulurdu.

1919-cu il martın 12-də Rusiya burju-demokratik inqilabının 2-ci ildönümünə həsr olunmuş təntənəli iclası da inqilab nəticəsində imperiya tərkibində olan millətlərin istibdad zəncirini qıraraq müstəqil yaşamaq imkanı əldə etdiyi xüsusi diqqətə çəkilirdi. İclasda Gürcüstan Müəssisələr Məclisinin açılması münasibətilə Azərbaycan parlamenti (Məclisi-Məbusan) adından təbrik teleqramı göndərildi.

Azərbaycan parlamenti (Məclisi-Məbusan) 1919-cu ilin ilk aylarından başlayaraq ölkənin sosial-iqtisadi məsələlərinə daha çox diqqət ayırır, əmək haqlarının artırılması, iqtisadi islahatların keçirilməsi üçün qanunvericilik bazası yaradırdı. İşçi məsələsi parlament (Məclisi-Məbusan) iclaslarında daimi müzakirə mövzusu idi. Əmək naziri parlament (Məclisi-Məbusan)

fraction of «İttihad» appreciated the replies to the inquiries unsatisfactory and called for the vote of diffidence to the government. But the fraction of «Musavat» declared that it was not right to call for the vote of diffidence because of «the elected institutions» and the coarse calico. Finally, being afraid that the rightists would take the rule over the government, the «Socialists», non-partisans and national minorities defended the position of the government.

The rights proposed the draft of resolution to form a parliamentary commission for analyzing the issues connected with criminals, speculators, particularly abuse of one's authorities, but it was not adopted. Nevertheless, at the demand of the «Socialists» a commission was formed to regulate the food supply in the republic.

The session of the parliament dated March 17, 1919, was very productive; it discussed a number of bills and adopted them. Hot discussions began when it was proposed to pay single-time allowances to the civil servants working in the state institutions of the Republic of Azerbaijan. But it was not applied to those who worked in the parliament and to those who had been rewarded before. The parliament also adopted a law on the allotment of 200 000 roubles from the treasury in the form of a credit to the self-administration of Nukha municipality for the fight against by plus and spotted typhus. The parliament also discussed the laws «On the Transfer of the Repair and Construction of Highways and Village Roads to the Ministry of Highways», «On the Allotment of 20 000 Roubles for the Development of Electoral Regulations in the Assembly Enterprises», «On the Formation of a Supreme Council under the Ministry of Finances for Investigating the Complaints in the Sphere of Taxes», «On the Liquidation of Article 131 and others of the Post and Telegraph Regulations», «On the Establishment of the Gubernia and Country Tax

iclaslarında fəhlələrin ağır şəraitini etiraf etməklə onların vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün müttəfiq komandanlığı, neft sənayeçiləri, banklar və əmək haqlarının artırılması üzrə fabrik müfəttişliyi nümayəndələrinin iştirakı ilə müşavirə keçirərək 1919-cu il yanvarın 1-dən əməkhaqqına əlavə olaraq ayda subaylara 120 rubl, ailəliyə isə 360 rubl müavinət verilməsini nəzərdə tuturdu.

1919-cu il fevralın 4-də parlament (Məclisi-Məbusan) «Dəmir yolu qulluqçularının vəziyyətlərini yaxşılaşdırmaq haqqında» qanun qəbul etməklə onların əmək haqlarının artırılmasını, mükafatlar verilməsini və s. təsbit etdi. Qanun layihəsinin müzakirəsi zamanı sosialistlər əmək haqlarının artırılmasının zəhmətkeşlərin sosial vəziyyətini yaxşılaşdırmayacağını qeyd etdilər. Sənəd «Müsavat» fraksiyası tərəfindən müdafiə olundu. Lakin «İttihad» fraksiyası sosialistləri müdafiə etməklə hökumətə etimad etmədiyini göstərdi.

Parlamentin (Məclisi-Məbusan) iclaslarında iqtisadi məsələlərlə bağlı sorğular daha intensiv xarakter daşıyırdı. Belə ki, həmin il yanvarın 28-də «İttihad» fraksiyası 3 bənddən ibarət sorğu ilə hökumətə müraciət etdi. Sorğuda neft möhtəkirliyi ilə mübarizə, 1918-ci ildə toplanmış taxıl məhsullarının talanması və H.Z. Tağıyevin fabrikində bez parçası ilə bağlı hadisələrə aydınlıq gətirilməsi tələb edilirdi. «İttihad» fraksiyasının rəhbəri Q. Qarabəyov bu məsələlərin nizamlanması üçün xüsusi müşavirə çağırılmasını tələb etdi. Sosialistlər də bu məsələləri müdafiə etməklə yanaşı, seçkili orqanlar, həqiqi demokratik şəhər özünüidarəsinin yaradılmamasına da mənfi münasibət bildirdilər.

Sorğularda göstərilən faktlarla razılaşan hökumət üzvləri bunun obyektiv səbəblərinin də olduğunu, qısa müddətdə mövcud çatışmazlıqların dərhal aradan qaldırılması və daxili idarəetmə mexanizmini

Departments», On the Rules of Elections of the Gubernia and County Tax Departments in 1918-1919» and adopted respective resolutions.

The parliament also discussed the law for regulating the differences connected with the workers issue which was the topic of all the discussions since the formation of the parliament.

Finally, the session of the parliament dated March 10, 1919, adopted a law «On the Formation of a Special convent under the Ministry of Labor on the Workers Issue». According to this law a special convent was set up for the consideration of the differences, for ensuring the labor safety, for improving working conditions of the laborers. The convent was chaired by the minister of Labor. The convent included five authorized entrepreneurs and five workers. The members of the convent were determined in conformity with a special statute.

The law provided the invitation of the representatives of the commercial-industrial and workers organization by the Ministry of Labor till the adoption of the regulations of the convent.

According to the law the sittings of the convent could be attended by the representatives of factory revision agency, mining control at the invitation of the chairman, but these representatives had deliberative votes. The chairman convened the sitting of the convent in cases of necessity. According to the Law the minister of labor identified the issues to be discussed in the sitting and determined the form of their consideration. The law also provided the payment of wages to the members of the convent from the treasury by the Ministry of Labor.

All the governments functioning in the period of the Democratic Republic of Azerbaijan focused attention on the improvement of the social welfare of the population all the time and undertook necessary measures. To improve the payment of

tənzimləmək imkanının kifayət etmədiyini bildirdilər. Sosialistlər və ittihadçılar hökumətə etimadsızlığı açıq-aşkar nümayiş etdirdilər.

4 fevral 1919-cu ildə deputat sorğularına və yaranmış vəziyyətə dair daxili işlər naziri X.Xasməmmədov, ərzaq naziri K.Lizqar, ticarət və sənaye nazirinin müavini T.Səfəraliyev parlamentdə çıxış etdilər. Lakin «İttihad» fraksiyası sorğuya cavabları qeyri-qənaətbəxş hesab edərək hökumətə etimadsızlıq göstərdi. «Müsavat» fraksiyası isə yalnız bez parçası və «seçkili orqanlar»la bağlı hökumətə etimadsızlıq göstərməyi düzgün hesab etmədi. Sonda hakimiyyətin sağlamların əlinə keçməsindən ehtiyatlanan sosialistlər, həmçinin bitərəflər və milli azlıqlar da hökuməti müdafiə etdilər.

Müzakirələrdə cinayətkarlara və möhtəkilərə, xüsusilə də vəzifə cinayətləri ilə bağlı məsələləri təhlil etmək üçün parlament komissiyasını təsis etmək haqqında qətnamə layihəsini təqdim edən sağlamların təklifi qəbul edilmədi. Bununla belə, sosialistlərin tələbi ilə respublikada ərzaq məsələsini tənzimləyəcək xüsusi komissiya yaradıldı.

Azərbaycan parlamentinin (Məclisi-Məbusanın) həmin il martın 17-də keçirilən iclası bir sıra qanun layihələrinin müzakirə edilərək qəbul edilməsi ilə məhsuldar oldu. Müzakirələr zamanı dövlət qulluqçularına Novruz bayramı münasibətilə birdəfəlik müavinət verilməsi geniş diskussiyaya səbəb oldu. Bununla belə, «Azərbaycan Respublikası hökuməti idarələrində çalışan qulluqçulara birdəfəlik müavinət verilməsi haqqında» qanun qəbul edildi. Lakin qanun parlament (Məclisi-Məbusan) qulluqçularına və son dövrdə mükafat almış qulluqçulara şamil edilmirdi. Parlament (Məclisi-Məbusan) «Səpmə, yatalaq xəstəliyi ilə mübarizə aparmaq üçün Nuxa şəhər ictimai özünüidare-bələdiyyəsinə 200 min rubl dövlət xəzinəsindən kredit ayrılma-

pensions to the population the government issued a resolution on August 27, 1919, on the formation of a commission for developing the pension regulations. According to this resolution, a competent commission was formed out of the representatives of the department of roads, finances, military and other.

According to the program of the government, the commission consisting of the representatives of the civil and military departments attached to the Ministry of Finance developed their recommendations for submitting the pension regulations to the Council of Ministers. The government made serious efforts for improving the payment of pensions. The government also made efforts to improve the legal base for the development of public, private, shareholding and municipal property.

At the session of the parliament dated March 20, 1919, the Ministry of Enlightenment submitted a bill to the parliament for transferring the print house of entrepreneur Abuzar Orujov to the ownership of the state. The report aimed at the restoration of the property rights of the entrepreneur said that A. Orujov's print house was the only one in the Caucasus which had served the Moslem press. After the events of March (1918), the Bolsheviks owned everything, including the print house of A. Orujov and several other print houses were plundered. The equipment of the print house which plundered by the Bolsheviks was at the disposal of the government print house in the department of the Ministry of Enlightenment. The information supplied by the Ministry of Enlightenment said that A. Orujov's printers, equipment and other non-print equipment were in the government's print house. The information said that A. Orujov wanted to sell the print house to the Iranians before the events of March and they wanted to pay half of a million for it. The Commission agreed with the said price and

The Parliament of the Azerbaijan Republic

sı haqqında» qanunu da qəbul etdi. Parlament «Yollar və qara yollar, onların təmiri və inşasının Yollar Nazirliyinə verilməsi haqqında», «Müəssislər Məclisinə seçkilər üçün qanunnamə hazırlanmasına görə 20 min rubl ayrılması haqqında», «Vergilər sahəsində şikayətləri araşdırmaq üçün Maliyyə Nazirliyi nəzdindəki Ali Şura instansiyasının yaradılması haqqında», «Poçt və teleqraf nizamnaməsinin 131-ci və digər maddələrinin ləğv edilməsi haqqında», «Azərbaycan quberniyə sənaye vergisi idarəsinin təşkili haqqında», «1918-1919-cu illər üçün quberniyə və dairə vergi idarələrinin seçilməsi qaydaları haqqında» qanun layihələrini müzakirə edərək müvafiq qərarlar qəbul etdi.

Parlamentin (Məclisi-Məbusanun) formalaşdığı vaxtdan daim müzakirə mövzusu olmuş işçi məsələsinə dair mübahisələri tənzimləyəcək qanun layihəsi də müzakirə edildi.

Nəhayət, 1919-cu il martın 10-da parlamentin (Məclisi-Məbusanun) qəbul etdiyi qanunla Əmək Nazirliyi yanında Fəhlə məsələləri üzrə Xüsusi Məsləhət (Müşavirə) Komissiyası yaradıldı. Qanuna görə, zəhmətkeş siniflərin əmək mühafizəsinin, əmək şəraiti və məişətinin yaxşılaşdırılması, baş verə biləcək mübahisələrin ilkin olaraq baxılması üçün əmək nazirinin sədrliyi ilə fəhlə məsələləri üzrə müvəqqəti Xüsusi Məsləhət Komissiyası yaradıldı.

Məsləhət Komissiyasına 10 nəfərlik (5 nəfəri sahibkarlardan, 5 nəfəri isə fəhlələrdən olmaqla) səlahiyyətli nümayəndələr daxil edilməsi, komissiya üzvlərinin isə xüsusi əsasnamə üzrə müəyyən olunması nəzərdə tutuldu.

Qanunda Məsləhət Komissiyasının Əsasnaməsi qəbul edilənə qədər onun üzvləri Əmək Nazirliyi tərəfindən dəvət ediləcək sənaye-ticarət və fəhlə təşkilatlarının səlahiyyətli nümayəndələrindən ibarət olacaqdı.

proposed to the parliament to pay it to the entrepreneur. Thus, the parliament adopted a law for paying 468 380 roubles to A. Orujov as the owner of the print house.

The first parliament attached great importance to the relations with the neighbouring countries. The letter of the Assembly of Enterprises of Georgia to the Azerbaijan Parliament noted that «Georgia will maintain close friendly relations with the Azerbaijan Turks, with whom the Georgians have lived side by side for many centuries, will not interfere into the internal affairs of Azerbaijan and fight against the foreign forces together».

The parliament declared a one-week holiday (March 20-27) in connection with Novruz Holiday and completed its work.

March 31, 1919, marked the anniversary of the March 31 genocide committed by the Armenians and the Bolsheviks in Baku and other regions of Azerbaijan. M. E. Rasulzadeh, leader of the biggest fraction in the parliament called March 31 (formerly March 18) the most painful day in the history of Azerbaijan: «The March genocide, which will be remembered as the gravest days, can be compared with the night of Varfolomey in Europe. Remembering the March events in Baku, undoubtedly our hearts ache when we look at the executed brutality, yoke, destroyed houses, dishonoured people, and that men (the Armenians) had turned into beasts worse than wolves. In the days of March they committed much greater, much dishonourable, much treacherous, much disgusting things against the Moslems, much greater things we have told and not have told. Veiled under the name of the Socialist revolution they have committed a national tragedy. Under the veil of the class struggle they have committed genocide, genocide against the Moslems. The Azerbaijan Government declares that it will defend by all means the freedom and sovereignty gained by us at the cost of our blood.»

Qanuna görə Məsləhət Komissiyasının iclaslarında sədrin dəvəti ilə məşvərətçi səsle fabrik müfəttişliyinin, dağ-mədən nəzarətinin nümayəndələri və başqa müvafiq nümayəndələr iştirak edə bilirdi. Xüsusi Məsləhət Komissiyasının sədri ehtiyac yarandığı vaxtda onun iclasını təyin edirdi. Qanuna görə, əmək naziri komissiyanın iclasında baxılacaq məsələləri müəyyən edir və onun baxılması qaydasını tənzimləyirdi. Əmək mübahisələri Məsləhət Komissiyasının üzvlərinə dövlət xəzinəsi hesabına Əmək Nazirliyi tərəfindən əmək haqqı müəyyən edilməsi qanunda öz əksini tapdı.

Cümhuriyyət dövründə fəaliyyət göstərən bütün hökumətlər xalqın sosial rifahının yaxşılaşdırılmasını daima diqqətdə saxlamış və konkret tədbirlər görmüşdülər. Belə ki, hökumət əhalinin təqaüd təminatını yaxşılaşdırmaqdan ötrü 1919-cu il avqustun 27-də Təqaüd Nizamnaməsini hazırlamaq üçün komissiya yaradılması haqqında sərəncam vermişdi. Sərəncama görə, maliyyə, yollar, hərbi və digər idarələrin nümayəndələrinin daxil olduğu səlahiyyətli komissiya təşkil edilirdi.

Hökumət proqramına görə, sentyabr ayında Pensiya Nizamnaməsini Nazirlər Şurasına təqdim etmək üçün Maliyyə Nazirliyi nəzdindəki mülki və hərbi idarələrin də iştirak etdiyi komissiya öz təkliflərini hazırladı və hökumət pensiya təminatını yaxşılaşdırmaq üçün ciddi səylər göstərdi.

Azərbaycan hökuməti dövlət, xüsusi, səhmdar və bələdiyyə mülkiyyətinin inkişafı üçün qanunvericilik bazasını təkmilləşdirməyə çalışırdı.

Parlamentin (Məclisi-Məbusanın) 1919-cu il martın 20-də keçirilmiş iclasında mülkiyyətçisi Abuzər Orucova olan mətbəə əmlakının dövlətə keçməsi ilə əlaqədar Maarif Nazirliyi tərəfindən qanun layihəsi müzakirəyə təqdim edildi. Mülkiyyətçinin hüquqlarının bərpa edilməsinə yönələn qanun layihəsi barədə çıxış edən məruzəçi bildirirdi ki, A.Orucovun mətbəə-

On February 15 F. Kh. Khoiskiy resigned because of health reasons, the parliament accepted his resignation without any discussion. The issue of formation of a new government was included into the agenda of the session of the parliament to be held on April 14. The formation of the fourth government was laid on N. Usubbeyli, representative from the fraction of «Musavat». His candidacy was supported by all the fractions, except «İttihad», the fourth biggest fraction in the parliament. When the third government was formed the parliament entitled the prime minister to choose the members of his cabinet, which was an exception, but in this case all the fractions had to give their consent to the members of the government. There were great differences among the fractions concerning the composition of the government. As the prime minister lacked the exceptional authority, the formation of the government took a long time. N. Usubbeyli acquainted the parliamentarians with his program from the rostrum and declared that he knew that he had taken great responsibility: «The Azerbaijan people demonstrated that it is worth to be independent after the declaration of its sovereignty. The main principle of existence of Azerbaijan is the principle of being a sovereign state. Azerbaijan gained its independence just ten months ago, in the nearest future it will be recognized by the advanced countries of the world and join the ranks of the civil nations. All the social layers, parties, the whole nation prove that they are ready to defend our sovereignty.» In his speech in the parliament N. Usubbeyli noted that Azerbaijan was facing very serious objectives. He focused attention on ensuring the territorial integrity of Azerbaijan, on the rights of the national minorities living in the country, on their freedom of conviction, on the protection of their national and cultural features. He declared that establish-

si Qafqazda yeganə mətbəə olmaqla müsəlman mətbuatına xidmət etmişdi. 1918-ci ilin mart hadisələrindən sonra, bolşeviklər hər şeyə hakim olduqdan sonra Bakının bir neçə mətbəəsi ilə yanaşı, bu mətbəə də talanmışdı. Bolşeviklərin əlinə keçən mətbəə əşyaları hazırda Azərbaycan hakimiyyətinin sərəncamında olmaqla Maarif Nazirliyi idarəsindəki hökumət mətbəəsinə daxildir. Maarif Nazirliyinin məlumatına görə, A.Orucovun makinası, ləvazimatı və qeyri-mətbəə ləvazimatı hal-hazırda hökumət mətbəəsindədir. Maarif Nazirliyinin təqdim etdiyi arayışda deyilir ki, mart hadisələrindən qabaq bu mətbəəni A.Orucov iranlılara satmaq istəmiş və iranlılar mətbəəyə yarım milyon manat vermək istəmişlər. Komissiya da bu qiymətlə razılışmış ona bu məbləği verməyi parlamente təklif etdi. Beləliklə, parlament «A.Orucova tipografiya sahibi kimi 468 min 380 rubl ödənilməsi haqqında» qanunu təsdiqlədi.

I Respublika parlamenti (Məclisi-Məbusan) qonşu respublikalarla dostluq əlaqələrinə də böyük əhəmiyyət verirdi. Gürcüstan Müəssislər Məclisinin Azərbaycan parlamentinə (Məclisi-Məbusana) daxil olan məktubunda qeyd olunurdu ki, «əsr-lərdən bəri yan-yanə yaşamış Azərbaycan türkləri ilə bundan sonra da sıx sürətdə əlaqə yaradılacaq və respublikaların daxili işlərinə qarışmamaqla yanaşı, xarici qüvvələrə qarşı birlikdə dayanacaqlar».

Parlament (Məclisi-Məbusan) Novruz bayramı ilə əlaqədar bir həftə – martın 20-dən 27-dək bayram tətili elan edərək işi-ni başa çatdırdı.

1919-cu il martın 31-də erməni və bolşeviklərin Bakıda və Azərbaycanın digər qəzalarında törətdikləri mart soyqırımının 1 ili tamam olurdu. Parlamentin ən böyük fraksiyasının deputatı M.Ə.Rasulzadə martın 31-ni (keçmiş təqvimlə martın 18-i) Azərbaycan tarixinin ən ağrı gününü kimi xatırladı: «Azərbaycan üçün fəlakətli günlər kimi xatırlanacaq mart soyqırımını

ment of inter-ethnic friendship, prevention of national clashes, paying special attention to the legislation, because it ensures free labor in the issue of workers, protection of the freedom of word, conscience, press, assembly, choice of profession were the most important issues of the day. He also stressed the necessity of convening the Assembly of Enterprises, solution of the land issue other problems. He called for the improvement of the local self-administration on democratic basis, for implementing into life the measures intended to be performed in the sphere of education, for developing the bill on general compulsory education, for financing the primary and secondary schools, for ensuring the right to national minorities to get education in Russian and in their own languages.

N. Usubbeyli declared that the fourth government would join all its efforts and convene the Assembly of Enterprises, render necessary assistance to the development of the election law by the commission and submit it to the parliament.

In his address to the parliament he said that the sovereignty and future of the country depended on education. He appreciated the development of national education, national schools as important issues. The program disclosed the following objectives which the government had to fulfill;

– a special attention will be paid to primary and vocational schools.

– the government intends to found a teacher training institute and at the same time invite teachers from abroad to satisfy the demand in teachers;

– the Azerbaijan Government wants to found higher schools and has decided to develop the bill on the higher school and submit it to the parliament. We must finance the Polytechnic Institute in Tbilisi and then move it to our capital;

– the government will fight against monopoly in trade and take respective

Avtropadakı Varfolomey gecəsi ilə müqayisə edilməlidir. Biz Bakıdakı mart hadisələrini yada salarkən, şübhəsiz ki, o günlərdə icra olunan vəhşətə, zülmə, yıxılan evlərə, rüsvay edilərək namuslarına təcavüz edilən insanlara baxıb, insanın (ermənilərin) dönüb canavardan bətər bir halda olmağından ürək ağrısı keçiririk. Mart günlərində müsəlmanlara qarşı söylədiklərimizdən və söyləmədiklərimizdən daha böyük, daha şərəfsiz, daha namərd, daha iyrənc hadisələr törədilmişdi. Sosialist inqilabı adı ilə pərdələnərək milli bir faciə törədilmişdi. Bakıda sınıf mübarizə adı altında milli qətl, müsəlman qətləmini qəsdən törədilmişdi. Azərbaycan dövləti sizin qanun bahasına əldə etdiyiniz hüriyyət və istiqlal möhkəm saxlayacağını bəyan edir».

Fevralın 15-də səhhətinin yaxşı olduğunu əsas gətirərək müzakirəsiz istefası qəbul edilmiş F.Xoyski hökumətinin əvəzinə yeni hökumətin yaradılması prosesi aprelin 14-də keçirilən parlamentin (Məclisi-Məbusanın) gündəliyinə daxil edildi. Sayca dördüncü hökumətin təşkil olunması namizədliyi «İttihad» fraksiyasından başqa bütün fraksiyalar tərəfindən müdafiə edilən «Müsavət» fraksiyasından N.Usubbəyliyə həvalə olundu. Üçüncü hökumət təşkil olumarkən Baş nazirə hökumət üzvlərini seçmək müstəsna hüquq kimi verildiyi halda, yaranmış vəziyyətdə hökumətin tərkibi yalnız bütün parlament partiyalarının razılığından asılı idi. Hökumətin tərkibi haqqında fraksiyalar arasında kəskin fikir ayrılığı mövcud idi. Baş nazirə müstəsna səlahiyyətlərin verilməsi hökumətin təşkilini ləngidirdi.

Parlament kürsüsündə deputatlarla (məbuslara) fəaliyyət proqramı ilə müraciət edən N.Usubbəyli məsuliyyətli və ağır işi üzərinə götürdüyünü bildirdi: «Azərbaycan milləti istiqlaliyyəti elan etdiyi bu qısa zamanda müstəqil olmağa layiq olduğunu göstərmişdir. Azərbaycan varlığının əsas prinsipi müstəqil suveren dövlət prinsipi

measures in this connection as in other countries. The government will increase the control on this situation created artificially, or which has emerged naturally. The government will monopolize the home and foreign trade. The government will fight against inflation and raise of prices; it will manage to create competition in the market by delivering food and commodities in sufficient volumes;

– the local government will reconsider its economic policy in connection with its partners and its relations with the Soviet Russia which needs oil acutely. The violation of commercial relations with Russia has led to accumulation of about 150 million poods of oil and to the decline of the oil production. And this in its turn has led to the reduction of jobs in the oil fields and the number of workers, growth of prices exceedingly, rapid devaluation of money. The critical living condition of workers in Baku has led to strengthening strike movement.

The government also declared that there was a need to conduct reforms in the railways. It said: «We attach great importance to the Alat-Julfa railway. We shall ask the parliament to allot finances for the repair of that line. The asphalt and non-asphalted roads also need repair. The government thinks that if they are not repaired, neither our people, nor posts can make use of them. We must join our efforts for fulfilling the declared objectives. The more we are strong, the stronger will be our freedom and sovereignty.»

N. Usubbəyli noted that the government will increase attention to the military issues as well: «The government will pay a special attention to the needs of our soldiers. The government will make the rich, the wealthy, the intelligentsia understands that their children must serve in the army; they will be punished in conformity with the law. The sovereignty of our country is in need of force, confidence, and the will of

dir. Cəmi 10 ay bundan qabaq müstəqil olan Azərbaycan yaxın zamanlarda dünyanın qabaqcıl dövlətləri tərəfindən tanınaraq sivil millətlər sırasına daxil olacaqdır. Azərbaycanda bütün təbəqələr, bütün partiyalar, bütün millət istiqlalımızı mühafizə etməyə hazır olduqlarını sübut edirlər».

N.Usubbəyli parlamentdə (Məclisi-Məbusanda) çıxış edərək Azərbaycan dövlətinin qarşısında çox ciddi vəzifələrin dayandığını bildirdi. O, çıxışında Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi, milli siyasətdə cümhuriyyətdə yaşayan milli azlıqların hüquqlarının təmin olunması, onların etiqad azadlıqlarının qorunması, öz milli və mədəni xüsusiyyətlərinin qorunub saxlanılmasını xüsusi diqqətə çəkdi. O bildirdi ki, millətlərarası dostluq yaratmaq, milli toqquşmalara yol verməmək, «fəhlə məsələsi»ndə azad əməyə təminat verən qanunvericiliyə xüsusi diqqət yetirmək, hər cür vicdan, mətbuat, yığıncaq, söz azadlığını qorumaq, həmkarlar azadlığına təminat vermək kimi mühüm vəzifələri yerinə yetirmək günün vacib məsələsidir. Müəssislər Məclisini çağırmaq, torpaq və digər mühüm məsələləri həll etməyi mühüm vəzifə hesab edən N.Usubbəyli demokratik əsaslarla yerli özünüidarəetmə orqanlarının işini yaxşılaşdırmaq, xalq təhsili sahəsində nəzərdə tutulan tədbirləri həyata keçirmək, ümumi icbari təhsil haqqında qanun layihəsi hazırlamaq, ibtidai və orta məktəblərin milliləşdirilməsi və xüsusilə də milli azlıqlara rus və ana dillərində təhsil almaq üçün təminat verilməsi məsələlərini də ön plana çəkdi.

N.Usubbəyli IV hökumətin bütün sayələrini birləşdirərək Müəssislər Məclisinin çağırılmasına nail olacaqlarını bəyan etdi və komissiyanın seçki qanununu hazırlayaraq parlamentin (Məclisi-Məbusanın) müzakirəsinə təqdim edilməsinə hər cür köməklik ediləcəyini bildirdi.

the nation. Our Military Ministry is headed by a professional and experienced man, the Ministry is also at your disposal »

N. Usubbeyli, who had to form the government, said that his government did not represent all the fractions, it was natural that there was an opposition, too.

In conformity with the tradition in the parliament after the declaration of the government, the fractions joined the discussions for disclosing their position regarding the new Cabinet of Ministers. N. Vinogradov from the Russian-Slav fraction noted that he remained devoted to the main principles of his own statement in the second session of the parliament dated December 10, 1918: «The Russian-Slav Society will support any government which would try to restore law, security and discipline, we shall again vote in favour of the coalition government which was once formed with the complete consent of the command of the allied troops.»

Before disclosing his attitude to the declaration of the Cabinet of Ministers, M. E. Rasulzadeh, leader of the fraction of «Musavat», in reply to the ideas of the fraction of national minorities noted that the Russian-Slav organization had to recognize unequivocally the right of the Azerbaijan nation to form its government.

The fraction highly appreciated the democratic program of the new government and its members who consisted of young people: «We have built a state, and we are a nation to begin with a new political experience. When everything has changed as a result of the world revolution, promotion of the young people is praiseworthy; we need honest, decisive persons, but not popular figures. The new program declared by the government will help to overcome the crisis in the country. Our fraction gave its confidence in the government and will do its best to help it.»

The fractions of «İttihad» and non-partisans also declared their support to the

Parlaməntə müraciətlə «İstiqlalımız, istiqbalımız maariflə bağlıdır» deyən N.Usubbəyli milli maarifimizin, milli məktəbimizin tərəqqi etməsini vacib məsələ kimi qiymətləndirdi. Proqramda qarşıda duran məsələlər aşağıdakı kimi əksini tapdı:

- ibtidai təhsilli məktəblərə, sənaye məktəblərinə ayrıca diqqət ediləcək. Hökumət müəllimlərə olan ehtiyacı ödəmək üçün Müəllimlər İnstitutunun açılması ilə bərabər xarici ölkələrdən də müəllimlər dəvət olunmasını nəzərdə tutur;

- Azərbaycan hökuməti ali təhsil müəssisələrinin yaradılmasını istəyir və «Ali təhsil məktəbi haqqında» qanun layihəsini tərtib edib müzakirəyə təqdim etməyi qərara alıb. Tiflis şəhərində yerləşən Politeknik İnstitutunu maliyyələşdirərək onun paytaxtımıza köçürülməsinə nail olunmalıdır;

- hökumət ticarət sahəsindəki inhisarçılıqla mübarizə aparacaq. müharibədən sonra başqa dövlətlərdə olduğu kimi, Azərbaycan Cümhuriyyətində də bu vəziyyətlə əlaqədar müvafiq tədbirlər görülməlidir. Hökumət təbii və süni yolla yaranmış bu işlərə yüksək nəzarəti təşkil edəcək. Dövlət daxili və xarici ticarəti öz öhdəsinə götürəcək. Hökumət inflyasiya və qiymət artımı ilə mübarizə apararaq, bazara kifayət miqdarda əmtəə və ərzaq çıxarıb ticarətdə rəqabət yaradacaqdır;

- yeni hökumət iqtisadi siyasətdə daimi tərəfdaşlarına münasibətdə öz mövqeyini yenidən nəzərdən keçirir və neftə kəskin ehtiyacı olan Sovet Rusiyası ilə münasibətlərə baxılacaq. Azərbaycan neftinin əsas bazarı olan Rusiya ilə ticarət münasibətlərinin kəsilməsi külli miqdarda, təxminən 150 milyon pud neft ehtiyatının yığılıb qalmasına və neft hasilatının aşağı düşməsinə səbəb olmuşdur. Bu isə, öz növbəsində, mədənlərdə işlərin azalmasına, fəhlələrin ixtisarsarma, dəhşətli bahalığa, pulların sürətlə qiymətdən düşməsinə gətirib çıxarmışdır. Fəhlələrin ağır vəziyyəti Bakıda tətillər hərəkətinin güclənməsinə səbəb olmuşdur.

fourth government and submitted their proposals to the parliament:

1. The new government has not taken into account the formation of a coalition government from the fractions, which defend the sovereignty of Azerbaijan.

2. The fraction of «İttihad» has not been included into the government.

3. For the reliable activity of the government, there is no any guarantee. From this point of view the fraction does not share the responsibilities of the government and does not lay the responsibility on itself.

The formation of the government by N. Usubbeyli revealed the differences among the fractions. It was clear that the formation of the government depended on the consensus of all the parliamentary parties. Jelil bey Sultanov, representative of the non-partisans, noted that they would refuse to take part in voting as the declaration of the government did not touch upon the issue of Garabagh. The Moslems of Garabagh suffered much from the brutality of Andronik, given many victims. About 100 Moslem villages had been destroyed. Other parliaments, who expected that the government would deal widely with the issue of Garabagh, declared that they saw the contrary of their expectations. Because the third government had sent a governor-general to Garabagh, to Shusha, and granted him great authorities and demanded to protect the Moslems. Non-partisan Javanshir bey Behbud said that death awaited anyone who wanted to leave Shusha, therefore, he asked the government to disclose its position.

In reply to the statement of the fraction N. Usubbeyli declared that he had only shared his views on the debatable issues: «I have spoken about İrevan, Tiflis, Lenkaran, it means that it was necessary to speak about them. In Garabagh there are no debatable issues. Therefore, I did not speak about the issues which do not cause any

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Hökumətin parlament (Məclisi-Məbusan) qarşısında verdiyi bəyanatda dəmir yollarında islahata ehtiyac olduğu da göstərildi: «Biz Əlat–Culfa yoluna əhəmiyyət veririk və bu yolun təmiri üçün parlamentə maliyyə vəsaiti ayırmaq xahişi ilə müraciət ediləcəkdir. Torpaq və şosse yollarının da təmirə böyük ehtiyacı vardır. Hökumət hesab edir ki, bu yollar qurulmasa, nə əhalimiz bundan istifadə edə bilər, nə də poçtlarımız. Bəyan edilən tədbirləri icra etmək üçün gücümüzü birləşdirməliyik. Biz nə qədər qüvvətli olsaqsa, azadlığımız və istiqlalımız da bir o qədər qüvvətli olar».

N.Usubbəyli hərbi məsələlərə də diqqətin artırılacağını parlamentarilərin diqqətinə çatdırdı: «Əsgərimizin ehtiyacına hökumət ayrıca diqqət və ehtiram edəcəkdir. Əsgərlik kimi müqəddəs vəzifənin ilk növbədə varlıların, imkanlıların, ziyalıların övladlarının vəzifəsi olduğunu hökumət onlara anlatacaq. Bundan boyun qaçıran olarsa, qanunların gücü ilə lazım olan cəza veriləcək. Məmləkətimizin istiqlalı qüvvətə və millətin əzminə möhtacdır. Bunun üçün hərbiyyə nazirimiz peşəkar və təcrübəli əldədir, həm də sizin əlinizdədir».

Yeni hökuməti təşkil etməli olan N.Usubbəyli onun hökumətində bütün fraksiyaların təmsil olunmadığını bildirərək müxalifətdə qalanların da mövcudluğunu təbii hesab edirdi.

Parlament (Məclisi-Məbusan) ananələrinə müvafiq olaraq hökumət bəyannaməsindən sonra fraksiyalar yeni Nazirlər Kabinetinə öz mövqelərini bildirmək üçün müzakirəyə qoşuldular. Slavyan-rus fraksiyasından N.Vinoqradov Azərbaycan parlamentinin 10 dekabr 1918-ci il tarixli ikinci iclasında elan etdiyi bəyanatdakı əsas prinsiplərə sadıq qaldığını bildirmişdi: «Slavyan-Rus Cəmiyyəti öz fəaliyyətində qanunu, əsası və intizamı bərpa edəcək hər bir hökuməti müdafiə edəcək, vaxtilə müttəfiq komandanlığının tam razılığı ilə

debate. Concretely, I want to declare that we have our local government in Garabagh, there is a governor-general working there.»

The chairman of the parliament put into voting the confidence of the fourth government. It was voted 43 in favour, 21 parliamentarians remained neutral. The composition of the government was adopted like this: N. Usubbeyli, chairman of the Council of Ministers and minister of Internal Affairs (from the fraction of «Musavat»), Alagha Hasanov, minister of Finance (non-partisan), Aga Eminov, minister of Commerce and Industry (from «Musavat»), M. Y. Jafarov, minister of Foreign Affairs (non-partisan), Y. Hajinsky, minister of Post and Telegraph (Socialist), S. Mehmandarov, Military Minister (non-partisan), V. V. Klenovsky, minister of Provisions (from the Russian-Slav association), A. N. Dostakov, minister of Public Health (non-partisan), Rashidkhan Kaplanov, minister of Enlightenment and Religious Affairs (non-partisan), A. Gardashov, minister of Agriculture (from the fraction of Ehrar), A. Amaspor, minister without a portfolio (the Armenian Dashnakstun Party), N. Narimanbeyov, minister-inspector (from «Musavat»). In the first session of the parliament held on April 17, 1919, after the formation of the fourth government the fraction of Ehrar made a statement. The fraction had been obliged not to disclose its position and remained neutral because reasons of not depending on the fraction when the government was voted.

The fraction analyzed and criticized the activity of the government, saying that disorder, bribery and slovenliness reigned in all the government structures in all the places of the country, the work in the economic sphere was not satisfactory, the repair of the roads was not paid a due attention, not any measures were taken for the solution of the land problem. It was declared that the fraction would support the

təşkil edilmiş koalisiya hökumətinə göstərdiyi etimadı yenə də göstərəcəkdir».

Nazirlər Kabinetinin bəyannaməsinə münasibət bildirmək üçün çıxış edən «Müsavat» fraksiyasının rəhbəri M.Ə.Rəsulzadə bəyannaməyə keçməmişdən öncə azlıq təşkil edən xalqların fraksiyasının nümayəndəsinin fikirlərinə cavab verərək bildirmişdi ki, slavyan-rus təşkilatı Azərbaycan millətinin hökumət qurmaq haqqını birmənalı tanımalıdır.

Fraksiya demokratik proqramla çıxış edən yeni hökumətin heyətinin gənc isimlərdən (nazirlərdən) təşkil olunmasını təqdir etdi: «Biz dövlət quraraq yeni siyasi təcrübəyə başlamış bir millətlik. Dünya inqilabı nəticəsində hər şeyin dəyişdiyi bir zamanda gənclərin iş başına gətirilməsi, şöhrətli «bütələr»dən ziyadə əzmkar və namuslu xadimlər lazımdır. Yeni hökumətin elan etdiyi proqram məmləkətimizi böhrandan çıxarmağa kömək edəcəkdir. Fraksiya hökumətə etimad göstərərək ona hər cür köməyi əsirgəməyəcəyik».

IV hökumətə öz etimadlarını bildirmək üçün «İttihad» və bitərəflər fraksiyalarını parlament (Məclisi-Məbusan) rəhbərliyinə təkliflərini bildirdilər:

1. Yeni hökumət Azərbaycan istiqlalını müdafiə edən firqələr arasında koalisiya üsullu bir hökumətin təşkil olunmasını nəzərə almamışdır.

2. Yeni hökumətin tərkibinə «İttihad» fraksiyası daxil edilməmişdir.

3. Hökumətin gələcəkdə etibarlı fəaliyyəti üçün heç bir zəmanət yoxdur. Bu baxımdan fraksiyalar hökumətlə məsuliyyəti bölüşdürmür və məsuliyyəti də üzərlərinə götürmürlər.

N.Usubbəyli hökumətinin təşkili prosesi fraksiyalar arasında fikir ayrılığını üzə çıxardı. Artıq görünürdü ki, hökumətin təşkili yalnız bütün parlament partiyalarının konsensusundan asılı idi. Bitərəflərin təmsilçisi Cəlil bəy Sultanov Baş nazirin bəyannaməsində Qarabağ məsələsinə to-

government and expressed the hope that the promises of the new government would not remain on the paper as those of the previous government.

The fraction of Ehrar protested against the speeches in the parliament in Russian and thought it was important to remove such cases.

H. Agayev disclosed the opinion of the senior-convent of the parliament on this issue and declared that the instruction of the Azerbaijan Parliament would regulate such issues and provide the translation of those speeches into Azerbaijan. The instruction did not provide any clause concerning the issue of the language. The instruction commission had completed its work, therefore it had been liquidated. There was a need to form a new commission for making additional clauses to the instruction. The Azerbaijan Parliament strictly observed the internal regulations; it determined to dismiss the commission of the workers and election of a new one for not holding the sittings more than thrice.

The parliament received for discussions in the session the bill on general military service after the reading. The parliament voted and adopted the law on the general military service of 1915 which provided privileges for students and for professionals in some spheres. A five-clause law said the Moslem students were given deferments till the end of the academic year if they are at the age of military service. This rule was applied to the students of the railway and telegraph schools.

The Azerbaijan Parliament adopted a number of laws of vital importance for the country in the April of 1919. On April 7 of the same year it adopted the law «On Increasing the Wages in System of the Ministry of the Internal Affairs and on the Organization of New Jobs in that System.» The law was reported by Musa bey Rafiyev who said that there were two major instances in

xunulmadığına görə sasvermədən imtina etdiklərini bildirdi. Azərbaycanın bölgələri – Lənkəran, İrəvan, Naxçıvanın adları çəkil-sə də, Qarabağ barədə danışılmadı, Qarabağ müsəlmanları Andranikin əlindən çox cəfalar çəkmiş, çoxlu qurbanlar vermişdi. Andranik 100-ə qədər müsəlman kəndini xarabalığa çevirmişdi. Hökumət bəyannaməsində Qarabağ məsələsinə geniş yer ayrılacağını gözləyən digər deputatlar da bunun əksini gördüklərini bildirdilər. Halbuki üçüncü hökumət Qarabağa, Şuşaya general-qubernator göndərərək ona geniş səlahiyyətlər vermiş və müsəlmanların qorunmasını tələb etmişdi. Bitərəf Cavanşir bəy Behbud isə Şuşadan kənara çıxan müsəlmanları hər an ölüm gözlədiyini və hökumətin məsələyə münasibət bildirməsini xahiş etdi.

Fraksiyaların bəyənətinə cavab olaraq N.Usubbəyli bildirdi ki, o, yalnız mübahisəli məsələlər barədə fikirlərini bölüşüb: «İrəvan, Tiflis, Lənkəran barədə danışılıbsa, demək, o haqda danışmaq lazım olmuşdur. Qarabağda mübahisəli məsələlər yoxdur. Ona görə də mən mübahisə doğurmayan məsələ haqqında danışmadım. Konkret olaraq bildirmək istəyirəm ki, Qarabağda bizim hakimiyət var və general-qubernator fəaliyyət göstərir».

Parlament (Məclisi-Məbusan) sədri dördüncü hökumət kabinetinə etimad göstərilməsini sasverməyə çıxararaq (43 nəfər lehinə və 21 nəfər bitərəf qalmaq-la) aşağıdakı tərkibdə təsdiq etdi. Nazirlər Şurasının sədri və daxili işlər naziri N.Usubbəyli («Müsəvat»), maliyyə naziri Əlağa Həsənov (bitərəf), ticarət və sənaye naziri Ağa Əminov («Müsəvat»), xarici işlər naziri M.Y.Cəfərov (bitərəf), poçt və teleqraf naziri C.Hacinski (sosialist), ədliyyə və əmək naziri A.Səfikürdski (sosialist), hərbi nazir S.Mehmandarov (bitərəf), təminat naziri V.V.Klenovski (Rus-Slavyan Cəmiyyəti), səhiyyə naziri A.N.Dostakov (bitərəf), maarif və dini

the law, one of them was connected with the raise of wages, the other one – with the change in the staff. Once there were three structures which controlled the situation in Baku: governor, governor's office and the chief of the town. During the rule of the Bolsheviks they liquidated all the three and created one governor's office and dismissed other workers. The parliament emphasized particularly the role of the law in ensuring security in the country, in improving the welfare of civil servants, in organizing flexible administration and in improving professionalism. The law «On Raising the Wages of the Staff of the Ministry of Internal Affairs and Creation of New Staffs» was adopted after the third reading with the majority of votes in favour (only the Socialist being against).

The Azerbaijan Parliament in its session on April 7, 1919, widely discussed the bill «On the Creation of Courts-Martial and Drum Head Courts-Martial.» The bill was reported by Sefibey Rustambeyov. He mentioned that it was necessary to establish courts-martial as soon as possible, but to develop a law on it was not so easy. He said that the laws of the tsarist Russia and those developed by the provisional government of Russia were still used in Azerbaijan. He proposed the Military Ministry to use the law concerning the election of judges in courts-martial developed by the provisional Russian government. The bill provided the appointment of judges by the Military Ministry. In the period of the Russian government complaints from the courts-martial were considered by the way of an appeal. The Military Ministry changed that order and proposed to consider all the appeals by the Military Ministry. Because, the courts very often changed their locations, moved to other places. Therefore it was impossible to keep the witnesses and organize the trial. Therefore, it was proposed to give the military cases at the disposal of the courts-mar-

etiqaad naziri Rəşidxan Kaplanov (bitərə), ziraət (əkinçilik) naziri A.Qardaşov («Əhrar»), portfelsiz nazir A.Amaspür («Daşnaksütyun»), nazir-müfəttiş N.Nərimanbəyov («Müsavət»).

I Respublikanın dördüncü hökumətinin fəaliyyətə başlamasından sonra keçirilən 17 aprel 1919-cu il tarixli parlament (Məclisi-Məbusan) iclasında ilk olaraq «Əhrar» fraksiyası bəyannamə ilə çıxış etdi. Fraksiya özündən asılı olmayan səbəblərdən keçən iclasda mövqeyini söyləmədiyindən hökumətə etimad məsələsi səsə qoyulduqda bitərəf qalmağa məcbur olmuşdu. Bəyannamədə keçmiş F.Xoyzki hökumətinin fəaliyyətini təhlil edən fraksiya hökumətin işini mənfi qiymətləndirərək məmləkətin hər yerində hökumət aparatının hər bir orqanında pozğunluq, nizam-sızlıq, başsızlıq və rüşvətxorluğun hökm sürdüyünü, iqtisadiyyat-təsərrüfat sahəsində işlərin pis getdiyini, yolların təmirinə lazımı diqqət yetirilmədiyini, torpaq məsələsinin həll edilməsi üçün heç bir tədbir görülmədiyini qeyd etdi. Yeni hökumətin verdiyi vədlərin keçmiş hökumət kimi kağız üzərində qalmayıb icra ediləcəyinə ümid edərək ona etimad göstərəcəklərini bəyanladılar.

Parlamentdə «Əhrar» fraksiyası müzakirələrin bəzi hallarda rus dilində aparılmasına etiraz etdi və bu kimi halların aradan qaldırılmasını vacib saydı. Parlamentin senyoren-konventinin (ali parlament şurası) bu məsələyə münasibətini çatdıran H.Ağayev bildirdi ki, «Azərbaycan parlamentinin nakazı» (təlimatı) bu məsələləri tənzimləyərək rus dilindəki çıxışların Azərbaycan dilinə tərcümə olunmasını müəyyən etmişdir. Təlimatda dil xüsusunda hər hansı bir başqa qayda nəzərdə tutulmamışdır. Təlimat komissiyası işlərini bitirdiyinə görə ləğv edilmişdir. İndi yeni komissiya seçmək lazımdır ki, təlimata əlavə maddələr daxil edilsin.

tial. Article 25 of the bill caused protests, because it provided the consideration of the appeals not by the supreme Military Court, but by the Military Minister. The fraction of «İttihad» protested against the bill and criticized it for being developed on the basis of the former Russian Laws: «We need a law written in national spirit that should take into account all the demands of our nation. This law has been developed in the period of tsarism, there is a necessity to change it substantially. Though you say it is provisional and it is impossible to develop it because of the time limit.»

The fraction of «Socialists» declared their objection against the laws developed on the basis of the former Russian laws and proposed that the courts-martial should be elected. The application of the laws developed by the provisional government of Russia in the Republic of Azerbaijan proceeded from the demands of the epoch. The fraction of «Musavat» declared its support to the bill. The parliamentarians discussed the bill «On the Courts-Martial» in the third reading, adopted it by voting for its articles one by one.

The law of the Azerbaijan Parliament adopted on April 14, 1919, allowed to establish country and regiment courts-martial. According to this law, courts-martial were established in each regiment and military formations in the whole republic.

The courts-martial of Azerbaijan were subject to the Military Ministry and were entitled to perform their authorities in all the territory of the republic. The judges of courts-martial were organized of permanent and temporary members. The permanent members included the chairman and two judges. The temporary members were appointed by the order of the minister for the term of six months from military detachments and units (two senior officers from headquarters and two junior officers from the units). The chairman of the court-

Azərbaycan parlamenti (Məclisi-Məbusan) daxili nizamnaməyə ciddi əməl etdiyini qeyd edərək üç dəfədən artıq iclasların keçirilmədiyinə görə fəhlə komissiyasının tərkibinin buraxılması və yeni heyətin seçilməsini müəyyən etdi.

Parlament (Məclisi-Məbusan) iclasına üçüncü oxunuşda müzakirəyə əsgəri mükəlləfiyyətlə bağlı məsələnin müzakirəsi daxil edildi. «Hərbi mükəlləfiyyət haqqında 1915-ci il nizamnaməsinin maarif və peşə üzrə güzəşt edilərək imtiyaz verilməsi haqqında» qanun layihəsi məclisdə səsə qoyularaq təsdiq edildi. Beş maddədən ibarət qanunda göstərilirdi ki, oxuduqları kursu bitirənə qədər müsəlman çağırış yaşında olanlar hərbi xidmətdən möhlət alırlar. Bu möhlət hüququ dəmir yolu kurslarında oxuyan yol hərəkəti, teleqraf sahəsində ixtisas alanlara da aid edildi.

Azərbaycan parlamenti (Məclisi-Məbusan) 1919-cu ilin aprel ayında bir sıra dövlət əhəmiyyətli qanunlar qəbul etdi. Həmin il aprelin 7-də «Daxili İşlər Nazirliyi məmurlarının maaşını artırmaq və bu nazirlik üzrə yeni məmur vəzifələrini təşkil etmək haqqında» qanun qəbul edildi. Məruzə ilə Musa bəy Rəfiyev çıxış edərək qanun layihəsində iki prinsipial məqamın olduğunu, birincisinin ştatın dəyişdirilməsi, ikincinin isə məvaciblərin artırılması ilə bağlı olduğunu bildirdi. Bakıda əvvəllər daxili nəzarəti həyata keçirən üç qurum – qubernator, qubernator idarəsi və şəhər reisi olmuşdur. Bolşeviklərin müvəqqəti hakimiyyətləri dövründə Bakı Soveti hər üç idarəni ləğv edərək bir qubernator idarəsini yaratmış və digər işçilər azad edilmişdi. Qanunun ölkədə daxili asayişin qorunmasında, çevik idarəçiliyin təşkil edilməsində, məmurların maddi vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılmasında, peşəkarlığın artırılmasında rolu olacağı parlamentdə (Məclisi-Məbusanda) xüsusilə vurğulandı. «Daxili İşlər Nazirliyi məmurlarının maaşını artırmaq və bu nazirlik üzrə yeni məmur vəzifələri-

martial was appointed by the resolution of the Council of Ministers with the recommendation of the military minister. Up to the appointment he had to work at least in the capacity of the military prosecutor, or judge at the country martial court (prosecutor in the country, court-martial and permanent member of the court-martial).

According to the law the prosecutor and the permanent members of the court-martial were appointed by the order of the Military Minister from among the persons working in the courts-martial in the capacity of at least assistant of the county prosecutor, his deputy, court or military investigation department of the regiment, as well as from jurors, other competent persons and their assistants.

Assistants of prosecutors and military investigators were appointed by the order of the Military Minister. They had to have higher education in law, or sufficient experience in the judicial system.

The part of the law concerning the trial was based on Order 396, Articles 1-9 of the third section of the law of the Provisional Government of Russia dated July 6, 1917. The work of the courts-martial of the Azerbaijan Republic, their internal structure, court trials, and authorities of their officials were regulated by the Regulations of the Court-martial, by additions made to it on July 30, 1914, as well as by the changes made to Articles 17-24.

The law banned the high military officials to bring charges against the militaries. According to the law the military investigation should start in the following cases: a) on the basis of the information conveyed by the chiefs of the military units; b) on the basis of the statement of the military prosecutor; c) on the basis of the information conveyed by the judicial and administrative bodies; d) on the basis of complaints of those who serve in the army and on the basis of individual complaints.

ni təşkil etmək haqqında» qanun layihəsi 3-cü oxunuşda səsə qoyularaq (sosialistlər əleyhinə olmaqla) əksəriyyət səsə qəbul edildi.

Azərbaycan parlamenti (Məclisi-Məbusan) 1919-cu il aprelin 7-də «Hərbi və səhra məhkəmələrinin yaradılması haqqında» qanun layihəsini geniş müzakirə etdi. Məruzə ilə çıxış edən Şafi bəy Rüstəmbəyov Azərbaycanda təcili olaraq hərbi məhkəmələrin təşkil olunması və bu tezliklə qanun hazırlamağın çətinlik yaratdığını nəzərə alaraq, keçmiş çar Rusiyası qanunlarının və Rusiya müvəqqəti hökumətinin hazırladığı qanunlardan istifadə olunduğunu bildirdi. Müvəqqəti Rusiya hakimiyyəti dövründə hərbi məhkəmələrin seçilməsi ilə bağlı maddələrin hərbi nazirlik tərəfindən qəbul olunması təklif edildi. Layihədə hərbi nazirin təyin etdiyi hərbi məhkəmələrin yaradılması nəzərdə tutulurdu. Hərbi məhkəmələrdən verilən şikayətlər Rusiya hökuməti dövründə mülki apellyasiya qaydasında baxılmasını nəzərdə tuturdu. Azərbaycan Hərbi Nazirliyi bu qaydanı dəyişərək bütün apellyasiya işlərinin hərbi nazirlik tərəfindən aparılmasını təklif edirdi. Çünki məhkəmə tez-tez bir yerdən başqa yərə köçür və ya yerini dəyişirdi. Ona görə də şahidləri bir yerdə saxlayıb məhkəməni keçirmək mümkün olmurdu. Bu baxımdan orduya aid işlərin hərbi məhkəməyə verilməsi təklifi irəli sürüldü. Qanun layihəsinin 25-ci maddəsində şikayətlərin kassasiya qaydasında Ali Hərbi Məhkəmələr deyil, hərbi nazir tərəfindən baxılması məsələsi etiraz doğurdu. Qanun layihəsinə etiraz edən ittihadçılar hərbi məhkəmələrin keçmiş Rusiya qanunları əsasında hazırlanmasını tənqid etdilər: «Milli ruhda yazılmış elə bir qanun lazımdır ki, orada millətimizin bütün tələbatları nəzərə alın. Bu hərbi məhkəmə qanunu çarizm vaxtında hazırlanıb, onun əsaslı dəyişdirilməsinə lüzum vardır. Hərçənd ki, burada qanunun müvəqqəti olduğu və vaxt azlı-

In conformity with Articles 364-366 of the Regulations of the Courts-martial the conduction of the preliminary investigation against the officers was liquidated. The case submitted to the court-martial was defended by the prosecutor; the charges could be stopped only by the resolution of the court-martial.

According to the law the cease of the investigation of charges begun on the basis of the presentation of military chiefs and on the basis of individual complaints could be complained to the court-martial within seven days under the control of the prosecutor.

The law allowed the judges of courts-martial to apply mitigation in different cases. The decision of the court on pardoning the accused was sent to the Council of Ministers for consideration. The Council of Ministers had the right to mitigate the punishment, or pardon the accused completely. According to the law adopted by the parliament complaints from the verdicts of judges were not accepted, as the court-martial system in Azerbaijan had not been completely formed. Only the person accused in the military crime, or his lawyer, as well as a civil claimant could appeal to the Military Ministry with a complaint. In future after the complete formation of the Court of Appeal the solution of the said issues would be provided by the law on the basis of general rules.

On May 14, 1919, the member of the Irevan county court Abbasali bəy Agababəyov was appointed chairman of the Genje County Court by the resolution of the Cabinet of Ministers.

Taking into account the existing political and military situation the national government paid a special attention to the formation of courts-martial.

The Ministry of Justice was making efforts to strengthen legislation, to replace the laws and codes remaining from the period of the Russian Empire, to change their

The Parliament of the Azerbaijan Republic

ğundan hazırlamaq mümkün olmadığı göstərilib».

Sosialistlər fraksiyası köhnə Rusiya qanunları ilə hazırlanmış layihənin əleyhinə olduqlarını və seçki yolu müəyyən ediləcək hərbi məhkəmələrin yaradılmasını təklif kimi irəli sürürdülər. Müvəqqəti hökumət tərəfindən müəyyən edilmiş qanunun Azərbaycan Cümhuriyyətində də tətbiq edilməsi dövrün tələblərindən irəli gəlirdi. «Müsavat» fraksiyası qanun layihəsinin lehinə olduğunu bildirdi. Parlament deputatları «Hərbi məhkəmələr haqqında» qanun layihəsini 3-cü oxunuşda müzakirə edərək maddə-maddə səsə qoydular və təsdiq etdilər.

Azərbaycan parlamentinin 1919-cu il 14 aprel tarixli qanunu ilə hərbi dairə və alaylar üzrə hərbi məhkəmələr yaradılırdı. Qanuna görə, bütün respublikada hər bir alay üzrə və digər hərbi birləşmələrdə hərbi məhkəmələr təsis edilirdi.

Cümhuriyyətin hərbi məhkəmələri Hərbi Nazirliyin tabeliyində olmaqla səlahiyyətlərini bütün respublika ərazisində yerinə yetirmək hüququna malik idilər. Hərbi məhkəmələr daimi və müvəqqəti üzvlərdən təşkil olunurdu. Daimi üzvlər sədrdən və iki nəfər hərbi məhkəmə üzvündən ibarət idi.

Qanunda hərbi məhkəmənin müvəqqəti üzvləri hərbi nazirin sərəncamı ilə 6 ay müddətinə hərbi hissələrdən olmaqla iki nəfər qərargahdan, iki nəfər isə bölmələrdən olan kiçik zabitlərdən təyin edilirdi.

Hərbi məhkəmənin sədri hərbi nazirin təqdimatı ilə hərbi-məhkəmə idarəsində ən azı hərbi prokuror və ya hərbi dairə məhkəməsində hakim işləmiş (dairə məhkəməsində prokuror və hərbi məhkəmənin daimi üzvü olan) şəxslərdən Nazirlər Şurasının qərarı ilə təyin edilirdi.

Qanuna görə, hərbi məhkəmənin prokuroru və daimi üzvləri hərbi nazirin əmri ilə, hərbi-məhkəmə idarələrində qulluq edənlərdən vəzifəsi ən azı dairə prokuroru-

form and strengthen them, to ensure a single law for the whole republic. The government tried hard to raise the level of work in the courts. On August 11, 1919, the government adopted a resolution on the transfer of the prisons to the subjection of the Ministry of Justice and on allotment of finances for strengthening the supervision in the prisons. Up to that time the prisons were under the subjection of the Ministry of Internal Affairs. The government demanded the Ministry of Justice to undertake measures for improving the detention conditions in prisons.

To improve medical service in the army the parliament adopted a law on July 16, 1919. In conformity with the law all the male physicians under the age of 45 and who had lived in Azerbaijan the last five years were summoned to serve in the army for three years. The ministries of Military and Internal Affairs were charged to organize the registration of all the male physicians under the age 45 and who had lived in Azerbaijan for the last five years as soon as possible. Their ages, place of residence, marital status and service, fitness for the military service, health, education, experience as physicians and qualifications underwent registration. The law authorized the Military Ministry together with the ministries of Public Health and Internal Affairs to summon to the military service all the Moslem physicians by taking into account their ages, experience, health, marital status and the wages to be paid. Non-Moslem doctors were kept in reserve and were to be summoned as soon as there was a demand. If there was a demand to them in their work places, they could be given a deterrent with the consent of the ministries of Public Health, Internal Affairs and Military. Organization of field hospitals, train hospitals, drugstores, medical equipment and others was improving the capability, supply and procurement of the army.

nun köməkçisi, müavini, məhkəmə və ya hərbi müstəntiq, alay məhkəməsinin istintaq hissəsinin rəisi olan şəxslərdən, həmçinin andlı iclasçılardan, digər səlahiyyətli nümayəndələrdən və onların köməkçilərindən təyin edilirdi.

Prokuror köməkçisi və hərbi müstəntiq hərbi nazirin əmri ilə ali hüquq təhsili almış və ya fəaliyyətində kifayət qədər məhkəmə təcrübəsinə yiyələnmiş şəxslərdən seçilirdi.

Qanunda işin məhkəməyə aid hissəsi Rusiya Müvəqqəti hökumətinin hərbi idarə haqqındakı 6 iyul 1917-ci il tarixli 396 sayılı əmri ilə, üçüncü bölmənin 1-9-cu maddələri üzrə olan qaydalar əsasında aparılırdı.

Azərbaycan Cümhuriyyətinin hərbi məhkəmələri, onların daxili quruluşu, mühakimə qaydaları və onun vəzifəli şəxslərinin səlahiyyətləri Hərbi Məhkəmə Nizamnaməsi və ona edilmiş 30 iyul 1914-cü il dəyişiklikləri, həmçinin 17-24-cü maddələr üzrə edilmiş dəyişikliklər əsasında tənzimlənirdi.

Qanun hərbi vəzifəli şəxslərin hərbi qulluqçular barəsində cinayət işi qaldırılmasını qadağan edirdi. Qanuna əsasən, hərbi istintaq aşağıdakı hallarda müəyyən edilirdi: a) hərbi rəislərin məlumatı əsasında; b) hərbi prokurorun təqdimatı ilə; c) məhkəmə və inzibati orqanların məlumatı ilə; ç) hərbi qulluqda xidmət edənlərin və fərdi şəxslərin şikayəti əsasında.

Hərbi məhkəmələrin nizamnaməsində nəzərdə tutulmuş 364-366-cı maddələrə uyğun olaraq ibtidai istintaqa zabitlərin cəlb edilməsi qaydası ləğv edildi. Hərbi məhkəməyə təqdim edilmiş iş dövlət ittihamçısı olan prokuror tərəfindən müdafiə edilir, başlanmış istintaq işi hərbi məhkəmənin qərarı ilə dayandırılırdı.

Qanuna görə, ayrı-ayrı şəxslərin şikayətləri əsasında başlayan istintaqın, həmçinin hərbi rəislərin təqdimatı ilə aparılan işlərin dayandırılması barədə hərbi proku-

The head department of the General Headquarters of the Military Ministry supervised all the fighting infantry, cavalry, railroad troops, naval forces, reserve security troops and others, developed battle plans for them, controlled the military prosecutor's office, court-martial, town major and commandant, organized the work of the engineering units, mapping, train hospitals, food stores, stores for the ammunition and others, chose students for the military schools.

On January 18, 1919, the government took into account the proposal of the Military Ministry and issued a resolution releasing from the military service the single child of teachers and other families.

On May 26, 1919, the parliament adopted a law on the formation of the chief military department. Its duty was to summon to the military service and to control the payment of duties (in natural form) by the population. It also controlled the transportation of the military-cavalry loads, execution of other duties (in natural form), to organize the accountability of local military departments, to solve the misunderstanding which might occur among the military departments of districts, counties, towns.

According to the law one of the deputies of the minister of Internal Affairs chaired the chief military department. The staff of the department consisted of the representatives of the ministries of Justice and Military. Its office workers consisted of a secretary, two executors, registrar and office servants.

The military fitness departments in localities were charged to compile the list of the men to be called to the military service, to check them up, to ensure their arrival to the appointed places, to inform their service, to determine where and in what capacity they would serve, to determine their fitness to service before summoning to the

rorluğun nəzarəti ilə 7 gün ərzində hərbi idarə yanındakı məhkəmə orqanına şikayət verilə bilərdi.

Qanunda hərbi məhkəmələrə ayrı-ayrı işlər üzrə yüngülləşdirici halların tətbiq edilməsinə imkan verilirdi. Müttəhimin bağışlanması barədə məhkəmə qərarı baxılmaq üçün Nazirlər Şurasına göndərilirdi. Nazirlər Şurası günahkarın cəzasını yüngülləşdirmək və ya onu tamamilə əfv etmək hüququna malik idi. Parlamentin qəbul etdiyi qanuna görə, Azərbaycanda hərbi məhkəmə orqanlarının tam formalaşmamasını nəzərə alaraq hökmlərdən kassasiya qaydasında şikayət vermək nəzərdə tutulmurdu. Yalnız hərbi cinayətlər üzrə müttəhim və ya onun müdafiəçisi, həmçinin mülki iddiaçı məhkəmə qərarından hərbi nazirə şikayət etmək hüququna malik idi. Gələcəkdə yaradılacaq kassasiya məhkəmələri tam formalaşdıqdan sonra göstərilən məsələlərin ümumi qaydalar əsasında həll edilməsi nəzərdə tutulurdu.

1919-cu il mayın 14-də Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə İrəvan dairə məhkəməsinin üzvü olmuş Abbasəli bəy Ağabababəyov Gəncə Dairə Məhkəməsinin sədri təyin edildi.

Milli hökumət hərbi məhkəmələrin təşkil edilməsinə, mövcud siyasi-hərbi vəziyyəti nəzərə alaraq, xüsusi diqqət yetirirdi.

Ədliyyə Nazirliyi qanunçuluğu möhkəmləndirmək, rus imperiyası dövründən qalma qanun və məcəllələri yeni formaya salmaq və möhkəmləndirmək, bütün respublika üçün qanunun vəhdətini təmin etmək kimi vəzifələri həll etməyə çalışırdı. Dövlət məhkəmə idarələrinin işini yüksək səviyyəyə qaldırmaq üçün çox ciddi işlər görürdü. Həbsxanalarnın Ədliyyə Nazirliyinə verilməsi və həbsxana nəzarətini gücləndirməkdən ötrü vəsait ayrılması barədə hökumətin 11 avqust 1919-cu il tarixli qərarı qəbul edildi. Həmin dövrə qədər Daxili

military service and after military service, to organize the new summoners.

The law obliged the local military departments to submit detailed information to the chief military department.

The law adopted on May 26, 1919, by the parliament obliged the military departments to warn the people on those who did not want, or refused to serve in the army and to apply disciplinary punishment to them.

On May 9, 1919, the government resolved to establish the State Defense Committee, a special body for the defense of the country; it included the chairman of the Council of Ministers, Military minister, minister of Transport, minister of Foreign Affairs and minister of Justice. Presence of three of its members in its sitting formed the quorum. If the chairman was absent in the sitting, one of the members present there could chair the sitting. Such a rule allowed the assembly of its members in cases necessary for the defense of the country.

On June 16, 1919, Azerbaijan and Georgia signed a bilateral treaty which allowed the parties help each other if one of them were subjected to a foreign aggression. They also signed an agreement to send arms, artillery and other weapons and ammunition, Georgian officers to the Azerbaijan army. It also provided the education of the future Azerbaijan officers in the military schools of Georgia.

The vote of confidence in the parliament to the government headed by N. Usubbeyli fell to the period of economic crisis in the republic. The traditional May 1 demonstration was ahead. It could aggravate the situation in the country. The presence of «Socialists» in the government without the fraction of «Hummet» did not clarify the situation. Because the «Hummet»ist Bolsheviks instigated the workers to demonstrations and strikes, they wanted to deepen the economic crisis. To

İşlər Nazirliyinin tabeliyində olan həbsxanalar Ədliyyə Nazirliyinə verildi, məhbusların saxlanıldığı şəraitin yaxşılaşdırılması üçün Ədliyyə Nazirliyindən tədbirlər görülməsi tələb edildi.

Parlament (Məclisi-Məbusan) ordu da hərbi tibbi xidməti yaxşılaşdırmaq üçün 1919-cu il iyulun 16-da qanun qəbul etdi. Qanuna görə, 45 yaşına çatmış və axırıncı 5 ili Azərbaycanda yaşayan bütün kişi həkimlər üç illik hərbi xidmətə çağırılmalı idi. Hərbi Nazirliyə və Daxili İşlər Nazirliyinə tapşırıldı ki, yerli hərbi idarələrdə bütün həkimlər, o cümlədən axırıncı 5 ili Azərbaycanda işləyənlər təcili olaraq qeydiyyatdan keçirilsin. Xidmətə çağırılan həkimlərin yaşı, yaşadığı yer, ailə və xidməti vəziyyəti, hərbi xidmət vəziyyəti, sağlamlığı, təhsili, həkimlik təcrübəsi və ixtisası qeydiyyatdan alınır. Qanunla Hərbi Nazirliyə hüquq verilirdi ki, Daxili İşlər və Səhiyyə nazirlikləri ilə birlikdə təcrübəsi, yaşı, sağlamlığı, ailə vəziyyəti və veriləcək vəzifə məsələlərini nəzərə almaqla ilk növbədə müsəlman həkimləri orduya çağırınsın. Qeyri-müsəlman həkimlər isə ehtiyatda saxlanılır və tələbat olan kimi onları da orduya cəlb etmək nəzərdə tutulurdu. Daimi iş yerlərində tələbat olarsa, Hərbi Nazirlik, Daxili İşlər və Səhiyyə nazirliklərinin razılığı ilə həkimlərə möhlət verə bilərdi. Səyyar hərbi xəstəxananın (lazaret) qurulması, hərbi qatar, aptek, tibb ləvazimatı əldə edilməsi və s. mühüm işlərin görülməsi ordunun döyüş qabiliyyətini və təcizatını xeyli yaxşılaşdırırdı.

Baş qərargahın baş idarəsi Azərbaycanın bütün döyüşən piyada, süvari, dəmir yolu, dəniz donanması, ehtiyat mühafizəsi və s. hərbi hissələrinə rəhbərlik edir, onlar üçün döyüş planları hazırlayır, hərbi hissə rəislərinə, hərbi prokurorluğa, hərbi məhkəməyə, komendantlığa nəzarət edir, hərbi mühəndislik, xəritəçilik, hərbi xəstəxana, hərbi tibb qatari, ərzaq mağazaları, hərbi

control the situation the fractions of «Musavat» and «Socialists» had to join their forces. Even when the government was formed, N. Usubbeyli took the responsibilities of the minister of Interior being afraid that the post of that minister would cause differences among the fractions.

After the formation of the government the parliament for a long time submitted to discussions only bills which were of financial and economic nature, or were not so greatly important. The parliament was unable to adopt such laws as on the agrarian policy, on the Assembly of Enterprises and others which were of great importance for the country. The fractions did not demonstrate unity, the parliamentarians frequently were on leaves, or did not attend the sessions without any sound excuse, and all this obliged the parliament to take disciplinary measures. The parliament did not develop laws of economic and social nature, codes referring to different spheres, it sufficed with the laws adopted in the period of the Russian Empire, made necessary small and cosmetic changes and used them.

N. Usubbeyli disclosed the anti-crisis program of the government in the parliament and spoke of the possibility of overcoming the crisis, nevertheless, the Baku Workers Conference adopted a decision with the influence of the Bolsheviks to hold a political strike. The Bolsheviks called the workers for a general strike, and this time they demanded not only to restore the economic, collective agreements, but also declared purely political demands. The attempt of the Bolsheviks to use the May 1 Demonstration as a strong pressure on the government failed. Because, despite the Bolshevik propaganda, the Moslem workers sounded their own slogans in the May Holiday. The Moslem workers once more demonstrated their devotion to the «Musavat»ists and the national government. Their support to the line pursued

məmulatlar anbarı və s. şöbələrin işlərini təşkil edir, hərbi məktəblər üçün şagirdlər toplayırdı.

1919-cu il yanvarın 18-də Hərbi Nazirliyin təkliflərini nəzərə alan hökumət xalq müəllimlərinin və ailənin tək övladlarının hərbi xidmətdən azad olunması barədə qərar verdi.

1919-cu il mayın 26-da parlamentin qəbul etdiyi qanunla hərbi idarənin təşkil olunmasına dair sənəd qəbul edildi. Qanunla Baş hərbi idarəyə əhalinin hərbi xidmətə çağırılması və natura mükəlləfiyyətlərinin yerinə yetirilməsi vəzifəsi həvalə edildi. Hərbi idarəyə çağırışla yanaşı, hərbi-süvari yüklərin daşınması və digər natura mükəlləfiyyətlərinin icra edilməsi, yerli hərbi idarələrin hesabatının alınması, qəza, dairə və şəhər idarələri arasındakı mövcud ola biləcək anlaşmazlıqların həll edilməsi tapşırıldı.

Qanuna görə, Baş hərbi idarəyə sədrlik daxili işlər nazirinin müaviniyə həvalə edilirdi. İdarənin üzvləri isə Hərbi və Ədliyyə Nazirliklərinin nümayəndələrindən və dəftərxana işçilərindən ibarət idi. Dəftərxana isə bir katibdən, iki nəfər iş icraçısından, qeydiyyat və dəftərxana məmurlarından təşkil edilirdi.

Yerlərdə qəza, dairə və şəhər hərbi mükəlləfiyyət idarələrinə çağırışçıların siyahısını tərtib etmək, onları yoxlamaq, toplanış yerlərinə gəlməni təmin etmək, xidmət barədə məlumat vermək, kimin hansı qaydada xidmət edəcəyini, həm xidmətdən əvvəl, həm də xidmətdən sonra vətəndaş xidmətə yararlı olub-olmamasını müəyyən etmək və yeni çağırışları təmin etmək həvalə edilirdi.

Qanunda yerli hərbi idarələrdən çağırış kampaniyası başa çatdıqdan sonra baş hərbi idarəyə müfəssəl hesabat vermələri tələb olunurdu.

Parlamentin 1919-cu il 26 may tarixində qəbul etdiyi qanun hərbi idarələrə xidmətdən yayınan şəxslər barədə polis orqan-

by the new government demonstrated that they were not against the interests of the young national government.

In the session of the parliament on May 6, 1919, the fraction of «Musavat» appreciated the strikes in Baku as extraordinary events and called the parliament to disclose its position in this regard. The fraction mentioned that the strike did not bear an economic nature, some forces were using the workers for political goals, and asked for the clarification: «The hard life conditions of workers, low wages, inflation, high prices and others make the government think on them, too. The Baku Workers Conference was not attended by the Moslem workers, the assembly of the conference consisted of a group of doubtful persons who wanted to materialize their dirty intrigues. There is no other organization except the Bolsheviks to do it. The parliament represents the representatives of all the nations, besides, there is a Moslem-Turkic democracy here. The inventors of the said are thinking quite differently, we belong to different thinking. We need sovereignty and freedom, they are for anarchy and conflicts. The organizers of strikes demand to open the way to Astrakhan and transport oil there, to establish relations in the sphere of commerce and not to let the workers idle, unemployed. Though all the said has been declared by the government. But in fact, their goal is known: To make Astrakhan rule Azerbaijan. The government tries to provide the workers with cheap wheat, bread, meat and other necessaries. If the Baku Workers Conference had thought of them, then they would have demanded what I say now».

It was said in the parliament that the Bolshevik leaders of Baku had announced a strike on May 6, despite the bans of the government. The latter appreciated it as a political strike and directed it against the sovereignty of Azerbaijan. The Moslem workers

larını xəbərdar etmək və belələrini intizam məsuliyyətinə cəlb etmək hüququ verirdi.

1919-cu ilin 9 iyununda hökumətin qərarı ilə dövlətin müdafiəsini təşkil etməkdən ötrü xüsusi orqan olan Dövlət Müdafiə Komitəsi təsis edildi. Dövlət Müdafiə Komitəsinə 5 nəfər, o cümlədən Nazirlər Şurasının sədri, hərbi nazir, yollar naziri, xarici işlər naziri və ədliyyə naziri daxil edildi. Komitənin iclasında üç nəfər üzvün iştirakı onun səlahiyyətliliyini (kvorum) təmin edirdi. Sədrin iştirak etmədiyi iclasda onun üzvlərinin hər hansı biri sədrlik funksiyasını yerinə yetirə bilərdi. Komitənin rəqlamentinin belə qaydası dövlətin müdafiəsi üçün zəruri anda onun toplanmasının təmin olunmasına yönəlmişdi.

1919-cu il iyunun 16-da Azərbaycan-Gürcüstan paktı imzalandı. Razılaşmaya əsasən, tərəflər xarici müdaxilə olduğu halda bir-birlərinə kömək göstərməli idilər. Neft məhsulları əvəzinə Azərbaycan ordusuna silah, top və digər hərbi ləvazimat verilməsi, Azərbaycan ordusuna gürcü zabitlərinin göndərilməsi, Azərbaycan üçün zabitlər hazırlamaqdan ötrü Gürcüstanın hərbi məktəblərinə müdavimlərin göndərilməsi və s. haqqında iki ölkə arasında müqavilə bağlandı.

N.Usubbəyli hökumətinin parlamentdə təsdiqi respublikada iqtisadi böhranın artması dövrünə təsadüf edirdi. Qarşıda 1 may nümayişi gözlənilirdi ki, bu da respublikanın daxili vəziyyətini daha da gərginləşdirə bilərdi. Sosialistlərin «Hümmət»siz hökumət kabinetinə daxil olması vəziyyətə aydınlıq gətirmirdi. Çünki «Hümmət»çi bolşeviklər fəhlələri nümayişə və tətillə sövq edir, iqtisadi böhranı dərinləşdirməyə çalışırdılar. Vəziyyətə nəzarət etmək üçün parlamentdəki «Müsavat»-sosialist mərkəzi öz qüvvələrini birləşdirməli idi. Hələ hökumət yaradılarkən daxili işlər naziri postunun mübahisələrə səbəb olacağından ehtiyatlanan Nəsim bəy Usubbəyli tərəfləri

took an active part in the liquidation of the strike since its announcement. The railroaders of Azerbaijan protested against the political strikes seriously. Because of that strikes the railroaders did not strike. The printers also did not support the strikers; owing to them the newspapers did not stop their publications. The workers of telegraph and water supply also did not support the strikers. The defense of the line of the government by the «Moslem Socialists» in the Baku Workers Conference, conflicts among the small bourgeois and Bolshevik leaders, support of the allied command to the government violated the scenario of the strike.

The parliament thought that everybody was aware of the political goals of the Bolsheviks. Deceiving the English command, as well as the Russian and Moslem workers with political demands, they wanted to put an end to the sovereignty of Azerbaijan.

Speaking in the parliament in connection with this issue, Prime Minister N. Usubbeyli appreciated the strike as a political action and its organizers did not hide it. «The Baku Workers Conference confesses that they want to establish the Soviet power in Azerbaijan and make it a part Russia. Both the former government and the present one never banned the freedom of press, socio-economic strikes; on the contrary, they were defended in conformity with the law. Because we are building a democratic state. But some forces abuse this freedom. These forces are brought into action and ruled not by people within the country, but from abroad. The goal is to make Azerbaijan be annexed by Russia.

The government has included into its plans to open the oil market in Astrakhan. But we also have our own terms: Russia must recognize the sovereignty of Azerbaijan, not ignore us as its inferior, settle accounts with us. The Bolsheviks say in

barışdırmaq məqsədilə bu vəzifəni öz üzərinə götürmüşdü.

Azərbaycan parlamenti yeni hökumətin təşkilindən sonra uzun müddət yalnız kiçik, daha çox iqtisadi-maliyyə xarakterli qanun layihələrini müzakirəyə çıxarırdı. Parlament böyük dövlət əhəmiyyətli aqrar, Müəssisələr Məclisi və s. bu kimi qanunların qəbul etmək iqtidarında deyildi. Partiya fraksiyaları birlik nümayiş etdirmir, deputatlar tez-tez məzuniyyət götürür və ya səbəbsiz olaraq iclaslara gəlmirdilər ki, bu da parlament rəhbərliyini intizam tədbirləri görməyə vadar edirdi. Parlament iqtisadi-sosial, hüquqi və digər sahələrdə məcəllələşdirmə aparmır, yalnız Rusiya imperiyası dövründə qəbul edilmiş məcəllələrlə kifayətlənərək cüzi və ən zəruri kosmetik dəyişikliklərlə onlardan istifadə edirdi.

Parlamentdə hökumət platforması ilə çıxış edən N. Usubbəyli antiböhran proqramı ilə vəziyyətdən çıxmağın mümkünlüyünü elan etsə də, Bakı fəhlə konfransı bolşeviklərin təsiri ilə siyasi tətıl keçirmək haqqında qərar verdi. Bolşeviklər fəhlələrə ümumi tətıl elan etmək çağırışı ilə müraciət etdilər və bu zaman təkcə iqtisadi, kollektiv müqavilənin bərpa olunması deyil, sırf siyasi tələblər də irəli sürdülər. Bolşeviklərin 1 may nümayişini hökumət əleyhinə güclü təzyiqa çevirmək cəhdləri boşa çıxdı. Belə ki, bolşevik təbliğatına baxmayaraq, müsəlman fəhlələr 1 may bayramında özlərinin ayrıca şüarları ilə çıxış etdilər. Müsəlman fəhlələr müsavətlərə və milli hökumətə olan etimadlarını bir daha göstərdilər. Azərbaycanlı fəhlələrin yeni hökumət xəttini müdafiə etmələri göstərdi ki, onlar gənc milli hökumətin mənafeələrinə qarşı çıxmırlar.

Azərbaycan parlamentinin 1919-cu il 6 may tarixli iclasında «Müsavət» fraksiyası Bakı şəhərində baş verən tətili fəvqəladə hal kimi dəyərləndirərək parlamentin bu işlərə münasibət bildirməsini təklif etdi. Tətilin tək iqtisadi xarakter daşmadığını, fəh-

the conference that we are to give them oil without any condition. To achieve the support of the workers they call the strike an economic one. The government is and will be always with the workers in the economic issues».

After the disclosure of the position of the government concerning the strike, the parliamentarians declared their own views. Ahmet Jovdat Pepinov noted that the capital of Azerbaijan was in the state of emergency: «We are the representatives of the nation and our duty is to disclose our attitude to the declaration of the government, we are to tell how we appreciate the issue, what actions we shall take. When the parliament discussed the issue of raising the wages of the railroaders, we said that to raise their wages is not suffice, it is necessary to establish an insurance organization in order to improve their welfare, to make them not to carry the whole burden of life. The parliament and the government must think about it. The government is for the signature of the collective agreement. But the workers suggest such conditions that it is impossible to accept them, for instance, they want to have the right to employ and dismiss the workers. The government can not give them these rights. The agreement must be signed between the employers and the workers on their mutual consent. The government may only insist on the materialization of the provisions of this joint agreement. The owners of the oil fields not eager to sign the collective agreement were interested in igniting and propagating the strike».

A. J. Pepinov, who represented the «Socialists», expressed his attitude to the transportation of oil to Astrakhan like this: «The accumulated here oil will cause finally a misfortune for us. Transportation of oil to Astrakhan will save us from that misfortune. As the representatives of the Socialist fraction we blame in it the English com-

lələrdən siyasi məqsədlər üçün istifadə edilməsinə buna aydınlıq gətirilməsini istədi: «Fəhlələrin ağır vəziyyəti, məvaciblərin azlığı, inflyasiya, bahalıq və s. çətinliklər hökuməti də düşündürür. Bakı fəhlə konfransına toplanan fəhlələr müsəlman fəhlələr olmayıb, öz çirkin niyyətlərini həyata keçirən, öz intriqlarında fəhlələrdən istifadə edən şübhəli bir dəstədən ibarətdir. Başqa təşkilat yoxdur ki, bolşeviklərdən başqa bunu düşünsünlər. Onsuz da Məclisi-Məbusanda bütün millətləri təmsil edən deputatlar və bir də türk müsəlman demokratiyası var. Bu işləri təşkil edənlərin düşüncələri tamam başqadır, bizimki də başqadır. Onlara anarxiya və ixtilaf, bizə isə hürryyət və istiqlal lazımdır. Tətili təşkil edənlər deyirlər ki, Həştərxan yolu açılınsın və oraya neft dağınsın, ticarət münasibətləri yaransın və fəhlələr işsiz qalmasın. Halbuki yeni hökumət bunu özü bəyan edir. Əslində, onların niyyəti məlumdur: Həştərxandan Azərbaycana hakimlik edilsin. Hökumət çalışsın ki, fəhlələrə ucuz buğda, çörək, ət və s. zəruri köməklik etsin. Bakı fəhlə konfransı iqtisadi məsələləri düşünsəydi, bunları tələb etməli idi».

Parlamentdə bildirildi ki, Bakı fəhlə konfransının bolşevik liderləri hökumətin qadağalarına baxmayaraq, mayın 6-dan tətillə elan etdilər. Hökumət bu tətillə siyasi tətillə hesab etməklə onu Azərbaycan dövlətçiliyinə əleyhinə yönəlmiş fəaliyyət kimi qiymətləndirdi. Müsəlman fəhlələr tətillə elan edilən vaxtdan onun ləğvində çox fəal iştirak etdilər. Azərbaycanlı dəmiryolçular siyasi tətillə elan etməyə qarşı ciddi etiraz etdilər. Dəmiryolçular siyasi tətillə etiraz etdiklərinə görə dəmir yolunda tətillə baş tutmadı. Tətilləçiləri müdafiə etməyən çapçıların xidməti sayəsində qəzetlər nəşrlərini dayandırdı. Teleqraf və su kəməri işçiləri də tətillə qoşulmadılar. Bakı fəhlə konfransında müsəlman sosialistlərin milli hökumətin xəttini müdafiə etməsi, xırda burjuva və bolşevik liderləri arasındakı ixtilaflar, müttəfiq

mand, because England has declared war to the Soviet government.

The Socialist fraction thinks that the government must understand the complicatedness of the situation and take necessary measures. We must also take measures not to offend the English command. We must be against those who want to captivate us, it does not matter whether they are Rightists, or Leftists».

In reply to J. Pepinov, representative of the Socialist fraction, Prime Minister N. Usubbeyli declared: «The government and parliament are undertaking consistent measures for improving life conditions of the workers. I must tell you that our railroaders are getting twice higher wages than those of Georgia. The law adopted by the parliament on February 4, 1919, «On the Improvement of the Welfare of the Railroaders» allotted one million roubles for providing the sale of bread at the price of two roubles. The law also provided to pay them rewards about 60 per cent of their wages since January 1, 1919. The Workers Commission has divided the railroaders to 14 categories and did additions to their wages even since the November of 1918.»

The representative of the fraction of «Hummet» S. Agamalioglu defended the workers. Abdulla bey Efendizade from the fraction of Ehrar declared: «The regulations of our party recognizes the sovereignty of Azerbaijan, I mean the Northern Azerbaijan. We shall support the government as much as the government is for the sovereignty of the country. Workers and the poor are millions in Azerbaijan. We are guilty in such a fact that the intelligentsia, teachers do not convey to them the goals of the country, the goals of the nation. The fraction of Ehrar asks the government to appreciate the issue fairly, at the same time we ask the government to undertake measures against those who have been deceived by the enemies, who demonstrate obstinacy».

komandanlığın hökumətin tərəfini tutması tətlin ssenarisini pozmuş oldu.

Parlament belə hesab edirdi ki, bolşeviklərin siyasi məqsədlərinin nədən ibarət olduğu hamıya məlumdur. Onların iqtisadi tələblərlə ingilis komandanlığını, həmçinin rus və müsəlman fəhlələri aldadaraq Azərbaycan istiqlaliyyətini məhv etmək istədikləri üzə çıxdı.

«Müsavat» fraksiyasının fikrinə, parlament belə mühüm məsələ qarşısında kiçik qanun layihələrinin hazırlanmasına vaxt sərf etməməlidir. Hökumət tətıl barədə sorğuları cavablandırmalıdır. Azərbaycan üçün təhlükə təkcə bolşeviklərdən deyil, sağdan da gəlir. Bu təhlükə öz bolşevik qanunlarından və hakimiyyətindən əl çəkməyən Sovet Rusiyası tərəfdəndir. İstiqlalımızı əziz bilən millət, bolşevik olsa belə, müstəqilliyimizin əleyhinə olanlarla mübarizə aparmalıdır.

Parlamentdə bu məsələ ilə bağlı çıxış edən Baş nazir N.Usubbəyli tətlin siyasi mahiyyət daşıdığını və bunun təşkilatçılarının özləri tərəfindən də inkar edilmədiyini bildirdi: «Konfransda Azərbaycanda sovet hakimiyyətini qurmaq və onu Rusiyanın bir parçası etməyi qarşılarına məqsəd qoyduqları etiraf edilir. Həm keçmiş hökumət, həm də indiki hökumət zamanı Azərbaycanda azad mətbuat, sosial-iqtisadi tətillər qadağan edilməmiş, əksinə, qanunla mühafizə edilmişdir. Çünki biz demokratik dövlət qururuq. Lakin bu azadlıqdan sui-istifadə olunur. Bu vəziyyət daxildən deyil, xaricdən qaldırılır ki, məqsəd də Azərbaycanı Rusiyaya ilhaq etməkdir.

Hökumət Həştərxan neft bazarının açılmasını öz deklarasiyasına daxil etmişdir. Lakin bizim də öz şərtlərimiz var: Rusiya Azərbaycanın istiqlalını tanısm, bizimlə hesablaşsın və o zaman neft verək. Konfransda bolşeviklər deyir ki, biz nefti şərtsiz verək. Tətlin fəhlələr arasında qəbul olunması üçün onun iqtisadi məsələ olduğunu söyləyirlər. Hökumət iqtisadi məsələlərdə

G. Garabeyli, leader of the fraction of «İttihad», spoke in the parliament, when the strike held by the Baku Workers Conference was discussed: «If this strike had been an economic strike, it would have excited today neither the Prime Minister, nor the members of the parliament. We think that it is not an economic strike; our fraction would have not criticized it and would not have the right to speak against it. We are also for the improvement of the work and life conditions of the workers. Not any party in the parliament is against the allotment of allowance to the workers.

The fraction of «İttihad» will always highly appreciate the interests of the sovereignty of Azerbaijan. Our party did not give a vote of confidence to the government, we remained in opposition. Though our party is in opposition to the government, we are not in opposition to Azerbaijan, to the nation and motherland. We must act in a way not to allow the March (1918) genocide happen any more, not to allow them trample the honour of Islam. We shall assist to the government in it and support its efforts. Our fraction declares that the time of committing hostile actions, the time of disguised words have already passed.

Our party declared that the issue of the workers was abused; the strike was connected with the outside forces. The Azerbaijan nation must decide its fate itself. The nation has the right to have Bolsheviks, but these Bolsheviks must belong to the nation. We can not accept that the Anashkins, the Churayers come and trample the honour and diligence of the nation. Our nation understands its right, we do not need a guardian. Do the foreign forces recognize the parliament, the government of this nation? They help the Bolsheviks and want to deprive us from Baku, to take it away. Must we give our Azerbaijan to a handful of foreigners, to our several disguised compatriots who have joined them? Have these

hər zaman fəhlələrin tərəfindədir və ola-çaqdır».

Parlament hökumətin tətillə münasibətini dinlədikdən sonra deputatlar öz fikirlərini bildirdilər. Əhməd Cövdət Pepinov qeyd etdi ki, Azərbaycan paytaxtı fəvqəladə vəziyyət şəraitindədir: «Biz millət vəkilləriyik və borcumuzdur ki, hökumətin bəyanatına öz sözüümüzü deyək, bu məsələyə nə cür baxırıq, hərəkətimiz nə cür olacaqdır. Parlament dəmiryolçuların məvaciblərini artırmaq məsələsini müzakirə edəndə söylədik ki, fəhlələrin tək cə məvaciblərinin artması ilə iş qurtarmır. Fəhlələrin vəziyyətini yaxşılaşdırmaq üçün müavinət (sığorta təminatı) təşkilatları lazımdır ki, fəhlələrə ağırlıq olmasın. Parlament və hökumət bu işlər haqqında düşünməlidir. Hökumət kollektiv müqavilənin bağlanılmasını istəyir. Ancaq fəhlələr də elə tələblər qoyur ki, onları işə qəbul etmək və ya kənar etmək fəhlələrin ixtiyarında olsun. Hökumət bu ixtiyarı onlara vermə bilməz. Müqavilənamə sahibkarlarla fəhlələr arasında razılıq əsasmda bağlanmalıdır. Hökumət yalnız müştərək müqavilənamənin yerinə yetirilməsi maddələri üzərində dura bilər. Eyni zamanda, kollektiv müqavilənin bağlanmasında maraqları olmayan mədən sahibləri də bu tətili qızıqdırmaqda və təbliğ etməkdə maraqlı göstəriblər».

Sosialist fraksiyasını təmsil edən Ə.C.Pepinov Həştərxan yolunun açılmasına münasibətdə «burada yığılan neft qalmaqla axırda bizim başımıza fəlakət açacaq» bildirdi. Həştərxanla ticarətin başlaması qarşımızda duran fəlakətin başımızdan götürülməsi deməkdir. Sosialist fraksiyasının nümayəndəsi Həştərxan məsələsində ingilis komandanlığını günahlandıraraq bu məsələdə ingilislərin sovet hakimiyyətinə müharibə elan etdikləri ilə əlaqələndirdi.

Sosialist fraksiyası belə hesab edirdi ki, hökumət bu ağır vəziyyəti dərk etsin və öz tərəfindən lazımı tədbirlər görsün: «Biz

strikers learned the opinion of three-four million Azerbaijanans? The government must work and defend Baku. Our party «İttihad» will be with the government till our last breath».

M. Vekilov, parlamentarion, disclose his opinion concerning the strike, he said that the Leftists had to clarify whether they considered the strike was a political one, they (the Leftists) had to say their words, their ideas clearly. Non-partisan parlamentarion A. Ashurov supported the position of the fractions of «Musavat» and «İttihad», nevertheless, he criticized the attitude of the fraction of «Hummet» to the strike: «It becomes clear that they will go on strike any time they want and say that there is nothing in it. Anyone who loves the sovereignty of his nation will not act like that. I must warn the government that they lead propagation in our army, they must be said to leave alone the army, the army is the bearer of our holy banner».

A. J. Pepinov from the fraction of «Socialists» asked the floor from his seat and answered the accusations of Aga Ashurov: «The workers have the right to go on a strike. But what concerns its nature, it is both an economic and a political strike. We, the «Socialists», demand that «Hummet» must accept the economic demands, otherwise the strike will acquire political nature and grow».

Abasgulu Kazim-zade, from the fraction of «Musavat» in the parliament, appreciated the actions of the Bolsheviks hostile to Azerbaijan: «The workers must also understand that democracy must not be in the monopoly of anyone. Because, last year in March workers and the poor people were thrown into the oil wells. There is not any place for any white, red, or dark force in Azerbaijan. What stands against it, what counterfaces it is the democracy of Azerbaijan».

ingilis komandanlığını da özümüzdən incik salmamaq üçün tədbirlər görməliyik. Kim ki bizi əsarət altına almaq istəyir, – istər sağdan olsun, istərsə də soldan, – onun əleyhinə olmalıyıq».

Sosialist fraksiyasının nümayəndəsi Ə.Pepinova cavab olaraq Baş nazir N.Usubbəyli bildirdi ki, hökumət və parlament fəhlələrin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün ardıcıl tədbirlər görür. O, deputatlara belə bir faktı çatdırdı ki, bizim dəmiryol fəhlələri Gürcüstanın dəmiryol fəhlələrindən iki dəfə artıq məvacib alırlar. Parlament dəmiryolçuların maddi təminatı üçün qəbul etdiyi 4 fevral 1919-cu il tarixli «Dəmir yolu qulluqçularının maddi vəziyyətlərini yaxşılaşdırmaq haqqında» qanununda parlament tərəfindən bir milyon rubl ayrılmaqla onlara 2 manata çörək verilməsini nəzərdə tuturdu. Qanuna 1919-cu il yanvarın 1-dən dəmiryolçulara məvacibin 60 faiz həcmində mükafat verilməsi də daxil edilmişdi. Fəhlə komissiyası dəmir yolu işçilərini 14 kateqoriyaya ayıraraq hətta 1918-ci ilin noyabrından hesablanmaqla məvacibə əlavələr edirdi.

«Hümmət» fraksiyasının nümayəndəsi S.Ağamalıoğlu fəhlələri müdafiə edirdi. «Əhrar» fraksiyasından Abdulla bəy Əfəndizadə bildirdi ki, bizim fırqa nizamnaməmizin 2-ci maddəsində Azərbaycanın (Şimali Azərbaycanın) istiqlalıyyəti təsbit edilib. Hökumət istiqlalıyyətinə necə istəsə, biz də bu istiqlalıyyət uğrunda onun arxasınca gedəcəyik. Azərbaycanda fəhlələr, kasıblar milyonları təşkil edir. Bizim təqsimimiz ondadır ki, ziyalılar, müəllimlər onların arasında izahat işi aparmır, vətənin və millətin məqsədlərini onlara çatdırmır. «Əhrar» fraksiyası bu məsələyə hökumətin ədalətli yanaşmasını, eyni zamanda inad edənlərə, düşmən sözüünə aldananlara qarşı tədbirlər görməsini təklif edirdi.

Bakı fəhlə konfransının keçirdiyi tətilin parlament müzakirəsində çıxış edən «İttihad» fraksiyasının rəhbəri Q.Qarabəy-

M. E. Rasulzadəh spoke about the strike issue for the second time and declared: «The Baku Workers Conference demanded two main things. The «Socialists» defended one of them yesterday; another one is being defended by them today. They call themselves the supporters of Azerbaijan, the «Socialists» are not able to appreciate others, and they behave as they have defended the sovereignty in the strike of the workers in Baku. If we look through the statements made in the Transcaucasian Seim before the declaration of our sovereignty, we see that the «Socialists» never mentioned the word Azerbaijan. A. Azim-zade, from the fraction of «Hummet», proposed in the Baku Worker Conference to appeal to the soldiers. Our Socialist brothers have been deceived by this Red danger, but I am sure that our soldiers with the banner of Azerbaijan as their identity card will always raise it higher and higher against those who have put the chain of yoke around our neck».

The session of the parliament held on May 6, 1919, concluded the discussion and proposed two drafts for the decision. The first draft submitted by the fraction of «Musavat» and others said: «Taking into account that the actions of the organization called the Baku Workers Conference, which has organized the general strike, are a plot against our sovereignty, and praising the measures of the prime minister for the end of the strike as evidences of his explanation, we promise to render all kinds of assistance to the parliament».

The second draft was submitted by the «Socialists» which said that they heard the statement of the government and appreciate the measures taken by the government for ensuring security, nevertheless, it would have been better if the parliament had continued the discussion of other issue in its agenda.

li «bu tətillə həqiqətən iqtisadi tətillə olsaydı, bu gün nə Baş nazir, nə də parlament üzvləri belə həvəcanla danışmazdılar» fikrini bildirdi. «İttihad» fraksiyası da Bakı fəhlə tətillini iqtisadi tətillə hesab etməirdi: «İqtisadi tətillə olsaydı, bizim parlament fraksiyamız onun əleyhinə danışmazdı və danışmağa haqları da olmazdı. Biz də fəhlələrin əmək və məişət şəraitlərinin yaxşı təmin olunması tərəfdarıyıq. Parlamentin heç bir frəqəsi də fəhlələrə müavinət verilməsinin əleyhinə deyil.

«İttihad» partiyası Azərbaycan dövlətçiliyini mənafeyini həmişə yüksək tutacaqdır. Bizim frəqə hökumətə etimad göstərməyib, müxalif qalmışdır. «İttihad» bu hökumətə qarşı müxalif olsa da, Azərbaycana, millətə və vətənə qarşı müxalif deyil. Biz elə etməliyik ki, bir də başımıza 1918-ci ilin mart soyqırımını gəlməsin və islamın namusu ayaqlar altında tapdalanmasın. Bu işdə biz hökumətə yardım etməklə bərabər onun tərəfini saxlayacağıq. Fraksiya bildirir ki, maskalar altında söylənilən sözlərin və görülməli hərəkətlərin vaxtı keçmişdir. İndi maskaları atmaq vaxtıdır».

«İttihad» frəqəsi fəhlə məsələlərindən sui-istifadə edildiyini, tətillə kənar qüvvələrlə bağlı olduğunu bildirmişdi. Azərbaycan milləti öz müqəddəratını özü təyin etməlidir: «Millətin hüququ var ki, ona bolşevik də olsa, özününkü olsun. Daha Anaşkinlər və Çurayerlərin gəlib millətimizin qeyrət və namusunu tapdamalarını qəbul edə bilmərik. Millətimiz öz haqqını başa düşür və bizə qəyyum lazım deyildir. Xarici qüvvələr bu millətin parlamenti və hökumətini qəbul edirmi? Onlar bolşeviklərə kömək edərək Bakını bizim əlimizdən almaq istəyirlər. Xaricdən gələn 5 nəfər və bizim də bir-iki nəfər maskalılarımızı özlərinə qoşanlara Azərbaycanı verərkimi? Bu tətillə edənlər 3-4 milyondan artıq Azərbaycan xalqının rəyini öyrəniblərkimi? Hökumət işləsin və Bakını müdafiə etsin. Biz itti-

Chairman of the parliament Hasan bey Agayev put into vote the first proposal. It won 39 votes in favour, 5 votes against and 4 persons remained neutral. The second proposal won 8 votes in favour, 36 votes against and one person remained neutral. Thus, the proposal of the fraction of «Musavat» and others was adopted.

After the hot discussion of the issue of strike in the parliament the government undertook several urgent measures. The Ministry of Justice was charged to hold negotiations with the Workers Conference and to take necessary measures for improving their life conditions. The government asked the Ministry of Justice to pay allowances to the workers for May only as an exceptional case taking into account their hard living conditions, and to demand the oil industrialists to give obligations for the payment of their debts. The complete failure of the strike on May 13 showed that the main part of the workers, particularly the Moslem workers defend the line of the government and the Republic of Azerbaijan. The complete failure of the strike was connected with the failure of the Bolsheviks directly, nevertheless, they did not give up their attempts to violate the security. This time they used to capture the Trade Unions and in the summer of 1919 they managed to take the control over it.

The session of the parliament held on May 8 discussed the daily issues and the enquires. The parliament kept in the focus of attention the agrarian issues, it discussed the bill which stressed strengthening agronomic assistance to land users, and fighting against the harmful rodents. It adopted a resolution to transfer the Agronomic Service and Bureau to the subjection of the ministries of Agriculture and Property.

The parliament considered that railways play an important role in the improvement of the infrastructure, therefore, it proposed to discuss the issue of the repair

hadçılar da axır nəfəsimizə qədər hökumətlə olacağıq».

Deputat M.Vəkilov məsələyə münasibət bildirərək solçuların bu tətili siyasi hesab edib-etməmələrinə aydınlıq gətirilməsini, sözlərini aşkar demələrini istədi. Parlamentin bitərəf deputatı A.Aşurov müsavatçı və ittihadçuların mövqelərini dəstəkləməklə yanaşı, hümmətçilərin tətillə münasibətini tənqid etdi. Belə çıxır ki, onlar nə vaxt istəsələr, tətillə edəcəklər və deyəcəklər ki, burada nə var. Öz millətinin istiqlalını sevən belə hərəkət etməz. A.Aşurov həmçinin hökuməti xəbərdar edirdi ki, onlar bizim orduya əl uzadırlar və onlara deyilməlidir ki, ordudan əl çəkinsinlər, bu ordunun əlində bizim müqəddəs bayrağımız vardır.

Sosialist Əhməd Cövdət Pepinov yenidən söz alaraq bitərəf deputat Ağa Aşurovun ittihamlarına cavab olaraq fəhlələrin tətillə hüququ olduğunu bildirdi. O ki qaldı bu tətillə hansı xarakterli olmasına, bu, həm iqtisadi, həm də siyasi tətildir: «Biz sosialistlər tələb edirik ki, «Hümmət» iqtisadi tələbləri qəbul etməlidir, əks təqdirdə bu tətillə siyasi tərəfdən güclənəcəkdir».

Parlamentin «Müsavat» fraksiyasından Abbasqulu Kazımzadə bolşeviklərin fəaliyyətinin Azərbaycan əleyhinə olduğunu bildirdi: «Demokratyanın heç kimin monopoliyasında olmadığını fəhlələr də dərk etməlidirlər. Çünki keçən il martda, vətəndaş müharibəsi zamanı fəhlə və kasıblar neft quyularına doldurdular. İstər ağ, istər qara, istər qırmızı bir qüvvənin Azərbaycanda yeri yoxdur, bunun əleyhinə çıxan sinif işə bütün Azərbaycan demokratiyasıdır».

M.Ə.Rasulzadə tətillə məsələsi barədə ikinci dəfə çıxış edərək bildirdi ki, Bakı fəhlə konfransının tələb etdiyi iki əsas məsələnin birini sosialistlər düənən, digərini də bu gün müdafiə edirlər. Özlərinə Azərbaycanın tərəfdarı deyib, başqalarını dəyərləndirməyən sosialistlər Bakı fəhlələrinin

of the Baku-Julfa Railway and appealed to the government to take necessary measures. It was pointed out in the appeal: «Several months ago the price of wheat was 100-180 manats for one pood in Baku, while it was 10-15 manats in Mugan and Araz. The high prices are not connected with speculation only, the main reason is the inactivity of the railways. There are rich mines along the railway areas. There are rich copper mines in the district of Zangazur, these mines can be as popular in Europe and American as the Baku oil. The copper transported 250 versts far from Yevlakh by carts compete with the copper of Europe, America, Urals and Russia. In the second year of the First World War according to the opinion of the engineers, who came from the United States, these copper mines are the richest ones in the world. There are tin, as well as iron and coal mines in Zangazur, and they should be exploited purposefully.»

The reporter on this issue Jemil bey Sultanov informed the parliamentarians on the importance of the railways for the future of the country and called all the forces desirous to see the progress of Asia to vote for the repair of the said railway line. Minister of Roads Khudadat bey Melikaslanov spoke of the technical features and importance of the Baku-Julfa railway: «This road may benefit other countries, too. The Bolsheviks have burned the bridge over the River Kura, therefore, it should be repaired. The most of our difficulties are connected with rails, transport, locomotives, wagons, trucks. The Ministry of Roads has a big project for it. The repair of this railway costs 258 million roubles. If prices go high in future, the sum should be increased. The Ministry of Roads asks the parliament, if there arises the necessity to change the estimate of the repair, let it be laid on the government». Kh. Melikaslanov asked the parliament on behalf of the government to adopt the bill.

keçirdiyi demokratik müşavirədə guya istiqlaliyyəti müdafiə etmişdilər. «Biz hələ cümhuriyyətimizi elan etməmişdən əvvəl Zaqafqaziya Seymində oxunan bəyannamələri nəzərdən keçirdikdə görürük ki, sosialistlər «Azərbaycan» sözünü dillərinə belə gətirməmişdilər. Fəhlə konfransında hümmətçilərdən Ə.Əzimzadə təklif etmişdir ki, əsgərlərə müraciət edək. Sosialist qardaşlar bu qırmızı təhlükəyə aldansalar da, qəti əminəm ki, bizim əsgərlərimiz əllərinə vəsiqə olaraq aldıkları Azərbaycan bayrağını daim yüksəklərə qaldıracaq, əsarət zəncirini boynumuza taxanlara qarşı çıxacaqlar».

Parlamentin 1919-cu ilin mayın 6-da keçirilən iclasında müzakirə edilən məsələlərə dair yekun olaraq sədarətə iki qərar layihəsi təklif olunurdu. Birinci təklifdə «Müsavat» və digər fırqələr tərəfindən daxil olan qərar layihəsində deyilirdi: «Rəboçi konfrans» adlanan təşkilat tərəfindən elan olunan ümumi tətillin istiqlalımız əleyhinə olan bir sui-qəsd olduğunu nəzərə alaraq və Baş nazirin izahatında tətillin başa çatması üçün gördüyü tədbirləri təqdir edərək parlamente hər cür köməklik edəcəyimizi vəd edirik».

İkinci qərar layihəsini sosialist fraksiyası sədarətə təklif edirdi. Qərar layihəsində göstərilirdi ki, hökumətin bəyanatını dinləyib əsəyiş və qanunu mühafizə etmək üçün hökumət tərəfindən görülən təklifləri təqdir etməklə parlament gündəlikdəki növbəti məsələlərin müzakirəsinə keçsin.

Məclisi-Məbusanın sədri Həsən bəy Ağayev birinci təklifi səsə qoydu. Lehinə 39, əleyhinə 5 və 4 nəfər bitərəf qaldı. İkinci təklif isə lehinə 8, əleyhinə 36, bir nəfər bitərəf qalmaqla «Müsavat» və digər fraksiyaların qərar layihələrini təsdiq etdi.

Parlamentdə geniş müzakirə edilən tətill məsələsindən sonra hökumət bir sıra təcili tədbirlər gördü. Əmək Nazirliyinə fəhlə konfransı nümayəndələri ilə danışıqlar aparmaq və onların vəziyyətini yaxşılaşdırmaq haqqında tədbirlər görməyi

Another reporter on the issue Abuzer bey Rzayev spoke of the economic and political importance of the Baku-Julfa railway: «The first importance is that there will emerge grain fields, factories in Mugan and Mil through which the railway lies, and the population may benefit from them. The second importance is that this railway is of political importance. Relations with Turkey, Iran, Georgia and Armenia can be easily established, the same can be said about Sherur and Nakhchevan».

The draft law on the allotment of 258 million manats for the repair of the Baku-Julfa railway submitted to the parliament by the minister of Roads was put into voice and adopted unanimously.

In the session of the parliament held on May 8, 1919, Abdulla bey Efendi-zade from the fraction of Ehrar, spoke on a topic not included into the agenda. He declared: The material welfare of all the civil servants, including those of the teachers of high schools as well as of the teachers of other schools is very hard and low. A bill has been developed on it and submitted to the financial-budgetary commission. The Commission has not yet considered it fully. High prices prevent the teachers to continue training at schools. It is true that the government has allotted 20 million roubles for implementing into life some urgent measures, this sum is paid to the teachers, but it is not suffice. It is the duty of the government to pay teachers allowances in cash till the adoption of this law. It is clear that the teachers of the primary schools get 420 manats per month everywhere, if the high prices and the inflation are taken into account, this sum is very small. The poor teachers and their families are unable to live on it. They are the people that we have entrusted the children of the nation to them for bringing them up. By taking care of the teachers we care for our own children. Our talented, skillful

tapşınıldı. Hökumət maliyyə nazirinə ağır vəziyyətləri ilə əlaqədar olaraq may ayı üçün istisna hal kimi fəhlələrə müavinət verilməsi və neft sənayeçilərindən borcun ödənilməsi haqqında təminat tələb etməsini tapşırı. Mayın 13-də tətilin tam məğlubiyyətlə qurtarması göstərdi ki, fəhlələrin əsas hissəsi, xüsusən də müsəlman fəhlələr hökumət xəttini və Azərbaycan Cümhuriyyətinin müstəqilliyini müdafiə edirlər. Tətilin uğursuz başa çatması bolşeviklərin məğlubiyyətə uğraması ilə birbaşa bağlı olsa da, onlar sabitliyin pozulması xəttindən əl çəkmədilər. Bolşeviklər Həmkarlar İttifaqına nəzarət etmək taktikasma keçərək 1919-cu ilin yayında Bakı Həmkarlar İttifaqları Şurasını ələ keçirdilər.

Azərbaycan parlamentinin həmin il mayın 8-də keçirilən iclasında gündəlikdəki məsələlər və sorğular müzakirə edildi. Aqrar məsələləri diqqətdə saxlayan parlament kənd təsərrüfatı işlərinə aqronom yardımını gücləndirməyi, əkinçilik işlərinə yardım edilməsi və ziyanvericilərə qarşı mübarizə aparılmasını nəzərdə tutan qanun layihəsini müzakirə etdi və aqronom xidməti və bürosunun Əkinçilik və Əmlak Nəzarəti nazirliklərinə verilməsi haqqında qanun qəbul etdi.

Parlament infrastrukturunun yaxşılaşdırılmasında dəmir yollarının xüsusi əhəmiyyət daşıdığını önəmli hesab edərək Bakı-Culfa dəmir yolunun təmir olunmasını müzakirəyə çıxarmağı və hökumətə bununla bağlı tədbirlər görmək haqda müraciət etdi. Müraciətdə göstərilirdi ki, bir neçə ay bundan əvvəl Bakıda, Gəncədə, Tiflisdə buğdanın pudu 100-180 manat olduğu halda, Muğanda və Arazda 15-20 manat olmuşdur. Qiymətin bu qədər yüksək olması tək möhtəkirliliklə bağlı olmamış, dəmir yollarının azlığından baş vermişdi. Dəmir yolu boyu ərazilərdə zəngin mədənlər mövcuddur. Zəngəzur qəzasında böyük mis mədənləri vardır ki, bu mis mədənləri Avropada və Amerikada Bakı nefti qədər

teachers have been obliged to give up their professions.

They leave schools and go to the civil service, to police, become bailiffs. If everything continues like this, then after some time we shall have no teachers at all. We speak enthusiastically about everything. We ask them to be the lovers of the nation. But we never think whether they can live on 3 manats. I ask the parliament to allot immediately money for teachers till the adoption of the respective law. It will ease their hard conditions a little. It is also necessary to determine the category of wages at once till the submission of the bill by the financial-budgetary commission to the parliament». As H. Agayev's appeal was not on the agenda, therefore was not subject to discussions.

The session of the parliament held on May 12 continued its discussion on the wages of the civil servants and teachers of the Ministry of Enlightenment, on the wages of the civil servants in the government, on the statement of General Millin, on the occupation of the Transcaucasia by the English troops, on enquiries from the fraction of «Socialists» to the government, the bill on the elections to the parliament in the first reading and other written appeals submitted to the parliament.

The bill on the wages of the civil servants and teachers of the Ministry of Enlightenment was submitted to the parliamentarians by A. Pepinov: «This bill was developed four months ago and has been discussed in the budgetary commission. On April 12 the financial-budgetary commission determined its most necessary articles for being discussed in the parliament, because wholly taken the bill is very extensive. The draft submitted to the parliament consists mainly of two issues: increase of the wages of teachers and granting them privileges».

Mukhtar Efendi-zade, who spoke in the discussions on the bill, said that even in the period of the Transcaucasian Seim the

məşhur ola bilər. Yevlaxdan 250 verst məsafədə araba ilə daşınan mis Avropa, Amerika, Ural və Rusiya misini ilə rəqabət edir. Dünya müharibəsinin ikinci ilində Amerikadan gəlmiş mühəndislərin rəyinə görə, bu mis mədənləri dünyada ən zəngin mədənlərdir. Zəngazurda qurğuşun yataqları, eləcə də dəmir və kömür mədənləri mövcuddur, bunlardan məqsədyönlü istifadə edilməlidir.

Məruzəçi Cəmil bəy Sultanov dəmir yolunun istiqaməti və gələcəyimiz üçün olan əhəmiyyəti haqqında məlumat verərək sonda Asiyanın tərəqqisini istəyən qüvvələri bu yolun təmirinə səs verməyə çağırırdı. Məruzə ətrafında çıxış edən Yollar naziri Xudadat bəy Məlikaslanov bu yolun texniki tərəfindən və əhəmiyyətindən danışdı: «Bu yol vasitəsilə başqa dövlətlər də böyük mənfəət əldə edəcəkdir. Kür çayının üstündəki körpünü bolşeviklər yandırdığından onu təmir etmək lazımdır. Ən çox çətinlik rəls, nəqliyyat, paravoz və vaqon tərəfindən olacaqdır. Lakin bu barədə Yollar Nazirliyinin böyük layihəsi vardır. Bu dəmir yolu üçün tutulan smeta üçün 258 milyon pul lazımdır. Gələcəkdə bahalaşma olsa, onun artırılması lazım gələcəkdir. Yollar naziri parlamentdən xahiş edir ki, gələcəkdə bu smetanı dəyişmək lazım olsa, qanunda bunun hökumətə həvalə edilməsini nəzərdə tutsunlar. X. Məlikaslanov hökumət adından qanun layihəsini təsdiqləməyi parlamentarilərdən xahiş etdi.

Məruzəçi Abuzər bəy Rzayev Bakı-Culfa dəmir yolunun iqtisadi və siyasi əhəmiyyət daşıdığını bildirdi. Birinci əhəmiyyət ondan ibarətdir ki, dəmir yolunun keçdiyi ərazilərdə – Muğan, Mildə əkin sahələri və fabriklər meydana gələr və əhali ondan xeyir görə bilər. İkincisi, bu yol siyasi əhəmiyyət daşıyır. Türkiyə, İran, Gürcüstan və Ermənistanla bilavasitə əlaqə qurular, Şərur və Naxçıvanla əlaqə asanlıqla yaranar.

government declared that the wages of the teachers had been increased. He added that because of the March 31 genocide the teachers in Baku, Shamakhi, Aghdash, Goychay, Sheki and Shirvan did not get the increased wages. He suggested that the payment of those wages should be ensured. The fraction of «Socialists» also proposed to increase the wages of the teachers of the primary grades, because they were very small in the bill. He mentioned that the teachers' wages were 33 manats and 33 kopeeks during the rule of Tsar Nicolas. Many talented people gave up their professions and came to schools to teach. But now it was on the contrary.

The parliament completed the discussions and unanimously adopted the provisional law «On the Material Maintenance of the Teachers and Servants of the Primary Schools, those of the Vocational and Agricultural Schools, those of the Sections and Departments attached to them, those of the Manual Labor Classes, Classes of Needlework and Handmade Wares». The law provided the payment of wages to the teachers 1200 roubles per month, allowances in the sum of 100 roubles for electricity and rent of apartments. It also provided the payment of allowances to masters in vocational school and instructors in the agricultural schools in the sum 1400 roubles and 100 roubles respectively.

Prime Minister N. Usubbeyli, who took part in the parliament, disclosed his position to the law and said: «The wages of the teachers must be raised regularly. The government takes into account the high prices and inflation. It is not difficult for the government to mint, to print money, but money devaluates. As much as it is printed, as much as it undergoes devaluation. When you look into the budget, you will see the gap there, then you will say to cut the wages of the teachers and fill the gap, because it is very important. Nevertheless, the gov-

Parlamentin sədri Bakı–Culfa dəmir yolunun tikintisi üçün 258 milyon manat ayrılması barədə yollar nazirinin təqdim etdiyi qanun layihəsini səsverməyə çıxarır və sənəd yekdilliklə qəbul edilir.

Azərbaycan parlamentinin 8 may 1919-cu ildə keçirilən iclasında «Əhrrar» fraksiyasından Abdulla bəy Əfəndizadənin gündəlikdən kənar çıxışı oldu. A. Əfəndizadə bildirdi ki, bütün qulluqçuların, o cümlədən istər gimnaziya müəllimləri olsun, istərsə də məktəb müəllimləri, maddi cəhətdən vəziyyətləri ağır və çətinidir. Bu məsələ barədə qanun layihəsi hazırlanaraq maliyyə–büdcə komissiyasına təqdim edilib. Büdcə komissiyası layihəyə baxıb qurtarmamışdır. Qiymətlərin bahalığı müəllimlərə öz peşələrini davam etdirməyə imkan vermir. Doğrudur ki, hökumət bəzi təxirəsalınmaz tədbirləri həyata keçirmək üçün 20 milyon pul ayırmışdır ki, o puldan müəllimlərə xərclənsin. Lakin bu pul azlıq təşkil edib. Hökumətin borcudur ki, qanun layihəsi qəbul olunana qədər müəllimlərə nəgđ bir müavinət yardımı etsin. Məlumdur ki, ibtidai sinif müəllimləri hər yerdə 420 manat məvacib alırlar ki, bu da inflyasiya və qiymət artımını nəzərə alanda xeyli azdır. Bununla zavallı müəllimlər özlərini, ailələrini dolandıra bilmir: «Bunlar həmin müəllimlərdir ki, biz millət bala-larını onlara tapşırmışıq ki, tərbiyə etsinlər. Biz müəllimlərin halına qalmaqla öz bala-larımızın qayğısına qalırıq. Qabiliyyətli və qiymətli müəllimlərimiz öz sənətlərini buraxmağa məcbur olmuşlar. Müəllimlikdən kimisi hökumət qulluğuna, «pristavlığa» gedir. Belə gedərsə, bir azdan sonra bir nəfər müəllimimiz qalmayacaq. Hər şeydən odlu danışırıq. Onlar millətpərəst olsunlar deyirik. Heç təsəvvür etmirik ki, 3 manat maaşla onlar dolana bilərlər? Parlamenta təklif edirəm ki, qanun layihəsi qəbul olunana qədər müəllimlər üçün təcili surətdə pul vəsaiti buraxılsın ki, müəllimlərin maddi vəziyyəti yüngülləşsin. Həmçinin maliyyə

emment will not object to raising the wages of teachers and some category of civil servants».

The fraction of «Socialists» appealed to the government with the request to disclose its position concerning the discussions in the parliament on the stay of the English troops in the Caucasus. Ahmet Jovdat Pepinov from the fraction of «Socialists» disclosed the position of his fraction to the statement of General Millin on the occupation of the Transcaucasus: «As the representatives of the Azerbaijan nation we also have the right to know what is going on in the country. The Prime Minister says that the statement was published in Istanbul three months ago, reached us very late and it had lost its importance. It is not convincing. I wish it were like that. The «Socialists» do not believe it. Because England is technically a well equipped country, they have wireless telegraphs, it is not convincing that the news has come so late. Had the statement been unimportant, they would have not disseminated it. This statement has been stuck to the walls not only in Baku, but in the whole Transcaucasus with an exception of Tiflis. According to the information of the «Socialists», the English has kept it and stuck to the walls only now. The English command supported the government in the issue of the strike, but the «Socialists» criticized it severely, for that period it was understandable».

The «Socialists» think that after the termination of the First World War, the victorious, defeated and neutral parties had to hold a peace conference. The peace conference had developed new life standards, a new life mode would be established on the earth. But now it became clear from the newspapers that it is not a peace conference, but the conference of the winners of the war. They dictate their peace conditions to the defeated nations.

ya-büdcə komissiyası tərəfindən təqdim ediləcək layihədə maaş dərəcələri təcili surətdə qəbul olunsun».

Parlamentin sədri H.Ağayev gündəlikdən kanar bəyannamə olduğuna görə A.Əfəndizadənin çıxışını müzakirəyə çıxarmır.

Parlamentin həmin il mayın 12-də keçirilən iclası Maarif Nazirliyinin məmur və müəllimlərinin maaşlarının təyini haqqında, hökumət qulluqçularının maaşlarının təyini haqqında, Zaqafqaziyanın ingilis qoşunları tərəfindən işğalı haqqında General Millinin bəyanatına münasibət bildirməsi haqqında, sosialist fraksiyasından hökumətə ünvanlanan sorğu, «Məclisi-Məbusana seçkilər haqqında» birinci oxunuş qanun layihəsi və daxil olan digər yazılı müraciətlərin müzakirəsi ilə işini davam etdirmişdir.

«Maarif Nazirliyinin məmur və müəllimlərinin maaşlarına baxılması haqqında» qanun layihəsini Ə.Pepinov deputatları təqdim etdi. Onun sözlərinə görə, bu layihə dörd ay qabaq hazırlanıb və büdcə komissiyasında müzakirə edilib: «Aprelin 12-də maliyyə-büdcə komissiyası layihənin böyük olduğunu əsas gətirərək onun təcili baxılması zəruri olan maddələrini müəyyən etdi. Parlamenta təklif olunan layihədə iki əsas məsələ-müəllimlərin məvəciblərinin artırılması və onlara güzəştli imtiyazlar verilməsindən ibarətdir».

Qanun layihəsinin müzakirəsində çıxış edən Muxtar Əfəndizadə hələ Zaqafqaziya Seymi hökuməti zamanı müəllimlərin maaşlarının artırıldığını bildirdi. Əlavə etdi ki, 1918-ci il mart soyqırını səbəbindən Bakı, Şamaxı, Ağdaş, Göyçay, Şəki və Şirvan müəllimləri artırılan maaşlarını ala bilməmişlər. O, təklif etdi ki, həmin maaşların ödənilməsi təmin edilsin. Sosialist fraksiyası da ibtidai sinif müəllimlərinə nəzərdə tutulan maaşın qanun layihəsində az olduğu üçün onun artırılmasını təklif etdi. Nikolay hökuməti zamanı müəllimlər 33 manat 33 qəpik məvəcib alırdılar.

The «Socialists» think that the former imperialism and bourgeois want to strengthen its supports more and occupy new countries. Now the turn is of the Transcaucasus. The Bolsheviki think that if the European Peace Conference really wants to build new foundations, new world order, then they had to call the representatives of all the nations and organize a just, a fair peace conference. But the world imperialists did not do it and did not want to do it. The English newspaper «The Times», which is the mirror of the British policy, which disseminates the opinion of the official sources, writes about the events of the Transcaucasus that they want to occupy our country, to abolish our sovereignty. According to the said newspaper, the bitter hostilities and feud have separated the Armenians, Georgians, Tatars, Russians from each other. If we (the English) had not interfered, the Armenians and the Georgians would have continued fighting over Akhalkala and Borçali. According to the «Socialists» it means that England thinks that the nations in the Transcaucasia are not able to live independently, they must have somebody strong on them which may reconcile them. There is a big abyss among the Russians, Armenians, Georgians and Moslems residing in the Transcaucasia. The sovereignty of the states in the Transcaucasia means to violate the rights of others, it means to secure only one's own rights. According to «The Times», one of the allied countries must step forward and rule the region from the Black Sea to the Caspian. Transport, post, telegraph, customs, excise, national banks must be completely under the rule of the allies together with the whole Transcaucasia.

According to the Socialist fraction, the English has not been thinking of recognizing our sovereignty in the recent five months. We have hardly broken with the oppression of Russia, now they want us to be under the oppression of Europe. The

Bir çox qabiliyyətli adamlar öz peşələrini buraxıb müəllimliyə daxil olurdular. İndi isə bunun əksi baş verir.

Qanunverici orqan müzakirələri başa çatdıraraq «İbtidai məktəblərin müəllim və qulluqçularının peşə və kənd təsərrüfatı məktəblərinin və onların nəzdində olan bölmə, əl əməyi siniflərinin və əl işləri kurslarının təminatı haqqında müvəqqəti qanunu» əksəriyyət səsə təsdiqlədi. Qanunda müəllimlərə aylıq 1200 rubl, işıq pulu və mənzil pulu güzəştə üçün nəzərdə tutulan 100 rubl müavinət verilirdi. Sənət ustaları və kənd təsərrüfatı təlimatçılarında müvafiq olaraq 1400 rubl və güzəştlər üçün 100 rubl müavinət nəzərdə tutulurdu.

Parlamentin iclasında iştirak edən Baş nazir N.Usubbəyli qəbul olunmuş qanuna münasibət bildirərək qeyd etdi ki, müəllimlərin maaşları mütəmadi artırılmalıdır: «Hökumət baş verən inflyasiya və qiymət bahalığını nəzərə alır. Pul çap etmək hökumət üçün çətin iş deyil, amma kağız pullar dəyərdən düşür. Nə qədər pul çap olunursa, o qədər manatın qiyməti azalır. Büdcəyə baxdıqda oradakı boşluğu görüb, siz özünü də müəllimlərin maaşından kəsib onu doldurmağın vacib olduğunu söyləyəcəksiniz. Bununla belə, müəllimlərin maaşının artmasına və bəzi məmurların maaşlarının artıq olmasına hökumət tərəfindən etiraz olmayacaq».

Parlamentdə sosialist fraksiyası ingilislərin Qafqazda qalmalarının müzakirəsini aparmaq məqsədilə hökumətin mövqeyini öyrənmək üçün ona sorğu ilə müraciət etdi. General Millinin Zaqafqaziyanın istila olunması haqqında bəyanatı barədə sosialist fraksiyasının mövqeyini onun nümayəndəsi Əhməd Cövdət bildirdi: «Bizim də Azərbaycan xalqının millət vəkili olmaqla məmləkətdə nə baş verdiyini öyrənməyə hüququmuz vardır. Baş nazirin söylədiyi bu məsələnin öz əhəmiyyətini itirməsi və bunun 3 ay öncə İstanbulda çap olunduğunu və buraya gec gəlib çatdığını söyləməsi

ideas of General Millin reflect those which have been published by «The Times».

The fraction thinks that to invade the Transcaucasus the British command displays two issues as pretexts: First, to occupy the Transcaucasus under the pretext of fulfilling the treaty concluded between Turkey and the allies. Second, to occupy the Transcaucasus under the pretext of ensuring peace and security there till the adoption of the resolution of the Peace Conference. We are also able to ensure peace and security till the resolution of the Peace Conference. There is no any reason now to violate the present situation in the Transcaucasus».

The «Socialists» think that the statement of General Millin is addressed not to the governments and nations, but to the population of the Transcaucasus: «The English lay the responsibility on the population. What will be the duty of the government and the public institutions? They do not mention them. Therefore, this statement is not unimportant. Up to present the parliament and the government have made efforts to defend our sovereignty and republic, they will be obliged to do it more seriously and fiercely hence. Let alone our sovereignty, the English want to liquidate our sovereignty».

Prime Minister N. Usubbeyli clarified the existing anxiety: «The information sent to us by our representative in Daghestan. E. Hagverdiyev says that the voluntary military troops of Russia, which have occupied Petrovsky, refuse to recognize the Northern Caucasian Union Republic and promise to help the Bolsheviks of Daghestan. They have occupied the railway line till Yalama and surrendered all the authority to General Haji Murad in Daghestan».

Information coming from chief of police in the district of Guba says that three-four attack-echelons of Cossaks have arrived in Daghestan. A detachment of the White Guards has entered Petrovsky, another

inandırıcı deyil və kaş bu, belə olaydı. Sosialistlər buna inanmırlar. Çünki ingilislərin dövləti texniki cəhətdən yaxşı təhciz edilmiş, simsiz teleqraflarının olduğu halda bu xəbərin bu qədər gec gəlib çatması inandırıcı deyil. Bu elannamənin əhəmiyyəti olmasaydı, ingilislər onu yaymazdılar. Bu elan təkəcə Bakıda deyil, Tiflis istisna olmaqla, bütün Zaqafqaziyada vurulub. Sosialistlərin məlumatına görə, ingilislər bu elannaməni saxlayıb indi yapışdırıblar. Bakıdakı tətillə münasibətdə hökuməti müdafiə etmiş ingilis komandanlığının sosialistlər tərəfindən kəskin tənqid olunması həmin dövrdə başadüşülən idi».

Sosialistlərin hesab edirdilər ki, Birinci dünya müharibəsinin qurtarmasından sonra qalib, məğlub və bitərəf dövlətlərin iştirakı ilə sülh konfransı keçiriləcək. Sülh konfransı yeni yaşama əsasları düzəldib, dünyada yeni bir həyat dövrəsinə keçəcəkdir. İndi qəzetlərdən məlum olur ki, bu, bir sülh konfransı deyil, ancaq qaliblər konfransıdır. Orada sülh şərtləri ancaq məğlub millətlərə təklif və dikte edilir.

Sosialistlərin mövqeyi belədir ki, köhnə imperalizm və burjuaziya öz dayaqlarını daha da möhkəmləndirmək, yeni ölkələr qəsb etmək məqsədi güdür. Növbə Zaqafqaziyaya çatıb. Bolşeviklər belə hesab edirdi ki, əgər Avropa sülh konfransı doğrudan da dünyada yeni əsaslar qurmaq istəyirsə, o vaxt dünyadakı bütün millətlərin nümayəndələrini çağırıb ədalətli sülh konfransı təşkil edə bilər. Lakin dünya imperialistləri bunu etmədilər və etmək istəmədilər. İngilis rəsmi mənbələrinin fikrini nəşr edən və ingilis siyasətinin parametri olan «Tayms» qəzetində Zaqafqaziya barəsində yazılan məqalələr göstərir ki, doğrudan da onların fikri bizi məhkum etmək və istiqlalımızı əldən almaqdır. İngilis qəzetinin yazdığına görə, erməni, gürcü, tatar və ruslar şiddətli və kəskin ədavətlə bir-birindən ayrı düşmüşlər. Bizim (ingilislərin) müdaxiləmiz olmasa, ermənilər və gürcülər Axalka-

er one has arrived in Derbend. If we believe the telegram signed by the government of Daghestan, nothing serious has taken place. Very few forces have arrived in Derbend, totally 200-300 soldiers. No movement towards the south is known, except the volunteers of Denikin. «The White Army», the guards are fighting for a single, united Russia. The government of the Republic of the Mountaineers Union and its parliament have been compelled to resign. It is an evidence of the seriousness of the danger. Liquidation of the government of the Mountaineers, which played the role of a buffer between the Soviet Russia and the Republic of Azerbaijan, was a real danger for the existence of our republic. The voluntary army fighting for the United Russia, demonstrated their attitude to the sovereignty of the nations in Daghestan which once were parts of the former Russian Empire. The troops of Denikin were a great danger for the Caucasus».

The information coming from the north-east of Azerbaijan made the national government seriously think about the future fate of the country. The Prime Minister expressed his written and oral protest to the English command and said to the parliamentarians that all the necessary measures were undertaken: «The English government assured us all the time that the White Guards would not cross the frontier. It is true that the English are loyal to defend Denikin, but not the Bolsheviks of the Soviet Russia, they will not agree with the occupation of Baku».

The parliamentarians thought that if the voluntary troops had arrived at Daghestan from Petrovsky, it did not mean that they would remain there till the spring, they could be expected at the frontier of Azerbaijan any time. But the English command declared that the army of Denikin would stay there till the spring. The Ministry of Foreign Affairs of Azerbaijan persist-

la və Borçalı üstündə hələ də müharibəni davam etdirərdilər. Sosialistlərin fikrinə, bu onu iddia edir ki, Zaqafqaziyada olan millətlər sərbəst yaşaya bilməzlər və gərək bunların üstündə qüvvətli bir əl olsun ki, onları bəşdursun. Zaqafqaziyada yaşayan rus, müsəlman, gürcü və erməni millətlərinin arasında dərin uçurum vardır. Zaqafqaziyada müstəqil olan dövlətlərin istiqlaliyyəti özgələrinin hüququnu məhv etmək, ancaq öz hüququnu mühafizə etməyə çalışmaqdan ibarətdir. «Tayms» qəzetinin yazdığına görə, müttəfiq dövlətlərdən biri qabağa çıxaraq Qara dənizdən Xəzər dənizindəki bütün nahiyənin idarəsini öz öhdəsinə götürməlidir. Nəqliyyat, poçt, teleqraf, gömrük, aksiz, dövlət bankları tamamilə müttəfiqlərin xüsusi idarəçiliyinə alınaraq bütün Zaqafqaziya da onların idarəsinə təbə olmalıdır.

Sosialist fraksiyanın mövqeyinə görə, ingilislər 5 ay müddətində bizim müstəqil olmağımızı dəstəkləmək fikrində olmamışdılar. Biz Rusiya əsarətindən yenidən qurtardığımız halda, bizi yenidən Avropanın əsarətinə salmaq istəyirlər. General Milinin fikirləri «Tayms» qəzetindəkiləri əks etdirir.

Fraksiya belə hesab edirdi ki, ingilis komandanlığı Zaqafqaziyayı işğal etmək üçün iki məsələni bəhanə gətirirlər: «Birincisi, Türkiyə dövləti ilə müttəfiqlər arasındakı müqaviləni yerinə yetirmək bəhanəsi ilə buraya daxil olublar. İkincisi, bu sülh konfransının qərarına kimi asayışı və əmin-amanlığı saxlamaq bəhanəsidir. Sülh konfransının qərarına kimi asayışı və əmin-amanlığı biz də saxlaya bilərik. Zaqafqaziyada indiki vəziyyəti pozmağa heç bir səbəb yoxdur».

Sosialistlər hesab edirdilər ki, Millinin elanında hökumət və millətə deyil, ancaq Zaqafqaziya əhəlisinə müraciət edilir. «İngilislər öhdəliyi əhəlinin üstünə qoyurlar. Hökumətin və ictimai müəssisələrin borcu nədən ibarətdir, – bunun üs-

ently demanded the command of the allied troops to undertake urgent and immediate measure for pulling out the troops of Denikin from Daghestan. In the January of 1919 General Thomson defined the demarcation line along the Caucasian Mountains and the north of Daghestan. The English command was very careful with the Russian troops, but whenever there was a chance, they disarmed them, too. The command ordered to disarm the Russian Caspian Fleet and General Prezhevsky, commander of the said fleet, left the Azerbaijan territory at once. Colonel Bicherakhov had been sent to England under the pretext that he would be awarded there, then the English had begun to disarm his detachment.

Prime Minister N. Usubbeyli said that he had met General Shattlewort who had promised that British forces would not change their place of dislocation. The representative of Denikin's voluntary army in the English command General Lazarevsky also assured the Azerbaijan Government that Denikin's army was not going to commit any aggression against Azerbaijan, he regarded the sovereignty of Azerbaijan possible and recognized it. The parliament wholly supported the measures undertaken by the head of the government. Unlike the Red Guards, the «Socialists» occupied a negative position in relation to the White Guards from the point of view of class, as well as from the point of view of danger to the sovereignty of Azerbaijan, which was quite natural. The Russian Bolsheviks fought in two fronts: against the foreign aggression and in the territory of their own country against the White Guards which they considered to be an internal aggression. The «Socialists» of Azerbaijan declared that they were for the sovereignty and promised to defend it. They suggested to the fractions to revolt jointly against the troops of Denikin, to put aside their differences and conflicts, and to fight against foreign intervention jointly.

tündən keçirlər. Ona görə bu elan əhəmiyyətsiz deyil. Bu vaxta qədər parlament və hökumət nə qədər ki, cümhuriyyət və istiqlalımızın müdafiəsinə səy etmişlər, bundan sonra daha şiddətli və ciddi sürətdə mühafizə etmək məcburiyyətində olacaqlar. İngilislər daxili işlərimizə o yana qalsın, istiqlalımızı dağıtmaq istəyirlər».

Baş nazir N.Usubbəyli yaranmış narahatlığa aydınlıq gətirdi: «Dağıstana da ki, Petrovskini işğal etmiş könüllü ordu qüvvələri Şimali Qafqaz İttifaqı Cümhuriyyətini tanımaqdan imtina edir və Dağıstan bolşeviklərinə yardım edəcəyinə söz verir. Könüllü Ordu dəmir yol xəttini Yalamayadakı tutduqdan sonra Dağıstanda bütün səlahiyyətləri general Hacı Murada təhvil verdilər».

Quba qəzasının rəisindən və digərlərindən daxil olan məlumata görə, Dağıstana 3-4 əşalon kazak gəlmişdir. «Ağ qvardiyaçılar»ın bir dəstəsi Petrovskiya, bir dəstəsi də Dərbəndə daxil olmuşlar. Dağıstan hökumətinin imzaladığı teleqrafdakılara inansaq elə bir ciddi hadisə baş verməyib. Dərbəndə çox az qüvvə cəmi, 200-300 əsgər gəlib. Cənuba doğru Denikin «könüllülər ordusu»nun başqa hər hansı bir irəliləyişi məlum deyil. «Ağ ordu», qvardiyaçılar vahid Rusiya uğrunda döyüşürlər. Dağlı İttifaq Respublikasının hökumət və parlamentinin özünü buraxmağa məcbur edilməsi təhlükənin nə qədər ciddi olduğunu göstərir. Azərbaycan Cümhuriyyəti ilə Sovet Rusiyası arasında bufer dövlət rolunu oynayan Dağlı İttihadi Cəbəluyyə hökumətinin ləğv edilməsi artıq Azərbaycan Respublikasının özünün varlığı üçün bilavasitə təhlükə idi. Vahid Rusiya uğrunda vuruşan könüllü ordu keçmiş Rusiya imperiyası ərazisinə daxil olmuş xalqların elan etdikləri müstəqilliyə münasibətləri Dağıstanda özünü göstərdi. Denikin qüvvələri Zaqafqaziya üçün böyük təhlükə idilər».

At the same time they blamed the government for not taking necessary measures in time: When the army of Denikin attacked Daghestan some time ago, we proposed to the fractions to form voluntary detachments and help Daghestan. Nobody reacted to our proposal, we were said that we must not to strengthen the position of the Bolsheviks. Our sovereignty is connected with that of Daghestan. The «Socialists» think that all the Azerbaijan institutions, offices are full of the spies of Denikin. We demand from the government to arrest them and drive them out of Azerbaijan. Instead we are answered that these are rumours spread by the Bolsheviks. Our government fears the Bolsheviks more than Denkin. Now the government says that Denikin recognizes our sovereignty, but in the past it said that our sovereignty would be recognized in the Paris Peace Conference. The government must allow our party to form voluntary detachments. We, the «Socialists», will be in the forefront of the fight against Denikin for the sovereignty, freedom and happiness of Azerbaijan.

«Musavat», the biggest fraction in the parliament, was for removing all the differences among the parties in the face of foreign aggression, they were for the joint struggle. The Bolsheviks say that the government institutions are full of spies. But we witnessed that when Denikin fought against Daghestan, the Daghestani railroaders went on a strike and called it an economic strike. In fact, they helped Denikin.

The parliament discussed the measures undertaken by the government, then it declared the proposals submitted by the fraction of «Musavat» and the bloc of «Socialists». «Musavat» took into consideration the measures undertaken by the government and asked the parliament to adopt the following resolution: «Approving the declaration of the prime minister with regards to the undertaken measures connected with

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Azərbaycanın şimal-şərqindən daxil olan məlumatlar, milli hökuməti ölkənin gələcək taleyi barədə ciddi düşünməyə vadar edirdi. Baş nazir ingilis komandanlığına həm yazılı və həm də şifahi etiraz etdiyini bildirərək, bütün zəruri tədbirlərin görüldüyünü parlament üzvlərinin diqqətinə çatdırdı: «İngiltərə hökuməti həmişə bizi arxayın etmişdi ki, «Ağ qvardiyaçılar» sərhədi keçməyəcəklər. Doğrudur ki, bolşevik Sovet Rusiyasına münasibətdə ingilislərin Denikinini müdafiə etməyə loyallıqlarına baxmayaraq, onlar heç də Bakının tutulmasına razı ola bilməzlər».

Parlamentarilər hesab edirdilər ki, Petrovskidə könüllü ordu əsgərləri Dağıstan sərhədini az bir qüvvə ilə keçmişdirsə bu yalnız yazı kimi orada qalmaq demək deyil və onları hər zaman Azərbaycan sərhədlərində gözləmək olar. Ancaq ingilis komandanlığı Denikinçilərin yazı qədər orda qalacağını bildirirdilər. Azərbaycan xarici işlər nazirliyi müttəfiq qoşunları komandanlığından Denikin ordusu hissələrini Dağıstandan çıxarmaq üçün hər cür qəti və təxirəsalınmaz tədbirlər görülməsini tələb edirdi. 1919-cu ilin yanvarında general Tomson Qafqaz dağları boyunca və Dağıstanın şimal hissəsindən keçən demarkasiya xəttini müəyyənləşdirdi. İngiltərə komandanlığı Rusiya qüvvələrinə qarşı ehtiyatlı davranmaqla yanaşı onların tərkisilahlı edilməsini də icra edirdi. Bakı yaxınlığında yerləşmiş «Rus Xəzər donanması» adlandırılan hərbi birliyin tərkisilahlı edilməsi haqqında komandanlıq adından əmr vermiş və donanmanın generalı Prejevalski təcili olaraq Azərbaycan ərazisini tərk etmişdir. Polkovnik A. Biçeraxov təltif olunmaq bəhanəsi ilə İngiltərəyə göndərilmiş, dəstənin isə tərkisilahlı edilməsinə başlanılmışdır.

Baş nazir N. Usubbəyli general K. Şateltvortla görüşdüyünü və ingilis hərbi qüvvələrinin mövqelərinin dəyişmədiyini bildirdi. Denikin «könüllü ordu» sunun ingilis qərargahı yanındakı nümayəndəsi ge-

the danger from the Army of Denikin located in Daghestan, the parliament declares its support to all the measures of the government aimed at the independence of the country and at its territorial integrity».

The proposal of the «Socialists» fraction said: «As a result of the great revolution in Russia the imprisoned nations had been liberated from oppression and determine their fate. Among them Azerbaijan has won its independence and has been ruling itself independently for a year.

The English command has repeatedly declared that there will not be any danger to the Transcaucasian republics from the voluntary army. But despite all the promises the voluntary army attacked the union of the Mountaineers and occupied Daghestan against the will of the nation. At present it is threatening our borders. As the dislocation of the voluntary army close to the border of Azerbaijan evokes danger, the Azerbaijan Parliament declares that the whole nation will defend its sovereignty as one person which we have protected for a year. There is a need for a serious assistance for forming voluntary detachments through the parliamentary fractions».

The chairman of the parliament put into vote the draft resolution developed by the fraction of «Musavat» which was adopted by the majority of votes.

On May 28, 1919, the parliament held its solemn extraordinary session. It was devoted to the establishment of the first anniversary of the Peoples Republic of Azerbaijan. The chairman of the parliament H. Agayev opened the session with an introductory speech and declared: The National Council declared the sovereignty of Azerbaijan on May 28, 1919 in «the Orient» hotel of Tiflis and opened the doors of happiness for the Azerbaijan people. If we review the one-year history of the independence of Azerbaijan, we shall see that the National Council

neral Lazaryev də Azərbaycan hökumətini əmin etdi ki, Denikin ordusu Azərbaycana münasibətdə heç bir təcavüzə əl atmaq fikrində deyil və onun müstəqilliyini mümkün hesab edir və tanıyır.

Parlament bütövlükdə, hökumət başçısı tərəfindən görülən bütün tədbirləri dəstəklədi. Sosialist fraksiyası, qırmızı qvardiyaçılardan fərqli olaraq, ağ qvardiyaçılara münasibəti həm sinfi nöqtəyi-nəzərindən, həm də Azərbaycan müstəqilliyinin təhlükəsi baxımından təbii ki, mənfi olmuşdur. Rusiya bolşevikləri xarici təcavüzlə yanaşı, daxili təcavüz hesab etdikləri ağ qvardiyaçılarla bütün ölkə ərazisində müharibə aparırdılar. Azərbaycan sosialistləri istiqlaliyyət tərəfdarı olduqlarını və istiqlaliyyəti müdafiə edəcəklərini bildirdilər. Onlar fraksiyalara təklif edirdilər ki, Denikin orduları əleyhinə birlikdə qiyam etmək, ittilaf və münaqişəni bir kənara qoyaraq xaricdən gələn qüvvələrə qarşı birlikdə mübarizə aparılmalıdır. Lakin sosialistlər fraksiyası hökuməti vaxtında lazımı tədbirlər görməməkdə qınayırdı: «Bir qədər əvvəl Denikin orduları Dağıstana hücum edəndə biz sosialistlər, fraksiyalara könüllü dəstə düzəldib köməyə getməyi təklif etdik. Buna cavab verən olmadı və biza dedilər ki, onları, bolşevikləri qüvvətləndirmək olmaz. Bizim istiqlaliyyətimiz Dağıstanın istiqlaliyyəti ilə bağlıdır. Sosialistlər belə hesab edirlər ki, burada Azərbaycan idarələri Denikin casusları ilə doludur. Biz tələb edirik ki, bu adamları hökumət tutsun və Azərbaycandan çıxarılsınlar. Əvəzində biza cavab verdilər ki, bu bolşeviklər tərəfindən buraxılan fikirlərdir. Hökumətimiz bolşevik təhdidini Denikin qorxusundan artıq bilir. İndi hökumət deyir ki, Denikin bizim müstəqilliyimizi tanıyır, əvvəllər isə deyirdilər ki, istiqlaliyyətimiz Paris sülh konfransında tanınacaq. Bizim firqəyə hökumət izn verməlidir ki, könüllü dəstə düzəlsin. Biz sosialistlər öz qüvvəmizlə Azərbaycan istiqlaliyyəti, hürryyəti və saadətini

has taken this step in time, it became clear that the Azerbaijan people felt proud of it.

The state institutions, entities, enterprises, parliament and government established by the republic within a year confirmed the right of the nation to live and work. Hasan bey Agayev declared that despite the foreign and internal pressures a lot was done within a year: «The Azerbaijan Parliament has been built on democratic principles and become a legislative body for the Russian, Armenian, Georgian, Jewish and other nations living in the country. The Azerbaijan Parliament and the Azerbaijan Assembly of Enterprises to be built in the nearest future will work more actively in all this».

«The Azerbaijan people gave a great number of victims within this one year», said H. Agayev. He proposed to the parliamentarians to allot their one-year wages to a special fund for erecting a monument to memories those of who gave their lives for the rescue, welfare of the country. The monument will be erected in one of the most beautiful places of the capital and will remain as a spot of memory, idea of freedom, feeling of sovereignty and spot of pride.

On the occasion of the holiday we have received congratulations from the military school of Genje, from the Tiflis Moslem Council in Georgia and from Kazan.

On the occasion of the first anniversary of the Republic of Azerbaijan Prime Minister Nesib bey Usubbeyli appealed to the citizens. In his appeal he declared that the holiday would remain holy for all the citizens of Azerbaijan: «Our national state has already been living under its national banner freely and independently. The people lived the gravest days of its life under the rule of tsarism, its life, culture, holy deeds lived under the threat of being trampled and extinguished. Under the rule of tsarism we were deprived of all rights, cultural progress and the merest policy. Our dreams

uğrunda Denikinlə mübarizə üçün ön cərgədə olacağıq».

Parlamentdə ən böyük fraksiya olan «Müsavət» xarici təhlükə qarşısında fırqələr arasında ixtilafların aradan qaldırılması və birgə mübarizə aparılmasının tərəfdarı oldu. Bolşeviklər Azərbaycan idarələrində düşmənlərin olduğunu söyləyirlər. Biz isə ona şahid olduq ki, Denikin Dağıstanla mübarizə etdiyi zamanda, Dağıstan dəmir yollarını tətıl etdilər və buna iqtisadi tətıl adı verdilər. Əslində isə onlar Denikinə kömək etmiş oldular.

Parlament hökumət tərəfindən görülən bütün tədbirləri müzakirə edərək «Müsavət» fraksiyasından və sosialistlər bloku tərəfindən daxil olmuş təklifləri elan etdi. «Müsavət» fraksiyası hökumətin gördüyü tədbirləri nəzərə alaraq parlamente aşağıdakı qərarın qəbul edilməsini təklif etdi: «Dağıstanda yerləşən Denikin ordusundan gözlənilən təhlükə ilə bağlı verilən suala qarşı Baş nazirin bəyanatını və gördüyü tədbirləri təqdir edərək parlament (Məclisi-Məbusan) məmləkətin istiqlal və ərazi bütövlüyünün müdafiəsinə yönəlmiş hər cür tədbirlərə tərəfdar olacağını bəyan edir».

Sosialist fraksiyasının isə təklif etdiyi qərar layihəsində deyilirdi ki, «Böyük Rusiya inqilabının nəticəsi olaraq məhkum millətlər əsarətdən azad olub öz müqəddaratlarını aldılar. Onların sırasında Azərbaycan xalqı öz istiqlaliyyətini elan edib və bir ildir ki, müstəqil surətdə özünü idarə etməkdədir.

İngiltərə komandanlığı Zaqafqaziya Cümhuriyyətlərinə Könüllü Ordu tərəfindən təhlükə olmadığını dəfələrlə deyib təskinlik vermişlər. Lakin əksinqilabçı könüllü ordu bütün vədlərə baxmayaraq Cabaliyyə (İttifaq) hökumətinə hücum edib, xalqın əksinə olaraq Dağıstan torpağını işğal etmiş və bizim sərhədlərimizi təhdid etməkdədir. Könüllü Ordunun Azərbaycan hüduqlarında dayanması ciddi təhlükə

were decisively crushed and trampled. We witnessed the Bolshevik anarchy, our houses were plundered and pillaged, our children and women suffered great misfortunes and disasters.

Our nation demonstrated its confidence and resolution, lived thinking about its sovereignty. It has chosen the road of eternal independence and freedom, and continues doing them. We worked tirelessly within this one year and strengthen our state with our deeds, we cultivated the idea of the establishment of a national state to the lower classes of our society, and demonstrated that the road pursued by the representatives of the nation, by the parliamentarians of the nation is the road of the free thinking and ideas of the nation. Within this brief period the Azerbaijan Turks demonstrated that they are worth of living freely and independently, they proved their talent and skills in building their state».

N. Usubbeyli mentioned the efficient work of the government in all the spheres: «Now the Azerbaijan Assembly of Enterprises is on the eve of elections. In the inauguration of the Assembly Azerbaijan people will disclose its views and opinion. It is the holy objective to defend and safeguard its independence. Because the danger and threats have not yet passed away.

On May 28 all the Azerbaijan citizens will have a great and common holiday, each one will think of himself as a citizen having equal rights. Confident in the unity and solidarity of the Azerbaijan people and cherishing hopes in them we step to the second year of the Peoples Republic of Azerbaijan».

In the sessions held in the summer of 1919 the parliament discussed the bills «On the Elections to the Assembly of Enterprises», «On the Citizenship in Azerbaijan», «On the Organization of Baku University» and others. The parliament adopted local laws and a number of laws which contributed to social-economic and economic activ-

kə kəsb etdiyindən Azərbaycan parlamenti elan edir ki, bir ildir qoruduğumuz istiqlaliyyəti bütün xalq bir nəfərə kimi müdafiə edəcəkdir. Parlament fraksiyası vasitəsi ilə könüllü dəstələr düzəltmək üçün ciddi yardım göstərsin».

Parlament sədri «Müsavat» fraksiyasının hazırladığı qərar layihəsini səsə qoyaraq onu əksəriyyət üstünlüklə təsdiq etdi.

1919-cu il mayın 28-də parlamentin 42-ci fəvqəladə təntənəli iclası keçirildi. Təntənəli iclas Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasının bir illiyinə həsr edilmişdi. Parlament sədrinin əvəzi H.Ağayev iclası açaraq giriş nitqində bildirdi ki, 1918-ci il mayın 28-də Tiflisin «Oriyant» müəssisələrində, istiqlaliyyət elan etmiş Milli Şura Azərbaycan xalqı üçün səadət açdı. Azərbaycan istiqlaliyyətinin bir illik tarixinə nəzər salsaq görərik ki, həqiqətən Milli Şura bu addımın nə qədər vaxtında olduğunu, Azərbaycan xalqının bundan iftixar duyduğu məlum oldu.

Azərbaycan Cümhuriyyətinin bir ildə təşkil etdiyi dövlət təsisatları, hökumət idarələri, parlament və hökuməti xalqın müstəqil yaşamaq və fəaliyyət göstərmək hüququnu təsdiq etdi. Həsən bəy Ağayev bildirdi ki, daxildən və xaricdən güclü təsirlər olmasına baxmayaraq bir il ərzində böyük işlər görülmüşdür: «Azərbaycan parlamenti demokratik əsaslarla qurularaq, məmləkətdə yaşayan rus, erməni, gürcü, yəhudi və qeyri-millətlərin qanunverici orqanına çevrilmişdir. Azərbaycan parlamenti və yaxın gələcəkdə Ümumazərbaycan Müəssisələr Məclisi bu işlərdə daha fəal surətdə çalışacaqdır».

Azərbaycan xalqının bir il ərzində xeyli şəhid verdiyini deyən H.Ağayev ölkəmizin rifahı, nıcatı üçün canlarını fəda etmiş şəhidlərin xatirəsinə abidə qoyulması üçün deputatlara yaradılacaq fonda bir günlük məaşlarını keçirməyi təklif etdi. Bakının, paytaxtımızın gözəl bir yerində qoyulacaq abidə həmişə bizim nəsillər üçün

ities. The parliament paid attention to bills which could pave the way for the reforms in the agrarian sphere. On February 4, 1919, an agrarian commission was formed. It was chaired by S. Agamalioglu from the fraction of «Hummet», and it consisted from the memories of different political fractions. The commission was charged to develop the bills «On the Land Reform». The session held on April 23 of the same year the agrarian commission attempted to discuss the forms of property and recommended to liquidate the properties of landlords, private entrepreneurs and others.

Taking into account the continuing threat and danger of Denikin the parliament thought it necessary to discuss the measures undertaken by the government. The session held on June 5, 1919, the parliament called the government to take more constructive and decisive steps for the protection of the national interests. Chairman of the Cabinet of Ministers N. Usubbeyli informed about his meeting with General Corey, new commander of the allied troops. Corey had declared that nobody could cross the frontiers of Azerbaijan, and those who would do it, would be arrested at once. N. Usubbeyli had declared to the General that though Denikin and the allied command had given Azerbaijan their guarantees, the opposite party was speaking about a new demarcation – the Zagatala-Gizilburun line: «The English told us that Daghestan is in safety, the White Army will occupy Petrovsky only as a base, they will not cross the border. All this led us not to render assistance to Daghestan. The defeat of Daghestan threatens our borders».

The fractions disclosed their views concerning the speech of N. Usubbeyli. A. Pepinov from the fraction of «Socialists» mentioned that the Republic of Azerbaijan was living hard days and its foundations were laid several months ago: «The labors saved from the oppression of despotism as

bir xatirə, bir anma yeri, istiqlaliyyət fikri, istiqlaliyyət duyğusu, iftixar yeri olacaqdır.

Bayram münasibəti ilə Azərbaycan parlamentinə Gəncə hərbi məktəbi, Gürüstandakı Tiflis Müsəlman Şurası, Kazan şəhərindən də təbriklər gəlmişdir.

Azərbaycan Cümhuriyyətinin bir illiyi münasibəti ilə baş nazir Nəsim bəy Usubbəyli Azərbaycan vətəndaşlarına müraciət etdi. Müraciətdə bu bayramın daima ümumazərbaycan vətəndaşları üçün müqəddəs qalacağı bildirilirdi: «Milli dövlətimiz bir ildən artıqdır ki, milli bayrağı altında azad və müstəqil yaşayır. Xalq çarizm dövründə ən ağır tarixi keçmiş, onun həyatı, mədəniyyəti və müqəddəs işləri ayaqlar altına atılaraq məhv olmaqla qarşılaşmışdır. Biz çar Rusiyasında hər bir hüquqdan və mədəni tərəqqidən və ən adi siyasətdən belə məhrum olmuşduq. Bizim arzularımız qəti surətdə əzilir və ayaqlar altına atılırdı. Bizim gözümlərimizin qarşısında bolşevik hərəmərcliyi baş vermiş, evlərimiz talan və qarət edilmiş, uşaqlar və qadınlarımız böyük fəlakət və müsibətlərə düşmüşdülər.

Xalqımız mətanətli, əzimli qətiyyət nümayiş etdirərək, istiqlalını düşünərək yaşayır və əbədi müstəqil və azad yaşamaq yolu seçib, onu davam etdirir. Bu bir il ərzində biz yorulmadan işlədik və işimizlə dövlətimizi möhkəmləndirdik, cəmiyyətin aşağı sinfinə milli dövlət yaratmaq hissini aşıladıq və göstərdik ki, xalq və millət deputatlarının getdikləri yol xalqın azad fikri və məslək yoludur. Bu az vaxt ərzində Azərbaycan türkləri özlərinin azad və müstəqil yaşamağa layiq olduqlarını göstərərək, dövlət təşkilində istedad və qabiliyyətlərini sübut etdilər».

N.Usubbəyli dövlətin bütün sahələrdə səmərəli fəaliyyət göstərdiyini də bildirdi: «İndi Azərbaycan Müəssisələr Məclisi seçkilər ərafəsindədir. Təsis Məclisində Azərbaycan xalqı öz fikri və rəyini aşkar edəcəkdir. İstiqlaliyyəti müdafiə etmək və mühafizə etmək ümumazərbaycan xalqı-

a result of the Russian revolution, the nations saved from the yoke of tsarism have restored their rights, but the despotic forces have not yet lost the hope, they want to return their former positions. They join either in Siberia, or in Kuban, or Don and bring into subjection the small nations».

The «Socialists» think that the European imperialists render close assistance to the forces active in Russia, supply them with arms, ammunition and other necessities. At present the world imperialism tries through the Russian generals to captivate the liberated nations again and to restore the Russian despotism. Those destructive forces make a skilful use of such a thing that the small nations are unable to resist strongly. The events demonstrated that they were right in choosing Daghestan, because the government of Daghestan, the country wholly could not resist, because of its weakness.

The Socialist fraction expressed its deep concern that the war would step from Daghestan to Azerbaijan. They considered the steps undertaken by the government were not decisive and advised to revise the actions of the English who defended the White Army: «The English government makes concessions to Denikin and tries to regulate the situation, but it does not produce any effect and avoid the danger. Determination of a new line of demarcation in the south of Petrovsky by the English command on June 11, 1919, means that the English reconcile with the occupation of Daghestan».

The «Socialists» proposed to publish the telegrams disclosed by the prime minister, they hoped that the people would make its own inferences. «If we turn our face to the democratic states of Europe and ask for help, then they will ask what our nation did for the motherland, for its sovereignty, what did it do in the face of the danger? If we just capitulate to this threat, to this danger, then

nın müqəddəs vəzifəsidir. Çünki təhlükə və təhdid hələ dəf olunmayıb.

Azərbaycan vətəndaşları Mayın 28-ni böyük və ümumi bir bayram hesab edib, hər kəs özünü bərabər hüquqlu Azərbaycan vətəndaşı hesab etməlidir. Azərbaycan xalqının birlik və ittifaqına inanaraq və buna ümid edərək Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ikinci ilinə qədəm qoyuruq».

Azərbaycan parlamentinin 1919-cu ilin yay aylarında keçirilən sessiyalarında «Müəssislər-Məclisinə seçkilər haqqında», «Azərbaycan təbəəliyi haqqında» «Bakı Darülfunun təşkili haqqında» və s. qanun layihələri parlament müzakirələrinə çıxarıldı, iqtisadiyyat və səhiyyə sahəsində lokal qanunlar verildi, sosial-iqtisadi və təsərrüfat fəaliyyətinə kömək edəcək bir sıra qanunlar qəbul edildi. Parlament aqrar sahədə də islahatlara yol açacaq qanun layihələrini diqqətdə saxlayırdı. «Torpaq islahatı haqqında» qanun layihəsinin hazırlanması ilə əlaqədar olaraq 1919-cu ilin fevralın 4-də hümmətçi S.Ağamalıoğlunun sədrlik etdiyi müxtəlif siyasi fraksiyaların nümayəndələrindən parlamentin aqrar komissiyası yaradıldı. Parlament komissiyasının həmin ilin 23 aprelində keçirilən iclasında aqrar komissiya mülkiyyət formalarını müzakirə etməyə cəhd göstərərək mülkədar, xüsusi sahibkar və digər formalarının ləğv edilməsi məsələsini gündəliyə məsləhət gördü.

Parlament Denikin təhlükəsinin davam etməsini nəzərə alaraq hökumətin gördüyü tədbirləri müzakirə etməyi zəruri hesab etdir. 1919-cu ilin iyunun 5-də keçirilən iclasda parlament hökuməti dövlət maraqlarının müdafiəsi üçün daha əməli və qəti tədbirlər görməyə çağırırdı. Nazirlər Kabinetinin sədri N.Usubbəyli müttəfiq qoşunlarının yeni komandanı general Q.Kori ilə görüşləri barədə məlumat verdi. General Kori bildirdi ki, Azərbaycan hüduqlarını heç kəs keçə bilməz və keçənlər dərhal həbs ediləcəklər. N.Usubbəyli isə generala

they will say that only a group of people wanted to have this sovereignty, it was not the desire of the whole nation. Therefore, the whole nation must rise for struggle, fight together with the Georgian people and win the sympathy of all the world democracy. Because we are right. If the sovereignty of Azerbaijan passes this examination, this test, then all the world will be obliged to recognize our right».

The fraction of «Musavat» disclosed its attitude to the said in the parliament, as an example they demonstrated a newspaper published by the representative of the army of Denikin in Batumi. The newspaper said that according to the news from Tiflis the army of Denikin had already captured Baku and the Russian flag was waving on the building of the Azerbaijan Parliament. On the eve of the attack of Denikin's army there had been attempts to resist in some enterprises, but the Moslem population had not been eager to resist. The government had remained neutral, the population had obstructed the parties and organizations to resist, as a result, making use of the riot, the army of Denikin had entered the city and raised the Russian flag. The fraction of «Musavat» disclosed its position to the information in newspapers and came to such a conclusion that the former tsar generals were not yet reconciled with their defeat. «Celebration of the day of independence in the history of Baku for the first time without any instigation and propagation on May 28, 1919, shows that this nation can not be easily threatened», they said.

M. E. Rasullzadə, who spoke at the session, proposed the parliament to charge the government to announce a general mobilization and begin was preparations with the enemy and toughen the laws. On condition of accountability to the treasury to allot necessary sum of money for it, to appeal to the world nations, which have determined their fates, for defending us, as well

bildirib ki, Denikin və müttəfiq komandanlığın Azərbaycana təminat vermələrinə baxmayaraq, onlar yeni demarkasiya Zaqatala - Qızılburun xətti haqqında danışımağa başlayıblar: «İngilislər bizə dedilər ki, Dağıstan təhlükədə deyil. «Ağ ordu» Petrovskini ancaq baza olaraq tutacaq və bizə tərəf keçməyəcəklər. Bütün bu vədlər bizim Dağıstana kömək etməməyimizə gətirib çıxardı. Dağıstanın məğlub olması sərhədlərimizi təhdid altında saxlayır».

N.Usubbəylinin məlumatı ətrafında fraksiyalar çıxış edərək öz mövqelərini bildirdilər. Sosialist fraksiyasından Ə.Pepinov Azərbaycan Cümhuriyyətinin çətin günlər keçirdiyini və onun əsasının bir neçə ay əvvəl qoyulduğunu qeyd etdi: «Rusiya inqilabı nəticəsində istibdad zülmündən qurtaran zəhmətkeşlər, çarizm zülmündən xilas olan millətlər öz hüquqlarını bərpa etdikdən sonra, müstəbid qüvvələr ümidlərini kəsməyib, keçmiş mövqelərini qaytarmaq istəyirlər. Könüllü Ordu gah Sibirdə, gah Kubanda, gah da Donda birləşərək xırda millətləri tabe edirlər».

Sosialistlər hesab edirdilər ki, Rusiyada fəaliyyət göstərən qüvvələrə Avropa imperialistləri yaxından dəstək verirlər və onlara silah, sursat və digər yardımlar edirlər. Hal-hazırda dünya imperializmi, rus generalları vasitəsilə məhkumluqdan xilas olmuş xalqları yenidən əsarətə almaq və Rusiya istibdadını bərpa etməyə çalışırlar. Həmin dağıdıcı qüvvələr xalqların gücü müqavimət göstərə bilməməsindən məharətlə istifadə edirlər. Hadisələr göstərdi ki, Dağıstanı seçməkdə onlar haqlı imişlər, çünki Dağıstan hakimiyyəti, ona rəhbərlik edən hökumət zəif olduğundan müqavimət göstərə bilmədi.

Sosialist fraksiyası müharibənin Dağıstandan Azərbaycana keçəcəyindən dərin narahatçılıq keçirirdi. Onlar hökumətin gördüyü tədbirləri qətiyyətli addımlar hesab etməyərək «ağ ordunu» müdafiə edən ingilislərin fəaliyyətini bir daha təftiş

as to the parliaments of these nations, to call them to protest against the aggression of Denikin. The fraction proposed to send armed voluntaries to Daghestan and render them any kind of assistance, including financial assistance, which the parliament took into account.

After the discussions in the parliament on May 8, 1919, there was a tremendous meeting of the workers of the industrial districts of Baku (Balakhani, Zabrat, Ramana). The participants demanded from the government to take urgent measures for the defense of Azerbaijan. The demands were not connected only with the threat of Denikin, it was also aimed at the hypocritical policy of the English command.

The Azerbaijan Parliament and government were under the threat of foreign military aggression, nevertheless, they continued their activities. Despite the critical situation the government paid a special attention to the land reform, tried to implement consistent measures raised by the parliament. As far as June 22, 1918, the Azerbaijan Government stopped the execution of the law on the land reforms adopted by the Transcaucasian Seim. According to the adopted resolution the land reform would not be conducted till the new law of the parliament. Because of that the lands were returned to respective structures. The minister of Agriculture Kh. Sultanov was charged to prepare the materials connected with the agrarian issues for the discussion in the parliament, as well as the proposals concerning the re-establishment of the land committees, or their liquidation.

On February 24, 1919, the government resolved to set up the department of the agrarian reforms and water supply in the ministry of Agriculture. The same resolution provided the creation of the post of the chief of the department of the agrarian reform and deputy inspector for the water supply department.

etməyi məsləhət görürüdürlər: «İngiltərə hökuməti Denikinə güzəştə getmək hesabına vəziyyəti nizamlamağa çalışması da bir nəticə vermür və təhlükəni sovuşdurmur. 1919-cu il iyulun 11-də ingilis komandanlığı Petroviskidən cənubda yeni demarkasiya xəttini müəyyənləşdirməsi faktiki olaraq Dağıstanın işğal olunması ilə barışmaq deməkdir».

Baş nazirin parlamentdə elan etdiyi teleqramları dərc etməyi təklif edən sosialistlər xalqın bu məlumatlardan nəticə çıxaracağına ümid etdiklərini bildirdilər: «Üzümüzü Avropa demokratiyasına tutub ondan yardım istəsək, o zaman Avropa bizə deyər ki, millət Vətən və istiqlaliyyət uğrunda nə etdi, təhlükə qarşısında nə işlər gördü. Əgər bu təhlükə daxil olan kimi təslim olsaq, onda deyəcəklər ki, bu istiqlaliyyəti bir qrup adam istəyirdi və bu bütün millətin arzusu deyildi. Ona görə də bütün xalq mübarizəyə qalxmalı, gürcü xalqı ilə bərabər gedərək, müqavimət göstərüb, bütün dünya demokratiyasının rəğbətini qazanmalıyıq. Çünki haqq bizimdir. Azərbaycan hürriyyəti bu imtahandan çıxsın, onda bütün dünya haqqımızı tanımağa məcbur olacaqdır».

«Müsavət»-in parlament fraksiyası müzakirə olunan məsələyə münasibət bildirərək Denikin ordusunun Batumda olan nümayəndəsinin nəşr etdirdiyi qəzetdən nümunə gətirərək parlamentarilərə müraciət etdi. Tiflisdən gələnlərin dediyinə görə, Denikin ordusu Bakını almış və rus bayrağını parlament üzərinə sancmışdır. Denikin ordusunun hücumu arafəsində bəzi müəssisələrdə müqavimətə təşəbbüs göstərilmiş, lakin müsəlman əhali müqavimət göstərmək istəməmişdir. Hökumət bitərəf qalmış, müqavimət göstərmək istəyənlərə (partiyalara) yerli əhali mane olmuş, nəticədə ixtişaşdan istifadə edərək şəhərə daxil olmuş Denikin ordusu rus bayrağını qaldırmışdır. Qəzetlərdə nəşr olunan məsələyə münasibət bildiren «Mü-

On June 6, 1919, to speed up the agrarian reforms the government adopted another resolution for rendering all round assistance to the Ministry of Agriculture. The said ministry was charged to submit the draft resolution on the agrarian reforms to the Cabinet of Ministers till the end of June. The fraction of «Musavat» developed its own bill on the land reform and submitted to the agrarian commission of the parliament. The reform program was discussed by other parliamentary commissions as well. According to the bill, the share of lands exceeding the norm had to be confiscated from the legal and physical persons and transferred to the fund of the state treasury. According to the bill, the landless and settled population with less land, as well as physical and legal persons equal to them were provided with lands from the treasury fund in conformity with the determined norm.

The bill, which was submitted to the commission of the parliament, also regulated the share of lands to be given to nomadic cattle-breeders. Utilization of the water sources, irrigation systems and installations and others in the republic remained as in the past till the adoption of a new law. According to the regulations, the land fund allotted for the population of the republic included the territories of villages, settlements, suburban territories of towns. Lands located in the suburbs of towns, but not included into the fund of their property, were allowed to be used for agricultural purposes.

According to the bill submitted to the parliament, the lands of physical and legal persons exceeding the norm, as well as lands cut and taken from other funds, and the lands shown below were not distributed and included into the treasury fund for ever: a) forests; b) summer and winter pastures; c) lands drained by the usage of melioration and other technical means, as

savat» fraksiyası belə hesab edir ki, keçmiş Rusiya generaları hələ də məğlubiyyətləri ilə barpışa bilmirlər. 1919-cu il mayın 28-də heç bir təhrik, təşviqat olmadan, Bakı tarixində misli görünməmiş istiqlaliyyət bayramının qeyd edilməsi, onu göstərir ki, bu milləti asanlıqla təhdid etmək olmaz.

İclasda çıxış edən M.Ə.Rəsulzadə təklif etdi ki, parlament, hökumətə səlahiyyətlər verib, ümumi səfərbərlik elan etməli, sərt qanunlarla düşmən əleyhinə müharibə hazırlığına başlamalıdır. O, xəzinəyə hesabat vermək şərti ilə bu işlərə lazım olduğu qədər pul buraxılmasını vacib hesab etdi və Azərbaycan parlamentini öz müqəddəratını müəyyən etmiş xalqları müdafiə etmək üçün dünya xalqları və parlamentlərinə müraciət edərək, Denikin tacavüzünə qarşı öz etirazlarını bildirməyə çağırdı. Fraksiyaların təklifi ilə parlament komitəsində dağstanlılara silahlı könüllülər göndərilməsi, pul vəsaiti də daxil olmaqla hər cür yardım edilməsi nəzərdə tutulurdu.

Parlament müzakirələrindən sonra, 1919-cu il iyunun 8-də Bakı şəhərinin Balaxanı, Zabrat, Ramana sənaye rayonlarında fəhlələrin böyük mitinqi oldu və onlar hökumətdən Azərbaycanın müdafiə olunması üzrə təcili tədbirlər görülməsini tələb etdilər. Tələblər təkcə Denikin təhlükəsi ilə deyil, ingilis hərbi komandanlığının ikiüzlü siyasətinə qarşı da çevrilmişdi.

Azərbaycan parlamenti və hökuməti xarici hərbi müdaxilə təhlükəsi qarşısında olsa da fəaliyyətini davam etdirirdi. Yarınmış gərginliyə baxmayaraq hökumət torpaq islahatlarına xüsusi diqqət yetirir, parlament tərəfindən qaldırılan məsələləri həyata keçirmək üçün ardıcıl tədbirlər görməyə çalışırdı. Hələ 1918-ci il iyunun 22-də Azərbaycan hökuməti Zaqafqaziya Seyminin torpaq islahatları haqqında qəbul etdiyi qanunun icra olunmasını dayandırdı. Qərara görə, parlament çağırılana qədər torpaq islahatları keçirilməsi nəzərdə tutulmurdu. Qərar verilənə qədər tutulmuş

well as lands unfit for usage; d) lands of mosques and churches; e) lands used by the agro-chemical departments, as well as those belonging to educational institutions, cultural-enlightenment institutions, charity lands, lands of hospitals, military departments, lands of public organizations which acquire national importance; f) lands used for the mining industry; g) mineral water and other lands of medicinal importance with the adjoining territory necessary for their sanitary protection, and territories necessary for creating health-recreation entities together with the adjoining territories; h) territories of reserves and nature monuments; i) territories of habitations of historical and archeological importance, territories enclosing mosques, churches and other monuments, castles and territories of the historical monuments equal to them, lands used for agricultural experiments and others of public importance. The bill submitted to the parliament provided the development of special rules for allowing the use by the population of forests, pastures, forests for producing building materials and others which form a part of the treasury fund and not given to the population.

The rules provided the alienation of the parts of the territories of yards, gardens and orchards of individual owners exceeding the norm given below: in rural – gardens, orchards and territories of yards from 25 desyatins to 75 desyatins, in urban territories – from 5 desyatins to 7,5 desyatins.

The commission thought that the size of the land kept for the owners had to be determined by the district commissions and sent to the Council attached to the Ministry of Agriculture for approval.

According to the draft, the land in common use and lands from other funds were redistributed and given to private property in the norm as provided by the law. It also said that irrespective of one's position no one could own more than 75

torpaqlar müvafiq strukturlara qaytarıldı. Əkinçilik naziri X.Sultanova, parlamentin müzakirəsinə çıxarılacaq aqrar məsələlərlə bağlı materialları toplamaq, torpaq komitələrinin yenidən qurulması və ya ləğv edilməsi barədə təkliflərini hazırlamaq tapşırıldı.

1919-cu il fevralın 24-də Əkinçilik Nazirliyində aqrar islahatlar və su təsərrüfatı üzrə şöbənin yaradılması barədə hökumət qərar qəbul etdi. Eyni zamanda aqrar islahat şöbəsinin müdiri və su təsərrüfatı müfəttişinin müavini vəzifələri yaradıldı.

1919-cu il iyunun 6-da hökumət aqrar islahatları sürətləndirmək məqsədilə Əkinçilik Nazirliyinə hərtərəfli yardım göstərilməsi barədə daha bir qərar verdi. Əkinçilik Nazirliyinə iyunun sonlarına qədər aqrar islahatlar layihəsini Nazirlər Kabinetinin müzakirəsinə çıxarmaq tapşırığı verildi.

«Müsavat» partiyası torpaq islahatlarının Əsasnamə layihəsini hazırlayıb Azərbaycan Cümhuriyyəti parlamentinin aqrar komissiyasına təqdim etdi. İslahat proqramı parlamentin digər komissiyalarında da müzakirə edildi. Layihəyə görə, hüquqi və fiziki şəxslər üçün müəyyən edilmiş normadan artıq olan torpaq sahələri alınaraq dövlət xəzinəsi fonduna daxil edilməli idi.

Əsasnaməyə görə torpaqsız və aztorpaqlı oturaq əhaliyə, həmçinin onlara bərabər tutulan fiziki və hüquqi şəxslərə dövlət xəzinəsi fondu hesabından müəyyən edilmiş normaya uyğun torpaq ayrılırdı.

Parlament komissiyasına təqdim edilən Əsasnamənin layihəsində respublikanın köçəri maldar əhalisinə veriləcək torpaq payları da tənzimlənirdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində su ehtiyatlarından istifadə, suvarma sistemləri, qurğular və s. yeni qanunvericilik qəbul edilənə qədər əvvəlki qaydada saxlanılırdı. Əsasnaməyə görə, respublika əhalisi üçün ayrılan torpaq fonduna həm kənd, həm də şəhəratrafi yaşayış yerlərinin sahə-

desyatins of land, which was the maximum limit.

The bill charged the ministries of Agriculture and Property and their local commissions in districts, to conduct land reform. The local commissions consisted of ten persons elected by the villages with the participation of the district commissions, with two representatives from each village. The district commissions were formed by one representative from each village from different territories determined by the Ministry of Agriculture.

These commissions also included six persons elected at the meeting of the district. To provide transparency the composition of the agrarian commissions was announced to the public.

According to the law the sessions of the district commissions were chaired by the judge of the local court. The district sessions were attended by special persons sent by the Ministry of Property with the consent of the Ministry of Internal Affairs. The chairmen of the district commissions were appointed by the Minister Labor from among the persons who knew the land issue very well. Besides the chairman, the commissions included a secretary and several land-surveyors appointed by the Minister of Agriculture.

By the decision of the agrarian commission the lands of treasury, dynasty, churches, monasteries, as well as the lands of legal persons and land owners were transferred at the disposal of the land commissions due to the Regulations of the Transcaucasian Commissariat of December 16, 1917. The execution of the provisions of the reform program on the determination of the norms of land of the Transcaucasian Seim dated March 7, 1918, were stopped in the territory of the Republic of Azerbaijan.

With the accumulation of experience a kind of democracy began to emerge in the Azerbaijan parliament. The parliamen-

ləri daxil edilirdi. Şəhər ətrafında yerləşən lakin şəhər mülkiyyətinə daxil edilməyən torpaqlardan istifadəyə də icazə verilirdi.

Parlamentə təqdim edilən layihəyə görə, bu vaxta qədər fiziki və hüquqi şəxslərə məxsus olmuş normadan artıq torpaqlar, həmçinin digər fondlardan kəsilib götürülən və aşağıda göstərilən torpaqlar yenidən bölüşdürülməyərək həmişəlik dövlət xəzinəsinə daxil edilirdi: a) meşələr; b) yaylaqlar və qışlaqlar; c) qurutmaq üçün meliorasiya və digər texniki üsullardan istifadə edilən, habelə yararsız olan torpaqlar; ç) məscid və kilsəyə məxsus vəqf torpaq mülkiyyəti; d) aqrokimyəvi idarələrin istifadəsində olan torpaqlar, həmçinin təhsil müəssisələrinə, mədəni-maarif, xeyriyyə, xəstəxana, hərbi idarələr və digər ümumdövlət əhəmiyyəti kəsb edən ictimai təşkilatlara məxsus torpaqlar; e) dağ-mədən sənayesi üçün istifadə edilən torpaqlar; ə) mineral sular və müalicə əhəmiyyətli torpaqlar belə ərazilərin sanitariya cəhətdən qorunması üçün və kurort təsərrüfatının yaradılması məqsədilə ətraf ərazilərə məxsus olan torpaqlarla birlikdə; f) təbiət və qoruq abidələrinə daxil olan torpaqlar; g) tarixi və arxeoloji əhəmiyyətli şəhər məskənləri, yaşayış yerləri, qazıntı aparılan sahələr, məscid, kilsə və digər abidələrə yaxın ərazilər, qalalar və onlara bərabər tarixi abidələrin əraziləri, kənd təsərrüfatı təcürübəsi aparmaq və digər ictimai əhəmiyyət kəsb edən torpaqlar.

Parlamentə təqdim olunmuş layihədə əhaliyə verilmədən, dövlət xəzinəsinə daxil edilmiş meşələrdən, otlaplardan, tikinti materialı hasil etmək və s. işlər üçün əhalinin istifadəsini təmin etmək məqsədi ilə xüsusi «Qaydalar» hazırlamaq nəzərdə tutulurdu.

Əsasnamədə fərdi sahibkara məxsus həyatıyanı sahələrin və bağların aşağıda göstərilən normalardan çox olan hissələri dövlət tərəfindən özgəninkiləşdirilirdi: kənd yerləri üçün 25 desyatindən 75 des-

tarians founded the tendency of a responsible government institution. The submission of the enquiry to the prime minister concerning the resignation of the members of the government and its discussion democratically in the parliament, and the reply to the inquiry of G. Garabeyli, from the fraction of «İttihad», in the June of 1919, allows determine the authorities of each independent branch of power. G. Garabeyli in his enquiry to the parliament demanded to clarify the reasons of why H. Shahtaktinsky, who had great services in the progress of enlightenment which the nation greatly needed, and his deputies A. Amirov and A. Rzayev want to resign from the occupied posts. The second enquiry wanted to know how the 900 000 roubles sent to Nakhchevan for the starving population were spent. The enquiry pointed out that Rashid Ismailbeyov, who had committed grave crimes against the state, had been freed by the judge after paying off mortgage in the sum of 1000 roubles, which worried the parliamentarian. G. Garabeyli explained to the parliament the reason of his enquiry. The fraction thinks it is not to the point to interfere into the affairs of the government. But for the sake of the common work they are very important. Those who know H. Shahtaktinsky describe him as a man with great experience in the sphere of enlightenment, therefore, his dismissal causes great anxiety. What concerns the second enquiry, I can say that R. İsmayilbeyev committed a lot of illegal things in the past. When he served in Russia, in Iran he betrayed his country. In this case he has taken a big sum from the ministry, instead of taking it to İrevan and distribute among the population, he has spent it himself. Such a man has been released and is free till the trial. We can not reconcile with the fact that a man who has plundered the property of the people is freely living at his own will.

yatına qədər olan bağlar və həyətyanı sahələr, şəhər ərazilərində isə 5 desyatından 7,5 desyatına qədər olan sahələr aid edilirdi.

Komissiya nəzərdə tuturdu ki, sahibkarlar üçün saxlanılmış torpaqların ölçüləri qəza komissiyaları tərəfindən müəyyən edilir və təsdiq edilmək üçün Əkinçilik Nazirliyi nəzdindəki Şuraya göndərilir.

Layihəyə görə, birlikdə istifadə edilən torpaq və digər fondlardan tutulan ərazilər yenidən bölüşdürülərək hər bir şəxsə normada nəzərdə tutulan qədər ayrı-ayrılıqda mülkiyyətə verilməli idi. Eyni zamanda göstərilirdi ki, kimliyindən asılı olmayaraq heç kəs 75 desyatından artıq torpağa sahib ola bilməz. 75 desyatın maksimum hədd müəyyən edilirdi.

Əsasnamədə aqrar islahatın keçirilməsi Əkinçilik və Əmlak Nazirliyinə və onların yerlərdə təşkil etdikləri qəza və rayon komissiyalarına həvalə edilirdi. Qəza komissiyaları qəza idarə orqanları tərəfindən hər kənd cəmiyyətindən iki nəfər olmaq şərti ilə çağırılan qəza yığıncağında seçilmiş 10 nəfərdən ibarət tərkibdə olurdu. Rayon komissiyaları isə Əkinçilik Nazirliyi tərəfindən müəyyən edilmiş ərazilər üzrə bölüşdürülərək hər birindən bir nəfər olmaq şərti ilə kəndlərdən seçilirdi.

Bu komissiyaların tərkibinə rayon üzrə keçirilmiş yığıncaqda seçilən 6 nəfər nümayəndə də daxil edilirdi.

Aşkarlığı təmin etmək üçün aqrar komissiyaların tərkibi hər bir rayon üzrə əhaliyə elan olunaraq ictimaiyyətin nəzərinə çatdırılırdı.

Qanuna görə, qəza müşavirlərinə yerli ədalət məhkəməsi hakimi sədrlik edirdi. Rayon müşavirlərinə isə Daxili İşlər Nazirliyinin razılığı ilə əmlak naziri tərəfindən bir nəfər xüsusi şəxs təyin edilirdi. Qəza və rayon aqrar komissiyalarının sədrləri əmək naziri tərəfindən torpaq işini yaxşı bilən şəxslərdən müəyyən edilirdi. Komissiyaların tərkibinə sədrdən başqa əkinçilik naziri tərəfindən təyin edilən

In his reply to the inquiry Prime Minister N. Usubbeyli pointed out that the parliament interfered into the issue of the dismissal of the civil servant in the case when there was some political reason. He said that there were 11 posts of ministers in the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan: «In reality it is a big number for small states. The neighbouring republics have all reduced the number of their ministries. We may also do it in future. In Georgia they have merged several ministries. We are also thinking about it. You know, in the former government I was the minister of Enlightenment and Religious Affairs. In the new government I left it. We appointed Hamid bey to that post. I respect him very much. When we invited him to the post of the deputy minister, many people objected. We worked together for seven months. If there were anything wrong, I would have dismissed him seven months ago. Hamid bey was engaged not only in the issues of enlightenment, but also print house, paper supply, religious conviction. He told me that the said duties were difficult for him. My answer to him was that his ministry was in charge of many issues, asked him to write a kind of presentation and give it, we shall discuss it in the government. But Hamid bey abandoned the work and left it without any information. As prime minister and minister of interior I had a lot to do. Particularly we worked hard when the workers went on strike. Despite my recommendations Hamid bey said that he did not want it by telephone to the minister in a manner not suiting a civil servant. I told him that the post is the post of a civil servant, when somebody resigns it should be reported to the prime minister. Instead of all this Shahtakhtinsky resigned.»

In connection with the second inquiry the prime minister said: «The event has taken place in Tiflis, therefore it must be regulated by the international law. At

katib və bir neçə torpaqölçən nümayəndə daxil idi.

Parlamentin aqrar komissiyanın qərarı ilə Zaqafqaziya Komissarlığının 16 dekabr 1917-ci il tarixli Əsasnaməsində nəzərdə tutulan xəzinə, xanədan, kilsə, monastır, həmçinin hüquqi şəxslər və sahibkarlara məxsus torpaqların torpaq komitələrinə verilməsi və Zaqafqaziya Seyminin 7 mart 1918-ci il tarixli torpaq normalarının müəyyən edilməsi haqqında islahat proqramının icra edilməsi Azərbaycan Respublikası ərazisində dayandırılırdı.

Azərbaycan Parlamentinin təcrübəsi artdıqca, parlament demokratiyası yaranır və inkişaf edirdi. Parlamentarilər məsuliyyətli hökumət institutu ənənəsinin əsası qoyurdular.

Azərbaycan parlamentində hökumət üzvlərinin istefası ilə bağlı baş nazirə ünvanlanmış sorğunun demokratik əsaslarla müzakirəyə çıxarılması və 1919-cu ilin iyununda «İttihad» fraksiyasının sədri Q.Qarabəylinin ünvanladığı sorğuya cavab verilməsi müstəqil hakimiyyət qollarının səlahiyyət hədlərini müəyyən etməyə imkan verir. Q.Qarabəyli parlamente göndərdiyi sorğuda maarifə böyük ehtiyacı olan millətin bu yolla da tərəqqi etməsinə böyük xidmət etmiş H.Şahtaxtinski və onun müavirləri A.Əmirov və F.Rzayevin tutduqları vəzifədən getmək istəklərinin səbəblərinin aydınlaşdırılmasını tələb edirdi. 2-ci sorğu isə Naxçıvanda açıqdan əziyyət çəkən xalqa göndərilən 900 min rublün hansı məqsədlər üçün israf edilməsi ilə bağlı olmuşdu. Sorğuda göstərilirdi ki, dövlətçilik əleyhinə qatı cinayətlər törətmiş Rəşid İsmayilbəyovun 10 min rubl girov qoymaqla Tiflis məhkəməsi tərəfindən azadlığa buraxılması narahatçılıq doğurub. Q.Qarabəyli «İttihad» fraksiyasının sorğu göndərməsinin hansı məqsəd daşdığını parlamentarilərə izah etdi. Fraksiya belə hesab edir ki, bizim hökumətin işlərinə müdaxilə etməyimiz yersizdir. Lakin ümumi işləri-

present the case is investigated in Tiflis by the Georgian court. The Azerbaijan Government can not interfere into the affairs of the Georgian court. If even the case had taken place in Baku, again, the government could have not interfered the affairs of the court in conformity with the democratic tendencies. In Azerbaijan there is an equality in the court. The government will not dare neither to interfere into the work of the independent court, nor imprison a person liberated by the judge and bring judges against him. The court in Tiflis has grave charges against him. İsmayilov's house has been searched, but nothing was found. Nevertheless, it is proved that he has committed the crime, I suppose that he must leave the Azerbaijan Turks.»

The fraction of «İttihad» suggested to the parliament to discuss the bill «On the Elections to the Assembly of Enterprises» in the third reading. The bill passed the third reading and together with Article 68, which was debatable, was adopted.

The 47th session of the parliament to be held on June 12, 1919, did not take place because of the lack of quorum, 42 parliamentarians were included into the list and signed, 34 of them did not come to the session.

There was also the practice in the Azerbaijan Parliament to cross the floor, that is, to pass from one fraction to another. Jəلیل Sultanov left the fraction of non-partisans on June 16, 1919, and joined the fraction of «Musavat», about which he informed the Presidium of the parliament with an application. According to changes made in the regulations of the parliament anyone who twice missed its sessions with no sound reason was excluded from the parliament. J. Sultanov was on an official trip to Tiflis for ten days to take part at the Transcaucasian conference as an advisor on the errand of the government on May 11. But his crossing the floor was announced at the session held

miz üçün bunun təsiri böyükdür. H.Şah-taxtinskiyi tanıyanlar onun maarif işində böyük təcrübəsi olduğunu və bu mənada işdən kənar olmasını təşvişlə qəbul edirlər. İkinci sorğuya gəldikdə isə, onu deyə bilərəm ki, R.İsmayilbəyovun keçmişdə bir çox qanunsuz işlər gördüyü, İranda və rus qulluğunda olan zaman nə qədər xəyanətlər etdiyi məlumdur. Belə olan halda bu adam nazirlikdən vəsait götürmüş və buradan aparılan pulları İrəvan camaatına çatdırmaq əvəzinə onu mənimsəmişdir. Belə bir adam məhkəməyə qədər azad edilərək sərbəst gəzir. Xalqa böyük zərər vurmuş bir şəxsin asudə buraxılmasını məqbul hesab etmirik.

Baş nazir N.Usubbəyli sorğuya cavabında göstərdi ki, parlament məmurun vəzifədən çıxarılmasına o vaxt müdaxilə etməlidir ki, məsələ siyasi məqsəd daşımış olsun. Baş nazir bildirdi ki, Azərbaycan Cümhuriyyətinin Nazirlər Kabinetində 11 nəfər nazir postu vardır: « Əslində kiçik dövlətlər üçün bu çox böyük rəqəmdir. Qonşu Cümhuriyyətlərin hamısı nazirliklərini azaldılar. Ola bilsin ki, biz də gələcəkdə azaltdıq. Gürcülər bir neçə nazirliyi birləşdiriblər. Bizdə də bu barədə işlər gədir. Bilirsiniz ki, keçmiş hökumətdə mən maarif və dini etiqad işləri naziri olmuşdum. Yeni hökumətdə mən maarif naziri vəzifəsində qalmadım və oraya Həmid bəyi təyin etdik. Mənim Həmid bəyə çox xüsusi münasibətim olub. Hətta maarif naziri müavinliyinə onu dəvət edəndə hər tərəfdən etirazlar var idi. Yeddi ay bir yerdə çalışdıq. Əgər hər hansı bir iş olsaydı mən onu müavin olan zamanda çıxardardım. Həmid bəyə tək maarif işləri yox həm də mətbəə, kağız işləri, dini etiqad məzhəb işləri tapşırılmışdı. O mənə dedi ki, bu işlər onun üçün çətinidir. Mənim isə cavabım bu oldu ki, hələlik bu işlər sizin nazirliyin öhdəsindədir və təqdimat yazıb verərsən hökumətdə müzakirə edib baxarıq. Həmid bəy isə işləri başlı-başına buraxıb get-

on May 12. As the Presidium of the Parliament was unaware of his trip for the conference he was dismissed from the parliament for two weeks. But in fact, Kh. Khasmam-madov himself had supplied him with necessary documents and a certificate. The government had paid his travel and accommodation fees. According to the regulations of the parliament J. Sultanov had to warn the Presidium.

The law «On the Increase of the Living Minimum» adopted by the parliament on June 23, 1919, was social in nature and of great importance for improving the social conditions of the population. The law said that by the law of the provisional government of Russia dated June 12, 1917, the persons with wages less than five thousand roubles were freed from paying income taxes. This law was aimed at easing the conditions of the tax payers. The law adopted by the parliament increased the cost of life minimum from 1000 to 5000 roubles.

On June 23 of the same year the parliament adopted the law «On the Institution of the Post of the First Deputy Minister of Finance.» The ministry of Finances was still working in accordance with the legislation of Russia, by making changes and corrections was finding a way out of situation. As far as the law adopted on March 17, 1919, the responsibility for the collection of taxes was laid on a special department in districts and gubernias. On June 16, 1919, the parliament adopted the law «On the Institution of the Post of the Tax Officer attached to the Ministry of Finances.» The laws of the parliament social in nature were aimed at improving the tax system, at strengthening discipline in the system of finances, at improving the social conditions of the population to a certain extent.

In conformity with the law adopted by the parliament on June 10, 1919, a customs house was established at the railway station of Poylu. In conformity with the

mişdir. Mənim həm baş nazir və həm də daxili işlər naziri kimi işlərim çox olurdu. Xüsusilə də fəhlə tətili zamanı çox işləyirdik. Mənim tövsiyyələrimə baxmayaraq Həmid bəy telefonda nazirə, dövlət qulluqçusuna yaraşmayan bir sözlə dedi ki, heç mənim xətrim bunu istəmir. Mən bu vəzifənin bir dövlət işi olduğunu və istefa verilərkən baş nazirə məruzə edilməsinə ehtiyac olduğunu Həmid bəyə bildirdim. Bunun əvəzinə Şaxtaxtinski rəsmi istefa verdi».

Baş nazir ikinci sorğu ilə əlaqədar bildirdi ki, R.İsmayılovla bağlı hadisə Tiflisdə baş verdiyindən bu məsələ beynəlxalq hüquqla tənzimlənməlidir: «Hazırda bu iş Tiflisdəki Gürcüstan məhkəməsi tərəfindən araşdırılır. Azərbaycan hökuməti Tiflis məhkəməsinin işinə qarşı bilməz. Hətta bu iş Bakıda baş versəydi belə hökumət demokratik ənənələrə uyğun olaraq məhkəmənin işinə qarşı bilməz. Azərbaycan Cümhuriyyətində məhkəmə qarşısında hüquq bərabərliyi mövcuddur. Hökumət cəsarət edib müstəqil məhkəmənin işinə müdaxilə və ya məhkəmənin həbsdən buraxdırdığı şəxsi yenidən məsuliyyətə cəlb edə bilməz. Tiflis məhkəməsi Rəşid bəyə ciddi ittiham irəli sürmüşdür. İsmayılovun evində axtarış aparılsa da heç nə tapılmamışdır. Bununla belə, onun cinayət törətməsi təsdiq olunarsa, güman edirəm ki, o Azərbaycan türkləri içindən çıxıb getməlidir».

«İttihad» fraksiyası parlamenta növbəti məsələ kimi «Müəssislər-Məclisinə seçkilər haqqında» qanun layihəsini üçüncü oxunuşunda müzakirəyə çıxarılmasını təklif etdi. Mübahisələrə səbəb olan qanunun 68-ci maddəsi də daxil olmaqla layihə üçüncü oxunuşdan keçərək təsdiq edildi.

Parlamentin 1919-cu il iyunun 12-ə nəzərdə tutduğu 47-ci iclası kворum olmadığından keçirilmədi. Siyahıya daxil edilmiş və imza etmiş 42 deputatdan cəmi 34 nəfəri parlamenta gəlmişdi.

resolution of the same day another customs house was established in Agstafa in the border with Georgia.

The law of the parliament adopted on August 19, 1919, regulated legally the work of the customs houses created in the borders of Azerbaijan. The parliament intended to allot 5114000 roubles since July 1, 1919, for the application of the law «on the organization of the border security for regulating customs relations in the Republic of Azerbaijan.» In conformity with this law customs structures were being formed in the border stations for fighting against the illegal commerce and smuggling of goods. Republican border security detachments were being formed at the border stations. The guards which fulfilled the function of the customs officers were allowed carry their own arms, wear their own clothes and use their own horses. The customs officers were chosen from local people who had won the trust of the local government authorities.

In conformity with the law 99 customs houses were founded in Azerbaijan. The following posts were instituted for the better organization of the customs: a) a customs guard consisting of 25 persons which included two chiefs of the border detachments, two senior officers which had to serve a stations each; b) customs detachments each consisting of a chief and five officers in the districts of Zagatala, Genje and in the districts of Baku, in the same number for the newly created temporary governorship-general Javanshir, and the districts of Zangazur, Shusha, Jabrail and Lenkaran.

To organize the customs work in the border stations better a department of frontier security was formed at the office of the Ministry of Finances. It had to supervise the customs work in the whole country. Necessary finances were allotted to improve the communications in the district border detachments. Wages were appointed for them. Those who joined these detachments vol-

Azərbaycan parlamentində deputatların bir fraksiyadan digərinə keçməsi təcrübəsi də mövcud olmuşdur. Cəlil bəy Sultanov 16 iyun 1919-cu il tarixli iclasında bitərəf fraksiyasından çıxıb «Müsavat» fraksiyasına daxil olması haqqında Rəyasət Heyətinə ərizə ilə müraciət etmişdi. Parlament nizamnamasına edilmiş dəyişikliyə görə, üzürsüz səbəbdən parlamentə iki həftə gəlməyən deputat parlament «nakaz»ına əsasən üzvlükdən məhrum edilirdi. C. Sultanova mayın 11-də Tiflisdə, Zaqafqaziya konfransında müşavir kimi iştirak etməsi üçün hökumət tərəfindən 10 günlük məzuniyyət verilmişdi. Fraksiyanı dəyişməsi isə mayın 12-də keçirilən iclasda elan edilmişdi. Parlamentin Rəyasət Heyəti onun konfransda iştirak etməsi haqqında məlumatsız olduğu üçün parlament «nakaz»ına müvafiq olaraq 2 həftədən sonra deputatlıqdan xaric etmişdi. Haqiqətdə isə Tiflisdəki konfransda iştirak etmək üçün hökumət tərəfindən X.Xasməmmədov özü C. Sultanova sənəd və vəsiqə vermişdi. Hökumət ona yol haqqı da ödəmişdi. Parlament «nakaz»ına görə Sultanov parlamentin Rəyasət Heyətini özü xəbərdar etməli idi.

Qanunverici orqanın 1919-cu ilin iyunun 23-də qəbul etdiyi sosial xarakterli qanunlardan «Yaşayış minimumunun artırılması haqqında» qanun əhalinin sosial vəziyyətini yaxşılaşdırılması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Qanunda göstərilirdi ki, Rusiya Müvəqqəti hökumətinin 12 iyun 1917-ci il tarixli qanununa əsasən gəlirləri 5 min rubla çatmayanlar gəlir vergisindən azad edilirlər. Bu qanun vergi ödəyicilərinin yükünü azaltmağa yönəlmişdi. Parlamentin təsdiq etdiyi qanunla yaşayış minimumu 1000 rubldan 5000 rubla qaldırıldı.

Parlament həmin ilin iyunun 23-də «Maliyyə Nazirinin birinci müavini vəzifəsinin təsis olunması haqqında» qanun layihəsi qəbul etdi. Maliyyə nazirliyi hələlik öz işində ənənəvi Rusiya qanunvericiliyinə istinad edir, onlara düzəliş və əlavələr et-

məntarılıq deyil, maaş almırdılar. The law «On the Customs of Azerbaijan» adopted by the parliament said that the customs duty for the export and import of goods for a certain period would be deducted due to the rules of the Customs House of the Russian Empire and the instruction of the chief of the Frontier Security of Russia dated December 7, 1912.

The parliamentarians proposed to make some changes to the procedure of submitting enquiries to the parliament – the highest legislative body of Azerbaijan. If the enquiry is made with the signature of five persons, and if they are not satisfied with the answer of the government, then the enquiry was changed. This time the parliament obliged the government to reply the inquiry. The application of this rule was aimed at preventing the government to neglect the inquiry. Another proposal provided its consideration first by the commission. The parliamentarians proposed one more issue: before the discussion of the inquiry by the commission it was put into vote. According to the rule, the decision of the commission of the parliament obliged the government to answer the enquiry.

The goal of the irregular 51st session of the parliament was the discussion of the military and defense pact concluded between Georgia and Azerbaijan by the parliament and its adoption. According to the chairman of the parliament H. Ağayev, because of the grave political situation in the Caucasus the prolongation of the time of the ratification of the pact was impossible. «One of the reasons of prevention of the 10-day strike announced on June 23 is that we must not delay the ratification of this pact. After the discussion of the pact submitted by the presidium of the parliament it was expected to hear the reports of the parliamentarians sent to Garabagh, but there came information that their reports were not ready, then their hearings

məklə vəziyyətdən çıxmağa çalışırdı. Hələ 1919-cu il martın 17-də parlamentdə qəbul edilən qanuna əsasən yerlərdə vergi yığmaq hüququ icmada seçilən gəlir vergisi üzrə quberniya və qəza idarələrinə həvalə edilmişdi. İyulun 16-da isə parlament «Maliyyə Nazirliyi nəzdində vergi müfəttişi vəzifəsinin təsis edilməsi haqqında» qanun qəbul etdi. Parlament maliyyə xarakterli qanunları Cümhuriyyətin vergi sistemini yaxşılaşdırmağa, maliyyə sahəsində nizam-intizamın möhkəmlənməsinə və xalqın sosial vəziyyətinin müəyyən qədər yaxşılaşdırılmasına yönəlmişdi.

Azərbaycan parlamentinin qəbul etdiyi qanunla 1919-cu il iyunun 10-da Poylu dəmiryolu stansiyasında gömrük məntəqəsi yaradıldı. Həmin gün hökumətin digər sərəncamı ilə Ağstafa gömrük məntəqəsi Gürcüstanla olan sərhəddə yerləşdirildi.

Parlamentin 18 avqust 1919-cu ildə qəbul etdiyi qanunda Azərbaycan Respublikası sərhədlərində yaradılmış gömrük məntəqələri hüquqi cəhətdən tənzimlənirdi. «Azərbaycan Respublikasının gömrük münasibətlərini tənzimləmək üçün sərhəd mühafizəsinin təşkil edilməsi haqqında» qanunun tətbiqi üçün 1919-cu il iyulun 1-dən 5 milyon 114 min rubl ayrılması nəzərdə tutulurdu. Qanuna görə, Azərbaycan sərhədlərində qeyri-qanuni ticarət və qaçaqmalçılıqla mübarizə məqsədilə sərhəd məntəqələrində gömrük orqanları təşkil edilirdi. Sərhəd məntəqələrində respublika sərhəd mühafizə dəstəsi yaradılırdı. Gömrük nəzarətçisi funksiyasını yerinə yetirən keşikçilər könüllü olaraq özlərinə məxsus silahdan, geyimdən və öz atlarından xidmət zamanı istifadə edə bilirdilər. Yerli sakinlərdən seçilməsi nəzərdə tutulan gömrük işçiləri yerli hakimiyyət orqanlarının etibarını qazanmış adamlardan ibarət olmalı idi.

Qanuna görə, Azərbaycanda 99 gömrük məntəqəsi yaradıldı. Məntəqələrin

were left for the next session.» The foreign minister of the fourth government Məmməd Yusif Jafarov declared that one of the main principles of the foreign policy of the Azerbaijan Government was to live friendly and in solidarity with the existing republics in the Caucasus. «The Azerbaijan Government wants to join its policy with those of its neighbours and tries not to ensure only its own security and defense. To protect and save their independence the republics of the Transcaucasus included it to the program of the conference of the governments of the Transcaucasus. Our neighbour agreed with it, but Armenia did not. Armenia did not attend the conference held in November. They came to the conference in May, but again refused it under various pretexts; they wanted to prove that there was not any danger of that kind. But the government of Georgia agreed with the fact that there really was such a danger.

The foreign minister declared: «Azerbaijan has decided to sign a pact with the countries of the Southern Caucasus in order to prevent the danger from the North. We want the nations of the Northern Caucasus to join this pact, too. He continued his statement: «We all wanted to defend our sovereignty three of us together and sign the pact together. But Armenia occupied a non-constructive position which compelled Azerbaijan and Georgia to sign it alone.»

The foreign minister said that the pact signed between the two republics had not been directed against a third party: «The first clause of the pact says that Azerbaijan and Georgia have agreed to defend their independence. The term of the pact is three years. It provides to settle all the debatable issues, then the pact provides the imperative method of solution of the issue, that is, the two republics are compelled to achieve an agreement. Both of the countries have taken the obligation to act with a unanimous policy in the international issues.»

işinin yaxşı təşkil olunması üçün aşağıdakı vəzifələr təsis olunurdu: a) hər birində dörd məntəqə olmaqla iki sərhəd dəstəsi rəisinin və baş zabitin də daxil olduğu 25 nəfərlik gömrük qarovulçusu; b) hər birində bir nəfər rəis və 5 nəfər zabit olmaqla Zaqatala, Gəncə və Bakı şəhərinin rayonları, eyni zamanda həmin sayə bərabər olmaqla müvafiqəti general-qubernatorluq olan Cavanşir, Zəngəzur, Şuşa, Cəbrayıl və Lənkəran qəzası üzrə sərhəd gömrük dəstələri təşkil edilirdi.

Qanunda sərhəd gömrük işini daha da yaxşı təşkil etməkdən ötrü Maliyyə Nazirliyinin dəftərxanasında sərhəd mühafizəsi şöbəsi yaradıldı. Şöbə bütün respublika üzrə gömrük mühafizə işinə rəhbərlik etməli idi. Rayon sərhəd dəstələri üçün müvafiq kommunikasiya işlərini aparmaqdan ötrü maliyyə vəsaiti ayrıldı. Gömrük işçiləri üçün maaşlar təyin edildi. Könüllü olaraq sərhəd mühafizəsinə qoşulanlara isə maaş verilmirdi.

Parlamentin «Azərbaycan gömrüyü haqqında» qəbul etdiyi qanunda göstərilirdi ki, müəyyən dövr üçün ixrac və idxal olunan mallardan tutulan gömrük rüsumları Rusiya imperiyasının Gömrük Nizamnaməsi və Rusiya sərhəd mühafizə rəisinin 1912-ci il 7 dekabr tarixli təlimatı ilə nizamlanacaqdır.

Azərbaycan ali qanunverici orqanına - parlamente daxil olmuş sorğuların cavablandırılması proseduru haqqında qaydalara deputatlar bəzi yeniliklərin edilməsi təklifi ilə çıxış etmişdilər. 5 nəfərin imzası ilə parlamente sorğu göndərilən zaman sorğu verən hökumətin cavabı ilə kifayətlənməyə, onda sorğu dəyişdirilirdi. Bu təklif dəyişdirilmiş yeni sorğuya, parlamentin hökuməti yenidən cavab verməyə məcbur etmək hüququnu nəzərdə tuturdu. Bu qaydanın tətbiqi, hökumətin sorğuların araşdırılmasına laqeyd yanaşmasının qarşısını almaq məqsədini güdürdü. Digər təklifdə isə göndərilmiş sorğunun, əvvəlcə sorğu ko-

The Azerbaijan foreign minister expressed his confidence that the parliamentarians would discuss and ratify the pact. M. E. Rasulzadeh from the fraction of «Musavat» said that to establish a sovereign national government is difficult, but at the same time it is an honourable task: «This pact will be welcomed not only by the parliamentarians today, but by the whole nation. Our fraction thinks that this pact must be signed not only between Azerbaijan and Georgia, but among all the Transcaucasian states. The representatives of Azerbaijan and Georgia included such a clause to the pact that it remains open and any state may join it. The parliament thinks that Armenia will recently understand its interests, will solve its fate and interests together with its neighbours and join the pact to defend itself. In the period of the first government of Azerbaijan in the June of 1918 Azerbaijan signed a pact for defending itself, for preventing the future foreign danger. This pact is the joint victory of the democracy of both republics.» The Azerbaijan Parliament thought that the formation of a union would provide the mutual assistance of the TransCaucasian states, the joint resistance to the foreign aggression, comprehension of their rights and readiness to protect it. The discussions revealed that the Caucasian republics had not only created a military alliance, but also signed contracts in the sphere of commerce and economy. The parliament noted that the European countries would not obstacle the contracts and agreements signed by the Caucasian republics which wanted to live in sovereignty. The threat of Denikin compels all the neighbouring nations, all the TransCaucasian republics to join their efforts.

The parliamentarians thought that the fates of the small nations which had declared their sovereignty would be determined at the Paris Peace Conference. In the first anniversary of the sovereignty of

missiyasında baxılması nəzərdə tutulurdu. Deputatların təklif etdiyi daha bir məsələ, sorğunun müzakirəsindən əvvəl suallarla istizah (sorğu) komissiyasına müraciət etməsi formulu isə səsə qoyularaq qəbul edilmir. Ona görə də «nakaz»da nəzərdə tutulan qaydalara müvafiq olaraq sorğu komissiyasının çıxaracağı qərara əsasən, parlamentdə hökumət sorğularının cavablandırılması qərara alınır.

Növbədən kənar keçirilmiş 51-ci parlament iclasının təyin edilməsində əsas məqsəd, Azərbaycan və Gürcüstan hökumətləri arasında bağlanmış hərbi və müdafiə paktının parlamentarilər tərəfindən müzakirəsi və onu təsdiq etmək olmuşdur. Parlamentin sədri H.Ağayevın sözlərinə görə, Qafqazda yaranmış fəvqəladə siyasi vəziyyətə görə, əhdnamənin ratifikasiya edilməsinin vaxtının uzadılması mümkün deyil. «İyunun 23-də əvvəlcədən elan etdiyimiz 10 günlük tətillin dayandırılması və fəvqəladə iclasın keçirilməsi səbəblərindən biri də bu paktın ratifikasiyasının gecikdirilməməsidir. Parlamentin Rəyasət Heyəti tərəfindən təqdim edilən paktın müzakirəsindən sonra parlament tərəfindən Qarabağa göndərilmiş nümayəndələrin məruzəsi gözlənilsə də, verilən məlumata görə, məruzələr hazır olmadığından növbəti iclaslara keçirilmişdir».

Dördüncü hökumətin xarici işlər naziri Məmməd Yusif Cəfərov Azərbaycan hökumətinin xarici siyasətinin əsas prinsiplərindən birinin Cənubi Qafqazda mövcud olan cümhuriyyətlərlə dost və həmrəylikdə yaşamaq olduğunu bildirdi. Azərbaycan hökuməti öz qonşuları ilə siyasətlərini birləşdirərək təkə özünün müdafiəsini təmin etməyə çalışır. Zaqafqaziya hökumətlərinin konfransında, Azərbaycan Qafqaz Cümhuriyyətlərinin öz istiqlaliyyətlərini saxlamaq üçün bunu proqrama salmışdır. Qonşumuz Gürcüstan bu təklifə razı olsa da, Ermənistan buna razılıq verməmişdir. Noyabrda keçirilən konfransa Ermənistan

the Republic of Azerbaijan president of the United States Woodrow Wilson received Alimardan Topchubashov, chairman of the parliament, head of the Azerbaijan delegation at the Paris Peace Conference. It increased the hopes of the parliamentarians in the above-said. Signature of the Azerbaijan-Georgian military pact exerted its impact on the foreign policy of both countries. Just because of it, later at the Paris Peace Conference the issue of recognition of the two countries simultaneously was raised. But the issue of Armenia was considered on the plane of its territorial claims to the neighbouring states.

The parliamentarians pointed out that the Caucasian republics share the same interests; those who did not want to join the alliance only did it in their own detriment. It was noted in the speeches at the parliament that the Republic of Azerbaijan had always been for peace and continues it to the end.

The parliamentarians unanimously ratified the political and partnership treaty between Azerbaijan and Georgia, noted its importance as it was aimed at defending the joint fates and interests of the two countries. The parliament noted particularly that Azerbaijan had signed not only a military pact with Georgia, but also a contract important from the point of economy and commerce.

The parliament continued its work throughout the hot summer months, but hot weather compelled the Presidium to change the schedule and to hold the sessions from 11 a.m. to 17 p.m.

In the June of 1919 the parliament adopted the law «On the Allocation of 3 million roubles from the Treasure for the Refugees from Armenia». The Azerbaijan Parliament and government continued their measures for renewing the system of enlightenment, for improving national teacher training. For this purpose seminar-

nümayəndələri gəlmədi. May ayında keçirilən konfransa gəlsə də, müxtəlif bəhanələrlə bundan imtina etdilər və sübut etmək istədilər ki, guya belə bir təhlükə yoxdur. Gürcüstan hökuməti isə belə bir təhlükənin olması faktı ilə razılaşdı.

Xarici işlər naziri bəyan etdi ki, Azərbaycan şimaldan gözlənilən təhlükənin qarşısını almaq üçün Cənubi Qafqaz ölkələri ilə pakt imzalamağı qərara almışdır. Bu pakta Şimali Qafqaz xalqlarının da qoşulmasını arzu edirik. Xarici işlər naziri bildirdi ki, «biz istəyirdik ki, hər üçümüz birlikdə azadlıq hüququmuzu qoruyaq və birlikdə müdafiə əhdnaməsinə qol çəkək». Lakin Ermənistanın qeyri-konstruktiv mövqeyi Azərbaycan və Gürcüstanı ayrıca əhdnamə bağlamağa məcbur etdi.

Xarici işlər naziri iki Cümhuriyyət arasında bağlanmış paktın üçüncü tərəfə qarşı yönəlmədiyini bildirdi: «Əhdnamənin birinci şərtində göstərilir ki, Azərbaycan və Gürcüstan dövlətləri istiqlaliyyətlərini qorumaq üçün razılığa gəlirlər. Müqavilə 3 il müddətinə bağlanılırdı. İki Cümhuriyyət arasında bütün mübahisələrin, xüsusən də sərhəd məsələlərinin sülh yolu ilə həlli nəzərdə tutulmuşdu. Mübahisəli məsələlərdə anlaşma əldə edilməzsə onda impreativ, məcburetmə vasitəsi ilə hər iki Cümhuriyyətdə razılığın qəbul olunması nəzərdə tutulurdu. Hər iki dövlət beynəlxalq məsələlərdə vahid siyasətlə çıxış edəcəkləri barədə əhdəlik götürürdülər».

Azərbaycan hökumətinin xarici işlər naziri parlament deputatlarının müqaviləni müzakirə edərək təsdiq edəcəklərinə inandığını bildirdi. «Müsavət» fraksiyasından M.Ə.Rəsulzadə müstəqil milli hökumət təsis etməyin çətin və eyni zamanda şərəfli iş olduğunu bildirdi: «Bu əhdnamə bu gün yalnız Məclisi-Məbusan tərəfindən deyil, bütün millət tərəfindən alqışlanacaqdır. Fraksiya belə hesab edir ki, bu əhdnamə təkcə Azərbaycan və Gürcüstan

ies were opened in different regions of the republic. The law adopted on July 19, 1919, provided the foundation of the teacher training courses in Gazakh, Nukha, Shusha, Guba, Zagatala, Salyan, Genje and Baku. Teacher training courses were organized separately for male and female in Genje and Baku. The parliament allocated 2390000 roubles from the treasury for financing these courses.

The Azerbaijan Parliament completed the discussion of the bill «On the Elections to the Assembly of Enterprises». It had great importance for the statehood history of Azerbaijan.

The parliament of the Democratic Republic of Azerbaijan ratified the regulations «On the Elections to the Assembly of Enterprises» in the third reading on July 21, 1919. The regulations consisted of ten chapters and 116 articles. It allowed the citizens of the republic at the age of 20 be elected to the parliament with equal rights, directly, by a secret ballot, irrespective of their sexes. For the first time the participation of the women in the election was provided by law. The persons in the military service had only a passive suffrage. Those who performed administrative functions, for instance, assistants of the chiefs of districts, governors and their assistants could enjoy active suffrages.

According to the law, persons under guardianship and unsound mind could not take part in elections. The law did not allow the persons convicted by a court decision, persons condemned to penal servitude for ten years, exiled from the place of permanent residence, persons in labor reformatories, persons in prisons or detained in castles, persons deprived of their rights wholly, or partly to take part in the elections for five years.

The law adopted by the parliament allowed the persons sentenced by the courts for theft, swindle, appropriation, squander,

arasında deyil, bütün Zaqafqaziya dövlətləri arasında bağlanmışdır. Müqaviləyə Azərbaycan və Gürcüstan nümayəndələri belə bir maddə daxil etmişdilər ki, əhdnamə açıqdır və digər istəyən dövlət ona qoşula bilər. Məclisi-Məbusan belə hesab edir ki, Ermənistan tərəfi də yaxın zamanlarda öz mənafeylərini dərk edib müqəddərətini və mənafeyini yaxın qonşuları ilə birlikdə həll edib, müdafiə etməyə qoşulacaq. 1918-ci ilin iyununda Azərbaycanın birinci hökuməti dönməndə də Azərbaycan Cümhuriyyəti özünü müdafiə etmək üçün, xaricdən gələ biləcək təhlükələrin qarşısını almaq üçün əhdnamə bağlamışdır. Bu müqavilə hər iki Cümhuriyyətin demokratiyasının birgə qələbəsidir».

Azərbaycan parlamenti belə hesab edirdi ki, Zaqafqaziya dövlətlərinin qarşılıqlı yardımını nəzərdə tutan ittifaqın yaranması, xaricdən gələn qüvvələrə, Cümhuriyyətlərin öz hüquqlarını artıq dərk etmələrinə və onu qorumağa hazır olduğunu göstərəcəkdir. Müzakirələrdə bildirildi ki, Qafqaz Cümhuriyyətləri nəinki hərbi ittifaq yaratmalı, digər ticarət və iqtisadi sahədə də müqavilələr bağlamalıdır. Parlament ümid edir ki, Avropa dövlətləri də azad yaşamaq istəyən Cümhuriyyətlərin bağlılıqları müqavilələrə mane olmaz. Denikin təhdidi qonşu millətləri, bütün Zaqafqaziya demokratiyasını birləşməyə məcbur edir.

Parlamanetarilər hesab etdilər ki, istiqlaliliyyətlərini elan etmiş kiçik millətlərin müqəddəratı Paris sülh konfransında həll olunacaqdır. Azərbaycan Cümhuriyyətinin birinci ildönümündə, Amerika Birləşmiş Ştatlarınun prezidenti Vudro Vilson sülh konfransında Azərbaycan nümayəndə heyətinin başçısı, parlamentin sədri Əlimərdan bəy Topçubaşov qəbul etməsi parlamentarilərin ümidlərini artırmışdı. Azərbaycan-Gürcüstan hərbi paktının bağlanması isə hər iki dövlətin xarici siyasətinə böyük təsiri var idi. Məhz sonralar Paris

forgery, usury to take part in the elections after three years of their release.

According to the law, the electors included into the electoral rolls took part in the elections directly, that is, personally.

The law on the elections to the Assembly of Enterprises laid the organization of the elections on the central (republican), district, town, village electoral commissions and much smaller electoral commissions. The central (republican) electoral commission consisted of 21 members who determined the chairman, his deputy, secretary and treasurer of the commission among themselves. After the submission of the list of the candidates each political party or association had the right to include one of its representations into the Central Electoral Commission.

According to the law the following representatives were laid on the Central Electoral Commission: to control the process of elections to the parliament, to discuss the measures aimed at speeding the elections; to collect statistic and other information on elections, to control the organization of low level electoral commissions in due time, to count the votes in the counties and to determine their results, to convey the information on the election as a whole, etc.

According to the law, the low level electoral commissions were organized by the local institutions of administration. In places where there were not town departments, the districts electoral commissions were formed out of the judges of the court of justice, the district justice and the representative of the ministry of Enlightenment (if the latter two were absent, then they were replaced by a tax inspector and forester). With the consent of the commission two representatives from the residents of the villages were included into the commission. The district commissions appointed a chairman, his deputy, treasurer and secretary from the members of the commission.

sülh konfransında hər iki dövlətin birlikdə tanınması məsələsi qaldırılırdı. Ermənistan məsələsinə isə qonşu dövlətlərə ərazi iddiası müstəvisində baxıldı.

Parlamentarilər göstərdilər ki, Qafqaz millətlərinin mənafeləri birdir və bu mənafeləri qorumayanlar, ittifaqa girmək istəməyənlər özlərinə zərbə vururlar. Parlament çıxışlarında qeyd olundu ki, Azərbaycan Cümhuriyyəti həmişə sülh yolunu tutub və onunla da gedəcəkdir.

Parlament deputatlarının yekdilliklə təsdiq etdiyi Azərbaycan və Gürcüstan hökumət nümayəndələri arasında bağlanmış siyasi və tərəfdaşlıq müqaviləsinin böyük əhəmiyyəti olmaqla hər iki millətin bir yerdə mənafeələrini və müqəddaratını müdafiə etməyə yönəlmişdi. Parlament xüsusilə onu qeyd etmişdi ki, Azərbaycan və Gürcüstan arasında nəinki hərbi ittifaq haqqında, eyni zamanda bu vaxta qədər iqtisadi və ticarət əhəmiyyətli müqavilə-əqd bağlanmışdır.

1919-cu ilin yay aylarında öz işini davam etdirən Parlamentin Rəyasət Heyəti istilərin düşməsi ilə əlaqədar, iclasların vaxtını dəyişərək gündüz saat 11-dən, axşam saat 7-yə qədər keçirilməsi qərara alındı.

1919-cu ilin iyulunda parlament «Ermənistan qaçqınları üçün dövlət xəzinəsindən 3 milyon rubl ayrılması haqqında» qanun qəbul etdi.

Azərbaycan Cümhuriyyəti parlamenti və hökuməti təhsil sistemini yeniləşdirmək, milli pedaqoji kadrların hazırlanması işini yaxşılaşdırmaq məqsədilə tədbirlərini davam etdirirdi. Bu məqsədlə respublikanın müxtəlif bölgələrində seminarıyalar açılırdı. 1919-cu il iyulun 17-də verilmiş qanunda Qazax, Nuxa, Şuşa, Quba, Zaqatala, Salyan, Gəncə və Bakıda iki aylıq pedaqoji kursların açılması nəzərdə tutulurdu. Gəncə və Bakıda pedaqoji kursları isə ayrı-ayrılıqda həm kişi, həm də qadınlar üçün təşkil edildi. Parlament dövlət xəzinəsindən

As in the Central Electoral Commission the law allowed each political party or association to include its representative into the district electoral commission.

The duties of the district commissions included: to form the village and much smaller electoral commissions, to form the county commissions in towns, to submit to the General Electoral Commission the project of distribution of the village associations, commissions of villages and counties of towns, to compile the electoral rolls, and to deliver them to the attention of the public, to prepare poll-boxes and send them to polling-stations, to consider the complaints coming from the commissions of towns, villages, village associations and small villages, to provide the population with the list of candidates, to submit to the Central Electoral Commission the counted votes.

According to the law, the Baku district commission was formed of nine members, commissions of Genje, Nukha and Shusha consisted of seven members, in the rest of towns – five members. With an exception of Baku, Genje, Nukha and Shusha, in other commissions the appointment of a vice-chairman in the commission was not necessary.

According to the law the chairpersons of the country commissions in the towns were appointed by the presidium of the district electoral commission. The chairman formed the commission with the participation of the elected representatives of political parties and groups. Only one representative from the political parties and groups was included into the commission.

The following responsibilities were laid on the electoral commissions of towns: collection of the election bulletins, counting of votes, submission to the district electoral commissions the votes collected in the county commissions.

Village associations formed electoral commissions consisting of five persons.

bu kurslara 2 milyon 390 min rubl vəsait ayırdı.

Azərbaycan parlamenti dövlətçilik tarixi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən «Müəssislər Məclisinə seçkilər haqqında» qanun layihəsinin müzakirəsini başa çatdırdı.

1919-cu il iyulun 21-də Azərbaycan Demokratik Respublikasının parlamenti üçüncü oxunuşda «Müəssislər Məclisinə seçkilər haqqında» Əsasnaməni təsdiq etdi. Əsasnamə 10 fəsildən və 116 maddədən ibarət idi. Parlamenta cinsindən asılı olmayaraq 20 yaşına çatmış bütün respublika vətəndaşları bərabər, birbaşa və gizli səsvermə yolu ilə seçilə bilərdi. İlk dəfə olaraq, qadınların da seçkilərdə iştirakı qanunla təsbit edildi. Hərbi qulluqda olanlar yalnız passiv seçki hüququna malik idilər. İnzibati vəzifədə olan şəxslər, qəza rəislərinin köməkçiləri, qubernator və onların köməkçiləri aktiv seçki hüququndan istifadə edə bilərdilər.

Qanuna görə, qəyyumluqda olanlar, anlaşıq şəxslər seçkidə iştirak edə bilməzdilər. Həmçinin məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarı ilə azadlıqdan məhrum edilənlər, 10 illik katorqa işlərinə cəlb edilmiş şəxslər cəza müddətləri başa çatana qədər, yaşayış yerlərindən sürgün edilmişlər, islah evlərində icbari işə cəlb edilmiş, zindana və ya qalaya salınmış şəxslər, hüquqlardan qismən və ya tamamilə məhrum edilmiş şəxslər də 5 il müddətinə seçkidə iştirak hüququndan məhrum olunurdular.

Parlamentin təsdiq etdiyi Əsasnamə oğurluq, fırıldaqçılıq, mənimsəmə, israfçılıq, saxtakarlıq, sələmçilik və rüşvətخورluğa görə azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərə 3 il müddətdən sonra seçkidə iştirak etmək hüququ verirdi.

Qanunla seçki məntəqələrinin siyahısına daxil edilmiş şəxslər seçkidə bilavasitə iştirak edə bilərdi.

Ümumazərbaycan Müəssislər Məclisinə seçkilər haqqındakı qanunla seçki

After taking into account the participation of the representatives of the political parties and groups, they elected the chairman, secretary and treasurer of the commission among themselves.

According to the law the electoral commissions of the village associations were obliged: to provide the small village entities with voting-papers and poll-boxes, to develop the project of the division of the village association to small electoral entities and to submit it to the electoral commission, to control the compilation of the electoral-rolls and inclusion of the electors to the electoral rolls, to increase attention to the inclusion of all the population to the electoral rolls, to ensure the initial count voting-papers, to receive the complaints and to send them to the district commissions, and finally to submit the results to the district commissions.

According to the law, the small electoral commissions were organized under the control of the representatives from the village associations functioning in the district electoral commissions. The small village electoral commissions were also formed on the same principles as in the commissions mentioned above and consisted of five members. The center for the small village electoral commissions was located at a spot in the radius of two-three versts from each other, and the small villages around this center consisted of several households each. Electoral commissions of the small villages also included the representatives of the political parties and associations.

According to the law the small village electoral commissions were obliged: to compile the electoral roll, to provide with electoral materials and poll-boxes from the village electoral commissions in due time, to count the envelopes (by not opening them) and document them and submit all the necessary documents to the electoral commission of the village association.

keçirmək hüququ mərkəzi (respublika), qəza, şəhər ərazisi, kənd cəmiyyəti və kiçik seçki komissiyalarına həvalə edilirdi. Mərkəzi (respublika) Seçki Komissiyasının tərkibinə 21 nəfər üzv seçilirdi. Komissiya üzvləri öz aralarında sədr, sədr müavini, katibi və xəzinədarı müəyyən edirdilər. Namizədlərin siyahısı daxil olduqdan sonra, qeydiyyatda alınmış siyasi partiyanın və ya birliyin bir nəfər nümayəndəsi Mərkəzi Seçki Komissiyanın üzvü siyahısına daxil olmaq hüququna malik idi.

Parlamentin qəbul etdiyi Əsasnaməyə görə Mərkəzi (respublika) Seçki Komissiyasına Müəssislər Məclisinə seçkilər üzrə aşağıdakı vəzifələr həvalə edilirdi: Parlamenta seçkilərin gedişinə ümumi nəzarət və seçkiləri daha da sürətləndirmək barəsində tədbirləri müzakirə etmək; Parlamenta seçkilər üzrə statistik və digər məlumatları toplamaq, qəza və şəhər seçki komissiyalarının vaxtında təşkil olunmasına nəzarət etmək, dairələr üzrə səsliyin hesablanması, onun nəticələrinin müəyyən edilməsi, ümumi məlumatın verilməsi və s.

Əsasnamədə qəzalarda seçki komissiyaları şəhər idarəetmə orqanları tərəfindən təşkil edilirdi. Şəhər idarəsi olmayan yerlərdə isə qəza komissiyaları ədalət məhkəməsi hakimlərindən, qəza hakimindən və Xalq Maarifi Nazirliyinin nümayəndəsindən (axırını iki nəfər nümayəndə olmadıqda isə onlar vergi müfəttişi və meşəbəyi ilə əvəz oluna bilərdi) ibarət olmaqla yaradılırdı. Komissiyanın razılığı ilə yerli əhali arasından iki nəfər nümayəndə onun tərkibinə daxil ola bilərdi. Qəza komissiyaları öz üzvləri arasından sədr, sədr müavini, xəzinədar və katib seçirdi.

Parlamentin təsdiq etdiyi Əsasnaməyə görə, Mərkəzi Seçki Komissiyasında olduğu kimi, qəza komissiyalarında da namizədlərin siyahısı daxil olduqdan sonra siyasi partiyaların və birliklərin hərsindən

The fourth chapter of the law determined the rule of compiling the electoral rolls of the citizens to take part in the elections. A citizen with suffrage could be included into the electoral roll only in one polling station. The compliance of the general electoral roll was laid on the district electoral commission.

Since the day of announcement of the elections by the Central Electoral Commission the population of the republic was warned and the compilation of the electoral rolls begun. If a person resided at an address till the compilation of the electoral rolls, but left that address for some time, then he was included into the electoral rolls of his former residence.

After the compilation of the electoral rolls if a person moved to that electoral area, or district, he appealed to the electoral commission in written form, then he was included there into the electoral rolls. The applicant had to show the address of his former residence for being included from the former electoral roll and inform the respective electoral commission about it. After the announcement of the electoral rolls the appeals of the citizens were considered within five days.

Along with many democratic principles the law demanded the inclusion of the data concerning the sex, religion, education, occupation, nationality of the voter into the enquiry.

According to the law the electoral rolls were compiled in alphabetical order. They were announced at least fifty days before the elections. Ten days after the announcement of the electoral rolls the local administrative bodies and separate citizens had the right to disclose their protests in connection with the electoral rolls. The protests were submitted to the district electoral commissions. The district electoral commission considered the protests within three days and informed the Central Electoral

bir nəfər olmaqla komissiyanın tərkibinə daxil edilirdi.

Əsasnamədə qəza komissiyalarının vəzifələrinə daxil idi: kənd və kiçik kənd seçki komissiyalarını yaratmaq, şəhər sahə komissiyalarını təşkil etmək, Mərkəzi Seçki Komissiyasına kənd cəmiyyətlərinin, kənd və şəhər seçki sahələrinin bölüşdürülməsi layihəsini təqdim etmək, seçki siyahılarını tərtib etmək və ümumi olaraq ictimaiyyətə çatdırmaq, seçki qutularını hazırlayıb məntəqələrə göndərmək, şəhər, sahə, kənd cəmiyyətləri və kiçik kənd komissiyalarından daxil olan şikayətlərə baxmaq, əhlini namizədlərin siyahısı ilə təmin etmək, hesablanmış səsli Mərkəzi Seçki Komissiyasına təqdim etmək.

Əsasnaməyə görə Bakı qəza seçki komissiyası 9 nəfərdən ibarət idi. Gəncə, Nuxa və Şuşa seçki komissiyasının hər biri 7 nəfər, yerdə qalan şəhərlərdə isə hər biri 5 nəfər üzvdən təşkil edilirdi. Bakı, Gəncə, Nuxa və Şuşa istisna olmaqla, digər komissiyalarda sədr müavini seçilməsi vacib hesab olunurdu.

Parlamentin təsdiq etdiyi qanuna görə şəhər sahə seçki komissiyasının sədri qəza komissiyasının Rəyasət Heyəti tərəfindən təyin edilirdi. Sədr siyasi partiya və qrup arasından seçilmiş nümayəndələrin iştirakı ilə komissiya yaradırdı. Siyasi partiya və qrupların hər birindən yalnız bir nümayəndə seçki komissiyasına daxil edilirdi.

Şəhər seçki komissiyasına aşağıdakılar həvalə edilirdi: seçki bülletenlərinin yığılması, səsli hesablanması, sahə komissiyalarından toplanan səsli qəza komissiyalarına təqdim olunması.

Kənd cəmiyyətləri 5 nəfərin daxil olduğu seçki komissiyasını yaradırdılar. Siyasi qüvvələrin nisbəti nəzərə alınmaqla əlavə edilmiş nümayəndələr öz aralarından komissiya sədrini, katibi və xəzinədarı seçirdilər.

Əsasnamədə kənd cəmiyyətlərinin seçki komissiyalarının səlahiyyətlərinə aid

Commission on them. The persons, whose protests were right, were included into the electoral rolls.

The cases refused by the resolution of the Central Electoral Commission could be heard at district courts with the participation of the Central Electoral Commission. The administrative department of the district court had to consider the complaint and issue a resolution.

The first chapter of the law on the elections to the Assembly of Enterprises regulated the electoral rolls of the candidates. The applications of the candidates to the parliament were submitted at least 3 days before the elections by the electoral group of the Central Electoral Commission. Those candidates having the right to take part in the elections should be supported at least by 100 persons in written form, then the certified document was submitted to the commission. The application of the candidate was also added to the submitted documents.

An elector could give his signature to only one candidate. If he did it for several persons, the first signature was accepted.

If the list of candidates submitted to the Central Electoral Commission by an electoral group was not accepted, their representative was informed on it within three days. Inclusion of one candidate into various lists was illegal.

The registered candidate was included into the passive list of the electoral rolls of the district commission informed the electors on it.

The bloc of electors could appeal in written form to the Central Electoral Commission on the merge with other groups at least 15 days before the elections. Such appeals had to be signed by all the representatives of the groups (blocs). The Central Electoral Commission had to inform the electors on the formation of a new bloc within a day.

edilirdi: kiçik kənd vahidlərinə seçki bülletenləri və seçki qutuları vermək, cəmiyyətin kiçik seçki vahidlərinə bölünməsi layihəsini hazırlamaq və qəza komissiyasına təqdim etmək, seçicilərin siyahıya alınmasına və seçki siyahılarının düzgün tərtib olunmasına nəzarət etmək, bütün əhalini siyahıya daxil etməyə diqqəti artırmaq, seçki bülletenlərinin ilkin hesablanmasını təmin etmək, şikayətləri qəbul etmək və onları qəza komissiyalarına göndərmək və nəhayət nəticələri qəza komissiyasına təqdim etmək.

Əsasnamədə kiçik kənd üzrə seçki komissiyaları qəza komissiyalarının kənd cəmiyyətlərindən olan nümayəndələrinin nəzarəti ilə təşkil edilirdi. Yuxarıda göstərilən böyük komissiyalarda olan prinsip üzrə təşkil olunan kiçik kənd seçki komissiyaları da 5 nəfərdən ibarət olmalı idi. Kiçik kəndlər üzrə seçki komissiyasının mərkəzi bir-birindən aralı olan cəmi bir neçə evdən ibarət kəndlər üçün bərabər olmaqdan ötrü 2-3 verst radiusunda yerləşirdi. Kiçik kənd seçki komissiyasına siyasi partiya və birlik nümayəndələri daxil edildirdi.

Əsasnamədə kiçik kənd seçki komissiyasının vəzifəsinə daxil edilirdi: seçicilərin siyahısını tərtib etmək, kənd seçki cəmiyyəti komissiyasından vaxtılı-vaxtında seçki materiallarını və seçki qutularını əldə etmək, qutudan çıxarılan (açınamaq şərtilə) zərflərlə işlədilməmiş zərflərin say nisbətini müəyyən edib sənədləşdirmək və bütün lazımi materialları kənd cəmiyyəti üzrə seçki komissiyasına təqdim etmək.

Əsasnamənin dördüncü fəslində Müəssisələr Məclisinə keçiriləcək seçkilərdə iştirak edən vətəndaşların siyahısının tərtib olunması qaydası müəyyən edilirdi. Seçki senzi tətbiq olunmayan şəxs yalnız bir məntəqə (sahə) siyahısına daxil edilirdi. Ümumi siyahının tərtib olunması qəza seçki komissiyasına həvalə edilirdi.

Mərkəzi Seçki Komissiyasının elan etdiyi gündən başlayaraq bütün respubli-

The sixth chapter of the law regulated the process of voting and counting of votes. Voting was performed by the elector personally. In the villages voting began at 9 o'clock in the morning and ended at 9 in the evening, in towns it began at 8 o'clock in the morning and ended at 8 o'clock in the evening. The electors had the right to vote within three days. There was a definite form of voting papers. Forty days before the elections, the Central Electoral Commission sealed that definite voting-paper form conveyed it to the attention of the public.

The voting-papers were written in Turkish (Azerbaijan). If there was an appeal from the electoral blocs the voting-paper was translated into any language.

The voting papers and other envelopes were prepared at the Central Electoral Commission and sent to district commissions.

District, village and small village electoral commissions sent the summons to the electors seven days before the election.

The Dumas of towns and organizations of the village associations had to assign booths or something identical were installed in the building for the secret balloting. The poll-boxes were examined by the chairman of the electoral commission, who verified whether they were empty, and sealed them.

According to the law, voting took place only in the polling stations, it was banned to be engaged in election campaign there.

In cases of necessity the chairman of the electoral commission had the right to use the personnel of the military units and administrative personnel with the decision of the commission. High rank militia and military command fulfilled only the instruction of the chairman.

On the first and second days of elections the doors of the polling stations were closed and sealed 8 o'clock in the evening

kada əhalini xəbərdar etməklə siyahıların tərtib olunmasına başlanılırdı. Siyahı tərtib edilən günə qədər həmin sahədə yaşayan, lakin siyahı tərtib olunanda müəyyən müddətə öz ərazisini tərk edən şəxslər yaşadıkları ünvanlarda seçki siyahısına daxil edilirdi.

Seçki siyahısı hazırlandıqdan sonra yeni seçki sahəsinə köçüb gələn şəxslər ərizə ilə seçki komissiyasına müraciət etdikdən sonra yeni sahədə siyahıya daxil edilirdilər. Ümumi seçki siyahısı elan olunduğu gündən keçən 5 gün ərzində şəxslərin müraciətinə baxılırdı. Bununla birlikdə ərizə verən şəxsin ərizəsində əvvəlki ünvan yerində daxil olduğu siyahıdan xaric olunması göstərilməli və müvafiq seçki komissiyasına bu barədə məlumat göndərilməli idi.

Əsasnamədə bir çox demokratik prinsiplərlə yanaşı, vətəndaşın dini mənsubiyyəti, ali təhsil alması, peşəsi, milli mənsubiyyəti və s. barədə anket məlumatı verməsi tələb olunurdu.

Əsasnaməyə görə, əhalinin siyahısı əlifba sırası ilə yazılırdı. Bu siyahı ən gec seçkilərə 50 gün qalmış ümumi olaraq elan edilirdi. Ümumi seçki siyahısı elan edildikdən 10 gün sonra yerli inzibati hakimiyyət orqanları və ayrı-ayrı şəxslər siyahı barədə öz etirazlarını bildirmək hüququna malik idilər. Qeyd olunan etirazlar qəza seçki komissiyasına verilir.

Qəza komissiyası üç gün ərzində şikayətlərə baxıb bu barədə Mərkəzi Seçki Komissiyasına məlumat verirdi. Şikayətləri əsaslı olan şəxslər siyahıya əlavə edilirdilər.

Mərkəzi Seçki Komissiyasının qərarı ilə şikayətləri qəbul edilməyən şəxslərin işlərinə dairə məhkəməsində Mərkəzi Seçki Komissiyasının iştirakı ilə baxılırdı. Dairə məhkəməsinin inzibati şöbəsi 5 gün müddətində şikayətə baxıb qərar çıxarmalı idi.

Ümumazərbaycan Müəssislər Məclisinə seçkilər üzrə «Əsasnamə»nin beşinci fəslə namizədlərin siyahısını tənzimləyirdi.

in towns and at 9 o'clock in the villages. On the third day after the completion of voting in the evening the chairman of the electoral commission declared that the elections had ended. Then the members began to count the envelopes without opening them. If there was found a difference between the number of electors and the number of envelopes, respective records were compiled. Then the envelopes were opened and the votes were counted.

The commission determined the number of invalid voting papers. The number of debatable voting papers was determined by voting in the commission. If the votes were equal, the chairman's vote was decisive.

The electoral commission records the minute at the end which was signed by the chairman, secretary, members of the commission and other participants. The minutes were sent to the district electoral commissions. Besides the minutes, the following documents were submitted, too: a) voting papers considered valid by the commission; b) voting papers considered to be valid by the commission, yet protested by any member of the commission; c) voting papers considered invalid by the commission, but protested any member of the commission; d) voting papers considered invalid by the whole commission.

The district electoral commissions examined the submitted minutes from localities and adopted necessary decisions.

The minutes of the district commissions together with those small electoral commissions were sent to the Central Electoral Commission. The minutes of the commissions were compiled in Turkish. But it was also allowed to compile them in Russian.

The seventh chapter of the law was devoted to the results of elections as well as to holding re-elections. Thus, Article 83 of the law provided to hold re-elections if on

Məclisə namizədliyi göstərilən şəxslərin ərizəsi Mərkəzi Seçki Komissiyasına seçki qrupu tərəfindən ən gec seçkilərə 3 gün qalmış təqdim edilirdi. Seçkidə iştirak etmək hüququ olan şəxslərin ən azı 100 nəfərinin şəxsi imzası ilə təsdiqlənmiş namizəd komissiyaya təqdim olunurdu. Siyahılara namizədliyi irəli sürülmüş şəxsin ərizəsi əlavə edilirdi.

Hər bir seçici yalnız bir nəfər namizədə imza verə bilərdi. Əgər şəxs bir neçə siyahıya imza verərdisə, Mərkəzi Seçki Komissiyasında ilk təqdim olunmuş siyahıdakı imza məqbul sayılırdı. Digər siyahıdakı imzalar isə qanunsuz hesab edilirdi.

Seçici qrupu tərəfindən təqdim olunmuş namizədlik siyahısı Mərkəzi Seçki Komissiyasında qəbul olunmursadı, bu barədə nümayəndəyə üç gün ərzində məlumat verilirdi. Bir namizədin müxtəlif siyahılara daxil edilməsi qanunsuz hesab olunurdu.

Qeydiyyatda alınmış namizəd seçkilərə ən gec 23 gün qalmış Mərkəzi Seçki Komissiyası tərəfindən qəza seçki komissiyalarının da seçici (passiv) siyahısına daxil edilirdi. Bu barədə qəza komissiyası seçiciləri məlumatlandırır.

Seçici blokları seçkiyə 15 gün qalmış digər qruplarla birləşmələri barədə Mərkəzi Seçki Komissiyasına ərizə ilə müraciət edə bilərdilər. Belə ərizə bütün qrupların (blokların) nümayəndələri tərəfindən imzalanmalı idi. Mərkəzi Seçki Komissiyası yeni birləşmə barədə bir gün müddətində seçicilərə məlumat verirdi.

Ümumazərbaycan Müəssislər Məclisinə seçkilərin Əsasnaməsinin altıncı fəslə səsvermə prosesini və səsərin hesablanması qaydasını da müəyyən edirdi.

Səsvermə şəxsən seçici tərəfindən yerinə yetirilirdi. Səsvermə kəndlərdə səhər saat 9-dan axşam saat 9-a qədər, şəhərlərdə isə səhər saat 8-dən axşam saat 8-ə qədər davam edirdi. Seçicilərə üç gün ərzində səs vermək hüququ verilirdi.

the day of the elections in one, or several polling stations, or in the polling stations, where one-tenth of the republican electors did not take part, the elections were held for the second time. If the number of such polling stations did not exceed the said number, the Central Electoral Commission included the number of the votes into the total number of votes and did not hold re-elections.

The eighth chapter of the law on the elections to the Assembly of Enterprises determined the rule of elections to the vacant seats, that is, to the places who had left the parliament. Thus, the representative of the combined groups included into the list of the electoral associations could occupy the vacant seats. If such an enlisted representative was not found, then the seat in the parliament remained unoccupied.

The ninth chapter of the law determined the rule of holding free and fair elections. It also provided the order of the payment of the election costs in the elections to the Assembly of Enterprises. The electors did not get any compensation for the loss of time and travel fare.

The cost for producing the electoral rolls and others was paid from the account of the self-administration bodies of towns, in other territories-on the account of the treasury of the republic. Seventy-five per cent of the cost paid by the self-administration institutions was returned them from the republican treasury.

The office and other costs were transferred to the account of the Central Electoral Commission from the special credit allocated for the electoral commissions for holding elections to the Assembly of Enterprises.

Each member of the electoral commission was rewarded for the work performed for holding the elections and for the travel fare. But this rewarding was not applied to the representative of the candidate included into the electoral commission.

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Seçki bülletenlərinin vahid forması müəyyən edilirdi. Mərkəzi Seçki Komissiyası seçkilərə 40 gün qalmış həmin formaları möhürlə təsdiq edib ictimaiyyətə çatdırırdı.

Seçki bülletenləri türk (Azərbaycan) dilində tərtib edilirdi. Türk dili ilə yanaşı digər hər hansı bir dildə yazılmaq üçün seçki blokunun ərizəsi daxil olduqda bülletenin tərcüməsi həmin dildə verilirdi.

Seçki bülletenləri və digər zərflər Mərkəzi Seçki Komissiyasında hazır olduqdan sonra qəza komissiyalarına göndərilirdi.

Qəza, kənd və kiçik seçki komissiyaları seçkiyə 7 gün qalmış çağırış vəərəqələrini seçkilərə çatdırırdı.

Şəhər duması və kənd cəmiyyətləri təşkilatları seçki komissiyaları üçün müvafiq bina ayırmalı idilər. Bina daxilində gizli səsvermə üçün müvafiq yerlər hazırlanırdı. Komissiyanın sədri seçki qutularının bütöv və boş olmasını müəyyən etdikdən sonra qutunu bağlayıb möhürləməli idi.

Qanuna görə seçki məntəqələrində yalnız səsvermə keçirilirdi, seçki təbliğatı aparmaq qadağan edilirdi. Seçki məntəqəsinə silahlı şəxslərin və sərxoş adamların daxil olması qəti qadağan idi.

Seçki komissiyasının sədri lazım olduqda, komissiyanın qərarı ilə inzibati və hərbi hissələrin qüvvələrindən istifadə etmək hüququna malik idi. Yüksək rütbəli milis və hərbi komandanlıq yalnız sədrin göstərişlərini yerinə yetirirdilər.

Seçkilərin birinci və ikinci günü axşamlar şəhərlərdə saat 8-də, kənd yerlərində isə saat 9 -da seçki məntəqələrinin qapıları bağlanır və möhürlənirdi. Üçüncü gün axşam seçkilər qurtardıqdan sonra sədr seçkilərin qurtardığını elan edirdi. Sonra komissiya zərfləri açmadan bülletenləri sayırdı. Zərflərin sayı isə seçkilərin siyahıdakı sayları arasında uyğunsuzluq olduqda bu barədə müvafiq protokol tərtib edilirdi. Sonra zərflər açılır və seçki bülletenləri hesablanırdı.

The cost of the work done in the building for the electoral commissions, including electricity, illumination, heating and others were paid by the bodies of self-administration in the towns, in other territorial electoral commissions it was paid from the republican treasury.

The elections to the Assembly of Enterprises had to be held on April 20, 1920. It could have great importance in the adoption of the Constitution of the Democratic Republic of Azerbaijan, in state building, in the development of legislation, in the development of legal institutions. But the crisis began since the spring of 1920 did not allow hold elections.

According to the law on the elections to the Assembly of Enterprises of Azerbaijan, if any violation occurred in the election period the persons guilty in it bore criminal or administrative charges. For instance, the candidates in the elections to the Assembly of Enterprises could be imprisoned from one to three months for spoiling and destroying propagation materials.

The persons guilty for entering the buildings at the disposal of the groups of electors without permission, for spoiling propagation materials and literature there, for threatening the candidates, or their authorized representatives, for applying force to them could be imprisoned for up to six months.

Persons guilty in discrediting the candidate by disseminating lies about his personality, as well as in propagating other candidates by damaging the reputation of the organization to which the candidate belonged could be sentenced to imprisonment up to six months.

Persons guilty in the falsification of the data in the candidates application and in making other corrections could be punished by sending him to the reformatory. The same punishment could be applied to those who appealed to the Central Electoral

Komissiya tərəfindən etibarsız sayılan bülletenlər müəyyən edilirdi. Mübahisəli bülletenlər isə komissiyanın qərarı ilə səsvermə keçirilməklə həll edilirdi. Səslər bərabər olduqda sədrin çıxardığı qərar əsas götürülürdü.

Seçkilərin nəticələri barədə son olaraq komissiya protokol tərtib edirdi. Protokol sədr, katib, komissiya üzvləri və bütün iştirakçılar tərəfindən imzalanırdı.

Protokollar qəza komissiyasına göndərilirdi. Protokolla yanaşı ayrıca məktubla aşağıdakı sənədlər təqdim edilirdi: a) komissiyanın etibarlı hesab etdiyi bülletenlər; b) komissiya tərəfindən etibarlı hesab olunan, lakin komissiya üzvlərindən hər hansı birinin etiraz etdiyi bülletenlər; c) etibarlı, lakin komissiya üzvlərinin hər hansı birinin etiraz etdiyi bülletenlər; ç) komissiya tərəfindən yekdilliklə etibarsız sayılan bülletenlər.

Qəza seçki komissiyası yerlərdən gələn bülletenlərin protokollarını araşdıraraq müvafiq qərar qəbul edirdi.

Qəza komissiyalarının protokolları sahə seçki komissiyalarının protokolları ilə birlikdə Mərkəzi Seçki Komissiyasına göndərilirdi. Komissiyaların protokolları türk dilində hazırlanırdı. Lakin rus dilində protokollar tərtib etməyə də icazə verilirdi.

Əsasnamənin VII fəslə seçkilərin nəticələrindən və təkrar seçki keçirilməsi qaydasından bəhs edirdi. Belə ki, 83-cü maddədə seçkilər günü bir və ya bir neçə seçki sahəsində, həmçinin ümumi respublika seçicilərinin onda bir hissəsinə bərabər olmayan sayda seçicilərin iştirak etmədiyi seçki məntəqələrində ikinci dəfə seçkilər keçirilməsi nəzərdə tutulurdu. Lakin belə məntəqələrin sayı göstərilən nisbətdən yuxarı olmazdısa, Mərkəzi Seçki Komissiyası belə məntəqələrin səsvermə sayını ümumi səsverməyə daxil edərək təkrar səsvermə keçirmirdi.

Müəssislər Məclisinə seçkilərin Əsasnaməsinin VIII fəslə Məclis üzvlü-

Commission with false lists of candidates and electors.

Persons guilty for the application violence to candidates, or to their election groups engaged in pre-election campaign, and to the activity of the commission itself could be subjected to imprisonment. If such actions took place with the participation of a group of persons, and the activity of the sitting or commission is violated, the persons guilty in them could be sent to reformatories.

According to the law it was banned to be engaged in pre-election campaign in mosques, in temples and other holy places in written, or oral form. Persons violating these rules could be punished by imprisonment for more than six months.

Persons guilty in preventing the pre-election campaign of the persons who had the right to take part in the election, hindering him to tell his ideas freely, application of violence to them, his deception, threat, misuse of authorities or for making use of his economic dependence could be sentenced to imprisonment.

Persons guilty for the intrusion to the process of elections, application of violence to the members of the commission, attempts of threat in the building of the electoral commissions, disturbing peace there, tear of the electoral rolls, destruction of voting papers, break of the polling-boxes could be punished by sending them to reformatories. Persons guilty for disturbances on the day of election, for dissemination of false of information on the break of elections could be punished by imprisonment for more than three months.

Persons entering the polling stations on the day of elections illegally for being engaged in propagation, and persons not obeying the request of the chairman of the electoral commission could be arrested for such illegal actions. The law banned to win to one's side the electors:

yündən çıxan nümayəndələrin yerinə (vakant yerlərə) digərlərinin daxil edilməsi qaydasını müəyyən edirdi. Belə ki, seçki birliklərinə daxil olaraq birləşmiş qrupların siyahıya daxil edilmiş nümayəndəsi vakant yeri tuta bilərdi. Belə siyahıya daxil edilmiş nümayəndə olmadıqda Müəssislər Məclisində boş (vakant) yer tutulmaya bilərdi.

Əsasnamənin IX fəslə seçkilərin azad və ədalətli keçirilməsi üçün qaydaları müəyyən edirdi. X fəsildə Müəssislər Məclisinə keçiriləcək seçkilərdə xərclərin ödənilməsi qaydası şərh edilirdi. Seçicilər üçün itirdikləri vaxta, yol xərcinə görə heç bir əvəz nəzərdə tutulmurdu.

Şəhərlərdə seçki siyahılarının hazırlanması və digər xərclərə görə vəsaitin ödənilməsi şəhər özünüidarə orqanları hesabına, digər ərazilərdə isə respublika xəzinəsi hesabına ödənilirdi. Şəhər idarələrinin ödədikləri xərclərin 75 faizi sonradan respublika xəzinəsindən qaytarılırdı.

Kargüzarlıq və digər xərclərə görə, seçki komissiyalarına ayrılmış Müəssislər Məclisinə seçkilər üzrə xüsusi kreditin məbləği parlament tərəfindən Mərkəzi Seçki Komissiyasının hesabına daxil edilirdi.

Seçki Komissiyalarının hər bir üzvü hər gün seçkilərin keçirilməsinə aid olan işlərə görə və yol xərcinə görə mükafatlandırılırdı. Lakin namizədin nümayəndəsi kimi seçki komissiyasına daxil edilmiş komissiya üzvlərinə göstərilən mükafatlandırma tətbiq edilmirdi.

Seçki komissiyaları üçün bina daxilində aparılan işlərə görə xərclər, o cümlədən istilik, işıqlandırma və s. xərclər şəhər özünüidarə orqanları, digər ərazi seçki komissiyalarında isə respublika xəzinəsi hesabına ödənilirdi.

Azərbaycan Demokratik Respublikası Konstitusiyasının qəbul edilməsində, dövlət quruculuğunda, onun möhkəmlənməsində, qanunçuluğun inkişafında,

For instance, for organizing dinner for the electors on the day of election could result in arrest.

The persons deprived of suffrage could be arrested for illegally taking part in the elections to the Assembly of Enterprises.

Persons voting more than once in the three days of election could be subjected to imprisonment.

The law also provided the responsibilities of the members of the commission who organized the process of elections. For instance, for conscious falsification of the results of elections, for not counting correctly the voting papers and electoral rolls, for consciously spoiling the voting papers or the electoral rolls, for increasing or decreasing the number in the voters list, the members of the commission could be sent to reformatories for the term of no less than three years.

Persons announcing the results of the elections to the Assembly of Enterprises secretly in violation of the provisions of law were punished by imprisonment.

Office holders, or members of commissions changing the results of one or another candidate in favour of someone consciously, or intentionally could be punished by imprisonment.

According to the law on the elections to the Assembly of Enterprises the court bodies applied other punishment besides aforementioned ones also for the actions given below:

1) Persons found guilty in conformity with articles 91, 93, 95, 98, 102, 103 and 104 of the Law on Elections to the Assembly of Enterprises were deprived to take part in the elections to local administrative and other legislative bodies within five years;

2) Persons found guilty in conformity with articles 92, 98, 102 and 105 of the current legislation were fined for a sum not exceeding 3000 roubles;

3) If persons found guilty in conformity with articles 91, 94, 95, 98, 102, 103 and

hüquq institutlarının təşəkkülündə böyük əhəmiyyət kəsb edə biləcək Müəssislər Məclisinə seçkilər 1920-ci il aprelin 20-nə təyin edilmişdi. Lakin 1920-ci ilin yazından başlayaraq yaranmış böhran seçkilər keçirilməsinə imkan vermədi.

Ümumazərbaycan Müəssislər Məclisinə seçkilər haqqında qanuna görə, seçkilər dövründə hər hansı bir pozuntu baş verdiyi halda müqəssir olan şəxslər barədə inzibati və cinayət məsuliyyəti müəyyən edilirdi. Belə ki, Müəssislər Məclisinə seçkilərdə öz namizədliyini irəli sürmüş şəxslərə təbliğat materiallarını, siyahuları çıxarmağa və məhv etməyə görə bir aydan üç aya qədər həbs cəzası verilirdi.

Seçici qruplarının sərəncamında olan, təbliğat üçün nəzərdə tutulmuş binalara özbaşına daxil olaraq təbliğat materiallarını və ədəbiyyatı korlamaya və ya məhv etməyə görə, həmçinin namizədləri və onların səlahiyyətli nümayəndələrini fiziki güc tətbiq etməklə hədələməyə görə günahkar olan şəxslər 6 aydan az olmayaraq həbsxanaya cəzasına məruz qalırdılar.

Namizədin şəxsiyyəti barədə yalan məlumat yayaraq onu etibardan salan, həmçinin deputatlığa namizədin mənsub olduğu təşkilatın nüfuzuna xələl gətirməklə digər namizədləri təbliğ edən təqsirkarlara bir aydan 6 aya qədər həbsxana cəzası verilirdi.

Namizədin şəxsi ərizəsində saxtakarlıq və düzəliş edilməsində günahkar olanlar barəsində islah evlərinə göndərilməklə həbs cəzası təyin edilirdi. Həmçinin belə cəza növü Mərkəzi Seçki Komissiyasına saxta və düzəliş edilmiş ərizə ilə müraciət etmiş şəxs barəsində də tətbiq edilirdi.

Seçki komissiyalarına düzgün olmayan namizəd siyahıları və seçici siyahıları təqdim etmiş şəxslər də həbsxana cəzasına məruz qalırdı.

Seçkiqabağı təbliğat aparın namizədlərə və ya onların seçki qruplarına və komissiyanın özünün fəaliyyətinə zor tətbiq

106 of the current legislation in the elections to the Assembly of Enterprises were office holders, they were dismissed from office. Thus, the law on the election to the Assembly of Enterprises acquired great legal-political importance.

The parliamentarian Səfibey Rüstambeyov was charged to develop a bill and submit to the parliament for strengthening the parliament building, discipline in the civil service, for preventing the abuse of one's powers, for creating a special investigation and interrogation commission by the government. According to the reporter, the government and the parliament tried to achieve the investigation of some betrayals and crimes in some government office, as well as for their prevention. «The government of the young republic thinks that to help the prevention of illegal actions they should first be passed to the court. According to the current laws, only the courts had this right up to now. Now it is transferred to the authority of the government, the commission is authorized to enter houses, offices, stations, service rooms and search them. In the laws of the Russian Empire these rights were laid on the county courts, the inspectors did not have this authority». The bill submitted to the discussion of the parliamentarians was developed at the Ministry of Justice. One of its goals was to increase the responsibility of the civil servants, to protect subordination and to strengthen control in the government offices. The investigation commission could even investigate some cases, but had to behave not like the county judges, but like justice officers. According to the bill submitted by the minister of Justice the number of the inspection was increased twice and became eight, daily wages were appointed for them. The wages of the civil servants were reduced. Thus, on July 27, 1919, the parliament adopted the law «On

etməklə hədə göstərən günahkarlar həbsxana cəzasına məruz qalırdılar. Əgər belə hərəkətlər bir dəstə adamın iştirakı ilə baş verərdisə və yığıncağın və ya komissyanın fəaliyyəti pozulardısa, təqsirkarlar islah evlərinə salınırdılar.

Qanuna görə, məscidlərdə, məbədlərdə və digər ibadət yerlərində həm şifahi, həm də yazılı surətdə seçkiqabağı təbliğatla çıxış etmək qadağan edilirdi. Göstərilən qaydanı pozan təqsirkarlar 6 aydan çox olmamaqla həbsxana cəzasına məruz qalırdı.

Seçkilərdə iştirak etmək hüququnda olan şəxslərin sərbəst surətdə öz fikirlərini söyləməsinə və təbliğatlarını aparmasına qarşı yönəlmiş bütün hallara - şəxsə fiziki güc tətbiq edilməsinə, onun aldadılmasına, hədələnməsinə, hakimiyyətdən sui-istifadəyə və ya iqtisadi cəhətdən asılı olmasından istifadə olunmasına görə təqsirkarlar həbsxana cəzasına məruz qalırdılar.

Seçki prosesinin keçirilməsinə müdaxilə, yəni komissiya üzvlərinə qarşı zor tətbiq edilməsinə, seçki binası daxilində hədələməyə, iğtişaş törətməyə, seçici siyahılarını cırıb korrılmağa, seçki bülletenlərini məhv etməyə, seçki qutularını sındırmağa görə təqsirkarlar islah evlərinə salınırdı.

Seçki günlərində iğtişaş salan, seçkilərin dayandırıldığı barədə əhaliyə yalan məlumatlar yayan şəxslər üç aydan az olmayaraq islah cəzasına məruz qalırdılar.

Seçki günlərində məntəqələrə qanunsuz daxil olaraq təbliğat aparan şəxslər və komissiya sədrinə itaət göstərməyən digər belə qanunsuz hərəkətlər edən təqsirkarlar həbs edilirdilər.

Qanun seçicilərin ələ alınmasını qadağan edirdi.

Belə ki, seçki günü seçicilərin səslerini əldə etmək məqsədilə onlara süfrə qonaqlığı verən şəxslər də həbs edilirdi.

Seçki hüququndan məhrum edilmiş şəxslər qanunsuz olaraq Müəssislər Məclisinə seçkidə iştiraka görə həbs edilirdilər.

the Establishment of the Special Revision-Investigation Commission for the Prevention of Crimes and Abuse of the Powers in Various State Departments».

The law empowered the following authorities to the Revision-Investigation Commission:

a) To get necessary information from all state departments and officers, including the courts, controlling bodies, post and telegraph, as well as public organizations;

b) To get the information shown above for the study of the credit sources of the government, legal and physical persons;

c) To invite all the office holders and individuals to the commission for giving explanations on the necessary cases;

d) To bring criminal charges against any office holder and individual and conduct the primary investigation with the participation of separate members of the commission in conformity with articles 315-482 (chapters 4-10) of the Criminal Code;

e) To lay the responsibility on police and railroad security structures the conduction of various investigation actions and other things;

f) To send less important cases and cases requiring special investigation to the consideration of courts;

g) To ask all the government institutions for help to the Revision-Investigation Commission;

To suspend the civil servants up to the fifth degree from performing their duties in the period of investigation, to submit the issue of depriving the powers of more higher office holders from performing their duties temporarily to the Council of Ministers through the chairman of the commission.

After the termination of investigation the commission sent the cases for further ordinary investigation in conformity with the legislation by providing the prosecutor control.

Seçki prosesinin davam etdiyi üç gün ərzində bir dəfədən artıq səs vermiş şəxslər həbs cəzasına məruz qalırdılar.

Ümumazərbaycan Müəssislər Məclisinə seçkilər prosesini təşkil edən komissiya üzvlərinin də məsuliyyəti müəyyən edilirdi. Belə ki, seçkilərin nəticələrini qəsdən olaraq saxtalaşdıran, seçki siyahısını və səsleri düzgün saymayan və ya siyahını və bülletenləri qəsdən korlayan, seçici siyahısını və ya bülleteni artırmağa və ya azaltmağa görə təqsirkar olan komissiya üzvləri üç ildən az olmayaraq islah evlərinə salınırdı.

Qanunda göstərilən təlimatlara uyğun olmayaraq gizli surətdə Müəssislər Məclisinə seçkilərin nəticələrini elan edən şəxslər həbsxana cəzasına məruz qalırdılar.

Müəssislər Məclisinə seçkilərin nəticələrini bu və ya digər namizədin xeyrinə dəyişdirən vəzifəli şəxsin və ya komissiya üzvlərinin bilərəkdən və ya qəsdən olaraq törətdikləri əməllər həbslə cəzalandırılırdı.

Ümumazərbaycan Müəssislər Məclisinə seçkilər haqqında qanuna görə yuxarıda göstərilən qanunsuz əməllərdən başqa, məhkəmə orqanları günahkarlara qarşı aşağıda göstərilən maddələr üzrə də cəza tətbiq edirdi:

1) Müəssislər Məclisinə seçkilər üzrə qüvvədə olan qanunvericiliyin 91, 93, 95, 98, 102, 103 və 104-cü maddələri üzrə təqsirkar olanlar yerli idarəetmə orqanlarına və digər qanunverici orqanlara seçkilərdə iştirakdan 5 il müddətində məhrum edilirdilər;

2) Müəssislər Məclisinə seçkilər üzrə qüvvədə olan qanunvericiliyin 92, 98, 103 və 105-ci maddələri üzrə təqsirkar olanlara məhkəmə orqanları 3 min rubldan artıq olmayan pul cəriməsi müəyyən edə bilirdilər;

3) seçkilər üzrə qüvvədə olan qanunvericiliyin 91, 94, 95, 98, 102, 103 və 106-cı maddələri üzrə təqsirkar olan vəzifəli şəxslər olarsa, onlar öz tutduqları vəzifələr

The special Revision-Investigation Commission consisted of a chairman and eight members approved by the government on the recommendation of the Ministry of Justice.

To strengthen legislation, the Azerbaijan Parliament adopted the law «On Increasing the Powers of the Courts of Justice for the Crimes against the Properties of others» on August 18, 1919. The law said that because of the devaluation of the rate of rouble the sum of fines applied by the legislation of the Russian Empire had restricted the powers of the courts of justice. To increase the powers of the courts of justice obliged to fine in the sum up to 300 roubles for swindling, theft, misappropriation, squandering and others and allow them to fine for such crimes from 300 to 1000 roubles. The law also laid on them the responsibility to trial other small crimes.

The laws adopted by the parliament for improving the legislation were aimed at strengthening the justice.

The parliament made necessary changes in the criminal law for stopping the prosecution because of the political views, for strengthening democracy and legal state building. The parliament adopted a law which annulled the application of the law of the Russian Empire. According to the said law, the ideas against the tsar and his relatives served the bases for the political punishment. On September 29, 1919, the parliament adopted the law «On the Changes and Additions in the Criminal and Reformatory Code and in the Regulations of the Court Trial». The law made changes in Articles 372, 373, 378 in the law of the Russian Empire adopted in 1885, the changes of 1912, 1913, 1914 as the continuation of them, and finally in Article 268 of the regulation of the Criminal Code. The parliament took into account the said changes and additions, adopted it, and the law became valid.

dən kənarlaşdırılırdılar. Beləliklə, ümumazərbaycan Müəssislər Məclisinə seçkilər haqqında qanun böyük siyasi-hüquqi əhəmiyyət kəsb etmişdi.

Parlament qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi, dövlət idarələrində intizamın artırılması, vəzifədən sui-istifadənin qarşısını almaq üçün hökumət tərəfindən xüsusi təftiş və təhqiqat komissiyası yaradılması haqqında qanun layihəsini hazırlayıb müzakirəyə təqdim edilməsini deputat Şəfi bəy Rüstəmbəyova həvalə etmişdi. Məruzəçinin sözlərinə görə, bəzi hökumət idarələrində baş verən xəyanətlər və cinayətlərin təftiş və təhqiqatı, habelə onun qarşısının alınması üçün parlament və hökumət tədbirlər görülməsinə nail olmağa çalışır: «Gənc Cümhuriyyət hökuməti belə hesab edir ki, baş vermiş əməllərin qarşısının alınmasına kömək etmək məqsədilə əvvəl işlər təftiş və təhqiqat komissiyasında müzakirə edilsin və ondan sonra məhkəməyə verilsin. Mövcud qanunlara görə, bu hüquq indi qədər məhkəmələrdə olmuşdur. İndi isə bu hüquq hökumətin səlahiyyətlərinə verildi. Komissiyaya səlahiyyət verilir ki, onlar idarələrə, məntəqələrə, xidməti evlərə daxil olub təftiş edə bilsinlər. Rusiya imperiyası qanunlarında bu səlahiyyətlər dairə məhkəmələrinə həvalə edilmiş, müfəttişlərin bu sahədə hüquqları olmamışdır».

Deputatların müzakirəsinə təqdim olunan qanun layihəsi Ədliyyə Nazirliyində hazırlanmışdı. Qanunun əsas məqsədlərindən biri dövlət idarələrində çalışan məmurların məsuliyyətinin artırılması, subordinasiyanın qorunması və nəzarətin gücləndirilməsindən ibarət olmuşdu. Təftiş komissiyası bəzi vacib işlərin istintaqını da keçirə bilər. Lakin bu zaman onlar dairə məhkəmələri kimi yox, ədliyyə məmurları kimi davranmalı idilər. Ədliyyə nazirinin təqdim etdiyi layihədə təftiş komissiyası üzvlərinin sayı iki dəfə artırılaraq 8 nəfərə çatdırılırdı və onlara gündəlik məvacib

According to the changes done in Article 372, a civil servant, public officer, or other office holder could be removed from office and sentenced to imprisonment from four to eight months for getting money, things or gifts in other forms, for not informing his chief about it, for accepting the said with no consent in advance and for executing the term, or condition of the gift.

If there was an agreement in advance for the reception of the gift and the office holder executed its term, he expected imprisonment from 4 months to one year and four months and removal from the office.

Persons guilty as provided by Article 372 had to pay ten fold price of the gift in addition to the imprisonment. It was impossible to determine the value of the gift he expected to pay fines up to 1000 roubles. On the other hand, if the gift was given not to office holder directly, but through other persons, wife, children, relatives, the aforesaid punishment remained unchanged.

According to Article 373 of the Criminal Code if the office holders acted illegally, got money, irrespective of its sum, and expensive gifts, abused the confidence of his chief and of his own office, and Article 31 of the same law (its paragraphs 1,2,3) provided punishment in the form of imprisonment from four to five years by losing his office.

The law said that if the office holder felt repentance after receiving the gift and informed his chief about it, the court of justice could take into account his sincere repentance, remove him from the office and sentence him to imprisonment from eight months to one year and four months. The gift, or bribe was sent to the local social maintenance department, or any department equal to it in status.

According to Article 378 of the Criminal Code, persons guilty in committing threat were deprived of the personal and property rights and could be sent to exile

müəyyən edilirdi. Hökumət qulluğunda olanların məvacibi azaldırdı. Beləliklə, parlament 1919-cu il iyulun 27-də «Müxtəlif dövlət idarələrində cinayət xarakterli və sui-istifadə əməllərinin qarşısının alınması üçün xüsusi təftiş-istintaq komissiyası təsis edilməsi haqqında» qanunu qəbul edir.

Qanunda, hakimiyyət strukturlarının işini yaxşılaşdırmaq, intizamı möhkəmləndirmək, məmurların məsuliyyətini artırmaq, sui-istifadə hallarının qarşısını almaq məqsədilə təftiş-istintaq komissiyasına aşağıdakı səlahiyyətlər verildi:

a) bütün dövlət idarələrindən, vəzifəli şəxslərdən, o cümlədən məhkəmə orqanlarından, nəzarət və poçt-teleqraf, həmçinin ictimai təşkilatlardan lazımi məlumat və arayışlar almaq hüququ;

b) hökumətdən, hüquqi və fiziki şəxslərdən kredit mənbələrinin əldə edilməsi barədə yuxarıda göstərilən məlumatları öyrənmək hüququna malik olmaq;

c) şəxsi izahat və ifadə vermək məqsədilə bütün vəzifəli və fərdi şəxslərin komissiyaya gəlməsini tələb etmək hüququ;

ç) bütün vəzifəli və fərdi şəxsləri cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək və komissiyanın ayn-ayn üzvlərinin iştirakı ilə Cinayət Mühakiməsi Nizamnaməsinin 315-482-ci maddələri üzrə (IV-X fəsillər) ibtidai istintaq hüququ qüvvəsinə bərabər tutulan təhqiqat aparmaq;

d) polis orqanlarına və dəmiryol mühafizəsi idarəsinə ayn-ayn istintaq hərəkətlərini aparmağı və digər işləri həvalə etmək;

e) işin az əhəmiyyətli olması və ayrıca təhqiqat aparılmasına zərurət olduğu üçün həmin işlərin komissiya tərəfindən məhkəmə orqanlarına həvalə edilməsi;

ə) bütün hakimiyyət strukturlarından İstintaq-Təftiş Komissiyasına hərtərəfli kömək göstərməyi tələb etmək hüququnun olması;

f) vəzifəli şəxslərin 5-ci dərəcəsinə qədər onları istintaq-təhqiqat dövründə

or condemned to penal servitude from four to six years. If the threat was accompanied with the application of violence, the exile and penal servitude were raised from four to eight years. The confiscated finances and gifts from the guilty were transferred to the funds of the organizations of social maintenance. Additions to the Article 286 of the Penal Code took into consideration the changes in Article 372 of the Criminal Code which provided the court trial investigator to appeal to the county court with the appeal to allow the application of money-fine.

The first parliament of the Republic of Azerbaijan kept in the focus of attention the territorial integrity of the country all the time, therefore it proposed to discuss the current situation of the country. Armenia did not give up its expansionist policy, committed crimes with the help of its cut-throat detachments against the Moslem population in the provinces of Zangazur, Goycha, Garabagh, Nakhchevan and other territories of the Republic of Azerbaijan, set into fire the whole villages and committed plunder and pillage, never giving up its dream of creating «Great Armenia». The treacherous policy of Armenia, the support given by them by foreign states resulted in such a fact that under various pretexts it tried to obstruct the signature the pact on military alliance in the conference of the Transcaucasian states aimed at their joint defense.

In the summer of 1919 the parliament discussed the events in Garabagh very widely. Prime Minister N. Usubbeyli, who informed the parliament, proposed to form a commission consisting of four parliamentarians for conducting revision and investigation. Two members of the commission were the Armenian, the other two – Azerbaijan parliamentarians. The parliament included G. Garabeyli, Sh. Rustambeyov, P. Chubaryan and I. Khojavev into the commission. The parliamentarians had to hear the information of the members of the com-

vəzifədən kənarlaşdırmaq, eyni zamanda komissiya sədri vasitəsilə daha yüksək vəzifəli şəxslərin müvafiqəti olaraq səlahiyyətlərdən məhrum edilməsi üçün Nazirlər Şurası qarşısında vəsadət qaldırmaq.

İstintaq-Təftiş Komissiyası təhqiqat qurtardıqdan sonra işlərin mövcud qanunvericiliklə aparılması üçün prokuror nəzarətinin təmin edilməsi şərti ilə işi istintaqa göndərirdi. Cinayət tərkibi aşkar edilməmiş təhqiqat işlərinin aparılması isə komissiyanın qərar ilə dayandırılır və hökumətin işlər idarəsinə təhvil verilir.

Parlamentin Xüsusi Təftiş-İstintaq Komissiyası Ədliyyə Nazirinin təqdimatı ilə hökumət tərəfindən təsdiq edilmiş sədrdən və 8 nəfər üzvdən ibarət olmuşdur.

Azərbaycan parlamenti qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi məqsədi ilə 1919-cu il avqustun 18-də «Özgə əmlakı aleyhinə yönəlmiş cinayətlərə görə cəza verilməsi üçün ədalət məhkəməsinin səlahiyyətlərinin artırılması barədə» qanun qəbul etdi. Qanunda göstərilirdi ki, Rusiya imperiyası qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş cinayət əməllərinə görə tətbiq edilən pul cərimələri rublun kursunun aşağı düşməsinə görə ədalət məhkəmələrinin səlahiyyətlərini məhdudlaşdırmışdır. Fırıldaqlıq, mənimsəmə, israfçılıq, özgə əmlakını oğurlamaq və s. əməllərə görə müəyyən edilən 300 rubl cərimə təyin etmək hüququnda olan ədalət məhkəməsinin səlahiyyətlərini artırmaq məqsədilə göstərilən cinayətlərə görə tutulan cərimələr 300 rubldan 10 min rubla qədər artırılır və dairə məhkəməsinə aid bəzi xırda cinayət əməllərinə baxmaq da onlara həvalə edilirdi.

Parlamentin cinayət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsinə dair qəbul etdiyi qanunlar, ədalətin möhkəmləndirilməsinə xidmət edirdi.

Parlament demokratik və hüquqi dövlət quruculuğu, siyasi baxışlara görə təqiblərin dayandırılması məqsədini nəzər-

mission sent to Garabagh and discuss it. The prime minister promised to speak after the hearings.

G. Garabeyli, chairman of the fraction of «İttihad», spoke first as a member of the commission sent to Garabagh. He declared that with the decision of the government as far as in the January of 1919 a special governorship was created in the districts of Zangazur, Javanshir, Shusha and Jabrail. «The Republic of Azerbaijan attaches great importance to Garabagh. Khosrov bey Sultanov has been sent there in the capacity of governor-general after the consent of the British command. The Armenian population of Garabagh agreed with the British command to live under the rule of Azerbaijan Government till the solution of the issue in the peace conference. The Armenians has tried to obstacle the foundation of the office of governor in Shusha and there has emerged a conflict between them and the British command.

While we were in Garabagh, the governor-general tried to solve all the differences peacefully. But the Armenians lie in ambush by the Yevlakh-Shusha road, kill the population, plunder their carts and take away the horses. There was not any disturbances until May. But in May the Armenians kidnapped nine Moslems on the road and killed them, even did not return their corpses. Then they have killed seven more Moslems».

The Azerbaijan parliamentarians reached Shusha on June 16. Though the Shusha-Yevlakh road was open, the Shusha-Yevlakh and Shusha-Gorus roads were completely under the control of the Armenian cut-throats, not any Moslem dared to appear on them. The areas populated by the Moslems were in the siege of the Armenians. To save themselves from the attacks of the Armenian bandits, the population began to leave their homes and the region.

da tutan cinayət qanunvericiliyinə dəyişikliklər etdi. Rusiya imperiyası qanunlarına görə çar və onun qohumlarının əleyhinə deyilən fikirlərə görə siyasi cəzalar verilməsinin ləğvini nəzərdə tutan qanun da qəbul edildi. 1919-cu il sentyabrın 29-da parlament «Cinayət və İslah Cəzaları Qanunnaməsinə və Cinayət Mühakiməsi Nizamnaməsinə dəyişikliklər və əlavələr barədə» qanunu qəbul etdi. Rusiya imperiyasının 1885-ci il Cinayət və İslah Cəzaları Qanunnaməsinin 372, 373, 378-ci maddələri və onun davamı kimi 1912, 1913 və 1914-cü illərdə edilmiş dəyişikliklər və nəhayət, Cinayət Mühakiməsi Nizamnaməsinin 268-ci maddəsinə edilən dəyişiklik və əlavələr nəzərə alınmaqla parlamentin qəbul etdiyi qanun qüvvəyə minirdi.

Cinayət Qanunnaməsinin 372-ci maddəsinə edilən dəyişikliyə görə, dövlət və ya ictimai xidmətdə olan məmur və ya başqa qulluqçu pul, əşya və digər formada hədiyyə almağa görə və bu barədə öz rəisinə heç bir məlumat verməyərək, eyni zamanda hədiyyənin alınması barədə ilkin razılıq olmadığı halda onu qəbul edərək hədiyyənin verilməsi şərtini icra etdiyinə görə vəzifədən çıxarılaq 4 aydan 8 aya qədər həbs cəzasına məruz qalırdı.

Əgər hədiyyə alınması barədə ilkin sövdələşmə edilərək onu qəbul edən məmur hədiyyənin «əvəzini» təyinatı üzrə icra edərdisə, onu 8 aydan bir il 4 aya qədər həbsxana cəzası və vəzifədən kənar edilmə cəzası gözləyirdi.

Qanunun 372-ci maddəsi ilə müqəssir olanları həbs cəzasından əlavə alınmış hədiyyənin 10 misli miqdarında pul cəriməsi gözləyirdi. Əgər əşyanın qiymətini müəyyən etmək mümkün olmazdysa, 10 min rubla qədər cərimə nəzərdə tutulurdu. Digər tərəfdən, hədiyyə məmura bilavasitə deyil, digər şəxslər vasitəsilə və ya onun arvadı, uşaqları, qohumları tərəfindən çatdırıldıqda da yuxarıda göstərilən cəza olduğu kimi qalırdı.

But as the Moslem residences of Shusha was under the protection of police and English troops, they did not leave the town. The Azerbaijan governor-general ordered the residents not to reply to the attacks of the Armenians.

G. Garabeyli declared that the beginning of the March genocide of 1918 was committed under the pretext that there emerged a conflict when the soldiers of the «Wild Division» were returning from the funeral ceremony of their army friend who was the son of H. Z. Tagiyev, with the soldiers of the same division located in Lenkaran. The Bolsheviks, Armenians and other provokers spread such rumours as if the Russian soldiers would be attacked, and thus, the soldiers dislocated there were disarmed by the Russian soldiers. As a result, the Moslem population of Baku became the victims of the massacre committed by the Bolsheviks and Armenians.

«The work of the National Armenian Council causes doubts, the voluntary Armenian detachments come there frequently, and suspicious people come and assemble there. The Armenians protest against the location of the treasury and post office in the Moslem quarter, the English command has silenced them saying that the governorship is responsible for them. The governorship has located security forces out of the soldiers on the Shusha-Gorus road and obstacle the entry of voluntary detachments to the town. At present there are posts with 18 infantry, one machine-gun and nine machine-gunners in the area called «Uchmykh». On June 4, early in the morning the Armenian voluntaries headed by an officer, by name of Arzumanov, approached approximately 50 steps to the trenches and demanded the officer of the Azerbaijan army Maxsimovich to order the soldiers to leave the trenches. Officer Maxsimovich saying that he obeys the law, and he goes to the town to inform the governor-general. The

Cinayət Qanunnaməsinin 373-cü maddəsilə xidmət dövründə qanunsuz hərəkət edərək miqdarının az olmasına baxmayaraq pul və ya digər qiymətli əşyalar almış məmurlar öz rəislərinin etibarından və vəzifəsindən sui-istifadə etməyə görə, bu Qanunnamənin 31-ci maddəsinin birinci, ikinci və üçüncü dərəcələri üzrə xüsusi fərdi hüquq və imtiyazlarını itirərək 4 ildən 5 ilə qədər həbs cəzasına məruz qalır-dılar.

Qanunda göstərilirdi ki, əgər göstərilən rüşvəti alaraq peşman olan məmurlar bu barədə öz rəislərinə məlumat verərdilərsə, məhkəmə orqanları peşman olmasını və səmimi peşmançılığını nəzərə alaraq müqəssiri vəzifədən kənarlaşdırmaqla 8 aydan bir il 4 aya qədər azadlıqdan məhrum edirdilər. Onların aldığı rüşvət yerli sosial təminat «prikaz»ına və ya ona bərabər təşkilata göndərilirdi.

Cinayət Qanunnaməsinin 378-ci maddəsinə görə, hədələməklə cinayət törətmiş müqəssirlər bütün şəxsi və əmlak hüquqlarından məhrum edilərək 4 ildən 6 ilə qədər sürgün və katorqa işlərinə cəlb edilirdilər. Əgər hədələmək zorla və ya digər güc tətbiq etmək üsulları ilə edilərdisə, sürgün və katorqa işləri 4 ildən 8 ilə qədər nəzərdə tutulurdu. Müqəssirlərdən alınmış pul vəsaiti və digər hədiyyələr ictimai təşkilatların sosial fondına verilirdi. Məhkəmə Mühakiməsi Nizamnaməsinin 286-cı maddəsinə edilən əlavələr Cinayət Qanunnaməsinin 372-ci maddəsində nəzərdə tutulan dəyişiklikləri nəzərə almaqla məhkəmə müstəntiqinin pul cəriməsi təyin etmək üçün dairə məhkəməsinə vəsədatlə müraciət edə bilməsini müəyyən etmişdi.

I Respublikanın parlamenti Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü daim diqqətdə saxlayır və yaranmış problemləri müzakirəyə çıxarırdı. Ermənistan özünün işğalçı siyasətindən əl çəkmir, «Böyük Ermənistan» xülyası ilə müsəlmanların yaşadığı Azərbaycan Cümhuriyyətinin Zəngəzur,

Armenians not giving up their intention demand the same from Maxsimovich's deputy Officer Kerimov. As a result they attack the post, four Azerbaijan soldiers and the Armenian Arzumanov are killed. The battle continues long, as in 1905 both sides find shelter in trenches and continue to fight. The Armenian priest Bishop Vagan appeals to the English and asks to take measures. The English command blames the Armenians in instigating the conflict and demands them to leave the town. The Armenians surrender three members of their National Council to the British saying that the rest have escaped from the town. Only then the gun-fire ceases.

When the parliamentary commission studied the case, it became evident that the British command does not fulfill its promise till the Paris Peace Conference. The soldiers going to perform their duties in the Armenian quarters were disarmed. And all this was done for the annexation of Garabagh by Armenia.

Some Moslem quarters were isolated from the world. The highway of Shusha was constantly attacked, fire was opened at who appeared on the road. The Armenians terrorized the civilian Moslem population, they were not satiated with the oppression and tortures. When the representatives of the Azerbaijan Government demand to put an end to those crimes, to find and punish the guilty, the English command sufficed only with promises. The Armenians confess that the governorship of Azerbaijan builds its activities within the frames of law. All the evidences in possession of the parliamentary commission prove it. The commission had 58 documents in its possession.

One of the members of the commission, parliamentarian Pogos Chubaryan, from the fraction of Dashnakstun, declared that he would be neutral in his speech, speak only on the events that had taken place. The Moslem live-stock breeders be-

Göyçə, Qarabağ, Naxçıvan və digər ərazilərində öz quldur dəstələrinin köməyi ilə dinc əhaliyə divan tutur, bütöv kəndləri yandırır, talanlar törədirdilər. Ermənilərin məkirli siyasəti, onların xarici havadarlarına arxalanmasının nəticəsi idi ki, onlar Zaqafqaziya dövlətlərinin konfransında müxtəlif bəhanələrlə üç respublikanın birgə müdafiəsinə yönəlmiş hərbi ittifaqa qoşulmağa əngəl yaratmaq istəyirdilər.

1919-cu ilin yayında parlament Qarabağ hadisələrini geniş müzakirə etmişdi. Parlamenta məlumat verən baş nazir N.Usubbəyli parlamentin təklifi ilə 4 nəfər deputatdan ibarət təftiş və təhqiqat komissiyası yaradıldı. Deputatların iki nəfəri müsəlman, iki nəfəri isə erməni millətini təmsil edirdi. Parlament komissiyasının tərkibinə Q.Qarabəyli, Ş.Rüstəmbəyov, P.Çubaryan və L.Xocayev daxil edilmişdilər. Parlament üzvləri Qarabağa göndərilən komissiyanın məlumatını dinləməli və müzakirə aparmağı qərara almışdı. Baş nazir bu dinləmələrdən sonra özünün də çıxış edəcəyini parlamentarilərin nəzarinə çatdırdı.

«İttihad» fraksiyasının sədri Q.Qarabəyli, Qarabağa göndərilmiş komissiya üzvü kimi ilk çıxış edərək bildirdi ki, hələ 1919-cu ilin yanvarında hökumətin qərarı ilə Zəngazur, Cavanşir, Şuşa və Cəbrayıl qəzaları üzrə xüsusi general-qubernatorluq yaradılmışdır. Azərbaycan Cümhuriyyəti Qarabağa böyük əhəmiyyət verir. Qarabağ üzrə təyin edilmiş general-qubernator Xosrov bəy Sultanov ingilis komandanlığı ilə razılaşdırıldıqdan sonra oraya göndərilmişdir. Qarabağın erməni əhalisi ingilis komandanlığı ilə məsələnin sülh konfransında həll edilənə qədər Qarabağın Azərbaycan hökuməti üsul-idarəsində qalmasını qəbul etmişlər. Ermənilər Şuşada general-qubernatorluq idarəsinin yaranmasına mane olmaq istəmiş və İngiltərə komandanlığı ilə ermənilər arasında ixtilaf yaranmışdır.

Deputat komissiyası Qarabağda olarkən, general-qubernator bütün yaranmış

gan to move to the summer pastures since May 27, and everything within a week had been calm, safe and sound, not any trouble and conflict had taken place. To ensure the security of the cattle-breeders the English command, governor-general and the Armenian National Council had to appoint a security detachment. But it had not been done because of unknown reason to me».

On July 8, the session of the parliament continued to discuss the reports of the members of the parliamentary commission sent to Garabagh by the government. They were Sh. Rustembeyli and I. N. Khojavev, from the Armenian fraction. Sh. Rustembeyli appreciated the speech of P. Chubaryan as an accusation to the address of the governor-general. He said: «The Armenians not eager to locate a security detachment in «Uchmykh», in fact, did it not to obey the governor-general. When we were there all the Armenians knew it. The Armenian voluntaries from aside mixed and mingled with the local Armenians and wanted to rise against the legal governor-general. Frequently the armed Armenian detachments arrived in Shusha. There are even documents that the Armenians have declared a general mobilization. To avoid it, the governor-general located a security post in «Uchmykh».

The Armenians demanded from the British command the establishment of the governorship not only for the Azerbaijanans, but also in the areas populated by the Armenians. But the commission revealed that the regular army soldiers and security detachment have not done any harm to anyone. When we were there the road from Shusha to Agdam was full of migrating Moslem population. The Armenians were regularly firing at them. When we were in Garabagh, the prosecutor and chairman of the court came there to execute the investigation and find the guilty. Investigation measures were taken and all the docu-

məsələləri sülh yolu ilə həll etməyə çalışmışdı. Lakin ermənilər Yevlax-Şuşa yolu kənarında pusqu qurub əhalini öldürür, arabaları soyur, atları aparırdılar. May ayınadək orada ixtilaf olmamışdı. Lakin mayda ermənilər 9 nəfər müsəlmanı yolda oğurlayaraq öldürmüş, hətta meyitlərini belə verməmişdilər. Sonra isə daha 7 müsəlmanı öldürmüşdülər.

Azərbaycan parlamentinin deputatları Şuşaya iyunun 16-da çatmışdılar. Şuşa-Yevlax yolu açıq olsa da, Şuşa-Gorus və Şuşa-Qarayevlax yolları tamamilə erməni quldurlarının nəzarətində olduğundan, bir müsəlman da bu yoldan keçə bilmirdi. Müsəlmanlar maskunlaşan yerlər mühasirəyə alınmışdı. Mayın 27-dən camaat erməni basqılarından yaxa qurtarmaq üçün köç etməyə başlamışdı.

Şuşanın müsəlman əhalisi ingilis ordusu və müsəlman milislərin mühafizəsi altında olduqlarından köç etməmişdilər. Azərbaycan general-qubernatoru ermənilər hücum etsə belə, cavab verməməyi əmr etmişdi.

Q.Qarabəyli bildirdi ki, 1918-ci il mart soyqırımının başlanması «vəhşi diviziya»nın əsgərlərinin Lənkəranda yerləşən hissəsinin əsgər yoldaşları H.Z.Tağıyevin oğlu Məhəmməd Tağıyevin dəfnində iştirak edib Bakıdan gəmilərlə qayıtması zamanı yaranan münaqişə bəhanə olmuşdur. Bolşeviklər, ermənilər və digər təxribatçı qüvvələr «vəhşi diviziya»nın guya rus əsgərlərinə hücum edəcəyi şaiyəsinə yayaraq, onların ruslar tərəfindən tərk-silah edilməsinə nail olmuşdular. Nəticədə, Bakının müsəlman əhalisi erməni-bolşeviklərin törətdikləri qırğının qurbanı olmuşdular.

Şuşadakı erməni Milli Şurasının işi şübhə doğurur, oraya könüllü erməni dəstələri gəlib-gedir, şübhəli adamlar toplaşır. Xəzinə və poçt idarələrinin şəhərin müsəlman hissəsinə köçürülməsinə ermənilər etiraz etsə də, ingilis komandanlığı onları sakitləşdirərək general-qubernatorluğun

ments and information had been acquired. The government had taken all measures for preventing the unrest. We declared it firmly and resolutely. The goal of the governor-general was only to restore peace and security in the town. The noise in the press connected with the name of Governor-General Khosrov bey Sultanov is a provocation. It has been directed only against Azerbaijan and is aimed at discredit it».

According to the information of the member of the commission the governor-general ordered not to fire at anyone. The order was conveyed by telephone to all the places. Undoubtedly, the undesirable events were prevented, and the conflict was stopped by the serious and decisive measures of the government. As it was said here by P. Chubaryan, the government was not inactive and negligent. The parliament and all the Azerbaijanians think of Garabagh as an integral part of Azerbaijan. This conflict between the Moslems and Armenians has been organized with the consent of the foreign forces. But in reality the mountainous part of Garabagh and half of the town of Shusha were not controlled by the Azerbaijan Government. Undoubtedly, it should be regarded as a revolt, and from the point of view of international law, and any legal government should take necessary measures to bridle it, even with the application of force. The Azerbaijan Parliament and government wants to solve the problem peacefully. Since the establishment of the Republic of Azerbaijan some forces wanted to declare Garabagh a part of Russia. As a result, two hostile parties emerged there: one of them – Moslems, the other Armenians. Conflicts are frequent between them. After the establishment of the governorship in Garabagh by our government a new page of the Garabagh issue began. We saw the mood of the Turks of Garabagh and that of the Armenian there. They want to coexist always; they know that they can

buna məsuliyyət daşdığını ermənilərə bildirmişdi. Qubernatorluq Şuşa-Gorus yolunun üstündə əsgəri mühafizə dəstəsi qoyaraq şəhərə könüllü dəstələrin girməsinin qarşısını almış və köçlərin rahat və təhlükəsiz keçməsinə təmin etmişdi. Şuşa şəhəri üzərindəki «üçmüx» ərazisində 18 piyada, bir pulemyot və 9 nəfər pulemyotçu postu qoyulmuşdu. Ermənilər iyunun 4-də səhər səhərdən postun götürülməsi tələbi ilə Arzumanov soyadlı erməni zabiti bir dəstə könüllü ilə sənğərin 50 addımlığında duraraq Azərbaycan ordusunun zabiti Maksimoviçdən tələb etmişdi ki, sənğəri boşaldıb əsgərləri oradan çıxarsınlar. Zabit Maksimoviç qanuna tabe olduğunu bildirərək bu haqda qubernatora məlumat vermək məqsədilə şəhərə gəlir. Lakin ermənilər niyyətlərindən əl çəkməyərək Maksimoviçin müavini Kərimovdan bunu tələb edirlər. Nəticədə sənğərdə atışma baş verir, 4 müsəlman əsgər və erməni Arzumanov qətlə yetirilir. Atışma uzun müddət davam edir və 1905-ci ildə olduğu kimi, hər iki tərəf sənğərlərə sığınaraq vuruşurlar. Erməni keşişi yepiskop Vaqan ingilislərə müraciət edərək, tədbirlər görülməsini xahiş edir. İngiltərə komandanlığı Erməni Milli Şurasının bu işləri qızıışdırdığını və ona görə də onların şəhərdən çıxarılmasını tələb edir. Ermənilər öz Milli Şura üzvlərindən üç nəfəri komandanlığa təslim edərək, qalnlarmın şəhərdən qaçdıqlarını bildirdilər. Yalnız bundan sonra atışma dayandırıldı.

Deputat komissiyası bu məsələləri öyrənərkən belə məlum olur ki, ingilis komandanlığı Paris sülh konfransına qədər verdiyi bəyanata əməl etmir. Şuşanın erməni məhəllələrinə qulluq üçün gedən əsgərlərin silahlarını alırlar. Bütün bunlar da Qarabağı Ermənistanı ilhaq etmək məqsədi güdürdü.

Müsəlmanlar yaşayan bəzi dairələrin dünyadan əlaqəsi kəsilmişdir. Baş Şuşa yolundan keçənlərə hücum edilir, gəlib-gedənlər ataşa tutulurdu. Ermənilər, müsəl-

not live in political and economic isolation. The Armenian National Council functioning in Zangazur and Shusha try all the time to direct the population against Azerbaijan. They openly act against us, stand in ambush on our roads, fire at our villages. All this has been proved by facts and documents. On June 4 the Armenian National Council did not receive the governor-general, they spoke to him through the English personnel. The Armenian National Council did not want to contact with the Azerbaijan Government, even the Armenian bishop refused to meet the governor-general, he met the governor only after the fifth of July.

In his speech Sh. Rustambeyov said that the Armenians wanted to boycott the government: «In winter when the governor-general arrived in Garabagh, the Armenian population lacked food; the governor-general took immediate measures to supply them with food, sent grain to them. When the price of grain in Baku was over 200 roubles, the price of grain was 30 roubles in Garabagh. The Armenians bought a lot of grain cheaply and supplied the voluntary detachments. The governor-general of the Azerbaijan Government could apply economic boycott. But he did not do that. The Armenians abuse the confidence of the Azerbaijanians, but refuse to fulfill the obligation laid on them by the government. All this is done by the National Council of Armenians in Zangazur, they openly do not obey the government. And when our government wants to do something, they make noise, storm. P. Chubaryan's statement is just an accusation, therefore it does not speak anything of what have been committed by the Armenian National Council. All this is done by the leaders of Dashnak in Armenia and Tiflis. When we were in Shusha, the statements of Shahnazarov and Kalantarov prove that all these are headed by the Dashnakstun Party.

Sh. Rustambeyov declared in the parliament that there was a very serious and

man dinc əhalini dəhşətə salır, onlara etdikləri zülm və işgəncədən doymurdular. Azərbaycan hökumət nümayəndələri bu cinayətlərə son qoyulmasını və müqəssirlərin tapılıb cəzalandırılmasını tələb etdikdə, ingilislər vədlər verməklə kifayətlənirdilər. Ermənilər də etiraf edirdilər ki, Azərbaycan general-qubernatorluğu bütün fəaliyyətini hüquq çərçivəsində qurur. Parlament komissiyasının əlində olan bütün dəlillər bunu sübut edirdi. Komissiya bu haqda 58 sənəd hazırlamışdı.

Qarabağa göndərilmiş komissiya üzvü, «Daşnak» fraksiyasından Poqos Çubarvan bitərəf bəyanat verəcəyini, məruzədə yalnız baş vermiş hadisələrdən bəhs edəcəyini parlamentə bildirdi. Müsəlmanlara məxsus elat mayın 27-dən etibarən köçməyə başlamış və tam bir həftə salamat, heç bir ixtilaf və münaqişə olmamışdır. Yaylağa köç edən elatı mühafizə etmək üçün İngiltərə heyəti, general-qubernator və Erməni Milli Şurası bir mühafizə dəstəsi təyin etməli idi. Lakin nədənsə belə mühafizə dəstəsi təyin edilməmişdir.

Parlamentin iyulun 8-də keçirilən iclası Qarabağdakı hadisələrlə bağlı hökumət tərəfindən göndərilmiş deputatlardan Ş.Rüstəmbəyli və erməni fraksiyasından İ.N.Xocayevin məruzələrinin müzakirəsi ilə davam etdirildi. Ş.Rüstəmbəyli P.Çubarvan tərəfindən söylənilən fikirlərin əslində general-qubernatorluq əleyhinə bir təqsimamədən ibarət olduğunu bildirdi: «Üçmüx»ə mühafizə dəstəsi qoyulmasını istəməyən ermənilər, əslində general-qubernatora tabe olmamaq üçün bunu edirdilər. Biz orada olanda bunu bütün ermənilər bilirdilər. Kənardan erməni könüllüləri Şuşa şəhərindəki ermənilərlə birləşib qanuni general-qubernatorluğun əleyhinə çıxmaq istəyirdilər. Şuşa şəhərinə tez-tez müsəllah (könüllü) erməni dəstələri gəlirdilər. Hətta ermənilərə ümumi səfərbərlik elan etmələri haqqında sənədlər də mövcuddur. Bu məqsədlə general-

dangerous situation in Garabagh: «Today again I declare sincerely that I am not interested in the political aspect of the issue of Garabagh, if we want to discuss it correctly and come to a certain decision, we must put aside the political aspect of the issues. If the population or the government wants to take measures for political purposes, it is the job of the parliamentary majority.»

Another member of the commission from the Armenian fraction I. Khojajev appealed to the parliament and asked to give him the floor after other members of the commission. He said that his colleagues had given detailed information on the events; therefore he wanted to clarify some moments.

Khojajev informed on the records of complaints the Armenians and Azerbaijanians: «A great part of the Armenian plaintiffs show that they were on the Shusha-Jevlakh road when the incident took place, they were obliged to go to some places with the help of the security soldiers, or the voluntaries. The people assigned to ensure their security have plundered them under the pretext of searching for us. The information of the representative of the English personnel in Shusha of Colonel Glintenberg is also very interesting. Up to present we have informed you on the information of the Armenians and Moslems, that is, the interested parties. The third source has remained without any attention.» According to the words of Khojajev, the Armenians are ready to recognize the Azerbaijan Government, but some groups, organizations and detachments do not allow them do it, they compel them not to obey the government. The governor-general defends this position, perhaps, my Moslem colleagues in the commission share my views. The governor-general thinks that only the members of the Armenian National Council are guilty, that is, nobody except them is guilty.»

qubernatorluq «Uçmıxa» mühafizə qoymuşdu.

Ermənilər general-qubernatorluğu təkcə müsəlmanlar üçün deyil, Qarabağ erməniləri yaşayan hissələrdə də təşkil olunmasını ingilis heyətindən tələb edirdilər. Komissiya isə müəyyən etmişdir ki, nizami əsgərlər, silahlı mühafizə dəstəsi heç kəsə dəyməmişdir. Biz orada olanda Ağdamdan Şuşaya qədər yol köçlə dolu olduğundan müsəlmanların bütün malı və mülkiyyəti yolda idi. Ermənilər isə təkrar və dəfələrlə onları atəşə tutublar. Qarabağda olarkən prokuror və məhkəmə sədri istintaqı icra etmək və müqəssirləri tapmaq üçün gəlmişdilər. İstintaq tədbirləri görülməklə lazımı sənədlər və məlumatlar əldə edilmişdi. Hökumət ixtişaşların qarşısını almaq üçün bütün tədbirləri görmüşdü. Bunu biz müəyyən və qəti surətdə bəyan edirik. General-qubernatorun məqsədi ancaq bütün şəhərdə nizam və asayışı bərpa etmək olmuşdur. Mətbuatda general-qubernator Xosrov bəy Sultanovun adı ətrafında qaldırılan səs-küy təxibətdir. Bu ancaq Azərbaycan əleyhinə yönəlmiş və onu gözədən salmaq üçün edilir».

Komissiya üzvünün məlumatına görə, Azərbaycan general-qubernatoru əmr vermişdi ki, heç kimə güllə atılmam. Telefon ilə hər yərə əmrlər çatdırılmışdı. Şübhəsiz ki, baş verə biləcək xoşagəlməz hadisələrin qarşısı alınmış, yerli hakimiyyətin ciddi və qəti tədbirləri ilə münaqişə dayandırılmışdı. Burada P.Çubaryanın danışdığı kimi hökumətin fəaliyyətsizliyi və səhlənkarlığı olmamışdı. Parlament və bütün azərbaycanlılar Qarabağı Azərbaycanın ayrılmaz bir hissəsi kimi qəbul edirlər. Bu iş son zamanlar ermənilərlə müsəlmanlar arasında vasitəçi rolunu oynayan xarici qüvvənin razılığı ilə aparılır. Lakin həqiqətdə Qarabağın dağlıq hissəsi və şəhərin varisi Azərbaycan hökumətinin nəzarəti xaricində qalmışdı. Şübhəsiz dövlət və bəynəlxalq hüquq nöqtəyi-nəzərdən bu işə üs-

The discussion of the events of Garabagh was continued at the next session of the parliament on July 17, too. Disclosing his position to the reports the prime minister said: «It seems as if someone wants to prove who is guilty in these events. I want to say that some of the reports attack, the rest tries to defend. In reality it was not the goal of the parliamentarians who were sent to Garabagh. The goal was to discover the crimes, to find the guilty. The main goal in Chubaryan's report was not find the guilty, but to accuse the governor-general»

Prime Minister N. Usubbeyli declared the position of the government: Lately the local governments and post holders play some role in the massacres which take place in the Transcaucasus. Secondly, if the goal of the Azerbaijan governor-general had been to organize plunder, he could have done it easily. Plunders could have been committed in such a remote place very easily. The Moslem villages in Irevan and Armenia are completely destroyed. Thus, Azerbaijan Government will be against the plunder wherever it takes place. We are for the punishment of those who commit the crime».

The parliament concluded the discussions and put into vote two proposals. The first was submitted by the Armenian fraction: Hearing the reports of the members of the commission in connection with the events which took place in the early days of June the parliament desires that the government to dismiss the governor-general from his post and be trialed as an accused.

The second proposal came from the fraction of «Musavat» which said: Hearing the statement and information of the government on the events in Garabagh, the parliament came to such a conclusion that there is not any illegality in the activity of the local government, particularly in that of the governor-general, and approves his measures for the prevention of events.

yan kimi baxılmalı və bunun müqabilində hər bir hüquqi dövlət, qüvvə işlətməyə qədar qəti tədbirlər görməlidir. Azərbaycan parlamenti və hökuməti bu məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsini istəyir. Azərbaycan Cümhuriyyəti təşkil olunandan bəri bəzi qruplar Qarabağı Azərbaycandan ayırmağa çalışırdılar. Bu qüvvələr Qarabağı bolşevik Rusiyasının bir hissəsi elan etmək istəyirdilər. Nəticədə orada iki düşmən tərəf əmələ gəlmişdi: biri erməni, biri müsəlman. Həmişə də bunların arasında münaqişələr baş verir. Hökumətimiz Qarabağda general-qubernatorluq təsis etdikdən bəri Qarabağ məsələsinin yeni bir səhifəsi başlanmışdı: «Biz Qarabağ ermənilərinin də, türklərinin də əhval-ruhiyyəsini gördük. Onlar həmişə birgə yaşamaq istəyirlər və bilirlər ki, siyasi və iqtisadi rabitəsiz yaşaya bilməzlər. Şuşa və Zəngəzurda fəaliyyət göstərən Erməni Milli Şuraları daima camaatı Azərbaycan dövlətçiliyi əleyhinə yönəltmək istəyiblər. Açıqdan-açığa əleyhimizə çıxışlar qurur, yollarımızı, kəndlərimizi atəşə tuturlar. Bunun hamısı faktlar və sənədlərlə sübut olunur. İyunun 4-dək Erməni Milli Şurası general-qubernatoru qəbul etməyib, onunla ancaq ingilis heyəti vasitəsilə əlaqə qurmuşdu. Həmçinin də nəinki Erməni Milli Şurası hökuməti qəbul etməyirdi, hətta erməni yepiskopu da general-qubernatorla görüşməkdən imtina etmişdi və ancaq ayın 5-dən sonra onunla görüşmüşdü».

Ş.Rüstəmbəyov çıxışında ermənilərin hökuməti baykot etmək istədiyini bildirdi: «Qışda general-qubernator Qarabağa gəldikdə ermənilər ərzaq cəhətdən korluq çəkirdilər. Azərbaycan general-qubernatoru dərhal ermənilərə ərzaq verilməsi haqqında tədbirlər görmüş, Qarabağa taxıl göndərilməmişdi. Bakıda taxılın qiymətinin 200 manatdan yuxarı olduğu halda Qarabağda taxılın pudu 30 manata düşmüşdü. Ermənilər ucuz qiymətə külli miqdarda taxıl alıb könüllü dəstələrini təmin etmişdilər. Bu

The first proposal was supported only by the Armenian parliamentarians. The «Socialists» remained neutral. The proposal of the fraction of «Musavat» was adopted by the majority of votes.

According to the position of the parliament, the attitude the events of Garabagh was not connected only with the events which had taken place there: «It has many reasons. It is the delimitation of the borders among the newly emerged states which is to be solved peacefully. The Azerbaijan Government has chosen the road of peace. Therefore, Georgia accepted the first and second proposals of Azerbaijan. But Armenia ignored peace and wanted to settle the issue in Paris with the support of other forces».

Continuing its legislative activities in the summer of 1919, the Azerbaijan Parliament submitted to discussion bills which covered various spheres, including «On the Institution of Tax the Police in the Balakhani-Sabunchu District», «On the Municipality Elections in Towns», «On the Term of the Military Service», «On Increasing Excise Tax on Alcohol», «On the Formation of the Frontier Security Regiment of Azerbaijan», «On the Transfer of Taxes to the Treasury from the Theatre Performances and Places of Entertainment», «On the Wages of the Clarity Minister of Irevan and his Authorized Representative, and on the Allocation of 117.000 Roubles for his Office», «On the Increase of Fines to the Unlicensed Alcohol Trade» and others.

The parliament also widely discussed the law on the general military service. The bill, which made changes and additions to the law «On the General Military Service», determined the term of the service in the army. Up to that time the Azerbaijan Government worked in conformity with law of the Russian Empire, according to which the soldiers served for three years and three months. The said term was considered un-

halda Azərbaycan hökumətinin general-qubernatoru iqtisadi boykot kimi tədbir görə bilərdi. Amma görməmişdir. Ermənilər Azərbaycan hökumətinin bütün yaxşıqlarından istifadə edirlər, lakin öhdələrinə düşən dövləti vəzifədən boyun qaçırlar. Bunların hamısını edən Zəngəzur erməni Milli Şurasıdır ki, açıqdan-açığa hökumətə tabe olmur. Amma digər tərəfdən bizim hökumətimiz bu istiqamətdə iş görmək istədikdə həmişə səs-küy, gürultu qoparılır. P.Çubaryanın bəyanatının bir təqsimnamə olduğu və erməni milli şura rəhbərlərinin xətalərindən əslən bəhs olunmaması bununla müəyyən edilir. Bunların hamısını edən Ermənistan və Tiflisdəki erməni daşnak başçısıdır. Biz Şuşada olanda Şahnəzərov və Kalantarovun bəyanatı sübut edir ki, bu hadisələrin hamısında rəhbərlik edən «Daşnaksütun» fırqəsidir».

Ş.Rüstəmbəyov parlamenti bəyan etdi ki, hal-hazırda Qarabağ ən ciddi və qorxulu bir vəziyyət altındadır: «Əgər hökumət qəti tədbirlər görüb möhkəm hökumət idarəsi qurmasa, bu hadisə bütün Qarabağa yayılır. Qarabağ Azərbaycanın mühüm bir mərkəzi, strateji bir hissəsidir, orada daha böyük hadisələr baş verə bilər. Nümayəndə heyəti keçən dəfə demişdi, yenə təkrar edir ki, Qarabağda sülhü və asayışı tezliklə təmin etmək lazımdır».

Parlamentdə yenidən söz alan daşnak P.Çubaryan hadisələri hüquqi-dövlət nöqteyi-nəzərindən aydınlaşdırmaq lazım olduğunu bildirdi: «Bu gün yenə səmimi surətdə bəyan edirəm ki, Qarabağ məsələsinin siyasi cəhəti məni maraqlandırır, əgər biz bu işi düzgün müzakirə edib müəyyən qərara gəlmək istəyiriksə, siyasi cəhəti atmalıyıq. Çünki general-qubernatorun var qüvvəsi ilə çalışmaq siyasi məqsədli bir məsələdir? Orada lazım gəldikdə parlament və ya hökumət siyasi məqsəd uğrunda tədbir görmək istəsə, bu parlament əksəriyyətinin işidir».

satisfactory; therefore, it was intended to reduce it to two years. The aim in the reduction of the term of the service was to draw the youth to the army, to serve relatively within a short period of time and to increase the number in reserve. On the other hand, the long term of the service separated the youth from their profession and the return to the previous occupation became very difficult, which aggravated the situation in economy. According to this law, young people at the age of 19-24 were summoned to the army. The proposals on the law were submitted to the parliament by the Military Ministry.

According to the law «On the General Military Service», the deserters and those who did not come when summoned, had to serve 3 years and 3 months as in the previous times. The term of deserting or imprisonment was not included into the term of the service in the army. According to the changes made in the law, the Military Minister had the right to release the soldier from the service ahead of his term for the good service.

The parliamentarians disclosed their positions concerning the law, and it was said that each soldier is the guarantor of security, the stronger the army, the soldier, the stronger will be the security of the nation, of the government. According to the speakers, the reduction of the term of the military service would increase the number of the work force; allow collecting the crops in the fields in the rural. Young labor force would at the same time help the development of the economy. The parliament also mentioned the fact that there were still people desired not to serve and became outlaws.

The fraction of «Hummet» gave its consent to the adoption of the changes and additions to the law «On the General Military Service» on condition that the term of the military service should be reduced to one year.

Qarabağa göndərilən komissiyanın üzvü, erməni fraksiyasından İ.Xocayev parlamentə müraciət edərək nümayəndə heyəti üzvlərindən sonra çıxış etdiyini bildirdi. Xocayev həmkarlarının hadisə barəsində müfəssəl məlumat verdiklərini bildirərək, bəzi məqamlara da aydınlıq gətirməyə lazım bildi.

Xocayev ermənilər və müsəlmanlar tərəfindən verilmiş şikayət protokolları barədə məlumat verdi: «Erməni şikayətçilərinin böyük qismi göstərir ki, hadisə vaxtı Şuşa-Yevlax yolunda olduqlarından mühafizə əsgərləri ya könüllülərin köməyi sayəsində müəyyən yerlərə getməyə məcbur olublar. Yolda vətəndaşların təhlükəsizliyini təmin etmək üçün təyin olunmuş adamlar onları axtarmaq bəhanəsi ilə soymuşlar. Şuşadakı ingilis heyəti nümayəndəsi polkovnik Qiyatenberqin verdiyi xəbər də maraqlıdır. Bu vaxtadək ancaq ermənilərlə müsəlmanların, yəni maraqlı olan tərəflərin verdikləri məlumatı elan etmişik. Üçüncü məruzə isə kənarında buraxılmışdır».

Xocayevin sözlərinə görə, ermənilər Azərbaycan hökumətini qəbul etməyə hazırdırlar, lakin bəzi qruplar, təşkilatlar, dəstələr onları qoymurlar və tabe olmamağa məcbur edirlər. General-qubernator ancaq Şuşa Erməni Milli Şurası üzvlərini günahkar görürdü. Məlum olur ki, o ancaq həmin üzvləri müqəssir sayır. Yəni başqa şəxsləri günahkar görmür.

Qarabağ hadisələri parlamentin iyulun 17-də keçirilən iclasında da davam etdirilmişdir. Baş nazir məruzələyə münasibət bildirmişdi: «Sanki burada tərəflərdən biri hadisələrdə kimin günahkar olduğunu sübut etməyə çalışır. Bunu demək istəyirəm ki, məruzələrdə bir tərəfdən müdafiə, digər tərəfdən hücum edilir. Əslində, Qarabağa göndərilən nümayəndə heyətindən tələb olunan məqsəd bu deyildi. Məqsəd o idi ki, cinayətlərin üstü açılsın və günahkarlar tapılsın. P.Cubaryanın çıxışında əsas

They thought that the service in the army was to be the honourable duty of everyone. Long-term service tired people, evoked hatred to the military service among the population.

The parliamentarians declared that Azerbaijan had built its own state, developed democracy, it need soldiers to defend the motherland. In the period of Russia the term of the military service was four years, because it needed the force for its imperialistic goals. But the young Azerbaijan Republic needed the young people for defending the country, then they could be demobilized. If the term of the military service were long, tenth of thousands of young people would have lived the life in barracks. The parliament had to try not only to make the young people become soldiers, but also be educated. It would have been better if the young people came in groups and serve for two years. The speaker of the parliament concluded the discussion and put the bill into vote. The parliament adopted the law «On the General Military Service» by making changes and additions to Article 20 (of the Russian Empire of 1915) with the majority of votes.

On August 11, the parliament discussed in detail the bill «On the Citizenship of Azerbaijan». Article 10 of the bill caused hot discussions. The law said that if the foreigner who adopted the citizenship of Azerbaijan, his wife mechanically became the citizen of Azerbaijan as well. The parliamentarians said this kind of approach violated the rights and freedoms of the women. It might happen that the foreigner wanted to adopt the citizenship of Azerbaijan, but his wife did not and remained the citizen of her own country. It was her right of free choice and should be like that. The democratic tendencies of the Azerbaijan Parliament, as well as all the fractions acknowledged the right of the women to remain the citizen of any country they liked.

məqsəd günahkar tapmaq yox, general-qubernatoru təqsirləndirmək idi».

Baş nazir N.Usubbayli hökumətin mövqeyini bildirdi: «Son zamanlar Zaqafqaziyada baş verən qırğınlarda yerli hökumətlərin, məhəlli məmurların rolu vardır. İkincisi, əgər məqsəd Azərbaycan general-qubernatorluğu tərəfindən talan törətmək idisə o, bunu asanlıqla edə bilərdi. Talanlar uzaq bir yerdə, çox asanlıqla törədilərdi. İrəvanda və Ermənistanda isə müsəlman kəndləri tamamilə məhv edilir. Azərbaycan hökuməti talan harada olursa-olsun onun əleyhinə olacaqdır. Biz cinayəti törədənələrə cəza verilməsinin tərəfdarıyıq».

Parlament müzakirələrə yekun vuraraq iki təklifi səs verməyə çıxardı. Birinci təklifi erməni fraksiyası təqdim etmişdir. Parlament deputatlarından təşkil olunmuş nümayəndə heyətinin məruzəsini və baş nazirin Qarabağda iyun ayının əvvəllərində baş vermiş hadisələrə bağlı bəyanatını dinləyərək arzu edir ki, hökumət tərəfindən general-qubernator vəzifəsindən kənarlaşdırılsın və vəzifəsindən və məmurluğundan asılı olmayaraq təqsirkarlar mühakimə edilsinlər.

İkinci təklifi isə «Müsavət» fraksiyası təqdim etmişdir. Qərarla deyilirdi ki, Qarabağ hadisələri haqqında hökumətin bəyanatını və məlumatını dinləyərək, məhəlli-hökumət, xüsusən general-qubernatorun fəaliyyətində heç bir qanunsuzluq olmadığını və hadisələrin qarşısının alınmasında gördüyü tədbirləri təqdir edir.

Birinci təklifin lehinə ancaq ermənilər səs verdilər. Sosialistlər isə bitərəf qaldılar. «Müsavət» fraksiyasının təklifi isə səs çoxluğu ilə qəbul olundu.

Parlamentin mövqeyinə görə, Qarabağ hadisələrinə münasibət təkəcə burada baş vermiş münaqişə ilə bağlı deyildi. Onun bir çox başqa səbəbləri vardı. Bu da üç yeni cümhuriyyət arasında sərhədlərin müəyyən edilməsidir ki, o da sülh yolu ilə həll edilməlidir. Azərbaycan hökuməti

According to the Article 11 of the said bill, while adopting the citizenship, the desirer had to take oath. It was also discussed. The parliamentarians thought that to take oath did not form the essence of the issue. He might take the oath, then betray the country, act against the government. Such things had been observe a lot of times in courts, first they took the oath, but then spoke quite differently, or as they liked.

According to the parliamentarians, when a law was adopted, it was intended for one hundred years. The issue of citizenship was the topic of discussions in the international congress then. They thought that in future Azerbaijan would also bring its laws into conformity with the international norms. It was also clarified that the spouses had equal rights, and if the wife is the citizen of a different country, then her husband had to be obliged to become the citizen of her country, or become the citizen of her country if he wished.

The «Socialists» thought that formerly people took oath to the head of the country in Germany, in France and related them to some divine, as if these were sent by God. This tradition as an institution (oath taking) could not be kept. Because Azerbaijan was a democratic country and had declared about it. No oath can prevent betrayal of the country.

The wide discussion of the law «On the Citizenship of Azerbaijan», disclosure of various idea, told of the attention of the parliamentarians to this law. As far as on August 23, 1918, the national government adopted the Regulations on the citizenship of Azerbaijan. According to the Regulations persons arrived in the territory Azerbaijan till July 9, 1914, registered in any administrative territorial entity, or in some strata of the society, persons born from the Azerbaijan citizens in the republic and outside of it, foreigners having permanent residence for five years in Az-

The Parliament of the Azerbaijan Republic

sülh yolunu tutmuşdur. Ona görə də Gürcüstan Azərbaycanın birinci və ikinci təkliflərini qəbul etdi. Ermənistan isə sülhdən yayınaraq məsələni Parisdə başqa qüvvələrin əli ilə həll etmək istəyirdi.

Azərbaycan parlamenti 1919-cu ilin yayında qanunvericilik sahəsindəki fəaliyyətini davam etdirərək, ən müxtəlif sahələri əhatə edən qanun layihələrini o cümlədən, «Balaxanı-Sabunçu mahalında vergi polisi təsis haqqında», «Şəhərlərdə bələdiyyə idarələri seçkiləri haqqında», «Əsgəri xidmətin müddəti barəsində», «Alkoqol məhsulundan aksiz vergisi miqdarının artırılması haqqında», «Azərbaycan hökuməti sərhəd mühafizə polkunun təsis haqqında», «Teatr tamaşaları və əyləncə yerlərindən tutulan vergilərin hökumət xəzinəsinə idxalı haqqında», «İrəvan xeyriyyə işləri naziri və vəkili (səlahiyyətli nümayəndə) maaşı və onun idarəsinə 177 min rubl ayrılması haqqında», «Lisensiyası olmayan içki ticarətindən alınan cərimələrin artırılması haqqında» və s. müzakirəyə çıxardı.

Parlament «Hərbi mükəlləfiyyət haqqında» qanun layihəsini də geniş müzakirə etdi. «Hərbi mükəlləfiyyət haqqında» qanuna əlavələr və dəyişikliklər edilməsini nəzərdə tutan layihə, orduya çağırılanların xidmət müddətini müəyyən edirdi. Həmin vaxta qədər Rusiya imperiyası qanunlarına müvafiq olaraq Azərbaycan Cümhuriyyətində əsgəri xidmət 3 il 3 ay tətbiq olunurdu. Göstərilən müddət hal-hazırda məqbul sayılmadığından onun 2 ilə qədər azaldılması nəzərdə tutulurdu. Müddətin azaldılmasında məqsəd gənclərin hamısını orduya cəlb etmək, nisbətən qısa müddətdə xidmət edib, ehtiyatda olanların sayını artırmaqdan ibarət olmuşdur. Digər tərəfdən əsgərlik müddəti çoxaldıqca öz peşəsindən ayrılanların yenedən öz sənətlərinə qayıtması müşkül işə çevrilir və iqtisadiyyatda çətinlik yaradır. Bu qanuna görə, 19-24 yaşları olanlar əsgərliyə çağırılırlar. Qanunda nəzərdə tutulan

erbağın vətəndaşları hesab edilirdi.

Azərbaycan vətəndaşına evli olan xarəci vətəndaşın vətəndaşlığı verildi.

Azərbaycan vətəndaşları digər ölkələrin vətəndaşları ilə eyni vaxtda vətəndaşlığı ola bilməzdi.

Azərbaycan vətəndaşları eyni siyasi hüquqları, pasiv və aktiv səsvermə hüquqları və yerli idarəetmə orqanlarında və digərlərində iştirak edə bilərdi.

Qanunlar xarəci vətəndaşların Azərbaycan vətəndaşlığına qəbulu və vətəndaşlığından çıxarılması haqqında xüsusi qaydaları müəyyən etmişdi. Azərbaycan vətəndaşlığına qəbulu və vətəndaşlığından çıxarılması haqqında xüsusi qaydaları müəyyən etmişdi.

Qanunlar xarəci vətəndaşların Azərbaycan vətəndaşlığına qəbulu və vətəndaşlığından çıxarılması haqqında xüsusi qaydaları müəyyən etmişdi. Azərbaycan vətəndaşlığına qəbulu və vətəndaşlığından çıxarılması haqqında xüsusi qaydaları müəyyən etmişdi.

Azərbaycan vətəndaşlığına qəbulu və vətəndaşlığından çıxarılması haqqında xüsusi qaydaları müəyyən etmişdi. Azərbaycan vətəndaşlığına qəbulu və vətəndaşlığından çıxarılması haqqında xüsusi qaydaları müəyyən etmişdi.

Azərbaycan vətəndaşlığına qəbulu və vətəndaşlığından çıxarılması haqqında xüsusi qaydaları müəyyən etmişdi. Azərbaycan vətəndaşlığına qəbulu və vətəndaşlığından çıxarılması haqqında xüsusi qaydaları müəyyən etmişdi.

təklifləri, parlamento hərbi nazirlik göndərmişdi.

«Hərbi mükəlləfiyyət haqqında» qanunda fərarilik edən və ya çağırışa gəlməyən mükəlləfiyyətçilər üçün hərbi xidmət müddəti əvvəlki kimi 3 il 3 ay müəyyən olunurdu. Fərarilik müddəti və ya məhkəmənin hökmü ilə həbsdə qalma müddəti əsgəri xidmət illərinə daxil edilmirdi. Qanunda nəzərdə tutulan dəyişikliyə görə hərbi nazir 19-24 yaş həddi üzrə xidmət keçən əsgəri, hərbi xidmətdə fərqlənməyə görə müəyyən edilmiş müddətdən əvvəl təxris edə bilərdi.

Deputatlar qanun layihəsinə münasibət bildirərək, hər bir dövlətin əsgərini, o dövlətin varlığının təminatçısı olduğunu, əsgər nə qədər qüvvətli olarsa, hökumət və millətin təhlükəsizliyini bir o qədər artırmış olar, fikrini irəli sürdülər. Çıxış edənlərin sözlərinə görə, əsgərlik müddətinin azaldılması ölkədə işçi qüvvəsinin artmasına, kənd yerlərində biçilməmiş zəmilərdən məhsulların toplanmasına səbəb olacaqdır. Gənc işçi qüvvəsinin olması eyni zamanda iqtisadiyyatı inkişaf etdirəcəkdir. Deputatlar bununla belə qaçaq yolunu tutub əsgərlikdən yayınanların da olduğunu bildirdilər.

«Hümmət» fraksiyası «Hərbi mükəlləfiyyət haqqında» qanuna əlavələr və dəyişikliklərin qəbul olunmasına o şərtlə razı olacağını bildirdi ki, gələcəkdə bu müddət 1 ilə qədər endirilsin.

Onların fikrinə, əsgərlik hər bir vətəndaşın şərəfli borcu olmalıdır. Müddətin uzun olması insanları yorur, əhalini əsgərliyə qarşı nifrətləndirir.

Deputatlar bildirdilər ki, Azərbaycan milləti dövlətini qurub, demokratiyanı inkişaf etdirir, Vətəni müdafiə edəcək əsgər lazımdır. Rusiya dönməndə əsgəri xidmət müddəti 4 il olub, çünki o hərbi qüvvə imperialist məqsədlər üçün saxlanılırdı. Gənc Respublikanı müdafiə etmək üçün gərclərin əsgəri xidmət keçməsi və ehtiyata

to 17 years old born from an Azerbaijan women with foreign citizens; to the foreigners who settled in Azerbaijan and served at Azerbaijan with their talent and knowledge. Foreign citizens in military or civil service and members of public organization could be admitted to the citizenship at their own will. Foreigners permanently residing in Azerbaijan were granted citizenship in the following cases: to persons who had no previous convictions and were morally healthy; to a person who could support himself and his family with his own earnings.

According to the law the foreigners could receive back the Azerbaijan citizenship (if a person had no previous convictions and was morally healthy) in case he applied to the authorized bodies after two years of settlement in Azerbaijan. According to the rules, restoration of the Azerbaijan citizenship of a person who wanted to receive back its citizenship had to appeal the district chief and the chief of city police in his place of residence. Local authorities appealed the minister of Internal Affairs with testimonial and gave him a certificate. After a person was submitted a certificate he was considered to be an inhabitant of Azerbaijan, but was thought to be a foreign citizen until he was admitted to the citizenship.

The law said that other persons eager to be admitted to the Azerbaijan citizenship had to submit application to the district police chief or the chief of the city police of the place of his residence where they were registered and through them had to apply to the minister of Internal Affairs. The minister of Internal Affairs with the consent of the ministers of Justice and Foreign Affairs could grant the Azerbaijan citizenship to the person applied.

According to the law those who wanted to be granted the Azerbaijan citizenship had to submit an act on their place of residence in Azerbaijan, on their occupation and property.

buraxılması lazımdır. Əsgəri xidmət müddəti çox olarsa 10 minlərlə qoşun kazarma həyatı keçirməlidir. Parlament çalışmalıdır ki, gəncləri təkcə əsgər yox, həm də təhsilli olsunlar, savad alsınlar. Əsgərlərin hər çağırışda qrup-qrup gəlib 2 il xidmət keçməsi daha yaxşı olardı. Məclis sədri müzakirələrə yekun vuraraq qanun layihəsini səs verməyə çıxardı.

Parlament «Hərbi mükəlləfiyyət haqqında» 1915-ci il nizamnaməsinin 20-ci maddəsinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə sənədi səs çoxluğu ilə qəbul etdi.

Avqustun 11-də «Azərbaycan vətəndaşlığı haqqında» qanun layihəsi parlamentdə geniş müzakirə edilmişdi. Parlament müzakirələri zamanı deputatlar sənədin 10-cu maddəsi barədə geniş diskussiya apardılar. Qanunda nəzərdə tutulurdu ki, Azərbaycan vətəndaşlığını qəbul edən əcnəbinin arvadı da Azərbaycan vətəndaşı hesab olunur. Deputatlara görə, bu maddə qadınların hüquq və azadlıqlarını pozur. Ola bilər ki, xarici təbəə Azərbaycan vətəndaşlığını qəbul edir, arvadı isə Azərbaycanın vətəndaşı olmaq istəmir və əvvəlki təbəəliyində qalır. Bu onun azad seçim hüququdur və belə də olmalıdır. Azərbaycan parlamentinin demokratik ənənələri və həmçinin bütün fraksiyalar qadınların bu hüququnu etiraf edirdilər. «Azərbaycan vətəndaşlığı haqqında» qanunun 11-ci maddəsində nəzərdə tutulan təbəənin And içmək məsələsi də geniş müzakirə edildi. Deputatların fikrinə, And içmək heç də məsələnin əsas tərəfi deyildir. Ola bilər ki, təbəə and içər, lakin əvəzində hökumətə qarşı çıxa bilər. Məhkəmə prosesində buna bənzər çox işlər olub, əvvəlcə and içirlər, sonra istədiyi kimi cavab verirlər.

Deputatların sözlərinə görə, qanunlar verilirənkən onlar 100 il üçün nəzərdə tutulmur. Vətəndaşlıq məsələsi hal-hazırda beynəlxalq konqresdə də müzakirə edilir. Parlamentarılara görə, gələcəkdə Azərbaycan da öz qanunlarını beynəlxalq norma-

The women who had foreign citizenship could be the citizens of Azerbaijan on the above-mentioned terms.

According to the law, each person who voluntarily accepted the Azerbaijan citizenship had to give an oath of loyalty to the state.

The law on citizenship included the rules of the loss of citizenship or the deprivation of it. The law said that an Azerbaijan citizen who took out foreign citizenship automatically lost his right of citizenship.

The persons who refused Azerbaijan citizenship informed the administrative office of district court with an application about the country they were going to be a citizen of. If there were not any misunderstanding concerning the facts about the applicant, for instance, the fulfillment of the military service or the dismissal from it, as well as issues concerning court and property, his application was accepted.

The law said that the appeal of a person who refused the Azerbaijan citizenship to receive back his citizenship would be accepted only 5 years later.

The law included that a person who became the citizen of a foreign country could not leave the territory of Azerbaijan without the special permission of the official state bodies and the minister of Internal Affairs. Thus, the law envisaged the regulation of legal relations between the state and the citizen.

Along with the Azerbaijan Parliament, the government of the Azerbaijan Republic strengthened its activity with all its might to reinforce the statehood, to maintain territorial integrity, to achieve socio-economic progress, to ensure the security of the nation and to protect their property. Decree 209 of the government issued on July 15, 1918, was directed to the investigation of crimes committed by the Armenians and Bolsheviks against Moslems. The establishment of special Extraordinary In-

lara uyğunlaşdırılmalıdır. Qanunda bu məsələyə də aydınlıq gətirilir ki, əgər arvad və kişi bərabər hüquqhdursa, onda arvad başqa dövlət təbəəsidirsə, kişi də həmin ölkənin təbəəsi olmağa borcludur və yaxud istəyə həmin ölkənin təbəəsi ola bilər.

Sosialistlər hesab edirdilər ki, keçmişdə Almaniyada, Fransada dövlət başçısına and içirdilər və bunu bir ilahi məsələ ilə bağlayırdılar ki, onlar Allah tərəfindən göndəriliblər. And institutu saxlanıla bilməz. Çünki Azərbaycan Cümhuriyyəti elan edib və demokratik ölkə qurub. Vətənə olacaq xəyanətin qarşısını And ilə almaq olmaz.

«Azərbaycan vətəndaşlığı haqqında» qanun layihəsinin geniş müzakirə olunması və müxtəlif fikirlərin səslənməsi, deputatların bu qanuna diqqətlə yanaşmasından xəbər verirdi. Milli hökumət hələ 1918-ci il avqustun 23-də Azərbaycan təbəəliyi haqqında Əsasnaməni təsdiq etmişdi. Əsasnaməyə görə, 1914-cü ilin 19 iyuluna qədər respublika ərazisinə daxil olan hər hansı inzibati-ərazi vahidinin və ya silk cəmiyyətinin qeydiyyatında olanlar, azərbaycanlı təbəədən həm respublikada, həm də kənarda doğulanlar, 5 il respublikada daimi (oturaq) yaşayan əcnəbi təbəələrin övladları Azərbaycan vətəndaşları sayılırdı.

Azərbaycan təbəəsi ilə nikah bağlayan əcnəbi vətəndaşlar respublika təbəəliyinə daxil edilirdilər. Azərbaycan təbəələri eyni zamanda digər dövlətin təbəələri ola bilməzdilər.

Azərbaycan Respublikasının təbəələri bütün siyasi hüquqlardan, aktiv və passiv seçki hüququndan, mərkəzi və yerli idarəetmə orqanlarında iştirak etmək və s. hüquqlardan istifadə edə bilirdilər.

Əsasnamənin sonunda xarici vətəndaşların təbəəliyə qəbul edilməsi və ya Azərbaycan təbəəliyinin itirilməsi qaydasını xüsusi qanunla tənzimləmək nəzərdə tutulurdu. Hökumətin 1918-ci il 23 avqust tarixli Azərbaycan təbəəliyi haqqında

investigation Commissions to investigate the acts of violence starting from the European War against Moslems living in Transcaucasia was assigned to the minister of Foreign Affairs by the decree of the Azerbaijan Government. The Commission was charged to investigate all the acts of violence, including genocide, plunder of property.

At the same time, the government paid great attention to the investigation of March genocide in 1918. The Azerbaijan Court Chamber, which investigated March genocide of 1918, published the information about the abolition of the extraordinary investigation commission in the newspaper «Azerbaijan» of April 26, 1919. The information said that the Supreme Judge of the Court Chamber of Azerbaijan gave a special order to stop the gathering of information in connection with the March events and to hand a part of the gathered documents to the delegation to the Versailles Conference. It was decided to send ciphered digital information with a special courier to Paris.

The government of Azerbaijan issued Decree 570 on August 2, 1919, on the investigation of crimes committed by the Armenians. Taking into consideration the report of the minister of Foreign Affairs on the activity of Extraordinary Investigation Commission which had investigated the acts of violence beginning since the European War against Moslems living in Transcaucasia, the decree ordered the Commission to continue its work.

After the First World War the English Command, which took the initiative in its hands by consolidating its positions in the Caucasus as well as in Azerbaijan, started to weaken starting from summer of 1919. The USA had already become more active in the region. The tension in the country in connection with the activities of the English Command was discussed in the parliamentary session on August 11, 1919. The Socialist fraction sent an inquiry to the Presidium

Əsasnaməsi yeni qanunun qəbulu üçün əsas götürülmüşdü.

Vətəndaşlıq statusunu müəyyən edən qanun parlament tərəfindən 1919-cu il avqustun 11-də qəbul edildi. Qanuna görə, millətindən, dinindən, irqindən asılı olmayaraq keçmiş Rusiya imperiyasının təbəələri olmuş, Azərbaycan Respublikası ərazisində yaşayan şəxslərin özləri və övladları Azərbaycanın vətəndaşları hesab edilirdi.

Azərbaycan vətəndaşlığını qəbul etmək istəməyən Rusiya imperiyası vətəndaşları qanun dərc edildikdən sonra üç ay müddətində yerli qubernatora ərizə ilə müraciət etməli idilər. Qubernator yerli hakimiyyət orqanları ilə birlikdə şəxsin hərbi mükəlləfiyyətli olub-olmamasını müəyyən etdikdən sonra ona, Azərbaycan Respublikasında müvəqqəti yaşamaq üçün 6 ay müddətinə şəhadətnamə verirdi. Həmin müddət qurtarana qədər təbəələr tam hüquqlardan istifadə edə bilərdilər.

Qanunun ikinci bölməsində vətəndaşlığın müəyyən edilməsi prinsipi təsbit edilirdi. Vətəndaşlıq ilk növbədə aşağıdakı şəxslərə verilirdi: Azərbaycan vətəndaşlarının övladlarına; azərbaycanlıya ərə getmiş əcnəbi vətəndaşlara; övladlığa götürülən əcnəbi vətəndaşlara (17 yaşa qədər); əcnəbi vətəndaşa ərə getməklə nikahdan törəyən 17 yaşına çatmış uşaqlara; Azərbaycana öz istedadı, elmi biliyi ilə xidmət edən və Azərbaycanda məskunlaşmış əcnəbilərə. Azərbaycanda hərbi və ya mülki xidmətdə olan və ictimai təşkilata daxil olan xarici ölkə vətəndaşları da öz arzusundan asılı olaraq vətəndaşlığa qəbul edilirdilər. Azərbaycanda daimi yaşayan əcnəbilərə aşağıdakı hallarda vətəndaşlıq verilirdi: şəxsin məhkəmə cəzası və mənəvi cəhətdən qeyri-sağlamlığı müəyyən edilmədikdə; şəxsin özünü və ailəsini öz əməyi ilə saxlamaq imkanı olduqda.

Qanunda əcnəbilərin yenidən Azərbaycan vətəndaşlığına bərpa edilməsi

of the parliament to clarify the recent processes regarding the English Command. Stating that the events affecting the liberty and independence of Azerbaijan might happen, the parliamentarians explained it by such a fact that the military ships were given to the volunteer army by the English military command in the Caspian Sea and the capital was left without defense. The parliamentary discussions showed that the English soldiers were to leave Transcaucasia in mid August and it would make extra military and other retaliatory measures necessary. The Azerbaijan Government expressed its negative attitude to the decision of the English Command on the new demarcation line in the definition of the state border. The parliament, which met this decision with great anxiety, demanded the government to take strict measures. The parliamentarians considered that along with great advantages from the sea, the Denikinists possess big military forces in Dagestan directed against Azerbaijan.

On August 18, minister of Foreign Affairs Mammad Yusif Jafarov in his answer to the parliamentary inquiry said that «we have demanded the Permanent Command that the Denikinists em withdraw. Together with the foreign minister of Georgia Kichikgori we were last received by the English general Corey and, we became aware of that Denikin was tough on his position and will not leave Dagestan. Even at first Denikin wanted the demarcation line to pass through the Qizilburun station of Siyazan. On August 4, foreign minister announced that he had received a telegram from the English Command. The letter said that the border line should be rechanged and a new line be determined. The English meant the new demarcation line to be marked with red lines on the map beginning from the Samur River to Sukhumi in Georgia. We did not agree to it again and insisted that Denikin leave Daghestan. Our

(əgər həmin şəxsin məhkəmə cəzası və mənavi cəhətdən qeyri-sağlamlığı aşkar olunmamışdırsa) 2 il müddətindən sonra onun Azərbaycanda məskunlaşması və bu barədə səlahiyyətli orqanlara ərizə ilə müraciət etməsi ilə ola bilərdi.

Azərbaycan vətəndaşlığına bərpa olunmanın qaydasına görə, vətəndaşlığa bərpa olunmaq istəyən şəxs qəza rəisinə və ya polismeystrə yaşadığı ərazi üzrə ərizə ilə müraciət etməli idi. Yerli hakimiyyət orqanları təqdimatla daxili işlər nazirinə müraciət edir və ona şəhadətnamə verirdi. Şəxsə şəhadətnamə verildikdən sonra o, Azərbaycanda məskunlaşmış hesab edilirdi, lakin vətəndaşlığa qəbul olunana qədər əcnəbi vətəndaş sayılırdı.

Qanunda göstərilirdi ki, Azərbaycan vətəndaşlığını qəbul etməyi arzu edən digər şəxslər yaşadıkları ərazi üzrə qeydiyyatda olduqları qəza polis rəisinə və ya polismeystrə ərizə verərək onun vasitəsilə daxili işlər nazirinə müraciət etməli idilər. Daxili işlər naziri isə ədliyyə və xarici işlər nazirlərinin razılığı əsasında ərizə ilə müraciət etmiş şəxsə Azərbaycan vətəndaşlığı verə bilərdi.

Qanuna görə, ərizə ilə Azərbaycan vətəndaşlığına qəbul olunmaq istəyənlər Azərbaycanın hansı ərazisində yaşadıkları və hansı peşə ilə məşğul olduqları, həmçinin əmlak vəziyyətləri barədə akt təqdim etməli idilər.

Xarici ölkə vətəndaşı olmuş qadınlar da yuxarıda göstərilən şərtlərlə Azərbaycan vətəndaşı ola bilərdilər.

Qanuna əsasən, Azərbaycan vətəndaşlığını könüllü qəbul edən hər bir şəxs dövlətə sdaqətli olacağı barədə and içməli idi.

Vətəndaşlıq haqqında qanunda vətəndaşlığın itirilməsi və ya vətəndaşlıqdan məhrum etmə qaydaları da təsbit edilirdi. Qanunda göstərilirdi ki, xarici təbəəliyi qəbul edən Azərbaycan vətəndaşı vətəndaşlıq hüququnu dərhal itirir.

government has not got an answer to the demand yet.»

M. Y. Jafarov announced in the parliament that the representatives of Georgia, Azerbaijan and Northern Caucasia together had sent a protest to the peace conference. In May, while the delegation from Italy was in Tbilisi, the issue of the Navy was discussed: «Colonel Jabba pledged that military representatives of Italy would come to Baku to take over the Fleet and hand it over to us. They even pledged to provide us with military trainers. However, the Italians did not come and the fleet remained under the authority of the English. The English consider that Denikin fights a war with Bolsheviks and therefore a part of the fleet should be given to the Volunteer Army. Azerbaijan Government asked the English to provide it as well as Denikinists with the fleet to be able to arrange its defense from the sea.»

M.Y.Jafarov said that the third inquiry sent to the parliament concerned the departure of the English: «As the Ministry of Foreign Affairs our response to this issue is as follows: When the English came here they announced that they were on a temporary visit here and would leave after our mission was over. The governments of Azerbaijan and Georgia asked the English command not to leave the country until the peace conference. The Ministry of Foreign Affairs is aware of the threat to Azerbaijan and as a nation we must defend our rights, freedom and independence by all possible means.»

Thus, the parliamentarians expressed their dissatisfaction with the measures taken by the government. As the answers of the minister of foreign affairs became known to those who sent the inquiry they demanded the discussion of this issue again for taking more concrete steps.

Proceeding from the observance of the democratic rules the chairman of the parliament announced that as the senders of the inquiry were not satisfied with the

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Azərbaycan vətəndaşlığından imtina edən şəxslər ərizə ilə dairə məhkəməsinin inzibati idarəsinə hansı ölkənin təbəəliyini qəbul edəcəkləri barədə məlumat verirdilər. Müraciət etmiş şəxsin hərbi mükəlləfiyyəti yerinə yetirməsi və ya xidmətdən azad olması barədə, həmçinin hər hansı bir digər anlaşılmazlığın (məhkəmə, əmlak və s.) olması müəyyən edilməzdisə, ərizəsi təmin edilirdi.

Qanunda göstərilirdi ki, Azərbaycan vətəndaşlığından imtina edən şəxsin yənidən vətəndaşlığa qəbul olunması xahişi yalnız 5 ildən sonra təmin edilə bilər.

Qanunda təsbit olunurdu ki, rəsmi dövlət orqanlarının və daxili işlər nazirinin xüsusi icazəsi olmadan xarici ölkənin vətəndaşlığını qəbul etmiş şəxs Azərbaycanı tərk edə bilməzdi. Beləliklə, qanun dövlətlə vətəndaş arasında hüquqi münasibətləri tənzimləməyi nəzərdə tuturdu.

Azərbaycan parlamenti ilə yanaşı, Azərbaycan Cümhuriyyəti hökuməti də bütün gücü ilə dövlətçiliyin möhkəmlənməsi, ərazi bütövlüyünün qorunması, sosial-iqtisadi tərəqqinin əldə edilməsi, millətin təhlükəsizliyi və əmlakının qorunması üçün fəaliyyətini gücləndirirdi. Hökumətin 1918-ci il 15 iyul tarixli 209 saylı qərarı, erməni və bolşeviklərin müsəlmanlara qarşı törədilmiş cinayətlərinin araşdırılmasına yönəlmişdir. Azərbaycan hökumətinin bu qərarında «Xarici işlər nazirinə Zaqafqaziyada yaşayan müsəlmanlara qarşı Avropa müharibəsindən başlayaraq törədilmiş zorakılıq hallarının təhqiq edilməsi üçün xüsusi Fövqəladə istintaq komissiyasının yaradılması» tapşırılmışdı. Komissiyaın səlahiyyətlərinə bütün zorakılıq hallarını, o cümlədən soyqırım, əmlak və mülkiyyətin talan edilməsini araşdırmaq da həvalə edilmişdi.

Hökumət eyni zamanda 1918-ci il mart soyqırımının da təhqiqatının aparılmasını diqqətdə saxlayırdı. 1918-ci il mart soyqırımını təhqiq edən Azərbaycan məh-

statement of the government, it would be answered in written form and submitted for discussions in future according to the «Rules of the Azerbaijan Parliament.» The deputies were asked to send written questions to the Presidium.

On August 28, the prime minister clarified the issue in the parliament by replying to the inquiry of the Socialist fraction. N. Usubbeyli declared that the goal of «Socialists» is to get an answer from the government and deliver it to somebody: «I'll not answer many of your questions, as most of them are a secret. Firstly, the Navy is at the disposal of the English army and they can hand it over to anyone they like. However, we asked the English to give a part of the Navy to us. As Denikin fought a war against Bolsheviks, the English gave their ships as a military assistance to him. We cannot put ourselves in a difficult situation by objecting to this decision of Europe, while the whole Europe declared a war against Bolsheviks. According to the words of the Georgian delegates, the English government personally gave an instruction to its delegate in the Transcaucasia to have official and close relations with the Transcaucasian countries. Italy has sent its delegate to Caucasus as well. The delegate was empowered to establish relations with the Georgians and Azerbaijanians. It gives us hope that the Transcaucasia will separate from Russia in future. As a government we consider that the members of the Parliament must render their assistance to us in this work and we must together struggle against the possible foreign aggression.»

U. Usubbeyli stated in the parliamentary discussions that not only Denikin, but also the Bolsheviks were among our foreign enemies: «The whole world awaits our ability to protect our independence before the threats. It is a pity that the parliamentarians don't display solidarity with each other in this issue. Some want to impede

kəmə palatası fəvqəladə istintaq komissiyasının ləğv edilməsi haqqında məlumat «Azərbaycan» qəzetinin 1919-cu il 26 aprel tarixli sayında vermişdi. Məlumatda göstərilirdi ki, Azərbaycan Məhkəmə palatasının ali sədri, xüsusi sərəncamla mart hadisələri ilə bağlı materiallar toplanmasının dayandırılması və toplanmış sənədlərin bir hissəsinin Versal konfransına yola düşən nümayəndə heyətinə verilməsi barədə əmr vermişdir. Şifrlənmiş rəqəmli məlumatların xüsusi kuryer vasitəsilə Parisə göndərilməsi qərara alınmışdır.

Azərbaycan hökuməti ermənilərin törətdikləri cinayətlərin təhqiq edilməsi barədə 1919-cu ilin 2 avqustunda 570 saylı daha bir qərar vermişdi. Qərarla «Avropa müharibəsindən başlayaraq, Zaqafqaziya da yaşayan müsəlmanlara qarşı törədilmiş zorakılıq hallarını təhqiq edən Fəvqəladə istintaq komissiyası»nın fəaliyyəti barədə xarici işlər nazirinin məruzəsini nəzərə almaqla, ona təhqiqat işlərini davam etdirmək göstərişi verilirdi.

Birinci dünya müharibəsi başa çatdıqdan sonra Qafqazda, o cümlədən Azərbaycanda möhkəmlənərək təşəbbüsü ələ alan ingilis komandanlığının mövqeyi 1919-cu ilin yay aylarından zəifləməyə başlayır. Artıq bu bölgədə ABS fəallaşmağa başlamışdı. İngilis komandanlığının fəaliyyəti barədə ölkədə yaşanan gərginlik parlamentin 11 avqust 1919-cu il tarixli iclasında müzakirə edilmişdi. Məclisin Rəyasət Heyətinə sosialist fraksiyası tərəfindən sorğu göndərilərək son günlər ingilis komandanlığı ilə baş vermiş proseslərə aydınlıq gətirilməsi istənilmişdi. Azərbaycanın hüriyyətinə və istiqlaliyyətinə təsir edə biləcək hadisələrin baş verə biləcəyini qeyd edən deputatlar, bunu Xəzər dənizində ingilis hərbi komandanlığı tərəfindən hərbi gəmilərin Könüllü Orduya verilməsi və paytaxtın müdafiəsiz qalması ilə əsaslandırırıdılar. Parlament müzakirələrində göstərilirdi ki, ingilis əsgərləri avqustun ortalarında Zaqafqazıyanı tərk

the government in this issue. They behave differently with the Bolsheviks, while they display solidarity in the attitude to Denikin. The government needs your help, the help of the parliament to protect itself from foreign enemies, as well as from the threats, either from the right or the left, against the republic.

The «Socialists» who expressed their attitude to the response of the government to the inquiry proposed the conduction of a closed session and clarification of the confidential military issues.

But the Bolsheviks considered Denikin their first enemy without hiding their intentions. They thought it to be easy to overthrow the Republic when they prevented Denikin. They even feared that Denikin might protect the new Republic.

The legislative body of the Republic, which combines such elements of parliamentarianism as democratic discussions, pluralism of thought, and freedom of speech, laid the stable foundations of the Azerbaijan parliamentary democracy making it possible for all the parliamentarians to express their thoughts freely not depending on their position, rank and fraction. Sometimes a whole parliamentary session was devoted to democratic discussions of common issues. When the foreign minister did not satisfy the inquiries of the Socialist fraction which considered it dissatisfactory, the Prime Minister come to the Parliament and answered the questions personally which is an indication that the parliament of the Azerbaijan People Republic is based on democratic, legal principles.

Prime Minister N. Usubbeyli stated that the «Socialists» approached the issues from their party's point of view: «Socialists» say that Denikin has a residency in Baku and they demand for taking measures. But dealing with the Bolsheviks they say that they should be provided with freedom of speech, freedom of conscious and demo-

edəcəklər və bu da əlavə əsgəri və digər cavab tədbirlərinin görülməsini zəruri edir. Azərbaycan hökuməti ingilis komandanlığının dövlət sərhədinin müəyyənləşdirilməsində yeni demarkasiya xətti barədə qərarına mənfi münasibət bildirdi. Bu qərarı böyük narahatçılıqla qarşılayan parlament, hökumətdən ciddi tədbirlər görülməsini tələb edirdi. Parlament hesab edirdi ki, Denikinçilər dənizdən böyük üstünlük əldə etməklə yanaşı, Dağıstanda da çoxlu hərbi qüvvə saxlayır ki, bunların da Azərbaycan əleyhinə yönəldiyi hamıya məlumdur.

Avqustun 18-də Xarici işlər naziri Məmməd Yusif Cəfərov parlament sorğusuna cavab verərək bildirdi ki, «biz daimi komandanlıqdan Denikinçilərin geri çəkilməsini tələb etmişik. Axırcı dəfə biz Gürcüstan xarici işlər naziri Kiçikqori ilə birlikdə ingilis generalı Korinin qəbulunda olduq və bizə məlum oldu ki, Denikin göstərilən hüdudlardan kənara çəkilmək istəmir və Dağıstanı tərk etməyəcəkdir. Hətta birinci dəfə Denikin demarkasiya xəttinin Siyazan bölgəsinin Qızılburun stansiyasından müəyyən olunmasını istəyirdi. Avqustun 4-də xarici işlər naziri ingilis komandanlığından teleqraf aldıklarını bildirdi. Məktubda göstərilirdi ki, hüdud təkrar dəyişdirilsin, yeni xətt müəyyən edilsin. İngilislər yeni demarkasiya xəttini Samur çayından başlayaraq, Gürcüstan ərazisindəki Suxuma qədər qırmızı xətlə xəritəyə köçürməyi nəzərdə tutmuşdular. Biz bununla yəna də razı olmadıq və Denikin Dağıstanı tərk etməsini israr etdik. Bizim hökumət hələ də bu tələbə cavab almamışdır».

M.Y.Cəfərov parlamentə bildirdi ki, Gürcüstan, Azərbaycan və Şimali Qafqaz nümayəndələri birlikdə protest yazıb sülh konfransına göndərirlər. May ayında İtaliya nümayəndə heyəti Tiflisdə olanda hərbi dəniz donanması məsələsi müzakirə edilmişdir: «Polkovnik Cabba bizə söz verdi ki, İtaliya hərbi nümayəndələri Bakıya gəlib donanmanı qəbul edəcək və onu

cratic liberties. Of course, the political system in Azerbaijan is the Republic. The government believes that there are forces who want to spread ideas of bolshevism among the Azerbaijan people and to overthrow the national government. There are also some people in the press who want to invite the Bolsheviks to Azerbaijan. Bolshevism is a threat to us, perhaps a much more serious threat. Nowadays the whole world fights against the bolshevism. The world community wants to know our attitude towards the bolshevism. If Europe declares today that it will recognize and confirm the independence of Azerbaijan, I will not leave a single Bolshevik here tomorrow. But we are for freedom, democracy and conscience. I want to give the Bolsheviks more democracy on this issue. While the «Socialists» give freedom to one side, on the other hand, they want to suppress the other side.»

The Prime Minister stated that the Azerbaijan Government created democratic conditions for all the political forces that function in the country: «But there is a limit to everything. If they impede us, the government will prevent them, no difference if they are Bolsheviks or Mensheviks, or even people who support Denikin. I never saw «Socialists» come and ask me to set Denikin's people free when they were arrested. The government structures of home affairs arrest only the enemies of our Motherland and our independence.»

The Socialist bloc accused the Prime Minister for not taking any measures. They argued for the words he expressed once: «If necessary we'll withdraw Denikin within three days by the help of our troops.» The «Socialists» considered that the government of N. Usubbeyli ought not to have agreed to the demarcation line passing through Petrovsk.

The final resolution draft presented to the parliament by the Socialist fraction on September 1 showed that the government

biza verəcəklər. Onlar biza həтта hərbi təlimatçılar da verəcələrinə söz vermişdilər. Lakin italyanlar gəlmədilər və donanma ingilislərdə qaldı. İngilislər belə hesab edirlər ki, Denikin bolşeviklərlə müharibə edir və ona görə də donanmanın bir hissəsi Könüllü Orduya verilməlidir. Azərbaycan hökuməti dənizdən öz müdafiəsini təşkil etmək üçün ingilislərdən xahiş etmişdir ki, Denikinçilərlə bərabər biza də donanma gəmiləri verilsin».

M.Y.Cəfərov parlamentə göndərilən 3-cü sorğunun ingilislərin gətməsi ilə bağlı olduğunu bildirdi: «Biz xarici işlər nazirliyi olaraq buna belə cavab veririk ki, ingilislər buraya gələndə demişdilər ki, biz müvəqqəti gəlmişik və vəzifəmizi görüb gedəcəyik. Azərbaycan və Gürcüstan hökumətləri ingilis komandanlığından xahiş etmişdilər ki, sülh konfransı keçirilənədək ölkədən getməsinsinlər. Xarici işlər nazirliyi Azərbaycan üçün təhlükə olduğunu bilir və biz bir millət olaraq öz hüququmuzu, öz azadlığımızı, öz istiqlaliyyətimizi bütün vasitələrdən istifadə edərək müdafiə etməliyik».

Beləliklə, deputatlar, hökumətin gördüyü tədbirləri qənaətbəxş hesab etmədiklərini bildirdilər. Xarici işlər nazirinin verdiyi cavablar sorğu göndərənlərə məlum olduğundan, onlar daha konkret addımlar üçün yenidən bu məsələnin müzakirəsini tələb edirdilər.

Parlament sədri demokratik qaydalara əməl edilməsini rəhbər tutaraq, hökumətin verdiyi bəyanatı sorğu göndərənləri təmin etmədiyi üçün «Azərbaycan Parlamenti nakazı»na uyğun olaraq onun yazılı surətdə cavablandırılması və gələcək iclasda müzakirəyə çıxarılacağını bildirdi. Yazılı sualların Rəyasət Heyətinə göndərilməsi isə deputatlardan xahiş edilirdi.

Avqustun 28-də «Sosialist» fraksiyasının sorğusuna cavab verilməsi üçün baş nazir parlamentdə məsələyə aydınlıq gətirdi. N.Usubbəyli bildirdi ki, sosialistlə-

couldn't use the supplies and forces at its disposal sufficiently in the fight against the foreign enemy. Therefore, the parliament demands from the government to take the most drastic measures to defend the country and borders from the existing threat and to fight firmly against the spies from the hostile side who are among us. According to «the order of the Azerbaijan Parliament» the opposite party who took part in the discussions of inquiries had the right to put its alternative final decision to vote as well. The other party, the Prime Minister N. Usubbeyli from the «Musavat» fraction announced the decision in which the government expressed its view: the governments answer to the inquiry should be estimated as satisfactory and the parliament pass to the discussion of issues next in the agenda. According to the Regulations the chairman of the Parliament H. Agayev put both decisions to vote, and the proposal presented by the ruling party was accepted with the majority of votes.

The Parliament of Azerbaijan declared a ten day-holiday on the occasion of the coming Qurban Holiday in the session held on September 1.

The Parliament of the First Republic held the initial discussion of the draft which concerned the setting up Baku University on 21 August, 1919. The draft was introduced by M. Y. Jafarov. As to the reporter, the foundation of a university in Baku caused broad discussions among the public. In connection with the opening of the university, there were two positions both among the public and the parliamentarians. In fact, these positions were not against the foundation of the university. But the time of its opening caused some arguments because of the issue of the teaching staff. The initiative of founding the university belonged to the government. In general, the parliament and the government of the People Republic of Azerbaijan paid great attention to cultur-

rin məqsədi hökumətdən cavab alıb, onu kiməsə çatdırmaqdır: «Onların verdikləri sualların bir çoxunu cavablandırmayacam, çünki bunların bir çoxu sirdir. Əvvəla, donanma ingilis ordusunundur və onlar kimə istəsələr onu verə bilərlər. Lakin biz ingilislərdən xahiş etdik ki, donanmanın bir qismini biza versinlər. Denikin bolşeviklərlə müharibə etdiyinə görə, ingilislər ona hərbi yardım olaraq gəmilər vermişdilər. Bütün Avropanın bolşeviklərə müharibə elan etdiyi bir zamanda, biz Avropanın bu qərarına etiraz edib özümüzü çətin vəziyyətdə qoya bilmərik. Gürcü nümayəndələrinin dediyinə görə, İngiltərə hökuməti, Zaqafqaziyadakı nümayəndəsinə şəxsən göstəriş vermişdir ki, Zaqafqaziya cümhuriyyətləri ilə rəsmi və sıx bir münasibət saxlasınlar. İtaliya da öz nümayəndəsini Qafqaza göndərmişdir. Nümayəndəyə rəsmi səlahiyyət verilmişdir ki, gürcülərlə və azərbaycanlılarla münasibət qursunlar. Bunlar bizi ümidvar edir ki, Zaqafqaziya yaxın gələcəkdə Rusiyadan ayrılacaqdır. Biz hökumət olaraq hesab edirik ki, parlament üzvləri bu işdə biza kömək etməli və gözlənilən xarici təcavüzə qarşı birlikdə mübarizə aparmalıyıq».

N.Usubbəyli parlament müzakirələrində bildirdi ki, xarici düşmənlərimiz içində təkəcə Denikin deyil, bolşeviklər də vardır: «Bütün dünya bu təhlükələr qarşısında bizim öz müstəqilliyimizi necə qoruya biləcəyimizi gözləyir. Təəssüf edirəm ki, deputatlar da bu məsələdə həmrəy deyillər. Bəziləri bu məsələdə hökumətə mane olmaq istəyirlər. Denikinə münasibətdə həmrəylik olduğu halda, bolşeviklərə gəldikdə başqa cür davranırlar. Cümhuriyyət əleyhinə olan təhlükələrə qarşı, bu təhlükə istər sağdan olsun, istərsə də soldan olsun, xarici düşmənlərdən müdafiə olunmaq üçün hökumət sizdən, parlamentdən kömək gözləyir».

Hökumətin sorğuya cavabına münasibət bildirən sosialistlər qapalı iclas keçiril-

al and educational issues and made efforts to restore the destroyed network of schools, to adjust the schools into new condition, nationalize the educational institutions and other issues systematically and purposefully.

The Azerbaijan Republic considered the organization of the educational work in the establishment of schools corresponding to the national interests of the state and the network of higher education institutions that would train national specialists since the organization of higher education was an urgent duty of the parliament and government of Azerbaijan. This issue was in the center of attention of all the strata of the Republic. The People Republic of Azerbaijan thought it important to train specialists for different fields. To carry out the work the government has started the implementation of special measures.

Thus, a special commission was set up to open Baku University. Municipal organ, representatives of oil industry, outstanding scientists and educationalists were in the commission. The commission which prepared the draft was able to cope with an important and difficult task in a very short time. Forces against the university asserted that the training of national specialists is not possible since the training was not in the Azerbaijan language. On this assumption, according to them, the opening of Baku University was too early. On the other hand, the lack of an appropriate building for the University and other problems were also stated.

After the first reading on August 21, the second reading on August 25, the draft on «the foundation of Baku University» was adopted at the third reading on September 1 in the Parliament. Along with the Parliament, the Azerbaijan Government took all measures for the equipment of the university, for attracting teachers and for the allocation of appropriate buildings.

məsini və hərbi sirr kəsb edən məsələlərə aydınlıq gətirilməsinin mümkünüyü təklifini irəli sürdülər.

Bolşeviklər isə məqsədlərini gizlətməyərək, Denikinçiləri özlərinin birinci düşməni sayırdılar. Onlar Denikinin qarşısını aldıqdan sonra yeni Cümhuriyyətlərin devrilməsi işinin asan olacağını düşünürdülər. Hətta Denikinçilərin yeni Cümhuriyyətləri müdafiə edə biləcəyindən də ehtiyatlanırdılar.

Demokratik müzakirələrin keçirilməsi, fikir pülüralizmi, azad söz kimi parlamentarizm ünsürlərini özündə birləşdirən Cümhuriyyətin qanunverici orqanı, tutduğu vəzifədən, mənəbdən, fraksiyadan asılı olmayaraq bütün deputatların sərbəst fikir ifadə etmələrinə şərait yaratmaqla, Azərbaycan parlament demokratiyasının möhkəm təməlini yaratmışdı. Bəzən parlamentin bütöv bir iclası adı məsələlərin demokratik müzakirələrinə həsr edilirdi. Sosialist fraksiyasının sorğularına hökumətin xarici işlər nazirinin cavabları deputatlar tərəfindən qənaətbəxş sayılmadığından, baş nazirin parlamentə gələrək sualları şəxsən cavablandırması, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamentinin demokratik, hüquqi prinsiplər əsasında təşəkkül tapmasını göstərirdi.

Baş nazir Nəsim bəy Usubbəyli sosialistlərin məsələlərə partiya mövqeyindən yanaşdıqlarını bildirdi: «Sosialistlər Denikin Bakıda qarargahı olduğunu bildirir və tədbirlər görülməsini tələb edirlər. Bolşeviklərdən bəhs edəndə isə deyirlər ki, bizdə söz, vicdan və digər demokratik azadlıqlar təmin edilməlidir. Bəli, Azərbaycanın dövlət quruluşu Cümhuriyyətdir. Hökumət belə hesab edir ki, Azərbaycan xalqı arasında bolşevizm ideyalarını yaymaq və milli hökuməti devirmək istəyən qüvvələr var. Qəzetlərdə bolşevikləri Azərbaycana dəvət etmək istəyənlər də var. Bolşevizm bizim üçün bir təhlükədir, bəlkə daha da böyük təhlükədir. Hal-ha-

During the parliamentary discussions G.Garabeyli from the «İttihad» fraction figuratively speaking said: «I didn't take the floor to defend the university. It can defend itself since it is a university and tells for itself.» The «Musavat» fraction also welcomed the efforts to meet the needs of the state for knowledge and education. According to the parliamentarians, students should be sent to Europe for training more qualified and well-educated experts. The government will solve the problem by inviting professors and teachers from foreign countries. Minister of Enlightenment Rashid bey Kaplanov stated that there are two ways of training of highly-educated specialists. First, to send the youth abroad to get education, and second, to set up a university where studies are conducted in the Azerbaijan language. Our government had chosen both ways.

On September 1, 1919, the Azerbaijan Parliament passed a law on the allocation of 7 million roubles for the students sent abroad. In 1919-1920 academic year, it was envisaged to send another 100 university students abroad. It was also implied to allot 1000 francs for the travel expenses and money in the sum of 400 francs for each student sent abroad. Respectively, 3000 roubles for travel expenses and 3000 roubles of monthly scholarship were allotted to the students sent to Russia. According to the A. Malaxazyan's proposal, the students who receive scholarship must work in the country for four years after the four years of education with the assignment of the government.

Even in the beginning, in 1919, within the frames of the fourth government on opening a higher educational institution in Azerbaijan, a special commission that would prepare the documents in connection with the foundation of Baku State University under the leadership of Professor Vasili Ivanovich

zırda bütün dünya bolşevizmlə mübarizə edir. Dünya bizim bolşevizmə münasibətimizi bilmək istəyir. Avropa bu gün desə ki, Azərbaycanın istiqlalını tanıyıb, təsdiq edəcəm, mən sabah burada bir bolşevik də qoymaram. Lakin biz azadlıq, demokratiya, vicdan tərəfdarıyıq. Bu məsələdə mən bolşeviklərə daha da çox demokratiya vermək istəyirəm. Sosialistlər isə bir tərəfə tam sərbəstlik verdikləri halda, digər tərəfi boğmaq istəyirlər».

Baş nazir Azərbaycan hökumətinin ölkədə fəaliyyət göstərən bütün siyasi qüvvələrə demokratik şərait yaratdığını bildirdi: «Lakin hər işin bir həddi var. İstər bolşevik olsun, istər menşevik olsun, istərsə də Denikin tərəfdarı olsun, biza mane olsalar hökumət onların qabağını alacaqdır. Bu işlərdə mənə kömək etməsələr də, heç olmasa mane olmasınlar. Mən heç görmədim ki, Denikin adamlarını həbs edəndə, sosialistlər onların azad edilməsi üçün yanına gəlsinlər. Hökumətin daxili işlər orqanları yalnız Vətənimizin, istiqlalımızın düşmənlərini həbs edirlər».

«Sosialist» bloku parlament müzakirələrində baş nazirin vaxtı ilə dediyi «lazım gələrsə biz üç günə qoşunumuzla gedib Denikinçiləri Dağıstandan çıxarıq» fikrini arqument gətirərək, onu heç bir addım atmamaqda ittiham etdilər. Sosialistlər hesab edirdi ki, N.Usubbaylı hökuməti demarkasiya xəttinin Petroviskidən keçməsinə razılıq verməməli idi.

Sentyabrın 1-də bu məsələ barədə «Sosialist» fraksiyasının parlamente təqdim etdiyi yekun qərar layihəsində göstərilirdi ki, hökumət sərəncamında olan vəsait və qüvvələrdən xarici düşməne qarşı mübarizədə kifayət qədər istifadə edə bilməmişdir. Buna görə də, parlament hökumətdən tələb edir ki, məmləkətimizi və sərhədlərimizi mövcud təhlükədən müdafiə etmək üçün ən qəti tədbirlər görsün və düşmənin daxilimizdə fəaliyyət göstərən cəsusları ilə sət mübarizə aparsın. «Azərbaycan parla-

Razumovsky, a surgeon by profession. The commission included the followings: Professors A. M. Levin, N. A. Dubrovsky. Besides them, there were members with decisive (casting) vote in the additional commission: The delegate of Baku Municipality, the member of school department Alijabbar Orujaliyev and the representative of the oil-extractors council A. N. Saparov, secretary of the commission I. A. Babushkin. Members invited with consultative votes: M. B. Sultanov, M. A. Ter-Mikaelians, N. K. Goldberg. In the first meeting of the committee the registration commission was organized. Every day the commission held meetings. The delivery of necessary equipments to the University from abroad was assigned to the chair of commission and the members of the commission A. M. Levin and M. A. Sultanov. They were empowered to hold discussions with the head of the government about it and in the shortest time to provide the import of necessary equipments to Azerbaijan from foreign countries without customs duties.

The first meeting of the University committee was held on May 21, 1919. The minister of Enlightenment Rashid bey Kaplanov congratulated the members of the committee and stated that the foundation of the State University in Baku is at the decision of the Azerbaijan Government.

In the parliamentary discussions professor V. I. Razumovsky noted that in connection with the establishment of Baku University the commission was always received the care of the government and public circles. Immediate allocation of great, but inevitable costs necessary for the establishment, equipment and maintenance of the University was ensured. The committee's decision envisaged the opening of the University without fail in autumn. The committee had done its best to take all measures for this.

mentnin nakazı»na uyğun olaraq sorğuların müzakirəsində iştirak etmiş digər tərəf də alternativ yekun qərarını səs verməyə təqdim etmək hüququna malik idi. Digər tərəf, «Müsavat» fraksiyasından olan baş nazir N.Usubbəyli hökumətin fikirlərini ifadə edən qərar açıqladı: hökumətin sorğuya verdiyi cavab kafi qiymətləndirilsin və parlament növbədəki məsələlərin müzakirəsinə keçsin. Nizamnaməyə müvafiq olaraq parlament Sədri H.Ağayev hər iki qərar səs verməyə çıxardı və hakim partiyanın təqdim etdiyi təklif səs çoxluğu ilə qəbul edildi.

Azərbaycan parlamenti sentyabrın 1-də keçirilən iclasında qarşıdan gələn Qurban bayramı münasibəti ilə 10 gün qeyri-ış gününü elan etmişdir.

I Respublikanın parlamenti 1919-cu il avqustun 21-də Bakı Dövlət Universitetinin açılmasını nəzərdə tutan qanun layihəsinin ilkin müzakirəsini keçirdi. Qanun layihəsini deputatlara M.Y.Cəfərov təqdim etdi. Məruzəçinin sözlərinə görə, Bakıda universitetin açılması ictimaiyyət arasında geniş müzakirəyə səbəb olmuşdur. Universitetin açılması məsələsi ilə bağlı həm cəmiyyətdə, həm də parlament üzvləri arasında iki mövqe formalaşmışdı. Əslində bu mövqələr universitetin açılması əleyhinə olmamışdır. Lakin onun açılması vaxtı, kədr məsələləri səbəbindən mübahisələrə səbəb olmuşdur. Universitetin açılması təşəbbüsü hökumətə məxsus olmuşdur. Ümumilikdə, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamenti və hökuməti, mədəni quruculuğa, maarif işlərinə böyük diqqət yetirir, dağıdılmış məktəblər şəbəkəsinin bərpa edilməsi, məktəblərin yeni şəraitə uyğunlaşdırılması, təhsil müəssisələrinin milliləşdirilməsi və s. məsələlərin sistemli və məqsədyönlü aparılmasına çalışırdı.

Azərbaycan Cümhuriyyəti maarif işinin təşkil olunmasını dövlətin milli mənafeələrinə uyğun məktəblər və milli kadrlar hazırlayacaq ali təhsil ocaqları şəbəkə-

The University Committee had been granted great privileges and its members had an authority to address directly to every high official, including the prime minister.

A day before the parliamentary discussions the University Committee headed by professor V.I.Razumovsky in a short space of time – within few months did a great and at the same time a remarkably productive work. They prepared the necessary documents and presented them to the government. The documents included the following:

1. The declaration of May 31, 1919 draft presented by the university committee on the foundation of Baku State University;
2. The draft on the foundation of Baku State University presented to the approval of the parliament;
3. Draft of the Regulations of Baku State University;
4. Staff and budget drafts of the university for 1919-1920.

In the declaration prepared by the committee the fact that it was high time for the foundation of a university in the Eastern Caucasus, Azerbaijan, was emphasized. It also stressed the fact that after the establishment of an independent state in Azerbaijan, the foundation of the university had been welcomed with sympathy in the governmental circles which have provided of all conditions – financial support, equipment, existence of educational buildings and the clinics for experimental works which would give an opportunity to start studies in autumn of this year.

The draft prepared by the governmental committee for the opening of the State University in Baku and the fundamentals of the university Regulations were illustrated in details in different chapters of the declaration.

sinin qurulmasında görürdü. Ali təhsilin təşkili Azərbaycan parlamenti və hökuməti qarşısında təxirəsalınmaz vəzifə kimi durduğundan bu məsələ Cümhuriyyətin bütün təbəqələrinin diqqətində olmuşdur. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ən müxtəlif sahələr üçün kadrlar hazırlanmasını vacib sayırdı. Bu işlərin görülməsi üçün hökumət xüsusi tədbirlər həyata keçirməyə başlamışdı.

Belə ki, Bakı Universitetinin açılması üçün xüsusi komissiya təşkil edilmişdir. Komissiyanın tərkibinə bələdiyyə idarəsi, neft-mədən nümayəndələri, görkəmli elm və maarif xadimləri daxil idilər. Qanun layihəsini hazırlayan komissiya çox mühüm və çətin işin öhdəsindən qısa müddətdə gələ bilmişdi. Universitetin əleyhinə çıxan qüvvələr iddia edirdilər ki, burada Azərbaycan dilində tədris olmadığından milli kadrlar hazırlamaq mümkün olmayacaqdır. Onların mövqeyinə görə, Bakı Universitetinin açılması bu baxımdan hələ tezdir. Digər tərəfdən Bakı şəhərində Universiteti yerləşdirmək üçün münasib binanın olmaması və s. məsələlər də göstərilirdi.

«Bakı Universitetinin təşkil olunması haqqında» qanun layihəsi parlamentin üç iclasında – avqustun 21-də birinci, avqustun 25-də ikinci və sentyabrın 1-də üçüncü oxunuşdan keçərək təsdiq edilmişdi. Parlamentlə yanaşı, Azərbaycan hökuməti də universitetin maddi-texniki təchizatı, pedaqoji kadrların cəlb olunması, müvafiq binaların ayrılması üçün bütün tədbirləri görmüşdü.

Parlament müzakirələrində «İttihad» fraksiyasından çıxış edən Q.Qarabəyli obrazlı olaraq «mən bura universitetin müdafiəsi üçün danışmağa çıxmamışam, bir işin ki, adı universitetdir, o da özü-özünü müdafiə edir» fikrini söylədi. «Müsavat» fraksiyası da dövlətin elm və maarifə ehtiyacını ödəmək üçün hər cür say göstərməsini alqışladı. Deputatların fikrincə, daha ixtisaslı və bilikli mütəxəssislər hazırla-

The government of the Azerbaijan Republic discussed the draft presented by the University committee through the minister of education on June 7. The final decision had been taken at the «Council of the Government» after the report of the minister of education about the draft of the University committee which would be organized in Baku. The decision said that the draft on the foundation of the State University in Baku was approved and it recommended to send the draft for discussions to the parliament. The committee added the following items to the draft.

1. In 1919-1920 academic year, only the first group of history and literature department would begin the studies. Other groups will be established later.

2. Without extraordinary difficulties, starting from 1919-1920 academic year mathematics and law departments should be established. At the same time, studies of the Moslem rights and history is necessary there.

3. First of all, the Azerbaijanians should be admitted to the University.

4. Study of the Turkic language in all departments is compulsory.

5. The right to establish new chairs was entrusted to the Ministry of Enlightenment.

6. The article 7 should be withdrawn because the area necessary for the University building can be provided free-of-charge by the city.

7. As 3,5 million manats were not sufficient for the establishment of the university in 1919-1920 academic year, this sum should be increased to five million manats.

8. It must be noted in the sections 62, 63, 64 of the Regulations that the persons with three year working experience in the university can get their pensions. Accidents are excluded.

9. To increase the salaries of the staff of the teaching department

maq üçün Avropaya tələbələr göndərməliyik. Hökumətin proqramında Azərbaycan universitetinə xaricdən professor və müəllimlərin cəlb edilməsi nəzərdə tutulmuşdu. Maarif naziri Rəşid bəy Kaplanov bildirdi ki, ali təhsilli kadrlar yetişdirmək üçün iki yol vardır. Birincisi, gəncləri təhsil almaq üçün xarici ölkələrə göndərmək, ikincisi Azərbaycan dilində bir universiteti açmaq idi ki, bizim hökumət hər iki yolu seçmişdi.

1919-cu il sentyabrın 1-də Azərbaycan parlamenti xaricə göndərilən tələbələr üçün 7 milyon rubl vəsait ayrılması haqqında qərar çıxardı. 1919-19/20-ci tədris ilində cəmi 100 abituriyent və tələbənin xaricə göndərilməsi nəzərdə tutulmuşdu. Avropaya göndərilən gənclərin hər birinə 1000 frank yol xərci və 400 frank hər ay vəsait ayrılması nəzərdə tutulurdu. Rusiyaya göndərilən tələbələr üçün isə müvafiq olaraq 3 min rubl yol xərci və 3 min rubl aylıq təqaüd ayrıldı. A.Malxazyanın təklifi ilə Dövlət təqaüdü alan tələbələr, 4 illik təhsili başa vurduqdan sonra, hökumətin təyinatı ilə ölkədə 4 il çalışmalıdırlar.

Hələ 1919-cu ilin may ayının əvvəllərində Azərbaycanda Ali təhsil müəssisəsinin açılmasına dair dördüncü hökumətin tədbirləri çərçivəsində, ixtisasca cərrah olan professor Vasili İvanoviç Razumovskinin başçılığı ilə Bakı Dövlət Universitetinin təsisinə əlaqədar sənədləri hazırlayacaq xüsusi komissiya yaradılmışdı. Komissiya aşağıdakı heyətdə fəaliyyət göstərirdi: Professor A.M.Levin, N.A.Dubrovski. Bunlardan əlavə komissiyaya həlledici səsə malik olan üzvlər də daxil idi: Bakı bələdiyyə idarəsi nümayəndəsi, məktəb şöbəsinin üzvü Əlicabbar Orucaliyev və neft mədənciləri sovetinin nümayəndəsi A.N.Saparov, komissiya katibi İ.A.Babuşkin. Məşvərətçi səsə dəvət edilən üzvlər: M.B.Sultanov, M.A.Ter-Mikaelyans, N.K.Qoldberq olmuşdular. Komissiyanın birinci iclasında siyahı komissiyası təşkil edilmişdi. Hər gün ko-

10. To determine the salaries of teaching staff in accordance with the salaries of the executive personnel.

Money needed for the University was not decreased when the situation in the country was complicated, on the contrary, increased from three million and a half to five million manats and the teachers' salaries increased 13 times.

The project on the establishment of the State University in Baku was discussed for about four months in different commissions of the parliament. After a number of amendments and supplements «the law on the establishment of Baku State University was approved on September 1, 1919, but «the Charter of Baku State University» was ratified on September 29 by the parliament of the Democratic Republic of Azerbaijan. On this occasion, the first rector of the University professor V. I. Razumovsky said by addressing the parliament: «Distinguished members of the parliament, you did a very great and historical work. I'm very glad that all the parties position of all the towards the establishment of the University was conscientious.»

The law adopted by the parliament of the Azerbaijan Republic consisted of 10 articles. The four faculties of the university included – history-philology (Eastern Department), physics-mathematics, law and medicine. In 1919-1920 academic year, a temporary, one-year staff and budget for the first four courses of the medical faculty and for the first course of the faculty of history-philology was approved. With the consent of the Azerbaijan Government, the university council was empowered to demand means every year on the expenses to open new faculties and courses.

The right to invite rectors, professors on specialities, deans to the University commission organized by the attorneys of educational field, the Ministry of Enlightenment, town council and the congress of oil

missiyanın iclası keçirilmişdi. Universiteta xaricdən zəruri avadanlıqların alınması komissiya sədri və komissiya üzvləri A.M. Levin, M.A. Sultanova həvalə edilmişdi. Onlara səlahiyyət verilmişdi ki, hökumət başçısı ilə bu barədə müzakirə aparsınlar və ən qısa müddətdə əcnəbi məmləkətlərdən zəruri avadanlıqları gömrük xərci vermədən Azərbaycana idxal edilməsini təmin etsinlər.

Universitet komissiyasının birinci iclası 1919-cu il mayın 21-də keçirilmişdi. Xalq maarif naziri Rəşid bəy Kaplanov komissiya üzvlərini təbrik edərək, Bakıda Dövlət Universitetini açmaq barədə Azərbaycan hökumətinin qəti qərarı olduğunu bildirmişdi.

Parlament müzakirələrində professor V.I. Razumovski qeyd etmişdi ki, Bakıda Dövlət Universitetinin təsisinə ilə əlaqədar hökumət və ictimai dairələrdə aparığımız danışıqlarda daima komissiya qayğıkeş münasibət görmüşdür. Universitetin təsisinə, təchizinə, saxlanması üçün tələb edilən böyük, lakin labüd xərclərin dərhal ayrılması təmin edilmişdi. Komissiyanın qərarında Darülfünun mütləq payızda açılması nəzərdə tutulurdu. Bunun üçün komissiya bütün tədbirləri görməyə çalışmışdı.

Universitet komissiyasına böyük hüquqlar verilmişdi və onun üzvləri baş nazirə də hər bir yüksək vəzifə sahibinə bir-baş müraciət etmək səlahiyyətinə malik olmuşdular.

Parlament müzakirələri ərafında professor V.I. Razumovskinin rəhbərlik etdiyi Universitet komissiyası olduqca az vaxtda - bir neçə həftə ərzində böyük, həm də diqqətəlayiq səmərəli iş görmüş, mühüm sənədləri hazırlayıb hökumətə təqdim etmişdi. Bu sənədlərə aşağıdakılar daxil idi:

1. Universitet komissiyasının Bakı Dövlət Universitetinin açılması haqqında tərtib etdiyi qanun layihəsinin 31 may 1919-cu il tarixli bəyannaməsi;

industry workers found its reflection in the law. According to the law the right of the invited professors to create councils, offices, faculties within the frames of their powers was adopted, and 11 million manats were allotted to the first academic year on the budget. If the employees were not provided with houses, it was implied to give them ¼ of their salaries for renting apartments.

Both men and women were admitted to the University with equal rights. In the admission to the University preference was given to the Azerbaijan students and citizens. The Regulations consisted of five chapters, 72 sections and determined the organizational structure of the University, the activity of its scientific and educational fields, duties and rights of the professors and teaching staff.

Chapter 1 said that Baku State University is an independent educational institution governed by the rector, pro-rector, deans, the council and faculty meetings.

Chapter 2 of the Regulations reflected the administrative system of the University. It determined the rights and duties of the rector, pro-rector, deans, the council, and the faculties.

The rector was authorized to manage the university. Within the frames of the Regulations, the rector was charged with the management of all the fields of the university administration. The rector was elected for a 3-year term among the professors and ratified by the Ministry of Enlightenment. In his activity, the rector based on the instructions approved by the council. If the rector couldn't execute his duties either because of illness or other reasons, his duties were carried out by the pro-rector, or one of the deans.

The pro-rector of the university had the status of the assistant of the rector on students affairs. The rector was authorized to entrust the pro-rector a part of the management activities of the university.

2. Bakıda Dövlət Universitetinin təsişi haqqında parlamentin qəbuluna təqdim edilən qanun layihəsi;

3. Bakı Dövlət Universitetinin nizamnaməsinin layihəsi;

4. Universitetin 1919–1920-ci illər üçün ştat və smeta layihəsi.

Komissiyanın hazırladığı bəyannamədə, Şərqi Qafqazda – Azərbaycanda Universitetin təsişi vaxtının çoxdan çatdığı, Azərbaycanda müstəqil dövlət yarandıqdan sonra onun təşkilinin hökumət dairələrində böyük rəğbətlə qarşılandığı və hər cür şəraitin - maddi vəsait, təchizat, tədris binaları, təcrübə işləri üçün klinikaların mövcudluğu bu ilin payızında məşğələlərə başlamağa imkan verəcyi faktı xüsusi qeyd edilirdi.

Bəyannamədə Bakıda Dövlət Universitetinin açılması üçün hökumət komissiyasının hazırladığı qanun layihəsi və universitet nizamnaməsinin əsasları ayrı-ayrı fəsillər üzrə ətraflı şərh edilirdi.

Azərbaycan Cümhuriyyəti hökuməti Universitet komissiyasının maarif naziri vasitəsilə təqdim etdiyi layihəni iyulun 7-də müzakirə etmişdi. «Hökumət Şurasında» maarif nazirinin Bakıda təşkil olunacaq Universitet komissiyası layihəsi haqqındakı məruzəsindən sonra yekun qərar verilmişdi. Qərarda, Bakı şəhərində Dövlət Universitetinin təşkili haqqında qanun layihəsi bəyanilərə müzakirə edilməsi üçün Məclisi-Məbusana göndərilməsi tövsiyə olunurdu. Komissiya layihəyə aşağıdakı bəndləri əlavə etmişdi.

1. 1919–1920 tədris ilində tarix və ədəbiyyat şöbəsinin yalnız birinci sinfi təşkil edilir ki, başqa sinfləri sonra təşkil ediləcəkdir.

2. Xüsusi çətinlik olmazsa, 1919–1920 tədris ilindən etibarən riyaziyyat və hüquq şöbələri təşkil edilməlidir. Eyni zamanda müsəlman hüququ və tarixinin orada keçirilməsi vacibdir.

The pro-rector was elected for the term of 3-years from among the professors by the University Council.

The dean managed the faculty and monitored the education process. He fulfilled the duties within the faculty entrusted to him by the rector and the council. The dean was elected for a 3-year term among the professors and approved by the council.

The Academic Council is a supreme and independent body of the university management. The sphere of activity and authorities of the council has found its reflection in the Regulations.

The fulfillment of financial and administrative activities of Baku State University was entrusted to its administration. The rules of conducting the works of the council, faculty meetings and the administration stationary were determined as well.

The authorities of the personal staff on the teaching department of the University were regulated in the chapter 3. This staff consisted of professors, associate professors, teachers, lecturers on languages, pro-rectors and deputy pro-rectors, assistants and interns. According to the Regulations, these officials could either be elected or invited.

The scientific degree and names of scientific-pedagogical staff, as well as the rules of their election and substitution found their reflection in the Regulation.

Chapter 4 of the Regulation included the legal status of the students. Both men and women with secondary education were admitted to the university. Besides the students, free listeners were allowed to attend lectures and practical classes.

The chapter concerning the students caused long discussions, sometimes serious arguments among the parliamentarians. To facilitate the terms of admission of Azerbaijanians to the university, the members of the parliament taking into account the then objective condition in Azerbaijan insisted that the boys and girls with cer-

3. Universitetə ilk növbədə azərbaycanlılar qəbul edilməlidirlər.

4. Türk lisanının (dilinin) ciddi bir surətdə bütün şöbələrdə keçirilməsi icbaridir.

5. Yeni kafedralar yaratmaq hüququ maarif nazirliyinə həvalə edilirdi.

6. 7-ci maddə çıxarılmalıdır, çünki universitetin binası üçün lazım gələcək ərazi şəhər tərəfindən pulsuz olaraq verilməlidir.

7. 1919–1920-ci tədris illəri üçün universitetin təşkilinə istənilən 3,5 milyon manat az olduğundan, bu məbləğ 5 milyon manatadək artırılmalıdır.

8. Nizamnamənin 62, 63, 64-cü maddələrində qeyd edilməlidir ki, universitetdə üç il xidmət edəcək şəxslər təqaüdlərini (pensiya) ala bilərlər, bədbəxt hadisələr buraya daxil deyildir.

9. Tədris hissəsinin işçilərinin məvəciblərini artırmaq.

10. Tədris işçilərinin məvəciblərini idarə və təsərrüfat sahəsi xidmətçilərinin məvəciblərinə uyğun olaraq təyin etməli.

Universitet üçün tələb olunan pul vəsaiti ölkənin vəziyyətinin mürəkkəb olduğu bir şəraitdə azaldılmamış, hətta, əksinə, 3 mln yarımından 5 mln manata qədər, müəllimlərin əmək haqqı isə 1/3 dəfə artırılmışdır.

Bakı şəhərində Dövlət Universitetinin təşkili haqqında layihə parlamentin müxtəlif komissiyalarında, partiya fraksiyalarında, parlamentin iclaslarında 4 aya qədər müzakirə edildi. Bir sıra dəyişikliklər və əlavələrdən sonra «Bakı Dövlət Universitetinin təsis haqqında qanun» 1919-cu il sentyabrın 1-də, «Bakı Dövlət Universitetinin Nizamnaməsi» isə sentyabrın 29-da Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti parlamenti tərəfindən təsdiq edildi. Bu münasibətlə universitetin ilk rektoru, professor V.I.Razumovski parlamentə müraciət edərək demişdi: «Parlamentin hörmətlə layiq üzvləri, siz böyük və tarixi iş gördünüz. Mən çox şad oldum ki, Univer-

tificates of gymnasiums and other technical high schools of this kind are very few and therefore, concessions must be made in the rules of admission. As they got bad marks when writing «composition» in the exams on the Russian language, they were deprived of receiving a certificate. Therefore, the Azerbaijan boys and girls who left these schools were entitled to be admitted to the university. With the insistence of the majority of parliamentary deputies, two amendments were added to the 46th section of the Regulations.

The first amendment stated that the pupils who finished the 7th form of a gymnasium and the 6th form of a high technical school were allowed to enter the university with the status of a student and be involved in taking the exam of the last form on the school program of a gymnasium while they study at the university.

The second amendment stated that the pupils of the teachers training schools are entitled to enter the university on the condition that they will take exams on certain sciences.

Each student and free listener had to pay certain tuition determined by the Ministry of Enlightenment until they were given the right of free-of-charge education.

After serious arguments in the parliament, with the persistence of Bolshevik deputies and other parliamentarians it was allowed to create students' organization at the university and the Regulations determined the spheres of rights and activity of this organization.

The Regulations determined 10 terms of study for the students of medical faculty, and 8 terms of study for the students of history-philological faculty.

Privileged pensions were granted to professors and teaching staff. Professors who served from 25 to 30 years could receive pensions in the sum of 23 percent of their annual salaries; those who served

sitetin təsisinə bütün partiyalar vicdanlı münasibət bəslədilər».

Azərbaycan Cümhuriyyəti parlamentinin qəbul etdiyi 10 maddəlik qanunda, universitetin 4 fakültəsi – Şərqi şöbəsi olan tarix-filologiya, fizika-riyaziyyat, hüquq və tibb nəzərdə tutulurdu. 1919-1920-ci tədris ilində tibb fakültəsinin ilk 4 kursu, tarix-filologiya fakültəsinin isə birinci kursu üçün müvafiqəti, birillik ştat və smeta təsdiq edildi. Azərbaycan hökumətinin razılığı ilə universitet şurasına yeni fakültə və kursların açılmasına smeta üzrə hər il vəsait tələb etmək səlahiyyəti verilmişdi.

Qanunda elm sahəsi, maarif nazirliyi, şəhər idarəsi, neft sənayeçiləri qurultayı müvəkkillərindən təşkil olunmuş Universitet komissiyasına rektor, ixtisaslar üzrə professorlar, dekanlar dəvət etmək hüququ təsbit edilmişdi. Qanuna müvafiq olaraq dəvət olunan professorlardan öz səlahiyyətləri daxilində şura, idarə, fakültələr yaratmaq hüququ təsdiq edilmiş, smeta üzrə ilk tədris ilinə 11 milyon manatadək vəsait ayrılmışdı. Xidməti şəxslər mənzillə təmin edilmədikdə, onlara məaşlarının dördüdə biri məbləğində mənzil haqqı vermək nəzərdə tutulmuşdu.

Bakı Universitetinə həm kişilər, həm də qadınlar bərabər hüquqla qəbul olunurdular. Qəbulda ilk növbədə Azərbaycan tələbələrində, vətəndaşlarına üstünlük verilirdi. Nizamnamə beş fəsildən, 72 maddədən ibarət olmaqla universitetin təşkilat quruluşu, onun elm və tədris sahələrinin fəaliyyəti, professor-müəllim heyətinin vəzifə və hüquqları müəyyənləşdirilirdi.

Birinci fəsildə, Bakı Dövlət Universitetinin müstəqil hüquqa malik elm-tədris müəssisəsi olub rektor, prorektor, dekanlar, şura və fakültə iclasları vasitəsilə idarə olunduğu təsbit olunurdu.

Nizamnamənin ikinci fəsilə, universitetin idarə quruluşunu əks etdirirdi. Rektorun, prorektorun, dekanların, şuranın, ida-

from 20 to 25 years –in the sum of half of their salaries; those who were unable to work because of incurable diseases and who had 5-10 years of working experience – in the sum of 13 percent of their salaries, and those who had more than 20 years of working experience – in the sum of their full salaries.

In the Regulations the volume of salaries, pensions and aids for working women were made equal with the rights and the volume given to men.

The students who lost their parents could receive money in the sum of the pensions determined during the period when both parents worked.

People who were against the establishment of Baku State University tried to prove in parliamentary and government circles, as well as in the press that «Russian professors» invited to conduct teaching in the Russian language will pursue «russification» propaganda among students and continue «tsar's policy» performing a missionary work rather than doing their job of a professor. They proposed that as it was still impossible to teach in the Turkish language at the university, it is necessary to enlarge the network of gymnasium schools and wait until the training of the national professors. The ministry of Maintenance shared the same viewpoint that it was too early to open the university.

The parliamentarians who were for the first university to be opened in the Azerbaijan Republic stated that the majority of the government delegates and the national intelligentsia did not become «russified», though they got their education at the Russian universities.

The newspaper «Azerbaijan» frankly congratulated the set up of the university and wished success to our young students and progressive-minded professors. In the first academic year the students of the university and its national composition were

rənin, fakültələrin hüquq və vəzifələrini dəqiqləşdirirdi.

Bakı Universitetinə rəhbərlik rektorun səlahiyyətinə daxil idi. Rektora nizamnamə çərçivəsində universitet idarəsinin bütün sahələrinə rəhbərlik həvalə edilmişdi. Rektor, professorlar arasından 3 il müddətinə seçilir, xalq maarif nazirliyi tərəfindən təsdiq edilirdi. Rektor öz fəaliyyətində şura tərəfindən hazırlanan və təsdiq edilən təlimatlara əsaslanırdı. Rektorun xəstəlik və ya başqa səbəbdən olmadığı müddətdə onun vəzifəsini prorektor, yaxud dekanlardan biri icra edirdi.

Universitetin prorektoru tələbə işləri üzrə rektorun köməkçisi statusunda olmuşdur. Rektora səlahiyyət verildirdi ki, o, universitet idarəsi işlərinin bir qismini prorektora həvalə etsin. Prorektor Universitet Şurası tərəfindən professorlar içərisindən 3 il müddətinə seçilirdi.

Fakültərə dekan rəhbərlik edir və tədrisə nəzarət edirdi. Dekan fakültə daxilində rektor və şura tərəfindən ona həvalə edilən vəzifələri icra edirdi. Dekan da professorlar arasından 3 ilə seçilir və şura tərəfindən təsdiq olunurdu.

Elmi Şura universitetin idarə edilməsinin ali və müstəqil orqanıdır. Nizamnamədə şuranın fəaliyyət dairəsi və səlahiyyəti ətrafı göstərilmişdir.

Bakı Universitetinin maddi və inzibati işlərinin icrası onun idarəsinə tapşırılırdı. Şuranın, fakültə iclaslarının və idarənin dəftərxana işlərinin aparılması qaydaları dəqiqləşdirilmişdir.

Üçüncü fəsildə universitetin tədris hissəsi üzrə şəxsi heyətinin səlahiyyətləri tənzimlənirdi. Bu heyət professorlar, dosentlər, müəllimlər, dillər üzrə mühazirəçilər, prorektorlar və müavimlər, assistentlər və ordinatorlardan ibarət idi. Nizamnaməyə görə, bu vəzifəli şəxslər həm seçilə, həm də dəvət edilə bilərdilər.

Elmi-pedaqoji heyətin tələb edilən elmi dərəcəsi və adı, vəzifəyə seçilmə və

as follows: history-philological faculty-113 persons in the first group, 107 persons in the second group on the condition that may take an exam in the Latin language, 27 persons in the third group. 63 persons in the fourth group on condition if they pass additional exams, 11 persons to the fifth group on condition if they submit all the documents required within a month. The persons taking certain exams and submitting the required documents were admitted into the first group.

According to the information of the university rector 509 students of the first course of the history-philological faculty were divided as follows in terms of their nationality: Moslems - 125, Jews - 178, Russians - 121, Armenians - 67, Georgians - 5, Polish and Germans - 13.

Only 877 students studied at the university. Besides these, 217 free listeners attended the university.

The newspaper «Azerbaijan» in Turkish and Russian covered life, activities, and needs of the professor, teachers and students every day.

In 1922 the Azerbaijan people witnessed the first yields of Baku State University, the first higher educational institution of the Peoples Republic of Azerbaijan. The same year 30 persons received the diploma of the Baku State University and were honored to get the name of a doctor.

The establishment of Baku State University was an honorable event in the history of Azerbaijan. In the parliament S. M. Aga-zade addressed the parliamentarians and noted that the great philanthropist H. Z. Tagiyev's dream came true. He said: «In March 1918, when H. Z. Tagiyev's son Muhammad, officer of the National Army tragically died while on military service in Lenkaran, Mr. Haji Zeynalabdin addressed the people in the funeral and said: « I wished to celebrate my son's wedding, but as fate has willed it, I lost my son. There-

avəzedilmə qaydaları nizamnamədə təsbit edilmişdi.

Nizamnamənin dördüncü fəslə tələbələrə hüquqi statusunu təsbit edirdi. Universitetə, hər iki cinsdən olan orta təhsilli şəxslər qəbul etmək nəzərdə tutulmuşdu. Tələbələrə başqa, mühazirə və praktiki məşğələlərdə azad dinləyicilərin də iştirakına icazə verilir.

Tələbələrə aid fəslin müzakirəsi parlament deputatları arasında uzun sürmüş, bəzən isə ciddi mübahisələrə səbəb olmuşdu. Azərbaycanda o zaman yaranmış obyektiv şəraiti nəzərə alan parlament üzvləri universitetə azərbaycanlıların qəbul edilməsi şərtlərini yüngülləşdirmək məqsədilə ısrar edirdilər ki, gimnaziya və buna bərabər realni məktəbləri bitirib şahadətname alan oğlan və qızlarımız olduqca azdır və ona görə də qəbul qaydalarında güzəştlər edilməlidir. Çünki onlar rus dilindən imtahanlarda «inşa» yazarkən qeyri-kafi qiymətə layiq görüldüklərindən, şahadətname almaq hüququndan məhrum edilirdilər. Ona görə də, bu məktəbləri bitirən azərbaycanlı oğlan və qızlara universitetə qəbul edilmə hüququ verilməlidir. Parlament deputatlarının əksəriyyətinin təkidilə nizamnamənin 46-cı maddəsinə iki qeyd əlavə edilmişdi:

Birinci əlavədə göstərilirdi ki, gimnaziyanın 7-ci və realni məktəbin 6-cı sinfini qurtaran şagirdlərə ixtiyar verilir ki, tələbə statusunda universitetə daxil ola bilsinlər və diplom almaq üçün universitetdə oxuyan müddət ərzində gimnaziyanın məktəb proqramı üzrə axıncı sinif imtahanını verməyə cəlb edilsinlər.

İkinci əlavədə isə göstərilirdi ki, Müəllimlər məktəbini bitirmiş şagirdlər müəyyən edilən elmlərdən imtahan vermək şərtilə universitetə daxil olmaq hüququna malikdirlər.

Hər tələbə və azad dinləyicidən, pulsuz, təhsil hüququ verilənədək maarif nazirliyi tərəfindən müəyyən edilmiş miqdarda təhsil haqqı alınır.

fore, in commemoration of my son, for the well-being of the nation and for the future happiness of the youth like him I want a university to be established in Baku and I wish to grant my Passage House to the university. Today the dream of the nation came true, too.»

On August 28, 1919 there was held a meeting of the commission on the «Elections to the Assembly of Enterprises which the government attached special attention to. M. E. Rasulzadeh was appointed the chair of the commission, A. J. Pepinov – deputy chair, H. Mammadbeyov - treasurer. It was decided in the meeting of the commission to develop the guidelines concerning the said elections and to set a sub-commission consisting of Sh. Rustambayov, A. I. Malkhazyan and K. Mammadbeyov.

On August 28 the parliament discussed another important document - the draft «on the National Bank». According to the information of the minister of Finance A. Hasanov, the Regulations of the bank were developed on the basis of documents of banks of Russia. The reporter considered that the National Bank is an institution where all the works had to be implemented transparently. The bank opened by the government must profit the whole nation, not a single man. According to the minister's words, the National Bank will be an institution built on democratic principles. The National Bank will control the activity of other banks. The minister of Finance thinks that the opening of the bank will reduce the interest rates.

Even in spring of 1919, the government charged the minister to develop the Regulations of the National Bank. It was impossible to complete the draft because of the causes not depending on the ministry.

In June, 1919, the National Bank controlled by English military command was submitted to the Azerbaijan Republic. But the debt of the English military command

Parlamentdə ciddi mübahisələrdən sonra bolşevik deputatların və digər parlament üzvlərinin təkidilə universitetdə tələbə təşkilatlarının yaradılmasına icazə verilir və nizamnamədə bu təşkilatların hüquq və fəaliyyət sahələri dəqiqləşdirilirdi.

Nizamnamədə tibb fakültəsində təhsil alan tələbələr üçün 10, tarix-filologiya fakültəsində təhsil alan tələbələr üçün isə 8 semestr təhsil müddəti müəyyənləşdirilmişdi.

Universitetin professor-müəllim və işçi heyəti üçün imtiyazlı pensiya təyin edilirdi. 25 ildən 30 ilədək xidmət etmiş professorlar illik əmək haqlarının 2/3 hissəsi; 20 ildən 25 ilədək xidmət edənlərə maaşlarının yarısı; ağır, müalicə edilməz xəstəliyə mübtəla olub işləyə bilməyən professorlara 5-10 il stajı olduqda maaşlarının 1/3 hissəsi, 20 ildən artıq stajı olanlar isə tam maaşları həcmində pensiya almaları nəzərdə tutulurdu.

Nizamnamədə xidmətdə olan qadınların əmək haqqı, pensiya və yardımlarının miqdarı eyni vəzifəni icra edən kişilərə verilən hüquq və miqdarla bərabərləşdirilirdi.

Valideynlərini itirmiş tələbələrə analarının hər ikisinin işlədikləri dövrdə təyin edilmiş pensiya miqdarında vəsait ayrılırdı.

Bakıda Dövlət Universitetinin təsisinin əleyhdarları parlament və hökumət dairələrində və mətbuat səhifələrində isbat etməyə çalışırdılar ki, tədrisin rus dilində aparılması nəticəsində dəvət olunan «rus professorları» tələbələr arasında «ruslaşdırma» təbliğatı aparacaq, professorluqdan çox misyonerlik edərək «çarın siyasətini» davam etdirəcəklər. Onlar təklif edirdilər ki, universitetdə türk dilində təhsilin verilməsi hələlik mümkün olmadığına görə, gimnaziya məktəbləri şəbəkəsini genişləndirib, öz milli professorlarımızı yetişdirənədək bir müddət gözləmək lazımdır. Tə-

was cut out at the expense of the Ministry of Finance of the Azerbaijan Government.

The minister of Defense said to the parliamentarians that the former deposits were not given back by the banks. He added: «The government considers that, if the National Bank is established, it will be possible to return the nation's debt. But the Ministry of Finance will give back these deposits not at once, but gradually. During the reign of the tsar government the National Bank of Russia controlled the banks of Azerbaijan. At present there is no bank to monitor all the banks of the republic and regulate their activity. The bank that the government wants to set up will fulfill this task.»

In the draft Regulations presented to the parliament the investment of the National Bank should make up 50 million manats. According to the law, 20 million manats were included into the investment for needs. In his information the minister of Finance said that the National Bank will not bind itself to pay the debt of the former bank. It will not make use of its profits as well. The Central Savings-Bank will also operate in the republic. According to the information of the minister of Defense, the treasury has 12 central cashes.

Thus, after the discussions in September, 1919, the Azerbaijan Parliament passed a bill on the establishment of the National Bank. By holding negotiations with the Russian bank, the National Bank intended to produce money emblems and stamps.

September 15, 1919 was one of the significant events in the history of Azerbaijan. The first anniversary of the liberation of Baku from «Centro-Caspian dictatorship» and the reactionary forces of Bolsheviks was ceremonially celebrated. These festivities were also connected with the fact that the Azerbaijan Government had already begun its activity in Garabag, political and military measures of the governor-general

minat nazirliyi də universitet açılmasının hələ tez olduğu qənaətində idi.

Azərbaycan Cümhuriyyətinin ilk universitetinin açılmasının tərəfdarı olan parlament üzvləri isə hökumət nümayəndələri, milli ziyalılarımızın böyük əksəriyyətinin Rusiya Universitetlərində təhsil aldıklarını, heç də «ruslaşmaçıları» bildirirdilər.

«Azərbaycan» qəzeti, universitetin fəaliyyətə başlamasını səmimiyyətlə təbrik edərək, gənc tələbələrimize və qabaqcıl professorlarımıza müvəffəqiyyətlər arzulamışdı. İlk tədris ilində universitetin tələbə heyəti və onun milli tərkibi aşağıdakı kimi olmuşdur: tarix-filoloji fakültə - birinci qrupa 113 nəfər, ikinci qrupa latın dilindən əlavə imtahan vermək şərtilə - 107 nəfər, üçüncü qrupa - 27 nəfər, dördüncü qrupa əlavə imtahanlar vermək şərtilə - 63 nəfər, beşinci qrupa bir ay ərzində tələb olunan bütün sənədləri təqdim etmək şərtilə - 11 nəfər. Təyin edilmiş imtahanları verən, tələb olunan sənədləri təqdim edən şəxslər birinci qrupa daxil edilirdilər.

Universitet rektorunun verdiyi məlumata əsasən ali təhsil müəssisəsinin tarix-filoloji fakültəsinin birinci kursunda 509 həqiqi tələbə milliyət üzrə belə böhünür: 125 - müsəlman, 178 - yəhudi, 121 - rus, 67 - erməni, 5 - gürcü, 13 - polyak və alman.

Universitetdə cəmi 877 həqiqi tələbə təhsil alırdı. Bunlardan başqa universitetdə 217 azad dinləyici də iştirak edirdi.

Cümhuriyyətin «Azərbaycan» və rus dilində «Azerbaydjan» qəzetlərinin demək olar ki, bütün nömrələrində Bakı Dövlət Universitetinin professor-müəllim və tələbə heyətlərinin gündəlik həyatı, fəaliyyəti, ehtiyacları haqqında məqalələr və rəsmi xəbərlər dərc edilmişdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ilk ali təhsil ocağı - Bakı Dövlət Universitetinin ilk nəticələrini Azərbaycan xalqı 1922-ci ildə gördü. Həmin il 30 nəfər şərəfli həkim adma layiq olduqları haqda Bakı Universitetinin diplomunu aldılar.

of Garabag brought stability to the region. In August, 1919, the Armenians living in Garabag sent to N. Usubbeyli a letter which wrote that the Armenians recognized the government of Azerbaijan and came to Baku to be received by him.

Another important event that took place on the eve of the first anniversary of the liberation of Baku by the national army was the banishment by the local Moslems and national army the Bolshevik-Molokans and reactionary forces of the Armenian Dashnaks (the members of bourgeois-nationalistic counter-revolution party) headed by Colonel Iliyushevich who tried to violate the territorial integrity of Azerbaijan. The Army of volunteers and the Soviet Bolshevik government which made use of Molokans - the Russian inhabitants in the territory of Azerbaijan, tried to violate the territorial integrity of Azerbaijan by setting up the Council to the government in Mugan. In July 25, the army of the republic destroyed the hostile forces, captured 1 plane, 24 cannons, 60 machine-guns of the Red Army and ensured the territorial integrity of Azerbaijan. In mid August the members of the parliament M. E. Rasulzadeh, A. Kazim-zade and M. Sheikhzamanov met the people of Lenkaran and got acquainted with the political situation connected with the latest events.

In connection with the liberation of Baku, a ceremonial session of the Azerbaijan Parliament was held on September 15. By addressing the parliamentarians, the chair of the session Hasan bəy Ağayev said that today is the anniversary of the liberation of Baku, the national centre of Azerbaijan from enemies. The enemy who wanted to separate and deprive us of our rights kept Baku and its environs under occupation from March to September 15, 1918. Our National Army returned us to our capital which we consider holy. We must unite our strength to protect our independence

Bakı Dövlət Universitetinin təsis olunması Xalq Cümhuriyyəti tarixində ən şərəfli hadisələrdən idi. Parlamentdə S.M.Qəni-zadə deputatlara müraciət edərək, böyük xeyriyyəçi H.Z.Tağıyevin də arzusunun həyata keçdiyini bildirdi: «1918-ci ilin mart ayında Lənkəranda hərbi xidmət edən Milli Ordunun zabiti H.Z.Tağıyevin oğlu Məhəmmədin faciəli şəkildə vəfat etdiyi vaxt onun dəfni zamanı Hacı cənabları camaata müraciət edərək demişdi: «Mən oğlumun toyunu etmək istəyirdim, lakin qəza belə gətirdi ki, oğlum əldən getdi. Ona görə mən oğlumun yadigarı olaraq millətin xeyri üçün, gələcəkdə onun kimi gənclər xoşbəxt olsunlar deyə istəyirəm ki, Bakıda bir universitet təsis olunsun və öz passajımı universitetə bəxş edirəm». Bu gün eyni zamanda millətin arzularının həyata keçdiyi gün olmuşdur».

1919-cu il avqustun 28-də parlament və hökumətin xüsusi diqqətdə saxladığı «Müəssislər Məclisinə seçkilər haqqında» komissiyanın iclası keçirilmiş və M.Ə.Rəsulzadə komissiyanın sədri, M.Vəkilov komissiyanın katibi, Ə.C.Pepinov sədrin müavini və H.Məmmədbəyov xəzinədar seçilmişdilər. Komissiyanın iclasında, Azərbaycan Müəssislər Məclisinə seçkilərə dair təlimat hazırlamaq, Ş.Rüstəmbəyov, A.İ.Malxazyan və K.Məmmədbəyovdan ibarət alt komissiya da müəyyən edilmişdi.

Avqustun 28-də parlament daha bir mühüm sənədi «Dövlət bankı haqqında» qanun layihəsini müzakirə etdi. Maliyyə naziri Ə.Həsənovun məlumatına görə, Bankın nizamnaməsi Rusiya daxilində istifadə edilən bank sənədləri əsasında hazırlanmışdır. Məruzəçinin fikrinə, Dövlət Bankı elə bir müəssisədir ki, orada bütün işlər şəffaf həyata keçirilməlidir. Hökumətin açdığı bank şəxsi bir mənfəət üçün deyil, bütün xalq üçün xeyir və mənfəət gətirməlidir. Nazirin sözlərinə görə, Dövlət Bankı demokratik bir əsaslar üzərində qurulan mü-

that we achieved at the expense of victims. Everyone in the parliament stands up to commemorate the Turkish martyrs who lost their lives in the fight for the freedom of Baku and Azerbaijan. By addressing the deputies N. Ağayev noted that a ceremonial parade will be held in Baku and all the members of the parliament are invited to this ceremony.

On September 15, 1919, at 11 o'clock the government officials, prime minister N. Usubbeyli, acting chair of the parliament, members of the parliament, military minister S. Mehmandarov and deputy military minister A. Shikhlinsky, generals and officers of the Azerbaijan Army were in the square on the seashore to participate in the parade of the Azerbaijan Army. General S. Mehmandarov personally commanded the parade. Prime Minister N. Usubbeyli received the parade. The soldiers passed in front of the tribune with ceremonial march and went straightly to the Alley of Martyrs. There took place a ceremony of erecting a monument to the martyrs with the participation of state and government representatives. The chair of the parliament, the prime minister and the parliamentarians made speeches in the ceremony and stressed the importance of taking all necessary measures to protect and strengthen the independence of Azerbaijan.

In the Azerbaijan Republic which enjoys a democratic state structure, the formation of the institute of inquiry on democratic basis, inter-fractional discussions, the direction of activities of government policy, expression of free attitude towards the issues that do not satisfy the sides, working activities of the commissions, discussion of problems, process of forming the rules of resignation culture and civil management are the characteristic features of the Republic of 1918-20 years. In the Republic of Azerbaijan the culture of resignation was formed and a responsible government was

assisə olacaqdır. Dövlət bankının açılması digər bankların fəaliyyətində nəzarət funksiyasını yerinə yetirəcəkdir. Maliyyə nazirinin fikrincə, Bankın açılması faiz dərəcələrini də aşağı salacaqdır.

Hökumət maliyyə nazirinə Dövlət Bankının nizamnaməsini hazırlamağı, hələ 1919-cu ilin yazında tapşırıq vermişdir. Nazirlikdən asılı olmayan səbəblərdən layihəni tez tamamlamaq mümkün olmamışdır.

1919-cu ilin iyununda ingilis hərbi komandanlığının nəzarətində olan Dövlət Bankı Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinə verildi. Lakin ingilis hərbi komandanlığının borcu Azərbaycan hökuməti maliyyə nazirliyi hesabına silinirdi.

Maliyyə naziri parlamentarilərə keçmiş dövrdən qalma əmanətlərin banklar tərəfindən qaytarılmadığını bildirdi: «Hökumətin fikrincə, Dövlət Bankı təşkil edilsə, xalqın borcunu qaytarmaq mümkün olacaqdır. Lakin maliyyə nazirliyi bu borc əmanətlərini birdəfəlik deyil, tədricən qaytaracaqdır. Çar hakimiyyəti dövründə Azərbaycandakı banklara Rusiya Dövlət Bankı nəzarət edirdi. Hal-hazırda Cümhuriyyətdə bütün banklara nəzarət edəcək və onların fəaliyyətini tənzimləyəcək hər hansı bir bank yoxdur. Hökumətin yaratmaq istədiyi bank bu vəzifəni yerinə yetirəcəkdir».

Parlamentə təqdim edilmiş nizamnamə layihəsində Dövlət bankının sərmayəsi 50 milyon manat olması nəzərdə tutulurdu. Layihəyə görə, 20 milyon manat da ehtiyac sərmayəsinə daxil edilirdi. Maliyyə nazirinin məlumatına görə, Dövlət Bankı köhnə bankın borcunu öhdəsinə götürməyəcəkdir. Həmçinin də onun mənfəətindən istifadə etməyəcəkdir. Cümhuriyyətdə Mərkəzi Əmanət Kassaları da fəaliyyət göstərəcəkdir. Maliyyə nazirinin məlumatına görə, xəzinədərliğin 12 mərkəzi kassası vardır.

set up. The government members had to give an account the parliament on all the issues.

In the session of the parliament held on September 18 of the same year, the prime minister appealed for resignation, he addressed the chair of the parliament with such an appeal. After the response to definite inquiries concerning the foreign threat and other internal issues of the Socialist block and Ehrar fraction, the confidence in government was under question. Though the majority stated during the discussion that they accepted the platform of the government, the government came to the conclusion that there is not a firm centre that defends its position and has no doubt of its activity. Therefore, he considers it necessary to resign.

In his letter to the chair of the parliament, the prime minister wrote that the desire to establish the government that will unite all the forces will gain the confidence of everyone and will accept all their conditions made him resign. The letter addressed to the Prime Minister N. Usubbeyli on September 14, 1919 by the member of the Socialist fraction S. Agamalioglu wrote: «In the meeting of the fraction we discussed the issues you touched upon in your speech in the parliament. In general, we are against your platform. In return for it we demand our condition which concerns taking measures for the regulation of the food issue. If this condition is accepted, we ask you to express your view on this issue by a letter and send it to the «Socialists».» The fraction considered that only after it they could negotiate on the issue of the distribution of the cabinet among the groups. At the end of the letter the «Socialists» noted that they would demand their conditions from all the governments in power. As a response to the inquiries of the «Socialists» H. Agayev declared the parliamentarians that the issue of resignation will not be discussed in the

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Beləliklə, Azərbaycan parlamenti müzakirələrdən sonra 1919-cu ilin sentyabrında Cümhuriyyət Dövlət Bankının yaradılması haqqında qanun qəbul etdi. Dövlət Bankı Rusiya Bankı ilə danışıqlar apararaq pul nişanları və poçt markaları buraxmağa da nəzərdə tuturdu.

1919-cu il sentyabrın 15-i Azərbaycan Cümhuriyyəti tarixində əlamətdar günlərdən biri idi. Bakı şəhərinin «Sent-rokspi» diktaturası və bolşevik mürtəcə qüvvələrindən azad edilməsinin 1-ci ildönümü günü təntənəli şəkildə qeyd olundu. Bayram şənlikləri bir də onunla əlamətdar idi ki, Qarabağda Azərbaycan hakimiyyəti tam fəaliyyətə başlamış, Qarabağ general-qubernatorluğunun gördüyü siyasi-hərbi səciyyəli tədbirlərinin nəticəsində bu bölgədə sabitlik yaranmışdı. 1919-cu ilin avqustunda Qarabağda yaşayan ermənilər öz yığıncaqlarında Azərbaycan Cümhuriyyəti hakimiyyətinin tanınması barədə baş nazir N.Usubbəyliyə məktub göndərmiş və Bakıya gələrək onun qəbulunda olmuşdular.

Bakının milli ordu tərəfindən azad edilməsinin birinci ildönümü ərəfəsində baş verən digər mühüm hadisə Lənkərandə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü pozmağa cəhd edən polkovnik İliyüşeviçin başçılıq etdiyi bolşevik-molokan və erməni daşnak mürtəcə qüvvələrinin yerli müsəlmanlar və milli ordu tərəfindən qovulması olmuşdur. Burada məskunlaşan rus kəndliləri molokanlardan istifadə edən Könüllü Ordu və Sovet bolşevik hakimiyyəti Muğanda Şura hökuməti qurmaqla Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü pozmağa cəhd etmişdilər. Cümhuriyyət ordusu iyulun 25-də düşməni məhv edərək Qızıl Ordunun 1 təyyarəsini, 24 topu və 60 pulemyotunu ələ keçirərək, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təmin etdi. Avqustun ortalarında parlament üzvləri M.Ə.Rəsulzadə, A.Kazımzadə və M.Şeyxzamanov Lənkəranda olaraq qəzanın əhalisi ilə görüşmüş və son

session yet and the prime minister will continue his powers.

On October 13, 1919, the draft on the organization of the government, as well as, on the responsibility of conspirators and rebels against the government was discussed in the Azerbaijan Parliament.

The parliamentarians stated that no section about the organization of the government was included in the Regulations of the Parliament. On September 18 the Prime Minister sent his resignation to the Parliament. But the Regulations did not state anything about how the Government would be organized. The Regulations repeated the Regulations of the Russian Duma. Naturally, the laws of the Empire could not suite the establishment of a government on democratic basis. Three weeks passed since the government resigned. The parliament and the political forces had been waiting long for the government to be rebuilt. The Presidium of the Parliament announced that it would proceed with the government's work and take the initiative about the organization of a new government when the government resigned. The chairman of the Parliament declared that he would not be able to report whom he would entrust the organization the new government and what would be its result. Acting officials hesitatingly were expecting to be reappointed as well. The deputies who made speeches at the Parliament said that they had read only in the newspapers that Nesib bey again was charged with the organization of the new government. The deputies announced that they were responsible for the management system of the government, too, as the state system was a republican order.

The draft «For Criminal Actions Committed against State» presented to the Parliament was widely discussed. The deputies noted that as it was impossible to preserve the articles which had remained since the period of Russian Empire, there was a ne-

hadisələrlə bağlı siyasi vəziyyətlə tanış olmuşdular.

Bakının azad edilməsi ilə əlaqədar olaraq sentyabrın 15-də Azərbaycan parlamentinin təntənəli iclası keçirilmişdir. İclasa sədrlik edən Həsən bəy Ağayev parlamentarlərə müraciət edərək bildirdi ki, bu gün düz bir ildir ki, Azərbaycanın milli mərkəzi olan Bakının düşmənlərdən azad edilməsi vaxtı tamam olur. Bizi bölmək istəyən, hüquqlarımızı əldən almaq istəyən düşmən 1918-ci ilin martından başlayaraq sentyabrın 15-nə kimi Bakı və onun ətrafını işğalda saxlamışdılar. Bizim Milli Ordu ən müqəddəs hesab etdiyimiz paytaxtımız Bakını alıb özümüza qaytardı. Qan bahası ilə aldığımız istiqlalımızı, hər şeydən yüksək tutaraq onun qorunması uğrunda birləşməliyik. Parlamentdə Bakının və Azərbaycanın azadlığı yolunda şəhid olan türk igidlərinin xatirəsi yad edilmək üçün hamu ayağa qalxır. H.Ağayev deputatlara müraciət edərək, Bakıda təntənəli parad keçiriləcəyini və bütün parlament üzvlərini bu mərasimdə iştirak etməyə dəvət etdiyini bildirdi.

Azərbaycan Ordusunun paradında iştirak etmək üçün 1919-cu il sentyabrın 15-i saat 11-də hökumət üzvləri, baş nazir N.Usubbəyli, parlament sədri əvəzi H.Ağayev, parlament üzvləri, hərbi nazir S.Mehmandarov və onun müavini Ə.Şıxlinski, Azərbaycan ordusunun general və zabidləri dəniz sahilindəki meydanda idilər. Təntənəli parada şəxsən general S.Mehmandarov komandanlıq edirdi. Paradı baş nazir N.Usubbəyli qəbul etdi. Təntənəli marşla tribuna önündən keçən əsgərlər oradan bir-başa Şəhidlər Xiyabanına yollandılar. Burada dövlət və hökumət nümayəndələrinin iştirakı ilə şəhidlər üçün xatirə abidəsinin qoyulması mərasimi oldu. Mərasimdə çıxış edən parlament sədri, baş nazir və deputatlar Azərbaycan istiqlaliyyətinin qorunması və möhkəmlənməsi üçün bütün tədbirlərin görülməsi zərurətini bildirdilər.

cessity to abolish them partially or wholly, or to change them. Those articles belonged to the monarchy times. But some deputies did not exclude the articles to be considered as crimes committed against the chairman and the deputies of the Parliament. There was a necessity to make supplements and changes in the articles concerning sessions and demonstrations as parts of democratic liberties. From the point of view of the parliamentarians in republican order interdictions and punishments must be mitigated, the contents of articles concerning capital punishments must be examined, corporal punishment must be abolished. Article 129 did not envisage pursuit for expressing critical opinion against the government and existing regime. According to the submission of the minister of Justice the article was proposed to be completely abolished. As to the commission it was not a crime to write and publish what you think. As the article was against free thinking, the commission wanted its abolishment. It was considered by the commission that if there was a crime, there must be a punishment. However, that must be realized according to the law and by the Court of Justice. In the times of the Russian Empire that punishment was accomplished by the administrative and management officials.

Criticizing the draft presented by the Ministry of Justice, deputy S. Agamalioglu from the Bolshevik fraction of «Hummet» said that they were likely tired of independence in the Republic of Azerbaijan and wanted to take it away from them and nullify it for good. The law said that if a person spoke against another person, he must be punished. A person was arrested for «public disturbance» as in the times of the Russian Empire.

It was also noted in the Parliament discussions that the draft had been presented by his friend from the party. On the other hand, the Bolsheviks considered that

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Demokratik dövlət quruluşuna malik Azərbaycan Cümhuriyyətində, deputat sorğusu institutunun demokratik təməl əsasında formalaşması, fraksiyalararası müzakirələr, hökumət siyasətinin fəaliyyət istiqamətləri, tərəfləri qane etməyən məsələlərə sərbəst mövqeyin bildirilməsi, komissiyaların iş fəaliyyəti, problemlərin müzakirəsi, istefa mədəniyyətinin, sivil idarəçilik qaydalarının təşəkkül tapması prosesi, 1918-1920-ci illərdə mövcud olmuş I Respublikanın parlament və hökumətinin xarakterik əlamətlərindəndir. Azərbaycan Cümhuriyyətində istefa mədəniyyəti formalaşmış, məsuliyyətli hökumət yaranmışdır. Hökumət üzvləri bütün məsələlərdə parlament qarşısında hesabat verirdi.

Parlamentin həmin ilin sentyabrın 18-də keçirilən iclasında baş nazirin parlament sədrinə ünvanlanmış istefa arizəsi elan olundu. «Sosialist» bloku və «Əhrrar» fraksiyasının xarici təhlükə və digər daxili məsələlərlə bağlı məlum sorğularına hökumətin cavabından sonra hökumətə etimad sual altına alınmış olurdu. Bu məsələlərin müzakirəsi zamanı parlament deputatlarının əksəriyyəti hökumətin platformasını qəbul etdiklərini bildirsələr də, hökumət belə qənaətə gəlmişdir ki, onun mövqeylərini müdafiə edən, fəaliyyətinə heç bir şübhə və şərtlərlə yanaşmayan sarsılmaz mərkəz yoxdur və istefa verməyi zəruri hesab edir.

Baş nazir, parlament sədrinə ünvanladığı məktubda göstərirdi ki, bütün qüvvələri bir mərkəzdə birləşdirəcək, hamının etimad göstərəcəyi və onların bütün şərtlərini qəbul edəcək hökumətin yaradılması arzusu onu istefa verməyə məcbur etmişdir. «Sosialist» fraksiyasının üzvü S.Ağamalıoğlu tərəfindən 14 sentyabr 1919-cü ildə baş nazir M.Usubbəyliyə ünvanlanmış məktubda bildirilirdi ki, «fraksiyanın geniş yığıncağında sizin parlamentdəki çıxışınızdakı məsələlər müzakirə edilərək ümumilikdə, platforma qarşı olmadığını,

there must be the law in independent countries. It was clear that in the country without law there would be anarchy and no independence.

The commission considered that the legislative body must soon pass the laws necessary for the Republic. The crimes, attempts against the Prime Minister or deputies were possible not to consider. In practice there was no such a need for that. As to the commission, the organization of courts of Justice must be sped up. The deputies announced that they were expecting the issues such as to hold the elections of judges to the courts of Justice, how to organize courts, to create courts of oath, how to observe rules properly from the Ministry of Justice.

The Parliament considered that a country without freedom of speech could not exist or survive. The states that ensured democratic liberties developed and changed into civilized states. As to freedom of speech and opinion it must be completely restored.

The Republic of Azerbaijan wanted to take the way of civic Europe. The Republic ought to accept the laws pointing at such a way. From that point of view after the third reading the adoption of the law «On Press» which was discussed at the Parliament on October 27 and 30 was of great importance in ensuring the rights and liberties of the citizens of Azerbaijan. The law envisaged to create broad condition for the development of the Republic of Azerbaijan. During the discussions the parliamentarians stressed the importance of working out a law which considered to put an end to the dependence of the fate of press from the administrative bodies. In the past, the administrative bodies controlled newspapers and books, put obstacles in their publication. Now the press officer was charged with this right. During the discussions I. Abilov from the Socialist bloc objected to the press officer's being charged with the responsibility of

ancaq onun bəzi hissələrinə qarşı olmaqla, bunun əvəzində öz şərtimizi - ərzaq məsələsinin tənzimlənməsində qəti tədbirlər görülməsi şərtini tələb edirik. Əgər bu şərt qəbul olunarsa, öz fikrinizi məktubla sosialistlərə göndərməyinizi xahiş edirik». Fraksiya belə hesab edirdi ki, yalnız bundan sonra onlar hökumət kabinetinin firqələr arasında bölüşdürülməsi məsələsi haqqında danışıqlar apara bilərlər. Məktubun sonunda sosialistlər bu şərtlərini hakimiyyətdə olacaq bütün hökumətlərdən tələb edəcəklərini də bildirdilər. Sosialistlərin sorğularına cavab olaraq H.Ağayev hökumətin hələlik istefası məsələsinin iclasda müzakirə olunmayacağını və baş nazirin səlahiyyətlərini davam etdirəcəyini deputatlara elan etdi.

1919-cu ilin oktyabrın 13-də Azərbaycan parlamentində hökumətin təşkil olunması qaydası haqqında həmçinin, hökumət əleyhinə sui-qəsd edənlər və üsyançıların məsuliyyəti barədə qanun layihələri müzakirə edildi.

Deputatlar bildirdilər ki, parlamentin daxili nizamnaməsində («nakaz») hökumətin təşkili barəsində heç bir maddə təsbit olunmayıb. Sentyabrın 18-də baş nazir istefa ərizəsi ilə parlamente müraciət etmişdir. Lakin «nakaz»da hökumətin hansı qayda-da təşkil olunacağı barədə heç nə deyilmir. Bu «nakaz» Rusiya Dövlət Dumasının nizamnaməsindən götürülüb. Təbii ki, imperiya qanunlarında demokratik əsaslı hökumətin təşkili barədə bəhs oluna bilməzdi. Artıq üç həftədir ki, hökumət istefa verib. Neçə vaxtdır ki, parlament və siyasi qüvvələr hökumətin yenidən qurulmasını gözləyir. Hökumət istefa verəndə parlamentin Rəyasət Heyəti hökumətin işini davam etdirməsi və yeni hökumətin təşkili barədə özü təşəbbüs edəcəyini bildirmişdi. Parlament sədri yeni hökumətin təşkilini kimsə həvalə edəcəyini və onun hansı nəticəsi olacağını deyə bilməyəcəyini bəyan etmişdir. Müvəqqəti vəzifələri icra edən məmur-

controlling in Article 4 of the law and proposed the Article to be abolished. Those who stood for preserving that article said that as to Article 11 of the law the newspaper publisher was asked for an application and information to begin the issue of a paper. On this purpose, the press officer was informed through the local governors to give a permission to open the press. Those who were against those articles, stated that they apprehended the press to be left again at the administrative disposal.

The law «On Press» sent to the parliament considered to unite the work of the press and printing all together. But the printing houses being few or their compete lack in the districts made it impossible to appoint the press representatives everywhere. It was considered admissible to appoint one press representative to the places where there were two or more printing houses. It was pointed out that there was a big press organization in Baku as there was a lot of periodicals there. The press center had to defend the interests of the press but not of the government. While the law on press was being discussed, the Socialist bloc refused to take part in the discussions and left the hall on the purpose of putting pressure upon the Parliament. The secretary of the Parliament A. Pepinov joined them, too, as he represented the Socialist bloc. The chairman of the parliament H. Ağayev said that the secretary represented the Presidium of the Parliament and requested for his return. He explained his opinion as follows: «I represent «Musavat» fraction and if they act like this tomorrow should I leave the meeting then? Those who are elected to the Presidium of the parliament also have the right to take part in the law discussions and express their proposals independently as it is in a democratic government.» The chairman of the parliament believed that the member of the parliament shouldn't take part in such actions.

lar da onların yenidən təyin olunacaqlarını tərəddüdlə gözləyirlər. Parlamentdə çıxış edən deputatlar bildirdilər ki, onlar yalnız qəzetlərdən oxuyublar ki, yeni hökumətin təşkili yenə də Nəsim bəyə həvalə edilib. Deputatlar dövlətimizin parlamentli respublika quruluşu olduğu üçün hökumətin idarəçilik quruluşuna onların da məsuliyyət daşdıqlarını bildirdilər.

Parlamentə təqdim edilmiş «Dövlət əleyhinə törədilən cinayət əməllərinə görə» qanun layihəsi geniş müzakirə edildi. Deputatlar bildirdilər ki, Rusiya imperiyası dövründən qalan maddələrin saxlanması qeyri-mümkün olduğu üçün, onları qismən və ya tamamilə ləğv etmək və ya dəyişmək zərurəti yaranmışdır. Bu maddələr monarxiya dövrünə aiddir. Lakin bəzi deputatlar maddələrin parlament sədri, parlament deputatları əleyhinə törədilən cinayətlər kimi tövsiyə edilə biləcəyini istisna etmədilər. Demokratik azadlıqlara daxil olan mitinqlər və nümayişlərlə bağlı maddələrə əlavələr və dəyişiklik edilməsi zərurəti də mövcuddur. Deputatların mövqeyinə görə, respublika quruluşunda qadağalar və cəzalar yüngülləşdirilməli, edam cəzalarına daxil olan maddələrin tərkibinə baxılmalı, fiziki cəza ləğv edilməlidir. 129-cu maddə hökumət və mövcud üsul-idarə əleyhinə tənqidi fikir söyləməyə görə tənqidi nəzərdə tuturdu. Ədliyyə nazirinin təqdimatı ilə bu maddənin tamamilə ləğv edilməsi təklif olunurdu. Fikirləşdiyini və düşündüyünü yazmaq və nəşr etmək komissiyasının fikrincə, cinayət deyil. Bu maddə azad düşünmək əleyhinə yönəldiyi üçün komissiya onun ləğvini istəyir. Komissiya belə hesab edirdi ki, cinayət varsa cəza olmalıdır. Lakin bu ədalət mühakiməsi tərəfindən və qanunun gücü ilə edilməlidir. Rusiya imperiyası dövründə isə bu cəza inzibati idarə məmurları tərəfindən tətbiq edilirdi.

«Hümmət» bolşevik fraksiyasında olan deputat S.Ağamalıoğlu Ədliyyə Na-

During the discussions the parliamentarians also objected to Article 11 of the law. According to Article 11 of the law on press, those who didn't have the citizenship of Azerbaijan couldn't issue a paper and which was against the democratic principles. If there was no crime and nothing against the state in what a paper wrote, it didn't matter if the founder was a Bolshevik or a citizen of another country. Some parliamentarians stated that as general amnesty wasn't granted in Azerbaijan, criminal elements would take advantage of that and demand the right to be concerned only to the citizens of Azerbaijan. Therefore, the law on press was of great interest and widely discussed by the parliamentarians.

The parliament of Azerbaijan ratified «Regulations on Press» according to the law of October 30, 1919, taking into consideration the proposed supplements and changes. According to the Regulation, physical and legal persons could set up printing houses, lithographs, metallographies and other kind of press agencies without any permission from the government bodies. Also the fiction and scientific works and other press published in those press agencies were put in public use in the libraries particularly opened by physical persons. There was no restriction in free sale of the works.

According to the law, press agencies could be made answer for breaking the norms considered in the existing criminal law and be judged in the courts on the basis determined only by law-suit Regulation.

The Regulation ratified in the Parliament entrusted the general management of the press and publication agencies to the head inspection of press at the government.

Chief inspector of the publishing house had to present the original of the edition in which there was determined to be faults and criminal actions to the control department of local procurator's office if in

zirliyyənin təqdim etdiyi layihəni tənqid edərək bildirdi ki, Azərbaycan Cümhuriyyətinə görünür ki, hüriyyətdən yorulublar və onu əlimizdən tamamilə almaq, birdəfəlik ləğv etmək istəyirlər. Qanunda deyilir ki, bir şəxs, başqasının əleyhinə danışdı, ona cəza vermək lazımdır. Rusiya dövründə olduğu kimi «ictimai sakitliyi pozmağa» görə adamı həbs edirlər.

Parlament müzakirələrində o da bildirildi ki, bu qanun S.Ağamalıoğlunun firqə yoldaşı tərəfindən təqdim edilib. Digər tərəfdən bolşeviklər belə hesab edirdilər ki, hüriyyət olan ölkələrdə qanun olmalıdır. Məlumdur ki, bir hökumətdə qanun olmasa orada anarxiya baş verir və hüriyyət əldən gedər.

Komissiya belə hesab edirdi ki, qanunverici orqan Cümhuriyyət üçün çox zəruri olan qanunları tez qəbul etməlidir. Cümhuriyyətin baş naziri və ya deputatları əleyhinə olan cinayətləri, sui-qəsdləri, təsbit etməmək də mümkündür. Təcrübədə buna o qədər də ehtiyac yoxdur. Komissiyanın fikrinə, məmləkətdə ədalət məhkəmələrinin təşkili sürətləndirilməlidir. Parlamentdə ədalət mühakiməsi hakimlərinin seçkisini keçirmək, məhkəmələri necə təşkil etmək, andlı məhkəmələri yaratmaq, məhkəmələrdə qanunlara necə dürüst əməl olunmasını və s. məsələləri deputatlar ədliyyə nazirliyindən gözlədiklərini bildirdilər.

Parlament hesab edirdi ki, söz azadlığı olmayan məmləkət, mövcud ola bilməz, yaşaya bilməz. Demokratik azadlıqları təmin etmiş dövlətlər tərəqqi etmiş və sivil dövlətə çevrilmişlər.

Deputatların fikrinə, söz, fikir azadlığı ölkədə tam bərqərar edilməlidir. Azərbaycan Cümhuriyyəti sivil Avropa yolu ilə getmək istəyir. Belə yolu göstərən qanunları Cümhuriyyət qəbul etməlidir. Bu baxımdan Azərbaycan vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarının təmin olunmasında oktyabrın 27 və 30-da parlamentdə müzakirə olunan «Mətbuat nizamnaməsi

the edited press there were revealed faults or criminal actions considered in the legislation and prohibited by the law and also for paying the applicant's financial and moral damage.

According to the law the state bodies, officials and other citizens, the bodies of the prosecutor's office to make the press and the publishing house answer for ill-intentioned and slanderous, also criminal actions against themselves.

The law considered that according to the complaints made by press agencies to the procurator's office, the bodies of the prosecutor's office had to examine the sufferer's application within 7 days according to the principles of the criminal judgment Regulation.

Though the government of Azerbaijan controlled the press, it provided the press and printing houses with ample opportunity for free and independent work. In spite of hard times for the young Republic, the Regulations created broad conditions for strengthening the press, free opinion, democracy and prevented the governmental structures from license.

The Parliament always kept in the centre of attention the financial-budgetary issues, the social-economical condition of population, tried to improve the people's living standards by holding discussions. As the state considered its duty to pay back the former deposits, it entrusted the solution of those problems to the government. In that respect the Parliament discussed the draft on paying back the 12 million rouble debt which had been left since the rein of tsar Russia from the state treasury in the session held on November 1. According to the government in the treasury of the Republic of Azerbaijan there were 14 deposit holders and 12 million roubles of 11,000 depositors had been accumulated there. According to the minister of Finance, the government took the responsibility of paying back the

haqqında» qanunun 3-cü oxunuşdan keçərək qəbul edilməsinin böyük əhəmiyyəti var idi. Qanun Azərbaycan Cümhuriyyətində demokratik mətbuatın inkişafına geniş şərait yaradılmasını nəzərdə tuturdu. Müzakirələrdə deputatlar mətbuatın müqəddəratının inzibati orqanlardan asılılığına son qoyulmasını nəzərdə tutan qanun hazırlamasının vacibliyini vurğuladılar. Əvvəllər inzibati orqanlar qəzetlərə və kitablara nəzarət edir, onun çıxmasına əngəllər yaradırdılar. İndi bu hüquq mətbuat müdirinə həvalə edilirdi. Müzakirələrdə qanunun 4-cü maddəsində nəzarət işinin müdiriyyətə həvalə olunmasına «Sosialist» blokundan İ.Əbilov etiraz edir və bu maddənin ləğv edilməsini təklif edir. Bu maddənin saxlanılması tərəfdarları isə bildirirlər ki, qanunun 11-ci maddəsinə görə, qəzet çıxarılanda qəzetin açılması üçün ərizə və məlumat tələb olunur. Bunun üçün yerlərdə olan qubernatorlar vasitəsilə mətbuat müdiriyyətinə məlumat verilir ki, mətbu orqanın açılmasına icazə verilsin. Bu maddələrin əleyhdarları mətbuatı yenidən administrasiya ixtiyarına veriləcəyindən ehtiyat etdiklərini bildirdilər.

Parlamentə göndərilən «Mətbuat nizamnaməsi haqqında» qanunda mətbuat və nəşriyyat işinin bir yerdə toplanılması nəzərdə tutulurdu. Lakin qəzalarda mətbəələrin az olması və ya heç olmaması hər yerdə mətbuat nümayəndəsini təyin etmək imkanı vermirdi. İki və yaxud daha çox mətbəəsi olan yerlərdə bir nümayəndə təyin olunması məqbul hesab olunurdu. Bakı şəhərində dövrü mətbuat çox olduğundan burada böyük mətbuat təşkilatının olması göstərilirdi. Mətbuat mərkəzi hökumətin deyil, mətbuatın marağını gözləməlidir. Mətbuat haqqında qanun müzakirə edilən zaman «Sosialist» bloku parlamentə təzyiq etmək məqsədilə müzakirələrdə iştirak etməkdən imtina edərək zalı tərk edirlər. Parlament katibi Ə.Pepinov da «Sosialist» blokunu təmsil etdiyindən onlara qoşulur.

debts and tried for that. The minister of Finance noted the importance of making accounts with Russia to solve those problems. The government of the Republic wanted the return of deposits only in 14 departments of Baku, Ganja, Shusha, Nukha, Zagatala, Gazakh, Shamakhi and Lankaran. The Ministry of Finance believed that it was impossible to return all the money in one year, but it had been intended to pay back one million manats this year. The government tries to pay back the money to those whom it belonged. People have saved this money with difficulty and people who possessed it are from the poor layer of the society. The government doesn't have the right to deviate from this work. Hearing the report of the ministry of finance, the parliament charged the government with the responsibility to pay back the deposits.

It was often reported in the parliament that the deputies change their positions, leave one fraction and join other one or stay neutral. At the end of October 1919, the fraction called Non-Partisans declared that they have become closer to «Musavat» fraction, for the Azerbaijan in their activities and basing on the similarity of the national-political views, they have formed one parliamentary fraction «Musavat» and Non-Partisans bloc. Along with uniting, «Musavat» and Non-Partisans assured the parliament to reach agreement within the bloc in the issues of principal or program character and to express their own independent opinions. F. Khoiskiy, A. Ashurov, M. Asadullayev, B. Rustambeyov, A. Safaraliyev and Y. Ahmadov from the Non-Partisans fraction had put their signature under the agreement. This alliance was a coalition made for the formation of the new fifth government.

At the end of 1919, struggle among fractions in the Azerbaijan Parliament became severe, the Socialist-Bolsheviks criticize the government when the opportu-

bəst satışına heç bir məhdudiyyət qoyulmurdu.

Qanuna görə, mətbuat orqanları, yalnız cinayət mühakimə nizamnaməsinin müəyyən etdiyi əsaslarla və mövcud cinayət hüququnda nəzərdə tutulmuş normaların pozulmasına görə məsuliyyətə cəlb oluna və məhkəmə orqanlarında mühakimə edilə bilərdilər.

Parlamentin təsdiq etdiyi nizamnamədə mətbuat və nəşriyyat orqanlarına ümumi rəhbərlik hökumət yanındakı mətbuat orqanlarına nəzarət baş müfəttişliyinə həvalə edilirdi.

Nəşriyyat üzrə baş müfəttiş, nəşr olunan mətbuat orqanlarında mövcud qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş və qanunla qadağan edilmiş xətlər və ya cinayət hərəkəti aşkar etdikdə, həmçinin şikayətçi dəymiş maddi və mənəvi ziyanın ödənilməsi üçün yerli prokurorluq orqanlarının nəzarət şöbəsinə cinayət və xətlərinin olduğu müəyyən olunmuş nəşrin əslini təqdim etməli idi.

Qanuna görə dövlət orqanları, vəzifəli şəxslər və digər vətəndaşlar onlara qarşı mətbuat orqanlarında və nəşrlərdə edilmiş qarəzli, böhtan xarakterli, habelə cinayət əməllərinə görə yerli prokurorluq orqanlarına mətbuat və nəşriyyatı cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək barədə müraciət edə bilərdilər.

Qanunda nəzərdə tutulurdu ki, mətbuat orqanlarından prokurorluğa edilmiş şikayətlərə görə, prokurorluq orqanları 7 gün ərzində cinayət mühakiməsi Nizamnaməsinin qaydaları əsasında zərərçəkmişin arızasına baxmalı idi.

Azərbaycan hökuməti mətbuat üzərində ümumi nəzarəti saxlasa da, mətbuat və nəşriyyatların sərbəst və azad fəaliyyəti üçün kifayət qədər geniş imkanlar yaradırdı. Gənc respublika üçün çətin dövrlərin olduğuna baxmayaraq, mətbuatın, azad fikirliliyin, demokratiyanın möhkəmlənməsi üçün bu Əsasnamə geniş şərait yaradır, ha-

on the ground of resignation of the government and that the inquireres withdrew their proposals in the end.

During the discussion of sending a parliamentarian from Lenkaran and Zangazur to the parliament of Azerbaijan the Bolshevik fraction acted in its own interests, not in the national interests.

The power of the local National Councils to send the deputy to the parliament found expression in the «Law on the Parliament of Azerbaijan». The candidates from Zangazur were members of the «Musavat» fraction, and thus, encountered stiff resistance of Bolsheviks. The «Socialists» stated that only the delagate elected in the national assembly is legitimate. However, for definite reasons it was not always possible to hold public assemblies. Sultanov and Akhund-zade, elected by the Zangazur National Council won a legal mandate according to the «order». MAkhund-zade who represented the Zangazur National Council said that Bolsheviks didn't tell the truth and the Zangazur National Council continues its activity. The National Council defends people against the Armenian aggression. He said that it was not hard to imagine the state of the people in the case the National Council had been abolished and stated that the accusations of Bolsheviks had no grounds. Aliheydar Garayev, the member of the Bolshevik fraction, said in his speech that the National Council had lost its importance and did not defend the poor. If the parliament admits the self-proclaimed parliamentarians, we will infringe the rights of the people of Zangazur. The Bolsheviks persisted in their intansigent attitude in the course of the work of the mandate comission. During the discussion of the mandate of the National Council of Zangazur I.Abilov from the Bolshevik fraction proclaimed that the «Musavat»ists were elected to the Parliament illegally. Based on the law, the Bolsheviks stated that the law on

kimiyət strukturlarının özbaşnalıq etməsinin qarşısını alırdı.

Parlament dövlətin maliyyə-büdcə məsələlərini, əhalinin sosial-iqtisadi vəziyyətini daim diqqətdə saxlayır, müzakirələr keçirərək xalqın güzəranının yaxşılaşdırılmasına çalışırdı. Keçmiş əmanətlərin qaytarılmasını dövlət öz borcu bildiyi üçün bu məsələlərin həllini hökumətə tapşırmışdır. Bu baxımdan parlament çar Rusiyası dövründən qalmış 12 milyon rubl borcu dövlət xəzinəsindən verilməsini nəzərdə tutan qanun layihəsini noyabrın 1-də keçirilən iclasında müzakirə etdi. Hökumətin verdiyi məlumata görə, Azərbaycan Cümhuriyyətində 14 xəzinə əmanət sandığı var və burada 11 min əmanətçinin 12 milyon rubl vəsaiti yığılıb. Maliyyə nazirinin məlumatına görə, bu borcları hökumət üzərinə götürüb və onların qaytarılmasına çalışır. Maliyyə naziri bu məsələləri həll etmək üçün Rusiya ilə hesablaşma aparmaq lazım olduğunu bildirdi. Cümhuriyyət hökuməti Bakı, Gəncə, Şuşa, Nuxa, Zaqatala, Qazax, Şamaxı və Lənkəran şəhərlərində cəmi 14 şöbədə xəzinə pullarının verilməsini istəyir. Maliyyə nazirliyi hesab edirdi ki, pulların hamısını bir ildə vermək mümkün deyil, ancaq bu il üçün bir milyon manat verilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Hökumət çalışır ki, bu pullar sahiblərinə qaytarılsın. Əhali bu pulları əziyyətlə yığıb, onların sahibləri kəsib təbəqədənir və hökumətin bu işdən boyun qaçırmağa ixtiyarı yoxdur. Parlament Maliyyə nazirliyinin hesabatını dinləyərək, əmanətlərin qaytarılması işlərinin davam etdirilməsini hökumətə tapşırırdı.

Parlamentdə deputatların yer dəyişməsi prosesi, bir fraksiyanı tərk edib başqasına keçməsi və yaxud bitərəf qalması barədə tez-tez məlumatlar verilirdi. 1919-cu il oktyabrın sonlarında «partiyasız»lar adlanan fraksiya «Müsavət» fraksiyasına yaxınlaşdıqlarını, özlərinin fəaliyyətində Vətənin tərəqqisi naminə, milli-siyasi baxışlarının oxşarlıq təşkil etməsini əsas götürü-

the establishment of the Parliament of Azerbaijan says that the representatives from the National Councils be sent and the Parliament be established. They noted that the law does not provide for the replacement of a member of the parliament by other members of the same organizations. The Bolsheviks that argued a lot in the Parliament did not even observe the internal procedure rules. According to the decision of the legislative body adopted by the majority, the deputy I. Abilov was suspended from the session of the parliament for a day for having an argument with the chairman of the parliament and for breaking internal rules and regulations. It was the first time in the history of the parliament when a deputy was suspended from the parliament.

The chairman of the parliament stated that the Bolsheviks are biased and declared that the freedom of speech is ensured in the legislative body. The speaker's tribune in the parliament is an example of freedom of speech. The «Socialists» fraction addressed the Presidium of the parliament with a statement concerning these issues. They stated in the appeal that freedom is one of the main foundations of a parliamentary system of government. If a deputy is not able to express his opinion freely in the parliament, then he cannot work. The chairman of the parliament has exclusive right to ensure and maintain the freedom of speech in the parliament. But our parliamentary experience shows that the deputy chairman acting as the chairman of the parliament does not ensure freedom of deputies and infringe upon the rights of some parliamentarians and representatives of fractions. The deputy chairman opposing the Socialist deputies does not observe the time limit and infringe the procedure rules of the parliament in favour of the party he considers appropriate.

The «Socialists» fraction proclaimed that the chairman hinders them from ex-

rək ümumi parlament fraksiyası «Müsavat və partiyasızlar» blokunu yaratdıqlarını elan etdilər. «Müsavat» və «partiyasızlar» birləşməklə yanaşı bəzi prinsipal və ya proqram xarakterli məsələlərdə müstəqil fikir yürütməyin tərəfdarı olmaqla bu məsələlərdə daxili razılıq əldə edəcəklərinə təminat verirdilər «Partiyasızlar» fraksiyasından F.Xoyski, A.Aşurov, M.Əsədullayev, B.Rüstəmbəyov, A.Səfərəliyev və Y.Əhmədov bu razılığa imza atmışdılar.

Bu birləşmə «Müsavat» tərəfindən yeni, beşinci hökumətin qurulmasına hesablanmış koalisiya idi.

1919-cu ilin sonlarında Azərbaycan parlamentində fraksiyalar arasında mübarizə güclənir, sosialist-bolşeviklər imkan düşən kimi hökuməti tənqid edir, onların gördüyü işlərə kölgə salır, müxtəlif sorğularla, onları diskussiyaya çəkirdilər. «Sosialistlər» hökumət üzvlərini dövlət əmlakını mənimsəməkdə ittiham edirdilər. «Sosialistlər»in qənaətinə, ölkənin hər yerində qubernatorlar tərəfindən özbaşınalıq törədilir. Onlar hökumət başçısının kabinetini və qonaq evi üçün ev əşyalarının alınmasına 1 milyon manat sərf edilməsi ilə bağlı parlamentə sorğu ilə müraciət etmişdilər. X.Məlikaslanov bu barədə çıxış edərək bildirdi ki, hökumət xarici ölkə nümayəndələrini qarşılamaq, onların təhlükəsizliyi, yerləşdirilməsi üçün bütün tədbirləri görməyə borcludur: «Azərbaycan hökuməti xarici işlər nazirliyinə tapşırırdı ki, gələn qonaqlar haqqında qabaqcadan məlumat versinlər. Hökumət sədrinin evi üçün alınan əşyalar, sədrin şəxsi əşyaları olmayıb, hökumətə məxsusdur və gələcəkdə növbəti, yeni hökumətə qalacaqdır. «Sosialistlər»in iddialarının heç bir əsası yoxdur. Çünki, sədrin öz evi burada deyil, kənardadır. Digər tərəfdən hələ keçən hökumət zamanı, parlament yaradılmamışdan qabaq hökumət dövlət hesabından əşyalar alınmasını nəzərdə tuturdu və bəzi əşyalar da alınmışdı».

exercising their functions and delivered their objections to the parliament through the Presidium.

According to the decision of the Presidium of the parliament, the chairman of the Cabinet of Ministers, Prime Minister N. Usubbeyli continued to exercise his powers despite the fact that he resigned from his office in September. But political tension was going on in the parliament and often displayed itself.

Especially the Bolshevik and Socialist fractions and other groups as well criticised the government and accused it of not being able to find a way out of the situation. The resignation crisis of the fourth government lasted long and continued till the end of 1919.

The fact that the government headed by N. Usubbeyli could not eliminate the oil crisis that he proclaimed in his platform, did not establish economic relations with Russia, increase in unemployment rapidly deteriorating living conditions of workers and other problems were among the factors of exacerbation of the crisis. Difficult economic situation and contradictions between parties restricted opportunities to form a coalition government. Although they were criticizing government none of the parties assumed responsibility.

In sessions of the parliament of Azerbaijan held at the end of 1919 the legislative body paid special attention to the discussion of the main economic-social and education laws. The following laws were passed in the parliament: On November 3, 1919, the law on «The Establishment of Non-Classical Secondary School of Goychay», on November 6, the law on «Allocation of Interest free 70,000 roubles to Zakatala for 10 years», on November 8, the law on «The Reduction in Taxes on Theatre Performances», on November 13, the law on «The Creation of an Official Position of the Deputy Class Teacher for Educational

Bu məsələ barəsində çıxış edən Ə.Pepinov hökumətə ünvanlandırılan sualın üç maddədən ibarət olduğunu və hər üç məsələ barədə cavabları onları qane etmədiyini bildirdi. Çünki sorğuda göstərilir ki, hökumət istifadə olduğu halda niyə dövlət vəsaitindən istifadə edib; ikincisi nə üçün parlamente mürciət edilərək həmin bir milyon rubl pul vəsaiti istənilməyib, üçüncüsü niyə hökumətə iki dəfə təkrar məbel alınır. «Sosialist» fraksiyasının sorğusuna münasibət bildirən parlament, hökumətin istefa verməsi, həmçinin sorğu müəlliflərinin sonda öz təkliflərini geri götürmələri səbəbindən məsələnin müzakirəsinin dayandırılması barədə qərar çıxardı.

Azərbaycan parlamenti Lənkəran qəzasından və Zəngəzurdan deputat göndərilməsi məsələsinin müzakirəsi zamanı da bolşevik fraksiyası milli dövlət mənafeylərində deyil, fırqa mövqeyindən çıxış edirdi.

«Azərbaycan parlamenti haqqında» qanunda yerli Milli Şuraların parlamente deputat göndərmək səlahiyyəti təsbit edilmişdi. Zəngəzurdan gələn namizədlər «Müsavat» fraksiyasından olduğuna görə, bolşeviklər tərəfindən böyük müqavimətlə qarşılaşdılar. «Sosialistlər» yalnız ümumxalq yığıncağında seçilən nümayəndənin qanunauyğun olduğunu bildirdilər. Halbuki məlum səbəblərdən həmişə ümumi yığıncaqlar keçirmək mümkün olmurdu. Zəngəzur Milli Şurası tərəfindən seçilmiş Sultanov və Axundzadə «nakaz» üzrə qanuni mandata malik olmuşdular. Zəngəzur Milli Şurasını təmsil edən M.Axundzadə bolşeviklərin doğru danışmadıqlarını, Zəngəzurdan Milli Şuranın fəaliyyətini davam etdirdiyini bildirdi. Erməni təcavüzündən xalqı müdafiə edən Milli Şuraadır. Milli Şura ləğv edilsəydi, camaatın nə hala düşəcəyini təsəvvür etmək çətindir deyən M.Axundzadə, bolşeviklərin ittihamının əsassız olduğunu bəyan etdi. Bolşevik Əliheydər Qarayev öz çıxışın-

Affairs in the Secondary Schools for Girls», on November 20, the law on «Setting up of a Free-of-Charge Hospital in Shusha», on December 1, the law on «Permission for the Cabinet of Ministers to Issue a 600 million roubles bills», on December 11, the law on «Submission of the Privately-owned Baku Medical Assistants school to the Jurisdiction of the Ministry of Health». According to the law on the establishment of the hospital in Shusha the medical institution that cured 30 patients was set up on July 1, 1919 in Shusha. It was also intended to arrange additional 50 beds for patients starting from January 1, 1920 and the funds were allocated for this purpose from the budget of the year of 1920. The establishment of the medical institution in Shusha was connected with the attention of the government to the Garabag region and with its development as well. The bill was widely debated in the finance-budget committee.

The parliament of Azerbaijan devoted attention to the issues concerning the financial sphere. The bill on bringing into circulation of 600 million roubles presented by the government was hotly debated in sessions held in November. The bill had been submitted to the finance-budgetary committee of the parliament in August, 1919. The government put into circulation 434 million roubles of this sum. 243 million roubles of this sum were in banks and 50 million roubles were in their city of Tbilisi in order to be exchanged for the currency of Transcaucasian republics. The bill submitted to the parliament for discussion aroused controversy. During the parliamentary discussions the «İttihad» fraction criticized the monetary policy of the government and stated that the government was just engaged in the issue of paper currency and this money devalued over a short period of time.

The parliamentarians who criticized the financial policy of the government assessed the spending of 400 million roubles

da Milli Şuranın öz əhəmiyyətini itirdiyini və yoxsulları müdafiə etmədiyini bildirdi. Parlament özlərini «deputat» elan edənləri qəbul etsə, biz deputatlar Zəngəzur camaatının səlahiyyətlərinə toxunmuş olarıq. Bolşeviklər mandat komissiyasının işində də bu kimi başşmaz mövqeylərini davam etdirmişdilər. Zəngəzur Milli Şurasının mandatının müzakirəsində bolşevik LƏbilov da burada fırqə maraqlarının üstün olduğunu, parlamente qanunsuz olaraq «Müsavat»çıların seçildiyini elan etdi. Bolşeviklər qanuna istinad edərək göstərirdilər ki, Azərbaycan parlamentinin təsis olunması haqqında qanunda deyilir ki, Milli Şuralardan vəkillər göndərsin və parlament təşkil olunsun, daha deməyiblər ki, bir üzv çıxsın, əvəzinə həmin təşkilatlardan başqa üzvlərlə əvəz edilsinlər. Parlamentdə böyük mübahisə edən bolşeviklər, daxili nizamnaməni pozmaqdan belə çəkinmirdilər. Deputat LƏbilov parlament sədri ilə mübahisə etdiyinə, daxili nizam-intizam qaydalarını pozduğuna görə, əksəriyyət səsle bir günlük iclasdan xaric edilməsi barədə qanunverici orqan qərar çıxardı. Bu hadisə ilə parlament tarixində ilk dəfə olaraq deputat parlamentdən xaric olunurdu.

Bolşeviklərin qərəzli mövqə tutduqlarını bildirən parlament sədri qanunverici orqanda söz azadlığının təmin olduğunu bəyan etdi. Parlament kürsüsü söz azadlığının nümunəsidir. «Sosialist» fraksiyası bu məsələlərlə əlaqədar parlamentin Rəyasət Heyətinə bəyanatla müraciət etmişdi. Müraciətdə göstərilirdi ki, parlament üsul-idarəsinin ən böyük əsaslarından biri azadlıqdır. Əgər, deputat parlamentdə sözünü azad söyləyə bilmirsə, onda fəaliyyət göstərə bilməz. Parlamentdə söz azadlığının təmin olunmasında və onun müdafiəsində sədrin müstəsna hüququ vardır. Lakin bizim parlament təcübəsi göstərir ki, parlament sədri vəzifəsini əvəz edən sədr müavini deputatlar üçün azadlığı təmin etmir, bəzi deputatların və

without the permission of the parliament as license and violation of the financial system. Speaking about the collapse of the financial policy of the government and that this collapse was artificially created by the English, the members of the parliament stated that money given to the English command was the main cause of the crisis. The Ministry of Finance in its turn noted that there are political factors in this issue and considered it important to remind of the desperate situation in the Republic of Azerbaijan in November, 1918. It was stated that in order to prevent financial crisis it is important for the government to conduct tough monetary policy.

It was noted that the allocation of 177 million roubles to the English without permission of the parliament was one of the major causes of the collapse of the financial policy of the government. The parliamentarians accused the government of not taking strict measures to prevent the currency of the Republic from the devaluation and proclaimed that while the free export of oil was not organized, the imposition of tax on important consumer goods seriously affects living conditions of the people. Joint activity of the ministries of Industry and Trade was proposed to get out of financial crisis.

The deputies proposed the monopolization of such fields as grain, cotton, wool, etc. in order to increase the currency of rouble and to help the country out of crisis. The application of progressive tax and taking radical measures were shown in the parliamentary discussions as the factors that will help the poor layer of the population out of crisis.

The economic crisis in the Republic of Azerbaijan in the transition period was not an unusual case. The «Musavat» fraction considered it possible to overcome this crisis citing the fact that such crisis are frequent in the practice of all the states in the transition period. The fraction considered

fraksiyaların nümayəndələrinin hüquqlarına təcavüz edir. Sədr müavini sosialist deputatların əleyhinə olaraq parlament rəqlamentinə əməl etməyərək münasib bildiyi firqənin xeyrinə olaraq rəqlamenti pozmuşdu. «Sosialist» fraksiyası sədr müavinin bu hərəkətlərindən öz deputat funksiyalarını yerinə yetirə bilmədiklərini bəyan edərək etirazlarını Rəyasət Heyəti vasitəsilə parlamentə çatdırdılar.

Nazirlər Kabinetinin sədri, baş nazir N.Usubbəyli sentyabr ayında istefa verməsinə baxmayaraq parlamentin Rəyasət Heyətinin qərarı ilə öz səlahiyyətlərini davam etdirirdi. Lakin bu siyasi gərginlik parlamentdə də davam edir və tez-tez özünü bürüzə verirdi. Xüsusilə də bolşevik və sosialist fraksiyaları, həmçinin digər qruplar hökuməti tənqid edərək vəziyyətdən çıxma bilməməkdə onu təqsirləndirirdilər. Dördüncü hökumət başçısının istefası böhranı uzun sürdü və 1919-cu ilin axırlarına qədər davam etdi.

N.Usubbəyli hökumətinin öz platformasında elan etdiyi neft böhranını aradan qaldırma bilməməsi, Rusiya ilə iqtisadi əlaqələri qurmaması, işsizliyin artması və fəhlələrin güzəranının pisləşməkdə davam etməsi və s. məsələlər böhranı dərinləşdirən amillərdən idi. Çətin iqtisadi vəziyyət və partiyalar arasında ziddiyyətlər koalisiyon hökumət yaratmaq imkanlarını məhdudlaşdırırdı. Heç bir partiya hökuməti tənqid etməsinə baxmayaraq məsuliyyəti öz üzərinə götürmürdü.

Azərbaycan parlamenti 1919-cu ilin sonlarında keçirilən iclaslarında qanunvericilik fəaliyyətində əsas iqtisadi-sosial və maarif yönümlü qanunların müzakirəsinə daha çox diqqət yetirmişdi. 1919-cu il noyabrın 3-də «Göyçay şəhərində realnu məktəbin yaradılması», noyabrın 6-da «Zaqatala şəhərinə faizsiz olaraq 10 il müddətinə 70 min rubl ayrılması», noyabrın 8-də «Teatr tamaşalarından alınan vergilərin azaldılması», noyabrın 13-də «Qız orta məktəb

that, the proposal to monopolize products and to increase the free export of raw materials can cause damage to the country. The «Musavat» fraction proposed to issue internal loans in order to strengthen the currency of rouble and expressed its objection to nationalization put forward by the «Socialists».

The Azerbaijan parliamentarians also proposed to determine the living basket, to prevent high prices and to index salaries in the republic.

In the parliamentary discussions the deputies noted that the economic crisis in such a rich country like Azerbaijan is the result of the incompetent policy of the Ministry of Industry and Trade, not of the Ministry of Finance.

On December 7, 1919 it was the first anniversary of the founding session of the Republican parliament. The same day it was decided to hold a ceremonial session of the parliament. The acting chair of the parliament said to the deputies that during a year the Azerbaijan Parliament fulfilled its duties by representing the nation worthily. The Azerbaijan Parliament defended the interests of the state and managed to cope with its commitments in the critical period of the country. The Azerbaijan Parliament constantly adhered to the principle that the government belongs to the people.

During a year of its existence the parliament of Azerbaijan approved the composition of the third and fourth governments and adopted laws important for their activity. The chairman of the parliament A. Topchubashov uniting all his efforts at the international level tried to strengthen the foreign policy in Europe and to achieve the recognition of Azerbaijan. The information received lately once more proved that there were favourable opportunities for the recognition of the independence of Azerbaijan.

In H. Agayev's opinion, though the parliament was not elected through the

The Parliament of the Azerbaijan Republic

müəssisələrində sinif rəhbərlərinə tərbiyə işləri üzrə müavin vəzifəsinin təsis edilməsi haqqında», noyabrın 20-də «Şuşa şəhərində müftə (pulsuz) xəstəxananın açılması haqqında», dekabrın 1-də «Nazirlər Kabinetinə 600 milyon rubl əskinasmın buraxılmasına icazə verilməsi haqqında», dekabrın 11-də «Bakı özəl feldşer məktəbinin səhiyyə nazirliyinin idarəsinə verilməsi haqqında» qanunlar qəbul edilmişdir. Şuşada xəstəxananın açılması haqqında qanuna görə, Şuşa şəhərində 30 nəfər xəstəni müalicə edən tibb müəssisəsi 1919-cu iyulun 1-dən yaradıldı. Xəstəxanada əlavə olaraq 1920-ci il yanvarın 1-dən 50 çarpayı təşkil edilməsi də nəzərdə tutulurdu ki, bu işlərə 1920-ci ilin büdcəsindən vəsait ayrılırdı. Şuşadakı tibb müəssisəsinin təşkili parlamentin və hökumətin Qarabağ regionunu diqqətdə saxlaması və inkişaf etdirilməsi ilə bağlı idi. Qanun layihəsi maliyyə-büdcə komissiyasında geniş müzakirə edilmişdi.

Azərbaycan parlamenti Cümhuriyyətin maliyyə sferasını əhatə edən məsələləri diqqətdə saxlayırdı. Noyabr ayında keçirilən parlament iclaslarında hökumət tərəfindən təqdim edilən 600 milyon rublun dövrüyyəyə buraxılması haqqında qanun layihəsi qızğın müzakirələrə səbəb olmuşdur. Bu qanun layihəsi 1919-cu ilin avqustunda parlamentin maliyyə-büdcə komissiyasına daxil olmuşdu. Hökumət bu məbləğin 434 milyon rublunu dövrüyyə buraxmışdı ki, onun 243 milyon rublu banklarda, 50 milyon rublu isə Zaqafqaziya Cümhuriyyətlərinin pulları ilə dəyişdirilməsi üçün Tiflis şəhərində idi. Parlament üzvlərinin müzakirəsinə təqdim edilən qanun layihəsi deputatlar tərəfindən bir-mənalı qarşılanmadı. «İttihad» fraksiyası, parlament müzakirələrində hökumətin pul-kredit siyasətini tənqid edərək, onun yalnız kağız pullar buraxmaqla məşğul olduğunu və pulların tez bir zamanda qiymətdən düşdüyünü bildirdi.

nation-wide referendum, the members of the parliament were representatives of the people. At first sight there seems some differences among the parliamentarians represented in the parliament. But when there was a threat to the whole nation our parliament united with all its might in fighting for the independence putting aside all their differences. The chairman of the parliament stated that he had no doubt that the parliament will unite to protect the national interests.

The deputy chairman of the parliament H. Agayev said: «During the last year the parliament of Azerbaijan» could establish democratic traditions in its work principle. Discussions were held in the atmosphere of broad discussion, pluralism, publicity, neutrality, equality and freedom of speech and opinion. All the fractions, committees, individual parliamentarians speak freely and make statements. The Presidium and all the parliament observe democratic norms within the framework of internal regulations of the parliament. During a year the parliamentary traditions were set up and the political experience increased.

104 sessions of the parliament of the first Republic were held during a year. 12 of them were conducted with the lack of quorum and 92 sessions were held on the basis of the procedure rules. Two of the sessions of the parliament were historic, the other two were ceremonial and one of the sessions was extraordinary. Since the opening of the parliament up to the present day about 205 bills were submitted by the members of the government, individual parliamentarians, committees, fractions, to the secretary. 113 of the bills were adopted, 40 bills are being discussed in committees, 17 bills are waiting for their turn to be discussed and 16 bills were rejected. The parliament introduced 18 bills, 15 of them passed, one is being debated and two bills were rejected.»

Hökumətin maliyyə sahəsindəki siyasətini tənqid edən deputatlar parlamentin razılığını gözləmədən 400 milyon rubl vəsaitin xərclənməsini özbaşnalıq, maliyyə intizamının pozulması kimi dəyərləndirdilər. Hökumətin maliyyə siyasətinin iflasa uğramasını, süni şəkildə ingilislərin yaratdığını söyləyən parlament üzvləri, ingilis komandanlığına verilmiş pulların böhrana əsas səbəb olduğunu bildirdilər. Öz növbəsində Maliyyə nazirliyi bu məsələdə siyasi amillərin olduğunu və bir il öncə, 1918-ci ilin noyabrında Azərbaycan Cümhuriyyətinin hansı çxılmaz vəziyyətdə olduğunu parlamentin xatırlamasını zəruri hesab etdi. Maliyyə böhranın qarşısının alınmasında hökumətin sət pul-kredit siyasətinin aparılmasını zəruri hesab etdiklərini bildirdilər.

Parlamentin icazəsini almadan ingilislərə 177 milyon rubl verilməsini hökumətin maliyyə siyasətinin iflasa uğramasının əsas səbəblərindən olduğu qeyd olunurdu. Deputatlar Cümhuriyyət mandatının sürətlə dəyərdən düşməsinin qarşısının alınması üçün hökumətin ciddi tədbirlər görmədiyini, neftin sərbəst ixracının təşkil edilmədiyini halda, dolayısı yolla zəruri tələbat mallarına tətbiq olunan verginin əhalinin güzəranına ciddi təsir etdiyini bildirdilər. Maliyyə böhranından çıxmaq üçün sənaye və ticarət nazirliklərinin birgə fəaliyyəti təklif edilirdi.

Deputatlar ölkəni böhrandan çıxarmaq, rublun kursunu artırmaq üçün taxıl, pambıq, yun və bu kimi sahələrin dövlət inhisarına alınmasını təklif etdilər. Parlament müzakirələrində mütərəqqi verginin tətbiqi, radikal tədbirlərin görülməsi əhalinin kasıb təbəqəsini böhrandan çıxaracaq amillər kimi göstərilmişdir.

Azərbaycan Cümhuriyyətinin keçid dövründə olduğu üçün iqtisadi böhrana düşməsi heç də qeyri-adi hal deyildi. «Müsavat» fraksiyası keçid dövründə olmuş dövlətlərin təcrübəsində bu cür böhranla-

H. Agayev said that the Presidium had received some telegrams of congratulation on the occasion of the first anniversary of the Parliament of Azerbaijan. S. Z. Tabatabai, congratulating the Parliament with the first anniversary in the name of the Iranian delegation, wished happiness to the Azerbaijan people. Iranian consul in Azerbaijan M. S. Alvuzaran congratulated the Parliament on behalf of the Iranian government, too. The Azerbaijan Parliament received greetings from Georgia, as well as from the other places of Azerbaijan.

After the ceremonial session in connection with the first anniversary of the Parliament of Azerbaijan on December 7, 1919, continuing in its work in attempt to pass the law, especially to ratify the new government, the parliament had to put an end to the governmental crisis by the end of the year. In early December, N. Usubeyli achieving agreement in principle with fractions, introduced the provisional members of the fifth government to the Parliament. On December 4, in his letter to Hasan bey Agayev, the chairman of the Parliament, Nasib bey, who fulfilled the powers of the prime minister, alongside with the post of the prime minister, proposed to name himself, the minister of defense S. Mehmandarov, the minister of finance, trade and industry M. Hajinski and others to the post of the minister of internal affairs. The list was incomplete and the posts of ministers hadn't been assigned yet. At that time, when the fourth government was formed, the post of the minister of internal affairs had caused arguments. For finding a way out of the situation, Nasib bey had undertaken this post, too. The position of the head of the government to use such an experience again caused arguments. The Socialist fraction wanted its representative to hold that post. «Musavat» and neutralists (non-party members) collaborating with this fraction tried to keep the post of the

nın tez-tez baş verdiyini göstərərək birlikdə onun dəf olunmasını mümkün hesab edirdi. Fraksiya hesab edirdi ki, bəzi məhsulların inhisarlaşdırılması və xammalın sərbəst ixracının artırılması təklifi ölkəyə böyük ziyan gətirə bilər. Rublun kursunun möhkəmləndirilməsi üçün daxili istiqrazların buraxılmasını təklif edən «Müsavat» fraksiyası, sosialistlərin təklif etdiyi milliləşdirmənin əleyhinə olduqlarını da bildirdilər.

Azərbaycan parlamentariləri respublikada yaşayış minimumunun müəyyən edilməsi, bahalıqın qarşısının alınması, əmək haqlarının indeksləşdirilməsini də təklif edirdilər.

Parlament müzakirələrində deputatlar belə bir məsələni də önə çəkirdilər ki, Azərbaycan kimi varlı ölkədə maliyyə böhranının olması, təkcə maliyyə nazirliyinin deyil, sənaye və ticarət nazirliyinin sərəştəsiz siyasətinin nəticəsidir.

1919-cu il dekabrın 7-də I Respublika parlamentinin təsis iclasının bir ili tamam olurdu. Həmin gün parlamentin təntənəli iclasının keçirilməsi qərara alınmışdı. Parlamentin sədr əvəzi H.Ağayev deputatlara müraciət edərək bildirdi ki, bu bir il ərzində Azərbaycan parlamenti milləti layiqincə təmsil edərək öz vəzifələrini yerinə yetirmişdir. Azərbaycan parlamenti ölkənin ağır dövründə, daim dövlət mənafeylərini qorumuş, üzərinə düşən vəzifələrin öhdəsindən gəlmişdir. Azərbaycan parlamenti hakimiyyətin xalqa məxsus olmasını öz işində həmişə rəhbər tutmuşdur.

Azərbaycan parlamenti mövcudluğunun bir ili ərzində üçüncü və dördüncü hökumətlərin tərkibini təsdiq etmiş və onların fəaliyyəti üçün vacib olan qanunlar qəbul etmişdir. Beynəlxalq səviyyədə bizim parlamentin sədri Ə.Topçubaşov bütün səylərini birləşdirərək, Avropada xarici siyasətimizin möhkəmlənməsinə və Azərbaycanın tanınmasına nail olmağa çalışmışdır. Son günlər daxil olan xəbərlər Azər-

minister of internal affairs, while the «İttihad» suggested to entrust this position to a quite neutral person. The «Socialists» also tried to take the post. All the parties that wanted to take the post of the minister of internal affairs pursued their own interests.

The minister of internal affairs had great powers in the time of the Republic. Administrative management bodies, institutions of custom and tax authorities were subordinate to the Ministry of Internal Affairs. In the process of the formation of the government it became obvious that the future coalition would be possible with the participation of different forces than before. The necessity of inclusion of the «İttihad», the largest parliamentary fraction after the «Musavat», into the government was inevitable. The fraction of «İttihad» representing right-wing national forces acted as political opponent together with the other fractions. The «Socialists», Bolsheviks, and representatives of minorities who represented right-wing forces didn't want the new government to be under the control of the Rights. The formation of the fifth government from «İttihad»ists, «Musavat»ists and neutralists was also probable. Thus, discussion of the fractions on the formation of the next fifth and the last government lasted till mid-December. Separate fractions stating their conditions in attempt to make the government accept their suggestions made manoeuvres.

In Session 108 of the Parliament of Azerbaijan held on December 22, 1919, the members of the fifth government were introduced to the parliament and N. Usubeyli who functioned as the prime minister addressed to the Parliament. Before the Declaration was announced, the chairman of the Parliament H. Ağayev read out the names of the new members of the government; minister of Defense S. Mehmandarov, minister of Internal Affairs M. Hajinski, minister of Foreign Affairs F. Kh. Khoiskiy, minister of Justice Kh. Khasmammadov,

baycan istiqlalının tanınması üçün əlverişli imkanlar yarandığını bir daha göstərdi.

H.Ağayevin fikrinə, parlament ümumxalq səsverməsi yolu ilə seçilməyə də yəni də Məclisi-Məbusan üzvləri xalq təmsilçiləridirlər. Parlamentdə təmsil olunan deputatlar arasında zahiri baxışda bəzi təfriqələr görünür. Lakin ümumi millətə ümumi bir təhlükə olduqda, parlamentimiz bir fərd kimi olub, bütün təfriqələri buraxıb var qüvvələri ilə istiqlal yolunda birləşdilər. Parlament sədri milli mənafeələr naminə parlamentin vahid olacağına heç bir şübhə etmədiyini bildirdi.

Parlament sədrinin əvəzi H.Ağayev bildirmişdi: «Bu 1 il ərzində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamenti iş prinsipində demokratik ənənələr yarada bilmişdir. Müzakirələr geniş diskussiya, plüralizm, aşkarlıq, tərəfsizlik, ümumi, bərabər şəraitdə, söz və fikir azadlığının təmin olunması şəraitində keçirilmişdir. Bütün fraksiyalar, komissiyalar, ayrı-ayrı deputatlar sərbəst çıxış edir, bəyanatlar verir, Rəyasət Heyəti, sədarət, bütün parlament daxili nizamnaməsi çərçivəsində demokratik normalara əməl edirlər. Bir il ərzində parlamentarizm ənənələri yaranmış və siyasi təcrübə artmışdır.

I Respublikanın parlamentinin bir il ərzində 104 iclası olmuşdur, bunlardan 12-si kворumsuz, 92 iclas isə reqlament əsasında keçmişdir. Parlament iclaslarının ikisi tarixi, ikisi təntənəli, biri isə fəvqəladə olmuşdur. Parlamentin açılışından bu günə kimi, hökumət üzvlərindən, ayrı-ayrı deputatlardan, komissiyalardan, fraksiyalardan katibliyə 205 qanun daxil olmuşdur. Bu qanunların 113-ü qəbul edilmiş, 40 qanunun komissiyalarda müzakirədə, 17-si müzakirə növbəsində, 16 qanun isə rədd edilmişdir. Parlament öz təşəbbüsü ilə müzakirəyə 18 qanun təqdim etmiş, onlardan 15-i qəbul edilmiş, biri hal-hazırda müzakirədə, 2-si isə rədd edilmişdir».

minister of Health and Maintenance M. Rafiyev, minister of Enlightenment and Religious Affairs H. Shakhtakhtinski, minister of Roads and acting for the minister of Trade and Industry Kh. Melikaslanov, minister of Post and Telegraph J. Hajinsky, minister of Labor and Agriculture A. Pepinov, minister of State Control H. Mahmudbeyov, minister of Finance R. Kaplanov. 3 members from the «Musavat», 1 member from «Socialists» and 1 member of the fraction of Ehrar were in the office.

During the years of activity of the government of the Azerbaijan Republic, the member of the government that had not been entrusted any concrete sphere of ministry had a status of a minister without portfolio. In the time of the third government, number of ministers without portfolio had been much. Though the ministers without portfolio had not been charged with any governmental tasks, they entered the Cabinet as members of the government. Alongside with being a Prime Minister in the office of the fifth government, N. Usubbeyli had also a status of a minister without portfolio.

In accordance with the governmental program, N. Usubbeyli addressing the parliament stated that the chairman of the Parliament had entrusted him once more to form the Cabinet. The Prime Minister said that they had undertaken such a responsible task and tried to fulfill it in the fourth government, too.

According to N. Usubbeyli, since a part of the territories of Azerbaijan were under the control of others, the government could not have managed to realize all the measures within the borders of the Republic. The National Army which liberated Lenkaran from irresponsible people had secured the territorial integrity of the Azerbaijan Republic in those areas: the Azerbaijan Government entirely functions in the districts of Javanshir, Shusha and

H.Ağayev Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamentinin birinci ildönümü münasibəti ilə sədarətə bir neçə təbrik teleqramının da daxil olduğunu bildirdi. İran nümayəndə heyəti adından S.Z.Təbatəbai parlamentin bir illik yubileyini təbrik etməklə, Azərbaycan xalqına səadət arzulaırdı. İran imperiyasının Azərbaycandakı konsulu M.S.Əlvüzəran da İran hökuməti adından parlamenti təbrik edirdi. Azərbaycan parlamentinə Gürcüstandan, həmçinin Azərbaycanın digər yerlərindən də təbriklər gəlmişdir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamentinin 1919-cu il 7 dekabrında bir illik bayramının təntənəli iclasından sonra, öz işini davam etdirən Məclis, ilin sonuna qədər qanunların qəbuluna, xüsusilə də yeni hökumətin təsdiqinə çalışmaqda, hökumət böhranına son qoymalı idi. Dekabrın əvvəllərində N.Usubbəyli fraksiyalarla prinsipal razılıq əldə etməklə, beşinci hökumətin müvəqqəti tərkibini parlamente təqdim etmişdi. Dekabrın 4-də parlament sədri Həsən bəy Ağayevə göndərdiyi məktubda baş nazirin səlahiyyətlərini icra edən Nəsim bəy baş nazir postu ilə yanaşı, eyni zamanda daxili işlər naziri vəzifəsinə özünü, hərbi nazir S.Mehmandarovu, maliyyə, ticarət və sənaye naziri M.Hacımski və digərlərini təqdim etməyi təklif edirdi. Lakin bu siyahı tam olmamaqla yanaşı, nazir vəzifələrinin bölüşdürülməsi başa çatmamışdı. Daxili işlər naziri vəzifəsi, hələ o vaxt, dördüncü hökumət təşkil olunanda mübahisələrə səbəb olmuş, vəziyyətdən çıxmaq üçün Nəsim bəy bu vəzifəni də öz üzərinə götürmüşdü. Yəni də bu təcrübədən istifadə edən hökumət başçısının mövqeyi mübahisəyə səbəb oldu. «Sosialist» fraksiyası bu vəzifədə öz nümayəndəsini görmək istəyirdi. «Müsavat» və onunla əməkdaşlıq edən bitərəflər daxili işlər naziri postunu saxlamağa, «İttihad» isə bu vəzifəni tamamilə bitərəf adama həvalə etməyi təklif edirdi. Sosialistlər də bu vəzifəni ələ

Jabrəyil of Garabagh. The government has never doubted to the inclusion of Zangazur district into the province of Garabagh and soon the allied command will admit that Azerbaijan is right. Recently different intriguers want to separate the district of Zangazur which had been a part of Garabagh province for centuries. At present, half of the district of Zangazur has been seized by rebellious forces. The Azerbaijan Government is trying to restore peace in Zangazur for ensuring the work of the governmental bodies freely and easily. Foreign countries state that the problem can be settled only by the way of peace and holding talks. The Azerbaijan Government is not against the settlement of the problem by peaceful means either. When we announced the Republic, we declared that we are for the settlement of all conflicts by peace and talks. We have undertaken to ward off the rights of Armenian minorities living in Garabagh.» The prime minister believed that the Republic of Azerbaijan had recognized the fundamental rights like the rights of minorities that had been known to the International Law and observed it steadily in its work. The government had provided this right of the Armenian minorities living in Garabagh, too.

The prime minister speaking to the Parliament thought that the Azerbaijan Government didn't repudiate the statements that it made in spite of the violence and bloodshed against Azerbaijanians in Surmeli, Yeni Beyazid and Echmedzin. Armenians living in Garabagh were included into the management, schools were opened and enlightenment had been made better for them. The government spent money in great amounts for these works. Applying this experience, we expected our neighboring countries in Transcaucasia to take the same steps. We must solve these issues with the neighboring Armenian Republic on the basis of mutual principle of relations. Both republics should take into consideration the

keçirməyə çalışırdılar. Daxili işlər naziri vəzifəsini tutmaq istəyən bütün partiyalar öz məqsədlərini güdürdülər.

Cümhuriyyət dövründə daxili işlər nazirinin səlahiyyətləri çox geniş idi. İnzibati idarəçilik orqanları, gömrük və vergi orqanlarının strukturları da bu nazirliyin təbəçiliyində olmuşdu. Hökumətin formalaşması prosesində aydın oldu ki, yaranaçaq koalisiya əvvəlkindən fərqli qüvvələrin iştirakı əsasında mümkün olacaqdır. «Müsavat»dan sonra ən böyük parlament fraksiyası olan «İttihad»çıların hökumətə cəlb edilməsi zərurəti qaçılmaz idi. «İttihad» fraksiyası sağ milli qüvvələri təmsil etməklə, digər fraksiyalarla siyasi opponentlik edirdi. Sol qüvvələri təmsil edən sosialistlər, bolşeviklər, həmçinin də milli azlıqların təmsilçiləri, yeni hökumətin sağlamların nəzarətində olmasını heç vaxt arzu etmirdilər. Beşinci hökumətin ittihadçılar, müsavatçılar və bitərəflərdən təşkil olunması ehtimalı da mümkün idi. Beləliklə, növbəti beşinci və sonuncu hökuməti formalaşdırmaq məsələsi ətrafında fraksiyaların müzakirəsi dekabrın ortalarına qədər davam etdi. Ayrı-ayrı fraksiyalar öz şərtlərini irəli sürməklə hökumətə təkliflərini qəbul etməyə çalışaraq, manevr edirdilər.

1919-cu il dekabrın 22-də keçirilən Azərbaycan Cümhuriyyəti parlamentinin 108-ci iclasında beşinci hökumətin tərkibi təqdim edilir və baş nazir vəzifələrini icra edən N.Usubbəyli bəyannamə ilə parlamentə müraciət edir. Bəyannamə elan olunmamışdan öncə parlament sədri H.Ağayev yeni hökumətin üzvlərinin adlarını Məclisə elan edir: baş nazir N.Usubbəyli, hərbi nazir S.Mehmandarov, daxili işlər naziri M.Hacniski, xarici işlər naziri F.X.Xoyski, ədliyyə naziri X.Xasməmmədov, səhiyyə və təminat naziri M.Rəfiyev, maarif və dini etiqad naziri H.Şahtaxtinski, yollar naziri və müvəqqəti ticarət və sənaye naziri əvəzi X.Məlikaslanov, poçt və teleqraf naziri C.Hacniski, əmək və əkinçilik naziri Ə.Pe-

fact that their future is connected with the protection of the rights of minorities. The sooner the Armenians realized it, the sooner we could find a way out of this unpleasant situation.

N. Usubbeyli continued to his speech: «Another issue of vital importance of the government is the problems of Azerbaijanians who are in great numbers in Sharur-Nakhchivan or Irevan province. The population of Nakhchivan, Sharur and Vedibasars rising to solve these problems, make the situation of the government easier uniting with the native motherland. To our mind, the supporters of justice and truth won't deny their lawful right.

Signing a defense pact with cross-frontier and friendly Georgia, the government has put a signature to the decision of fate of both nations together. Our state realizes what an important role this treaty plays now and will play in future in political lives of both nations.»

According to words of N.Usubbeyli, the other important issue, standing before the government, are problems in territories of dense population of Azerbaijanians – in Sharur-Nakhichevan and Erivan provinces: «Inhabitants of Nakhichevan, Sharur and Vedibasars raised for solving their problem by themselves and joining to the motherland, making easier the position of the government. We consider that supporters of the just and earnestness will not deny their legal rights. Having signed the defense treatment with the friendly state of Georgia, we signed under the fate of two nations. Our state comprehends the role of this treatment in the life and future of both nations.»

The Prime-Minister, speaking about the governmental platform before the parliament, brought the fact to the attention of parliamentarians that the arguable issues had been discussed at Azerbaijanian-Armenian conference, held in Baku.

pinov, dövlət nəzarəti naziri H.Mahmudbəyov, maliyyə naziri R.Kaplonov. Sonuncu hökumətin tərkibində 3 nəfər «Müsavat», 1 nəfər sosialist və 1 nəfər «Əhrrar» fraksiyasının nümayəndəsi daxil edilmişdi.

Azərbaycan Cümhuriyyəti hökuməti təcrübəsində, idarəçilik üzrə konkret nazirlik sahəsi həvalə edilməmiş hökumət üzvü portfelsiz nazir statusu daşıyırdı. Üçüncü hökumətin vaxtında portfelsiz nazirlərin sayı daha çox olmuşdur. Portfelsiz nazirlərə hər hansı bir hökumət işi tapşırılsa da, onlar hökumət üzvü kimi Kabinetin tərkibinə daxil idilər. Beşinci hökumət kabinetində N.Usubbəyli baş nazir olmaqla yanaşı, portfelsiz nazir statusuna da malik olmuşdur.

Hökumət proqramı ilə Məclisə müraciət edən N.Usubbəyli, parlament sədrinin təklifi ilə Kabinetin təşkil edilməsinin yəni-dən ona həvalə olunduğunu bildirdi. Baş nazir, hələ dördüncü hökumət zamanı da çox böyük məsuliyyətli işi öz öhdələrinə götürdüklerini və onu yerinə yetirməyə çalışdıqlarını bildirdi.

Baş nazirin sözlərinə görə, Vətənimizin bir hissəsinin özgə əllərdə olmasına görə, hökumət bütün Cümhuriyyəti əhatə edəcək tədbirləri həyata keçirə bilməmişdir. Lənkəran qəzasını məsuliyyətsiz adamlardan azad edən Milli Ordumuz, Azərbaycan dövlətinin ərazi bütövlüyünü bu ərazilərdə təmin etmişdir: «Qarabağın Cavanşir, Şuşa, Cəbrayıl qəzalarında Azərbaycan hakimiyyəti tam fəaliyyət göstərir. Hökumət Qarabağ əyalətinə Zəngəzur qəzasının da daxil olduğuna heç bir şübhə ilə yanaşmamış və tezliklə müttəfiq komandanlıq Azərbaycanın haqlı olduğunu qəbul edəcəkdir. Əsrlər boyu Qarabağ əyalətinə daxil olmuş Zəngəzur qəzasını, son dövrlərdə müxtəlif intiriqaqlar Qarabağdan ayırmaq istəyirlər. Hal-hazırda Zəngəzur qəzasının yarısı qiyamçı qüvvələrin əlinə keçmişdir. Azərbaycan hökuməti Zəngəzurdə asayışı bərpa edib hakimiyyət

Informing about the suppression of the liberations movement of the Northern Caucasians N.Usubbəyli declared that the government would try to defend the mountainous nations.

The national Government kept the army building in the permanent attention. To fulfill the military duty was considered a saint issue in Azerbaijan. The government was realizing the successive measures in this respect to avoid the shortages in this field.

It was planned to take the influence measure for developing the industry, commerce and also the financial system in accordance with the platform of the Government. The government considered that the equalization of the Azerbaijan manat to the Russian ruble was among reasons of losing value of the national currency at stock exchanges. For bringing of financial issues into the good order, the government considered necessary to conduct reforms in the field of taxation system.

In his report before the parliament the Prime Minister announced that they would realize some new measures in systems of the education and the medical care.

Speaking about the difficult state of refugees, the head of the government informed about 150 thousand Azerbaijanians who were forced to run away from Erevan province in recent month and found it important to take additional measures.

The chairman of the Parliament brought the declaration to the discussion after its announcement. I. Abilov from the «Hummat» fraction proposed to postpone the declaration and to transform it to next meetings. He explained it with the necessity of bringing more light to many issues in the declaration of the government. Dashnak A.Malkhazyan also proposed to delay discussions to next meetings of the parliament. M.E.Rasulzadeh said few words and formulated it so that he advised to have a

orqanlarının sərbəst fəaliyyət göstərməsinə çalışır. Xarici ölkələr məsələnin sülh və danışıqlarla həll edilməsinin mümkünlüyünü bildirirlər. Azərbaycan hökuməti bu məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsinin əksinə deyildir. Biz onsuz da Cümhuriyyətimizi elan edəndə bütün konfliktlərin sülh və danışıqlarla həll edilməsinin tərəfdarı olduğumuzu bəyan etmişdik. Qarabağda yaşayan erməni milli azlıqların hüquqlarını öz himayəmizə götürmüşük». Baş nazir hesab edirdi ki, beynəlxalq hüquqda qəbul olunmuş azlıqların hüquqlarının qorunması kimi təbii hüquqları Azərbaycan Cümhuriyyəti də qəbul edib və öz işində ona dönmədən əməl edir. Qarabağda yaşayan erməni milli azlıqlarına da bu hüququ hökumət şamil etmişdir.

Parlament qarşısında çıxış edən baş nazir hesab edirdi ki, Azərbaycan hökuməti Sürməlidə, Yeni Bəyazıddə və Eçmədzində azərbaycanlılara qarşı törədilmiş vəhşilik və qırğınlara baxmayaraq verdiyi bəyanatlardan imtina etmir. Qarabağda yaşayan ermənilər idarəçiliyə cəlb edilir, onlar üçün məktəblər açılır, maarif işi yaxşılaşdırılır. Hökumət bu işlərə külli miqdarda vəsait sərf edir. Zaqafqaziyada biz bu təcrübəni tətbiq edərək qonşularımızdan da bunu gözləyirik. Qonşumuz Ermənistan Cümhuriyyəti ilə bu məsələləri qarşılıqlı münasibət prinsipi əsasında həll etməliyik. Hər iki Cümhuriyyət bilməlidir ki, onların gələcəyi milli azlıqların hüquqlarının qorunması ilə bağlıdır. Ermənilər bunu nə qədər tez dərk etsələr, biz tezliklə bu xoşagəlməz vəziyyətdən çıxıb bilərik.

N.Usubbəylinin sözlərinə görə, yeni hökumətin qarşısında duran digər mühüm məsələ, Şərur-Naxçıvan və ya İrəvan quberniyasında azərbaycanlıların böyük üstünlük təşkil etdiyi ərazilərdəki problemlərdir: «Naxçıvanlılar, şərurlular və vedibasarlılar özləri bu problemləri həll etmək üçün ayağa qalxaraq, doğma Vətənlə birləşərək hökumətin vəziyyətini asanlaş-

break for giving the opportunity to those who wished to be acquainted with the declaration more thoroughly. G.Garabeily too was for the discussion of the declaration. «Could there be ever more democracy than this?» exclaimed the chairman and put the proposal to the votation and getting 43 votes for and 25 votes against it was decided to continue discussions on the very day.

The chairman of the fraction «İttihad» G.Garabeily spoke during the discussions of the declaration and told that mistakes of the previous government were to be corrected, and cases of profiting in the own favor should be stopped once and for ever. The jump of prices is continued, the bread now is sold for almost 28-30 manat. Fraction informed that in various ministries there were unlimited unlawful actions taking place and especially at the Ministry of Internal Affairs there were cases of bribings. These law-breaking employees could be mentioned by their names. G.Garabeily spoke about the unexperienced specialists at the Ministry of Trade, where speculation and bribe-taking were having deep roots. According to his opinion, the ministry of education had fully forgotten the Karabagh province. Only in the region of Shekih the edication was organized on an enough high level and it had been done with only the initiation of the local people.

The chairman of the fraction of «İttihad» showed to the inability of the government to solve problems of refugees and its spending the great amount of money, distributed for this purpose not in accordance with their destination: «Karabagh is full with refugees who were being killed by the jaundice disease. We are expecting from the new government to avoid the indifferent relation to the nation. The people are not happy with the way of governing the country by the division it to administrative-territorial units called provinces. Though the government promised to liqui-

dırdılar. Ədalət və haqq tərəfdarları, zənimizcə, onların qanuni hüquqlarını inkar etməyəcəklər.

Hökumət qonşu və dost Gürcüstan dövləti ilə müdafiə paktı imzalayaraq, hər iki xalqın taleyinin birgə həllinə imza atmışdır. Bizim dövlət bu müqavilənin hər iki xalqın siyasi həyatında indi və gələcəkdə oynayacağı rolu dərk edir».

Hökumət platforması ilə parlament qarşısında çıxış edən baş nazir, həmin vaxt Bakıda keçirilən Azərbaycan-Ermənistan konfransında mübahisəli məsələlərin müzakirə edildiyini parlamentarilərin diqqətinə çatdırdı.

Şimali Qafqaz xalqlarının azadlıq mübarizəsinin boğulduğunu bildiran N.Usubbəyli, hökumətin dağlı xalqların mübarizəsinin müdafiə olunmasına çalışacaqlarını bəyan etdi.

Milli hökumət ordu quruculuğunu daim diqqətdə saxlayırdı. Hərbi mükəlləfiyyətə keçmək Azərbaycanda müqəddəs iş hesab olunurdu. Hökumət bu sahədə olan çatışmamazlıqları aradan qaldırmaq üçün ardıcıl tədbirlər həyata keçirirdi.

Hökumətin platformasında sənaye və ticarətin, həmçinin maliyyə sisteminin inkişafı üçün təsirli tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulurdu. Hökumət belə hesab edirdi ki, Azərbaycan manatının Rusiya rubluna bərabərləşdirilməsi, birjələrdə milli valyutanın dəyərdən düşməsinin səbəblərindən biridir. Hökumət maliyyə işlərini qaydaya salmaq üçün vergi sistemində islahatların aparılmasını davam etdirməyi zəruri sayırdı.

Parlament qarşısındakı hesabatında baş nazir maarif, səhiyyə sistemində yeni tədbirlər həyata keçirəcəklərini elan etdi.

Hökumət qaçqınların çətin vəziyyətdən bəhs edərək, son aylarda İrəvan quberniyasından 150 min nəfər azərbaycanlının qaçqın düşməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər görülməsini zəruri hesab edirdi.

date this system of governing but no real issues have been done yet. The nation considers that their complaint do not reach to the government.» The fraction of «İttihad» informed the government that inspectors sent to places were sharing the bribers with local officials and spoiled the governmental netness instead of doing their job earnestly. The fraction proposed the new government to take all these into account and to choose members of inspections commission by parliament commission especially distributed for this purpose.

From «Socialist» fraction A.Safikurdskiy took the word for the declaration of his decision to enter to the composition of the government. And at the same time he uttered that some changes in the position of the government was still not clear. «We don't know why, but Nasib bey did not repeat this time his phrase of his previous April declaration that 'if Denikin would attack us then he could step over our dead bodies'. It is obvious that the Russian proletariat are making a serious pressure upon Denikin. So now there is no any danger from the side of Denikin. The new government must pay more attention to the well-being of workers.» Socialist fraction joined to the proposal of G.Garabeily, by saying that he considered it important to create the parliament commission for realizing inspections at governmental managements.

«Socialists» considered it vice to establish their representation at the Soviet government of Russia: «Earlier parliament was against it. Now it is obvious to us that our neighbours Armenia and Georgia had already done it even before us. We are making sure the Parliament that our workers and peasants will live in the same government with workers and peasants of Russia.» «Socialists» regarded it important to avoid the administrative polis organs interfering to the issues of the court power

Parlament sədri, hökumətin bəyannaməsinin elan olunmasından sonra onu müzakirəyə çıxarır. «Hümmət» fraksiyasından LƏbilov bəyannamənin təxirə salınması və növbəti iclaslara keçirilməsini təklif edir. O, bunu hökumətin bəyanatındakı bir çox məsələlərin aydınlaşdırılmasına ehtiyacın olması ilə izah edirdi. Daşnak A. Malxazyan da müzakirələrin parlamentin növbəti iclaslarına keçirilməsi təklifini məruzənin çətin bir dillə edilməsi ilə əlaqələndirdi. M.Ə.Rəsulzadə isə çıxış edərək, tənəffüs elan olunmasını, bəyannamə ilə tanış olmaq istəyənlərin onu yaxından öyrənmələrini təklif kimi irəli sürdü. Q.Qarabəyli də bəyannamənin müzakirə edilməsinin tərəfdarı oldu. «Bundan artıq demokratiya ola bilməzi» - deyən sədr təklifi səsə qoyur və 43 səs lehinə və 25 səs əleyhinə olmaqla müzakirələrin həmin gün davam etdirilməsi qərara alınır.

«İttihad» fraksiyasının sədri Q.Qarabəyli bəyannamənin müzakirəsində çıxış edərək bildirdi ki, sabiq hökumətin buraxdığı səhvlər aradan qaldırılmalı, sui-istifadə hallarına son qoyulmalıdır. Ölkədə bahalıq artır, 9 manata olan çörək indi 28-30 manata çatmışdır. Fraksiya ayrı-ayrı nazirliklərdə baş alıb gedən özbaşnalıqlar, xüsusilə də daxili işlər nazirliyində də rüşvətxorluq hallarının olduğunu bildirdi. Bu məmurlar adbaad məlumdurlar. Q.Qarabəyli ticarət nazirliyinin bacarıqsızlığından, spekulyasiya və rüşvətxorluğun kök salmasından da bəhs etdi. Onun fikrincə, maarif nazirliyi tamamilə Qarabağ əyalətini unudub. Yalnız Şəkiddə maarif işi yaxşı təşkil olunub ki, bu da xalqın öz təşəbbüsü ilə edilib.

«İttihad» fraksiyası hökumətin qaçqınlığın problemlərini həll edə bilməmələrini, onlar üçün aylıq külli miqdarda pulların təyinatı üzrə xərclənmədiyini göstərirdi: «Qarabağ qaçqınlarla dolub və onların çoxu sarılıq xəstəliyindən məhv olurlar.

to allow the realization of decisions and orders of courts. The government should not deal with worker question and they must create trade unions and organize its work. «Socialists» told that the agricultural issues were also waiting its turn for their solution. Projects were discussed which covered rural-soil questions included to the legislative commission of the Parliament. Delaying of the solution of the land question socialist connected with obstacles made by the All-Russia Founders Assembly. But actually it was known that on January 05 of 1918 bolsheviks dismissed the All-Russia Founders Assembly desiring to solve the issues of land and peace by themselves.

«Ehrrar» fraction of parliament made others aware that they were represented in the composition of the new government and understood the necessity of hard working. The representative of the fraction M.Efendizadeh told that in spite of trade unions, in some questions not only the government but the parliament was to be criticized as well. One of the main reasons of the governmental crisis he saw in the play in party.

S.Agamalioglu from «Hummat» fraction stated that the main reason of the decay of the government with Nasib bey on the head was to be looked for in the government itself: «The government must know that the people is awaken now, awake as all other nations of the world to understand that in the coalitional government everyone pulls the rope to his own side. When the question of Denikin comes everybody unites, but when the question of workers and peasant comes, some people does not speak clearly and only then things begin to be mixed up. It became to be known from sayings of the Prime Minister that the question of land depends on us. So if you like, you may solve it in the parliament, and if you don't, then wait for the Assembly of Establishers. The fraction «Hummat» will

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Millətə qarşı biganəliyin aradan qaldırılmasını yeni hökumətdən gözləyirik. Xalq qubernatorluq inzibati-ərazi vahidi idarəçiliyindən narazıdır. Hökumət qubernatorluq üsul-idarəsini ləğv edəcəyini bildirsə də, hələlik real işlər görülmür. Xalq belə hesab edir ki, onların şikayətləri hökumətə gəlib çatmır». «İttihad» fraksiyası hökumətə, yerlərə göndərilən müfəttişlərin öz işlərini görmək əvəzinə, rüşvətxorlara şərik olub dövlətin işini pozduqlarını bildirirdi. Fraksiya yeni hökumətə bunları nəzərə almaqla, təftiş komissiyasının üzvlərini parlamentdə ayrılmış xüsusi komissiyaya tərəfindən seçilməsini təklif etdi.

«Sosialist» fraksiyasından A.Səfikürdski çıxış edərək hökumətin tərkibinə daxil olmaq qərarına gəldiklərini bəyan etdi. Lakin hökumətin mövqeyindəki bəzi dəyişikliklərin onun üçün aydın olmadığını da bildirdi: «Apreldə deklarasiya ilə çıxış edən Nəsim bəy, Denikin hücum etsə, ancaq bizim meyitimizin üstündən keçə bilər fikrini, nədənsə bu dəfə demədi. Görünür ki, rus proletariati Denikini hərtərəfli sıxır. İndi Denikin təhlükəsi yoxdur. Yeni hökumət fəhlələrin güzəranına diqqət artırmalıdır». «Sosialist» fraksiyası da Q.Qarabəylinin təklifinə qoşularaq hökumət idarələrində təftiş aparmaq üçün parlament komissiyasının yaradılmasını vacib saydıqlarını bildirdi.

Sosialistlər Rusiyadakı Şura hökumətinin nəzdində öz nümayəndəliklərini yaratmağı məqsədə uyğun sayırdılar: «Parlament əvvəllər bunu inkar edirdi. İndi isə görürük ki, qonşularımız Ermənistan və Gürcüstan bizdən də qabaq bunu ediblər. Biz parlamenti əmin edirik ki, bizim fəhlə və kəndlilər, Rusiya fəhlə və kəndliləri ilə bir hökumətdə yaşayacaqlar». Sosialistlər məhkəmə hakimiyyətinin işinə inzibati-polis orqanlarının müdaxilə etməsinin qarşısının alınmasını, məhkəmə qərar və qətnamələrinin icra olunmasını vacib hesab edirdilər: «Fəhlə məsələsinə hökumət

follow the government which keeps its words.»

The parliament of the Azerbaijan brought to the voting the issue of the trust to the fifth government and received 59 positive votes against 8 negative and one indifferent and so it confirmed the new government.

The activity of the second government of N.Usubbeily began at the moment when bolsheviks increased their propaganda issues. The economic difficulties in the Republic (Jumhuriyyet), new political factors, raise of the activity of the workers' conferences, acception of the left esers (social-revolutionaries), the idea of becoming of the Azerbaijan Jumhuriyyet to the independent soviet republic and others made difficult to control general processes. The new government was to build its activity coming out from the real practice and paying special attention to these matters trying to solve social issues.

In the declaration of the Cabinet of Ministers, announced at the parliament, there was an information about the joint two-sided Armenian-Azerbaijani conference, held in Baku. In that conference, conducted on December 14, from the Azerbaijan side F.X.Khoyskiy (chairman), M.Hajinskiy and R.Vekilov, from the armenian side M.A.Arutunyan (chairman), knyaz Argutinskiy-Doigorukov and Bekzaty-an were included. In the conference three questions were considered for discussing: territory, refugees and an agreement on commerce and railway issues. In the course of discussion there was a proposal to add additional questions in the fields of court-legislation and consular relations.

Proposing to join together some spheres of the management and creating the Federation of Transcaucasus nations, once again F.X.Khoyskiy thought that he could reduce the sharpness of territory problem with it. Arutunyan was not against

müdaxilə etməməli, onlar sərbəst olaraq Həmkarlar İttifaqı yaratmalı və onunla işlərini təşkil etməlidirlər». Sosialistlər aqrar məsələnin hələ də öz həllini gözlədiyini bildirdilər. Parlamentin aqrar qanunvericilik komissiyasına daxil olan müxtəlif aqrar-torpaq məsələlərini əhatə edən layihələr müzakirə olunur. Sosialistlər torpaq məsələsinin həll olunmamasını Ümumrusiya Müəssislər Məclisinin bu işi yubatması ilə əlaqələndirirdilər. Əslində isə məlumdur ki, bolşeviklər 1918-ci il yanvarın 5-də torpaq, sülh məsələlərini həll etmək istəyən Müəssislər Məclisini qovmuşdular.

Parlamentin «Əhrrar» fraksiyası yeni hökumətin tərkibində təmsil olunduqlarını və gərgin işləməyin vacibliyini bildirdilər. Fraksiyanın nümayəndəsi M.Əfəndizadə həmkarlarından fərqli olaraq bəzi məsələlərdə təkcə hökuməti yox, həm də parlamenti tənqid etmək lazım olduğunu bildirdi. Hökumət böhranının əsas səbəblərindən birini o, firqəbazılıqda görürdü.

«Hümmət» fraksiyasından S.Ağamalıoğlu Nəsim bəyin başçılıq etdiyi hökumətin tənəzüllünün əsas səbəbini məhz hökumətin özündə axtarmaq lazım olduğunu bildirdi: «Hökumət bilməli idi ki, indi xalq ayrılıb, bütün dünya xalqları ayıq olublar, koalisiyon hökumətdə hərə bir yana çəkir. Denikin məsələsinə gələndə hamı birləşir, lakin fəhlə və kəndli məsələsinə gələndə bəziləri aydın danışmır və onda işlər qarışır. Baş nazirin dediyindən belə məlum olur ki, torpaq məsələsi bizdən asılıdır, istəsəniz parlamentdə həll edin, istəsəniz Müəssislər Məclisini gözləyin. «Hümmət» fraksiyası öz sözünün üstündə dayanan hökumətin arxasınca gedəcəkdir».

Azərbaycan Cümhuriyyəti parlamenti beşinci hökumətə etimad göstərilməsini səs verməyə çıxararaq lehinə 59, əleyhinə 8 və bir nəfər bitərəf olmaqla təsdiq edir.

N.Usubbəylinin ikinci hökuməti fəaliyyətinə bolşeviklərin təbliğat işlərini

of this idea but he told that he could give the distinct answer only after reception an advice from his own government. Bekzadyan proposed to conduct the next conference in Tbilissi to know the opinion of the Georgian government to the matter. The delegation of the Azerbaijan government reminded that they could take as a basis the fact that several new states were combined in the form of confederation in the world practice: «The negotiations conducted by Armenians showed that they were far from being sincere since the times of three Caucasus republics were declared independent. The National Board put forward the initiative of giving a considerable part of Erevan province and the Erevan city to Armenians was not a hurriedly accepted decision having not been thoroughly thought out. It is true that at that time there was a problem in making Baku the capital city. At the moment of the declaration of the independence, the city Baku was under the obey of the Baku Soviet guided by Bolshevik-armenian forces. The existence of these forces might put Baku face to face with the situation happened with Derbend's fate. The National Board of Azerbaijan might declare Erevan the capital and organize the government there. The Government which did not have even its own building to sit in, used the help of the brotherly Turkey to liberate Baku on September 15 and located there. For Armenian Republic as a best solution Alexanderpol (Gumru) might gallantly be given for establishing its temporary capital city. At present the Erevan sheltered government which was to be organized and the activity was to be built on the basis of referring to the past legal documents.»

Besides the expressing the trust to the composition of the new government by the end of the year 1919, several laws of economical finances character were accepted. As examples to them it was possible to show «About the treasury established in the vil-

gücləndirdikləri vaxtda başlayırdı. Cümhuriyyətdəki iqtisadi çətinliklər, yeni siyasi amillər, Bakı fəhlə konfransının fəallaşması, sol eserlərin milli məsələlərdə Azərbaycan Cümhuriyyətinin müstəqil sovet respublikasına çevrilməsini qəbul etməsi, ümumi proseslərə nəzarət olunmasını çətinləşdirirdi. Yeni hökumət təcrübədən çıxış edərək bu məsələlərə xüsusi diqqət yetirməli, sosial məsələlərin həllinə çalışmalı idi.

Nazirlər Kabinetinin parlamentdə elan etdiyi bəyannamədə Bakı şəhərində keçirilən ikitərəfli Ermənistan-Azərbaycan konfransı barədə məlumat verilmişdir. Dekabrın 14-də keçirilən konfransda Azərbaycan nümayəndə heyətinə F.X.Xoyski (sədr), M.Hacinski və R.Vəkilov, Ermənistan nümayəndələrinə isə M.A.Arutyunyan (sədr), knyaz Arqutinski-Dolqorukov və Bekzadyan daxil edilmişdilər. Konfransda üç məsələ: ərazi, qaçqınlar və ticarət və dəmiryol sahəsində müqavilə məsələlərinin müzakirəsi nəzərdə tutulmuşdur. Müzakirəyə əlavə olaraq, məhkəmə-hüquq sahəsində və konsulluq əlaqələrinin yaradılması məsələləri də təklif olunurdu.

Azərbaycan Cümhuriyyəti idarəçiliyinin bəzi sahələrini birləşdirməklə Zaqafqaziya xalqlarının konfederasiyasını yaratmağı yenidən təklif edən F.X.Xoyski bununla da ərazi məsələlərinin kəskinliyini azalda biləcəyini düşünürdü. Arutyunyan bu ideyanın əleyhinə olmasa da, bunu öz hökumətləri ilə məsləhətləşmələr apardıqdan sonra, təfərrüatı ilə cavab verə biləcəyini, Bekzadyan isə üçüncü tərəfin – Gürcüstan hökumətinin də mövqeyini öyrənmək üçün növbəti konfransın Tiflisdə keçirilməsini təklif etdi. Azərbaycan nümayəndə heyəti dünya təcrübəsindən istifadə olunaraq yeni yaranmış dövlətlərin konfederasiya formasında birləşməsinə əsas götürürdü: «Ermənilərin apardığı danışıqlarda səmimi olmadığı onların hələ üç Qafqaz Cümhuriyyətlərinin elan olunduğu dövrdən məlumdur. Milli

lage Agdam of the region Shusha of the Ganja province» for serving to Karabagh provinces population, «About the Taxation for the real estate in accordance demands of the war time», «About establishing the tax police in territories of Balakhani and Sabunchu of the Baku province», «About increasing the amount of taxes for custom service»

The practice of defining of the new content of the Supreme Board of the Parliament after conformation, the new government became traditional in the period of activity of the Peoples Jumhuriyyet of Azerbaijan between years of 1918-1920.

The election of the Parliament chairman, his one deputy, two secretary deputies were included to the agenda of the meeting of the Parliament on December 29 was included. The guest participants to this meeting were the board of delegation from Poland.

According to the Code of the Parliament, the chairman of the legislative organ was to be elected in the secret way on the basis of the rule which consisted of putting white and black balls into the box. M.Rasulzadeh again put forward A. Topchubashov as a candidate and nobody openly objected to it. In the result of voting, there were 67 white ball to his favour and 8 black balls against him. And so he was again elected the chairman of the Parliament. With 48 votes Hassan bey Agayev was confirmed to the position of the first deputy of the chairman. Though Aslan bey Safikurdskiy and Sultan Mejid Ganizadeh were elected deputy-secretaries but their candidatures were brought back by parties they were representing. It was necessary to mention that in the process of voting, fractions of «Socialist», «İttihad», «Ahrar» parties did not take a part. In order to complete the staff of the Supreme Board there was a voting again on January 12. S.M.Ganizadeh was proposed to the position of the first deputy of the chairman, Mehdi bey Hajin-

Şura İrəvan quberniyasının xeyli hissəsinin və İrəvan şəhərini ermənilərə vermək təşəbbüsü ilə çıxış etməsi, tələsik, hərtərəfli düşünülmüş diplomatik qərar olmamışdır. Doğrudur ki, o dövrdə Bakı şəhərinin paytaxt olması problemi olmuşdur. Müstəqillik elan olunan vaxt Bakı bolşevik-erməni qüvvələrinin nəzarətində olan Bakı Sovetinin tabeçiliyində olmuşdur. Bu qüvvələrin mövcudluğu Bakını, Dərbəndin taleyinə oxşar vəziyyətlə üz-üzə qoya bilərdi. Azərbaycan Milli Şurası İrəvanı paytaxt elan edib hökuməti orada təşkil edə bilərdi. Xüsusi hökumət binası belə olmayan hökumət, qardaş Türkiyə qoşunlarının köməyi ilə Bakını azad edib, sentyabrın 15-də Bakıya köçmüşdülər. Ermənistan Cümhuriyyətinə isə ən yaxşı halda Aleksandropolda (Gümrü) müvəqqəti paytaxt yaradılmasını güzəşt etmək olardı. Hal-hazırda İrəvan müsəlman mühacirət hökuməti təşkil edilməli və keçmiş hüquqi sənədlərə istinad etməklə fəaliyyət qurmalıdır».

Azərbaycan parlamenti 1919-cu ilin sonlarında yeni hökumətin tərkibinə etimad göstərməklə yanaşı bir neçə iqtisadi maliyyə xarakterli qanun qəbul etmişdir. Bunlara Qarabağ əyaləti əhalisinə xidmət edəcək «Gəncə quberniyası Şuşa qəzasının Ağam kəndində təsis olunan xəzinədarlıq haqqında», «Müharibə dövrünün tələblərinə müvafiq olaraq daşınmaz əmlaka alınan vergi və rüsumlara dair», «Bakı quberniyasının Balaxanı və Sabunçu ərazilərində vergi polisinin təsis olunması haqqında», «Azərbaycan gömrükxana idarələrində dəftərxana vergisinin miqdarının artırılması haqqında» qanunları misal gətirmək olar.

Parlamentin Rəyasət Heyətinin və komissiyalarının yeni tərkibinin müəyyən edilməsi təcrübəsi 1918-1920-ci illər AXC dövründə, yeni hökumətlərin təsdiq edilməsindən sonra ənənəyə çevrilmişdi.

Parlamentin dekabrın 29-da keçirilən iclasının gündəliyinə Məclisi-Məbusanun sədri, onun bir müavini, iki katib müavi-

skiy və Bəyram Niyazi Kichikhanov təqdim edilmişdi. S.M.Ganizadəh seçilmişdi. S.M.Ganizadəh 42 ağ və 14 qara səs, B.N.Kichikhanov 54 ağ və 2 qara səs, M.Hajinskiy isə 54 ağ və 1 qara səs almışdı və hamısı seçilmişdi.

At the end of 1919 and at the beginning of 1920, the issue of creation of the parliament revision commission and defining of its composition ever more strengthened the intense relations between fractions. The revision commission demanded to conduct inspections not only in the governmental managements, but also in economic property issues of the Parliament itself as well, as automobiles bought for parliament and other stuff needed inspection. The head quarter of the Parliament trying to achieve the consensus among fractions and proposed to act taking realities into account.

On January 5, 1920 after long discussions at the meeting, two proposals entered to the head quarter of the Parliament. According to the first of them the commission was to be consisted of 8 persons and according to the other one, the revision commission was to be composed so that each person would represent one fraction. The first proposal was brought to the voting and accepted with votes of majority. Though «Socialists», «İttihad»ians and ehrarians demanded, according to the article 161 of the Parliament Code it was prohibited to vote on the second proposal when the first one had already been accepted. Thus, to the content of the commission Nariman Narimanbekov, Rzah bek Agabekov, Asadulla Akhmedov, Mammedrza aga Vekilov (from «Musavat» party and neutrals), Aslan bey Safikurdskiy, («Socialist»), Gara bey Garabeyov («İttihad»), and Aslan bey Gardashov («Ehrrar») were elected. Expressing their negative relation to the refusal of the voting the second proposal «Socialists»,

nin seçilməsi daxil edilmişdi. Bu iclasa Azərbaycanda qonaq olan Lehistan (Polşa) nümayəndə heyəti də gəlmişdir.

Parlament «nakazı»na müvafiq olaraq qanunverici orqanın sədri gizli səsvermə ilə ağ və qara şarların qutuya atılması qaydası əsasında seçilməsi idi. M.Rəsulzadə yenə də Ə.Topçubaşovun namizədliyini irəli sürür və buna açıq etiraz edən olmur. Nəticədə Əlmərdan bəy Topçubaşov lehinə 67 ağ şar, əleyhinə isə 8 qara şar sayılmaqla yenidən parlament sədri seçilir. Sədrin birinci müavini postuna 48 səsle Həsən bəy Ağayev təsdiq edilir. Aslan bəy Səfikürdski və Sultan Məcid Qənizadə katib müavin vəzifələrinə seçilsələr də öz partiyaları tərəfindən namizadlıqları geri götürüldü. Qeyd etmək lazımdır ki, H.Ağayevin birinci müavin seçilməsində «Sosialist», «İttihad» və «Əhrrar» fraksiyaları iştirak etmədilər. Parlament yanvarın 12-də Rəyasət Heyətinin formalaşmasını başa çatdırmaq üçün yenidən seçkilər keçirdi. S.M.Qənizadənin namizədliyi sədrin birinci müavini, Mehdi bəy Hacinski və Bayram Niyazi Kiçixanov parlament katibi postlarına irəli sürüldülər. Gizli səsvermə ilə keçirilən seçkidə S.M.Qənizadə 42 ağ, 14 qara şar, B.N.Kiçixanov 54 ağ, 2 qara şar, M.Hacinski isə 54 ağ və 1 qara şar olmaqla müvafiq vəzifələrə seçildilər.

1919-cu ilin sonu, 1920-ci ilin əvvəllərində parlamentin təftiş komissiyasının yaradılması və onun tərkibinin müəyyən edilməsi haqqında məsələ fraksiyalar arasında kəskin mübarizəni bir qədər də kəskinləşdirdi. Təftiş komissiyası təkcə dövlət idarələrində deyil, parlamentin təsərrüfat-ləvazimat işlərində də yoxlamaların aparılmasını, parlament üçün alınmış avtomobillərin və s. xərclərin təftiş edilməsini tələb edirdi. Sosialistlər, parlament rəhbərliyini yalnız faytonlardan istifadə etmələri təklifini irəli sürürdülər. Demokratik prinsiplərdən çıxış edən parlament rəhbərliyi fraksiyalar arasında konsensusa nail olmağa və

«İttihad» and əhrrar fractions took back their representations.

The first law draft which was accepted by the Jumhuriyyet's Parliament of Azerbaijan in 1920 was the document «About distribution of 21 million ruble for needs of refugees». M.Vekilov, informing about refugees coming to Azerbaijan for shelter, announced that their number exceeded 300 thousand men. According to his words, the part of refugees were those men whose cattles, property and house were robbed and other refugees were careful, thinking vice to leave their own houses and economy themselves, being frightened by possible murders and robberies. Bolshevik A.S.Garayev stated that it was impossible to solve problems of refugees by such law projects. He expressed his consideration that it was impossible to improve the situation by the distribution of money. The parliament and the government were to solve Armenian-Moslem question. A.Kazimzadeh from the «Musavat» fraction and others spoke and advised bolsheviks to put forward concrete proposals and projects of laws: «Bolsheviks was also to know that this law is not only for refugees from Zangezur and Armenia but bolshevik disorders, wars, including March massacre as well. So, during March massive homicides of the Bolshevik power in Shamakhi and robberies in other places brought to the complete destruction of whole villages. Some time ago refugees came by horses and carts but now by railway carriages. Only from Gazakh and Borchali there were 160 thousand refugees. Members of parliament announced that not only from governmental budget but also by the close help of other charity organizations supports must be made to them.»

Working in the condition of the internal and international intensity, the parliament gathered on January 14, 1920 with the special holiday spirit to its meeting number 117 and officially celebrated the event con-

mövcud reallıqlardan çıxış etməyi təklif edirdi.

1920-ci il yanvarın 5-də keçirilən iclasda uzun müzakirələrdən sonra, parlament sədrliyinə iki təklif daxil olur. Birinci təklifə görə, komissiya mütənəşib üsul ilə 8 nəfərdən ibarət, ikinci təklifə görə isə, hər fraksiyadan bir nəfər nümayəndə olmaqla təftiş komissiyasının yaradılması nəzərdə tutulurdu. Birinci təklif səsverməyə çıxarılır və əksəriyyət səsə qəbul edilir. Sosialistlər, ittihadçılar və əhrarçılar ikinci təklifi səsverməyə çıxarılmasını tələb etsələr də «parlament nakazı»nın 161-ci maddəsinə görə, birinci təklif qəbul olunduğu halda 2-ci təklifin səsverməyə çıxarılması istisna edilirdi. Beləliklə, gərgin mübahisəyə səbəb olan təftiş komissiyasının tərkibinə Nəriman Nərimanbəyov, Rza bəy Ağabəyov, Əsədulla Əhmədov, Məmmədrza ağa Vəkilov (bunlar «Müsavat» və bitərəflər fraksiyasında idilər), Aslan bəy Səfikürdski («Sosialist»), Qara bəy Qarabəyov («İttihad») və Aslan bəy Qardaşov («Əhrar») seçilir. İkinci təklifin səsə qoyulmamasına etiraz olaraq sosialistlər, ittihadçılar və əhrar fraksiyaları namizədliklərini geri götürdülər.

Azərbaycan Cümhuriyyəti parlamenti 1920-ci ildə qəbul etdiyi ilk qanun layihəsi «Qaçqınların ehtiyaclarının ödənilməsi məqsədilə 21 milyon rublun ayrılması haqqında» sənəd olmuşdur. Azərbaycana pənah gətirmiş qaçqınlar barədə məlumat verən M.Vəkilov artıq onların sayının 300 min nəfəri keçdiyini bildirdi. Onun sözlərinə görə, qaçqınların bir qismi mal-mülkləri və əmlakları talan edilib tamamilə əlsiz-ayaqsız qalanlar, digər qismi isə baş verə biləcək qarət və talanlardan qorxaraq öz evlərini tərk edənlərdən ibarət olmuşdur. Bolşevik Ə. Qarayev bu kimi qanun layihələri ilə qaçqın məsələsini həll etməyin mümkün olmadığını bildirmişdi. Onun sözlərinə görə, pul buraxmaqla qaçqınların vəziyyətini düzəltmək olmaz. Parlament və hökumət erməni-müsəlman məsələsi-

cerning the Paris peace conference of the leading states of the world, where Antanta de-facto recognized the Azerbaijan Peoples Cumhuriyyet. Though the meeting was appointed to the noon but since 10:00 a.m. the building of the parliament was densely surrounded by the population. Before the parliament residence and everywhere from Velico-knyazskiy street till the building of the city municipal management along the whole street there were banners, the front balconies of buildings were decorated with expensive carpets. The brass band included to the composition of the guard of the parliament performed marches without any break, the meeting hall, lobbies were decorated with nice carpets, palms were put in lines in corridors and there was a spirit of holiday everywhere. In lodgings of parliament the invited diplomatic representatives were sitting, colonel Stoks from the British military mission, Georgian, Estonian, Polish delegation and guests from other states were participated.

Conducting the mission of the chairman, H.Agayev opened the historical meeting and gave the word to the Minister of Foreign Affairs F.Khoyskiy. The Minister of Foreign Affairs raised to the chair for speeches and announced that the Azerbaijan people declared its independency on May 28, 1918. We could prove to the whole world that we were not only able to declare our sovereignty, but also the fact that we were worthy to it. The Azerbaijan nation proved to the Europe during this one and half year that it could live independent and be managed by itself.

Turning to parliament representatives, F.Khoyskiy informed that this news they initially reached from Tiflis: «Our Georgian representative sent us the telegram that the English representative came to our Tiflis representations office and gave the message that the Lord Kerson proposed to the representatives of the Peace Conference to

ni həll etməlidir. «Müsavət» fraksiyasında A.Kazımzadə və başqaları çıxış edərək bolşeviklərə konkret təklif və qanun layihələri irəli sürməyi təklif etdilər: «Bolşeviklər onu da bilməlidirlər ki, bu qanun təkcə Zəngəzur və Ermanistandan olan qaçqınlar üçün deyil, bolşevik hərə-mərcliyi, müharibələr, o cümlədən mart soyqırımına da aiddir. Belə ki, mart soyqırımı zamanı bolşevik hakimiyyəti Şamaxı və s. yerlərdə törətdikləri talanlarda bir çox kəndlər tamamilə dağıdılmışdır. Qaçqınlar əvvəllər at və arabalarla, indi isə vaqonlarla gəlirlər. Təkcə Qazax və Borçalıda 160 min qaçqın var». Parlament üzvləri qaçqınlara təkcə dövlət hesabına deyil, milli və başqa xeyriyyə təşkilatlarının yaxından köməyi ilə yardımlar edilməli olduğunu bildirdilər».

1920-ci ilin əvvəllərində gərgin daxili və beynəlxalq şəraitdə işləyən parlament yanvarın 14-də 117-ci iclasına yüksək bayram əhval-ruhiyyəsi ilə toplaşaraq Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Paris sülh konfransında, böyük dövlətlər, xüsusilə Antanta tərəfindən de-fakto tanınmasını təntənəli surətdə qeyd etdi. İclas gündüz saat 12-yə təyin olunsa da, hələ saat 10-dan parlament binası önündə toplaşan əhali tərəfindən parlament əhatəyə alınmışdı. Parlamentin qabağmdan, Velikoknyajskidən başlayaraq şəhər Dumasının binasına qədər olan bütün küçə boyu bayraqlar asılmış, binaların eyvanları çeşidli, bahalı xalça-xalılarla bəzədilmişdi. Parlament mühafizəsinin tərkibinə daxil olan nəfəsli orkestr fasiləsiz milli marşlar ifa edir, iclas zalı, kullu- arlar bahalı xalçalarla bəzədilərək, milli bayraqlara bürünmüş, dəhlizlərə palmar düzölmüş, hər yerdə bayram əhvalı yaşanırdı. Parlament lojalarında bayram tədbirlərinə dəvət olunmuş diplomatik nümayəndələr, İngiltərə hərbi missiyasından polkovnik Stoks, həmçinin Gürcüstan, Estoniya, Polşa və digər dövlətlərdən olan nümayəndələr aylaşmışdılar.

recognize the independence of Azerbaijan and Georgia and to accept this proposal all together. It happened on January 11. This news is the great holiday for us. It is not the great holiday only for us, but for all Islamic nations and all turkik world.»

Congratulating the whole nation on behalf of the Parliament and the government, F.Khoyskiy told that he felt himself happy and considered the great honor to himself once with declaration of the independence as a head of the government and now the news about its confirmation with a great pride.

The parliament chairman Hassan bey Ağayev said that he desired to congratulate the nation on his own behalf: «In the period over 19 and half month dew to the joint effort, the European countries recognized the sovereignty which we always wished. If we did not know ourselves, nobody could know us. As we tried hardly inside the country, our delegations sent abroad under the leadership of chief A.Topchubashov honorably represented us. Victims for independence that other nations gives for a century we gave during one year. For the price of their lives we got our independence. Our destroyed towns and villages are witnessing to that.» The parliament chairmen proposed everybody to stand up as a respect to the souls of killed people in the struggle for the freedom with a minutal silence.

On the occasion of the recognition of the independence of the Azerbaijan, the representative of the Krim parliament Shafiq Kasprinskiy, the chairman of the Moslemic National Board N.Narimanov, the head of the legislative commission of the Turkistan Parliament A.Jugayev, the chairman of the Baku Municipal Board G.Gasimzadah, the chairman of the Union of the Caucasus Germans Y.Terster, Polish representative O.Ostrovskiy, the Council of the Norway I.Gorskiy, the chief of Ganja Municipal Board A.Khasmammedov, the political rep-

Parlamentə sədrlik edən H.Ağayev tarixi iclası açaraq, ilk sözü xarici işlər naziri F.X.Xoyskiyə verir. Xitabət kürsüsünə qalxan xarici işlər naziri parlamentarilərə bildirdi ki, 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan xalqı öz müstəqilliyini elan etdi: «Biz bütün dünyaya təkcə müstəqilliyi elan etmək yox, həm də buna layiq olduğumuzu sübut edə bildik. Düz bir il yarım ərzində Azərbaycan xalqı Avropaya sübut etdi ki, o müstəqil yaşaya bilər».

Parlament deputatlarına müraciət edən F.X.Xoyski bu xəbəri ilk dəfə Tiflisdən aldığı kimi bildirdi: «Gürcüstanda olan nümayəndəmiz bizə belə bir teleqram göndərmişdir ki, ingilis nümayəndəsi Tiflisdəki diplomatik nümayəndəliyimizə gələrək belə bir məlumat vermişdir ki, Lord Kerson sülh konfransı nümayəndələrinə təklif etmişdir ki, Azərbaycan və Gürcüstanın istiqlaliyyəti tanınsın və bu təklif həmişə qəbul edilmişdir. Bu yanvar ayının 11-də olmuşdur. Bu xəbər bizim üçün böyük bayramdır. Bu bayram təkcə bizim üçün deyil, islam xalqları və ümumtürk dünyası üçün böyük bayramdır».

F.X.Xoyski bütün xalqı və parlamenti hökumət adından təbrik edərək özünü xoşbəxt hesab etdiyini, istiqlaliyyətimizi elan edən zaman da hökumətə başçılıq etdiyini və indi də onun təsdiq edilməsi xəbərinin elan edilməsini də iftixarla çatdırmaq şərəfinə nail olduğunu bildirdi.

Parlament sədri Həsən bəy Ağayev də öz adından bütün xalqı təbrik etmək istədiyini bildirdi: «19 ay yarımından çox müddətdə birgə çəkilmiş zəhmət sayəsində Avropa ölkələri arzu etdiyimiz istiqlal tanıdılar. Biz özümüzü tanımasaydıq, bizi tanımazdılar. Daxildə çalışdıığımız kimi, xaricə göndərdiyimiz nümayəndə heyəti, sədrimiz Ə.Topçubaşovun rəhbərliyi ilə bizi layiqincə təmsil etdilər. İstiqlal uğrunda başqa millətlərin 100 illər içərisində verdikləri qurbanları biz bir il içərisində verdik. Onların şəhidliyi ilə biz hürriyət əldə

representative of Poland V.Tolitskiy, the minister of Foreign Affairs of the Armenian republic A.Gyulkhandarov, the political representative of Ukraine V.Tishkevich and others' congratulations telegrams were read.

In the ceremonial meeting of the Parliament, representatives from fractions also made their speeches and shared with their congratulations. M.A.Rasulzade turned to the Parliament and announced that this day was the day of victory of the Azerbaijan people: «Our nation could freely breathe now. A year and half ago when we raised our three colored banner in horror and with a trembling hand we hoped that once raised banner will never fall down. Today banners in hands of happy people shows to the world that indeed once raised banner will never fall down».

From «İttihad» fraction Bahram bey Vəzirov, from «Ehrrar» fraction Mukhtar Efendizadə congratulated the Azerbaijan nation on the occasion of the holiday. Orators noted that the Azerbaijan nation was worthy to the sovereignty.

The «Socialist» fraction again expressed its aggressive position by saying that the recognition of the independence of the republic only now was not with the own will of foreign countries. According to the opinion of Bolsheviks, Antanta states, once giving their weapons to Kolchak, Yudenich, Denikin understood, that their policy was mistaken. In the result, these weapons became in the hand of V.I.Lenin. After the captivity of Colchak and becoming to be in the hand of Lenin, foreigners understood that the path they took for movement is wrong and found themselves before the necessity of recognizing the independence of Azerbaijan.

Out of representatives of the Parliament on nations of minority polishman Vonsevich, from jews Gokhman and from Georgians Bagradze congratulated the Azerbaijan people.

etdik. Xarabazara dönmüş şəhərlərimiz və köylərimiz buna şahiddir». Parlament sədri istiqlal uğrunda şəhid olanların ruhlarına ehtiram olaraq ayağa qalxmağı təklif edir.

Azərbaycanın müstəqilliyinin tanınması münasibəti ilə parlamentdə Kırım Milli parlamentinin deputatı Şəfiqə xanım Kasprinski, Gürcüstan Müsəlmanları Milli Şurasının sədri N.Nərimanov, Türkiyənin Məclisi-Müəssisənin komitə sədri A.Çuqayev, Bakı Bələdiyyə Şurası sədri Q.Qasımzadə, Qafqaz almanları ittifaqının sədri Y.Terster, Lehistan (Polşa) nümayəndəsi O.Ostrovski, Qafqazdakı Norveç konsulu İ.Qorski, Gəncə bələdiyyəsinin sədri Ə.Xasməmmədov, Lehistan Cümhuriyyətinin siyasi nümayəndəsi V.Tolitski, Ermənistan Cümhuriyyətinin xarici işlər naziri A.Gülxandarov, Ukraynanın siyasi nümayəndəsi V.Tişkevir və başqalarının təbrik teleqramları oxundu.

Parlamentin təntənəli iclasında fraksiyalardan olan deputatlar da çıxış edərək bayram təbriklərini söylədilər. M.Ə.Rəsulzadə parlamente müraciət edərək bu gün Azərbaycan xalqının qələbə günü olduğunu bildirdi: «Xalqımız artıq rahat nəfəs ala bilər. Bir il yarım bundan əvvəl biz qorxu içində üç rəngli bayrağı titrək əllərimizdə yüksəltdiyimiz zamanda ümid bəsləyirdik ki, bir dəfə yüksələn bayraq bir daha enməz. Bu gün Bakı küçələrində şadlıq edən xalqın əllərində tutduqları bayraq bütün dünyaya göstərir ki, bir dəfə yüksələn Azərbaycan bayrağı bir daha aşağı enməz».

«İttihad» fraksiyasından Bəhram bəy Vəzirov, «Əhrar» fraksiyasından Muxtar Əfəndizadə bayram münasibəti ilə parlamenti və Azərbaycan xalqını təbrik etdilər. Çıxış edənlər Azərbaycan xalqının istiqlala layiq olduğunu qeyd etdilər.

«Sosialist» fraksiyası müstəqilliyin indi tanınmasını heç də xarici dövlətlərin istəyi ilə olmadığını söyləməklə yenə də öz qərəzli mövqelərini bürüzə verdilər.

In the ceremonial meeting of the Parliament the minister of legislation Kh.Khasmamedov informed that the Azerbaijan government gave the task to him to prepare the law project on the announcement of the general amnesty on the occasion of recognition of the Azerbaijan Jumahuriyyet by the Antanta states and soon the project would be given to the discussion of the parliament.

The chairmen of the Parliament declared about the military parade on the Seaside Square at 2 o'clock and announced the meeting closed.

The head of the delegation of Jumahuriyyet A.Topchubashov, having the extreme role in the recognition of the Azerbaijan Peoples Republic, avoided great difficulties in getting visa to Paris and could reach France only in the mid of June of 1919. On November 1, 1919 in Paris the agreement was signed between the Azerbaijan and Iran about the recognition of the Azerbaijan Jumahuriyyet and the agreement was reached to established the diplomatic relations. In the letter sent to the President of France Klemanso, the delegation of Azerbaijan and other states requested from the Supreme Board of Allied States to solve two important questions: recognition of Republics as independent states and rendering the financial, economic and other kinds of assistances to the them from the side of big states were proposed. As coming to the power of bolsheviks in Russia brought to the corruption of the idea of «single and undivided Russia», now it became actual to recognized the sovereignty of Azerbaijan and Georgian republics. By the proposal of the minister of foreign affairs of the Great Britain lord Kerzon the Supreme Board of Allied States accepted the decision about de-facto recognition of Azerbaijan and Georgian republics. On January 15 the minister of foreign affairs of the France received A.Topchubashov and M.Maharramov

Bolşeviklərin fikrinə, Antanta qüvvələri öz silahlarını Kolçaka, Yudenişə, Denikinə verəndə anladılar ki, səhv siyasət yürüdürlər. Nəticədə, bu silahlar VI Leninin əlinə keçdi. Lenin Kolçakı əsir alandan sonra xaricilər anladılar ki, getdikləri yol yanlışdır və məcbur olub Azərbaycanın istiqlalını tanıdılar.

Parlamentin azlıqda qalan millətlərin nümayəndələrindən polyak Vonseviç, yəhudilərdən Qoxman və gürcülər tərəfindən Baqradze Azərbaycan xalqını təbrik etdilər.

Parlamentin təntənəli iclasında ədliyyə naziri X.Xasməmmədov hökumət adından Azərbaycan Cümhuriyyətinin Antanta dövlətləri tərəfindən tanınması münasibəti ilə ümumi əfv elan olunması haqqında qanun layihəsi hazırlanmasının ona həvalə olunduğunu və tezliklə layihənin parlamentin müzakirəsinə təqdim ediləcəyini bildirdi.

Parlamentin sədri saat 2-də Dənizkənarı meydanda hərbi parad keçiriləcəyini elan etməklə təntənəli bayram iclasını bağlı elan etdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin dövlət müstəqilliyinin tanınmasında misilsiz xidmətlər göstərmiş nümayəndə heyətinin başçısı Ə.Topçubaşov Parisə getməyə viza almaq üçün böyük çətinliklərlə qarşılaşmış, yalnız 1919-cu ilin mayın ortalarında Fransaya gəlib çata bilmişdi. Nümayəndə heyətinin üzvü Əhməd bəy Ağayev Antantaya qarşı çıxışlarda günahlandırılaraq İstanbulda həbs edilmişdi. Əlimərdan bəy Topçubaşovun xidmətlərindən biri də İran dövlətinin Azərbaycan Cümhuriyyətinə qarşı ərazi iddialarından əl çəkməyə məcbur edilməsi olmuşdur. 1919-cu il noyabrın 1-də Parisdə Azərbaycanla İran arasında Azərbaycan Cümhuriyyətinin müstəqilliyinin tanınması haqqında müqavilə bağlandı və diplomatik münasibətlər haqqında razılıq əldə edildi. Fransa prezidenti Klemansoya göndərilən məktubda

from Azerbaijan side and I.Sereteli and Z.Avalov from Georgian side on this occasion and handed the official decision of the conference to A.Topchubashov. The Supreme Board of Versal Conference was discussing the question of sending their military experts for making the military help to both states. A.Topchubashov proposed to alliance to use the UK's navy dislocated at Enzeli for increasing the defense ability of Baku.

The result of the lucky diplomatic activity of the delegation headed by A.Topchubashov was evaluated as the recognition of the Azerbaijan Jumhuriyyet from the political point of view. Namely owe to his efforts in spring of 1920, Azerbaijan began to enter the international relations system.

On the agenda of the parliament meeting, conducted after the celebration of the recognition of the independence, there were some legislative projects but together with them the internal situation of the country and the situation outside of it were discussed with heated emotions. After the fell of Denikin, bolsheviks becoming very active since December of the previous year, the aggression of Armenians to Karabagh and Zangezur, new possible hazards from the side of the Soviet Russia, difficulties in exportation of the oil were rather difficult factors influencing to the work of the parliament. In the meeting, held on January 15, representative of the «Socialist» party informed that the population was worried by issues described in the telegram, sent to the name of the minister of foreign affairs of the Jumhuriyyet F.Khoyskiy. «Socialists» proposed to the minister of foreign affairs and the government to take them to their responsibility by taking into account the opinion of the population as well. According to their consideration no information was either in the hand of fractions, or in the Parliament.

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Azərbaycan nümayəndə heyəti və digər müstəqilliklərini elan etmiş dövlətlər Ali Şura tərəfindən iki mühüm məsələnin həll edilməsini: Respublikaların müstəqil dövlət kimi tanınmalarını və bu dövlətlərə maliyyə, iqtisadi və digər məsələlərdə kömək edilməsi təklifi edilirdi. Rusiyada bolşeviklərin üstünlük əldə etmələri «Vahid və bölünməz Rusiya» ideyasının öz əhəmiyyətini itirdiyinə görə, Azərbaycan və Gürcüstan Cümhuriyyətlərinin istiqlaliyyətlərinin tanınması aktualıq kəsb edirdi. İngiltərə xarici işlər naziri lord Kerzonun təklifi ilə müttəfiqlərin Ali Şurası Azərbaycan və Gürcüstan hökumətlərini de-fakto tanıdıqları haqqında qərar qəbul etdilər. Yanvarın 15-də Fransa xarici işlər naziri Azərbaycan tərəfindən Ə.Topçubaşov və M.Məhərrəmovu, Gürcüstan tərəfdən İ.Sereteli və Z.Avalovu bu münasibətlə qəbul edərək konfransın rəsmi qərarını Ə.Topçubaşova təqdim edir. Versal Ali Şurası hərbi ekspertləri hər iki dövlətə hərbi yardım edilməsini müzakirə edir. Ə.Topçubaşov müttəfiqlərə İngiltərənin Ənzəlidəki hərbi donanmasından istifadə etməklə Bakının müdafiə qabiliyyətinin artırılmasını təklif etdi.

Ə.Topçubaşovun rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyətinin uğurlu diplomatik fəaliyyəti Azərbaycan Cümhuriyyətinin siyasi cəhətdən tanınmasının nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir. Məhz onun səyləri ilə artıq 1920-ci ilin yazında Azərbaycan beynəlxalq əlaqələr sisteminə daxil olmağa başlamışdı.

Azərbaycan Cümhuriyyətinin istiqlalının tanınmasından sonra keçirilən parlament iclasında gündəlikdəki qanun layihələri ilə yanaşı ölkənin daxilində və xaricində baş verən siyasi vəziyyət də qızğın müzakirə edilirdi. Denikinın məğlubiyyətindən sonra, hələ ötən ilin dekabrından fəallaşan bolşeviklər, Qarabağ və Zəngəzurdə erməni təcavüzü, Sovet Rusiyası tərəfindən yarana biləcək yeni təhlükə, neft

On January 22 Hassan bey Agayev having the tremendous labor in becoming of the Azerbaijan Legislative Board into the Parliament in the short period of time, in organization of the political struggle and temporarily fulfilling the function of the chairman of the Parliament turned to representatives with the application of resignation. Reminding his own activity as the chairman at meetings of parliament continuously during 13 month, H.Agayev expressed his desire to leave his job from the very day and demonstrated the sample of the culture of the resignation which found its proper way of realization during the existence of the APJ.

At the parliament meeting number 121, held on February 02, 1920, the «Musavat» fraction recommended the representation of M.Y.Jafarov to the position of the chairman of the Parliament. Representatives put forward the candidatures of M.A.Rasulzadeh, A.Amirjanov, A.Garayev and Krachenko in the alternative way. But as far as the shown representatives had put back their candidatureship, the proposal about M.Y.Jafarov was put into the secret voting for the position of the chairman to the Parliament and it was confirmed that he gained 47 white balls against 5 black ones while elections.

On February 05 the parliament meeting was held with the chairmanship of the M.Y.Jafarov. At that meeting the project of laws of re-election of new members to Parliament commissions, excise-duties applied to the oil products, fishing, custom tariffs, about import-export and other issues were discussed.

The Parliament Board brought to the discussion the project of the declaration of the general amnesty, prepared on the occasion of the recognition of the Azerbaijan Republic on January 14, 1920. After the information of S.Rustambeily about the law of general forgiving, the minister of legislation

ixracındakı çətinliklər ciddi amillər olmaqla parlamentin işinə öz təsirini göstərirdi. Yanvarın 15-də keçirilən iclasda «Sosialist» fraksiyasından A.Səfkürdski Rusiya Şura hökumətindən, Azərbaycan Cümhuriyyəti xarici işlər naziri F.Xoyskinin adına gəlmiş teleqramdakı məsələlərin əhalini narahat etdiyini bildirdi. Sosialistlər bu məsələni xarici işlər naziri və hökumətin öz üzərinə götürmələrini və eyni zamanda əhalinin də rəyini nəzərə almağı təklif etdilər. Onların fikrinə, baş vermiş hadisələr barədə nə fraksiyalara nə də ki, parlamentə heç bir məlumat verilməmişdir.

Azərbaycan Məclisi-Məbusanın qısa müddətdə demokratik parlamentə çevrilməsində, siyasi mübarizənin təşkilində, fraksiyalara bərabər şəraitin yaradılmasında böyük əmək sərf etmiş parlament sədri vəzifəsini icra edən, birinci müavin Həsən bəy Ağayev yanvarın 22-də istefa arızəsi ilə deputatlara müraciət etdi. 13 ay parlament iclaslarına sədrlik etdiyini deyən H.Ağayev bu gündən istefa verdiyini elan etməklə AXC dövründə təşəkkül tapmış istefa mədəniyyəti təcrübəsindən çıxış etdi.

1920-ci ilin fevralın 2-də keçirilən Məclisi-Məbusanın 121-ci iclasında «Müsavat» fraksiyası M.Y.Cəfərovun namizədliyini parlament sədrliyinə irəli sürdü. Deputatlar alternativ qaydada parlament sədrliyinə, həmçinin M.Ə.Rəsulzadənin, Ə.Əmircanovun, Ə.Qarayevin və V.Kraçenkonun namizədliyini göstərdilər. Lakin göstərilən deputatlar öz namizədliklərini geri götürdükələrindən gizli səsvermə yolu ilə M.Y.Cəfərovun parlament sədrliyinə namizədliyi səsə qoyulur və 47 ağışar lehinə, 5 qara şar əleyhinə olmaqla təsdiq edilir.

M.Y.Cəfərovun sədrliyi ilə fevralın 5-də parlamentin iclası keçirilir. İclasda parlament komissiyalarına yeni üzvlərin seçilməsi, neft məhsullarına tətbiq edilən akzislər, balıq ovu, gömrük tarifləri, mədaxil və məxaric haqqında və s. qanun layihələri müzakirə olunur.

Kh.Khasmamedov, then from representatives U.Jamalov, I.Abilov, S.Vonsevich and A.Garayev spoke and proposed to confirm the law project, coming out from principles of humanism. Thus, on February 09, 1920 on the occasion of the recognition of the Azerbaijan state independence by the allied states, the Parliament announced the general forgiveness. The law consisted of three parts. According to this law side by side with the other crime committers, crimes of Armenians and bolsheviks in the massacres of March 1918, also those who realized the violations against Moslems, inhabited in the Transcaucasus since the times of beginning the war in Europe traced by the extreme commission created by the government, including the robbings of populations' properties and other crime makers were covered by this forgiveness.

Officially the Forgiveness Law of February 09, 1920 was called «Indulgences made for population on the occasion of the recognition of the independence of Azerbaijan in the international community». Such a title to the law was connected with the fact that besides crime makers, those who could not pay his taxes and other compulsory payments were also considered by the law. In the first part of the law such heavy crimes were forgiven as betrayal to the state. Those who were sentenced to the penal servitude were free from half of the period of punishment, and those who were sentenced to the whole life penal servitude were to be in the prison for only 12 years.

In the second part of the Law About the Forgiveness concerned to the military crimes happened in the result of breaking demands of the military codex. In the third part of the General Forgiveness Law the application of the indulgence was confirmed to those who did not pay their taxes. The Azerbaijan Jumhuriyyet did not take to itself the responsibility of all crimes committed before May 28, 1918.

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Azərbaycan Məclisi-Məbusanı, müttəfiq dövlətlər tərəfindən Azərbaycan Cümhuriyyətinin tanınması münasibəti ilə ümumi əfv elan olunması haqqında 1920-ci il 14 yanvar tarixində hazırlanmış qanun layihəsini müzakirəyə çıxardı. Ümumi əfv qanunu haqqında S.Rüstəmbaylı məlumat verdikdən sonra, ədliyyə naziri X.Xasmməmmədov, deputatlardan - Q.Camalov, İ.Əbilov, S.Vonseviç və Ə.Qarayev çıxış edərək humanizm prinsiplərindən irəli gələn qanun layihəsini təsdiq olunmasını irəli sürdülər. Beləliklə, parlament 1920-ci il fevralın 9-da müttəfiq dövlətlər tərəfindən Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin tanınması münasibəti ilə ümumi əfv elan etdi. Qanun üç hissədən ibarət olmuşdur. Qanuna görə, digər cinayətlərlə yanaşı, ermənilərin və bolşeviklərin törətdikləri 1918-ci il mart soyqırımını cinayətləri, həmçinin hökumət tərəfindən yaradılmış fəvqəladə istintaq komissiyasının təhqiq etdiyi Avropa müharibəsinin başlanmasından bəri Zaqafqaziyada yaşayan müsəlmanlara qarşı törədilmiş zorakılıq, o cümlədən əmlaklarının qarət edilməsi və digər cinayətlərə görə də ümumi əfv verilir.

1920-ci ilin fevralın 9-da ümumi əfv qanunu rəsmi olaraq «Azərbaycanın müstəqilliyinin beynəlxalq aləmdə tanınması münasibəti ilə əhaliyə verilən güzəştlər» adlanırdı. Qanunun belə adlanması konkret cinayət əməlləri törətmiş iştirakçılarla yanaşı, məhkəmənin qərarı ilə müxtəlif vergi və ödəncləri verə bilməyən şəxslərə güzəştlər edilməsi ilə əlaqədar olmuşdur. Qanunun birinci hissəsində ümumi əfv dövlətə xəyanət kimi cinayətlərə şamil edilmirdi. 1918-ci il mayın 28-nə qədər katorqa işlərinə məhkum olunmuşlar və ya məhkumluğu olanların cəzalarının yarısı, müddətsiz katorqa işlərinə məhkum olunanların cəzaları isə 12 ilə qədər azaldılırdı.

Əfv qanununun ikinci hissəsi hərbi nizamnamənin tələblərinin pozulmasından irəli gələn bəzi cinayətlərə də şamil

The General Law of Forgiveness covered all foreigners living in the territory of the Azerbaijan Republic. The law was signed by the fulfiller of the responsibilities of the chairman M.Y.Jafarov, by new secretary B.Rzayev and the head of the chancellery M.Vekilov.

On February 12, 1920 the Parliament discussed the project of the law «About the distribution of 20 million rubles to needs of the Central Elections Committee for the elections to the Azerbaijan Board of Establishers» and confirmed it. A.Efendizadə considered it necessary to distribute means of money for the preparation of the bulletins, envelopes and other documents at some 18 regions for 1 million 300 thousand citizens out of 3 million population of Azerbaijan as state borders did not yet fully define. In accordance with the opinion of the Commission, in each region creation of some 35 election point was considered. At the same time there was no necessity to re-create new points of elections in towns as they were already existed in them. All together in towns and regions it was decided to have 1925 elections points.

During the discussion of the law project about the distribution of 20 million ruble means of money for the Central Election Committee for the election of Board of Establishers, representatives proposed to accelerate issues and to conduct elections till the spring. Fractions being in the opposition to the party of power blamed M.E.Rasulzadə in the slow temps of the activity and in inability of to do jobs. I.Rustambeyov from the «Musavat» party answered them saying that though M.E.Rasulzadə is the chief of the Commission but the Commission is general issue of all and all fractions are represented there with enough members. Therefore, not only «Musavat» but all parties were responsible in this matter.

edilirdi. Ümumi əfv qanununun üçüncü hissəsində bəzi vergi və ödənlərə görə güzəştlərin edilməsi təsbit edilirdi. Azərbaycan Cümhuriyyəti hökuməti 1918-ci il mayın 28-nə qədər törədilmiş cinayətlərin məsuliyyətini öz üzərinə götürmürdü.

Ümumi əfv qanunu Azərbaycan Cümhuriyyəti ərazisində yaşayan əcnəbilərə də şamil olmurdu. Qanun parlament sədrinin əvəzi M.Y.Cəfərov, yeni katibi B.Rzayev və dəftərxana müdiri M.Vəkilov tərəfindən imzalanmışdır.

1920-ci il fevralın 12-də parlament «Azərbaycan Müəssislər Məclisinə seçkilər üzrə Mərkəzi Seçki Komissiyasının sərəncamına 20 milyon rubl vəsait ayrılması haqqında» qanun layihəsini müzakirə edərək təsdiq etdi. Komissiyanın üzvü A.Əfəndizadə dövlət sərhədlərinin tam dəqiqləşdirilməməsi səbəbindən, hələlik 18 qəza üzrə Azərbaycanın 3 milyon əhalisindən 1 milyon 300 min nəfəri üçün hazırlanacaq sənədələr, bülletenlər, zərf və digər işlərin görülməsi üçün vəsait ayrılmasını zəruri hesab edirdi. Komissiyanın rəyinə görə, hər qəzada 35 seçki məntəqəsi yaradılması nəzərdə tutulurdu. Eyni zamanda Azərbaycan Cümhuriyyəti şəhərlərində seçki məntəqələri olduğundan onların yenidən yaradılmasına ehtiyac olmamışdır. Şəhər və qəzalarla birlikdə cəmi 1925 seçki məntəqəsinin fəaliyyət göstərəcəyi qərara alınmışdı.

Müəssislər Məclisinə seçkilər üzrə Mərkəzi Seçki Komissiyasına 20 milyon rubl vəsait ayrılması barədə qanun layihəsinin müzakirəsi zamanı deputatlar seçkinin yaza qədər keçirilməsi və işlərin sürətləndirilməsini təklif edirdilər. Hakim partiya müxalifətdə olan fraksiyaların nümayəndələri, Müəssislər Məclisinə seçkilər üzrə komissiyanın sədri M.Ə.Rəsulzadəni fəaliyyətsizlikdə, işlərin öhdəsindən gələ bilməməkdə günahlandırıdılar. «Musavat» fraksiyasından Ş.Rüstəmbəyov onlara cavab verərək bildirdi ki, komissiya sədri

Fraction «Ehrrar» added that the «Musavat» party is not blamed only for the elections commission but for unworthy jobs of the ministries of the internal affairs, commerce, education only the Parliament is responsible as well as for all these things «Musavat» party is also blamed.

Thus, parliament discussions showed that the state and government crisis was going to be deeper, and inter-fractions struggle was strengthening especially on the plain of all other parties disposing against «Musavat».

The aimed and unreconciled policy carried on by the block of «Hummat» and «Socialist» parties in the Parliament was the sign of the brutal plans being prepared by them for the nearest future. On February 11, 1920 the decision of creation of the Azerbaijan Communist party in the city of Baku was accepted and its members' preparation to the armed rebolt proved it. Instead of defending the independence of Azerbaijan on the international level, Bolsheviks used all chances to intense the political situation by all means.

The struggle among parliament fractions has raised to the new stage in the spring of 1920. Especially, the desire of the «Musavat» party to dismiss the member of his own party from the position of the minister of internal issues was met by the objection of the party of «İttihad». Strengthening of the struggle among «Ehrrar», «Socialists», non-party representatives, Moslem parties and other organizations were deepening the political crisis in the Parliament, as well as in the government. Sharpening of the contradiction inside the «Musavat» party, formation of the differentiation of views in issues of internal and external policy, the soft position of M.H.Hajinskiy in his relation to Bolsheviks and other questions brought to the strengthening of the influence of the «İttihad» party to the Parliament and to dictate its conditions to it. «İttihad» fraction

M.Ə.Rəsulzadə olsa da, komissiya ümumi-
dir və orada bütün fraksiyalar kifayət qə-
dər nümayəndə ilə təmsil olunublar. Ona
görə də, təkcə «Müsavat» deyil, bütün fir-
qələr bu işdə məsuliyyət daşıyırlar.

«Əhrar» fraksiyası da təkcə seçki ko-
missiyasına görə deyil, həmçinin daxili,
maliyyə, ticarət, maarif nazirliklərinin ya-
ritməz işlərinə görə parlamenti, bütün bu
işlərə görə isə «Müsavat» partiyasını təq-
sirləndirdi.

«İttihad» fraksiyasının nümayəndə-
si C.Ləmbəranskinin sözlərinə görə, son
4 ayda komissiyanın 9 iclas keçirməsinə
baxmayaraq onlar bu iclaslarda iştirak edə
bilməmişdirlər. İclasların keçirilmə vaxtı
barədə xəbər vermədiyinə görə, hakim
partiyayı tənqid edirdilər. Hacı Kərim Sa-
niyev «Hümmət» fraksiyası adından çıxış
edərək, seçki komissiyalarına müfəttişlərin
hələ də təyin edilməməsinə, torpaq məsələ-
sinin həll olunmamasına görə, hakim parti-
yayı günahlandırır.

Beləliklə, parlament müzakirələri
dövlət və hökumət böhranının dərinləşdi-
yini, fraksiyalararası mübarizənin, xüsusilə
də «Müsavat» fraksiyasına qarşı partiyaların
bloklaşmasının gücləndiyini göstərirdi.

Parlamentdə, «Hümmət» və «Sosia-
list» blokunun bəşməz və məqsədyönlü
siyasət aparmaları, onların yaxın gələcək
üçün hazırlamış olduqları məkrli planların-
dan xəbər verirdi. 1920-ci ilin fevralın 11-
də Bakı şəhərində Azərbaycan Kommunist
partiyasının yaradılması və onların silahlı
üsyana hazırlaşmaları haqqında qərarları
bunu sübut edirdi. Bolşeviklər Azərbaycanın
istiqlaliyyətini beynəlxalq səviyyədə
müdafiə etmək əvəzinə, respublikada siya-
si vəziyyəti gərginləşdirmək üçün bütün
vasitələrdən istifadə edirdilər.

Parlament fraksiyaları arasında mü-
barizə 1920-ci ilin yazında yeni mərhələyə
keçdi. Xüsusilə, «Müsavat» fraksiyasının
öz nümayəndəsi M.H.Hacınskinin daxili iş-
lər naziri vəzifəsindən kənarlaşdırmaq istə-

blamed the leading party in law breakings
in the state power structures and conduct-
ed the campaign to define authors of these
unworthy actions in the form of propa-
ganda. Especially, announcing breakage of
the law and the corruption happening at
the ministry of commerce and industry, it
demanded from the parliament's revisions
commission to start wider inspections and
checking up jobs. The minister of internal
affairs M.H.Hajinski gave a support to the
campaign started by the «İttihad» fraction.
The establishment of the close relations be-
tween representatives of the leading party
of the parliament with workers leaders and
Bolsheviks, caused the negative relation.
Thus, the dismissal of the minister of inter-
nal affairs from his position became actual.
At the meeting of the Parliament conducted
on February 23 the letter of the Prime-Min-
ister N.Usubbeyli addressed to the Parlia-
ment chairman was announced where the
latter requested to dismiss M.H.Hajinskiy
from the position of the minister of inter-
nal affairs and to appoint him to the posi-
tion of minister of commerce and industry
and at the same time to appoint Mustafa
bey Vekilov to the position of the minister
of internal affairs. The letter of the prime
minister about the change in the structure
of the government was signed on February
15. The change proposed by the letter of the
prime minister was confirmed by the par-
liament.

Spoiling the relations between par-
ties, events happened in the Gars province,
then the change of the relation of the Geor-
gian government to the Moslems inhabited
in Batumi (Ajaristan) and the pressure ex-
pected from the north made the situation
ever more harder. The massacres caused by
Armenians-dashnaks against Moslems be-
gan to have the successive character since
February. The military operations of great
states against the Soviet Russia and their
assistance to supporters of «the single and

yi «İttihad» partiyasının etirazlarına səbəb oldu. «Əhrar», sosialistlər, bitərəflər və s. müsəlman partiya və təşkilatları arasında mübarizənin güclənməsi həm parlamentdə, həm də hökumətdə siyasi böhranı dərinləşdirirdi. «Müsavat» fraksiyası daxilində ziddiyyətlərin kəskinləşməsi, ölkənin daxili və xarici siyasət məsələlərində fikir ayrılığının yaranması, M.H.Hacınskinin bolşeviklərə qarşı tutduğu mülayim mövqeyi və digər məsələlər «İttihad» fraksiyasının parlamentə təsirinin güclənməsinə və öz şərtlərini dikte etməyə imkan verirdi. «İttihad» fraksiyası dövlət strukturlarında qanunsuzluqlarda hakim partiyayı təqsirləndirir, bu əməlləri törədən şəxslərin müəyyən edilməsi üçün təbliğat xarakterli kampaniya aparırdı. Xüsusilə, ticarət və sənaye nazirliyində qanunsuzluq və korrupsiyanın baş verdiyini bildirməklə, geniş yoxlamalar və təhqiqatlar aparılması üçün parlamentin təftiş-voxlama komissiyasının işlərə başlamasını tələb edirdi. Daxili işlər naziri M.H.Hacınski «İttihad» fraksiyasının başladığı kampaniyaya dəstək verdi. Hakim parlament fraksiyasının nümayəndəsinin fəhlə liderləri və bolşeviklərlə yaxınlaşması narazılıqla nəticələndi. Belə ki, fraksiya tərəfindən M.H.Hacınskinin daxili işlər naziri vəzifəsindən geri çağırılması aktuallaşdı. Parlamentin fevralın 23-də keçirilən iclasında baş nazir N.Usubbəylinin parlament sədrinə ünvanladığı məktubda M.H.Hacınskinin daxili işlər naziri vəzifəsindən azad edərək, onu ticarət və sənaye naziri təsdiq edilməsi və daxili işlər naziri vəzifəsinə Mustafa bəy Vəkilovun təyin edilməsi haqqında məktubu elan edildi. Hökumət tərkibində dəyişiklik haqqında məktub baş nazir tərəfindən fevralın 15-də imzalanmışdı. Hökumətin tərkibində dəyişiklik edilməsi barədə Baş nazirin məktubu parlament tərəfindən təsdiq edildi.

Parlament partiyaları arasındakı münasibətlərin pisləşməsi, Qars əyalətində baş vermiş hadisələr, daha sonra Gür-

undivided Russia» finished with their full fiasco. Now they turned their face to Turkey and mobilized all their forces against it. Armenians trying to make benefit from the desire of international forces to destroy Turkey, wanted to get its eastern part into their hands. Late February the minister of foreign affairs sent a note to Armenian minister of foreign affairs in connection with the latest events. In his interview to the parliament newspaper «Azerbaijan» on February 29, 1920 the minister of foreign affairs brought more light to questions connected with the fate of Batumi province and expressed his opinion saying that he was all for the solution of the matter in the way of peace and negotiations.

In fact, all these questions of crimes were the policy against the independence of the Azerbaijan Jumhuriyyet and served to cause the state power crisis. The block of «Socialists» of the Azerbaijan Republic, especially its Bolshevik part under the name of «İttihad» believed as if communists would render the assistance to the Moslemic world in their struggle against the western imperialism. Therefore they wanted to make alliance with Russia and demanded to provide conditions to the Russian army to pass to Turkey and to struggle against Antanta there.

In the appeared complex situation F.Khoyskiy proposing to take radical measures and even to dismiss the parliament and political parties for announcing the extreme situation, blamed the minister of the internal affairs M.Hajinskiy in staying idle. The youngest minister from «Müsavat» fraction M.Vekilov and his deputy regarded one of the radical leaders of the party Sh.Rustambeyov were brought to the ministry of internal affairs with the hope to make the situation better. The new minister with his board realized the active struggle against elements opposing the state body and made a number of arrests among bol-

cüstan hökumətinin Batum (Acarıstan) ərazisində yaşayan müsəlmanlara qarşı münasibətinin dəyişməsi və Şimaldan gözlənilən təzyiqlər vəziyyəti daha da ağırlaşdırırdı. İrəvan quberniyasında yaşayan erməni-daşnakların müsəlmanlara qarşı törətdikləri qırğınlar fevral ayından ardıcıl xarakter almağa başladı. Böyük dövlətlərin Sovet Rusiyasına qarşı keçirilən hərbi əməliyyatlarda «vahid və bölünməz Rusiya» tərəfdarlarına kömək etmələri uğursuzluqla nəticələnmişdi. İndi də onlar bütün qüvvələrini Türkiyəyə qarşı təcavüzə səfərbər etmişdilər. Türkiyəni məhv etmək istəyində olan beynəlxalq güclərin təzyiqlərindən istifadə edən ermənilər «Böyük Ermənistan» ideyası adı ilə Türkiyənin şərq hissəsini ələ keçirmək niyyəti güdürdülər. Fevralın sonlarında xarici işlər naziri F.Xoytski Qarabağda baş vermiş son hadisələrlə bağlı Ermənistan xarici işlər nazirinə nota göndərdi. Parlamentin orqanı olan «Azərbaycan» qəzetinə 29 fevral 1920-ci ildə verdiyi müsahibədə xarici işlər naziri Batum əyalətinin taleyi ilə bağlı məsələlərə aydınlıq gətirir və məsələnin sülh və danışıqlarla həll edilməsinin tərəfdarı olduğunu bildirirdi.

Əslində bütün bu məsələlər Azərbaycan Cümhuriyyətinin istiqlalına qarşı çevrilmiş siyasət olmaqla dövlət hakimiyyəti böhranı yaradırdı. Azərbaycan parlamentinin sosialistlər bloku, xüsusilə də ittihadçılar bolşevik-kommunistlərin guya müsəlman dünyasına, qərb imperializminə qarşı mübarizədə kömək göstərəcəyinə inanırdılar. Ona görə də, ittihadçılar həvəslə bolşeviklərlə ittifaqa girməklə Antantaya qarşı mübarizə aparmaq üçün rus qoşunlarının Azərbaycandan keçməklə Türkiyəyə getməsinə şərait yaradılmasını tələb edirdilər.

Yaranmış mürəkkəb şəraitdə radikal tədbirlər görülməsi, hətta parlamenti və siyasi partiyaları buraxıb fəvqəladə vəziyyət elan etməyi təklif edən F.Xoytski, daxili işlər naziri M.Hacınskini təslimçi qüvvələrə

şeviks, closed workers clubs and their most radical newspapers «the United Russia», «the New World» and others. But these measures caused the negative relation. The fraction «İttihad» blamed the «Musavat» party in the desire to take the power to its hand.

Law projects entering to the Azerbaijan Parliament were not widely discussed because of the intensity of the created by the social-political situation and much more attention was attracted to their relations to the happened events. The Parliament accepted the draft of the law «About establishment of the military factory in the town of Ganja and its cost estimation» on February 23, 1920. In accordance with this law, distribution of 680 thousand ruble for the initial expenses was taken into account. The Parliament discussed the distribution of 2 million ruble to sufferers from the earthquake in Georgia and gave the task to the financial-budget commission to prepare proposals about the distribution that means.

On March 04 at the parliament meeting number 130, conducted by the chairmanship of M.Y.Jafarov and with parliament secretaries Mehdi bey Hajinskiy and Rza Garasharov, the discussion of the law about the state budget for the year of 1920 took place. The member of the Financial-budget commission proposed the law project and informed that it consisted of four part: 1) the main basics; 2) the composition of the budget and state expenditures; 3) consideration of the state budget and its confirmation; 4) the execution of the budget. The lecturer concentrated the attention of representatives that while creating the detailed budget of the Azerbaijan Jumhuriyyet, he tried to refer to the international experience. According to his words, in the United States of America the budget was prepared by the Congress and produced to the government. But in the United King-

qarşı fəaliyyətsizlikdə ittiham edirdi. «Müsavat» fraksiyasından ən gənc nazir olan M.Vəkilov və onun müavini, partiyanın radikal liderlərindən olan Ş.Rüstəmbayovun daxili işlər nazirliyinə gətirilməklə vəziyyəti yaxşılaşdırmağa ümid edilirdi. Yeni nazir heyəti dövlətçiliyə zidd ünsürlərə qarşı fəal mübarizə apararaq bolşeviklər içərisində həbslər keçirdi, fəhlə klubları və ən radikal mövqeli qəzetlər olan «Yedinaya Rossiya», «Noviy mir» və s. bağlandı. Lakin bu tədbirlər parlament fraksiyalarında kəskin narazılığa səbəb oldu. «İttihad» fraksiyası «Müsavat» partiyasını hakimiyyəti zorla ələ keçirməkdə ittiham etdi.

Azərbaycan parlamentinə daxil olmuş qanun layihələri ictimai-siyasi vəziyyətin yaratdığı gərginlik səbəbindən geniş müzakirə edilmir, daha çox baş vermiş hadisələrə münasibət bildirilməsi ilə diqqəti cəlb edirdi. Parlament «Gəncə şəhərində hərbi zavod açılması və onun smetası haqqında» qanun layihəsini 1920-ci il fevralın 23-də qəbul etdi. Qanuna görə, zavod üçün ilkin olaraq 680 min rubl vəsait ayrılması nəzərdə tutulurdu. Parlament Gürcüstanda baş vermiş zəlzələdən zərər çəkənlərə 2 milyon rubl ayrılması haqqında məsələni müzakirə etmiş və maliyyə-büdcə komissiyasına vəsait ayırmaq üçün təkliflər hazırlamağı tapşırırdı.

Martın 4-də M.Y.Cəfərovun sədrliyi, Mehdi bəy Hacınski və Rza Qaraşarovun katibliyi ilə keçirilən parlamentin 130-cu iclasında, 1920-ci il üçün dövlət büdcəsinin müzakirəsi keçirilmişdi. Maliyyə-büdcə komissiyasının üzvü M.Ə.Rəsulzadə qanun layihəsini təqdim edərək onun dörd hissədən: 1) Umumi əsaslar, 2) büdcənin tərtibi və dövlət xərcləri, 3) dövlət büdcəsinə baxılması və təsdiq olunması, 4) büdcənin icrasından ibarət olduğunu bildirdi. Məruzəçi, beynəlxalq təcrübədən istifadə edərək gənc Azərbaycan Cümhuriyyətinin müfəssəl büdcəsini yaratmağa çalışdığını deputatların nəzərinə çatdırdı.

dom the budget is composed by the ministry of finances. In Russia various ministries, composed the budget, introduced it to the parliament. In the budget law of France it was shown that the increase of the expenditures was in the authorization of the parliament. What concerns to the Azerbaijan Jumahuriyyet, various ministries prepared their own budgets and produced them to the ministry of finances. After looking through them, the ministry of finances would send it to the Parliament. In future when the financial-budget commission would prepare the law about the state budget, it would pay attention to these issues. In the course of the parliament discussions of the Budget Law, parliament members agreed with the fact that this law was new in their practice and therefore they confessed that lack of the experience was existed in this matter. Representative S.Agamalioglu proposed to liquidate the point 2 of the article 53. In this article of the Law, expenses of the government outside from the cost estimates was described. S.Agamalioglu spoke in the Bolshevik manner: «The more cultural events in the world, the more brutality as well. Therefore heads of states finds the possibilities to steal money and to drop into the mixed up ways. We accepted it from the Europe and became involved in the mixed up difficulties. In the history of the Parliament it is for the first time that such kind of law enters to us. If it could have been for the second or third time, then bolsheviks might sent the draft back.» Ahrarians expressed the position contradicting with leading party and the same opinion with Bolsheviks. Representative I.Abilov directed attention to the article 53 and told that when the Parliament would be on the vocation the government would spend the budget in accordance with its own desire referring to this article. The fraction of Bolsheviks objected to the part in the draft of the law about raising the salary of office employees which was produced

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Onun sözlərinə görə, Amerika Birləşmiş Ştatlarında konqres büdcəni hazırlayıb hökumətə təqdim edir. İngiltərədə isə maliyyə nazirliyi büdcəni tərtib edir. Rusiyada isə ayrı-ayrı nazirliklər büdcəni hazırlayıb parlamentə təqdim edirlər. Fransa parlamentinin büdcə qanununda göstərilir ki, məsrəflərin artırılması parlamentin səlahiyyətlərindədir. Azərbaycan Cümhuriyyətində də ayrı-ayrı nazirliklər öz büdcələrini hazırlayıb maliyyə nazirliyinə təqdim ediblər. Maliyyə nazirliyi onları nəzərdən keçirdikdən sonra parlamentə göndərib. Maliyyə-büdcə komissiyası gələcəkdə dövlət büdcəsi haqqında ümumi qanun hazırlayanda, bu məsələlərə diqqət verməlidir. Büdcə qanununu müzakirə edən parlament üzvləri Cümhuriyyət üçün bunun təzə qanun olduğundan bir qədər təcrübəsizliyin mövcud olduğunu etiraf edirdilər. Deputat S.Ağamalıoğlu büdcə qanununun 53-cü maddəsinin 2-ci bəndinin ləğv edilməsini təklif etdi. Qanunda bu maddə hökumətin smetadan kənar məxaricini nəzərdə tuturdu. S.Ağamalıoğlu bolşeviksayağı çıxış etdi: «Nə qədər dünyada mədəniyyət artarsa, bir o qədər də hiylə artır. Onun üçün də dövlət başçıları bir çarə tapıb Məclisin əli ilə xalqdan pul toplayıb, dolaşmaq yollarına baş vururlar. Biz Avropadan bunu götürərək dolaşmaq işlərə qoşulmuşuq. Bu qanun Cümhuriyyət tarixində birinci dəfədir ki, Məclisi-Məbusana daxil olub. Əgər bu ikinci, üçüncü dəfə olsaydı bolşeviklər layihəni geri qaytarardılar». Hakim partiya əleyhinə, əhrarçılar isə bolşeviklərlə şərik olduqlarını bildirdilər. Deputat İ.Əbilov 53-cü maddəyə diqqəti çəkərək bildirdi ki, parlament tətillə çıxdığı vaxt, hökumət bu maddəyə istinad edərək büdcənin pulunu istədiyi kimi xərcləyə biləcəkdir. Bolşeviklər fraksiyası, məmurların məvaciblərinin artırılmasını nəzərdə tutan və maliyyə naziri R.Kaplanov tərəfindən təqdim edilən qanun layihəsinə də etiraz etdi. «İttihad» fraksiyasının lideri

by the minister of finances R.Kaplanov. The leader of the «İttihad» fraction G.Garabeyli also showed that his people was against the draft of the law.

On March 09, 1920 the parliament gathered to its meeting number 132. The prime minister N.Usubbeyli also came to the parliament to discuss events happened in Gars province. The deputy minister of the internal affairs Sh.Rustambeyov told participants that heads of three governments took decision at the conference held in Tbilissi to solve every issue in the way of peace. Even the decision was taken about it.: «We hoped that our neighbour Armenia's government would try to solve all these issues in the way of negotiations. But our hope was not proved as Moslems were killed in Zangezur by the Armenian government, villages were destroyed. Massacres were continued in the Erevan province and in Bayazid region too. The Azerbaijan Jumhuriyyet considers these events as temporary ones and the hope of our Armenian neighbours to the solution of all these issues are not yet fully proved itself.»

In the course of discussions representatives stated that the Armenian government did not step back from their position but on the contrary, this time they were killing Moslems in Gars province. Moslems remained helpless in the Gars province and Parliament could not watch coldbloodedly the massacre of them. Parliament members declared that they were waiting the answer from the prime minister Nasib bey.

The prime minister made a speech before parliamentarians and told them that the majority of the population of the Gars province were Moslems and they created the Southern-Western Araks Turkish republic: «Representatives of the Great Britain in the Caucasus liquidated the Gars government on April 12, 1919. The members of that government were arrested and sent to Malta. While Araks Republic was abolished,

Q. Qarabəyli də bu qanun layihəsini əleyhinə olduqlarını bildirdi.

1920-ci il martın 9-da parlamentin 132-ci fəvqəladə iclası keçirildi. Qars vilayətində baş verən hadisələri müzakirə etmək üçün baş nazir N. Usubbəyli də parlamentə gəlmişdi. Daxili işlər nazirinin müavini Ş. Rüstəmbəyov çıxış edərək bildirmişdi ki, üç qonşu dövlətin baş nazirlərinin Tiflisdə keçirilən konfransında qərara alınmışdı ki, hər bir məsələ sülh ilə həll edilsin. Konfransda bu barədə qətnamə də qəbul edilmişdi: «Biz ümid edirik ki, qonşumuz Ermənistan hökuməti bütün məsələləri danışıqlarla həll etməyə çalışar. Lakin bizim ümidlər doğrulmadı, bu qərardan sonra Zəngəzurda erməni hökuməti tərəfindən müsəlmanlar qırıldı, köylər dağıldı. Qırğınlar İrəvan quberniyası və Bəyazid qəzasında da davam etdirildi. Azərbaycan Cümhuriyyəti bu hadisələrin müvəqqəti olduğunu və erməni qonşularımız məsələlərin sülh və danışıqlarla həll olunacağına bəslədikləri ümidləri, bu gün özünü tamamilə doğrultmur».

Parlamentdə keçirilən müzakirələr zamanı deputatlar bildirdilər ki, erməni hökuməti tutduğu mövqedən geri çəkilmir, əksinə indi də Qars vilayətində müsəlmanları qırırlar. Qars vilayətlərində müsəlmanlar başsız qalmış, parlament onların qırılıb məhv edilməsinə soyuqqanlıqla baxa bilməz. Parlament üzvləri baş nazir Nəsim bəydən bu suala cavab gözlədiklərini bildirdilər.

Baş nazir parlamentarilər qarşısında çıxış edərək bildirdi ki, Qars vilayəti əhalisinin əksəriyyəti müsəlmandır və onlar Cənub-Qərbi Araz Türk respublikası adlı hökumət yaratmışdılar: «İngiltərənin Qafqazda olan nümayəndələri 1919-cu il aprelin 12-də Qars hökumətini ləğv etdilər. Hökumət üzvləri həbs edilərək Maltaya göndərildilər. Araz respublikası ləğv edilərkən ingilislər Qarsa erməni təcavüzkarlarını buraxmayacaqlarını bildirmişdilər. İngi-

Englishmen promised not to allow Armenians to come to Gars. But they did not keep their word and allowed Armenians to come to Gars. And in their turn Armenians occupied Gars, Sarigamish, Erdahan and brought Armenian families there. Armenians sent away Moslems from these territory. When somebody by the name Khatisov came to Gars as a representative of the Armenian government, he pretended as if local Moslems were gladly meeting them. But it was not so, in fact.

At the beginning of February the Armenian government issued such an order that those of Moslems who would not obey to Armenians would be killed with the fire from cannonries. On behalf of the Azerbaijan government we gave the note of objection to the Armenia. But in accordance with news entered on March 04 some 24 villages had already been cleaned from the surface of the earth. The Azerbaijan government sent the second note after that again. Armenian bandits acted mercilessly even to women and children and burned them in the fire. Armenian generals Osipyanyan, Mazmanov were on the head of these massacres. Causing robberies at only the village Goyarchin, they took away the properties of 175 houses, killed 24 men and 87 women, remained in the village. In the village Gizilkilse 27 children were burnt in the fire.»

The prime minister added that the Azerbaijan government sent a telegram to London and made aware the English government of savageness of Armenians and directed their attention to the fact that Armenians destroyed the achieved agreement with them: «The government of the England demanded to stop the aggression from the Armenian government on the basis of our information. On February 29 we proposed to the Armenian government to create the commission to investigate the matter in its place of happening. In accordance with the information which is at our

lislər sözlərinə əməl etməyərək erməniləri Qarsa buraxdılar. Onlar isə Qarsı, Sanqamışı, Ərdahanı işğal edib erməni ailələrini oraya köçürdülər. Ermənilər müsəlmanları bu ərazilərdən zorla çıxardılar. Erməni hökumətindən Xatisov Qarsa gələrkən özünü elə təqdim etmişdi ki, guya yerli müsəlmanlar onları qəbul edir. Amma həqiqətdə belə deyildi.

Fevralın əvvəllərində Ermənistan hökuməti belə bir radikal qərar vermişdi ki, ermənilərə tabe olmayan müsəlmanlar, toplardan açılan atəşlə məhv edilsinlər. Biz Azərbaycan hökuməti adından dərhal Ermənistanı etiraz notası verdik. Lakin martın 4-də daxil olan xəbərlərə görə, isə artıq 28 kənd yer üzündən silinib. Azərbaycan hökuməti bunun ardınca yenidən 2-ci notanı Ermənistanı göndərdi. Erməni quldurların qadınlara, uşaqlara belə aman verməmiş, tonqalda yandırmışdılar. Erməni generalın Osipyan, Mazmanov bu qırğınlara başçılıq etmişdilər. Fevralın 7-də tək-cə Göyərçin kəndində talanlar törədən ermənilər 175 evin bütün əmlakını aparmış, kənddə qalmış 24 kişi və 87 qadını qətlə yetirmişlər. Qızılkilsə kəndində 27 uşağı tonqalda yandırmışdılar».

Baş nazir əlavə etdi ki, Azərbaycan hökuməti Londona teleqram göndərərək, İngiltərə hökumətini erməni vəhşiliklərindən xəbərdar etmiş və ermənilərin mövcud razılığı pozduqlarını onların nəzərinə çatdırmışdır: «İngiltərə hökuməti bizim məlumat əsasında erməni hökumətindən təcavüzü dayandıрмаğı tələb etmişdi. Fevralın 29-da biz erməni hökumətinə məsələləri yerində araşdırmaq üçün komissiya yaradılmasını təklif etmişik. Bizdə olan məlumata görə, erməni hökuməti və müttəfiq hökumətləri belə komissiyanın yaradılmasına razılıq versələr də, bu günə qədər onlardan bir xəbər daxil olmayıb».

Qars hadisələri ilə bağlı hökumətin mövqeyinin və gördüyü işlərin nədən ibarət olduğunu dinləyən parlament üzvləri

disposal, though the Armenian government and allied governments expressed their readiness to establish such a commission but no information about it entered to us up to now.»

Parliament members, having listened to the position of the government about Gars events and the scope of work which had been done in this direction, expressed their own relation to Armenian aggression. M.A.Rasulzadeh stated that each state was to provide normal life conditions to national minorities in its composition: «We have Armenians in our country and there are Azerbaijanians in Armenia. The aim of Armenians is different. Because, in the information sent by P. Nubarvan from Paris it is said that the problem of «the Great Armenia» is almost being solved. Dashnaks look at the Gars as the capital city of the Armenian Republic. Last events shows that Armenians indeed want to create the artificial Armenia. They are killing Moslems to prove that the majority of population in Gars province are Armenians. And when Moslems are killed massively, the world could not be aware of it. The structure of the world is made so that nobody is punished for tragedies caused to Moslems.» In the further part of his speech M.A.Rasulzadeh stated that the Azerbaijan Parliament together with the government of the country was to express the attitude to events in the Gars province and took out those misery causers to Moslems to the pure water.

I.Ismayilzadeh from «Socialist» fraction reminded that the Armenian dashnaks were having imperialistic ambitions even since the First Russian Revolution of the year of 1905 and were out of their limits: while Kerenskiy's being of the head of Russian government they made thousands of brutal actions with hands of Minvanfolov and tried to destroy Azerbaijanian and Georgian managements. When Russian troops were in Turkey, dashnaks were illu-

de erməni təcavüzünə öz münasibətlərini bildirdilər. M.Ə.Rəsulzadə bildirdi ki, hər bir dövlət onun tərkibində olan milli azlıqların normal yaşayışını təmin etməlidir: «Bizdə ermənilər var, Ermənistanda da müsəlmanlar. Ermənistan Cümhuriyyətinin məqsədi başqadır. Çünki Parisdəki P.Nubaryandan göndərilən məlumatda göstərilir ki, «Böyük Ermənistan» məsələsi artıq həll edilmək üzrədir. Daşnaklar Qarsa Ermənistan Cümhuriyyətinin paytaxtı kimi baxırlar. Son hadisələr göstərir ki, doğrudan da ermənilər süni bir Ermənistan düzəltmək istəyirlər. Onlar diplomatik sənədlərlə Qars vilayətində ermənilərin əksəriyyət təşkil etdiklərini sübut etmək üçün müsəlmanları məhv edirlər. Müsəlmanlar qırılarda isə dünya bundan xəbər tutma bilmir. Dünyanın quruluşu belədir ki, müsəlmanların başına gətirilən müsibətlərə görə heç kimə cəza verilmir». M.Ə.Rəsulzadə çıxışında daha sonra bildirdi ki, Azərbaycan Məclisi-Məbusanı hökumət ilə bərabər Qars vilayətində baş verən hadisələrə münasibət bildirməli və müsəlmanlara zülm edənləri meydana çıxarmalıdır.

«Sosialist» fraksiyasından İ.İsmayilzadə erməni-daşnakların hələ birinci rus inqilabı dövründə, 1905-ci ildə öz hədlərini aşdıqlarını və imperialist arzulara düşdüklərini bildirdi: «Kerenskinin Rusiyada hökumət başında olduğu dövrdə Mivanfolov vasitəsilə min cür fitnə düzəldilər və Azərbaycan və Gürcüstan idarələrini dağıtmağa çalışdılar. Rusiya qoşunları Türkiyədə olanda daşnaklar Kilikiyadan başlayaraq Xəzər dənizinə qədər «Böyük Ermənistan» yaratmaq fikrinə düşdülər. Bakıda bolşeviklərlə əlbir olub 1918-ci il mart soyqırımını törətdilər». İ.İsmayilzadənin sözlərinə görə, ermənilər hal-hazırda bolşeviklərdən, Avropa imperialistlərindən istifadə edərək 7 quberniya daxilində «Böyük Ermənistan» yaratmaq istəyirlər. Artıq məlum olur ki, ermənilər Zaqafqaziya konfederasiyasına

minəməli olan düşüncələrlə təchiz edilmiş, «Böyük Ermənistan» yaratmaq istəyirlər. Onlar diplomatik sənədlərlə Qars vilayətində ermənilərin əksəriyyət təşkil etdiklərini sübut etmək üçün müsəlmanları məhv edirlər. Müsəlmanlar qırılarda isə dünya bundan xəbər tutma bilmir. Dünyanın quruluşu belədir ki, müsəlmanların başına gətirilən müsibətlərə görə heç kimə cəza verilmir». M.Ə.Rəsulzadə çıxışında daha sonra bildirdi ki, Azərbaycan Məclisi-Məbusanı hökumət ilə bərabər Qars vilayətində baş verən hadisələrə münasibət bildirməli və müsəlmanlara zülm edənləri meydana çıxarmalıdır.

B.Gabulov from the «Socialist» fraction expressed the unity with previous orators: «If one Armenian gets ill and dies the whole European states will cry in the loud voice that 'Armenian was killed.' But exclaims of those Moslems whose houses were destroyed by Armenians are not heard by Europeans because of an unknown reason. Nowadays it is already impossible to solve such kind issues by taking promise of by conferences »

A.Ahmadov from the fraction of «Musavat» and neutrals» uttered that the malicious policy of Armenian dashnaks lead Moslems to the tragedy: «No difference who will be on the power, either «Socialists» or Mensheviks but in the eyes of Armenians we are turks. Their aim is only to destroy us.» The representative A.Ahmadov brought the evidence that he had seen with his own eyes 24 murdered children in one house during March massacres in Baku in 1918 and confirmed that Armenians became really savage: Sometimes we are called savage. But in fact, savage nation could not build the government. As to me, the biggest savageness is the committing the homicide which are realized by Armenians. In the village of Gaybali there was an event and our government at once sent a commission and it defended Armenians. But when we wanted to create the commission for investigat-

daxil olmayacaqlar və onun hökumətində iştirak etməyəcəklər.

«Sosialist» fraksiyasından B.Qəbulov da çıxış edənlərlə razı olduğunu bildirdi: «Türkiyədə bir nəfər erməni naxoş olub ölürsə, bütün Avropa dövlətləri «erməniləri öldürdülər», deyə bağırırlar. Lakin erməni quldurları tərəfindən evləri dağıdılan müsəlmanların arşə qalxan nalələrini Avropa nədənsə eşitmir. Bu məsələləri ar-tıq öhdəliklərlə, konfranslarla həll etmək olmaz».

«Müsavat və bitərəflər» fraksiyasından Ə.Əhmədov bildirdi ki, erməni daşnaklarının apardıqları bədnam siyasət müsəlmanları fəlakətə aparır: «İstər hökumətdə sosialistlər olsun, istər menşeviklər olsun ermənilərin gözündə biz müsəlman-ıq, türkünük. Onların məqsədi müsəlmanları qırıb məhv etməkdir». 1918-ci ildə Bakıda törədilən mart soyqırımında bir evdə 24 uşağın ölmasını öz gözü ilə gördüyünü söyləyən deputat Ə.Əhmədov ermənilərin azğınlaşdıqlarını bildirdi: « Bizə deyirlər ki, vəhşisiniz. Vəhşi millət hökumət qura bilməz. Məncə, ən böyük vəhşilik adam öldürməkdir ki, onu da ermənilər törədirlər. Qarabağda Qaybalı kəndində bir hadisə oldu, bizim hökumət tez komissiya göndərdi və komissiya erməniləri müdafiə etdi. Biz İrəvandakı hadisələri təhqiq etmək üçün komissiya yaratmaq istəyəndə bizə deyirlər ki, daxili işlərimizə qarışmayın».

Deputat S.Ağamalıoğlu tökülən qanların həm müsəlmanlara, həm də ermənilərə heç bir xeyri olmadığını və bu düşmənçiliyin 1905-ci il çar hökuməti tərəfindən başlandıığını söylədi. Bolşeviklərin fikrinə, qarşıdurmanın aradan qaldırılmasının yeganə çarəsi, buradakı erməniləri Ermənistanı, oradakı müsəlmanları buraya köçürməkdir: «Bizim hökumət konfederasiya qurulmasını istəyir, ermənilər isə konfederasiyaya daxil olmaq niyyətində deyillər».

Azərbaycan parlamentində Qars hadisələrinin müzakirəsi Cümhuriyyəti

ing the Erivan event they prompted to us not to interfere to their internal issues.»

The representative S.Ağamalıoğlu stated that the fleeing of the blood will not be favorable either to Moslems or to Armenians and mentioned that this enemy relation was caused from the side of tsarist government in 1905. According to the opinion of Bolsheviks, the single way of liquidation of the contradiction, is in sending Azeri people from Armenia here and Armenians living here to transform to Armenia. Our government wants to create the Confederation but Armenians do not have any desire to enter there.»

The discussion of the Gars events in the Azerbaijan Parliament was a sign that danger waiting for the Jumhuriyyet is very serious and needs to demonstrate the unity before the general enemy but representatives were looking for the way of surviving by some other means. Especially, Bolsheviks were viewing from the position of social-class approach and they did not conceal that they saw the solution of the matter in establishing the Bolshevik government.

On March 11, the Parliament accepted the law «about distribution of 3 million ruble to sufferers of the earthquake happened in Georgia». While sending the draft of the law, the amount of distributed means was considered 2 million ruble. But as the earthquake on February 23 caused a massive destructions in the town of Gory and nearby laying territories, it was decided to define 3 million ruble. The law was confirmed without discussions. It was proposed to send the oil, grains and other important properties as well.

The Azerbaijan parliament held the ceremonial meeting on the occasion of the 3-rd year anniversary of the Bourgeois Democratic Revolution on March 12. The chairman of the Parliament M.Y.Jafarov stated that the bourgeois revolution removing the Russian Empire created the condition

gözlayan təhlükələrin çox ciddi olduğunu, ümumi düşməne qarşı birlik nümayiş etdirməyi zəruri etsə də, deputatlar çıxış yolunu müxtəlif vasitələrdə axtarırdılar. Xüsusilə bolşeviklər məsələlərin həllini ictimai-sinfi mövqedən şərh edərək çıxış yolunu, bolşevik sovet hökumətinin qurulmasında gördüklerini gizlətmirdilər.

Martın 11-də parlament «Gürcüstan-da baş vermiş zəlzələdən zərər çəkənlərə 3 milyon rubl ayrılması haqqında» qanun qəbul etdi. Qanun layihəsi parlamentə göndərildə 2 milyon rubl yardım ayrılması nəzərdə tutulmuşdu. Lakin fevralın 23-də Qori şəhəri və ətraf ərazilərdə baş vermiş zəlzələ çoxlu dağıntı yaratdığından yardımın artırılaraq 3 milyon rubl müəyyən edilməsi qərara alınmışdı. Qanun layihəsi müzakirəsiz təsdiq edildi. Gürcüstana neft, taxıl və digər zəruri əşyalar göndərmək də təklif olundu.

Azərbaycan parlamenti martın 12-də Rusiya burjuva-demokratik inqilabının 3 illiyi münasibəti ilə təntənəli iclas keçirdi. Parlamentin sədri M.Y.Cəfərov Rusiya imperiyasını devirmiş burjuva inqilabının məzlum və istismar olunan millətlərin öz istiqlaliyyətlərini elan etmələri üçün şərait yaratdığını bildirdi. Qars hadisələrinə münasibət bildirən parlament sədri Zaqafqaziya xalqlarının konfederasiyanın yaranmasını vətəna qurtuluş yolu olduğunu və müsəlmanlara qarşı törədilmiş terroru dayandırmaq üçün qarşılıqlı fəaliyyət göstərilməsini zəruri hesab edirdi. Tezliklə Azərbaycan hökuməti Gürcüstan və Ermənistan hökumətlərinə müraciət edərək aprelin 5-də Zaqafqaziya hökumətlərinin konfransını keçirməyi təklif etmişdi.

M.Ə.Rəsulzadə öz çıxışında Rusiyada baş vermiş inqilabın 3 illik bayramının əsl mahiyyətinin nədən ibarət olduğuna diqqəti çəkdi. Onun sözlərinə görə, birinci Rusiya inqilabı nəticəsində Rusiya imperiyasında yaşayan millətlər öz azadlıqlarını təmin etdilər. İkinci inqilab isə bolşevik

for poor and suppressed peoples to declare their independence. Expressing the relation to Qars events the head of Parliament came to conclusion that the establishment of the Transcaucasus Confederation was the single way of the saving the nation and for stopping the terror committed against Moslems. Soon after that the Azerbaijan government turned to Georgian and Armenian governments to conduct the conference of the Transcaucasus governments on April 05.

In his speech M.A.Rəsulzadə directed the attentions to the essence of the revolution occurred in Russia three years ago. According to his sayings, in the result of the first Russian revolution nations living in the territories of the Russian empire provided their freedom. But the second revolution was realized under the Bolshevik slogan. We did not have any deal to the second revolution. The Russian revolution is the prominent event to us as we had the independence in the result of it. Thus, the struggle of peoples, included to the empire, was completed.

But the fraction «İttihad» saw the great importance of the Russian revolution in the fact that namely this revolution paved the way to Islamic peoples to the freedom.

Though the Azerbaijan Parliament declared the vocation on the occasion of the Novruz holiday between March 15-29 but on March 17 it gathered to its extreme meeting number 136 and accepted the transit duties between Azerbaijan Jumhuriyyət and the Georgian Republic.

Turning with respect to traditions and religious belief of other minor nations, inhabiting at the Azerbaijan Jumhuriyyət, the government defined the non-working days to them too. The government declared such dates as April 4, 7, 10, 11 and 12 the days off in connection with the Easter holiday.

Leaving alone the dangers waiting the Azerbaijan Jumhuriyyət which became

The Parliament of the Azerbaijan Republic

şüan ilə həyata keçirilmişdir. İkinci inqilabın bizə aidiyyəti yoxdur. Rusiya inqilabı bizim üçün əlamətdar hadisədir. Çünki bu inqilab nəticəsində biz hürriyyət əldə etdik. Bununla da, imperiyaya daxil olan xalqların mübarizəsi başa çatdı.

«İttihad» fraksiyası isə Rusiya inqilabının 3 illiyinin böyük əhəmiyyətini onda görürdü ki, məhz bu inqilab islam xalqlarının azadlığına çıxır açmışdır.

Azərbaycan parlamenti Novruz bayramı münasibəti ilə martın 15-dən-29-na qədər tətillər elan etsə də, martın 17-də 136-cı fəvqəladə iclasına toplaşaraq Azərbaycan Cümhuriyyəti ilə Gürcüstan Cümhuriyyəti arasında bağlanmış tranzit öhdəliyi haqqında sənədi təsdiq etdi.

Hökumət Azərbaycan Cümhuriyyətində yaşayan digər dini icmalardan olan millətlərin də adət-ənənələrinə, dini inanclarına hörmətlə yanaşaraq, onlar üçün də qeyri-ış günləri müəyyən edirdi. Hökumətin 3 aprel 1920-ci il 464 sayılı qərarı ilə pasxa bayramı münasibəti ilə aprelin 4, 7, 10, 11 və 12-si qeyri-ış günləri elan edildi.

Azərbaycan Cümhuriyyətini gözləyən və getdikcə həlqə kimi daralan təhlükələrə baxmayaraq, parlament və hökumət nəzərdə tutulan cari işlərini davam etdirirdi.

1920-ci ilin martında Azərbaycan parlamentinin sədri, sülh konfransındakı nümayəndə heyətinin başçısı Ə.Topçubaşov, xarici ölkələrə təhsil almağa göndərilmiş azərbaycanlı tələbələrin bir qrupunun artıq Paris şəhərinə gəlmələri barədə hökumətə məlumat vermişdi. Romada olan Azərbaycan, Gürcüstan, Ukrayna, Litva və Latviya nümayəndələri İtaliya parlamenti sədrinə ünvanlanmış müraciətlərində göstərirdilər ki, «sizin rəhbərlik etdiyiniz parlament ilk dəfə olaraq Böyük Müttəfiq dövlətlərdən biri kimi 1919-cu il dekabrın 13-də, keçmiş Rusiya imperiyasına daxil olan xalqların azad yaşamaqlarını və mədəni dünyaya ilə sərbəst əlaqələr qurmalarını tanımışdır. Bizim

smaller day by day as the horrible circle, it continued its current issues planned for those days.

In March, 1920 the chairman of the Azerbaijan Parliament, the head of the delegation to the peace conference A.Topçubashov had informed the government about arrival of students, sent to foreign countries to receive the education, to the city of Paris. Delegations of Azerbaijan, Georgia, Ukraine, Litva and Latvia stated in their letter addressed to the chairman of the Italian parliament that: «the parliament headed by you, and belonging to one of Great allied states, for the first time recognized the liberation of nations included to the Russian Empire in December 1919 and it allowed to provide the independent relations with the cultural world. Our nations highly evaluate the decision of the Italian parliament about estimation of principles of defining of nations their fates, appreciation of the struggle of our peoples for gaining their freedom and liberty and your defense with only feeling of permanent gratitude. The friendship and the cooperation with Italy based on these principles will eternally exist.» The appeal on behalf of the Azerbaijan delegation was signed by R.Khanbudagov.

On April 1, 1920 the current meeting of the Parliament was conducted. To the agenda of the first meeting in the last month in the whole period of activity of the Azerbaijan Cümhuriyyət there were law projects like creation of the deputy chief of the Armenikend department of police under the Baku city Police management, about defining degrees of excise-duty to the alcoholic beverages, about sending of the delegation to the Western Europe and America the political boards, about liberation of the delegation of Paris peace board and confirmation of the jobs unit for the political boards in Batumi were included. Besides the issues existing in the agenda, relation

xalqlarımız İtaliya parlamentinin qərarını yüksək qiymətləndirərək, onun millətlərin öz müqəddəratını təyin etməsi prinsipləri, xalqlarımızın çətin mübarizə nəticəsində azadlıq və müstəqillik qazanmalarını dəyərləndirərək onun etibarlı müdafiə olunmasını həmişə minnətdarlıqla qeyd edəcəklər. Bizim dövlətlərlə İtaliya arasında bu prinsiplərə əsaslanan dostluq və əməkdaşlıq həmişə mövcud olacaqdır». Azərbaycan nümayəndə heyəti adından müraciət R.Xanbudaqov tərəfindən imzalanmışdı.

1920-ci il aprelin 1-də parlamentin növbəti iclası keçirildi. Azərbaycan Cümhuriyyətinin fəaliyyəti üçün sonuncu ay olan apreldə Məclisi-Məbusanın gündəliyinə Bakı şəhər polis idarəsinin Ermənəkənd sahəsinə pristav müavinliyi ştatının yaradılması haqqında, spirtli içkilərdən alınan aksiz dərəcələrinin təyin olunması haqqında, Azərbaycan Cümhuriyyəti tərəfindən Qərbi Avropa və Amerikaya siyasi heyətlərin göndərilməsi və Paris sülh heyətinin azad edilməsi haqqında, Gürcüstan və Ermənistan Cümhuriyyətində və Batumda olan siyasi heyətlərin ştatlarının təsdiq edilməsi haqqında qanun layihələri daxil edilmişdi. Parlament gündəlikdə olan məsələlərlə yanaşı son günlər cərəyan edən hökumət daxilində və xüsusilə də Qarabağda baş verən hadisələrə geniş münasibət bildirməsini zəruri hesab etmişdi.

Daxili işlər naziri M.Vəkilov parlamentdə çıxış edərək Novruz bayramından başlayaraq erməni quldur dəstələrinin Şuşa qarnizonuna qəfil hücumları ilə sabitliyi pozmağa başladıklarını diqqətə çatdırdı. Daxili işlər naziri, hücumun qabaqcadan hazırlanmış üsyan olduğunu, Şuşakənddəki toplardan atılan atəşin ermənilərin müsəlmanlara hücumuna keçməsinə işarə olduğunu bildirdi: «Novruz bayramı ərəfəsində general-qubernatorla görüşmək bəhanəsi ilə 15-20 nəfər könüllü quldur, «strajniklər»lə Şuşaya gəlmişdilər. Beləliklə, 200 nəfərə yaxın könüllü erməni qulduru

expression to the inter-governmental questions circulating on last days and also to events happening in Karabagh was regarded necessary.

The minister of internal affairs M.Vekilov made speech at the Parliament and informed that the Armenian criminal bands realized sudden attacks to the Shushah garrison during the Novruz holiday celebrations and began to destroy the stability. The minister of internal affairs stated that this attack was a specially prepared rebolt, the sign for the beginning of which was the cannonade fire from Shushakend: «On the eve of Novruz holiday some 15-20 armenian bandits with the appearance of the peaceful citizens came with the false proposal to meet to general-governer with their guard called «strajnik» came to Shusha. So, all together there were some 200 people could enter the city. On March 23 all day long there was a gun fire fight in the course of which our soldiers were able to through bandits out from Shusha. Cannonades were the sign for Armenians to start another attacks at Askeran and Khankendy at the same time. The Armenian population attacked soldiers of the Jumhuriyyet at Javanshir and Zangezour regions of Karabagh.

But the educated Armenian inhabitants of Shusha did not support bandits. In other villages Armenians did not want to follow betrayers either but rebolters made them by force to accompany them. Cutting down the communication between Shusha and Agdam, Armenians captured the Askeran fort, defended with the small military unit and other hills located nearby. Other Armenians advancing to Terter village, received the resistance from the side of the horsed company from Sheki which made them to turn back. On March 26, the Sheki company occupied villages Chaily and Vrudge and put Armenians back. The commander of the Azerbaijanian army unit in Karabagh general-major H.Salimov was

şəhərə daxil ola bilməmişdi. Martın 23-də bütün günü atışma olmuş və bizim əsgərlər quldurları Şuşadan çıxarmağa nail olublar. Toplardan atılan atəş eyni zamanda Əsgəran və Xankəndində də ermənilərin hücumu keçməsinə işarə olmuşdu. Qarabağın Cavanşir, Zəngəzur qəzalarında da erməni əhalisi Cümhuriyyət əsgərlərinə hücum etmişdilər.

Şuşa şəhərindəki erməni ziyalıları onların arxasınca getməmişdir. Başqa kəndlərdə isə erməni əhalisi xəyanətkarlara qoşulmaq istəməmiş, ancaq üsyançılar onları zorla özlərinə tabe etmişdilər. Erməni quldurları Şuşa ilə Ağdam arasında əlaqəni kəsərək kiçik qüvvə ilə müdafiə olunan Əsgəran qalasını və ətraf yüksəklikləri tutmağa müvəffəq olmuşdular. Tərtər kəndinə hücum edən ermənilər, Şəki atlı alayı tərəfindən geri qayıtmağa məcbur edilmişdilər. Martın 26-da Şəki alayı Çaylı və Vruc kəndlərini tutaraq erməni quldur dəstələrini qova bilməmişdilər. Qarabağdakı Azərbaycan Ordusunun komandanı general-mayor H.Səlimov Əsgəranın azad edilməsi üçün ciddi tədbirlər görə bilməmişdi».

Bolşevik Ə.Qarayev çıxış edərək, Qarabağda baş vermiş qiyamı yatırmaq üçün parlamentin bacarığının olmadığını bildirdi: «Denikin qüvvələri Ermənistanı topladı, onların qarşısına çıxma biləcək bir qüvvə varsa o da «Qırmızı Rusiya» qoşunudur. Bu gün erməni-müsləman davasına xitam verəcək bir qüvvə varsa o da Azərbaycan zəhmətkeşləridir». Ə.Qarayev «Qırmızı Ordu» ilə danışığa girməyi vacib sayırdı.

M.Ə.Rəsulzadə parlamentdə çıxış edərək Qarabağda Azərbaycan istiqlaliyyəti və hüriyyətinin düşməni olan ünsürlərin üsyan etdiyini bildirdi: «Hökumət və bütün məmləkət buna qarşı mübarizə edir. Digər bir böyük sui-qəsd burada Azərbaycanın mərkəzi Bakıda törədilir. Bu böyük üsyanı qaldırmaqda iştirak edən xain, burada biza deyir ki, siz biz deyənə edin. Çünki Qarabağ xainləri ilə mübarizə edə bilməyə-

able to take serious measures to liberate Askeran.

Bolshevik A.Garayev spoke at the Parliament, saying that the Parliament did not have an ability to suppress the rebolt, happened in Karabakh: «Forces of Denikin are concentrated in Armenia and the single power able to oppose it, is the army of the Red Russia. The only force enable to finish the Armenian-Moslemic struggle is the working people of Azerbaijan.» A.Garayev considered it urgent to negotiate with the Red Army.

Then M.A.Rəsulzadə took the word in the Parliament and explained that the rebolt in Karabakh was made from the side of elements, who was the enemy of the sovereignty and the independence of Azerbaijan: «the government and the whole country are struggling against it. The other rebolt is prepared here in the center of Azerbaijan, in Baku. The participant of this ever big betrayal tells us to act how he wants. He tells us that we will not be able to struggle with Karabagh traitors and for suppression of it you should give the general governing power to the government of Soviets. All that we knew long ago, now becomes fully obvious to us. The heater for rebolt may be called either Aliheydar or Vartazar it does not make any difference. Both are the same traitors. No difference if the betrayal will be in Karabagh or in Baku. Both are the same. We are told that we are unable to fight with Armenians. Azerbaijan could not do it. Bolshevics here demand to bring the Red Army here for stopping the Karabagh rebolters. The man saying it, is the representative of the Azerbaijan people or the man shearing the question of the fate of Azerbaijan with Russia, having formal face of the member of the Parliament of Azerbaijan but in fact, a representative from Russia who gives us the ultimatum being inside of us, frightens us with red armies.»

cəksiniz, üsyanı yatırmaq üçün ümumi idarəni Şura hökumətinə verin. Artıq biza çoxdan məlum olanlar tamamilə aşkar edilir. Üsyana çağıranın adı Əliheydəmi olsun və ya Vartazarmı olsun, fərq etməz, hər ikisi xaindir. Xəyanət Qarabağda olsun və ya Bakıda olsun, ikisi də birdir. Biza deyirlər ki, ermənilərlə mübarizə edə bilmirsiniz, Azərbaycan bunu edə bilmir. Bolşeviklər Qarabağ üsyançıları dayandırmaq üçün Sovet Rusiyasının «Qırmızı Ordu»larını Azərbaycana gətirməyimizi tələb edirlər. Bunu deyən Azərbaycan xalqının nümayəndəsidir və yaxud Azərbaycan müqəddəratı məsələsində Rusiya ilə şərik olan, Azərbaycan Məclisi-Məbusanın üzvü sifəti ilə Rusiyadan olan vəkildir, öz içərimizdə biza ultimatum verir, bizi «Qırmızı Ordu»ları ilə təhdid edir».

M.Ə.Rəsulzadə, bolşeviklərə müraciətlə, «əgər siz məni inandıra bilsəniz ki, hakimiyyəti ələ keçirdikdən sonra burada Azərbaycan türk hökuməti təşkil edəcəksiniz, əgər mən bilsəm ki, Azərbaycan hökuməti adı ilə sovet Rusiyasının bir şöbəsini burada təşkil etməyəcəksiniz, o vaxt sizlə danışa biləcəyimi söyləyərdim. Lakin siz həqiqi bir istiqlaliyyətçi deyil, əksinə bir üsyan hazırlayan sui-qəsdçisiniz. Siz hər şeydən əvvəl məni inandırmalısınız ki, millətlərin haqqını tanıyıb qorumaq istəyən sovet hakimiyyəti Qarabağ məsələsini həll edəcək, yoxsa Qarabağ məsələsi adı ilə gəlib bizi çeynəyəcəkdir. Siz, millətin haqq və hüququndan danışmaq əvəzinə, bizi təhdid edirsiniz ki, hökuməti biza verməsəniz arxanızda böyük Rusiya və onun «Qırmızı Ordu»su vardır. Bu gün məsələ bundan ibarətdir ki, Qarabağda xainlər biza qarşı üsyan qaldırdılar. Həqiqi vətənpərvərlər kimi isə biz, əldə silah Vətəni qorumalıyıq».

«İttihad» fraksiyasının rəhbəri Q.Qarabəyli vəziyyətdən çıxmaq üçün yollar axtarmaq lazım olduğunu bildirdi: «Biz, ermənilərin Türkiyədə, 1918-ci il mart hadisələrində, Naxçıvanda, Zəngəzurda, Qars-

Turning to Bolsheviks, M.A.Rəsulzadə said: «If you could take me to believe that you will organize the Azerbaijan turkik government here, if I could have known that you will not create here the section of the soviet Russia under the name of the Azerbaijan government then I could say that I shall negotiate with you. But you are not supporter of the independence, on the contrary, a suicide attempter. Before everything else you must make me sure that the soviet power desiring to comprehend the right of the nation and to defend it, but will not come to remove us under the proposal of Karabagh question. Instead of speaking about the right and just of the nation, you frighten us with Russia and its Red Army for getting a power from us. Today the matter is, that the traitors raised with rebolt against us. As real patriots, our duty is to defend the motherland with the gun in hand.»

The leader of the fraction «İttihad» G.Garabeyly stated that the ways should be looked for in order to get out of the situation: «When we have a look at the Armenian savage crimes committed in Turkey, in March events of 1918, in Nakhichevan, in Zangezur, in Gars and in Karabagh we see that the government made us sure and closed its eyes to hardships of the enemy. Dashnaks, preparing tragedies for us, may quietly walk around and sit at our ministries and dig the grave for us.»

«İttihad» fraction proposed the government to take away the Dashnak party and to be friendly with those who are coming from «North». It was not possible to solve any difficulty with the application of force. Therefore it was necessary to build relations with Turkey for defending the direction taken by them and to provide the coming of Bolsheviks to Azerbaijan. According to words of G.Garabeyly, Bolsheviks gave the great value to the banner in the hand of poors: «You must know that if

da və Qarabağda törətdikləri vəhşiliklərə nəzər saldıqda görünür ki, hökumət bizi arxayın salıb, düşmənin fitnəkarlıqlarına göz yumur. Bizə fəlakətlər hazırlayan daşnaklar burada asudə gəzib, nazirlikdə, parlamentdə oturub bizə məzar qazırırlar».

«İttihad» fraksiyası hökumətdən daşnak fırqasını məmləkətdən çıxarmaq, «şimal»dan gələnlərlə isə dostluq etməyi təklif edirdi. Güclə heç bir məsələni həll etmək mümkün deyil, ona görə də Türkiyə ilə əlaqə qurub onların götürdükleri xətti müdafiə edib, bolşeviklərin Azərbaycana gəlməsini təmin etmək lazımdır. Q.Qarabəylinin sözlərinə görə, bolşeviklər kasıbların əlində tutduğu bayrağa böyük qiymət verirlər: «Siz bilməlisiniz ki, Rusiyanın «qırmızı» qoşunları Azərbaycan sərhədini keçsələr Azərbaycanı bərbad etməyəcəklər».

«Sosialist» fraksiyasının nümayəndəsi Q.Camalbayov daxili işlər nazirinin danışıqında düşmənin ermənilər, yaxud müsəlmanlar olduğunu anlama bilmədiyini söylədi: «Əsgəran kimi qalanı bir gecədə ermənilərə kim verdi, Qarabağa İrandan gələn milyonların və onun ağır nəticələrini indi hamımız görürük. Məmmədəmin hər nə dedisə, üzünü Ə.Qarayevə tutub danışırdı. Əliheydəri də, Mirza Davud Hüseynovu da hamı tanıyır».

Parlamentin deputatları Azərbaycan kommunist partiyasının birinci katibi seçilmiş M.D.Hüseynovun sui-qəsdçi adlandırıldılar. Moskvadakı bolşevik-erməni qüvvələrinə arxalanan sosialistlər həbs edilən kommunistlərin dərhal azad olunmasını tələb edirdilər.

Daxili işlər naziri, bolşeviklərin Qarabağ hadisələrinə münasibətinin həqiqətdən uzaq olduğunu, hökumətin nəinki Əsgəran qalası, həmçinin digər yerlərlə bağlı qətiyyətli tədbirlər gördüyünü bildirdi. Bəzi iradların yersiz olduğunu, parlamentin qapalı iclası keçirilərsə, döyüş planlarının bəzi təfəsilatı haqqında lazımı məlumat verməyin mümkün olduğunu bildirdi. Əs-

the red troops of the Russia step in through the borders of Azerbaijan they will never destroy Azerbaijan.»

The representative of the «Socialist» fraction G.Jamalbeily said that he did not understand from the speech of the minister of internal affairs whether the enemies are Armenians or Moslems: Who gave the fort like Askeran to Armenians in one night? We all see the hard results of millions coming from Iran. Whatever Mammadamin said, he turned his face to A.Garayev. Everybody knows Aliheydar and also Mirza Davud Husseynov.

Representatives of the Parliament called M.D. Husseynov who had just been elected the first secretary of the Communist party the suicide attempter. «Socialists», relying on their Bolshevik-armenian protectors in Moscow, demanded to release at once arrested communists from the jail.

The minister of the internal affairs stated that the relation of Bolsheviks to Karabagh events were far from the reality and the decisive measures had been taken by the government not only in Askeran, but in a number of other places. He considered some criticism did not have a basis under them and in case of the close meeting condition would be possible to go into some details about the fight plan and deliver the necessary information.

The representative of the fraction of «Musavat»-neutrals» A.Ashurov gave the answer to those who wanted to invite the Red Army of the Soviet Russia: «Our nation had seen those Bolsheviks in March events of 1918. They desired even to kill N.Narimanov. And they shot down doctor Nagiyev. Aliheydar says that he believes the soviet government. But we saw them. They never made any difference between wealthy people or beggars and shot down all Moslems on Mart events. Azerbaijan «Socialists» are making a great mistake in believing to bandits.»

gərlərin tibbi, azuqa, istiliklə və s. təchizat normal qaydada təşkil edilib. Hərbi və səhiyyə nazirləri hal-hazırda Qarabağdadır. Daxli işlər naziri parlament deputatlarının da Qarabağa getmələrinin münasib olduğunu bildirdi.

«Müsavat-bitərəflər» fraksiyasının deputatı A.Aşurov, Sovet Rusiyasının «qırmızı» qoşunlarını ölkəyə dəvət etmək istəyənlərə cavab olaraq bildirdi: «1918-ci ilin mart hadisələrində bizim millət həmin bolşevikləri görmüşdür. Onlar həтта N.Nərimanovu öldürmək istəyirdilər. Necə ki, doktor Nağyevi güllələdilər. Əliheydər deyir ki, mən sovet hökumətinə inanıram. Lakin biz onları gördük. Onlar dövlətli və ya kasıb fərq qoymayıb, müsəlmandır deyə mart hadisələrində hamısını güllələdilər. Azərbaycan sosialistləri böyük səhv edib quldurlara inanır».

Azərbaycan parlamenti aprelin 1-də Qarabağda yaranmış vəziyyəti müzakirə etdikdən sonra, konkret tədbirlər görmək üçün hökumət üzvləri daxili işlər naziri Vəkilov, səhiyyə naziri Rafiyev, səhiyyə nazirliyinin hərbi-sanitariya idarəsinin rəisi doktor Qaibov Qarabağa ezamiyyə olundular. Artıq aprelin 3-də Azərbaycan hərbi hissələri Xankəndinə daxil oldular. Aprelin sonlarında Azərbaycan hərbi hissələrinə Zəngəzur istiqamətində döyüşlərin aparılması tapşırığı verildi. Həтта parlament mühafizə qvardiyası da Qarabağ döyüşlərinə cəlb edilmişdi. Azərbaycan hərbi hissələri ölkənin bütövlüyünü qısa müddətdə təmin edə bildi. Tarixi faktlar sübut etmişdir ki, erməni dəstələrinin Qarabağda qaldırtdıqları üsyan, XI «Qızıl Ordu»nun Azərbaycan Cümhuriyyətinə hücumunu asanlaşdırmaq məqsədini də güdmüşdür. Ermanistan hökuməti və Qarabağ bolşevik inqilab komitəsi XI «Qızıl Ordu» ilə bilavasitə əlaqə yaratmış və ikitərəfli razılığa əsasən Azərbaycan hərbi qüvvələrinin böyük bir hissəsini Qarabağa cəlb edə bilməmişdilər. Sovet qoşunlarının Bakıya hücumunu yün-

On April 1, after discussing the situation in Karabagh the Parliament sent such members of the government as the minister of internal affairs Vekilov, the minister of medical care Rafiyev, the chief of the military-sanitary management of the ministry of medicare doctor Gaibov to Karabagh to do concrete measures in the places. Already on April 3 units of the Azerbaijan army entered Khankendy. Late April Azerbaijan military forces received the order to conduct fighting operations in the Zangezur direction. Even the Guard of the Parliament was attracted to the fight. As a whole, Azerbaijan military units provided the territorial unity of the country in the short period of time. The historical facts proved that the rebolt raised in Karabagh by Armenians had the aim to make easier the advancement of the XI Red Army to the Azerbaijan Jumhurriyyet. Armenian government and XI Red Army provided the direct communications with each other and on the basis of the mutual agreement the greater part of the military forces of Azerbaijan could be involved in Karabagh. There was a special order to Armenians to raise the rebolt on the day of the celebration of the Novruz holiday to make easier the advancement of the soviet troops to Baku.

Continuing its legislative activity, the Azerbaijan Parliament conducted the discussion of entered law projects in April. Among these drafts, it is possible to show the document about the establishment of the temporary state field ambulance in the city of Baku for making easier the activity in the sphere of military medical care. According to this law, this field type state military hospital was to contain some 100 beds. The activity of this field ambulance was considered for 4 month. On the basis of the other law the ministry of the medical care was to distribute from its own balance some 4 million ruble for this hospital.

gülləşdirmək məqsədilə Novruz bayramı günü ermənilərin üsyan qaldırmaları barədə qərar verilmişdi.

Azərbaycan parlamenti aprel ayında qanunvericilik fəaliyyətini davam etdirərək daxil olmuş qanun layihələrinin müzakirəsini keçirmişdi. Bu qanun layihələrindən, Cümhuriyyətin hərbi səhiyyə sahəsində işlərin təşkilini asanlaşdıracaq «Bakı şəhərində müvəqqəti dövlət lazaretinin təsis edilməsi haqqında» sənədi göstərmək olar. Qanuna görə, hərbi səhra tipli 100 nəfərlik çarpayısı olan dövlət lazareti yaratmaq nəzərdə tutulurdu. Lazaret müvəqqəti olaraq 4 ay müddətinə yaradılırdı. Digər qanunla dövlət lazaretinin maliyyələşdirilməsi üçün səhiyyə nazirliyinin balansına 4 milyon rubl ayrılırdı. Parlament respublikanın səhiyyə sisteminin inkişaf etdirilməsi, həmçinin hərbi təhlükələri nəzərə alaraq aprelin 8-də «Quberniya səhiyyə idarələrinin yenidən qurulması haqqında» qanun layihəsini qəbul etdi. Qanuna görə, idarələrin ştatları və aylıq məvacibləri müəyyən edilirdi. Səhiyyə nazirliyinin balansına bu məqsədlər üçün 2 milyon 384 min rubl ayrılırdı.

Parlament aprelin 8-də «Kənd xəstəxanaları və feldşer məntəqələri şəbəkələrinin genişləndirilməsi haqqında» daha bir qanun layihəsini qəbul etdi. Qanunda kənd yerlərində 35 yeni xəstəxana və 56 feldşer məntəqəsinin açılması nəzərdə tutulurdu. Səhiyyə naziri Musa bəy Rəfiyev əhalinin sağlamlığının qorunması, tibb işinin yaxşılaşdırılması, o cümlədən hərbi məqsədlərin ödənilməsi üçün bütün Cümhuriyyət ərazisini əhatə edəcək səhiyyə sistemi qurmağa çalışırdı.

Aprelin 12-də parlament «Şuşa qəzasının Ağdam kəndində ali-ibtidai məktəbin təsis edilməsi haqqında» və «Quba qəzasının Qusar ərazisindəki Xülyq kəndində ali-ibtidai məktəbin təsis edilməsi haqqında» da qanun qəbul etdi.

Aprelin 11-də «Azərbaycan Müəsislər Məclisinin seçkiləri haqqında» ko-

The Parliament accepted the project of law «About Re-structuring of Medical Care Managements of Provinces» on April 8 with the aim of developing the medical care system of the republic. In accordance with this law, the number of employees and their monthly salary was defined. 2 million 384 thousand ruble was distributed to include to the balance of the ministry of the medical care.

On April 8, one more law project was accepted «About village hospitals and points of medical assistance». In the law it was defined to establish 35 new hospitals and 56 points of medical assistance in village places. The minister of medical care Musa bey Rafiyev intended to build the medical system, covering the whole territory of the Jumhuriyyet, for guarding the health of population, raising the quality of medical treatment issues, including the providing of the needs of the military sphere in the medicine.

On April 12 the Parliament accepted the law «About establishing the initial-high school in the village of Agdam» and «About establishing the initial-high school in the village of Khuyug of the region Gusar of the Provinve Guba».

On April 11 the appeal of the commission on «Elections to the Board of Founders of Azerbaijan» to the Azerbaijan nation. On the basis of the decision of the Central Election Commission on April 20 the composing of the lists of electors in whole territory of the Jumhuriyyet was to start. It was planned to registrate men and women reached the age of 20 and to deliver them the election paper. The chairman of the commission of the election to the Board of Founders M.A.Rasulzadeh and the secretary of the commission M.H.Hajinskiy sign the appeal where they requested election commissions to help the population in everything for the registering them.

missiyanın Azərbaycan xalqına müraciəti qəbul edildi. Mərkəzi Seçki Komissiyasının qərarı ilə aprelin 20-də Cümhuriyyət ərazisində yaşayan seçicilərin siyahılarının tərtib edilməsinə başlanılırdı. Seçkilərdə iştirak edəcək 20 yaşına çatmış hər kəşi, həm də qadınların qeydiyyatının keçirilməsi və qeydiyyat vərəqəsinin alınması nəzərdə tutulurdu. Müəssislər Məclisinə seçkilər üzrə komissiyanın sədri M.Ə.Rəsulzadənin və komissiyanın katibi M.H.Hacnskinin imzaladıqları müraciətnamədə əhaliyə seçki komissiyalarının qeydiyyat üçün lazım olan bütün köməkləri göstərmələri xahiş edilirdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti üçün ən ağır dövr olan və onun süqutu ilə nəticələnən aprel ayında xarici işlər naziri F.X.Xovskinin adına daxil olmuş məktubda, İranda ki nümayəndəmiz Cənubi Azərbaycanda həyəcanlı hadisələrin baş verdiyini göstərirdi. Məktubda göstərilirdi ki, İran Nazirlər Kabinetinin sədri Vüsuq-əd-dövlə bu yaxınlarda İran Azərbaycanını «qara yara» adlandıraraq, tezliklə İran hökumətinin onu kəşib atacağını bildirmişdir. Nümayəndənin məlumatına görə, Cənubi Azərbaycan azadlıq hərəkatında bolşevik elementlərinin olduğu da ehtimal olunur. Lakin bu məsələ tam aydın deyildir. İran azərbaycanlıları, Tehrandan olan fars hakimlərinin zülmündən cana doydularını və ondan azad olmaq istədiklərini bildirirlər. Ənzəlidəki ingilis komandanlığı əsasən spahilərdən təşkil olunmuş hərbi kontingenti bolşevizmə qarşı mübarizə üçün bu ərazilərdə yerləşdiribdir.

I Respublikanın son parlament iclaslarından biri 1920-ci ilin aprelin 20-də keçirilmişdi. İclasda İran dövləti ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti arasında bağlanmış müqavilələrin parlamentdə rətifasiya edilməsi üçün hər iki dövlətin nümayəndə heyəti parlamentə gəlmişdilər. Müqavilənin bağlanmasına dörd ay vaxt sərf olunmuşdu. Azərbaycan nümayəndə

On April, which was the hardest month of the whole period of existence of the Azerbaijan Peoples Jumhuriyyət, and which was the month of capitulation, in his letter to the name of the minister of foreign affairs our Iran representative showed the agitating events were happening in Iran. It was written that the Chairman of the Cabinet of Ministers of Iran (Busug-ad-Dovla) recently called Azerbaijan «a black wound» and declared that Iran government was going to cut it off soon. In accordance with the information of the representative, it was supposed that in the freedom movement of Iran there might be some Bolshevik elements as well. But this matter was not fully clean. Iranian Azerbaijanians announced that they were dead tired of hardships of Persian rulers and desired to liberate from them. The English military head-quarter at Enzely had dislocated there the troop contingent mainly consisting of sipahies to be ready to struggle against bolshevism.

One of the last parliament meetings of the I Republic was conducted on April 20, 1920. Delegations of both states came to the Parliament for the ratification of agreements between the state of Iran and Azerbaijan Peoples Jumhuriyyət in Parliament. It took four month to sign this agreement. The Azerbaijan delegation headed by Adil khan Ziyadkhanov had visited Iran and achieved a number of principle agreements. From the side of Iran the authorized delegation of Aga Seyid Ziyaddin Tabatabai also participated at the parliament meeting. Agreements produced to the Parliament were covering such fields as customs, consisting of 11 articles, commerce, consisting of 9 articles, telegraph communication, consisting of 18 articles, post issues, consisting of 11 articles, execution of the court decisions, consisting of 25 articles, consular relations, consisting of 17 articles. This agreement about the friendship, playing the greater importance in the recognition of the

The Parliament of the Azerbaijan Republic

heyəti başda Adil xan Ziyadxanov olmaqla İranda səfərdə olmuş və bir sıra prinsipal razılıqlar əldə edilmişdi. İran tərəfindən səlahiyyətli nümayəndə Ağa Seyid Ziyəddin Təbatəbai də parlamentin iclasında iştirak edirdi. Xarici işlər naziri F.X.Xoyskinin parlamentə təqdim etdiyi sənədlər: 11 maddədən ibarət gömrük, 9 maddədən ibarət ticarət, 18 maddədən ibarət teleqraf əlaqələri, 11 maddədən ibarət poçt əlaqələri, 25 maddədən ibarət məhkəmə qərarlarının icrası, 17 maddədən ibarət konsulluq əlaqələri haqqında sənədləri əhatə edirdi. Azərbaycan Cümhuriyyətinin beynəlxalq aləmdə tanınmasında böyük əhəmiyyət kəsb edən dostluq haqqında müqavilə xüsusi ilə qeyd olunmalıdır. Parlament müzakirələrindən sonra İran imperiyası və Azərbaycan Cümhuriyyəti arasında bağlanmış dostluq və əməkdaşlıq haqqında müqavilə yekdilliklə təsdiq edildi. Bu müqavilə ilə Azərbaycan artıq beynəlxalq hüququn subyekti kimi çıxış edirdi.

Həmin gün, aprelin 15-də parlament «Azərbaycan Respublikasının Qərbi Avropa dövlətləri və Amerikada diplomatik nümayəndəliklərin təsis və Paris sülh konfransında Azərbaycan nümayəndə heyətinin buraxılması haqqında» qanun layihəsini müzakirə etdi. M.Əfəndizadə bildirdi ki, istiqlaliyyətimizin ilk günlərində Paris sülh konfransında iştirak etmək üçün parlamentin sədri seçilmiş Ə.Topçubaşovun rəhbərliyi ilə nümayəndə heyəti göndərilmişdir. Avropa dövlətləri müstəqilliyimizi tanıdıqdan və sülh konfransı başa çatdıqdan sonra Paris nümayəndə heyətinin buraxılması və Avropa dövlətləri ilə siyasi-diplomatik və iqtisadi-mədəni əlaqələrin qurulması üçün yeni missiyanın yaradılması zərurəti mövcud olmuşdur. Qanun layihəsində Fransa, İngiltərə, İtaliya, İsveçrə, Polşa və Amerikada hər birində 4 nəfər olmaqla nümayəndələrlə təmsil olmaq nəzərdə tutulurdu. Parlament komissiyası müzakirələrdə, yalnız Polşadakı nümayən-

Azerbaijan Jumhuriyyet, was to be specially noted. After the parliament discussions the agreement on friendship and cooperation between the Iranian Empire and the Azerbaijan Jumhuriyyet was fully confirmed.

On the same day, on April 15 the Parliament discussed the law project «About the establishment of the diplomatic representations in the Western Europe and in America» and «About the dismissing of the board of delegation at Paris Peace Conference». M.Efendizadeh stated that on the early days of our independence under the leadership of A.Topchubashov, who was then elected the chairman of the parliament, the board of our delegation was sent to Paris for the participation at the peace conference there. After the recognition of our state independence by European states and finalization of the piece conference the necessity appeared to dismiss our board of delegation at the Paris Piece Conference and to establish new missions for building the diplomatic and economic-cultural relations with European states. In the law project it was considered to have representations in France, England, Italy, Poland and America consisting of 4 persons at each of them. The parliament commission decided to increase the quantity of Polish representation for 2 men more.

Bolsheviks proposed to create the representation at the Soviet Russia as well. They explained their thoughts with an argument that the parliament was sending missions to imperialist states but forgot its real friends at all.

Answering to the proposal, put forward by Bolsheviks, minister of foreign affairs F.X.Khoyskiy explained that the Azerbaijan government three times turned to the Soviet government and proposed to establish the friendly relations but did not receive any response from it up to now.

The fraction «İttihad» and the block of «Socialist» proposed to stop the discus-

dələrimizin sayını 2 nəfər artırmağı qərara almışdı.

Bolşeviklər nümayəndəliyin Sovet Rusiyasında da yaradılmasını təkid edirdilər. Onlar öz fikirlərini belə əsaslandırirdilər ki, imperialist dövlətlərə missiya göndərildiyi halda, bizim parlament öz haqqı dostlarını yaddan çıxarır.

Bolşeviklərin irəli sürdükləri təklifə cavab verən xarici işlər naziri F.X.Xoyski bildirdi ki, Azərbaycan hökuməti 3 dəfə Sovet hökumətinə müraciət edərək dostluq münasibətlərinin yaradılmasını təklif etsə də, indiyə qədər Rusiya hökumətindən cavab alınmayıb.

«İttihad» fraksiyası və «Sosialist» bloku qanun layihəsinin onları qane etmədiyinə görə, onun müzakirəsinin dayandırılması və növbəti iclaslara keçirilməsini təklif etdilər.

Parlament qanun layihəsinin müzakirəsinə aprelin 22-də davam etdirərək bolşeviklərin də təkliflərini nəzərə almaqla «Paris sülh konfransındaki Azərbaycan nümayəndə heyətinin buraxılması və Azərbaycan Respublikasının Qərbi Avropada, Amerikada, Almaniyada və Sovet Rusiyasında diplomatik missiyasının təsis edilməsi haqqında» sənədi təsdiq etdi. Qanuna görə, aprelin 1-dən 8 dövlətdə - Fransa Respublikasında, Böyük Britaniya kralı yanında, İsveçra Respublikasında, İtaliya kralı yanında, Şimali Amerika Birləşmiş Ştatlarında, Almaniyada, Sovet Respublikasında və Polşa Respublikasında diplomatik missiyalar təşkil edilirdi. Azərbaycanın xarici dövlətlərdəki diplomatik missiyasının saxlanması üçün 118 min rubl vəsait ayrılırdı.

I Respublikanın son qanunvericilik aktlarından biri də «Azərbaycan Qızıl Aypara Cəmiyyəti» haqqında qanun layihəsi olmuşdur. Qanun layihəsi hərbi nazirlik tərəfindən təqdim edilərək məxfi və təcili olduğu üçün onun geniş müzakirə olunması nəzərdə tutulmamış, yalnız maliyyə-büdcə komissiyası ştatlarının sayı və müəssis-

sion as it does not satisfy them and delay it to next meetings.

Continuing the discussion of the law project on April 22 and taking into account the proposal of Bolsheviks as well, the Parliament confirmed the document «About the dismissing of the board of delegation of the Azerbaijan at Paris Peace Conference and about the establishment of the diplomatic representations in the Western Europe, in America, Germany and the Soviet Russia». According to this law, since April 1 in 8 states - In the France Republic, at the king of the Great Britain, in Switzerland diplomatic missions were organized. For the support of diplomatic missions in foreign countries Azerbaijan distributed 118 thousand rouble.

One of the last legislative acts was the project of the law «About the Society of the Red Crescent». This law project was produced by the military ministry and was not for long discussions because of its urgency and only the financial-budget commission proposed accepting it with only declaration the number of employees and names of establishments and distribution of the financial means in the amount of 483 thousand rouble. It was shown in the Parliament discussions that this structure was created in the example of the Russian the Red Cross (Selib Ahmar) organization which would soon be established. The one in the Azerbaijan Jumhuriyyət (Hilal-Ahmer) was founded for the undelayed measures in case of force-major events like natural disasters. Thus, the project of the law «About the Society of the Red Crescent» was accepted by votes of the majority of parliament members.

The last law accepted by the Parliament of the I Republic was «About dividing of the Ganja province into two region». According to this law in Ganjabasar two regions, Ganja region and Shamkhor were created. It was planned to organize the po-

lərin adlarının elan olunması və 483 min rubl vəsaitin ayrılması ilə qanunun qəbul edilməsi təklif edilmişdi. Parlament müzakirələrində göstərirdi ki, bu qurum, Rusiya dövlətində qırmızı xaç (Səlib-Əhmər) adlanaraq cəmiyyət üçün müəyyən işləri görmək üçün yaradılmışdır. Azərbaycan Cümhuriyyətində isə Qızıl Aypara (Hilal-Əhmər) mamləkətdə baş verəcək bədbəxtlik, fəlakətlər olduqda təcili tədbirlər üçün təşkil edilirdi. Beləliklə, «Azərbaycan Qızıl Aypara Cəmiyyəti» haqqında qanun layihəsi yekdilliklə parlament tərəfindən qəbul edildi.

I Respublika Parlamentinin qəbul etdiyi sonuncu qanun «Gəncə quberniyasının iki qəzaya bölünməsi haqqında» olmuşdur. Qanuna görə, Gəncəbasarda iki qəza, Gəncə qəzası və Şamxor qəzası yaradıldı. Şamxor qəzası üzrə polis idarəsi təşkil etmək nəzərdə tutulmuşdu. Şamxor qəza idarəsinin formalaşması üçün dövlət cəmi 70 min rubl vəsait ayırırdı. Bolşeviklər yeni yaradılmış qəzanın mərkəzini Zəyəm stansiyası olmasını təklif edirdilər. M.Ə.Rasulzadə çıxışında, Şamkir toponomikasının tarixdə məşhur olmasından danışıdı: «Vaxtilə ruslar Gəncə xanlığının müstəqilliyini devirmək istədikdə, Şamkirdə onlara qarşı güclü müqavimət təşkil edilmişdi. Həmçinin arəb mənbələrində də Şamkir adı işlədilmişdir. Bütün bu məqamlar nəzərə alınmalıdır». Səsvermə nəticəsində Gəncə quberniyasından ayrılan yeni qəzanın mərkəzi Zəyəm olmaqla Şamkir adlandırılması qərara alındı.

Azərbaycan parlamenti bolşevik çevrilişi ərəfasında adi iş günlərinə toplaşaraq aprelin 26-sı və 27-də öz işini davam etdirmiş və gündəlikdə olan məsələləri müzakirə etmişdi. Aprelin 26-da keçirilən 144-cü iclasda orta təhsil məktəbləri yanında fəaliyyət göstərən hazırlıq sinfi müəllimlərinin məvaciblərinin artırılması məsələsi müzakirəyə çıxarılmışdı. Maliyyə-büdcə komissiyası müəllimlərin maddə

lice departmanı in Şamkhor. For the organization of the police station at Şamkhor region only 70 thousand rouble means was distributed. M.A.Rasulzadə spoke about the fame of the Şamkir toponimics in the history in his speech: «Some time ago when Russians wanted to liquidate the independence of the Ganja khanship the strong resistance was organized against them. In some Arabic quarters the name Şamkir was existed. All these should be taken into account.» In the course of voting it was decided to give the name of Şamkir to the new region parted from the Ganja province with the capital town of it Zəyəm.

On the eve of the Bolshevik upheaval, the Azerbaijan Parliament gathered to its usual working day and continued its activity on April 26 and 27, discussing questions included to its agenda. On the meeting number 144 on April 26 the issue of increasing the salary of teachers at preparatory classes under secondary schools was brought to the discussion. The financial-budget commission proposed the raise teachers wage taking into account their hard condition. The commission also raised the question before the government to create equal conditions for children of all layers of the society to receive an education at schools. In this meeting the draft of the law about building of damb upon the river Kish, crossing the town Sheki, put forward by the Financial-budget commission, was accepted with majority of votes. Projects on Viniculture and Cultivation, produced by the ministry of agriculture, were postponed by the Parliament with a request of the ministry of agriculture itself till other coming up meetings.

On April 27, 1920 the Parliament of the I Republic gathered to its extra-ordinary last 145-th meeting. The meeting was led by M.Y.Jafarov. M.A.Rasulzadə proposed to find out whether to conduct it in the open or in closed way. According to his

di vəziyyətinin çətin olmasını nəzərə alıb, onların əmək haqlarının artırılmasını təklif etmişdi. Komisiya həmçinin hökumət qarşısında məsələ qaldıraraq, məktəblərə bütün təbəqələrin uşaqlarının oxuya bilmələri üçün bərabər imkanlar yaradılmasını təklif etmişdi. Bu iclasda həmçinin, Şəki şəhərindən keçən Kiş çayında bənd vurulması üçün maliyyə-büdcə komissiyasının irəli sürdüyü qanun layihəsi də parlament tərəfindən yekdilliklə qəbul edildi. Parlament Əkinçilik nazirliyi tərəfindən təqdim edilmiş üzümçülük və şərabçılıq haqqında qanun layihələrinin müzakirəsini, nazirliyin öz xahişi ilə növbəti icaslara keçirmişdi.

I Respublikanın parlamenti 1920-ci il aprelin 27-də sonuncu 145-ci fəvqəladə iclasına toplaşmışdı. İclası M.Y.Cəfərov sədrlik edirdi. M.Ə.Rəsulzadənin təklifi ilə fəvqəladə iclasın açıq və yaxud qapalı olması müzakirə edildi. Onun sözlərinə görə, dövlətin hansı təhlükədə olduğunu xalqa çatdırmaq vacibdir. Təklif səsə qoyuldu və iclasın açıq keçirilməsi qərara alındı.

Hökumət böhranın yaranmasında «az əməyi» olmayan, bolşeviklərə liberal baxışları ilə yaxın olan M.Hacınski, kommunistlərlə danışıqlar aparən komissiyanın sədri kimi, keçirdikləri müzakirələr barədə parlamentə məlumat verdi. Təslimçi ultimatum «Musavat» fraksiyası istisna olmaqla, digər fraksiyaların mövqeyi ilə üst-üstə düşürdü.

Hələ beşinci hökumət böhranı dövründə M.Hacınskiyə digər fraksiyalarla danışıqlar aparmaqla vəziyyətdən çıxmaq həvalə edilmişdi. Aprelin 9-da sosialist nazir M.Hacınski poçt-teleqraf naziri postundan istefa vermişdi. Aprelin 15-də isə «Əhrar» fraksiyası, N.Usubbəyli hökumətinin tərkibindən çıxdıqlarını elan etmişdi. Parlamentin siyasi partiyaları sovet-bolşevik təhlükəsinə qarşı mübarizə üçün ümumi mövqeyə gələ bilmədilər. Hakim partiya böhrandan çıxış yolu axtararaq yeni hökuməti təşkil etməyi, aprelin 22-də M.Hacınskiyə tapşırı

words, it was important to inform the people about the coming up danger upon the state. The proposal was brought to the voting and the decision was taken to conduct it in the open way.

M.Hajinskiy, being rather close with his liberal outlook to Bolsheviks, who did their best in the creation of the critical situation, gave the information to the Parliament as the chief of the commission, conducting the negotiations, about its results. Except the «Musavat» fraction, the position of other parties was almost the same with the ultimatum about surrender.

During the crisis of the fifth government M.Hajinskiy was requested to conduct the negotiations with other fractions to get out from difficulty. On April 9, the socialist minister M.Hajinskiy resigned from the position the minister of post and telegraph. «Əhrar» fraction announced about leaving of the composition of the government of N.Usubbeily. The political parties of the parliament could not come to the accordance for the struggle against the Bolshevik danger. Looking for the way for getting out of the crisis, the leading party gave the task to M.Hajinskiy on April 22 to organize the new government and gave him the authorization to conduct negotiations with parties. «İttihad», «Əhrar» fractions were agree at once, but socialist-bolsheviks only with the condition to take into account their demand to appoint their member to the position of the minister of internal affairs for allowing to establish the government of M.Hajinskiy. «Musavat» fraction also received the proposal to enter to the M.Hajinskiy government.

But Bolsheviks, making all kinds of preparation to coming up rebolt, suddenly changed their mind and refused to participate at Hajinskiy government. A.Garayev never made a secret from the aim that in the nearest future they would make a removal of the existing state structure.

va ona bütün partiyalarla danışıqlar aparmağa səlahiyyət verir. Parlamentin «İttihad», «Əhrrar» fraksiyaları dərhal, sosialist-bolşeviklər isə daxili işlər naziri vəzifəsinə təyinatda onların tələblərinin nəzərə alınması şərti ilə M.Hacnskinin təşkil edəcəyi hökumətin qurulmasına razılıq verirlər. «Müsavət» fraksiyasına da M.Hacnskinin hökumətinə daxil olmaq təklif edilir.

Lakin, Bakıda çevrilişə tam və hərtərəfli hazırlaşan bolşeviklər fikirlərini dəyişərək M.Hacnski hökumətinə daxil olmaqdan imtina etdilər. Ə.Qarayev ən yaxın günlərdə çevriliş edəcəkləri barədə məqsədlərini açıq-aydın gizlətmirdi.

Xarici işlər naziri F.X.Xoyskinin Gürcüstan hökumətinə bolşeviklərə qarşı birgə hərbi tədbirlər keçirmək barədə təklifinə, Kiçikqori Azərbaycan hökumətindən, Batum şəhəri və Batum əyalətində Gürcüstanın tam ərazi hüquqlarını tanıması məsələsinin müzakirə edilməsini şərt kimi qoymuşdu. Zaqafqaziya Cümhuriyyətlərinin Tiflis konfransında, Azərbaycan nümayəndə heyətinin təhlükədən birgə müdafiə olunmaq üçün konfederasiya yaratmaq üçün Ermənistan nümayəndəsinə etdiyi təklifə isə ermənilər bildirmişdilər ki, Ermənistan İrəvan qazasından ibarət olan müstəqil Ermənistanın indiki sərhədləri ilə razılıq və beləliklə, məsələlərin yenidən müzakirə olunmasını tələb edirlər. Yaranmış şəraitdə Zaqafqaziya Cümhuriyyətlərinin birgə müdafiəsini təşkil etmək mümkün olmur. Azərbaycan Ordusu isə Qarabağda hazırlanmış üsyanı yatırmaq üçün hərbi əməliyyatları yalnız yenidən başa çatdırdığından şimal sərhədlərini müdafiəsiz qoymuşdu.

Bolşevik-kommunistlərin təxribatçı qrupları müdafiəni zəiflətmək üçün Gəncə ilə teleqraf-telefon əlaqəsini kəsmiş, bolşeviklərə rəğbətli olan hərbi gəmilər isə, Bakı buxtasında düzülərək toplanmış hökumət idarələrinə istiqamətləndirmişdilər. Azər-

The proposal of the minister of foreign affairs F.X.Khoyskiy to the Georgian government about realizing the joint military measures against Bolsheviks, Kichikgory put forward the condition to discuss the question of recognition of the right of Georgia to territories of the Batum city and Batum province. In the Tiflis conference of the Transcaucasus republics the proposal of the Azerbaijan delegation about creation of the confederation for the joint defense was met by Armenians with the condition to be agree with the present borders of the independent Armenia consisting of Erivan region and thus, to discuss the territory preferences again and to be agree with them. In the existing situation it was impossible to organize the joint defense of Transcaucasus Republics. What concerned to the Azerbaijan Army, it was just finishing the military operations on suppression of the rebolt, prepared in Karabagh, and therefore the northern borders were still remained undefended.

The provocations groups of Bolshevik-communists cut down the telephone-telegraph communications with Ganja with the aim to weaken the defense ability, the military ships, turning with respect to Bolsheviks, were dislocated side by side in Baku bay, directing their guns to governmental managements buildings. The ship belonging to Azerbaijan Navy with its long distance guns was to destroy the railway lines in such closer to the shore places as Gizilburun, Gilezi and Sumgayit to stop the advancement of the armoured train but they did not obey to the command and joint to Bolsheviks.

On April 27 at 11 o'clock H.Sultanov declared the ultimatum, composed by Ch.Ildrim about giving the state power to the government of soviet workers and peasants with N.Narimanov on the head and announced that the ultimatum was made on behalf of Azerbaijan Communist Bolshevik

baycan Hərbi Donanmasına məxsus gəmi isə uzaq vuran toplan ilə dəniz sahilinə ən yaxın yerlər olan Qızılburun, Giləzi və Sumqayıtda zirehli qatan dayandırmaq məqsədilə dəmiryol xətlərini dağıtmaq əmrinə tabe olmayıb, bolşeviklərin tərəfinə keçmişdi.

Aprelin 27-də saat 11-də H.Sultanov, Ç.İldırım tərəfindən tərtib edilmiş və hakimiyyətin N.Nərimanov başda olmaqla Sovet fəhlə-kəndli hökumətinə təhvil verilməsi haqqında, Azərbaycan Kommunist bolşevik partiyası və Rusiya Kommunist bolşevik partiyası Qafqaz Diyar Komitəsinin Bakı Bürosu və Bakı Mərkəzi Fəhlə Konfransı adından ultimatum verdi. Parlamenta verilən ultimatumu müzakirə etmək üçün M.Hacinski, M.Ə.Rəsulzadə, Q.Qarabəyli, A.Səfikürdski və A.Qardaşovdan ibarət komissiya yaradılır. Komissiya da öz növbəsində şərtlərini hazırlayaraq parlamentin müzakirəsinə təqdim etmişdi.

Parlamenta məlumat verən M.Hacinski Azərbaycan Kommunist frqasının axşam saat 7-yə qədər hökumətin onlara təslim edilməsini tələb etdiklərini bildirdi. M.Hacinskinin sözlərinə görə, hökumət onların şərtlərini qəbul etsə, «Qızıl Ordu» Bakıya daxil olmayacaq. Onlar xalqımızın etimadını qazanmaq üçün Azərbaycandan keçib Türkiyəni zalım imperialistlərdən azad etməyə yollanacaqlar.

M.Hacinskinin parlamenta verdiyi məlumata görə, yalnız hökumət üzvləri hakimiyyətdən uzaqlaşdırılırdı və digər məmurlar vəzifələrini icra etməkdə davam edəcəklər. Hakimiyyət yalnız müsəlman kommunistlərə həvalə ediləcəkdir. Parlamentin fraksiyaları bərabər və azad fəaliyyət göstərəcəklər. Partiyalara və hökumət üzvlərinə qarşı heç bir xüsusi tədbir görülməyəcəkdir. Parlament müzakirələrində M.Hacinski hökumətin fəaliyyətini tənqid edərək, Qarabağ dağlarından Yalamaya-dək ərazilərin müdafiəsiz qaldığını bildirdi. O qeyd etdi ki, parlament frqələri mil-

party and Russian Communist-bolshevik party, Baku Bureau of the Caucasus Regional Committee of the Russian Communist-bolshevik Party and Baku Central Workers Conference. The commission consisting of M.Hajinskiy, M.A.Rasulzadeh, G.Garabeyly, A.Safikurdskiy and A.Gardashov was organized. In its turn, the commission prepared its conditions and produced to the Parliament for the discussion.

M.Hajinskiy, informed the Parliament that the Azerbaijan Communist party demands to transform the government to them till 7 oclock in the evening. According to words of Hajnskiy, if the government would accept their conditions «the Red Army» would not enter to Baku. For earning the respect of the people they pass through Azerbaijan and would go to liberate Turkey from the hardships of imperialists.

According to the information, given to parliament by M.Hajinskiy, it was decided to remove only the governmental members of the state power but other employees would continue to fulfill their jobs. The power would be trusted only to Moslemic communists. Parliament fractions would act on the equal and free basis. No special measures would be taken against the party and government leaders. In the Parliamentary discussions M.Hajinskiy criticized the activity of the government and stated that the whole territory of the country from mountains of Karabagh till Yalama remained undefended. He noted that parliament parties started the endless arguing among them instead of solving the fate of the nation.

Producers of the ultimatum frightened the parliament that in case if their proposals would not be accepted then the entire responsibility about the events, which were going to happen, would fall upon their shoulders. And in such case, Bolshevik party would take to itself the responsibility

lätin müqəddəratını həll etmək əvəzinə öz aralarında sonu görünməyən mübahisələrə start veriblər.

Ultimatumu təqdim edənlər, onların təklifi qəbul olunmasa, baş verə biləcək hadisələrə görə bütün məsuliyyətin parlament üzvlərinin üzərinə düşəcəyi ilə hədələyirdilər. Onların isə, öz üzərlərinə götürdükləri öhdəliklər üçün isə bolşevik frinqəsi məsuliyyət daşıyacağı göstərilirdi. Komissiyanın bu şərtlərlə Azərbaycanın müstəqilliyini qoruya biləcəyini söyləyən M.Hacinski, parlamentin bu məsələyə mövqe bildirməsini zəruri hesab etdi.

Bolşevik S.Ağamalıoğlu təslim olmaqdan başqa çıxış yolu olmadığını bildirdi. Parlament fraksiyalarının nümayəndələri Q.Qarabəyli («İttihad»), A.Səfikürdski («Sosialist» bloku), A.Qardaşov («Əhrar») və M.Hacinski (tezliklə «Müsavət» frinqəsindən çıxaraq, AK(b)P daxil olmuşdur) hakimiyyəti vermək təklifini müdafiə etdilər. «Müsavət» fraksiyasının sədri M.Ə.Rəsulzadə, həmçinin parlamentə təslimçilik ulimatunun elan olunmasını gözyaşları ilə qarşılayan Ş.Rüstəmbəyov qəti etirazlarını bildirdilər. Hələ bir qədər əvvəl, N.Usubbəylinin yanında keçirilmiş müşavirədə 27 yaşlı Şəfi bəy Rüstəmbəyov Bakıdan çıxmağa və bolşeviklərə qarşı müqaviməti təşkil etmək üçün Gəncəyə çəkilməyi təklif etmişdi.

Azərbaycan Müvəqqəti İnkılab Komitəsi və onun tərkibi süni şəkildə yaradılmış, səyyar bir qurum təsiri bağışlayırdı. Çünki nə onun sədri, nə də bir çox üzvləri hələ Bakıda deyildilər. Artıq 72 min nəfərlik «Qızıl Ordu» parlamentə təqdim edilmiş razılığın əksinə olaraq Bakı şəhərinə daxil olmuşdular. Beynəlxalq hüquqa zidd olaraq onlar suveren dövləti devirdilər və Bakıdakı xarici diplomatik nümayəndələri həbs etdilər.

1920-ci il aprelin 27-də saat 11-də parlament hakimiyyətin Azərbaycan Hərbi İnkılab komitəsinə verilməsi haqqında əleyhinə 1, bitərəf 3 və səs verməyən 3 nəfər

for duties of running the government. Saying that the commission could guard the independence of Azerbaijan by following these conditions, M.Hajinskiy considered it necessary for the Parliament to express its opinion to the matter.

Bolshevik S.Agamalioglu said that there was no any other way except surrendering. Representatives of parliament fractions G.Garabeily («İttihad»), A.Safikurdskiy (block of «Socialists»), A.Gardashov («Əhrar») and M.Hajinskiy (urgently leaving «Musavat» party and entering to AC(b)P) defended the proposal of handing in of the state power. The chairman of the «Musavat» fraction M.A.Rasulzadeh and also the Sh.Rustambeyov, receiving the Surrender Ultimatum with tears in eyes, expressed sharp negative attitude. Some hours before, 27 years old Shafi bey Rustambeyov at the meeting of the Prime minister proposed for the government to leave Baku and to get shelter in Ganja for organizing the resistance against Bolsheviks.

The Temporary Revolutions Committee and its composition remained the impression of artificially created structure. Because, its chairman and majority of members did not yet arrive in Baku. «The Red Army» in the quantity of 72 thousand men had already entered Baku inspite of the agreement produced to the parliament. Acting on the contrary to the international law they removed the sovereign state and arrested the foreign representatives reciding in Baku.

On April 27, 1920 at 11 oclock in voting at parliament about the handing in of the state power to the Military Revolutionary Committee 1 was against, 3 were neutral and 3 did not participate and the decision was accepted. With the document, signed by M.Y.Jafarov substituting the chairman and the chief of the clerical office Mustafa bey Vekilov, conditions of the handing in of

olmaqla qərar qəbul etdi. Parlamentin sədr əvəzi M.Y.Cəfərov və parlament işlər idarəsinin müdiri Mustafa bəy Vəkilovun imzalıqları sənədlə hakimiyyətin verilməsi şərtləri aşağıdakı qaydada təsbit edilirdi.

1. Sovet hökuməti tərəfindən idarə olunan Azərbaycanın tam istiqlalı müəhafizə edilir;

2. Azərbaycan kommunist frqasının yaratdığı hökumət müvəqqəti orqan olaçaqdır;

3. Azərbaycanın son idarə formasını hər hansı bir xarici təzyiqdən asılı olmayan fəhlə, kəndli və əsgər deputatları sovetləri şəxsində Azərbaycanın ali qanunverici orqanı müəyyənləşdirir;

4. Hökumət idarəsinin bütün xidmətçiləri öz yerlərində qalır, ancaq məsul vəzifə tutanlar dəyişdirilir;

5. Yeni yaradılan müvəqqəti kommunist hökuməti parlamentin və hökumət üzvlərinin həyatının və əmlakının toxunulmazlığına təminat verir;

6. «Qızıl Ordu»nun Bakı şəhərinə dəyüşlə daxil olmasına yol verməmək üçün tədbir görülməkdir;

7. Yeni hökumət Azərbaycanın istiqlalını sarsıtmaq məqsədi güdən bütün xarici qüvvələrə qarşı qəti tədbirlər görəcək və öz sərəncamında olan bütün vasitələrlə mübarizə aparacaqdır.

Azərbaycan parlamenti özünün fəvqəladə iclasında bu şərtləri səs çoxluğu ilə qəbul etdi.

Beləliklə, I Respublikanın parlamenti 18 ay fəaliyyət göstərmişdi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamenti demokratik əsaslarla fəaliyyət göstərərək, Azərbaycan parlamentarizmin əsasını qoymuşdur.

Parlament qanunvericilik hakimiyyətinin tələblərinə müvafiq fəaliyyət göstərmiş, ölkədə siyasi proseslərin inkişafında, məsuliyyətli hökumətin yaranmasında böyük işlər görmüşdü. Parlament 145 iclas keçirməklə 134 qanun qəbul etmişdir. Doğrudur ki, bir neçə qanunlar istisna olun-

the state power was defined in the following way:

1. Full sovereignty of Azerbaijan ruled by the soviet power would be guarded;

2. The organ created by the Azerbaijan Communist party would be a temporary one;

3. The last managing form of Azerbaijan is defined by the soviet of representatives of workers, peasants and soldiers in the face of the supreme legislative organ without any influence from abroad.

4. All employees of the governmental managements remain in their places and only those are changed who occupies very high positions;

5. The newly established temporary communist government guarantees the untouchability of the life and property of the parliament and government members;

6. Measure will be taken not to allow the «Red Army» to enter Baku by fighting;

7. The new government will take decisive measures against foreign powers having the aim to scarify the sovereignty of Azerbaijan and will use all means being at its disposal.

The Azerbaijan Parliament accepted all these conditions at its extreme meeting with the majority of votes.

Thus, the Parliament of the I Republic conducted its activity during 18 month. Realizing its activity on the democratic basis the parliament of the Azerbaijan Peoples Jumhuriyyət has founded the basis of the Azerbaijanian parliamentarism.

The parliament build its activity in accordance with demands of legislative power. In the development of the political processes, in the creation of the government with responsibility it has done the tremendous job. Conducting 145 meetings it accepted 134 laws. In fact, excluding few laws, the majority of them are covering the economic-political, social, legislative fields and were rather small by their coverage and

The Parliament of the Azerbaijan Republic

maqla onların əksəriyyəti iqtisadi-siyasi, sosial, hüquqi sahələri əhatə etməklə kiçik qanunlar olmuşdur ki, bu da yeni təşəkkül tapmış parlamentlər üçün xarakterik cəhətlərdəndir. Qanunların qəbul edilməsi qaydası parlamentarizmə xas olan cəhətləri ilə fərqlənmişdir. Qanunlar qəbul edilməmişdən əvvəl ayrı-ayrı komissiyalarda müzakirə olunmuş, hökumət üzvləri müxtəlif sorğuları cavablandırmaq üçün parlamentdə ayrı-ayrı hesabatlar vermiş, qanunların bir neçə oxunuşdan keçməklə qəbul olunması proseduru müəyyən olunmuş, bütün fraksiyalar, o cümlədən milli azlıqların nümayəndələri qanunvericilik təşəbbüsü ilə çıxış edə bilmiş, onların ayrı-ayrı komissiyalarda təmsil olunmasına şərait yaranmış, Nazirlər Kabineti üzvlərinin qanunvericilik təşəbbüsü ilə çıxış etmələri üçün onlara səlahiyyətlər verilmiş, beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın tanınması üçün parlamentin sədri Ə.Topçubaşov böyük xidmətlər göstərmiş, parlamentlərarası əlaqələrin qurulması üçün bir sıra işlər görülmüşdür.

Parlament Azərbaycan xalqının maariflənməsi, ordu quruculuğu, səhiyyə, hüquq sahələrində böyük işlər görülməsi üçün qanunvericilik bazasını yarada bilmişdir. Bununla belə parlament Azərbaycan Müəssislər Məclisinin çağırılması, əsas qanun Konstitusiyanın qəbul edilməsi, torpaq islahatı və s. kimi vacib məsələlərin həllini tezləşdirə bilməmişdir.

Azərbaycan Parlamentinin yaranması və fəaliyyətində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin görkəmli nümayəndələri M.Ə.Rəsulzadə, Ə.Topçubaşov, F.Xoyski, N.Usubbəyli, H.Ağayev, M.Cəfərov və başqalarının böyük xidmətləri olmuşdur. Parlament rəsmi dövlət orqanı olan «Azərbaycan» qəzetini rus və azərbaycan dillərində dərc etdirmişdir.

Azərbaycan dövləti və parlamentinin fəaliyyətinə son qoymuş kommunist hakimiyyəti və onun adından istifadə edərək öz yalançı hakimiyyətlərini elan etmiş

it is characteristic for the newly established parliaments. The rule of acceptance of laws were differed by the features, belonging to parlamentarizm. Before accepting laws were discussed at various commissions, members of government reported at parliament for answering different questions, the procedure of reading of laws for few times before acceptance was defined, all fractions, and also representatives of the minor nations could participate with the legislative initiatives, the condition was created for their representation in various commissions, the authorization was given to members of the Cabinet of Ministers, personally A.Topchubashov had done a tremendous job as parliament chairman, considerable work had been done for providing of the inter-parliamentary relations.

Parliament could have provided the legislative basis for doing a tremendous work in fields of educating people, army formation, medical care, answered different questions legislation. But nevertheless the Parliament could not accelerate issues in calling Assembly of Founders of Azerbaijan, in Adoption of the Constitution (the Main Law), in realization of the land reform and other important issues.

In the creation and activity of the Azerbaijan Parliament the great service belonged to the prominent representatives of the Azerbaijan Peoples Jumiyyet M.A.Rasulzadeh, A.Topchibashov, F.Khoyskiy, N.Usubbeily, H.Agayev, M.Jafarov and to others. The official organ of the Parliament, the newspaper «Azerbaijan» was published in Azeri and Russian languages.

The communist power putting the end to the activity of the Parliament and national Bolsheviks, using its name for the declaration of their false state power were removed away from the acception of the independent political decisions at once after the occupation and found themselves

milli bolşeviklər, işğaldan dərhal sonra müstəqil siyasi qərarlar verməkdən kənarlaşdırılaraq, Moskvanın diktəsi ilə hərəkət etməyə məcbur edildilər. Götürdükleri öhdəliklərə baxmayaraq, bolşeviklər Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin görkəmli siyasi və dövlət xadimləri F.Xoyskini, M.Rəfiyevi, B.Cavanşiri, X.Rəfibəyovu, F.Köçərli və digərlərin qətlə yetirmiş, həbslərə və təqiblərə məruz qoymuşdular. XI «Qızıl Ordu»nun əsgərləri Bakı küçələrində və bütün Azərbaycanda soyğunçuluq edirdilər. Milli hökuməti aldadan bolşeviklər, XI Ordunun tərkibində xidmət edən türklərin, həmçinin Volqaboyunda yaşayan türk xalqlarından təşkil edilmiş hərbi dəstələrin Necati paşanın komandanlığı ilə Türkiyəyə köməyə göndərəcəklərini bildirmişdilər. XI «Qızıl Ordu» zahirdə Azərbaycanın müstəqilliyini tanısa da, onu böyük əraziyə malik olan Rusiya Federasiyasının tərkibinə daxil etdi. M.Ə.Rəsulzadə həmin gərgin dövrdə bildirmişdi: «Qarşımızda ultimatum durur. Burada təslimdən bəhs edilir. Bizim hüddurlarımızdan keçən qüvvə, bizim azadlığımızı və müstəqilliyimizi keçməməlidir. Bizdən soruşmadan torpağımıza keçən hər hansı bir qüvvə dostumuz deyil, düşmənimizdir. Eşitdiyimiz bu təbliğat düşmən təbliğatıdır. Bizi aldadırlar. Onların istədiyi 1914-cü il imperiya sərhədini bərpa etməkdir».

Beləliklə, Azərbaycan işğal edildi və qanuni hakimiyyət devrildi.

before the necessity of acting only with the dictation of Moscow. In spite of their promise Bolsheviks killed the outstanding political and states personalities F.Khoyskiy, M.Rafiyev, B.Javanshir, Kh.Rafibekov, F.Kocharli and others, arrest them and applied other measures of violency against them. Soldiers of the «Red Army» did robbery in streets of Baku and everywhere all over Azerbaijan. Bolsheviks, deceiving the national government, announced that they will send turks serving in the composition of the Red Army, and also the military units complected by alongside Volga turkic peoples to Turkey under the command of Najaty pasa for rendering the military assistance. Formally, the XI Red Army recognized the independence of Azerbaijan but included it to the composition of Russian Federation, having huge territories. In those intense days M.A.Rasulzadeh stated: «There is an ultimatum before us. It is devoted to the surrender. The power crossing our borders should not cross over our freedom and independence. Any power stepping in to our land without asking the permission is not our friend but only the enemy. The propaganda you are hearing is the propaganda of the enemy. They are deceiving us. Their desire is to restore the imperial borders of 1914.»

Thus, Azerbaijan was occupied and the legal state power was removed.

Ə.M. TOPÇUBAŞOV

İ. ZİYADXANOV

Ə. HAQVERDİYEV

M. ƏLİYEV

Ə. MURADXANOV

F. XOYSKI

M. MAHMUDOV

X. XASMƏMMƏDOV

M. ŞAHTAXTİNSKI

Z. ZEYNALOV

M. CƏFƏROV

Mammadamin Rzaizade
Azərbaycan Milli Şurasının Sədri və parlamentin üzvü

Mammadamin Rzaizade
Chairman of the National Council of Azerbaijan
and member of Parliament

Əlimərdan bəy Topçubaşov
Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinin sədri

Alimardan bəy Topçubaşov
Chairman of the Parliament of the Democratic Republic
of Azerbaijan

Fətəli xan Xoyski
Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Nazirlər Şurasının sədri

Fətəli xan Xoyski
Chairman of the Council of Ministers of the Democratic
Republic of Azerbaijan

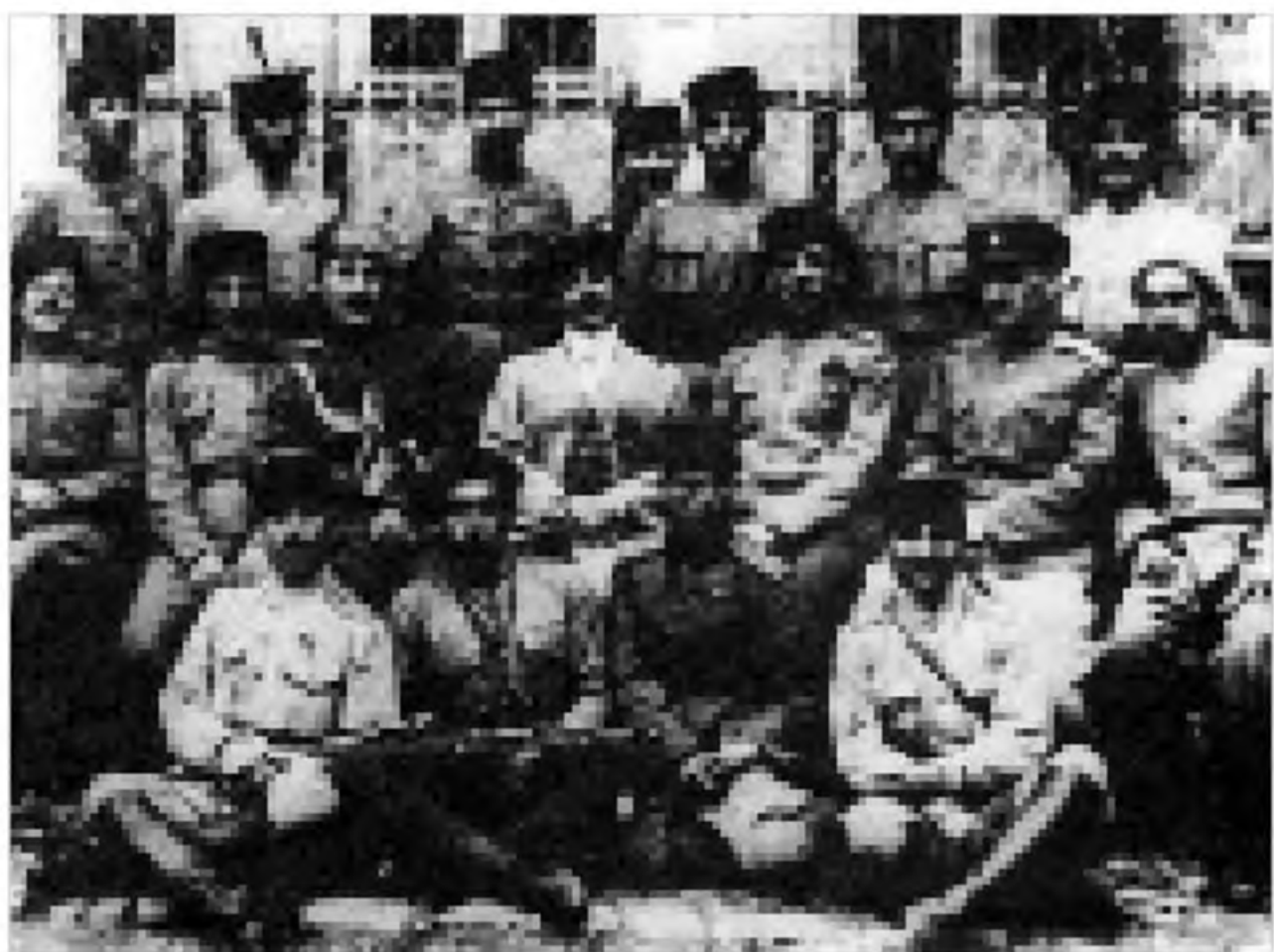
Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Nazirlər Şurasının iclası. 27 may 1919-cu il
Session of the Council of Ministers of the Democratic Republic of Azerbaijan. May 27, 1919

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamenti üzvlərinin bir qrupu
A group of members of the Parliament of the Democratic Republic of Azerbaijan

Ganja yunker məktəbinin əsgər və zabıtları. 1918-ci il
The soldiers and officers of the Ganja Cadet School, 1918

Milli Ordunun zabıtları, 1919-cu il
The officers of the National Army, 1919

**Azərbaycan Sovet Sosialist
Respublikası (II Respublika)
dövründə nümayəndəli
qanunverici orqanın fəaliyyəti
*(1920-1991-ci illər)***

**The Activity of Representational
Legislative Organ in Period of
the Azerbaijan Soviet Republic
(II Republic)
*(1920-1991)***

28 aprel 1920-ci ildə Azərbaycan Müvəqqəti Hərbi İnqilab Komitəsi keçmiş Azərbaycan Xalq

Cümhuriyyəti ərazisində özünün ali hakimiyyətini və «müstəqil» Sovet Sosialist Respublikasını elan etdi. Azərbaycan Cümhuriyyətindən qanuni hakimiyyəti mənimsəmiş sovet bolşevik rejimi ictimai və dövlət quruluşu qaydalarını ləğv edərək yeni sovet orqanlarını yaratmağa başladı. Dövlət hüququ və idarəçiliyi nəzəriyyəsinin qəbul olunmuş əsaslarına görə, bolşeviklər mövcud ictimai və dövlət quruluşunu dəyişdirməklə faktiki olaraq, Azərbaycanda II Respublikanın fəaliyyətə başlamasının konstitusion əsaslarını sanksiyalaşdırmışdılar. Lakin II Respublikanın müstəqil fəaliyyət göstərməsi müvəqqəti xarakter daşıyırdı. Baxmayaraq ki, 1920-ci ildən 1922-ci ilə qədər Azərbaycan Sosialist Respublikası kimi müəyyən qədər müstəqil mövcud olmuşdur.

Azərbaycan parlament tarixində ən uzun dövr sovet hakimiyyəti illərini əhatə edir. Sovet parlamenti dövrü, özünün hakimiyyət strukturunda tutduğu mövqe və bütün xarakterik cəhətlərindən asılı olmaqla 70 ildən çox davam etmişdir. Ona görə də mərkəzi sovet-partiya hakimiyyətindən asılı olan qanunvericilik orqanı və onun sərəf qanunlarını araşdırmaq və gələcək nəsillərə çatdırmaq zərurəti həmişə olacaqdır. Bu dövr ərzində qanunverici orqan, sovet bolşevik hakimiyyətinin qəbul etdiyi direktivləri, yalnız hüquqi nöqteyi-nəzərin-

In April 28, 1920 Azerbaijan Temporary Military Revolutionary Committee declared its supreme power and «independent» Soviet Socialist Republic in the territory of the former Azerbaijan People's Republic (Jumhuriyyət) having captured the legal power from the Azerbaijan Jumhuriyyət the soviet bolshevik regime, it liquidated rules of state structure and began to establish new soviet organs. According to accepted theory of the state legislation and governing bolsheviks changed the existing social and state structure actually sanctioned the constitutional basis for starting of the activity of the II Republic in Azerbaijan. But the independent activity of the II Republic was of the temporary character. Nevertheless between the year of 1920 up to 1922 as the Azerbaijan Socialist Republic it existed more-less independently.

In the history of the Azerbaijan parliament the longest period covered the years of the soviet parliament continued a little over 70 years no depending on its position in the governing structure and all its characteristic features. Therefore the necessity of the analysis of this legislative organ dependent on the central soviet and party power and its restricted laws will always be on the agenda. In this period the legislative organ had only been officializing the directives of accepted by bolshevik power from juridical point of view. Discussions at legislative organs were of the mainly practical character and fulfilled the confirming function. Realizing its activity far from the parliamentarism the legislative organ did not

dən rəsmiləşdirirdi. Qanunverici orqandakı müzakirələr əsasən əməli xarakter daşıyır, təsdiqedic funksiyanı yerinə yetirirdi. Parlamentarizmdən uzaq fəaliyyət göstərən qanunverici orqan öz nümayəndələrinin iştirakı ilə daimi fəaliyyət göstərmir, sessiyadan sessiyaya toplaşaraq qanunları təsdiq edirdi. Xüsusi seçilmiş Rəyasət heyəti vasitəsilə daimi fəaliyyət göstərirdi. Nümayəndəli orqanın işinə təkpartiyalı sistemin mövcudluğu da təsirsiz ötürməmişdir.

Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycan qanunvericilik orqanının yaranması, fəaliyyət formaları, səlahiyyətləri, digər hakimiyyət qollarına münasibətdə və onlarla qarşılıqlı əlaqədə tutduğu mövqeyə görə müxtəlif mərhələlərdən keçmişdir.

I mərhələ 1920-ci ildən başlayaraq 1937-ci ilə qədər olan dövrü əhatə edir. Bu mərhələ əsasən hakimiyyət strukturlarının tam formalaşmaması, kommunist-bolşevik direktivlərinin sadəcə olaraq çağırılan nümayəndəli orqan tərəfindən təsdiq olunmasından ibarət olmuşdur. Nümayəndəli orqanda qəbul olunan direktivlər hakim partiyanın siyasi, iqtisadi və ideoloji məqsədlərinin reallaşdırılmasının hüquqi əsasını təsbit edirdi. Bu mərhələnin birinci on illiyi ərzində hakimiyyət strukturları, onlar arasında səlahiyyət hədlərinin dəqiq müəyyən edilməsi prosesində eksperimentlər davam etmişdir. Birinci mərhələdə qanunvericilik hakimiyyəti ilk olaraq Müvəqqəti Hərbi İnqilab Komitəsində, 1921-ci il Konstitusiyanın qəbul olunmasından sonra Ali qanunverici orqan Ümumazərbaycan Sovetlər Qurultayı və qurultaylararası dövrdə onun tərəfindən seçilmiş Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinə məxsus olmuşdur.

II mərhələ 1937-1969-cu illərin ortalarını əhatə etməklə, əslində birinci mərhələnin davamı olmuşdur. Bu mərhələdən başlayaraq formal olsa da müstəqil hakimiyyət qolu kimi qanunverici orqan Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının Ali Soveti fəaliyyət göstərmişdir. İlk dəfə olaraq qa-

build its activity with regular participation of its representatives and gathered only from session to session to confirm the laws. Specially elected supreme board was in a permanent activity. The existence of the single party system made also its considerable influence to the activity of the representational organ.

In the years of the soviet power the formation of the Azerbaijan legislative organ, its forms of activity, its rights, relations with other fields of the power and the position of it in mutual activity had lived different stages.

The first stage covers the period between the year of 1920 to 1937. This is the stage mainly characterized with not fully completion of state structures and consisted only of the confirmation of the communist-bolshevik directives by the called representative organ. Directives adopted in the representational organ provided with legal basis of realization of political, economic and ideological aims of the leading party. During the first decade of the state governmental structures and authorization limits defining processes continued. In the first stage the legislative power initially belonged to the Temporary Military Revolutionary Committee with the adoption of the Constitution in the year of 1921 to the supreme legislative organ which was all-Azerbaijani Assembly of Soviets but in periods between Assemblies to the Central Executive Committee of Azerbaijan elected by this Assembly.

The second stage covering years of 1937-1969 was in fact the continuation of the first stage. Beginning from this stage, though formally, but as the branch of the independent power the Supreme Soviet of the Azerbaijan Soviet Republic was in an activity. For the first time direct elections to the Supreme Soviet being a legislative organ was conducted. The supreme board of the Supreme Soviet was realizing the responsibilities of the legislative organ between its sessions.

The third stage in the soviet legislative activity which was directed to the providing of the national interests began since the mid

The Parliament of the Azerbaijan Republic

nunverici orqan olan Ali Sovetə birbaşa seçkilər keçirilirdi. Ali Sovetin Rəyasət heyəti, qanunverici orqanın sessiyaları arasındakı dövrdə onun səlahiyyətlərini icra edirdi.

III mərhələ sovet qanunvericilik fəaliyyətində milli mənafehlərin təmin olunmasına yönəlməklə 1969-cu ilin ortalarından, 1982-ci ilin sonlarına qədər davam etmişdir. Bu mərhələdə qanunverici orqan daha çox milli mövqedən çıxış edərək, sovet parlamenti kimi fəaliyyət göstərsə də, sovet qanunverici hakimiyyətinin əvvəlki dövrləri ilə müqayisə edilməz dərəcədə müstəqil milli siyasət aparmışdır. Bu dövrdə 1978-ci il Konstitusiyasının qəbul edilməsi, Ali Sovetin fəaliyyətində parlament demokratiyası ənənələrinin bərpası istiqamətindəki işlər üstünlük təşkil etmişdir. Deputat heyətinin azərbaycanlı milli tərkibi, bitərəflərin seçkilərdə fəal iştirakı, komissiyaların daimi fəaliyyət göstərməsi, parlament iclaslarında bir qayda olaraq Azərbaycan dilindən müntəzəm istifadə olunması, Ali Sovetdə Ağsaqqallar Şurasının rolu kimi məsələlər xüsusi qeyd olunmalıdır. Bu mərhələdə sovet parlamenti olmasın baxmayaraq, bütün sahələrdə inkişafın təmin edilməsi üçün qanunvericilik bazasının möhkəmləndirilməsi davam etmişdir.

IV mərhələ 1982-ci ilin sonlarından 1991-ci ilin ortalarına qədər davam etmiş passiv müdafiə mövqeyi tutmuş, mərkəzin göndərdiyi tövsiyələri icra edən sovet parlamenti dövrüdür. Xüsusilə 80-ci illərin sonlarında Moskvanın və ermənilərin artan təzyiqlərinin qarşısını almaq üçün Ali Sovet əməli, qabaqlayıcı tədbirlər görə bilməmişdir.

Azərbaycan SSR-də ilk qanunvericilik səlahiyyətləri Azərbaycan Hərbi İnqilab Komitəsinə məxsus olmuşdur. Sınıf mahiyyət daşıyan, zorakı metodlara əsaslanan, insan hüquq normalarını kobud surətdə pozan, milli mentaliteti nəzərə almayan Hərbi İnqilab Komitəsi qanun qüvvəli dekretlər verirdi. Mərkəz, Rusiya Kommunist (bolşevik)

of 1969 till the end of 1982. In this stage the legislative organ built its activity taking into account the national peculiarities remaining as soviet parliament as it is but in comparison with the previous periods of the activity of the soviet legislative power it carried on uncomparably independent national policy. In this stage the Constitution of the year of 1978 was adopted and issues in the direction of the restoration of the traditions of the parliament democracy were privileging. The Azerbaijanian national composition of the parliamentary body, the active participation of non-party people in the elections, continuous activity of commission, regular use of the Azeri language in the meetings of parliament as a rule, the role of the Elders Council should especially be noted. In this stage though it was the soviet parliament according to its gist the strengthening of the basis of legislation for providing the development in all fields was continued.

The fourth stage covering the period beginning from the end of 1982 till the mid of 1991 was the time of soviet parliament of passive position of defence and fulfilment of recommendations sent from the center. In fact the Supreme Soviet could not realize enough practical preventional measures to stand against an increasing pressure of Moscow and armenians especially in late 80-s.

In the Azerbaijan Soviet Socialist Republic the initial legislative responsibilities were in the hand of the Azerbaijan Military Revolutionary Committee. Having the class gist, based on the violational methods, roughly breaking the human legal rights, not taking into account that national mentality this Military Revolutionary Committee accepted decrees having the legislative power. This Military Revolutionary Committee (MRC) created by the Center, Russian Communist (bolshhevik) Party's Caucasus Regional Committee and the Central Committee of the Azerbaijan Communist Party (AC(b)P) included N.Narimanov, A.Garayev, G.Musabekov, M.D.Huseynov, H.Sultanov, A.Alimov and there was an at-

partiyası Qafqaz Diyar Komitəsi və AK(b) P MK tərəfindən yaradılmış Hərbi İnqilab Komitəsinə N.Nərimanovu, Ə.Qarayevi, Q.Musabəyovu, M.D.Hüseynovu, H.Sultanovu və Ə.Alimovu daxil etməklə ona Milli Komitə statusu verməyə çalışmışdır. HİK-in sədri N.Nərimanov təyin edilmişdir. Əslində real hakimiyyət, katibliyi ermənilərin ixtiyarında olan AK(b) P Bakı bürosuna məxsus olmuşdur. Hərbi İnqilab Komitəsinin yaradılması haqqında aktda göstərilirdi ki, Azərbaycan proletariati və qabaqcıl kəndliləri ölkədə bütün hakimiyyəti biza həvalə edir. Müvəqqəti Hərbi İnqilab Komitəsi, ali icraedici hakimiyyəti də özündə birləşdirirdi. Müstəsna qanunverici və icraedici hakimiyyətə malik olan HİK-i Fəhlə, Kəndli və Əsgər Deputatlar Sovetləri çağırılana qədər ali hakimiyyət funksiyasını yerinə yetirməli idi. Bu isə faktiki olaraq fəhlə, kəndli diktatorası demək idi.

Hərbi İnqilab Komitəsinin səlahiyyətlərinə bütün respublikada ali hüquqi qüvvəyə malik olan, dövlət orqanları, ictimai təşkilatlar və vəzifəli şəxslər tərəfindən yerinə yetirilməsi məcburi olan dekretlər və qərarlar vermək də daxil edilmişdir. Dekret və qərarlar dərc olunduğu və ya aktda göstərilən vaxtdan qüvvəyə minirdi.

Azərbaycan Hərbi İnqilab Komitəsi Cümhuriyyətin müdafiə nazirliyini ləğv edərək, Azərbaycan milli ordusunu «burjuə hərbi təşkilatları» adı altında buraxıldığını elan etdi. Komitənin 1920-ci il mayın 5-də verdiyi dekretlə bəy, xan torpaqlarının müsadirə edilməsi və kəndlilərə pulsuz paylanması qanunlaşdırıldı. Mayın 12-də Azərbaycanda silki və mülki rütbələr ləğv edildi. Dekretdə göstərilirdi ki, bütün adlar - zadəgan, tacir, meşan, fərqləndirici müxtəlif kəndli zümrələri, həmçinin titullar - xan, bəy, knyaz, qraf və mülki rütbələr - gizli müşavirlər, mülki müşavirlər və s. ləğv edilir və bütün əhaliyə vətəndaş adı verilirdi. Vətəndaşlar arasında müraciət forması «yoldaş» ifadəsi ilə müəyyən edilirdi.

tempt to give it the status of the National Committee. N.Nərimanov was appointed the head of the MRC. But the real power was in a hand of the Baku Bureau of AC(b)P the secretariat of which consisted of armenians. In the act about foundation of the Military Revolutionary Committee it was shown that Azerbaijan proletariat and active peasants gave the whole power to them. The temporary Military Revolutionary Committee included to itself the supreme executive power as well. The MRC, having the legislative and executive power was to fulfill the supreme power function till the calling of the Workers, Peasants and Soldiers Representatives Soviets.

Issuing of decrees and decisions of the supreme legal power which were compulsory for obeying of governmental organs, social organizations and men in charge in all over republic were also in the jurisdiction of the Military Revolutionary Committee. These decrees and decisions became to be active since the moment of their issuing.

Azerbaijan Military Revolutionary Committee liquidated the Military Defence organization of the Jumhuriyyət and declared the Azerbaijan national army dismissed as it was «bourgeois military organization». Decree issued by the Committee on May 05, 1920 legalized the confiscated lands earlier belonging to beys and khans and their distribution between peasants free of charge. On May 12 all silks and national ranks were abolished. It was shown in the Decree that all honourable names - aristocrates, merchants, various peasants honours, also titles - khan, bey, knyaz, earl and civil ranks like secret advisor, civil advisor and so on are all liquidated and all population has a name of citizen. The single form of turning to each other by citizens defined as «yoldash» only, which meant «comrade».

The Decree of the Military Revolutionary Committee dated May 27, 1920 declared the Azerbaijan Oil Industry as a general wealth of the people. In the other decree is-

The Parliament of the Azerbaijan Republic

İnqilab Komitəsinin 1920-ci il 27 may tarixli dekreti ilə Azərbaycanın neft sənayesi xalqın ümumi sərvəti elan edilirdi. İyunun 11-də isə digər dekretlə bank sistemi dövlətin inhisarına verildi.

Xalq Daxili İşlər Komissarlığının əmrilə respublikada vətəndaşlıq vəziyyəti aktları qeydiyyata almırdı. 1920-ci ilin avqust ayında XDİK-nin verdiyi təlimatla sovetlər təşkil edilənə qədər VVAQ səlahiyyəti yerli inqilab komitələrinə həvalə edilirdi. XKS-in dekabrın 21-də verdiyi qərarla 18 yaşına çatmış hər bir vətəndaş öz adını və soyadını dəyişdirmək hüququna malik idi. 1920-ci il mayın 7-də Hərbi İnqilab Komitəsi Azərbaycan SSR-in Qızıl Ordu və Donanmasını yaratmaq barədə dekret imzaladı. Partiya və həmkarlar ittifaqlarına gəncləri «kəməllili» olaraq orduya cəlb etmək tapşırılırdı. Qızıl Ordu üçün yerli kadrlar hazırlamaq məqsədilə xüsusi hərbi məktəblər və kurslar təşkil edilirdi. «Əksinqilabla» mübarizə üçün Azərbaycan Hərbi İnqilab Komitəsinin 1920-ci il 28 aprel tarixli dekreti ilə Fövqəladə Komissiya (FK) yaradıldı. Daxili «düşmənlərə» qarşı mübarizədə Fövqəladə Komissiya xüsusilə fəallıq göstərirdi.

Azərbaycan Hərbi İnqilab Komitəsinin 23 sentyabr 1920-ci il dekreti ilə ümumi əmək mükəlləfiyyəti elan edildi. Onun həyata keçirilməsi isə qəza və şəhər ümumi əmək mükəlləfiyyəti komitələrinə həvalə edildi. Baş Əmək Komitəsi birbaşa İnqilab Komitəsinə təbə edildi. 1920-ci il oktyabrın 5-də Baş Əmək Komitəsi kollegiyasının tərkibi təsdiq edildi.

1920-ci il noyabrın 5-də Azərbaycan İnqilab Komitəsi «Xalq müstəntiqlərinin Əsasnaməsini təsdiq etdi. Əsasnaməyə görə istintaq komissiyalarının əvəzinə vahid əsaslarla fəaliyyət göstərən xalq müstəntiqləri institutu yaradıldı.

Bolşevik rejimi hakimiyyətə gəldikdən dərhal sonra Hərbi İnqilab Komitəsi «əksinqilabla» mübarizə adı ilə Müvəqqəti Hərbi İnqilab Tribunalını təsis etdi. 1920-ci

sued on June 11 the bank system was given to the disposal of the government.

By the order of the Peoples' Commissariat on the Internal Affairs (PCIA) the legal state of citizenship began to be governmentally registered. On August of 1920 the instruction given by the PCIA the function of the registration of the civil state of citizens is to be done by the local revolutionary committees till soviets would be organized. Decree of the PCIA on December 21 allowed every citizen reached 18 years of age to change his name and surname. On May 07, 1920 the Military Revolutionary Committee signed the Decree about the establishment of the Red Army in Azerbaijan SSR. It was recommended to the trade unions and party organization to attract youngsters to the army on the «amateur» basis. With the aim to prepare local specialists for the red army special military schools and courses were organized. An Extra-ordinary Commission (EC) was created on the basis of the decree dated April 28, 1920 for the struggle against the countre-revolution. This Extra-ordinary Commission was specially active in the struggle against internal «enemies».

With the decree of the Azerbaijan Military Revolutionary Committee issued on September 23, 1920 the General Labour Duty was declared. Its realization was put to the responsibility of regional and city committees of the General Labour Duties. The main Labour Committee was put under the direct guidance of the Revolutionary Committee. On October 5, 1920 the Board of Collegium of the Labour Committee was confirmed.

The Azerbaijan Revolutionary Committee accepted the «Regulation of Peoples' Inquest» on November 05, 1920. According to this regulation instead of inquest commissions they created the Peoples' Inquest Institute which acted on the unified basis.

After the bolshevik regime's coming to the power the Military Committee at once established the Temporary Military Tribunal for the struggle against «countre-revolution».

il mayın 20-də isə Hərbi İnqilab Tribunalının Əsasnaməsi təsdiq edildi. Sovet quruluşuna qarşı təhlükə törədənlər, «inqilab» və onun nailiyyətlərini pozmağa çalışanlar, həmçinin «Qızıl Ordu»nun zəifləməsinə yönəlmiş hərəkətləri edən şəxslər hərbi tribunallarda mühakimə edilirdi.

Hərbi Tribunalın tərkibinə Azərbaycan SSR İnqilab Komitəsi tərəfindən təyin edilən sədr, müavin, iki nəfər daimi üzv və onların müavinləri daxil idi. Ali hərbi tribunallardan başqa Azərbaycan SSR ərazisində hərbi-səhra tribunalları və Xəzər donanma hərbi tribunali təşkil edilmişdir.

Azərbaycan SSR-də fəaliyyət göstərən məhkəmə institutları Xalq Ədliyyə Komissarlığının nəzarətində idi. Yerlərdə əvvəllər qəza təlimatçıları, sonralar isə qəza icraiyyə komitələri nəzdində fəaliyyət göstərən ədliyyə şöbələri ümumi nəzarəti həyata keçirirdi.

Əmək intizamını möhkəmləndirmək, əmək məhsuldarlığını artırmaq məqsədi ilə İnqilab Komitəsi 1920-ci il 28 iyul tarixli dekreti ilə intizam-yoldaşlıq məhkəmələrini yaratdı. Dekretin 2-ci maddəsinə əsasən intizam-yoldaşlıq məhkəmələri müəssisələrdə, idarələrdə və qəza istehsalat şöbələrinin həmkarlar ittifaqlarında təsis edilirdi. İntizam-yoldaşlıq məhkəmələrinin tərkibinə bir nəfər müəssisə və ya idarə, bir nəfər həmkarlar təşkilatı və bir nəfər mühakimə ediləcək müəssisənin ümumi yığıncağı tərəfindən seçilmiş səlahiyyətli nümayəndə daxil edilirdi. Məhkəmələrin çıxardığı qərarlardan şikayət etmək üçün 1920-ci il oktyabrın 23-də ali intizam-yoldaşlıq kassasiya məhkəməsi təsis edildi. Onun tərkibinə həmkarlar təşkilatı, Əmək Komissarlığı və XKS-in hərəsindən bir nümayəndə daxil edildi. Ali intizam-yoldaşlıq məhkəməsi Azərbaycan İnqilab Komitəsi tərəfindən təsdiq edilirdi. Ali intizam-yoldaşlıq məhkəməsinin yekun iclaslarına Xalq Ədliyyə Komissarlığının nümayəndəsi dəvət olundu.

Those who were dangerous to the soviet regime, who tried to destroy its achievements and who made harmful actions against the Red Army were investigated in Military Tribunals.

The board of the Military Tribunal consisted of the chairman, his deputy, two permanent members and their deputies appointed by the Revolutionary Committee. Beside the Supreme Military Tribunal in the territory of the Azerbaijan SSR the Military Desert Tribunals and the Caspian Navy Tribunal were organized.

The trial institutions realized their activity within the Azerbaijan SSR were under the jurisdiction of the People's Commissariat on Legislation. In places the monitoring function was realized initially by regional instructors and gradually by legislative departments at the regional executive committees.

In order to strengthen the labour discipline the Revolutionary Committee issued the decree dated July 28, 1920 about the Disciplinary-Comradeship Court. According to the 2-nd article of this decree Disciplinary-Comradeship Courts were established at industrial enterprises, in managements and regional productional units' trade-unions. In the board of the Disciplinary-Comradeship Court one person was included from the enterprise or management, where guilty man worked, one person from the trade-union organization and one person being a member of this court. The member of the court from the very management was to be elected at the general meeting of this organization. In order to be able to complain from the decision of such court on December 23, 1920 Court of Appeal of the Discipline-Comradeship Court was founded. It consisted of members representing the trade-unions, Labour Commissariate and one more man from each commissariate. Supreme Disciplinary-Comradeship Court was established by the Azerbaijan Revolutionary Committee. To the final sessions of the Supreme Disciplinary-Comradeship Court a representative

The Parliament of the Azerbaijan Republic

1920-ci il iyulun 12-də Azərbaycan Hərbi İnqilab Komitəsinin dekreti ilə münisiflər məhkəməsi yaradıldı. Əmək qanunvericiliyinə aid edilən işlər istisna olunmaqla, münisiflər məhkəməsi mülki işlərə dair mübahisələrə baxırdı. Münisiflər məhkəməsində kassasiya instansiyası Xalq Hakimlər Soveti idi.

1920-ci il iyulun 9-da Azərbaycan Hərbi İnqilab Komitəsi tərəfindən RSFSR-in 1919-cu il sovet cinayət hüququ bəzi dəyişikliklər və əlavələrlə Azərbaycan SSR-də tətbiq edilir. Dekret cinayət əməllərini 2 kateqoriyaya - 1) əksinqilab və daha təhlükəli cinayətlərə və 2) digər cinayətlərə ayırırdı. Cəza tədbiri müəyyən edilərkən hər bir konkret halda cinayət etmiş şəxsin sinfi mənsubiyyəti, anlaqlı olması, habelə cinayətin peşəkar cinayətkar tərəfindən törədilməsi, zor tətbiq edilməsi, cinayəti törədən səbəblər və s. nəzərə alınır. Həddi-buluğa çatmamışlar (14 yaşa qədər) məhkəmədə mühakimə edilmir, onlara cəza tətbiq olunmur və onlara qarşı yalnız tərbiyəvi tədbirlər görülürdü. Bəzi mümkün hallarda da 14 yaşdan 18 yaşa qədər olan yeniyetmələr barəsində də bu cür tədbirlər görülürdü. İnqilab Komitəsinin 1920-ci il 11 iyul tarixli dekretinə «Yeniyetmələrin işləri üzrə komissiya»ya törədilən cinayətləri araşdırmaq həvalə edilirdi. Cəza tədbirlərinə aşağıdakılar daxil idi: siyasi hüquqlardan məhrum etmə, inqilabın və xalqın düşməni elan etmə, məcburi iş, azadlıqdan məhrum etmə, güllələmə və s.

Azərbaycan SSR Ali Hərbi Tribunalı haqqında 1920-ci il Əsasnaməsində onun səlahiyyətində olan əksinqilabi cinayətlərin siyahısı göstərilirdi. Əksinqilabi cinayətlərin aşağıdakı növləri fərqləndirilirdi: a) Sovet sosialist quruluşunu devirmək məqsədilə sui-qəsd və üsyan; b) Sovet respublikasına xəyanət; c) casusluq; ç) fəhlə-kəndli hökumətinə və ya onun tərəfindən təyin olunmuş yerli hökumətə qarşı üsyan; d) Sovet hakimiyyətinin həyata keçirmək istədiyi qə-

from the People's Legislative Commissariat was to be invited.

On July 12, 1920 by the decree of the Azerbaijan Military Revolutionary Committee the Jury Court was created. Excluding issues concerning the labour legislation the Jury Court took into its jurisdiction all civil cases. The Appeal instance of the Jury Court was the Soviet of People Trials.

On July 09, 1920 the soviet criminal legislation of 1919 of the Russian Soviet Federative Socialist Republic had been accepted by the Azerbaijan Military Revolutionary Committee with some changes and amendments. The Decree distributed the two categories of criminal actions. One category was anti-revolutionary and more dangerous crimes and the second was the other types of crimes. While applying the measure of punishment in each concrete case the class of belonging of the guilty person, his normal mindedness, committing a crime by a professional crimer, his applying the violation, the reason of the crime and so on were taken into account. Teenagers (below 14 years of age) were not attracted to the court, no punishment was applied to them and only the educational treatment was done. In some possible cases youngsters between 14-18 years were also treated by educating them to the proper way of life. With the decree of the Revolutionary Committee dated June 11, 1920 «Commission on Issues of Youngsters» was established to investigate crimes of teenagers. Following punishments were included to them: losing of political rights, announcing an enemy of the people, attraction to compulsory jobs, prisoning, shooting down and so on.

The list of countre-revolutionary crimes were shown in the Codex of the Supreme Military Tribunal of the Azerbaijan SSR of 1920. The following types of countre-revolutionary crimes were differentiated: a) to make rebolts and to commit terroristic acts with the aim to liquidate the soviet structure; b) betraying of the soviet republic; c) spying; d) rebolt against

rar və sərəncamlara müqavimət göstərmək; e) təbliğat və tərxiat törətmək; ə) məxfi sənədləri və məlumatları yaymaq; f) Sovet ordusu barəsində yalan məlumatlar vermək; g) plan və digər məxfi sənədləri oğurlayıb məhv etmək; ğ) dəmir yollarını, körpüləri, teleqraf, telefon və digər xəzinə anbarlarını qəsdən məhv etmək və ya zədələmək.

1920-ci il mayın 13-də Mərkəzi Seçki Komissiyası Bakıda Fəhlə, Qızıl Ordu və Matros Deputatları Sovetlərinə seçkilər üzrə təlimat dərc etdi. Təlimata görə dinindən, milliyyətindən, cinsindən təbəəliyindən, peşəsindən asılı olmayaraq 18 yaşına çatmış Bakı və onun rayonlarının matros və qulluqçuları seçkilərdə iştirak etmək hüququ əldə edirdilər. Bolşevik hökuməti əhəlinin müəyyən qrupunu seçki hüququndan məhrum edirdi. Maddi gəlir əldə etmək məqsədi ilə mizdlü əməklə məşğul olanlar, zəhmətsiz gəlir hesabına yaşayan şəxslər, alverçilər, ticarət və kommərsiya vasitəçiləri və s. zəhmətkeş olmayan «ünsürlər» hesab edilərək seçki hüququndan məhrum edilirdi.

Bakı Sovetinə seçkilər birbaşa keçirilirdi. Açıq səsvermə ilə keçirilən seçkilərin qaydalarına görə 50 nəfərdən 100 nəfərə qədər olan müəssisələr bir nəfər deputat, 100 nəfərdən çox işçiləri olan müəssisələr hər 100 nəfərə bir deputat; hər 200 nəfər əsgər və matrosa bir nəfər deputat, dəniz ticarət donanması üzrə 50 nəfərdən 100 nəfərə qədər qulluqçusu olan donanma bir nəfər deputat müəyyən etməli idi. 50 nəfərdən az işçisi olan müəssisələr birləşmiş yığıncaqlarda öz nümayəndələrini seçirdilər. Bakı Fəhlə, Əsgər və Matros Deputatları Sovetlərinə seçkilər 1920-ci il mayın 25-29-da keçirildi. Bakı Sovetinin tərkibinə cəmi 455 deputat seçildi. Bakı Sovetinin ilk sessiyası 1920-ci il iyulun 13-də keçirildi. Sessiyada Fəhlə, Əsgər və Matros Deputatları Sovetinin 50 nəfərdən ibarət İcraiyyə Komitəsi və onun 9 nəfərdən ibarət Rəyasət Heyəti müəyyən edildi.

the worker-peasant government and against its local structures; e) to organize propaganda or provocation; f) to distribute private documents and information; g) to steal plans and other private documents and destroy them; h) to liquidate or damage intentionally the railway roads, telegraph, telephone exchanges and stores of valuable properties.

In May 13, 1920 the Central Election Commission published in Baku the instruction about elections to the soviets of Workers, Red Army and Matros Representatives. According to the instruction no depending on religion, nation, sex, religious background and a speciality everybody reached the age of 18 received the right to participation for the elections in Baku and in its regions like matroses and office employees. The bolshevik government blocked the definite group of population from the right to election. They were those who were hired for earning the material wealths, who were living on an easy income without working, merchants, helpers of commerce activity and others considered non-workers and «elements» lost their voting rights.

Elections to the Baku Soviets were realized directly. Elections conducted by the direct votation on the basis of each establishment having employees between 50 to 100 persons which could put forward one representative, establishment having more than 100 employees could put forward one representative to each 100 employees. In the military unit every 200 soldiers and matroses might give one representative, marine merchant fleet having employees between 50 to 100 in number were to elect one representative. Establishments having less than 50 employees were to elect their representative in their joint meeting. Elections to Baku Workers, Soldiers and Matros representatives Soviets held between May 25-29, 1920. Some 455 representatives were elected to Baku Soviets. The first session of the Baku Soviets was opened on June 13, 1920. In this session the Executive Committee of the Workers, Soldiers and Matros representatives consisting

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Bakı Sovetinin çox geniş səlahiyyətləri mövcud olmuşdur. Belə ki, AK(b) P MK-nın 1920-ci il 4 iyul sovet quruculuğu məsələsinə dair qətnaməsində göstərilirdi ki, Azərbaycan SSR xalq komissarı öz fəaliyyətlərində inqilab komitəsi ilə yanaşı, Bakı Soveti və onun İcraiyyə Komitəsi qarşısında məsuliyyət daşıyır və hesabat verməyə borcludur. Bakı Soveti xalq komissarlarının fəaliyyətinə nəzarət edir, onların hesabatlarını qəbul edirdi.

1920-ci ilin dekabrında Bakı Soveti və Bakı Mədən-Zavod rayon Sovetinə ikinci çağırış seçkilər keçirildi. Eyni zamanda respublika qəzalarında inqilab komitələrini və yoxsul komitələrini və yoxsul komitələrini avaz edəcək legitim orqanlar olan kənd sovetlərinə seçkilər təyin edildi.

Bakı Sovetmə ikinci çağırış üzrə keçirilmiş seçkilərdən sonra ilk sessiya 7 dekabr 1920-ci ildə toplandı. Bakı Soveti Rəyasət Heyətinin üzvü olan 15 nəfər üzv və iki namizəd müəyyən olundu. Bakı Sovetinin 1920-ci il 25 dekabr tarixli iclasında Konstitusiyaya qəbul edildi. Konstitusiyaya Bakı şəhərinin və Bakı rayon sovetlərinin hüquqi statusunu müəyyən edirdi. Konstitusiyaya görə Bakı Soveti kütləvi nəzarət orqanı kimi fəaliyyət göstərirdi. Bütün xalq komissarları ona hesabat verməli idilər. Konstitusiyaya Bakı Sovetinin respublikanın digər hakimiyyət strukturları ilə əlaqələrini də müəyyən edirdi. Konstitusiyaya görə, Bakı şəhəri və fəhlə rayon sovetlərinin əsas fəaliyyətinin təşkilatı forması deputatların ümumi yığıncağı olan plenumlar idi. Plenumlarda təsərrüfatın və siyasətin ən mühüm məsələləri həll edilir, İcraiyyə və Rəyasət Heyətinin hesabatları dinlənilirdi. Bakı Sovetinin plenumları arasındakı dövrdə İcraiyyə Komitəsi bütünlüklə hakimiyyət strukturlarına rəhbərlik edirdi. İcraiyyə komitələri Bakı Sovetinə və Rəyasət Heyətinə tabe idilər. İcraiyyə orqanları təsərrüfatın və mədəniyyətin ayrı-ayrı sahələrinə rəhbərlik edirdilər.

of 50 persons and its Supreme Board consisting of 9 persons were defined.

Baku Soviets had a rather large rights. Thus it was shown in June 04, 1920 decision of the Central Committee of the AC(b)P that a peoples commissar in his activity reported not only the Revolutionary Committee but also to the Baku Soviets and its Executive Committee carrying the responsibility. Baku Soviets controlled the activity of the Peoples Commissars and received their reports.

In December of 1920 the election of the Second Call conducted the Baku Soviets and Baku Oil Fields factory regional soviets were conducted. At the same time in regions of the Republic elections were defined to local revolutionary committee, committees of poors and village soviets to legitimate the substitution the poors committee.

The first session of the Baku Soviets of the second call gathered on December 07, 1920. 15 members were defined to the Supreme Board of it and also 2 candidates. The Constitution was adopted at the meeting of Baku Soviets on December 25, 1920. The Constitution defined the legal status of the Baku regional soviets. According to the Constitution the Baku Soviets was realizing its activity as public administrating organ. All Peoples Commissars were reported to it. The Constitution also defined the relation of The Baku Soviets with other power structures of the Republic. According to the Constitution the major organizations organs of the representatives of Baku city and worker region soviets were the general meetings called the plenum. In plenums the most important economical and political questions were solved, reports of Executive and Supreme Boards were listened. In periods between plenums of the Baku Soviets its Executive Committee was fully heading the activity of power structures. Executive Committees were under the obey of the Baku Soviets and its Supreme Board. Executive organs directed various fields of the

Müvafiq komissarlar onun qarşısında hesabat verirdi.

1921-ci ilin yazından başlayaraq artıq Azərbaycan qəzalarında fəhlə və kəndli deputatları sovetlərinə seçkilər keçirilməsi üçün tədbirlər nəzərdə tutulurdu.

1921-ci ilin mayından başlayaraq 30 min deputatı əhatə edən 1400-ə yaxın kənd soveti seçildi. Naxçıvanda isə yerli çətinliklər nəzərə alınmaqla seçkilər 1921-ci ilin sonlarında keçirilmişdi.

Azərbaycanın qəzalarında kənd sovetlərinə seçki kampaniyası başa çatdıqdan sonra bolşevik rejimi Ali qanunverici hakimiyyət olacaq Sovetlər qurultayını keçirməyə hazırlaşdı. 1921-ci il mayın 6-da Bakıda Azərbaycan SSR-in Fəhlə, Kəndli, Əsgər və Matros Sovetlərinin birinci qurultayı keçirildi. I Sovetlər qurultayında 582 nümayəndə həlledici, 8 nümayəndə məşvəratçı səsə iştirak edirdi. Qurultay zəhmətkeşlərin tam səlahiyyətli orqanı idi. Nümayəndələrin 321 nəfəri azərbaycanlı, 75 nəfəri rus, 21 nəfəri erməni və digər millətlərin təmsilçiləri idilər. Qurultayın ilk iclasında N.Narimanov hökumətin fəaliyyəti və beynəlxalq vəziyyət haqqında məruzə etdi. RSFSR nümunəsi əsasında hazırlanan Azərbaycan SSR-in ilk Konstitusiyası layihəsi qurultayın müzakirəsinə verildi.

Xalq daxili işlər komissarı H.Sultanov Azərbaycan SSR Konstitusiyasının layihəsini qurultay iştirakçılarna təqdim etdi. 1921-ci il mayın 19-da I Sovetlər qurultayı Azərbaycan SSR-in ilk Konstitusiyasını qəbul etdi. Bolşevik rejimi tərəfindən qəbul edilməsinə baxmayaraq, ilk Konstitusiya Azərbaycan xalqının tarixində əlamətdar bir hadisə idi. Azərbaycan SSR-in 1921-ci il Konstitusiyası V bölmədən, 15 fəsildən və 104 maddədən ibarət idi. Birinci bölmə 14 maddədən ibarət olmaqla Azərbaycan SSR Konstitusiyasının ümumi əsaslarını müəyyən edirdi. Sovet quruculuğu məsələlərini özündə birləşdirən ikinci bölmə (15-78-ci maddələr) 9 fəsildən ibarət idi. Bu bölmə

economy and the culture. Relevant commissions were reporting before it.

Beginning from the spring of 1921 the measures were taken into consideration to conduct elections to workers and peasants representatives soviets in regions of Azerbaijan.

Starting from May of 1921 some 1400 village soviets were elected and they covered 30 thousand representatives. And in Nakhichevan the elections were held late 1921 taking into account local difficulties.

After the election campaign to the village soviets and regions of the Azerbaijan SSR the bolshevik regime began preparations for the Assembly of soviets which was going to be the supreme legislative power. So in May 06, 1921 in Baku the first Assembly of the Workers, Peasants, Soldiers and Matros Soviets was held. 582 representatives had to decisive votes at the I Assembly of Soviets and 8 representatives with an advisory votes. The Assembly was fully authorized organ of the working population. 321 of representatives were Azerbaijanians, 75 were Russians, 21 Armenians and other nations' representatives. At the first meeting N.Narimanov made the speech about the activity of the government and about the international situation. The project of the first Constitution prepared on the example of the RSFSR one was brought to the consideration.

On May 19, 1921 the Assembly of soviets of the Azerbaijan SSR had accepted it. Peoples Commissar on Internal Affairs H.Sultanov produced the project of the Constitution of the Azerbaijan SSR to the participants of the Assembly. Though accepted by the Bolshevik regime the first Constitution was the prominent event in the history of the Azerbaijan people. The Constitution of the Azerbaijan SSR of the year of 1921 consisted of five sections, 15 chapters and 104 articles. The first section containing 14 articles defined the general basics of the Constitution of the Azerbaijan Republic. The second section joining together the soviet

nin II fəslı Azərbaycan Sovetlər qurultayından, III fəslı Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsindən, IV fəslı Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin Rəyasət Heyətindən, V fəslı Azərbaycan Sovetlər qurultayının və Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin səlahiyyətlərindən, VI fəslı Xalq Komissarları Sovetinin səlahiyyətlərindən, VII fəslı Sovetlər qurultayından, VIII fəslı İcraiyyə Komitəsinin Rəyasət Heyətindən, IX fəslı icraiyyə komitələrindən, X fəslı yerli sovet orqanlarından bəhs edirdi. Üçüncü bölmənin (79-93-cü maddələr) XI fəslı aktiv və passiv seçki hüququndan, XII fəslı seçkilərin keçirilməsindən, XIII fəslı seçkilərə nəzarət və deputatların geri çağırılmasından, dördüncü bölmə (94-102-ci maddələr) büdcədən (XIV fəsil) və nəhayət beşinci bölmə (103-104-cü maddələr) Azərbaycan SSR-in (XV fəsil) gerb və bayrağından bəhs edirdi.

Konstitusiyaya görə, ləğv edilmiş Azərbaycan Hərbi İnqılab Komitəsi əvəzinə yeni hakimiyyət strukturları yaradılırdı. Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasında ali qanunverici orqanı Fəhlə, Kəndli, Əsgər və Matros Deputatları Sovetlərinin qurultayı idi. Qurultaylararası dövrdə qurultay tərəfindən seçilmiş Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi ali qanunverici və nəzarət orqanı kimi fəaliyyət göstərirdi. Azərbaycan MİK 73 nəfər üzvdən və 26 nəfər namizəddən təşkil edilirdi. I Azərbaycan Sovetlər qurultayında MİK sədri M.Hacıyev, onun müavini isə S.Ağamalıoğlu seçildi. Azərbaycan MİK Rəyasət Heyətinin tərkibinə N.Nərimanov, M.Hacıyev, S.Ağamalıoğlu, T.Hüseynov, Ə.H.Qarayev, M.B.Qasımov, M.Pleşakov, I.Komuşkin daxil oldu.

Azərbaycan SSR Konstitusiyasına görə ali icraedici hakimiyyət orqanı Xalq Komissarları Soveti idi. İcraedici orqan olan XKS Sovetlər qurultayı və Azərbaycan MİK qarşısında məsul olmaqla ona hesabat verirdi.

Azərbaycan Konstitusiyasının 15-ci maddəsinə görə Azərbaycan Sovetlər qurultayı

building questions in itself (articles 15-78) had 9 chapters. The second chapter of this section was devoted to the Assembly of the Azerbaijan Soviets, the III chapter to the Central Executive Committee of Azerbaijan, the IV chapter to the Supreme Board of the Central Executive Committee, the V chapter to the authority of the Assembly of Soviets and Central Executive Committee, the VI chapter to the Assembly of soviets, the VIII chapter to the Supreme Board of the Executive Committee, the IX chapter to Executive Committees, the X chapter to local soviet organs. The eleventh chapter of the third section (articles 79-93) was devoted to active and passive voting rights, the XII chapter to the realization of elections, the XIII chapter to the control upon elections and calling back of representatives, section four (articles 94-102) to the budget (chapter XIV) and at last the fifth section (articles 103-104) to the emblem and banner of the Azerbaijan SSR.

Instead of Military Revolutionary Committee which was liquidated in accordance with the Constitution, the new governmental structures were being established. The Supreme Legislative organ in the Azerbaijan Soviet Socialist Republic was the Assembly of Workers, Peasants, Soldiers and Matros soviets representatives. In the period between assemblies the Azerbaijan Central Executive Committee (CEC) elected by the Assembly functionated as a supreme legislative and administrating organ. The Azerbaijan CEC consisted of 73 members and 26 candidates to membership.

In the first Assembly of the Azerbaijan Soviets the chairman of the CEC was elected M.Hacıyev and his deputy – S.Ağamalıoğlu. To the Supreme Board of the Azerbaijan CEC N.Nərimanov, A.Garayev, M.B.Gasimov, M.Pleşakov, I.Komuşkin were included.

According to the Constitution of the Azerbaijan SSR the supreme executive organ was the Council of Peoples Commissars (CPC). Being the executive organ, CPC was responsible

tayna nümayəndələr, bütün şəhər sovetləri üzrə hər 1000 nəfərə bir nümayəndə, qəza sovetləri üzrə isə 5000 nəfərə bir nümayəndə olmaqla seçilirdi. Azərbaycan MİK Rəyasət Heyətinin 1924-cü il 11 oktyabr tarixli qərarı ilə Azərbaycan Sovetlər qurultayı üçün yeni nümayəndəlik müəyyən edilirdi. Belə ki, fəhlələr arasında hər 1250 nəfərə, kəndlilərdən isə 7500 nəfərə bir nümayəndə seçilirdi.

1921-ci il mayın 6-dan 19-na qədər davam etmiş birinci Azərbaycan Sovetlər qurultayında 262 nümayəndə, 1922-ci il aprelin 28-dən mayın 5-ə qədər davam etmiş ikinci qurultayında 590, 1923-cü il 25 noyabrından dekabrın 1-nə qədər davam etmiş üçüncü qurultayında 402, 1925-ci il martın 10-dan 16-dək davam etmiş dördüncü qurultayında isə 655 nümayəndə iştirak etmişdi.

Azərbaycan sovetlər qurultayına seçkilər əhalinin xeyli hissəsini seçki hüququndan məhrum edirdi. Belə ki, zəhmətkeş əhalinin iştirakını nəzərdə tutan seçki təlimatı əsasən fəhlə və kəndlilərin nümayəndə seçilməsinə şərait yaradırdı. IV Azərbaycan Sovetlər qurultayında 223 fəhlə, 180 kəndli və 252 qulluqçu təmsil olunmuşdu.

Seçki sisteminə görə qadınlara seçki hüququ verilmirdi. I Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayında 3 nəfər qadın, üçüncü qurultayda 25, dördüncü qurultayda isə 59 qadın nümayəndə iştirak edirdi.

Konstitusiyaya ali qanunverici orqan olan Azərbaycan Sovetlər qurultayının çağırılmasını 17-ci maddə ilə tənzim edirdi. Ali qanunverici orqan ildə iki dəfədən az olmayaraq toplanmalı idi. Lakin qurultayları yaranmış şəraitlə əlaqədar olaraq ildə iki dəfə çağırmaq olardı. Konstitusiyanın 18-ci maddəsi respublika əhalisinin üçdə birinə bərabər sayda olan sovetlərin tələbi və ya Azərbaycan MİK təşəbbüsü ilə fəvqəladə Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayını çağırmağa mümkün hesab edirdi.

before Assemblies of Soviets and before the CEC of Azerbaijan and reported to them.

In accordance with the article 15 of the Azerbaijan Constitution representatives to the Assembly of the Azerbaijan Soviets were elected from the account of one person to each 1000 men at city soviets and one person to each 5000 men at regional soviets. With the decision of the Supreme Board of the CEC on October 11, 1924 the new representation for the Assembly of the Azerbaijan Soviets was defined. Thus among workers one person was elected to 1250 men and among peasants one person to 7500 men.

The first Assembly of the Azerbaijan Soviets continued its work between May 06 to May 19 1921 having 262 representatives, the second Assembly continued between April 28 to May 05 of 1922 having 590 men, the third Assembly continued from November 25 to December 01 of 1923 having 402 representatives, the fourth one continued between March 10 to 16 of 1925 covering 655 participants.

The votation to Assembly of the Azerbaijan Soviets was blocked to the definite part of the population from the election right. So the election instruction taking into consideration the participation of the working population mainly created condition for the election of workers and peasants. Thus, in the fourth Assembly of Azerbaijan Soviets 223 workers, 180 peasants and 252 office employees were represented.

According to the election rules women had the voting right. At the first All Azerbaijanian Assembly of Soviets 3 women, at the third one 25, at the fourth Assembly 59 of them participated.

The call of the supreme legislative organ which was the Assembly of Soviets of Azerbaijan was regulated by the article 17 of the Constitution. The supreme legislative organ was to gather no less than twice a year. The article 18 of the Constitution, highlighted that the Extra-Ordinary All Azerbaijan Assembly of Soviets might be called either with

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Birinci Konstitusiyanın qüvvədə olduğu 1921-1925-ci illər ərzində fəvqəladə qurultay çağırılmamışdır.

Ali qurultayın iclaslarını aparmaq üçün Rəyasət Heyəti müəyyən edilirdi. Nümayəndələrin səlahiyyətli olmasını müəyyən etmək üçün qurultay mandat komissiyasını seçirdi. Qurultayın rəqlamenti iclasın müddətini, məruzə və çıxışların, növbədən-kənar sorğu və bəyanatların verilməsini müəyyən edirdi.

Qətnamə və qərarlar açıq səsvermə yolu ilə keçirilirdi. Sovetlər qurultayının son qətnaməsini hazırlayıb qəbul etmək üçün redaksiya komissiyası yaradıldı. Bolşevik qurultayları ilk mərhələlərdə çox fəal keçirilir, nümayəndələr müzakirələrdə fikirlərini sərbəst söyləyə bilirdilər. Kommunist fraksiyası qurultayın işinə böyük təsir edə bilirdi.

1921-ci il Konstitusiyasının 19-cu maddəsi Azərbaycan SSR MİK üzvlərinin və namizədlərin sayını müəyyən edirdi. İkinci Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayında MİK tərkibi artırılaraq 95 üzv və 35 namizad, üçüncü qurultayda 115 üzv və 37 namizad və dördüncü qurultayda 159 üzv və 27 namizadə çatdırılmışdı.

Azərbaycan SSR MİK sədri hər çağırışda yenidən seçilir və ya təsdiq edilirdi. 1922-ci ildən 1929-cu ilə qədər MİK sədri bolşevik partiyasının nümayəndəsi S.A. Ağamalıoğlu olmuşdu. Azərbaycan MİK öz işini sessiyalarla aparırdı. MİK hər iki aydan bir Rəyasət Heyətinin çağırdığı iclaslara toplanırdı. Lakin rəqlamentdə nəzərdə tutulduğundan az toplanan MİK birinci çağırışdan sonra cəmi 3 dəfə, ikinci çağırışdan sonra 4 dəfə, üçüncü çağırışdan sonra 5 dəfə iclas keçirmişdi.

IV Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayında MİK iclaslarını hər 3 aydan bir keçirmək qərara alındı. MİK fəvqəladə iclasları Rəyasət Heyətinin təşəbbüsü ilə onun üzvlərinin üçdə birinin tələbi və ya Xalq Komissarlar Sovetinin təklifi ilə çağırılırdı.

demands of soviets equal to one third of the whole population of the Republic or with the initiative of the CEC of Azerbaijan. During the period while the First Constitution was in charge between 1921-1925 no any extra-ordinary assembly was called. The supreme board defined when to conduct meetings of the supreme assembly of soviets. In order to define the authority of representatives the Assembly elected the Mandate Commission. The agenda time limit of the Assembly defined the duration of a meeting, reports and speeches, non-order digestions and declaration of announcements.

Solution and decisions were issued by the open voting. For the preparation of the final solution and its acceptance the editorial commission created bolshevik assemblies in the early periods which were very actively conducted, representatives could express their thoughts rather freely there. The communist fraction could greatly influence to the work of the assembly.

The article 19 of the Constitution of 1921 defined the quantity of members and candidates of the CEC of the Azerbaijan SSR. The composition of the CEC was increased in the second All Azerbaijan Assembly of Soviets to 95 members and 35 candidates to the membership; in the third assembly it was 115 members and 37 candidates and in the fourth one it reached to 159 members and 27 candidates.

The chairman of the CEC of the Azerbaijan SSR was elected once more or the same person confirmed. Between 1922-1929 the chairman of the CEC was the representative of the Bolshevik party S.A. Agamalioglu. The Azerbaijan CEC conducted its job during sessions. The CEC gathered at meetings in every two month with the appeal of its Supreme Board. But as far as the number of the CEC members was below the limit therefore it could gather only 3 times after the first appeal, 4 times after the second appeal and 5 times after the third appeal for its meetings.

Azərbaycan MİK-in sessiyasının iclaslarında səsvermə açıq və sadə səs çoxluğu ilə keçirilirdi. MİK-in sessiyasında iştirak etməyən üzvləri iclasın keçirildiyi müddətdə üzvlüyə namizədlər əvəz edirdi. MİK-in üzvlərinin yarıdan çoxunun iştirak etdiyi iclaslar səlahiyyətli sayılırdı.

Qanun layihələrinin ilkin müzakirəsi və baxılması üçün, habelə respublika idarəçiliyinin ayrı-ayrı sahələri üzrə yaranmış vəziyyətlə tanış olmaqdan ötrü MİK öz üzvləri arasından komissiya təşkil edirdi. Azərbaycan SSR müstəqil olan dövrlərdə, yəni ZSFSR-in və SSRİ-nin tərkibinə daxil olana qədər MİK-in aşağıdakı komissiyaları mövcud olmuşdur: 1) xarici işlər; 2) hərbi və hərbi-dəniz donanması işləri; 3) daxili işlər; 4) adliyyə və qanunvericilik işləri; 5) əmək və sosial təminat; 6) maarif; 7) maliyyə; 8) torpaq; 9) daxili və xarici ticarət; 10) ərzaq; 11) xalq təsərrüfatı.

Azərbaycan SSR ZSFSR-in tərkibinə daxil olduğdan sonra respublikanın səlahiyyətlərində, o cümlədən komissiyalarda dəyişiklik edildi. ZSFSR tərkibində SSRİ-yə daxil olan Azərbaycan SSR-in xarici ticarət, müdafiə və xarici siyasət sahəsindəki səlahiyyətləri müstəsna olaraq İttifaqın səlahiyyətlərinə daxil edilirdi.

Komissiyaların səlahiyyətlərinə aidiyyəti üzrə qanun layihələrini müzakirə etmək, müvafiq komissarlıqların işləri ilə tanış olmaq, mərkəzi və yerli orqanlarla iş aparmaq daxil idi. Komissiyalar öz aralarından sədri, onun müavini və katibi seçirdilər.

Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi haqqında Əsasnamədə onun üzvlərinin vəzifə və hüquqları tənzim edilirdi. Üç dəfədən artıq MİK iclaslarında üzrsüz səbəbdən iştirak etməyənlər onun sıralarından kənarlaşdırılırdı.

MİK-in üzvlərinin hüquqları çox geniş idi. Onlar şəxsi toxunulmazlıq statusuna malik idilər. Yalnız MİK sədri və ya Rəyasət Heyətinin qərarı ilə üzvləri həbs

In the IV Assembly of All Azerbaijan CEC the decision was made to conduct meetings of the CEC once in three month. The extra-ordinary meetings of the CEC were usually called with the initiatives of its supreme board in the result of demand of one third of its members or with a proposal of the Council of the Peoples Commissars.

At meetings of sessions of the Azerbaijan CEC voting was conducted in the form of open and simple majority of votes. During periods of meetings members absent at the CEC sessions were substituted by candidates to the memberships. Meetings where more than half of the CEC members were present regarded valid. For looking through and for the initial discussion the project of laws and also for getting acquaintance with the situation existing in various fields of the administrating of the Republic, the CEC organized the commission from its members. In the period when the Azerbaijan Republic was still independent, by other words, till it was included to the composition of the Transcaucasus Soviet Federation of Socialist Republics (TSFSR) and to the structure of the USSR, the following commissions existed in the CEC: 1) on foreign affairs; 2) on military and navy issues; 3) on internal affairs; 4) on legislative and law making issues; 5) on labor and social insurance; 6) on education; 7) on finance; 8) on land; 9) on internal and external trade; 10) on provision supply 11) on peoples economy.

After the Azerbaijan was included to the TSFSR some changes were made in the authorization of the republic and relevantly in commissions. The Azerbaijan Republic becoming included to the USSR inside the TSFSR, gave its rights in fields of foreign trade, defense and foreign policy exclusively to the authorization of the Union.

Discussing projects of law, acquaintances with issues of relevant commission, doing of jobs in the central and local organs were included to the authorities of commis-

etmək olardı. Sovet hakimiyyətinin yerli orqanlarının və ictimai təşkilatların iclaslarında məşvərətçi səsə iştirak edən MİK üzvləri qeyri-qanuni hesab etdikləri qərarlara və işlərə yenidən baxılması barədə yuxarı instansiyalar qarşısında məsələ qaldıra bilərlər, həmçinin bütün idarələr və ictimai təşkilatlardan lazımi məlumat və arayış tələb edə bilərdilər.

Azərbaycan SSR-in 1921-ci il Konstitusiyasının V fəslində Azərbaycan Sovetlər qurultayının səlahiyyətlərini müəyyən edirdi. Konstitusiyanın 32-ci maddəsi qurultayın və MİK-in səlahiyyətlərinə daxil olan ümumdövlət əhəmiyyətli məsələləri göstərirdi: Azərbaycan SSR Konstitusiyasını təsdiq etmək; onda dəyişiklik və əlavələr etmək; daxili və xarici siyasətə rəhbərlik; xarici dövlətlərlə əlaqələr yaratmaq; müharibə elan etmək və sülh bağlamaq; sərhədləri müəyyən etmək və dəyişdirmək; respublikanın inzibati ərazi-vahidlərini müəyyən etmək.

Azərbaycan Sovetlər qurultayının və MİK-in səlahiyyətlərinə təsərrüfat xarakterli aşağıdakı məsələlər də daxil edilirdi: respublika ərazisində xalq təsərrüfatının və onun müxtəlif sahələrinin əsas və ümumi inkişafının istiqamətlərini müəyyən etmək, Azərbaycan SSR büdcəsini təsdiq etmək; ümumdövlət vergi və mükəlləfiyyətləri təyin etmək; ölçü, çəki sistemini və pul nişanlarını müəyyən etmək və ya dəyişdirmək; maliyyə, gömrük, ticarət və borc müqavilələri bağlamaq; hərbi qüvvələrin tərkibini müəyyən etmək.

Azərbaycanın ali qanunverici orqanı olan Azərbaycan Sovetlər qurultayı məhkəmə və məhkəmə quruluşunu təşkil etmək, mülki və cinayət qanunvericiliyini təsdiq etmək, ümumi qərarlarla vətəndaşlığı əldə etmək və ya itirmək qaydasını müəyyən etmək, respublika ərazisində yaşayan əcnəbilərin hüquqi statusunu müəyyən etmək, ümumi və fərdi amnistiya tətbiq etmək hüququna malik idi.

Commissions elected the chairman, his deputy and a secretary among its members.

In the chapter about the Azerbaijan Central Executive Committee, duties and rights of its members were regulated. Those of members who were absent from meetings of the CEC more than 3 times were to be excluded from its membership.

The CEC members had got rather wider rights. They had a personal immune status. Its members could be arrested only by the decision of either the Chairman or by the Supreme Board. Members of the CEC could participate at meetings of the local organs of the soviet power and the social organizations with the advisory vote and could raise the question about reconsideration of the issues and decision which they regarded unlawful, before above-standing instances as well as to demand a necessary information and data from all kinds of managements and public organizations.

The V chapter of the Constitution of the Azerbaijan SSR of 1921 defined the authorization of the Assemblies of Soviets of the Azerbaijan SSR. The article 32 of the Constitution showed such issues of the all state importance included to the assembly and the CEC to confirm the Constitution of the Azerbaijan SSR; to insert changes and amendments into it; to lead the internal and external policy; to provide the relation with foreign countries; to declare a war and sign a treatment about the peace; to demarkate borders and change them; to define the administrative-territorial units of the Republic.

Following questions of the economic character were also included to the authorization of the Assembly of Soviets of Azerbaijan and the CEC: to define the main and general directions of the development of various fields of the peoples economy in the territory of the Republic; to confirm the budget of the Azerbaijan Republic; to define all governmental tax duty; to provide the measuring like the length, weight units systems and banknote

Ali qanunverici orqan Xalq Komissarları Sovetinin tərkibini təsdiq edir və ya ayrı-ayrı komissarları vəzifədən kənarlaşdırırdı. Konstitusiyanın 33-cü maddəsi Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayının müstəsna hüququna konstitusiya əsaslarında dəyişiklik etməyi və sülh müqavilələrini təsdiq etməyi aid edirdi. Digər məsələlərdə Ümumazərbaycan qurultayını çağırmaq mümkün olmadıqda, səlahiyyətlər Azərbaycan SSR MİK-nə verilirdi. Sərhədlərin müəyyən edilməsi və dəyişdirilməsi, respublika ərazisini özgəninkiləşdirmək, xarici dövlətlərlə əlaqələr yaratmaq, müharibə elan etmək və sülh bağlamaq MİK-ə həvalə edilirdi.

Siyasi və iqtisadi sahədə ümumi normalar müəyyən etmək, həmçinin dövlət orqanlarının strukturunda əsaslı dəyişikliklərə səbəb olan bütün dekretləri hazırlamaq MİK-in səlahiyyətlərinə daxil idi. Xalq Komissarları Sovetinin ümumi siyasi əhəmiyyət kəsb edən qərarları MİK tərəfindən təsdiq olunmalı idi.

Azərbaycan MİK Xalq Komissarları Sovetinin, ayrı-ayrı komissiyaların, yerli Sovetlər qurultayının, onların icraiyyə komitələrinin və rəyasət heyətlərinin qərar və sərəncamlarını dayandıra və ləğv edə bilərdi. MİK birbaşa yerli orqanların icraiyyə komitələrinə və rəyasət heyətlərinə göstəriş vermək səlahiyyətlərinə malik idi.

Azərbaycan SSR MİK-in Rəyasət Heyətinin 1921-ci il 18 iyun qərarı ilə XKS-in səlahiyyətlərinə daxil olan məsələlər müəyyən edilirdi. XKS dövlət idarəçiliyi aktları ilə yanaşı, qanunverici aktlar da vermək hüququna malik idi. Xalq Komissarları Soveti Ali İqtisadi Şuranın qərarlarından edilən şikayət və təklifləri, ayrı-ayrı xalq komissarlarından daxil olan etirazları, xalq komissarlıqlarının öz aralarında yaranan mübahisəli məsələləri aydınlaşdırırdı.

MİK-in Rəyasət Heyətinin 18 iyun qərarında göstərilirdi ki, XKS-i ümumdövlət əhəmiyyətli dekret vermək, öz tabeliyində

emblems or to change them; to sign the financial, customs, merchantile and loan agreement; to define the structure of the military forces.

The Azerbaijan Assembly of Soviets being the supreme legislative organ of Azerbaijan had a right to organize the court and its structures, to confirm the civil and criminal legislation, to define rules of getting the citizenship on the basis of general decisions or to loose it, to define the legal status of foreigners living in the territory of the Republic, to apply the general and personal amnesty.

The supreme legislative organ confirmed the body of the Council of Peoples Commissars and dismissed the some commissars from their position. The 33-rd article of the Constitution concerned to the exclusive right of confirmation of changes to the Constitution and could confirm the peace treatments. If there were not possibilities to call all-Azerbaijan Assembly of Soviets then the authority was to be given to the CEC of the Azerbaijan SSR. Demarkation and changes borders, giving territories of the Republic to others, to provide relations with foreign countries, declaration of a war and signing the peace treatment were also among rights of the CEC.

To define the general norms in the political and economic sphere and also to prepare all Decrees causing the basic changes in the structures of the state organs were among responsibilities of the CEC. Those of decisions of the Councils of Peoples Commissars having the political importance were to be confirmed by the CEC.

The Azerbaijan CEC could freeze the activity of various commissions, assemblies of local soviets and legitimate decisions of their executive committees and their supreme boards. The CEC had authority to give orders to the to executive committees of the local organs and to their supreme boards.

The Supreme Board of the CEC of the Azerbaijan SSR defined issues included to

olan ayrı-ayrı idarələri təlimatlandırmaq üçün müxtəlif qərar və sərəncam hazırlamaq hüququna malik idi. Lakin bütün dekret, qərar və sərəncamların surəti Azərbaycan SSR MİK-ə göndərilməli idi. Daha əhəmiyyətli dekretləri isə Azərbaycan SSR MİK təsdiq edirdi.

Bütün fəaliyyəti dövründə XKS Azərbaycan Sovetlər qurultayı və Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi qarşısında məsuliyyət daşıyırdı. Azərbaycan SSR-in 1921-ci il Konstitusiyasına görə respublikada 17 xalq komissarlığı təşkil edildi. Bura xarici işlər, hərbi və hərbi dəniz işləri, daxili işlər, ədliyyə, əmək, sosial təminat, maarif, poçt və teleqraf, maliyyə, yollar, torpaq, xarici ticarət, ərzaq, səhiyyə, fəhlə-kəndli müfəttişliyi, Xalq Təsərrüfatı Şurası və Neft Komitəsi daxil idi.

Azərbaycan Xalq Komissarları müntəzəm olaraq Azərbaycan Sovetlər qurultayında, MİK iclaslarında və XKS yığıncaqlarında hesabat məruzələri ilə çıxış edirdilər.

1921-ci ildə Azərbaycan XKS-in nəzdində yaradılmış Dövlət Plan Komissiyası və Ali İqtisadi Şura xalq təsərrüfatının bərpa edilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. AİŞ iqtisadi siyasəti istiqamətləndirir, təsərrüfat komissarlıqlarının və idarələrin işinə rəhbərlik edirdi.

Fövqəladə və sərt tədbirlərdən müvəqqəti alçəkən bolşeviklər 1921-ci il Konstitusiyası əsasında legitim hakimiyyət strukturlarını təşkil etməyə çalışırdılar. Bununla belə, Azərbaycan SSR-də hakimiyyət faktiki olaraq kommunistlərin əlində idi. İlk dövrlərdə əhali arasında o qədər də nüfuzu olmayan AK(b)P tədricən mövqeyini möhkəmləndirməyə cəhd edirdi. Xüsusilə birinci konstitusiyarın qəbul edilməsi və yeni hakimiyyət strukturlarında seçkili vəzifələrə əsasən kommunistlərin «seçilməsi»nə üstünlük verilməsi əhalinin bolşevik partiyasına daxil olmasına «marağ» artırmalı idi. Bəzən isə zorla partiya qəbul aparılırdı.

the authority of the CPC by its decision dated June 18, 1921. Besides the acts of state governing, the CPC had a right of issuing legislative acts as well. The Council of Peoples Commissars brought light to complaints coming to it from decision of the Supreme Economic Board, objections coming from various Peoples Commissariats, argues occurring between commissariats themselves.

In the decision of June 18 of the Supreme Board it was shown that the CPC was allowed to issue of decrees of all governmental importance and to prepare various orders and directives to instruct below standing managements. But copies of all decrees, orders and directives were to be sent to the CEC of the Azerbaijan SSR. The more important decrees were confirmed by the CEC of the Azerbaijan SSR.

In the whole period of its activity the CPC was responsible before the Assemblies of Soviets of the Azerbaijan SSR and before the Supreme Board. In accordance with the Constitution of the Azerbaijan SSR of 1921 there were only 17 peoples commissariats. Among them there were commissars on foreign affairs, on military and navy issues, on internal affairs, on legislation, on labor, on social providing, on education, on post and telegraph, on finance, on roads, on foreign trade, on provisions providing, on workers-peasants inspection, council of peoples economy and oil committee.

Peoples Commissars of Azerbaijan regularly spoke with reports, with speeches at Assemblies of the Soviets of Azerbaijan, at meetings of the CEC and at conferences of the CPC.

Established in 1921 under the guidance of the CPC the State Planning Commission and the Supreme Economic Council (SEC) were of a greater importance in the restoration of the peoples economy. The CEC evaluated the economic policy and directed the activity of the economic commissariats and managements.

1921-ci ildə S.M.Kirov AK(b)P MK-nın birinci katibi «seçildi». Moskvanın maraqlarını ifadə edən Kirov tez bir vaxtda bütün hakimiyyəti mənimsədi. Daha çox milli mövqedən çıxış edən, başda N.Narimanov olmaqla bir çox kommunist «solçular» təzyiqlərə məruz qaldılar. Hətta S.Əfəndiyev, M.Israfilbəyov, D.Bünyadzadə, Ç.İldırım kimi bolşeviklər cəzalandırılaraq partiyadan çıxarıldılar.

Moskvanın təyin etdiyi kadrlar çox vaxt milli respublikanın ehtiyac və tələblərinə etinasız yanaşır, böyük dövlət, «velikorus» şovinizmi mövqeyindən çıxış edirdilər. Azərbaycan SSR-in dövlət idarələrində kargüzarlıq işinin Azərbaycan dilində aparılmasına qarşı çıxan şovinistlər bunu guya rus fəhlə kadrlarının respublikanı tərk edəcəkləri ilə əsaslandırmağa çalışırdılar.

Mərkəzin apardığı siyasətin mahiyyətini anlayan milli kadrlardan olan bəzi partiya işçiləri öz haqlı narazılıqlarını bildirdilər. Lakin həmin milli kadrlar burjuamillətçi damğası ilə Moskva tərəfindən tez bir zamanda «zərərsizləşdirildilər». 1924-cü ildə Əyyub Xanbudaqovun Azərbaycanın iqtisadi və mədəni geriliyini aradan qaldırmaq, milli fəhlə kadrları hazırlamaq, ilk növbədə azərbaycanlı işsizləri işə qəbul etmək, milli sərvətimiz olan neft sənayesində çalışan azərbaycanlı fəhlələrin əmək haqlarını digər qeyri-millətdən olanlarla bərabərləşdirmək kimi təklifləri XIII Bakı partiya konfransında kəskin etirazla qarşılandı. Beynəlmillətçilik adı ilə Azərbaycan xalqının hüquqları tapdanır, əksinə «millətçi»lik adı ilə vətənpərvər kadrlara qarşı represiyalar təşkil edilirdi.

Ermanistanda (1920-ci il 29 noyabr) və Gürcüstanda (1921-ci il 25 fevral) bolşevik hakimiyyəti yaradıldıqdan sonra Moskva vahid SSRİ təşkil etməyin yollarından biri kimi üç Cənubi Qafqaz Respublikalarının birləşdirilməsi təklifi ilə çıxış etdi. RK(b)P MK-nın göstərişlərini rəhbər tutan Azərbaycan kommunistləri beynəlmillətçilik nüma-

Leaving alone temporarily extra-ordinary and restricted measures, bolsheviks tried to organize the legitimate state structures on the basis of the Constitution of 1921. Nevertheless the actual power was in the hand of communists. In the initial period the AC(b)P did not have the respect among the population but gradually it attempted to strengthen its positions. Especially, the adoption of the first Constitution and privilege of «elections» of mainly communists to the new state structures elected positions raised the «interest» of the population to enter the Bolshevik party. Sometimes reception to the party was conducted by the application of force.

In 1921 S.M.Kirov was «elected» the 1st Secretary of the Central Committee of the AC(b)P. Kirov, expressing interests of Moscow, Kirov owned the whole state power very soon. Many «left» communists having the nationalist position with N.Narimanov on the head underwent to suppressions. Even Bolsheviks like S.Efendiyev, M.Israfilbekov, D.Buniyadzadeh, Ch.Ildirim were excluded from the party.

Men appointed by Moscow in most cases were indifferent to needs and demands of the national republic and acted from the position of the «great state» and «great Russian» shovinism. Shovinists were against the carrying on the office writings in the Azeri language trying to prove their approach to the matter with consideration as if Russian workers and office employee might leave the Republic.

Some party missionaries with the national background expressed their objections understanding the gist of the policy of the Center. But very soon these national employees were brought to «harmless» state from the side of Moscow with the blame of «bourgeois nationalists». In 1924 the proposal of Eyyub Khanbudagov about abolishing the economic and cultural backwardness of Azerbaijan, about preparation of the national human resources and first of all to provide Azeri job-

viş etdirərək respublikanın neft məhsulları sərəvətini təmännəsiz Gürcüstan və Ermənistanə göndərərək Moskvanın rəğbətini qazandı.

1922-ci il martın 12-də Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstan mərkəzi icraiyyə komitələrinin səlahiyyətli konfransı ittifaq müqaviləsini təsdiq etdi. Müqaviləyə görə Zaqafqaziya Sovet Sosialist Respublikaları Federativ İttifaqı yaradıldı. Həmin müqavilə əsasında İttifaq Soveti və Ali İqtisadi Şurası təşkil edildi. Zaqafqaziya respublikalarında hərbi işlər, maliyyə, xarici siyasət, xarici ticarət, rabitə yolları, aksinqilabla mübarizə və iqtisadi siyasətə rəhbərlik İttifaq Sovetinin səlahiyyətlərinə verildi. İttifaq Sovetinin Rəyasət Heyətinə respublikalardan hər birinin nümayəndələri daxil oldular. Onlar İttifaq Sovetinin iclaslarında növbə ilə sədrlik edirdilər. Səlahiyyətli konfransın seçdiyi 10 xalq komissarından dörd nəfəri Azərbaycanı, hərəsindən üç nümayəndə isə Ermənistan və Gürcüstanı təmsil edirdi.

1922-ci il mayın 13-də İttifaq Soveti ayrı-ayrı respublikaların xalq xarici işlər komissarlıqlarının ləğv edilməsi haqqında qərar qəbul etdi.

Moskvanın planına əsasən 1922-ci il mayın 12-də yaradılmış Federativ İttifaq (Fİ) tezliklə vahid federativ respublikaya çevrilməli idi. Buna görə də 1922-ci il dekabrın 10-da Bakıda Zaqafqaziyanın I Sovetlər qurultayı toplandı. Qurultayda həlledici səsle 535 nümayəndə və məşvərətçi səsle 25 nümayəndə iştirak edirdi. Qurultayın iclasına ZSFSR Konstitusiyası layihəsi çıxarılmışdı. Konstitusiyanın layihəsi qurultay tərəfindən dekabrın 13-də qəbul edildi və onun ali orqanı - 150 üzvdən və 50 namizəddən ibarət olan Zaqafqaziya Mərkəzi icraiyyə Komitəsi seçildi. Beləliklə, Zaqafqaziya Sovetlər qurultayı digər respublikalarla yanaşı Azərbaycanda da qanunvericilik səlahiyyətinə malik orqan oldu.

1922-ci il dekabrın 13-də qəbul edilmiş ZSFSR-in birinci Konstitusiyası 6 bəl-

less people with a work, about increasing of the salary of Azeri workers involved in the oil industry, which was the national wealth, to the level of wages of representatives of other nations. All these were expressed at XIII Baku party conference and were met with the sharp objection. So under the slogan of internationalism rights of Azeri nation were suppressed and on the contrary, distractions were organized against the patriotic persons claiming the latter as «nationalists».

After establishing the Bolshevik power in Armenia (November 29, 1920) and in Georgia (February 25, 1921) Moscow proposed to join all three Southern Caucasus republics and regarded that it was one of ways to organize the unity of the USSR. Azerbaijan Communists obeying the order of the Central Committee of the RC(b)P demonstrated the internationalism and earned the respect by sending the oil products to republics of Georgia and Armenia for free.

In March 12, 1922 the Authorized Conference of the Central Executive committees of Azerbaijan, Armenia and Georgia confirmed the agreement on unity. According to the agreements the Transcaucasian Soviet Federative Socialist Republics Union was created. On the basis of this agreement the Soviet of Union and the Supreme Economic Council were organized. In Transcaucasian republics the military issues, the finance, the foreign policy, the foreign trade, the road communications, the struggle against the counter-revolution and the ruling of the economic policy were given to the Soviet of Union. There were the chairman in meetings of the Soviet of Union in turn from one Republic after another. Out of 10 People's Commissars four persons represented Azerbaijan, three persons from Armenia and 3 more from Georgia.

In May 13, 1922 the Soviet of Union accepted the decision about liquidating of Peoples Commissars on Foreign Affairs in all these republics.

ma, 9 fəsil və 47 maddədən ibarət idi. 4 maddədən və 1 fəsildən ibarət olan birinci bölmə «İnqilab və Zaqafqaziya zəhmətkeşlərinin birliyi» adlanırdı. Bu bölmədə Zaqafqaziya Federasiyasının yaranması məsələlərindən bəhs olunurdu, 5-33-cü maddələri əhatə edən ikinci bölmə 4 fəsildən ibarət olmaqla, Zaqafqaziya Sovetlər qurultayından (ikinci fəsil), Zaqafqaziya Mərkəzi İcraiyyə Komitəsindən (üçüncü fəsil), Zaqafqaziya Xalq Komissarları Sovetindən (dördüncü fəsil), Zaqafqaziya qurultayı və Zaqafqaziya Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin səlahiyyətlərindən (beşinci fəsil) bəhs edirdi. Zaqafqaziya Federasiyasında mərkəzi subyektlər arasındakı münasibətlərdən, həmçinin Sovet quruculuğundan bəhs edən üçüncü bölmə altıncı fəsil (34-37-ci maddələr) əhatə edirdi. Dördüncü bölmə 38-44-cü maddələri əhatə etməklə büdcə hüququndan (yeddiinci fəsil), beşinci bölmə 45-46-cı maddələri özündə birləşdirməklə ZSFSR-in gerb və bayrağından (səkkizinci fəsil) danışdı. Axırıncı - altıncı bölmə 47-ci maddəni (doqquzuncu fəsil) əhatə etməklə ZSFSR-in dövlət orqanlarının rezidensiyasını müəyyən edirdi.

Mərkəz Azərbaycanın hesabına Zaqafqaziyanın digər respublikalarının təsərrüfatlarını dirçəltməyə çalışırdı. Buna görə də maliyyə və xarici ticarət işlərinə baxan komissarlıqlar birləşdirildi. Xalq daxili işlər, maarif, səhiyyə, torpaq komissarlıqları və digər komissarlıqlar isə birləşdirilməyərək muxtariyyətlərini saxlayırdılar. 1923-cü il yanvarın 10-da vahid Zaqafqaziya pul nişanı haqqında ZSFSR hökumətinin dekreti çıxdı, bununla da respublikaların maliyyə ayrılığı ləğv edildi və onların vahid büdcəsini yaratmaq mümkün oldu. Zaqafqaziya Sovetlər qurultayı, ZSFSR-in yaradılması və onun Konstitusiyasının qəbul edilməsi SSRİ-nin yaradılmasında mühüm mərhələ oldu. 1922-ci il dekabrın 30-da Moskvada SSRİ-nin I Sovetlər qurultayı toplandı. Qurultayda RSFSR-dən 1727, Ukrayna SSR-dən 364, ZSFSR-dən 91 və Belarussiyadan 33

Created according to the plan of Moscow, the Federative Union (FU) was to become a single Federative Republic soon. Therefore on December 10, 1922 the I Assembly of Soviets of the Transcaucasia was held in Baku. In the Assembly 535 representatives participated with decisive votes and 25 with advisory votes. The Assembly brought to its agenda the draft of the Constitution of Transcaucasia Socialist Federative Soviet Republic (TSFSR). The project of the Constitution had been adopted by the Assembly on December 13 and it also elected Transcaucasian Central Executive Board – the supreme organ of it. Thus, Transcaucasian Assembly of Soviets became the authorized organ with legislative right in Azerbaijan as well as in other two republics.

The first Constitution of the TSFSR adopted on December 13, 1922 and consisted of 6 sections, 9 chapter and 47 articles. The first section contained 4 articles and the first chapter was entitled as «the Revolution and the Unity of Transcaucasian Working People». This section was devoted to the issues of creation of the Transcaucasian Federation. The second section covering articles 5-33 were grouped in 4 chapters which were devoted to the Assembly of the Transcaucasian Soviets (chapter two), to the Transcaucasian Central Executive Committee (chapter three), to the Transcaucasian Council of Peoples Commissars (chapter four), to authorities of the Central Executive Committee (chapter five). The third section was about regulations between central subjects of the Federation and also about the building of the soviet society which is contained in the chapter six (articles 34-37). The fourth section covering articles 38-44 devoted to budget rights (chapter seven), the fifth section consisted of articles 45-46 where the emblem of the TSFSR and its banner were described (chapter eight) and last sixth section had an article 47 (chapter nine) where the residence of the state organ of the TSFSR was defined.

The Parliament of the Azerbaijan Republic

nümayəndə iştirak edirdi. Qurultay bəyan-namə qəbul etdi və SSRİ-nin təşkili haqqın-da müqaviləni təsdiq etdi.

SSRİ-nin ilk Konstitusiyası isə 1924-cü il yanvarın 31-də II Ümumittifaq Sovetlər qurultayında qəbul edildi.

ZSFSR Konstitusiyasına əsasən hakimiyyət strukturlarını yaratmaq səlahiyyəti olan Zaqafqaziya MİK 15 yanvar 1923-cü il birinci sessiyasında mühüm tədbirlər həyata keçirdi. Sessiyada ZSFSR MİK-in Rəyasət Heyəti və XKS seçildi. SSRİ-nin yaranması ilə Zaqafqaziya respublikalarının hüquqi statusunda dəyişiklik edildi. Çünki İttifaq dövlətinə bir sıra mühüm məsələlər həvalə edilirdi. SSRİ-nin digər müttəfiq respublikalarından fərqli olaraq Azərbaycan və digər Zaqafqaziya respublikalarının ZSFSR vasitəsilə SSRİ-yə daxil olması dövlət quruluşlarında daha çox dəyişikliklərə səbəb oldu.

ZSFSR Konstitusiyası Zaqafqaziya Sovetlər qurultayının, MİK-in, MİK Rəyasət Heyətinin və XKS-nin səlahiyyətini müəyyən edirdi. ZSFSR ali qanunverici orqanı federasiya müqaviləsində iştirak edən respublikaların əhalisinin say nisbatına uyğun olaraq seçilmiş şəhər və qəza sovetlərinin nümayəndələrindən ibarət olan Fəhlə, Kəndli, Əsgər və Matros Deputatları Sovetlərinin Zaqafqaziya Sovetlər qurultayı idi. Hər il çağırılan Ümumzaqafqaziya Sovetlər qurultayından başqa, ZSFSR MİK və ya respublikaların MİK-lərinin tələbi ilə fəvqəladə qurultayları çağırmaq da Konstitusiyaya müəyyən olunurdu. Qurultaylararası dövrlərdə ali hakimiyyət qurultay tərəfindən seçilmiş ZSFSR MİK-ə həvalə edilirdi. MİK qurultay qarşısında məsul olmaqla ona hesabat verirdi. ZSFSR MİK-in səlahiyyətlərinə ZSFSR Konstitusiyasında dəyişikliklər və əlavələr etməklə onu təsdiq etmək, digər dövlət qurumlarının onun tərkibinə daxil olması və ya federasiyanın ayrı-ayrı hissələrinin onun tərkibindən çıxması haqqında qərar qəbul etmək, ZSFSR ərazisində təsərrüfatın ümumi və ayrı-ayrı hissələri

The Center tried to raise the other republics' economies on the account of the Azerbaijan. Therefore the Commissariat on Finance and on Foreign Trade were unified Peoples Commissariats on Internal Affairs, on Education, on Health Care, on Land were not joined together and remained their autonomous position. On January 10, 1923 the decree of the TSFSR came out about money samples in Transcaucasia and with this step the financial difference of Republics was liquidated and it became possible to create the united budget. The Assembly of the Transcaucasian Soviets, the establishment of the TSFSR and adoption of its Constitution was very important stage on the way of the creation of the USSR. On December 30, 1922 the first Assembly of the Soviets of the USSR was held in Moscow. 1727 representatives from the RSFSR, 364 from Ukrainian SSR, 91 from the TSFSR and 33 from Belorussia participated at this assembly. The Assembly accepted the resolution and confirmed the agreement on the organization of the USSR.

And the first Constitution of the USSR was confirmed at the second All-Union Assembly held on January 31, 1924.

Referring to the Constitution of the TSFSR the CEC of Transcaucasia realized a very important measure at its first session held on January 15, 1923. At that session the Supreme Board of the CEC of the TSFSR and the CPC were elected. With the creation of the USSR there were changes in the legal status of Transcaucasian republics as several important issues were put to the authority of the Union state. In difference of other federative republics of the USSR, Azerbaijan and other two republics of the Transcaucasia underwent much more changes because of the fact of their entering to the USSR through the TSFSR.

The Constitution of the TSFSR defined the authorization of Transcaucasian Assembly of Soviets, the CEC, the Supreme Board of the CEC and the CPC. The supreme legislative organ of the TSFSR was the Assembly of Tran-

nin əsas planını müəyyən etmək və konsesiya (icarə) müqaviləsini müzakirə etmək, ümumfederal və respublikaların büdcəsini təsdiq etmək, vergiləri müəyyən etmək, federal Dövlət Bankını təsis etmək, federal Ali Məhkəməni təşkil etmək, torpaq quruculuğunu, torpaqdan və yerin təkindən istifadə etməyi müəyyənləşdirmək, MİK və XKS-in qərarlarını ləğv etmək, ZSFSR XKS-in bütün tərkibini və ya onun ayrı-ayrı üzvlərini vəzifədən kənarlaşdırmaq və vəzifəyə təyin etmək, amnistiya elan etmək, federal statistikanı təşkil etmək, məhkəmə və məhkəmə quruculuğunu təşkil etmək, mülki və cinayət qanunvericiliyi hazırlamaq, yerli xarakterli xarici borc müqavilələri bağlamaq və s. daxil idi.

ZSFSR Konstitusiyasına əlavələr və düzəlişlər etmək müstəsna olaraq Zaqafqaziya Sovetlər qurultayının, qurultayı toplamaq mümkün olmadıqda isə ZSFSR MİK-in səlahiyyətlərinə daxil idi. MİK və onun rəyasət heyəti hər dörd aydan bir növbəti sessiyaları toplayırdı. Fövqəladə sessiyalar isə ZSFSR XKS və ya ZSFSR MİK üzvlərinin üçdə birinin təşəbbüsü ilə çağınırdı. MİK sessiyalarında dekretlərin layihələri və digər vacib məsələlər, o cümlədən xarici əlaqələr, əfv olunmaq barədə təqdimat, Qırmızı Bayraq ordeni ilə təltif olunmanın təsdiq edilməsi, XKS qərarlarının bəyanılması və ya ZSFSR MİK növbəti sessiyalarında baxılması barədə qərarlar verilirdi.

Konstitusiyaya görə Zaqafqaziya Federasiyasının federal, respublika və yerli orqanlarının büdcə məsələlərinin əsas prinsipləri Zaqafqaziya Sovetlər qurultayının və MİK-in səlahiyyətlərinə daxil edilirdi. ZSFSR ali qanunverici orqanları tərəfindən vergilərin növü və həcmi müəyyən olunurdu. Vergilərin müəyyən edilməsi inflyasiyanın və böhranın qarşısının alınmasında həlledici amillərdən idi.

Ermanistan SSR-də sovetləşmə prosesi, Azərbaycanın hökumət dairələrində «beynəlmiləçilik» əhvali-ruhiyyəsinin güc-

caucasian Soviets where participants were elected from workers, peasants, soldiers and matros representatives in accordance with the quantity percentage of the population of republics. Besides the regular annual all-Transcaucasian Assemblies of Soviets, the CEC of the TSFSR or the CEC of each republic might demand the calling of the extra-ordinary assemblies which was considered in the constitution. In periods between assemblies the supreme power was in the hand of the CEC of the TSFSR elected by the Assembly. The CEC reported to the Assembly. Among rights of the CEC making changes and amendments to the Constitution and confirming them, accepting the decision about other states into its composition and getting out the other subjects of the Federation from it, defining the plan of economy in the whole territory of the Federation or in some parts of it, discussing of concessional agreements, confirming of the all-federal and republics budgets, defining tax norms, establishing of the Federal State Bank, organizing of the Federal Supreme Court, defining of the land development and the use of the earth resources, liquidating of the CEC and the CEC decisions, dismissing the whole staff or several members of the CEC of the TSFSR from their positions and appointing others to vacant positions, to announce the amnesty, organizing of the Federal structures, developing the court building issues, preparing of the civil and criminal legislation, signing of the foreign loan agreements and other issues were defined.

To make changes and amendments to the Constitution of the TSFSR was exclusive right of the Assembly of the Transcaucasian Soviets, but if there were not possibilities to gather the Assembly then it was in the authorization of the CEC of the TSFSR. And extra-ordinary sessions were called with the initiative of, at least, one third of members of the CEC of the TSFSR. In sessions of the CEC projects of decrees and other important issues were put forward and also the for-

lənması, əzəli Azərbaycan torpaqlarının - Zəngəzur, Göyçə, Darələyaz və digər torpaqların Sovet Ermənistanına güzəştə gətilməsi ilə nəticələndi. Şimiklənmiş erməni «bolşevikləri» Moskvanın və AK(b) P-nin köməyi ilə Qarabağı Ermənistanla birləşdirməyə yönəlmiş planlarla çıxış edirdilər.

1922-ci il dekabrın 1-də, yəni Ermənistanla bolşevik hökuməti qurulduqdan iki il sonra Azərbaycan İnqilab Komitəsinin bəyanatı ilə çıxış edən N.Nərimanov iki sovet respublikası arasında sərhədlərin mövcudluğunu lüzumsuz hesab etdi, azərbaycanlıların yaşadığı Zəngəzur mahalının bir hissəsi Ermənistanla birləşdirildi. Vahid sovet məkanından bahs edən bolşevik rejimi düşünülmüş şəkildə Azərbaycan torpaqlarının Ermənistanla verilməsinə çalışırdı. Erməni bolşeviklərinin Azərbaycan torpaqlarını «beynəlmülçülük» adı ilə öz torpaqlarına birləşdirmək planlarını hiss edən milliyyətçə azərbaycanlı olan kommunistlər 1921-ci il iyunun 27-də AK(b)P MK-nın Bürosunda Ermənistanın iddialarını rədd etdilər. Əvvəllər «beynəlmülçülük» mövqedən çıxış edən, lakin ermənilərin əsl məqsədini bilən N.Nərimanovun tutduğu prinsipal mövqe nəticəsində Qarabağ Azərbaycan tərkibində qaldı.

RK(b)P Qafqaz bürosu 1921-ci il 4 iyun plenumunda Qarabağın dağlıq hissəsinin Ermənistanla verilməsi barədə qərar qəbul etmişdi. Plenumda əslində tək qalmış N.Nərimanov bu qərara qəti etirazını bildirmişdi. Tutarlı tarixi sübutlarla çıxış edən N.Nərimanovun mövqeyi RK(b)P Qafqaz bürosunu iyunun 5-də yenidən qərarını dəyişərək Dağlıq Qarabağı Azərbaycan SSR tərkibində saxlanulmasını təsdiq etməyə sövq etdi.

1923-cü ilin iyununda RK(b)P Qafqaz bürosunda Dağlıq Qarabağda muxtariyyət yaradılması Azərbaycan dövlətinə tövsiyə edildi. 1923-cü il iyunun 7-də Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin dekreti ilə Qarabağın dağlıq hissəsinə Azərbaycan

eign relations, presentations about forgiving of deprived persons, the confirmation of the awarding some people with the order of Red Banner, positive relation to the CPC documents or to delay them till next sessions of the CEC of the TSFSR.

According to the Constitution the main principles of issues concerning to the federal, republic and local organs' budgets were included to the authorization of the Assembly of the Transcaucasian Soviets and its CEC. The supreme legislative organs of the TSFSR defined types of taxes and their volumes. The defining of the taxes was among decisive factors of the prevention of inflation and crisis.

The process of the sovietization of the Armenian SSR was favourable for it as the mood of «internationality» among the ruling circles in Azerbaijan was increasing and it was resulted with the allowing to give such native Azeri lands Zangezur, Goycha, Daralayaz and others to the Soviet Armenia. The enchanted with pamperings Armenian «bolsheviks» were making attempts to realize their plans of joining Karabagh to Armenia by the help of Moscow and AC(b)P.

Two years after the establishment of the bolshevik government in Armenia – on December 01, 1922 N.Narimanov announcing the declaration of the Azerbaijan Revolutionary Committee considered unnecessary the existence of borders between two soviet republics. A part of Zangazur region, where Azerbaijanians lived, was given to Armenia. The bolshevik regime stressing the single soviet territory tried intentionally to give the Azeri lands to Armenia with all efforts. Feeling the plans of Armenian bolsheviks to join lands of Azerbaijan to their territory, Azeri communists refused the suit of Armenia in at the Bureau meeting of the ACP (b) Central Committee on June 27, 1921. Karabagh remained in the structure of Azerbaijan in the result of the principle position of N.Narimanov who was aware of real aim of Armenians.

SSR tərkibində muxtar vilayət statusu verilir. Xankəndi ərazi vahidinin adı dəyişdirilərək Stepanakert adlandırılmaqla muxtar vilayətin inzibati mərkəzi müəyyən edildi. 1923-cü il noyabrın 24-də Azərbaycan SSR MİK Plenumu və XKS «Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin əsasnaməsini» təsdiq etdi. DQMV-in tərkibinə Şuşa, Cavanşir, Karyagin və Qubadlı qəzalarının dağlıq hissələri daxil edildi. Əsasnaməyə görə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində ali hakimiyyət ərazinin Sovetlər qurultayına, Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinə və yerli sovetlərə həvalə edildi.

Muxtar vilayətin ali hakimiyyət orqanı ildə bir dəfədən az olmayaraq çağırılan Sovetlər qurultayı idi. Qurultaylararası dövrdə ali hakimiyyət Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinə həvalə edilirdi.

Vilayətdə yerli idarəçilik hakimiyyətim MİK tərəfindən seçilən Xalq Komissarları Sovetinə məxsus idi. Vilayət Xalq Komissarları Soveti MİK-in Rəyasət Heyəti hüquqlarına malik olduğu üçün Muxtar Vilayət Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri eyni zamanda XKS sədri olurdu. XKS özündə daxili işlər, ədliyyə, maarif, səhiyyə, torpaq, mərkəzi statistika idarəsi və xalq təsərrüfatı şurasını birləşdirirdi.

Azərbaycan SSR XKS DQMV XKS-nin razılığı ilə, maliyyə və fəhlə-kəndli müfəttişliyi komissarlıqlarına öz səlahiyyətli nümayəndəsini təyin edirdi. Xalq komissarları DQMV MİK qarşısında məsuliyyət daşıyırdı.

Yerli hakimiyyət orqanlarına kənd və şəhər Fəhlə, Kəndli və Əsgər Deputatları Sovetlərinin qurultayı tərəfindən seçilən icraiyyə komitəsi, həmçinin qəza sovetlər qurultayı və onun Rəyasət Heyəti daxil idi.

1923-cü il dekabrın 27-də DQMV-nin birinci sovetlər qurultayı çağırıldı. Qurultay Dağlıq Qarabağ İnqilab Komitəsinin hesabını dinləyərək Vilayət İcraiyyə Komitəsinə və Rəyasət Heyətini seçdi.

In the Caucasus Bureau meeting of the Plenum of the RC(b)P conducted on June 4, 1921 the decision was accepted about transforming the mountainous part of the Karabagh to Armenia. In fact, remaining quite alone at that plenum N.Narimanov expressed his sharp objection. Referring to historical proves in his speech on June 5 Caucasus Bureau N.Narimanov made them to change their decision and confirm to remain Mountainous Karabagh in the composition of the Azerbaijan SSR.

In June, 1923 meeting of the Caucasus Bureau of RC(b)P it was recommended to Azerbaijan to create the autonomousness of the Mountainous Karabagh. On June 7, 1923 with the Decree of the Central Executive Committee the mountainous part of Karabagh received the status of Autonomous Province inside the territory of the Azerbaijan SSR. The name of Khankendi of the unit of territory was changed to Stepanakert and was defined as the capital of this administrative province. On November 24, 1923 at the Plenum of the CEC of the Azerbaijan SSR and the CPC confirmed «The Charter of the Mountainous Karabagh's Autonomous Province» (MKAP). To the territory of the MKAP such regions as Shusha, Javanshir, Karyagin and Gubadli region's mountainous parts were included. According to the Charter the supreme power of this Province belonged to the Assembly of the soviets of this province, its Central Executive Committee and to local soviets.

The supreme power organ of the Autonomous Province was the Assembly of soviets called no less than once a year. In periods between assemblies the supreme power was given to the Central Executive Committee.

The local administrating power in the province belonged to the Council of the People Commissars (CPC). As the CPC of the province had the authority of the Supreme Board of the CEC of the Autonomous Province the chairman of the CEC of Autonomous Province was at the same time the chairman

The Parliament of the Azerbaijan Republic

DQMV-nin qanunvericilik təşəbbüsü ilə çıxış etmək səlahiyyəti mövcud idi. Belə ki, o, Azərbaycan MİK-in müzakirəsinə Muxtar Vilayətə aid dekretlərin və qərarların layihəsini çıxara bilərdi. DQMV MİK-in sədri Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin iclasında iştirak etməklə muxtar vilayətə aid məsələlərdə məşvəətçi səs hüququna malik idi.

Bolşevik rejimi Bakıda və Azərbaycanın digər ərazilərində möhkəmləndikdən sonra 1920-ci il iyulun 28-də Qızıl Ordu hissələri Naxçıvana daxil olaraq sovet hakimiyyətini elan etdi. 1921-ci il yanvarın 21-də Naxçıvan Ölkə Hərbi İnqilab Komitəsi - ölkənin ali hakimiyyət orqanı yaradıldı. 1921-ci ilin yayında Azərbaycan XKS-in sədri N.Narimanov Naxçıvanın təsərrüfat və mədəni quruculuğu üçün 5,5 mlrd. rubl ayırmışdı.

1921-ci ilin sentyabrında Naxçıvanda xalq komissarlıqları yaradıldı. XKS Naxçıvan Hərbi İnqilab Komitəsi qarşısında məsuliyyət daşıyan icraedici orqan idi. 1921-ci ilin sonlarında Naxçıvanda sovetlərə seçkilərin keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq inqilab komitələri və yoxsul komitələri buraxıldı.

1922-ci il yanvarın 25-də birinci Ümumnaxçıvan Sovetlər qurultayı keçirildi. Qurultay Naxçıvan İnqilab Komitəsini ləğv etdi və Naxçıvan SSR-in Mərkəzi İcraiyyə Komitəsini seçdi.

1922-ci ilin sonlarında RK(b)P MK-nun siyasi bürosu AK(b)P MK-nun təşəbbüsünü bəyanərək Azərbaycan SSR tərkibində Naxçıvan Muxtar Respublikasının yaradılmasını tövsiyə etdi. Həmin vaxtda Zaqafqaziya Sovetlər qurultayı Naxçıvanın Azərbaycanın tərkibində muxtar qurum hüququnda ayrılmaz hissə olduğunu bildirən qərar qəbul etdi.

1923-cü il fevralın 23-də III Ümumnaxçıvan Sovetlər qurultayı Naxçıvanın muxtar qurum kimi Azərbaycan SSR-in tərkibinə daxil olması barədə qətnamə qəbul etdi. Qətnamədə göstərilirdi:

of the CPC. The CPC joined to itself the structures of the internal affairs, legislative, education, health care, land the Central Statistics Management and the Board of People's Economy.

The CPC of the Azerbaijan SSR appointed the authoritative representatives of commissariats of finance and worker-peasant inspection with the positive opinion of the CPC of the MKAP. People's Commissars were responsible before the CEC of MKAP.

The local organs of power were the Executive Committee elected by the Assembly of Workers, Peasants and Soldier Representatives Societies and also Province Assembly of Soviets and its Supreme Board.

On December 27, 1923 MKAP called the first assembly of soviets. The assembly listened the report of the Revolutions Committee of Mountainous Karabagh and elected the Executive Committee and its Supreme Board.

The MKAP had the authority to propose the legislative initiative. Thus projects of decrees and decisions about the Autonomous Province might be produced to discussions at the CEC of Azerbaijan. The chairman of the CEC of MKAP regularly participated at meetings of the Azerbaijan Central Executive Committee and had an advisory voting rights.

The bolshevik regime was strengthened in Baku and in other territory of Azerbaijan and after that in June 28, 1920 the Red Army units stepped in to Nakhichevan and declared the establishment of the soviet power there. On January 21 the supreme organ of power – the territorial Military Revolutionary Committee was founded. And in summer of 1921 the chairman of the CPC of the Azerbaijan N.Narimanov distributed 5.5 billion ruble to the economic and cultural needs of Nakhichevan.

On September 1921 the Peoples Commissariat was established. The CPC was the executive organ being responsible before the Nakhichevan Military Revolutionary Committee. At the of 1921 in connection with

1. Naxçıvan Azərbaycan SSR-in ayrılmaz tərkib hissəsidir.

2. Naxçıvan MİK, XKS və bütün komissarlıqlar buraxılır.

3. Naxçıvanın idarə olunması üçün 17 nəfər üzvdən və 7 nəfər namizəddən ibarət Ölkə İcraiyyə Komitəsi seçilir.

4. Naxçıvan bütün dövlət aparatı ilə birlikdə muxtar ölkə statusunda Azərbaycan SSR tərkibinə daxil olur.

Naxçıvanın Azərbaycanın tərkibinə muxtar qurum kimi daxil olmasında Moskva və Qars müqavilələrinin şərtləri, Türkiyə və İran dövlətləri ilə sərhəddə olması da nəzərə alınmışdır.

1923-cü ilin iyununda Azərbaycan SSR MİK-in ikinci çağırış üçüncü sessiyası Naxçıvan SSR-in Naxçıvan muxtar ölkəsinə çevrilməsi və Azərbaycanın tərkibinə daxil olması haqqında qərarı təsdiq etdi.

1923-cü il dekabrın 31-də isə Azərbaycan SSR MİK Naxçıvan muxtar ölkəsinin Azərbaycan SSR-in tərkibində Naxçıvan Muxtar Respublikası elan edilməsinin Zaqafqaziya MİK tərəfindən rəsmiləşdirilməsi xahişi ilə çıxış etdi. Zaqafqaziya MİK Azərbaycan SSR-in xahişini təsdiq etdi.

1924-cü il fevralın 9-da Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi Naxçıvan Muxtar Respublikası barədə Əsasnamə hazırlamaq üçün komissiya təşkil etdi. Aprel ayında Azərbaycan SSR MİK Naxçıvan MSSR barədə konstitusiya aktı qüvvəsində olan Əsasnaməni təsdiq etdi. Əsasnaməyə görə Naxçıvan, Şərur, Ordubad qəzalarından ibarət olan və Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası adlanan qurum Azərbaycan SSR-in tərkibinə daxil edildi.

1925-ci il martın 14-də IV Azərbaycan Sovetlər qurultayı Azərbaycan SSR Konstitusiyasında edilmiş düzəlişləri təsdiq etməklə Azərbaycan SSR-in ikinci Konstitusiyasının qüvvəyə minməsinə rəsmiləşdirdi. Konstitusiyanın ikinci maddəsi Naxçıvan MSSR-in, DQMV-nin Azərbaycanın tərkibinə daxil edilməsini təsbit edirdi. Bununla da unitar

elections to soviets the Revolutionary Committee and Committees of Pools were liquidated.

On January 25, 1922 the First All-Nakhichevan Assembly of Soviets was conducted. The assembly liquidated the Nakhichevan Revolutionary Committee and elected the Central Executive Committee of the Nakhichevan SSR.

In late 1922 the RC(b) liked the initiative of the Political Bureau of the Central Committee of AC(b)P to establish the Nakhichevan Autonomous Republic in the structure of the Azerbaijan Republic and advices to create this republic. At the same time the Assembly of the Transcaucasus Soviets accepted the decision about announcing this autonomous structure in Azerbaijan as an unsevered part of it.

On February 23, 1923 the All-Nakhichevan Assembly of Soviets adopted the decision about including Nakhichevan as autonomous structure to Azerbaijan SSR. It was shown in the decision:

1. Nakhichevan is an unsevered structural part of the Azerbaijan SSR.

2. Nakhichevan CEC, CPC and all Commissariates are dismissed.

3. For administrating of Nakhichevan the Regional Executive Committee of 17 members and 7 candidated is elected.

4. Nakhichevan with the whole state appartatus is in the structure of the Azerbaijan SSR in the status of the autonomous country.

The entrance of Nakhichevan into the structure of Azerbaijan as an autonomous unit were connected with conditions of Moscow and Gars agreements and it was also taken into account that it had the borders with such countries as Turkey and Iran.

In July of 1923 in the third session of the second call of the CEC of Azerbaijan SSR the decision about becoming of the Nakhichevan SSR to the Nakhichevan Autonomous Country and entrance of it to the structure of the Azerbaijan was confirmed.

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Azərbaycan SSR dövlətinin tərkibinə iki muxtar qurum daxil edilirdi. Həmin maddənin sonunda SSRİ-nin, ZSFSR-in və Azərbaycan SSR-in bərabər vətəndaşlığı prinsipi təsbit olunurdu. 1925-ci il Konstitusiyasının 3-cü maddəsinə görə, Azərbaycan SSR-in suverenliyi təsdiq edilirdi. Lakin SSRİ-nin və ZSFSR-in konstitusiyalarında nəzərdə tutulan məhdudiyətlər Azərbaycan konstitusiyasında nəzərə alınır. Dəyişikliklərdən sonra (17-ci maddə) əvvəllər olduğu kimi Azərbaycan Sovetlər qurultayını ildə iki dəfə deyil, bir dəfə çağırmaq nəzərdə tutulurdu, Azərbaycan SSR MİK-in üzvlərinin sayı artırılaraq 135 nəfərə çatdırıldı, Azərbaycan SSR MİK sessiyaları 3 ayda bir dəfə çağınırdı. MİK fəvqəladə sessiyaları Rəyasət Heyətinin təşəbbüsü ilə, XKS və ya MİK üzvlərinin üçdə birinin tələbi ilə toplanırdı.

Konstitusiyanın 30-cu maddəsinə görə Azərbaycan MİK XKS-nin qərarlarını təsdiq etmək, dayandırmaq və ya ləğv etmək səlahiyyətinə malik idi. Azərbaycan SSR-in bir sıra səlahiyyətləri ZSFSR və SSRİ-yə verildi. Üçün bəzi maddələr, o cümlədən xarici siyasət, xarici əlaqələr, müharibə elan etmək, sülh bağlamaq, borc krediti almaq, gömrük, silahlı qüvvələr və s. haqqında maddələr Konstitusiyaya daxil edilməmişdir.

1924-cü il oktyabrın 25-də Azərbaycan SSR MİK-in qərarı respublikanın gerb və bayrağı barədə 1921-ci il Konstitusiyasında olan boşluqlara dair məsələləri tənzimləyirdi. Azərbaycan SSR-in 1924-cü il iyulun 1-dən latın qrafikasma keçməsi ilə əlaqədar olaraq dövlət gerb və bayrağının da yeni qrafika ilə yazılması qanunlaşdırıldı. 1925-ci il Konstitusiyasının 104-cü maddəsində gerb və bayrağı müəyyən edən normalar təsbit edilmişdi.

Beləliklə, SSRİ-nin və ZSFSR-in yaranması və Azərbaycan SSR-in yeni federasiyalara daxil olması, respublikanın hüquqi statusunda edilən dəyişikliklər və s. əlavələr Azərbaycan SSR-in 1925-ci il ikinci Konstitusiyasında təsbit edildi.

On December 31, 1923 the CEC of Azerbaijan SSR requested the CEC of Transcaucasia to officialize the entrance of the Nakhichevan Autonomous Country to the structure of the Azerbaijan Republic and to announce the declaration of the Nakhichevan Autonomous Republic. The CEC of the Transcaucasia confirmed the request of the CEC of the Azerbaijan SSR.

On February 09, 1924 the CEC of Azerbaijan SSR organized the commission for preparation of the Charter about the Nakhichevan Autonomous Republic. On the April month the CEC of the Azerbaijan SSR confirmed the Charter having the power of the Constitutional act. According to this Charter the unit called the Nakhichevan Autonomous Soviet Republic consisting of regions of Nakhichevan, Sharur, Ordubad was to be included to the structure of the Azerbaijan SSR.

March 14, 1925 the Azerbaijan Assembly of Soviets confirmed amendments to the Second Constitution of the Azerbaijan SSR and officially made it valid. The article 2 of this Constitution confirmed the acceptance of the Nakhichevan ASSR and MKAP to the body of Azerbaijan. With these two autonomous structures were inserted to the structure of the Azerbaijan SSR. At the end of this article equal citizenship principle of populations of the USSR, the ZSFSR and the Azerbaijan SSR was constanted. According to the third article the sovereignty of Azerbaijan SSR was confirmed. But limitations considered in Constitutions of the USSR and ZSFSR were considered in the Azerbaijan Constitution as well. After changes (article 17) Assemblies of Soviets were not conducted twice a year as in early periods but only once. The quantity of members of the CEC of the Azerbaijan SSR increased up to 135 persons. Sessions of the CEC of Azerbaijan SSR were held on once in three month. Extra-ordinary sessions of the CEC called with the initiative of the supreme board of the CEC, the CPC or by the demand of one third of members of the CEC.

1924-cü il yanvarın 31-dək SSRİ-nin birinci Konstitusiyası qəbul edildikdən sonra ZSFSR-in Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi zərurəti yaranmışdı. 1925-ci il aprelin 14-də III Ümumzaqafqaziya Sovetlər qurultayı ZSFSR Konstitusiyasının mətnində edilmiş dəyişiklikləri təsdiq etdi.

Sovet bolşevik rejiminin möhkəmlənməsi, ZSFSR-in 1925-ci il ikinci Konstitusiyasının qəbul edilməsi, sosial-iqtisadi həyatda dəyişikliklər, təsərrüfat orqanlarına rəhbərlikdə yeni strukturların yaranması, yerli hakimiyyət orqanlarının fəaliyyət dairəsinin genişlənməsi, Azərbaycan SSR Konstitusiyasında dəyişiklik edilməsi Konstitusiyanın yenidən təsdiq edilməsini zəruri edirdi. Buna görə də 1925-ci il oktyabrın 10-da Konstitusiya komissiyası yaradıldı. Komissiyaın tərkibinə Azərbaycan SSR MİK-dən S.A.Ağamalıoğlu (sədr), AKP (b) MK-nun nümayəndələri A.Q.Qarayev və R.A.Axundov, XKS-dən Q.M.Musabəyov, Xalq Ədliyyə Komissarlığından Q.M.Talıblı, Bakı Sovetindən İ.M.Konişkin daxil oldular.

1926-cı il yanvarın 26-da MİK-in dördüncü çağırış üçüncü sessiyasında Konstitusiyada edilmiş bəzi dəyişiklikləri və əlavələri nəzərə alaraq, onun təsdiq edilmək üçün Sovetlər qurultayına verilməsi tövsiyə edildi.

1927-ci il martın 26-da V Azərbaycan Sovetlər qurultayı Azərbaycan SSR-in Konstitusiyasını müzakirə edərək onu qəbul etdi.

Azərbaycan SSR-in 1927-ci il Konstitusiyası RSFSR-in 1925-ci il Konstitusiyası əsasında qurulmuşdu. Konstitusiya 5 bölmə, 9 fəsil və 101 maddədən ibarət idi. Birinci bölmə bir fəsildən ibarət olmaqla Konstitusiyanın ümumi əsaslarını müəyyən edirdi (cəmi 17 maddə), Konstitusiyaın 3-cü maddəsində ZSFSR və SSRİ tərkibində Azərbaycan SSR-in hüquqi statusu müəyyən edilirdi. Burada Azərbaycan SSR-in ZSFSR tərkibindən sərbəst çıxmaq hüququ göstərilirdi. 15-ci maddə qurultaylarda, məhkəmələrdə,

According to the article 30, the CEC of Azerbaijan was authorized to confirm decisions of CPC, to stop them or to liquidate them. As far as there were some limitations in authorities of the Azerbaijan SSR and some rights like foreign policy, international relations, declaring a war, signing a treatment of peace, getting loans, to solve issues of customs and military forces which were given to the ZSFSR and the USSR these articles were not included to it.

The decision of the CEC of Azerbaijan SSR of the October 25, 1924 about the emblem and the banner of the republic regulated gaps of the previous second Constitution of the year of 1921. In connection with using the Latin graphics since July 01, 1924 the writings in the emblem and banner with the new alphabet was legalized. In the article 104 of the Constitution of the year 1925 norms were confirmed about norms of the emblem and the banner.

Thus, the changes and the amendments in the legal status of the republic in connection with its entering to the new Federations found their attraction in the second Constitution of 1925.

With the adoption of the first Constitution on January 31, 1924 the necessity of making changes in the ZSFSR Constitution. On April 14, 1925 in the All-Transcaucasia Assembly of Soviets the changes in the texture of the ZSFSR Constitution were confirmed.

Strengthening of the Bolshevik regime, acceptance of the second Constitution, changes in the social-economic life, creation of the new structure in the management of the economic organs, the enlarging of the sphere of activity of the local governing organs, changes taking place in the Constitution of the Azerbaijan SSR made the reconfirmation of the Constitution important. Therefore the Constitutional commission was created on October 10, 1925. From the CEC of the Azerbaijan SSR S.A.Agamalioglu (chairman), representatives from the Central Committee of the AC(b)P

The Parliament of the Azerbaijan Republic

idarəçilikdə və respublikanın ictimai həyatı ilə bağlı məsələlərdə Azərbaycan SSR-in ana dilindən sərbəst istifadə hüququnu müəyyən edirdi.

İkinci bölmə 18-21-ci maddələri əhatə etməklə bir fəsildən ibarət idi. İkinci fəsilə respublika sərhədlərinin təsdiq edilməsi, həmçinin vətəndaşlıqla bağlı məsələlər daxil edilmişdi.

Üçüncü bölməyə III-VIII fəsilər daxil idi. III fəsil mərkəzi hakimiyyətə, IV fəsil Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsinə, V fəsil Naxçıvan MSSR və DQMV-yə, VI fəsil yerli hakimiyyət orqanlarına, VIII fəsil sovetlərə seçkiləri təsbit edirdi.

Dördüncü bölmə (VIII fəsil) respublika büdcəsini tənzim edirdi. Burada göstərilirdi ki, ZSFSR-in tərkib hissəsi olduğu üçün Azərbaycan SSR-in büdcəsi onun vəsiqə ilə vahid SSRİ-nin büdcəsinə daxil olur.

Beşinci bölmə və sonuncu doqquz fəsil Azərbaycan SSR-in gerb və bayrağını təsdiq edirdi.

Azərbaycan SSR-in 1927-ci il Konstitusiyasının yeni mətnində təsərrüfat orqanlarının işinə rəhbərlik etmək üçün Xalq Komissarları Soveti nəzdində iqtisadi müşavirə yaratmaq nəzərdə tutulurdu. Eyni zamanda əvvəllər ləğv edilmiş Xalq Maliyyə Komissarlığı bərpa edildi və Azərbaycan SSR Mərkəzi Statistika İdarəsi təsis olundu.

1928-ci ilin oktyabr ayında Azərbaycan SSR XKS qəzalının ləğv edilməsi və əyalətlərin yaradılmasına tərəfdar oldu. XKS-in rayonlaşdırma üzrə komissiyasında iqtisadi prinsip ilə yanaşı, tipoqrafik xüsusiyyətlər, idarəetmənin əlverişli olması və rabitə yollarının olması nəzərə alınır.

1929-cu ilin martında Zaqafqaziya Ölkə Komitəsi «ZSFSR-in rayonlaşdırılması haqqında» qərar qəbul etdi. Zaqafqaziyada, o cümlədən Azərbaycan SSR-də əyalət, rayon və kənd sovetləri bölgüsü yaradılması nəzərdə tutulurdu.

1929-cu il aprelin 8-də VI Azərbaycan Sovetlər qurultayı Azərbaycan SSR-in yeni

A.G.Garayev and R.Akhundov, from the CPC G.M.Musabekov, from the Peoples Legislative Commissariat G.M.Talibli, from the Baku Soviets I.M.Konishkin was included to it.

It was recommended at the third session of the fourth calling held on January 26, 1926 to take into account the changes and amendments and to produce it to the Assembly of Soviets.

On March 26, 1927 the fifth Assembly of Soviets of Azerbaijan discussed the Azerbaijan Constitution and adopted it.

The Constitution of the Azerbaijan SSR of 1927 was built on the basis of the Constitution of the RSFSR of 1925. The Constitution consisted of 5 sections, 9 chapters and 101 articles. The first section contained only one chapter and defined the general basics of the Constitution (all together 17 articles). In the article 3 of the Constitution the legal status of the Azerbaijan SSR inside the ZSFSR and the USSR was defined. There was an indication of the right of the Azerbaijan SSR of freely getting out from the structure of the ZSFSR. Article 15 defined the right of the free use of the mother tongue in the Azerbaijan SSR at assemblies, courts, in administrating, and in questions connected with the social life of the Republic.

The second section covering articles 18-21 consisted of only one chapter. In the second chapter confirmation of borders of the Republic and also questions connected with citizens were included.

In the third section there were chapter III-VIII. The third chapter confirmed the relation with the central power, the fourth chapter was about the Supreme Court. The fifth chapter concerned to the entrance of the Nakhichevan ASSR and MKAP to the structure of Azerbaijan, the sixth chapter devoted to the local administrating structures, the eighth chapter confirmed the election to soviets.

The section four (chapter VIII) regulated the budget of the republic. It was shown here that because of being the part of the ZSFSR,

inzibati-təsərrüfat bölgüsü haqqında qərar qəbul etdi. Qərara görə Naxçıvan MSSR-in və DQMV-nin sərhəd və hüquqlarını pozmadan, respublikanın «okruq», dairə və kand sovetləri inzibati-ərazi bölgüsünün həyata keçirilməsinə başlandı.

1929-cu ilin birinci yarısında 13 qəza ləğv olundu və (Naxçıvan MSSR-dən başqa) 8 əyalət: Bakı, Quba, Lənkəran, Şirvan, Muğan (Salyan), Zaqatala-Nuxa, Gəncə və Qarabağ təşkil edildi. Dairələrin sayı isə azaldılıb 108-dən 59 dairəyə çatdırıldı.

Lakin 1930-cu il iyulun 23-də SSRİ XKS MİK «Dairələrin ləğv edilməsi barədə» qərar qəbul etdi. Azərbaycan SSR XKS MİK İttifaq XKS-nin qərarına uyğun olaraq dairələri ləğv etdi və rayon inzibati-ərazi vahidlərinin yaradılmasına başladı. Nəticədə Naxçıvan MSSR və DQMV-də daxil olmaqla rayonların sayı 63-ə çatdırıldı. Beləliklə, Azərbaycan SSR-in inzibati-ərazi bölgüsündə aparılan dəyişikliklərə görə 8 əyalət, 63 rayon yaradıldı. Naxçıvan MSSR və DQMV istisna edilməklə yeni inzibati bölgüyə görə Azərbaycan SSR tərkibində heç bir muxtar qurum və ya milli rayon mövcud olmamışdır. Bir müddət sonra 1932-ci ildə rayonların əraziləri genişləndirilərək onların sayı (Naxçıvan MSSR və DQMV-dən başqa) 47-yə qədər azaldıldı.

VII Azərbaycan Sovetlər qurultayı 1931-ci il fevralın 14-də Azərbaycan SSR Konstitusiyasını (mətni dəyişdirilmiş üçüncü) təsdiq etdi. 1930-cu il martın 21-də MİK və XKS-nin birgə qərarı ilə respublika daxili işlər və ədliyyə xalq komissarlıqları ləğv edildi. Ədliyyə Komissarlığının funksiyaları XKS-nin qanunçuluq şöbəsinə, inzibati idarə orqanlarının funksiyası isə Respublika Ali Məhkəməsinə verildi. Azərbaycan Dövlət Siyasi İdarəsinə isə baş millis və cinayət axtarışı idarələri təbə edildi. Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyatı (VVAQ) idarəsi Azərbaycan SSR MİK təşkilat işləri idarəsinə verildi. Həmçinin yerlərdə VVAQ idarələrinə ümumi rəhbər-

the budget of the Azerbaijan SSR entered the united budget of the USSR through it.

The section five and last chapter nine confirmed the emblem and the banner of the Azerbaijan SSR.

In the new text of the Constitution of 1927 of the Azerbaijan SSR there was the intention to create under the Council of Peoples Commissars, the Economic Advisory Board for the administrating the job of the economic organs. At the same time the liquidated earlier Peoples Finance Commissariat was restored and the Central Statistics Management of the Azerbaijan SSR was established.

In October of 1928 the CPC of the Azerbaijan SSR expressed its will to liquidate circles and formate provinces. The Commission on Regions Division of the CPC took into account the topographic peculiarities of the places side by side with the economic principle for the convinieny of administrating and roads of communications.

In March of 1929 the Transcaucasian Country Committee accepted the decision on «Regions Division of the ZSFSR». In the Transcasasia, including the Azerbaijan SSR, it was decided to make province, region and village soviets division.

On April 08, 1929 the Assembly of Soviets of Azerbaijan accepted a decision about the new administrative-economic division. According to this Decision in the Nakhichevan ASSR and the MİKAP the administrative-territory divisions (okrug, circle and village soviets) began to be realized without breaking their accepted borders.

In the first half of the year 1929 some 13 regions were liquidated (except Nakhichevan ASSR) and some 8 regions: Bakı, Guba, lenkoran, Shirvan, Mugan (Salyan), Zakatala-Nukha, Ganja and Garabagh were organized.

But on July 23, 1930 the CEC of the CPC of the USSR accepted the decision «About Liquidation of Circules as a Territorial Units». The CEC of the CPC of the Azerbaijan abolished the circles in accordance with the rel-

liyi Respublika Ali Məhkəməsi həyata keçirirdi.

1931-ci il Konstitusiyasına prokurorluğa dair maddələr də daxil edilmişdi. IV fəsil «Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi və Prokurorluğu haqqında» maddələri özündə birləşdirirdi. Konstitusiya görə Ali Məhkəmə və Prokurorluq Azərbaycan MİK tərəfindən təsis edildi. Ali Məhkəmənin sədri və respublika prokuroru XKS-in iclaslarında həlledici səsə iştirak edirdi.

1931-ci il Konstitusiyasına görə komissarların sayı 11-dən 9-a qədər azaldıldı. Azərbaycan Sovetlər qurultayı isə iki ildə bir dəfə, Azərbaycan MİK-i və onun Rəyasət Heyəti qurultaylararası dövrdə 3 dəfədən az olmayaraq sessiyaya toplaşmalı idi.

1930-cu il martın 14-də Azərbaycan SSR MİK dövlət gerbinin yeni təsvirini təsdiq etdi. Konstitusiyanın 99-cu maddəsində gerbin yeni təsviri, 100-cü maddəsində isə dövlət bayrağı latın qrafikasında verildi. 1935-ci il yanvarın 14-də VIII Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayı Azərbaycan SSR Konstitusiyasında əlavələr və düzəlişlər etdi. Konstitusiyanın yeni mətninin 68-ci maddəsində göstərilirdi ki, Azərbaycan SSR ərazisində yaradılmış şəhər, qəsəbə və kənd sovetləri deputatları seçicilərin sayına uyğun olaraq MİK tərəfindən müəyyən edilən əsaslarla qanunverici hakimiyyətdə təmsil olunurlar. 13-cü maddə Azərbaycan SSR vətəndaşlığının verilməsi hüquqlarından bəhs edirdi. 51 və 52-ci maddələr birləşdirilərək Ali Məhkəmə və Prokurorluq orqanlarının hüquqi əsasını və səlahiyyətlərini müəyyən edirdi. Əvvəlki Konstitusiyaya mətnində olan «Azərbaycan Sovetlər qurultayı» və «Azərbaycan mərkəzi icraiyyə komitələri» ifadələri, «Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayı» və «Ümumazərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi» ilə əvəz edildi. 3-cü maddənin sonunda «Azərbaycan SSR-in ZSFSR tərkibindən sərbəst çıxması» sözüünə «SSRİ tərkibindən ZSFSR Konstitusiyasında nəzərdə tutulan qaydalar

evant decision, taken in the above standing instance, and began to create administrative-territorial units named «region». In the result of it the quantity of regions in the Republic reached 63 with 8 provinces. Including those which were in the Nakhichevan ASSR and the MKAP. Excluding the Nakhichevan ASSR and the MKAP no other autonomous structure in Azerbaijan in accordance of the new changes. Some times later – in 1932 territories of regions began to be increased and their number decreased to 47.

In the VII Azerbaijan Assembly of Soviets confirmed on February 14, 1931 The Constitution of the Azerbaijan SSR (the third one with modified texture). On March 21, 1930 with the joint decision of the CEC and the CPC Peoples Commissariat on Internal Affairs and People Commissariat on Legislation were liquidated. The function of the Legislative Commissariat was given to the department of law of the CPC and functions of administrative managements to the Supreme Court of the Republic. The main Militsiya (police) and the Criminal Investigation departments were put under the guidance of the Azerbaijan State Political Management. The management for the registration of the acts of citizenship state was given to the organizational department of the CEC of the Azerbaijan SSR. In places the registration of acts of citizenship was realized by the Supreme Court of the Republic.

Articles about prosecutors were also added to the Constitution of 1931. The Chapter IV had in it articles «About the Supreme Court and the Prosecuting Organ». According to the Constitution the Supreme Court and the Prosecuting Organ were established by the CEC of the Azerbaijan. The chairman and the Republic Prosecutor participated at meetings of the PCP with the decisive vote.

According to the Constitution of 1931 the number of commissariats decreased from 11 to 9. What concerned to the Assemblies of Soviets of Azerbaijan, they began to be held once in two years. The CEC of Azerbaijan and

asasında çıxma bilməsi» ifadəsi əlavə edilirdi. Konstitusiyaya görə Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayı Naxçıvan və DQMV nümayəndələrini də öz tərkibində birləşdirirdi. 34-cü maddə Ümumazərbaycan MİK-in SSRİ MİK-in təsdiqinə, Zaqafqaziya MİK vasitəsilə SSRİ orden və medalları ilə təltif olunma barədə təqdimat verə bilməsini nəzərdə tuturdu. Beləliklə, 1931-ci il Konstitusiyasının 101 maddəsindən 47-nə əlavələr və düzəlişlər edilmişdi.

1923-cü il iyunun 16-da Azərbaycan SSR MİK-in ikinci çağırış üçüncü sessiyasında RSFSR Mülki Məcəlləsinin bir sıra mövcud bölmələri ilə yanaşı Azərbaycan SSR Ədliyyə Komissarlığı tərəfindən hazırlanmış nigah, ailə və qəyyumluqla bağlı bölmələr də maddələr üzrə müzakirə edilərək məcəlləyə daxil edildi.

Azərbaycan SSR Mülki Məcəlləni təsdiq edərək onun dərc olunduğu gündən qüvvəyə mindiyini elan etdi. 1923-cü il sentyabrın 8-də Mülki Məcəllə «Bakinskiy raboçiy» qəzetində dərc edildi.

Mülki Məcəllə haqqında MİK-in qərarında göstərilirdi ki, 1920-ci il aprelin 28-dən Mülki Məcəllənin qüvvəyə mindiyi tarixə qədərki dövrdə mövcud olmuş mülki münasibətlərdəki mübahisələr hadisənin baş verdiyi vaxtda qüvvədə olan qanunvericiliklə tənzim edilir, lakin həmin dövrdə mövcud qanunvericilikdə boşluqlar nəzərə alın MİK Azərbaycan SSR-in yeni Mülki Məcəlləsindən də istifadə etməyi tövsiyə edirdi.

Azərbaycan SSR Mülki Məcəlləsi əvvəlki dövrlər üçün yalnız sovet dövlətinin mənafeyinə cavab verdikdə tətbiq edilirdi. Devrilmiş Azərbaycan Demokratik Respublikası hökumətinin və «zəhmətkeş» olmayan təbəqələrinin xeyrinə Məcəllənin təfsir edilməsi qadağan edilirdi.

Mülki Məcəllə bütün Azərbaycan SSR ərazisində qüvvədə idi. Mülki Məcəllə 524 maddədən ibarət olmaqla onlardan yalnız 83-ü şərhə verilirdi.

its Supreme Board were to gather to their sessions no less than thrice in the period between assemblies.

On March 14, 1930 the CEC of the Azerbaijan SSR defined the image of the new emblem. In the article 99 of the Constitution the new image of the emblem was described and in the article 100 the Latin graphic was applied for the banner. The VIII all-Azerbaijan Assembly of Soviets held on January 14 of 1935 made changes and amendments to the Constitution. The article 68 of the innovated Constitution showed that towns, districts and village soviets created in the Azerbaijan SSR are represented in the legislating power in accordance with rules worked out by the CEC of the Azerbaijan SSR relevantly the number of population in them. The article 13 is devoted to the rights of presentation of the citizenship of the Azerbaijan SSR. Articles 51 and 52 were joined together and defined the legal basis and authorities of the Supreme Court and Prosecutor's organs. Phrases like «Azerbaijan Assembly of Soviets» and «Azerbaijan Central Executive Committees» from the previous Constitution were substituted by «Assembly of All Azerbaijan Soviets» and «All Azerbaijan Central Executive Committee» relevantly. At the end of the article 3 there was the phrase: «leaving of the Azerbaijan SSR from the composition of the ZSFSR» to the end of which there was such an addition: «From the USSR on the basis of rules considered in the Constitution of ZSFSR». According to the Constitution the all-Azerbaijan Assembly of soviets connected to its structure representatives from the Nakhichevan ASSR and the MKAP. The article 34 considered the presentations about awardings of All Azerbaijan CEC with orders and medals was to be sent to the CEC of the USSR only through the Transcaucasus CEC. Thus, in the Constitution of 1931, to 47 articles out of 101 existing amendments and corrections were made.

A number of civil issues considered in the Civil Codex of the RSFSR were accepted

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Digər Sovet respublikalarından fərqli olaraq, Azərbaycan SSR-in Mülki Məcəlləsinə əlavə olaraq üç bölmə - nikah, ailə və qayyumluq haqqında 88 maddə (436-524-cü maddələr) daxil edilmişdir. Yeni iqtisadi münasibətləri tənzim edən Mülki Məcəllə əmlak münasibətlərini sosializm quruculuğunun mənafehinə uyğun nizamlıyordu. Mülki Məcəllənin yarandığı vaxtdan onun müvəqqəti olması və keçid mərhələsində istifadə olunması zəruri bir proses kimi göstərilirdi. Tezliklə yeni mülki məcəlləni hazırlamaq zərurəti yarandı. Belə ki, Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sessiyalarında və sessiyalararası dövrdə MİK-in Rəyasət Heyəti Mülki Məcəlləyə çoxsaylı əlavələr və düzəlişlər edirdi.

Azərbaycan SSR MİK-in 9 fevral 1923-cü il tarixli «1920-ci il aprelin 28-nə qədər kəsilmiş kəbin aktlarına dair» dekretinin mühüm əhəmiyyəti var idi. Dekretdə göstərilirdi ki, 1920-ci il aprelin 28-dən sonra Sovet hakimiyyəti orqanlarında deyil, şəriət qaydaları ilə bağlanmış kəbin aktları mülki qaydada iddialar üçün əsas və sübut ola bilməzdi. Eyni zamanda 1920-ci il aprelin 28-ə qədər bağlanmış kəbinlər hüquqi qüvvəsini saxlıyordu.

Müsəlman hüququna görə kişilərin hökmranlığını qoruyan, qadınların hüquqsuzluğunu təsbit edən nikah formaları dövlət tərəfindən qadağan edilir və qanunla mühafizə olunmurdu. Sovet hökuməti təknikahlılıq və ya monoqamiya, yəni evlənlərin eyni vaxtda ancaq bir qeydiyyatlı nikahda olması prinsipini əsas götürərək nikaha daxil olmağın azad və könüllüliyünü təsbit edirdi.

Azərbaycan SSR MİK-in 10 iyun 1923-cü il üçüncü sessiyasında Cinayət Məcəlləsinin (1922-ci il) 96-cı maddəsində dəyişiklik etmək barədə qərar qəbul edildi. Dəyişikliyə görə eyni zamanda iki və daha çox nikahda olmaq (çoxarvadlılıq) bir ildən az olmayaraq icbari işlərlə, belə hərəkətin təkrar edilməsi isə iki il azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılırdı.

on the third session of the second call of the CEC of the Azerbaijan SSR held on June 16, 1923 and besides them sections connected with marriage, family and protections prepared by the Peoples legislative Commissariat of the Azerbaijan SSR were discussed and included to the Codex.

The CEC of the Azerbaijan SSR confirmed the Civil Codex and declared it valid since the day of its publishment. The Civil Codex was published in the newspaper «Bakinskiy rabochiy» (Baku Worker) on September 8, 1923.

It was shown in the decision of the CEC about the Civil Codex that since the April 28 of 1920 up to the day of the Civil Codex becoming valid all conflicts of the civil relations were regulated by the legislation being valid of that time but taking into account gaps existed in the jurisdiction of that time, the CEC of the Azerbaijan SSR recommended the application of the new Civil codex to them as well.

The Civil Codex of the Azerbaijan SSR had been applied to the past periods only in cases when they were in accordance of the interests of the soviet government. It was prohibited to use the Codex to the favor of the removed Azerbaijan Democratic Republic's Government and for the benefit of «non-working» layers of the society.

The Civil Codex was in power in all territories of the Azerbaijan SSR. Though it consisted of 524 articles, only 83 of them were presented with additional commentaries.

In difference of the other soviet republics, to the Civil Codex of the Azerbaijan SSR 88 articles about marriage, family and guardianship (articles 436-524) collected in three sections were included. Regulating the new economic relations the Civil Codex solved difficulties on labor relations in accordance of the favor of socialism building. From the time of the Civil Codex's coming to existence it was shown that it was of the temporary character and came to use only in the transition times

Ailəni möhkəmləndirmək, çoxarvadlıqla mübarizədə qadınların hüququnu müdafiə etmək məqsədilə Azərbaycan MİK 1925-ci il 26 dekabr tarixli qərarı ilə müəyyən edilirdi ki, boşanmadan ikinci nikaha, hətta şəriət qaydası ilə bağlanmış kəbinə görə günahkar olanlar 5 il müddətinə azadlıqdan məhrum edilir. Qərarla, nikahı rəsmi olaraq pozulmamış və ya nigah yaşına çatmamış vətəndaşlar arasında kəbin kəsən dini idarələrin nümayəndələrinə qarşı sanksiya tətbiq edilirdi. Azərbaycan SSR Cinayət Məcəlləsinin 96/(b) maddəsinə görə nikah yaşına çatmamış qadınlarla kəbin kəsdirən və nikaha daxil olan şəxslərə qarşı, 159/(a) maddəsinə görə valideynlər və digər şəxslər tərəfindən öz iradəsinin əleyhinə olaraq qadınları nikaha məcbur edən şəxslərə qarşı, 159/(b) maddəsinə görə qadınların iradəsinin əleyhinə olaraq nikaha daxil olmaq məqsədilə onları oğurlayan şəxslərə qarşı, 159/(q) maddəsinə görə aldatma yolu ilə qadınları oğurlayıb satan şəxslərə qarşı, 159/(d) maddəsinə görə qadınları təhkimliliyə (köləliyə) məcbur edən və ya onları ailə başçısı hüququndan istifadə edərək qətlə yetirən şəxslərə qarşı cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulurdu.

1923-cü il iyulun 16-da Azərbaycan SSR MİK-in üçüncü sessiyasında ilk dəfə olaraq Azərbaycan SSR Mülki Məcəlləsində ailə və nigah hüququ xüsusi olaraq məcəlləşdirilmişdi. Azərbaycan SSR MİK-in 9 fevral 1923-cü il tarixli nikah münasibətlərini tənzimləyən dekretini tamamlayan, yeni ailə normalarını özündə birləşdirən Mülki Məcəllə bir daha müsəlman hüququ (şəriət) əsasında bağlanmış nikahları qeyri-qanuni hesab edərək mülki qaydada VVAQ idarələrində kəsilən kəbinləri etibarlı sayırdı. Mülki Məcəllənin 436-461-ci maddələri nikah hüququndan, 462-491-ci maddələri ailə hüququndan və 492-524-cü maddələri isə qəyyumluq hüququndan bəhs edirdi.

Mülki Məcəllə nikaha daxil olanları bərabər hüquqlu təsbit edərək, nikah qey-

processes. Soon the necessity appeared to prepare the new Civil Codex. Thus, The Supreme Board of the CEC made a great numbers of amendments and changes to the Civil Codex during its sessions and in periods between sessions.

The Decree of the Supreme Board of the CEC issued on February 09, 1923 entitled as «About Acts of Marriage Acts, Realized till April 28, 1920» was a special importance. It was shown in Decree that no any marriage act realized by the shariat rule were not valid but only those which were issued by the soviet governmental organs after the April 28, 1920 were of legal right. At the same time all those marriage acts realized before the April 28, 1920 remained their legal power.

The muslimic legislation which guarded the hegemonic position in the family and confirming the helplessness of the women was prohibited by the government and guarded by the law. The soviet government took the principle of the monogamy which means that one person could have only one registered wife and everybody regarded free to enter to the marriage on the basis of applying of own will of sides of marriage.

On June 10, 1923 at its third session the CEC of the Azerbaijan SSR accepted the decision about making a change in the article 96 of the Criminal Codex of the 1922. According to this change, keeping two and more wives were punished with the conditional prison with a duration no less than one year and repetition of such actions was punished with two years of losing the freedom.

With the aim of consolidation of the family and support women's rights in the struggle against the many wives for one person the CEC of Azerbaijan defined with its decision dated December 26, 1925 that to enter the second marriage without divorce with first wife caused the punishment of the five years of prison. According to this decision the sanction was applied against the representative of the religious management realizing

diyyatını könüllü, məcburiyyət və hədə olmadan kəsilməş kabini qanuni hesab edirdi. Yalnız VVAQ orqanlarında qeydiyyatda alınmış nikah ər-arvad arasında qarşılıqlı hüquqi münasibətləri tənzimləyirdi. Bununla da Mülki Məcəllə nikahın bağlanması, onun etibarlı olması və pozulmasının çox ciddi şərtlərini və qaydasını müəyyən edirdi.

436-cı maddədə göstərilirdi ki, 1923-cü il Mülki Məcəlləsi qəbul edilənə qədər müsəlman şəriət qaydaları əsasında kəsilməş kəbin hüquqi qüvvəyə malikdir. Keçmiş islam dini və kilsə normaları əsasında kəsilməş kəbinlərin VVAQ orqanlarında bağlanan nikahlarla bərabər hüquqlu müəyyən edilməsində məqsəd ər-arvadın hüquq bərabərliyini, onların ümumi birgə mülkiyyəti və ya birinin özüne məxsus olan şəxsi əmlakdan sərbəst istifadəsini, uşaqların tərbiyə olunmasını və ailənin möhkəmlənməsini təmin etmək idi.

Mülki Məcəllənin (MM) 441-ci maddəsi nikaha daxil olanların könüllülüüyü prinsipinə xüsusi diqqət verirdi. Qanunla müəyyən edilmiş nikah yaşına çatmış evlənen şəxslərin hər ikisi öz iradəsini heç bir məcburiyyət, təzyiq, hədə-qorxu olmadan, sərbəst və şüurlu olaraq ifadə etməli, qarşılıqlı razılığını bildirməli idi. Nikah münasibətinə daxil olmaqda məcburiyyət göstərməyə, yaxud maneçilik törətməyə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilirdi.

MM nikaha daxil olma yaşını qadınlar üçün 16, kişilər üçün isə 18 müəyyən etməklə gələcək ailənin və uşaqların sağlamlığı qayğısına qalırdı. 1923-cü ilin Mülki Məcəlləsinin 438-ci maddəsinə görə, əvvəlcə nikaha daxil olanların fiziki və əqli cəhətdən sağlam olmaları müəyyən edilirdi. Bir müddət sonra 1924-cü ildə Azərbaycan SSR MİK-in dekreti ilə 438-ci maddəyə dəyişiklik edilərək yeni redaksiyada verildi: «Nikaha daxil olanlar əqli və fiziki cəhətdən sağlam olmalıdır. Əvvəlcədən sağlam olması barədə bir-birinə yazılı iltizam verən nigaha daxil olanlar yalan məlumatlara gö-

the marriage to the undivorced man or to the citizens below the marriage age. On the basis of the article 96 (b) of the Criminal Codex of the Azerbaijan SSR against persons married to woman below the marriage age and entering to such a marriage, on the basis of the article 159 (a) against the parents and other persons making women to enter into the marriage without their own will and on the basis of the article 159 (q) against the persons kidnapping the women and selling them, on the basis of the article 159 (d) against persons forcing women for the slavery or using his position of the head of the family and killing them should be attracted to the criminal responsibility.

In its third session on June 16, 1923 the CEC of the Azerbaijan SSR the question of the family was specially formulated in the Civil Codex. Completing the decree issued on February 9, 1923 regulated the family relations this amendment considered the new norms of the family and regarded unlawful all previous marriages realized on the religious basis by the shariat and found reliable only those marriages which were done at Bureaus of the Registration of Civil Acts of Citizens (BRCAC). Articles 436-461 considered the marriage rights, articles 462-491 referred to the family rights and articles 492-524 devoted to the rights of guardianship.

The Civil Codex confirmed the marriage as the legal act where sides were regarded with equal rights and considered those marriages lawful when the registration was with own will and without application of horror. Only those marriages which were confirmed by the BRCAC regulated the mutual legal relations between a husband and a wife. Thus, the Civil Codex defined the registration of the marriage, its reliability and very serious reasons and rules of its destruction.

In the article 436 it was shown that till the acceptance of the Civil Codex (CC) of the year of 1923 that marriages made on the basis of the muslimic shariat had the legal power. But the reason of reconfirmation of the mar-

rə Cinayət Məcəlləsinin 118-ci maddəsi ilə məsuliyyət nəzərdə tutulması barədə xəbərdar edilirlər».

439-cü maddəyə görə eyni zamanda iki nikaha daxil olmaq qadağan edilirdi və ya qeydiyyatda alınmış nikah müqaviləsi faktiki olaraq pozulmadıqda şəxs digər faktiki nikaha daxil ola bilməzdi. 440-cı maddə yaxın qohumların nikahını qadağan edirdi.

1923-cü il MM-in 449 və 450-ci maddələrinə görə ərin və arvadın vəfat etməsi, yaxud məhkəmə orqanları tərəfindən rəsmi olaraq elan edilmiş qərar boşanmanı müəyyən edirdi. Qanun fəaliyyətdə olan MM-ə və 1923-cü ilə qədər bağlanmış şəriət və kilsə kəbinlərinə də şamil edilirdi.

Nikahın pozulması tərəflərin qarşılıqlı razılığı olduqda, onların VVAQ orqanlarına verdikləri ərizə əsasında vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyatı kitabında müvafiq qeydiyyat aparmaq yolu ilə rəsmiləşdirildi. Nikah ər-arvadın hər ikisinin və ya tərəflərdən birinin xahişi ilə də pozula bilərdi. Boşanmanın məhkəmə orqanları tərəfindən aparılmasında əsas məqsəd ər-arvadın məsuliyyətini daha da artırmaq və ya ər və arvadın bənzəşməsinə çalışmaq, həddi-buluğa çatmamış uşaqların mənafeyini müdafiə etmək idi. Məhkəmə orqanları boşanma haqqında qətnamə çıxarmamışdan əvvəl ər-arvadı və onların yaxın qohumlarını məhkəmə prosesinə cəlb etməli və boşanmanın əsl səbəblərini aydınlaşdırmağa çalışmalı idilər. Boşanma haqqında yalnız bir tərəfin ərizəsi məhkəməyə daxil olduqda uşaqların taleyi haqqında, onların saxlanılması üçün aliment verilməsi, yaxud tərəflərin hər hansı birinə yardım göstərilməsi haqqında məsələlər həll edilməli idi.

Mülki Məcəllə nikaha daxil olanların soyadları ilə bağlı məsələləri də həll edirdi. Nikaha daxil olan tərəflər soyadlarını qəbul etməkdə tam bərabər hüquqlu idilər. Əvvəllər həm çar Rusiyası, həm də müsəlman qanunvericiliyi yalnız ərin soyadını qəbul etməyi qadınlar üçün məcburi sayırdı.

riages at the BRCAC organs was in providing the legal equality of a husband and a wife, their general joint property rights and possibility of the free use of the properties belonging to one of them by both sides, bringing up of children and strengthening of the family.

The article 441 (CC) paid a special attention to the principle of the own will of sides entering to the marriage. Reaching the age defined for marriage in accordance with the law both sides were to express their free will that they were enter to the marriage without any pressure, violence, free and with own mind and express their mutual agree. To realize any violence for the marriage relation or to prohibit it was regarded as an act worthy to the criminal responsibility.

The CC defined the age for marriage of woman 16 and for man 18 and took care of the soundy health of the future family and children. According to the article 438 of the Civil Codex of 1923 first of all the physical and mental normality of the people entering to the marriage was defined. Some time later – in 1924 with the Decree of the CEC of the Azerbaijan SSR the change was made to the article 438 and in the new modification the article seemed like this: «Those who enter the marriage should be physically and mentally normal. Sides of the marriage giving the written witness about being healthy in case of deceiving one of sides the other was warned that they should be attracted to the criminal responsibility on the basis of the article 118 of the Criminal Codex.»

According to the article 439 it was prohibited to enter to two marriage at the same time and if the previous marriage was not liquidated factually then a person could not enter to the other marriage. The article 440 prohibited the marriage of the nearest relatives.

According to articles 449 and 450 of the CC of 1923 the death of the husband and wife or the court organs' official declaration the divorce decision was defined. The law rec-

Boşanma zamanı ər və ya arvada nikaha qədərki soyadlarının qaytarılması hüququ verilirdi.

Azərbaycan SSR MİK-in 17 yanvar 1925-ci il qərarı ilə ilk Azərbaycan SSR Mülki-Prosessual Məcəlləsi təsdiq edilir və yanvarın 20-dən qüvvəyə minir. MPM RSFSR-in MPM əsasında hazırlanmışdır.

Azərbaycan SSR-in 1925-ci il Mülki-Prosessual Məcəlləsi 5 hissədən, 36 fəsildən və 316 maddədən ibarət idi. MPM-in birinci hissəsi (1-4-cü maddələr) mülki mühakimə prosesinin ümumi məsələlərini, o cümlədən əsas müddəalan, məhkəmədə nümayəndəlik, məhkəməyə aid işlər, məhkəmə xərcləri, cərimə, prosesual müddət, məhkəmə çağırışı və digər məsələləri tənzim edirdi.

MPM-in ikinci hissəsi (75-190-cü maddələr) iddia məsələləri ilə bağlı məhkəmə işlərini, o cümlədən iddianın təqdim və təmin edilməsi, işin araşdırılması, icranın dayandırılması, sübut və onun təmin olunması, ekspertiza, üçüncü şəxs barədə müddəalan təsbit edirdi. MPM tərəflərə geniş prosesual hüquqlar verirdi. Cavabdehin məhkəmə prosesinə şəxsən gəlməsi tələb olunurdu. Məcəllədə aşkarlıq, şifahilik və fasiləsizlik prinsipi təsbit edilirdi. Sübut növü kimi andıçmə qəbul edilmirdi. Mülki işlər üzrə kassasiya şikayəti müddəti qətnamə elan edildiyi gündən etibarən müəyyən edilirdi.

1928-ci il mayın 29-da Azərbaycan SSR MİK-in beşinci çağırış üçüncü sessiyasında nikah, ailə, qəyyumluq və vətəndaş vəziyyəti aktları haqqında yeni məəcəllə təsdiq edildi və 1928-ci il iyulun 15-dən qüvvəyə mindi. Azərbaycan SSR-in 1928-ci il Ailə-Nikah Məcəlləsi ilə 1923-cü Mülki Məcəlləsi arasında əlaqəlilik və ardıcılıq mövcud idi. Eyni zamanda yeni Məcəlləyə ailə-nigah münasibətlərinə dair yeni müddəalar daxil edilmişdi. Məcəllə sovet ailə-nigah münasibətlərinin əsas prinsiplərini saxlamaqla ona yeni əlavələr və dəyişikliklər

ognized such acts made by muslimic shariat and church.

The marriage might be destroyed by the request of both sides or by the appeal of one of spouses. The main reason of conducting the divorce process by the court was connected with the raise the responsibility of the married couple and with attempt to reach the restoration of their relations, to defend the interests of children under the teenage. The court was to invite the husband and wife and their close relatives to the trial process before issuing decision about the divorce and attempt to highlight real reasons of their parting from each other. If the application of only one side enters the court then questions of the future fate of the children, charging the alimony for keeping the children or to render the financial assistance to one of sides were to be solved.

The Civil Codex solved issues connected with surnames of those who entered to the marriage as well. Sides entering the marriage were fully equal in reception of surnames. Earlier in tsarist Russia and in muslimic legislation it was compulsory for women to accept her husband's surname.

While divorce spouses were allowed to return their before marriage surname.

With the decision of the CEC of the Azerbaijan SSR dated January 17, 1925 the Civil Processual Codex (CPC) was confirmed and became valid since January 20. CPC was prepared on the basis of CPC of the RSFSR.

The CPC of the Azerbaijan SSR consisted of 5 sections, 36 chapters and 316 articles. The first section of the CPC (articles 1-4) regulated the general questions of the process of the trial including the main principles, representation at the court, issues about the court, expences of the court, penalty, processual period, calling to the court and others.

The second section of CPC (articles 75-190) court issues connected with the blaming questions, including the producing of the blame, analysis of the case, stopping of the

edilməsini nəzərdə tuturdu. Belə ki, əgər 1923-cü il Mülki Məcəlləsinə görə boşanma yalnız məhkəmə qaydasında həyata keçirilirdisə, 1928-ci il Ailə-Nigah Məcəlləsində nigahın pozulması hər iki tərəfin razılığı ilə VVAQ orqanlarında icra edilirdi.

1928-ci il Məcəlləsində övladlığa götürmə ilə bağlı maddələr də ilk dəfə olaraq daxil edilmişdir (67-74-cü maddələr). Valideynlik qayğısından məhrum olmuş uşaqların tərbiyə olunmasında, həddi-buluğa çatmamış uşaqların mənafeyini qorumaqla övladlığa götürmə çox əhəmiyyətli idi.

1928-ci il Ailə-Nikah Məcəlləsi beş fəsildən ibarət olmaqla, birinci fəsil (1-5 maddələr) nikah hüququndan bəhs edirdi. Birinci maddəyə əsasən müəyyən edilmiş qaydada bağlanmış kəbinlərin hüquqi qüvvəsi təsbit edilirdi. İkinci fəsil (6-11-ci maddələr) nikaha daxil olmağın şərtlərini müəyyən edirdi. Üçüncü fəsildə (maddə 12) qeyri-qanuni nikahın, dördüncü fəsildə (13-19-cu maddələr) nikahın xitam edilməsi və nəhayət, beşinci fəsildə ar-arvadın hüquq və vəzifələri tənzim edilirdi. 1928-ci il Məcəlləsinin ikinci bölməsi ailə hüququna dair məsələləri tənzimləyirdi. Üç fəsildən ibarət olan ikinci bölmənin birinci fəslü ümumi qaydalardan (31-33-cü maddələr), ikinci fəsil qohumluq münasibətində olanların hüquq və vəzifələrindən (39-63-cü maddələr), üçüncü fəsil övladlığa götürülmənin həlli məsələlərindən (64-74-cü maddələr) bəhs edirdi.

Qayyumluq və himayəçiliklə bağlı hüquqi məsələlər 4 fəsildən ibarət olan üçüncü bölmədə tənzimləyirdi. Birinci fəsil qayyumluqla bağlı ümumi qaydaları (75-92-ci maddələr); ikinci fəsil qayyum və himayəçilərin vəzifələrini (93-101-ci maddələr); üçüncü fəsil qayyum və himayəçilərin vəzifələrinin icra edilməsini (102-111-ci maddələr); dördüncü fəsil ruhi xəstəlik və ağıl zəifliyi nəticəsində fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxslərlə bağlı məsələləri (112-119-cu maddələr) təsbit edirdi. 1928-ci il Ailə-

fulfilment, the proof and its application, expertising, defined the blamed third person. The CPC gave to sides the larger processual rights. A blamed man's personal coming to the court demanded. In the Codex provided the transparency, orality and continuous approach. The swearing was not accepted as a means of witnessing. The time duration of the appeal complaint was defined since the day of the declaration of the decision.

The new Codex of the marriage, family, guardianship, and acts of the states of the citizenship was confirmed at the third session of the fifth call of the CEC of the Azerbaijan SSR held on May 29, 1928 and became valid on July 15, 1928. There was the relation and order between the Codex of Family-marriage of 1928 and the Civil Codex of 1923. At the same time new principles about family-marriage relations were included the Codex. The codex took into account amendments and changes to the family-marriages to the Codex remaining the main principles of the soviet family-marriage relations. Thus, if the Civil Codex of 1923 defined the divorce only in the court way, in the Family-Marriage Codex of 1928 the divorce was realized at the Registration Bureaus of Citizenship Acts in case of the presence of the mutual agree to it.

In the Codex of 1928 for first time articles of taking children to bringing up were included. To take the children having no shelter with the aim to bringing them up and to guard their interests while they are under teen age was very important. The Family-Marriage Codex of 1928 consisted of five chapters where the first one (articles 1-5) devoted to the rights of marriage. In accordance with the first article the juridical power of marriages made on the way of considered with the law were defined. The second chapter (articles 6-11) was about conditions of entering to the marriage. In the third chapter (article 12) the unlawful marriages, in the fourth chapter (articles 13-19) breaking of the marriage, in the fifth chapter duties and rights of the husband

Nigah Məcəlləsinin dördüncü bölməsi itkin düşmüş hesab edilən şəxslərin şəxsi və əmlak hüquqları və mənafelərinin müdafiəsini təmin etmək məqsədi ilə qəyyumluq və himayəçiliklə bağlı məsələləri (120-194-cü maddələr) tənzimləyirdi. Beşinci bölmənin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü və altıncı fəsiləri (135-167-ci maddələr) doğum, ölüm, övladlığa götürmə, boşanma aktının qeydiyyata alınması və digər məsələləri təsbit edirdi.

Nəhayət, 1928-ci il Ailə-Nikah Məcəlləsinin altıncı bölməsi vətəndaşların ad və fəsilələrinin dəyişdirilməsi məsələlərini (168-174-cü maddələr) müəyyən edirdi.

1923-cü il yanvarın 1-dən RSFSR Əmək Qanunları ZSFSR hökumətinin qərarı ilə Zaqafqaziya ərazisində, o cümlədən Azərbaycanda hüquqi qüvvəyə malik olur. Yeni iqtisadi siyasətə keçməklə əlaqədar olaraq onun tələblərinə zidd olan bəzi əmək institutları ləğv edilir. Belə ki, əmək səfərbərliyi və hərbi mükəlləfiyyətlərə cəlb edilmək aradan qaldırılır, yalnız müstəsna hallarda, o cümlədən təbii fəlakətlə mübarizədə əmək mükəlləfiyyətinə yol verilir. Yeni Əmək Qanunları Məcəlləsi 17 fəsildən və 192 maddədən ibarət idi. Məcəllə ictimai təminatdan ictimai sığortaya keçilməsini möhkəmləndirirdi. İctimai sığorta isə dövlət müəssisə və idarələrindən, həmçinin xüsusi sahibkarlardan alınan pul hesabına yaradılan dövlət sığorta fondu hesabına həyata keçirilirdi. Xüsusi sahibkarların ictimai sığortaya cəlb edilməsi və bu vəsaitin müxtəlif ehtiyacları cəlb olunmasına şərait yaradırdı.

1922-ci il dekabrın 9-da Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin qərarı ilə «Azərbaycan SSR-də torpaqlardan əməkçilərin istifadə etməsi haqqında» Əsasnamə təsdiq edilir. Əsasnamə qismən dəyişikliklərlə Azərbaycan MİK-in 15 iyul 1923-cü il Plenumu tərəfindən təsdiq edilən və oktyabrın 1-dən qüvvəyə minən «Torpaq Məcəlləsinə» daxil edilir. 1923-cü il Torpaq Məcəlləsində

and wife were regulated. The second section of the Codex of the year of 1928 consisted of the three chapter and in the first one out of them (articles 31-33) devoted to the general rules, the second chapter (articles 39-63) considered the duties and rights of the relative relations, the third chapter (articles 64-74) contained the issues of taking children for the bringing up of them.

The legal issues connected with the guardianship and the bringing up were regulated in the third section consisting of 4 chapters. The first chapter considered covered the general rules of protecting (articles 75-92), the second chapter (articles 93-101) described the duties and rights of protector, the third chapter (articles 102-111) covered the fulfillment of duties of the protector, the fourth chapter (articles 112-119) was connected with persons having mental diseases and unable to act in the result of with mental weakness. The fourth section of the Family-Marriage Codex of the year of 1928 regulated the personal and the property rights of people considered lost and issues of guardianship for providing the guard of his property and interests (articles 120-194). The first, second, third fourth and sixth chapters of the Section five (articles 135-167) confirmed the questions concerning the registration of birth, death, taking to realize the parenthood, divorce acts and other issues.

At last the sixth section of the Family-Marriage Codex of 1928 (articles 168-174) the ways of changing of names and surnames were defined.

The Labour Laws of the RSFSR became juridically valid in the territory of the Transcaucasia since the January 01, 1923 including Azerbaijan as well. In connection with the transforming to the new economic policy some labour institutes contradicting to its demands were liquidated. Thus, the labour mobilization and attraction to the military duties were abolished and only in exclusive cases including the struggle against natural disasters. The Codex of Labour Laws consisted of 17

göstərilirdi ki, Azərbaycan SSR ərazisində bütün torpaqlar fəhlə-kəndli dövlətinin mülkiyyətidir. Torpaq Məcəlləsinin bütün əsas qaydaları torpağın milliləşdirilməsi ilə bağlı idi. Torpağın milliləşdirilməsiylə bağlı normaları pozan bütün müqavilələr (alqı-satqı, bağışlama, girov, vəsiyyəət və s.) 27-ci maddə üzrə etibarsız sayılırdı. Göstərilən tələbləri pozan şəxsləri nəinki hüquqi məsuliyyəət, həmçinin sərəncamlarında olan torpaqdan məhrum olunma gözləyirdi. 1923-cü il Torpaq Məcəlləsinin birinci bölməsi torpaqdan əməkçilərin istifadə etməsini təsbit edirdi. Bu hüquqdan bütün respublika vətəndaşları, cinsindən, dini baxışlarından və milliyyəətindən asılı olmayaraq əkib-becərmək istəyən bütün şəxslər istifadə edə bilərdi.

Azərbaycan SSR-in 1922-ci ilin may ayında keçirilmiş II Sovetlər qurultayı kəndli təsərrüfatlarına işçi qüvvəsinin çatışmaması, ailənin əmək qabiliyyəti olan üzvlərinin xəstələnməsi və digər səbəblərə görə öz torpağını becərmək imkanına malik olmadıqda, onu müstəsna hallarda icarəyə vermək hüququ verirdi. Torpaq Məcəlləsi icarə institutunun qolçomaq təsərrüfatının çiçəklənməsinə kömək edəcəyini nəzərə alaraq 31-ci maddədə icarə müddətinin bir ildən, qeyri-məhsuldar olan yerlərdə isə 3 ildən çox olmamasını nəzərdə tuturdu.

Azərbaycan SSR MİK-in Rəyasət Həyəti 26 aprel 1922-ci il «Torpaqdan istifadə və mübahisələrin torpaq məhkəmələrində həll olunması Əsasnaməsi»ni təsdiq etdi. Əsasnaməyə görə torpaqdan istifadə, torpaq quruculuğu məsələləri müstəsna olaraq Xalq Əmək Komissarlığının səlahiyyətlərinə aid edilirdi. Qəzalardakı torpaq şöbələri birinci instansiya kimi yaranmış mübahisələrə baxırdı. Onun tərkibinə torpaq şöbəsinin sədri və ya müavini, xalq hakimi, katib və bir nəfər mütəxəssis (torpaq ölçən, aqronom, meşəbəyi) daxil edilirdi. Xalq torpaq komissarı ikinci instansiya kimi yaranmış mübahisələri həll edirdi. Onun tərkibinə

chapter and 192 articles. The social insurance was realized from the sources created with the money collected from governmental enterprises and managements and also private owners. The attraction of the private owners to the social insurance allowed to attract this financial means for providing various needs.

On December 09, 1922 with the decision of the CEC of Azerbaijan the Charter «About the Use of Lands by Working People in the Azerbaijan SSR» was confirmed. With some partial changes the Charter was included to the «Codex of Land» confirmed by the Plenum of CEC of the Azerbaijan on July, 1923 and becoming valid since October 01. It was shown in the Codex of Land that all lands in the territory of the Azerbaijan SSR were the property of worker-peasant government. All main rules of the Codex of Land were connected with the nationalization of the land. All agreements violating the norms of nationalization of the land (buying-selling, pledging, others) were regarded non-valid in accordance with article 27. Persons acting against these demands were not expecting only legal responsibility but confiscating lands being under their disposal. The first section of the «Codex of Land» confirmed the use of the land by the working people. All citizens of the Republic could benefit from this right no depending on sex, religious background and the nationality.

The II Assembly of Soviets of the Azerbaijan SSR held on May month of 1922 gave the right in exceptional cases to those peasants economy where there was no enough working power, getting ill of the only member able to work and by other reason to rent. But taking into account the possibility of flourishing of the big land owners' economy the rent institute considered in the article 31 the time duration of the land renting no more than one year and in places where the land was not enough fertile exceptionally to three years.

On April 26, 1922 the Supreme Board of the CEC of the Azerbaijan SSR confirmed

XTK sədrinin özü və ya təyin etdiyi nümayəndə, torpaq quruculuğu üzrə mütəxəssis, torpaq quruculuğu üzrə idarə rəisi və onun müavini, Xalq Ədliyyə Komissarlığının nümayəndəsi və Xalq Hakimi Şurasının nümayəndəsi və katibi daxil edilirdi. Birinci instansiya tərəfindən çıxarılmış qərardan razı olmayan tərəflər bir ay müddətində Xalq Torpaq Komissarlığına şikayət edə bilirdi. 1923-cü il Torpaq Məcəlləsinin qəbul edilməsi ilə əlaqədar olaraq torpaq mübahisələrinin həll edilməsi qaydalarında da dönüş baş verir. Çünki Torpaq Məcəlləsi yaranmış mübahisələrin həllini daha müfəssəl normalarla tənzimləyirdi.

1922-ci il dekabrın 23-də Azərbaycan SSR MİK-in ikinci sessiyasında ilk Cinayət Məcəlləsi təsdiq edilərək 1923-cü il fevralın 1-dən qüvvəyə minməsi barədə qərar qəbul edildi. Azərbaycan SSR-in ilk Cinayət Məcəlləsinin ümumi və xüsusi hissələrində cinayətkarlıqla mübarizə məsələləri kifayət qədər dəqiq tənzim edilirdi. Cinayət Məcəlləsinin ümumi hissəsi aşağıdakı bölmələrdən ibarət idi: Cinayət Məcəlləsinin tətbiqi dairəsi, cəza tətbiqinin ümumi əsasları, cəzanın müəyyən edilməsi, cəzanın növləri və sosial müdafiənin digər halları və nəhayət, cəza çəkənin qaydaları. 14 yaşa qədər olan həddi-buluğa çatmamışlar cinayətin subyekti hesab olunmurdu. 14-16 yaşa çatanlara qarşı isə tibbi-pedaqoji cəza təsirləri tətbiq olunurdu. Lakin müstəsna hal kimi məhkəmə göstərilən yaşda olanlara qarşı müvafiq maddələrin yüngülləşdirici cəzalarını verə bilirdi. İlk Cinayət Məcəlləsində ümumi cəza siyahılarında ölüm cəzası göstərilməmişdir.

Lakin inqilabi tribunalların icraatında olan işlər üzrə xüsusi hissənin sanksiyası əsasında ölüm cəzası tətbiq olunurdu. Azadlıqdan məhrumetmənin maksimal həddi 10 il, minimum həddi isə 6 ay müəyyən edilmişdi. Azadlıqdan məhrumetmə məcburi əmək tətbiq olunması ilə müşayiət olunur-

the «Charter of the Use of Land and Solution of Argues in the Land Courts». According to this Charter the authority of the use of land, solving issues of land building exceptionally belonged to Peoples Labour Committee. Departments of lands in regions were regarded the first instance in solving the conflicts. To this department the chairman of the land department or his deputy, people charge, secretary and one specialist (land measurer, agronom, forestman) was included. The Peoples Land Commissar (PLC) solved argues as the second instance. To them PLC himself or appointed by him representative, the chief of department on land building or his deputy, representative of the Peoples Legislative Commissar, the employee of the Council of Peoples Judges and the secretary was included. Side remained unsatisfied by the decision of the first instance could complain during the period of a month. The serious change happened in rules of solving land conflicts with the adoption of the Charter of Land in the year 1923. Because the Charter of Land regulated the argues in a more distinct norms.

On December 23, 1922 in the second session of the CEC of Azerbaijan the initial «Criminal Codex» was confirmed and by the decision it began to be valid since February 01, 1923. In the general and special parts of this first Criminal Codex issues of the struggle were enough accurately regulated. The general part of the Criminal Codex consisted of the following sections: The circle of the application of the Criminal Code, the general basics of applying the punishment, defining of the punishment, types of punishments, the other cases of the social defense and rules realization of punishment. Those who were below 14 years of age were not regarded the subjects of the crime. But as an exceptional cases court could apply to such kind of age representatives relevant articles with the easy punishment forms.

But on the basis of sanction of the special parts concerning the cases on the investi-

müsadirəsi; hüquqlarından məhrum etmə; vəzifədən azad etmə, ictimai məzəmmət; vurulmuş zərəri ödəmək və ən yüksək cəza tadbiri kimi güllələnmə.

1927-ci ilin dekabrında Azərbaycan SSR-in Cinayət Məcəlləsinin yeni redaksiyası qəbul edildi. Yeni Cinayət Məcəlləsi RSFSR-in 1926-cı il Cinayət Məcəlləsi əsasında hazırlanmışdı. 1927-ci il Məcəlləsinin xarakterik cəhəti xüsusi hissədə mövcud cəzaların azaldılmasında idi. Belə ki, dövləti və hərbi cinayətlər istisna olmaqla, 1927-ci il Məcəlləsinin yalnız 15 maddəsində ən yüksək cəzalar saxlanılırdı. Ciddi rejimli təcrid olunma ilə müşayiət olunan cəzalar da azaldılırdı. Məcburi işlərə cəlb etmək və cərimə olunmaqla verilən sanksiyalar artırılırdı. Belə ki, xüsusi hissənin 80 maddəsində məcburi işlər, 76 maddəsində isə cərimə tətbiqini nəzərdə tutan sanksiyalar daxil edilmişdir.

1923-cü il iyulun 16-da Azərbaycan SSR MİK-in üçüncü sessiyasında Azərbaycan SSR-in ilk Cinayət-Prosessual Məcəlləsi qəbul edildi və 1923-cü il sentyabrın 25-dən qüvvəyə mindi. İlk CPM bəzi əlavələr və dəyişikliklərlə 1926-cı il martın 1-nə qədər qüvvədə olmuşdur. Azərbaycan SSR-in CPM-də RSFSR-in təcrübəsindən çox geniş istifadə olunmuşdu. Məcəllənin qanunçuluq prinsipinə görə məhkəmənin, prokurorun, müstəntiqin hərəkətləri yalnız adalətə və qanunun tələblərinə uyğun olmalı idi. CPM-in 19-cu maddəsində göstərilirdi ki, bütün məhkəmə iclasları açıq keçirilir. Yalnız hərbi, diplomatik və digər dövlət sirləri ilə bağlı hər hansı bir gizli məlumatlar açılan zaman məhkəmənin qərarı ilə ictimaiyyətin nümayəndələri iclas zalını tərk etməli idilər. 22-ci maddəyə əsasən məhkəmə prosesi Azərbaycan dilində aparılırdı.

Müttəhimin müdafiəsi bütün cinayət prosesi mərhələlərində - ibtidai istintaqdan başlayaraq, məhkəmə araşdırması və kassasiya icraatına qədər təmin edilirdi. CPM-in 50-ci maddəsinə görə müttəhim məhkəmə prosesində müdafiədən istifadə edə bilərdi.

goods, stole properties from the state stores, falsificated documents and unlawfully used possibilities in his own favour. In the Criminal Codex the following punishments were applied: not to allow leaving the territory of the Republic, depriving the freedom, forced jobs without arresting, confiscating of the property, criticizing socially, making to pay back the caused harm and the highest punishment of shooting.

On December, 1927 the new edition of the Criminal Codex of the Azerbaijan SSR was accepted. It was prepared on the basis of the new Criminal Codex of the RSFSR of 1926. The characteristic feature of the Codex of 1927 was in decreasing of punishments in the special part of it. Thus excluding the anti-governmental and military crimes in only 15 articles of the Codex of 1927 the death penalty were remained. Penalties accompanied with the hard regime of isolation were also decreased. Attraction to compulsory works and sanctions consisting of money fines were increased. So, in 80 articles were connected with compulsory works and another 76 with sanctions considering the measure of applying fines.

On July 16, 1923 the Criminal-Procesual Codex (CPC) of the Azerbaijan SSR was accepted at the third session of the CEC of the Azerbaijan SSR and it became valid on September 25, 1923. It was in use till March 01, 1926 with some amendments and changes. According to principles of legislation acts of the court, prosecutor and criminal investigator should be in accordance with demands of just and law. It was shown in the article 19 that all court processes are conducted in the open way. Only when any information connected with the military, diplomatic and other state secrets were discovered representatives of the society were to leave the court hall with the decision of the court. In accordance with the article 22 the trial process was conducted in the Azeri language.

The defense of the blamed man was provided in all stages including the initial in-

Cinayət işi üzrə müdafiəçi kimi vəkillər kollegiyası üzvlərindən başqa müttəhimin yaxın qohumları, ictimaiyyətin nümayəndələri, dövlət idarə və müəssisələrin, həmkarlar ittifaqlarının və digər ictimai təşkilatların nümayəndələri çıxış edə bilirdilər. Məhkəmə prosesində ittiham prokuror tərəfindən müdafiə edilirdi. Prokurora mühakimə olunanları qanunla ifşa etmək üçün bütün lazım olan prosesual qaydalardan istifadə etmək hüququ verilmişdi.

Azərbaycan SSR CPM prokurorla yanaşı dövlət idarələrinin və ictimaiyyətin nümayəndələrinə də ittihamı müdafiə etmək hüququ verirdi. Belə ki, CPM-in 47-ci maddəsinə əsasən fəhlə-kəndli, texniki, ərzaq, sanitariya və digər sahələr üzrə mütəfəttişlər öz həmkarlar təşkilatları adından ittihamın müdafiəsində iştirak edə bilirdilər. Fərdi ittihamçı kimi iddiaçı da vəkillər kollegiyasının üzvlərindən, yaxın qohumlarından və ya özünün qanuni nümayəndələrindən, əmək mütəfəttişiyi, həmçinin həmkarlar təşkilatının səlahiyyətli nümayəndələrindən istifadə etmək hüququna malik idi. CPM-in 45-ci maddəsi sübut növü kimi and içməkdən istifadəni qadağan edirdi. 55-ci maddə sübutların mənbəyinə şahid ifadələrini, cavabdehin izahatını, ekspertlərin rəylərini, maddi sübutları, hadisə yerinə baxış protokolunu və digər yazılı sənədləri daxil edirdi.

Azərbaycan Hərbi İnqilab Komitəsinin 8 fevral 1921-ci il əmrinə əsasən Xalq Ədliyyə Komissarlığı fevralın 24-də bütün məhkəmə orqanlarına, o cümlədən hakimlərə şəxsən Azərbaycan dilində məhkəmə prosesini aparmaq barədə qərar verir.

Proses zamanı tərəflərə məhkəmənin tərkibinə etiraz etmək hüququ verilirdi. Həmçinin xalq hakimi və xalq iclasçıları iddiaçı və ya cavabdeh barəsində qohumluq münasibətləri olmasına və ya işdə maraqlı olmalarına dair məlumat verməyə borclu idilər.

quest till the court investigation and appeal stage of complaint from the decision of the court. On the basis of the article 50 of the CPC the defendant could use the defense at trial process. As a lawyer not only the member of the colleague of lawyers could participate but also close relatives of the defendant, representatives of the society, other social organizations and trade-unions might make speeches. The prosecutor had a right to use all possible processual rules for bringing the full light to case referring to the law.

In accordance with the CPC of the Azerbaijan SSR besides the prosecutor the right of the defense of the suit were given to state organizations and members of the society. Thus, on the basis of article 47 inspectors on workers-peasants, technical, provision, sanitary and other fields were able to participate on behalf of their trade-union organizations in the suit. The defendant might have the right to use the support of members of the colleague of lawyers, his close relatives, his own legal representatives, a labour inspector and also the authorized representatives of the trade-union organization. The article 45 of the CPC prohibited the swearing at the court as a mean of the evidence. Article 55 included to the source of evidences the witness testimonies, explanation of the defendant, opinion of experts, material proves, the minutes of examination of other place of event and other written documents.

On the basis of the order of Military Revolutionary Committee of Azerbaijan dated February 08, 1921 the Peoples Legislative Commissariat gave its February 24 decision to all Courts, and charges personally to conduct trial processes in Azeri language.

In the course of the trial process sides had a right to object against the composition of the court body. Also peoples judges and peoples blamers were to inform about their relative attitudes with the defendant and plaintiff or any kind of possible interest in the case.

«Xalq məhkəməsi haqqında» dekretin 68-ci maddəsinə görə bəzi işlərdə tərəflərin barışdırılmasına icazə verilirdi. İddia ərizə-sini geri götürən iddiaçının ödədiyi rüsum geri qaytarılmırdı. Mülki işlərin qərarlarından kassasiya qaydasında Xalq Hakimləri Sovetinə şikayət etmək olardı (maddə 74). Azərbaycan SSR Xalq Ədliyyə Komissarlığı kollegiyasının 23 may 1920-ci il tarixli qərarı ilə Xalq Hakimləri Soveti yanında 36 nəfərdən ibarət hüquq müdafiəçiləri kollegiyası yaradıldı. Məhkəmə prosesində öz maraqlarını qorumaq istəyən tərəf hüquq müdafiəçisi üçün kollegiyaya müraciət etməli idi. Kollegiya üzvlərindən başqa tərəflərin nümayəndələri aşağıdakılar ola bilərdi: a) valideynlər, övladlar, həyat yoldaşı, qardaş və bacılar; b) sovet idarələrinin hüquq məsləhətçiləri. Xalq hakimlərinin qərarları şikayət müddəti qurtarıqdan sonra icra edilirdi. Tərəflər kassasiya qaydasında şikayətdən imtina etdikdə isə qərar dərhal yerinə yetirilirdi. Məhkəmə icraçıları bir kollegiyaya daxil edilmişdilər. Xalq Ədliyyə Komissarlığının 1920-ci il 1 iyun tarixli qərarı ilə məhkəmə icraçılarının vəzifələri göstərilirdi.

Azərbaycan SSR Hərbi İnqilab Komitəsinin 1920-ci il 12 iyul dekreti ilə münsiflər məhkəməsi yaradıldı. Dekretə görə xüsusi məhkəmələrə aid olan işlər istisna olmaqla, digər mülki işlər, o cümlədən sosial sığorta, bəzi xırda cinayət işləri münsiflər məhkəməsinin səlahiyyətinə daxil edilirdi. Münsiflər məhkəməsi qətnaməsindən şikayət bir ay müddətində kassasiya qaydasında Xalq Hakimləri Sovetinə göndərilirdi. Azərbaycan SSR MİK-in 8 fevral 1922-ci il qərarı bütün idarələrə və vəzifəli şəxslərə xalq məhkəməsinin işinə müdaxiləni qadağan edirdi.

Xalq Ədliyyə Komissarlığı tutduğu mövqedən asılı olmayaraq göstərilən qərarın pozan vəzifəli şəxslərə qarşı ciddi tədbir görməyi tələb edirdi. Hakimlərin seçilməsi prinsipi Azərbaycan SSR MİK-in 7 may 1923-cü il dekreti ilə təsdiq edilirdi. Xalq ha-

In the article 68 of the decree «About Peoples Trial» there was permission to reconcile sides in some trial cases. The court payment was never given back to the plaintiff who took back his complaint application. There was a possibility to give the complaint from the decision of the Court to the Council of Peoples Judges in the form of turning to the Applying Court (article 74). The decision of the Council Board of the Peoples Commissariat of the Azerbaijan SSR dated May 23, 1920 the Board of Legal Defendants consisting of 36 persons under the Council of Peoples Judges. The side desiring to guard his interests at the trial was to turn to this Board. The following people could be representatives beside the Board members: a) parents, children, spouse, brothers and sisters; b) legal advisor of the soviet managements. Decisions of Peoples Judges were executed after the time of complaint was finished. But if sides refused the complaint to the Appeal Court the decision fulfilled at once. Peoples blamers were included to this Board. With the decision of the Peoples Legislation Commissariat dated 01 June, 1920 duties of the Peoples blamers were defined.

With the decree of the Military Revolutionary Committee of the Azerbaijan SSR on July 12, 1920 the Court of Jury was created. According to the decree, such civil cases except issues of the special courts such as social insurance, a kind of small criminal cases were included to the authority of the Court of Jury. The complaint from the decision of the Court of Jury were to send to the Council of Peoples Judges. With the decision of the CEC of the Azerbaijan SSR of February 08, 1922 it was prohibited to all managements and higher positioned people to interfere to the activity of the peoples court.

The Peoples Commissariat of Legislation demanded to take the restricted measures against privileged persons breaking the very decision. The principle of election of charges is confirmed by the decree of the CEC of the Azerbaijan SSR dated May 07, 1923. The peo-

kimləri qəza, Fəhlə və Kəndli Deputatları Sovetinin icraiyyə komitəsi tərəfindən, Bakı şəhər icraiyyə komitəsi tərəfindən seçilirdi. Bakı və Gəncədə dairə məhkəmələri fəaliyyət göstərirdi. Dairə məhkəmələrinin sədrləri və müavinləri Azərbaycan SSR MİK tərəfindən təsdiq edilirdi. 1923-cü il məhkəmə islahatına görə Azərbaycan SSR-in Ali Məhkəməsi yaradıldı. Ali Məhkəmə respublikadakı bütün məhkəmə orqanlarına nəzarət etmək, dairə məhkəmələrindən olan şikayətlərə kassasiya qaydasında baxmaq və məhkəmə orqanları ilə bağlı məsələləri həll etmək hüququna malik idi. Azərbaycan SSR XKS-in 5 aprel 1922-ci il qərarı ilə əmək mübahisələrini həll etmək üçün barışdıcı kamer (divanxana) yaradıldı. 1932-ci il dekabrın 22-də Zaqafqaziya Xalq Əmək Komissarlığı «Barışdıcı kamer və münsiflər məhkəməsi haqqında Əsasnaməni» təsdiq etdi.

Sovet dövrü qanunvericiliyinin ikinci mərhələsi 1937-ci il Konstitusiyası əsasında təşkil olunmuş Azərbaycan SSR Ali Sovetinin fəaliyyəti ilə təsbit edilirdi. Bu mərhələdə ali qanunvericilik səlahiyyətlərinə malik Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayının fəaliyyətinə xitam verilirdi. Sonuncu IX Fövqəladə Ümumazərbaycan SSR Sovetlər qurultayı iki mərhələdə toplaşmışdı. Birinci mərhələnin ilk iclası 1936-cı il noyabrın 17-də keçirildi. Qurultayın işində 477 nümayəndə iştirak etdi. IX Fövqəladə Sovetlər qurultayı 1936-cı il iyulun 12-də qəzetlərdə dərc edilmiş SSRİ-in yeni Konstitusiyasının layihəsini müzakirəyə çıxardı. Qurultay SSRİ Konstitusiyası layihəsinin ümumxalq müzakirəsinin yekunları haqqında respublika Xalq Komissarları Soveti sədrinin məruzəsini dinlədi və layihəni bəyəndi. Bununla da qurultay Azərbaycan SSR-in yeni Konstitusiyasının layihəsini müzakirə etməkdən ötrü və sonradan yenidən toplaşmaq üçün birinci mərhələnin iclasına yekun vurdu. 1936-cı il noyabrın 25-də Moskvada SSRİ-nin Fövqəladə Sovetlər qurultayı açıldı.

ples judges were elected by regional soviets of Workers and Peasants representatives, Baku city Executive committee. The circle courts were realized their activity in Baku and Ganja. Chairmen of Circles Courts were confirmed by the CEC of the Azerbaijan republic. In accordance with the court reform in Azerbaijan the Supreme Court of the Azerbaijan SSR was founded. The Supreme Court had rights of inspecting all court organs of the republic, to consider all complaints from all circle courts in form of appealing and solve issues concerning the court organs. With the decision of the CPC of the Azerbaijan SSR on April 05, 1922 for solution of the labour argues the reconciliation chamber was created. On December 22, 1932 the Transcaucasian Peoples Labour confirmed the Charter on «Reconciliation Chamber and Court of Jury».

The second stage of the soviet period of the legislative activity was continued with the activity of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR created on the basis of the Consitution of 1937.

In this stage the activity of the All Azerbaijanian Assemblies of Soviets authorization became concealed. The final IX Extra-Ordinary All Azerbaijanian Assembly of Soviets was held on two phases. The first phase's initial meeting was conducted November 17, 1936. 477 representatives participated at its work. The IX Extra-Ordinary All Azerbaijanian Assembly of Soviets brought the draft of the new Constitution of the USSR published in newspapers on July 12, 1936 for a consideration. The Assembly listened to speech of the Chairman of the Council of Peoples Commissars about the results of the discussion of the project of the Constitution of the USSR by the whole people and the Assembly liked it. So, for the discussing of the project of the new Constitution and for gathering again the meeting first phase was finalized. On November 25, 1936 the Extra-Ordinary Assembly of the Soviets of the USSR was opened in Moscow. Under the leadership of the General Secretary of

The Parliament of the Azerbaijan Republic

ÜİK(b) P Mərkəzi Komitəsinin Baş katibi İ.V.Stalinin rəhbərliyi ilə SSRİ Konstitusiyasının layihəsi, müzakirə edilərək maddə-maddə səsə qoyuldu və yekdilliklə qəbul edildi. Yeni Sovet Konstitusiyasına görə SSRİ-nin siyasi əsasını Xalq Deputatları Soveti, SSRİ-nin iqtisadi əsasını isə istehsal vasitələri üzərində sosialist mülkiyyəti təşkil edirdi. Konstitusiya SSRİ-də sosialist mülkiyyətinin dövlət mülkiyyəti (ümumxalq) və kooperativ-kolxoz mülkiyyəti (kolxozların mülkiyyəti, kooperativ birləşmələrinin mülkiyyəti) formalarını müəyyən etdi. 1936-cı il 5 dekabr - SSRİ Konstitusiyasının qəbul edildiyi gün ümumxalq bayramı elan edildi. Konstitusiyaya görə SSRİ-nin federativ quruluşu müəyyən edildi. Ali dövlət hakimiyyəti iki palatadan - İttifaq Soveti və Millətlər Sovetindən ibarət olan və 4 il müddətinə seçilən SSRİ Ali Sovetinə həvalə edildi. Müttəfiq respublikaların sayı 7-dən 11-ə qədər artırıldı. SSRİ-nin yeni Konstitusiyasında ittifaq dövlətinin səlahiyyətləri çox genişləndi. Belə ki, dövlət təhlükəsizliyinin mühafizəsi, planlaşdırma, maliyyə, inzibati-ərazi bölgüsünün dəyişdirilməsi, mülki, cinayət, prosessual qanunvericilik, məhkəmə quruluşu İttifaqın səlahiyyətinə aid idi.

1936-cı ilin iyununda Azərbaycan SSR MİK-in Rəyasət Heyəti SSRİ Konstitusiyasının qəzetlərdə dərc edilmiş layihəsi əsasında Azərbaycan SSR-in yeni Konstitusiyasının layihəsini hazırlamaq üçün Konstitusiya Komissiyası yaratdı. 1937-ci il fevralın 20-də Azərbaycan SSR MİK-in Rəyasət Heyəti Komissiya tərəfindən hazırlanmış və bütün respublikada müzakirə edilmiş Azərbaycan SSR Konstitusiyasının mətnini təsdiq etdi. 1937-ci il martın 10-da ikinci mərhələdə iclasa toplaşmış IX Fövqalada Azərbaycan Sovetlər qurultayı Azərbaycan SSR-in yeni Konstitusiyasının layihəsini müzakirə edib, onu əsasən qəbul etdi. Qurultayda yaradılmış redaksiya komissiyası Konstitusiyanın layihəsində qismən dəyişikliklər edərək onu yenidən qurultayın son

the Central Committee of All Union Communist Party J Stalin the draft of the Constitution of the USSR was discussed and voted article by article and accepted with the single opinion. According to the new Soviet Constitution the political basis of the USSR was the Soviet of Peoples Representatives and the economic base of the USSR was the socialist property upon means of production. The Constitution defined the socialist property in the USSR the governmental (all-national) and cooperative coollective economy (property of kholkhozes, property of cooperative unions). The day of adoption of the Constitution of the USSR was declared the national holiday. On the basis of the Constitution the federative structure of the USSR was defined. The supreme state power was consisted of two chambers – the Soviet of Union and the Soviet of Nations which were under the Supreme Soviet of the USSR elected for the period of four years. The number of union Republics were increased from 7 to 11, the authorization of the Union state was rather enlarges by the Constitution. So structures of the state security guarding, planning, finance, administrative-territory division change, civil, criminal, processual legislation, the court structure were in the competence of the Union.

On July 1936 the supreme board of the CEC of the Azerbaijan SSR created the Constitution Commission for preparation the project of the Constitution of the Azerbaijan SSR on the basis of the draft of the Constitution of the USSR published in newspapers. The CEC of the Azerbaijan SSR confirmed on February 20, 1937 the text of the Constitution of the Azerbaijan SSR which had already been discussed al over the Republic. On March 10, gathered to its second phase, the Assembly of Soviets of the Azerbaijan SSR discussed the project of the new Constitution of the Azerbaijan Republic and accepted it as a whole. The editorial commission created at the Assembly made partial changes in the project of the Constitution and produced it again to the

müzakirəsinə verdi. Beləliklə, 1937-ci il martın 14-də IX Fövqəladə Azərbaycan Sovetlər qurultayı Azərbaycan SSR-in yeni Konstitusiyasını qəbul etdi.

Azərbaycan SSR-in 1937-ci ildə qəbul edilmiş Konstitusiyası 14 fəsildən və 155 maddədən ibarət idi. SSRİ-nin 1936-cı il 5 dekabr tarixli Konstitusiyası əsasında tərtib edilmiş Konstitusiyada respublikanın ictimai quruluşu, siyasi və iqtisadi sistemi, vətəndaşların hüquqi vəziyyəti müəyyən edilirdi. Konstitusiyaya Azərbaycan SSR-ni fəhlə və kəndli dövləti elan etməklə sosialist dövlətinin fəhlə və kəndli sınıflarının möhkəm ittifaqına əsaslandığını göstərirdi. Konstitusiyanın 3-cü maddəsinə görə Azərbaycan SSR-də hakimiyyət zəhmətkeş deputatları Sovetinə məxsus olmaqla həmin hakimiyyət respublikanın siyasi əsasını təşkil edir.

Konstitusiyanın birinci fəslə 1-12-ci maddələri əhatə etməklə ictimai quruculuğu təsbit edirdi. II fəsil dövlət quruculuğu (13-21-ci maddələr); III fəsil Azərbaycan SSR-in ali hakimiyyət orqanları (22-41 maddələr); IV fəsil Azərbaycan SSR-in dövlət idarəçiliyi orqanları (42-56-cı maddələr); V fəsil Naxçıvan MSSR-in ali dövlət hakimiyyət orqanları (57-66-cı maddələr); VI fəsil Naxçıvan MSSR-in dövlət idarəçiliyi orqanları (67-74-cü maddələr); VII fəsil DQMV-nin dövlət hakimiyyət orqanları (75-85-ci maddələr); VIII fəsil dövlət hakimiyyətinin yerli orqanları (81-105-ci maddələr); IX fəsil Azərbaycan SSR-in dövlət büdcəsi (106-109-cu maddələr); X fəsil prokurorluq və məhkəmə orqanları (110-124-cü maddələr); XI fəsil vətəndaşların əsas hüquq və vəzifələri (125-140-cı maddələr); XII fəsil seçki sistemi (141-150-cı maddələr); XIII fəsil dövlət dili, gerb, bayraq və paytaxt (151-154-cü maddələr) və nəhayət, 155-ci maddəni özündə birləşdirən XIV fəsil Konstitusiyada dəyişikliklər edilməsi ilə bağlı qaydaları tənzimləyirdi.

Konstitusiyanın 4-cü maddəsində SSRİ Konstitusiyasında olduğu kimi res-

discussion of the Assembly. Thus, the Assembly of the Soviets of Azerbaijan SSR adopted the new Constitution.

The Constitution of the Azerbaijan SSR accepted in 1937 consisted of 14 chapters and 155 articles. Composed on the basis of the Constitution of the USSR of December 05, 1936 it defined the social structure, political and economic system, the legal state of citizens. The Constitution declaring the Azerbaijan SSR the workers and peasants state showed that this country based on the solid unity of the workers and peasants classes. According to the article 3 the power in the Azerbaijan SSR belonged to the Soviets of the representatives of the working people and this power was the political basis of the Republic.

The first chapter of the Constitution covering articles 1-12 confirmed the social structure. Chapter II devoted to the state structure (articles 13-21); Chapter III to the supreme power in the Azerbaijan SSR (article 22-41); Chapter IV to organs of administrating in the Azerbaijan SSR (articles 42-56), Chapter V to Supreme state organs of the Nakhichevan ASSR (articles 57-66); Chapter VI to state administration organs of the Nakhichevan ASSR (articles 67-74); Chapter VII to state organs of power of the MGAP (articles 75-85); Chapter IX to the state budget of of the Azerbaijan SSR (articles 106-109); Chapter X to the prosecuting and court organs (articles 110-124); Chapter XI to the main rights and duties of citizens (articles 125-140); Chapter XII to the election system (articles 141-150); Chapter XIII to state language, emblem, banner and capital city (articles 151-154) and Chapter XIV consisting of the article 155 where rules of connecting with entering changes to the Constitution is regulated.

As it was in the article 4 of the Constitution of the USSR it was confirmed the economic basis of the socialist property. In the article 6 the land, depth of the land, waters, forests, enterprises, factories, mines, fossils deposits, railway roads, water and air lines

publikanın iqtisadi əsasını sosialist mülkiyyətinin təşkil etdiyi təsbit olunurdu. 6-cı maddədə dövlət mülkiyyətinə torpaq, yerin təki, sular, meşələr, zavodlar, fabriklər, şaxtalar, filiz mədənləri, dəmir yolları, su və hava yolları, banklar, rabitə qurğuları, dövlət tərəfindən təşkil edilmiş iri kənd təsərrüfatı müəssisələri olan sovxozlar, kommunal müəssisələr və əsas yaşayış fondları daxil edilirdi. Konstitusiyaya görə, hər iki mülkiyyət forması xalqın və sovet cəmiyyətinin maraqlarına xidmət etməklə gələcək «kommunizm» quruluşunun maddi-texniki bazasının yaradılmasına xidmət etməli idi. 1937-ci il Konstitusiyasının 10-cu maddəsində göstərilən mülkiyyət formaları ilə yanaşı şəxsi mülkiyyətin mövcudluğu da təsdiq edilirdi. Vətəndaşlara məxsus şəxsi mülkiyyətə zəhmət hesabına əldə olunan gəlir və onun xüsusi hesablarda olması, ev, həyatı təsərrüfat və s. daxil olmaqla onlar qanunla mühafizə edilirdi.

Sovet planlı təsərrüfat sistemi Azərbaycan SSR Konstitusiyası ilə də müəyyən edilirdi. Hələ 1931-ci ildə Əmək və Müdafiə Şurası yanında mövcud olmuş SSRİ Dövlət Plan Komissiyası SSRİ Xalq Komissarları Soveti yanında komissiyaya çevrilərək müstəqil xalq komissarlığı hüququ əldə etdi. Beləliklə, mərkəzdən idarə olunan bütün xalq təsərrüfatının vahid plan əsasında inkişaf etdirilməsinin konstitusion əsasları təsbit olundu.

Azərbaycan SSR Konstitusiyasının II fəslində respublikanın suverenliyi müəyyən edilirdi. Belə ki, Azərbaycan SSR İttifaq hakimiyyət orqanlarından asılı olmayaraq öz konstitusiyasına dəyişiklik və əlavələr etmək hüququna malik idi. Respublikanın razılığı olmadan onun sərhədlərini dəyişmək olmazdı. Müttəfiq respublikalar arasındakı sərhədlər isə bir respublikanın digər respublikadan təcrid olunmasına xidmət etməməli idi. Müttəfiq respublikanın ərazisi SSRİ-nin ərazisinin bir hissəsi olmaqla İttifaq mənafehlərinin əksinə olmamalı idi. Bütün hallarda

of transport, banks, means of communications, big rural economic units organized by the state and called sovkhoz, communal enterprises and the main urban funds were included to the state properties. According to the Constitution both types of the property forms were to be used in the interest of the creating of the material-technical basis of the future «communist» structure. Besides forms of property shown in the article 10 of the Constitution of 1937 the existence of the personal property was also confirmed. Among the personal property belonging to citizens there were the income kept in the special accounts, house, economy at the yard of the house and so on which were guarded by the legislation.

The planned economy system was defined with the Constitution of the Azerbaijan SSR as well. Since 1931 The State Planning Commission under the Council of the Labour and Defense became the Commission under the Council of Peoples Commissars of the USSR by that time had got the status of the independent Peoples Commissariat. Thus the whole complex of the peoples economy ruled from the center began to have the Constitutional basis for the development according to the single plan.

In the second chapter of the Constitution of the Azerbaijan SSR the sovereignty was defined. So no depending on the state power of the Union it had the right to make changes and amendments in its Constitution. Without agreeing with the Republic it was not possible to change its borders. Borders among republics were not to make the blocking obstacle for any republic by the other one. The territory of the union republic was the part of the territory of the USSR and was to be against its interests. In all cases when there was the necessity for big changes in borders then the positive opinion of the union republic was needed. According to article 21 of the Constitution of the USSR the citizen of the union republic considered the citizen of the Union. At the same

SSRİ-nin dövlət sərhədlərində dəyişiklik etmək lazım olduqda müvafiq respublikanın razılığı tələb olunurdu. SSRİ Konstitusiyasının 21-ci maddəsinə əsasən müttəfiq respublikanın vətəndaşı vahid ittifaqın vətəndaşı hesab edilirdi. Eyni zamanda, hər bir sovet vətəndaşı istənilən respublikanın vətəndaşı kimi tam bərabər hüquqa malik olurdu.

Azərbaycan SSR-in 1937-ci ildə qəbul etdiyi Konstitusiyasının 16 (b) maddəsinə uyğun olaraq respublika SSRİ Silahlı Qüvvələrinin ayrılmaz tərkib hissəsi olmaq şərtilə özünün hərbi qüvvələrini yaratmaq hüququna malik idi. 19-cu maddənin müvafiq bəndi ilə Azərbaycan SSR özünün respublika silahlı qüvvələrini təşkil etmək qaydasını müəyyən edirdi. Azərbaycan SSR-in ali idarəedici və sərəncamverici orqanı kimi Nazirlər Soveti Silahlı Qüvvələrin yaradılmasına rəhbərlik edirdi (maddə 46 (z)).

SSRİ Konstitusiyasının 17-ci maddəsinə görə SSRİ-yə daxil olan hər bir respublika sərbəst olaraq onun tərkibindən çıxıb bilərdi. Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 17-ci maddəsində göstərilir ki, «Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası sərbəst olaraq SSRİ tərkibindən çıxmaq hüququnu özündə saxlayır». Azərbaycan SSR və digər müttəfiq respublikalar birtərəfli olaraq, SSRİ ali hakimiyyət orqanlarının razılığının olub-olmamasından asılı olmayaraq ittifaq tərkibindən çıxaraq, ittifaq müqaviləsini poza bilərdilər. SSRİ tərkibindən çıxmaq hər bir müttəfiq respublikanın ayrılmaz hüququ kimi təsdiq olunurdu.

SSRİ Konstitusiyasının 14-cü maddəsinin müvafiq bəndi ilə ümumittifaq miqyasında amnistiya vermək SSRİ Ali Sovetinə məxsus idi. Eyni zamanda respublika daxilində belə hüquq Azərbaycan SSR-in ali dövlət və idarəetmə orqanlarının səlahiyyətlərinə daxil idi. 19-cu maddənin müvafiq bəndi ilə respublika məhkəmə orqanları tərəfindən məhkum edilmiş şəxslərə amnistiya və əfv tətbiqi nəzərdə tutulurdu.

time any soviet citizen had the equal rights as the any republics citizen.

In accordance with article 16 (b) of the Constitution of the Azerbaijan Republic of 1937 the republic had a right to create its military forces which were unparted composition of the military forces of the USSR. With the relevant point of article 19 the Azerbaijan SSR defined the rule of organizing its armed forces. As an administrating and decision taking organ the Council of Ministers was leading the creation of the Soviet Military Forces (article 46, z).

According to article 17 of the Constitution of the USSR each republic included to the USSR could leave it freely. In article 17 of the Constitution of the Azerbaijan SSR it was shown that «the Azerbaijan Soviet Socialist Republic remains on itself the right to leave freely the USSR». The Azerbaijan SSR and other union republics might leave the structure of the union and could break the union agreement. To leave the structure of the USSR was confirmed as unparted right of the union republic.

In the corresponding point of the article 14 the Constitution of the USSR it is shown that the right of giving the amnesty on the union level belonged to the Supreme Soviet of the USSR. At the same time such a right was included to the authority of the supreme state and administrating organs of the Azerbaijan SSR. With the relevant point of article 19 an amnesty of forgiving act might be applied to persons deprived by court organs of the republic.

In articles 152 and 153 of the Azerbaijan Constitution symbols like the emblem and state banner were confirmed. The autonomous republics used the symbols of the union republic in composition of which they were included in accordance of their constitutions. But every autonomous republic had a right to write the phrase «Proletars of all countries, unite!» in their mother tongue.

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 152 və 153-cü maddələrində respublikanın gerb və dövlət bayrağı kimi simvolların təsbit olunurdu. Muxtar respublikalar öz konstitusiyalarına uyğun olaraq tərkibində olduqları müttəfiq respublikanın dövlət simvollarından istifadə edirdilər. Lakin hər bir muxtar respublika gerb və bayraq üzərində «Bütün ölkələrin proletarları birləşin!» ifadəsini özünün ana dilində yazmaq hüququna malik idi.

Azərbaycan SSR Konstitusiyasının XI fəslə vətəndaşların hüquq və vəzifələrinə həsr edilmişdi. Vətəndaşların siyasi hüquqları kimi söz, mətbuat, yığıncaqlar, mitinqlər, küçə hərəkətləri və nümayişlər azadlığı, habelə vicdan azadlığı təsbit olunurdu. Konstitusiyada sosial-iqtisadi hüquqlar da elan edilirdi. Əmlak hüququ, istirahət hüququ, təhsil hüququ, qocalıqda, xəstələndikdə və əmək qabiliyyətini itirdikdə maddi təminat hüququ təsbit edilirdi. Əmək hüququ vətəndaşların işsizlik problemini aradan qaldırmağa, məhsuldar qüvvələrin artmasına xidmət edirdi. Digər hüquqlar da konstitusiya ilə təmin edilirdi.

1937-ci il Konstitusiyası vətəndaşlara kooperativ, həmkarlar ittifaqları, gənclər, idman və müdafiə təşkilatlarında, mədəniyyət, texnika və elmi cəmiyyətlərdə birləşmək hüquqlarını müəyyən edirdi. Eyni zamanda, müxtəlif təşkilatlarda birləşmək hüququ sosializm quruculuğunu möhkəmləndirməyə və inkişaf etdirməyə xidmət etməli idi.

Konstitusiya qadınlara kişilərlə bərabər hüquqlar verirdi. Qadınlara əmək, istirahət, sosial sığorta, təhsil hüquqları təsbit edilir, dövlətin çoxuşaqlı və təkushaqlı analara, habelə ehtiyacı olanlara maddi və mənəvi qayğı göstərməsi hər vasitə ilə təmin olunurdu.

Konstitusiyada vətəndaşların vəzifələri də göstərilirdi. Hər bir vətəndaş konstitusiyaya riayət etməli, qanunları yerinə yetirməli, əmək intizamına əməl etməli, ictimai

The chapter XI of the Constitution of the Azerbaijan SSR was devoted to rights and duties of citizens. As political freedom of citizens word, media, meetings, manifestations, street movements and demonstrations and also the religious independence were confirmed. The social-economic rights were also announced in the Constitution. The property right, rest right, education right, right to be provided with material means when becoming ill, getting old, losing ability to work were confirmed. The labor right allowed citizens to be away from the problem of joblessness and increasing of the human resources. The other rights were also provided by the constitution.

The Constitution of 1937 defined the right of combining in cooperative, trade-unions, youth, sport and defense organization and cultural, technical and scientific societies. At the same time the right of joining in various organizations was to serve to the strengthening of the socialism building and its further development.

The Constitution provided the equal rights to women with men. Rights of labor, rest, social insurance, education for women were confirmed, all possible material and moral care of mothers with many children and those who needed were taken.

Duties of citizens were shown in the Constitution as well. Every citizen was to follow the Constitution, stay within laws, support the labor discipline, turn accurately to social duties, respect rules of common life, guard the socialist property and strengthen it in the frame of his duty.

Defense of the motherland – the USSR was the saint duty of every citizen. The Constitution regarded the heaviest crime worthy to restrict punishment to betray the motherland which were to break the oath, to join to enemy, to cause the harm to the military might of the state, to spy.

In the chapter XII of the Constitution of the Azerbaijan SSR the election system was

vəzifəyə vicdanla yanaşmalı, sosialist birgə yaşayış qaydalarına hörmət etməli, ictimai və digər sosialist mülkiyyətini qorunmalı və möhkəmləndirməli idi. Vətənə xidmət kimi ordu sıralarında qulluq etmək ən şərəfli vəzifə sayılırdı.

Vətəni müdafiə SSRİ-nin hər bir vətəndaşının müqəddəs vəzifəsi elan edilirdi. Konstitusiyə vətənə xəyanəti - andı pozmağı, düşmən tərəfinə keçməyi, dövlətin hərbi qüdrətinə zərər vurmağı, casusluğu qanunla ən şiddətli cəzaya səbəb olan ən ağır cinayət hesab edirdi.

Azərbaycan SSR Konstitusiyasının XII fəslində seçki sistemi müəyyən edilirdi. Konstitusiyada gizli səsvermə yolu ilə ümumi, bərabər və müstəqil seçki hüququ təsbit edilirdi. 1937-ci il Konstitusiyasına qədər olan bütün seçki məhdudiyyətləri ləğv edilərək, irqindən və milliyyətindən, cinsindən, dini baxışlarından, təhsilindən, sosial mənsubiyyətindən asılı olmayaraq (lakin qanunla müəyyən edilmiş məhdudiyyətlər və qadağalar istisna edilməklə) bütün şəxslər seçkidə iştirak etmək hüququ əldə edirdi. Konstitusiyanın 150-ci maddəsinə uyğun olaraq seçilmiş deputatlar istənilən vaxt səs çoxluğu əsasında geri çağırılırdı.

Konstitusiyanın XIII fəslində Azərbaycan SSR-in dövlət gerbi və bayrağı təsvir edilirdi. Gerb və dövlət bayrağı ilə yanaşı bu fəsildə respublikanın paytaxtı da müəyyən edilirdi.

1937-ci il Konstitusiyasının XIV fəslində Azərbaycan SSR Konstitusiyasında dəyişiklik edilməsi qaydası göstərilirdi. Respublika Ali Sovetinin qərarı ilə deputatların üçdə iki səs çoxluğu əsasında Konstitusiyada dəyişiklik edildi.

Konstitusiyada əhalinin sayına uyğun olaraq nümayəndəlik də təsbit olunurdu. Belə ki, 12500 nəfər əhali Ali Sovetdə bir nəfər deputatla təmsil olunurdu. Ali Sovet sədrinin 4 nəfər müavini müəyyən edilmişdi. Ali Sovetin Rəyasət Heyəti isə muxtar qurumların sayına uyğun olaraq iki müavin-

defined. With the secret voting the general, equal and independent election right was confirmed. All limitations existing before the Constitution of the year of 1937 were liquidated and all persons no depending on race, nation, sex, religious background, education, social origin had got right to participate at elections (excluding cases of restrictions considered in the law). In accordance with the article 150 the elected representative in any time could be return back with the majority of votes.

In the chapter XIII of the Constitution of the Azerbaijan SSR the state emblem and banner were described. Together with the emblem and the banner, the capital city was also defined in this chapter.

In the chapter of XV of the Constitution of the year of 1937 rules of making change were shown. Changes are made in the Constitution with the decision of the Supreme Soviet by the participation of two third of votes of all representatives.

In the Constitution the representation in accordance of the quantity of population is also confirmed. Each 12500 men were represented in the Supreme Soviet with one representative. Four deputies for the chairman of the Supreme Soviet were defined. The Presidium of the Supreme Soviet was elected from the account of two deputies in accordance of the number of Autonomous structures, the secretary and ten members. It was shown in article 41 that orders of the Presidium of the Supreme Soviet as well as Directives of the Council of Ministers was to be published in three languages - in Azeri, Russian and Armenian.

On September 18, 1937 the X All Nakhichevan Soviets adopted the Constitution of the Nakhichevan ASSR. The Constitution of the Nakhichevan ASSR reflected the main principles of the Constitution of the Azerbaijan SSR. At the same time it took into consideration the historical, economic, natural and other features and also realities of the Auton-

dən, katib və 10 nəfər üzvdən ibarət olaraq seçilirdi. Konstitusiyanın 41-ci maddəsində göstərilirdi ki, Azərbaycan SSR Ali Sovet Rəyasət Heyətinin fərmanları, həmçinin Nazirlər Sovetinin sərəncamları Azərbaycan, rus və erməni dillərində dərc edilirdi.

1937-ci il sentyabrın 18-də Fövqəladə X Ümumxalqçıyan Sovetlər qurultayı Naxçıvan MSSR-in Konstitusiyasını qəbul etdi. Naxçıvan MSSR-in Konstitusiyası SSRİ və Azərbaycan SSR Konstitusiyalarının əsas prinsiplərini əks etdirirdi. Eyni zamanda Konstitusiyada tarixi, iqtisadi, təbii və digər xüsusiyyətlər, habelə, muxtar respublikalının reallıqları nəzərə alınır. Konstitusiyanın 2-ci maddəsində Naxçıvan zəhmətkeş deputatlar Sovetinin yaranması tarixinin xüsusiyyətləri göstərilirdi.

Konstitusiyanın 18-ci maddəsində Naxçıvan MSSR-in Azərbaycan SSR tərkibində dövlət, təsərrüfat və sosial-mədəni quruculuq sahəsində mövcud olan müxtəlif və geniş səlahiyyətləri xarakterizə edilirdi. Dövlət quruculuğu sahəsində muxtar respublikanın Konstitusiyasının qəbul edilməsi və Azərbaycan SSR Ali Sovetinin təsdiqinə verilməsi, ona riayət olunmasına nəzarət etmək, ali dövlət və idarəetmə orqanlarını yaratmaq, yerli inzibati-ərazi bölgüsü məsələlərini müəyyən etmək, həmçinin rayon və şəhərlərin sərhədləri ilə bağlı məsələləri Azərbaycan SSR Ali Sovetinin təsdiqinə vermək, muxtar respublikanın məhkəmə orqanlarını təşkil etmək və digər bu kimi məsələlər göstərilirdi.

Qanunvericilik, hüquq qaydaları və sosialist qanunçuluğu sahəsində Naxçıvan MSSR-in səlahiyyətlərinə SSRİ və Azərbaycan SSR qanunlarına muxtar respublika ərazisində riayət olunması, dövlət qaydalarının qorunması və insan hüquqlarının mühafizə olunması və s. məsələlər daxil idi.

Təsərrüfat-maliyyə quruculuğu sahəsində aşağıdakı qaydalar müəyyən olunmuşdu: Naxçıvan MSSR-in dövlət büdcəsi və onun yerinə yetirilməsinin hesabatı, xalq

omous Republic. In the article 2 of the Constitution the peculiarities of the history of creation of the Working Representatives Soviets of Nakhichevan was shown.

In article 18 of the Constitution characterizes the large authorization of the Nakhichevan ASS in the composition of the Azerbaijan SSR using opportunities for the state, economy and social-cultural building. In the sphere of state building the adoption of the Constitution of the Autonomous Republic and producing it to the consideration of the Supreme Soviet the Azerbaijan SSR for confirmation, to provide control upon fulfilment of its demands, to create the supreme state and administrating organs, to define issues of local administrative-territorial division, to produce issues connected with the borders of regions and towns to the consideration of the Supreme Soviet the Azerbaijan SSR, to organize the court organs of the Autonomous Republic and to solve other matters like this.

In the field of legislation, legal rules and socialist jurisprudence the Nakhichevan ASSR had duties to provide respecting of laws of the USSR and the Azerbaijan SSR in the territory of the Autonomous Republic, following of state rules and guarding of human rights and some other issues were included.

In the field of economic creation the following rules were defined: reporting on the state budget of the Nakhichevan ASSR and its, confirming of plans of the peoples economy, defining the state and local taxes on the basis of rules accepted in the USSR and the Azerbaijan SSR, controlling of the budget of local soviets, to guide the activity of industrial, rural, trade management and other organization, to controlling the industrial and other type of enterprises being in the guidance of the USSR and Azerbaijan SSR, to promote residence buildings, communal economy, means of transport communications.

According to the Constitution, Nakhichevan ASSR had an authorization to control issues on medical care, social insurance,

təsərrüfatı planının təsdiq edilməsi, SSRİ və Azərbaycan SSR qanunları ilə müəyyən olunmuş qaydaya uyğun olaraq dövlət və yerli vergiləri təyin etmək, yerli sovetlərin büdcələrinə rəhbərlik etmək, həmçinin sığorta və əmanətlərə nəzarət etmək, Naxçıvan MSSR tabeliyində olan sənaye, kənd təsərrüfatı, ticarət müəssisələrinə və digər təşkilatlara rəhbərlik etmək, SSRİ və Azərbaycan SSR tabeliyində olan sənaye və digər müəssisələrə nəzarət etmək, yaşayış və kommunal təsərrüfatlara, yollara, nəqliyyata və yerli rabitə vasitələrinə rəhbərlik etmək.

Konstitusiyaya görə, Naxçıvan MSSR-in səlahiyyətlərinə səhiyyə, sosial təminat, məktəbəqədər tərbiyə, ibtidai və orta məktəb təhsili, mədəni-maarif və elmi təşkilatlar, bədən tərbiyəsi və idman, ali təhsil işinə nəzarət və s. sahələr üzrə Naxçıvan Muxtar Respublikasında yerləşən müəssisə və təşkilatlara nəzarət etmək daxil idi.

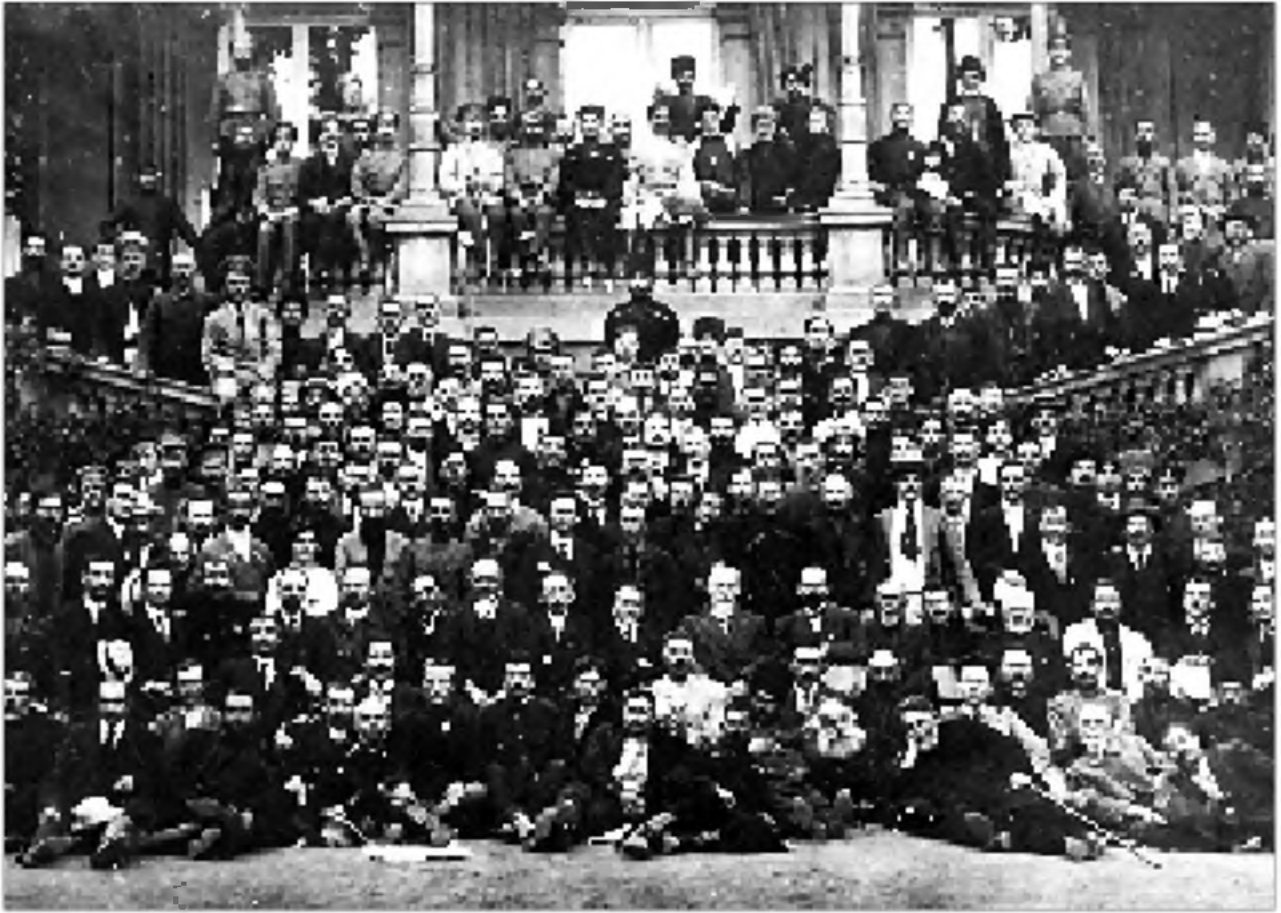
Naxçıvan MSSR-in Konstitusiyasına görə muxtar respublika suveren hüquqlara malik deyildi. Bununla belə sosialist dövləti kimi onun Konstitusiyasının mövcud olması xarakterik cəhət kimi qeyd olunmalıdır. İttifaq daxilində mövcud olan muxtar qurumlar, o cümlədən Naxçıvan MSSR öz Konstitusiyasını SSRİ Konstitusiyasının 92-ci və Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 20-ci maddəsində göstərilmiş əsaslarla qururdu. Naxçıvan MSSR-in Konstitusiyası 1941-ci il aprelin 7-də Azərbaycan SSR Ali Soveti tərəfindən təsdiq edilmişdi. Muxtar respublika Konstitusiyasının 115-ci maddəsinə uyğun olaraq respublika Konstitusiyasında edilən dəyişiklik deputatların üçdə iki səs çoxluğu ilə qəbul edilərək, yalnız Azərbaycan SSR Ali Soveti tərəfindən təsdiq edildikdən sonra qüvvəyə minirdi.

Naxçıvan MSSR-də ali dövlət hakimiyyəti Ali Sovetə və Ali Sovetin Rəyasət Heyətinə məxsus idi. Konstitusiyaya uyğun olaraq Naxçıvan Ali Soveti muxtar respublika vətəndaşları tərəfindən ümumi, bərabər,

kinder-gardens, initial and secondary school education, cultural-enlightenment, scientific organizations, physical culture establishments, higher education and so on and also managements and organizations located in the territory of the Nakhichevan Autonomous Republic.

According to the Constitution of the Nakhichevan ASSR the Autonomous Republic did not have the sovereign rights. Nevertheless as the socialist state it might be noted that the existence of its own Constitution was a characteristic feature. Autonomous structures existing inside the Union and also Nakhichevan ASSR built its Constitution on the basis of definitions of the article 92 of the Constitution of the USSR and article 20 of the Constitution of the Azerbaijan SSR. The Constitution of the Nakhichevan ASSR was confirmed by the Supreme Soviet of the Azerbaijan Republic on April 07, 1941. In accordance to the article 115 of the Autonomous Republic changes made in its Constitution could be accepted by the two third of votes and became valid only after the confirmation by the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR.

The supreme state power in the Nakhichevan ASSR belonged to the Supreme Soviet and to its supreme board. Relevant to Constitution the Supreme Soviet of the Nakhichevan ASSR is elected by citizens of the Autonomous Republic on the basis of the direct, equal and general voting with the account of one representative to each circle consisting of 2 thousand inhabitants with the duration of four years. The Supreme Soviet of the Nakhichevan ASSR had a wide rights and was the single legislative organ. So all important issues of the state, economy and cultural spheres in the jurisdiction of the Nakhichevan ASSR were solved by the Supreme Board. Excluding changes to the Constitution, all normative acts accepted by the Supreme Board were of the supreme legislative power in the territory of the Autonomous Republic and there was no necessity for confirming them

Fəhls və kəndli deputatların I Zaqafqaziya qurultayının nümayəndələri
The delegates of the I Transcaucasian Congress of the deputies of workers and peasants

Azərbaycan SSR Ali Sovetinin II sessiyasında. 1947-ci il.

The Presidium of the 2nd session of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR, 1947

Azərbaycan SSR Ali Sovet 5-ci çağırış VII sessiyasının Rəyasət Heyəti. 1961-ci il.

The Presidium of the seventh session of the fifth convocation of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR, 1961

Azərbaycan KP MK-nun birinci katibi Heydər Əliyev Ali Sovetin VII sessiyasının iştirakçıları ilə. 1974-cü il
The First Secretary of the USSR of Azerbaijan Heydar Aliyev and participants of the seventh session of the Supreme Soviet

Azərbaycan SSR Ali Sovetinin VII fəvqəladə sessiyasının iclas zalında. 1978-ci il
In the meeting room of the seventh extraordinary session of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR

Heydar Əliyev Azərbaycan SSR Ali Soveti 9-cu çağırış I sessiyasının Rəyasət Heyətində
Heydar Aliyev at the first session of the ninth convocation of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR

Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətində
In the Presidium of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR

birbaşa seçki əsasında gizli səsvermə yolu ilə dairələr üzrə hər 2 min nəfərə bir deputat norması olmaqla 4 il müddətinə seçilirdi. Geniş hüquqlara malik Naxçıvan Ali Soveti muxtar respublika ərazisində yeganə qanunverici orqan idi. Belə ki, Naxçıvan MSSR-ə məxsus bütün səlahiyyətlər daxilində dövlət, təsərrüfat və mədəni quruculuğun mühüm məsələləri Ali Sovet tərəfindən həll edilirdi. Konstitusiyaya edilən dəyişikliklər istisna olmaqla, Naxçıvan MSSR-in Ali Sovetinin qəbul etdiyi normativ aktlar muxtar respublika ərazisində ali hüquqi qüvvəyə malik idi və onların Azərbaycan SSR ali hakimiyyət orqanları tərəfindən təsdiq olunmasına ehtiyac yox idi.

Naxçıvan MSSR-in Konstitusiyasına görə, Ali Sovet qanunverici orqanın sədrini və iki nəfər müavini seçirdi. Ali Sovetin sədri qanunverici orqanın iclaslarına sədrlik edir və onun daxili rəqlamentini müəyyənləşdirirdi. Ali Sovet Rəyasət Heyətinin sədrini, iki müavini, katibi və 5 nəfərdən ibarət üzvünü, həmçinin təsərrüfat-maliyyə, dövlət quruculuğu və hüquq, sosial-mədəni quruculuq sahələri üzrə isə daimi komissiyaları seçirdi.

Naxçıvan MSSR-in Ali Soveti il ərzində iki dəfə növbəti sessiyalara toplaşırdı. Növbədənəkar sessiyalar isə Ali Sovet deputatlarının üçdə birinin tələbi ilə çağırılırdı. Ali Sovet tərəfindən qəbul edilmiş qanunlar Azərbaycan və erməni dillərində dərc edilirdi. Qanunları Ali Sovet Rəyasət Heyətinin sədri və katibi imzalayırdı. Naxçıvan MSSR Konstitusiyasının 3-cü maddəsində muxtar respublikanın «dövlət dili» Azərbaycan dili təsbit olunmuşdu.

Naxçıvan MSSR Konstitusiyasının 30-cu maddəsinə uyğun olaraq respublikanın Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin sessiyasını çağırır, fərmanlar verir, qüvvədə olan muxtar respublika qanunlarını şərh edir, ümumxalq səsverməsi (referendum) keçirir, Naxçıvan MSSR Nazirlər Sovetinin, rayon və şəhər

by the supreme state power organs of the Azerbaijan SSR.

On the basis of the Nakhichevan ASSR, the Supreme Soviet elected the chairman of the legislative organ and two of his deputies. The chairman of the Supreme Soviet directed the activity of the supreme legislative organ and defined its agenda time limits. The Supreme Soviet elected the chairman of the Supreme Board, his two deputies, secretary and its 5 members, also permanent commissions on economic-financial activity, state building and legal issues, social-cultural affairs.

The Supreme Soviet of the Nakhichevan ASSR gathered twice for the coming up sessions. Laws accepted by the Supreme Soviet were published in Azeri and Armenian languages. They were signed by the chairman of the Supreme Soviet of the Nakhichevan ASSR and by the secretary. In the article 3 of the Constitution of the Nakhichevan ASSR «the state language» of the Autonomous Republic was defined as Azeri language.

In accordance of the article 30 of the Constitution of the Nakhichevan ASSR, the Supreme Board of the Supreme Soviet called the sessions, issued orders, commented the laws of the Autonomous Republic being valid, conducted all nation elections (referendums), liquidated decisions and decrees of the Council of Ministers, regional and town soviets which were unlawful, in periods between sessions appointed ministers with the presentation of the Council of Ministers or dismissed them from their position and brought them to the next session of the Supreme Soviet for the confirmation and it awarded with honorable order.

In the fourth chapter of the Constitution of the Azerbaijan SSR and chapter IV of the Constitution of the Nakhichevan the formation of the Council of Peoples Commissars, its rights and legal status was defined. The Council of Peoples Commissars were composed from Peoples Commissars and chairmen of the State Plan Commission, the Committee of

sovetlərinin qanununa uyğun olmayan qərar və sərəncamlarını ləğv edir, Ali Sovetin sessiyaları arasındakı dövrdə Nazirlər Sovetinin təqdimatı ilə nazirləri vəzifəyə təyin edir və ya vəzifədən azad edərək Ali Sovetin növbəti sessiyasına təsdiq edilmək üçün təqdim edir, Muxtar Respublikanın fəxri fərmanlarını verir və təltiflər edirdi.

Azərbaycan SSR Konstitusiyasının IV fəslində və Naxçıvan MSSR Konstitusiyasının IV fəslində muxtar respublika Xalq Komissarları Sovetinin formalaşması, onun səlahiyyətləri və hüquqi statusu müəyyən edilmişdi. Xalq Komissarları Soveti muxtar respublika Ali Soveti tərəfindən komissarlardan, dövlət plan komissiyası, Xalq Nəzarəti komitəsi, Xalq Komissarları Soveti yanında dövlət təhlükəsizlik komitəsi sədrlərindən və Xalq Komissarları Soveti yanında tikinti və arxitektura idarəsi rəisindən ibarət olmaqla təşkil edilirdi.

Muxtar respublika Ali Məhkəməsi Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 114-cü və Naxçıvan MSSR konstitusiyasının 76-cı maddəsinə uyğun olaraq muxtar respublika Ali Soveti tərəfindən 5 il müddətinə seçilirdi. Ali Məhkəmə Naxçıvan MSSR-də olan məhkəmələr üzərində nəzarət edirdi. Muxtar respublika Ali Məhkəməsi Ali Sovetə, onun sessiyaları arasındakı dövrdə isə Rəyasət Heyətinə tabe idi. Naxçıvan MSSR prokuroru SSRİ-nin baş prokuroru tərəfindən 5 il müddətinə təyin edilirdi. Prokuror muxtar respublikanın prokurorluq sistemində rəhbərlik edirdi.

Naxçıvan MSSR-in Konstitusiyasının hüquqi təbiətini xarakterizə edərək 15-ci maddəni xüsusi qeyd etmək lazımdır. Belə ki, həmin maddəyə əsasən Naxçıvan MSSR-in ərazisi muxtar respublikanın razılığı olmadan dəyişdirilə bilməzdi. Muxtar respublika Azərbaycan SSR dövlət hakimiyyəti orqanlarında nümayəndələri vasitəsilə təmsil olunurdu. Azərbaycan SSR Konstitusiyasına uyğun olaraq Naxçıvan MSSR üçün deputat normalarının sayı müəyyən

Peoples Control, the State Security Committee under the Council of Peoples Commissars and the chief of the Management of Building and Architecture under the Council of Peoples Commissars by the Supreme Soviet of the Autonomous Republic.

The Supreme Court of the Supreme Soviet of the Autonomous Republic elected by the Supreme Soviet of the Autonomous Republic on the basis of the article 114 of the Constitution of the Azerbaijan Republic and the article 76 of the Constitution of the Nakhichevan Autonomous Republic for the period of 5 years. The Supreme Court controlled all courts located in the Nakhichevan ASSR. The Supreme Court obeyed the Supreme Soviet and in inter-session periods

The Supreme Board of it. The Chief Prosecutor of the Nakhichevan ASSR was appointed for the period of 5 years by the Chief Prosecutor of the USSR. The Chief Prosecutor headed the entire prosecuting system of the Autonomous Republic.

While characterizing the legislative nature of the Constitution of the Nakhichevan ASSR it was necessary to highlight the article 15. Thus, in accordance with this article the territory of the Autonomous Republic could nohow be changed without its agreeing to it. In the state power organs of the Azerbaijan SSR this autonomous republic were represented by its representatives. The norm for the quantity of the representatives of the Nakhichevan ASSR were defined in the Constitution of the Azerbaijan SSR. The chairman of the Supreme Board of the Supreme Soviet of the Nakhichevan was the deputy of the chairman of the Supreme Board of the Supreme Soviet of Azerbaijan SSR. The chairman of the Council of Peoples Commissars was included to the composition of the of the Azerbaijan government. In accordance with the Constitution of the USSR 11 representatives of the Nakhichevan parliament were elected to the membership of the Soviet of Nations of the Supreme Soviet of the USSR.

The Parliament of the Azerbaijan Republic

edilmişdi. Muxtar respublika Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyəti sədrinin müavini idi. Xalq Komissarları Sovetinin sədri Azərbaycan SSR hökuməti tərkibinə daxil edilirdi. SSRİ Konstitusiyasına uyğun olaraq Naxçıvan MSSR-dən 11 nəfər deputat SSRİ Ali Sovetinin Millətlər Soveti tərkibinə seçilirdi.

Naxçıvan MSSR muxtar qurum olaraq Azərbaycan SSR tərkibindən çıxmaq hüququna malik deyildi. Belə hüquq yalnız ikitərəfli razılıqla mümkün idi. Naxçıvan MSSR özünün dövlət simvollarına malik deyildi. Muxtar Respublika yalnız Azərbaycan SSR-in gerb və bayrağı üzərində «Naxçıvan MSSR» ifadələrini rus və Azərbaycan dillərində ifadə etməli idi.

Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin hüquqi statusunun əsasları SSRİ Konstitusiyasının 94, 95 və 99-cu və Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 75-85-ci maddələri ilə müəyyən edilmişdi. Azərbaycan SSR Konstitusiyasına uyğun olaraq (31-ci maddə) Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyəti sədrinin müavinlərindən biri DQMV-dən seçilirdi. DQMV məhkəməsinin sədri Azərbaycan SSR Ali məhkəməsinin üzvü olurdu. Muxtar Vilayət öz ərazisində rayonlar üzrə bölgünü müəyyən edərək təsdiq etmək üçün Azərbaycan SSR Ali Sovetinə təqdim edirdi. Eyni zamanda Azərbaycan SSR-in ali dövlət hakimiyyəti DQMV sərhədlərinin dəyişdirilməsi ilə bağlı məsələləri muxtar vilayətin zəhmətkeş deputatları sovetinin icraiyyə komitəsinin razılığı ilə həll edirdi. Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 78-ci maddəsinə görə DQMV zəhmətkeş deputatları sovetinin qərar və sərəncamları erməni və Azərbaycan dillərində dərc edilirdi. 117-ci maddəyə uyğun olaraq muxtar vilayətdə məhkəmə işləri erməni və Azərbaycan dillərində aparılırdı.

DQMV-nin dövlət hakimiyyəti orqanı - Azərbaycan SSR-in DQMV rayon, şəhər, kənd və qəsəbələrinin zəhmətkeş deputatları sovetinə seçkilər üzrə Əsasnaməyə

As an autonomous structure, Nakhichevan ASSR did not have a right to get out from the Azerbaijan SSR. It could be possible only by the mutual agreeing. The Nakhichevan did not have its own state symbols. The Autonomous Republic could only write «the Nakhichevan ASSR» in Russian and Azeri languages on the emblem and banner of the Azerbaijan SSR.

Basics of the Mountainous Karabagh Autonomous Province (MKAP) were defined in articles 94, 95 and 99 of the Constitution of the USSR and in articles 75-85 of the Constitution of the Azerbaijan SSR. In accordance of the Constitution of the Azerbaijan SSR (article 31) one of deputies of the chairman of the Supreme Board of the Supreme Soviet was elected from the MKAP. The chief of the court of the MKAP became the member of the Supreme Court of the Azerbaijan SSR, the Autonomous Province produced it to the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR for confirmation. At the same time issues about the changing borders of the MKAP was realized by the supreme state power only with the agreeing it with the Executive Committee of the Soviet of Representatives of the Working People of the Autonomous Province. In accordance of the article 78 of the Constitution of the Azerbaijan SSR orders and decisions of the Soviet of Representatives of the Working People of the MKAP were published in Azeri and Armenian languages. Relevantly to the article 117, in the Autonomous Province the court processes were conducted in Azeri and Armenian languages.

The state power organ of the MKAP was the Soviet of Representatives of the Working People of the Autonomous Province elected for two years by citizens of the Autonomous Province on the basis of the «Charter on Election of Representatives in Regions, Towns, Village and Districts of the MKAP». The Soviet of Representatives of the MKAP had the state power authorization and fulfilled the issues of economic plans,

uyğun olaraq muxtar vilayət vətəndaşları tərəfindən iki il müddətinə seçilən muxtar respublika zəhmətkeş deputatları soveti idi. Muxtar vilayət ərazisində dövlət hakimiyyətinə malik olmaqla təsərrüfat planı, vilayət büdcəsi planı, sosial-mədəni, dövlət qaydalarının qorunması, qanunlara əməl edilməsi, vətəndaşların hüquqlarının qorunması və respublikanın müdafiə qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsi kimi məsələləri yerinə yetirirdi. Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 82-ci maddəsinə görə DQMV Zəhmətkeş deputatları Sovetinin sessiyaları onun icraiyyə komitəsi tərəfindən il ərzində 4 dəfə çağırılırdı. Azərbaycan SSR ali hakimiyyət orqanları və yerli zəhmətkeş deputatları sovetinin üçdə bir hissəsinin tələbi ilə fəvqəladə sessiya çağırılırdı. Zəhmətkeş deputatları sovetinin icraiyyə komitəsinin tərkibi birinci sessiyada sədrdən, iki sədr müavini, katibdən və 9 nəfər üzvdən ibarət olmaqla seçilirdi. DQMV-nin vilayət məhkəməsi muxtar vilayət zəhmətkeş deputatları soveti tərəfindən 5 il müddətinə seçilirdi. Onun tərkibinə məhkəmə sədri, sədr müavini, məhkəmə üzvləri və xalq iclasçıları daxil idi.

Azərbaycan SSR-in 1937-ci ildə qəbul edilən Konstitusiyasının III fəslinə görə ali dövlət hakimiyyəti orqanı respublika vətəndaşları tərəfindən 4 il müddətinə seçilən Ali Sovet idi. Azərbaycan SSR Ali Soveti əsas sahələr üzrə fəaliyyəti istiqamətləndirməkdən ötrü daimi fəaliyyət göstərən komissiyalar seçirdi. Ali Sovetin komissiyaları xalq təsərrüfatı planını, dövlət büdcəsinin layihəsini və digər sahələr üzrə qanun layihələrini və normativ aktları hazırlayaraq ilkin nəzərdən keçirib müzakirə edir və Ali Sovetin sessiyasının təsdiqinə çıxarırdı. Ali Sovetin sessiyasına sədrlik etmək və onun işini aparmaqdan ötrü Konstitusiyanın 28-29-cu maddələrinə uyğun olaraq Azərbaycan SSR Ali Sovetinin sədri və onun iki müavini seçilirdi. Konstitusiyaya görə, Ali Sovetin sessiyaları arasındakı dövrdə daimi fəaliyyət

budget plans of the Autonomous Province, measures of the social-cultural character, guarding the state rules, strengthening of the defense ability of the Province. In accordance with the article 82 of the Constitution of the Azerbaijan SSR sessions of the Soviet of Representatives of the Working People of the MKAP conducted 4 times in a year by its Executive Committee. The Extraordinary session was called by the demand of the supreme organs of power of the Azerbaijan SSR and by the demand of one third of the soviet of working peoples representatives. The Executive Committee of the Soviet of Working Peoples Representatives was elected in the first session in composition of the chairman, his two deputies, secretary and 9 members. The province Court of the MKAP were elected for 5 years by the Soviet of Representatives of the Working People of the Autonomous Province.

According to the chapter III of the Constitution of the Azerbaijan SSR accepted in the year of 1937 the supreme state power organ was the Supreme Soviet elected by citizens of the republic for the period of 4 years. For the directing of the activity on main fields the Supreme Soviet elected the permanent commissions. Commission of the Supreme Soviet prepared the projects of laws on the plan of peoples economy, on the state budget and on projects in other fields and produced them to the initial discussions. For the guiding of sessions and for carrying on its issues the chairman and his two deputies were elected in accordance with articles 28-29 of the Constitution. According to the Constitution in periods between sessions the supreme board of the Supreme Soviet of the Azerbaijan Republic was among important permanent organs. Elected in the next session of the Supreme Soviet of the Azerbaijan Republic of the first call, the supreme board consisted of the chairman, his two deputies and 13 members were in the control of the Supreme Soviet and reported to it.

The Parliament of the Azerbaijan Republic

göstərən Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti dövlət hakimiyyəti sistemində mühüm orqanlardan idi. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin birinci çağırışının növbəti sessiyasında seçilən, sədrdən, iki nəfər sədr müavinindən və 13 nəfər üzvündən ibarət olan Ali Sovetin Rəyasət Heyəti öz fəaliyyətində Azərbaycan SSR Ali Sovetinin nəzərində olmaqla, ona hesabat verirdi.

Dövlət hakimiyyətinin ali orqanlarının sistemində olan dəyişikliklər 1937-ci il Konstitusiyasında öz əksini tapdı. Belə ki, Sovetlərə seçkilərin gizli, bərabər və müstəqil aparılması qaydasının müəyyən olunması o dövərəqədərki üçpilləli dövlət hakimiyyəti orqanları (Azərbaycan Sovetlər qurultayı, Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi və Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin Rəyasət Heyəti) sistemi əvəzində Azərbaycan Ali Soveti və Ali Sovetin Rəyasət Heyətini təşkil etməyə imkan verdi. Bu Konstitusiyanın 33-cü maddəsinə uyğun olaraq Ali Sovetin Rəyasət Heyəti Azərbaycan SSR qanunlarını şərh edir, ümumxalq rəy sorğusu (referendum) keçirir, respublikanın fəxri adlarını təyin və təltif edir, Azərbaycan SSR Xalq Komissarları və Naxçıvan MSSR Xalq Komissarları Sovetinin, həmçinin DQMV zəhmətkeş deputatları Sovetinin qərar və sərəncamlarının qanuna uyğun olmadığı təqdirdə onları ləğv edir, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin sessiyaları arasındakı dövrdə xalq komissarları Sovetinin təqdimatı ilə ayrı-ayrı nazirləri vəzifədən azad edir və ya vəzifəyə təyin edir, həmin fərmanları təsdiq etmək üçün Ali Sovetin növbəti sessiyasına çıxarır. Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin səlahiyyətlərinə Azərbaycan SSR-nin xarici ölkələrdəki diplomatik nümayəndələrini təyin etmək və ya geri çatırmaq, xarici dövlətlərin respublikada akkreditə olunmuş diplomatik nümayəndələrindən etimadnamələri qəbul etmək daxil idi. Ali Sovetin Rəyasət Heyəti daimi komissiyaların fəaliyyəti ilə bağlı bir sıra təşkilati funksiyaları da yerinə

Changes happened in the system supreme organ of the state ruling had found its attraction in the Constitution of the year of 1937. So the defining the election to Soviets in secret way, on equal basis and independently allowed to organize the Supreme Soviet of the Azerbaijan Republic and its the supreme board instead of three stepped system of state power of governing (The Assembly of Soviets of Azerbaijan, the Central Executive Committee of the Azerbaijan Republic and the supreme board of the Central Executive Committee) which were in the actual power till that time. In accordance with the article 33 of the Constitution, the supreme board of the Supreme Soviet of the Azerbaijan Republic commented laws, conducted the digest of the opinion of population (referendum), defined the honorable names of the Republic and awarded with them, liquidated decisions and orders of the Council of Peoples Commissars of the Azerbaijan SSR, Nakhichevan ASSR and the Soviet of Working Peoples Representatives of the MKAP, appoint commissars or dismissed them from their positions with the presentation of the Council of Peoples Commissars in periods between sessions and brought those decisions to the next session of the Supreme Soviet for the confirmation. To appoint the diplomatic representatives of the Azerbaijan Republic in foreign countries or calling them back and to receive the vote confidence from diplomatic representatives of foreign countries were also among authorizations of the supreme board of the Supreme Soviet of the Azerbaijan Republic. The supreme board of the Supreme Soviet fulfilled the number of organizational functions connected with permanent commissions. Thus, it organized the election circle for elections to the state power position and for charges of the republic, appointed time for them, confirmed the Charter for them to refer in elections. So the supreme Board realized its permanent activity as an important state power organ having the wider authorization in periods between

yeterirdi. Belə ki, dövlət hakimiyyəti və respublika hakimlərinin seçilməsi ilə əlaqədar olaraq seçki dairələrini təşkil edir və seçkilərin vaxtını müəyyən edir, həmin orqanlara seçkilərlə bağlı əsasnaməni təsdiq edirdi. Beləliklə, Ali Sovetin sessiyaları arasındakı dövrdə daimi fəaliyyət göstərən Rəyasət Heyəti Konstitusiyaya uyğun olaraq geniş səlahiyyətlərə malik mühüm dövlət hakimiyyəti orqanı olaraq fəaliyyət göstərirdi. Ali Sovetin Rəyasət Heyətinin qəbul etdiyi bütün normativ aktlar Ali Sovetin növbəti sessiyasında təsdiq edilmək üçün gündəliyə çıxarıldı.

Azərbaycan SSR-in 1937-ci ildə qəbul olunan Konstitusiyasının IV fəslində respublikanın icraedici hakimiyyət orqanı olan Xalq Komissarları Sovetinin səlahiyyətləri tənzimlənirdi. Konstitusiyaya görə ali icraedici və sərəncamverici orqan olan Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti təsərrüfatın, dövlət idarəçiliyinin, sosial-mədəni quruculuğun ayrı-ayrı sahələrinə rəhbərlik edirdi. Konstitusiya ali dövlət hakimiyyəti orqanları ilə icraedici və sərəncamverici orqanlar arasındakı qarşılıqlı hüquqi münasibətlərin yeni qaydalarını müəyyən edirdi. Xalq Komissarları Soveti Azərbaycan SSR Ali Soveti tərəfindən təşkil edilərək onun qarşısında məsuliyyət daşıyırdı. Sessiyalararası dövrdə isə Xalq Komissarları Soveti Ali Sovetin Rəyasət Heyətinə hesabat verirdi. Ali Sovetin Rəyasət Heyəti hökuməti qismən və ya tamamilə istefaya göndərə bilərdi. Ali Sovetin Rəyasət Heyəti Xalq Komissarları Sovetinin qəbul etdiyi qərar və sərəncamların qanuna uyğun olmadığı təqdirdə onları ləğv edirdi. Ali Sovetin sessiyaları arasındakı dövrdə Xalq Komissarları Sovetinin təqdimatı ilə komissarları vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edən Rəyasət Heyəti həmin qərarın təsdiq olunmasını Ali Sovetin növbəti sessiyasının müzakirəsinə çıxarırdı.

Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinin tərkibinə sədr, sədrin birinci

sessions of the Supreme Soviet in accordance with the Constitution. All normative acts accepted by the Supreme Board of the Supreme Soviet were brought to the next session for the confirmation.

In the fourth chapter of the Constitution of the year of 1937 regulated the authorization of the Council of Peoples Commissars being the Executive organ of the state power. According to the Constitution the supreme executive and decision taking organ the Council of Peoples Commissars was guiding the various sphere of the soviet economy, the state management, social-cultural building. The Constitution defined the new rules of mutual legal relations between the supreme state power organs and the executive and decision taking organs. The Council of Peoples Commissars was organized by the Supreme Soviet of the Azerbaijan Republic and was responsible before it. In periods during sessions the CPC reported to the supreme board of the Supreme Soviet. The Supreme Soviet of the Azerbaijan Republic could send the government to the resignation fully or partially. The supreme board of the Supreme Soviet was able to liquidate the orders and decisions of the Council of Peoples Commissars if they were not in accordance with the law. In periods between sessions of the Supreme Soviet appointment of Commissars and their removals from position by the presentation of the Council of Peoples Commissars but brought this order to the discussion of the next session of the Supreme Soviet.

The content of the Council of Peoples Commissars consisted of the chairman, the first deputy of the chairman and commissars. The chairman of the Council of Peoples Commissars of the Nakhichevan ASSR was also included to the composition of the CPC of Azerbaijan SSR relevantly to his position. In accordance with the article 46 of the Constitution the Council of Peoples Commissars joined the efforts of various commissariats and other economic and cultural organizations, took all

müavini və müavin, komissarlar daxil idi. Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinin tərkibinə vəzifəyə görə Naxçıvan MSSR Xalq Komissarları Sovetinin sədri də daxil edilirdi. Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 46-cı maddəsinə uyğun olaraq Xalq Komissarları Soveti komissarlıqların və digər təsərrüfat və mədəniyyət idarələrinin işlərini birləşdirir və istiqamətləndirir, xalq təsərrüfatı planını icra etmək üçün tədbirlər görür, respublika və yerli büdcəyə nəzarət edir, ictimai qaydaların qorunması üçün tədbirlər görür, dövlətin və vətəndaşların mənafeyini və hüquqlarını təmin edir, Naxçıvan MSSR Xalq Komissarları Sovetinin işini istiqamətləndirir və yoxlayır, DQMV İcraiyyə Komitəsinin, rayon və şəhər sovetlərinin işlərinə rəhbərlik edir və onların fəaliyyətini yoxlayır, zərurət yarandıqda təsərrüfat və mədəni quruculuq sahəsində xüsusi komitə yaradırdı.

SSRI və Azərbaycan SSR-in qanun və fərmanlarının əsasında müvafiq qərar və sərəncamlar verən Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti onların icra edilməsinə bilavasitə nəzarət edirdi. Xalq Komissarları Soveti DQMV-nin İcraiyyə Komitəsi, rayon və şəhər sovetlərinin, respublika komissarlıqlarının təlimatlarını ləğv edə bilərdi. Azərbaycan SSR hökumətinin səlahiyyətləri və onun qəbul etdiyi qərar və sərəncamlar respublika ərazisindəki bütün orqanlar, təşkilatlar, idarələr, vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar tərəfindən icrası vacib olan hüquqlar idi.

SSRI-nin 1936-cı il və Azərbaycan SSR-in 1937-ci il Konstitusiyaları şəhər, kənd, rayon, vilayət və ölkələrdə yerli hakimiyyət orqanlarının zəhmətkeş deputatlar soveti olmasını müəyyən edirdi. Azərbaycan SSR Konstitusiyasına görə, yerli sovetlər respublika qanunları ilə onlara verilmiş hüquqlar dairəsində qərarlar qəbul edir və sərəncamlar verir, özlərinə tabe olan idarəetmə orqanlarının fəaliyyətinə rəhbərlik edir, yerli təsərrüfat və mədəni quruculuq

measures for fulfilling of the plans of peoples economy, control the situation in republic and local budgets, provide measures for guarding the social rules, secure the interests and rights of citizens, checks the activity of the Council of Peoples Commissars and evaluate it, direct the issues of the Executive Committee of the MKAP and its regional and town soviets of it, in cases of necessity organized the committee in fields of economy and culture.

Issuing orders on the basis of laws and decisions of the USSR and Azerbaijan SSR, the Council of Peoples Commissars of the Azerbaijan SSR directly controls their execution. The Council of Peoples Commissars had right to liquidate instructions of the Executive Committee of the MKAP and its regional and town soviets and those which were issued by Commissars of the republic. The authority of the government of the Azerbaijan SSR, taken by its decisions and orders were the legislative acts compulsory for fulfillment by all organs, managements, organizations, higher positioned persons and citizens.

The Constitutions of the USSR of the year of 1936 and the Azerbaijan SSR of the years of 1937 the soviet of working peoples representatives for the local state power organs of city, village, region, province and countries was defined. In accordance of the Constitution of the Azerbaijan SSR local soviets could issue decisions in the limits of given to them authorization to the below standing to them organs and guide their activity, took to themselves the leading their economic and cultural activity, defining the local budget. Soviets of representatives of the working people realize their activity creating commissions on various fields, including the budget, industry, agricultural economy, people education and so on. The permanent commissions are helpers of Soviets and working organs rendering the assistance in solving the duties of economic and cultural issues by means of attracting citizens.

işlərinin rəhbərliyini həyata keçirir, yerli büdcəni müəyyən edirdilər. Zəhmətkeş deputatları Sovetləri özlərinin fəaliyyətinin ayrı-ayrı sahələri üzrə, o cümlədən büdcə, sənaye, kənd təsərrüfatı, xalq maarifi və s. komissiyalar yaradırdılar. Daimi komissiyalar Sovetlərin yardımçı, işçi orqanları olmaqla təsərrüfat və mədəni quruculuq vəzifələrinin həllində vətəndaşları da işə cəlb etməklə zəhmətkeş deputatları Sovetlərinə kömək edirdilər.

1938-ci il iyunun 24-də Azərbaycan SSR Ali Sovetinə ilk seçkilər keçirildi. 1937-ci il Konstitusiyası əsasında seçilmiş Ali Sovet 1938-ci il iyulun 18-də ilk sessiyasına toplandı. 1939-cu ilin dekabrında yeni Konstitusiyaya əsasında yerli zəhmətkeş deputatları sovetinə seçkilər keçirildi. Beləliklə, yerli sovetlərə seçkilərin keçirilməsi ilə 1937-ci il Konstitusiyası əsasında dövlət hakimiyyətinin nümayəndəli orqanlarının yenidən qurulması prosesi başa çatdırıldı.

İkinci Dünya müharibəsi illərində İttifaq Dövləti tərəfindən müttəfiq respublikalara hərbi-qoşun birləşmələri yaratmaq səlahiyyətləri verilirdi. Eyni zamanda İttifaq Xalq Müdafiə Komissarlığı İttifaq-respublika komissarlığına çevrilirdi. Belə ki, SSRİ Ali Sovetinin X sessiyası 1944-cü fevralın 1-də «Müttəfiq respublikaların qoşun birləşmələrinin yaradılması və bununla əlaqədar olaraq ittifaq-respublika xalq komissarlığına çevrilməsi haqqında» qanun qəbul etdi. Məhz yüksək peşəkarlıqları ilə fərqlənən Azərbaycan SSR-in milli diviziyaları müharibə illərində öz qəhrəmanlıqları ilə qələbənin təmin edilməsində böyük fədakarlıqlar göstərmişdilər.

1944-cü il fevralın 1-də qəbul edilmiş digər qanunla müttəfiq respublikaların xarici əlaqələr sahəsində hüdüdları genişləndirildi. Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 16-cı maddəsinin müvafiq bəndi ilə Azərbaycan xarici dövlətlərlə birbaşa əlaqələr qura bilər, diplomatik və konsulluq nümayəndəliklərini yarada bilərdi. 46-cı maddə

On June 24, 1938 the elections were conducted to the Supreme Soviets of the Azerbaijan of SSR. Elected on the basis of the Constitution of the year of 1937, the Supreme Soviet of the Azerbaijan gathered to its first session on June 18, 1938. On December of 1939 the elections to the local soviets of the representatives of the working people were conducted. Thus, the process of reconstructing of the representational organs of the state power on the basis of the Constitution of 1937 was completed.

In years of the Second World War the authorization was given to union republics to create the units of the military troops by the Union State. At the same time the Peoples Defense Committee became to union-republic committee. So the X session of the Supreme Soviet held on February 01, 1944 accepted the law about creation of the army units by union republics and about Peoples Commissariat of Defense becoming the union-republic commissariat. The national army divisions of the Azerbaijan differed with their professionalism and provided the victory in years of war due to their bravery.

Relevant to the other law accepted on February 01, 1944 limits of union republics in the field of their foreign relations. In accordance with the article 16 of the Constitution of the Azerbaijan SSR the republic could build the direct relations, create diplomatic and consular representations. The article 46 showed that foreign relations of the Soviet of Peoples Commissars of the Azerbaijan SSR could be conducted on the basis of the general rules defined by the Union government. The law adopted in the year 1944 allowed republics to provide direct contacts with foreign countries, to sign agreements with them and some other rights were given to them.

The considerable changed were made in the election system as well. The passive election rights to the Supreme Soviet of the USSR was defined as 23 years of the age, and for union republics and supreme soviet of

və müvafiq olaraq Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti xarici əlaqələri İttifaq hökumətinin müəyyən etdiyi ümumi qaydalar üzrə aparmalı idi. 1944-cü ildə qəbul edilən qanun respublikalara xarici dövlət ilə bilavasitə əlaqəyə girmək, onlarla sazişlər bağlamaq və digər hüquqlar verirdi.

Seçki sistemində də qismən dəyişiklik edildi. SSRİ Ali Sovetinə passiv seçki hüququ 23 yaş, müttəfiq və muxtar respublikaların ali sovetlərinə namizədlər üçün isə 21 yaş müəyyən edildi. 1946-cı il fevralın 10-da SSRİ Ali Sovetinə seçkilər keçirildi və mart ayında yeni tərkibdə SSRİ Ali Soveti ilk sessiyasına topladı. 1947-ci il fevralın 9-da Azərbaycan SSR Ali Sovetinə də seçkilər keçirildi. Sonrakı illərdə isə avtoritar rejim SSRİ Ali Sovetinin sessiyalarını müntəzəm olaraq çağırır, SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti fərmanlar verir və yalnız büdcənin müzakirəsi üçün çağırılan Ali Sovetin sessiyalarında onları təsdiq edirdi.

1945-ci ildə Dövlət Müdafiə Komitəsi ləğv edildi və 1946-cı ilin iyulunda amnistiya aktı verildi. Üç ildən çox olmayaraq azadlıqdan məhrum edilənlər, hərbi sənaye müəssisələrindən özbaşına getməyə görə mühakimə olunmuş şəxslər cəzadan azad edilirdilər.

1946-cı il martın 15-də SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin qərarı ilə Xalq Komissarları Sovetləri SSRİ Nazirlər Sovetinə, müttəfiq və muxtar respublikaların Nazirlər Sovetlərinə çevrildilər. Xalq Komissarlıqları isə nazirliklər adlandırıldı. 1947-ci ilə qədər İttifaq üzrə 12 yeni nazirlik, o cümlədən 6 Ümumittifaq-respublika nazirliyi yaradıldı. SSRİ Nazirlər Soveti yanındakı bir neçə komitə nazirliklərə çevrildi. SSR İttifaqı nazirliklərinin ümumi sayı 58 idi, o cümlədən onlardan 36-sı ümumittifaq-respublika nazirliyi idi.

Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 28 mart 1946-cı il fərmanı ilə Xalq Komissarları Soveti Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinə çevrildi. Komissarlıqlar

autonomous republics 21 years. On February 09 of the year of 1946 the elections to the Supreme Soviet of the USSR and in March it gathered to its session in the new composition. And on February 09, 1947 elections to the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR. In following years the autoritar regime did not regularly call sessions of the Supreme Soviet of the USSR but issued orders and called sessions of the Supreme Soviet to discuss the budget and confirm it.

In the year of 1945 The State Committee on Defense was liquidated and in 1946 the amnesty act was accepted. All those who were deprived for periods less than ten years were liberated and also those who left military productions enterprises without any permission were forgiven.

By the decision of Supreme Board of the Supreme Soviet of the USSR of March 15, 1946 the Councils of Peoples Commissars of the USSR became to the Soviet of Ministers of the USSR, and in union republics and Autonomous Republics they were also transformed to the Soviet of Ministers. So the Peoples Commissars began to be called Ministries. Till the year of 1947 some 12 new ministries were established and 6 of them were of all Union – Republic ones. Several Committees at the Soviet of Ministers became to ministry. The general amount the Union ministries was 58 including 36 of them which were all union – republic ministries.

With the order of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR issued on March 28 1946 the Council of the Peoples Commissars of the Azerbaijan SSR became the Soviet of Ministers. Commissariats are called Ministries. In that very order the Council of Peoples Commissars also became the Soviet of Ministers. The innovations did not make any changes in functions and authorities of the government in their gist.

Beginning with the years of mid 1950 considerable steps were made in the direction of widening of the authorizations of the union

isə nazirliklər adlandırıldı. Həmin fərmanla Naxçıvan MSSR-in Xalq Komissarları Soveti də muxtar respublika Nazirlər Sovetinə çevrildi. Göstərilən dəyişiklik mahiyyət etibarilə hökumətin funksiya və səlahiyyətlərində heç bir dəyişiklik etmədi.

1950-ci illərin ortalarından başlayaraq müttəfiq respublikaların hüquqlarının genişləndirilməsi istiqamətində müəyyən addımlar atılmağa başlandı. Təsərrüfatın idarə edilməsində həddən artıq mərkəzləşdirmənin aradan qaldırılması, yerli spesifik cəhətləri nəzərə almaqla respublikanın məhsuldar qüvvələrinin daha da inkişaf etdirilməsi və daha səmərəli yerləşdirilməsi, təbii sərvətlərdən daha yaxşı istifadə olunması üçün əlverişli şərait yarandı.

1956-cı ildən başlayaraq Azərbaycan SSR Ali Soveti yanında sənaye, kənd təsərrüfatı, mədəniyyət və maarif, səhiyyə və ictimai təminat, tikinti və abadlıq üzrə daimi komissiyaların fəaliyyəti bərpa edildi.

İkinci Dünya müharibəsindən sonra azərbaycanlıların tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiya edilməsi haqqında Moskvada xüsusi plan quruldu. Mərkəzdəki erməni lobbisinə arxalanan erməni millətçiləri, daşnaklar XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq məskunlaşdıqları Qarabağ torpaqlarının Ermənistanı verilməsi tələbi ilə yenidən çıxış edirdilər. 40-cı illərin ortalarında Moskvanın, bilavasitə A.Mikoyanın təşəbbüsü ilə İrəvan kommunist-daşnaklarının fəal iştirakı ilə «gizli» Qarabağ hərəkatı, «Qarabağ komitəsi» yaradılmışdı. 1945-ci ilin payızında Ermənistanın partiya rəhbərliyi Moskva qarşısında Azərbaycan SSR-in Yuxarı Qarabağ bölgəsinin Ermənistanı verilməsi tələbi ilə çıxış etdi. 1947-ci il dekabrın 23-də SSRİ Nazirlər Soveti «Ermənistan SSR-dən kolxozçuların və başqa azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında» qərar verdi. 1948-ci ilin martın 10-da 100 min nəfər azərbaycanlının 1948-1950-ci illərdə «kəməllülük prinsipinə əsa-

republics. Decreasing of the over-centralization in the administration of the economy, further development of the human resources of republics taking into account the specific local peculiarities and their more productive location of human resources created more better conditions for using of the natural resources.

Beginning from the year of 1956 the activity of the permanent commissions on industry, agriculture, culture, education, medical care, social insurance, building affairs and repairment under the Supreme Soviet of Azerbaijan SSR.

The special plan was prepared in Moscow for the mass deportation of Azeri people from their ethnical-historical lands after the Second World war. Armenians referring to their Armenian lobby in the Center and dashnaks became active again to raise demands of giving Karabagh lands where they began to inhabit only since the beginning of the XIX century. In the middle of the 1940-s with the initiative of Moscow and personally A.Mikoyan the «secret» Karabagh movement, «Karabagh committee» was created with the active participation of Yerevan communist-dashnaks. In the autumn of 1945 the Armenian party leadership put forward the demand about giving the Upper Karabagh to Armenia. On December 23 of 1947 the Soviet of Ministers of the USSR issued the decision «About sending of kholkhov villagers and other Azeri people from the Armenia SSR to the plain of Cura-Aracs of Azerbaijan». On March 10, 1948 the plan of removing of Azerbaijanians from the territory of Armenia to Azerbaijan was confirmed and between 1948-1950 hundred thousand of Azeri men were removed by the principle of «their own will». And the permission was given to Armenian living abroad to be brought to the places where Azerbaijanians had lived.

In years of 1948-1953 more than 100 thousand men were conveyed from Armenia to plain regions of Azerbaijan by force. In 70-s of XX century the question about the Moun-

sən» Ermənistandan Azərbaycana köçürülməsi planı təsdiq edildi. Azərbaycanlıların yaşadığı ərazilərə isə xaricdə yaşayan ermənilərin köçürülməsinə icazə verildi.

1948-1953-cü illərdə Ermənistan SSR-dən 100 mindən çox əhali zorla Azərbaycanın Aran ərazilərinə köçürüldü. XX əsrin 70-ci illərində ermənilər tərəfindən Yuxarı Qarabağ məsələsi qaldırılsa da, respublika rəhbərliyinin qətiyyəti sayəsində ermənilərin məkrli niyyətləri baş tutmamışdı.

Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 1960-cı il dekabrın 8-də təsdiq etdiyi Cinayət Məcəlləsi 1961-ci il martın 1-də qüvvəyə mindi. Cinayət Məcəlləsi Ümumi və Xüsusi hissədən ibarət idi. Ümumi hissədə Cinayət Məcəlləsinin vəzifələri və qüvvəsi, cinayət və cəzanın anlayış, məhkəmə tərəfindən tətbiq edilən cəzalar və cəzanın təyin edilməsi prinsipi göstərilirdi. Xüsusi hissədə ayrı-ayrı cinayət növlərinin tərkibi və onlara tətbiq edilən cəza tədbirləri müəyyən edilirdi.

Cinayət Məcəlləsi cinayətləri dövlət əleyhinə, sosialist mülkiyyəti əleyhinə olan cinayətlərə, şəxsiyyət əleyhinə, vətəndaşların siyasi və əmək hüquqları əleyhinə, vətəndaşların şəxsi mülkiyyəti əleyhinə olan cinayətlərə, təsərrüfat cinayətlərinə, vəzifə cinayətlərinə, ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə, idarəçilik qaydaları əleyhinə olan cinayətlərə və hərbi cinayətlərə bölürdü.

Cinayət Məcəlləsində ağır cinayətlərə görə 15 ilədək azadlıqdan məhrumetmə və ya ölüm cəzası vermək nəzərdə tutulurdu. Vətənə xəyanət, casusluq, banditizm, terror aktı, ağırlaşdırıcı hallarda qəsdən adam öldürmə ağır cinayətlərə aid edilirdi. Qeyd etmək lazımdır ki, SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinin 1947-ci il 26 may tarixli fərmanı ilə ittifaqda ölüm cəzası ləğv ediləndə, 1950-ci il 12 yanvar fərmanı ilə yenidən bərpa edilmişdi.

Azərbaycan SSR-in Cinayət-Prosessual Məcəlləsi də 1961-ci ildə qəbul edilmişdi.

Cinayət-prosessual hüquq normaları cinayət işinin başlanması, ibtidai istintaq,

tainous Karabakh was raised due to decisive reaction of the leadership of the republic and the crafty ambition of Armenians was not succeeded.

The Criminal Codex confirmed by the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR on December 08, 1960 became valid since March 01, 1961. The Criminal Codex consisted of General and Special parts. In the General part duties and validity of the Criminal Codex, the notion of the crime and punishment, punishments applied by the court and principles of application of punishment were shown. In the Special part the content of various crime types and the punishment measures applied to them were defined.

The Criminal Codex divided crimes into against the state, against the socialist property, against personality, against the political and labor right of citizen, against the personal property, economic crimes, social position crimes, crimes against the just court, against the administrative rules and military crimes.

For hard crimes 15 years of deprivation or the death penalty were considered. Betraying the motherland, spying, banditism, terror acts, intentional killing of a man in a special hard circumstances were among hard crimes. It should be noted that though the death penalty was liquidated all over the union by the order of the Supreme Board of the Supreme Soviet dated on 26 may of the year of 12 January it was restored by the order of the January 12, 1950.

The Criminal-Processual Codex as accepted in the year of 1961.

Norms of the criminal-processual jurisdiction were regulated by actions connected with starting of the criminal case, preliminary inquest, court trial, rules of this field, its gist, and legal relations coming out from it. The general part of the criminal-processual legislation as a whole covered the rules of carrying out the criminal cases and full range of norms defining their gist: its duties, fulfillment, du-

məhkəmə baxışı ilə bağlı fəaliyyəti, həmin sahənin qaydasını, mahiyyətini və bu zaman əmələ gələn hüquq münasibətlərini nizamlayırdı. Cinayət-prosessual hüququn ümumi hissəsinə bütövlükdə, cinayət işləri üzrə icraatın qaydası və mahiyyətini müəyyən edən normaların məcmusu: onun vəzifələri, icraatı, icra edən və orada iştirak edən orqanların və şəxslərin hüquq və vəzifələri, sübutetmə haqqında əsas müddəalar daxil idi. Xüsusi hissədə isə iş üzrə ayrı-ayrı icraat mərhələlərini nizama salan normalar məcmusu göstərilirdi. Cinayət prosesində müttəhim, onun müdafiəçisi, zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçı, mülki cavabdeh və onların qanuni nümayəndələri iştirak edirdilər. Tərəflər və iştirakçıların hamısı bərabər hüquqlarla məhkəmə baxışında iştirak edə bilər və məhkəmə hökmündən şikayət edə bilərdilər.

Azərbaycan SSR Ali Soveti tərəfindən 1964-cü il sentyabrın 11-də Azərbaycan SSR Mülki Məcəlləsi qəbul edilir və 1965-ci il martın 1-dən qüvvəyə minir.

Mülki Məcəllənin ümumi müddəalar hissəsində mülki qanunvericiliyin vəzifələrini müəyyən edən normalar, onların tənzimlədiyi münasibətlər, mülki hüquq və münasibətlərin meydana gəlməsinin əsasları, mülki hüquqların müdafiəsi üsulları, mülki hüquq subyektlərinin hüquqi vəziyyəti və s. tənzimlənirdi.

Azərbaycan SSR-in Mülki-Prosessual Məcəlləsi 1965-ci ildən qüvvəyə mindi. Mülki işlərə məhkəmə tərəfindən baxılması və həll edilməsi, həmçinin məhkəmənin və digər orqanların qərarlarının icrası qaydası mülki-prosessual hüquq normalarında tənzimlənirdi. Mülki proses bir neçə mərhələdən ibarət idi: mülki işə başlama, işi məhkəmədə baxmağa hazırlama, məhkəmə baxışı, kassasiya instansiyasında icraat, yeni açılmış hallara görə məhkəmə qətnamələrinə yenidən baxılması, icra icraatı. Aila, əmək, kolxoz və digər münasibətlərdən əmələ gələn münasibətlərə də mülki müha-

ties and rights of fulfilling organs and organs participating in it and persons the main evidences proving the personality causing the crime were included. In the special part norms of regulations of various fulfillment stages scope were shown. In the criminal process defendant, his defender, the plaintiff, damaged person, the civil plaintiff, civil defendant and their representatives participated. All sides and participants were participated at the trial with equal rights and could complaint from the decision of the court.

The Civil Codex was accepted by the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR on September 11, 1964 and became valid since arch 11, 1965.

In the part of general principles of the Civil Codex norms of defining duties of the civil legislation, relations regulated by them, basics of the appearance of the civil rights and relations, ways of defense of civil rights, the legal status of the subjects of legislation and others were regulated.

The Civil-Processual Codex of the Azerbaijan SSR became valid since the year of 1965. For the trial of civil cases and their solution, also for fulfilling before courts and other organs in the civil-processual form the legislative norms were regulated. The civil trial consisted of several stages: to start the civil case, to prepare the case for the trial, court analysis and decision, fulfillment at the Appeal court, the court review again of the case in connection with new opening of the newly discovered circumstances fulfilling of the trial. Cases caused in connected with family, labor, kolkhoz and other relations were looked through on the basis of civil court legislation.

During the years of the soviet power in the history of the development of the legislation the third stage began in the middle of the year of 1969 and many more progressive trends occurred. This process started since the all-nation leader Heydar Aliyev's election of the first secretary of the SC of the Azerbaijan CP and in the frame of existing lim-

kimə icraatı qaydasında baxılır. İnzibati hüquq münasibətlərində məhkəməyə aid olan işlər mülki mühakimənin ümumi qaydaları ilə həll edilirdi.

Sovet hakimiyyəti illərində qanunvericiliyin inkişafı tarixində üçüncü mərhələ 1969-cu ilin ortalarında başlamış və çox müərəqqi meyllər baş vermişdir. Bu proses ümummüli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi seçildiyi vaxtdan başladı və mövcud məhdud imkanlar daxilində, lakin ardıcıl surətdə davam etdirildi. Böyük öndər Heydər Əliyevin fitri istedadı, uzaqgörənliklə həyata keçirdiyi sistemli tədbirlər nəticəsində Azərbaycan bütün sahələrdə İttifaqın geridə qalmış respublikasından sıçrayışlı inkişaf edən məmləkətdə çevrildi. 1969-cu il 14 iyul tarixindən başlayaraq Azərbaycanın sosial, iqtisadi, mədəni həyatında misli görünməmiş inkişaf mühasidə olunmağa başladı. Fitri istedadı malik olan böyük öndər Heydər Əliyev partiya lideri olmaqla yanaşı, həm də SSRİ Ali Sovetinin 8-10-cu çağırışlarının deputatı, 9-cu çağırışda İttifaq Sovetinin sədr müavini, habelə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 7-10-cu çağırışlarının deputatı və Rəyasət Heyətinin üzvü kimi fəaliyyət göstərmişdi.

Böyük öndər Heydər Əliyevin respublika rəhbərliyinə gəlməsi Ali Sovetin işinə də öz müsbət təsirini göstərmiş, ilk növbədə bacarıqlı və layiqli adamların qanunverici orqanda təmsil olunmasına yaxşı mühit yaradılmışdı. Respublikada qanunçuluğun möhkəm hüquqi bazasının yaradılmasında parlamenta geniş imkanlar verilmiş, yeni daimi komissiyaların fəaliyyəti və onların səmərəliliyi artırılmış, Ali Sovetin iş rejimini tənzimləyən rəqlament qəbul edilmiş, bütün sahələrin inkişafı üçün onlarla qanunlar müzakirə edilərək qəbul edilmişdir.

Azərbaycan SSR Ali Soveti tərəfindən Nikah və Ailə Məcəlləsi 1969-cu il dekabrın 26-da qəbul edildi. Ailə hüququnun əsas prinsiplərinə tək nikahlılıq (monoqamiya), nikah münasibətlərinə daxil olmanın azad

ited possibilities but continued in a successive way. In the result of the talent and ability of this prominent leader, realizing the system of far-sighted measures, from being a backwarded in all respects republic it became a country developing with big jumps. Starting since July 04, 1969 the uncomparable advancement of social, economic, cultural life began to be observed. As a really gifted man, the great leader Heydar Aliyev was not only a party leader but also the representative of the Supreme Soviet of the USSR of the 8-10 calls, in the ninth convocation the deputy of the chairman of the Soviet of the Union, as well as the representative of 7-10-th convocations of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR and the member of its Supreme Board.

Coming of the great leader Heydar Aliyev to the leadership of the republic had its positive influence also to Supreme Soviet, first of all by creating the favorable condition for the attraction of capable and worthy men to represent the legislative organ. In the providing the strong legal basis in the legislation all over republic the large possibilities were given to the parliament, the new permanent commissions were established and raised their productivity, the time limit schedule was applied for regulation of the working regime of the Supreme Soviet, many laws were discussed and accepted for the development of all fields.

The Codex of the Marriage and Family was accepted on the December 26 of the year 1969 by the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR. To main principles of the family legislation were the single spouse (monogamy), the independency and amateur basis of entering to the marriage and so on. The marriage act confirmed on the religious basis did not have the legal power. The destruction of marriage (divorce) was realized by the control of the government through the court. The age of the entrance to marriage defined 18 years of age for both sides. But in exceptional cases executive committees of regional (town) soviet of

və köntüllü olması və s. aid edilirdi. Dini əsasda bağlanan kəbin hüquqi qüvvəyə malik deyildi. Nikahın pozulması (boşanma) hallarına dövlət nəzarəti ilə məhkəmələrdə baxılırdı. Nigaha daxil olma yaşı hər iki tərəf üçün 18 yaş müəyyən edilirdi. Lakin müstəsna hallarda rayon (şəhər) xalq deputatları sovetinin icraiyyə komitəsi tərəfindən yetkinlik yaşına çatmayanların özlərinin (yaxud onlardan birinin) və ya onların valideynlərinin, yaxud himayəçilərinin (yetkinlik yaşına çatmayanların razılığı olduqda) ərizasına əsasən nikah yaşı bir il az müəyyən edilə bilərdi.

Azərbaycan SSR Əmək Qanunları Məcəlləsi Azərbaycan SSR Ali Soveti tərəfindən 1971-ci il dekabrın 10-da qəbul edilmiş və 1972-ci il iyulun 1-dən qüvvəyə minmişdi. Yeni əmək hüququnun mənbələrinə ümumittifaq əhəmiyyətli bir sıra mühüm aktlar daxil idi. Bunlara SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinin «16 yaşdan 18 yaşa qədər olan fəhlə və qulluqçular üçün 6 saatlıq iş günü müəyyən etmək haqqında» 1956-cı il 26 may tarixli fərmanı, SSRİ Ali Soveti «Dövlət pensiyaları haqqında» 1956-cı il 14 iyul tarixli qanunu, SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin «Yeniyyətmələrin əməyinin mühafizəsini daha da gücləndirmək haqqında» 1956-cı il 13 dekabr tarixli fərmanı, SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin «Əmək mübahisələrinə baxılması qaydası haqqında Əsasnamə»nin təsdiq edilməsi haqqında 1964-cü il 20 may tarixli fərmanı və s. daxil idi.

Yeni fərmanlara görə, bütün fəhlə və qulluqçuların əmək haqqı azaldılmadan 7 və 6 saatlıq iş gününə keçirilirdi. 1966-1967-ci illərdə iki istirahət günü ilə 5 günlük iş həftəsinə keçirildi. Lakin əvvəlki həftəlik iş müddəti saxlanılırdı. Azərbaycan SSR Əmək Qanunları Məcəlləsinin 20-ci maddəsinə əsasən əmək müqavilələri qeyri-müəyyən müddətə, 3 ildən çox olmamaq şərti ilə, müəyyən müddətə və müəyyən işin görülməsi müddətinə bağlanır. Əmək müqaviləsi şifahi və yaxud yazılı formada bağlanılırdı.

peoples representatives could define the marriage age one year lower in accordance of the written application one of sides or both of them, also by their parents or the person realizing the protection.

The Codex of Labor Legislation of the Azerbaijan SSR was accepted by the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR on December 10, 1971 and became valid since July 01, 1972. As sources to the new labor legislation a number of important acts were used by it. Among them there was the order «About shortening the labor duration for workers and office employees to 6 hours for those who were at the age between 16 to 18» accepted on 26 of the year 1956, accepted by the Supreme Board of the Supreme Soviet of the USSR, the order «About State Pension» accepted by the Supreme Board of the Supreme Soviet of the USSR accepted on July 14 of the year of 1956, the order «About further strengthening of the labor of teenagers» accepted by the Supreme Board of the Supreme Soviet of the USSR accepted on December 14 of the year of 1956, the order «the Charter for Considering the Labor Conflict» accepted by the Supreme Board of the Supreme Soviet of the USSR on May 20 of the year of 1964 and so on.

According to the new orders all workers and office employees were transformed to 7 hours and 6 hours working day without decreasing their salaries. In years of 1966-1967, 2 days weekend was applied. But the hour duration in the new five days working time remained the same as it was before. According to the article 20 of the Codex of the Labor Legislation the labor agreements were composed for unlimited time duration, for 3 years or for a definite time period. The Labor Agreement could be made orally or in the written form.

The Land Codex confirmed by the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR became valid since 1972. The Codex was the systemized legislative act regulating the land relations in the territory of the Republic. As it was in the previous periods it was confirmed that

Azərbaycan SSR Ali Sovetinin təsdiq etdiyi Torpaq Məcəlləsi 1972-ci ildə qüvvəyə minmişdir. Məcəllə respublika ərazisində torpaq münasibətlərini nizamlayan sistemləşdirilmiş qanunvericilik aktı idi. Əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi, torpağın dövlətin müstəsna mülkiyyət hüququnda olduğu təsbit olunurdu. Torpaq üzərində dövlət mülkiyyəti hüququnu pozan hər cür əqd etibarsız sayılırdı. Torpaq ancaq pulsuz olaraq daimi və ya müvəqqəti istifadəyə verilir.

Torpaq Məcəlləsində və digər qanunvericilikdə torpaqların qorunmasının hüquqi təminatları müəyyən edilirdi.

1976-cı il noyabrın 26-da Azərbaycan SSR Ali Soveti tərəfindən «Yerin təkisi haqqında» Məcəllə qəbul edildi və 1977-ci il martın 1-dən qüvvəyə mindi. Məcəllə girişdən, 11 bölmədən, 86 maddədən ibarət idi. Giriş hissədə yerin təkisindən istifadə edilməsi, məhsuldar qüvvələrin düzgün yerləşdirilməsi, ondan səmərəli istifadə edilməsi, onun mühafizə edilməsində yerli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla qanunvericilik əsasları təsbit edilirdi.

Məcəllədə yerin təkisi üzərində mülkiyyət fondları, yerin təkisindən istifadənin növləri və prinsipləri, yerin təkisindən istifadə müddəti, ondan istifadə edənlərin hüquq və vəzifələri və istifadə hüququna xitam verilməsi əsasları və qaydası müəyyən edilmişdi.

Azərbaycan SSR-də Su Məcəlləsi 1973-cü ildə qüvvəyə mindi. Sulardan istifadə və onları mühafizə sahəsində ictimai münasibətləri tənzimləyən qanunvericiliyin əsasları və normaları Su Məcəlləsində təsbit edilirdi. Sular dövlətin mülkiyyətidir. Sulardan istifadə və onların qorunması üçün məsuliyyət daşıyan xüsusi dövlət orqanları mövcuddur. Həmin orqanların hüquq və vəzifələri xüsusi əsasnamələrdə müəyyən edilirdi. Sular üzərində dövlət mülkiyyəti hüququnu açıq və ya gizli pozan hərəkətlər qadağandır. Sular qanunsuz istifadə et-

the land was in the exclusive property of the government. Every certificate violating the ownership of the state upon the land was regarded non-valid. The land was given for free to the temporary and permanent use.

In the Land Codex and other legislations the legal acts providing of the guard of lands defined.

On November 26 of the year 1976 the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR accepted the law about the Depth of the Earth which became valid since March 01, 1977. The Codex consisted of 11 sections, 86 article. In the introductory part of it legislative basics of the use of the depth of the Earth, prospective location of the human resources, the productive exploitation of the depth of the Earth, peculiarities of its guarding were confirmed.

In the Codex funds of Property upon the depths of the Earth, types of exploitation of the depth of the Earth and its principles, the time duration of the use of the depths of the Earth, rights and duties of those who uses the depths of the Earth and the basics of the concealing of the right to use and their rules were defined.

The Water Codex in the Azerbaijan SSR became active since 1973. Basics and norms of the legislation regulating the social relations on use of waters and their guard was confirmed in the Water Codex. Waters were the property of the state. The special state organs were in existence for the use of waters and their guarding. Their rights and duties were regulated by the special Charters. Any open or secret action violating the property ownership of the state upon waters was prohibited. High positioned persons and citizens were attracted to the responsibility for the unlawful use of waters or issuing order on it, to carry on hydro-technological jobs without permission, guilty polluting water objects.

The Forest Codex regulating the forest relations in the territory of the Republic became valid since the year of 1979. The Codex of the Forest was accepted with taking

məkdə və onun üzərində sərəncam verməkdə, icazəsiz hidrotexnika işləri aparmaqda, su obyektlərini çirkəndirməkdə təqsiri olan vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar məsuliyyətə cəlb edilirdi.

Respublika ərazisində meşə münasibətlərini tənzimləyən Meşə Məcəlləsi Azərbaycan SSR-də 1979-cu ildən qüvvəyə minmişdi. Azərbaycan SSR-də Meşə Məcəlləsi yerli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla qəbul edilmişdi. Meşələr əsasən dövlət əhəmiyyətli və kolxoz meşələrinə bölünürdü. Dövlət meşələrinə xalq təsərrüfatını odunla təmin edən, digər ehtiyacları ödəyən, həmçinin şəhər meşələri, təhkim edilmiş meşələr (yerli məqsədlər üçün) və qoruyucu meşələr daxil idi. Meşələrin faydalı xassələrindən istifadə etməkdə vətəndaşlar sərbəst idilər. Qanunvericilikdən kənar çıxmamaqla meşələrdən istifadə etmək qadağan edilirdi.

1978-ci il Konstitusiyaya layihəsinin ümumxalq müzakirəsinin yekunları haqqında çıxış edən böyük öndər Heydər Əliyev Konstitusiyaya layihəsini geniş təhlil edərək müdrikcəsinə göstərmişdi ki, elm ictimai tərəqqinin güdrətli amilidir. Respublikada Azərbaycan Elmlər Akademiyası olmaqla elmi idarələrinin böyük şəbəkəsi, onlarla layihə institutları iqtisadiyyat və mədəniyyətin inkişafına böyük xidmət göstərir.

Böyük öndər Heydər Əliyev Ali Sovetin daimi komissiyalarının statusunun ilk dəfə olaraq Konstitusiyaya təcrübəsinə daxil edildiyini, onun səlahiyyətinə aid məsələlərin qabaqcadan nəzərdən keçirilib hazırlanmasında, qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsində komissiyaların mühüm rolu olduğunu bildirmişdi.

Böyük öndər Respublikanın 1978-ci il Konstitusiyasının «Azərbaycan SSR-in milli dövlət və inzibati ərazi quruluşu» adlı fəslinə dil haqqında xüsusi maddə əlavə etməyi məqsəduyğun sayaraq, 73-cü maddəni aşağıdakı redaksiyada verməyi, «Azərbaycan SSR-in dövlət dili Azərbaycan dilidir» təklif edərək, onun Konstitusiyada təsbit olunma-

into account the local circumstances. Forests were divided to kolkhoz forests and those which belonged to the state. Forests of the state importance were providing the peoples economy with wooden fuel, fulfilling other needs but forests city location, forests of the local destination and guarding forest were the types of them. Citizens were free in benefiting the useful features of forests. It was prohibited to use forests by not staying within frames of the law.

The great leader Heydar Aliyev made his speech about results of the all nation's discussions of the draft of the Constitution of 1978 and widely analyzed the Constitution showing vicely the fact that the science was the great factor in the social advancement. The big network of the scientific managements, various projecting Institutes considerably influenced to the economy and culture with the Academy of Sciences on the head.

The great leader Heydar Aliyev noted that the permanent commissions of the Supreme Soviet were for the first time included to the Constitutional experience and there was an important role of these commissions in the preliminary looking through and preparation of questions in the sphere of their coverage and in the acceptance of legislative acts.

The great leader considered it targetful to add a special article about the language to the chapter about «National state and administrative-territorial structure» of the Constitution of the year of 1978 of the republic. Proposing the special phrase to article 73 in the following edition as «the state language of the Azerbaijan SSR is the Azeri language» he achieved the confirmed of it in the Constitution. Thus the guarding and remaining of the Azeri language and its further development, defining of its citizenship status was indeed very daring step for that time.

The great leader Heydar Aliyev declared the Constitution was the collection of the principle essences and he could block in time and with decisiveness all attempts di-

sına nail olmuşdur. Bununla da Azərbaycan dilinin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi, onun vətəndaşlıq statusunun təsbit edilməsi o dövrdə çox cəsarətli addım idi.

Böyük öndər Heydər Əliyev Konstitusiyayı əsas prinsiplial müddəalar məcmusu olduğunu bildirməklə, ondan irəli gələn və Azərbaycanın suveren hüquqlarının pozulmasına yönələn bütün cəhdlərin qarşısını vaxtında və qətiyyətlə ala bilmişdi.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Ağsaqqallar Şurası fəaliyyət göstərmişdi. Ağsaqqallar Şurası sessiyanın keçirilməsinin təşkili və digər məsələləri qabaqcadan müzakirə edən məşvərətçi orqan statusunda olmuşdur. Ümummillikdə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin və onun orqanlarının fəaliyyəti parlament rəqlamenti ilə tənzimlənirdi. Rəqlamentə Ali Sovetin sessiyalarının, növbədənənar sessiyaların çağırılması qaydaları, deputatların parlamentdəki hüquqi statusu, sessiyanın gündəliyi, parlamentin Ağsaqqallar Şurası iclasının keçirilmə qaydası, Ali Sovet Rəyasət Heyətinin seçilməsi və onun iclaslarının keçirilməsi prosesi, Ali Sovetin komissiyalarının təşkili, seçilməsi və fəaliyyəti məsələləri və digər məsələlər parlament rəqlamentində tənzimlənirdi.

1978-ci il aprelin 21-də doqquzuncu çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin növbədənənar yeddinci sessiyasında Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının yeni Konstitusiyası (Əsas Qanunu) qəbul edildi. Azərbaycan SSR Konstitusiyası İttifaq Konstitusiyasının əsas prinsiplərini özündə birləşdirirdi. Əsas Qanun dövlətin inkişafının həmin dövr üçün səviyyəsini əks etdirərək, ictimai münasibətləri tənzimləyirdi. Konstitusiyaya 11 bölmə, 22 fəsil və 185 maddədən ibarət idi.

Konstitusiyanın birinci bölməsi Azərbaycan SSR-in ictimai quruluşunun və siyasətinin əsasları adlanmaqla 4 fəsildən və 30 maddədən ibarət idi. Dövlət və şəxsiyyət

rehted to the violation of the sovereign rights of Azerbaijan.

During the period of readership of all-nations leader Heydər Aliyev to the republic the Elders' Council of the Supreme Soviet was realizing its activity. The Elders' Council had a status of the advisory organ putting forward proposals of conducting the sessions and previously discussing other issues. As a whole the activity of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR and its organs with the parliamentary time limit schedule. Rules of calling sessions of the Supreme Soviet and its extraordinary sessions, legal status of representatives at the parliament. The agenda of the session, rules of conducting the meetings of the Elders' Council, the election of the Supreme Board of the Supreme Soviet and process of realization of its meetings, organization of Commissions of the Supreme Soviet and their activity and also other issues were regulated by this schedule.

On April 21 of the year of 1978 at the seventh extreme session of the ninth convocation of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR the new Constitution (the Main Law) of the Azerbaijan Soviet Socialist Republic was accepted. The Constitution of the Azerbaijan Soviet Socialist Republic connected in itself the main principles of the Constitution of the USSR. The Main Law reflected the level of development of life of that time and regulated the social relations. Constitution consisted of 11 sections, 22 chapters and 185 articles.

The first section of the Constitution named the basics of the social structure and essences of the policy in its 4 chapters containing 30 articles. The second section entitled as «the State and the Personality» possessed in articles 31-67 of V-VI chapters; the third section under the title of «The National State and Administrational territorial Structure of the Azerbaijan SSR» is given; Chapters VIII-IX and articles 68-84; in the section X-XII covering articles 85-103 was devoted to peoples representatives of the Supreme Soviet of the

adlanan ikinci bölmə V-VI fəsiləri və 31-67-ci maddələri; Azərbaycan SSR-in milli dövlət və inzibati ərazi quruluşu adlanan üçüncü bölmə VII-IX fəsiləri və 68-84-cü maddələri; Azərbaycan SSR xalq deputatları sovetləri və onların seçilməsi qaydası adlanan dördüncü bölmə X-XII fəsiləri və 85-103-cü maddələri; idarə orqanları adlanan beşinci bölmə XIII-XIV fəsiləri və 104-130-cü maddələri; Naxçıvan MSSR-in Ali dövlət hakimiyyəti və idarə orqanları adlanan altıncı bölmə XV-XVI fəsiləri və 131-136-cı maddələri; Azərbaycan SSR-də yerli dövlət hakimiyyəti və idarə orqanları adlanan yeddinci bölmə XVII-XVIII fəsiləri və 137-151-ci maddələri; Azərbaycan SSR dövlət iqtisadi və sosial inkişaf planı, Azərbaycan SSR dövlət büdcəsi adlanan səkkizinci bölmə XIX-XX fəsiləri və 152-162-ci maddələri; ədalət mühakiməsi, arbitraj və prokuror nəzarəti adlanan doqquzuncu bölmə XXI-XXII fəsiləri və 163-179-cü maddələri; Azərbaycan SSR-in gerbi, bayrağı, himni və paytaxtı adlanan onuncu bölmə 180-185-ci maddələri əhatə edirdi.

Siyasi sistem adlanan birinci fəsilin birinci maddəsində göstərilirdi ki, Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası fəhlələrin, kəndlilərin və ziyalıların, respublikanın bütün millətlərindən olan zəhmətkeşlərin iradə və mənafeyini ifadə edən sosialist dövlətdir. Respublikada bütün hakimiyyət xalqa məxsusdur. Azərbaycan SSR-in siyasi əsası əvvəlki Konstitusiyada göstərilən zəhmətkeş deputatları sovetinin əvəzi olan xalq deputatları soveti idi. Bütün dövlət orqanları xalq deputatları sovetlərinin nəzarətindədir və onlara hesabat verməlidirlər.

Konstitusiyanın 5-ci maddəsinə müvafiq olaraq dövlət həyatının ən vacib məsələləri ümumxalq müzakirəsinə verilir və ümumxalq səsverməsi (referendum) vasitəsilə müəyyən edilir. 6-cı maddəyə görə Azərbaycan Kommunist Partiyası sovet cəmiyyətinin rəhbər və istiqamətverici

Azərbaycan SSR and rules of their elections; the fifth section named «Organs of Management» consisted of chapters XIII-XIV and article 104-130; Chapters XV-XVI of the section six included articles 131-136 concerned the supreme state power structures of the Nakhichevan ASSR and its managing organs; section seven with chapters XVII-XVIII including articles 137-151 devoted to the local state power and managing organs; articles 152-162 of chapters XIX-XX of the eighth section dealt with the state economic and social development plan of the Azerbaijan SSR. Section nine had chapters XXI-XXII was devoted to just trial, arbitrage and prosecutor control with articles 163-179; section ten covered the emblem, banner, hymn and capital city and were given in article 180-185.

Named the political system, the initial chapter's first article showed that the Azerbaijan Soviet Socialist Republic is the socialist republic expressing the will and the interests of workers, peasants and enlightened men, working people of all nations. The whole power in the Republic belonged to the people. The political basis of the Azerbaijan SSR became the soviet of peoples representatives instead of soviet representatives of the working people shown in the previous Constitution. All the state organs were in the control of soviets of peoples representatives and was to report to them.

In accordance with the article 5 of the Constitution the most important questions of the state life was given to the discussion of the whole population and was defined through the all nations voting (referendum). According to the article 6, the Azerbaijan Communist Party is the leading and directing power of the soviet society and is confirmed as the essence of the public organization. Confirmation of the leading and directing role of the Communist Party by the constitutional basics in the totalitar and single-party society could not be regarded accidental. In the condition of consolidation since 20-30 of the XX century in the

qüvvəsi, onun siyasi sisteminin dövlət və ictimai təşkilatlarının özəyi kimi təsbit olunurdu. Kommunist Partiyasının rəhbər və istiqamətverici rolunun konstitusion əsaslarla təsbit olunmasını totalitar və tək partiyalı cəmiyyətdə heç də təsadüfi hesab etmək olmaz. XX əsrin 20-30-cu illərindən SSRİ-də möhkəmlənən rejim şəraitində digər partiyaların mövcudluğu mümkün olmamışdı. Yeganə partiya kimi formalaşan Sov. İKP-nin siyasi direktiv və göstərişləri ilə işləyən dövlət hakimiyyəti orqanları öz fəaliyyətlərini həmin qaydalara uyğun olaraq qururdu. Partiya direktivləri dövlət hakimiyyəti orqanlarının, ictimai-siyasi, təsərrüfat və mədəni quruculuğun ən müxtəlif sahələrini əhatə edirdi. Siyasi sistemin, Konstitusiyada göstərildiyi kimi özəyi olan Kommunist Partiyası dövlət aparatının təkmilləşdirilməsini özündə birləşdirmişdi.

Azərbaycan SSR-in Konstitusiyasına görə, vətəndaşlar kommunist partiyasından başqa digər ictimai təşkilatlarda xalq deputatları sovetlərinə seçilmiş nümayəndələri vasitəsilə və digər formalarda siyasi sistemin idarə olunmasında iştirak edirlər. Ən kütləvi və çoxsaylı ictimai təşkilat olan həmkarlar ittifaqları ölkənin siyasi həyatında seçkilər, qanun layihələrinin ümumxalq müzakirəsi və s. kimi siyasi kampaniyalarda fəal iştirak etməklə fərqlənirdilər. İctimai təşkilatların dövlət işlərinin, ictimai-siyasi, təsərrüfat sosial-mədəni məsələlərin həllində iştirak etmək hüququ Konstitusiyaya ilə təsbit edilmişdi.

Konstitusiyanın 8-ci maddəsində əmək kollektivlərinin dövlət işlərinin və ictimai işlərin müzakirəsində və həllində, istehsalın və sosial inkişafın planlaşdırılmasında, kadrların hazırlanması və yerləşdirilməsində, müəssisə və idarələri idarə etmək, əmək və məişət şəraitini yaxşılaşdırmaq, istehsalın inkişafı üçün, habelə sosial-mədəni tədbirlər və maddi həvəsləndirmə üçün nəzərdə tutulan vəsaitdən istifadə etmək hüququ təsbit edilirdi.

USSR there was no possibility for existence of any other party. Formed as a single party, the CP of the USSR kept organs of the state power built their activity in accordance with the political directives and order of it. Party directives covered organs of the state power, various sphere of social-political, economic and cultural life building. As it is shown in the Constitution, the Communist party being the essence of the political system connected in itself the perfection of the state apparatus.

According to the Constitution of the Azerbaijan SSR citizens participated in the governing of the political system by other social organizations elected to soviets of peoples representatives and other forms besides the communist party. Trade unions, one of the most massive and capacitive social organization actively participated the political life of the country like voting, all-nation discussion of the law projects and differed in other political campaigns. The right of participation of the social organizations at state issues, social-political, economic, social-cultural questions is confirmed by the Constitution.

In the article 8 of the Constitution the right of labor staff to participate at discussion of state and social issues and in their solution, in planning of production and social development planning, preparation the human resources and their placing, in managing of enterprises and establishment, in creating the better condition for labor activity and everyday life, to use means of finance for the perfection of the production as well as for realizing the social cultural measure and for material stimulation.

The second chapter called the Economic System confirms forms of property – property of citizens, collective property and state property. For the development of the various forms of properties the state provided the necessary condition and at the same time provided its defense.

In the second chapter of the Constitution of the following state norms are defined

İqtisadi sistem adlanan ikinci fəsildə Azərbaycan SSR-də mülkiyyət formaları - vətəndaşların mülkiyyəti, kollektiv mülkiyyət və dövlət mülkiyyəti təsbit edilirdi. Dövlət mülkiyyətin müxtəlif formalarının inkişafı üçün zəruri şərait yaradır və bunların bərabər müdafiəsini təmin edirdi.

Azərbaycan SSR Konstitusiyasının ikinci fəslində iqtisadi sahədə aşağıdakı dövlət normaları təsbit olunmuşdu: 1) Azərbaycan SSR-in iqtisadi sistemində sosialist mülkiyyəti formaları (maddə 10); 2) şəxsi mülkiyyət (maddə 11); 3) kollektivlərin mülkiyyəti (maddə 12); Naxçıvan MSSR-in DQMV-nin inzibati ərazi qurumlarının mülkiyyətindən ibarət olan Azərbaycan SSR mülkiyyətinin Azərbaycan SSR-in dövlət mülkiyyəti olması (maddə 13); 4) əməyin mükafatlandırılması, ictimai istehsalın ali məqsədi (14-15-ci maddələr); 5) respublika iqtisadiyyatının vahid SSRİ xalq təsərrüfatı kompleksinin tərkib hissəsinə daxil olması (maddə 16); 6) fərdi şəxsi əməyin qanunla yol verilməsi (maddə 17); 7) ətraf mühitin və təbiətin qorunması üçün tədbirlər görülməsi (maddə 18).

İstehsal vasitələri üzərində sosialist mülkiyyəti dövlət (ümumxalq) mülkiyyətindən və kolxoz-kooperativ mülkiyyəti formalarından ibarət idi. Kolxoz-kooperativ mülkiyyəti formalarını inkişaf etdirib dövlət mülkiyyəti səviyyəsinə çatdırmaq və hər iki mülkiyyət formasını vahid mülkiyyətdə birləşdirmək nəzərdə tutulurdu. Həmkarlar ittifaqı və digər ictimai təşkilatların əmlakı sosialist mülkiyyəti olmaqla qanunla qorunurdu.

Konstitusiyada vətəndaşlara məxsus şəxsi mülkiyyət sosialist mülkiyyəti elan olunmaqla, onun yardımçı xarakter daşdığı göstərilirdi. Kəndli təsərrüfatı və şəxsi yardımçı təsərrüfat ilə məşğul olmaq və qanunda nəzərdə tutulmuş digər məqsədlər üçün vətəndaşlar ömürlük mülkiyyətə malik ola bilərdi. Vətəndaşların mülkiyyəti onların şəxsi sərvəti elan olunmaqla ondan

in the economic field: 1) forms of social state norms in the economic system of the Azerbaijan SSR (article 10); 2) personal property (article 11); 3) property of collectives (article 12); 3) declaration of the property of the Azerbaijan SSR consisting of administrative-territorial structure of the Nakhichevan ASSR and the MKAP regarded the state property of the Azerbaijan SSR (article 13); 4) awarding of the labor as a supreme aim of the social production (article 14-15); 5) consideration of the republic economy as an integrated part of the peoples economy complex of the united USSR (article 16); 6) Permission for the private personal labor by the law (article 17); 7) providing measures for guarding of the environment and the nature (article 18).

Socialist property upon the means of production consisted of (all-nation) state property and collective economy (kholkhöz) – cooperative property forms. It was considered to develop the kholkhöz-cooperative property forms to the level of the state property and to unite the both property forms in the single property. The property of the trade unions and other social organizations were regarded as socialist property and guarded by the law.

The personal property belonging to citizens declared the socialist property by the Constitution was shown as a property of the additional character. It was allowed to be engaged with the peasants economy and the personal additional economy and might be their property for the whole duration of their life for other reasons considered by the law as well. The property of citizens were announced their personal wealth for providing the material and moral demands by them and the use of it was confirmed by the legislation excluding the other cases prohibited by the law. The right of the heir to the property of citizens were confirmed by the laws and guarded.

But the principle of the socialism «from everybody in accordance of his ability and to everybody for his labor» was not confirmed by the Constitution. The state had a control

maddi, mənəvi tələbatı ödəmək, təsərrüfat fəaliyyəti və qanunla qadağan olunmamış digər fəaliyyət üçün müstəqil istifadə etmək hüququ təsbit olunurdu. Vətəndaşın əmlaka və rəsəlik hüququ qanunla təsdiq edilir və qorunurdu.

Konstitusiyada sosializmin «hər kəsdən qabiliyyətinə görə, hər kəsə əməyinə görə» prinsipi təsbit edilmişdi. Dövlət əmək və istehlak ölçüsünə nəzarət edirdi. İctimai istehsalın ali məqsədi adamların getdikcə artan maddi və mənəvi tələbatını ödəməkdən ibarət idi.

İqtisadiyyata rəhbərlik mərkəzləşdirilmiş qaydada, dövlət iqtisadi və sosial inkişaf planları əsasında, sahə və ərazi prinsiplərini nəzərə almaqla həyata keçirilirdi. Azərbaycan SSR iqtisadiyyatı vahid xalq təsərrüfatı kompleksinin tərkib hissəsi kimi müəyyən edilirdi.

Konstitusiya respublikada kустar sənətkar peşələrini, kənd təsərrüfatı, əhəliyə məişət xidməti sahəsində fərdi əmək fəaliyyətini qanunla yol verilən mülkiyyət elan etməklə, fərdi əmək fəaliyyətini nizamla salır, ondan cəmiyyətin xeyrinə istifadə olunmasını təmin edirdi.

Azərbaycan SSR-in 1978-ci il Konstitusiyasının birinci bölməsinə 1937-ci il Konstitusiyasında xüsusi olaraq təsbit olunmamış «Sosial inkişaf və mədəniyyət» adlanan III fəsil (19-20-ci maddələr) daxil edilmişdi. 19-cu maddədə göstərilirdi ki, Azərbaycan SSR-in sosial əsasını fəhlələrin, kəndlilərin və ziyalıların sarsılmaz ittifaqı təşkil edir. Dövlətin sosial sahədə apardığı siyasət cəmiyyətin sosial yekcinsliyinin güclənməsinə, fəhlələrlə kəndlilər arasında sinfi fərqlərin, şəhərlə kənd arasında, əqli əməklə fiziki əmək arasında əsas fərqlərin götürülməsinə, bütün millətlərin və xalqların hərtərəfli inkişaf etməsinə və bir-birinə yaxınlaşmasına kömək etmək kimi deklarativ xarakterli hüquqları təsbit edirdi.

Konstitusiya müvafiq olaraq, dövlət zəhmətkeşlərin əmək şəraitinin yaxşılaşdı-

upon the labor and demanded measures. The supreme aim of the production was providing of the increasing material and moral demands.

The administration of the economy was realized in the centralized way and on the basis of the development of the economic and social plan of the state following the principles of field and territory. The economy of the Azerbaijan SSR was defined as an integrated part of the whole people's economic complex.

Constitution declared professions of handicraft, village economy and in the field of private activity for everyday service acceptable by the law, put into order the private labor activity and provided the use of them in the favor of the society.

In the first section of the Constitution of the Azerbaijan SSR of the year of 1937 there was the chapter III about entitled as «the Social Development and Culture» which had not been intentionally confirmed. In the article 19 it was shown that the social basis of the Azerbaijan SSR was the unbreakable unity of workers, peasants and enlightened people. The policy realized in the social field helped the social equalizing of different layers of the society, to the liquidation of the class difference between workers and peasants, between the mental and physical labor, the harmonic development of all peoples and nations and coming closer to each other and all these decorative type of rights were confirmed.

In accordance to the Constitution the state was realizing the successive measures for making better the labor condition, guarding the labor, increasing the salary, scientific organization of the labor, decreasing the level of the hard physical work by the perfection of the productions processes, the application of the scientific-technical progress, transforming the agricultural labor to the industrial labor form.

In the Constitution increasing of the salary was regarded as a way of raising the labor productivity. The state created the funds of

nlması, əməyin mühafizəsi, əmək haqqının yüksəldilməsi, əməyin elmi təşkili, bütün istehsal proseslərinin təkmilləşdirilməsi əsasında ağır fiziki əməyin azaldılması üçün ardıcıl tədbirlər görür, kənd təsərrüfatında elmi-texniki tərəqqinin tətbiq edilməsi, kənd təsərrüfatı əməyini sənaye əməyinin bir növünə çevirmək üçün ardıcıl proqram həyata keçirirdi.

Konstitusiyada əmək haqqının yüksəldilməsi vasitəsi kimi əmək məhsuldarlığının artırılması nəzərdə tutulurdu. Dövlət ictimai istehlak fondları yaradır, bu fondların artırılmasını və ədalətli bölüşdürülməsini təmin edirdi.

25-27-ci maddələrdə sosial və mədəniyyət sahəsində dövlətin apardığı siyasətin əsasları təsbit olunurdu.

Birinci bölmənin «xarici siyasət fəaliyyəti və sosialist vətəninin müdafiəsi» adlanan sonuncu IV fəslə də əvvəlki Konstitusiyada olmamışdır. Lakin məlumdur ki, Azərbaycan SSR müstəqil xarici siyasət aparmamış və əslində bu hüquqları İttifaq Hökumətinə verilmiş və SSRİ Konstitusiyası ilə müəyyən edilmiş xarici siyasətin məqsədlərinə, vəzifələrinə və prinsiplərinə uyğunlaşdırılmışdı. SSRİ-nin 1977-ci il Konstitusiyasının 28-ci maddəsində isə göstərilirdi ki, SSRİ-nin xarici siyasətinin başlıca məqsədi sülh siyasətini dönmədən həyata keçirmək, xalqların təhlükəsizliyini möhkəmləndirmək və geniş beynəlxalq əməkdaşlıq uğrunda mübarizə aparmaqdan ibarətdir.

Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 28-ci maddəsinə müvafiq olaraq Azərbaycan SSR-də müharibə təbliğatı aparmaq qadağan idi.

Müttəfiq respublikaların, o cümlədən Azərbaycan SSR-in təhlükəsizliyinin və müdafiə qabiliyyətinin təmin edilməsi İttifaq Silahlı Qüvvələrinə həvalə edilirdi. Azərbaycan SSR, SSRİ Silahlı Qüvvələrinin lazım olan hər şeylə təchiz olunmasında iştirak edirdi (maddə 30). Azərbaycan SSR vətəndaşları üçün SSRİ Silahlı Qüvvələrində

goods and provided the increase and just division of these funds.

In article 25-27 the gist of the state policy in the social-cultural field.

The last chapter IV of this section called «The Activity in the Field of Foreign Policy and the Defense of the Motherland» had been in the previous Constitution. But it is known that the Azerbaijan SSR did not conduct the independent foreign policy and in fact these rights were given to the Union Government and were put into accordance with of the aims, tasks and principles of the foreign policy defined by the Constitution of the USSR. And it was shown in the article 28 of the Constitution of the USSR of the year of 1977 that the main aim of the foreign policy to work out the peace policy without any hesitation, to strengthen the security of the people and to carry on the struggle for the wider international cooperation.

In accordance with the article 28 of the Constitution of the Azerbaijan SSR it was prohibited to deal with propaganda of war.

Providing of the security and defense ability of union republics and also the Azerbaijan SSR was the job of the Military Forces the Union. Citizens of the Azerbaijan SSR participated in providing the Military Forces with everything they needed (article 30). The general military duties were defined for citizens of the Azerbaijan SSR. In the legislation of the USSR duties of state organs, social organizations, high poisoned employees and citizens were confirmed in the field of providing the security of the country and strengthening of its defense ability of the country.

In the second section of the Constitution of the Azerbaijan SSR of the year of 1978 the chapter entitled as «the State and Personality» devoted to legal rights and duties of citizens, about the state of the personality of in the organization of political and economic basis of the society which did not existed in the previous Constitution. As it was shown in the article 31 all citizens of the Azerbaijan SSR were

ümumi əsgəri vəzifə müəyyən edilmişdi. SSR İttifaqı qanunvericiliyində ölkənin təhlükəsizliyini təmin etmək və müdafiə qabiliyyətini möhkəmlətmək sahəsində dövlət orqanlarının, ictimai təşkilatların, vəzifəli şəxslərin və vətəndaşların vəzifələri təsbit olunurdu.

Azərbaycan SSR-in 1978-ci il Konstitusiyasının, cəmiyyətin siyasi və iqtisadi əsasının təşkilində şəxsiyyətin hüquqi vəziyyətindən, vətəndaşların hüquqlarından və vəzifələrindən bəhs edən və «Dövlət və şəxsiyyət» adlanan ikinci bölməsi də əvvəlki Konstitusiyada olmamışdır. 31-ci maddədə göstərilirdi ki, vahid ittifaq vətəndaşlığına uyğun olaraq Azərbaycan SSR-in hər bir vətəndaşı SSRİ vətəndaşdır. Sovet vətəndaşlığının əldə edilməsi və itirilməsinin əsasları və qaydaları SSRİ vətəndaşlığı haqqında qanunla müəyyən olunmuşdu. Azərbaycan SSR vətəndaşları xaricdə Sovet dövlətinin müdafiəsi və himayəsindən istifadə edirlər. Vətəndaşların hüquq bərabərliyi - qanun qarşısında bərabərlik, qadın və kişinin hüquqlarının bərabərliyi və s. iqtisadi, sosial və mədəni həyatın bütün sahələrində təmin edilirdi. Qadın hüquqları Konstitusiyasının 33-cü maddəsi ilə geniş təsbit edilirdi. Bu hüquqların həyata keçirilməsi təhsil almaqda və peşə hazırlığı keçməkdə, əməkda, əmək haqqı almaqda və işdə irəli çəkilməkdə, ictimai-siyasi və mədəni fəaliyyətdə qadınlara kişilərlə bərabər imkanlar verilməkdə, həmçinin qadınların əməyinin və sağlamlığının mühafizəsi sahəsində xüsusi tədbirlərdə, qadınlara əməyi analıq vəzifəsi ilə əlaqələndirmək imkanı verən şərait yaratmaqda, anaları və uşaqları hüquqi cəhətdən müdafiə etməkdə, onlara maddi və mənəvi yardım göstərməkdə, o cümlədən hamilə qadınlara və analara haqqı ödənilən məzuniyyət verməkdə və digər güzəştlər edilməkdə, azyaşlı uşaqları olan qadınların iş vaxtını tədricən qısaltmaqda təsbit edilirdi.

Konstitusiyada əcnəbi vətəndaşlara və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə qanunla

regarded citizens of the USSR in accordance with the citizenship of the single union. Basics and rules of gaining of the soviet citizenship and losing it, was defined by the law about the citizenship of the USSR. In abroad citizens of the Azerbaijan SSR are using the defense and the protection of the soviet state. The legal equality of citizens the same responsibility before the law, the equality of the rights of man and woman and others were provided in all fields of the social and cultural life. Woman right was widely confirmed in the article 33 of the Constitution. Realization of these rights were confirmed in the reception of education and professional preparation, in labor, in salary, in advancement in getting the higher positions, in giving the same possibilities to women with men and also in guarding of the labor and health of them by the special measures, in providing the condition to women to connect the labor with duty with the motherhood, in defending the women and children from the legal point of view, in covering the with material and moral support, including the producing the paid holidays to pregnant women and mothers and in making other favors like the gradual shortening the working day duration of women having a little children.

In constitution the rights and freedoms were given to the foreign citizens and peoples having not citizenships on the basis of law. In the article 36 there was a considered by law possibility for foreigners to receive the shelter.

In the chapter VI devoted to the main rights and freedoms of the citizens of the Azerbaijan it was shown that the use of rights and freedoms was not cause the harm to other citizens' rights.

Right of labor and rest of citizens of the Azerbaijan SSR, right of social insurance in getting old, in getting ill and also in full or partial loosening of the working ability, in case of death of the head of the family, the right of the guard of the health, right to get flat, right to receive the education, right to benefit from achievements of the culture, right to partici-

nəzərdə tutulan hüquq və azadlıqlar verildi. 36-cı maddədə əcnəbilərə sığmaq hüququ verilməsi nəzərdə tutulurdu.

Azərbaycan SSR vətəndaşlarının əsas hüquq və azadlıqlarından bəhs edən VI fəsilə göstərirdi ki, hüquq və azadlıqlardan istifadə etmək cəmiyyətin və dövlətin mənafehinə, digər vətəndaşların hüquqlarına zərər vurmamalıdır.

Azərbaycan SSR vətəndaşlarının əmək və istirahət hüququ, qocaldıqda, xəstələndikdə, həmçinin əmək qabiliyyətini tamamilə və ya qismən itirdikdə və ailə başçısını itirdikdə maddi təminat hüququ, sağlamlığın mühafizəsi hüququ, mənzil hüququ, təhsil hüququ, mədəniyyət nailiyyətlərindən istifadə hüququ, dövlət işlərinin və ictimai işlərin idarə olunmasında iştirak etmək hüququ, dövlət orqanlarına və ictimai təşkilatlara onların fəaliyyətini yaxşılaşdırmaq bərsində təkliflər vermək, işdə olan nöqsanları tənqid etmək hüququ, ictimai təşkilatlarda birləşmək hüququ təsbit edilirdi.

Konstitusiyanın 39-cu maddəsində fəhlə və qulluqçular üçün 41 saatdan çox olmayan iş həftəsi müəyyən edilmişdi. Kolxozçuların iş vaxtı və istirahət müddəti kolxozçular tərəfindən nizama salınırdu. 43-cü maddədə Azərbaycan SSR vətəndaşlarının təhsilin bütün növlərinə pulsuz oxuması hüququ təsbit olunmuşdu. Dövlət şagird və tələbələrə dövlət təqaüdü verilməsi və güzəştlər edilməsini müəyyən edirdi.

Konstitusiyanın 47-ci maddəsi tənqid üstündə təqibi qadağan edir və tənqid üstündə təqib edən şəxsləri məsulliyətə cəlb etməyi nəzərdə tuturdu.

Azərbaycan SSR vətəndaşlarının vici-dan azadlığını müəyyən edən 50-ci maddə məscid və kilsənin dövlətdən, məktəbin isə məscid və kilsədən ayrıldığını təsbit edirdi.

Konstitusiya vətəndaşların hüquq və azadlıqları ilə yanaşı onların vəzifələrini də təsbit edirdi. Azərbaycan SSR vətəndaşı sosialist mülkiyyətini qorunmalı və möhkəm-

pate at state and social management issues, right to produce proposals to state organs and social organizations for making their activity better, right to criticize defects in the job, and right of joining in social organizations were confirmed.

In the article 39 of the Constitution the duration of the weekly working hours were defined no more than 41 hour. Kholkhoz peoples working time duration and their rest hours were regulated by the kholkhoz rural organizations. In the article 43 it was confirmed that in all kinds of educations establishments citizens had right to study for free. The state defined the governmental grants and favors for all pupils and students.

The article 47 prohibited the persecution for the criticism and persecuting men for critics were to be attracted to the criminal responsibility.

The article 50 defining the soul freedom of citizens conformed the parting of the mosque and church from the state and for the school.

Besides rights and freedoms of citizens the Constitution defined their duties as well. Citizen of the Azerbaijan SSR was to guard the socialist property and strengthened them. They were to serve at the rows of the Military Forces of the USSR, respect other persons' rights and interests of the law, was to be in the position of the Azerbaijan of actions against the society, to help with all possible means to support the social security, to take care in bringing up of the children, and to prepare them to the socially beneficial labor which are among their duties.

In the third section of the Constitution of the Azerbaijan SSR the national state and administrative-territory structure was defined. It is shown in the article 68 that the Azerbaijan SSR being a sovereign socialist state, signed about the organizing the USSR on basis of the amateur and equality of rights and in accordance of the freely defining the fate of its people and joined together with other un-

The Parliament of the Azerbaijan Republic

lëndirməlidir. SSRİ Silahlı Qüvvələrinin sıralarında əsgəri xidmət keçmək, digər şəxslərin hüquqlarına və qanuni mənafeyinə hörmət etmək, cəmiyyətə zidd hərəkətlərə qarşı bənışmaz olmaq, ictimai asayişin qorunmasına hər vasitə ilə kömək etmək, uşaqların tərbiyəsində qayğı göstərmək, onları ictimai faydalı əməyə hazırlamaq vətəndaşların vəzifəsidir.

Konstitusiyanın üçüncü bölməsində Azərbaycan SSR-in milli dövlət və inzibati ərazi quruluşu təsbit olunmuşdu. 68-ci maddədə göstərilirdi ki, Azərbaycan SSR suveren sosialist dövləti olmaqla, öz xalqının müqəddəratını sərbəst təyin etməsi nəticəsində könüllülük və hüquq bərabərliyi əsasında SSRİ-nin təşkili haqqında müqavilə bağlayaraq digər müttəfiq respublikalarla birlikdə çoxmillətli ittifaq dövlətində - Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqında birləşmişdir.

Azərbaycan SSR-in suverenliyi ali qanunvericilik, icra və məhkəmə fəaliyyətinin öz ərazisində müstəqil həyata keçirilməsində ifadə olunurdu. Belə ki, SSRİ Konstitusiyasının 73-cü maddəsində göstərilənlər istisna olmaqla, Azərbaycan SSR öz ərazisində dövlət hakimiyyətini müstəqil həyata keçirir, 69-cu maddəyə müvafiq olaraq Azərbaycan SSR SSRİ-dən azad surətdə çıxmaq hüququnu özündə saxlayırdı.

1978-ci il Konstitusiyasının 70-ci maddəsi daha çox diqqəti cəlb edir. Həmin maddəyə uyğun olaraq Azərbaycan SSR-in ərazisinin onun razılığı olmadan dəyişdirilməməsi təsbit olunsada, daha sonra göstərilirdi ki, Azərbaycan SSR ilə digər müttəfiq respublikalar arasında sərhədlər müvafiq respublikalarla qarşılıqlı saziş əsasında dəyişdirilə bilər və bu saziş SSRİ İttifaqı tərəfindən təsdiq edilməlidir. Məhz 90-cı illərin sonlarında İttifaq rəhbərliyi və erməni-daşnak ünsürlər DQMV-nin sosial-iqtisadi inkişafı bahanesi ilə Konstitusiyanın qeyd etdiyimiz maddəsi əsasında öz məkrli niyyətlərini həyata keçirmək istəyir-

ion respublikaları poly-nasional dövlət quruluşu olan İttifaqın bir hissəsi kimi qəbul etməyə hazır deyildi. SSRİ-nin poly-nasional dövlət quruluşu olan İttifaqın bir hissəsi kimi qəbul etməyə hazır deyildi. SSRİ-nin poly-nasional dövlət quruluşu olan İttifaqın bir hissəsi kimi qəbul etməyə hazır deyildi.

It was expressed in freely realization of Azerbaijan SSR its sovereign supreme legislative, executive and court activities independently in its territory. Thus, excluding those issues which are shown in the article 73 of the Constitution of the USSR, Azerbaijan SSR independently realized the state power in its territory. In accordance of the article 69 Azerbaijan SSR remained on itself the right of getting out freely from the USSR.

But out of others the article 70 attracts the attention ever more. In accordance to this article it was confirmed that the change of the territory of the Azerbaijan Republic was not possible without its will, then it was also shown there that on basis of the mutual agreeing between the Azerbaijan SSR and other republics such changes could happen but they were to be confirmed by the USSR. Namely in late 90-s the leadership of the Union and Armenian-dashnak elements on the basis of the false reason of social-economic development wanted to realize their cunning ambition on the basis of this very article. But though the strong people movement of that time could prevent the realization of this plan nevertheless at early 90-s Armenian were able to occupy the Upper Karabagh and nearby laying territory temporarily with the help of their promoters.

In the chapter VIII of the Constitution of the Azerbaijan SSR of the year of 1978 in connection with authorization of the Nakhichevan Autonomous Soviet Socialist Republic and in the Chapter IX about authorization of the Mountainous Karabagh Autonomous Province the status of these Autonomous structures of their state power organs were defined. Relevant to the article 79 Nakhichevan ASSR had its own Constitution in accordance the peculiarities of the Constitution of the USSR and the Constitution of the Azerbaijan SSR. The new Constitution of the Nakhich-

dilər. Lakin həmin dövrdəki güclü xalq hərəkatı bu niyyətin baş tutmasının qarşısını alsada da, 90-cı illərin əvvəllərində ermənilər öz havadarlarının gücü ilə Yuxarı Qarabağ və ətraf rayonları müvəqqəti işğal etdilər.

Azərbaycan SSR-in 1978-ci Konstitusiyasının VIII fəslində Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının və IX fəslində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin səlahiyyətləri ilə bağlı həmin muxtar qurumların dövlət hakimiyyəti orqanlarının hüquqi statusu müəyyən edilirdi. 79-cu maddəyə müvafiq olaraq Naxçıvan MSSR-in SSRİ Konstitusiyasına və Azərbaycan SSR Konstitusiyasına müvafiq olan və Naxçıvan MSSR-in xüsusiyyətlərini nəzərə alan öz Konstitusiyası vardır. Naxçıvan MSSR-in SSRİ Konstitusiyası və Azərbaycan SSR Konstitusiyasına uyğunlaşdırılmış yeni Konstitusiyası 1978-ci ilin mayında qəbul edilmişdi.

IX fəslin 83-cü maddəsində göstərilirdi ki, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Azərbaycan SSR-in tərkibindədir. DQMV haqqında qanun Vilayət xalq deputatları sovetinin təqdimatı ilə Azərbaycan SSR Ali Soveti tərəfindən qəbul edilir. Konstitusiyanın 84-cü maddəsinə müvafiq olaraq, 1981-ci il iyulun 16-da Azərbaycan SSR Ali Soveti Dağlıq Qarabağ Vilayəti haqqında Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının qanununu qəbul etmişdi.

Konstitusiyanın dördüncü bölməsində Azərbaycan SSR Xalq deputatları sovetləri və onların seçilməsi qaydası təsbit olunurdu. Azərbaycan SSR-in 1937-ci il Konstitusiyasından sonrakı dövr ərzində yerli sovetlər 2 il, Ali Sovet isə 4 il müddətinə seçilirdi. Yeni Konstitusiyanın 86-cı maddəsinə müvafiq olaraq Azərbaycan SSR Ali Sovetinin və Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin vəkalət müddəti 5 il, yerli xalq deputatları sovetlərinin isə iki il yarım müəyyən olunmuşdu. Xalq deputatları Sovetlərinə seçkilər müvafiq sovetlərin vəkalət müddətinin qurtarmasına azı iki ay qalmış təyin edilir.

evan ASSR was put into accordance with the Constitution of the Azerbaijan SSR and was accepted in May 1978.

It was shown in the article 83 of the chapter IX that the Mountainous Karabakh Autonomous Province is the integral part of the Azerbaijan SSR. The law about the MKAP was accepted by the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR with producing of the Peoples Representatives of the Province. In accordance with the article 84 of the Constitution on July 16 1981 the Law of the Azerbaijan Soviet Socialist Republic about Mountainous Karabagh Province was accepted by the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR.

In the fourth section of the Constitution description of Soviets of Peoples Representatives was given and rules of their elections were confirmed. In the period following after the Constitution of the year of 1937 local soviet were elected for 2 years and Supreme Soviets for 4 years. In accordance with the article 86 of the new Constitution the time of the validity of the Supreme Soviets of Azerbaijan SSR and the Nakhichevan ASSR was defined as 5 year and for local soviets – two and half years. The election to soviets of peoples representatives were appointed to the moment when at least only some two and half month remained till the end of the validity of relevant soviets. On the basis of the article 145 of the Constitution of the USSR local organs of the state power were country, autonomous province, autonomous region, town, city region, district, village soviets of the people representatives.

The soviets of people representatives relevantly leded the activity of all state, economic, social and cultural life, accepted decisions, provided the fulfillment of decisions and controlled their realization. Organs of the peoples control had an eye upon completion of the state plans and tasks.

Local soviets of people representatives elected permanent commissions, organized organs of executive and ordering organs – the

The Parliament of the Azerbaijan Republic

SSRI konstitusiyasının 145-ci maddəsinə əsasən SSRI-də dövlət hakimiyyətinin yerli orqanları ölkə, vilayət, muxtar vilayət, muxtar mahal, şəhər, rayon, şəhərlərdəki rayon, qəsəbə, kənd xalq deputatları sovetləri idi.

Xalq deputatları Sovetləri müvafiq olaraq öz ərazisində dövlət, təsərrüfat quruculuğunun və sosial və mədəni quruculuğun bütün sahələrinə rəhbərlik edir, qərarlar çıxarır, qərarların icrasını təmin edir və onların həyata keçirilməsinə nəzarət edirdi. 88-ci maddəyə müvafiq olaraq xalq deputatları Soveti zəhmətkeşlərin ictimai nəzarəti ilə birləşən xalq nəzarəti orqanları təşkil edirdilər. Xalq nəzarəti orqanları dövlət planları və tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə nəzarət edirdi.

Yerli xalq deputatları Sovetləri daimi komissiyalar seçir, icra və sərəncam orqanları - sovetlərin icraiyyə komitələrini təşkil edirdilər. Hər yeni çağırışın birinci sessiyasında deputatlardan ibarət daimi komissiyalar seçilirdi. Komissiyalar ictimai-mədəni və təsərrüfat quruculuğunun, o cümlədən büdcə-maliyyə, xalq maarifi, səhiyyə, ictimai təminat, ticarət və ictimai işə və s. sahələr üzrə fəaliyyət göstərirdilər. Eyni zamanda dövlət və təsərrüfat idarəçiliyinin ayrı-ayrı sahələrinə rəhbərlik etmək üçün təşkil edilmiş icraiyyə komitələrinin aşağı sovetlərdə - kənd, qəsəbə və kiçik şəhər sovetlərində yaradılması nəzərdə tutulurdu. Yerli sovetlərin icraiyyə komitələrinin şöbə və idarələri tabelik prinsipi üzrə təşkil olunur və fəaliyyət göstərirdilər. Onlar yuxarı sovetlərin (rayon, şəhər, vilayət), həmçinin onları təşkil edən sovetlərin və icraiyyə komitələrinin qərarlarını yerinə yetirir, səlahiyyətlərinə daxil olan bütün məsələlərin həllində qanunvericiliyə müvafiq işləri icra edirdilər. Xalq deputatları Sovetləri və onların yaratdıqları orqanlar öz işləri və qəbul etdikləri qərarlar haqqında əhaliyə müntəzəm məlumat verirdilər.

Konstitusiyanın XI fəslində seçki sistemi ilə bağlı qaydalar müəyyən edirdi. 1937-ci

icraat komitələri sovetləri. At every primary session of the next convocation permanent commissions consisted of representatives were elected. Commissions built their activity in the field of social-cultural, health-care, people education, social insurance, trade, everyday service and so on. At the same time Executive committees were to be organized for ruling various fields of the state and economy guiding in the lower soviets such all as soviets of village, district and small towns. Sections and managements of executive committees of local soviets were organized in such principle as be obeying to above standing ones and built their activity. They fulfilled decisions of soviets organizing them upper soviets (region, city, province) and did jobs for the solution of all issues corresponding to the limits of their authorization. Soviets of people representatives and created by them organs regularly inform the population about their jobs and accepted by them decisions.

The chapter XI of the Constitution defines rules connected with election rules. In the Constitution of the year of 1937 it was confirmed that citizens reaching the age of 18 had a right to elect and reaching 21 to be elected. At the same time they could be elected to the Supreme Soviet of the USSR since the age of 23 by the law. But the Constitution of the Azerbaijan SSR of the year of 1978 confirmed the right of to elect and to be elected at the age of 18. The right of citizens for general, direct and equal elections in the way of secret voting was provided. Representatives elections were in the direct way: every citizen had one vote; all citizens participate at elections on the equal basis (article 93). The elections of representatives was direct: all peoples representatives, representatives of soviets were elected by the direct votes of citizens (article 94). Voting in the elections of representatives is done in the secret way: to establish the control upon the will of the electing citizens was unallowed (article 95). The right of putting forward the candidatureship to the representation is given to

il Azərbaycan SSR Konstitusiyasında 18 yaşına çatmış vətəndaşların seçmək, 21 yaşından isə seçilmək hüququ təsbit olunmuşdu. Eyni zamanda 23 yaşından isə SSRİ Ali Sovetinə seçilmək hüququ müəyyən edilirdi. Azərbaycan SSR-in 1978-ci il Konstitusiyasında isə 18 yaşına çatmış vətəndaşların seçmək və seçilmək hüququ təsbit edilirdi. Seçkidə iştirak edən vətəndaşların gizli səsvermə ilə ümumi, bərabər və birbaşa seçki hüququ təmin olunurdu. Deputat seçkiləri bərabərdir: hər seçicinin bir səsi vardır; bütün seçicilər seçkilərdə bərabər əsaslarla iştirak edirlər (maddə 93). Deputat seçkiləri birbaşadır: bütün xalq deputatları sovetlərinin deputatları vətəndaşlar tərəfindən bilavasitə seçilirlər (maddə 94). Deputat seçkilərində səsvermə gizlidir: seçicilərin öz iradəsini ifadə etməsi üzərində nəzarətə yol verilmir (maddə 95). Deputatlığa namizədləri irəli sürmək hüququ partiya, komsomol, həmkarlar ittifaqları, digər ictimai təşkilatlar və s., o cümlədən qoşun hissələrində hərbi qulluqçuların yığıncaqlarına məxsusdur. Xalq deputatları Sovetlərinə seçkilərin keçirilməsi ilə əlaqədar xərclər dövlət hesabına ödənilir.

97-ci maddəyə müvafiq olaraq vətəndaş iki dəfədən artıq xalq deputatları Sovetinə seçilə bilməzdi. Xalq deputatları Sovetlərinə deputat seçkiləri seçki dairələri üzrə keçirilirdi. Azərbaycan SSR Konstitusiyasının XII fəslində xalq deputatlarının səlahiyyətləri təsbit edilirdi. 99-cu maddədə göstərilirdi ki, deputatlar xalq deputatları Sovetlərində xalqın səlahiyyətli nümayəndələridir. SSRİ-də xalq deputatlarının statusu haqqında 1979-cu il aprelin 19-da SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyəti tərəfindən qəbul edilmiş SSRİ Qanununda deputatların dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsində iştirakı, deputat səlahiyyəti, deputatlıq fəaliyyəti, deputatların toxunulmazlığı və s. məsələlər tənzimlənirdi.

Deputatlar ildə iki dəfədən az olma-
yaraq öz işi haqqında və Sovetin işi haqqın-

party, young communist league (comsomol), trade unions, other social organizations band so on, including the meetings of the military servants in the army units. All expenses on conducting the election to soviets of peoples representatives were paid by the state.

In accordance to the article 97 citizens could be elected no more than twice to soviets of people representatives. The elections to soviets of people representatives were realized by election circles. In the chapter XII of the Constitution of the Azerbaijan SSR authorities of representatives of peoples soviets were confined. It was shown in the article 99 that representatives were authorized representatives of people soviets. In the Law of the Supreme Board of the Supreme Soviet about the status of the peoples soviet representatives in the USSR on April 19 of the year 1979 the participation of the representatives in realization of the state power, the authorities of the representatives, representatives activity, immunity of the representatives and other issues were regulated.

Representatives were to report no less than twice a year about their activity and the issue of the Soviet before electorate and before those collectives and social organizations which put his representation forward in elections. Representative who did not prove himself could anytime call him back in the way defined by the rule.

In the fifth section of the Constitution of the Azerbaijan SSR the status of the supreme state and management organs were regulated. In the article 104 of the Constitution it was shown that the Supreme state power of the Azerbaijan SSR is the Supreme Soviet of The Azerbaijan SSR. The Supreme Soviet consisted of 450 representatives in accordance with election circles elected for 5 years. Following were in the authorization of the Azerbaijan SSR in accordance with the Constitution of the USSR and the Constitution of the republic: the acceptance of the Constitution and to make changes to it; to organize new Autono-

The Parliament of the Azerbaijan Republic

da seçicilər qarşısında və onu deputatlığa namizəd göstərmiş kollektivlər və ictimai təşkilatlar qarşısında hesabat verməli idilər. Seçicilərin etimadını doğrultmayan deputat qanunla müəyyən edilmiş qaydada hər vaxt geri çağırılı bilərdi.

Azərbaycan SSR Konstitusiyasının beşinci bölməsində ali dövlət hakimiyyəti və idarə orqanlarının hüquqi statusu tənzimlənirdi. Konstitusiyanın 104-cü maddəsində göstərilirdi ki, Azərbaycan SSR-in ali dövlət hakimiyyəti orqanı Azərbaycan SSR Ali Sovetidir. Ali Sovet müvafiq seçki dairələri üzrə seçilən 450 deputatdan ibarət olmaqla 5 il müddətinə seçilirdi. SSRİ Konstitusiyası və respublika Konstitusiyası ilə Azərbaycan SSR-in səlahiyyətlərinə aid edilmişdi: Azərbaycan SSR Konstitusiyasının qəbul olunması və ona dəyişiklik edilməsi; Azərbaycan SSR tərkibində yeni muxtar respublikalar və muxtar vilayətlər təşkil edilməsinin SSRİ Ali Sovetinin təsdiqinə verilməsi; Azərbaycan SSR dövlət iqtisadi və sosial inkişaf planlarının, Azərbaycan SSR dövlət büdcəsinin və onların yerinə yetirilməsi haqqında hesabatların təsdiq edilməsi; Azərbaycan SSR Ali Sovetinə hesabat verməli olan Azərbaycan SSR orqanlarının təşkili.

1978-ci il Konstitusiyasına müvafiq olaraq respublika ərazisində qanunlar Ali Sovet tərəfindən və ya Azərbaycan SSR Ali Sovetinin qərarı ilə keçirilən ümumxalq səsverməsi (referendum) ilə qəbul edilirdi. Ali Sovetin iki dəfə - yaz və payız sessiyaları Azərbaycan SSR Ali Soveti sədri tərəfindən çağınırdı. Konstitusiyanın 107-ci maddəsinə müvafiq olaraq növbədənənar sessiyalar Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinin təşəbbüsü və ya Azərbaycan SSR Ali Soveti deputatlarının azı üçdə bir hissəsinin (150 deputat) təklifi ilə çağınırdı. Ali Sovetin sessiyaları arasındakı dövrdə daimi komissiyalar fəaliyyət göstərirdilər.

Azərbaycan SSR qanunları və digər aktlar Azərbaycan SSR Ali Sovetinin bütün deputatlarının əksəriyyəti tərəfindən qəbul

ous republics and Autonomous Provinces and bringing them to the confirmation of the Supreme Soviet of the USSR; to produce reports about fulfillment of plans of the state economy and social development, the budget of the Azerbaijan SSR and its completion; organization of structures which were to report to the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR.

In accordance to the Constitution of the year of 1978 laws in territories of the republic were accepted either by the Supreme Soviet or by the all-nation voting (referendum) conducted by the order of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR. Spring and autumn sessions of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR called twice a year by the chairman of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR. In accordance with the article 107 of the Constitution extreme sessions were called by the initiative of the Supreme Board of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR or by the proposal at least one third of representatives of Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR (150 representatives). In the period between sessions the permanent commissions were realizing their activity.

Laws of the Azerbaijan SSR and other acts were accepted by the majority of representatives of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR. In accordance to the article 110 of the Constitution the representative had right to send digestion to managements, establishments and organizations located within the territory of the Azerbaijan SSR and outside of it on issues concerning the authority of the Azerbaijan SSR.

In the article 111 of the Constitution of the Azerbaijan the immunity for representatives of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR the immunity confirmed. Without positive opinion of the Supreme Board of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR or no any administrative punishment measure could be applied against him.

In the first session of the new convocation of the Supreme Soviet of the Azerbaijan

edildi. Konstitusiyanın 110-cu maddəsinə uyğun olaraq deputatların Azərbaycan SSR-in səlahiyyətinə aid məsələlər barəsində Azərbaycan SSR ərazisində yerləşən və İttifaq tabeliyində olan müəssisə, idarə və təşkilatların rəhbərlərinə sorğu ilə müraciət etmək hüququ vardır.

Konstitusiyanın 111-ci maddəsində Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatlarının deputat toxunulmazlığı təsbit olunmuşdu. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinin razılığı olmadan deputat cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz, həbs olunma bilməz və ya onun barəsində məhkəmə qaydasında inzibati tənbeh tədbiri görülməzdi.

Azərbaycan SSR Ali Sovetinin yeni çağırış birinci sessiyasında Azərbaycan SSR Ali Soveti Azərbaycan SSR Ali Sovetinin daimi orqanını - Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətini seçirdi. Sessiyalar arasındakı dövrdə ali dövlət hakimiyyəti orqanı funksiyalarını həyata keçirən Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti Azərbaycan SSR Ali Sovetinə hesabat verirdi.

Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti sədrdən, sədr müavinindən, o cümlədən Naxçıvan Muxtar SSR-dən olan bir müavindən və DQMV-dən olan bir müavindən, Ali Sovet Rəyasət Heyətinin 16 nəfər üzvündən ibarət tərkibdə seçirdi.

Sovet-partiya rejiminin mövcud olduğu tarixi şəraitdə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri fərmanlar verir, qüvvədə olan qanunvericiliyə qismən dəyişiklik edir, dövlət idarəetmə orqanlarını təşkil edirdi. Eyni zamanda qəbul edilmiş fərmanlar və digər normativ aktlar Azərbaycan SSR Ali Sovetinin növbəti sessiyasının təsdiqinə verilirdi.

Konstitusiyanın 117-ci maddəsinə müvafiq olaraq, Azərbaycan SSR-in qanunları, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin qərarları və digər normativ aktlar Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyəti sədrinin və katibi-

SSR elected the permanent organ of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR which was the Supreme Board of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR. In periods between sessions the Supreme Board of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR reported to the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR.

The Supreme Board of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR elected in the composition of the chairman, one deputy of him from the Nakhichevan Autonomous Soviet Socialist Republic and the other deputy from the MKAP and 16 members. The chairman of the Supreme Board of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR issued orders, made changes to the existing legislation, organized state managing organs. At the same time accepted orders and the normative acts were given to the confirmation of the next session of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR.

Relevant to the article 117 of the Constitution laws of the Azerbaijan SSR, decisions of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR and other normative acts were announced with signatures of the chairman of the Supreme Board of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR in Azeri, Russian and Armenian languages.

Among authorities of the Supreme Board of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR following were included: to appoint elections to the Supreme Soviet and local soviets; to call sessions of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR to control the fulfillment of the Constitution of the Azerbaijan SSR; to provide the accordance of the Constitution and laws of the Nakhichevan ASSR to the Constitution and laws of the Azerbaijan SSR; to appoint elections to regional, (city) peoples courts; to comment laws of the Azerbaijan SSR; to guide the activity of the local peoples representative soviets; to define structures of the administrative-territorial issues; to define borders and regional division of MKAP and to change them; to organize regions, towns, city regions and districts; do define the instance to

The Parliament of the Azerbaijan Republic

nin imzaları ilə Azərbaycan, rus və erməni dillərində elan edilirdi.

Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin səlahiyyətlərinə Ali Sovetə və yerli xalq deputatları sovetlərinə seçkiləri təyin etmək; Azərbaycan SSR Ali Sovetinin sessiyalarını çağırmaq; Azərbaycan SSR Konstitusiyasına əməl olunmasına nəzarət etmək; Naxçıvan MSSR Konstitusiyasının və qanunlarının Azərbaycan SSR Konstitusiyasına və qanunlarına uyğun olmasını təmin etmək; rayon (şəhər) xalq məhkəmələrinə seçkilər təyin etmək; Azərbaycan SSR qanunlarını şərh etmək; yerli xalq deputatları sovetlərinin fəaliyyətinə rəhbərlik etmək; inzibati ərazi quruluşu məsələlərini müəyyən etmək; DQMV-nin sərhədlərini və rayon bölgüsünü müəyyən etmək və dəyişdirmək; rayonlar, şəhərlər, şəhərlərdə rayonlar və qəsəbələr təşkil etmək; şəhər tabeliyini müəyyən etmək; rayonların, şəhərlərin və şəhərlərdə rayonların, qəsəbələrin və başqa yaşayış məntəqələrinin adlarını dəyişdirmək; Naxçıvan MSSR üzrə yuxarıda göstərilən inzibati-ərazi quruluşunda Muxtar Respublikanın apardığı dəyişiklikləri təsdiq etmək; Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti, Naxçıvan MSSR Nazirlər Sovetinin qərar və sərəncamları, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti xalq deputatları Sovetinin qərarları Azərbaycan SSR qanunlarına uyğun gəlmədikdə onları ləğv etmək; Azərbaycan SSR vətəndaşlığına qəbul etmək; sığınacaq vermək məsələsini həll etmək; amnistiya aktını təsdiq etmək; məhkum olunmuş vətəndaşları bağışlamaq hüququnu həyata keçirmək; beynəlxalq müqavilələri təsdiq və ya ləğv etmək; bütün dövlət orqanlarının fəaliyyəti üzərində nəzarəti həyata keçirmək məqsədilə istintaq və təftiş komissiyaları təşkil etmək; Azərbaycan SSR xalq nəzarəti orqanları sistemində başçılıq edən Azərbaycan SSR Xalq Nəzarəti Komitəsini təşkil etmək daxil idi.

Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti Ali Sovetin növbəti sessiyasının

which the city obeys; to change names of regions, towns, and city regions, districts and other urban settlements; to confirm changes in the above mentioned administrative-territorial structures of the Autonomous republic; to liquidate orders and decisions of the Council of the Ministers of the Azerbaijan Republic, the Council of Ministers of the Nakhichevan ASSR and the Soviet of Peoples Representative of the Mountainous Karabagh Autonomous Province in cases when they were not in accordance with laws of the Azerbaijan SSR; to accept to citizenship of the Azerbaijan SSR; to solve the task of producing of a shelter; to confirm the act of amnesty; to realize the right of forgiving the deprived citizen; to confirm international agreements or abolish them; to organize commissions for the inquest and inspections for realizing the control upon the activity of all state organs; to organize the Peoples Control Committee of the Azerbaijan SSR for guiding of the system of peoples control organs were among them.

The Supreme Board of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR used make changes in some valid legislative acts in cases of the necessity in its next session of; confirms changes in borders of the Nakhichevan ASSR; organized regions and towns which were under the obey of it; created the Ministries and State Committees of the Azerbaijan Republic with the presentation of the Soviet of Ministry of the Azerbaijan SSR and liquidate them; dismissed various people included to the composition of the Soviet of Ministers by the presentation of the Chairman of the Soviet of Ministers or to appoint them to the positions.

The chapter XIV of the Constitution defined the structures of supreme state administering organs, their authorities, duties and functions. It was shown in the article 122 that the Soviet of Ministers of the Azerbaijan SSR, which was the government of the Azerbaijan SSR, was the supreme execution and decision taken organ. The Chairman of the Soviet of Minister, the first deputy of the chairman

təsdiqinə verilməklə, Azərbaycan SSR-in qüvvədə olan qanunvericilik aktlarında, lazım gəldikdə dəyişiklik edir; Naxçıvan MSSR-in sərhəd dəyişikliklərini təsdiq edir; respublika tabeliyində olan rayonlar və şəhərlər təşkil edir; Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin təklifi ilə Azərbaycan SSR nazirliklərini və dövlət komitələrini yaradır və ləğv edir; Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin tərkibinə daxil olan ayrı-ayrı şəxsləri Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti sədrinin təqdimatı ilə vəzifədən azad edir və vəzifəyə təyin edirdi.

Azərbaycan SSR Konstitusiyasının XIV fəslə ali dövlət idarəetmə orqanlarının quruluşunu, səlahiyyətlərini, vəzifə və funksiyalarını müəyyən edirdi. 122-ci maddədə göstərilirdi ki, Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti - Azərbaycan SSR hökuməti Azərbaycan SSR dövlət hakimiyyətinin ali icra və sərəncamverici orqandır. Azərbaycan SSR Ali Soveti tərəfindən Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri, sədrin birinci müavini və müavinləri, dövlət komitələrinin sədrləri təyin edilirdi. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri vəzifəyə görə SSRİ Nazirlər Sovetinin tərkibinə, Naxçıvan MSSR Nazirlər Sovetinin sədri isə Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin tərkibinə daxil idi.

Azərbaycan SSR Konstitusiyasına uyğun olaraq Nazirlər Sovetinin səlahiyyət müddəti beş il idi. Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti Naxçıvan MSSR Nazirlər Sovetinin işinə istiqamət verir və yoxlayır, DQMV, rayon və şəhər (respublika tabeliyindəki rayon və şəhər) xalq deputatları Sovetləri icraiyyə komitələrinin fəaliyyətinə rəhbərlik edirdi.

Hökumətin tərkibinə daxil olan dövlət komitələri xüsusi səlahiyyətli dövlət idarəetmə orqanları hesab edilirdi. Nazirlik kimi komitə sədrləri də hökumətin üzvlürlər. Müvafiq qanunlar, Nazirlər Sovetinin qərar və sərəncamları əsasında əmr və göstərişlər verən komitə sədri onların icrası üçün məsuliyyət daşıyırdı. Ən mühüm ko-

and deputies, also chairmen of state committees were appointed by the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR. By their position the chairman of the Soviet of Ministers of the Azerbaijan SSR was included to the composition of the Soviet of Ministers of the USSR and the chairman of the Soviet of Ministers of the Nakhichevan ASSR was included to the composition of the Soviet of Ministers of the Azerbaijan SSR.

In accordance of the Constitution of the Azerbaijan SSR the period of authority of the Soviet of Ministers was five years. The Soviet of Ministers of the Azerbaijan SSR directed the activity of the Soviet of Ministers of the Nakhichevan ASSR and checked it, as well as guiding the activity of the MKAP executive committee of the soviets of the peoples representatives and executive committees of regions and towns (being under the obey of the republic).

State Committees included to the composition of the government were regarded the authorized state administrating organs. Like ministries heads of committees were also members of the government. Relevant laws and directives issued by the chairman of the committee on the basis of decisions and orders were responsible for them. The other important committees were the State Plan Committee, The State material Technical Promotion Committee and others which were carrying the functions of planning, coordination and control and altogether they were enabling to provide the administrating functions.

State committees were also distributed to union (the Committee of the Science and Technology) and union-republic ones (the State Plan Committee).

The other group of state committees were differed with their specification and among them there was the Committee of Peoples Control, the State Committee of Security, the Central Statistics Committee.

Besides ministries and committees there were the central organs of management such

The Parliament of the Azerbaijan Republic

mitələrdən - Dövlət Plan Komitəsi, Dövlət Maddi-Texniki Təchizat Komitəsi və s. planlaşdırma, əlaqələndirmə və nəzarət yolu ilə idarəetmə funksiyalarını icra edirdilər.

Dövlət komitələri də ümumittifaq (elm və texnika komitəsi) və ittifaq-respublika (dövlət plan komitəsi) dövlət komitələrinə bölünürdü.

Dövlət komitələrinin spesifik təyinatları ilə seçilən digər qrupunu Xalq Nəzarəti Komitəsi, Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsi, Mərkəzi Statistika Komitəsi təşkil edirdi.

Nazirliklər və dövlət komitələrindən başqa, dövlət mərkəzi idarə orqanları - baş arxiv idarəsi, baş geodeziya və xəritəçilik idarəsi, dini işlər üzrə şura və s. təsərrüfatın və mədəni quruculuğun ayrı-ayrı məsələlərinə rəhbərlik etmək üçün təşkil edilirdi.

Naxçıvan MSSR-in 30 may 1978-ci il Konstitusiyası Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin doqquzuncu çağırış sessiyasında qəbul edilmişdi. SSRİ və Azərbaycan SSR Konstitusiyaları əsasında hazırlanmış Konstitusiya 10 bölmə, 16 fəsil və 163 maddədən ibarət idi. Birinci bölmə Naxçıvan MSSR ictimai quruluşu və siyasətin əsaslarından bəhs etməklə üç fəsil və 27 maddəni özündə birləşdirirdi. 1-ci fəsil siyasi sistem, 2-ci fəsil iqtisadi sistem və 3-cü fəsil sosial inkişaf və mədəniyyətə dair ictimai münasibətləri tənzimləyirdi. Konstitusiyanın 4-cü maddəsinə müvafiq olaraq Naxçıvan Muxtar SSR Sovet dövləti olmaqla, onun bütün orqanları sosialist qanunçuluğu əsasında fəaliyyət göstərir, hüquq qaydalarını, cəmiyyətin mənafeyini, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının qorunmasını təmin edirdi. Muxtar respublikanın dövlət təşkilatları və ictimai təşkilatları SSRİ Konstitusiyasına, Azərbaycan SSR Konstitusiyasına və Naxçıvan Muxtar SSR Konstitusiyasına və sovet qanunlarına əməl etməyə borclu idilər.

İttifaq və respublika Konstitusiyalarında olduğu kimi, Naxçıvan Muxtar SSR konstitusiyasının 6-cı maddəsində yeganə partiya kimi Sovet İttifaqı Kommunist Par-

as the Main Archive Management, the Main Geodesic and Map-making Management, The Board on Religious Issues and others were organized for guiding various questions of the economy and cultural development.

The Constitution of the Nakhichevan ASSR was accepted on May 30, 1978 at the session of ninth convocation of the Supreme Soviet of the Nakhichevan ASSR. This Constitution prepared on the basis of the Constitution of the USSR and the Constitution of the Azerbaijan SSR consisted of 10 sections, 16 chapters and 163 articles. The first section devoted to the social and political basis, joined in itself 3 chapters and 27 articles. The first chapter regulated the political system, the second chapter the economic system and the third one about the social development and cultural relations. Relevant to article 4 showed that the Nakhichevan Autonomous SSR being the Soviet state provided guarding of the activity of all its state organs on the basis of the socialist legislation and guarding of rights and freedoms of citizens. The state organization and social structures of the Autonomous republic were to obey The Constitution of the USSR, Constitution of the Azerbaijan Republic, Constitution of the Nakhichevan ASSR and the soviet legislation.

As in the Constitutions of the union and republic in the article 6 of the Constitution of the Autonomous Republic confirmed that the single party of leading and directing forth was the Communist Party of the Soviet Union. Besides that trade unions, all union League of Young Leninist Communist, cooperative organizations and other social structures were participating in the governing of state and social issues, in solving of the political matters, economic questions in accordance of their charters.

The basis of the economic system of the Nakhicevan ASSR was the state socialist property. Kholkhoz considered to develop to the level of the cooperative property and to bring it closer to the state property. In the arti-

tiyasının rəhbər və istiqamatverici qüvvəsi təsbit edilirdi. Bununla yanaşı həmkarlar ittifaqları, ümumittifaq Lenin Kommunist Gəndər İttifaqı, kooperativ təşkilatları və başqa ictimai təşkilatlar öz nizamnamə və vəzifələrinə uyğun olaraq dövlət işlərinin və ictimai işlərin idarə olunmasında, siyasi məsələlərin, təsərrüfat məsələlərinin və sosial-mədəni məsələlərin həllində iştirak edirdilər.

Naxçıvan MSSR iqtisadi sisteminin əsasını sosialist dövlət mülkiyyəti təşkil edirdi. Kolxoz - kooperativ mülkiyyətini inkişaf etdirib, onun dövlət mülkiyyətinə yaxınlaşdırılması nəzərdə tutulurdu. Naxçıvan MSSR Konstitusiyasının 28-ci maddəsində göstərilirdi ki, SSRİ-də müəyyən edilmiş vahid ittifaq vətəndaşlığına müvafiq olaraq Naxçıvan MSSR-in hər bir vətəndaşı Azərbaycan SSR və SSRİ vətəndaşıdır.

Konstitusiyanın III bölməsinin altıncı fəslə «Naxçıvan MSSR - Azərbaycan SSR tərkibində muxtar respublikadır» adlanırdı. Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 72-ci maddəsində göstərilənlər istisna olmaqla, Naxçıvan MSSR öz ərazisində dövlət hakimiyyətini həyata keçirirdi.

SSRİ və Azərbaycan SSR qanunları Naxçıvan MSSR ərazisində məcburi sayırdı.

Naxçıvan MSSR-in razılığı olmadan onun ərazisi dəyişdirilə bilməzdi.

Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının ali dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanlarının səlahiyyətlərinə aşağıdakılar daxil idi. Naxçıvan MSSR Konstitusiyasını qəbul etmək və onda dəyişiklik aparmaq; Naxçıvan MSSR Konstitusiyasına əməl olunmasına nəzarət etmək; Naxçıvan MSSR qanunvericiliyini; dövlət asayişini, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını qorumaq; sosial-iqtisadi, xalq maarifi, mədəniyyət və elmi təşkilatları və idarələrin, səhiyyə, bədən tərbiyəsi, sosial təminat və s. sahələrin inkişafını təmin etmək, respublika əhəmiyyətli digər məsələləri həll etmək.

de 28 of the Constitution of the Nakhichevan ASSR it was shown that in accordance of the single union citizenship every citizen of the Nakhichevan ASSR was at the same time the citizen of the Azerbaijan SSR and the USSR.

In the chapter six of the III section of the Constitution was called «The Nakhichevan ASSR is the Autonomous Republic in the composition of the Azerbaijan SSR». Excluding those issues that was shown in the article 72 of the Constitution of the Azerbaijan SSR, Nakhichevan ASSR realized the state power in its territory.

Laws the USSR and the Azerbaijan SSR were regarded compulsory in the territory of the Nakhichevan ASSR.

The territory of the Nakhichevan ASSR could not be changed without its own will.

The following were included to the authorization of the supreme state power and organs of managements of the Nakhichevan Autonomous Soviet Socialist Republic. To accept the Constitution and to make changes in it; to control the obeying of the Constitution of the Nakhichevan ASSR; to provide the application of the legislation of the Nakhichevan ASSR, the state security, to guard rights and freedom of citizens; to provide the development in the field social economic activity, peoples education, culture and scientific organizations and managements, health care, physical culture, social insurance and others, to solve other issues of republic importance.

The territory of the Nakhichevan ASSR to regions from the territorial-administrative point of view.

It is shown in the article 92 of the Constitution of the Nakhichevan ASSR the supreme state power organ in the Nakhichevan ASSR was the Supreme Soviet of Nakhichevan. The quantity of representatives of the Autonomous Republic was 110 persons. The Supreme Soviet of the Nakhichevan ASSR elected the chairman of the Supreme Board of the Supreme Soviet of Nakhichevan ASSR and its two deputies. Sessions the Supreme Soviet

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Naxçıvan MSSR ərazi-inzibati cəhətdən rayonlara bölünürdü.

Naxçıvan MSSR Konstitusiyasının 92-ci maddəsində göstərilirdi ki, Naxçıvan MSSR-in ali dövlət hakimiyyəti orqanı Naxçıvan Ali Sovetidir. Muxtar respublika Ali Sovetinin deputatlarının sayı 110 nəfərdən ibarət idi. Naxçıvan MSSR Ali Soveti, Ali Sovetin Rəyasət Heyətinin sədrini və onun 2 müavinini seçirdi. Muxtar respublikanın ildə 2 dəfə növbəti sessiyası keçirilir. Növbədənəkanar sessiyalar Ali Sovetin Rəyasət Heyətinin təşəbbüsü və ya deputatların üçdə bir hissəsinin tələbi ilə çağırılırdı.

Naxçıvan MSSR-in Ali Sovetində qanunvericilik təşəbbüsü Ali Sovetin Rəyasət Heyətinə, Nazirlər Sovetinə, Ali Sovetin daimi və digər komissiyalarına, Ali Sovetin deputatlarına, ali məhkəmənin və prokurorun səlahiyyətlərinə aid edilirdi. İctimai təşkilatların da qanunvericilik təşəbbüsü ilə çıxış etmək hüququ var idi.

Naxçıvan MSSR-in ali icarəedici və sərəncamverici orqanı Naxçıvan MSSR-in Nazirlər Soveti idi. Naxçıvan MSSR Nazirlər Soveti Naxçıvan MSSR Ali Soveti qarşısında hesabat verirdi. Naxçıvan MSSR Nazirlər Soveti öz səlahiyyətləri daxilində rayon və şəhər xalq deputatları Sovetləri icraiyyə komitələrinin qərar və sərəncamlarını, Naxçıvan MSSR nazirliklərinin, dövlət komitələrinin, öz tabeliyindəki başqa orqanların aktlarını ləğv etmək hüququna malik idi.

Naxçıvan MSSR Nazirlər Soveti öz səlahiyyəti daxilində: xalq təsərrüfatına və sosial-mədəni quruculuğa rəhbərliyi təmin edir; elm və texnikanı inkişaf etdirir, tikinti, kənd təsərrüfatı müəssisələri və birliklərinin, nəqliyyat və rabitə müəssisələrinin, habelə respublika tabeliyində və yerli tabeliklərdə olan digər təşkilatların və idarələrin idarə olunmasını təşkil edir.

Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 84-cü maddəsinə müvafiq olaraq DQMV haqqında qanun DQMV-nin Xalq deputatları Sovetinin təqdimatı ilə Azərbaycan SSR

were conducted twice a year. Extra-ordinary sessions were called either on the initiative of the Supreme Soviet of Nakhichevan ASSR or by the demand of one third of representatives of soviets.

The legislative initiatives in the Supreme Soviet of Nakhichevan ASSR belonged to the authorities of the Supreme Board of the Supreme Soviet of Nakhichevan ASSR, to the Council of the Ministers of the Nakhichevan ASSR, to the permanent commissions, the Supreme Court and Prosecutor. The social organizations also had right of legislative initiatives.

The supreme executive and decision taking organ of the Nakhichevan ASSR was the Council of Ministers of the Nakhichevan ASSR. The Council of Ministers of the Nakhichevan ASSR reported before the Supreme Soviet of Nakhichevan ASSR. The Council of Ministers of the Nakhichevan ASSR had a right to liquidate acts of state committees and other organs being under the disposal of it.

The Council of Ministers of the Nakhichevan ASSR organized following: to provide the leadership to peoples economy; to develop the science and technology, organized the administrating of building issues, agricultural establishments and unities, transport and communications enterprises, also other organizations and managements being under the local obey or belonging to the republic.

In accordance with the article 84 of the Constitution of the Azerbaijan SSR the law about the MKAP was accepted on June 16 of the year of 1981 by the presentation of the Soviet of Peoples representatives of the MKAP. In the law consisting of 4 chapters and 68 article the status of the MKAP was regulated. In the first article it was shown that the Mountainous Karabagh Autonomous Province was in the composition of the Azerbaijan Soviet Socialist Republic. From the administrative point of view the MKAP was divided into regions. Its territory could not be changed without the will of the Soviet of peoples repre-

Ali Soveti tərəfindən 16 iyun 1981-ci ildə qəbul edilmişdi. 4 fəsil və 68 maddədən ibarət qanunda DQMV-nin statusu təsbit olunurdu. Birinci maddədə göstərilirdi ki, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası tərkibindədir. DQMV ərazi inzibati cəhətdən rayonlara bölünürdü. Muxtar Vilayətin xalq deputatları Sovetinin razılığı olmadan onun ərazisi dəyişdirilə bilməzdi. DQMV SSRİ Ali Soveti Millətlər Sovetində beş deputatla təmsil olunurdu. Qanunun 5-ci maddəsinə görə, DQMV ərazisində yaşayan vətəndaşlar SSRİ, Azərbaycan SSR, muxtar vilayət xalq deputatları Soveti və digər yerli orqanlara keçirilən seçkilərdə iştirak edir.

Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 113-cü maddəsinə müvafiq olaraq Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin müavinlərindən biri Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətindən seçilirdi.

DQMV haqqında Qanunun 9-cu maddəsinə görə Muxtar Vilayətin büdcəsi Azərbaycan SSR-in dövlət büdcəsinin tərkib hissəsidir.

DQMV-nin dövlət hakimiyyəti orqanı Muxtar Vilayətin Xalq Deputatları Soveti idi. Vilayət Soveti yerli əhəmiyyətli bütün məsələləri həll edir. DQMV-nin xalq deputatları 2 il 6 ay müddətinə seçilirdilər. Muxtar Vilayət Xalq Deputatları Soveti iqtisadi, sosial, mədəni və digər sahələr üzrə kompleks məsələləri həll edirdi.

DQMV haqqında Azərbaycan SSR Qanununun 44-cü maddəsinə müvafiq olaraq Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti xalq deputatları Sovetinin icraiyyə komitəsi öz səlahiyyətləri daxilində muxtar vilayətdə icarəedici və sərəncamverici orqan idi. 2 il 6 ay müddətinə seçilən muxtar vilayət İcraiyyə Komitəsi onu seçən DQMV Xalq Deputatları Soveti və Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti qarşısında məsuliyyət daşıyırdı. İcraiyyə Komitəsi il ərzində bir dəfə müvafiq orqanlar qarşısında hesabat verirdi. DQMV-nin İcraiyyə Komitəsi aşağı səlahiyyətli icraiyyə

representatives Autonomous Province. The MKAP was represented in the Soviet of Nations of the Supreme Soviet of the USSR with its five representatives. According to the article 5 of the Law population living in the territory of the MKAP participated in elections to Soviets of Peoples Representatives of the USSR, Azerbaijan SSR, the autonomous province and to other local organs.

Relevant to the article 113 of the Constitution of the Azerbaijan SSR one of deputies of the chairman of the Supreme Board of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR was elected from the Mountainous Karabagh Autonomous Province.

In the article 9 of the Law about the MKAP the budget of the Autonomous Province is the integral part of the state budget of the Azerbaijan SSR.

The state power organ of the MKAP was the Mountainous Karabagh Autonomous Province was the Soviet of Peoples Representatives of the Autonomous Province. The Province Soviet solved of issues of the local character. Peoples representatives of the MKAP were elected to the period of two and half year. The Soviet of Peoples Representatives of the Autonomous Province solved the complex of questions on economic, social, cultural and other issues.

In accordance with the article 44 of the Law about the MKAP the Executive Committee of the Soviet of Peoples Representatives of the Autonomous Province was the order issuing and decision taking organ within the frames of its authority. The Executive Committee of the Soviet of Peoples Representatives of the Autonomous Province was elected for the period of 2 and half years and was responsible before the Soviet of Peoples Representatives of MKAP and the Council of Ministers of the Azerbaijan SSR. Once a year the Executive Committee of MKAP reported before corresponding organs. Executive Committee of MKAP had a right to liquidate decisions and orders of executive committees of

komitələrinin qərar və sərəncamlarını ləğv etmək hüququna malik idi. İcraiyyə Komitəsi nəzdində komissiyalar təşkil edilirdi. DQMV haqqında Qanunun 61-ci maddəsinə görə icraiyyə komitəsinin şöbə və idarələri də yaradılırdı.

DQMV-nin vilayət məhkəməsi 5 il müddətinə seçilirdi. DQMV-də mühakimə icraatı Azərbaycan dilində aparılırdı. İşdə iştirak edən, mühakimə icraatının aparıldığı dili bilməyən şəxslərin işdəki materiallarla bütünlüklə tanış olmaq hüququ, məhkəmə işində tərcüməçi vasitəsilə iştirakı və məhkəmədə ana dilində çıxış etmək hüququ təmin edilirdi.

SSRİ və Azərbaycan SSR Konstitusiyalarına müvafiq olaraq DQMV-nin prokuroru SSRİ baş prokuroru tərəfindən təyin edilirdi.

DQMV-nin Xalq Deputatları Soveti hüquqi şəxs səlahiyyətlərindən istifadə edirdi. Muxtar Vilayət İcraiyyə Komitəsi Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin təsdiq etdiyi gerb və möhürə malik idi.

Azərbaycan SSR-in 1978-ci il Konstitusiyasının 21-ci fəslində məhkəmə orqanlarının quruluşu və fəaliyyəti təsbit edilirdi. 163-cü maddədə göstənilirdi ki, Azərbaycan SSR-də ədalət mühakiməsi yalnız məhkəmə tərəfindən həyata keçirilir. Azərbaycan SSR məhkəmələrinin quruluşu aşağıdakı kimi müəyyən edilirdi: Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi, Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsi, Bakı Şəhər Məhkəməsi və nəhayət, rayon (şəhər) xalq məhkəmələri.

Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi ali məhkəmə orqanı kimi Azərbaycan SSR-in məhkəmələrinin fəaliyyətinə nəzarət edirdi.

Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi, Azərbaycan SSR Ali Soveti tərəfindən, Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsi, Naxçıvan MSSR Ali Soveti tərəfindən, DQMV Vilayət Məhkəməsi, DQMV Xalq Deputatları Soveti tərəfindən və rayon (şəhər) xalq məhkəmələrinin xalq hakimləri rayon (şəhər) vətəndaşları tə-

the lower authorization. Commissions were organized in the composition of the Executive Committee of MKAP. In accordance with the article 61 of the Law about the MKAP departments and sections of the executive committee were created.

Trial meetings of the province court of the MKAP were conducted in the Azeri language. Persons who did not know the language in which the trial meetings were conducted had right to be acquainted with the court case fully, participate in the trial through the interpreter and his right to speak in the court in his mother tongue was provided.

In accordance with the Constitutions of the Azerbaijan SSR the prosecutor of the MKAP was appointed by the General Prosecutor of the USSR.

The Soviet of Peoples Representatives used the right of the legal entity. The Executive Committee of the Autonomous Province had got the emblem and stamp confirmed by the Supreme Board of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR.

In the chapter 21 of the Constitution of the Azerbaijan Republic of the year of 1978 the structure of the Court organs and their activity were confirmed. In the article 163 it was shown that only the court might realize the just trial in the Azerbaijan SSR. The structure of courts in the Azerbaijan SSR was defined as following: the Supreme Court of the Azerbaijan SSR, the Supreme Court of the Nakhichevan ASSR, Baku City Court and at last region (town) peoples courts.

As the supreme court organ, the Supreme Court of the Azerbaijan SSR controlled activity of all courts in the Azerbaijan SSR.

The Supreme Court of the Azerbaijan SSR was elected by the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR, the Supreme Court of the Nakhichevan ASSR was elected by the Supreme Soviet of the Nakhichevan ASSR, The Province Court of the MKAP was elected by the Soviet of Peoples Representatives and peoples judges of the peoples courts of regions

rəfindən gizli səsvermə ilə ümumi, bərabər və birbaşa seçki hüququ əsasında 5 il müddətinə seçildilər.

Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi Azərbaycan SSR Ali Soveti tərəfindən sədrdən, onun müavinlərindən, üzvlərindən və xalq iclasçılarından ibarət tərkibdə 5 il müddətinə seçilirdi. Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsinin tərkibinə vəzifəyə görə Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsinin və DQMV Məhkəməsinin sədrləri daxil idi. Bütün məhkəmələrdə mülki və cinayət işlərinə kollegial surətdə baxılırdı.

Rayon (şəhər) xalq məhkəmələrinin xalq iclasçıları vətəndaşların işlədikləri və ya yaşadıkları yerdə onların yığıncaqlarında açıq səsvermə yolu ilə 2 il 6 ay müddətinə seçildilər. Rayon (şəhər) məhkəmələrində işlər xalq iclasçılarının iştirakı ilə baxılırdı. Ədalət mühakiməsi həyata keçirilərkən xalq iclasçıları hakimlərin bütün hüquqlarına malik idilər.

Silahlı Qüvvələrdə mühakimə hərbi tribunallar tərəfindən həyata keçirilirdi.

Konstitusiyanın 172-ci maddəsində təqsirsizlik prezumpsiyası təsbit edilirdi: məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü olmadan heç kəs cinayət etməkdə müqəssir sayıla bilməzdi.

Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 21-ci fəslində nəzərdə tutulan, arbitraj orqanları Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti tərəfindən hələ 1974-cü il mayın 24-də təsdiq edilmiş «Dövlət arbitrajı haqqında Əsasnamə»yə müvafiq olaraq təşkilatlar, idarələr və müəssisələr arasındakı mübahisələri onların səlahiyyətləri daxilində həll edirdi. Dövlət arbitrajı orqanı baş arbitrdən, onun müavinlərindən və arbitrlərdən ibarət təşkil edilirdi. Zərurət olanda məsləhətçilərdən və yardımçı heyətdən də istifadə edilirdi.

Naxçıvan MSSR Nazirlər Soveti və DQMV Xalq Deputatları Soveti İcraiyyə Komitəsi yanında baş arbitrlər həmin arbitrajların tabe olduğu müvafiq idarəetmə

(towns) were elected by the secret voting of citizens at general, equal elections on the basis of the direct election rights for the period of 5 years.

The Supreme Court of the Azerbaijan SSR was elected by the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR in the composition of the chairman, his deputies, members and peoples meeting representatives for the period of 5 years. The chairmen of the Supreme Court of Nakhichevan ASSR and the Province Court of the MKAP were included to the composition of the Supreme Court of the Azerbaijan SSR in accordance with their positions. In all courts the civil and criminal cases were analyzed in the collegial way.

The peoples meeting representatives of the courts of regions (towns) were elected in places where they lived or worked in their meetings by the open voting for 2 and half year. Cases at courts of regions (towns) were analyzed by the participation of people meeting representatives. While conducting the trial the peoples meeting representatives had the same right which charges had.

In the Military Forces trials were conducted by the military tribunals.

In the article of 172 of the Constitution the presumption of nonguiltiness was confirmed: without the legally confirmed decision of the court, nobody could be regarded the guilty in committing the crime.

In accordance with «the Charter about the State Arbitrage» confirmed by the Council of Ministers of the Azerbaijan SSR on May 24, 1974 arbitrary organs solved argues between organizations, managements and enterprises in the frames of their authorization. The State Arbitrary organ consisted of the Chief of the Arbitrage, his deputies and arbitrary charges. In cases of necessity they could use consultants and supportive board.

The Council of Ministers of the Nakhichevan ASSR and the Executive Committee of the Soviet of Peoples Representatives of

The Parliament of the Azerbaijan Republic

orqanları tərəfindən vəzifəyə təyin olunurdular.

Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 22-ci fəslində prokurorluq orqanlarının sistemi və fəaliyyəti təsbit edilmişdi. Azərbaycan SSR ərazisində bütün nazirliklər, dövlət komitələri və baş idarələr, müəssisə, idarə və təşkilatlar, yerli xalq deputatları sovetlərinin icra orqanları, kooperativ təşkilatları və digər ictimai təşkilatlar, vəzifəli şəxslər, habelə vətəndaşlar tərəfindən qanunların düstür və eyni qaydada icra olunmasına ali nəzarət SSRİ baş prokuroru, ona tabe olan Azərbaycan SSR prokuroru və rayon prokurorları tərəfindən həyata keçirilirdi.

Rayon və şəhər prokurorları Azərbaycan SSR prokuroru tərəfindən təyin olunur və SSRİ baş prokuroru tərəfindən təsdiq edilirdilər. Azərbaycan SSR prokuroru qanunvericilik təşəbbüsü ilə çıxış etmək hüququna malik idi.

Sovet qanunvericiliyin inkişafında dördüncü mərhələ 1982-ci ilin sonlarından, SSRİ-nin süqutuna qədər davam etmişdir. Ali Sovet Moskvadan asılı olduğu üçün müstəqil siyasət apara bilmir, passiv müdafiə mövqeyi seçirdi. Mərkəzin qəbul etdiyi qərarlara respublika parlamenti heç bir etiraz edə bilmirdi. Ali Sovetin bu mövqeyi xalqda ikrah doğurur parlamente inam tamamilə itirdi. Belə bir vəziyyətdə SSRİ ali rəhbərliyindən böyük dövlət xadimi Heydər Əliyevin məqsədyönlü şəkildə uzaqlaşdırılması Azərbaycanın faciələrinin əsasını qoydu. Azərbaycan ittifaqın dağılması prosesində ən çox itkilər verən respublika oldu. Bunun da əsas səbəblərindən biri partiya, parlament rəhbərliyinin, o cümlədən yeni demokratik qüvvələrin səriştəsizliyi olmuşdur.

80-ci illərin sonlarında Konstitusiyada edilmiş kosmopolit dəyişikliklər, respublikanın suverenliyinin bərpasına yönəlmiş, təsəlliverici dəyişikliklərin heç bir əhəmiyyəti olmamışdır. Rəhbərliyin və parlamentin tutduğu səhv mövqə Azərbaycan xalqını 1990-

the MKAP appointed Chief Arbitrage charges under their organizations.

In the article 22 of the Constitution of the Azerbaijan SSR system of the Prosecutor organs and their activity was confirmed. The control of obeying laws properly and in the same way in the territory of the Azerbaijan SSR all ministries, their main managements, enterprises, managements and organizations, executive organs of local soviets of peoples representatives, cooperative organizations and other social organizations, high positioned persons and citizens the General Prosecutor, the Prosecutor of the Azerbaijan SSR being under his guidance and regional prosecutors were made responsible.

Regional and town prosecutors were appointed by the Prosecutor of the Azerbaijan SSR and confirmed by the General Prosecutor of the USSR. The Prosecutor of the Azerbaijan SSR had a right to the legislative initiative.

The fourth state of the development of the soviet legislation continued from late 1982 till the destruction of the USSR. As far as the Supreme Soviet depended on the Moscow, it could not carry on the independent policy and chose the position of passive defense. There was no way for the republic parliament to object decisions taken by the Center. Such a position of the Supreme Soviet caused the feeling of dislike in population and the latter completely lost its trust to the parliament. In such a situation the intentional removal of the great state genius Heydar Aliyev from the supreme leadership of the USSR was the starting point of tragedies with which Azerbaijan had to face. Azerbaijan became the very republic which had rather more losses in the process of destruction of the USSR. One of the main reasons of it was connected with unexperience of the party and parliament leadership and also the democratic forces.

The cosmopolitan changes made in the Constitution at the end of 80-s directed to the sympathetic rehabilitation of the sovereignty of the Republic were not of an any impor-

cı ilin 20 yanvar faciəsini yaşatdı. Siyasi təcürübəsi olmayan səbatsız qüvvələrin xalqa rəhbərlik etməyə cəhd etməsi ağır nəticələr verdi. Zəif hakimiyyət üzərində, eyforiya xarakterli «qələbə»lər bir qədər sonra Azərbaycan dövləti üçün fəlakətli nəticələrə gətirib çıxarmışdı.

Respublika rəhbərliyinin Moskva-dan göndərilən sifarişlərlə işləmək metodu onsuz da gərgin olan vəziyyəti bir az da çətinləşdirirdi. Xüsusilə də 1987-ci ilin noyabrında A.Aqambekyanın Qarabağın dağlıq hissəsinin Ermənistanı verilməsinin məqsəda uyğunluğunu bildirməsi «Böyük Ermənistan» yaratmaq xülyası ilə yaşayan daşnak erməniləri hərəkətə gətirdi. Yerevan və Xankəndində başlayan mitinqlərdən sonra azərbaycanlıların öz dədə-baba torpaqlarından qovulması və «türksüz Ermənistan» siyasətinin reallaşdırılmasına başlandı. Azərbaycanlıların deportasiyası kütləvi terror və qətlərlə davam etdirilirdi.

1988-ci il fevralın 20-də Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Xalq Deputatları Sovetinin sessiyası Azərbaycan SSR Ali Sovetinə DQMV-nin statusuna yenidən baxılması haqqında müraciət etdi. Moskva riyakarlıq edir, aslında isə özünün xeyir-duası ilə başlayan separatizmi dəstəkləyir, «süni» olaraq yaratdığı problemi «hər iki xalqın mənafeyinə» uyğun surətdə həll etməyə çalışırdı. Hər iki müttəfiq respublika rəhbərliyinin dəyişdirilməsi vəziyyətdən çıxmağa kömək etmədi. Əksinə 1988-ci il iyunun 21-də DQMV Xalq Deputatları Sovetinin sessiyası vilayətin Ermənistan SSR-ə verilməsini müzakirə etdi. 1988-ci ilin dekabrında Ermənistan SSR-də baş vermiş zəlzələ zamanı Azərbaycandan ermənilərə köməyə gələn tayyara müəmmalı şəkildə qəzaya uğradı. Həmin vaxtdan başlayaraq maraqlı qüvvələr erməniləri güclü maliyyə və hərbi sursatla təchiz etməyə başladılar.

Moskva müttəfiq respublika kimi Azərbaycan SSR-in konstitusion hüquqlarını pozaraq 1989-cu il yanvarın 12-də «Azar-

tance. The wrong position disposed by the leadership and the parliament brought the Azeri nation to the January 20, 1990 tragedy. The attempts of unreliable forces to guide the nation gave its hard results. «Victories» upon the weak state power of the euphoric character some times later caused the catastrophic results to Azerbaijan state.

The method of the republic leadership to work on the basis of orders from Moscow made the intence situation ever more difficult. Especially declaration of A.Aqambekyan about aimfulness of the giving the Mountainous part of Karabagh to Armenia in Noveber of the year of 1987 raised dashnak Armenians living with the dream of create «the Great Armenia» to the movement. After meetings in Yerevan and Khankendi massive sending away of the Azeri people from the fathers native lands and the realization of policy «Armenia without turks» began. The deportations of Azerbaijanians continued with the mass terror and homicides.

On February 20 1988 the session of the Mountainous Karabagh Autonomous Prfov-ince Soviet of Peoples Representatives turned with a request to the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR to consider again the status of the MKAP. Moscow behaved cunningly, in fact it gave its secret permission to the separatism and supported it and showed itself as if it was trying to solve the problem created by itself artificially «in the benefit of both nations». No help came from changing of leaders of both republics. On the contrary, the session of the Soviet of peoples representatives of the MKAP conducted on June 21 of the year of 1988 discussed the issue of the giving the Province to Armenia SSR. In December of 1988 the airplane coming from Azerbaijan to render the help for sufferers of the earthquake happened in Armenia by that time crashed in the unexplained situation. Since then forces interested in the matter began to support armenians with great volume of finance and military weapons.

baycan SSR-in DQMV-də xüsusi idarəçilik formasının tətbiqi haqqında» SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanını qəbul etdi. A.Volskinin başçılığı ilə mərkəzə təbə edilən «Xüsusi İdarə Komitəsi» (XİK) təşkil edildi. XİK-in köməyi ilə ermənilər silahlandırıldığı halda azərbaycanlıların ov tüfəngləri belə müsadirə edilirdi. SSRİ Nazirlər Sovetinin 1989-cu il 6 may tarixli qərarı ilə DQMV-dəki idarə və müəssisələrin Azərbaycan SSR-in tabeliyindən çıxarılaraq mərkəzə verilməsi bu prosesi daha da sürətləndirdi. XİK dövründə təkcə Xankəndindən 14 min nəfər azərbaycanlı çıxarıldı. 1987-1988-ci illərdən təşkilatlanan milli-demokratik qüvvələrin sayı və təzyiqi nəticəsində 1989-cu il noyabrın 28-də Xüsusi İdarə Komitəsi ləğv edilir və Azərbaycan SSR-in muxtar vilayət üzərində alınmış hüquqların bərpa edilir. DQMV-nin idarə olunması SSRİ Ali Sovetinin xüsusi komissiyasının nəzarəti altında Azərbaycan SSR-in Təşkilat Komitəsinə (TK) tapşırıldı. 1989-cu il dekabrın 1-də Ermənistanın faktiki ərazi iddiaları hüquqi müstəviyə keçirildi və Ermənistan Ali Soveti «Ermənistan SSR-ini və Dağlıq Qarabağı birləşdirmək haqqında» qərar qəbul etdi. DQMV rəhbərliyinin təşəbbüsü ilə muxtar vilayətin bütün idarə və müəssisələri Ermənistanın təbəçiliyinə verildi.

1990-cı il yanvarın 15-də SSRİ Ali Soveti DQMV və ona qonşu olan rayonlarda fəvqəladə vəziyyət elan etdi. Cənubi Qafqazda nəzarəti itirməklə qarşılaşan Moskva 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə Bakıya qoşun yeritdi və Azərbaycan xalqını sovet hərüb məşınının gücü ilə susdurmağa çalışdı. Bakıda və digər rayonlarda 131 nəfər qətlə yetirildi və 100-lərlə insan yaralandı.

Yalnız Bakıda qanlı hadisələrdən sonra Moskva DQMV-də ermənilərin tərksilah edilməsinə başladı. 1990-cı il mayın 22-də SSRİ Nazirlər Soveti muxtar vilayətin iqtisadiyyatını idarə etmək hüququnu Azərbaycan SSR-ə qaytardı.

Moscow violating the constitutional rights of the Azerbaijan SSR as a union republic accepted the order of the Supreme Board of the Supreme Soviet of USSR «About the Special Management Form in the MKAP of the Azerbaijan SSR». «A Special Managing Committee» (SMC) under the direct guidance of the center was organized with A.Volskiy on the head of it. In the situation where Armenians were armed with weapons by the help of the SMC even the simple rifle for hunting of Azeri people there began to be confiscated. Decision of the Council of Ministers of the USSR all managements and enterprises of the MKAP were taken out from the authorization of the Azerbaijan SSR and were given to the center and this measure accelerated events. During the guidance period of the SMC only from Khankendi 14 thousand Azerbaijanians were removed out. Under the pressure of the national democratic forces which had begun to be organized in 1987-1988 the Special Managing Committee was liquidated and rights of the Azerbaijan SSR upon the Autonomous Province restored. The guidance of the MKAP was given to Azerbaijan SSR under the inspection of the Special Commission (SC) of the Supreme Soviet of the USSR. On December 01, 1989 the actual territory pretences of Armenia was transformed to the plain and the Supreme Soviet of Armenia accepted the decision «About Joining of the Mountainous Karabagh to Armenia SSR». With the initiative of the leadership of the MKAP all managements and establishments were given to the obey of Armenia.

On January 15 of the year of 1990 The Supreme Soviet declared the extra-ordinary situation in the MKAP and nearby laying to it regions. Moscow coming closer to loose control in the Southern Caucasus inserted the troops to Baku at night of 19-20 January of 1990 and tried to make silent the Azeri nation with the might of the military forces. Some 131 men were homicided and many hundreds of men were wounded.

1990-cı il mayın 19-da Azərbaycan SSR Ali Sovetinin sessiyası respublikada ilk prezidentlik institutu təsis etdi və A.Mütəllibovu bu vəzifəyə seçdi. Həmin ilin sentyabrında Azərbaycan SSR Ali Sovetinə keçirilən seçkilərdə 360 deputat mandatından 30-nu demokratik qüvvələr əldə etdilər. Xalqın istəyi ilə vətəna qayıdan böyük öndər Heydər Əliyev Naxçıvandan bitərəf deputat kimi Ali Sovetə seçildi. Böyük öndər Heydər Əliyevin də dəstəklədiyi bir sıra çox vacib dövlət atributları ilk dəfə olaraq Naxçıvan Muxtar Respublikasının 1990-cı il payız sessiyasında qəbul edildi.

SSRİ məkanında baş verən proseslər, Ermənistanın Azərbaycan SSR-in Dağlıq Qarabağ Muxtar vilayətini özünə birləşdirmək cəhdi, Moskvanın eriməniperəst siyasət aparması Azərbaycan xalqını və demokratik qüvvələri mühüm əhəmiyyətli tədbirlər görməyə vadar edirdi. Məhz bu baxımdan Azərbaycan SSR Ali Sovetinin sessiyası 1989-cu il sentyabrın 23-də «Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının suverenliyi haqqında Azərbaycan SSR-in Konstitusiyaya Qanununu» qəbul etdi. Qanun Moskva ilə respublika arasındakı səlahiyyətlərin yeni həddini müəyyən edirdi. Qanunda bütövlükdə SSRİ İttifaqın könüllü surətdə verilmiş səlahiyyətlər istisna edilməklə, Azərbaycan SSR digər məsələlər üzrə, o cümlədən inzibati-ərazi dəyişikliyi etmək, referendum ilə ifadə edilmiş razılıq olmadan onun ərazisinin dəyişdirilməməsi (ittifaq tərəfindən) prinsipi, ümumxalq səsverməsi ilə SSRİ tərkibindən sərbəst çıxma, respublika müstəqilliyinin təmin edilməsi, dövlət büdcəsini işləyib hazırlamaq, daxili işlər və dövlət təhlükəsizliyi orqanlarına rəhbərlik etmək və s. sahələrdə tam müstəqilliyi Konstitusiyaya qanunu ilə təsbit edilirdi.

Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 6-cı maddəsinin yeni redaksiyasında göstərilirdi ki, Azərbaycan Kommunist Partiyası və digər siyasi partiyalar, həmçinin ictimai təşkilatlar dövlətin siyasətinin hazırlanma-

Only after the bloody event in Baku Moscow began to disarm Armenians in the MKAP. By the decision of the Soviet of Ministers of the USSR dated May 22, 1990 the right of managing the economy of autonomous province to the Azerbaijan SSR.

On May 19 of the year 1990 the session of the Supreme Soviet established the first institute of the presidency and elected A.Mutallibov to this position. On September of that year in the elections to the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR out of 360 representative mandates 30 were gained by the democratic forces. The great leader Heydar Aliyev returning to the native country by the will of the nation, was elected from Nakhichevan as neutral representative. A number of state acts were accepted for the first time at the autumn session of Nakhichevan Autonomous Republic in the year of 1990 which were also supported by the great leader Heydar Aliyev as well.

Processes happened in the territory of the USSR, the attempt of Armenia to join to itself the Mountainous Karabagh Autonomous Province of the Azerbaijan SSR, Moscow's conducting the policy favorable to Armenians made the Azeri people and the democratic forces to realize measures of the greater importance. From this point of view session of the Supreme Soviet of the Azerbaijan Republic accepted the «The Law About the Sovereignty of the Azerbaijan Soviet Socialist Republic» on September 23, 1989. The Law defined the new limits of the authorizations between Moscow and the Republic. Except authorizations given to the USSR with the own will of the republic, in the Law complete sovereignty referring to the Constitution was confirmed in such fields as to make administrative-territory changes in the Azerbaijan Republic, the principle of not to make changes of the territories (by the Union) without the will of republic which could be expressed only in referendum, getting out from the composition of the USSR by the general voting of the whole nation, providing of

The Parliament of the Azerbaijan Republic

sında, dövlət işlərinin və ictimai işlərin idarə olunmasında iştirak edirlər. Çoxpartiyalı sistemə keçidin əsasları Konstitusiyada ilk dəfə olaraq təsbit edilirdi.

Dövlət və ictimai quruculuq əleyhinə olan partiya, təşkilat və hərəkatların fəaliyyətinə dair Konstitusiyanın 7-ci maddəsində göstərilirdi ki, Azərbaycan SSR-in Konstitusiyaya quruluşunu və bütövlüyünü zorla dəyişdirmək, onun təhlükəsizliyini sarsıtmaq, sosial, milli və dini ədavəti qızıqdırən fəaliyyəti yolverilməzdir.

Azərbaycan SSR-in siyasi və iqtisadi suverenliyi haqqında 23 sentyabr 1989-cu il Konstitusiyaya Qanunu 1978-ci il Azərbaycan SSR Konstitusiyasının bir sıra maddələrinə dəyişiklik edirdi. Konstitusiyanın əvvəlki redaksiyasından fərqli olaraq 10-cu maddənin yeni redaksiyasında torpaq, yerin təki, sular, Xəzər dənizi sahiləni şelfi və digər təbii ehtiyatlar Azərbaycan SSR xalqının milli sərvəti və Azərbaycan SSR-in dövlət mülkiyyəti hesab edilirdi. Təbii ehtiyatlar üzərində sərəncam vermək Azərbaycan SSR-in müstəsna hüququ kimi təsbit edilirdi.

Naxçıvan MSSR, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti mülkiyyətindən və inzibati-ərazi qurumları mülkiyyətindən ibarət olan Azərbaycan SSR mülkiyyəti, Azərbaycan SSR-in dövlət mülkiyyəti kimi müəyyən edilirdi.

Konstitusiyanın VII fəslə «Azərbaycan SSR SSRİ-nin tərkibində müttəfiq respublikadır» ifadəsi ilə başlayırdı. Bu fəslin 68-ci maddəsinin yeni redaksiyasında göstərilirdi ki, Azərbaycan SSR suveren sosialist dövlətidir. Azərbaycan SSR-in suverenliyi Azərbaycan SSR tərəfindən öz ərazisinin hər yerində bütün xalqın xeyrinə ali qanunvericilik, icra və məhkəmə fəaliyyətinin müstəqil həyata keçirilməsində də ifadə olunur. Moskvanın Dağlıq Qarabağı təcridən Ermənistanla birləşdirmək istəyinin qarşısını almaqdan ötrü Konstitusiyaya çox mühüm dəyişiklik edilir. Belə ki, Azərbaycan SSR-in Konstitusiyaya-hüquqi statusu Azərbaycan

the independence of the republic, to work out the budget of the state, to have the full control upon the organs of internal affairs and state security and others.

It was shown in the new edition of the article 6 of the Constitution of the Azerbaijan SSR that the Communist Party and other political parties, also the social organizations are participating in the preparation of the state policy, in the administering of the state issues and social issues. For the first time basics of the transformation to the poly-party system was confirmed in the Constitution.

It was shown in the article 7 of the Constitution about the activity of parties, organizations and movements which were against the state and social building and attempting to change the Constitutional structure or integrity of the Republic by force, the activity directed to distress its security, heat the social, national and religious dislike was unallowed.

Accepting the Constitution Law on September 23, 1989 about the political and economic sovereignty of the Azerbaijan SSR, some articles of the Constitution of the Azerbaijan SSR of 1978 were changed. In difference to the previous edition in the new option of the article 10 the land, depth of the Earth, waters, the off-shore shelf of the Caspian sea and other natural resources were regarded the national wealth of the Azerbaijan. The way of using them was exceptional right of the Azerbaijan SSR which was confirmed.

Azerbaijan SSR consisting of the Nakhichevan ASSR, the Mountainous Karabagh Autonomuos Province property and administrative-territorial structures property of the Azerbaijan SSR were defined as the state property of the Azerbaijan Republic.

The chapter VII of the Constitution begins with the phrase that «the Azerbaijan SSR is the union republic in the composition of the USSR». In the new edition of the article 68 of this article it was shown that the Azerbaijan SSR is the sovereign socialist state. The sovereignty of the Azerbaijan SSR is expressed

SSR Ali Sovetinin razılığı olmadan dəyişdirilə bilməzdi. Bu müddəə Azərbaycan SSR-in suverenliyinə və SSRİ-nin suverenliyinə əsaslanan müqavilə üzrə qurulurdu. Azərbaycan SSR-in səlahiyyəti yalnız Azərbaycan SSR-in könüllü surətdə SSR İttifaqına verdiyi məsələlərdə məhdudlaşır.

Yeni redaksiyanın 69-cu maddəsinə əsasən Azərbaycan SSR-in SSRİ-dən azad surətdə çıxmaq hüququ xalq səsverməsi (referendum) yolu ilə həyata keçirilə bilərdi. Bunun üçün Azərbaycan SSR vətəndaşlarının onda bir hissəsinin topladığı imza kifayət edirdi.

70-ci maddəyə əsasən Azərbaycan SSR-in suverenliyi Azərbaycan SSR-in ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan MSSR və DQMV də daxil olmaqla respublikanın bütün ərazisinə şamil edilirdi. Azərbaycan SSR-in ərazisi bütün əhalinin iştirakı ilə keçirilən xalq səsverməsi (referendum) ilə ifadə edilmiş razılıq olmadan dəyişdirilə bilməzdi.

Konstitusiyanın yeni redaksiyada verilən 72-ci maddəsinin 3-cü bəndində əvvəlki mətndən fərqli olaraq, muxtar respublikaların və muxtar vilayətlərin təşkil edilməsi və onların ləğv edilməsi Azərbaycan SSR-in ayrılmaz hüququ kimi təsbit edilirdi və qurumların təşkili və ya ləğvi SSRİ Ali Sovetinin təsdiqinə verilmirdi. Həmin maddənin yeni 13-cü bəndi Azərbaycan SSR-in ali hakimiyyət orqanlarına daxili işlər və təhlükəsizlik orqanlarına rəhbərliyi təmin etməyi həvalə edirdi.

Azərbaycan SSR xalq deputatları Sovetlərinə seçkilərdən bəhs edən 86-cı maddədə seçkilərin keçirilməsi vaxtı, deputatların səlahiyyətlərinin qurtarmasına əvvəlki redaksiyadakı kimi ən azı iki ay deyil, üç ay qalana qədər artırılırdı. 87-ci maddədə əhəmiyyətli dəyişiklik edildi: hakimlər istisna olmaqla xalq deputatları Sovetləri tərəfindən seçilən və ya təyin edilən vəzifəli şəxslər öz vəzifələrində iki il müddətindən çox qala bilməzdilər.

in independent realization of its legislative, executive and court activity for the benefit of the whole people all over its territory. So, very important changes were made in the Constitution to prevent the desire of Moscow to join gradually the Mountainous Karabagh to Armenia. Thus, the Constitutional legislative status of the of the Azerbaijan SSR could nohow be changed without the will of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR. This principle was built on the agreement based on the sovereignty of the Azerbaijan SSR and the USSR and the authorization of the Azerbaijan SSR was limited only in issues that Azerbaijan SSR gave to the USSR with its own will.

According to the article 69 of the new edition the right of the Azerbaijan SSR to get out from the composition of the USSR independently was possible only by the way of peoples general voting (referendum). For that purpose signs of one tenth of the entire population were satisfactory.

On the basis of the article 70 sovereignty of the Azerbaijan SSR concerned to the whole territory of it including its unparted integral territories which were the Nakhichevan ASSR and the MKAP. The territory of the Azerbaijan SSR could not be changed without the will of its population which was to be expressed by the people's voting (referendum) where whole population was to participate.

The point 3 of the article 72 given in the new edition was different from the previous texture and the organization of the autonomous republics and and autonomous provinces and their liquidaton was confirmed as the unparted right of the Azerbaijan SSR and organization of such structures or their liquidation was never ever produced to the confirmation of the Supreme Soviet of the USSR. The new 13 point that article allowed to supreme state power organs Azerbaijan SSR to guide organs of the internal issues and security.

In the article 86 concerning to the elections to soviets of peoples representatives it was said that the time of starting the new

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Azərbaycan SSR-in 1978-ci il Konstitusiyasından fərqli olaraq, yeni redaksiyada ilk dəfə olaraq xalq deputatları seçkilərini çoxmandatlı seçki dairələri üzrə keçirmək təsbit edilirdi (91-ci maddə). Aktiv seçki senzi 18 yaş və passiv seçki senzi 21 yaş müəyyən olunmuşdu. Lakin 18 yaşa çatmış vətəndaşlar yerli xalq deputatları sovetlərinə seçilə bilərdilər. Deputatlar üçün ikidən çox Sovetin xalq deputatı olmamaq məhdudiyyəti təsbit edilirdi. 92-ci maddədə təqsirsizlik prezumpsiyasının tələblərindən irəli gələn prinsiplərə əməl edilmirdi: belə ki, məhkəmənin ittihamedicisi hökmü olmadan, lakin qəti- imkan tədbiri - həbsdə saxlama tədbiri seçilmiş şəxslər seçkilərdə iştirak etməkdən məhrum edilirdilər. Xalq deputatlığına namizədlər göstərmək hüququnda yeni qayda müəyyən edilirdi. Bu hüquq əmək kollektivlərinə, ictimai təşkilatlara, orta ixtisas və ali təhsil müəssisələrinin kollektivlərinə, yaşayış yerlərində seçicilərin və qoşun hissələrində hərbi qulluqçuların yığıncaqlarına məxsus olması müəyyən edilirdi.

Konstitusiyanın yeni redaksiyasının 13-cü fəslinin 104-cü maddəsində Azərbaycan SSR-in ali dövlət hakimiyyəti orqanı olan Azərbaycan SSR Ali Sovetinin səlahiyyətləri müəyyən edilirdi. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin yeni müstəsna səlahiyyətlərinə: Azərbaycan SSR Konstitusiyasının qəbul olunması və onda dəyişiklik edilməsi; muxtar respublika və vilayətlərin təşkili və onların ləğv edilməsi; Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin sərhədlərinin və rayon bölgüsünün müəyyən edilməsi və dəyişdirilməsi; Azərbaycan SSR-in digər müttəfiq respublikalarla sərhədlərinin dəyişdirilməsi, Azərbaycan SSR ərazisinin dəyişməsinə səbəb olan hallarda SSRİ dövlət sərhədlərinin dəyişdirilməsi məsələlərinə baxılması; Azərbaycan SSR Prezidentinin təqdimatı üzrə Azərbaycan SSR prokuroru vəzifəsinə namizədlik haqqında və Azərbaycan SSR prokurorunun vəzifədən azad edilməsi haqqında məsələyə baxılması; SSRİ xalq deputatları

elections was not at least two month to the end of authority of representatives but three month. The considerable change was made in the article 87 as well: all higher positioned persons elected by the soviet of peoples representatives could not remain in their positions no more than two years excluding charges.

In difference of the Constitution of the year of 1978 for the first time in the new edition it was confirmed to conduct elections of representatives of peoples soviets on the basis of the poly-mandate election circles (article 91). Active electoral sense was the age of 18 and the passive one was 21. But citizens reached the age of 18 could be elected as representatives to the local soviets. It was confirmed that representatives could not be from more than two peoples soviet. In the article 92 principles coming out from the presumption of unguiltiness was not taken into account: thus, without depriving order of the court but on the basis of the chosen decisive measure of keeping in prison against any person prohibited his participate at elections. The new rule for presenting to the people representatives. It was defined that this right belonged to labor collectives, social organizations, the body of the secondary specialized and higher schools, in the place of residency and in the meeting of the military servants of the troops units.

The article 104 of the chapter 13 of the new edition of the Constitution defined the authorization of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR which was the supreme state power organ of the Azerbaijan SSR. The following were concerned the extreme authorization of the Supreme Soviet: to accept the Constitution of the Azerbaijan SSR and to make changes in it; to organize the autonomous republics and provinces and to liquidate them; to define borders of the Mountainous Karabagh Autonomous Province and its regional division and change them; in cases when there is necessity of change the territory of the Azerbaijan SSR to consider the issues

Qurultayın, SSRİ Ali Sovetinin, SSRİ Prezidentinin qəbul etdiyi aktlar SSRİ-nin səlahiyyəti hüdudlarından kənara çıxdıqda, Azərbaycan SSR-in suveren hüquqlarını pozduqda bunların qüvvəsinin dayandırılması və bunları ləğv etmək haqqında SSRİ xalq deputatları Qurultayı, SSRİ Ali Soveti, SSRİ Prezidenti qarşısında məsələ qaldırılması; SSRİ Nazirlər Sovetinin qərarları və sərəncamları SSR İttifaqının səlahiyyəti hüdudlarından kənara çıxdıqda, Azərbaycan SSR-in suveren hüquqlarını pozduqda bunların qüvvəsinin dayandırılması və bunları ləğv etmək məsələsinin qoyulması, habelə SSRİ nazirliklərinin, dövlət komitələrinin və baş idarələrinin aktları SSRİ və Azərbaycan SSR qanunlarına zidd olduqda onların qüvvəsinin dayandırılması; Azərbaycan SSR-in suverenliyi və ərazi bütövlüyü gözlənilməklə Azərbaycan SSR ərazisində fəvqəladə vəziyyət elan olunması və prezident idarə üsulunun tətbiqi barəsində SSRİ prezidentinin təklifinə baxılması aid edilirdi.

Azərbaycan SSR Ali Soveti deputatlarının ümumi sayı 450 nəfərdən, 360 nəfər xalq deputatına qədər azaldılırdı.

Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatları iki səlahiyyət müddətindən çox seçilə bilməzdi (114-cü maddə).

Yeni redaksiyada Azərbaycan SSR-in Konstitusiyaya Nəzarəti Komitəsinin (maddə 119-1) yaradılması və onun səlahiyyətləri müəyyən edilirdi. Azərbaycan SSR Konstitusiyaya Nəzarəti Komitəsi Azərbaycan SSR qanunlarının və digər aktların Azərbaycan SSR Ali Sovetinin müzakirəsinə verilmiş layihələrin Azərbaycan SSR Konstitusiyasına uyğun olub-olmaması haqqında rəy təqdim edirdi. Ali qanunverici və idarəedici orqanlar, deputatların beşdə bir hissəsinin təklifi ilə qanunların və digər aktların Konstitusiyaya uyğun olub-olmamasını müəyyən edir və rəylər təqdim edirdi.

Konstitusiyada qanunvericilik təşəbbüsü hüququ ənənəvi olaraq dövlət və hökumət orqanları, ictimai təşkilatlarla yana-

of change of the state borders of the USSR; solving the issue about the appointing of the prosecutor of the Azerbaijan SSR and his dismissal by the presentation of the President of the Azerbaijan SSR; in cases when acts accepted by the Assembly of the Soviet of Peoples Representatives, the Supreme Soviet of the USSR, the President of the USSR violated the rights of the Azerbaijan SSR to raise the question about stopping their validity before the Supreme Soviet of the USSR, the President of the USSR; if orders and decisions of the Soviet of Ministers outstayed the limits of authorization of the Soviet Union and violate the sovereign rights of the Azerbaijan SSR to raise the question of stopping their legal power and liquidation of them, and also if acts of Union ministries, state committees and main managements were contradicting the laws of the USSR and Azerbaijan legislation to stop their power; in cases of the declaration of the extreme situation in the territory of Azerbaijan and application of the USSR president management way on the territory of the Azerbaijan SSR with respecting its sovereignty and territorial unity to consider the proposal of the President of the USSR about it.

The general quantity of the representatives of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR was decreased from 450 to 360 persons.

Representatives of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR could never be elected for more than two times of authorization (article 114).

In the new edition the creation of the Committee of Control of Constitution of the Azerbaijan SSR and its authorization was defined (article 119-1). The Committee of Control of Constitution of the Azerbaijan SSR produced the opinion about the relevance of drafts of laws and other acts brought to the discussion of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR to the Constitution or not.

The right of legislative initiative was traditionally given to the Academy of Sciences of the Azerbaijan SSR side by side with state

The Parliament of the Azerbaijan Republic

şı, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasına da verilirdi.

1990-cı il mayın 18-də Azərbaycan SSR Ali Sovetinin qərarı ilə Azərbaycan SSR Prezidenti vəzifəsi təsis edildi. İki fəsildən və 18 maddədən ibarət prezident seçkiləri haqqında qanun 1991-ci il iyun 26-da qəbul edildi. Qanuna görə 65 yaşdan yuxarı, 35 yaşdan isə aşağı hədd olmaqla yaş senzi müəyyən edilirdi. Eyni şəxs iki müddətdən artıq Azərbaycan SSR Prezidenti ola bilməzdi. 15-ci maddəyə müvafiq olaraq seçkidə iştirak etmiş seçicilərin yarısından çoxunun səsini toplamış namizəd Prezident seçilirdi. Azərbaycan Respublikasının yeni Prezidentinin növbəti seçkiləri vəzifədə olan prezidentin səlahiyyətlərinin qurtarması vaxtına 90 gün qalmış təyin edilirdi. Prezident vəzifədən götürüldükdə və ya başqa səbəbə görə öz vəzifələrini icra edə bilmədikdə onun səlahiyyətləri Ali Sovetin sədrinə keçir və növbədən keçən seçkilər təyin edilirdi. Qanuna yaş senzinin yuxarı həddinin müəyyən edilməsi, birbaşa böyük öndər Heydər Əliyevin seçkilərdə iştirak etməməsi üçün daxil edilmişdi.

Sovet dövlət quruluşunun mövcud olduğu 70 ilin sonuncu qanunverici orqanının bəzi üzvləri demokratik bloku təmsil edirdilər. Xalq hərəkatının təzyiqi altında 360 dairə üzrə seçilən deputatların 349 nəfəri Ali Sovetdə təmsil olunmuşdular. Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində və Goranboy rayonunda müharibə vəziyyəti ilə əlaqədar seçkilər təxirə salınmışdır. Bütün qüsurları ilə yanaşı, sonuncu Ali Sovetə 1990-cı ildə keçirilən seçkilərdə bəzi müsbət tendensiya müşahidə olunurdu.

Bela ki, 1990-cı ilin sentyabrın 30-da Ali Sovetə keçirilən seçkilərdə ilk dəfə olaraq alternativ namizədlərin iştirakı təmin olunmuşdur. Sonuncu Azərbaycan SSR Ali Sovetinin seçkilərində ilk dəfə olaraq 4 mərhələ - sentyabrın 30-u, oktyabrın 14-ü, dekabrın 16-ı və 30-u tarixləri müəyyən edilmişdir. Deputatlığa namizədliyin geri

and governmental organs and social organizations.

On the basis of the decision of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR the position of the President of the Azerbaijan Republic was established on May 18, 1990. The law about the President election was accepted on June 26, 1991 and it consisted of two chapters and 18 articles. In accordance to this law the age sense for the President was defined no less than 35 and no more than 65. The same person could not be the President of the Azerbaijan SSR more than two election times. In accordance of the article 15 the candidate collecting more than the half of votes of participants of elections became President. The election time for the new President was defined 90 days before the finishing of the authorization of the acting President. In case of the removal of the President or if he was unable to fulfill his job by some other reasons his duties were transformed to the chairman of the Supreme Soviet and extreme elections were defined. The upper limit of the age sense was defined with the aim of to make obstacle to the participation of the great leader Heydar Aliyev in elections.

In the 70 years of the existence of the soviet structure the last legislative organ included to itself some members representing the democratic block. Under the pressure of the peoples movement only 349 representatives elected from 360 circles could be represented in the Supreme Soviet. In connection with the war condition in the Mountainous Karabagh Autonomous Republic and in Goranboy region elections there were postponed. In the year of 1990 some positive tendencies were observed in elections to the Supreme Soviet.

Thus in the elections to the Supreme Soviets on September 30 of 1990 for the first time the participation of the alternative deputies was provided. In the last elections of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR for the first time four stages - dates of September 30, October 14, December 16 and 30 were appointed.

götürülməsi praktikasının yeni xüsusiyyətləri yaranmışdır. Ali Sovetdə hüquqşünasların sayı əvvəlki seçkilərlə müqayisədə çox olmuşdur. Sonuncu çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin səlahiyyətləri 1991-ci il fevralın 5-də təsdiq edilmişdir.

Sonuncu çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin tarixində ən mühüm hadisə isə 1993-cü ilin iyunun 15-dən oktyabrına qədər, görkəmli dövlət xadimi, ümummilli lider Heydər Əliyevin ona sədrlik etdiyi dövr olmuşdur.

Azərbaycan Ali Soveti 1991-ci il mayın 15-də «Azərbaycan Respublikasının iqtisadi müstəqilliyinin əsasları haqqında» konstitusiyaya qanunu qəbul etməklə müstəqil iqtisadi və sosial siyasət həyata keçirməyin hüquqi bazasını təsbit etmişdir.

Azərbaycan SSR Ali Soveti, ümummilli lider Heydər Əliyevin sədrlik etdiyi Naxçıvan Muxtar Respublikasının qəbul etdiyi və dövlət müstəqilliyinin təmin olunmasına yönəlmiş qərarları təsdiq edərək, onun arxasınca getməyə məcbur olmuşdur. Belə ki, 1990-cı il noyabrın 17-də «Naxçıvan MSSR-nin adında dəyişiklik haqqında» qərar qəbul ediləndən sonra Azərbaycan SSR Ali Soveti yalnız 1991-ci il fevralın 5-də respublikanın adının dəyişdirilməsi və dövlət bayrağı haqqında qərar qəbul etdi.

SSRİ-nin saxlanılmasına dair keçirilən parlament səsverməsində böyük öndər Heydər Əliyev də demokratik blokun nümayəndələri ilə birlikdə onun əleyhinə səs vermişdi. Naxçıvan MR-ın Ali Məclisi isə referendumun Muxtar Respublika ərazisində keçirilməməsi barədə qərar çıxarmışdı.

Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin XII çağırış birinci sessiyasında ölkədə baş verən proseslərdən dərin narahatlıq keçirən ümummilli lider Heydər Əliyev öz müdrik təklifləri ilə 1991-ci il fevralın 5-də parlamentdə çıxış etdi. Fenomen dövlət xadimi mövcud vəziyyəti təhlil edərək öz çıxışını üç hissəyə bölmüşdü. Heydər Əliyev öncə bildirdi: «Keçmiş SSRİ-də 1985-ci ildən

The new features of the practice of taking back of the representation was created. The quantity of law specialists became much more in the Supreme Soviet in comparison with previous elections. Authorization of the last convocation of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR was confirmed on February 05, 1991.

The most prominent event in the history of the last call of the Azerbaijan SSR continued till June 15 1993 was connected with the great governmental personality, the general national leader Heydar Aliyev's being a chairman to it.

With the acceptance of the Constitutional Law «About the Economic Basis of the Economic Independence» on May 15, 1991 the legislative basis of the economic and social policy realization was confirmed.

In the time of the general national leader Heydar Aliyev's being the chairman of the Nakhichevan Autonomous Republic its legislative organ accepted decisions directed to the providing of the state independence which were confirmed by the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR and were influenced by them. Among them there was the decision «About Changing the Name of the Nakhichevan ASSR» on November 17, 1990 after which on February 05, 1991 the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR accepted the decision about changing the name of the Republic and about the state banner.

The great leader Heydar Aliyev voted against the remaining of the USSR together with representatives of the democratic block in the parliament voting. The Supreme Soviet of the Nakhichevan ASSR accepted the decision about not conducting this referendum in the territory of the Autonomous Republic.

In the first session of the XII convocation of the Supreme Soviet of the Azerbaijan Republic the general leader of the nation Heydar Aliyev made his speech in the parliament, being worried by the processes happening around, and expressed his vice proposals on February 5 of the year of 1991. Analysing the

başlayan və M.Qorbaçovun elan etdiyi dəyişikliklərin heç bir elmi, siyasi, iqtisadi və uzunmüddətli strategiyasının olmadığı məlum olur. Çünki, bir-birinə ziddiyyət təşkil edən tədbirlərin görülməsi, təbii olaraq öz nəticəsini verə bilməzdi. Xüsusilə milli siyasətdə, SSRİ rəhbərliyi tərəfindən buraxılmış ciddi səhvlər Alma-Ata, Tbilisi, Fərqanə, Bakı, Yeni Uzen, Oş və Pribaltika respublikalarında faciə ilə nəticələnmişdir. Ziddiyyət bundan ibarət olmuşdur ki, demokratiya, aşkarlıq, siyasi plüralizm elan olunmasına baxmayaraq, bir qədər keçəndən sonra ölkədə diktatura yaradılır. Bütün bunlar isə ümumxalq fəlakəti ilə nəticələnir. Xarici siyasətdə balanslaşdırılmış platformanın olmaması, dövlət və partiya hakimiyyətini öz əlində cəmləşdirmiş Qorbaçov bütün ziddiyyətli proseslərin səbəbkarı olmuşdur. Nəticədə söz və praktiki əməl arasında, siyasi rəhbərliklə xalq arasında böyük uçurum yaranmış, xalqın siyasi rəhbərliyə və gələcəyə inamı itmiş, kommunist partiyası nüfuzdan düşmüşdür».

Ali Sovet deputatları qarşısında mövcud vəziyyəti dəqiq analiz edən görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev çıxışının ikinci hissəsində Dağlıq Qarabağ məsələsinin sessiyasda müzakirə edilməsini təqdir etməklə yanaşı, Azərbaycanda baş verən proseslərdə və xalqın düşdüyü fəlakətdə bilavasitə respublika rəhbərliyini tənqid etmiş, xüsusilə də erməni separatçılarının Dağlıq Qarabağda Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə qarşı yönəlmiş təcavüzkar əməllərinin davam etdirilməsi, insanların məhv edilməsini, evlərin yandırılmasını, kəndlərin yerlə-yeksan edilməsinin dözülməz olduğunu bildirdi. Erməni təcavüzündə İttifaq dövlətinin, şəxsən M.Qorbaçovun və respublika rəhbərliyinin günahkar olduğunu bildirən böyük öndər Heydər Əliyev, onların vaxtında tədbir görməmələri nəticəsində indi belə bir vəziyyət yarandığına diqqət çəkdi.

Son üç ildə Azərbaycan Respublikası Ali Soveti ilk dəfədir ki, Dağlıq Qarabağ-

existing situation the phenomenal state genuine divided his speech into three parts. At the first one he declared: «It became clear that none of changes realized in the former USSR by M.Gorbachev since the year of 1985 did have any scientific, political, economic and long-term strategy. Because realizing measures are contradicting to each other naturally could not give any positive results. Especially in the national policy serious mistakes made from the side of the leadership of the USSR resulted with tragedies in Alma-Ata, Tbilisi, Ferganah, Baku, Yeni Uzen, Osh and in Baltic republics. The contradicting was in the fact that the democracy, transparency, political pluralism were declared but some times later the dictatorship was created in the country. All these resulted with the whole peoples' tragedy. Absence of the platform in the balanced foreign policy and concentration the state and party power in his hand Gorbachev was the single reason of all these contradicting processes. In the result of it the deep gorge formed between the political leadership and people and thus, the trust of the people to the political leadership and to the future, to the communist party lost its credit.»

Analysing the existing situation distinctly, the prominent statesman Heydar Aliyev expressed the positive opinion to the discussing the Mountainous Karabagh issue and taking resolution on it in the second part of his speech and directly criticized the head-quarter of the republic in the disaster to which people was brought, stressing upon unbearability of the continuation of interventional actions of Armenian separatists in the Mountainous Karabagh directed against the territorial unity of Azerbaijan and accompanied with killing of men, burning of houses, destruction of villages. The great leader Heydar Aliyev highlighted the blame of the Union state, personally M.Gorbachev and the republic leadership directing everybody's attention to the fact that such a situation happened because of their not taking measures in good time.

dakı vəziyyəti müzakirə edir. DQMV-da vəziyyətin stabilləşməsi üçün effektiv tədbirlər görülmədiyini söyləyən Heydər Əliyev, bununla yanaşı Təşkilat Komitəsinin müəyyən işlərini də qeyd etdi: « V.Polyoniçkonun başçılıq etdiyi Təşkilat Komitəsi təkbaşına işlərin öhdəsindən gələ bilməz və Azərbaycan xalqının başına gətirilmiş fəlakətlərdən qurtarmaq üçün DQMV-dəki vəziyyəti dərin və hərtərəfli analiz etmək vacibdir. 1922-ci ildən, SSRİ-nin tərkibinə daxil olduğumuz vaxtdan bu günə qədər heç bir müttəfiq respublika belə çətinliklərlə üzləşməmişdir. Mənim respublikaya rəhbərlik etdiyim 1969-cu il iyulun 14-dən, 1982-ci ilin sonuna qədər olan dövrdə ermənilərin Azərbaycana qarşı torpaq iddiaları olmayıb. Yalnız 1977-ci ildə Dağlıq Qarabağ məsələsi qaldırılıb və mənim tərəfimdən də dərhal qarşısı alınıb. 1987-ci ildə erməni millətçiləri əlverişli məqam yarandığını görərək Qarabağın Azərbaycandan qoparılması məqsədilə güclü siyasi kampaniyaya başlamışdılar. O dövrdə respublika rəhbərliyi bu hadisələrin qarşısını ala bilmədi və Moskva o cümlədən M.Qorbaçov Azərbaycana kömək etmədi. Bu xəyanətin dərin kökləri vardır. Bu hadisələrin qarşısını müdrik adam ala bilərdi, lakin M.Qorbaçovda bu müdriklik çatışmadı. Bu məsələləri indi həll edə bilməsək, biz gələcək nəsillər üçün böyük çətinliklər yaratmış olarıq».

Heydər Əliyevin öz çıxışında daha sonra bildirmişdi: «1988-ci ilin martında Sovet İKP MK və SSRİ Nazirlər Soveti Dağlıq Qarabağın sosial-iqtisadi inkişafı haqqında qərar qəbul etməklə, obrazlı şəkildə deyilsə Azərbaycan xalqının, Azərbaycan Respublikasının kürayinə arxadan zərbə vurdu. Bu qərarı imzalayanlar, ona razılıq verənlər, Azərbaycan xalqının maraqları haqqında fikirləşmədilər».

Boyük öndər 1988-ci ilin iyul ayında SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyətində Dağlıq Qarabağ məsələsi müzakirə edilən vaxt, Ermənistan Ali Soveti deputatlarının Azər-

It was for the first time that the Supreme Soviet of the Azerbaijan Republic was discussing the situation in the Mountainous Karabagh. Mentioning that the effective measures had not been taken for the stabilization of the situation in the MKAP, Heydar Aliyev underlined the definite work of the Organizational Committee as well: «the Organizational Committee with V. Polyaniçko on the head could not overcome these difficulties and in order to get reed of tragedies, brought to Azeri nation, the situation in the MKAO was to be deeply and thoroughly analyzed. Since the year of 1922, when we entered to the composition of the USSR, up to now no any union republic could face such difficulties. In the period when I was on the head of the republic between July 14, 1969 till the end of 1982 armenians did not have any territorial pretenses against Azerbaijan. Only in the year of 1977 the question of the Mountainous Karabagh was raised and at once it was prevented by me. In the year of 1987 armenian nationalists noticed that the favorable time had come for them and started the strong campaign to tear off the Mountainous Karabagh from Azerbaijan. Then the republic leadership could not avoid these events and neither Moscow, nor M.Gorbachev did help to Azerbaijan. This betrayal had deep going roots. Only the wise men could extinguish these hardships. In Gorbachev there was not enough of this quality. If we could not solve these disorders now we would put the next generations before ever bigger difficulties »

In the continuation of his speech Heydar Aliyev then declared: «If to use the rithoric phrase, on March 1988 the Central Committee of Communist Party of the Soviet Union and the Soviet of Ministers of the USSR stroke Azerbaijan Republic from behind, accepting the decision about the social-economic development of the Mountainous Karabagh. Those who signed this decision and who were agree to it had never thought about interests of the Azeri nation.»

baycan Respublikası deputatları ilə bərabər əsaslarla müzakirələrə qatılmasını böyük səhv addım hesab edirdi: « Ermənistan KP MK-nin birinci katibi Arutunyan öz vətəndaşlarını sakitliyə çağıraraq, öz tarixlərində ilk dəfə olaraq Dağlıq Qarabağın daxili işlərinə qarışmaq imkanı əldə etdiklərini bildirmişdir».

1989-cu il yanvarın 12-də SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı ilə DQMV-də xüsusi idarəçilik formasının tətbiqi haqqında qərar Azərbaycan Konstitusiyasının kobud pozulması idi. A.Volskinin köməyi ilə ermənilər silahlandırılaraq Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılmasının iqtisadi-hüquqi əsasını yaradırdılar. Ümummilli liderin sözlərinə görə, SSRİ Nazirlər Soveti 1989-cu il 6 may tarixli qərar ilə DQMV-dəki idarə və müəssisələrin Azərbaycan SSRİ-in təbəçiliyində çıxarılarq mərkəzə verilməsi Azərbaycan xalqına qarşı böyük xəyanətlərin tərkib hissələridir.

Böyük öndər Heydər Əliyev parlamentdə bildirdi ki, A.Volskinin rəhbərlik etdiyi Xüsusi İdarə Komitəsi Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılması üçün bütün tədbirləri görmüşdür: « Lakin Azərbaycanın o dövrdəki siyasi rəhbərliyi bu idarəçiliyin yaranmasını böyük qələbə kimi təqdim etmişdir. O dövrdə siyasi rəhbərlik ya anlamırdı və yaxud anlamaq istəmirdi ki, Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkibindən çıxır. Azərbaycanın itirilmiş torpaqlarını qaytarmaq üçün nə qədər çətin vəziyyətə düşmüşdür. Bununla belə, A.Volski indi SSRİ Ali Sovetində Azərbaycandan olan deputat kimi təmsil olunub. Nəinki Volski, Balayan, Poqosyan və Dadamyan da bizim respublikanın deputatı olmaqla, Azərbaycana qarşı münasibətdə daha böyük xəyanətlər edirlər».

Böyük öndər çıxışında bildirdi ki, tək-cə A.Volskinin Xüsusi İdarə Komitəsi dövründə Xankəndindən 15 min azərbaycanlı qovulmuş, 250 ev tamamilə yandırılmışdır. Halbuki, Respublika prokurorluğu yalnız

The great leader considered big wrong step the participation of representatives of the Azerbaijan Republic while discussions of the issue of the Mountainous Karabagh in the Supreme Board of the Supreme Soviet was going on in July of 1988 together with representatives of the Supreme Soviet of Armenia on the equal level: «The first secretary of the SC of the CP Arutunyan called his citizens to silence telling them that this the first chance for them to interfere the issues of the Mountainous Karabagh.»

In fact, the decision of the Supreme Board of the Supreme Soviet of the USSR about the application of the Special Form of Managing in the MKAP was the rough violence to the Constitution of the Azerbaijan. With the help of A.Volskiy Armenians were armed and created the economic and legal basis of the parting of the Mountainous Karabagh from Azerbaijan. According to words of the all national leader, the decision of the Soviet of Ministers of May 06, 1989 about taking out of managements and establishments from the disposal of the Azerbaijan SSR and giving them to the guidance of the center was the integrated part of the big betrayal against the Azeri people.

The great leader Heydar Aliyev told in the parliament that Special Management Committee had taken all measures for the separation of the Mountainous Karabagh from Azerbaijan: «But the political leadership of Azerbaijan of that time produced the creation of this management as a big victory. At that time it either did not understand or did not want to understand that the Mountainous Karabagh is drawing out from the composition of Azerbaijan. Now Azerbaijan is in a very difficult situation to return its lost lands. Nevertheless A.Volskiy was sitting in the Supreme Soviet of the USSR as a representative from the Azerbaijan. Not only Volskiy alone but Balayan, Pogosyan and Dadamyan also doing big betrayals in their relations to Az-

bu günlərdə cinayət işi qaldırmışdı. Əgər biz bir neçə ilə Dağlıq Qarabağda Azərbaycan hakimiyyətini bərpa edə bilsək, yaddan çıxarmaq olmaz ki, Dağlıq Qarabağ Fələstin probleminə çevrilə bilər.

Ali Sovetin 1991-ci il fevralın 5-də keçirilən ilk iclasında çıxış edən Heydər Əliyev üçüncü məsələ kimi, son 70 il ərzində Azərbaycan torpaqlarının zaman-zaman itirilməsinin səbəblərinin təhlilinə diqqət yönəldərək məsələlərə aydınlıq gətirilməsini önə çəkdi. Ümummilli liderin sözlərinə görə, Ermənistan Respublikası Moskvanın himayədarlığından istifadə edərək bizim respublikaya qarşı ərazi iddiaları irəli sürmüşdür. Son 70 ildə Ermənistan işğalçı siyasət aparmış, biz isə müdafiə olunmaq, bəzən isə geri çəkilmək mövqeyini tutmuşuq. İndi də biz bu vəziyyətdəyik.

Heydər Əliyev Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisində bu məsələləri müzakirə etdiklərini və 1929-cu ildə 62 min hektar yararlı torpaqların Ermənistanə verildiyinin müəyyən olduğunu bildirdi: «1918-ci ildə Azərbaycan Demokratik Respublikasının ərazisi 114 min kvadrat kilometr olmuşdur. Hal-hazırda cəmi 86 min kv. kilometr ərazi qalmışdır. Təklif edirəm ki, nəinki Qarabağ torpaqları, eyni zamanda 1920-ci ildən bu günə qədər Ermənistanə verilmiş, torpaqların hesabı aparılsın, onların sərhədləri müəyyənləşdirilsin, hansı qərarla və kim tərəfindən verilməsi aydınlaşdırılsın. Biz bundan sonra heç vaxt müdafiə mövqeyində dayanma bilmərik və hücum mövqeyinə keçib torpaqlarımızı tələb etməliyik». Heydər Əliyev parlamenta müraciət edərək Ermənistanın təcavüzkar elan edilməsini təklif etdi: «Biz bu barədə xüsusi qərar qəbul edib bütün dünyaya Ermənistanın təcavüzkar olduğunu bəyan etməliyik».

Beləliklə, sovet hakimiyyəti dövrü parlamenti tarixinin dördüncü mərhələsinin sonlarında, yalnız Heydər Əliyevin cəsarətli və müdrik addımları ilə qanunverici

erbaian being representatives from Azerbaijan»

In his speech the great leader announced that only during the governing time of the Special Management Committee 15 thousand local Azeri men were sent away from Khankendi, 250 houses were burned to ashes. But Republic Prosecutor office of Azerbaijan only these days raised the criminal cases. If we would not be able to restore the Azerbaijan state power in Karabagh uring coming up few years then we should not forget that it might become to a problem of Palestine.

Heydar Aliyev making his speech at the first session of the parliament held on February 05, 1991, as a third issue, raised the reason of loosing of the Azerbaijan lands during last 70 years to the center of attention bringing the light to the matter. According to the all national leader, Armenian Republic referred to the protection of Moscow put forward the territorial claim against our Republic. During last 70 years Armenia conducted the aggressive policy of an occupant and in our case we were in stepping back situation and it was going on even nowadays.

Heydar Aliyev informed that he discussed these questions at the Supreme Soviet of the Nakhichevan and realized there that in the year of 1929 some 62 square hektar productive lands were given to Armenia: «In the year of 1918 the territory of the Azerbaijan Democratic Republic was 114 thousand square kilometer and at present it remained only 86 thousand square km. I propose to make account of not only Karabagh lands but also all other lands given to Armenia since 1920 up to now, to define their borders and to make clear by whom and by which decisions they were given. From now we could never stay in the defense position and must be getting the position of advancement, we must demand our lands.» Heydar Aliyev turned to the parliament and proposed to announce Armenia the aggressor. «We shall issue the decision about

hakimiyyətin passiv müdafiə mövqeyindən çıxıb, aktiv müdafiəyə keçdi. Lakin çox təəssüflə göstərmək lazımdır ki, parlament yaranmış vəziyyətdən çıxmağa özündə güc tapa bilməmişdir.

Son çağırış Ali Sovetin 1991-ci il mart ayının 7-də keçirilən iclasında «Ümumxalq səsverməsi (referendum) haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul edildi. Qanunun tələsik qəbul edilməsində məqsəd, 1991-ci il martın 17-də keçiriləcək və SSRİ-nin saxlanulmasına yönəlmiş referendumda iştirakın hüquqi əsasını yaratmaq olmuşdur. Səsverməyə yeniləşmiş İttifaqda birləşməyi təklif edən Moskva, nəyin bahasına olursa-olsun SSRİ-ni saxlamağa çalışırdı.

Ümummilli lider Heydər Əliyev parlamentin həmin iclasında iştirak edərək müzakirəyə çıxarılan məsələni dərinlən təhlil edərək referendumda iştirak etməyin əleyhinə olduğunu bildirmişdi: « 1922-ci ildən SSRİ-nin tərkibində olduğu müddətdə Azərbaycan xalqı çox mürəkkəb tarixi yol keçmiş müvəffəqiyyətlərlə və çətinliklərlə üzləşmişdi. Lakin son illərdə dünyada və ölkədə baş verən siyasi proseslər, keçmişə münasibətdə bizim baxışlarımızda dəyişikliklərə səbəb olub. Mərkəzlə respublikalar arasında iqtisadi və siyasi əlaqələrin yeni istiqamətləri üzə çıxır, hansı tərəfin daha zərər çəkdiyi və yaxud üstünlük əldə etdiyi məlum olur. Milli demokratik hərəkatların bəzi respublikalarda hərbi qüvvələrdən istifadə etməklə yatırılması İttifaqın imperiya siyasətinin nəticəsidir. Moskva yenidən respublikaların ittifaqını yaratmaqla mövcud quruluşun yararsız olduğunu başa düşərək, respublikaları yeni ittifaqa cəlb etmək istəyir. Hətta M.Qorbaçov ölkədə bu vaxta qədər həqiqi ittifaqın olmadığını və yalnız bu referendumdan sonra İttifaqın olacağını söyləmişdi».

Heydər Əliyev heç bir şərt irəli sürmədən referendumda iştirakın əleyhinə olduğunu, Naxçıvan Ali Məclisinin ümumiyyət-

it and declare to the entire world that Armenia is aggressor.»

Thus, at the end of the fourth stage of the parliament history of the soviet power period only in the result of brave and wise steps of Heydar Aliyev, the legislative power got out from the passive defense position and passed to the position of the active defense. But it could be mentioned with feeling of regret that parliament could not found a power in itself to step out from the created around it situation.

In the meeting of the Supreme Soviet of the last call held on March 07, 1991 the law of the Azerbaijan Republic «About the All-People Voting (Referendum)» was accepted. Hurriedness in acception of the law was connected with the desire to prepare the legal basis for the participation at the referendum planned for March 17, 1991 and directed to the remaining of the USSR. Moscow, trying to remain the USSR by any effort, proposed to unite in the innovated Union.

The general leader Heydar Aliyev participated at that meeting of parliament and declared his desire not to participate at that referendum, after deep analyzing the issue brought to the agenda for the discussion: «In the period of being of the integral part of the USSR the Azerbaijan people passed very difficult historical path and faced successes and misery. But political processes happening around the world and in the country needs changes in our view in our relations to the past. New directions of economic relations among the center and republics and it becomes clear who is has losses and who has advantages. In some republics the national democratic movements were suppressed by the application of the military forces and this is the result of the imperial policy of the Union. Moscow understands the uselessness of the existing state structure for providing the union of republic and therefore it wants to attract republics to a new union. Even M.Gorbachev himself confessed that there

lə prosesdə iştirakdan imtina etməsi barədə qərar çıxardığını bildirdi: «Mən, Azərbaycan Respublikasının tam iqtisadi və siyasi müstəqilliyinin tərəfdarıyam. Azərbaycan xalqı da bu yolu seçib və milli dirçəliş, milli dövlətçilik qurulmasını istəyir».

Ali Sovetin sessiyası fevralın 5-də Azərbaycanın respublikasının adı, dövlət bayrağı və 28 may bayramının qeyd olunması haqqında qərar vermişdir. Heydər Əliyev bu qərarların təqdirə layiq olduğunu bildirsə də, çox təəssüf ki, Ali Sovet bu məsələləri müzakirə etməmiş və onu yaradan səbəblər barədə heç bir izah verməmişdir. «Məlumdur ki, bu qərarlar sadəcə olaraq formanı dəyişdirməkdən ibarət olmamışdır. Ona görə bu qərarlar geniş müzakirə edilməli və Ali Sovetin sənədlərində onun siyasi və tarixi əhəmiyyəti göstərilməli idi. 70 il sosialist respublikasında yaşadığımız, indi isə yeni siyasi sistmə keçməyimiz haqqında xalqa məlumat verilməli idi».

Heydər Əliyev öz çıxışında respublikamızın yeni bayrağının təsdiq edildiyini, lakin bu əlamətdar hadisənin heç də yeni olmadığını, onun 1918-ci ildə ilk dəfə ADR-in bayrağı olduğunu və mühüm siyasi əhəmiyyət kəsb etdiyini bildirdi. Heydər Əliyev martın 7-də keçirilən Ali Sovetin sessiyasındakı çıxışında 28 mayın Azərbaycan milli dövlətçiliyinin yarandığı günü istirahət günü elan olunmasını təqdir etdiyini bildirdi. Lakin bu halda parlament ADR-ə, həmçinin 1920-ci il 28 aprel işğal hadisəsinə diqqət yetirməli və siyasi qiymət verməlidir.

Ümummilli lider parlamentdə çıxışında, bəzi siyasi qüvvələrin respublikanın İttifaqdan ayrı mövcud ola bilməməsi haqqındakı fikirlərinin heç bir əsası olmadığını da bildirdi. Birincisi, Azərbaycanın müstəqil olması üçün bütün imkanları mövcuddur. İkincisi, respublika dünya inteqrasiya proseslərinə qoşulmaqla bütün sahələr üzrə müstəqil iqtisadi siyasət apara bilər. Digər tərəfdən xalqlarla dostluq münasibətlərinin qurulması bu imkanları artırır.

have never been a real union and it will be only the one after this referendum.»

Without putting forward any condition Heydar Aliyev declared that he was against of the participation in the referendum, and informed that the Parliament of Nakhichevan adopted the decision about refusing of the participation at this process at all: «I am all for the economic and political independence of the Azerbaijan Republic. And the Azerbaijan people also chose this way and wants the national flourishment, building of national state power.»

The Supreme Soviet accepted the decision on February 05 about changing the name of the Azerbaijan Republic and about the celebration of the holiday of the date May 28. Heydar Aliyev expressed his satisfaction with this decision but said that unfortunately the Supreme Soviet did not discuss these matters and never gave any explanation about reasons causing them. «It is clear that these decisions do not mean simple change of the form. Therefore these decisions should be widely discussed and in the documents of the Supreme Soviet its political and historical importance was to be shown. The information was to be given to the nation about our living in the socialist republic for 70 years and now our stepping to the new system.»

In his speech Heydar Aliyev declared that the confirmation of the banner of the republic was a prominent event but it was not new one, as it became the banner of the ADR in 1918 and its acception he evaluated as an event of the great political importance. In his speech at the parliament meeting held on March 07 Heydar Aliyev announced that the May 28 was the day of creation of the national sovereignty and he was supporting the idea of regarding it a non-working day. But at the same time the attention was to be paid to ADR and also to the date of April 1928, 1920 when the event of aggression happened and it was to receive its political value.

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Heydər Əliyev digər müttəfiq respublikalardan fərqli olaraq Azərbaycanın İttifaqdan imtina etməyə daha çox haqq olduğunu parlamentin nəzərinə çatdırdı: «Çünkü 3 ildir ki, Azərbaycanın suverenliyi, ərazi bütövlüyü pozulub, lakin İttifaq hökuməti onun qarşısını almaq üçün heç bir tədbir görmür. 1990-cı il yanvarın 20-də İttifaq dövləti Azərbaycan xalqına qarşı təcavüz həyata keçirmişdir. Heç bir əsas olmadan, dövlət qanunları kobud pozulmaqla, xəbərdarlıq etmədən Sovet Ordusu Bakıya daxil olaraq dinc əhalini qəddarlıqla qırmışdır. Çox təəssüf ki, bu təcavüz bu gün də davam edir, respublika bir ildən çoxdur ki, fəvqəladə vəziyyət şəraitində yaşayır. Ali Sovetin sessiyası 20 yanvar faciəsinə siyasi qiymət verməli, günahkarların adı, onun səbəbləri göstərilməlidir. Fəvqəladə vəziyyət şəraitində Sovet Ordusu kimi kimdən qoruduğunu aydınlaşdırmaq mümkün deyildir». Heydər Əliyev, 20 yanvarda Ordunun Bakıya çağırılmadığını söyləyənlərə, onların doğru danışdıqlarına inandığını bildirsə də, respublika rəhbərliyi suveren hüquqlarından istifadə edərək onları dərhal geri qaytarmalı olduğunu isə anlama bilmədiyini deputatların nəzərinə çatdırdı.

Müdrək lider ümummilli məsələlərdə hamunun birləşməsi və düşməinə qarşı birlikdə mübarizə aparmağın zəruri olduğunu bildirdi: «Naxçıvan Muxtar Respublikası böyük həyəcanla yaşayır. Respublikanın müdafiəsi üçün təcili tədbirlər görülməlidir». Heydər Əliyev parlamentdən Azərbaycan xalqına müraciət edərək iqtisadi və siyasi müstəqillik yolu ilə davam edərək, tam müstəqilliyə nail olmaq üçün mübarizə aparmağı zəruri hesab etdiyini bildirdi. Onun sözlərinə görə, «Azərbaycan xalqının birliyini yeni demokratik və müstəqil dövlətdə təmin etmək mümkün olacaqdır və biz nəyin bahasına olursa bunu etməliyik, əks təqdirdə tarix bizi bağışlamayacaqdır».

1991-ci il avqustun 19-da Moskva rəhbərliyindəki mühafizəkar qüvvələr tərəfin-

The all national leader in his parliament speech also declared that there was no any basis under the thoughts of some political forces considering that the republic could never exist without support of the union. Firstly, all conditions were existed for the Azerbaijan's being independent. Secondly, the republic may conduct the sovereign economic policy in all fields joining to the global integration processes. From the other side building of the friendly relations with nations would increase these opportunities.

Heydar Aliyev directed the attention of the parliament to the fact that Azerbaijan had more right to refuse from the Union than any union republic else. «Because is already 3 years that the sovereignty of the Azerbaijan, its territorial unity was damaged, but the union government does not take any measure to avoid it. The union government realized the aggression against the Azerbaijan people on January 20, 1990. Without any basis, the state laws were roughly violated, without any warning the Soviet Army entered Baku and frightened the peaceful population with the terror. To my great regret this aggression continuing today as well, because the republic live in the condition of extreme situation already more that a whole year. The Supreme Soviet should give the political value to the January 20 tragedy, names of guilty in it peoples', the reason of their bloody actions should be shown. It is impossible to understand that who is guarded from whom in the condition of extreme situation.» Though Heydar Aliyev told that he believed to those people at the Parliament who denied anybody's calling the Army to Baku, he brought the fact to the attention of representatives that those days the Republic leaders' duty was to use their sovereign right and return the army at once back and they did not understand that.

The vice leader declared the necessity of unity of everybody in all-nations issues and to struggle in unity against the enemy. «Autonomous Republic of Nakhichevan lives in the

dən «Dövlət Fövqəladə Vəziyyət Komitəsi» təşkil edərək dövlət çevrilişi etməyə cəhd göstərmişdilər. O dövrdəki Azərbaycan hakimiyyətində təmsil olunanların, DFVK-nin cəhd göstərdiyi çevrilişi dəstəkləmələri, 1991-ci il avqustun 29-da keçirilən Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sessiyasında Heydər Əliyev tərəfindən kəskin pislənir və mühafizəkar qüvvələri, dünyada və İttifaqda baş verən siyasi prosesləri vaxtında və düzgün qiymətləndirmə bacarığının olmaması məlum olurdu.

Heydər Əliyev yaranmış mürəkkəb vəziyyətdən çıxmaq üçün öz tövsiyyə və təkliflərini 1991-ci il iyulun 19-da kommunist partiyası sıralarından çıxmaq üçün SSRİ Nazirlər Kabinetinin partiya təşkilatına ünvanladığı müraciətdə və avqustun 24-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Rəyasət heyətinə göndərdiyi məktubda ifadə etdiyini, parlament deputatlarına bildirdi.

Böyük öndər avqustun 29-da keçirilən parlament iclasında birinci məsələ kimi Bakıda 1 il 6 aydan çox davam edən fəvqəladə vəziyyətin ləğv edilməsini və respublikaya fəvqəladə rejiminin saxlanması üçün dəymiş ziyanın həcmimin müəyyən edilməsini zəruri hesab etdiyini bildirdi. Belə ki, 1990-cı il yanvarın 22-də keçirilmiş Ali Sovetin sessiyasında qəbul edilmiş və Bakıda fəvqəladə vəziyyətin ləğv edilməsi haqqında qərarın icrasının kimin tərəfindən dayandırılması müəyyənləşdirilsin. İkincisi, A.Mütəllibovun DFVK-ni müdafiə etməsi haqqında respublika televiziyasında səslənən müraciəti səhv addım kimi qiymətləndirilməlidir. Əgər səhv buraxılıbsa, bunu açıq etiraf etmək lazımdır. Çünki, Azərbaycan Kommunist partiyası hərbi xunta ilə əməkdaşlıq etmişdir. Üçüncüsü, Azərbaycan Kommunist Partiyası xalqın birliyinə nail olmaq üçün hakimiyyətdən getməlidir. Dördüncüsü, 20 yanvar faciəsindən ilyarım keçməsinə baxmayaraq nədənsə ona siyasi qiymət verilməyib. Kim günahkardır. Ya-

great agitation. Urgent measures should be taken for the defense of the Republic.» Heydər Əliyev turned from parliament to the nation and announced that the nation should continue moving along the way of the economic and political independence for achieving the full sovereignty only through the struggle. He considered that «the unity of the Azerbaijan people will be provided in the new democratic and independent state and we must do it by all means, otherwise the history will not forgive us.»

On August 19, 1991 the conservative forces in the Moscow leadership organized «the Committee of the State Extreme Situation» (CSES) and attempted to remove the existing regime. Leaders representing the Azerbaijan State power of that time tried to support the CSES and removal of government which was sharply criticized by Heydər Əliyev at the session of the Supreme Soviet of the Azerbaijan Republic held on August 29, 1991 and it became clear that the conservative forces were not able to evaluate properly and in good time the processes happening in the world and in the Union.

For getting out from the suddenly happened difficult situation Heydər Əliyev gave his recommendations and proposals on July 19, 1991 in his appeal to the communist party organization of the Cabinet of Ministers of the USSR for his leaving rows of Communist party and on the letter sent to the Supreme Board of the Supreme Soviet dated on August 24. He informed representatives of the parliament about his thoughts expressed in these documents.

The great leader spoke at the parliament meeting held on August 29 around the first issue, about the liquidation of the extreme situation continuing more than one and half year and found it important to define the amount of losses to the republic in connection with the remaining the extreme regime. So it was necessary to find out who was the initiator of the decision of the acceptance of

zov, Kryuçkov, Bakatin, Girenko, Qorbaçov. Azərbaycan rəhbərliyindən: Vəzirov, Qafarova, Mütəllibov və digər Mərkəzi Komitə üzvləri, həmçinin Xalq Cəbhəsi və digər demokratik qüvvələrin də fəaliyyətinə siyasi qiymət verilməlidir. Ümummilli liderin fikrincə, bu məsələlərə aydınlıq gətirilmədən Azərbaycanda demokratik prezident seçkiləri keçirmək qeyri-mümkündür.

Beləliklə, 1991-ci ildə, bütün il boyu hadisələr sürətlə inkişaf etdi. Azərbaycan Ali Soveti siyasi prosesləri vaxtında və düzgün qiymətləndirə bilməyərək proseslərin müşahidəçisinə çevrildi. Hadisələrin inkişafı SSRİ-nin dağılması və müstəqil dövlətlərin yaranması ilə nəticələndi. Yalnız Naxçıvan Muxtar Respublikası 1991-ci il martın 17-də SSRİ-nin saxlanması ilə əlaqədar keçirilən referendumda ümumiyyətlə iştirak etməyərək hadisələri qabaqlaya bilmişdi.

1991-ci il sentyabrın 8-nə təyin edilmiş ümumxalq səsverməsilə keçirilən Prezident seçkilərində A Mütəllibov demək olar ki, alternativsiz seçildi. Azərbaycandakı prezident seçkiləri arafəsində avqustun 19-da Moskva rəhbərliyindəki mühafizəkar qüvvələr Dövlət Fövqaladə Vəziyyət Komitəsi (DFVK) təşkil edərək dövlət çevrilişi etməyə cəhd göstərirdilər. Lakin Rusiyanın demokratik qüvvələri çevrilişin qarşısını ala bildilər.

Moskvadakı dövlət çevrilişi yatırıldıqdan sonra xalqın təkidi ilə Azərbaycan SSR Ali Soveti 1991-ci il avqustun 30-da «Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpası haqqında Bəyannamə» qəbul etdi. Bəyannamədə göstərilirdi ki, Azərbaycan Respublikası Ali Soveti Azərbaycan xalqının ali dövlət mənafeələrini rəhbər tutaraq və onun iradəsini ifadə edərək, Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpa olunduğunu elan edir.

Demokratik hərəkatın və xalqın istəyinə müvafiq olaraq oktyabrın 3-də Azərbaycan Respublikası Ali Soveti buraxılır və iq-

the extreme situation at the session of the Supreme Soviet on January 22, 1990 for defining who would stop the very decision's validity in Baku. Secondly, the appeal of A.Mutallibov to defend the CSES over the Republic TV was to be evaluated as a wrong step. If the mistake was made, it was to be openly confessed. Because the Azerbaijan Communist Party cooperated with the military khunta. Thirdly, for achieving the unity of the whole nation, the Communist Party was to leave the state power. Fourthly, though a year and half had past since the tragedy of January 20, by some unknown reason, the political estimation to it was not given yet. Who was guilty in it: Yazov, Kryuchkov, Bakatin, Girenko, Gorbachev, among Azeri leadership Vəzirov, Qafarova, Mutallibov and other members of the Central Committee, also the activity of the Peoples Front and other democratic forces were to receive their political evaluation. According to the consideration of the all nations leader, this issues would be cleared as it was not possible to conduct the President elections.

Thus, during the whole year of 1991 events were changing each other rather quickly. Because of the reason that the Supreme Soviet of Azerbaijan did not evaluate political processes in good time and properly, it became only observers of events. Only the Autonomous Republic of Nakhichevan could be ahead of events by general refusing from participation at the referendum in connection with remaining of the USSR, held on March 17, 1991.

In the all nation voting conducted on September 08, 1991 A.Mutallibov was elected the President almost without having an alternative. On the eve of the Presidential elections in Azerbaijan the conservative forces organized «the Committee of the State Extreme Situation» (CSES) and began to attempt to remove the existing state power. But democratic forces in Russia could avoid the rebolt.

After the rebolt in Moscow was suppressed, with the demand of people the Su-

tidarm və müxalifətin bərabər əsasda daxil olduğu 50 nəfər deputatdan ibarət «Milli Şura» təsis edilir. Oktyabrın 30-da isə «Milli Şura»nın səlahiyyətləri haqqında Ali Sovetin qanunu qəbul edildi.

Artıq Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin konstitusion əsaslarla təsbit olunması zərurəti gündəlikdə duran ən vacib məsələlərdən birinə çevrilir. Beləliklə, Azərbaycan xalqının dövlət müstəqilliyi uğrunda mübarizəsi 1991-ci il oktyabrın 18-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin «Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Aktı»nın qəbul edilməsi ilə nəticələndi.

Bir qədər sonra isə 1991-ci il dekabrın 8-də Brestdə (Belorusiya) Rusiya Federasiyası, Ukrayna və Belarus rəhbərlərinin iştirakı ilə «Müstəqil Dövlətlər Birliyinin» (MDB) yaradılması SSRİ-nin beynəlxalq hüququn subyekti kimi varlığına son qoydu.

1991-ci il dekabrın 29-da Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycan Respublikasında ilk dəfə keçirilən ümumxalq səsverməsi (referendum), 1991-ci il 18 oktyabr tarixli Konstitusiyaya Aktını təsdiq etməklə III Respublikanın yaranmasını rəsmiləşdirdi.

preme Soviet of the Azerbaijan SSR accepted «the Declaration About the Restoration of the State Sovereignty of the Azerbaijan Republic» on August 30, 1991. It was shown in the Declaration that the Azerbaijan Republic was following the state interests of the Azerbaijan people and expressing its will declaring that the state independence of the Azerbaijan Republic restored.

In accordance with the desire of the democratic movement and people's will, the Supreme Soviet of the Azerbaijan Republic was dismissed and «the National Board» consisting of 50 representatives – half from existing government and the other half from the opposition was established. On October 30 the Law of the Supreme Soviet was accepted about authorizations of the «National Board».

At that time the confirmation of the state independence on the Constitutional basis became one of the most important issues standing on the agenda. Thus, the struggle of the Azerbaijan people for the state independence finalized with the acceptance of «the Constitutional Act About the State Independence of the Azerbaijan Republic» by the Supreme Soviet of the Azerbaijan Republic on October 18, 1991.

Some times later, on December 08, 1991 in the city of Brest of Belorus with the participation of leaders of the Russian Federation, Ukraine and Belorus the Unity of Independent States (UIS) was established and brought to the end of the existence of the USSR as a subject of the international legislation.

The all nations voting (referendum) conducted for the first time in the period of the years of the Soviet power in Azerbaijan on December 29, 1991 which confirmed the acceptance of the Constitutional Act dated on October 18, 1991 and officialized the creation of the III Republic.

**Müstəqil Azərbaycan
Respublikasının
(Prezidentli III Respublika)
Parlamenti**
(18 oktyabr 1991–2008-ci illər)

**The Parliament of the
Independent Azerbaijan
(III Republic with Presidential
Governance) Republic**
(October 18th, 1991-2008)

Azərbaycan Respublikasının parlamenti 18 oktyabr 1991-ci il Konstitusiya aktında təsbit olunan və dövlət suverenliyi əsasında fəaliyyət göstərən müstəqil hakimiyyət qolu statusuna malik bir palatalı orqan kimi müəyyən olunmuşdur. Dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiya aktının qəbul edilməsi faktiki olaraq köhnə konstitusiyanın qüvvədən düşməsi və yeni Konstitusiyanın hazırlanması üçün qanunvericilik bazasının əsasını yaradırdı. Konstitusiya aktının 13-cü maddəsində göstərilirdi ki, qanunverici hakimiyyət Azərbaycan Respublikasının parlamenti tərəfindən həyata keçirilir.

Eyni zamanda Azərbaycan Respublikasının 1978-ci ildə qəbul edilən Konstitusiyasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında Konstitusiya qanununa zidd olmayan normaları öz hüquqi qüvvəsini saxlayırdı.

Konstitusiya aktının elan olunmasının hüquqi bazası, SSRİ-nin dağılması ərafında, xalqın tələbi ilə çağırılan Ali Sovetin növbədənənar 30 avqust 1991-ci il tarixli sessiyasının qəbul etdiyi «Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpa edilməsi haqqında Bəyannamə» də təsbit olunmuşdu. ABŞ-ın «İstiqlal Bəyannaməsi», Fransanın «İnsan və Vətəndaş hüquq və azadlıqları haqqında Bəyannamə» və o cümlədən, varisi olduğu ADR-in 1918-ci il «İstiqlal Bəyannaməsi» kimi sənədlər ruhunda elan edilmiş «Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyin bərpa edilməsi haqqında Bəyannamə» Azərbaycan xalqının dövlət

The parliament of the Republic of Azerbaijan was defined as a single-chamber state body empowered by the Constitutional bill dated October 18, 1999 to exist as an independent ruling arm of the government based on the state sovereignty principles. In fact, adoption of the new Constitutional bill, ensuring the state independence, has provided legal reasoning for the abolishment of the old Constitution and drafting a new one. It is stated under article 13 of the Bill that legislative governance is ruled by the Parliament of the Republic of Azerbaijan.

However, some provisions of the state Constitution of the Republic of Azerbaijan dating back to 1978, which do not contradict the terms of the Constitutional law on state independence, have retained their legal effect till today.

The proclamation of new Constitutional law was legally backed by "the declaration on reinstatement of the state independence of the Republic of Azerbaijan" made at an extraordinary session of the Supreme Council convened by people's will on 30th of August, 1991 just at the threshold of the end of Soviet days. "The Declaration of reinstatement of the independent statehood of the Republic of Azerbaijan" has represented as a significant provision which crowns centuries-long traditions of Azerbaijanians for building their sovereignty and was likened to "Declaration of Independence" of the USA, "Proclamation of human and civil rights and freedoms" of France and also "Proclamation of independ-

quruluşunun çoxəsirlik ənənələrinin davam etdirilməsi yolunda qəbul edilmiş mühüm bir hüquqi sənəd idi. Sənəd Azərbaycan xalqının müqəddarını və azad inkişafının təmin olunmasını nəzərdə tutan əsas istiqamətləri təsbit edirdi.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının parlamentinin yaranması və inkişafı üç mərhələdən keçmişdir. Birinci mərhələ 1991-ci il oktyabrın 18-dən 1993-cü il iyunun 15-nə qədərki dövrü əhatə edir. İkinci mərhələ ümummilli lider Heydər Əliyevin xilas etdiyi Azərbaycan dövlətçiliyinin qorunub saxlanılması və möhkəmləndirilməsini əhatə edən 15 iyun 1993-cü il tarixindən 2005-ci ilin üçüncü çağırış, Milli Məclisə keçirilən seçkilərə qədərki dövrü əhatə edir. Belə ki, parlament, qəbul etdiyi qanunlarda ardıcıl dəyişikliklər və əlavələr etməklə qanun yaradıcılığında təkmilləşmə prosesini əsasən 2005-ci ildə başa çatdırmışdır. Üçüncü mərhələ 2005-ci ilin sonlarından başlanan dövrü əhatə edir. Bu mərhələ isə sürətlə inkişaf edən Azərbaycan Respublikası üçün mükməll qanunlar hazırlayıb qəbul etməklə şərtlənir və hal-hazırda bu proses Milli Məclis tərəfindən davam etdirilir.

Bu il 90 illiyini qeyd edəcəyimiz Azərbaycan Respublikası parlamenti, o cümlədən III Respublikanın Milli Məclisi, onun iş qaydalarının təşkili prinsipləri, qəbul etdiyi qanunların məzmunu, mahiyyəti, deputatların statusu, komissiyaların fəaliyyəti, ümumilikdə parlamentarizm ənənələrinin davam etdirilməsinin öyrənilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Məhz bu məsələlərin araşdırılmasına xüsusi diqqət verilməsində əsas məqsəd, parlament demokratiyasını aşkar edib öyrənməkdən ibarətdir.

Azərbaycanda III Respublikanı rəsmiləşdirən 18 oktyabr 1991-ci il tarixli Dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya aktı 1991-ci il dekabrın 29-da ümumxalq səsverməsi – referendumla təsdiq edilmişdir. 6 bəlmədən, 32 maddədən ibarət Konstitusiyaya aktında göstərilirdi ki, Azərbaycan Res-

publikasının "Declaration of Independence" of ADR in 1918. The document provides for the principle directions of future development and fortunes of the people of Azerbaijan.

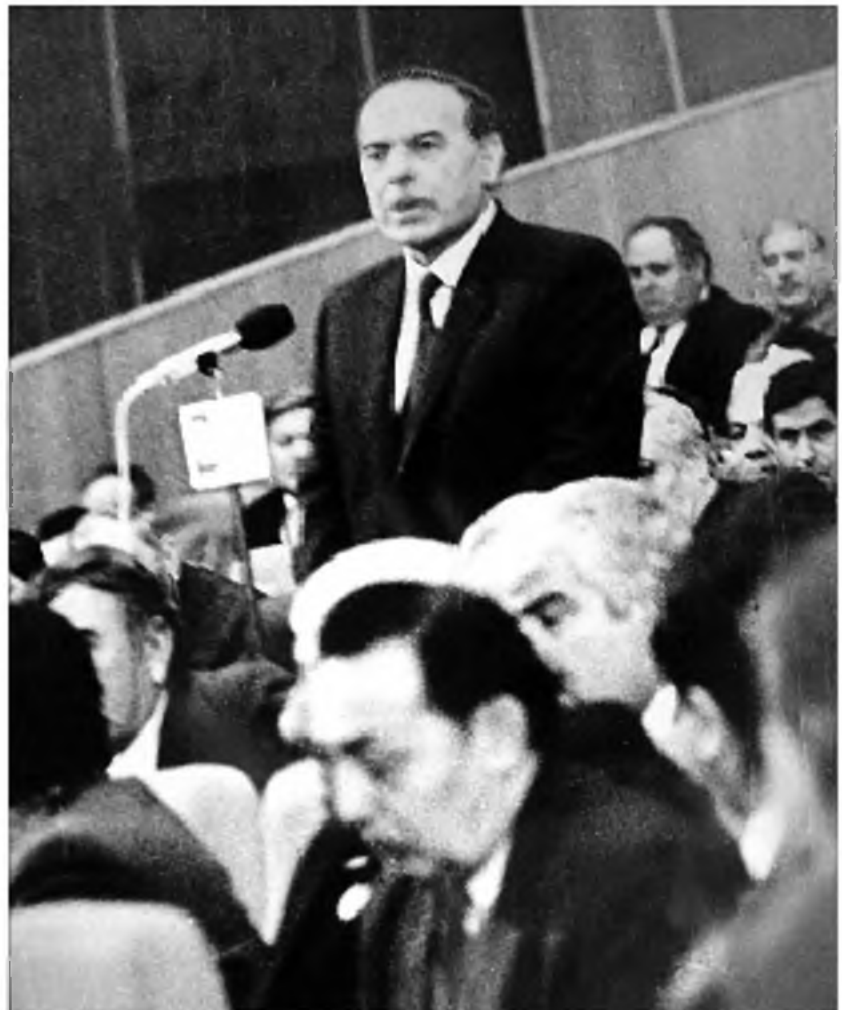
The Parliament of the independent The Republic of Azerbaijan has undergone three stages of its formation and development. The first stage covers the time period extending from 18th October, 1918 though 15th of June, 1993. The second stage, starting with the preservation and further strengthening of the state sovereignty of Azerbaijan following Heydar Aliyev's – national savior efforts to strive for its independence, embraces the period from June 15, 1993 to 2005, when the third convention of Milli Mejlis (National Parliament) was announced. Thus, by making successive amendments and amendments into existing provisions the parliament had principally completed structuring the body of laws by 2005. The beginning of the third stage dates from the late 2005. This period has been featured by the introduction and adoption of brought-to-perfection legal fundamentals supporting the rapidly developing Azerbaijan, and has been continued till date under the governance of the National Parliament.

Marking its 90th year anniversary this year, the parliament of the Republic of Azerbaijan, alias Milli Mejlis of Republic III, establishment of its functional framework, contents and significance of passed laws, deputies' statuses, activities of committees, and researches into the continued parliamentary traditions, on the whole, are the factors that constitute crucial significance. Focusing on above issues is aimed at inception and further study of parliamentary democracy concepts.

The Constitutional bill establishing the independence of Azerbaijan issued on 18th October, 1991 was further approved, following a general polling – a nationwide referendum – held on December 29, 1991. The bill, consisting of 6 paragraphs and 32 articles, states that the Supreme Council of the Republic of Azerbaijan, based on the "Declaration

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri Heydər Əliyev iş otağında
The Chairman of the Supreme Mejlis of Nakhichevan Autonomous Republic Heydar Aliyev in his working room

Azərbaycan Ali Sovetinin sessiyasında.
1991-ci il

Year 1991. At the session of the Supreme
Soviet of Azerbaijan

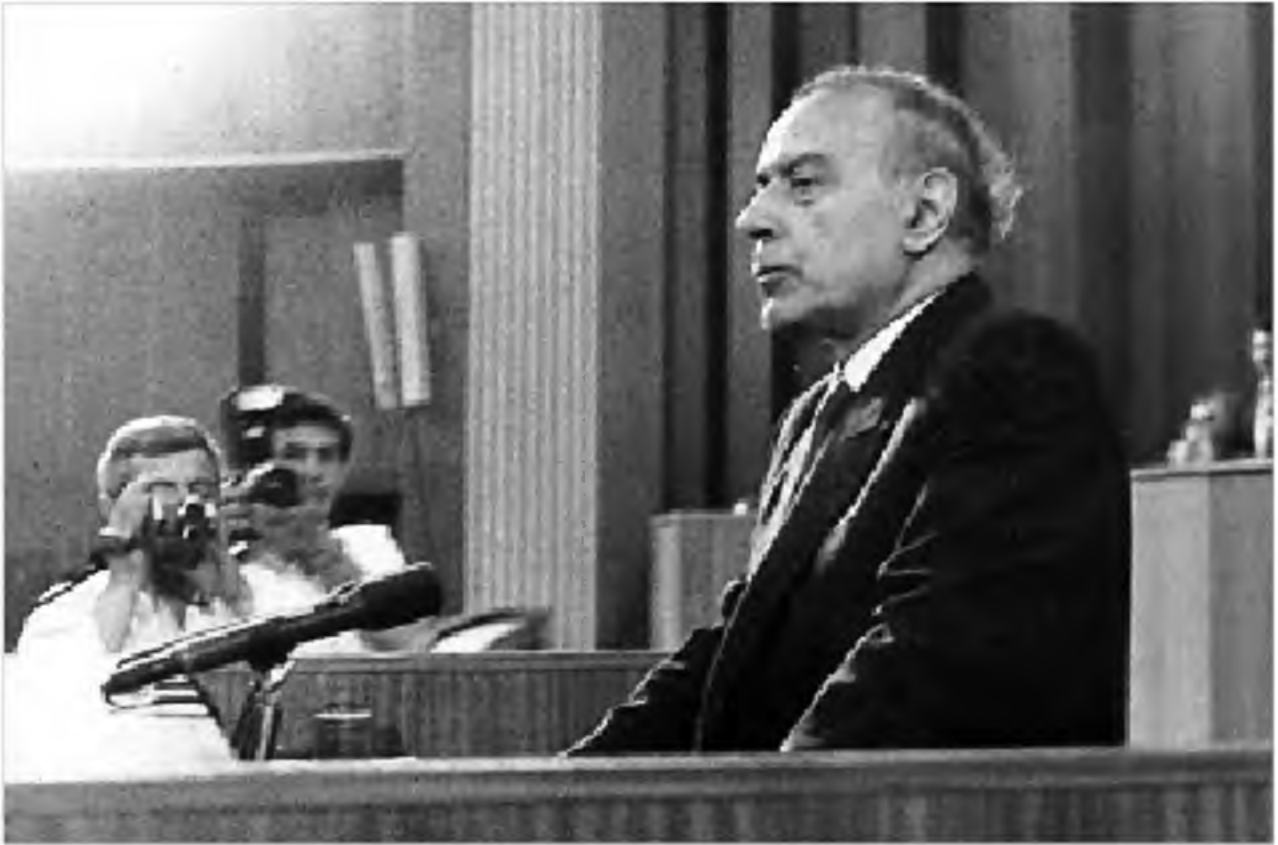
Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin iclasında
Heydar Aliyev at the session of the Milli Mejlis

1993-cü ilin həyəcanlı günləri. Milli Məclisin iclasında
Anxious days of 1993. At the session of the Milli Mejlis

Milli Məclis'in iclasında. 1993-cü il
Year 1993. At the session of the Milli Mejlis

Heydər Əliyev Gəncə səfərindən sonra Milli Məclisdə. 15 iyun 1993
Heydar Aliyev at the Milli Mejlis after his visit to the city of Ganja, June 15, 1993

Heydar Əliyevin Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Sədri vəzifəsində ilk mətbuat konfransı. 20 iyun 1993-cü il
The first press-conference of Heydar Aliyev in the position of the Chairman of the Milli Mejlis of the Azerbaijan Republic. June 20, 1993

President Heydar Aliyev Parliament tribunaşında
President Heydar Aliyev acts Parliamentary tribune

Milli Meclisin Sədri Murtuz Ələkbərov
Chairman of the Milli Mejlis Murtuz Alekberov

The Parliament of the Azerbaijan Republic

publikasının Ali Soveti Azərbaycan Milli Şurasının 1918-ci il mayın 28-də qəbul etdiyi «İstiqlal Bəyannaməsi»nə, Azərbaycan Respublikasının demokratik prinsiplərinin və ənənələrinin varisliyinə əsaslanaraq və «Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpa edilməsi haqqında Bəyannamə» müstəqil Azərbaycan Respublikasının siyasi və iqtisadi quruluşunun əsaslarını təşkil edir. Konstitusiyaya aktın preambulasında Azərbaycan Cümhuriyyətinə qarşı RSFSR-in işğal faktı beynəlxalq hüquq normalarının kobudcasına pozulması, müharibə elan etmədən suveren Azərbaycan Respublikasının qanuni seçilmiş hakimiyyət orqanlarının devrilməsi kimi göstərilmişdi. Yeni Müstəqil Azərbaycan Respublikası 1918-1920-ci illərdə mövcud olmuş Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varisi elan edilirdi. Müstəqilliyin ilk hüquqi sənədi olan Konstitusiyaya aktında, Azərbaycan müstəqil, dünyəvi və unitar dövlət elan olunurdu. İdarəetmə formasına görə prezidentli respublika olan Azərbaycanda dövlət hakimiyyəti bölgüsü prinsipinə əsasən qanunverici hakimiyyət parlamenti, icraedici hakimiyyətə prezidentə, məhkəmə hakimiyyəti isə Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrinə məxsusdur. Azərbaycan Respublikası hüquqi dövlət yaratmağı qarşıya məqsəd qoyaraq, daxili məsələlərdə ancaq hüquqla, xarici məsələlərdə isə yalnız suveren ali hakimiyyətin daşıyıcısı olan Azərbaycan xalqının azad surətdə razılıq verdiyi və qoşulduğu müqavilələrdən və sazişlərdən irəli gələn müddəalar və öhdəliklərlə məhdudlaşır.

Konstitusiyaya aktının 15-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının ərazisində yalnız Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və Azərbaycan Respublikasının qanunları qüvvədədir. Qanunverici hakimiyyətin səlahiyyətləri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə müəyyən edilirdi. Konstitusiyanın qəbulu proseduru qaydasını müəyyən edən Konstitusiyaya aktı, onu Azərbaycan Respublikası parlamenti-

of independence" issued on 28th May, 1918 as well as on inherited democratic principles and traditions along with "declaration on reinstatement of state independence of the Republic of Azerbaijan" found the basis of political and economical commencements of the independent Azerbaijan. In the preamble of the bill it is stressed that the Russia's intrusive policy plotted against national sovereignty of Azerbaijan is construed as a breach of all international laws attempted to overthrow then legally appointed government of Azerbaijan with no casus belli motives behind the case. The newly founded Republic of Azerbaijan has been proclaimed a successor of the Azerbaijan People's Governance which had existed in a time period of 1918 through 1920. In the Constitution bill, being the first ever legal document backing up the independence, Azerbaijan was named an independent and internationally recognized unitary state. The state governance structure of Azerbaijan, being a Republic with the President on the head, suggests delegation of legislative powers to the parliament, executive governance to the President and judiciary powers to courts of the Republic of Azerbaijan in accordance with the structure of delegating public authorities prevailing in Azerbaijan.

Aimed at building up legally substantiated state governance, Azerbaijan sticks to its policy of using only legal tools when dealing with its interior issues; and for foreign affairs the government of Azerbaijan follows provisions and obligations arising from international covenants and agreements in which people of Azerbaijan have a say and who are privileged to determine the future shape of the state sovereignty.

The article 15 of the Constitution Bill maintains that the state Constitution and local laws are the only legal tools that have jurisdiction across the country. Legislative powers in the Republic are determined by the state Constitution. The Constitution bill, which defines the principles of shaping the Consti-

nin qərarı ilə respublikanın bütün əhalisi arasında xalq səsverməsi (referendum) keçirmək yolu ilə qəbul edilməsini təsbit edirdi. Digər mühüm məsələlər üzrə də, Azərbaycan xalqı suveren hakimiyyətini bilavasitə referendum vasitəsilə və Azərbaycan Respublikasının Parlamentinə ümumi, bərabər və birbaşa seçki hüququ əsasında gizli səsvermə yolu ilə seçilmiş nümayəndələri vasitəsilə həyata keçirir. Xüsusilə respublika ərazisi və sərhədlərinin toxunulmazlığı qanun normaları ilə ciddi surətdə qorunurdu. Belə ki, 14-cü maddədə təsbit olunur ki, Azərbaycan Respublikasının ərazisi vahiddir, bölünə və özgəninkiləşdirilə bilməz. Azərbaycan Respublikası öz ərazisinin hər hansı bir hissəsini, hər hansı bir formada kimsəyə vermir: yalnız Azərbaycan Respublikası parlamentinin qərarı ilə respublikanın bütün əhalisi arasında xalq səsverməsi (referendum) keçirmək yolu ilə Azərbaycan xalqının razılığı əsasında sərhədlərdə dəyişikliklər aparıla bilər. Azərbaycan Respublikası ərazisinin heç bir hissəsi başqa dövlətə və ya başqa dövlətin hüquqi şəxsinə satıla və verilə bilməz.

Konstitusiyaya aktında Azərbaycan ərazisindəki bütün daşınar və daşınmaz mülkiyyəti Azərbaycan Respublikasının dövlət mülkiyyəti hesab olunur. Eyni zamanda keçmiş SSRİ-nin Azərbaycan Respublikasının hüddudlarından kənarında olan, lakin ittifaqın tərkibində olduğu dövrdə Azərbaycan milli gəliri, təbii və başqa ehtiyatları hesabına yaranmış əmlakı həmin əmlakın yaranmasında respublikanın iştirakına müvafiq həcmdə, müqavilə üzrə Azərbaycan Respublikasına keçməli idi.

Konstitusiyaya aktında mülkiyyətin üç əsas forması – dövlət mülkiyyəti, xüsusi mülkiyyət və kollektiv mülkiyyət formaları təsbit edilirdi. Respublikanın bütün təbii ehtiyatları yalnız özünəməxsus olmalı, iqtisadi fəaliyyət bazar münasibətləri və azad sahibkarlığa əsaslanmalı idi. Siyasi münasibətlərdə demokratiya, aşkarlıq, plüralizm,

tution, sets the rules for adoption of the state Constitution by holding public voting campaigns, called referendum in accordance with a resolution of the Republican parliament. The people of Azerbaijan have also enjoyed their privileges to take part in other decision-making events while having their voices in sovereignty issues open to referendums, which were promoted by their representatives in the parliament elected to those high posts following direct and general elections based on confidentiality and parity principles. The inviolability of state frontiers and territorial integrity were particularly protected by strict legislative provisions. It is subsequently stated in article 15 of the Bill, that the territorial integrity of Azerbaijan is indivisible and non-separable for territorial claims from outside. None of any territorial divisions is admissible until there is a parliamentary resolution for border planning needs that may be adopted only upon the open public voting (referendum) campaigns. The territory of Azerbaijan can not be apportioned or sold to the jurisdiction of any other country or to any country representative.

According to the Constitution bill, all movable and immovable properties available at the territory of the Republic shall be under the state ownership umbrella. In addition to aforesaid, all material wealth and assets, the USSR economy had previously derived from the use of national incomes and natural resources of Azerbaijan in those years, while accumulating that wealth outside the country, had contractually to be reverted to the Azerbaijan's disposition in proportion to the contributions that country had made to shaping up the fortune of the soviet commonwealth.

The Bill of Constitution has provided for three types of property ownership – state ownership, sole proprietorship and collective property ownership.

All natural resources were deemed to be under the state ownership and economic activities to be regulated by open market and

The Parliament of the Azerbaijan Republic

vətəndaşların seçib-seçilmək, qanunla tənzimlənən tətıl hüququ, siyasi partiyalar və birliklər yaratmaq hüququ, respublikanı müdafiə etmək, qanunlara danışıqsız əməl etmək vəzifələri və s. təsbit olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının qanunverici orqanı-parlamentin səlahiyyətləri müvafiq Konstitusiya normaları ilə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikası Ali Soveti tərkibində daimi orqan kimi fəaliyyət göstərmək üçün yaradılmış Milli Şura haqqında Konstitusiya qanunu 1991-ci il oktyabrında qəbul edilmişdir.

III Respublikanın qanunverici orqanının fəaliyyətinin birinci mərhələsi qeyd etdiyimiz kimi 1991-ci il oktyabrından 1993-cü ilin iyununun 15-ə qədər olan dövrü əhatə edir. Yeni ictimai münasibətlərin yaranması, bu münasibətləri tənzimləyəcək müvafiq normativ-hüquqi aktların qəbul edilməsini sürətləndirməyi tələb edirdi. Müstəqil Azərbaycanda III Prezidentli Respublikanın təşəkkül tapması ictimai quruluş, dövlət idarəçilik formasının təkmilləşməsi, yeni sosial təbəqələrin formalaşması, hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlətin elan edilməsi, sosial-iqtisadi və hüquqi islahatların aparılması zərurəti ilə şərtlənirdi.

Azərbaycan parlamenti tərəfindən qəbul edilən qanunlar Respublikanın dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsinə və onun müdafiəsinə yönəlmişdi. Bu dövrdə Ali Sovetdə daimi fəaliyyət göstərən "Milli Şura" özünəməxsus səlahiyyətləri olan qanunverici orqan olmuşdur.

Azərbaycan Ali Soveti 1991-ci ilin 26 noyabrında "Milli Şura haqqında" 1991-ci il 30 oktyabr tarixli Konstitusiya qanununa yenidən baxaraq əvvəlki redaksiyada Milli Şuranın səlahiyyətlərini məhdudlaşdıran maddələrdə dəyişiklik etməklə Milli Şuranı Milli Məclis adlandırmaq barədə qərar qəbul etdi. Milli Məclisin üzvləri daimi fəaliyyət göstərməklə əvvəlki iş yerlərinə bərpa olunmaq hüququnu saxlayırdılar. Milli Məclisin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi üçün

free enterprise economies. From the political perspectives, the bill has made provisions for democracy, publicity and pluralism as well as civil electoral rights for voting and being voted, legally conditioned rights for public strikes, allowances for setting up political parties and unions and also for state's interest's protection commitments and those of unreserved fulfillment of the terms of local laws.

The legal competence of the Republican Constitution, as being a legislative body of the Azerbaijan government, is determined by the Constitutional provisions.

The Constitutional law on the National Council, which functions as a standing committee within the Supreme Power of the Republic of Azerbaijan, was passed in October, 1991.

The activities of the legislative body of the III Republic, as it was mentioned before, start at their first stage covering the period from 1991 through 15th of June, 1993. The development of new public relations has necessitated speeding up of law making processes for setting up renewed regulatory frames for those relations. The three presidency governance in Azerbaijan has had to meet demands of social order prevailing in the country, and those related to the development of state administration techniques, formation of new social structures and proclamation of legal, democratic and internationally recognized statehood of the newly-born country as well as needs for social-and-economic and also legal reforms in the country.

The Constitutionally passed laws were primarily designed to serve for strengthening the independence of the Republic and protection of its sovereignty. The "National Council" had certain law-making rights under its jurisdiction of that time while functioning as a standing committee on the board of the state Supreme Power.

On November 26, 1991 The Supreme Power of Azerbaijan resolved to rename the "National Council" of the Republic into Milli

Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Kətibliyi təşkil edildi. Əvvəlki Ali Sovetin rəqlamenti müvəqqəti olaraq Milli Məclisin rəqlamenti kimi təsdiq edildi.

Müstəqil Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin 1991-ci il 18 oktyabr tarixində yerli icra hakimiyyəti orqanlarının təşkili və fəaliyyəti haqqında "Əsasnamə"ni təsdiq etdi. «Əsasnamə» yerli idarəetmə orqanları sistemində dəyişiklik edilməsini nəzərdə tuturdu. Qanunda yerli xalq deputatları sovetləri və onların icrayə komitələrinin ləğvi və əvəzində rayon, şəhərlərdə rayon icra hakimiyyəti başçılarının institutu yaradılırdı. Yerli sovetlərin icrayə komitələri və xalq nəzarəti orqanları da ləğv edilirdi. "Əsasnamə"yə görə, onların bütün səlahiyyətləri yerli icra hakimiyyəti başçılara həvalə edilməsi nəzərdə tutulurdu. İcra hakimiyyəti başçılarının prezident tərəfindən vəzifəyə təyin olunur və vəzifədən azad edilir.

Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyinin bərpa edilməsi dünyə birliyi tərəfindən, ilk olaraq Türkiyə, Rumıniya, Pakistan, İsveçrə, İran daha sonra ABŞ, Rusiya Federasiyası və digər dövlətlər tərəfindən tanınması ilə nəticələndi. Konstitusiyə Akti müstəqil dövlətçiliyin hüquqi əsasını möhkəmləndirdi.

Azərbaycan Respublikası Parlamentinin qəbul etdiyi ilk qanunvericilik aktlarından biri, əənəsi hələ 1918-ci il parlamentli respublika dövründə qoyulmuş 6 noyabr 1991-ci il tarixli «Azərbaycan Respublikasının məhkəmələri tərəfindən məhkum edilmiş şəxslərə Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin elan edilməsi münasibətilə amnistiya verilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin qanunu olmuşdur. Qanunda göstərilirdi ki, Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti humanizm prinsiplərini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası məhkəmələri tərəfindən məhkum edilmiş şəxslər müddətindən asılı olma-yaaraq azadlıqdan məhrum etmə cəzasından, habelə azadlıqdan məhrum edilmə ilə bağlı

Mejlis (national parliament) by revising the Constitutional law "On the National Council" dated 30th October, 1991 and making amendments in some provisions of that law, which had initially restricted the capacities of then national council. The members of Milli Mejlis reserved their rights for being reinstated to their posts to have open-end parliamentary mandates throughout their tenures of service. In order to reorganize the functional structure of Milli Mejlis, the Supreme Power of the Republic of Azerbaijan has set up its board of secretariat. The Supreme Power had handed over its charter of regulations to the jurisdiction of Milli Mejlis on temporary basis.

On October 18, 1991 The Supreme Power of the independent Republic of Azerbaijan approved the set of regulations for establishment and activities of local self-governing authorities. Those regulations envisaged the restructuring of the functional systems of mentioned self-ruling state bodies. It was resolved by the law to dissolve local National Representative's Councils and their executive committees and set up township and city executive power institutions in stead. The local councils' executive committees and people inspection bodies as well were also abolished. According to newly approved regulations all powers had to be handed over to chief executive rulers of local self governments. Their appointment to positions and release from them were to be decreed by President of the Republic.

Azerbaijan's regaining its independence was further recognized by leading worldwide communities, first by Turkey, Romania, Pakistan, Switzerland, Iran and then by the USA, the Russian Federation and et al. The Bill of Constitution has consolidated the basis of independent state governance.

Among the first laws passed by the Republican Parliament was "The issuance of amnesty to judicially sentenced convicts in connection with the proclamation of independence of the Republic of Azerbaijan" enacted by the Supreme Power of Azerbaijan on

olmayan cəzadan azad edilir: 1988-1991-ci illərdə Vətənin müdafiəsində iştirak edənlər; SSRİ-nin orden və medalları ilə təltif olunanlar; yetkinlik yaşına çatmayan uşaqları olan şəxslər, hamilə qadınlar və yetkinlik yaşına çatmayanlar; yaşı 60-dan yuxarı olan kişilər və yaşı 55-dən yuxarı olan qadınlar; I və II qrup əlillər və respublikadan kənarında hərbi hissələri tərk etmiş şəxslər. Amnistiya haqqında qanunda hələ, 5 il müddətində azadlıqdan məhrum edilməyə ilk dəfə məhkum edilmiş, təyin edilən cəza müddətinin azı üçdə bir hissəsini çəkmiş qadınlar, hələ azadlıqdan məhrum edilmə ilə bağlı olmayan cəzaya məhkum edilmiş qadınlar cəzadan azad edilirdi. Qanun hələ azadlıqdan məhrum edilmədən islah işlərinə məhkum olunmuşları və s. nəzərə almaqla böyük amnistiya elan edirdi.

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra ən böyük çətinliklərdən biri sını yaradılmış Dağlıq Qarabağ məsələsi olmuşdur. Moskva rəhbərliyinin köməyi ilə Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünə qarşı yönəlmiş işğalçı siyasətini həyata keçirən Ermanistan rəhbərliyi 1991-ci ilin sentyabrında vilayətdə qeyri-qanuni oyuncaq bir qurum – “Dağlıq Qarabağ Respublikası” yaratmışdılar. Oyuncaq respublikanın yaradılması Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünə, onun konstitusion quruluşu əleyhinə yönəlmiş akt idi. Həmin dövrdə qüvvədə olan Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının VIII fəslinin 83-cü maddəsinə görə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Azərbaycan Respublikası tərkibində Muxtar Vilayət kimi təsbit olunmuşdu. Lakin Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti və onun separatçı rəhbərliyi mövcud qanunlara məhəl qoymayaraq «Dağlıq Qarabağ Respublikası»nu elan etmişdilər. Oyuncaq respublika Dağlıq Qarabağda yaşayan azərbaycanlı əhaliyə qarşı qanunsuz hərəkətlər törədərək yerli azərbaycanlıları Muxtar Vilayəti tərk etməyə məcbur edirdilər. Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti Konstitusiya

6th of November, 1991 seen as a continuation of long-lasting traditions of early parliamentary Republic, which dates back to as early as 1918.

The Law states that the Supreme Power of the Republic of Azerbaijan, governed by humanity principles, considers to uncharge the convicts and misdemeanants from their sentences passed on them by the courts of law of the Republic of Azerbaijan. This resolution allies to: those who took part in country defense struggles in 1988-1991; USSR medal and prize awardees; family providers having underage kids on their dependence; pregnant females and juveniles, males older than 60 and females older than 55; I-and II group invalids and deserters from the military service destinations outside of Azerbaijan. According to the law the amnesty spread over the females who for the first time have been sentenced to five year imprisonment and also those who have already left behind at least one third of their imprisonment term as well as female misdemeanors. The Law was even allowed for broad amnesty campaign, covering people who had been sentenced to terms at correctional institutions and other perpetrators as well.

In a post-revival time following bring-back of its independence Azerbaijan yet had to face up to even more artificially exacerbated problem of Mountainous Karabagh. Supported by the Russia's Moscow, Armenian rulers embarked on their tricky anti-sovereignty intrusive campaign against the newly independent Azerbaijan, when they proclaimed a self-styled independence for the "Republic of Mountainous Karabagh". A self-proclaimed autonomy was an act of outrage against the territorial integrity of Azerbaijan and breached on the terms of its Constitutional principles. In accordance with article 83 under the chapter VIII of the effective Republican Constitution the Mountainous Karabagh Autonomous Province had its status of autonomy as a part of the territory of Azerbaijan.

quruluşundan irəli gələn ərazi bütövlüyünü təmin etmək məqsədilə 1991-ci il noyabrın 26-da "Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin ləğv edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası qanununu qəbul etdi. Qanunda göstərildi ki, 1923-cü ildə Azərbaycan xalqının milli mənafeyinə ziddi olan, Azərbaycan xalqı ilə erməni xalqı arasında milli ədavətin dərinləşməsinə şərait yaradan, Azərbaycanın ən böyük təbii-iqtisadi bölgəsi olan Qarabağın infrastrukturunun dağılmasına və təsərrüfat əlaqələrinin qırılmasına yönəldilən, Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın əzəli tərkib hissəsi olduğuna dair bütün etnik, tarixi, siyasi, iqtisadi və mənəvi əlamətləri bu ərazidə yox etmək üçün erməni millətçilərinin istifadə etdikləri amilin – Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin yaradılmasını qeyri-hüquqi hesab edərək; vilayətin yaradıldığı dövrdə Ermənistan SSR-də yaşayan yarım milyonluq azərbaycanlı əhali üçün heç milli-mədəni muxtariyyətin də yaradılmadığını, sonrakı illərdə isə azərbaycanlı əhalinin Ermənistandan zorla köçürüldüyünü, hazırda orada əslində bir nəfər də azərbaycanlı qalmadığını nəzərə alaraq; Azərbaycan əzəli tarixi ərazisini qoparıb almaq üçün Ermənistanın yeritdiyi siyasətin və bu siyasətdə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin bir alətə çevrilməsinin Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyü üçün real qorxu törədiyini qeyd edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 68-ci maddəsinin üçüncü hissəsi, 104-cü maddəsinin 2-ci bəndi "Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında" Konstitusiya Aktının 4-cü maddəsini əsas tutaraq Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti ərazi vahidi kimi ləğv edilir. Ləğv edilmiş Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti ərazisindəki inzibati rayonlar bilavasitə Respublika tabeli rayonlara çevrildi.

Dağlıq Qarabağ Muxtariyyəti elan olunduğu gündən ədalətsiz, bolşevik-erməni siyasətinin Azərbaycan Respublikasının

Notwithstanding the legal status of the region its separatist leaders had arbitrarily resolved to proclaim the independence for "Mountainous Karabagh Republic". A quasi-Republic then pursued an outrageous policy of displacing Azerbaijanians from their historic homelands spread throughout Karabagh. Behind a trick of independence games was a deliberate campaign plotted against local Azerbaijanians to force them to abandon their homelands. With an aim to retain the country's territories intact according to the terms of Constitutional provisions, the Supreme Power of the Azerbaijan government resolved to issue a law for the abolishment of the "Autonomous Province of Mountainous Karabagh of the Republic of Azerbaijan" taking effect on November 29th, 1991. It is specified in the contents of the law, that by outlawing the fact of proclaiming the independence of Mountainous Karabagh province – a plan contrived by Armenian Nazis in 1923 to undermine the national values of Azerbaijan, provoking an ethnic clashes between Armenians and Azerbaijanians and to devastate the region's infrastructure, as well as to destroy all existing economic ties, and also intended to obliterate the national, ethnic, historical, political and economic roots of Azerbaijan originating from Karabagh – a region, which historically has been one of the country's most powerful zones in terms of its economic and natural potentials; taking into account of the fact that during the foundation of the province autonomy 500,000 Azerbaijanians, who resided those years in Armenia, had intentionally been deprived of all their ethnic privileges, territorial claims and cultural values and caused to move out of Armenia and that there is no a single Azerbaijan living in Armenia to-day; and by revealing the fact that a conflict issue of Karabagh was deliberately simulated by Armenia to encroach on historically indigenous Azerbaijan lands as part of the invasive policy of Armenians targeted to subvert the political sovereignty and territorial integrity of Azerbaijan; and pursuant to

The Parliament of the Azerbaijan Republic

ərazi bütövlüyünə qarşı yönəlmiş siyasi aktı olmuşdur. Azərbaycan Respublikasında ermənilərin kiçik bir qrupu üçün milli-ərazi qurumunun saxlanması, Ermənistan Respublikası ərazisində isə Azərbaycanlı əhəlinin zorla köçürülməsindən sonra və hal-hazırda Ermənistan Respublikasında bir nəfər də azərbaycanlının qalmadığı şəraitdə, digər tərəfdən Yuxarı Qarabağda azərbaycanlı əhaliyə qarşı zorakılığın artması, geniş miqyaslı terrorçuluq əməlləri törədilməsi, Ermənistandan göndərilən silahlı dəstələrin cinayətkar hərəkətləri nəzərə alınaraq Azərbaycan Respublikası qanunlarına əməl edilməsi, Qarabağın dağlıq hissəsində Azərbaycan Respublikasının severen hüquqlarını bərpa etmək, yaradılmış qanunsuz silahlı dəstələri tərk-silah etmək, Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının hüquqlarını, azadlığını və ləyaqətini qorumaq, millətlərarası münasibətləri nizama salmaq zəruri əsas götürülərək və Azərbaycan xalqının iradəsini rəhbər tutaraq Azərbaycan Respublikası Ali Soveti bu aktı həyata keçirir.

Ermənistan Respublikasının tutduğu qeyri-konstruktiv mövqe münaqişənin dərinləşməsinə gətirib çıxardı. Artıq beynəlxalq birliyin üzvü olan Azərbaycan Respublikası problemin həllinə beynəlxalq təşkilatların qoşulmasına nail ola bilmişdi. 1992-ci il martın 24-də Dağlıq Qarabağ probleminin həlli ilə məşğul olan Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin 10 nüfuzlu dövlətinin təmsil olunduğu Minsk qrupu yaradıldı.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının hüdudlarının müəyyən edilməsində Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 1991-ci il dekabrın 9-da qəbul etdiyi "Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədi haqqında" qanunun böyük əhəmiyyəti vardır. Sonralar edilmiş əlavə və dəyişikliklərlə birlikdə VI fəsil 40 maddədən ibarət qanun Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədlərinin hüdudları, dövlət sərhədlərinin hüquqi rejimi, sərhədlərin qorunması, dövlət sərhədi haq-

the terms of part III under article 68 and the paragraph 2 under article 104 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan and also in accordance with article 4 of the Bill of Constitution "On the statehood independence of the Republic of Azerbaijan" the Mountainous Karabagh Autonomous Province's status of a territorial entity is consequently overruled. The districts making up the territorial shape of the dissolved Karabagh province were later taken up under the jurisdiction of the Azerbaijan government.

In accordance with article 83 under the chapter VIII of then effective Republican Constitution the Mountainous Karabagh Autonomous Province had its status of autonomy as part of the territory of Azerbaijan. Notwithstanding the legal status of the region its separatist leaders had arbitrarily resolved to proclaim the independence for "Mountainous Karabagh Republic". A quasi-Republic then pursued an outrageous policy of displacing Azerbaijanians from their historic homelands spread throughout Karabagh. With an aim to retain the country's territories intact according to the terms of Constitutional provisions the Supreme Power of the Azerbaijan government resolved to issue a law for the abolishment of the "Autonomous Province of Mountainous Karabagh of the Republic of Azerbaijan" taking effect on November 29th, 1991.

Since the day of the independence of Karabagh Province, the Armenian bolsheviks have begun to wage their chauvinistic anti-Azerbaijan campaign intending to undermine the foundations of the Azerbaijan's territorial integrity. Therefore, the Republic's supreme board, governed by the people's will of Azerbaijan, was caused to act that way giving priority to the settlement of critical issues between the two nations, regaining the strength of Azerbaijan's sovereignty in upper Karabagh, disarmament of any illicitly formed fight forces, asserting the civic rights, freedoms and dignities of Azerbaijanians under the circumstances, when the conflict had

qında qanunvericiliyi pozulmasına görə məsuliyyətin müəyyən edilməsi kimi məsələləri tənzimləyirdi. Qanunun 1-ci maddəsində göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədi Azərbaycan Respublikasının dövlət ərazisinin (quru və su ərazisinin, yerin təkinin, dəniz və hava fəzasının) hüdudlarını müəyyən edən xətt və xətt üzrə keçən şaquli səthdir. Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədi Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyinin ərazi hüdududur. 2-ci maddədə Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədinin müəyyən edilməsi prinsipləri əks edilir. Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədi Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin qərarı ilə müəyyən olunur. Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədlərinin dəyişdirilməsi yalnız ümumxalq səsverməsi (referendum) yolu ilə həll oluna bilər. Qanuna görə, Azərbaycan Respublikasının həmsərhəd dövlətlərlə rəsmiləşdirilməyən sərhədləri dövlətlərarası müqavilə ilə təsbit edilir. 5-ci maddədə Azərbaycan Respublikasının ərazi sularına aşağıdakılar aiddir: Xəzər dənizinin Azərbaycan Respublikası ilə həmsərhəd dövlətlərin sərhədləri arasındakı sular; sərhədboyu çayın və başqa suların Azərbaycan Respublikasındakı sahilindən həmsərhəd dövlətlə dövlət sərhədində olan sular.

Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədi haqqında qanunvericilik Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasından, Azərbaycan Respublikasının Dövlət sərhədi haqqında qanundan, başqa qanunvericilik aktlarından, Azərbaycan Respublikasının dövlətlərarası müqavilələrindən ibarətdir.

1991-ci dekabrın 25-də Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi "Latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasının bərpası haqqında" qanun qəbul etdi. Qanuna görə xalqlar arasında elmi, mədəni əlaqələri genişləndirən Azərbaycan Respublikasında xalqın iradəsinə zidd olaraq Moskvanın təzyiqi ilə 1939-cu ildə kiril əlifbası qəbul olunmuşdu. Qanunverici orqan bu aktı 30-cu illərin kütləvi

peaked with territorial claims of Armenian minority communities living in Karabagh while there were no Azerbaijanians at all remaining on the territory of Armenia; and when Azerbaijanians in upper Karabagh region had to struggle the hardship of nationalistic persecutions and terror, violence and mass disturbances following a series of armed assaults committed by groups of Armenian gangs.

An unruly policy of the Armenian government has led to even further deepening of the conflict. Politically becoming more recognizable on an international scale, Azerbaijan has attempted to draw the attention of world-wide communities into the conflict solution process. Thus, on 24th of March, 1992 an international body of ten reputable countries called OSCE (Organization for Security and Cooperation in Europe) Minsk group was set up to take over the issue.

In identifying the territorial outlines of Azerbaijan a law of Milli Məclis "On state frontiers of the Republic of Azerbaijan" dated December 9th, 1991 was seen as a significant provision. Comprising, afterwards, VI chapters and 40 articles the law had to deal with identifying the shape of state borders, their legal status, frontier guards, legal prosecution of any breaches of legislative provisions regarding the protection of state borders. The law specifies in article I that state borders are a liner representation marking off the territory of the Republic of Azerbaijan (its onshore and water territories, underground formations, sea and air spaces) and ground surface stretching along that line. The state border of Azerbaijan represents territorial contours of the country sovereignty. article 2 of the law sets forth the principles of identifying state borders. The borders themselves are defined by resolutions of the State Supreme Power. Any revisions in the state frontiers' layouts are subject to open public polls (referendum) before being approved. The law provides that border separation between neighboring countries should be resolved by and between

repressiyasının davamı hesab etmiş, həmin siyasətdə məqsədin türk xalqlarının milli özünüdərk prosesinin qarşısını almaq, onları tədricən bir-birindən uzaqlaşdırmaq olduğu qənaətinə gəlmişdir. Milli Məclis yol verilmiş tarixi ədalətsizliyi aradan qaldırmaq üçün "Azərbaycan əlifbasının latından rus əlifbasına keçirilməsi haqqında" 11 iyul 1939-cu il qanununun hüquqi qüvvəsini itirdiyini və 1940-cı ilə qədər istifadə edilən 32 hərfdən ibarət latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasını bərpa etdi.

Azərbaycan qanunverici orqanının 1991-ci ilin sonlarında qəbul etdiyi mühüm qanunlardan biri də "Hərbi qulluqçuların statusu haqqında" qanun olmuşdur. Dekabrın 25-də qəbul edilmiş qanunda, Azərbaycan ordusunda hərbi nizam-intizamı artırmaq, gəncləri vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə etmək, mütaşəkkil və bacarıqlı əsgər hazırlamaq üçün ən vacib zəruri tədbirlər görülməsi nəzərdə tutulurdu. 1991-ci il oktyabrın 9-da Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin qəbul etdiyi "Azərbaycan Respublikasının silahlı qüvvələri haqqında" qanunun tələblərindən irəli gələn vəzifələr, hərbi xidmətin şəraiti və xarakteri hərbi qulluqçuların statusunun müəyyən edilməsində əsas hüququ mənbə olmuşdur. Hərbi qulluqçuların statusu Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, Azərbaycan Respublikasının başqa qanunvericilik aktlarında müəyyən edilən hüquqlardan, vəzifələrdən, bunların həyata keçirilməsi üçün təminatlardan və məsuliyyətdən ibarətdir. "Hərbi qulluqçuların statusu haqqında" 1991-ci il 25 dekabr qanununa 2005-ci ilə qədər 18 əlavə və dəyişiklik edilmişdir.

III Respublika parlamentinin 1992-ci ildə qəbul etdiyi ilk qanun Azərbaycan Respublikasının «Azadlıq uğrunda mübarizə» fəxri adının müəyyən edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi iqtisadi sahədə öz suveren hüquqlarını

countries by making formal intergovernmental agreements. In accordance with article 5 of the law, the territorial waters of Azerbaijan consist of: waters of the Caspian Sea between Azerbaijan and bordering it country; portions of river beds and other water reservoirs situated along the borderline running across the territory of Azerbaijan.

The state legislation of the Republic of Azerbaijan on frontier issues comprises the components of Republican Constitution, Republican law on state borders, other relevant laws and inter-governmental agreements.

On December 25, 1991 Milli Məclis of the Republic of Azerbaijan passed a law "On revival of Latin alphabet". The law offsets the Moscow-led policy of compulsory introduction of Cyrillic scripts back in 1939, which used to be main obstacle thwarting ordinary Azerbaijanians to expand the range of their cultural interactions with other nations worldwide. It was therefore concluded by the legislature that said policy was nothing more than continuation of repression campaigns of 19 30s intended to stifle the national spirits of Turkic ethnic communities and separate any possible ties among them. Milli Məclis of Azerbaijan striving that injustice resolved to void the legal force of law on "swapping of Azerbaijan scripts from Latin fonts over to Russian alphabet" dated July 11, 1939 and further decreed the rehabilitation of the Latin writing scripts consisting of 32 characters which was used in Azerbaijan before 1940s.

One of the most significant provisions of the Azerbaijan legislature which had passed late in 1991 was law on 'Military servants' status'. The above considered law enacted on December 25 of that year was aimed at a set of strategically significant objectives ranging from the enforcement of military disciplines, fostering feelings of patriotism in youth and training up skilled military personnel.

Another law of the Supreme Power of Azerbaijan passed on 9th of October, 1991

möhkəmləndirmək və müstəqil iqtisadi siyasət aparmaq üçün qanunvericilik bazasını möhkəmləndirməyə çalışırdı. Müstəqil iqtisadi siyasətin başlıca istiqamətlərini müxtəlif mülkiyyət formaları, o cümlədən xüsusi mülkiyyət formasından da geniş istifadə etməklə yeni iqtisadi sistemə, bazar iqtisadiyyatına və dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya prosesinə keçid üstünlük təşkil etməli idi. Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatına investisiya qoyuluşu, sənayenin və kənd təsərrüfatının müxtəlif sahələrinin inkişaf etdirilməsi üçün normativ – hüquqi bazanı formalaşdırmaq ən vacib məsələlərdən idi. Bu məqsədlə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi 15 yanvar 1992-ci il tarixdə «Xarici investisiyanın qorunması haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanununu qəbul etdi. VII bölmə, 43 maddədən ibarət qanuna sonralar müxtəlif əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Qanun Azərbaycan Respublikası ərazisində xarici investisiya qoyuluşunun hüquqi və iqtisadi prinsiplərini məyyan edir. «Xarici investisiyanın qorunması haqqında» qanun xalq təsərrüfatında xarici maddi və maliyyə ehtiyatlarının, qabaqcıl xarici texnikanın və texnologiyanın, idarəetmə təcrübəsinin cəlb olunmasına, bunlardan səmərəli istifadə edilməsinə yönəlmişdir və xarici investorların hüquqlarının müdafiəsinə təminat verir. Xarici investisiya haqqında qanunvericiliyin mənbələrinə «Xarici investisiyanın qorunması haqqında» qanun, Azərbaycan Respublikasının başqa qanunvericilik aktları və beynəlxalq müqavilələr daxildir. Qanuna görə, Azərbaycan Respublikasında xarici investorlar aşağıdakılar ola bilər: xarici hüquqi şəxslər; xarici vətəndaşlar, vətəndaşlığı olmayan şəxslər; həmçinin xarici dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar. «Ümumi müddəalar» adlanan birinci bölmənin digər maddələrində xarici investisiya və onun qoyulması formaları; dövlətsizləşdirmədə və özəlləşdirmədə xarici investorların iştirakı; xarici investisiyanın hüquqi rejimi; fəaliyyət növləri; xarici investisiya üçün ara-

was about “armed forces of the Republic of Azerbaijan” which has provided legal grounds for identifying the status of military servants based on the provisions of that law, military service conditions and orientations specified therein. The provisions of military servants’ status envisage the benefits, rights, duties and responsibilities stemming from the Republican Constitution and other statutory acts of the country. Until 2005, 18 addendums and revisions had been made in the content of law of the Republic of Azerbaijan on status of “Military servants’ status”, dated December 25th, 1991.

The first ever law passed by the III Republican Parliament in 1992 was one of the Republic of Azerbaijan on recognizing the honorable title of “Freedom fighters”.

Milli Mejlis of Azerbaijan has also strived to strengthen legal framework for implementation of economic policies and consolidation of its sovereign economic positions. The integration into open world economies, market relations and assimilation of new economic systems as well as using the economic tools of proprietorship forms were among the leading principles of newly configured economic policy. Development of investment climate and upgrading of the industrial and agricultural fields in the country necessitated the establishment of appropriate legal tools to support those commencements. In view of that fact the Azerbaijan’s Milli Mejlis passed a law on “Protection of foreign investments” on January 15, 1992. The law composed of VII chapters and 43 articles which has later been updated with inclusion of various amendments and amendments into it. The concept of the law has covered both political and economical principles of foreign investments channeled into Azerbaijan. It is thus provided under the law on “protection of foreign investments” that foreign capital sharing in the country’s wealth and national economy contributes to betterment of people’s material wealth, utilization of most up-to-date tech-

zi məhdudiyyəti və investisiya fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi məsələləri tənzimləyirdi.

«Xarici investisiya üçün dövlət təminatı» adlanan ikinci bölmədə xarici investisiyanın hüquqi müdafiəsi; qanunvericiliyin dəyişdirilməsi ilə bağlı təminatlar; milliləşdirmə və rekvizisiya ilə bağlı təminatlar; xarici investorların zərərinin kompensasiya edilməsi və ödənilməsi; investisiya fəaliyyətinə xitam verildikdə təminatlar; xarici valyuta və gəlirlərin və başqa məbləğlərin köçürülməsinə təminatlar və mənfəətdən istifadə üçün təminatlar kimi məsələlər təsbit olunmuşdur. Üçüncü bölmədə «Xarici investisiya qoyulmuş müəssisələrin yaradılması və fəaliyyəti», dördüncü bölmədə «xarici investorların qiymətli kağızlar əldə etməsi», beşinci bölmədə «Xarici investorların torpaqdan istifadə hüquqlarını və başqa əmlak hüquqlarını əldə etməsi», və nəhayət yeddinci bölmədə «Yekun müdaxilələr» təsbit edilmişdir.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikasında ən yüksək fərqlənmə dərəcəsi – «Azərbaycan Milli Qəhrəmanı» adının təsis olunması haqqında 25 mart 1992-ci il tarixli qanun qəbul etdi: «Azərbaycan Milli Qəhrəmanı» adı Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi və tərəqqisi namına xalq qarşısında müstəsna xidmətlərə və rəşadətə görə verilməsi müəyyən edilirdi. 1992-ci ilin 15 iyulunda «Azərbaycan Milli Qəhrəmanı» adı haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul edildi.

III Respublikanın qanunverici orqanı əhalinin, o cümlədən hərbi qulluqçuların sosial müdafiəsi tədbirlərinin görülməsi və sosial istiqamətli islahatların həyata keçirilməsi üçün hüquqi baza yaratmağa başlamışdı. Belə ki, 1992-ci ilin aprelin 29-da «Hərbi qulluqçuların pensiya təminatı haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul edildi. Qanuna görə hərbi qulluqçular və onların ailə üzvləri üçün pensiyaların yenidən

niqes and industrial technologies, integration of experiences, and also targets at making the most rational use of above components as well as protection of rights and privileges of foreign stockholders investing in Azerbaijan. The legislative provisions for securing foreign investments in the country were completed with law on "protection of foreign investments", other codes of Azerbaijan laws as well as international pacts and agreements. The law categorizes foreign investors as follows: foreign legal entities; citizens of foreign countries; non-resident aliens; also foreign states and international organizations. In the "General Provisions" section right in the introductory part of the law it is detailing into types of foreign investments, shares of foreign capital in the deregulated economies and privatization portfolios; legal frames of foreign investors; activity particularities; territorial limitations for foreign investments and coordination of investment inputs.

In the second section called "State guarantees for foreign investments" are stipulated the issues of legal protection of foreign investments; procedures for making amendments in the provisions of law; requisition and nationalization regulations; indemnifications for losses of foreign investors; reimbursements for investment contract terminations; foreign currency and income allocations as well as profit utilization rules. The third section was about "setting up and operation of businesses with share of investment from foreign stockholders", the fourth entitled "share acquisition by foreign investors", the fifth is "grant of rights to foreign investors for use of real estate and other properties" and finally the seventh section specified "Summary provisions" of the law.

Milli Məclis further accredited its honor to the uppermost title of distinction – "National Hero of Azerbaijan" and adopted the title by issuing a relevant law on march 25th, 1992, whereby, the "National Hero of Azerbaijan" title of honor was to be conferred to peo-

hesablanması, təyin edilməsi və ödənilməsi-
ni müəyyən edilirdi.

İqtisadi münasibətlərin yeni bazar münasibətlərinə əsaslanan və buna müvafiq hüquqi bazasının yaradılmasında «İcarə haqqında» 30 aprel 1992-ci il tarixli qanunun əhəmiyyəti qeyd edilməlidir. Qanun sonradan edilmiş əlavə və dəyişikliklərlə birlikdə 18 maddədən ibarətdir. İcərə anlayışını təsbit edən birinci maddədə göstərilirdi ki, icarə əmlaka, torpağa və digər təbii ehtiyatlara müqavilə əsasında, əvəzi ödənilməklə müddətli istifadə etməkdir. İcarə obyektlərinin dairəsini müəyyən edən 3-cü maddəyə görə icarəyə xalq təsərrüfatının bütün sahələrində yol verilir və o, mülkiyyətin bütün formalarının və növlərinin əmlakı barəsində tətbiq edilə bilər. Əmlakı icarəyə vermək hüququ mülkiyyətçiyə, əmlakı icarəyə vermək üçün onun vəkil etdiyi orqanlara, təşkilatlara və fiziki şəxslərə, habelə əmlak üzərində digər əşya hüquqlarına malik şəxslərə məxsusdur. Xarici dövlətlərin hüquqi və fiziki şəxslərinin icarəsinə dövlət və bələdiyyə mülkiyyəti obyektləri yalnız mülkiyyətçinin razılığı ilə verilir. Qanun hər bir hüquqi və fiziki şəxsi icarəyə təsbit edirdi. «İcarə haqqında» qanunun 7-ci maddəsi icarə müqaviləsindən irəli gələn münasibətləri tənzimləyir. Belə ki, icarəverənin icarəyə ilə münasibətlərini tənzimləyən əsas hüquqi sənəd icarə müqaviləsidir. İcarə müqaviləsində aşağıdakılar nəzərdə tutulur: icarəyə verilən əmlakın tərkibi və dəyəri; icarə haqqının məbləği; icarənin müddətləri; əmlakın ikinci əldən icarəyə verilməsi (icarəyə götürülmüş əmlakın icarəyə verilməsi) imkanına münasibət; icarəyə götürülmüş əmlakı tam bərpa və təmir etmək sahəsində tərəflərin vəzifə bölgüsü, icarəyə verənin icarəçiyə əmlakı müqavilə şərtlərinə uyğun surətdə istifadə etmək; icarə haqqını ödəmək və müqaviləyə xitam verildikdən sonra əmlakı müqavilədə şərtləndirilmiş vəziyyətdə icarəyə verənə qaytarmaq və s.

ple for their fortitude and merits in contributing to the independence and development of the country. Afterwards, on 15th of June, 1992 the Republican governance passed a law enacting the charter of regulations, which governed the concept of the title.

The III Republic legislature continued to realize a number of initiatives towards provision of its legal substantiation to social security packages designated for civil society and military servants and proceeded with the implementation of a whole array of social reforms for above considerations. This was legally approved, afterwards, by passing a law on "Allocation of pension benefits to military servants", dated April 29, 1992. The law envisaged the redesigning, rating and allocation of pension benefit packages covering the needs of military servants and their family members.

The effect of the "Lease" law passed on 30th of April, 1992, is also noteworthy achievement in terms of providing legally-backed market economy approach to regulating the issue-related economic relations. That law comprises 18 provisions, including amendments and amendments made later on in the contents of those provisions. According to terms of the law a lease of real estate, land plots and natural resources is subject to conclusion of lease agreements specifying the payment of leases in return for the use of above assets. In article 3, it is conditioned that leases are applicable in all domains of the national economy and can imply the use of any types of assets regardless of the ownership statuses they are under. The rights for leasing out assets are issued to property owners, their proxies or other institutions acting on behalf of the landlord as well as to individuals having ownership privileges for assets in use. Leases to foreign individuals or companies, offering the use of public and municipality assets, are subject to the consent of those state authorities. The law on lease was applied to every individual and legal entity. In article 7 the law covers lease relations

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının parlamenti dövlət atributları haqqında qanunların qəbul edilməsi istiqamətində işləri davam etdirərək 1992-ci il mayın 27-də «Azərbaycan Respublikasının Dövlət himni haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanununu qəbul etdi. 1993-cü il fevralın 23-də isə üçrəngli dairəvi qalxan üzərində, içində alov olan səkkizgüşəli ulduz təsvirli Dövlət gerbi təsdiq edildi.

Azərbaycan Respublikasında yeni ictimai – dövlət quruluşunun təşəkkül tapması, cəmiyyətdə çoxpartiyalı sistmə keçid, milli və mədəni mərkəzlər, ictimai fondlar, cəmiyyətlər və hərəkatların yaranması və s. siyasi partiyaların ictimai birliklərin qeydiyyatına alınmasının hüquqi əsaslarının müəyyən edilməsini zəruri edirdi. Azərbaycan parlamentarizmi tarixində ilk dəfə olaraq 1992-ci il iyulun 3-də «Siyasi partiyalar haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul edildi. Qanun siyasi partiyaların fəaliyyəti üçün geniş imkanlar yaradır, onların qeydiyyata alınması, siyasi partiyalara münasibətdə dövlətin hüquq və vəzifələri, siyasi partiyaların ləğv edilməsi qaydaları və s. məsələləri tənzimləyirdi. 1992-ci il noyabr 10-da isə «İctimai birliklər haqqında» qanun qəbul edildi. Bu qanun ictimai birliklərin qeydiyyata alınması və müxtəlif münasibətləri müəyyən edirdi.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi bərpa edildikdən sonra da Azərbaycanda ümumi məhkəmələrin quruluşu əvvəlki qaydada mövcud olmaqda davam edirdi. Ali Məhkəmənin tərkibində əvvəlki iki; mülki və cinayət işləri üzrə kollegiyalarla yanaşı, hərbi kollegiya da yaradılmışdı. Məhkəmələrin adından xalq sözü çıxarılmışdı. Parlament 1992-ci ilin fevralın 25-də «Arbitraj məhkəmələri haqqında» qanun qəbul etdi. Qanun 4 bölmədən və 40 maddədən ibarət təsbit edilmişdi. Yeni yaradılan Azərbaycan Respublikasının Ali Arbitraj Məhkəməsi sistemina, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Arbitraj Məhkəməsi və zərurət olan hal-

arising from the terms of lease agreements. It is subsequently stipulated therein that relations between landlord and leaseholder is to be determined in compliance with the terms of lease agreement. A lease agreement covers the following issues: value and structure of leased property; amount of lease; duration of lease; subletting of property; allotment of duties for the repair and maintenance of leased property; compliance of use of leased property to the purposes specified in the agreement; payment of leases and revert of leased property to the landlord in the condition as it was accepted by the lessee at time of lease conclusion and etc.

On its continued efforts directed to the consolidation of statehood fundamentals of the Azerbaijan, the Republican parliament further on May 27, 1992 passed law on "The National Anthem of the Republic of Azerbaijan". Following the ratification of the anthem, another resolution was made on February 23rd, 1993 to approve the State emblem depicting octagonal star with the image of flare inside staged on the background of three-colored round shape shield.

The renaissance of new Azerbaijan nation, adoption of multi-party civil society systems, rise of national and cultural institution, social funds and social movements have necessitated the identification of legal bases for delegating powers to political party blocks and social unions. For the first time in history of the Azerbaijan parliament traditions, the Republican government passed a law on "Political parties" on June 3, 1992. The law has made a broad range of provisions for political parties to set up their activities, enjoy the governmental concessions and commitments, and also envisaged the conditions for the dissolution of their activities. Thus, a law on "social unions" was passed afterwards on November 10th, 1992. This subsequently determined the conditions for unions' incorporations and identifying their outside relationships.

In post-soviet times, Azerbaijan courts of law continued operating in the same

larda yaradılan şəhər arbitraj məhkəmələri, habelə bölgə və bölgələrarası arbitraj məhkəmələri daxil idi. Qanunun «Ümumi müddəalar» adlanan birinci bölməsində göstərilir ki, arbitraj məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının və digər dövlətlərin birgə müəssisələri və beynəlxalq birlikləri, dövlət orqanları, sahibkarlar və başqa orqanlar arasında təsərrüfat mübahisələrini həll etmək yolu ilə öz səlahiyyətləri daxilində məhkəmə hakimliyətini həyata keçirir. Qanun əvvəllər Dövlət Arbitraji adlanan qurumu məhkəmə orqanı kimi sanksiyalaşdırırdı. Arbitraj məhkəmələrinin təşkili, fəaliyyət qaydası və səlahiyyətləri Mülki-prosessual məcəllə və digər qanunvericilik aktları ilə tənzimlənirdi. Qanuna görə, ali hüquq təhsilli və hüquqşünaslıq ixtisası üzrə 5 ildən az olmayaraq stajı olan respublika vətəndaşları hakim seçilə bilərdi. Arbitraj məhkəmələri hakimlərinin səlahiyyət müddəti 10 il müəyyən edilirdi. Azərbaycan Respublikasının Ali Arbitraj Məhkəməsi plenumdan, Rəyasət Heyətindən, təsərrüfat mübahisələlərinin həlli üzrə arbitraj kollegiyasından, qərarların qanuniliyinin və əsaslığının yoxlanılması üzrə arbitraj kollegiyasından və bölmələrdən ibarət tərkibdə fəaliyyət göstərirdi.

Qanunverici orqan 1992-ci il mayın 27-də «Hərbi tribunallar haqqında» Azərbaycan Respublikası qanununu qəbul etdi. Qanun 6 fəsil və 25 maddədən ibarət olmuşdu. Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrində fəaliyyət göstərən hərbi tribunallar Respublikanın vahid məhkəmə sistemində daxil idi. Hərbi tribunallar öz səlahiyyətləri daxilində cinayət işlərinə birinci instansiya məhkəməsi kimi baxırdı. 25 yaşına çatan, həqiqi hərbi xidmətdə olan, ali hüquq təhsilli və zabıt heyətinə aid əsgəri rütbəsi olan Azərbaycan vətəndaşları respublika qanunvericiliyində müəyyən edilmiş qaydada hərbi tribunalların hakimləri, hərbi kollegiyaya daxil olan Ali Məhkəmənin üzvləri seçilirdilər. Həqiqi hərbi xidmətdə olan vətəndaşlar yaşından asılı olmayaraq 5 il müddətinə hər-

scheme they used to have before. The Supreme Court, which housed two boards of civil and criminal crime, now had a military crimes unit added on. The courts had to go without the term "people" when named thereafter. The national parliament further passed a law on "Arbitration courts" dated 25th of February, 1992. The law was composed of 4 sections and 40 articles. The new Supreme Arbitration Court of Azerbaijan comprised the Supreme Arbitration Court of the Nakhichevan Autonomy and other regional ones as well as interregional arbitration courts established and existing in the country under the conditions necessitated by the state governance depending on its needs. In the "General Provisions" chapter of the law it is stated that an arbitration court shall act as a judicial agency within the frame of its authorities for settling the issues associated with economic relations existing amongst local and foreign joint ventures and international unions, state agencies, private enterprises and other institutions. The law has specified the former state arbitration agency as a forensic institution thereafter. The organization and functions of arbitration courts were determined by civil procedures and other statutory acts. It was required under the law that the Azerbaijan citizens having at least 5 years of legal background and higher education in law were eligible to apply for the post of the judge. The office tenure of an arbitration judge was determined to be 10 years. The functional structure of the Supreme Arbitration Court of the Republic of Azerbaijan consisted of the court plerum, the presidium, a board of arbitrators dealing with the consideration of economic issues, another arbitrators' board verifying the consistency and congruence of decrees and resolutions as well as other divisions.

On May 27, 1992 the state legislature of the Republic passed a law on "Military tribunals". The body of the law was composed of 6 chapters and 25 articles. The military tribunals operating within the common scheme

bi tribunalın xalq iclasçısı seçilə bilərdi. Kassaşiya və nəzarət qaydasında, yeni açılmış hallar üzrə işlər üçün isə 3 hakimdən ibarət tərkib müəyyən edilirdi. Hərbi tribunal sədrdən, onun müvirlərindən, hərbi tribunalın üzvlərindən və xalq iclasçılardan ibarət idi. Azərbaycan Respublikası hərbi tribunalları Silahlı Qüvvələrdə, sərhəd və daxili qoşunlarda, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər hərbi birləşmələrdə qanunçuluğu və hüquq qaydasını hər vasitə ilə möhkəmləndirməyə, hüquq pozuntularının qarşısını almağa, hərbi qulluqçuların qanunları, hərbi andı və əsgəri nizamnamələri dəqiq və dönmədən icra etmələrini təmin etmək vəzifəsini daşıyırdı. Qanunda birinci instansiya hərbi tribunallara polkovnik leytenant (ikinci dərəcəli kapitan) rütbəsi də daxil olmaqla, bu rütbəyədək əsgəri rütbəsi olan şəxslərin cinayət işləri, tabor komandirindən (ikinci dərəcəli gəmi komandiri) də daxil olmaqla bu vəzifədədək olan vəzifələrdə çalışan şəxslərin və xidməti mövqeyinə görə onlara bərabər şəxslərin cinayət işləri aid edilirdi. Yuxarı instansiya kimi Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Hərbi Kollegiyasında polkovnik (birinci dərəcəli kapitan), general (admiral) əsgəri rütbələri olan, yaxud alay komandirindən başlamış yuxarı vəzifələrdə və buna bərabər vəzifələrdə çalışan şəxslərin cinayət işlərinə baxılırdı. Qanuna görə, hərbi tribunallarda baxılmalı olan işlərə hərbi qulluqçuların, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi orqanlarının zabıt heyətinin, çavuşlarının, əsgərlərinin törətdikləri bütün cinayət işləri, hərbi xidmət zamanı cinayət törətmiş, lakin tərxis olunmuş şəxslərin cinayət işləri aid idi. Bir şəxs və ya bir qrup şəxs tərəfindən törədilmiş cinayətlərin biri hərbi, digəri mülki məhkəməyə aid edilirdisə, bütün cinayət işləri birləşdirilib hərbi tribunaldə baxılırdı.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 1992-ci il avqustun 26-da «Prokurorluq orqanlarının statusunu müəyyənləşdirən keçmiş SSRİ-nin qanvericilik aktlarının

with Azerbaijan armed forces were part of the country's system of courts. The military tribunals were immediate agencies to take up trials of military crimes. The Azerbaijan citizens at age of 25 and over having a higher degree in law, military background with rank in officers' personnel were eligible to apply, in a manner prescribed by legislative standards, for the post of tribunal judge and other Supreme Court membership posts falling under the military lawyers' boards. Anyone with a military background, regardless of age, could be appointed a people's spokesman inside a military tribunal to serve for the period of 5 years in that post. In accordance with cassation and inspection procedures, new cases had to be taken for trial by a team of three judges. A board of military tribunal included the chairman and his deputies, tribunal members and people's spokesmen. The military tribunal of the Republic of Azerbaijan was commissioned to enforce law in military units, curb crimes and ensure unreserved compliance to military rules and terms of oath that young recruits were committed to. Acting as the first judiciary body in army, the Republican military tribunal was charged to adjudicate the crimes committed by the military personnel officers ranking from privates up to lieutenant-colonel (second rank captain); and the crimes committed by other personnel including battalion commanders (second rank navy commander) and those of lower ranks as well as other persons with ranks in kind. Similar to above institution, the Military Officers' Board under the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan was in charge to deal with the cases of criminality among personnel ranking from colonel (first rank captain), general (admiral); and also those starting from regiment commander up to persons of higher rank and others having similar posts. In accordance with the terms of law, military tribunals had to conduct trials on crimes committed by officers of the national intelligence agencies, sergeants, soldiers and other individuals de-

Azərbaycan Respublikasının ərazisində hüquqi qüvvəsini saxlamasının təsdiqi və onların tətbiqi qaydası haqqında» qanun qəbul etdi. Bu qanunda, sonrakı əlavə və dəyişikliklərlə, Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunları qəbul olunanadək, prokurorluq orqanlarının statusunu müəyyənləşdirən keçmiş SSRİ-nin bəzi qanunvericilik aktlarının respublika qanunvericiliyinə zidd olmayan hissələrinin Azərbaycan Respublikası ərazisində hüquqi qüvvəsinin saxlanması təsbit olunurdu.

1992-ci il avqustun 19-da «Azərbaycan Respublikasında Beynəlxalq Valyuta Fondunun, Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankının və onlarla bağlı təşkilatların sazişlərinin və konvensiyalarının tətbiqi qaydası haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul edildi. Qanuna görə Beynəlxalq Valyuta Fondu, Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası, Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası sazişlərinin, Investisiyaların hərtərəfli Təminatı Agentliyi və Beynəlxalq Investisiya Mübahisələrinin həlli Mərkəzinin əsasları haqqında konsensiyaların normaları Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində, Azərbaycan Respublikası həmin təşkilatlara daxil olduğu andan tətbiq edilirdi.

Tarixən tolerant ölkə olan Azərbaycanda, bütün vətəndaşların dini inanclarına, adət ənənələrinə hörmət, humanist islam dini dəyərlərinə sadıqlıq kimi məsələlər daim dövlətin diqqətində olmuşdur. 1992-ci avqustun 20-də «Dini etiqad azadlığı haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul edildi. Əlavə və dəyişikliklərlə birlikdə 6 fəsil və 31 maddədən ibarət qanunda ümumi müddəalarla yanaşı, Azərbaycan Respublikasında dini qurumlar, dini qurumların əmlak vəziyyəti, dini etiqad azadlığı ilə əlaqədar vətəndaşların və dini qurumların hüquqları, dini qurumlarda və onların müəssisələrində əmək fəaliyyəti kimi məsələlər təsbit olunmuşdur. Dini etiqad azadlığını təsbit edən qanun, hər kəsə dinə

mobilizə edilən hərbi qoşun, who were charged of crimes committed during their military service involvement. In case of crimes committed by a group of perpetrators, whereby certain cases had to be taken up by civil courts and the rest of them by military tribunals, all cases then would be filed together and go to military tribunals for trials.

Milli Məclis of Azerbaijan passed a law on August 26, 1992 to approve "the continuance of a legal effect of former USSR statutory provisions, determining the status of public prosecution agencies and procedures of their application in Azerbaijan". The law still allowed the application of former USSR statutes and their appendixes and amendments in Azerbaijan unless they contradict the legislative acts of the Republic and until new local laws are put in place.

On August 19, 1992 Azerbaijan passed another law on "rules of implementation of the terms of agreements and conventions of International Monetary Fund, European Bank of Reconstruction and Development and their affiliates". According to the law, the implementation of the terms of agreements concluded with International Monetary Fund, European Bank of Reconstruction and Development, International Financial Corporation, International Development Association as well as provisions of concessions for accepting the principles of Multilateral Investment Guarantee Agency and International Investment Disputes Institution should be deemed effective in the territory of Azerbaijan from the day when Azerbaijan was acceded a member of those international covenants.

Historically Azerbaijan has always demonstrated tolerance towards other nationalities' religions and traditions and strong fidelity to humanist principles of Islam. Thus, on August 20, 1991 the state government passed a law on "freedom of worships". Consisting of 6 chapters and 31 articles, including amendments and amendments made therein, the law, along with its general provisions, also

münasibətini müstəqil müəyyənləşdirməyə, hər hansı dinə təkbəşinə və ya başqaları ilə birlikdə etiqad etməyə, dinə münasibəti ilə əlaqədar əqidəsini ifadə etməyə və yaymaq hüququna malik olduğunu müəyyən edirdi. Qanunla hər bir şəxsin dinə münasibətini müəyyənləşdirilməsində, dinə etiqadında, ibadətlərdə, dini ayin və mərasimlərin icrasında iştirak etməsində, dini öyrənməsi yolunda hər hansı maneəçiliyə yol verilmir. Dini etiqad azadlığının həyata keçirilməsində yalnız dövlət təhlükəsizliyi və ictimai təhlükəsizlik mülahizələrinə görə və Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq öhdəliklərinə müvafiq olan hüquq və azadlıqların mühafizəsi üçün zəruri hallarda məhdudiyət qoyula bilər. Qanunla əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən dini təbliğat aparılması qadağandır.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasında əhalinin sosial müdafiəsi tədbirlərinin görülməsi və sosial yömümlü islahatların həyata keçirilməsi üçün hüquqi bazanın formalaşdırılması, qanunverici hakimiyyət qarşısında duran ən zəruri məsələ idi. Azərbaycan Respublikasında pensiya təminatının inkişafında «Vətəndaşların pensiya təminatı haqqında» Azərbaycan Respublikasının 23 sentyabr 1992-ci il tarixli qanunu mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Belə ki, bütün vətəndaşlara şamil edilən sosial təminat hüququ insanın əsas sosial iqtisadi hüquqlarından biridir. Vətəndaşların sosial hüquqları 1948-ci il Ümumdünya insan hüquqları Bəyannaməsinin 25-ci maddəsində, 1966-cı il «İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında» Beynəlxalq Paktın 11-ci maddəsində və digər beynəlxalq aktlarda təsbit edilmişdir. «Vətəndaşların pensiya təminatı haqqında» qanun zəruri əlavə və dəyişikliklərlə 2006-cı ilin əvvəllərinə qədər əhalinin pensiya təminatında əsas normativ-hüquqi akt olmuşdur. Sovet hakimiyyətinin dağıldığı dövrdə qüvvədə olmuş pensiya təminatı haqqında normativ-hüquqi aktlarda bərabərləşdirici tendensiyalar üstünlük təşkil edir, indeksasi-

covered the issues related to religious institutions existing in Azerbaijan, their property status, rights of citizens and those of religious institutions with regard to freedom of worship, employment status of religious institutions and their affiliates. The law, asserting the freedom of worship, implied freedom of choice, individual pursuit or community contribution, religion-related personality orientation and also preaching religion to others. The law also maintained freedom for individuals to determine their religious orientations, freely attend religious rites and ceremonies, have uncensored pursuits in religious apprenticeship. Due to state security and public safety reasons and for the sake of safety provision for rights and freedoms associated with the Azerbaijan's commitments assumed before international communities, above-mentioned religious liberties still might be subject to certain restrictions. The law bans any missionary activities of foreigners and non-residents of the country in the territory of the Republic.

Development of legal fundamentals for the enhancement of social security provisions and implementation of social reforms has been the foremost issue the country legislature focused on. The Azerbaijan law on "public pension plan" dated September 23rd, 1992, was of particular importance to the country. Thus, all-nation access to social benefits rights was one the core legal provisions made available to individuals. The social rights of citizens were consolidated by a number of international conventions including provisions stated in article 25 of the Proclamation of World Human Rights dated 1948, article 11 of the International Pact on "Economic, social and cultural rights", dated 1966 and other international laws. The law on "Pension benefits of citizens" had long remained the principle legal tool substantiating people's pension provisions until early 2006. With the collapse of Soviet regime, some problems came along regarding that-time legally requisite same-for-everyone pension provision

ya mexanizminin olmamasına görə pensiyaların real məbləği daim azalırdı. «Vətəndaşların pensiya təminatı haqqında» qanunla pensiya təminatında vahid sistem yaradıldı. Qanun əmək müqaviləsi üzrə işləyən şəxsləri, kolxoz üzvlərini və digər kooperativ təşkilatların üzvlərini, fərdi sahibkarları və dövlət sosial sığortasına malik olan digər kateqoriya vətəndaşları əhatə edirdi. 11 fəsildən və 116 maddədən ibarət qanuna sonradan bir sıra əlavə və dəyişikliklər edildi. Qanun pensiyaların yüksəldilməsinə və bərabərləşdirici yanaşmanın ləğv edilməsinə yönəldilmişdi.

III Respublikanın parlamenti 1992-ci il oktyabrın 7-də «Təhsil haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanununu qəbul etdi. Təhsil qanunu Azərbaycan təhsil sistemini yeni dövlət quruculuğunun tələblərinə, beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaq üçün bir sıra yeni qaydaları nəzərdə tuturdu. Qanunda təhsilin cəmiyyət və dövlətin inkişafının əsasında durmaqla, strateji əhəmiyyətə malik olan və üstün inkişaf etdirilən fəaliyyət sahəsi kimi göstərilirdi. Azərbaycan Respublikasının təhsil sistemi milli zəminə, ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanır, demokratik xarakter daşıyır. Təhsil sisteminin qarşısında duran vəzifələr Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Aktına, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, «Təhsil haqqında» Qanuna və müvafiq beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq həyata keçirilir. Sonrakı dövrlərdə edilmiş əlavə və dəyişikliklərlə birlikdə V bölmə və 54 maddədən ibarət təhsil qanunu təhsil sisteminin ümumi əsaslarını müəyyən edir. Qanunun 22-ci maddəsinə görə ali ixtisas təhsil sisteminə elmi dərəcələrin «bakalavr» birinci elmi dərəcə, həm də ixtisas dərəcəsi; «magistr» ikinci elmi dərəcə, həm də ixtisas dərəcəsi; «doktor» ixtisaslaşdırılmış Elmi Şura təsirindən verilən üçüncü ən yüksək elmi dərəcələri müəyyən edilirdi. 1998-ci ilin martında Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində

plans and lack of indexation of historical pension rates, inherited from former USSR, which resulted in shortage of allowance packages in real terms. The law then envisaged designing single pension scheme. The law also covered a range of beneficiaries including contract laborers, members of collective farms and other cooperatives, private entrepreneurs and other individuals with state insurance backups. The contents of law, comprising 11 chapters and 116 articles were altered and revised for several times afterwards. It, in principle, targets at increasing people's pension packages and elimination of same-for-all pension pay-outs scheme.

On October 7, 1992 the parliament of the III Republic passed a law on "Education". The law envisioned a number of new principles designed to provide the approximation of educational quality in the country to internationally required standards and ensure compliance of the system of education to then newly established state governance principles. It is specified in the law that education, along with its being among core components supporting social and political development of the country, constitutes priority issue of strategic importance to overall development trends. The education system of the Republic of Azerbaijan is based on national values, humanity principles and democracy fundamentals. The objectives that Republican educational system has assumed are being realized in accord with the Constitutional Bill of independence, Constitution of the Republic of Azerbaijan, law on education and other relevant international statutory acts. Consisting of V chapters and 54 articles and also including amendments and addendums introduced over following years, the law on education identifies overall fundamentals of the country's system of education. Under the article 22 of the law it is set out that the "bachelor" degree of graduation is identified as the first doctorate and specialization level of higher education; "master's" degree as the second

islahatlar üzrə dövlət komisiyası yaradıldı. 2005-ci ildən Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Boloniya sistemina qoşulmaq haqqında niyyət protokolu imzaladı.

Qanunverici orqan, vətəndaşların hərbi mükəlləfiyyət qaydalarını müəyyən edən «Hərbi xidmət haqqında» 3 noyabr 1992-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının qanununu qəbul etdi. «Hərbi xidmət haqqında» qanuna sonradan edilmiş əlavə və dəyişikliklərə əsasən 18 yaşdan 35 yaşa qədər kişi vətəndaşlar hərbi xidmət keçməli idilər. Qanun Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrində və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq yaradılmış başqa silahlı birləşmələrdə həqiqi hərbi xidmət və ehtiyatda xidmət keçilməsinin qaydasını müəyyən edir.

15 dekabr 1992-ci ildə «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası qanunu qəbul edildi. Qanunda müxtəlif mülkiyyət növlərinə əsaslanan iqtisadi sistemin yaradılması, azad sahibkarlığın inkişafına dövlət təminatının verilməsi, iqtisadiyyatın sağlam rəqabət prinsipləri əsasında inkişaf etdirilməsi, iqtisadi münasibətlərdə inhisarçılığın qarşısının alınması və haqsız rəqabətə yol verilməməsi kimi prinsiplər təsbit edilirdi. Qanun bazar iqtisadiyatının və azad sahibkarlığın inkişafı baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edirdi.

Milli Məclis «Büdcə sistemi haqqında» 1992-ci il 1 dekabr tarixli Azərbaycan Respublikası qanununu qəbul etdi. Qanun müstəqilliyin ilk dövrlərində büdcə sistemindəki münasibətləri tənzimləyirdi. Azərbaycan Respublikasının vahid büdcə sistemində respublikanın özü, Naxçıvan Muxtar Respublikasının və yerli rayon, şəhər, qəsəbə və kəndin büdcələri daxil idi. Qanunda göstərilirdi ki, növbəti il üçün Azərbaycan Respublikası dövlət büdcəsinin layihəsi Nazirlər Kabineti tərəfindən hər il sentyabr ayının 20-dən gec olmayaraq Prezidentə təqdim edilir. Qanuna görə, Respublika Prezidenti öz növbəsində digər sənədlərlə birlik-

doctorate and specialization level of higher education; "doctorate" as the third and highest doctorate level awarded by specialized Scientific Council. For the purpose of implementation of reforms in the country's system of education the government of Azerbaijan set up a state commission in 1998 tasked to deal with the monitoring of above reforms. Further, in 2005 the Republican system of education signed a protocol of intent for accession to the Bologna education network.

On November 3, 1992 the state legislature of Azerbaijan passed a law on "Military service" identifying the liability of country citizens for military service involvement. In accordance with amendments and amendments made afterwards in the content of above law males aged 18 to 35 were liable to serve in army. The law specifies the terms of active military service and backup service liabilities applicable to people eligible for military in the country's armed forces and other military units established and existing under the laws of the Republic of Azerbaijan.

An Azerbaijan's "Entrepreneurs' activities" law was passed on December 15, 1992. The law detailed on creating an economic system on the bases of diversified property schemes, provision of state guarantees for the liberalized development of the country's entrepreneurship, development of the national economy on the basis of sound competition, prevention of monopoly elements in economic activities and exclusion of unfair competition techniques from the applicable economic policy. The law has constituted a great importance from market economy and liberal entrepreneurship development perspectives.

A law on "Budget systems" of Azerbaijan was passed by Milli Məclis on December 1st, 1992. The law was dealing with budgetary issues in early years of the country's independence. The state budgetary system of the Republic of Azerbaijan was composed of the central budget, the budget treasury of the Nakhichevan Autonomy and state budg-

rinin varidatının toxunulmazlığına, məcburi şəkildə və əvəzi ödənilmədən Azərbaycan Respublikasının xeyrinə özganinkləşdirilməyəcəyinə, müsadirə olunmayacağına təminat verilir.

Azərbaycan Respublikasında inhisarçılıq fəaliyyətinin qarşısının alınmasında 1993-cü il 4 mart tarixli «Antiinhisar fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu müstəsna əhəmiyyət kəsb edirdi. Qanun sonrakı əlavə və dəyişikliklərlə 4 bölmə və 19 maddədən ibarət olmuşdu. «Antiinhisar fəaliyyəti haqqında» qanunun məqsədləri inhisarçılıq fəaliyyətinin qarşısının alınmasının, məhdudlaşdırılmasının və aradan qaldırılmasının təşkilatı və hüquqi əsaslarını müəyyən etməkdir. Bu qanun Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində fəaliyyət göstərir və bütün hüquqi və fiziki şəxslərə şamil edilir. II bölmədə inhisarçılıq fəaliyyəti subyektlərinə dövlət inhisarçılığı, sahə inhisarçılığı, yerli inhisarçılıq, təsərrüfat subyektləri inhisarçılığı, maliyyə – kredit inhisarçılığı, bazar subyektlərinin üfqi və şaquli sazişləri nəticəsində yaranan inhisarçılıq, təbii inhisarçılıq, patent – lisenziya inhisarçılığı və yerin təkindən istifadə inhisarçılığı aid edilirdi. III bölmədə antiinhisar tənzimləmə vasitələri müəyyən edilirdi: təsərrüfat subyektlərinin və onların birliklərinin yaradılması, yenidən təşkili və ləğv edilməsi zamanı antiinhisar qanunvericiliyinə riayət edilməsinə dövlət nəzarəti; səhmlərin (payların) əldə olunması zamanı təsərrüfat subyektləri arasında bağlanmış əqdlərin həyata keçirilməsində antiinhisar qanunvericiliyinə riayət edilməsinə dövlət nəzarəti; inhisarçılıq fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması; inhisarçılıq fəaliyyətinin aradan qaldırılması; antiinhisarçılıq qanunvericiliyinin pozulması ilə bağlı müvafiq icra hakimiyyəti orqanının məlumat əldə etmək hüququ. Qanuna görə, müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının vəzifəli şəxsləri dövlət və kommərsiya siri sayılan məlumatların saxlanulmamasına, habelə xidməti vəzifələri

To the exclusion of cases otherwise formulated by the Republican legislation, the law ensures the property inviolability for private individuals and non-state units, and does not impose any lien or compulsory appropriation upon any of private assets in favor of the government's proprietorship.

The law on "Antimonopoly activities" passed by the country administration on March 4th, 1993 represented a special significance to combating monopoly elements in the country. The law is detailed into 4 sections and 19 articles including supplements and revisions made into the contents over later periods. The "Antimonopoly activities" law was designed to provide legal and organizational support to monopoly control campaigns aimed at curbing, neutralizing and elimination of monopoly elements from the country's economy. This legal tool is applied across the whole country and has to deal with all private individuals and companies, carrying out their activities under the country jurisdiction. The section II specifies monopoly cases implied in the law, which are as follows: state monopoly, domain monopoly, local monopoly, monopoly of economic units, finance-loaning monopoly, monopoly associated with both direct and side purchase-and-sales agreements in trading organizations, natural monopoly, patentlicensing monopoly and monopoly holdings on minerals prospecting works. The section III of the law specifies antimonopoly measures such as: state control over compliances with antimonopoly standards when economic units and their mergers are created, reorganized and terminated; state monitoring of legal congruence of sales-and-purchase agreements concluded between economic entities for share acquisition deals; restricting monopoly activities; elimination of monopoly elements; rights of local authorities for claiming any information reporting the cases of breaches of antimonopoly norms observed in areas under their jurisdiction. The law demands ensuring confidentiality of any information regarding

ni düzgün icra etməməkləri nəticəsində təsərrüfat subyektlərinə və dövlətə vurulan ziyanə görə qanunvericilikdə müəyyən edilmiş məsuliyyəti daşıyırlar.

III Respublika parlamentində ən əlamətdar hadisə 1993-cü il iyunun 15-də xalqın istəyi ilə Bakıya qayıtmış ümummilli lider Heydər Əliyevin parlamentin sədri seçilməsi olmuşdur. Məhz bu dövrdən Azərbaycan parlamentarizminin inkişafında yeni, ikinci mərhələ başlamışdı. Yenidən respublika rəhbərliyinə dəvət edilmiş görkəmli siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyev dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi üçün çox mühüm tədbirlər həyata keçirdi, onu məhv olmaqdan, dağılmaqdan xilas etdi. Azərbaycan Respublikasının parlamentinə sədrlik edən ümummilli lider Heydər Əliyev xalqla birbaşa təmas qurdu. Azərbaycan dövlətinin qurucusu müstəqil, bütöv Azərbaycan namına xilaskarlıq fəaliyyətinə başladı.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin 1993-cü il iyunun 15-dən oktyabrın 3-dək Azərbaycan Respublikası parlamentinə rəhbərlik etdiyi dövr Azərbaycan parlamentarizmi tarixinin qızıl səhifələrini təşkil edir. Ümummilli lider «Azərbaycan Respublikasının bugünkü ağır, mürəkkəb və gərgin vəziyyətini tam məsuliyyətlə dərk edirəm. Bu vəzifəni üzərimə götürərək öz məsuliyyətimi anlayıram və bunların hamısını rəhbər tutaraq alimdən gələni edəcəyəm» deməklə, Azərbaycanı məhv olmaqdan xilas etmişdi. Belə bir ağır şəraitdə böyük öndər Heydər Əliyevin müdrikliyi, uzaqgörənliyi və mahir idarəetmə qabiliyyəti sayəsində Azərbaycan fəlakətdən qurtardı, qısa müddətdə siyasi, iqtisadi sabitlik təmin edilərək respublikanın inkişafına yol açan qanunlar qəbul edildi. 1995-ci il seçkilərindən sonra nümunəvi parlamentin formalaşmasına nail olundu.

Ermənistanın təcavüzünün gücləndiyi bir vaxtda müstəqil Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi ölkəmizin azadlığı, suverenliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda hə-

state and trade secrets accessed by the authorities in charge who are also, hereby, legally liable, in a prescribed manner, for any damage inflicted by them to state and enterprise properties.

The most significant day for the parliament of III Republic came on June 15th, 1993 when Heydar Aliyev, the all-nation leader, who had returned to Baku by people's support, was elected to the post of the chairman of national parliament. That was a turning point in the Republican history, which scratched the start of the new phase II in the development of national parliament of Azerbaijan. After taking on the parliamentary governance role, Heydar Aliyev, an outstanding statesman and political leader of Azerbaijan, has commenced on implementing a number of initiatives, which were of great significance to then strengthening statehood of the Republic, saved the country from collapse and complete downfall of state governance. The nation's leader, those days the chairman of the parliament, went out into public to mix with ordinary people. He had ever since embarked on efforts towards rehabilitation of the Azerbaijan's statehood integrity and forming the new state governance system.

The national leader's reign of the parliament in the period between 15th of June and 3rd of October was the most memorial days in the history of the country's parliamentary governance. The top parliamentary officer, once saying "I fully realize the tension of the situation, plight and hardship the Republic has to face today. And I also realize my responsibilities for taking over this post and, hereby, will do my utmost to save the situation", played his unprecedented role in taking away the country from the grasp of misfortune. Struggling the economic and political downfalls threatening the country, Heydar Aliyev, a wise governor and farsseeing politician, succeeded in saving the nation from collapse and shortly after regaining the economic stability in Azerbaijan, passed new laws provid-

lak olan, hərbi əməliyyatlarla əlaqədar itkin düşən və qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş qaydada ölmüş hesab edilən şəxslərin və onların ailələrinin statusunu və sosial müdafiəsini tanzimləmək məqsədilə 3 sentyabr 1993-cü ildə «Şəhid adının əbədiləşdirilməsi və şəhid ailələrinə edilən güzəştlər haqqında» qanun qəbul etdi. Qanuna görə şəhid adının əbədiləşdirilməsi üçün şəhid adlarının küçələrə, meydanlara, müəssisələrə, təşkilatlara, idarələrə, məktəblərə, mədəni-maarif ocaqlarına verilməsi nəzərdə tutulurdu. Mənzil şəraitini yaxşılaşdırmağa ehtiyacı olan şəhid ailələri yaşayış sahəsi ilə birinci növbədə təmin olunurdular.

Azərbaycan Respublikasının qanunverici orqanı «Müdafiə haqqında» 26 noyabr 1993-cü il tarixli Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul etdi. Sonrakı əlavə və dəyişikliklərlə 5 bölmə və 18 maddədən ibarət qanunda göstərilirdi ki, Azərbaycan Respublikasının müdafiəsi, dövlətin müstəqilliyinin, ərazi bütövlüyünün, sərverənliyinin və əhalinin təcavüzdən qorunmasının təmin olunması məqsədilə dövlət tərəfindən həyata keçirilən siyasi, iqtisadi, hüquqi, hərbi və sosial tədbirlər sistemidir. Azərbaycan Respublikasının müdafiəsi Silahlı Qüvvələrin, iqtisadiyyatın, əhalinin, ərazinin müdafiəyə daim hazır olmasına əsaslanır və dövlətin hərbi doktrinasına uyğun olaraq təşkil edilir. Qanunda Azərbaycan Respublikasının hərbi doktrinası Silahlı qüvvələrin quruculuğunda müdafiə yetərliyi prinsipi ilə müəyyənləşdirilir və Azərbaycan Respublikasının heç bir dövlətə qarşı ərazi iddiasının olmasına və əgər o təcavüz obyektinə olmasa, beynəlxalq hüquqa əsaslanan öhdəliklərdən başqa heç vaxt heç bir dövlətə qarşı birinci hərbi əməliyyatlara başlamayacağına əsaslanır.

1993-cü il dekabrın 6-da Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeninin statusunu və təsvirinin təsdiq edilməsi haqqında» Milli Məclis qanun qəbul etdi. Azərbaycan Respublikasının ən yüksək ordeni ilə Azər-

ing opportunities for the further development of the country. Following the 1995's elections the Republican parliament took a new benchmark shape.

During the years of Armenian invasive campaigns committed against Azerbaijan, Milli Mejlis of then young and newly independent Azerbaijan, passed the "Perpetuation of martyr's names and granting benefits to the families of the victims" law on 3rd of September, 1993 setting social security priorities and benefit tools for the families of the victims of war who lost their lives in fights for the independence, sovereignty and territorial integrity of the country and also those who were missing in action or deemed deceased according to conclusions of certain laws. The perpetuation of martyrs' names according to the law implied naming the streets, squares, institutions, organizations, offices, schools, cultural institutions after those who feel victims to war. Their families were given an advantage to apply for housing ahead of others.

On November 26, 1993, the legislature of the Republic of Azerbaijan passed law on "Defense". The law, consisting of 5 sections and 18 articles and also of addendums and amendments made therein, envisages the scheme of social, economic, legal and political actions directed to the provision of defense, independence, territorial integrity and sovereignty of the state and protection of the country population from outside aggressions. The state defense of the Republic of Azerbaijan is enforced on the basis of military doctrine of the country and relies on the emergency response capacities of the country's armed forces, national economy and population. The military doctrine of the Republic under the above law accounts for capacity sufficiency principles when structuring the body of armed forces and also, in accordance with its commitments with regard to the respect of all international laws, provides not to force any territorial claims or commence on war campaigns towards any other countries, apart

baycan Respublikasında milli – azadlıq hərəkatında müstəsna xidmətlərinə, dövlət və xalq qarşısında, habelə milli – dövlət quruculuğu işlərində xüsusi xidmətləri olan şəxslər təltif edilirdi.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsindən sonra, qanunverici orqan ölkənin müdafiə qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsi, hərbi sahənin inkişafına yönəlmiş, onun üçün hüquqi bazanı müəyyən edən qanunlar qəbul etmişdi. 1994-cü il 4 yanvar tarixli «Sərhəd qoşunları haqqında», 1994-cü il 8 fevral tarixli «Daxili qoşunların statusu haqqında», 1994-cü il 23 sentyabr tarixli «Silahlı qüvvələrin intizam Nizamnaməsinin təsdiqi haqqında», «Silahlı Qüvvələrin daxili xidmət Nizamnaməsinin təsdiqi haqqında», 1995-ci il 10 yanvar tarixli «Hərbi qulluqçuların dövlətə vurduqları ziyanə görə maddi məsuliyyət haqqında Əsasnamənin təsdiqi haqqında» qanunları qeyd etmək olar.

1994-cü il iyulun 1-də Milli Məclis «Müəssisələr haqqında» qanun qəbul etdi. Bu qanun Azərbaycan Respublikası ərazisində fəaliyyət göstərən müəssisələrin təşkilatı-hüquqi formaları, onların yaradılması, idarə edilməsi və fəaliyyəti prinsiplərini müəyyən edir, müəssisələrin təsərrüfat müstəqilliyinə və hüquqi bərabərliyinə təminat verir.

Qanunverici orqan 1994-cü il sentyabrın 16-da «Auditor xidməti haqqında» qanun qəbul etdi. Qanunda mülkiyyətinin əmlak hüquqlarını müdafiə edən, müstəqil maliyyə nəzarəti sisteminin yaradılması, təsərrüfat subyektlərində müqavilə əsasında maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini yoxlama, ekspertiza, təhlil aparmaq və yazılı rəy vermək təsərrüfat münasibətləri sahəsində digər xidmətləri göstərmək auditor xidmətinin tərkib hissəsi kimi müəyyən edilirdi.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin müəllifliyi və iştirakı ilə Azərbaycan dövlətçiliyinin iqtisadi əsaslarının möhkəmləndirilməsində Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti

from situations when country is caused to defend itself from an invasion from outside.

On December 6, 1993 Milli Məclis passed a law for approving the status and image of the medal of "Freedom". The medal of high honor was to be awarded to those, who made special contributions to the national freedom movements, and deserved merits before the nation for their participation in the forming state governance structures.

After the national leader Heydar Aliyev's coming to power, the state legislature passed a number of significant laws directed to strengthening the defense potential of the country, development of defense industry and creating necessary legal norms for the military system of the Republic.

"Frontier troops" law dated January 4th, 1994, "Status of interior troops" law dated February 8th, 1994, "Approval of internal discipline regulations for armed forces", "Approval of internal service regulations for armed forces" laws dated September 23rd, 1994, "Approval of the charter of statutes for material liability imposed on military servants causing damage to state properties" law dated January 10th, 1995 are among those legal provisions made by the government.

On June 1st, 1994 Milli Məclis passed a law on "Enterprises". The law identified organizational status, foundation, management and activities of all enterprises operating in Azerbaijan and ensured economic independence as well as legal parity of those units.

On September 16th, 1994 the country legislature passed another law on "Audit services". The law envisaged the Constitution of an independent financial inspection system serving to protect property rights of proprietors; and specified a set of audit functions ranging from review, examination and analysis of finance-economic activities of economic units and presenting written conclusions as well as offering other services determining the economic relations between enterprises.

və 6 xarici ölkəni təmsil edən dünyanın 10 tanınmış neft şirkətləri arasında «Əsrin müqaviləsi» adını almış saziş imzalanmasının çox böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Saziş Azərbaycanı dünyanın ən inkişaf etmiş dövlətləri sırasına çıxaracağını nəzərdə tutularaq imzalanmışdı. Məhz, 1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanmış «Əsrin müqaviləsi»nin nəticələrindən indiki nəsil və Azərbaycanın gələcək nəsilləri həmişə istifadə edə biləcəklər.

Azərbaycan Respublikasının qanunverici orqanı maliyyə-hüquq münasibətlərinin subyektlərinin hüquq və vəzifələrini müəyyən edən «Valyuta tənzimi haqqında» 21 oktyabr 1994-cü il tarixli Azərbaycan Respublikasının qanununu qəbul etdi. Qanun Azərbaycan Respublikasında valyuta əməliyyatlarının həyata keçirilməsi prinsiplərini, valyuta tənzimi və valyuta nəzarəti orqanlarının səlahiyyətlərini və funksiyalarını, hüquqi və fiziki şəxslərin valyuta sərvətlərinə sahib olmaq, bu sərvətlərdən istifadə etmək və onlar barəsində sərəncam vermək sahəsində hüquqlarını, vəzifələrini və valyuta qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyəti müəyyən edir. Valyuta nəzarətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardan ibarətdir: apanlan valyuta əməliyyatlarının qüvvədə olan qanunvericiliyə uyğunluğunu və bunun üçün lisenziya və icazələrin olmasını müəyyən etmək; Azərbaycan Respublikasının valyuta bazarında valyutanın satışı üzrə öhdəliklərin rezidentlər tərəfindən yerinə yetirilməsi vəziyyətini yoxlamaq; xarici valyuta ilə ödənişlərin əsaslandırılmış olduğunu yoxlamaq; valyuta əməliyyatları, o cümlədən qeyri – rezidentlərin milli valyuta ilə əməliyyatları üzrə uçot və hesabatın tamlığı və obyektivini yoxlamaq müəyyən edilirdi.

Azərbaycan Respublikası ərazisində mülkiyyət formasından və təsərrüfat fəaliyyətinin növlərindən asılı olmayaraq bütün subyektlər üçün bərabər hüquqlar yaradılmasını nəzərdə tutan «İnvestisiya fəaliyyəti haqqında» qanun 13 yanvar 1995-ci il tarixdə qəbul edilmişdi. Qanunda Azərbaycan

Under the co-leadership and participation of the national leader Heydar Aliyev, an international agreement named the "Contract of the Century" was signed between State Oil Company of Azerbaijan and other 10 world-known oil companies from 6 foreign countries and looked upon as a highly significant event, giving rise to new era of the national economy. The deal was supposed to fame Azerbaijan on an international scale, giving the country a reputation amongst other developed countries in the world. This is evinced by now when young Azerbaijanians and generations to come will reap benefits generated from the contract which was concluded as early as September 20, 1994.

On October 21, 1994 the Azerbaijan's legislature passed the "Currency adjustment" law determining duties and rights of subjects defining the principles of financial-legal relations. The law framed the principles of currency transactions, specified the duties and authorities of currency adjustment and currency monitoring agencies, rights and duties of individuals and companies towards their currency-denominated assets and also utilization and disposal of those assets, and legal liabilities for violation of currency legislations. The principle directions of currency monitoring activities are identified as follows: verifying the compliance of implemented currency transactions to the applicable laws and availability of necessary licenses and permits for providing currency services; checking currency sales deals, taking place at the currency market of the Azerbaijan for the status of sales conditions, offered by local residents; verifying the appropriateness of payments made in foreign currencies; examination of completeness and preciseness of records kept in registration books tracking the currency transaction carried out by local residents and vice-versa those carried out by non-resident in local currency.

The "Investment activities" law of Azerbaijan, providing parity bases for the activi-

Respublikasının ərazisində investisiya fəaliyyətinin ümumi sosial, iqtisadi və hüquqi şərtləri də müəyyənləşdirilirdi. 4 fəsil və 21 maddədən ibarət qanun, investisiyanın Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatına intensiv cəlb olunmasına, ondan ölkənin sosial – iqtisadi bazasının, habelə, beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın və inteqrasiyanın inkişafı üçün səmərəli istifadə edilməsinə və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün investorların hüquqlarının bərabər müdafiəsinə təminat verir. Investisiyaların qorunması Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyi, habelə başqa dövlətlərlə bağladığı müqavilələrlə təmin edilir. Investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı yaranan mübahisələrə müvafiq olaraq məhkəmələr baxır.

Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatının struktur dəyişmələrinin mühüm istiqamətlərindən biri, torpaq üzərində mülkiyyət münasibətlərinin yenidən müəyyənləşdirilməsi baxımından Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş «Aqrar islahatların əsasları haqqında» və «Kobkoz və sovxozların islahatı haqqında» 18 fevral 1995-ci il tarixli qanunlar olmuşdur. Qanun kənddə torpaq və əmlak üzərində yeni mülkiyyət münasibətlərinin formalaşması, müxtəlif növlü təsərrüfatların yaradılmasının hüquqi bazasını müəyyən edirdi. Torpaq islahatının əsas istiqamətini müəyyən edən qanun torpaqların dövlət və bələdiyyə mülkiyyətinə ayrılmasını, müəyyən edilmiş normalar əsasında torpaqların xüsusi mülkiyyətə əvəzsiz verilməsini, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq torpaq istifadəçilərinə təsərrüfat fəaliyyəti üçün bərabər şərait yaradılmasını nəzərdə tutur. Torpaq mülkiyyətçisinin Azərbaycan Respublikasının torpaq qanunvericiliyinə uyğun olaraq torpağı satmaq, bağışlamaq, dəyişmək, girov qoymaq, icarəyə və vərəşəliyə vermək, əlavə torpaq sahəsi satın almaq hüquqları vardır. Qanuna görə, müxtəlif növlü təsərrüfatlar mülkiyyət münasibətlə-

ties of all business establishments regardless of their ownership rights and types of services they offer, was passed on 13th of January, 1995. The law also envisaged overall social, economic and legal conditions for investment activities, taking place in Azerbaijan. The body of the law was composed of 4 chapters and 21 articles, whereby, the issues of intensification of foreign investments into Azerbaijan's economy, ensuring effective use of ensuing from that circumstances for the purposes of development of social and economic values of the country as well as international economic cooperation and integration and also the issues of providing equal conditions for the protection of investors' rights not depending of their property ownership statuses were highlighted.

Investment protection in Azerbaijan is provided by associated laws and international agreements concluded with other foreign countries. All disputes, arising from investment realization plans shall be considered at the courts of law.

Restructuring the country's economic governance system, the Azerbaijan's Milli Məclis passed another couple of laws on February 18th, 1995 named "Bases of reforms in agriculture" and "Reforms in the collective and state farming structures" which identified the new directions of land ownership schemes. The law provided legal background for establishment of new property relations based on land and assets ownership schemes and setting up of diverse economic units under such schemes. It was also envisaged by law to allocate lands to state enterprises and local municipalities, to present gratuitous transfer of land ownership rights to private individuals under legally prescribed conditions, to provide equal conditions for land users with no regard to their property ownership status. In accordance with land management laws of Azerbaijan, national landlords are entitled to the sales, purchase, assignment, transfer, lease, exchange, pledge and also purchase

rindən və təsərrüfatçılıq formalarından asılı olaraq aşağıdakı kimi müəyyən edilir: torpaq və əmlak üzərində xüsusi mülkiyyətə əsaslanan kəndli (fermer), şəxsi yardımçı təsərrüfatlar; torpaq və əmlak üzərində xüsusi mülkiyyətə əsaslanan birgə təsərrüfatlar, kooperativlər, səhmdar cəmiyyətlər; torpaq və əmlak üzərində dövlət mülkiyyətinə əsaslanan dövlət kənd təsərrüfatı müəssisələri, səhmdar cəmiyyətlər və s. Mülkiyyətçilərin qərarı ilə bir təsərrüfat formasının digərinə çevrilməsi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun həyata keçirilir.

Ölkə Prezidentinin fərmanı ilə 1995-ci ilin mart ayında «Dövlət aqrar islahat komissiyası» yaradıldı. Azərbaycan Respublikası hökuməti islahatları davam etdirmək üçün aqrar sahədə tədbirlər görürdü. Milli Məclis torpaq islahatının aparılmasının hüquqi əsaslarını müəyyən edən 1996-cı il iyulun 16-da «Torpaq islahatı haqqında» qanun qəbul etdi. Qanuna əsasən torpaq kənddə yaşayan vətəndaşların xüsusi mülkiyyətinə pulsuz olaraq verilir. Respublikanın vahid torpaq fondu əsasında dövlət, bələdiyyə və xüsusi torpaq mülkiyyəti formaları müəyyən edildi. Torpaq mülkiyyətçisinin torpağa sahiblik, ondan istifadə və sərəncam hüquqi təsbit edilirdi. Beləliklə, torpaq islahatının məqsədini müəyyən edən qanun, iqtisadi azadlıq və sosial ədalət prinsipləri əsasında torpaq üzərində yeni mülkiyyət münasibətlərini yaratmaq, bazar iqtisadiyyatı və sahibkarlıq təşəbbüsünü inkişaf etdirmək, ölkənin iqtisadi müstəqilliyinə, o cümlədən ərzaq təminatına nail olmaq və nəticə etibarın ilə Azərbaycan xalqının maddi rifahını yüksəltmək məqsədini güdürdü.

Müstəqil Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatının liberallaşdırılması, sağlam rəqabət prinsipləri əsasında inkişaf etdirilməsi üçün geniş imkanlar yaradılmışdı. İqtisadi münasibətlərdə inhisarçılığın qarşısının alınması və haqsız rəqabətə yol verilməməsinin təmin edəcək «Haqsız rəqabət haqqında» 2 iyun 1995-ci il tarixli Azərbaycan Respubli-

of additional plots of lands. With regard to their property relations and type of businesses, diverse economic entities covered by law are specified as follows: farmers with special ownership rights regarding the lands and properties under their disposal; private ancillary farms; mergers, cooperative farms, stock companies with special land and property ownership rights; state farms, stock companies, which constitute state ownership plans and etc. Change of one ownership privilege into the other can be realized in accordance with relevant laws of the Republic of Azerbaijan.

Following the issuance of a Presidential decree the "state commission on agriculture reforms" was set up in March, 1995. The Azerbaijan government continued taking actions towards realization of reforms in the agricultural sector of the national economy. Milli Məclis further passed the "Land reforms" law on July 16th, 1996, which identified legal bases for initiating land reforms in the country. In accordance with the law, lands in regions were gratuitously distributed to villagers.

The country's single land management scheme was classified into state, municipality and privately owned lands. Land proprietors' rights for possession, use and disposal of lands were also identified. In sum, the law on land reforms was aimed at establishment of new property relations through land ownership perspectives, promotion of market economy and private enterprise development initiatives, provision of the country's economic independence and sufficiency of food supplies and subsequently at improvement of material welfare of the people of Azerbaijan based on principles of economic liberty and social justice.

The independent Republic of Azerbaijan was able to enjoy vast opportunities for the liberalization of national economy and its development, based on sound market competitions. Thus, the government of the Republic passed a law on June 2, 1995 named "Unfair

kasının qanunu qəbul edildi. Hüquqi baza yaradan qanun haqsız rəqabətin qarşısının alınmasının və aradan qaldırılmasının təşkilati-hüquqi əsaslarını müəyyən edir, sahibkarlıq fəaliyyətinin ədalətli üsullarla aparılmasına hüquqi zəmin yaradır, bazar subyektlərinin haqsız rəqabət metodlarından istifadəyə görə məsuliyyətini müəyyən edirdi. Qanun Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyət göstərən bütün bazar subyektlərinə şamil edilir. Sonrakı əlavə və dəyişikliklərlə 3 fəsil, 15 maddədən ibarət qanun rəqibin təsərrüfat fəaliyyətinin təqlidi, onun nüfuzdan salınması, rəqibin təsərrüfat fəaliyyətinə müdaxilə kimi halları tənzimləyir. III fəsildə «Haqsız rəqabət haqqında» qanunun pozulmasına görə məsuliyyət təsbit edilmişdi.

Qanunverici orqan 13 iyun 1995-ci il tarixdə «Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrinin bağlanması, icrası və ləğv edilməsi qaydaları haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanununu qəbul etdi. 5 fəsil 26 maddədən ibarət qanunun məqsədi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına, hamılıqla tanınan beynəlxalq hüquq prinsiplərinə və normalarına müvafiq surətdə Azərbaycan Respublikasının bütün yazılı beynəlxalq müqavilələrinin (müqavilə, saziş, konvensiya, pakt, protokol, məktubların və ya notaların mübadiləsi və başqa adlı beynəlxalq müqavilələr) bağlanması, icrası və ləğv edilməsi qaydalarını müəyyənləşdirir. Azərbaycan Respublikasının xarici dövlətlərlə və beynəlxalq təşkilatlarla beynəlxalq müqavilələri Azərbaycan Respublikası adından; Azərbaycan Respublikasının hökuməti adından; Azərbaycan Respublikasının nazirlikləri; dövlət komitələri və idarələri adından bağlanır. İdarələrarası xarakter daşıyan Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrinin bağlanması, icrası və ləğv edilməsi qaydaları Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən müəyyən edilir. Azərbaycan Respublikası beynəlxalq müqavilələrin onun üçün məcburililiyinə ra-

competition" designed to thwart appearance of monopoly and to prevent unfair competition attempts. The law determined the institutional and legal bases for prevention and elimination of unfair competition elements, provided legal backgrounds for equitable operating environment of the work of private enterprises, identified the cases of legal liability applicable to trading organizations involved in unfair competition techniques in country markets. The law was spread upon all commercial businesses operating in Azerbaijan. It consisted of 3 sections and 15 articles, including amendments and supplement made therein over later periods, and was designed to keep under control the cases of property trespassing, unauthorized copying of property features, and damage to brand-names. In the section III legal liabilities versus breaches of the "Unfair competition" law were specified.

On June 13 1995, the state legislature passed the "Terms of conclusion, implementation and termination of international agreements by the Republic of Azerbaijan". The law, consisting of 5 chapters and 26 articles, identified rules and regulations for making, implementation and termination of Azerbaijan's written international agreements (exchange of contracts, agreements, conventions, pacts, protocol, letters and/or notes and other international contracts) pursuant to manners, prescribed by international legal principles and standards.

The international agreements between the Republic of Azerbaijan and international organizations and governments are made and entered on behalf of the Republic of Azerbaijan; the government of Azerbaijan; its ministries, state agencies and committees. The rules and terms of making, implementation and termination of international contracts, playing a role of an inter-institutional tool, are ratified by President of the Republic of Azerbaijan. The Republic of Azerbaijan may demonstrate its will to accept international binding agree-

zlığını müqavilənin imzalanması, müqaviləni təşkil edən sənədlərin mübadiləsi, müqavilənin ratifikasiyası, qəbul edilməsi, təsdiq edilməsi, ona qoşulma vasitəsilə və razılığa gələn tərəflərin şərtləşdiyi hər hansı başqa üsulla ifadə edə bilər.

Azərbaycan Respublikasında kömrük işi üzrə münasibətlər müstəqillik əldə olunduqdan sonra formalaşmış və təkmilləşmişdir. Kömrük sahəsi üzrə bir sıra normativ – hüquqi aktlar qəbul edilmişdir. 1995-ci il iyunun 20-də «Gömrük tarifi haqqında» qanun təsdiq edilmişdi. 7 fəsil və 37 maddədən ibarət qanuna sonralar əlavə və düzəlişlər edilmişdi. Qanun Azərbaycan Respublikasında daxili bazarın xarici bazarla səmərəli əlaqəsini təmin etməklə xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsinin mühüm vasitəsi olan gömrük tarifinin formalaşdırılması və tətbiqi, həmçinin Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədlərindən keçən mallardan rüsum tutulması qaydalarını müəyyən edir. Gömrük tarifinin əsas məqsədləri sırasına Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatını xarici rəqabətin mənfi təsirindən qorumaq, Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatının dünya təsərrüfatı ilə səmərəli inteqrasiyasına şərait yaratmaq kimi məsələlər daxildir.

1995-ci il iyunun 30-da Milli Məclis «Mülki şəxslərin müdafiəsi və hərbi əsirlərin hüquqlarının qorunması haqqında» Azərbaycan Respublikası qanununu qəbul etdi. 6 fəsil və 34 maddədən ibarət qanun mülki şəxslərin müdafiəsi və hərbi əsirlərin hüquqlarının qorunması ilə bağlı məsələlərin Azərbaycan Respublikasında insan hüquqlarının üstünlüyü və bu hüquqların təmin edilməsinin qanunvericiliklə tənzimlənməsini, beynəlxalq humanitar hüquq normalarına riayət olunması, insanla humanist rəftar edilməsi, onun şəxsiyyətinə və şərəfinə hörmət bəslənilməsi üçün dövlət təminatları müəyyənləşdirilməsinin vacibliyini, müxtəlif səbəblərdən silahlı münaqişə zonasına düşmüş mülki şəxslərin müdafiəsi

ments by signing contracts, exchange of enclosed documents, ratification of contracts, acceptance, approval, accession to contracts and also by using other methods as stipulated between contract parties.

The Azerbaijan's customs service scheme has been reorganized and upgraded following the country's revival its independence. A number of statutory introductions were made into the customs governance system. Thus, the "customs rates" law was further approved on 20th of June, 1995. The law consisted of 7 chapters and 37 articles, including revisions and supplements made in the contents over following periods. The law identifies the procedures for customs clearance regulations and tariffs applicable towards foreign trade inputs as a part of the regulatory program designed for determining trade relations between internal mercantile system and that of outside partners. The state customs rates scheme was reorganized in a way to imply antidumping effects versus malignant impacts of foreign trade competitors and to provide all necessary conditions for efficient integration of national economy into the world-wide economic family.

On June 30, 1995 Milli Mejlis of Azerbaijan passed the "Civil security and protection of the rights of prisoners' of war" law. Represented in 6 chapters and 34 articles, the law deals with the supremacy of human rights and provision of legal bases for the realization of their terms based on the principles of civil security and protection of the rights of war prisoners; ensures compliance to the principles of international humanitarian legal rights; stresses the importance of state guarantees to ensure humanistic approach in treating people, showing respect to personalities and their dignities; requires the acceptance by the government of Azerbaijan of conditions for unreserved provision of the protection of civilians' rights who became victims of hostilities and also rights of war prisoners; considers the possible cooperation with interna-

və hərbi əsirlərin hüquqlarının qorunması üçün təminatların Azərbaycan Respublikası tərəfindən qeyd-şərtsiz təsdiq olunması, beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığı inkişaf etdirmək əzmi, bu problemlərin həllilə məşğul olan təşkilatlarla əməkdaşlıq istəyini müəyyən edir. Qanunun 33-cü maddəsində Azərbaycan Respublikasının müvafiq dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanları, bu qanunun müddəalarını pozan hər hansı bir hərəkətin qarşısını dərhal almağı öz öhdəsinə götürür. Belə ki, Azərbaycan Respublikası hər bir belə halda fəaliyyətsizlik üçün cavabdehlik daşdığını bəyan edirdi. Qanunda nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, Azərbaycan Respublikası mülki şəxslərin və hərbi əsirlərin hüquqlarını beynəlxalq hüququn prinsiplərinə, xalqlar arasında yaranmış adətlərə, insanlıq qanunlarına və ictimai vicdanın hökmünə əməl edərək qoruyur.

1990-cu ildə Sovet parlamenti kimi seçilmiş Azərbaycan SSR Ali Sovetinin səlahiyyətləri 1995-ci ilin payızında başa çatırdı. Ona görə də Milli Məclisə yeni seçkilər keçirilməsi üçün müvafiq seçki qanunu hazırlandı.

Qanunverici orqan 1995-ci il avqustun 12-də «Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilər haqqında» qanun qəbul etdi. Respublikanın ali qanunvericilik orqanı olan Milli Məclisin tərkibi 125 nəfər müəyyənləşdirildi. Səlahiyyət müddəti 5 il nəzərdə tutulan Milli Məclisə seçkilər majoritar və proporsional seçki sistemləri əsasında keçirilirdi. (Hazırda seçkilər mojaritar qayda üzrə keçirilir.) Seçkilər gümü 25 yaş tamam olan və ya yaş 25-dən çox olan Azərbaycan vətəndaşları Milli Məclisə deputat seçilə bilərdilər. Din xadimlərinin, müddətli həqiqi hərbi və ya alternativ xidmətdə olanların, məhkumluğun ödənilməsindən asılı olmayaraq cinayət Məcəlləsinin 7.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan ağır cinayətlərə görə, məhkum olunmuş şəxslərin, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü ilə azadlıqdan məhrum etmə yerlərində cəza

tional organizations on tackling above issues. In accordance with article 33 of the law, state authorities and other governing bodies of the Republic of Azerbaijan undertake to ensure immediate response to any attempts to violate the terms of this law. Thus, the government of Azerbaijan makes it known that it assumes accountability for any inactions versus cases specified above. With exception of cases otherwise specified by law, Azerbaijan government assumes to protect the rights of civilians and those of war prisoners in accordance with the principles of international law, justice, humanitarian laws and public conscience.

The term of credentials of the Supreme Power of the former Soviet The Republic of Azerbaijan formed 1990 as a parliamentary arm of the USSR expired in Autumn of 1995.

The country legislature then passed the "parliamentary elections for Milli Mejlis" law on 12th of August, 1995. Milli Mejlis, a supreme lawmaking body of the government, was formed with 125 members in it. Election of parliamentarians, who had to be at post for 5 years, was conducted on the basis of majority and proportional votes (currently majority vote in effect) principles. Azerbaijan citizens who turn 25 year old on the day of elections and also those are already 25 as of the same date are eligible for being elected into the parliament. The exclusions were people who fall under following categories: clerics, active and alternative army servants, criminals facing the charges of felony specified in article 7.1 of the Criminal Code regardless of the availability of bailout for criminals, prisoners sentenced to term by verdicts of courts, citizens found physically disabled by courts. The election law bans, either explicitly or implicitly, any restrictions on individuals' suffrages for their ethnic origins, political views, social and property status, racial and national distinctions, gender, education, language, religion, occupation and disposition.

100 deputies were eligible to be elected from single-mandate constituencies represent-

The Parliament of the Azerbaijan Republic

çəkənlərin, fəaliyyət qabiliyyətsizliyi məhkəmə tərəfindən təsdiq edilmiş vətəndaşların Milli Məclisə deputat seçilməsi yolverilməz hesab edilirdi.

Seçki qanununa görə, mənşəyinə, siyasi baxışlarına, sosial və əmlak vəziyyətinə, irqi və milli mənsubiyyətinə, cinsinə, təhsilinə, dilinə, dinə münasibətinə, məşğulliyətinin növünə və xarakterinə görə, vətəndaşların seçki hüquqlarının birbaşa, dolayısı ilə və ya başqa şəkildə məhdudlaşdırılması qadağan olunurdu. 100 deputat birmandatlı seçki dairələri üzrə vahid təmsilçilik norması əsasında, 25 deputat isə vahid çoxmandatlı seçki dairələri üzrə siyasi partiyaların və ya onların bloklarının göstərdikləri deputatlığa namizədlərin siyahılarına seçicilərin verdikləri səsə nisbəti əsasında seçilirdi. Milli Məclisə seçkilər respublika Prezidenti tərəfindən təyin edilirdi. Yeni seçkilər Milli Məclisin səlahiyyətlərinin başa çatmasına ən gec 80 gün qalmış təyin olunur və səsvermənin bazar gününə düşməsi mütləq sayılırdı.

Birinci çağırış Milli Məclisin deputatlarını seçicilər bilavasitə seçməli idilər. Deputatların dövlət orqanlarında seçkili və ya təyinatlı başqa vəzifə tutmaları, habelə sahibkarlıq, kommersiya və digər ödənişli fəaliyyətlə məşğul olmaları qadağan edilirdi. Keçid dövründə bu qaydadan məyyən istisnalara yol verilməsi və bu cür istisnalarla seçilən deputatların sayının Milli Məclisin deputatlarının ümumi sayının 15 faizindən çox ola bilməməsi nəzərdə tutulurdu. 1995-ci il qanunu əsasında həmin il noyabrın 12-də keçirilmiş seçkilərin nəticəsində formalaşmış yeni Milli Məclisin ilk iclas günü Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin əvvəlki 360 xalq deputatının səlahiyyətlərinə xitam verilmişdi.

1995-ci il noyabrın 12-də Milli Məclisə keçiriləcək seçkilərlə yanaşı, III Respublikanın Konstitusiyasının qəbul edilməsi də nəzərdə tutulurdu. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusi-

ing one electorate block, 25 deputies representing unified multi-mandate constituencies were eligible to be elected based of the list of nominees presented by political parties and their blocks in proportion to votes given pro in their favors. Elections to Milli Mejlis were initiated by President of the Republic. New elections campaign would start not later than 80 days before the end of the parliamentary mandate of Milli Mejlis and votes had to be taken on Sundays.

Milli Mejlis deputies had to be elected by their constituents in the first call. Any side activities of deputies such as state services (either elected or appointed), private entrepreneurship, commerce and other income-generating activities were banned. In years of transitional period above rule was not envisaged to be applied at Milli Mejlis and as a result a number of parliamentarians were intended to account for 15 % more than total number of seats in the parliament. In accordance with the terms of law passed in 1995, the first session of then new parliament, elected on November 12 of the same year, resolved to overrule the Supreme Power of the Republic of Azerbaijan represented in the parliament by 360 people's representatives.

Along with the parliamentary elections scheduled for November 12, 1995, adoption of the III Republic Constitution was also envisaged on agenda. For the purpose of drafting the Constitution of the independent Republic of Azerbaijan a commission of 33 people spearheaded by Heydar Aliyev, the President of Azerbaijan was formed by a decree issued from Milli Mejlis on May 2, 1995.

A body of draft Constitution was being formed with the participation of Heydar Aliyev on the board of Constitution designers, whereby, the right of choice was given to public.

Following public consultations the draft Constitution was then adopted at the open referendum held on November 12, 1995 and

yasını hazırlamaq üçün 1995-ci il mayın 2-də Milli Məclisin qərarı ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin sədirliyi ilə 33 nəfərdən ibarət komissiya yaradılmışdı. Ümummilli lider Heydər Əliyevin bilavasitə iştirakı ilə Konstitusiyaya layihəsi hazırlanaraq xalqın müzakirəsinə verilmişdi. Konstitusiyaya layihəsi ümumxalq müzakirəsindən sonra 1995-ci il noyabrın 12-də keçirilən referendumda qəbul edildi və noyabrın 27-dən qüvvəyə mindi.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının preambulasında Azərbaycan dövlətinin təntənəli surətdə aşağıdakı niyyətləri bəyan edilirdi:

- Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyini, suverenliyini və ərazi bütövlüyünü qorumaq;

- Konstitusiyaya çərçivəsində demokratik quruluşa təminat vermək;

- Vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsinə nail olmaq;

- Xalqın iradəsinin ifadəsi kimi qanunların aliliyini təmin edən hüquqi, dünyəvi dövlət qurmaq;

- ədalətli iqtisadi və sosial qaydalara uyğun olaraq hamının ləyaqətli həyat səviyyəsini təmin etmək;

- ümumbəşəri dəyərlərə sadıq olaraq bütün dünya xalqları ilə dostluq, sülh və əminəmənlük şəraitində yaşamaq və bu məqsədlə qarşılıqlı fəaliyyət göstərmək.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası 5 bölmədən, 12 fəsildən və 158 maddədən ibarətdir. Konstitusiyada ümumi müddəalar adlanan I bölmənin «Xalq hakimiyyəti» fəslinin I maddəsinə müvafiq olaraq xalq Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi elan edilir. Öz müqəddaratını sərbəst və müstəqil həll etmək və öz idarəetmə formasını müəyyən etmək Azərbaycan xalqının suveren hüququdur. Konstitusiyada referendumla müəyyən edilən 2 mühüm məsələ təsbit edilir:

took effect since November 27th of the same year.

In the preamble of the Constitution of the Republic of Azerbaijan were solemnly stated the following concepts of intent:

- Protection of the independence, sovereignty and territorial integrity of the Azerbaijan government;

- Ensuring democratic development in the framework of the state Constitution;

- Achieving foundation of civil society;

- Establishment of legal and internationally recognized system of state administration governed by people's will of Azerbaijan;

- Ensuring favorable living conditions in compliance with fair social and economic principles;

- Providing for peace, amity and friendship in relationships with other nations worldwide based on common humanity principles.

The state Constitution of the Republic of Azerbaijan consists of 5 sections, 12 chapters and 158 paragraphs. In accordance with the paragraph I of the "people's power" chapter under the "General provisions" section I the people of Azerbaijan is regarded as the only source of the government of Azerbaijan. This is the sovereign right of the people of Azerbaijan to independently determine their fortunes and type of public governance. The Constitution identifies two issues as significant resolutions made by the open public referendums:

1) Adoption of and proposal of amendments to the Constitution of the Azerbaijan;

2) Demarcation of the state borders of the Azerbaijan.

The Constitution proclaims Azerbaijan as a democratic, legal, internationally recognized and unitary state. The state Constitution, formulating the principles of delegating public authorities in Azerbaijan suggests delegation of legislative powers to

The Parliament of the Azerbaijan Republic

1) Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının qəbul edilməsi və ona dəyişiklər edilməsi;

2) Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədlərinin dəyişdirilməsi.

Konstitusiyaya Azərbaycanı demokratik, hüquqi, dünyəvi və unitar respublika elan edir. Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin bölünməsi prinsipi təsbit edən Konstitusiyaya qanunvericilik hakimiyyətini Milli Məclisə, icra hakimiyyətini Respublika Prezidentinə, məhkəmə hakimiyyətini isə Azərbaycan Respublikasının müstəqil məhkəmələrinə həvalə edir. Hakimiyyətin hər üç qolu qarşılıqlı fəaliyyət göstərir və öz səlahiyyətləri hədlərində müstəqildirlər.

Azərbaycanın dövlət başçısı Azərbaycan Respublikasının Prezidentidir. Prezident Azərbaycan dövlətçiliyinin varisliyini qoruyur, ərazi bütövlüyünün, dövlət müstəqilliyinin, məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyini təmin edir.

11-ci maddədə Azərbaycan Respublikasının ərazi vahidliyini, toxunulmazlığını və bölünməzliyini təsbit edilir. Respublika ərazisinə daxili sular, Xəzər dənizinin (gölinin) Azərbaycan Respublikasına mənsub bölməsi (sektoru), hava məkanı daxildir. Konstitusiyaya görə, Azərbaycan Respublikasının ərazisi özgənkişdirilə bilməz, Azərbaycan Respublikası öz ərazisini heç bir şəkildə kimsəyə vermir; yalnız Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin qərarı ilə Azərbaycanın bütün əhalisi arasında referendum keçirmək yolu ilə Azərbaycan xalqının iradəsi əsasında dövlət sərhədləri dəyişdirilə bilər.

Əvvəlki Konstitusiyadan fərqli olaraq yeni Konstitusiyanın 13-cü maddəsində dövlət mülkiyyəti ilə yanaşı, yeni mülkiyyət formaları da ilk dəfə təsbit edilirdi. Bunlar xüsusi mülkiyyət və bələdiyyə mülkiyyəti idi.

Azərbaycan Respublikasında din dövlətdən ayrılır. Bütün dini etiqadlar qanun qarşısında bərabərdir.

Milli Məclis, icra hakimiyyəti Prezident of the Republic and judiciary powers to courts of the Republic of Azerbaijan in accordance with the prevailing in Azerbaijan. All three stems of the state governance operate independently from each other and are free to act in within the limits of their authorities.

The President is the top governor of the Republic of Azerbaijan. The President is commissioned to preserve the sovereignty heritage, protect the territorial integrity and independence of the country, provides independence of the state judiciary administration.

In the article 11 under the Constitution are covered the issues of territorial inviolability of the Republic of Azerbaijan, immunity and inseparability of its territories. The territory of the Republic encompasses internal water basins, section of the Caspian Sea (lake) belonging to Azerbaijan and air space. The state Constitution provides inseparability and integrity of the country's territories, which can not be apportioned or appropriated; the demarcation of the state borders can be initiated only after adoption of special resolution of Milli Məclis which will take people's will into account.

Unlike its precedent, the new Constitution, in article 13, provides for new proprietorship forms along with the state ownership plan. These were private and municipality proprietorships.

Clergy in Azerbaijan is not involved in the state governance. All religious denominations are equally dependent on laws.

In the chapter III of the Constitution the government of Azerbaijan is affirmed as the provider of civil and people's rights and freedoms. Everyone since birth is entitled to his/her immune and inviolable rights and freedoms; these imply parity rights, rights for life, freedoms and etc.

Addendums and amendments to the Constitution are different.

Konstitusiyanın III fəslində dövlət insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təminatçısı elan edilir. Hər kəsin doğulduğu andan toxunulmaz, pozulmaz hüquqları və azadlıqları var; bunlar bərabərlik hüququ, yaşamaq hüququ, azadlıq hüququ və s.

Hər bir ölkənin Konstitusiyası həmin dövlətin və cəmiyyətin əsasını təşkil edən münasibətləri tənzimləyir. Bu münasibətlər də bütün digər ictimai münasibətlər kimi inkişaf edir və dəyişir, lakin başqa münasibətlərdən fərqli olaraq, onlar çox az hallarda dəyişikliyə uğrayır. Bu münasibətlərin əsaslı şəkildə dəyişikliyə uğraması dövlət və cəmiyyətin özünün ictimai-siyasi həyatında köklü dəyişikliklərin baş verməsidir (məsələn, dövlətin birləşməsi və ayrılması, inqilablar, çevrilişlər, cəmiyyətdə baş verən güclü iqtisadi dəyişikliklər və s.). Lakin bununla yanaşı həmin münasibətləri tənzimləyən Konstitusiyalar yeni münasibətlərə uyğun olaraq öz-özünə dəyişilmir. Konstitusiya ölkənin ən əsas aktı olduğundan ona dəyişikliklər və əlavələrin edilməsinin xüsusi qaydası müəyyənləşdirilir.

Konstitusiyaya əlavələr və dəyişikliklər fərqləndirilir. Əlavələr mövcud normaları saxlamaqla hüquqi tənzimlənmənin Konstitusiya səviyyəsində dəqiqləşdirilməsidir. Məsələn, əgər Konstitusiyanın 3-cü maddəsində referendumla həll olunmalı məsələləri olduğu kimi saxlamaqla onların sırasına yalnız referendumla dəyişdirilməsi mümkün olan əlavə bir məsələ artınlarsa, onda belə dəyişiklik Konstitusiyaya əlavə hesab ediləcəkdir. Dəyişikliklər isə, əksinə, normaın müddələrinin tamamilə yeniləşdirilməsini nəzərdə tutur. Konstitusiyaya edilən dəyişikliklər mövcud normaları tənzimləmə çətinliklərini aradan qaldırmaq məqsədi güddüyü halda, əlavələr tamam yeni konstitusiya normaları müəyyən edir. Konstitusiyanın 153-cü maddəsinə görə, dəyişikliklərlə bağlı öncədən Konstitusiya Məhkəməsinin rəyi alınır. Bu cür qayda mümkün dəyişikliklə-

Addendums are the specification of legal adjustment on the Constitution level while keeping unchanged the existing standards.

For example, if an additional issue that can be changed only through referendum is added to the list of issues to be addressed through referendum stipulated under article 3 of the Constitution then such amendment will be considered as an addendum to the Constitution.

On the contrary amendments imply radical updating of provisions of a legal standard.

Whereas amendments to the Constitution are made in order to remedy the existing difficulties in the area of management of legal standards then addendums define a totally new Constitutional standard.

According to article 153 of the Constitution the comments of the Constitutional Court is to be obtained prior to amendments.

This procedure is necessary in order to ensure accordance of possible amendments to the existing legal standards of the Constitution.

Amendments to articles 1, 2, 6, 7, 8 and 21 of the Constitution or suggestions on liquidation or significant restriction of human and civil rights and freedoms stipulated under chapter 3 of the Constitution in defiance of international agreements signed by the Republic of Azerbaijan cannot be submitted for referendum.

These standards make up a foundation for other Constitutional standards.

Addendums made to the Constitution are passed at the Milli Məjlis by majority of 95 votes.

These addendums are put on voting twice and are signed by

President after both phases of voting.

6 months are to be passed between the first and second voting.

This period is determined to reach constancy of opinions.

The Parliament of the Azerbaijan Republic

rin Konstitusiyanın mövcud normalara uyğun gəlməsini təmin etmək üçündür. Konstitusiyanın 1, 2, 6, 7, 8 və 21-ci maddələrində dəyişikliklər və ya onların ləğv edilməsi haqqında 3-cü fəsildə nəzərdə tutulmuş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının ləğvi və ya Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulduğundan daha artıq dərəcədə məhdudlaşdırılması haqqında təkliflər referendumla çıxarıla bilməz. Bu normalar digər konstitusion normalar üçün əsasdır.

Konstitusiyaya edilən əlavələr Milli Məclisdə 95 səs çoxluğu ilə qəbul olunur. Bu əlavələr iki dəfə səsə qoyulur. Və hər iki səs vermədən sonra da Prezident tərəfindən imzalanmalıdır. Birinci səsvermə ilə ikinci səsvermə arasında 6 ay vaxt keçməlidir. Belə bir müddət ondan ötrü müəyyən edilib ki, əlavələrlə bağlı fikir sabitliyi olsun. Əgər əlavələrlə bağlı sabit fikir yoxdursa və ya tərəddüd varsa, aydındır ki, ikinci səsvermə zamanı mənfə nətəcə alın bilər. Əlavələr Konstitusiyaya qanunları şəklində qəbul edilir və Konstitusiyanın tərkib hissəsidir. Əlavələrlə bağlı təklifləri Konstitusiyanın 157-ci maddəsinə müfəviq olaraq yalnız Prezident və Milli Məclisin 63 deputatı irəli sürə bilər. Konstitusiyanın 158-ci maddəsinə görə isə, Konstitusiyanın birinci bölməsində əks etdirilmiş müddəələrlə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əlavələr təklif edilə bilməz.

1998-ci il iyulun 30-da Azərbaycan Respublikası Prezidenti «Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununu təsdiq etdi. Naxçıvan MR-in say etibarını ilə dördüncü Konstitusiyası 5 fəsildən və 50 maddədən ibarətdir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyasının əsasını Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il 12 noyabrında qəbul edilmiş Konstitusiyası təşkil edir.

Azərbaycan Respublikası tərkibində Naxçıvan muxtariyyətinin əsaslarının yaran-

If there is no constancy of opinions or there are any doubts then it becomes clear that a negative result may be obtained at the end of second voting.

Addendums are passed as Constitutional laws and become component part of the Constitution.

According to article 157 of the Constitution only President or 63 deputies (members) of the Milli Mejlis may propose motions connected with addendums.

According to article 158 of the Constitution it is not allowed to propose addendums related to the provisions stipulated under first part of the Constitution.

President of the Republic of Azerbaijan approved the Constitutional Law of the Republic of Azerbaijan titled "About the Constitution of Nakhichevan Autonomous Republic" on June 30, 1998.

The fourth Constitution of Nakhichevan Autonomous Republic consists of 5 chapters and 50 articles.

The Constitution of Nakhichevan Autonomous Republic is based on the Constitution of the Republic of Azerbaijan approved on November 12, 1995.

The fact of establishment of Nakhichevan Autonomous Unit within the Republic of Azerbaijan is stipulated under Moscow and Kars international treaties concluded between Russia and Turkey on March 16, 1921 and October 13, 1921 accordingly. Borders of Nakhichevan as a component part of Azerbaijan were specified according to these international treaties.

The first Constitution of Nakhichevan Autonomous Soviet Socialist Republic was passed in 1926, the second Constitution was passed in 1937, and the third Constitution was passed in 1978.

The Supreme Mejlis of Nakhichevan Autonomous Republic that has passed the Constitution of Nakhichevan Autonomous Republic solemnly declares its aim: to defend independence, sovereignty, territorial integrity

ması tarixi hazırda qüvvədə olan 16 mart 1921-ci il Moskva və 13 oktyabr 1921-ci il Qars Rusiya-Türkiyə beynəlxalq müqavilələrində təsdiq edilmişdi. Həmin beynəlxalq müqavilələrdə Naxçıvan Azərbaycanın tərkib hissəsi olmaqla onun sərhədləri dəqiqləşdirilmişdi.

1926-cı ildə Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının ilk, 1937-ci ildə ikinci və 1978-ci ildə üçüncü Konstitusiyası qəbul edilmişdir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyasını qəbul etmiş Naxçıvan MR-in Ali Məclisi Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyini, suverenliyini, ərazi bütövlüyünü qorumaq; haqq-ədalətə, qanuna əsaslanaraq Naxçıvan Muxtar Respublikasının əhəlinin layiqli həyat səviyyəsini təmin etmək; Naxçıvan Muxtar Respublikasında Konstitusiya çərçivəsində demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruluşuna təminat vermək, qanunun aliliyini qorumaq məqsədini tənətnəli surətdə bəyan edir.

Naxçıvan MR-in Konstitusiyasının ümumi müddəalar adlanan birinci fəslinin 1-ci maddəsinə əsasən Naxçıvan Azərbaycan Respublikası tərkibində demokratik, hüquqi, dünyəvi muxtar respublikadır. Muxtariyyətin əsaslarını Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası ilə Naxçıvan Muxtar Respublikasının öz səlahiyyətləri daxilində həll etdiyi məsələlər təşkil edir.

Naxçıvan MR-də dövlət hakimiyyətini təşkil edən orqanlara aşağıdakılar daxildir: qanunvericilik hakimiyyəti Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinə; icra hakimiyyəti Naxçıvan Muxtar Respublikası Nazirlər Kabinetinə; məhkəmə hakimiyyəti isə Naxçıvan Muxtar Respublikasının məhkəmələrinə məxsusdur.

Konstitusiyanın 6-cı maddəsinə müvafiq olaraq Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisi Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədləri hüdudunda vahiddir, toxunulmazdır və bölünməzdir.

of Azerbaijan statehood; to ensure the worthy living standard of population of Nakhichevan Autonomous Republic being guided by principle of justice and laws; to ensure democratic, legal and secular state system based on the Constitution of Nakhichevan Autonomous Republic; to secure supremacy of law.

According to the 1st article of the 1st chapter of the Constitution of Nakhichevan Autonomous Republic titled "General provisions" the Nakhichevan Autonomous Republic is a democratic, legal and secular autonomous Republic.

Foundations of autonomy consist in issues independently addressed by Nakhichevan Autonomous Republic according to the Constitution of the Republic of Azerbaijan.

Bodies that make up the state run public authorities of Nakhichevan AR are listed below: legislative power belongs to the Supreme Mejlis of Nakhichevan Autonomous Republic; executive power to the Cabinet of Ministers of Nakhichevan Autonomous Republic; and judicial power to courts of Nakhichevan Autonomous Republic.

According to article 6 of the Constitution, the territory of Nakhichevan Autonomous Republic is unified, inviolable and indivisible within the state borders of the Republic of Azerbaijan.

President of the Republic of Azerbaijan Heydar Aliyev signed a Decree #722 "On amendments to the Constitution of the Republic of Azerbaijan" on June 22, 2002, concerning implementation of referendum of the Republic of Azerbaijan in regard to necessity of changes arising from further strengthening of the independent Republic of Azerbaijan, completion of reforms covering the period of transition, international obligations and improvement of public authorities.

More than 96% of voters that participated in the referendum voted for all parts of draft referendum act put to the general voting. Addendums and amendments on 24 ar-

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının daha da möhkənlənməsi, keçid dövrünü əhatə edən islahatların yekunlaşması, beynəlxalq öhdəliklərdən və dövlət hakimiyyəti orqanlarının təkmilləşdirilməsindən irəli gələn dəyişikliklər zərurəti ilə əlaqədar olaraq «Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının referendum aktının keçirilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev 22 iyun 2002-ci il tarixdə 722 sayılı fərman imzalamışdı. Ümumxalq səsverməsinə çıxarılmış referendum aktında iştirak edən seçicilərin 96%-dən çoxu referendum aktı layihəsinin bütün hissələrinin lehinə səs vermişdir. Konstitusiyanın 24 maddəsi üzrə edilmiş əlavələr və düzəlişlər şərti olaraq 8 hissəyə bölünmüşdü. Birinci hissəyə daxil edilmiş dəyişikliklər – Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurası qarşısında öz üzərinə götürdüyü öhdəliklərdən irəli gələn dəyişiklikləri, 2-ci hissə Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasına qoşulmasından irəli gələn dəyişiklikləri, 3-cü hissə referendumun keçirilməsinin təkmilləşdirilməsindən irəli gələn dəyişiklikləri, 4-cü hissə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilərlə bağlı dəyişiklikləri, 5-ci hissə Azərbaycan Respublikasında Prezident seçkiləri ilə bağlı dəyişiklikləri, 6-cü hissə dövlət hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsindən irəli gələn dəyişiklikləri, 7-ci hissə məhkəmə islahatlarının keçirilməsindən irəli gələn dəyişiklikləri və nəhayət, 8-ci hissə «digər dəyişiklikləri» əhatə edirdi.

Konstitusiyada edilən dəyişikliklər sırasında icraedici hakimiyyətin varisliyin təminatı, dövlət idarəçiliyin təkmilləşdirilməsi və 105-ci maddəyə edilən düzəliş böyük əhəmiyyət kəsb edir.

105-ci maddəyə edilən düzəliş ən zəruri islahatlardan olmaqla çevik idarəetmənin yaradılmasına, hakimiyyət qollarının tam müstəqilliyinə xidmət edir.

Articles of the Constitution were conditionally divided into 8 parts.

Amendments made to the first part included the amendments arising from obligations of the Republic of Azerbaijan to the Council of Europe, amendments made to the second part included the amendments arising from accession of the Republic of Azerbaijan to European Convention on protection of human rights and main freedoms, amendments made to the third part included the amendments arising from implementation of a referendum; amendments made to the fourth part included the amendments connected with elections to the Milli Məclis, amendments made to the fifth part included the amendments connected with Presidential elections, amendments made to the sixth part included the amendments arising from improvement of public authorities, amendments made to the seventh part included the amendments arising from implementation of juridical reforms, and finally, amendments made to the last, the eighth part were titled as "Other amendments".

Among amendments to the Constitution, the amendments that ensure continuity of executive power, improvement of public administration and the amendment made to article 105 are of great importance.

The amendment made to article 105 is among the most necessary reforms and serves for establishment of prompt management and total independence of the government branches.

President and Cabinet of Ministers, the higher executive body of the Republic of Azerbaijan ensure unity of state and government.

Thus, Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan prepares the draft state budget of the Republic of Azerbaijan and submits it to President of the Republic of Azerbaijan, ensures implementation of state budget of the Republic of Azerbaijan, carries out governmental social and economic programs, and

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və onun yuxarı icra orqanı olan Nazirlər Kabineti dövlət və hökumətin vahdətini təşkil edir. Belə ki, Nazirlər Kabineti Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin layihəsini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim edir, Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin icrasını, dövlət sosial-iqtisadi proqramlarının həyata keçirilməsini təmin edir, nazirliklərə, digər mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarına rəhbərlik edir. Ona görə də Prezident səlahiyyətlərinin müvafiq icra olunmasını idarə etməyə «yad» olan bir orqana – Milli Məclisin sədrinə verilməsi müəyyən çətinliklərlə bağlı ola bilər. Bu baxımdan 105-ci maddəyə edilən dəyişiklik çevik, fasiləsiz idarəetmə strukturunun mövcudluğuna xidmət edir.

Hakimiyyət «qollara» bölgüsü prinsipi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 105-ci maddəsinə edilmiş düzəlişlə möhkəmləndirildi. Çünki icraedici hakimiyyətin qısa müddətə (3 ay) olsa da, qanunverici hakimiyyətin rəhbərinə verilməsi hakimiyyət bölgüsünün əsas prinsipinin hakimiyyət qollarının «müvazinətinin» pozulması demək idi.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə təsbit olunmuş hüquq və azadlıqların qorunmasına dair «Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) haqqında» Azərbaycan Respublikasının 28 dekabr 2001-ci il Konstitusiyası qanunu qəbul edilir. 2002-ci il 24 avqust tarixli Konstitusiyası referendumundan sonra qəbul edilmiş əlavə və dəyişikliklərə müvafiq olaraq, Konstitusiyanın 95-ci maddəsinin birinci hissəsinin 6-cı bəndində Milli Məclisin həll etdiyi məsələlərə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqdimatı ilə Azərbaycan Respublikasının insan hüquqları üzrə müvəkilinin seçilməsi də daxil edilmişdir. Konstitusiyası qanunu ombudsmana geniş

manages ministries and other central executive authorities.

Therefore the temporary devolution of implementation of Presidential powers to a "strange" body i.e. the Speaker of Milli Mejlis would be caused by certain difficulties. From this point of view the amendment made to article 105 serves for ensuring of the prompt, continuous management system.

The principle of division of the government into "branches" has been strengthened due to the amendment made to article 105 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan. As the devolution of executive power to the head of legislative power even for the short period (3 months) would mean infringement of the main principle of power division i.e. "equilibrium" of the government branches.

Constitutional law of the Republic of Azerbaijan "On the attorney (Ombudsman) on Human Rights of the Republic of Azerbaijan" related to protection of rights and freedoms stipulated under the Constitution of the Republic of Azerbaijan and the international treaties signed by the Republic of Azerbaijan was passed on December 28, 2001.

According to addendums and amendments adopted upon the Constitutional Referendum dated 24 August 2002, the election of attorney (Ombudsman) on Human Rights of the Republic of Azerbaijan based on representation made by the President was included in the list of tasks assigned to Milli Mejlis and stipulated under the sixth item of section one of article 95 of the Constitution.

The Constitutional Law gives wide authorities to ombudsman.

Activities of the attorney include activities aimed at protection of human rights, and rehabilitation of human rights and freedoms.

Audit of activities of President of the Republic of Azerbaijan, deputies (members) of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan and judges of the Republic of Azerbaijan was specified as a task not included in authorities of the ombudsman. The attorney can submit

The Parliament of the Azerbaijan Republic

səlahiyyətlər verir. Müvəkkilin fəaliyyətinə insan hüquqlarının müdafiəsi, pozulmuş insan hüquq və azadlıqlarının bərpasına yönəlmiş fəaliyyətlər daxil edilir. Ombudsmanın səlahiyyətlərinə daxil edilməyən məsələlər kimi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Azərbaycan Respublikası Milli Məclis deputatlarının və Azərbaycan Respublikası hakimlərinin fəaliyyətinin yoxlanılması göstərilirdi. Müvəkkil əfv, vətəndaşlıq, siyasi sığınacaq verilməsi məsələlərinin həlli ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Prezidentinə təkliflər verə bilər.

Konstitusiyaya islahatı ombudsmana qanunvericilik təşəbbüsü hüququ verir. Müvəkkil Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi məqsədilə qanunların qəbul edilməsinə və ya yenidən baxılmasına dair təkliflər verə bilər. Həmçinin o, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə amnistiya elan edilməsi barədə təklif verə bilər. Müvəkkilin fəaliyyəti və təyin edilməsinin əsaslarını təsbit edən Konstitusiyaya qanununda göstərilir ki, ombudsman Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqdim etdiyi üç namizəd arasından Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin 83 səs çoxluğu ilə seçilir. Namizədlər 30 yaşdan aşağı olmayan, ali təhsilli, insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində təcrübəyə və yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malik olan Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarından seçilə bilər. Müvəkkil vəzifəyə seçildiyi gün Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin iclasında and içir. Onun səlahiyyət müddəti 7 il müəyyən edilmişdir. Müvəkkil bu vəzifəyə yalnız bir dəfə seçilə bilər. Müvəkkilin səlahiyyətlərinin bitməsinə 30 gün qalmış bu vəzifəyə yeni üç namizəd irəli sürülür. Fövqəladə və ya hərbi vəziyyət elan olunduqda müvəkkilin fəaliyyəti dayandırılır və məhdudlaşdırılır.

Konstitusiyaya islahatı insan hüquqlarının pozulmasına dair şikayətlərin baxılması sahəsində ombudsmana geniş hüquqlar vermişdir. Şikayətçilərin dairəsini müəyyən

to President of the Republic of Azerbaijan the proposals related to solution of such issues as amnesty, and granting of citizenship and political asylum.

As a result of the Constitutional reform the ombudsman gets the right to legislative initiative.

The attorney can propose to Milli Mejlis the motions related to approval or review of laws in order to ensure human rights and freedoms.

Besides, he (she) can put forward a proposal on declaring of amnesty in the Milli Mejlis.

The Constitutional Law that describes reasons for appointment and activities of the Attorney also specifies that ombudsman shall be elected among three candidates represented by President of the Republic of Azerbaijan by majority of 83 votes of deputies (members) of the Milli Mejlis.

The candidates may be selected among citizens of the Republic of Azerbaijan not younger than the age of 30 years, graduated from higher education institution, who have experience in the area of protection of human rights and who possess high moral values.

Just on the day when he (she) was elected the attorney gives an oath in the session of Milli Mejlis.

His (her) term of office is determined as 7 years.

The attorney is allowed to be elected to this position only for one term.

30 days prior to termination of the attorney powers three new candidates for this position are nominated for election. In case of announcement of the state of emergency or the martial law activities of the ombudsman are not terminated and restricted.

Constitutional reform provides the ombudsman with ample rights for consideration of complaints related to human rights violation.

The law specifies a circle of complainants including local citizens; foreigners and

edən qanun buraya Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarını, əcnəbiləri və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin insan hüquqlarının pozulmasına dair şikayətlərinə baxılmasını daxil edirdi. Dövlət orqanları müvəkkilə şikayət verə bilməz. Cəzaçukmə müəssisələrindən, istintaq təcridxanalarından, müvəqqəti saxlanılma yerlərindən ünvanlanmış şikayətlər senzurdan keçmədən 24 saat müddətinə müvəkkilə göndərilməlidir. Müvəkkil hər il üçün hesabat verir. Cari il bitdikdən sonra 2 aydan gec olmayaraq müvəkkil ölkədə insan hüquqlarının qorunması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinə illik məruzə təqdim edir və həmin məruzə ilə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi qarşısında çıxış edir.

2002-ci il 24 dekabr tarixində Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi «Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə etimad məsələsinin həll edilməsi hüququnun əlavə təminatları haqqında» Konstitusiyası qanunu qəbul etdi. Konstitusiya qanununa görə, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti hər il Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin yaz sessiyasının beşinci iclasında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin fəaliyyəti haqqında hesabat verir. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə onun səlahiyyətlərinə aid edilmiş məsələlərə dair sorğu ilə müraciət edə bilər. Sorğuya cavab səlahiyyətli şəxs tərəfindən bir aydan gec olmayaraq təqdim edilir. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi deputatlarının sorğu ilə Nazirlər Kabineti üzvlərinə müraciət etmək hüququ təsbit edilir. Konstitusiya qanunu Milli Məclisin Nazirlər Kabinetinə etimad məsələsini məhdudlaşdırmağı da nəzərdə tutur. Belə ki, Nazirlər Kabinetinə etimad göstərilməsi məsələsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və ya Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi deputatlarının seçkiləri gününə 6 aydan az qaldıqda müzakirəyə çıxarıla bilməz. Həmçinin, etimad göstərilməsi məsələsi birinci müzakirədən

persons without citizenship whose complaints related to human rights violation are considered by ombudsman.

State run public authorities are not allowed to file complaints to ombudsman.

Complaints sent from correctional facilities, pre-trial prisons, and places of pre-trial detention shall be delivered to the attorney within 24 hours without being exposed to censorship.

The attorney reports annually. Not later than 2 months after the expiry of current year the attorney submits to President of the Republic of Azerbaijan the annual report on protection of human rights in the country and makes a speech based on the report at the session of Milli Mejlis.

Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan passed the Constitutional law "On additional guarantees of the right to give a vote of confidence to Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan" on December 24, 2002.

According to the Constitutional law, Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan reports annually on activities of Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan at the fifth session of spring term of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan.

Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan can apply to Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan with an inquiry concerning issues related to its authorities.

Response to the inquiry is submitted by an authorized person not later than one month.

The right of deputies (members) of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan to apply with an inquiry to Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan is stipulated under the Constitutional law.

Restriction of the right of Milli Mejlis to give a vote of confidence to Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan is also stipulated under the Constitutional law. Thus, the right to give a vote of confidence to

The Parliament of the Azerbaijan Republic

yalnız 6 ay keçdikdən sonra təkrarən yəni-dən müzakirəyə çıxarıla bilər.

2002-ci il 24 dekabr tarixli Konstitusiyaya qanunu ilə Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında Konstitusiyaya normaları müəyyən edilirdi. Qanun «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında» beynəlxalq Konvensiyaya uyğunlaşdırılaraq qəbul edilmişdi. Konstitusiyaya qanunu insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin əsas şərtləri, şəxsin tutulmasına, həbsə alınmasına və ya azadlıqdan məhrum edilməsinə qoyulan məhdudiyyətləri təsbit etməklə, şəxsin insan hüquq və azadlıqlarını pozan qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının qərarlarından, bələdiyyə aktlarından Konstitusiyaya Məhkəməsinə şikayət vermək hüququnu müəyyən edirdi. Bu Konstitusiyaya qanununun heç bir müddəsi, qanunda nəzərdə tutulduğundan daha artıq məhdudlaşdırılmasına yönəlmiş kimi şərh edilə və başa düşülə bilməz. İnsanın bioloji əlaməti olan onun yaşamaq hüququnu (vaxtilə quldarlıq və feodal hüququnun özbaşnalığından qorunmaq üçün ilk yazılı Konstitusiyalara daxil edilmiş «yaşamaq hüququ» müasir dövrdə tamamilə ayrı təsvif edilir) təsbit edən Konstitusiyanın 27-ci maddəsi, azadlıq hüququnu nəzərdə tutan 28-ci maddəsinin birinci hissəsində, şərəf və ləyaqətin müdafiəsi hüququnu nəzərdə tutan 46-cı maddəsinin III hissəsi, təqsirsizlik prezumpsiyası hüququnu təsbit edən 63-cü maddəsi, bir cinayətə görə təkrarən məhkum etməyə yol verilməməsinə müəyyən edən 64-cü maddəsi və insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təminatı məsələlərini təsbit edən 71-ci maddəsinin VIII hissəsində nəzərdə tutulan hüquqlar məhdudlaşdırıla bilməz və onlara dair qeyd – şərtlər müəyyən edilə bilməz.

Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin III hissəsində insan hüquqları və azadlıqlarının müharibə, hərbi və fəvqaladə vəziyyət, habelə səfərbərlik elan edilərkən həyata ke-

the Cabinet of Ministers cannot be submitted for consideration six months prior to election of President of the Republic of Azerbaijan or deputies of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan.

Besides, the right to give a vote of confidence to Cabinet of Ministers can be submitted for next consideration only after the expiration of six months from the first consideration.

The Constitutional standards of management of implementation of human rights and freedoms in the Republic of Azerbaijan are stipulated under the Constitutional law dated August 24, 2002.

The law was brought into accordance with the international convention "On protection of human rights and main freedoms" and then was passed.

Key conditions of implementation of human rights and freedoms, restrictions for detention, arrest or deprivation of freedom of a person, the right of a person to file a complaint to the Constitutional Court in regard to decisions of legislative, executive and juridical authorities, municipal decisions that violate human rights and freedoms are stipulated under the Constitutional law.

None of the provisions of this Constitutional law shall be interpreted and understood as further restriction of relevant legislative provisions.

The following rights cannot be restricted and no pre-condition shall be applied to these rights:

- article 27 that establishes the right to live as a biological feature of a human being ("the right to live" stipulated under early written Constitutions in order to defend against self-will during the period of slaveholding or feudalism is interpreted completely different in contemporary period);

- the first part of article 28 concerning the right to freedom;

- part III of article 46 concerning the right to protection of honor and dignity;

çirilməsi Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq öhdəliklərini nəzərə almaq şərti ilə qismən və müvəqqəti məhdudlaşdırıla bilər. Həyata keçirilməsi məhdudlaşdırılan hüquq və azadlıqlar haqqında əhaliyə qabaqcadan məlumat verilir.

Konstitusiyanın aşağıda göstərilən maddələri üzrə hüquq və azadlıqlar məhdudlaşdırıla bilər. Konstitusiyanın 28-ci maddəsinin III hissəsi (qanuni surətdə Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan hər kəs sərbəst hərəkət edə bilər, özüne yaşayış yeri seçə bilər və Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənara gedə bilər), 32-ci maddə (şəxsin toxunulmazlıq hüququ), 33-cü maddə (mənzil toxunulmazlığı), 49-cu maddə (sərbəst toplaşmaq), 50-ci maddə (məlumat azadlığı), 51-ci maddə (yaradıcılıq azadlığı), 58-ci maddədə (birləşmək hüququ) göstərilən hüquqlar və azadlıqlar, dövlət təhlükəsizliyi mənfəələri üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın, digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması və cinayətlərin qarşısının alınması məqsədilə məhdudlaşdırıla bilər.

Konstitusiyanın 28-ci maddəsinin III hissəsində, 49, 50 və 58-ci maddələrində göstərilən hüquqlar və azadlıqlar, 47-ci maddəsi (söz azadlığı), 48-ci maddəsi (vicdan azadlığı) və onun II hissəsi (hər kəsin dinə münasibətini müstəqil müəyyənləşdirmək, hər hansı dinə təkbəşmə və ya başqaları ilə birlikdə etiqad etmək, yaxud heç bir dinə etiqad etməmək, dinə münasibəti ilə bağlı əqidəsini ifadə etmək və yaymaq hüququ) ictimai təhlükəsizliyin qorunması üçün məhdudlaşdırıla bilər. Konstitusiyanın 28-ci maddəsinin III hissəsində, 32, 33-cü maddələrində göstərilən hüquqlar və azadlıqlar və 48-ci maddəsinin II hissəsində göstərilən hər hansı dinə etiqad etmək, dinə münasibəti ilə bağlı əqidəsini ifadə etmək və yaymaq hüququ, həmçinin ictimai qaydanın təmin edilməsi üçün, Konstitusiyanın 47-ci maddəsində göstərilən söz azadlığı və 50-ci maddəsində göstərilən məlumat azadlığı,

- article 63 establishing the right to presumption of innocence;
- article 64 preventing repeated sentencing to imprisonment for the same crime;
- Part VIII of article 71 establishing guarantees for human and civil rights and freedoms.

Implementation of part III of article 71 defining human rights and freedoms will be restricted partly or temporarily taking into consideration international obligations of the Republic of Azerbaijan during wars, the state of emergency or the martial law as well as during announcement of mobilization. The population shall be warned in advance about rights and freedoms that will be restricted.

The rights and freedoms stipulated under the following articles of the Constitution can be restricted:

- part III of article 28 of the Constitution (every person staying in the territory of Republic of Azerbaijan may freely and legally travel, choose a place of residence and leave the territory);
- article 32 (the right to personal immunity);
- article 33 (inviolability of the home);
- article 49 (freedom of assembly);
- article 50 (freedom of information);
- article 51 (freedom of creativity);
- article 58 (freedom of association);

The above-mentioned rights and freedoms can be restricted for the sake of national security, protection of health and morality, other persons' rights and freedoms and prevention of crimes.

Rights and freedoms specified in the III part of article 28, in articles 49, 50 and 58, article 47 (freedom of speech), article 48 (freedom of conscience) and its II part (the right to independent selection of one's attitude to religion, belief in any religion on one's own or together with others, or unbelief in any religion, expression and dissemination of belief connected with one's attitude to religion) of

həmçinin dövlətin ərazi bütövlüyünə dair mənafeələrinin təmin edilməsi məqsədilə, digər şəxslərin nüfuzü və ya hüquqlarının müdafiəsi üçün; Konstitusiyanın 48-ci maddəsinin II hissəsində göstərilən hər hansı dinə etiqad etmək, dinə münasibəti ilə bağlı əqidəsini ifadə etmək və yaymaq hüquqi sağlamlığın və ya mənəviyyətin və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması məqsədilə məhdudlaşdırıla bilər.

Konstitusiya qanununda təsbit edilmiş, hər kəs onun hüquq və azadlıqlarını pozan Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cü maddəsinin III hissəsinin 1, 6 və 8-ci bəndlərində nəzərdə tutulan qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının normativ qərarlarından və bələdiyyələrin normativ aktlarından qanunla müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya məhkəməsinə şikayət verə bilər.

Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il 12 noyabrında yeni tərkibdə seçilmiş Milli Məclisi Konstitusiya quruculuğu, məcəllələşdirmə, digər qanunvericilik sahələri o cümlədən, parlamentin fəaliyyətini tənzimləyən daxili nizamnamə, deputat statusu, parlament komissiyaları haqqında, habelə ictimai münasibətlərin tənzimlənməsinə yönəlmiş qanunlar qəbul etmişdi. Parlament 1997-ci il iyunun 27-də ümumi lider, müasir Azərbaycan dövlətinin memarı Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıtdığı 15 iyun gününü Azərbaycan xalqının «Milli qurtuluş» günü elan etmişdir. Parlament beynəlxalq əlaqələrin inkişafında da böyük işlər görmüşdü. Milli Məclis əsas funksiyasını davam etdirmiş, sosial-iqtisadi, hüquqi-siyasi islahatların keçirilməsi üçün zəruri qanunvericilik bazası yaratmışdı.

Azərbaycan Respublikasında birinci və ikinci çağırış parlament Sədri olmuş Murtuz Ələsgərovun səlahiyyətləri dövründə qanunvericilik sahəsində çox böyük uğurlar əldə edilmiş, çoxsaylı qanunlar qəbul edilmiş, məcəllələşdirmə sahəsində əhəmiyyətli

the Constitution can be restricted in order to protect public security.

Rights and freedoms specified in the II part of article 28 of the Constitution, in articles 32, 33, and the right to belief in any religion, expression and dissemination of belief connected with one's attitude to religion specified in the II part of article 48 can be restricted in order to ensure public order, and freedom of speech specified in article 47 and freedom of information specified in article 50 can be restricted in order to ensure interests relating to territorial integrity of the state, defend other persons' prestige and rights; the right to belief in any religion, expression and dissemination of belief connected with one's attitude to religion specified in the II part of article 48 of the Constitution can be restricted in order to protect health or morality or other persons' rights and freedoms.

Every person stipulated under the Constitutional law has the right to file legally a complaint to Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan concerning regulative decisions of legislative, executive and juridical authorities and regulative acts of municipalities that violate human rights and freedoms specified in the 1, 6, and 8 items of the III part of article 130 of the Constitution.

New members of Milli Məjlis of the Republic of Azerbaijan elected on 12 November 1995 passed laws on Constitutional construction, development of codes, other legislative areas including internal regulations managing the activities of parliament, deputy (member) status, parliamentary committees, as well as laws directed on regulation of social relations.

The Parliament declared the day of returning to the power of Heydar Aliyev, national leader, the architect of modern Azerbaijan state, June 15 as the "National Salvation" day of Azerbaijan on June 27, 1997.

The Parliament implemented great activities in the area of extension of international relations as well. The Milli Məjlis continued to implement its main functions, developed

işlər həyata keçirilmişdir. Dövlətşünas alim, hüquq elmləri doktoru, professor Murtuz Ələsgərovun zəngin nəzəri-praktiki təcrübəsi Azərbaycan parlamentini 1996-2005-ci illərdə faydalandıra bilmişdi.

Azərbaycan parlamenti ölkədə baş verən ictimai-siyasi proseslərdə, dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsində yaxından iştirak etmiş, Azərbaycanın inkişafı namına ümum-milli lider Heydər Əliyevin yorulmaz və gərgin fəaliyyətində ona yardımçı olmuşdu.

Birinci çağırış Milli Məclis Azərbaycanda parlament institutunun konstitusion normalarının formalaşmasını başa çatdırdı. Kostitusiyanın 81-ci maddəsinə görə, qanunvericilik hakimiyyəti Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi həyata keçirir. Milli Məclis qanunverici orqan olduğundan onun əsas funksiyası qanun yaradıcılığıdır. Azərbaycan Respublikasında Milli Məclisdən başqa, heç bir orqan və ya şəxs qanunlar qəbul etmək səlahiyyətinə malik deyildir. Milli Məclisin tərkibinə onun sədri, sədrin müavinləri, daimi komissiyalar, deputat fraksiyaları (qrupları), Milli Məclisin aparatı, aparatın rəhbəri, şöbələr daxildir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycanda hüquqi, dünyəvi, demokratik dövlət quruculuğunun təmin edilməsini təmin edən qanunvericilik bazasını yaradır. Milli Məclisin daxili təşkilatlanması Daxili nizamnamə ilə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 96-cı maddəsinin birinci hissəsinin 1-ci bəndinə əsasən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi öz işini təşkil edir. 1996-cı il mayın 17-də qüvvəyə minmiş, 4 fəsil və 53 maddədən ibarət olan Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Daxili Nizamnaməsi, deputatların statusu və daimi komissiyalar haqqında qanunlar parlament institutunun normativ-hüquqi baxından tam formalaşmasını rəsmiləşdirdi. Bundan başqa Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 92-ci maddəsinə, Milli Məclisin Daxili Nizamnaməsinin 44-cü maddəsinə, 1999-cu il 11 yan-

necessary legislative background for implementation of social and economic, juridical and political reforms.

During the office term of Murtuz Aleskerov, the speaker of the first and second convocations of Parliament in Azerbaijan great successes were achieved, numerous laws were passed, significant works in the area of development of codes were implemented.

Abundant theoretical and practical experience of the political scientist, the doctor of jurisprudence, professor Murtuz Aleskerov made contributions to development of Parliament of Azerbaijan during 1996-2006.

The Parliament of Azerbaijan took close part in social and political events, strengthening of statehood, supported the national leader Heydar Aliyev in his indefatigable and intense activity for progress of Azerbaijan.

The first convocation of the Milli Mejlis completed formation of Constitutional standards of parliamentary institution in Azerbaijan.

According to article 81 of the Constitution the legislative power is implemented by Milli Mejlis of Azerbaijan.

As the Milli Mejlis is the legislative authority its key function is to make (create) laws.

No other authority or person in Azerbaijan except for the Milli Mejlis is permitted to pass laws.

The Milli Mejlis consists of the speaker, vice-speakers, standing committees, deputy (member) groups, apparatus of the Milli Mejlis, manager of administrative personnel, and departments.

The Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan creates legislative foundation that ensures legal, democratic and secular state construction in Azerbaijan. Internal organization of the Milli Mejlis is stipulated under Internal Regulations.

According to the 1st item of the 1st part of article 96 of the Constitution the Milli Mejlis arranges its own activity independently.

var tarixli «Milli Məclisin Hesablama Palatası haqqında» qanuna əsasən yaradılmış Hesablama Palatası Milli Məclisə hesabat verən daimi fəaliyyət göstərən dövlət büdcə nəzarəti orqanı kimi müəyyən edilirdi.

Milli Məclisin iclaslarının Azərbaycan dilində keçirilməsini təsbit edən Daxili Nizamnamənin 3-cü maddəsi, eyni zamanda iclasda iştirak edənlərə başqa dildə çıxış etmələrini də müəyyən edirdi. Qonaq qismində digər şəxslər də Milli Məclisin sədri, onun müavinləri, Milli Məclis Aparatının rəhbəri tərəfindən dəvət oluna bilərdilər.

Daxili Nizamnaməyə görə, Milli Məclisin iclaslarının protokolları tərtib edilir, stenoqrafik hesabatlar aparılırdı. Açıq iclasların stenoqramları vaxtaşırı rəsmi dərc olunur. Çıxış edənlərin stenoqramlarla tanış olmaq hüququ vardır.

Milli Məclisin iclas günü və saatını Milli Məclisin sədri təyin edir. Milli Məclisin plenar iclasları, ayda iki dəfədən az olmayaraq keçirilir. Komissiyalarda ayda iki dəfədən az olmayaraq iclas keçirməlidir. Komissiyaların iclas günü və saatını müvafiq komissiya sədrləri təyin edirlər. Milli Məclisin sessiyaları arasındakı dövrdə deputatlar komissiyalarda fəaliyyətlərini davam etdirirlər.

Daxili Nizamnaməyə görə, Milli Məclisin qanunvericilik planı növbəti sessiyanın əvvəlində təsdiq edilir. Qanunverici orqanın deputatları müzakirə ediləcək məsələlər barəsində çıxış etmək, təklif və düzəlişlər vermək, qeydlər etmək, çıxış edənlərə Milli Məclis tərəfindən təyin edilən və ya təyin edilməsinə razılıq verilən vəzifələrə göstərilmiş namizədlərə sual vermək, arayış vermək, səsvermədə iştirak etmək hüququ vardır.

Daxili Nizamnamə Milli Məclisin iclasına sədrlik edənə də hüquq və səlahiyyətlərini müəyyən edirdi. Parlamenta sədrlik edən iclasda iştirak edənlərə söz verir, deputatların təkliflərini sıra ilə səsə qoyur, səsverməni keçirir və onun nəticələrini elan

Internal Regulations of the Milli Məclis that came into force on May 17, 1996 and consisted of 4 chapters and 53 articles, as well as laws on status of deputies and standing committees marked the official completion of establishment of parliamentary institution in terms of legal and regulatory background.

Besides, the Chamber of Accounts established in accordance with article 92 of the Constitution, article 44 of Internal Regulations of the Milli Məclis, the law "On Chamber of Accounts of the Milli Məclis" dated January 11, 1999 was specified as a continuing budgetary control authority that reports to the Milli Məclis.

Article 3 of the Internal Regulations that obliges the deputies to conduct sessions of the Milli Məclis in Azerbaijan language also allows specific participants of sessions to make speeches in other languages. It also allows speaker, vice-speakers and manager of Administrative personnel of the Milli Məclis to invite other persons to participate in sessions of Milli Məclis in the capacity of guests.

According to Internal Regulations minutes of and shorthand reports on sessions of the Milli Məclis are developed and maintained. Shorthand records of open sessions are published periodically. Speakers have the right to get acquainted with shorthand records.

The date and time of session of the Milli Məclis is appointed by Speaker of the Milli Məclis. Plenary sessions of the Milli Məclis are conducted not less than twice a month. Committees have to call sessions not less than twice a month. The date and time of sessions of the Committees are appointed by chairmen of relevant committees. During the period between sessions the deputies (members) carry out their activities in committees.

According to the Internal Regulations the legislative plan of the Milli Məclis is approved in the beginning of every term.

Deputies (members) of the legislative body have the right to make a speech con-

edir. Aparatın işçilərinə göstərişlər verir və bunların icrasına nəzarət edir, Milli Məclisin iclasının protokolunu yoxlayır və imzalayır. İclasa sədrlik edən müvafiq qanunvericiliklərdən irəli gələn tələblərə uyğun olaraq normaların pozulması barədə iclasda iştirak edənlərə məlumat vermək hüququna malikdir.

Milli Məclisin iclaslarında çıxış edənlərin vaxtını rəqlamentləşdirən Daxili Nizamnamə məruzələyə 30 dəqiqə, əlavə məruzələyə 20 dəqiqə, yekun söz üçün isə 15 dəqiqə vaxt müəyyən edirdi. Müzakirə ətrafında çıxışlar üçün 10 dəqiqə, təkrar çıxışlar üçün 5 dəqiqə, namizədlər barədə çıxışlar, bəyanatlar, suallar, təkliflər, xəbərlər, arayışlar üçün 3 dəqiqə vaxt ayrılır. Təsdiq edilmiş vaxt rəqlamentini pozanlara qarşı sanksiya tətbiq etmək səlahiyyəti olan iclasın sədri onlara xəbərdarlıq edərək, sonra sözlərini kəsə bilərlər. Bununla yanaşı Daxili Nizamnamə iclas sədrinə müəyyən edilmiş vaxt müddətini dəyişdirmək, adətən protokol qaydasında vaxtı uzatmaq səlahiyyətini verir.

Milli Məclisin iclaslarında çıxışların ardıcılığını müəyyən edən Daxili Nizamnamənin 12-ci maddəsi növbədən kənar çıxış etməyə cəhd göstərənləri bundan məhrum etməklə, bu hüququ, yalnız Azərbaycan Respublikası Prezidentinə, Milli Məclisin sədrinə və onun müavinlərinə həvalə edir. Bu qaydanı pozan şəxs xəbərdarlıqsız sözdən məhrum edilir. Müzakirələrin kəsilməsi qaydasını müəyyən edən 13-cü maddə, çıxış etmək üçün israr edənləri müəyyənləşdərərək protokol qaydasında qəbul edilmiş qərar əsasında onlara söz verir. Müzakirələr kəsildikdən sonra məruzəçinin və əlavə məruzəçinin yekun söz demək hüququ vardır. Səsvermənin nəticələri üzrə mülahizə bildirməyə icazə verilir.

Milli Məclisin Aparatı ona təqdim edilmiş qanun və qərar layihələrini qeydiyyata alır. Milli Məclisin sədri onları müvafiq daimi komissiyaya göndərir və layihəyə baxılması müddətini müəyyən edir. Milli Məclis

cerning discussed issues, propose motions and amendments, make notices, ask questions to speakers about candidates appointed by the Milli Mejlis or candidates who have been approved for appointment to the specified positions, make inquiries, and participate in voting.

Internal Regulations also define rights and authorities of the chairman of the Milli Mejlis session.

The speaker of Parliament gives the floor to participants, puts to the vote proposals of deputies in sequence, conducts voting and announces its results;

Gives instructions to the administrative personnel and controls their implementation, checks reports of the Milli Mejlis and signs them.

According to requirements arising from relevant legislatures the chairman of session has the right to inform participants of the session about infringement of standards.

According to Internal regulations that regulate the time of speakers at sessions of the Milli Mejlis 30 minutes are allocated to reports, 20 minutes are allocated to additional reports, and 15 minutes are allocated to closing speech.

Besides, 10 minutes are allocated to speeches during discussion, 5 minutes are allocated to repeated speeches, and 3 minutes are allocated to speeches on candidates, declarations, questions, offers, information, and inquiries.

The chairman of session has the right to impose sanction against persons who infringe the time schedule and is authorized to warn and then interrupt them.

Besides, according to Internal Regulations the chairman of session has the right to change the initially defined time schedule, and to prolong time in legal manner.

Deputies who attempt to speak out of turn will be deprived of such right in accordance with article 12 of Internal Regulations that specifies the sequence of speeches and

The Parliament of the Azerbaijan Republic

lisin sədri qanun layihələrini eyni zamanda bir neçə parlament komissiyasına da göndərə bilər. Lakin onlardan birini apançı komissiya kimi müəyyənləşdirir.

Milli Məclisin daimi komissiyalarında qanun və qərar layihələrinin hazırlanması və baxılması qaydasını apançı daimi komissiya Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və bu Daxili Nizamnaməyə əsasən müəyyənləşdirir. Daimi komissiya onların üzərində iş aparmaq üçün komissiya işçi qrupu yarada bilər. Bir neçə komissiya birgə işçi qrupu yaratmaq səlahiyyətinə malikdir, qanun və qərar layihələri birlikdə müzakirə edilir.

Daxili Nizamnaməyə görə, Milli Məclis aparatı qanun və qərar layihələrini ekspertizaya cəlb edə bilər. Belə ki, daimi komissiyanın tapşırığı ilə o qanun və qərar layihələrinin hüquq və dil-üslub baxımından ekspertizasını keçirir, habelə qanun layihəsinin qəbul edilməsi ilə əlaqədar qəbul olunmalı, dəyişdirilməli və ya ləğv edilməli qanunların və başqa normativ hüquqi aktların siyahısını tərtib edir. Apançı daimi komissiya deputatların və başqa qanunvericilik təşəbbüsü hüququ subyektlərinin qanun və qərar layihələrinə dair qeyd və təkliflərinə baxır. Komissiyalar arasında layihələrə dair fikir ayrılığı yaranarsa apançı daimi komissiyanın qərarı əsas götürülür. Lakin qərarla razılaşmayan daimi komissiyanın rəyi bu məsələyə dair keçirilən parlament iclasında deputatlara yazılı şəkildə çatdırılır. Hazırlanmış və ya baxılmış qanun və qərar layihələrini Milli Məclisin gündəliyinə daxil etmək üçün iclasa dəvət olunmalı şəxslərin siyahısı ilə birlikdə Milli Məclisin sədrinə təqdim edilir.

I Respublika dövründə olduğu kimi qanun layihələri bir qayda olaraq üç oxunuşdan sonra, bəzi hallarda isə sədrin qərarı ilə və ya Milli Məclisin protokol qaydasında qəbul etdiyi qərarla qanun layihəsinə bir oxunuşda baxıla bilər. Qanun layihələrinin birinci oxunuşu zamanı əsas müddəalar mü-

such right is given only to President of the Republic of Azerbaijan, and speaker and vice-speakers of the Milli Mejlis.

The speech of a person who breaks this rule is interrupted without warning.

Deputies who insist on speaking are defined in accordance with article 13 that specifies the order of interruption of discussions and they are given the floor on the basis of a decision accepted in legal manner.

After completion of discussions the reporter and the additional reporter shall have the right to make closing speech. It is also allowed to express an opinion on voting results.

Administrative personnel of the Milli Mejlis registers the submitted draft laws and decisions.

Speaker of the Milli Mejlis sends them to relevant standing committees and specifies a period of consideration of drafts.

Speaker of the Milli Mejlis may send draft laws to several parliamentary committees at the same time.

However, one of them is considered as a leading committee.

The procedure of preparation and consideration of draft laws and decisions at standing committees of the Milli Mejlis is defined by the leading standing committee according to Constitution of the Republic of Azerbaijan and the Internal Regulations.

The committee may create a committee working group in order to elaborate draft laws and decisions.

Several committees have the right to create a joint working group where draft laws and decisions are discussed together.

According to Internal Regulations, Administrative Personnel of the Milli Mejlis may implement an examination of draft laws and decisions.

Thus, by request of a standing committee the Administrative Personnel makes an examination from the standpoint of legal or linguistic style as well as composes the list of laws and legal instruments that are subject to

zakirə edilir, onun ümumi konsepsiyasına qiymət verilir, müvafiq daimi komissiyanın nümayəndəsi bu barədə məruzə edir. Təqdim edilən layihə ilə razı olmayan digər daimi komissiyanın rəyi oxunur və Milli Məclis birinci oxunuşdan sonra: a) layihə birinci oxunuşda qəbul edilsin və söylənilmiş təkliflər və iradlar nəzərə alınmaqla onun üzərində iş davam etdirilsin (bu qərar protokol qaydasında qəbul edilir); b) layihə qəbul edilsin; c) qanun qəbul edilsin formülündən birini qəbul edir. Milli Məclis birinci oxunuşda qəbul edilmiş qanun layihəsinin dərc olunması və ümumxalq müzakirəsinə çıxarılması haqqında qərar qəbul edə bilər. Müvafiq aparıcı daimi komissiya qanun layihəsinə dair təklifləri və iradları öyrənir və ümumiləşdirir. Qanun layihələrinin Konstitusiyaya uyğun olub-olmamasını müstəqil ekspertiza müəyyən etməlidir. Konstitusiyaya zidd olması müəyyənləşdirildikdə aparıcı daimi komissiya bu barədə qanun təqdim etmiş müəllifi xəbərdar edir. Dəyişiklik vermiş şəxslərin təkliflərinə aparıcı komissiyanın iclasında baxılır və razılıq olduqda onlar layihənin mətninə daxil edilir. Yenidən işlənmiş qanun layihəsi ikinci oxunuşda baxılmaq üçün Milli Məclis sədrinə göndərilir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunun və Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 96-cı maddəsinin II hissəsinə uyğun olaraq Milli Məclisə verdikləri qanun və qərar layihələri heç bir komissiyaya göndərilmədən birbaşa müzakirəyə çıxarılmalı və səsə qoyulmalıdır. Konstitusiyaya ilə təqdim edilmiş qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında verilmiş qanun və ya qərar layihələrində dəyişiklik yalnız həmin orqanların razılığı ilə edilə bilər.

«Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) haqqında» Azərbaycan Respublikası Konsti-

accepting, amendment or suspension as a result of adoption of the draft law. The leading standing committee reviews comments made by deputies (members) and other persons that have the right to submit legislative initiative in regard to draft laws and decisions, and considers their proposals.

In case of difference of opinions of committees in regard to draft laws a decision of the leading standing committee will prevail.

However the opinion of the leading standing committee that disagrees with the decision is delivered to deputies (members) in writing at the parliamentary session dedicated to relevant issue.

In order to include in the agenda of the Milli Mejlis the prepared and reviewed draft laws and decisions together with the list of persons to be invited to the session are submitted to speaker of the Milli Mejlis.

As it was during the period of Republic I, draft laws are considered after three readings but in some cases according to decision of the speaker or decision of the Milli Mejlis accepted in procedural manner a draft law is considered at the first reading.

During the first reading of draft laws its main provisions are discussed, its general concept is evaluated, and a representative of relevant standing committee reports on it.

Comment of other standing committee that disagrees with the submitted draft is read out and after the first reading the Milli Mejlis accepts one of the following terms:

- a) accept the draft at the first reading and continue to work on it considering the stated proposals and comments (feedback) (this decision is adopted in procedural order);
- b) to approve a draft;
- c) to pass a law.

The Milli Mejlis may make a decision on publishing of an approved draft law and submitting it for nation-wide discussion.

The relevant leading standing committee studies and generalizes proposals and comments related to a draft law.

The Parliament of the Azerbaijan Republic

təsiyə Qanununun 1.5-ci maddəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) Milli Məclisə insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi məqsədilə qanunların qəbul edilməsinə və ya yenidən baxılmasına dair təkliflər verə bilər. Müvəkkil həmçinin qanunverici orqana amnistiya elan edilməsi barədə təklif verə bilər. Bu təklifləri Milli Məclis sədri baxılmaq üçün daimi komissiyaya və ya komissiyalara göndərərək müsbət rəy aldıqdan sonra plenar müzakirəyə çıxarır.

Milli Məclisdə qanun layihələrinin ikinci oxunuşu bir qayda olaraq, layihə təşəbbüsçünün və ya onun müvəkkilinin çıxışı ilə davam edir və protokol qaydasında əsas kimi qəbul edilməsi barədə qərar verilir. Protokol qaydasında qəbul edilməyən qanun layihəsi qəbul edilməmiş sayılır. İclası sədrlik edən dəyişikliklərə etirazların olub-olmamasını öyrənərək, etirazların əsaslandırılmasına 3 dəfə vaxt ayırır. Etirazlara cavab verən məruzəçinin çıxışından sonra qanun layihəsi maddə-maddə müzakirə edilir. Bundan sonra layihə ikinci oxunuşda qəbul edilir, daxili ziddiyyətlərin aradan qaldırılması və redaktə edilməsi üçün apançı daimi komissiyaya göndərilir. Müvafiq iş başa çatdıqdan sonra layihə üçüncü oxunuş üçün Milli Məclis sədrinə göndərilir. Milli Məclisin sədri qanun layihəsini iclasın gündəliyinə daxil edir.

Qanun layihəsinin üçüncü oxunuşu zamanı layihə bütövlükdə səsə qoyulur. Üçüncü oxunuş zamanı onun mətnində dəyişiklik edilə bilməz. Müstəsna hallarda Milli Məclisin iclasında iştirak edən deputatların əksəriyyətinin tələbi ilə üçüncü oxunuşda olan qanun layihəsi ikinci oxunuşa qaytarıla bilər.

Qanun və ya qərar layihələrinə baxılması müddətini müəyyən edən Daxili Nizamnamənin 20-ci maddəsinə görə, Konstitusiyanın 96-cı maddəsinin IV və V hissələrində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, bütün başqa hallarda təqdim edil-

Compliance of draft laws with the Constitution is to be defined through an independent examination.

When a draft law contradicts to the Constitution the leading standing committee warns about it the author of the submitted draft law.

The provided proposals on amendments are considered at session of the leading standing committee and in case of agreement they are considered in the final text of a draft.

The amended draft law is submitted to speaker of the Milli Mejlis for consideration at the second reading.

By way of legislative initiative and according to the II part of article 96 of Constitution of the Republic of Azerbaijan the draft laws and decisions submitted by the President of the Republic of Azerbaijan, the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan, the Prosecutor General's Office of the Republic of Azerbaijan and Supreme Mejlis of Nakhichevan Autonomous Republic are to be submitted for discussion and voting directly, ignoring all committees.

The draft laws and decisions submitted according to the Constitution and by way of legislative initiative are allowed to be amended only by consent of the above-mentioned authorities.

According to article 1.5 of Constitutional law of the Republic of Azerbaijan "On the attorney on Human Rights of the Republic of Azerbaijan" the attorney (Ombudsman) on Human Rights of the Republic of Azerbaijan may propose motions to the Milli Mejlis in regard to passing or reviewing of laws in order to ensure human rights and freedoms. The attorney may also submit to legislative body the proposal on declaring of amnesty.

Speaker of the Milli Mejlis sends these proposals to a standing committee or committees for consideration and after getting an affirmative conclusion puts them forth for plenary discussion.

miş layihələr 6 ay müddətinə baxılır, müzakirə edilir və onlar barəsində qərar qəbul edilir.

Konstitusiyanın 96-cı maddəsinin V hissəsində göstərilir ki, qanun və ya qərar layihəsini Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi, Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu və ya Naxçıvan Müxtər Respublikasının Ali Məclisi təcili elan edibsə, bu müddət 20 gün təşkil edir. Konstitusiyanın qəbul etdiyi normaya müvafiq olaraq göstərilən subyektlər qanun və qərar layihələrini Milli Məclisin sessiyasının işinin bitməsinə 20 gündən az qaldıqda göndərsə, Milli Məclisin sədri həmin layihələrə növbəti sessiyada baxılması haqqında vəsətət qaldıra bilər. Subyektlər vəsətətə rədd cavabı verərsə, Milli Məclis sessiyası bitənədək layihələr barədə qərar qəbul etməlidir.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qəbul etdiyi qanunları Azərbaycan Respublikasının Prezidenti 56 gün ərzində imzalayır. Konstitusiyanın 110-cu maddəsinə görə, qanun Azərbaycan Respublikası Prezidentinin etirazını doğursa, Prezident qanunu imzalamayıb etirazları ilə birlikdə göstərilən müddət ərzində Milli Məclisə qaytarır.

Konstitusiya qanunları Prezident tərəfindən imzalanmazsa, qüvvəyə minmir. Milli Məclis 83 səs çoxluğu ilə qəbul edilən qanunları 95 səs çoxluğu ilə, 63 səs çoxluğu ilə qəbul edilən qanunları isə 83 səs çoxluğu ilə yenidən qəbul edərsə, belə qanunlar təkrar səsvermədən sonra qüvvəyə minir.

Milli Məclisin Daxil Nizamnaməsinin 21-ci maddəsində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin etirazını doğuran və Milli Məclisə qaytarılan qanunlara təkrar baxılması proseduru müəyyən edilmişdir. Etiraz doğuran qanunların, Milli Məclisdə təkrar baxılması üçün Milli Məclis sədrinin göstərişi ilə aparıcı daimi komissiya məsələyə 10 gün müddətində baxıb Milli Məclisə üç təklif göndərərək onların birinin qəbul edilməsini

As a rule the second reading of draft laws at the Milli Mejlis is continued with speech of initiator of the draft or his (her) representative and a decision is made in procedural order for approval of the draft as the basis for relevant law.

A draft law that is not approved in procedural order is not considered as approved.

Chairman of the session inquires whether there are objections to amendments and allocates time for substantiation of objections three times.

After speech of a reporter who answers the objections every article of the draft law is discussed.

Thereupon the draft is approved at the second reading and sent to the leading standing committee for elimination of internal contradictions and editing.

After completion of relevant work the draft is sent to speaker of the Milli Mejlis for the third reading.

Speaker of the Milli Mejlis includes the draft law in the agenda of session.

At the third reading of the draft law the full draft is put for voting.

During the third reading it is not allowed to make amendments to the text.

In exceptional cases, upon request of majority of deputies (members) participating in the session the draft law could be returned to the second reading.

According to article 20 of Internal Regulations specifying the term of consideration of draft laws and decisions, except for the cases considered in the IV and V parts of article 96 of the Constitution, in all other cases the submitted drafts are considered, discussed and approved or not approved during 6 months.

As specified in the V part of article 96 of the Constitution the term of 20 days is allocated for consideration, discussion and approval of draft laws and decisions announced urgent by President of the Republic of Azerbaijan, the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan, the Prosecutor General's Office

The Parliament of the Azerbaijan Republic

təklif edir. a) qanun Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təklif etdiyi dəyişikliklərlə qəbul edilsin; b) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin qanunun məqsədəuyğun olmaması barədə təklifi qəbul edilsin; c) qanun qəbul edilmiş redaktədə saxlanılsın. Komissiyaın rəyini alan Milli Məclisin sədri qanuna təkrar baxılması üçün qarşıdan gələn iclasın gündəliyinə daxil edərək, dərhal bu barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinə xəbər verir. Təkrar müzakirələr zamanı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin nümayəndəsi çıxış edərək mülahizələrini bildirir. Eyni zamanda Milli Məclisin komissiyasının nəzərdə tutulmuş məlum rəyi oxunur.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti məsələni qanunun məqsədəuyğun olmaması kimi qoyursa, birinci təklif səsə qoyulur. Həmin təklif qəbul edilməzsə, qanunun təkrarən qəbul edilməsi haqqında təklif səsə qoyulur. Bu zaman mütləq səs çoxluğu ilə (müvafiq olaraq 83 və 95 səs) təkrar qəbul edilmiş qanunlar təsdiq edilmək üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə göndərilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti qanunda dəyişikliklər edilməsi təklifi ilə onu Milli Məclisə qaytarırsa, bu təklif ilk olaraq səsə qoyulur. Təklif zəruri səs çoxluğu yığıqda qanun Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təklif etdiyi dəyişikliklərlə qəbul olunmuş sayılır. Əks proses baş verdikdə, «qanun qəbul edilmiş redaktədə saxlanılsın», formulunda səsə qoyulur. Təkrar qəbul olunmuş qanun təsdiq edilmək üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinə göndərilir.

Milli Məclisin Daxili Nizamnaməsinin 21.1-ci maddəsinə edilmiş əlavə və dəyişiklik Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin hesabatı, Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatasının illik hesabatı, Azərbaycan Respublikası İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinin (ombudsmanın) illik məruzəsi, bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarəti həyata keçirən orqanın il-

of the Republic of Azerbaijan and Supreme Mejlis of Nakhichevan Autonomous Republic.

In accordance with the standard stipulated under the Constitution in case the above-mentioned authorities send draft laws and decisions less than 20 days prior to expiry of term of session of the Milli Mejlis then speaker of the Milli Mejlis will apply for consideration draft laws and decisions in the next session. If the above-mentioned authorities decline the application then Milli Mejlis will have to take a decision on the drafts till the end of current session.

Laws adopted by the Milli Mejlis are signed by the President of the Republic of Azerbaijan during 56 days. According to article 110 of the Constitution if the President of the Republic of Azerbaijan has an objection for the law then the President will not sign the law and will return it to the Milli Mejlis together with the objections within the specified term.

The Constitutional laws do not come into force in case the President does not sign them.

If the laws that were adopted by majority of 83 votes are adopted anew by the Milli Mejlis by majority of 95 votes and the laws adopted by majority of 63 votes are adopted anew by majority of 83 votes then such laws come into force after the repeated voting.

The procedure of review of the laws that have caused objection by the President of the Republic of Azerbaijan and have been returned to the Milli Mejlis is stipulated under article 21 of Internal Regulations of the Milli Mejlis.

The leading standing committee reviews the rejected laws within 10 days bu request of speaker of the Milli Mejlis and sends three proposals to the Milli Mejlis for reviewing of the rejected laws at session of the Milli Mejlis in order:

a) to pass the law with amendments proposed by the President of the Republic of Azerbaijan;

lik məruzəsi, İnsan alverinə qarşı mübarizə üzrə Milli Koordinatorun illik məlumatını nəzərdə tutur. «Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə etimad məsələsinin həll edilməsi hüququnun əlavə təminatları haqqında» Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Qanunun 1-ci maddəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti hər il Milli Məclisin yaz sessiyasının beşinci iclasında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin fəaliyyəti haqqında hesabat verir.

Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının daxili Nizamnaməsinin 25.3-cü maddəsinə uyğun olaraq Hesablama Palatası onun fəaliyyəti haqqında illik hesabatları Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə təqdim edir.

“Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (omudsdman) haqqında” Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya qanununun 14.1-ci maddəsinə uyğun olaraq İnsan hüquqları üzrə müvəkkil (ombudsman) Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi qarşısında illik məruzə ilə çıxış edir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə illik hesabat təqdim edən bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarəti həyata keçirən orqan, onların fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik aktlarına dəyişiklik və əlavələr edilməsi ilə bağlı təkliflər də verə bilər.

“İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7.5-ci maddəsinə uyğun olaraq insan alverinə qarşı mübarizə üzrə Milli Koordinator Azərbaycan Respublikasında insan alverinə qarşı mübarizəyə dair illik məlumatı Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdim edir.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi deputatlarının toxunulmazlığına xitam verilməsi qaydasını müəyyən edən Daxili Nizamnamənin 22-ci maddəsi Azərbaycan Respublikası Baş prokurorunun təqdimatı-

b) to accept the decision of President of the Republic of Azerbaijan on inexpediency of the law;

c) to leave the law in the approved editing

Speaker of the Milli Məjlis includes in agenda of the subsequent session the comment of the leading standing committee on the rejected laws and informs President of the Republic of Azerbaijan about it immediately.

During the repeated considerations a representative of the President of the Republic of Azerbaijan makes a speech and expresses his (her) opinion. At the same time the considered certain comment of committee of the Milli Məjlis is being read out.

If the President of the Republic of Azerbaijan raises the issue of inexpediency of the law then the first proposal will be put to voting.

In case this proposal is not accepted the proposal on repeated consideration of the law is put to voting.

In such case the laws passed with absolute majority of votes (accordingly 83 and 95 votes) anew are sent to President of the Republic of Azerbaijan for approval.

In case the President of the Republic of Azerbaijan returns the law to the Milli Məjlis together with the proposal on amendments then this proposal is put to voting firstly.

If the proposal gets competent majority the law is considered passed with amendments proposed by the President of the Republic of Azerbaijan.

Otherwise the law is put to voting as the proposal on leaving the law in the approved editing.

The law passed anew is sent to the President of the Republic of Azerbaijan for approval.

The addendum and amendment made to article 21.1 of Internal Regulations of the Milli Məjlis are related to a report of Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan, an annual report of Chamber of Accounts of

The Parliament of the Azerbaijan Republic

na əsasən bu hüququ Milli Məclisə verir. Bu barədə təqdimata, Milli Məclisə təqdimatın daxil olduğu vaxtdan 7 gün müddətində baxılır. Milli Məclisin intizam komissiyası əvvəlcə bu məsələyə baxaraq rəy qəbul edir. Deputat toxunulmazlığına xitam verilib-verilməməsi barədə intizam komissiyasının rəyi məlum olduqdan sonra, bir qayda olaraq barəsində təqdimat verilmiş deputatın iştirakı ilə bu məsələyə baxılır. Təqsirsizlik prezumpsiyasına müvafiq olaraq Milli Məclisin iclasında deputatın ittiham edildiyi cinayətdə təqsirli olub-olmaması məsələsi müzakirə edilə bilməz. Milli Məclis deputatları yalnız deputat toxunulmazlığına xitam verilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorunun təqdimatında kifayət qədər əsasların olub-olmamasını aydınlaşdırmaqla və bu məqsədlə Baş Prokurora suallar verə bilərlər. Deputatlar öz çıxışlarında toxunulmazlığa xitam verilməsinin lehina və ya əleyhinə çıxış edə bilərlər. Milli Məclis tələb olunan səs çoxluğu ilə deputat toxunulmazlığına xitam verə bilər.

Milli Məclis deputatının səlahiyyətlərinin itirilməsi ilə əlaqədar məsələyə Milli Məclisdə baxılması qaydasını müəyyən edən daxili Nizamnamənin 23-cü maddəsinə görə, deputat öz səlahiyyətlərini daimi icra edə bilmədikdə onun səlahiyyətləri itirilir. Bu barədə İntizam komissiyasının qənaətini öyrənən Milli Məclis, deputat səlahiyyətlərinin itirilməsi məsələsi qaldırılan deputatın iştirakı ilə müzakirə aparır. İclasda iştirak edən deputatlar yalnız deputat səlahiyyətlərinin itirilməsi üçün kifayət qədər əsasların olub-olmamasını aydınlaşdırmaqla və İntizam komissiyasının üzvlərinə suallar verə bilər, deputat səlahiyyətlərinin itirilməsinin lehina və ya əleyhinə çıxış edə bilərlər. Sonda Milli Məclis tələb olunan səs çoxluğu ilə deputat səlahiyyətlərinin itirilməsi barədə qərar qəbul edə bilər.

Daxili Nizamnamənin 24, 25, 26, 27 və 28-ci maddələrində Milli Məclisin iclaslarında səsvermənin növləri və qaydası təsbit

the Republic of Azerbaijan, an annual report of the attorney (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan on the Human rights, an annual report of the authority implementing administrative control of activities of municipalities, the annual statement of the National Coordinator on struggling against human (beings') traffic.

According to article 1 of the Constitutional law "On additional guarantees of the right of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan to give a vote of confidence to Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan", Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan submits annual reports on activities of Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan at fifth session of the spring term of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan.

According to the article 25.3 of Internal Regulations of Chamber of Accounts of the Republic of Azerbaijan, the Chamber of Accounts submits annual reports on its activities to the Milli Mejlis.

According to article 14.1 of Constitutional law of the Republic of Azerbaijan "On attorney (Ombudsman) on Human Rights of the Republic of Azerbaijan", the attorney (Ombudsman) on Human Rights submits annual reports to the Milli Mejlis.

The authority implementing administrative control of activities of municipalities and submitting annual reports to the Milli Mejlis may put forth proposals in regard to making amendments and addendums to the legislative instruments regulating their activities.

According to article 7.5 of law of the Republic of Azerbaijan "On struggling against human traffic" the National Coordinator on struggling against human traffic submits the annual statement related to struggle against human traffic in the Republic of Azerbaijan to Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan.

Article 22 of Internal Regulations of the Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan specifying the order of termination of deputy

olunmuşdur. Milli Məclisin iclaslarında məsələlər açıq və gizli səsvermə yolu ilə həll edilir. Bir qayda olaraq elektron sistemdən istifadə etməklə açıq səsvermə keçirilir. Səsvermənin başqa növlərinin keçirilməsi tələbi Milli Məclisin azı 25 deputatın tələbi ilə adbaad rejimində açıq səsvermə keçirilə bilər. Bunun üçün protokol qaydasında qərar qəbul edilir. Bir səs hüququna malik deputat məsələnin qəbul olunmasının lehinə, əleyhinə və ya bitərəf qalmasına səs verə bilər. İclasda iştirak edən deputatın səsvermədə iştirak etməməsi yetərsəyə təsir etmir. Milli Məclisin iclasına sədrlik edən səsvermənin nəticələri müəyyənləşdirildikdən sonra onun nəticələrini elan edir. Məsələnin həlli üçün tələb olunan yetərsay olmadıqda Milli Məclisin iclasına sədrlik edən səsverməni növbəti iclasa keçirir.

Elektron sistemdən istifadə etməklə adbaad rejimində açıq səsvermə, sadə rejimində keçirilən səsvermə formasında həyata keçirilir, yalnız Milli Məclisin iclasının protokolunda hər bir deputatın necə səs verdiyi göstərilir. Bundan sonra hər bir deputatın, o cümlədən Milli Məclisdə qeydə alınmış kütləvi informasiya vasitəsi nümayəndəsinin həm sadə, həm də adbaad səsvermənin nəticələri haqqında siyahını almaq hüququ vardır. Açıq səsvermədə səs-lər hesablayıcı komissiya tərəfindən hesablanır. Bu zaman iclasa sədrlik edən deputatlara "lehinə", "əleyhinə", "bitərəf" suallar ilə müraciət edilir.

Adbaad sorğu vasitəsilə açıq səsvermə sorğu vərəqi ilə keçirilir. Hesablayıcı komissiya üzvündən sorğu vərəqi alan deputatların hər biri "lehinə", "əleyhinə" və ya "bitərəf" qrafalarının birində soyadını yazaraq imzalayır. Hesablayıcı komissiyanın nəticələri əsasında Milli Məclisin iclasına sədrlik edən adbaad sorğu vasitəsilə keçirilən açıq səsvermənin nəticələrini elan edir. Açıq səsverməyə başlamazdan əvvəl Milli Məclis iclasına sədrlik edən verilmiş təkliflərin sayı, məzmunu və ardıcılığı haqqında,

(member) immunity gives this right to the Milli Məclis based on representation made by the General Prosecutor.

Such representation is considered within 7 days beginning from the day of receipt of the representation in the Milli Məclis. At first, disciplinary committee of the Milli Məclis considers this issue and provides a comment.

As a rule, upon receiving of approval or objection of the disciplinary committee on termination of deputy immunity this issue is considered in the presence of the deputy (member) represented for termination of his (her) immunity.

According to presumption of innocence it is not allowed to discuss in session of the Milli Məclis whether a deputy (a member) is guilty in the committed crime or not.

Deputies (members) of the Milli Məclis may elucidate only sufficiency of grounds in the presentation of General Prosecutor of the Republic of Azerbaijan on termination of deputy's immunity and ask questions to the General Prosecutor for this purpose.

Deputies (members) may support or object to termination of deputy's immunity in their speeches. The Milli Məclis may terminate deputy's immunity based on competent majority.

According to article 25.3 of Internal Regulations determining the procedure of consideration at the Milli Məclis of the issue of losing of deputy authorities, when a deputy (a member) is not able to implement constantly his (her) authorities then he (she) loses them.

The Milli Məclis finds out opinion of the Disciplinary Committee and carries out discussion in the presence of the deputy who has been represented for losing of deputy's authorities.

Deputies (members) participating in the session may elucidate only sufficiency of grounds for losing of deputy authorities and ask questions to the Disciplinary Committee

The Parliament of the Azerbaijan Republic

habelə məsələnin hansı səs çoxluğu ilə qəbul edilməsi haqqında məlumat verir.

Milli Məclisdə gizli səsverməni tənzimləyən daxili Nizamnamənin 26-cı maddəsində onun elektron sistemdən istifadə etməklə və ya bülletenlər vasitəsilə keçirilməsini müəyyən edir. Gizli səsvermə keçirilərkən deputatların necə səs verdiyi haqqında məlumatlar elektron sistemin yaddaşına salınmır. Bülletenlər vasitəsilə gizli səsvermə zamanı Hesablayıcı komissiya tərəfindən hazırlanan vərəqlərdə "lehinə", "aleyhinə", "bitərəf" suallarının ikisini pozub birini saxlamaq vasitəsilə icra edilir. Gizli səsvermənin nəticələri barəsində protokol tərtib olunur. Səsvermənin nəticələri barədə protokolu Hesablayıcı komissiya bütüm üzvləri imzalayır. Hesablayıcı komissiya üzvü xüsusi rəy yazmaqla protokolu imzalamaqdan imtina edə bilər. Hesablayıcı komissiya üzvləri bülletenlər vasitəsilə keçirilən gizli səsvermənin nəticələrini elan edir. Eyni bir məsələnin həlli ilə əlaqədar Milli Məclisin adbaad səsvermə və gizli səsvermə haqqında qərar qəbul edərsə, gizli səsvermə keçirilir.

Səsvermənin ikinci dövrəsini tənzimləyən 27-ci maddədə göstərilir ki, ikidən çox namizəd barəsində səsvermə keçirildikdən sonra namizədlərin heç biri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə nəzərdə tutulmuş səs çoxluğu yığa bilməzsə, daha çox səs yığmış iki namizəd səsvermənin ikinci dövrəsinə keçir. İkinci dövrdə o namizəd seçilmiş sayılır ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası ilə Milli Məclisin qərarlarının qəbul edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş səs çoxluğu qazanmış olsun. İkinci dövrdə namizədlərin heç biri lazımı səs çoxluğu qazana bilmədikdə başqa namizədlər göstərilməklə yenidən səsvermə keçirilir. Daxili Nizamnamənin 28-ci maddəsinə görə səsvermənin nəticələri müəyyən edilərkən texniki və ya prosedural səhvləri aşkar edilərsə, Milli Məclisin protokol qaydasında qəbul edilmiş qərarı ilə təkrar səsvermə keçirilir.

members, and may vote for or against loosing of deputy authorities.

Finally, the Milli Mejlis may take a decision on loosing of deputy authorities based on competent majority.

Types and procedures of voting in sessions of the Milli Mejlis are specified in articles 24, 25, 26, 27 and 28 of Internal Regulations.

Issues are addressed through open or secret vote in sessions of the Milli Mejlis. As a rule, the open vote is implemented by means of the electronic voting system.

Roll-call vote may be carried out by relevant request of at least 25 deputies (members) of the Milli Mejlis.

Relevant decision is taken for this purpose in a procedural order.

A deputy (a member) possessing one vote may vote for, against and abstain from voting for approval of an issue.

If a deputy participating in the session does not participate in voting it will not affect the quorum.

Speaker of the Milli Mejlis announces results of voting after they have been determined.

In case there is no competent quorum for solution of a problem speaker of the Milli Mejlis postpones the voting till the next session.

Open roll-call vote is carried out in simple voting mode using electronic voting system, and votes of each deputy are described only in minutes of session of the Milli Mejlis.

Then each deputy, including a representative of mass media accredited at the Milli Mejlis has the right to get a list on results of both simple and roll-call votes.

Votes are counted by the Counting Committee during open vote.

Speaker of the Milli Mejlis requests the deputies (members) to answer the questions using words "for", "against" and "abstained".

Milli Məclisin elektron sistemindən istifadəyə Milli Məclisin sədri nəzarət edir. Bütün məlumatlar elektron sisteminin yaddaşında və Milli Məclisin arxivində saxlanılır. Elektron sistemində saxlanılan məlumatlar Milli Məclisin sədrinin icazəsi ilə deputatlara və başqa müraciət edənlərə verilir. Qapalı iclaslar haqqında məlumatlar yalnız Milli Məclisin sədrinə verilir.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Daxili Nizamnaməsinin birinci fəslinin sonuncu 30-cü maddəsi Milli Məclisin aktlarının qəbul edilməsi üçün tələb olunan səs çoxluğunu müəyyən edən normaları təsbit edir. Konstitusiyada və Daxili Nizamnamədə başqa qayda nəzərdə tutulmadığı halda, Milli Məclisin aktları 63 deputatın səs çoxluğu ilə qəbul edilir. Prosedur məsələləri ilə əlaqədar protokol qaydasında qərarlar, bu Daxili Nizamnamədə başqa qayda nəzərdə tutulmayıbsa, Milli Məclisin iclasında iştirak edən deputatların səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Daxili Nizamnaməsinin "Milli Məclisin orqanları" adlanan ikinci fəslə 14 maddədən ibarət olmaqla 31-44-cü maddələri əhatə edir. Bu fəslin 31-ci maddəsində Milli Məclis sədrinin səlahiyyətləri təsbit olunmuşdu. Konstitusiya ilə Milli Məclisə verilmiş geniş səlahiyyətlər qanunverici orqanın müstəqil fəaliyyətinə imkan verir. Milli Məclis sədri iclasları aparır; Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və ya Milli Məclisin 42 deputatının tələbi əsasında Milli Məclisin növbədənkanar sessiyasını çağırır; Milli Məclis sədrinin müavinləri arasında iş bölgüsü aparır; Milli Məclisin sədrinin müavinləri və Milli Məclisin daimi komissiyalarının sədrləri ilə birgə Milli Məclisin hər növbəti sessiyasının qanunvericilik işləri planını hazırlayır və Milli Məclisə təqdim edir; qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında Milli Məclisə daxil olmuş qanun və ya qərar layihələrini Milli Məclisin müvafiq daimi komissiyalarına göndərir; qəbul edilmiş qanunları

Open vote of the roll-call mode is implemented using questionnaires.

Each deputy obtains a questionnaire from a member of the counting committee, writes down his (her) surname into one of the columns titled "for", "against" and "abstained" and signs the questionnaire.

Based on results of the counting committee, speaker of the Milli Mejlis announces results of open vote implemented in roll-call mode.

Prior to starting of open vote, speaker of the Milli Mejlis gives information about number, content and succession of proposals, as well as the vote majority required for the issue under consideration.

Article 26 of Internal Regulations that regulates secret vote in the Milli Mejlis determines its implementation by means of electronic voting system or through ballots.

During implementation of secret vote the information on how deputies (members) have voted are not saved in the memory of electronic voting system.

Secret vote carried out through ballots is implemented by crossing out two of "for", "against" and "abstained" reply options and leaving one option on the forms prepared by the Counting committee.

The minutes of results of secret vote are developed.

The minutes of results of vote are signed by all members of the Counting committee.

A member of the Counting committee may refuse to sign the minutes by providing his (her) special comments in writing.

Chairman of the Counting committee announces results of the secret vote carried out through ballots.

In case the Milli Mejlis takes a decision to implement both roll-call and secret votes the secret vote is given preference.

As specified in article 27 regulating the second round of voting in case the voting is

The Parliament of the Azerbaijan Republic

imzalamaq üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinə göndərir; Milli Məclisin daxili intizamını bu Daxili Nizamnamədə nəzərdə tutulmuş səlahiyyətlər çərçivəsində təmin edir; Milli Məclisi icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanları ilə, siyasi partiyalarla, ictimai birliklərlə, həmkarlar ittifaqları ilə, xarici dövlətlərlə və beynəlxalq təşkilatlarla, kütləvi informasiya vasitələri ilə, habelə başqa fiziki və hüquqi şəxslərlə münasibətlərdə təmsil edir; Milli Məclisin deputatı mandatından özü imtina etdikdə, onu deputat mandatından məhrum edir; Milli Məclisin aparatının rəhbər işçilərini vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edir; mühüm qanun layihələrinin hazırlanması üçün işçi qrupları yaradır. Milli Məclisin deputatı Milli Məclisin iclasında mandatından imtina etdikdə və həmin imtina Milli Məclisin stenoqramına daxil edildikdə, o imtinanı geri götürə bilməz. Milli Məclisin səlahiyyətləri imtinanın geri götürülməsinə təminat vermir. Milli Məclisin sədri öz mülahizəsinə görə, Milli Məclisin iclasının gündəliyinə birinci növbəli məsələlər kimi təcili həll edilməsi tələb olunan məsələləri və başqa məsələləri daxil edə bilər. Milli Məclisin sədrinin müavirləri və onların səlahiyyətlərini müəyyən edən 32-ci maddəyə görə, Milli Məclisin növbəti çağırışının birinci sessiyasında Milli Məclisin sədrinin birinci müavini və müavirləri seçilir. Sədrin müavirləri onun ayrı-ayrı tapşırıqlarını yerinə yetirir, Milli Məclisin iclaslarına sədrlik edirlər. Milli Məclisin sədri vəzifəsi müvəqqəti boşaldıqda, parlament sədrinin birinci müavini, o, olmadıqda isə sədrin müavirləri sədr seçilmədən onun səlahiyyətlərini həyata keçirirlər.

Milli Məclisin sədrinin seçilməsi qaydasını tənzimləyən Daxili Nizamnamənin 33-cü maddəsinə görə, Milli Məclisin sədri parlament deputatları sırasından bülletenlər vasitəsilə gizli səsvermə yolu ilə seçilir. Milli Məclisin sədri vəzifəsinə namizədliyi yalnız Milli Məclisin deputatları irəli sürə bilərlər. Hər deputat bir namizəd göstərə

implemented for more than two candidates and none of them reaches the competent majority stipulated under Constitution of the Republic of Azerbaijan then two candidates who have got more votes pass on to the second round of voting.

The candidate who has obtained the majority of votes stipulated under the Constitution for passing of decisions by the Milli Mejlis is considered elected in the second round of voting.

If none of two candidates obtain the competent majority in the second round then a new voting involving other candidates is carried out.

According to article 28 of Internal Regulations if technical or procedural errors are committed during review of results of a vote then according to decision of the Milli Mejlis taken in procedural manner a repeated vote is implemented.

The Speaker of the Milli Mejlis supervises the use of electronic voting system. All information is kept in memory of the electronic voting system and in archive of the Milli Mejlis.

The information kept in memory of the electronic voting system is given to deputies (members) and other persons who apply for and get permission of speaker of the Milli Mejlis.

The information on closed sessions is provided only to speaker of the Milli Mejlis'.

The last article 30 of the first chapter of Internal Regulations of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan describes the standards that define the majority of votes required for passing of laws in the Milli Mejlis.

In case no other procedure has been established the laws are passed by majority of votes of 63 deputies in the Milli Mejlis.

If other procedure is not specified in these Internal Regulations the decisions are passed by simple majority of votes of deputies participating in session of the Milli Mejlis in procedural order.

bilər. Səsvermə bülleteninə azı 10 deputatın tərəfdar çıxdığı namizədlər daxil edilir. Milli Məclis sədrliyinə hər bir namizəd Hesablayıcı komissiyanın tərkibinə əlavə bir deputat daxil edə bilər. Bülletenlər vasitəsi ilə gizli səsvermə nəticəsində azı 63 deputatın səsini almış namizəd Milli Məclisin sədri seçilir. Namizədlərin heç biri azı 63 səs almadıqda, bu Daxili Nizamnamənin 27-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada səsvermənin ikinci dövrəsi keçirilir. İkinci dövrdə heç bir namizəd 63 səs ala bilməzsə, Milli Məclisin sədrinin birinci müavinin seçkiləri keçirilir. Milli Məclisin sədrinin seçilməsi Milli Məclisin qərarı ilə rəsmiləşdirilir. Bu qərar Milli Məclisin iclasına sədrlik edən imzalayır.

Milli Məclisin sədrinin müavinləri 34-cü maddəyə görə, Milli Məclisin deputatları sırasından açıq səsvermə yolu ilə seçilir. Bu vəzifəyə namizədləri ilk növbədə Milli Məclisin sədri, sonra isə deputatlar irəli sürə bilərlər. Hər kəs yalnız bir namizədi irəli sürmək hüququna malikdir. Öz namizədliyinə etiraz müzakirəsiz və səsvermə keçirilmədən qəbul edilir. Açıq səsvermə nəticəsində azı 63 deputatın səsini almış namizəd Milli Məclisin sədrinin müavinini seçilir. Zəruri səs toplanmadığı halda, ikinci dövrə keçirilir. İkinci dövrdə heç bir namizəd 63 səs ala bilməzsə, başqa namizədlər göstərilməklə yeni seçkilər keçirilir.

Milli Məclisin daimi komissiyaları haqqında Daxili Nizamnamənin 35-ci maddəsində göstərilir ki, Milli Məclisin növbəti çağırışının birinci sessiyasının əvvəlində "Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin daimi komissiyaları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa müvafiq olaraq parlament daimi komissiyaları yaradılır. Milli Məclisin daimi komissiyaları Milli Məclisin çağırışının səlahiyyət müddəti ərzində səlahiyyətlidir. Daimi komissiyanın tərkibi azı 5, çoxu 20 deputatdan ibarət olmalıdır. 15 deputatdan çox üzvü olan daimi komissiya köməkçi komissiya yarada bilər. Milli

The second chapter of Internal Regulations of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan titled "Units of the Milli Mejlis" consists of 14 articles and includes articles 31 to 44.

Article 31 of this chapter identifies authorities of speaker of the Milli Mejlis.

Wide authorities of the Milli Mejlis stipulated under the Constitution allow the legislative authority to act independently.

Speaker of the Milli Mejlis: conducts sessions; calls extraordinary session of the Milli Mejlis upon request of the President of the Republic of Azerbaijan or 42 deputies (members) of the Milli Mejlis;

Conducts allocation of responsibilities to vice-speakers of the Milli Mejlis; in collaboration with vice-speakers of the Milli Mejlis and chairmen of standing committees of the Milli Mejlis prepares and submits to the Milli Mejlis the plan of legislative activities for every subsequent session of the Milli Mejlis;

sends received laws or draft laws to relevant standing committees of the Milli Mejlis in the order of initiation of law;

sends passed laws to the President for approval;

ensures internal discipline of the Milli Mejlis within the frame of authorities stipulated under these Internal Regulations;

represents the Milli Mejlis in relations with executive and judicial authorities, political parties, public organizations, trade unions, foreign countries and international organizations, mass media, as well as with other natural and legal persons;

unseats a deputy (a member) of the Milli Mejlis in case he (she) himself (herself) refuses the mandate;

assigns to and dismisses from position the executives of administrative personnel of the Milli Mejlis;

creates working groups for preparation of important law drafts.

In case a deputy (a member) of the Milli Mejlis refuses the mandate in the session of the Milli Mejlis and this refusal is reflected on

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Məclisin rəhbərliyi, o cümlədən hər bir deputat daimi komissiyalardan birinin üzvü olmalıdır. İstisna kimi Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri olan Milli Məclis deputatı daimi komissiyanın üzvü olmaya bilər. 63 səs çoxluğu ilə daimi komissiya üzvləri seçilir. Daimi komissiyanın tərkibinə daxil olmayan deputat, Milli Məclis sədrinin sərəncamı ilə daimi komissiyaların birinə daxil edilir.

Daimi komissiyaların iclasları onun üzvlərinin yarıdan çoxu iştirak etdikdə səlahiyyətli olur. Milli Məclis sədrinin tələbi ilə daimi komissiyaların növbədənənar iclasları çağırılır. Daimi komissiyanın iclaslarında onun üzvlərinin iştirakı məcburidir. Daimi komissiyanın iclaslarında həmin komissiyanın üzvü olmayan deputatlar da məşvərətçi səsle iştirak edə bilərlər. Daimi komissiyaların birgə iclası keçirilə bilər. Daimi komissiyanın iclasını onun sədri, o olmadıqda və ya onun tapşırığı ilə daimi komissiya sədrinin müavini aparır. Daimi komissiya işini Milli Məclisin başqa komissiyalarının işi ilə əlaqələndirir.

Daxili Nizamnamənin 39-cu maddəsində daimi komissiyaların hüquqları müəyyən edilir. Belə ki, daimi komissiyanın qanun və qərar layihələrinin hazırlanması üçün zəruri olan sənədləri və materialları mərkəzi və yerli icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarından, yerli özünüidarə orqanlarından, dövlət və qeyri-dövlət müəssisələri, idarələri və təşkilatlarından tələb etmək, onların nümayəndələrini (ekspertlərini) daimi komissiyanın iclaslarına dəvət etmək hüququ vardır. Bu orqanlar 10 gün müddətində tələb olunan sənədləri daimi komissiyaya göndərməlidirlər. Əgər həmin sənədlərdə və materiallarda dövlət, hərbi, kommünasiya sirri, yaxud qanunla qorunan başqa məxfi məlumatlar varsa, onlar göndərilmiş və bu barədə Milli Məclisin sədrinə əsaslandırılmış yazılı cavab verilir. Milli Məclisin sədri bu cavabla razı olmayaraq həmin sənədləri və materialları tələb edə-

the shorthand record the he (she) will not be able to take back his (her) refusal.

Authorities of the Milli Məjlis do not ensure the withdrawal of the refusal.

Speaker of the Milli Məjlis at his (her) discretion may include into agenda of session of the Milli Məjlis the issues demanding urgent solution as primary tasks and other issues.

According to article 32 specifying the vice-speakers of the Milli Məjlis and their authorities the first vice-speaker and other vice-speakers of the Milli Məjlis are elected in the first session of the subsequent convocation of the Milli Məjlis.

Vice-speakers perform different kind of tasks of the speaker and chair sessions of the Milli Məjlis. In case of temporary vacancy of the speaker's position the first vice-speaker of parliament, and in the absence of the first vice-speaker other vice-speakers implement his (her) authorities till the election of a new speaker.

According to article 33 of Internal Regulations regulating the procedure of election of speaker of the Milli Məjlis, speaker of the Milli Məjlis is elected among parliament deputies (members) through secret vote using ballots.

A candidate to position of speaker of the Milli Məjlis may be nominated only by deputies (members) of the Milli Məjlis.

Each deputy (member) may select only one candidate.

Candidates supported by at least 10 deputies (members) are included on the ballot.

Each candidate to position of speaker of the Milli Məjlis may include an additional deputy (member) into the list of the Counting Committee.

The candidate obtained votes of at least 63 deputies (members) as a result of secret vote carried out using ballots is elected the speaker of Milli Məjlis.

In case none of candidates obtain at least 63 votes, according to article 27 of Inter-

sə, onların Milli Məclisin sədrinə təqdim edilməsi məcburidir.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin orqanlarına daxil olan Hesablayıcı komissiyanın fəaliyyəti Daxili Nizamnamənin 40-cı maddəsi ilə tənzimlənir. Belə ki, növbəti çağırış Milli Məclisin birinci iclasında və bundan sonra hər il Milli Məclisin yaz sessiyasının birinci iclasında Hesablayıcı komissiya yaradılır. Hesablayıcı komissiya elektron sistemindən istifadə etmədən açıq və gizli səsvermələr keçirmək və onların nəticələrini müəyyən etmək məqsədilə ilə yalnız Milli Məclisin iclaslarında fəaliyyət göstərir. Milli Məclisin deputatları sırasından 1 il müddətinə 7 üzvdən ibarət tərkibdə seçilən Hesablayıcı komissiya öz üzvləri sırasından komissiyanın sədrini və katibini seçir. 4 üzvü iştirak etdiyi halda Hesablayıcı komissiya səlahiyyətlidir və qərarları sadə səs çoxluğu ilə qəbul edir. Hesablayıcı komissiyanın qərarı ilə razı olmayan komissiya üzvü yekun protokolda xüsusi rəyini bildirməklə Milli Məclisin iclasında bu barədə çıxış edə bilər. Milli Məclisin sədrinin səs-kiləri keçirilərkən Milli Məclisin sədrliyinə göstərilmiş hər namizəd Hesablayıcı komissiyanın tərkibinə əlavə bir üzv daxil edə bilər. Hesablayıcı komissiyanın bu üzvləri yalnız Milli Məclisin sədrinin seçkiləri zamanı komissiyanın üzvü olurlar.

Daxili Nizamnamənin 41-ci maddəsində Milli Məclisin İntizam komissiyasının fəaliyyəti tənzimlənir. İntizam komissiyasının səlahiyyətlərinə parlamentdəxili məsuliyyətə cəlb olunan deputatların məsələlərinə baxıb həll etmək, deputat toxunulmazlığına xitam verilməsi və deputat səlahiyyətlərinin itirilməsi ilə əlaqədar məsələlərə dair rəy vermək daxildir. Onun üzvləri Milli Məclisin deputatları sırasından 1 il müddətinə 7 üzvdən ibarət tərkibdə seçilir. İntizam komissiyasının üzvləri öz sıralarından komissiyanın sədri və katibini seçir. 4 üzvün iştirak etdiyi komissiya iclası səlahiyyətli sayılır. İntizam komissiyasında iştirak edən üzvlər

nal Regulations the second round of voting will be implemented.

If during the second round none of the candidates manages to win 63 votes the election of the first vice-speaker of the Milli Mejlis is carried out.

Results of election of speaker of the Milli Mejlis are legalized by decision of the Milli Mejlis. Such decision is signed by a chairman of relevant session.

According to the article 34 vice-speakers of the Milli Mejlis are elected among deputies (members) of the Milli Mejlis through open vote.

Candidates to this position may be nominated firstly by the speaker and then by deputies (members) of the Milli Mejlis.

Everyone has the right to nominate only one candidate.

Waiver of the candidature is accepted without discussion and voting.

The candidate that has won at least 63 votes of deputies (members) during open vote is elected vice-speaker of the Milli Mejlis.

In case there is no competent majority the second round is conducted.

If none of candidates win 63 votes in the second round then new elections involving new candidates will be implemented.

According to article 35 of Internal Regulations on standing committees of the Milli Mejlis and law of the Republic of Azerbaijan "On standing committees of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan" the standing committees of parliament are established in the beginning of the first session of subsequent convocation of the Milli Mejlis.

The term of authorities of standing committees of the Milli Mejlis is equal to the term of authorities of relevant convocation of the Milli Mejlis.

A standing committee is to consist of minimum 5 and maximum 20 deputies (members).

The standing committee consisting of more than 15 deputies (members) may establish a sub-committee.

sadə səs çoxluğu ilə qərarlar qəbul edirlər. Yekun qərarla razı olmayan komissiya üzvü protokolda xüsusi rəyini qeyd etmək, bu rəylə Milli Məclisdə çıxış etmək hüququna malikdir.

Daxili Nizamnamənin 42-ci maddəsinə müvafiq olaraq Milli Məclisin müvəqqəti komissiyaları yaradıla bilər. Milli Məclis deputatlarından təşkil olunan müvəqqəti komissiyanın tərkibi, vəzifələri, səlahiyyətləri və fəaliyyəti müddəti Milli Məclisin qərarı ilə müəyyən edilir.

Milli Məclisin deputat fraksiyalarının (qruplar) yaradılmasını nəzərdə tutan Daxili Nizamnamənin 43-cü maddəsinə əsasən Milli Məclisin azı 25 deputatı könüllü birləşərək deputat fraksiyalarının (qruplarının) yaradılması barədə Milli Məclisdə bəyanatla çıxış edə bilərlər. Deputat fraksiyası (qrupu) Milli Məclisin aparatında qeydiyyatdan keçirilir. Deputat fraksiyasının fəaliyyətinə Milli Məclisdə müzakirə edilmək üçün təkliflər vermək, Milli Məclisin müzakirəsinə çıxarılmış bütün məsələlərə dair münasibətini bildirmək daxildir. Deputat fraksiyasının (qrupunun) tərkibi 25 deputatdan az olarsa, fraksiya (qrupu) ləğv edilmiş sayılır və bu barədə məlumat Milli Məclisin iclasında elan edilir.

Daxili Nizamnamənin ikinci fəslinin sonuncu, 44-cü maddəsi Milli Məclisin Hesablama Palatası haqqında məsələləri tənzimləyir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin işinin təşkili məsələlərini tənzimləyən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 92-ci maddəsində göstərildiyi kimi, Milli Məclis digər orqanlarla yanaşı Hesablama Palatası da yaradır. Hesablama Palatası Milli Məclisə hesabat verən, daimi fəaliyyət göstərən dövlət büdcə nəzarəti orqanıdır. Onun tərkibinə sədr, sədrin müavini və 7 auditor daxildir. Bu orqan qarşısında qoyulan tələblərə görə Hesablama Palatasının sədri, sədr müavini və auditorları dövlət idarəçiliyi, dövlət nəzarəti, iqtisadiyyat, maliyyə sahələrində iş təcrübəsinə malik olan

Senior officials of the Milli Mejlis including all deputies (members) have to be a member of one of the standing committees.

As an exception only speaker of the Supreme Mejlis of Nakhichevan Autonomous Republic being the deputy (the member) of the Milli Mejlis may not be a member of a standing committee.

Members of standing committees are elected by majority of 63 votes. A deputy (a member) not included in a standing committee is included in one of the standing committees by decision of speaker of the Milli Mejlis.

Meetings of standing committees are considered plenipotentiary if more than half of members are present.

Extraordinary meetings of standing committees are called upon request of speaker of the Milli Mejlis.

Members of standing committees are obliged to participate in its meetings.

Deputies (members) not being members of particular standing committee may also participate in its meetings with deliberative vote.

It is possible to conduct joint meetings of standing committees.

Meeting of a standing committee is chaired by its chairman or in his (her) absence or by his (her) order by vice-chairman of the standing committee.

A standing committee co-ordinates its performance with performance of other committees of the Milli Mejlis.

Rights of standing committees are stipulated under article 39 of Internal Regulations.

Thus, a standing committee has the right to require documents and information necessary for preparation of draft laws and decisions from central and local executive and legislative authorities, local authorities, governmental and non-governmental organizations, departments and agencies, and invite their representatives (experts) to meetings of standing committee.

ali təhsilli şəxslər olmalıdır. Onun üzvləri Milli Məclisin sədrinin təqdimatı əsasında Milli Məclis tərəfindən təyin olunurlar. Təyin olunmamışdan əvvəl Hesablama Palatasının sədrliyinə və sədr müavinliyinə namizədlər Milli Məclis qarşısında çıxış edirlər. Hesablama Palatasının sədrinin, sədr müavinin, auditorların vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edilməsi barədə qərar Milli Məclisin azı 63 deputatın səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Daxili Nizamnaməsinin üçüncü fəslində 45-48-ci maddələri əhatə etməklə Milli Məclisin deputatlarının parlamentdaxili məsuliyyəti məsələlərini tənzimləyir. 45-ci maddədə Milli Məclis deputatlarının parlamentdaxili məsuliyyətinin əsasları müəyyən edilir. Belə ki, Milli Məclisin deputatı: Milli Məclisin və onun komissiyalarının iclaslarının aparılmasına mane olduqda; çıxış edənlərin sözünü kəsdikdə; iclasların normal gedişini və qaydasını pozduqda; insanın şərəf və ləyaqətini alqaldan kobud, təhqiramiz sözlərə və hərəkətlərə yol verdikdə, qanunsuz hərəkətlərə çağırdıqda; deputatın yüksək adına xələl gətirən hərəkətlər etdikdə; Milli Məclisin və onun komissiyalarının iclaslarında üzürsüz səbəbdən iştirak etmədikdə parlament daxili məsuliyyətə cəlb oluna bilər. Parlamentdaxili məsuliyyətə cəlb olunan Milli Məclisin deputatına tətbiq edilən intizam tədbirlərini nəzərdə tutan 46-cı maddə, bu qanunun 45-ci maddəsində göstərilən əsaslara görə Milli Məclisin deputatına aşağıdakı intizam tədbirləri tətbiq edilə bilər: xəbərdarlıq; söz kəsmə; iclas salonundan çıxarma; töhmət; deputat səlahiyyətlərinin itirilməsi. İntizam tədbirlərinin tətbiqi qaydasını nəzərdə tutan 47-ci maddəyə görə, parlament və komissiyaya iclaslarının aparılmasına mane olan, çıxış edənlərin sözünü kəsən, iclasların normal gedişini və ya iş qaydasını pozan, parlament və komissiyaya iclaslarında insanın şərəf və ləyaqətini alqaldan kobud, təhqiramiz sözlərə və hərəkətlərə yol verən, qanunsuz hərəkət-

The above-mentioned bodies and agencies must submit to standing committees the required documents within 10 days.

In case these documents contain state, military, commercial secret or other confidential information stipulated under the laws, then such documents are not given out and a sound written response on reasons is addressed to the speaker of the Milli Mejlis.

If speaker of the Milli Mejlis doesn't agree with the response and demands the documents and information anyway then submission of the documents becomes obligatory.

Activities of the Counting Committee referred to authorities of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan are regulated according to article 40 of the Internal Regulations.

Thus the Counting Committee is established in the first session of subsequent convocation of the Milli Mejlis and afterwards annually in the first session of spring term of the Milli Mejlis.

The Counting Committee performs only in sessions of the Milli Mejlis in order to implement open and secret voting and determine their results without using an electronic system.

The members of the Counting Committee being elected among deputies (members) of the Milli Mejlis for the term of 1 year and totaling to 7 persons elect the chairman and the secretary among themselves.

The Counting Committee is considered plenipotentiary if 4 of its members participate and decisions are accepted by simple majority of votes.

A member of the committee disagreeing with a decision of the Counting Committee may make relevant statement in session of the Milli Mejlis by expressing his (her) special comment in the final minutes.

Each deputy (member) nominated to the post of speaker of the Milli Mejlis may include an additional member into the list of

The Parliament of the Azerbaijan Republic

lərə çağıran Milli Məclisin deputatına iclasın sədri xəbərdarlıq edə, onun sözünü kəsə və ya onu iclas salonundan çıxara bilər. Bir qayda olaraq iclas salonundan çıxarma qaydaları kobud surətdə pozan deputatlara tətbiq edilir. Dəfələrlə xəbərdarlıq olunan, sözü kəsilən, iclas salonundan çıxarılan deputatın məsələsi Milli Məclisin sədrinin və ya komissiyanın sədrinin təqdimatı ilə baxılmaq üçün Milli Məclisin İntizam komissiyasına göndərilir. İntizam komissiyası 5 gün müddətində bu məsələyə baxmalıdır. Məsələyə baxarkən Milli Məclisin iclaslarının stenogramlarından və videoyazılarından istifadə edilə bilər. İntizam komissiyasının qərarı ilə intizamı pozan deputata töhmət verilə bilər. Milli Məclisin deputatı onun yüksək adına xələl gətirən hərəkətlər etdikdə, Milli Məclisin sədri deputatın məsələsini İntizam komissiyasına göndərir. İntizam komissiyası bu məsələ ilə əlaqədar iki həftə müddətində təhqiqat aparır və deputatın hərəkətlərində Milli Məclis deputatının yüksək adına xələl gətirən əlamətlər tapdıqda deputata töhmət verə bilər. Milli Məclisin sədri özü və ya daimi komissiyanın sədrinin təqdimatı ilə üzürsüz səbəbdən azı dərbadal 4 və ya bir ayda üst-üstə 6 iclasda iştirak etməyən deputatın məsələsini İntizam komissiyasına göndərir. Bir həftə ərzində məsələyə baxan komissiya deputata töhmət verə bilər. İntizam komissiyası 2 həftə müddətində deputatın öz səlahiyyətlərini itirməsi barədə təklifi Milli Məclisin müzakirəsinə çıxarır. Daxili Nizamnamənin IV fəslində Milli Məclisin Daxili Nizamnaməsinin qüvvəyə minməsi və onda dəyişikliklər edilməsi qaydası, Milli Məclisin Daxili Nizamnaməsinə riayət olunmasına nəzarət, Milli Məclisin xərclər sənədlərinin təsdiqi və Milli Məclisin sənədlərinin dərc edilməsi qaydaları təsbit edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclis deputatının səlahiyyətləri Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası ilə yanaşı, Milli Məclisin Daxili Nizamnaməsi və "Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatının

members of the Counting Committee during elections of speaker of the Milli Mejlis.

Such members of the Counting Committee become a member of the committee only during elections of speaker of the Milli Mejlis.

Activities of Disciplinary Committee of the Milli Mejlis are regulated according to article 41 of the Internal Regulations.

Consideration and solution of issues of deputies (members) called to account within parliament, providing a comment on issues connected with termination of deputy immunity and losing of deputy authorities are referred to authorities of the Disciplinary Committee.

Its members are elected among deputies (members) of the Milli Mejlis for the term of 1 year and total to 7 persons.

Members of the Disciplinary Committee elect chairman and secretary of the Committee among its members.

If 4 of committee members participate in the meeting then it is considered a plenary meeting.

Members participating in meeting of the Disciplinary Committee pass decisions by simple majority of votes.

A member of the committee disagreeing with a final decision has the right to record a special comment in the minutes and state this comment in session of the Milli Mejlis.

According to article 42 of the Internal Regulations interim committees of the Milli Mejlis may be established.

The structure, obligations, authorities and term of activities of interim committees consisting of deputies (members) of the Milli Mejlis are stipulated under relevant decision of the Milli Mejlis.

According to article 43 of the Internal Regulations describing the procedure of establishment of deputy groups of the Milli Mejlis at least 25 deputies of the Milli Mejlis associated voluntarily may declare establish-

statusu haqqında" 17 may 1996-cı il tarixli Azərbaycan Respublikası qanunu ilə tənzimlənir. V fəsil, 33 maddədən ibarət qanuna bir sıra əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Ümumi müddəalar adlanan birinci fəsil 6 maddədən ibarətdir. Birinci maddə "Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi deputatının statusunun Konstitusiyaya əsasları" adlanır. Bu maddədə təsbit edilir ki, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi deputatının statusunun əsasları Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 4, 82, 83-cü maddələri ilə, 84-cü maddənin 3-cü və 4-cü hissələri ilə, 85, 86, 87-ci maddələri ilə, 88-ci maddənin 2-ci hissəsi ilə, 89, 90, 91-ci maddələri ilə, 94-cü maddənin birinci hissəsinin 3-cü bəndi ilə, 96-cı maddənin 1-ci hissəsi ilə müəyyən edilir. Beləliklə, deputatın statusu Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə, «Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi deputatının statusu haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə və Azərbaycan Respublikasının digər qanunları ilə müəyyən edilir. Milli Məclisin deputatının statusu haqqında qanun deputatın səlahiyyətlərini və vəzifələrini müəyyən edir, deputatın fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün hüquqi və sosial təminatları nəzərdə tutur. Qanunda deputatın səlahiyyətlərinə aşağıdakılar aid edilir: Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin və onun orqanlarının iclaslarında iştirak etmək; qanunvericilik təşəbbüsünü həyata keçirmək; deputat sorğusu vermək; məlumat almaq və yaymaq; toxunulmaz olmaq; Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə müəyyən edilmiş hallarda şahid qismində ifadə verməkdən imtina etmək; vəzifəli şəxslər tərəfindən təxirə salınmadan qəbul edilmək. Milli Məclisin deputatı fəaliyyətini aşağıdakı formada həyata keçirir: Milli Məclisin iclaslarında iştirak edir; Milli Məclisin komissiyalarının işində iştirak edir; Milli Məclisin, Milli Məclisin sədrinin, Milli Məclisin komissiyalarının tapşırıqlarını yerinə yetirir; deputat sorğuları verir; seçicilərlə iş apır.

ment of a Deputy Groups during session of the Milli Məjlis.

A Deputy Group is registered by administrative personnel of the Milli Məjlis.

Activities of a Deputy Group include putting forth of proposals to be discussed in session of the Milli Məjlis and expressing of attitude to all issues proposed for discussion in session of the Milli Məjlis.

In case the structure of a Deputy Group includes less than 25 deputies (members), the Group is considered liquidated and information about the Group is declared in session of the Milli Məjlis.

The last 44th article of the second chapter of Internal Regulations regulates issues related to the Chamber of Accounts.

According to article 92 of the Constitution that regulates the issues of arrangement of activities of Milli Məjlis of the Republic of Azerbaijan in collaboration with other authorities the Milli Məjlis may establish the Chamber of Accounts.

The Chamber of Accounts is a public continuous budgetary control authority that reports to the Milli Məjlis.

It consists of a chairman, vice-chairman and 7 auditors.

According to the requirements related to this authority, chairman, vice-chairman and auditors of the Chamber of Accounts must be graduated from a higher education institution and have experience in the area of public control, economy and finance.

Its members are assigned by the Milli Məjlis upon representation of speaker of the Milli Məjlis.

Prior to assignment candidates to the posts of chairman and vice-chairman of the Chamber of Accounts speak in session of the Milli Məjlis.

A decision on appointment and dismissal of chairman, vice-chairman and auditors of the Chamber of Accounts is passed by majority of 63 votes of deputies (members) of the Milli Məjlis.

The Parliament of the Azerbaijan Republic

«Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatının statusu haqqında» qanunun ikinci fəsilini "Deputatın hüquqları və vəzifələri"ni tənzimləyir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatının parlament və onun orqanlarının iclaslarında həlledici səsə iştirak etmək səlahiyyəti vardır. Deputat Milli Məclisin müzakirə etdiyi bütün məsələlərə dair fikrini bildirə, təkliflərini və qeydlərini verə bilər. Milli Məclisin iclaslarında Azərbaycan Respublikası parlament sədrinin razılığı ilə müraciətlər və bəyanatlarla çıxış edə bilər. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin deputatı Milli Məclis sədrinin, sədr müavinlərinin, Milli Məclis komissiyaların sədrlərinin, sədr müavinlərinin və üzvlərinin seçkiləri zamanı özünün və başqa deputatların namizədliklərini irəli sürə bilər, namizədlərin müzakirəsində və səsvermədə iştirak edə bilər.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 96-cı maddəsinin birinci hissəsində təsbit olunmuş və Azərbaycan Respublikası qanunları ilə müəyyən olunmuş qaydada Milli Məclis deputatlarının geniş qanunvericilik təşəbbüsü hüququ vardır. Deputat qanunvericilik təşəbbüsü hüququnu aşağıdakı formalarda həyata keçirir. Deputat yeni qanun və qərar layihəsinin qəbul olunmasını təklif edə bilər; qüvvədə olan qanuna və ya qərara dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında layihə təklif edə bilər.

Milli Məclisin deputatı öz səlahiyyətləri çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarına, məhkəmə hakimiyyəti orqanlarına, Azərbaycan Respublikasının baş prokuroruna və ona tabe olan prokurorlara, yerli özünüidarə orqanlarına və onların vəzifəli şəxslərinə, Azərbaycan Respublikası Milli Bankının İdarə Heyətinə, Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatasına sorğu verə bilər. Deputat sorğusu deputat tərəfindən fərdi qaydada və ya Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin iclaslarında yazılı şəkildə verilir. Bu sorğu Milli Məclisin iclasına sədr-

The third chapter of Internal Regulations of the Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan covering articles 45-48 regulates the intra-parliamentary responsibility issues of deputies (members) of the Milli Mejlis.

Article 45 defines bases of intra-parliament responsibilities of deputies (members) of the Milli Mejlis.

Thus, a deputy (a member) is involved in intra-parliamentary responsibility in the following cases:

interfering in conduction of sessions and meetings of the Milli Mejlis and its committees;

interrupting speakers;

infringement of normal course and order of sessions and meetings;

use of rude and abusive words and actions humiliating honor and dignity of a person, and resorting to illegal actions; and

fulfillment of actions sullyng a high name of deputy (member);

non-participation in sessions of the Milli Mejlis and its commissions without a valid reason.

According to the article describing disciplinary measures applied to a deputy (a member) of the Milli Mejlis called to intra-parliamentary account the grounds specified in article 46 of this law the following measures may be applied to a deputy (a member) of the Milli Mejlis: warning; interrupting; taking away from a hall of meetings; rebuke; losing of deputy authorities.

According to article 47 considering the procedure of application of disciplinary measures the speaker of the meeting may warn, interrupt or order to take away from a hall of meeting a deputy (a member) of the Milli Mejlis interfering in conduction of meetings of the Milli Mejlis and its committees, interrupting speakers, infringing normal course and order of meetings, using rude and abusive words and actions humiliating honor and dignity of a person at the parliament and committee meetings, resorting to illegal actions,

lik edən və ya sorğunu verən deputat tərəfindən oxunur. Sorğu göndərilən orqanlar və ya vəzifəli şəxslər deputat sorğusuna bir ay müddətində rəsmi sürətdə yazılı cavab verməlidirlər.

«Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi deputatının statusu haqqında» qanunda deputatın qanunla qadağan edilməmiş üsullarla məlumat almaq və ya yaymaq hüququ vardır. Bu Milli Məclisinin qəbul etdiyi sənədlərlə, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları ilə, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamları ilə təmin olunur. Deputat öz fəaliyyəti ilə əlaqədar zəruri materialları və sənədləri almaq üçün mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarına, məhkəmə hakimiyyəti orqanlarına, yerli özünüidarəetmə orqanlarına, dövlət müəssisələrinə, idarələrinə, təşkilatlara müraciət edə bilər. Müvafiq orqanlar «Dövlət sirri haqqında» qanunvericiliyin tələblərini gözləməklə 10 gün müddətinə materialları və sənədləri deputatlara təqdim etməlidirlər.

Səlahiyyət müddəti ərzində Milli Məclisin deputatının şəxsiyyəti toxunulmazdır. Deputatın toxunulmazlığı onun evinin, mənzilinin, aşılarının, şəxsi və xidməti nəqliyyat vasitələrinin, istifadə etdiyi rabitə vasitələrinin, ona məxsus sənədlərin, yazışmaların toxunulmazlığını da əhatə edir. Konstitusiyanın 90-cı maddəsinə görə Milli Məclisin deputatı səlahiyyət müddəti ərzində cinayət başında yaxalanma hallarından başqa, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz, tutula bilməz, onun barəsində məhkəmə qaydasında inzibati tənbeh tədbirləri tətbiq edilə bilməz, axtarısa məruzə qala bilməz, şəxsi müayinə edilə bilməz. Milli Məclisin deputatı cinayət başında yaxalansa tutula bilər. Belə olduqda Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatını tutan orqan bu barədə dərhal Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroruna xəbər verməlidir. Deputatın toxunulmazlığına Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının

and fulfilling actions sullyng a high name of deputy (member).

As a rule the taking-away measure is applied to deputies (members) rudely infrnging the procedure.

The issue of a deputy (a member) being warned, interrupted, taken away from a hall of meetings repeatedly is submitted for consideration to Disciplinary Committee of the Milli Mejlis by representation of speaker of the Milli Mejlis or chairman of the committee.

The Disciplinary Committee has to consider the issue within 5 days.

Shorthand records and video tapes may be used in the course of consideration.

Based on the committee's decision it is possible to give a reprimand to a deputy (a member).

If a deputy (a member) fulfils actions sullyng a high name of deputy (member) then speaker of the Milli Mejlis submits the deputy's (the member's) case to the Disciplinary Committee for consideration.

The Disciplinary Committee implements an investigation of such case within two weeks and if finds out the signs of actions sullyng a high name of deputy (member) in the deputy's (the member's) actions may give a reprimand to the deputy (the member).

The case of a deputy (a member) not participating in meetings at least 4 times successively or 6 times per month without a valid reason is submitted to the Disciplinary Committee by speaker of the Milli Mejlis himself (herself) for consideration.

The committee considering the case within a week may give a reprimand to such deputy (member).

The Disciplinary Committee submits within 2 weeks a proposal for suspension of the deputy's (the member's) authorities for consideration in session of the Milli Mejlis.

The procedure of coming into force and revision of Internal Regulations of the Milli Mejlis, procedures of control of fulfillment of

90-cı maddəsinin 2-ci hissəsində nəzərdə tutulmuş qaydada və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Daxili Nizamnaməsində müəyyən edilmiş qaydada xitam verilir.

«Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi deputatının statusu haqqında» qanununun 12.1-ci maddəsində, deputatın təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə ona Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada xidməti silah verilir. Deputatın qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada və təyinatı üzrə ondan istifadə etmək hüququ vardır. Zəruri hallarda deputatın təhlükəsizliyi təmin edilir. Belə ki, deputatlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı ona məlum olmuş hallar haqqında Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosesual qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada şahid qismində ifadə verməkdən imtina etmək hüququna malikdir. 15-ci maddəyə görə deputatın açıq icaslarda etdiyi çıxışlar dərc edilir. Çıxış etməyə imkanı olmamış deputat öz çıxışının mətnini, habelə yazılı təkliflərini və qeydlərini Milli Məclis sədrinə təqdim edərsə, onlar rəsmən dərc olunur. Deputatın vəzifələrini müəyyən edən 16-cı maddəyə görə, deputat öz vəzifələrini icra edərkən vətəndaşların hüquqlarını və azadlıqlarını, Azərbaycan Respublikasının mənafələrini qorumaq üçün Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını və qanunlarını rəhbər tutmalı, deputat etikasını gözləməlidir.

«Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi deputatının statusu haqqında» Azərbaycan Respublikası qanununun üçüncü fəsilində «Deputatın seçicilərlə iş aparması» qaydalarını təsbit edir. Bu fəsilə deputatın seçicilərlə əlaqə saxlaması, seçicilərin hüquqlarının, azadlıqlarının və mənafələrinin təmin edilməsi üçün deputatın fəaliyyəti, deputatın icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarına, prokurorluq orqanlarına, yerli özünüidare orqanlarına müraciətləri kimi məsələlər nəzərdə tutulmuşdur. Müvafiq mərkəzi və yerli icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanları,

Internal Regulations of the Milli Mejlis, approval of cost estimates and publishing of documentation of the Milli Mejlis are stipulated under the IV chapter of Internal Regulations.

Authorities of deputies (members) of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan are guided by Constitution of the Republic of Azerbaijan, Internal Regulations of the Milli Mejlis, and law of the Republic of Azerbaijan "On deputy status of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan" dated 17 May 1996.

Some addendums and amendments have been made to the law consisting of V chapters and 33 articles.

The first chapter titled "General provisions" consists of 6 articles.

The first article is titled "The Constitutional grounds of deputy status of the Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan".

This article states that the grounds of deputy status of the Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan are specified in articles 4, 82, 83, sections 3 and 4 of article 84, articles 85, 86, 87, section 2 of article 88, articles 89, 90, 91, 3rd item of the first section of article 94, and the first section of article 96.

Thus the deputy status is stipulated under Constitution of the Republic of Azerbaijan, law of the Republic of Azerbaijan "On deputy status of the Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan" and other laws of the Republic of Azerbaijan.

The law on status of deputy of the Milli Mejlis defines authorities and duties of a deputy and implies legal and social guarantees for implementation of deputy activities.

According to the law a deputy has the following authorities:

- to participate in sessions of the Milli Mejlis and its units;
- to raise legislative initiatives;
- to make deputy inquiry;
- to receive and disseminate information;
- to have immunity;

prokurorluq orqanları, yerli özünüidarəetmə orqanlarına müraciət etmiş deputata 15 gündən gec olmayaraq cavab verməlidirlər.

«Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi deputatının statusu haqqında» qanununun IV fəslində «Deputatın fəaliyyətinin təminatları» məsələləri, IV-1 fəslində «Deputatın həyat və sağlamlığının dövlət icbari sığortası» məsələləri, V fəslində «Deputatın statusunun pozulmasına görə məsuliyyət» məsələləri tənzimlənir.

«Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Daimi Komissiyaları haqqında» 10 iyul 1998-ci il tarixli qanunu Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 92-ci maddəsinə əsasən Milli Məclisin daimi komissiyalarının təşkil və fəaliyyətini müəyyən edir. «Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Daxili Nizamnaməsi»nin 35-39-cu maddələrində daimi komissiyaların hüquqları, təşkili qaydası, səlahiyyət müddəti və s. müəyyən edilmişdir. İkinci maddədə daimi komissiyaların funksiyaları təsbit olunur: Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi deputatlarının qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında təqdim etdikləri qanun və qərar layihələrinin ilkin müzakirəsini təşkil edir və Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində baxılmasına dair rəy verir, habelə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi deputatının təşəbbüsü ilə qanun və qərar layihələrini hazırlayır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında təqdim etdikləri qanun və qərar layihələrinin ilkin müzakirəsini təşkil edir və Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində baxılmasına dair rəy verir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qərarı ilə ümumxalq müzakirəsinə çıxarılmış qanun layihəsinə dair daxil olmuş təklifləri ümumiləşdirir və Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdim edir. Birinci və ikinci oxunuşda qəbul edilmiş qanun layihələri üzərində iş aparır və onu ikinci və üçüncü

to refuse to give evidences as a witness in cases stipulated under Constitution of the Republic of Azerbaijan;

to be received by officials without delay.

A deputy (a member) of the Milli Mejlis implements its activities in the following manner:

participates in sessions of the Milli Mejlis; participates in activities of the Milli Mejlis committees;

implements tasks of the Milli Mejlis, speaker of the Milli Mejlis, and committees of the Milli Mejlis;

makes deputy inquiries;

makes contacts with the electors.

The second chapter of the law «On status of deputy of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan» regulates «The rights and duties of deputy».

A deputy of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan has the authority to participate in sessions of parliament and its units with a decisive vote.

A deputy may express his (her) own opinion in regard to all inquiries considered in sessions of the Milli Mejlis, provide proposals and make comments.

A deputy may issue appeals and make statements in sessions of the Milli Mejlis by consent of the speaker.

A deputy may nominate his (her) own and other person's candidacy during elections of speaker, vice-speakers of the Milli Mejlis, chairmen, vice-chairmen and members of committees of the Milli Mejlis, and take part in consideration of candidates and voting.

Deputies of the Milli Mejlis have the right to wide legislative initiation in the order stipulated under article 96 of Constitution of the Republic of Azerbaijan and relevant laws of the Republic of Azerbaijan.

A deputy (a member) implements his (her) right to legislative initiation in the following manners:

The Parliament of the Azerbaijan Republic

oxunuşa hazırlayır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 95-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin səlahiyyətlərinə daxil olan məsələlərə baxır və bu barədə rəy verir. İldə iki dəfə – Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin yaz və payız sessiyalarının əvvəlində öz işi barədə hesabat verir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi aşağıdakı daimi komissiyaları yaradır:

– Hüquq siyasəti və dövlət quruculuğu məsələləri daimi komissiyası;

– Təhlükəsizlik və müdafiə məsələləri daimi komissiyası;

– İqtisadi siyasət daimi komissiyası;

– Təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya məsələləri daimi komissiyası;

– Aqrar siyasət daimi komissiyası;

– Sosial siyasət daimi komissiyası;

– Elm və təhsil məsələləri daimi komissiyası;

– Mədəniyyət məsələləri daimi komissiyası;

– İnsan hüquqları daimi komissiyası;

– Beynəlxalq münasibətlər və parlamentlararası əlaqələr daimi komissiyası;

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi zəruri hallarda yeni daimi komissiyalar yarada bilər, yaxud fəaliyyət göstərən daimi komissiyaları yenidən təşkil və ləğv edə bilər.

«Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin daimi komissiyaları haqqında» qanunun 8-ci maddəsinə görə «Hüquq siyasəti və dövlət quruculuğu daimi komissiyası» Azərbaycan dövlətinin hüquqi siyasətinin formalaşması və həyata keçirilməsinə dair, habelə dövlət quruculuğuna aid qanun və qərar layihələri üzrə aparıcı daimi komissiyadır. Bu komissiya dövlət quruculuğu, məhkəmə quruluşu, mülki hüquq, mülki-prosesual hüquq, cinayət hüququ, cinayət-prosesual hüquq, inzibati hüquqpozumlar, vəkillik, notariat, prokurorluq, polis, müdafiə, təhlükəsizlik sahələri üzrə qanun layihələrini hazırlayır və ya təqdim olunmuş

to propose adoption of laws and draft decisions;

to propose a draft on amendments and addendums to the valid laws.

A deputy within his (her) own authorities may inquire central and local executive authorities, legislative authorities, the general-prosecutor of the Republic of Azerbaijan and submitted prosecutors, institutions of local government and their officials, Administrative Personnel of the National Bank of the Republic of Azerbaijan, and Chamber of Auditors of the Republic of Azerbaijan.

A deputy inquiry is made by a deputy (a member) himself (herself) or in writing in sessions of the Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan.

Such inquiry is read out by speaker of the Milli Mejlis or a deputy (a member) submitting the inquiry.

The authorities or officials having received the inquiry have to answer officially the deputy inquiry in writing within a month.

According to the law "On status of deputy of the Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan" a deputy has the right to obtain and disseminate information in any manner not forbidden by the law.

This right is ensured by instruments of the Milli Mejlis, decrees and orders of the President of the Republic of Azerbaijan, and decisions and orders of the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan.

A deputy may apply to central and local executive authorities and legislative authorities, institutions of local self-government, public enterprises, departments and agencies in order to obtain necessary information and documents related to his (her) activities.

Relevant authorities must submit necessary information and documents within 10 days taking into consideration the requirements of the law "On state secret".

A deputy of the Milli Mejlis has the right to personal immunity.

qanun layihələrinə dair rəy verir. Hüquq siyasəti və dövlət quruculuğu məsələləri daimi komissiyası qanun və qərar layihələrinin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və başqa qanunlarına uyğunluğu haqqında da rəy verə bilər. Azərbaycan Respublikasında hüquq siyasəti və dövlət quruculuğu məsələlərində geniş səlahiyyətə malik daimi komissiya Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqdimatına əsasən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi, Azərbaycan Respublikası apellyasiya məhkəmələri hakimlərinin, habelə Azərbaycan Respublikası baş prokurorunun namizadlıklarına baxır və onlar barəsində rəy verir, habelə Azərbaycan Respublikası məhkəmələri hakimlərinin vəzifədən kənarlaşdırılması barədə məsələlərə baxır və rəy verir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının mətnində dəyişikliklər olunması haqqında referendum təyin edilməsi barədə məsələ, habelə Konstitusiyaya qanunları Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə çıxarıldıqda adı çəkilən komissiya bu haqda rəy verməlidir.

Daimi komissiyalar haqqında qanunun 9-cu maddəsi "Təhlükəsizlik və müdafiə məsələləri daimi komissiyası"nın hüquq və vəzifələrini təsbit edir. Bu komissiya dövlətin təhlükəsizlik və müdafiə məsələlərinə dair qanun və qərar layihələri üzrə aparıcı daimi komissiyadır və fəvqaladə vəziyyət rejimi və hərbi vəziyyət rejimi, müdafiə, hərbi qulluq, hərbi xidmətə çağırış, hərbi xidmət keçmə, hərbi qulluqçuların statusu və digər məsələlərə, dövlət təhlükəsizliyinin əsasları, onu təmin etmə üsul və vasitələri, dövlət sərhəd rejiminə aid qanun layihələrini hazırlayır və ya təqdim olunmuş qanun layihələrinə dair rəy verir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqdimatlarına əsasən Azərbaycan Respublikasının hərbi doktrinasının təsdiqinə, Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrinin təyinatı ilə bağlı olmayan vəzifələrin

Deputy immunity covers the inviolability of his (her) home, flat, belongings, private and service vehicles, communication facilities, and personal documents and correspondences.

According to article 90 of the Constitution a deputy of the Milli Mejlis during his (her) term of office except for cases of detention on scene of crime can not be involved in the criminal liability, and undergo an arrest, administrative measures of punishment in a judicial order, search and personal examination.

A deputy of the Milli Mejlis can be arrested in case of his (her) detention on scene of crime.

In that case the authority that arrested a deputy of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan must immediately inform the General-Prosecutor's Office of the Republic of Azerbaijan.

A deputy's immunity may be terminated in the order specified in the 2 part of article 90 of Constitution of the Republic of Azerbaijan and stipulated under the Internal Regulations of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan.

According to article 12.1 of the law "On status of the deputy of the Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan" a deputy may be provided with a weapon to ensure his (her) security in the order specified in laws of the Republic of Azerbaijan.

A deputy has the right to use the weapon in the order stipulated under the laws and according to its intended purpose.

As necessary the security of a deputy is ensured.

Thus, according to the procedural and criminal law of the Republic of Azerbaijan a deputy has the right to refuse to give evidences as a witness in cases that he (she) has been involved in during implementation of his (her) deputy activities.

According to article 15 the speeches of a deputy in open sessions shall be published.

The Parliament of the Azerbaijan Republic

icrasına cəlb edilməsinə razılıq verilməsinə, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müraziatına əsasən müharibə elan edilməsinə və sülh bağlanmasına razılıq verilməsinə dair qərar layihələrinə rəy verir;

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin və ya Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi sədrinin tapşırığı ilə qanun və qərar layihələrinə təhlükəsizlik və müdafiə məsələləri komissiyası rəy verir.

Milli Məclisin daimi komissiyaları haqqında qanunun 10-cu maddəsində "İqtisadi siyasət daimi komissiyası"nın hüquq və vəzifələri təsbit edilir. İqtisadi siyasət daimi komissiyası dövlətin maliyyə və vergi siyasəti, iqtisadi siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi, habelə dövlət büdcəsinin təsdiq edilməsi və icrası ilə bağlı qanun və qərar layihələri hazırlamaq üzrə aparıcı daimi komissiyadır.

İqtisadi siyasət daimi komissiyası: dövlət büdcəsi, büdcə prosesi və quruluşu, pul emissiyası, qiymət siyasətinin əsasları, bank fəaliyyəti, maliyyə, mühasibat, sığorta, valyuta, kredit, gömrük tənzimlənməsi, vergi siyasəti, nüsüm və ödənişlər sahələri, daxili və xarici iqtisadi münasibətlər, mülkiyyət, əmlak münasibətləri, təsərrüfat fəaliyyəti, sənaye, nəqliyyat, rabitə, ticarət, birja, sahibkarlıq fəaliyyəti, antiinhisar siyasəti sahələri üzrə qanun layihələrini hazırlayır və ya təqdim olunmuş qanun layihələrinə dair rəy verir; yerli vergilərə və ödənişlərə, yerli büdcələrə aid qanun layihələrini hazırlayır və ya təqdim olunmuş qanun layihələrinə dair rəy verir;

Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatasının sədri və sədr müavini, Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının sədri, sədr müavini və auditorlar vəzifəyə təyin edildikdə və ya vəzifədən azad edildikdə təklif olunmuş şəxslərin namizədliklərinə baxır və onlar barəsində rəy verir;

Dövlət büdcəsinə nəzarətlə bağlı məsələlərə baxır və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə təkliflər verir;

In case there was no chance for a deputy to speak in session a text of his (her) speech as well as written proposals and comments submitted to speaker of the Milli Mejlis are officially published.

According to article 16 that specifies deputy's duties a deputy must protect rights and freedoms of citizens, interests of Azerbaijan Republic, be guided by the Constitution and laws of the Republic of Azerbaijan, and observe deputy ethics during the term of implementation of his (her) activities.

The third chapter of law of the Republic of Azerbaijan "On status of deputy of the Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan" specifies the procedure of "Contacts of a deputy with electors".

Issues of deputy's contacts with electors, activities for ensuring rights, freedoms and interests of electors, appeals to executive and legislative authorities and institutions of local self-government are considered in this chapter.

Relevant central and local executive and legislative authorities, public prosecutor's offices, institutions of local self-government must answer deputy inquiries within 15 days.

"Guarantees for deputy activities" are stipulated under chapter IV, "Compulsory public insurance of life and health of a deputy" is stipulated under article 1 of chapter IV, and "Responsibility for infringement of deputy status" is stipulated under chapter V of law of the Republic of Azerbaijan "On status of deputy of the Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan".

Law of the Republic of Azerbaijan "On standing committees of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan" dated July 10, 1998 that complies with article 92 of Constitution of the Republic of Azerbaijan specifies establishment and activities of standing committees of the Milli Mejlis.

The rights, procedure of establishment, term of office, etc. of standing committees are

Dövlət büdcəsinin layihəsinə dair başqa daimi komissiyaların təkliflərinə baxır və onlar barəsində rəy verir;

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin və ya Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi sədrinin tapşırığı ilə dövlət büdcəsindən əlavə xərc tələb edən qanun və qərar layihələrinə dair, habelə qanun və qərar layihələrinə iqtisadi əsaslandırma və iqtisadi məqsədayğunluq baxımından rəy verir.

«Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin daimi komissiyaları haqqında» qanunun 11-ci maddəsində "Təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya məsələləri daimi komissiyası"nın hüquq və vəzifələri müəyyən edilmişdir.

Təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya məsələləri daimi komissiyası təbiətin mühafizəsi, təbii ehtiyatlar və energetika sahələrində dövlət siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə dair qanun və qərar layihələri hazırlamaq üzrə aparıcı daimi komissiyadır.

Təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya məsələləri daimi komissiyası: Ətraf mühitin mühafizəsi, təbii ehtiyatlardan və enerji resurslarından istifadə, neft, qaz, energetika, su, meşə təsərrüfatı, ovçuluq və balıqçılıq məsələləri üzrə qanun layihələrini hazırlayır və ya təqdim olunmuş qanun layihələrinə dair rəy verir;

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin və ya Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi sədrinin tapşırığı ilə qanun və qərar layihələrinə ekoloji təhlükəsizlik baxımından rəy verir.

«Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin daimi komissiyaları haqqında» qanunun 12-ci maddəsində "Aqrar siyasət daimi komissiyası"nın hüquq və vəzifələri müəyyən edilmişdir.

Aqrar siyasət daimi komissiyası dövlətin aqrar siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə dair qanun və qərar layihələri hazırlamaq üzrə aparıcı daimi komissiyadır.

stipulated under articles 35-39 of "Internal Regulations of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan".

Functions of standing committees are specified in the second article: organize initial discussion of draft laws and decisions submitted by deputies of Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan in the legislative initiation order and take a decision on their consideration at the Milli Mejlis as well as prepare draft laws and decisions upon initiative of a deputy of the Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan.

Organize initial discussion of draft laws and decisions submitted by the President of the Republic of Azerbaijan, Supreme Court of the Republic of Azerbaijan, and the Supreme Mejlis of Nakhichevan Autonomous Republic in the legislative initiation order and take a decision on their consideration at the Milli Mejlis.

Generalize and submit to Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan the received proposals related to the draft law submitted for nationwide discussion according to the decision of the Milli Mejlis.

Work on the draft laws approved at the first and second readings and prepare them for the second and third readings.

In accordance with article 95 of Constitution of the Republic of Azerbaijan consider provide comments on issues referred to authorities of the Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan.

Report on their activities twice a year in the beginning of spring and autumn terms of the Milli Mejlis.

The following standing committees are established by the Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan:

Permanent committee for legal policy and state construction issues;

Permanent committee for security and defense issues;

Permanent committee for economic policy;

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Aqrar siyasət daimi komissiyası: Aqrar sahədə mülkiyyət və sahibkarlıq münasibətlərinin dövlət tənzimlənməsi, kəndin təbii potensialı olan torpaq, su, meşə resurslarının, habelə mövcud genofondun mühafizəsi və onun səmərəli istifadəsi, kənddə əhalinin fəaliyyəti üçün müvafiq mühitin yaradılması, aqrar bazanın tənzimlənməsi, aqrar sektorun maliyyələşdirilməsi və buraya xarici investisiyaların cəlb edilməsi, aqrar sahədə kredit siyasətinin əsas istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi, istehsal və sosial infrastrukturun inkişafı, yerli, sahə, sahələrarası və regional özünüidarəetmə institutlarının formalaşması və inkişafı, aqrar elmin və təhsilin inkişafına dair qanun layihələri hazırlayır və ya təqdim olunmuş qanun layihələrinə dair rəy verir; torpaq mülkiyyəti və torpaq münasibətləri ilə bağlı qanun layihələrini hazırlayır və ya təqdim olunmuş qanun layihələrinə dair rəy verir; Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin və ya Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi sədrinin tapşırığı ilə qanun və qərar layihələrinə aqrar məsələlərə dair rəy verir.

«Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin daimi komissiyaları haqqında» qanununun 13-cü maddəsində "Sosial siyasət daimi komissiyası"nın hüquq və vəzifələri müəyyənləşdirilmişdir.

Sosial siyasət daimi komissiyası dövlətin sosial siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə dair qanun və qərar layihələri üzrə aparıcı daimi komissiyadır. Sosial siyasət daimi komissiyası: sosial inkişaf, əmək, məşğulluq, insanların, xüsusilə qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial problemləri, ailə, qadın və uşaq məsələləri, gənclər, bədən tərbiyəsi və idman, turizm, səhiyyə, sanitariya, sosial təminat və sığorta sahələri üzrə sağlamlığın mühafizəsi sahəsində dövlət siyasətinin formalaşmasına aid qanun layihələrini hazırlayır və ya təqdim olunmuş qanun layihələrinə dair rəy verir; Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin və ya Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi sədri-

Permanent committee for natural resources, power engineering and environmental issues;

Permanent committee for agricultural policy;

Permanent committee for social policy;

Permanent committee for science and education;

Permanent committee for culture;

Permanent committee for human rights;

Permanent committee for international relations and inter-parliamentary contacts;

As necessary, the National Parliament (Milli Mejlis) of the Republic of Azerbaijan may establish new permanent committees or re-organize and liquidate the functioning permanent committees.

According to article 8 of Law "About permanent committees under the National Parliament of the Republic of Azerbaijan" "The permanent committee for juridical policy and state construction" plays leading role in development and implementation of juridical policy of the Azerbaijan state, as well as development of draft laws and decisions related to state construction. This committee develops draft laws or comments on submitted draft laws related to state construction, structure of judicial authority, civil law, civil and procedural law, criminal law, criminal and procedural law, administrative offences, advocacy, notary's services, public prosecutions, police, defense and security. The permanent committee for juridical policy and state construction may also comment on compliance of draft laws and decisions with the Constitution and other laws of the Republic of Azerbaijan. The permanent committee that has great authority in juridical policy and state construction issues within the Republic of Azerbaijan considers and comments on candidates to the posts of judges of Constitution Court of the Republic of Azerbaijan, Supreme Court of the Republic of Azerbaijan, Courts of Appeal of the Republic of Azerbaijan, as well as attorney-general of the Republic of Azerbai-

nin tapşırığı ilə qanun və qərar layihələrinə sosial müdafiə məsələlərinə dair rəy verir.

«Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin daimi komissiyaları haqqında» qanununun 14-cü maddəsində "Regional məsələlər daimi komissiyası"nın hüquq və vəzifələri təsbit olunmuşdur. Regional məsələlər daimi komissiyası yerli özünüidarəetmə orqanları ilə bağlı dövlət siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə dair qanun və qərar layihələri hazırlamaq üzrə aparıcı daimi komissiyadır. Regional məsələlər daimi komissiyası İnzibati ərazi quruluşu, yerli özünüidarə orqanlarının seçkiləri, statusu, işinin təşkili məsələlərinə dair qanun layihələrini hazırlayır və ya təqdim olunmuş qanun layihələrinə dair rəy verir; bələdiyyə mülkiyyəti, yerli vergilər və ödənişlər, yerli büdcə, yerli sosial müdafiə və sosial inkişaf proqramları, yerli iqtisadi inkişaf proqramları, yerli ekoloji proqramlar ilə bağlı qanun layihələrini bu sahələr üzrə başqa aparıcı daimi komissiyalarla birlikdə hazırlayır və ya təqdim olunmuş qanun layihələrinə dair rəy verir; Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi sədrinin tapşırığı ilə qanun və qərar layihələrinə yerli özünüidarəetmə məsələlərinə dair rəy verir; bələdiyyə orqanlarının işinin təşkilinə və təkmilləşdirilməsinə, bələdiyyə işçilərinin ixtisasının artırılmasına kömək göstərmək məqsədi ilə metodik tövsiyələr hazırlayır və dərc etdirir.

«Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin daimi komissiyaları haqqında» qanununun 15-ci maddəsində "Elm və təhsil məsələləri daimi komissiyası"nın hüquq və vəzifələri müəyyən edilmişdir.

Elm və təhsil məsələləri daimi komissiyası elm və təhsil sahələrində dövlət siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə dair qanun və qərar layihələri hazırlamaq üzrə aparıcı daimi komissiyadır.

Mədəniyyət məsələləri daimi komissiyası: mədəniyyət, o cümlədən dil, ədəbiyyat, incəsənət, muzey, teatr, kino, dizayn, memarlıq, şəhərsalma, kitabxanaçılıq, arxiv

jan based on representations by President of the Republic of Azerbaijan, and considers and comments on discharge from office of judges of courts of the Republic of Azerbaijan. The above-mentioned committee shall also comment on implementation of referendum for making amendments in text of Constitution of the Republic of Azerbaijan, as well as submission of Constitutional laws for consideration in the National Parliament of the Republic of Azerbaijan.

Rights and obligations of "the permanent committee for security and defense issues" are stipulated under article 9 of the law about permanent committees. This committee plays leading role in the area of development of legislation and draft decisions related to security and defense issues of the state and develops draft laws or comments on submitted draft laws related to emergency and martial law regimes, defense, military service, draft, status of military personnel and other issues, foundations of national security, methods and tools of ensuring of national security and national boundary regime.

This committee also comments on draft decisions related to approval of military doctrine of the Republic of Azerbaijan and approval for involvement of Armed Forces of the Republic of Azerbaijan in implementation of objectives that are not associated with its initial functions based on relevant representations by President of the Republic of Azerbaijan, and approval for declaring war and concluding a peace agreement based on application by the President of the Republic of Azerbaijan;

The committee for security and defense issues comments on draft laws and decisions by request of the National Parliament or Chairman of National Parliament of the Republic of Azerbaijan.

Rights and obligations of "the permanent committee for economic policy" are stipulated under article 10 of the law about permanent committees of the National Parlia-

işı, habelə mədəni sərvətlərin mühafizəsi sahələrinə dair qanun layihələrini hazırlayır və ya təqdim olunmuş qanun layihələrinə dair rəy verir; dil, din, kütləvi informasiya sahələri üzrə qanun layihələrini hazırlayır və ya təqdim olunmuş qanun layihələrinə dair rəy verir; Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi sədrinin tapşırığı ilə qanun və qərar layihələrinə mədəniyyət məsələlərinə dair rəy verir.

«Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin daimi komissiyaları haqqında» qanununun 17-ci maddəsində "İnsan hüquqları daimi komissiyası"nın hüquq və vəzifələri təsbit edilmişdir.

«İnsan hüquqları daimi komissiyası» insan hüquqları və azadlıqlarının təmin olunması və qorunması sahəsində dövlət siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə dair qanun və qərar layihələri hazırlamaq üzrə aparıcı daimi komissiyadır.

İnsan hüquqları daimi komissiyası: İnsan hüquqları və azadlıqlarının təmin olunması və qorunmasına, milli azlıqların statusunun müəyyən edilməsi və hüquqlarının təmin olunmasına, qaçqınların və məcburi köçkünlərin statusunun müəyyən edilməsi və hüquqlarının qorunmasına dair qanun layihələrini hazırlayır; Milli Məclisin müzakirəsinə tövsiyə olunan və insan hüquqları və azadlıqlarına toxunan bütün qanun layihələrinə dair rəy verir; Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin və ya Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi sədrinin tapşırığı ilə qanun və qərar layihələrinə insan hüquqları və azadlıqlarının təmin edilməsi baxımından rəy verir; Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqdimatına əsasən Azərbaycan Respublikası məhkəmələri hakimlərinin vəzifədən kənarlaşdırılması barədə məsələlərə baxır və rəy verir; Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatası sədrinin, sədr müavininin və auditorlarının, Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatası sədrinin və sədr müavininin vəzi-

ment. The permanent committee for economic policy plays leading role in design of draft laws and decisions related to development and implementation of national finance and tax policy, as well as allocation and disbursement of state budget.

The permanent committee for economic policy:

develops draft laws or comments on submitted draft laws related to state budget, budget procedures and structure, issue of money, foundations of price policy, banking activity, finance, accounting, insurance, currency, credit, customs management, tax policy, duties and levies, domestic and international economic relations, ownership, property relations, economic activities, industry, transport, communication, trade, exchange, entrepreneurial activities and antimonopoly policy; develops draft laws or comments on submitted draft laws related to local taxes and levies, and local budgets;

considers and comments on candidature of persons proposed to the posts of the Chairman and Deputy Chairman and auditors of Chamber of Auditors of the Republic of Azerbaijan, when appointing to or dismissing from the above-mentioned posts;

considers issues related to supervision over state budget and provides relevant proposals to the National Parliament of the Republic of Azerbaijan;

considers and comments on proposals of other permanent committees in regard to draft state budget;

comments on draft laws and decisions that require additional expenditures from state budget, as well as conducts feasibility and economic expediency study of draft laws and decisions by request of National Parliament or Chairman of National Parliament of the Republic of Azerbaijan.

Rights and obligations of "the permanent committee for natural resources, energy and environment issues" are stipulated under article 11 of the law "About permanent com-

fədan azad edilməsi barədə məsələyə baxır və bu barədə rəy verir.

«Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin daimi komissiyaları haqqında» qanunun 18-ci maddəsində "Beynəlxalq münasibətlər və parlamentlərarası əlaqələr daimi komissiyası"nın hüquq və vəzifələri təsbit olunmuşdur.

Beynəlxalq münasibətlər və parlamentlərarası əlaqələr daimi komissiyası Azərbaycan Respublikası xarici siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə dair qanun və qərar layihələri hazırlamaq üzrə aparıcı daimi komissiya hesab edilir.

Beynəlxalq münasibətlər və parlamentlərarası əlaqələr daimi komissiyası: xarici siyasətə, beynəlxalq və dövlətlərarası müqavilələrin təsdiqi, icrası və ləğv edilməsi qaydalarına, repatriasiyaya əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin statusuna aid qanun layihələrini hazırlayır və ya təqdim olunmuş qanun layihələrinə dair rəy verir; Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqdimatına əsasən Azərbaycan Respublikasının xarici dövlətlərdə və beynəlxalq təşkilatlarda diplomatik nümayəndəliklərinin təsis edilməsi, habelə dövlətlərarası beynəlxalq müqavilələrin təsdiq və ləğv edilməsi məsələlərinə baxır və bu barədə rəy verir; Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin parlamentlərarası əlaqələrinin daha da inkişaf etdirilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə təkliflər verir; Azərbaycan Respublikasından kənarında yaşayan soydaşlarla, xaricdə fəaliyyət göstərən Azərbaycan təşkilatları ilə əlaqələr saxlayır və bu əlaqələri inkişaf etdirir;

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin xarici dövlətlərin parlamentləri ilə əlaqələr üzrə işçi qruplarına, habelə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin və ya Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi sədrinin tapşırığı ilə qanun və qərar layihələrinin Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu və ya təsdiq etdiyi beynəlxalq sənədlərə uyğunluğu barədə rəy verir.

mittees of National Parliament of the Republic of Azerbaijan".

The permanent committee for natural resources, energy and environment issues plays leading role in development of draft laws and decisions related to establishment and implementation of public policy for environment protection, natural resources and energy.

The permanent committee for natural resources, energy and environment issues:

develops draft laws or comments on submitted draft laws related to environment protection, use of natural and energy resources, oil, gas, energy, and water industry, forestry, and hunting and fishery issues; and

comments on environmental safety of draft laws and decisions by request of the National Parliament and the Chairman of National Parliament of the Republic of Azerbaijan.

Rights and obligations of "the permanent committee for agricultural policy" are stipulated under article 12 of the law "About permanent committees of the National Parliament of the Republic of Azerbaijan".

The permanent committee for agricultural policy plays leading role in development of draft laws and decisions related to establishment and fulfillment of national agricultural policy.

The permanent committee for agricultural policy:

develops draft laws or comments on submitted draft laws related to public management of property and entrepreneurial relations in the area of agriculture, protection and efficient use of the land, water and forest resources as natural potential of rural areas, as well as the available gene pool, establishment of relevant environment for labor activity of rural population, management of agricultural market, funding of agricultural sector and attraction of international investments in that sector, identification of key areas of credit policy in agricultural sector, improvement of

The Parliament of the Azerbaijan Republic

«Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin daimi komissiyaları haqqında» qanunun 19-cü maddəsində "Daimi komissiyalarının qarşılıqlı fəaliyyəti", 20-ci maddədə "Daimi komissiyaların iclaslarının protokolları və stenogramları", 21-ci maddədə "Daimi komissiyaların fəaliyyətinin işıqlandırılması", 22-ci maddədə "Daimi komissiyaların fəaliyyətinin təmin edilməsi" və 23-cü maddədə "Daimi komissiyaların ekspertləri" haqqında məsələlər təsbit olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqi vəziyyəti ilə bağlı ictimai münasibətləri tənzimləyən 13 mart 1996 il tarixli «Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqi vəziyyəti haqqında» qanun qəbul etdi. Sonrakı əlavə və dəyişikliklərlə 4 fəsil və 29 maddədən ibarət qanunda əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin statusu müəyyən edilirdi. Əcnəbilər – Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olmayan və başqa dövlətin vətəndaşlığına mənsub olan şəxslərdir; Vətəndaşlığı olmayan şəxslər - Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olmayan və başqa dövlətin vətəndaşlığına mənsub olmayan şəxslərdir. Qanun əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin toxunulmazlıq hüququ, Azərbaycan Respublikası ərazisində hərəkət etmək və yaşayış yeri seçmək hüququ, əmək hüququ, investisiya və sahibkarlıq fəaliyyəti hüququ, nikah hüququ və ailə münasibətləri, istirahət hüququ, sağlamlığın qorunması hüququ, sosial təminat hüququ, mənzil hüququ, vicdan azadlığı, təhsil hüququ, ictimai birliklərdə iştirak etmək hüququ, seçkilərə, ümumxalq səsvermələrinə (referendumlara) münasibət, əcnəbilərdən və vətəndaşlığı olmayan şəxslərdən vergi və rüsum tutulması hüquqları müəyyən edirdi. Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin məsuliyyətini təsbit edən III fəsildə, onların Azərbaycan Respublikasında olma və tranzit keçidi qaydalarının pozulmasına görə məsuliyyət, Azərbaycan

production and social infrastructure, establishment and improvement of local, sector, inter-sector and regional self-management institutions, and improvement of agricultural science and education; develops draft laws or comments on submitted draft laws related to land property and land relations; comments on agricultural issues represented in draft laws and decisions by request of the National Parliament or the Chairman of National Parliament of the Republic of Azerbaijan.

Rights and obligations of "the permanent committee for social policy" are stipulated under article 13 of the law "About permanent committees of the National Parliament of the Republic of Azerbaijan".

The permanent committee plays leading role in development of draft laws and decisions related to establishment and implementation of national social policy. The permanent committee for social policy: develops draft laws or comments on submitted draft laws related to establishment of national policy for social development, labor, employment, social problems of people, especially refugees and IDP-s, family, women's and children's issues, youth, physical culture and sports, tourism, health, sanitation, social maintenance and insurance; comments on social protection issues stipulated under draft laws and decisions by request of National Parliament or Chairman of National Parliament of the Republic of Azerbaijan.

Rights and obligations of "the permanent committee for regional issues" are stipulated under article 14 of the law "About permanent committees of the National Parliament of the Republic of Azerbaijan". The permanent committee for regional issues plays leading role in development of draft laws and decisions related to identification and implementation of national policy for local self-government authorities. The permanent committee for regional issues: develops draft laws or comments on submitted draft laws related to administrative and territorial

Respublikasında əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin olma müddətlərinin qısaltılması, immiqrant statusu olmayan əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikası həddlərindən kənara çıxarılması qaydaları tənzimlənirdi. 28-ci maddədə Azərbaycan Respublikasının iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrdə və qanunda müəyyən edilmiş qaydalardan fərqli qaydalar müəyyən edildikdə beynəlxalq müqavilələrin qaydaları tətbiq edilir. 29-cu maddəyə görə isə bu qanun Azərbaycan Respublikası qanunları və iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələr əsasında diplomatik immunitetə və imtiyazlara malik olan şəxslərin hüquqlarına toxunmur.

Milli Məclis Azərbaycan Respublikasında sosial sığorta sahəsində münasibətləri tənzimləyən, sosial sığortanın hüquqi, iqtisadi və təşkilatı əsaslarını müəyyən edən «Sosial sığorta haqqında» qanunu 18 fevral 1997-ci il tarixində qəbul etmişdi. 5 fəsil və 31 maddədən ibarət qanun sosial sığortanın iştirakçılarını, onların hüquq və vəzifələrini, məcburi dövlət sosial sığorta, könüllü (əlavə) sosial sığorta qaydalarını müəyyən edir və tənzimləyirdi. Qanuna görə, sosial sığorta hadisəsi - pensiya yaşına çatmaq; əlil olmaq; ailə başçısını itirmək; əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi, hamiləlik və doğum; uşağın anadan olması (qanunvericilikdə müəyyən olunmuş dövr üçün); uşağa qulluq; ölüm; sanatoriya – kurort müalicəsi zərurəti; işsiz olmaq (qanunvericilikdə müəyyən olunmuş dövr üçün) kimi müəyyən edilirdi. Məcburi dövlət sosial sığortası göstərilən bütün hadisələr üzrə, könüllü (əlavə) sosial sığorta isə tərəflərin seçdiyi sığorta hadisələri üzrə apanılır. Bununla yanaşı əhəlinin sosial müdafiəsi sahəsində işlər davam etdirilirdi. Əhəlinin sosial müdafiəsinin onun pensiya təminatının mexanizminin təkmilləşdirilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Prezidenti 17 iyul 2001-ci il tarixli sərəncamı ilə «Azərbaycan Respublikasında pensiya islahatı» konsepsiyasını təsdiq

system, elections to local self-government authorities, and status and arrangement of activity of local self-government authorities; in collaboration with other relevant leading permanent committees develops draft laws or comments on submitted draft laws related to municipal property, local taxes and levies, local budget, local social protection and social development programs, local economic development programs and local environmental programs; comments on local self-government issues stipulated under draft laws and decisions by request of Chairman of the National Parliament of the Republic of Azerbaijan; develops and publishes methodological recommendations aimed at assistance in arrangement and improvement of activity of municipalities and training of municipal workers.

Rights and obligations of "the permanent committee for science and education issues" are stipulated under article 15 of the law "About permanent committees of the National Parliament of the Republic of Azerbaijan".

The permanent committee for science and education issues plays leading role in development of draft laws and decisions related to establishment and implementation of national science and education policy.

The permanent committee for science and education issues: develops draft laws or comments on submitted draft laws related to culture including language, literature, fine arts, museum, theater, cinema, design, architecture, town planning, librarianship, archiving, as well as preservation of cultural wealth; develops draft laws or comments on submitted draft laws related to language, religion and mass media; comments on cultural issues stipulated under draft laws and decisions by request of the National Parliament and the Chairman of National Parliament of the Republic of Azerbaijan.

Rights and obligations of "the permanent committee for human rights" are

etmişdir. Konsepsiyaya görə birinci mərhələdə əhalinin pensiya təminatının hüquqi bazası yaradılırdı. İkinci mərhələdə pensiya sisteminin əsasını təşkil edən fərdi uçotun yaradılması tətbiq edilirdi. Üçüncü mərhələdə fərdi uçotun yaradılması ilə bağlı əmək qabiliyyətli işçilərin gəlirləri və pensiyaların təyin edilməsi üçün lazım olan məlumatlar toplanırdı. Dördüncü mərhələdə pensiyaların fərdi uçot sənədləri əsasında hesablanması nəzərdə tutulurdu.

III Respublikanın birinci və ikinci çağırış parlamenti qanunvericilik fəaliyyətində məcəllələşdirmə sahəsində böyük uğurlar əldə edərək sovet dövründə qəbul edilmiş, lakin müvafiq əlavə və dəyişikliklərlə qüvvədə qalmaqda davam edən qanun məcəllələrini yeniləri ilə əvəz etmişdi. Milli Məclisdə ənənəvi məcəllələrlə yanaşı yeni ictimai-siyasi və iqtisadi münasibətlərin tələblərindən irəli gələn yeni məcəllələr də (Seçki Məcəlləsi, Vergi Məcəlləsi) qəbul edildi.

Hüquqi dövlət quruculuğu sahəsində Milli Məclisin qəbul etdiyi qanunlardan ən əhəmiyyətli üçüncü hakimiyyətin hüquqi bazasının yaradılmasını yeni normalar əsasında rəsmiləşdirən 1997-ci il 10 iyun tarixli «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu olmuşdur. «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» qanun Azərbaycan Respublikasında ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təsbit olunmuş müstəqil məhkəmə hakimiyyəti yaratmağa yönəlmişdir. Konstitusiyanın 125-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasında müstəqil məhkəmə hakimiyyətini ədalətli mühakimə ilə yalnız məhkəmələr həyata keçirirlər. Məhkəmə sistemində daxil olan bütün mühakimə orqanları yalnız qanun və hüquq düşüncəsini rəhbər tutaraq, hər bir konkret məhkəmə işlərini müstəqil həll edirlər. Aşağıdan yuxarı instansiyayadək hər bir məhkəmə orqanı məhkəmə hakimiyyətini təmsil edir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 127-ci

stipulated under article 17 of the law "About permanent committees of the National Parliament of the Republic of Azerbaijan".

The permanent committee for human rights plays leading role in development of draft laws and decisions related to establishment and implementation of national policy for ensuring and protection of human rights and freedoms.

The permanent committee for human rights: develops draft laws related to ensuring and defense of human rights and freedoms, identification of status and ensuring of rights of ethnic minorities, identification of status and protection of rights of refugees and IDPs, comments on all draft laws recommended for consideration in National Parliament and related to human rights and freedoms; comments on draft laws and decisions in terms of ensuring of human rights and freedoms by request of National Parliament or Chairman of National Parliament of the Republic of Azerbaijan; considers and comments on cases of dismissal of judges of courts of the Republic of Azerbaijan based on representations made by President of the Republic of Azerbaijan; considers and comments on the cases of dismissal of Chairman, Deputy Chairman and auditors of Chamber of Accounts of the Republic of Azerbaijan, and Chairman and Deputy Chairman of Chamber of Auditors of the Republic of Azerbaijan.

Rights and obligations of "the permanent committee for international relations and inter-parliamentary contacts" are stipulated under article 18 of the law "About permanent committees of the National Parliament of the Republic of Azerbaijan".

The permanent committee for international relations and inter-parliamentary contacts plays leading role in development of draft laws and decisions related to establishment and implementation of foreign policy of the Republic of Azerbaijan.

The permanent committee for international relations and inter-parliamentary con-

maddəsində hakimlərin müstəqilliyi, yalnız qanunlara tabeliyi və səlahiyyətləri müddətində dəyişilməzliyi təsbit edilir. Ədalət mühakiməsi vətəndaşların qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi əsasında həyata keçirilir. Ədalət mühakiməsi təqsirsizlik prezumpsiyasına əsaslanır. Azərbaycan Respublikasında «üçüncü hakimiyyət» tərəfindən qəbul edilən qərarlar dövlətin adından çıxılır və onların icrası məcburidir.

21 fəsil, 123 maddə və keçid müddəalardan ibarət olan «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» qanuna çoxsaylı əlavələr və dəyişikliklər edilmişdir. «Məhkəmə hakimiyyəti» adlanan birinci fəsilin 3-cü maddəsinə görə, məhkəmələr mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün müəssisə, idarə və təşkilatların, siyasi partiyaların, ictimai birliklərin, digər hüquqi şəxslərin hüquqlarını və qanuni mənafeələrini hər cür qəsdlərdən və qanun pozuntularından müdafiə edir. Konstitusiyaya və bu qanunda nəzərdə tutulmuş vəzifələrdən başqa məhkəmələrin üzərinə başqa vəzifələr qoyulması yol verilməzdir. 4-cü maddəyə görə, Azərbaycan Respublikası məhkəmələrində işlərə kollegial və hakim tərəfindən təkbaşına: birinci instansiya məhkəməsində işlərə təkbaşına və ya üç hakimdən ibarət tərkibdə, yaxud andlı iclaslardan ibarət tərkibdə; apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəməsində üç və ya daha çox hakimdən ibarət tərkibdə baxılır. «Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə dair əsas müddəalar» adlanan ikinci fəsilin 10-cu maddəsində Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının, onun ərazisində yaşayan xarici vətəndaşların, habelə vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və digər qanunlarda nəzərdə tutulmuş hüquq və azadlıqlarının, hüquqi şəxslərin qanuni mənafeələrinin hər cür qəsdlərdən və qanun pozuntularından məhkəmə icraatının istənilən mərhələsində məhkəmə müdafiəsi hüququ təmin olunur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasını 127-ci maddəsinin V hissəsi, «Məhkə-

tacts: develops draft laws or comments on submitted draft laws related to foreign policy, procedures of approval, implementation and suspension of international multi- and bi-lateral agreements, repatriation, and legal status of foreigners and persons without nationality; considers and comments on issues related to establishment of diplomatic representations of the Republic of Azerbaijan in foreign countries and international organizations, as well as approval or suspension of international bilateral agreements; provides to the National Parliament of the Republic of Azerbaijan the proposals for further extension of inter-parliamentary relations of the National Parliament of the Republic of Azerbaijan; establishes and improves contacts with compatriots who reside beyond the boundaries of the Republic of Azerbaijan and Azerbaijan organizations that function in foreign countries; comments on compliance of draft laws and decisions with international agreements signed or ratified by the Republic of Azerbaijan by request of work teams for contacts with parliaments of foreign countries under the National Parliament of the Republic of Azerbaijan, as well as the National Parliament or Chairman of the National Parliament of the Republic of Azerbaijan.

Coordinated activities of permanent committees are stipulated under article 19, minutes and shorthand reports of sessions of permanent committees are stipulated under article 20, elucidation of activity of permanent committees is stipulated under article 21, ensuring of activity of permanent committees is stipulated under article 22 and issues related to experts of permanent committees are stipulated under article 23 of the law "About permanent committees of the National Parliament of the Republic of Azerbaijan".

The National Parliament of the Republic of Azerbaijan passed the law "About legal status of foreigners and persons without nationality" on March 13, 1996 in order to manage social relations associated with legal status of foreigners and persons without

mə və hakimlər haqqında» qanununun 12-ci maddəsinə görə işlərə məhkəmənin qapalı iclaslarında baxılması halları istisna olmaqla, bütün məhkəmələrdə işlərin icraatı açıq aparılır.

Qanununun III fəsilində Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sisteminin quruluşu: rayon (şəhər) məhkəmələri; Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə Azərbaycan Respublikasının məhkəməsi; hərbi məhkəmələr; Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə Azərbaycan Respublikasının hərbi məhkəməsi; yerli iqtisad məhkəmələri; Beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn mübahisələrə dair Azərbaycan Respublikasının iqtisad məhkəməsi; Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsi; Azərbaycan Respublikasının Apellyasiya məhkəməsi; Azərbaycan Respublikasının İqtisad Məhkəməsi; Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi təsbit olunmuşdu. Qanununun 19-cu maddəsində təsbit olunmuş məhkəmə sisteminin quruluşu daxilində qanunla müəyyən edilmiş qaydada digər məhkəmələr də yaradıla bilər. Azərbaycan Respublikasının hər bir məhkəməsi müstəqil hüquqi şəxsdir. IV fəsilin 20-ci maddəsinə rayon (şəhər) məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsi kimi qanunla səlahiyyətlərinə aid edilmiş mülki, cinayət işlərinə, inzibati xətalara dair və digər işlərə baxır. Rayon (şəhər) məhkəməsi məhkəmə statistikasını təhlil edir, məhkəmə fəaliyyətinin təşkili vəziyyətini, məhkəmə təcrübəsini öyrənir və ümumiləşdirir, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə ona aid edilmiş digər səlahiyyətləri həyata keçirir. V fəsilin 25-ci maddəsinə Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəmə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (ekstradisiya) məsələsini həll edir, Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə ona aid edilmiş digər səlahiyyətləri həyata keçirir. 27-ci maddəyə görə, qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada ağır cinayətlərə dair işlərə birinci instansiya üzrə baxılması üçün bu məhkəmənin tərkibində andlılar

nationality. This law consisting of 4 chapters and 29 articles including the subsequent annexes and amendments identified status of foreigners and persons without nationality. Foreigners are the persons who don't possess nationality of the Republic of Azerbaijan and belong to nationality of other state; persons without nationality are the persons who don't possess nationality of the Republic of Azerbaijan and don't belong to nationality of other state. The right to personal immunity of foreigners and persons without nationality, the right to travel within the boundaries of the Republic of Azerbaijan and to choose a place of residence, the right to work, the right to investment and entrepreneurial activity, the right to marry and family relations; the right to rest and to protect health, the right to social protection, the right to habitation, the freedom of conscience, the right to education, the right to join public associations, the right to participate in elections and nation-wide voting (referendum) and the rights to collect taxes and duties from foreigners and persons without nationality are stipulated under that law. Responsibility of foreigners and persons without nationality for violation of rules of stay in and transit through territory of the Republic of Azerbaijan, reduction of period of stay of foreigners and persons without nationality in the territory of the Republic of Azerbaijan, rules of deportation of foreigners without immigrant status and persons without nationality from territory of the Republic of Azerbaijan are stipulated under chapter III of the law dedicated to responsibility of foreigners and persons without nationality. If the content of article 28 of the law contradicts to relevant rules stipulated under international agreements signed by the Republic of Azerbaijan and international law, then the latter shall prevail. And according to article 29 the law shall not reduce in any way the rights of persons who possess diplomatic immunity and privileges stipulated under other laws of the Republic of Azerbaijan and international

məhkəməsi yaradıla bilər. VI fəsilin 32-ci maddəsinə görə, hərbi məhkəmə Azərbaycan Respublikası Silahlı qüvvələri hərbi qarnizonlarının yerləşdiyi ərazilərdə bu məhkəmənin fəaliyyəti dairəsinə aid edilmiş hərbi hissələrin sayı nəzərə alınmaqla təşkil edilir. Hərbi məhkəmənin yurisdiksiyası müvafiq qarnizonların hərbi hissələrinə şamil edilir. Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə hərbi məhkəmənin səlahiyyətlərini müəyyən edən 36-cı maddədə göstərilir ki, onun yurisdiksiyası Naxçıvan Muxtar Respublikası istisna olmaqla Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisinə şamil edilir. Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə hərbi məhkəmənin yurisdiksiyasını Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsi həyata keçirir. Qanunun 47-ci maddəsinə görə, beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn mübahisələrə dair iqtisad məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsi kimi qanunla səlahiyyətlərinə aid edilmiş iqtisadi mübahisələrə baxır. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsi qanunla səlahiyyətlərinə aid edilmiş işlər üzrə birinci instansiya və apellyasiya instansiyası məhkəməsidir. XI fəsilin 61-ci maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikasının Apellyasiya Məhkəməsi qanunla səlahiyyətlərinə aid edilmiş mülki, cinayət və inzibati xətərlərə dair işlər üzrə apellyasiya instansiyası məhkəməsi hesab edilirdi. Məhkəmə sisteminin daim təkmilləşdirilməsi yolunu tutan Azərbaycan Respublikasında aparılan məhkəmə islahatları nəticəsində 2007-ci ildə Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsi ləğv edildi və onun əvəzinə Respublikanın bütün ərazisini əhatə edən zonalar üzrə apellyasiya məhkəmələri yaradıldı. XII fəsilin 70-ci maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 132-ci maddəsinin I hissəsinə müvafiq olaraq İqtisad Məhkəməsi, iqtisad mübahisələrə dair işlər üzrə yuxarı məhkəmə orqanıdır. İqtisad Məhkəməsi yerli iqtisad məhkəmələrinin və beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn müba-

agreement signed by the Republic of Azerbaijan.

The National Parliament of the Republic of Azerbaijan passed the law "About social insurance" on February 18, 1997 aimed at management of social insurance relations and establishment of legal, economic and organizational foundations of social insurance. Participants of social insurance, their rights and obligations, compulsory public social insurance, and voluntary (additional) social insurance procedures were stipulated under and guided by that law consisting of 5 chapters and 31 articles. According to the law the social insurance is considered valid in the following cases: pension age, disablement, death of head of family, temporary loss of ability to work, pregnancy and delivery, birth of a child (for the period stipulated under laws), child care, death, necessary sanatorium and spa treatment, and unemployment (for the period stipulated under laws). Compulsory public social insurance is implemented in all the above-mentioned cases, and voluntary (additional) social insurance is implemented in cases selected by parties. Besides, necessary activities were implemented in the area of social protection of the population. The concept of "Pension reform in the Republic of Azerbaijan" was approved by the Presidential decree dated July 17, 2001 in order to improve methods of social protection of and payment of pensions to the population. According to the concept the legal background of provision of pensions to the population shall be established in the first phase of the reform. And development and implementation of individual registration that makes up the foundation of pensions system have been stipulated under second phase of the reform. And data on incomes of able-bodied citizens and data necessary for calculation of amount of pensions shall be collected during the third phase. Finally, pensions shall be calculated using individual registration documents.

hisələrə dair iqtisad məhkəməsinin baxdığı işlərə dair qərarlardan verilmiş apellyasiya şikayətləri və apellyasiya protestləri üzrə işlərə baxır.

XIII fəsildə Ali Məhkəmənin səlahiyyətləri təsbit edilir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 131-ci maddəsinə uyğun olaraq Ali Məhkəmə ümumi və ixtisaslaşdırılmış məhkəmələrin icraatına aid olan mülki (o cümlədən iqtisadi məbühisələrə dair), cinayət işləri, inzibati xətalara dair və digər işlər üzrə ali məhkəmə orqanıdır. Qanunun 79-cu maddəsində Ali Məhkəmənin plenumu və onun səlahiyyətləri müəyyən edilir. Ali Məhkəmənin plenumu Ali Məhkəmənin sədrindən, onun müavinlərindən, hakimlərindən, İqtisad Məhkəməsinin sədrindən, Apellyasiya Məhkəməsinin sədrindən və Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin sədrindən ibarət tərkibdə fəaliyyət göstərir. XV fəsildə «Hakimlərin statusu», XVI fəsildə «Hakimlərin təyin edilməsi», XVII fəsildə «Hakimlərin səlahiyyətləri» müəyyən edilmişdi. XXI fəsil «Andlı iclasçılar» adlanır. Bu fəsilin 115-ci maddəsinə görə, seçki hüququna malik olmayanlar; andlı iclasçılardan siyahılardan tərtib ediləndə 25 yaşına çatmayanlar; ikili vətəndaşlığı olanlar; digər dövlətlər qarşısında öhdəliyi olanlar və s. andlı iclasçılardan siyahılardan daxil edilmir. Qanuna görə, irqindən, milliyyətindən, dinindən, cinsindən, mənsubiyyətindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən və digər hallardan asılı olmayaraq vətəndaşların andlı iclasçılardan siyahılardan daxil edilməsinə məhdudiyət qoyulmasına yol verilmir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 126-cı maddəsinə və «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» qanununun 93-cü maddəsinə görə, 30 yaşdan yuxarı ali hüquq təhsili olan, seçki hüququna malik olan və hüquqşünas ixtisası üzrə 5 ildən artıq işləyən Azərbaycan Respublikası vətəndaşları hakim ola bilərlər. Qanuna görə hakimlərin hər hansı digər seçkili və ya təyinatlı vəzifə tutmaları,

The existing laws were successfully combined into codes and the codes that were passed during Soviet terms and had been valid including relevant annexes and amendments were replaced with new codes during the period of law making activity of parliaments of the first and the second convocations of the III Republic. In addition to traditional codes, new codes (Election Code, Tax Code) arising from new social, political and economic relations have also been passed in the National Parliament.

Law of the Republic of Azerbaijan "About courts and judges" dated June 10, 1997 and aimed at legalization of establishment of legal foundations of the third government based on new standards was the most significant law passed by the National Parliament in the area of construction of Constitutional state. The law "About courts and judges" is aimed at establishment of independent judicial authority stipulated under the Constitution of the Republic of Azerbaijan and ensuring of implementation of fair justice in the Republic of Azerbaijan. According to article 125 of the Constitution only courts fulfill independent judicial authority based on fair justice principle in the Republic of Azerbaijan. All judicial bodies of judicial system independently give judgment for every specific legal case only guided by law and rule considerations. Every judicial body between the first and the last instances represents judicial authority. Independency of, only obedience of laws by and constancy throughout the term of office of judges are stipulated under article 127 of Constitution of the Republic of Azerbaijan. Fair justice is implemented on the basis of equal protection of the law and equal treatment of citizens in courts. Fair justice is based on presumption of innocence. Decisions passed on behalf of "the third authority" are rendered on behalf of government and are implemented in compulsory manner in the Republic of Azerbaijan.

(elmi, pedaqoji və varadıcılıq fəaliyyəti istisna olmaqla) sahibkarlıq, kommersiya və başqa ödənişli fəaliyyətlə məşğul olmaları, siyasi partiya üzvü olmaları, vəzifə maaşından, habelə elmi, pedaqoji fəaliyyətinə görə aldığı vəsaitdən başqa məvacib almaları yolverilməz hesab olunur. Qanunda hakimlərin dəyişməzliyi, toxunulmazlığı və müstəqilliyi təsbit olunur.

Azərbaycan Respublikası hakimiyyətinin üçüncü qolunu təşkil edən məhkəmə hakimiyyətinə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi də daxildir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsində və «Konstitusiyası Məhkəməsi haqqında» 21 oktyabr 1997-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının qanunda Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin təyinatı, onun səlahiyyətləri təsbit edilir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin 9 nəfər hakimdən ibarət üzvləri 10 il müddətinə seçilir. Konstitusiyası Məhkəməsi, Ali Məhkəmə və Apellyasiya məhkəmələrinin hakimləri Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqdimatı ilə Milli Məclis tərəfindən təyin edilir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin əsas məqsədi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının aliliyini təmin etməkdir. Konstitusiyası Məhkəməsinin əsas vəzifələri Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sorğusu əsasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin III hissəsinin 1, 8-ci bəndlərində nəzərdə tutulmuş məsələləri həll etməkdən, 130-cu maddəni IV hissəsində göstərilmiş orqanların sorğusu əsasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasını və qanunlarını şərh etməkdən və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası ilə nəzər-

Many annexes and amendments have been made to the law "About courts and judges" that consists of 21 chapters and 123 articles. According to article 3 of chapter I titled "Judicial authority" the courts defend rights and legal interests of all enterprises, agencies and organizations, political parties, public associations and other juridical persons from any claims and violations irrespective of the form of their property. It is not permitted to assign to courts additional tasks other than the tasks stipulated under the Constitution and the law "About courts and judges". According to article 4 the following legal cases are tried by judges jointly or independently in courts of the Republic of Azerbaijan: cases are tried independently or jointly by three judges or team of jurors; cases are tried collectively by team of three or more judges at a court of appeal and appeal instances.

The right to judicially protect the rights and freedoms of citizens of the Republic of Azerbaijan, foreigners who reside in the territory of Azerbaijan, as well according to terms without nationality stipulated under Constitution and other laws of the Republic of Azerbaijan, and legal interests of juridical persons from any claims and violations at any phase of legal proceedings is described in article 10 of chapter II titled "Key provisions of implementation of fair justice".

Except for the legal cases tried in closed judicial sittings stipulated under article 12 of the law "About courts and judges" and section V of article 127 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, all legal cases shall be tried in open judicial sittings.

The following structural units of judicial system of the Republic of Azerbaijan are stipulated under chapter III of the law: rayon (city) courts, Court of the Republic of Azerbaijan for legal cases related to grave crimes, martial courts, the Martial Court of the Republic of Azerbaijan for legal cases related to grave crimes, local economic courts, Economic Court of the Republic of Azerbaijan for dis-

də tutulmuş digər səlahiyyətləri həyata keçirməkdən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin ilkin rəyi olduqdan sonra Milli Məclis və ya Azərbaycan Respublikası Prezidenti Konstitusiyanın mətnində dəyişiklik edilməsini referendumla çıxara bilər. Konstitusiyanın 1, 2, 6, 7, 8 və ya 21-ci maddələrində dəyişikliklər edilməsi haqqında, 3-cü fəslində nəzərdə tutulmuş müddələrin məhdudlaşdırılması haqqında təkliflər referendumla çıxarıla bilməz. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi referendumda qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının mətnində dəyişikliklərə dair qərar qəbul edə bilməz.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı Azərbaycan Respublikası ərazisində məcburi qüvvəyə malikdir.

2002-ci il 24 avqust tarixində keçirilən referendumda Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin V, VI və VII hissələrinə edilmiş dəyişikliklər insan hüquq və azadlıqlarının Azərbaycan Respublikasında qorunması sahəsində böyük əhəmiyyət kəsb edən normaları təsbit etmişdir. Belə ki, hər kəs onun hüquq və azadlıqlarını pozan qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktlarından, bələdiyyə və məhkəmə aktlarından Konstitusiyaya Məhkəməsinə şikayət verə bilər. Konstitusiyanın 130-cu maddəsinin VII hissəsinə görə bu məsələlərlə bağlı insan hüquqları üzrə Müvəkkilin (ombudsmanın) Konstitusiyaya Məhkəməsinə sorğu verməsi və məhkəmələrin insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi məsələləri ilə bağlı Konstitusiyanın və qanunların şərh edilməsi haqqında Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət edə bilməsi təsbit olunur.

Azərbaycan Respublikası öz üzərinə götürdüyü beynəlxalq öhdəlikləri nəzərə almaq şərti ilə hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsini məhdudlaşdırma bilməz. Müharibə, hərbi vəziyyət, fəvqəladə vəziyyət və səfərbərlik elan edilərkən insan və vətəndaş

putes arising from international agreements, Supreme Court of the Nakhichevan Autonomous Republic, Appellation Court of the Republic of Azerbaijan, Economic Court of the Republic of Azerbaijan, and Supreme Court of the Republic of Azerbaijan. Other courts may also be established based on the procedure stipulated under relevant law within the structure of judicial system described in article 19 of the law "About courts and judges". Every court of the Republic of Azerbaijan is an independent legal person. According to article 20 of chapter IV of the law, rayon (city) court as a court of first instance tries legally assigned to it civil and criminal cases and administrative offences. Rayon (city) court reviews judicial statistics, status of arrangement of court activity, and studies and summarizes court practice; and implements other tasks assigned to it by legislature of the Republic of Azerbaijan. According to article 25 of chapter V of the law, the Court for cases related to grave crimes conducts betrayal (extradition) of persons that have committed crimes based on procedure stipulated under relevant laws, and implements other tasks assigned to it by legislature of the Republic of Azerbaijan. According to article 27 a jury trial may be established under a court of first instance in order to try cases associated with grave crimes in the events and based on procedures stipulated under relevant laws. According to article 32 of chapter IV of the law a martial court is established in territories where military garrisons of Armed Forces of the Republic of Azerbaijan taking into consideration the number of military units assigned to scope of the court. Jurisdiction of a martial court applies to military units of relevant garrisons. According to article 36 the jurisdiction of martial court for cases associated with grave crimes applies to the whole territory of the Republic of Azerbaijan except for Nakhichevan Autonomous Republic. Jurisdiction of martial court for cases associated with grave crimes is implemented by Supreme Court of Nakhich-

hüquqlarının və azadlıqlarının qismən və müvəqqəti məhdudlaşdırılması zamanı əhaliyə qabaqcadan məlumat verilməsi nəzərdə tutulur.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasında dövlət quruculuğu sahəsində islahatlar aparmaq, dövlətçiliyi möhkəmləndirmək, yeni ictimai münasibətlərdən və beynəlxalq öhdəliklərdən irəli gələn hüquq münasibətlərini tənzimləmək, habelə əsası keçmiş sovet hakimiyyəti illərində qoyulmuş və sonradan çoxsaylı əlavə və dəyişikliklər edilmiş qanun məcəllələrinin qəbul edilməsi zərurəti Azərbaycan parlamenti qarşısında duran ən aktual məsələlərdən idi.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində qəbul edilmiş «Torpaq vergisi haqqında» 24 dekabr 1996-cı il qanunu, «Torpaq icarəsi haqqında» 11 dekabr 1998-ci il qanunu, «Dövlət torpaq kadastrı, torpaqların monitoring və yer quruluşu haqqında» 22 dekabr 1998-ci il qanunu, «Torpaq bazarı haqqında» 7 may 1999-cu il qanunu, «Bələdiyyələrin əraziləri və torpaqları haqqında» 7 dekabr 1999-cu il qanunu yeni torpaq məcəlləsinin qəbul edilməsinin hüquqi bazasını yaradırdı. Bu qanunlar əsasında verilmiş normativ-hüquqi aktlar aqrar sahədə yeni ictimai münasibətləri tənzimləyirdi. «Torpaq icarəsi haqqında» Azərbaycan Respublikası qanunu 5 fəsil və 31 maddədən ibarət olmaqla, Azərbaycan Respublikasında dövlət, bələdiyyə və xüsusi mülkiyyətdə olan torpaqların icarəyə verilməsini və icarə münasibətlərinin hüquqi əsaslarını müəyyən edirdi. «Torpaq bazarı haqqında» qanun torpağın alqı-satqısını tənzimləyirdi. Azərbaycan Respublikasında torpaq bazasının təşkilini və torpaq bazarında iqtisadi və hüquqi münasibətlərini müəyyən edən bu qanun 5 fəsildən və 23 maddədən ibarət idi. Qanuna görə, torpaq bazarında torpaq sahələrinin alqı-satqısı; torpaq sahəsinin nizamnamə (pay) fonduna verilməsi; torpaq sahəsinin girovu (ipotekası); torpaq sahəsinin dəyişdirilməsi; torpaq sahəsinin bağışlanması; torpaq

evan Autonomous Republic in the territory of Nakhichevan Autonomous Republic. According to article 47 of the law the economic court for disputes arising from international agreements as a court of first instance considers economic disputes legally referred to its responsibilities. Supreme Court of Nakhichevan Autonomous Republic is a court of first and appellation instances for cases legally referred to its responsibilities. According to article 61 of chapter XI of the law Appellation Court of the Republic of Azerbaijan is considered a court of appellation instance for trial of civil and criminal cases and administrative offences legally referred to its responsibilities. AS a result of judicial reforms implemented in the Republic of Azerbaijan and aimed at continuous improvement of judicial system Appellation Court of the Republic of Azerbaijan was liquidated and zonal appellation courts covering the whole territory of Azerbaijan were established in 2007. According to article 70 of chapter XII of the law and section I of article 132 of Constitution of the Republic of Azerbaijan, the Central Economic Court is a court of last instance for cases associated with economic disputes. The Central Economic Court tries cases associated with appellation complaints and protests about judgments given by local economic courts as a result of resolution of cases arising from local and international contracts.

Responsibilities of Supreme Court are stipulated under chapter XIII. According to article 131 of Constitution of the Republic of Azerbaijan is a higher judicial body for trial of civil cases (including economic disputes), criminal cases, administrative offences and other cases referred to legal proceedings of common and specialized courts. Plenary session of Supreme Court and its responsibilities are stipulated under article 79 of the law. Members of plenary session of Supreme Court include Chairman, Deputy Chairmen and judges of Supreme Court, Chairman of the Central Economic Court, Chairman of the

sahasinin verəsəlik qaydasında başqasına keçməsi; torpaq sahəsi üzərində istifadə və icarə hüquqlarının başqasına keçməsi kimi torpaq bazarı əqdləri tənzimləyirdi.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 1999-cu il iyunun 25-də yeni Torpaq Məcəlləsi qəbul etdi. 22 fəsil və 113 maddədən ibarət Məcəllə Azərbaycan Respublikasında aqrar münasibətlərin normativ-hüquqi əsaslarını müəyyən edir. Yeni məcəllə dövlət hakimiyyət orqanları, bələdiyyələr, hüquqi və fiziki şəxslər arasında torpaq mülkiyyətinə sahiblik, torpaqdan istifadə, torpaq üzərində sərəncam etmək hüququ, torpaq ehtiyatlarından istifadə kimi məsələləri tənzimləyirdi. Məcəllədə torpaqların kateqoriyalarına kənd təsərrüfatı üçün yararlı torpaqlar, yaşayış məntəqələrinin torpaqları, sənaye, nəqliyyat, rabitə, müdafiə və digər təyinatlı, su fondu torpaqları və ehtiyat fondu torpaqları aid edilir. Fiziki və hüquqi şəxslər torpaq sahələrini mülkiyyət, istifadə və icarə hüququnu əldə edə bilərdilər. Məcəlləyə görə əcnəbilərə, vətəndaşlığı olmayan şəxslərə, xarici hüquqi şəxslərə, beynəlxalq birlik və təşkilatlara, habelə xarici dövlətlərə torpaq sahələrini yalnız icarə hüququ əsasında əldə etmək hüququ verilmişdi.

Torpaq Məcəlləsi torpaqdan istifadə müddətlərini müvəqqəti qısa müddət üçün 15 il, uzunmüddətli istifadə üçün isə 15 ildən 99 ilədək müəyyən etmişdi. Dövlət və bələdiyyə mülkiyyətində olan torpaqlar daimi və ya müvəqqəti istifadəyə müvafiq icra hakimiyyəti orqanları və bələdiyyələr tərəfindən verilir. Bu orqanlara torpaqdan istifadə müddətini artırmaq səlahiyyəti verilmirdi. Xüsusi mülkiyyətdə olan torpaq sahələrindən istifadə müqavilə əsasında müəyyən edilir. Məcəllədə torpaq sahəsi üzərində birgə hüquqlar, torpaq sahəsi ilə bağlı öhdəliklər və məhdudiyyətlər, torpaq sahəsi üzərində servitutlar (özgə sahibliyindən əvəzsiz istifadə hüququ), torpaqla bağlı əlaqələr tənzimlənir.

Central Appellation Court, and Chairman of Supreme Court of Nakhichevan Autonomous Republic. The status of judges is stipulated under chapter XV, the procedure of appointment of judges is stipulated under chapter XVI, the responsibilities of judges is stipulated under chapter XVII of the law. Chapter XXI is titled as "Jurors". According to article 115 of this chapter the persons who don't have the right to vote, haven't reached the age of 25 by the date of development of list of jurors, have dual nationality, have obligations for other states shall not be included into the lists of jurors. According to the law it is not permitted to apply any restriction to inclusion into lists of jurors of all citizens irrespective of their race, ethnic origin, religion, sex, property status, official capacity, faith, etc.

According to article 126 of Constitution of the Republic of Azerbaijan and article 93 of the law "About courts and judges" citizens of the Republic of Azerbaijan above the age of 30 who have graduated from higher juridical education institution, have the right to vote and have worked for 5 years in the capacity of lawyer quality for the post of a judge. According to the law the judges are prohibited from occupying of any other elective or appointed post, engaging in entrepreneurial, commercial and other paid activities (except for scientific, educational and creative activities), joining a political party and receiving salaries other than remuneration for scientific and educational activities. Constancy, immunity and independence of judges are stipulated under the law.

Judicial authority that is considered the third branch of government of the Republic of Azerbaijan also includes Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan. Purpose and responsibilities of Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan are stipulated under article 130 of Constitution of the Republic of Azerbaijan and law of the Republic of Azerbaijan titled "About Constitutional Court" and dated October 21, 1997. 9 judges of Con-

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində qəbul edilmiş ilk müstəqil məclə, 1997-ci il iyunun 10-da hazırlanmış «Gömrük Məcəlləsi» olmuşdu. «Gömrük Məcəlləsi» 14 bölmə, 61 fəsil və 450 maddədən ibarət olmaqla gömrük işi üzrə münasibətləri tənzimləyirdi. Məcəllədə gömrük münasibətlərinə daxil olan malların və naqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədlərindən keçirilməsinin əsas prinsipləri, gömrük rejimləri, gömrük-tarif nizamlanması, gömrük ödənişləri, gömrük rəsmiləşdirilməsi, gömrük nəzarəti, gömrük statistikasi, qaçaqmalçılıq və gömrük işi sahəsində digər cinayətlər, gömrük qaydalarının pozulması və bu pozuntulara görə məsuliyyət, gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlər üzrə icraat və həmin işlərə baxılma kimi məsələlər daxildir. Azərbaycan Respublikasında gömrük rejimi növlərinə daxil idi: sərbəst dövriyyə üçün buraxılış; təkrar idxal; tranzit gömrük anbarı; rüsumsuz ticarət mağazası; gömrük ərazisində emal; gömrük nəzarəti altında emal; müvəqqəti idxal (ixrac); sərbəst gömrük zonası; sərbəst anbar; gömrük ərazisindən kənarında emal; ixrac, təkrar ixrac; məhv etmə; dövlətin xeyrinə maldan imtina etmə. Azərbaycan Respublikası ərazisində gömrük ödənişlərinin siyahısına gömrük rüsumu, əlavə dəyər vergisi, aksizlər, gömrük işini aparıcı icra orqanı tərəfindən müəyyən edilən lisenziyaların verilməsi və lisenziyaların fəaliyyətinin bərpa edilməsinə görə yığımlar, gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə mütəxəssislərə ixtisas attestatlarının verilməsi və attestatların fəaliyyətinin bərpa edilməsinə görə yığımlar, gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə gömrük yığımları, malların saxlanmasına görə gömrük yığımları, malların gömrük müşaiyətində görə yığımlar, məlumatlandırma və məsləhətverməyə görə haqq alma, gömrük auksionlarında iştirak etməyə görə haqq alma və digər gömrük ödənişləri daxil edilmişdi.

stitutional Court of the Republic of Azerbaijan are elected for the period of 10 years. Judges of Constitutional Court, Supreme Court and Appellation Courts are appointed by National Parliament based on representation submitted by President of the Republic of Azerbaijan.

Key goal of Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan is to ensure supremacy of Constitution of the Republic of Azerbaijan. Key objectives of Constitutional Court is to address issues stipulated under items 1 and 8 of section III of article 130 of Constitution of the Republic of Azerbaijan by request of President, National Parliament, Cabinet of Ministers, Supreme Court, Office of attorney-general of the Republic of Azerbaijan and Supreme Assembly of Nakhichevan Autonomous Republic, to interpret Constitution and laws of the Republic of Azerbaijan by request of agencies stipulated under section IV of article 130 and to implement other responsibilities stipulated under Constitution of the Republic of Azerbaijan.

Amendment to text of the Constitution may be submitted for referendum by National Parliament or President of the Republic of Azerbaijan based on initial approval of Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan. Proposals on making amendments to articles 1, 2, 6, 7, 8 or 21 and restriction of provisions stipulated under chapter 3 of the Constitution cannot be submitted for referendum. Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan cannot pass decision on making amendments in text of Constitution of the Republic of Azerbaijan that have been approved through referendum.

Decision of Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan has binding force in territory of the Republic of Azerbaijan.

Legal standards of great significance in the area of protection of human rights and freedoms in the Republic of Azerbaijan were stipulated under amendments made to sections V, VI and VII of article 130 of Constitution of the Republic of Azerbaijan as a result

The Parliament of the Azerbaijan Republic

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi məcəlləşdirmə prosesini davam etdirərək 1997-ci il dekabrın 26-da Su Məcəlləsini qəbul etdi. 4 bölmə, 17 fəsil və 105 maddədən ibarət məcəllə Azərbaycan Respublikasında su obyektlərindən və ehtiyatlarından istifadə və mühafizəsi ilə bağlı hüquq münasibətlərini tənzimləyirdi. Azərbaycan Respublikasının daxili suları, Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsi Azərbaycanın milli sərvəti olmaqla əhalinin həyat və fəaliyyətinin əsası kimi istifadə edilir və qorunur, flora və faunanın mövcudluğunu təmin edir. Məcəllədə sudan istifadə edənlərin hüquqları və vəzifələri, su obyektlərinin mühafizəsi, sudan ən zəruri və digər ehtiyaclar üçün istifadənin qanuni əsasları, bu sahədə baş verən mübahisələrin həlli qaydaları və su qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyət müəyyən edilmişdi.

Milli Məclis 1997-ci il dekabrın 30-da Azərbaycan Respublikasının Meşə Məcəlləsini qəbul etdi. Meşələrdən istifadə, onun mühafizəsi, qorunması, bərpası, ekoloji və ehtiyat potensialının yüksəldilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edən Məcəllə 10 fəsil və 80 maddədən ibarətdir. Azərbaycan Respublikasının meşə fondu dağ və düzən meşələrindən ibarət olmaqla qoruq meşələri, kurort meşələri, xüsusi qiymətli meşə massivləri, şəhərlərin və digər yaşayış məntəqələrinin ətrafındakı yaşılıq zolaqların meşələri, yabanı meyvə meşələri, dövlət qoruyucu zolaqları və digər meşə kateqoriyalarına bölünürdü.

Azərbaycan Parlamenti 1999-cu il fevralın 1-də Əmək Məcəlləsini də qəbul etdi. Məcəllə 13 bölmə, 48 fəsil, 317 maddə və 2 əlavədən ibarət idi. Məcəlləyə əmək münasibətlərinə daxil olan kollektiv müqavilə və sazişlər, əmək müqaviləsi, iş vaxtı, istirahət vaxtı və işçilərin məzuniyyət hüquqları, əmək normaları, əməyin ödənilməsi normaları, qaydaları və təminatları, əmək və icra intizamı, işəgötürənin və işçinin qarşılıqlı

of referendum conducted on August 24, 2002. For instance, every person has the right to lodge a complaint to Constitutional Court about statutory acts issued by legislative and executive bodies, and municipal and judicial acts that violate his (her) rights and freedoms. According to section VII of article 130 of the Constitution the human rights attorney (ombudsman) has the right to submit relevant requests to the Constitutional Court, and the courts also has the right to apply to the Constitutional Court in order to get its comments on interpretation of provisions of the Constitution and laws related to implementation of human rights and freedoms.

The Republic of Azerbaijan may not restrict implementation of human rights and freedoms taking into consideration the entered international engagements.

As envisaged, the population shall be notified beforehand about partial or temporary restriction of human and civil rights and freedoms when announcing war, martial law, emergency and mobilization.

The most topical tasks to be implemented by Azerbaijan parliament included implementation of reforms in the area of state construction in the independent Republic of Azerbaijan, strengthening of statehood, management of legal relations arising from new social environment and international obligations, and replacement of codes of laws established during soviet terms and repeatedly annexed and amended with completely new codes.

The law about land tax dated December 24, 1996, the law about land lease dated December 11, 1998, the law about public land cadastre, land monitoring and structure dated December 22, 1998, the law about land market dated May 7, 1999 and the law about municipal territories and lands dated December 7, 1999 made up a juridical background for passing of new land code.

Legal and regulative documents based on the above-listed laws managed new social

maddi məsuliyyəti halları, əməyin mühafizəsi, qadınların, yaşı 18-dən az olan işçilərin və aqrar sahədə əmək münasibətlərinin tənzimlənməsinin xüsusiyyətləri, kollektiv və fərdi əmək mübahisələri, işçilərin sosial sığortası, əmək qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyət məsələləri daxildir. Əmək Məcəlləsi bəzi kateqoriyadan olanların əmək münasibətlərinə, o cümlədən hərbi qulluqçulara, məhkəmə hakimlərinə, Milli Məclisin deputatlarına və bələdiyyələrə seçilmiş şəxslərə, xarici ölkənin hüquqi şəxsi ilə həmin ölkədə əmək müqaviləsi bağlayaraq əmək funksiyasını Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən müəssisədə (onun filialında, nümayəndəliyində) yerinə yetirən əcnəbilərə, habelə işə qəbul və xidmət keçmə qaydası məsələlərində dövlət qulluqçularına aid edilmir. Vətəndaşların əmək hüquqlarını qorunmasını təmin edən Əmək Məcəlləsi və digər əmək qanunvericiliyində işləyənlər üçün 8 saatdan artıq olmayan iş günü, istirahət və bayram günləri, ildə azı bir dəfə 21 təqvim günündən az olmayan ödənişli məzuniyyət verilməsi müəyyən edilmişdi. Əsas məzuniyyətlə yanaşı əmək şəraitinə, əmək funksiyasının xüsusiyyətlərinə, əmək stajına görə, eləcə də uşaqlı qadınlara, habelə sosial məzuniyyətlər, yaradıcılıq, təhsil və ödənişsiz məzuniyyətlər kimi əlavə məzuniyyətlər verilməsi də nəzərdə tutulmuşdu.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinə görə, cəmiyyətin əsas özəyi olan ailə dövlətin xüsusi himayəsindədir. Konstitusiyada təsbit olunmuş müddəalar əsasında Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 1999-cu il dekabrın 28-də Ailə Məcəlləsini qəbul etdi. 8 bölmə, 28 fəsil və 195 maddədən ibarət məcəllə ailənin ümumbəşəri prinsiplər əsasında qurulmasını müəyyən edirdi. Azərbaycan Respublikasında nikah yaşı kişilər üçün 18 yaş, qadınlar üçün 17 yaş müəyyən edilirdi. Məcəlləyə görə, vətəndaşlıq aktlarının dövlət qeydiyyatı orqanlarında bağlanmış nikahın hüquqi qüvvəsi

relations in the agricultural sector. Law of the Republic of Azerbaijan about land lease consisting of 5 chapters and 31 articles described procedures of leasing of public, municipal and private lands and legal foundations of leasing relations. The law about land market managed land purchase and sale. This law described procedures of establishment of land market in the Republic of Azerbaijan and economic and juridical relations encountered in land market, and consisted of 5 chapters and 23 articles. This law manages such land market transactions as purchase and sale of plots of land, transfer of a plot of land to statutory fund (unit investment trust), pawning (mortgaging) of a plot of land, exchange of plots of land, donation of a plot of land, inheritance of a plot of land, and transfer to another person of rights to use and lease a plot of land.

The National Parliament of the Republic of Azerbaijan passed new land code on June 25, 1999. The code consisting of 22 chapters and 113 articles identifies legal and regulative foundations of agricultural relations in the Republic of Azerbaijan. The new code addresses such issues as land ownership, use and disposal relations between state run public authorities, municipalities, legal and physical persons. Such land categories as lands fit for agricultural activity, settlement lands, lands used for industrial, transportation, communication, defense and other purposes, water fund lands and reserve fund lands are stipulated under the code. Physical and legal persons may obtain the right to own, use and lease plots of land. According to the code foreigners, persons without nationality, foreign juridical persons, international associations and organizations, as well as foreign countries are given the right to acquire plots of land only based on leasing principle.

The land code allocates 15 years for temporary and short-term use of land and 15-99 years for long-term use of land.

Relevant local authorities and municipalities have the responsibility to hand over

vardır. Vətəndaşların ailə münasibətlərində hüquqlarının hər hansı bir formada məhdudlaşdırılması qadağan edilir. Məcəllədə əmlak və şəxsi qeyri-əmlak münasibətləri tənzimlənir: ər-arvad, valideynlər və uşaqlar (övladlığa götürülənlər), eləcə də ailə qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallarda və həddə başqa qohumlar və digər şəxslər arasında əmlak münasibətləri tənzimlənir, habelə valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların tərbiyəyə götürülmə qaydalarını müəyyən edilir. Ailə üzvləri arasında ailə qanunvericiliyi ilə tənzimlənməyən əmlak və şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərinə mülki qanunvericiliyin ailə münasibətlərinin mahiyyətinə zidd olmayan normaları tətbiq edilirdi. «Ailə Məcəlləsi»ndə övladlığa götürmə məsələlərinin həlli məhkəmə tərəfindən xüsusi icraat qaydasında və məhkəmə qətnaməsinə əsasən vətəndaşlıq aktlarının qeydiyyata orqanları tərəfindən övladlığa götürmənin 1 ay ərzində qeydiyyata götürülməsini müəyyən edirdi.

III Respublikanın Milli Məclisi 1999-cu il dekabrın 28-də Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsini qəbul etdi. Mülki Məcəllə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasından və yeni mülki münasibətlərdən yaranan hüquqi məsələləri tənzimləyirdi. Məcəllə ümumi və xüsusi hissələr də daxil olmaqla 10 bölmə, 73 fəsil və 1325 maddədən ibarətdir. Ümumi hissədə Mülki Məcəllənin məqsədi üçüncü şəxslərin hüquqlarına xələl gətirmədən mülki dövrüyyənin azadlığının onun iştirakçılarının bərabərliyi əsasında təmin edilməsi kimi göstərilir. Sovet dövründə qəbul edilmiş Mülki Məcəllədən fərqli olaraq, yeni Məcəllə müqavilələrin sərbəstliyini, xüsusi mülkiyyətin azadlığını müəyyən edir. Mülki Məcəllənin vəzifələrinə mülki hüquq münasibətləri subyektlərinin əmlak və şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərini tənzimləmək, mülki hüquq subyektlərinin hüquqlarını və qanuni mənafələrini müdafiə etmək, fiziki şəxslərin şərəfini, ləyaqətini, işgüzar müfuzunu, şəxsi həyatını və şəxsi

for permanent or temporary use the public and municipal lands. These authorities also have the responsibility to extend the period of use of land. The rules of use of private plots of land are stipulated under relevant contracts. The code addresses such issues as joint ownership of a plot of land, obligations and restrictions associated with a plot of land, servitude of a plot of land (free use of proprietary right of another person), and land relations.

The first independent code passed in the National Parliament of the Republic of Azerbaijan was titled "Customs Code" and was dated June 10, 1997. The Customs Code consisted of 14 parts, 61 chapters and 450 articles and addressed customs relations. Such issues as key principles of transit through customs boundaries of the Republic of Azerbaijan of goods and vehicles covered by customs relations, customs regimes, customs and tariff management, customs payments, customs clearance, customs control, customs statistics, smuggling and other customs crimes, violation of customs rules and responsibility for such violations, legal cases and proceedings related to violation of customs rules are addressed in the code. Types of customs regimes implemented in the Republic of Azerbaijan include: admission for free distribution, repeated importation, transit customs storehouse, duty-free trade shop, processing in customs territory, processing under customs control, temporary importation (exportation), free customs zone, free storehouse, processing beyond customs territory, importation, repeated importation, destruction, and take-over of goods for benefit of the state. The list of customs payments in territory of the Republic of Azerbaijan includes customs duty, value added tax, excise-duties, fees for issuing and rehabilitating of licenses fixed by executive customs agencies, fees for issuing and rehabilitating of qualification certificates for specialists in customs clearance, customs fees for customs clearance, customs fees for stor-

toxumalmazlığının müdafiəsi hüququnu qorumaq, mülki dövriyyəni təmin etmək, sahibkarlıq fəaliyyətini dəstəkləmək, sərbəst bazar iqtisadiyyatının inkişafına şərait yaratmaq daxildir. Məcəllədə mülki hüquq münasibətlərinin obyektləri qismində əmlak və ya qeyri-əmlak dəyəri olan, qanunvericiliklə mülki dövriyyədən çıxarılmış maddi və qeyri-maddi nemətlər nəzərdə tutulur. Mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri aşağıdakı kimi müəyyən edilir: istər sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan, istərsə də məşğul olmayan hər hansı fiziki və ya hüquqi şəxslər mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri ola bilərlər. Dövlət hakimiyyəti orqanlarının və özünüidarə orqanlarının digər şəxslərlə mülki hüquq münasibətləri, qanunda ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, mülki qanunvericiliklə tənzimlənir; mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri öz hüquq və vəzifələrini vicdanlı həyata keçirməyə borcludur. Mülki Məcəllə 7 yaşına çatmış şəxsləri fəaliyyət qabiliyyəti olmayan müəyyən edirdi. 7 yaşından 14 yaşadək və 14 yaşından 18 yaşadək məhdud fəaliyyət qabiliyyətli şəxslərin statusu fərqləndirilir. 16 yaşı tamam olmuş şəxslər tam fəaliyyət qabiliyyəti əldə edə bilərlər.

Məcəlləyə görə, hüquqi şəxslər fəaliyyət xarakterinə görə kommersiya və qeyri-kommersiya növlərinə ayrılır.

Mülki Məcəllədə də əşya hüququ, əmlak hüquqlarının dövlət qeydiyyatı, mülkiyyət hüququ, onun məhdudlaşdırılması, əldə edilməsi və itirilməsinin əsasları, mülkiyyət hüququnun xüsusi növləri, əşya istifadə hüquqları, əşya təminat hüququ, girov və ipoteka hüququ və s. təsbit olunmuşdur. Mülki Məcəllənin xüsusi hissəsində müqavilələrdən əmələ gələn öhdəliklər tənzimlənir. Öhdəliklərin 3 qrupu: müqavilələrdən yaranan öhdəliklər; qanundan yaranan öhdəliklər; mülki hüquq pozuntularından (delekt) yaranan öhdəliklər fərqləndirilir. Mülki Məcəllədə vərəsəlik hüququ məsələləri də tənzimlənir. Vərəsəliyin qanun və vəziyyət

age of goods, fees for customs maintenance of goods, fees for information and consultation, fees for participation in customs auctions and other customs duties.

The National parliament of the Republic of Azerbaijan continued to pass new codes and passed water code on December 26, 1997. This code consisting of 4 parts, 17 chapters and 105 articles manages legal relations associated with use and protection of water bodies in the Republic of Azerbaijan. Internal waters of the Republic of Azerbaijan, sector of the Caspian Sea (Lake) that belongs to the Republic of Azerbaijan constitute the national wealth of Azerbaijan and also used and protected as a source of life and activity of Azerbaijan population, as well as a favorable environment for existence of wild plants and animals. Rights and obligations of water users, protection of water bodies, legal foundations of use of water for the most necessary and other purposes, rules of resolution of disputes encountered in this area, and responsibility for violation of water legislature are stipulated under this code.

The National Parliament passed the Forest Code on December 30, 1997.

The code consists of 10 chapters and 80 articles and describes juridical foundations of use, protection, rehabilitation of forests and improvement of environmental and reserve potential of forests. Forest fund of the Republic of Azerbaijan consists of mountain and plain forests and is subdivided into such forest categories as reservation forests, resort forests, especially valuable forest tracts, forests in green plantations zones around cities and other settlements, wild orchards, public protection zones, etc.

The Azerbaijan Parliament passed Labor Code on February 1, 1999. The Code consists of 13 parts, 48 chapters, 317 articles and 2 annexes. Such issues as joint contracts and agreements covered by labor relations, labor contract, work hours, rest hours and employees' right to vacation, labor standards, remuneration

üzrə növləri fərqləndirilirdi və mirasın bölüşdürülməsi qaydaları müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 28 dekabr 1999-cu il tarixli Azərbaycan Respublikası qanunu ilə yeni Mülki-Prosessual Məcəllə qəbul etdi. 50 fəsil, 477 maddədən və bir əlavədən ibarət olan Mülki-Prosessual Məcəllə bu sahədə qüvvədə olmuş bir çox qanunların, o cümlədən 1992-ci il 25 fevral tarixli Azərbaycan Respublikası Təsnifat-Prosessual Məcəlləsinin hüquqi qüvvəsini dayandırdı. Məcəllənin yeni tələblərinə görə mülki işlər və iqtisadi mübahisələr üzrə ədalət mühakiməsi, prokurorun müdaxiləsi olmadan yalnız məhkəməyə aiddir və məhkəmələr tərəfindən qanunla müəyyən olunmuş qaydada həyata keçirilir. Mülki Prosesual Məcəlləyə görə, aşağı məhkəmə instansiyasının qətnamə və qərarlarından yuxarı instansiyaya apellyasiya şikayəti və həmin instansiyalardan yuxarı instansiyaya kassasiya şikayəti vermək olar. Məcəllədə məhkəməyə aid olan mübahisə qanunla, beynəlxalq müqavilələrdə və ya tərəflərin sazişi ilə nəzərdə tutulan hallarda, işdə iştirak edən şəxslərin yazılı razılığı ilə münsiflər məhkəməsinin həllinə verilə bilər. Mülki Prosesual Məcəllədə Azərbaycan Respublikasında xarici məhkəmələrin və arbitrajların qətnamələrinin tanınması və icrası, xarici dövlətin məhkəmə qətnamələrinin məcburi icrası və bu qətnamələrin tanınması, eləcə də xarici dövlətin arbitraj məhkəmələrinin qətnamələrinin tanınması və icrası ilə bağlı müddəalar təsbit edilmişdir.

Milli Məclisin 30 dekabr 1999-cu il tarixli qanunu ilə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi qəbul edildi. Ümumi və xüsusi hissələr üzrə 12 bölmə, 35 fəsil və 353 maddədən ibarət Məcəllə sülhün və bəşəriyyətin təhlükəsizliyini təmin etməyə, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını, mülkiyyəti, iqtisadi fəaliyyəti, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi, ətraf mühiti, Azərbaycanın Konstitusiyası quruluşunu cinayətkar qəsdlərindən qorumağa, habelə

neration standards, rules and guarantees, labor and execution discipline, cases of mutual material responsibility of employer and employee, labor protection, peculiarities of management of labor relations of women, employees below the age of 18 and agricultural workers, joint and individual labor disputes, social insurance of employees, and responsibility for violation of labor legislature are stipulated under the code. The labor code is not applied to labor relations of some categories of employees including military personnel, court judges, members of national parliament and municipalities, foreigners that have signed in their own country a labor contract with a juridical person of the foreign country and are fulfilling their labor functions in an enterprise (branch, representation of the juridical person) located in the Republic of Azerbaijan, and recruitment and service issues of government personnel. The Labor Code and other labor legislature ensure protection of labor rights of citizens and provide workers with a work day not exceeding 8 hours, weekends and holidays, and a minimum of 21 calendar days of paid vacation per year. In addition to the basic vacation, allocation of an additional vacation based on labor conditions, peculiarities of labor functions and length of service, as well as such types of additional vacation as social vacations, creative, education and unpaid vacations is stipulated under the code.

According to article 13 of Constitution of the Republic of Azerbaijan family as a basic cell of society is under special surveillance of the state. The National Parliament of the Republic of Azerbaijan passed Family Code on December 28, 1999 based on relevant provisions stipulated under the Constitution. The code consists of 8 parts, 28 chapters and 195 articles and describes factors necessitating establishment of a family on the basis of principles peculiar to the whole mankind. The marriage age is 18 for men and 17 for women in the Republic of Azerbaijan. According to the

cinayətlərin qarşısını almağa yönəlmişdir. 1961-ci ildən qüvvədə olmuş Azərbaycan SSR-in Cinayət Məcəlləsindən fərqli olaraq yeni Məcəlləyə xüsusilə ağır cinayətlərə görə ölüm cəzası daxil edilməmişdi. Digər tərəfdən 1998-ci il 10 fevral qanunu ilə Azərbaycan Respublikasında ölüm cəzasının tam ləğv edilməsi nəzərdə tutulurdu. Cinayət Məcəlləsinin xüsusi hissəsində dövlət əleyhinə, ictimai təhlükəsizlik və ictimai qayda əleyhinə, dövlətin Konstitutsiya quruluşunun əsasları əleyhinə cinayətlər ən ağır cinayətlər qrupuna aid edilir. Ümumilikdə ictimai-təhlükəsizlik dərəcəsindən və xarakterindən asılı olaraq cinayətlərin 4 növü müəyyən edilmişdi: böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər; az ağır cinayətlər; ağır cinayətlər; xüsusilə ağır cinayətlər.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasında yeni hüquq sahəsi olan vergi hüququ, məəcəllə qəbul edilənə qədər çoxsaylı normativ hüquqi aktlarla tənzimlənirdi. Qanunverici orqan 2000-ci il iyulun 11-də Azərbaycan Respublikasının ilk Vergi Məcəlləsini qəbul etdi. Ümumi və xüsusi hissələr üzrə 17 fəsil və 221 maddədən ibarət olan məəcəllə, vergiləri dövlət vergiləri, Naxçıvan Muxtar Respublikası vergiləri və yerli vergilər (bələdiyyə vergiləri) qruplarına bölünmüşdü. Dövlət vergilərinə fiziki şəxslərin gəlir vergiləri, bələdiyyə mülkiyyətində olmayan hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi, əlavə dəyər vergisi, aksizlər, hüquqi şəxslərin əmlak vergisi, hüquqi şəxslərin torpaq vergisi, maddən vergisi və sadələşdirilmiş sistem üzrə vergi aid edilirdi. Naxçıvan Muxtar Respublikasının qanunu ilə müəyyənləşdirilmiş və yalnız muxtar respublikanın ərazisində tətbiq olunan vergilər muxtar respublikaya məxsus vergilər sayılır. Yerli bələdiyyə vergi və ödənişləri müvafiq bələdiyyə ərazisi daxilində müəyyənləşdirilmiş vergilərdir.

Vergi Məcəlləsində vergilərin şəxsi və real növləri fərqləndirilirdi. Şəxsi vergilər vergi ödəyicisinin maliyyə vəziyyətini və onun ödəmə qabiliyyətliliyini nəzərə alır. Re-

code a marriage contracted at civilian registrar's office has legal effect. It is prohibited to restrict to any extent the rights of citizens in family relations. Property and personal non-property relations are guided by the code: property relations between husband and wife, parents and children (adopted children), as well as other relatives and persons in cases and to the extent stipulated under family legislature are managed, as well as the procedure of adopting of children deprived of parental care is described in the code.

Standards of civil legislature not contradicting to essence of family relations is applied to property and personal non-property relations between members of family that are not covered by family legislature. According to family code the child adopting cases are tried in court according to special legal proceedings and relevant judicial decision and are registered at a civilian registrar's office within 1 month.

The National Parliament of the III Republic passed the Civil Code on December 28, 1999. The Civil Code addressed legal issues arising from Constitution of the Republic of Azerbaijan and new civil relations. The code consisted of 10 parts, 73 chapters and 1,325 articles including general and special parts. The purpose of civil code is stipulated under the general part as ensuring of free civil circulation not abusing rights of third parties and observing equity of its participants.

In contrast to the Civil Code passed during Soviet terms the new Code establishes freedom of contracts and private property. Objectives of Civil Code include management of property and personal non-property relations of participants of civil law relations, protection of rights and legal interests of participants of civil law relations, protection of the right of physical persons to defend their own honor, dignity, business prestige, and personal lie and immunity, ensuring of civil circulation, support to entrepreneurial activ-

al vergilər isə vergi ödəyicisinin fərdi maliyyə vəziyyətindən asılı olmayaraq, fəaliyyəti və malların (əşya kimi), yəni əmlakın alqısı, satışı və ya sahibliyinin vergiyə cəlb olunmasını nəzərdə tutur. Real vergilərə həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər cəlb oluna bilərlər. Şəxsi vergilər isə yalnız əhəlinin üzərinə qoyulur.

Azərbaycan Respublikası parlamenti 2000-ci il 11 iyul tarixli qanunu ilə yeni İnzibati Xətalər Məcəlləsini qəbul etdi. İnzibati Xətalər Məcəlləsi ümumi və xüsusi hissələr üzrə 6 bölmə, 35 fəsil və 458 maddədən ibarətdir. Ümumi müddələrin daxil edildiyi birinci bölmədə Azərbaycan Respublikasının inzibati xətalər qanunvericiliyi, onun vəzifələri və prinsipləri müəyyən edilirdi. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin vəzifələri insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını, onların sağlamlığını, əhəlinin sanitariya - epidemioloji sağlamlığını, ictimai mənəviyyəti, mülkiyyəti, şəxslərin iqtisadi maraqlarını, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi, ətraf mühiti, idarəçilik qaydalarını qorumaq, qanunçuluğu möhkəmləndirmək və inzibati xətalərin qarşısını almaqdan ibarətdir. Məcəlləyə görə inzibati məsuliyyətin əsaslarını inzibati xətanın törədilməsində təqsirli hesab edilən və inzibati xəta tərkibinin bütün digər əlamətlərini daşıyan əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) törətmiş şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunur və tənbeh edilir. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin prinsipləri insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi, qanunçuluq, qanun qarşısında bərabərlik, təqsirsizlik prezumpsiyası, ədalətsizlik və inzibati xətanın qarşısının alınmasına əsaslanır. Məcəlləyə görə inzibati məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxs öz təqsirsizliyini sübut etməyə borclu deyildir. İnzibati xəta anlayışına görə ictimai münasibətlərə qəsd edən hüquqazidd olan, təqsirli sayılan (qəsdən və ya ehtiyatsızlıq üzündən törədilən) və inzibati məsuliyyətə səbəb olan əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) inzibati xəta hesab olunur. İnzibati xətalər törətməyə görə:

ity, and creation of favorable conditions for development of free market economy. Material and non-material wealth are stipulated under the Code in the capacity of targets of civil law relations that have property or non-property value and removed from civil circulation based on relevant legislature. Participants of civil law relations are identified as follows: any physical or legal person engaged or not engaged in entrepreneurial activity may become an actor of civil law relations.

If otherwise hasn't been stipulated under the law then civil law relations between state run public authorities and self-government bodies and other persons shall be guided by civil legislature; actors of civil law relations are obliged to conscientiously implement their rights and obligations. Persons who have reached the age of 7 are considered incapable according to the Civil Code. Two categories of persons with limited ability to work at ages of 7-14 and 14-18 are differentiated. Persons who have reached the age of 16 may obtain full ability to work.

According to the code, legal persons are divided into commercial and non-commercial categories according to nature of their activity.

The right to items, official registration of property rights, right of ownership, reasons for restriction, acquiring and losing of the right of ownership, special types of the right of ownership, rights to use items, right to get guarantee for an item, right to deposit and mortgage, etc. are stipulated under Civil Code. A special part of civil code addresses obligations arising from contracts. There are 3 groups of obligations: arising from contracts; from laws; from violations of civil law.

Issues associated with succession right are also guided by civil code. Legal and situational types of succession are differentiated and procedures of division of inheritance are described in civil code.

The National Parliament of the Republic of Azerbaijan passed new Civil and Pro-

xəbərdarlıq; inzibati cərimə; inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin ödənişlə alınması; predmetin müsadirəsi; inzibati xəta törətmiş fiziki şəxsin ona verilmiş xüsusi hüququnun məhdudlaşdırılması; acnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxsləri Azərbaycan Respublikasının hüdüdlərindən kənara inzibati qaydada çıxartma; inzibati həbs və digər tənbeh növləri tətbiq edilir.

Inzibati Xətalar Məcəlləsinin xüsusi hissəsində dövlət idarəçiliyinin konkret sahələrində ictimai münasibətləri tənzimləyən inzibati hüquq normaları daxil edilmişdi. Xüsusi hissənin III bölməsində inzibati xətlər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqanlara (vəzifəli şəxslərə) aşağıdakılar aid edilir: rayon (şəhər) məhkəmələri; yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar (kollegial orqan); Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları (vəzifəli şəxslər).

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 2000-ci iyulun 14-də Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsini qəbul etdi. Ümumi və xüsusi hissələr üzrə 11 bölmə, 58 fəsil və 521 maddədən ibarət olan Məcəllə yeni ictimai münasibətlərdən və Konstitusiyaya normalarından irəli gələn müddəaları təsbit edirdi. Məcəllənin əsas məqsədi qanunla cinayət hesab olunan əməli törətmiş hər bir şəxsi ifşa etməyə və cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyin mümkünlüyünə, cinayət törətməkdə təqsirli olmayan heç kəsi cinayət prosesini həyata keçirən orqanların vəzifəli şəxslərinin və ya hakimlərin özbaşına hərəkətləri ilə qanunsuz şübhə altına alınmasının, ittiham və ya məhkum etməyin mümkün olmamasına, heç kəsin qanunsuz və ya zərurət olmadan prosesual məcburiyyət tədbirlərinə, insan və ya vətəndaş hüquq və azadlıqlarının digər məhdudiyyətlərinə məruz qalmamasına yönəlmişdi. Məcəllənin ümumi hissəsində cinayət mühakimə icraatının vəzifələri, əsas prinsipləri və şərtləri, cinayət təqibi, bəraət

cedural code on December 28, 1999. The civil and procedural code consists of 50 chapters, 477 articles and one annex and its approval has caused suspension of a number of relevant laws including economic and procedural code of the Republic of Azerbaijan dated February 25, 1992. According to requirements of the new code fair justice in civil cases and economic disputes are referred only to responsibility of court without interference by prosecutor, and it is implemented by courts according to legally established procedure. According to civil and procedural code it is allowed to lodge appeal complaints to a court of higher instance in regard to judgments and decisions given by a court of lower instance and to refer to the court of cassation in regard to judgment given by the court of higher instance.

According to the code a dispute referred to a court may be transferred to jury trial based on relevant law, in cases stipulated under international contracts and agreement between parties, by written consent of persons involved in the case. Provisions related to recognition and implementation of judgments given by foreign courts and arbitrations, compulsory implementation and recognition of judicial decisions of a foreign country, as well as recognition and implementation of decisions of arbitration tribunals of a foreign country in the Republic of Azerbaijan are stipulated under civil and procedural code.

Criminal Code of the Republic of Azerbaijan was passed by the National Parliament on December 30, 1999. The code consists of general and special parts subdivided into 12 parts, 35 chapters and 353 articles, and it is aimed at ensuring of peace and security of mankind, protection of human and civil rights and freedoms, property, economic activity, public order and security, environment and Constitutional government of Azerbaijan from criminal pursuits, as well as prevention of crimes.

qazanma və vurulmuş ziyanın ödənilməsi, prosesual qərarların məcburiliyi, prosesin iştirakçıları, sübutlar və sübutetmə, prosesual məcburiyyət tədbirləri, cinayət mühakimə icraatında əmlak məsələləri, məhkəmə məsrəfləri, mühakimə icraatı zamanı konfidensiallıq və müddət məsələləri təsbit edilmişdi. Cinayət-Prosesual Məcəllənin Xüsusi hissəsində ayrı-ayrı icraat növlərinin, o cümlədən cinayət təqibi üzrə məhkəməyədək icraatın, birinci instansiya məhkəməsində icraatın (o cümlədən andlı iclasların iştirakı ilə keçirilən icraatın), apellyasiya və kassasiya instansiyaları məhkəmələrində icraatın aparılması və xüsusiyyətləri, eləcə də yetkinlik yaşma çatmayanlar barəsində icraatın, beynəlxalq müqavilələrlə müəyyən edilmiş imtiyaz və immunitetə malik olan şəxslər barəsində icraatın, məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsinin, normativ hüquqi aktın Konstitusiyaya uyğunluğunun yoxlanılması barədə vəsadət üzrə icraatın, yeni açılmış hallar üzrə, anlaşıq vəziyyətdə cinayət törətmiş şəxslər barəsində təbii xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraatın, cinayət işlərinə dair hüquqi yardımın göstərilməsi üzrə icraatın və nəhayət, hökm və ya məhkəmənin digər yekun qərarlarının icrası qaydasında icraatın xüsusiyyətləri göstərilmişdi. Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, cinayət işlərinin qiyabi məhkəmə icraatı yolverilməz hesab olunur.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi islah-əmək qanunvericiliyinin beynəlxalq standartlara və demokratik prinsiplərə uyğunlaşdırılması məqsədilə 2000-ci il iyulun 14-də Cəzaların İcrası Məcəlləsini qəbul etdi. Beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmış Məcəllə BMT-nin 1955-ci il tarixli «Məhkumların davranış qaydalarının minimum standartları», Avropa Şurası tərəfindən qəbul olunmuş «Avropa penitensiar qaydaları» və digər beynəlxalq aktları nəzərə almaqla hazırlanmışdı. 7 bölmə, 21 fəsil və 182 maddədən ibarət Məcəllədə məh-

In contrast to Criminal Code of the Soviet Socialist Republic of Azerbaijan that has been valid since 1961 death sentence for especially grave crimes is not stipulated under the new code. Moreover, full suspension of death sentence in the Republic of Azerbaijan was stipulated under the law dated February 10, 1998. According to special part of criminal code the crimes against government, public security and order, and foundations of Constitutional system of the state are referred to the group of most serious crimes. Generally, 4 types of crimes are identified based on degree and nature of danger caused to public security: crimes that don't cause great danger to public security; moderately grave crimes; grave crimes; especially grave crimes.

Tax law that is a new area in legislature of the independent Republic of Azerbaijan had been guided by a number of legal and regulative documents till approval of relevant code. The legislative body passed the first Tax Code of the Republic of Azerbaijan on July 11, 2000. The code consists of general and special parts subdivided into 17 chapters and 221 articles, and classifies taxes into public taxes, taxes of Nakhichevan Autonomous Republic and local (municipal) taxes. Public taxes include income taxes of physical persons, profit tax of legal persons no owned by municipality, value additional tax, excise-duties, property tax of legal persons, land tax of legal persons, mining tax and simplified system tax. Taxes stipulated under the law of Nakhichevan Autonomous Republic and applied only in the territory of the autonomous Republic are considered as taxes owned by the autonomous Republic. Local municipal taxes and payments are the taxes applied within territory of relevant municipality.

According to tax code the taxes are classified into personal and real taxes. Personal taxes take into consideration financial status and paying capacity of a taxpayer. And real taxes imply imposing of taxes on activity and goods (as items) of a taxpayer, i.e. purchase,

busların hüquqlarının genişləndirilməsi, şəxsi təhlükəsizlik, vicdan və din azadlıqlarına təminat verilməsi, onların sağlamlığı, tibbi xidmət, sanitariya-gigiyena məsələləri və qidalanmaları, yeni iş yerlərinin açılması, ictimai faydalı işlə məşğul olmaq üçün imkan yaradılması nəzərdə tutulmuş və onlara bir sıra yeni imtiyazlar verilməsi təsbit edilmişdi. Məhkumların islah edilməsinin əsas vasitələri qismində cəzanın icrasının və çəkilməsinin müəyyən edilmiş qaydası (rejim), tərbiyə işi, ictimai faydalı əmək, ümumi təhsil, peşə təhsili və peşə hazırlığı, ictimai təsir müəyyən edilmişdi. Cəzalarn İcrası Məcəlləsində müxtəlif növ cəzalarn icrası qaydası, cəzaçəkmə müəssisələrində (məntəqə tipli, ümumi, möhkəm ciddi, xüsusi rejimli müəssisələr, həbsxanalar), tərbiyə müəssisələrində (ümumi və möhkəm rejimli) və müalicə müəssisələrində, intizam xarakterli hərbi hissədə cəzaların icrası, cəza çəkməkdən azad etmə, şərti məhkum edilmiş şəxslər üzərində nəzarət məsələləri qanunda təsbit olunmuşdu. Məcəllənin demokratik prinsiplərindən irəli gələn məhkum olunmuş şəxsin vəkillə senzura olmadan yazışmasına və görüşməsinə, dini etiqad azadlığına, istirahət, dövrü mətbuat vasitələrindən və radiodan məlumat almaq hüququna təminat, cinayət-cəza sisteminin mərkəzi orqanlarına, məhkəmə və digər səlahiyyətli orqanlarla bağlı zərfdə ərizə və ya şikayət göndərmək hüququ, onun qohumlarla qısa və uzun müddətli görüşlərinin vaxtının uzadılması kimi məsələlər müəyyən edilirdi.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 2003-cü il mayın 27-də vahid seçki sistemi əsasını təşkil edən Seçki Məcəlləsini qəbul etdi. Azərbaycan Respublikasında ilk dəfə olaraq qəbul edilmiş Seçki Məcəlləsi Azərbaycan Respublikasında referendum, Milli Məclisə seçkilər, Azərbaycan Respublikası Prezidenti və bələdiyyə seçkilərinin keçirilməsi üçün vahid normativ akt müəyyən edirdi.

sale or ownership of property irrespective of individual financial status of the taxpayer. Real taxes may be imposed on both physical and legal persons. And personal taxes are imposed only on population.

Parliament of the Republic of Azerbaijan passed new administrative offences code on July 11, 2000. The administrative offences code consists of general and special parts subdivided into 6 parts, 35 chapters and 458 articles. The first part that includes general provisions describes administrative offences legislature of the Republic of Azerbaijan, and objectives and principles of the legislature. Objectives of administrative offences code include protection of human and civil rights and freedoms, people's health, sanitary and hygienic health of population, public spirituality, property, economic interests of persons, public order and security, environment and administrative regulations, strengthening of legality and prevention of administrative offences. According to the code a person who has been considered guilty in committing of an administrative offence and has committed an action (activity or negligence) that bears all other evidences of content of the administrative offence is called to administrative account and incurs a penalty. Principles of administrative offences code are based on respect for human and civil rights and freedoms, legality, equity, presumption of innocence, and prevention of injustice and administrative offence. According to the code a person called to administrative account is not obliged to prove his (her) innocence. According to administrative offence notion, an action that endeavors public relations, contradicts to the laws, is considered a result of action of a guilty person (committed intentionally or accidentally), and has caused an administrative responsibility is considered the administrative offence. The following types of penalties are applied to persons who have committed administrative offence: warning, official reprimand, purchase of a tool used in committing

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 142-ci maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikasında yerli özünüidarəetmə bələdiyyələr tərəfindən həyata keçirilir. Milli Məclis 1999-cu il iyunun 2-də «Bələdiyyələrə seçkilərin keçirilməsi qaydaları haqqında» qanun qəbul etdi. Bu qanun əsasında 1999-cu il dekabrın 12-də ilk dəfə olaraq Azərbaycan Respublikasında yerli özünüidarəetmə orqanlarının yaradılmasının əsası qoyuldu. Bələdiyyələr özünüidarəetmə orqanı olmaqla yerli əhəmiyyətli məsələlərin həll olunması ilə məşğuldur. Seçki qanuna görə, seçki gününədək 21 yaşına çatmış şəxslər 5 il səlahiyyət müddəti olan bələdiyyə üzvü seçilə bilərdi. İcra hakimiyyəti orqanlarında işləyən vəzifəli şəxslər, hakimlər, hüquq-mühafizə orqanlarının işçiləri, din xadimləri, hərbi qulluqçuların bələdiyyə üzvü seçilməsi qanunla qadağan edilirdi.

1999-cu il iyunun 2-də «Bələdiyyələrin statusu haqqında» qanun qəbul edildi. Bələdiyyələr haqqında qəbul edilmiş çoxsaylı qanunlarla yanaşı «Bələdiyyələrin statusu» haqqında qanun da yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyətinin tənzimlənməsinə yönəlmişdir. 8 fəsil və 55 maddədən ibarət qanun bələdiyyələrin fəaliyyət prinsiplərini, rolunu, yerli özünüidarəetmənin hüquqi, iqtisadi və maliyyə əsaslarını müəyyənləşdirirdi. Bələdiyyələr qanunla müəyyən edilmiş ərazi hədudları daxilində yerli özünüidarəetmə formasıdır. «Bələdiyyələrin statusu haqqında» qanunda yerli əhəmiyyətli məsələlər, yerli rəy sorğusu, bələdiyyə mülkiyyəti, yerli vergi və ödənişlər, bələdiyyə qulluğu, yerli sosial müdafiə, yerli büdcə və s. məsələlər tənzimləndirdi. Qanuna görə bələdiyyələrin nizamnamələri bələdiyyələrin iclaslarında və ya vətəndaşların yığıncaqlarında qəbul edilir. Bələdiyyələrin qəbul etdiyi aktın icrası onun ərazisində yaşayan vətəndaşlar və onun ərazisində yerləşən hüquqi şəxslər üçün məcburidir.

Azərbaycan Respublikasının parlamenti 1998-ci il fevralın 6-da ölkədə mə-

of administrative offence or an item directly affected by administrative offence, confiscation of an item, restriction of special right given to a physical person that has committed the administrative offence, administrative deportation of foreigners and persons without nationality beyond the boundaries of the Republic of Azerbaijan, etc.

Administrative law standards that regulate public relations in specific areas of public administration are stipulated in special part of administrative offences code. The following bodies (officials) authorized to consider administrative offence cases are listed in part III of special part of the code: rayon (city) courts, committees (a corporate body) for cases and protection of rights of minors, relevant executive power bodies (officials) of the Republic of Azerbaijan.

The National Parliament of the Republic of Azerbaijan passed criminal and procedural code on July 14, 2000. The code consists of general and special parts subdivided into 11 parts, 58 chapters and 521 articles, and provisions arising from new social relations and Constitutional standards are stipulated under the code. Key goal of the code is to ensure revealing and calling to account of every person who have committed an action considered a crime according to relevant laws, prevent illegal and groundless suspicion, accusation and sentencing of any person who is not guilty of committing a crime as a result of self-willed actions by officials or judges of bodies engaged in crime investigation, and illegal or unnecessary application to any person of procedural forcing measures and other restrictions of human or civil rights and freedoms. Objectives, key principles and conditions of crime investigation, criminal prosecution, acquittal and compensation for damages, binding force of procedural decisions, participants of criminal procedure, evidences and proving, procedural forcing measures, property issues in crime investigation, court costs, confidentiality and period of legal proceedings

dənəyyət sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını, milli mədəniyyət sərvəti obyektlərinin qorunub saxlanılmasının və inkişafının, mədəniyyət sahəsində fəaliyyətin hüquqi əsaslarını və beynəlxalq əlaqə formalarını müəyyən edən, habelə bütün xalqların mədəni özünəməxsusluğunun mənbəyi olan şifahi xalq yaradıcılığının, adət-ənənələrinin qorunmasına, daha çox insanın mədəni irsindən və mədəniyyət sərvətlərindən istifadəsini təmin etmək məqsədi ilə bu sərvətin yaradılmasına, artırılmasına və yayılmasına təkan verən, yaradıcı şəxslərin sosial müdafiəsini təmin edən «Mədəniyyət haqqında» qanun qəbul etdi. «Mədəniyyət haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu 9 fəsil və 51 maddədən ibarətdir. Qanunda mədəniyyət sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsipləri və vəzifələri, mədəniyyət fəaliyyəti və onun növləri, mədəniyyət sahəsində təşkilatı və mülkiyyət münasibətləri, mədəniyyət sərvətləri və milli mədəniyyət əmlakı, mədəniyyət sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın hüquqi əsasları kimi məsələlər təsbit edilmişdir.

Milli Məclis tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması, öyrənilməsi və onlardan istifadə ilə bağlı münasibətləri tənzimləyən «Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması haqqında» 1998-ci il 10 aprel tarixli Azərbaycan Respublikasının qanununu qəbul etdi. 9 fəsil və 32 maddədən ibarət qanunda arxeoloji abidələr, memarlıq abidələri, tarixi abidələr, sənədli abidələr, qoruqlar, abidələrin mühafizə zonası anlayışları müəyyən edilərək hüquqi tənzimləmə obyektinə çevrilməsi qaydası nizamlanırdı. Qanunda abidələrin dövlət qeydiyyatı və əhəmiyyət dərəcəsi, abidələrin qorunmasının dövlət təminatı, abidələrdən istifadə qaydaları, abidələrin tədqiqi, abidələrin qorunması haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət kimi normaları təsbit olunmuşdu. Ermənistan Respublikası tərəfindən müvəqqəti işğal olunmuş zonalarda yerləşən

are stipulated under general part of the code. Implementation and peculiarities of various types of legal proceedings including pre-trial criminal prosecution proceedings, legal proceedings at a court of first instance (including the proceedings that involve jurors), and legal proceedings at courts of appeal and cassation instances, as well as legal proceedings that involve minors, persons who have privileges and immunity stipulated under international agreements, implementation of judicial review, legal proceedings resulted from motion for verification of compliance of a legal and regulative document with the Constitution, legal proceedings related to newly revealed facts and application of natural forcing measures to persons who have committed crime in the state of insanity, legal proceedings related to rendering of legal assistance in criminal cases, and legal proceedings related to procedures of implementation of judgments or other final decisions of a court are stipulated under special part of criminal and procedural code. Except for cases stipulated under the code, it is not permitted to conduct legal proceedings in absence of an accused person.

The National Parliament of the Republic of Azerbaijan passed sentence serving code on July 14, 2000 in order to bring reformatory legislature into accordance with international standards and democratic principles. The code brought into accordance with international standards was developed taking into consideration "Minimum standards of rules of conduct of prisoners" approved by the UNO in 1955, "European penitentiary rules" approved by the Council of Europe and other international documents. The code consists of 7 parts, 21 chapters and 182 articles, and improvement of rights of prisoners, ensuring of personal security and freedom of conscience of prisoners, health, medical service, sanitary and hygiene and nutrition issues of prisoners, creation of new jobs, involvement of prisoners in socially useful work and some new exemp-

məsinin azadlığı, məlumatın obyektivliyi, tamlığı və həqiqiliyi, məlumatın axtarılmasının, əldə edilməsinin, istifadə olunmasının, yayılmasının və qorunmasının qanuniliyi, hər kəsin şəxsi və ailə həyatının sirlərinin saxlanması, şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin təhlükəsizliyinin qorunmasını təmin etməkdən ibarət olması kimi müəyyən edilirdi. «Məlumat azadlığı haqqında» 15 maddədən ibarət qanunda məlumatın əldə edilməsi üçün təminatlar, məlumat mənbələri, məlumatın əldə edilməsi, açıq məlumat əldə edilməsi, alınması məhdudlaşdırılan məlumat, məlumatın əldə edilməsi barədə müraciət, məlumatın əldə edilməsi ilə əlaqədar şikayət etmək hüququ, şəxsiyyət haqqında məlumat, şəxsiyyətin onun haqqında toplanmış məlumatla tanış olmaq hüququ və qanunun tələblərinin pozulmasına görə məsuliyyət kimi məsələlər təsbit edilmişdi.

Qanunverici orqan Konstitusiyaya müddəalarından irəli insan hüquqlarının təmin olunmasının hüquqi mexanizmini müəyyən edən 13 noyabr 1998-ci il tarixdə «Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında» qanun qəbul etdi. 5 fəsil 17 maddədən ibarət qanunda Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 49-cu maddəsinə görə hər kəsin başqaları ilə birlikdə sərbəst toplaşmaq azadlığı təmin edilir. Qanunda toplantıların təşkil edilməsi qaydaları, dinc toplantının məhdudlaşdırılması və ya qadağan edilməsinin əsasları və qaydası, toplantıların keçirilməsi qaydası, toplantı iştirakçılarının hüquq və vəzifələri, toplantının keçirilməsi ilə əlaqədar polis orqanlarının səlahiyyətləri kimi məsələlər tənzimlənirdi.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi ölkədə gedən siyasi proseslərin inkişafında yaxından iştirak edərək baş vermiş hadisələrə, xüsusilə ümummillə lider Heydər Əliyevin 1997-ci il 17 dekabr tarixli «1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindən, tarixi etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında» və 1998-ci il 26 mart tarixli

of local importance. According to the election law, those who have reached the age of 21 by the date of elections may be elected as municipal members for the term of 5 years. Officials of executive bodies, judges, members of the law-enforcement bodies, religious servants, and militaries are not permitted to be elected to municipal institutions.

A law on "Status of Municipalities" was adopted on June 2, 1999. Like a number of other laws on municipalities, the law on "Status of Municipalities" is also related to the coordination of activities of local governmental institutions. This law consists of 8 chapters and 55 articles and it coordinates working principles and role of municipalities as well as their legal, economical and financial principles. Municipalities are forms of local self-government within certain territorial borders. Problems of local importance, local survey, problems of municipal property, local taxes and payments, municipal service, local social protection, local budget and other problems are coordinated in accordance with the law about "Status of Municipalities". According to the law, statutes of municipalities are adopted in municipality meetings and in the gatherings of citizens. The implementation of acts is compulsory for the citizens of that territory and for the legal persons in that territory.

The Parliament of the Republic of Azerbaijan passed a law on "Culture" on February 6, 1998, which defines main principles of state politics in the sphere of culture; defines rights and freedoms of its citizens, legal basis of protection and development of cultural objects and activity in the sphere of culture and forms of international relations; serves for social protection of creative people who tries to protect folklore and traditions i.e. source of the uniqueness of all nations, provides creation, increase and spread of cultural treasures so that more people would benefit from cultural heritage and cultural treasures. The law on "Culture" consists of 9 chapters and 51 articles. The law defines main principles and

The Parliament of the Azerbaijan Republic

«Azərbaycanlıların soyqırımını haqqında» fərmanlarından irəli gələn vəzifələrin həyata keçirilməsi istiqamətində məqsədyönlü iş apararaq Ermənistan Respublikasının etnik təmizləmə, soyqırım siyasətinin beynəlxalq aləmdə ifşa olunmasına çalışmışdı. Ölkə prezidentinin fərmanları ermənilərin törətdiyi cinayətlərə siyasi-hüquqi qiymət verilməsinin əsasını müəyyən edirdi.

Azərbaycan Respublikasının parlamenti 1999-cu il mayın 21-də «Qaçqınların və məcburi köçkünlərin (ölkə daxilində köçürülmüş şəxslərin) statusu haqqında» Azərbaycan Respublikası qanununu qəbul etdi. 4 fəsil və 21 maddədən ibarət qanun ermənilərin etnik təmizləmə və təcavüzü nəticəsində qaçqın və məcburi köçkün olan şəxslərin hüququ statusunu müəyyən edirdi. Qanunda göstərilirdi ki, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olmayıb, irqi əlamətinə, milliyyətinə, dini etiqadına, müəyyən sosial qrupa mənsubluğuna və ya siyasi əqidəsinə görə təqiblərin qurbanı olmamaq üçün tam əsaslı ehtiyat üzündən vətəndaşı olduğu ölkədən kənar qalan və eyni ehtiyat üzündən həmin ölkənin himayəsindən istifadə edə bilməyən şəxs qaçqın hesab edilir. Qanuna görə, Azərbaycan Respublikası ərazisində hərbi təcavüz, təbii və texnogen fəlakət nəticəsində daimi yaşayış yerini tərk etməyə məcbur olub başqa yərə köçmüş şəxs məcburi köçkündür. Qanunda qaçqınlar və məcburi köçkünlər probleminin yaranması səbəblərinin aradan qaldırılması, onların maddi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və hüquqi statusunun müəyyənləşdirilməsi, habelə qaçqınların daimi yaşadıqları ölkəyə kömüllü surətdə qaytarılması məqsədilə Azərbaycan Respublikası başqa dövlətlərlə, beynəlxalq təşkilatlarla, ilk növbədə BMT-nin Qaçqınların işləri üzrə Ali Komissarlığı ilə əməkdaşlıq edilməsi nəzərdə tutulur.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi həmin ilin mayın 21-də «Məcburi köçkünlər və onlara bərabər tutulan şəxslərin sosial müdafiəsi haqqında» qanun qəbul

responsibilities of state policy in the sphere of culture, cultural activity and its kinds, organizational and property relations in the sphere of culture, legal principles of international cooperation in the sphere of culture and other problems.

The Milli Mejlis adopted a law "On Protection of Historical and Cultural Monuments" on April 10, 1998 which coordinated relations concerning protection, study and usage of historical and cultural monuments.

The law which consisted of 9 chapters and 32 articles defined concepts of archaeological, architectural, historical and documentary monuments, reserves, zones of protection of monuments and also coordinated regulations of their becoming of objects of legal coordination. The law also defined norms like state registration of monuments and the level of their importance, state assurance for the protection of monuments, terms of usage of monuments, research of monuments, and responsibility for the violation of legislation on protection of monuments. The article 32 of the law on Reconstruction and Protection of Monuments, Located in the Territories Occupied by Armenian Republic states that after these territories are released from occupation there should be carried out urgent steps and related international organizations should be informed about monuments destroyed by invaders and about their importance for Azerbaijan and for world.

The Parliament of the Republic of Azerbaijan adopted a law on "Children's Rights" on May 19, 1998. The law consisting of 5 chapters and 45 articles defines rights and freedoms of children in the Republic of Azerbaijan, main principles of the state policy about children and responsibilities of state bodies and other legal and physical persons concerning children's protection according to the Constitution of the Republic of Azerbaijan, Declaration on Children Rights, Convention about Children rights and other international law norms. Children rights and

etdi. 15 maddədən ibarət qanunun məqsədi Azərbaycan Respublikasında məcburi köçkünlərin və onlara bərabər tutulan şəxslərin məskunlaşdırılması, sosial müdafiəsi tədbirlərini və bununla əlaqədar dövlət orqanlarının vəzifələrini müəyyən etmək olmuşdur. Qanunda məcburi köçkünlərə maddi yardım edilməsi, tibbi təminat, təhsil hüquqlarının təmin edilməsi, nəqliyyat xidməti, mənzil və kommunal xidməti güzəştləri nəzərdə tutulmuşdu.

Qanunverici orqan 1998-ci il sentyabrın 30-da «Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığı haqqında» Azərbaycan Respublikası qanununu qəbul etdi. 5 fəsil və 26 maddədən ibarət qanunda Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığının əldə edilməsi və bərpası, Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığına xitam verilməsi, valideynlərin vətəndaşlığı dəyişdikdə və övladlığa götürüldükdə uşaqların vətəndaşlığı, vətəndaşlıq məsələləri ilə bağlı beynəlxalq hüquq normalarının qüvvəsi tənzimlənirdi. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 52-ci maddəsinə görə, Azərbaycan dövlətinə mənsub olan, onunla siyasi və hüquqi bağlılığı, habelə qarşılıqlı hüquq və vəzifələri olan şəxs Azərbaycan Respublikasının vətəndaşıdır. Konstitusiyanın 53-cü maddəsinin birinci hissəsinə görə, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı heç bir halda Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığından məhrum edilə bilməz. Qanunun 16-cı maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığına aşağıdakı hallarda xitam verilir: Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığından çıxmaq nəticəsində; Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığını itirmək nəticəsində; Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrində nəzərdə tutulmuş əsaslar olduqda; bu qanunda nəzərdə tutulmuş digər əsaslar olduqda. Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığına xitam verilməsi haqqında qərar Azərbaycan Respublikasının 109-cu maddəsinin 20-ci bəndinə müvafiq surətdə qəbul olunur. Vətəndaşlıq haqqında qanu-

freedoms defined on the law are eligible for those who have not reached 18 yet and those who have no full ability of activity. According to the article 5, any act that limits rights and interests of children is unacceptable. The law, which was compiled in accordance to standards of international norms, defined children's rights for freedom and personal inviolability, right for fundamental rights like material assurance, freedom of conscience, freedom of thought and speech, freedom of information.

The law "Freedom of Information" adopted on June 19, 1998, helped to strengthen and develop democratic processes. It defines everybody's freedom to legally look for, acquire, transfer, prepare and distribute information according to Constitutional norms. The main purpose of the law is to provide freedom of news about events, processes, facts and personalities going on in nature, society and state, to provide freedom of information, openness of information and freedom of information exchange, objectiveness, completeness, accuracy of the information, eligibility of searching, getting, using, spreading and protecting of the information, to protect secrets of persons and their family life, to provide security of person, society and state. The law "On Freedom of Information" consists of 15 articles and defines regulations for obtaining information, sources of information, obtain of open information and information to which access is limited, request for obtain of information, rights to complain for getting information, the right to get familiar with the information collected about the person and responsibility for cases in which principles of the law are violated.

The legislative body adopted a law on November 13, 1998 on "Freedom of Meetings" which defined legal mechanism of human rights derived from Constitution norms. The law consists of 5 chapters and 17 articles and according to the article 49 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan it defines freedom of meetings.

The Parliament of the Azerbaijan Republic

num 5-ci maddəsində göstərilirdi ki, 1988-ci il yanvarın 1-dən 1992-ci il yanvarın 1-dək Azərbaycan Respublikasının ərazisində məskunlaşan və Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığını əldə etmiş qaçqınlar tərk etdikləri dövlətlərə qayıtmaq hüququnu itirmirlər.

Azərbaycan parlamenti 1999-cu il dekabrın 28-də «Vəkillik və vəkillik fəaliyyəti haqqında» qanun qəbul etdi. 26 maddədən ibarət qanun Azərbaycan Respublikasının ərazisində hər bir şəxsin məhkəmə prosesində, ibtidai istintaqda və təhqiqatda öz hüquqlarının və qanunla qorunan mənafələrinin müdafiəsini həyata keçirmək üçün özünün seçdiyi vəkilə müraciət etmək, tutulduğu, həbsə alındığı, cinayət törədilməsində ittiham olunduğu andan müdafiəçinin köməyindən istifadə etmək hüquqlarının təmin olunması və başqa məsələlər üzrə hüquqi yardım göstərən vəkillərin fəaliyyətini tənzimləyir. «Vəkillər və vəkillər fəaliyyəti haqqında» qanun fiziki və hüquqi şəxslərə yüksək keyfiyyətli hüquqi yardımın göstərilməsi üzrə vəkillik fəaliyyətinin əsas prinsiplərini, vəkillərin hüquqi statusunu və onların özlükdarəsinin əsaslarını müəyyən edir. Azərbaycan Respublikasında vəkillik fəaliyyəti irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının üstünlüyü, qanunun aliliyi, vəkillərin müstəqilliyi, onlara hüquqi yardım üçün müraciət edənlər arasında olan münasibətlərin könüllülük əsasında və vəkil etikasına riayət edilməklə həyata keçirilir. Qanunun 26-cı maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikası ərazisində əcnəbi vəkillər tərəfindən hüquqi yardım göstərilməsi yalnız əcnəbinin mənsub olduğu dövlətin qanunları və ya beynəlxalq hüquq normalarının tətbiqinə dair verilən məsləhət və rəylərlə məhdudlaşır. Azərbaycan Respublikası ərazisində əcnəbi vəkillər

The law also coordinates regulations of organizing gatherings, regulations for conducting gatherings and principles and regulations to forbid gatherings, rights and responsibilities of participants of gatherings, authorities of police organs in regard to organization of gatherings.

The Milli Məjlis of the Republic of Azerbaijan takes active part in development of political processes especially the Parliament was active in carrying out work in the direction of fulfilling responsibilities derived from all-national leader Heydar Aliyev's decrees issued on December 17, 1997 "On Mass Deportation of Azerbaijanians during 1948-1953 from their historical ethnic territories – Armenian SSR," and on March 26 1998 "On Genocide of the Azerbaijanians." In this regard the Parliament aimed to internationally expose ethnic cleansing and genocide policy of the Armenian Republic. Presidential decrees were very important from point of view of getting political evaluation.

The Parliament of the Republic of Azerbaijan adopted a law on "Status of Refugees and IDP-s" on May 21, 1999. The law consists of 4 chapters and 21 articles and defines legal status of refugees and IDP-s who fled in the result of Armenian policy of ethnic cleansing and Armenian invasion. The law states that refugee is the person who is not the citizen of the Republic of Azerbaijan, who has a well-founded fear of persecution because of his/her race, religion, nationality, membership in a particular social group or political opinion; and is unable or unwilling to avail himself/herself of the protection of that country, or to return there, for fear of persecution. According to the law, in the territory of the Republic of Azerbaijan people who were forced to leave their permanent place of in the result of military invasion, natural or man-caused disasters are considered IDP-s. The law aims cooperation with other states, international organizations and first of all UNHCR in order to eliminate reasons for the refugee and IDP

mülki işlər, cinayət işləri, iqtisadi münasibətlərə dair işlər, inzibati xətlər haqqında işlər üzrə məhkəmə icraatına Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə müvafiq olaraq qarşılıqlı münasibətlər əsasında buraxılır.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 2000-ci il iyulun 21-də «Dövlət qulluğu haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanununu qəbul etdi. Sonrakı əlavə və dəyişikliklərlə birlikdə 4 fəsil və 35 maddədən ibarət qanunun məqsədi Azərbaycan Respublikasında dövlət qulluğu sahəsində dövlətlə dövlət qulluqçuları arasında yaranan münasibətləri və dövlət qulluqçularının hüquqi vəziyyəti ilə bağlı məsələləri tənzimləyir. Dövlət qulluğunun əsas vəzifələrinə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və digər qanunvericilik aktları əsasında vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi; dövlət orqanlarının səlahiyyəti daxilində qərarların hazırlanması, qəbul edilməsi, icrası və icraya nəzarət edilməsi; dövlət orqanlarının səmərəli fəaliyyətinin və dövlət qulluqçuları tərəfindən vəzifə səlahiyyətlərinin yerinə yetirilməsinin təmin edilməsi daxildir. Dövlət qulluğunun prinsipləri qanunçuluq, Azərbaycan Respublikasında qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyət həddlərinin müəyyən edilməsi; dövlət orqanlarına və dövlət qulluqçularına nəzarət və onların hesabat verməsi; dövlət qulluğuna girmənin şəffaflığı və s. müəyyən edilirdi.

2002-ci il martın 5-də Milli Məclis «Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Daxili Nizamnaməsinin təsdiq edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikasının qanununu qəbul etdi. 6 fəsil və 26 maddədən ibarət Daxili Nizamnamə Hesablama Palatasının işinin təşkilinin və tənzimlənməsinin əsaslarını müəyyənləşdirdi. Nizamnaməyə görə, Hesablama Palatasının həyata keçirdiyi dövlət maliyyə-büdcə nəzarəti aşağıdakıları əhatə edir: müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq büdcə prosesində işti-

problems, to increase their welfare, determine their legal status and help them to return back to their places.

The Parliament of the Republic of Azerbaijan adopted a law on May 2, 1999 'Law of the Republic of Azerbaijan, "On social protection of forcibly displaced persons and persons equated to them." The purpose of this law of 15 articles is to define regulations to settle down forcibly displaced persons and persons equated to them, their social protection and responsibilities of associated state bodies in this regard. The law details the general measures on social protection to be provided for the forcibly displaced: temporary dwelling; employment; social security; financial assistance; medical assistance; education; transport and public-municipal utilities; and tax privileges.

The Legislative body passed a law "About Citizens of the Republic of Azerbaijan" on September 30, 1998. The law consisted of 5 chapters and 26 articles. It coordinated issues concerning Acquisition and recovery of citizenship of the Republic of Azerbaijan, termination of citizenship of the Republic of Azerbaijan, citizenship of children in the cases of change in parent's citizenship and adoption and power of international law norms in this regard. According to the article 52 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan a person having political and legal relations with the Republic of Azerbaijan and also mutual rights and obligations is the citizen of the Republic of Azerbaijan. According to the first part of the article 53 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, in no circumstances a citizen of the Republic of Azerbaijan may be deprived of citizenship of the Republic of Azerbaijan. According to the article 16, citizenship of the Republic of Azerbaijan shall be terminated in the following cases: as a result of renouncing citizenship of the Republic of Azerbaijan; as a result of deprivation of citizenship of the Republic of Azerbaijan; if there are grounds provided by international trea-

The Parliament of the Azerbaijan Republic

rak; dövlət əmlakının idarə edilməsindən, onun barəsində sərəncam verilməsindən və özəlləşdirilməsindən əldə edilən vəsaitlərin dövlət büdcəsinə daxil olunmasına nəzarət; Hesablama Palatasının ekspert-analitik fəaliyyəti; Hesablama Palatası tərəfindən dövlət büdcəsinin və büdcədən kənar dövlət fondlarının (təsisatlarının) büdcələrinin layihələrinə dair rəy verilməsi; Hesablama Palatası tərəfindən dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabat və müvafiq qanun layihələrinə dair rəy verilməsi; Hesablama Palatası tərəfindən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin və onun daimi komissiyalarının tapşırığı ilə dövlət büdcəsi və büdcədən kənar dövlət fondları (təsisatları) ilə bağlı qanun layihələrinin, Milli Məclisdə təsdiq edilən Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin maliyyə ekspertizasının keçirilməsi. Hesablama Palatasının üzvlərinin sorğularına tam, dürüst və ya vaxtında cavab verməyən şəxslər Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

Hər kəsin məlumat, fikir və söz azadlığının, açıq və azad müzakirələr keçirmək hüququnun təmin edilməsinə yönəldilən televiziya və radio fəaliyyətinin hüquqi, iqtisadi və təşkilati əsaslarını müəyyən edən «Televiziya və radio yayımı haqqında» qanun Milli Məclis tərəfindən 2002-ci il 25 iyun tarixində qəbul edilmişdi. 7 fəsil və 44 maddədən ibarət qanuna edilmiş (7 fevral 2005-ci il) əlavə və dəyişikliklərə görə, «Milli Televiziya və Radio Şurası» yaradılır və onun əsas vəzifəsi televiziya və radio yayımlarının fəaliyyətini tənzimləmək, yayım zamanı ictimaiyyətin maraqlarını qorumaq, televiziya və radio yayımı haqqında qanunvericiliyə əməl edilməsi üzərində nəzarəti həyata keçirməkdir.

Milli Məclis 2002-ci il iyulun 2-də «Büdcə sistemi haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanununu qəbul etdi. 4 fəsil və 40 maddədən ibarət qanun Azərbaycan Res-

ties of the Republic of Azerbaijan; if there are other grounds provided by this Law. Decision on termination of citizenship of the Republic of Azerbaijan shall be adopted in accordance with paragraph 20, article 109 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan. According to the article 5 of the Law on Citizenship, Refugees who have been accommodated in the territory of the Republic of Azerbaijan from 1 January 1988 until 1 January 1992 and who have adopted the citizenship of the Azerbaijan shall any time return back to countries they left.

The Parliament of the Republic of Azerbaijan adopted a law "On Advocates and Advocacy". The law consists of 26 articles and coordinates rights of every person to apply to his advocate during judicial processes, primary interrogation and investigation in order to defend his rights, right to apply to advocates from the moment the person is arrested, imprisoned or accused of committing crime. The law also regulates advocates' activity. The law "On Advocate and Advocacy" determines main principles of high-level legal assistance to physical and legal persons, legal status of advocates and principles of their self-governance. Advocacy in Azerbaijan is carried out regardless of once race, nationality, religion, language, gender, origin, property, occupation, faith, membership to political parties, trade unions and other social entities and in accordance to the supremacy of law, independence of advocates, with the principles of volunteering in the relationship between those who appealed to advocates and in accordance with advocate ethics. According to the article 26 of the law, legal assistance by foreign advocates shall be limited in the territory of the Republic of Azerbaijan only with consultation and judgment about laws of the state that person belongs to or about the implementation of international law norms. Foreign advocates are allowed to participate in judicial processes on civil issues, criminal issues, issues related to economical relations and judicial execution,

publikasında büdcə sisteminin təşkilinin, büdcələrin tərtibi, təsdiqi, icrası və onların icrasına nəzarətin təşkilati, hüquqi və iqtisadi əsaslarını, habelə dövlət büdcəsi ilə büdcədən kənar dövlət fondlarının, yerli büdcələrin qarşılıqlı əlaqələrinin əsas prinsiplərini müəyyən edir. Dövlət büdcəsinin məqsədi ölkənin iqtisadi, sosial və digər strateji proqramlarının icrası və problemlərinin həlli, dövlətin funksiyalarının həyata keçirilməsi üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada maliyyə vəsaitinin toplanmasını və istifadəsini təmin etməkdir. Qanunun 3-cü fəslinin 28 və 29-cu maddələrində Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsinin tərtibi, təsdiqi, icrası və icrasına nəzarət müəyyən edilir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsi Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən olunmuş dövlət vergiləri, digər ödənişlər, həmin vergi və ödənişlərə görə, hesablanmış faiz və sanksiyalar, habelə digər daxilolmalar hesabına formalaşır. Yerli büdcə məsələlərini tənzimləyən 4-cü fəsilə göstərilir ki, yerli büdcənin müstəqilliyi öz mədəxil mənbələrinin və bələdiyyənin yerli büdcə vəsaitinə sərəncam vermək barədə müstəsna hüququnun olması ilə təmin edilir. Yerli büdcənin icrasına, o cümlədən sərf edilən vəsaitin təsdiq edilmiş büdcə göstəricilərinə uyğunluğuna nəzarət bələdiyyə tərəfindən həyata keçirilir və bu məqsədlə müstəqil auditorları cəlb etmək hüququna malikdir.

Müstəqil Azərbaycan Respublikası Azərbaycan dilinin dövlət dili olaraq işlədilməsini öz müstəqil dövlətçiliyinin başlıca əlamətlərindən biri sayır, onun tətbiqi, qorunması və inkişaf etdirilməsi qayğısına qalır, dünya azərbaycanlılarının Azərbaycan dili ilə bağlı milli-mədəni özünüifadə ehtiyaclarının ödənilməsi üçün zəmin yaradır. Milli Məclis 2002-ci il sentyabrın 30-da «Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul etdi. 3 fəsil və 20 maddədən ibarət qanun Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına

on issues about administrative offences only on the basis of mutual relations in accordance with international treaties the Republic of Azerbaijan has joined to.

The Milli Məclis of the Republic of Azerbaijan adopted a law on "Civil Service" on July 21, 2000. The law comprises 4 chapters and 35 articles along with amendments and supplements to it. The law aims to coordinate relationships between state and civil servants in the sphere of public service and also legal status of civil servants. Main obligations of civil service are: coordination of citizenship rights and freedoms on the basis of the Constitution of the Republic of Azerbaijan and other legislative acts; preparation, adoption, implementation and control over the implementation of decisions within authorities of state bodies; assurance for productive activity of state bodies and implementation of authorities by civil servants. The principles of the civil service are legality; legislation in the Republic of Azerbaijan, determination of authorities of executive and judicial bodies; surveillance of state bodies and civil servants and their report; transparency in joining the civil service and other issues.

On March 5, 2002 the Milli Məclis adopted a law "About Ratification of the Internal Statue of the Chamber of Accounts". The Internal Statue consisted of 6 chapters and 26 articles and determined the main principles of organization and coordination of work of the Accounts Chamber. According to the Statue, state financial-budgetary control that Accounts Chamber carries out, comprises the following: participation in budgetary process according to the corresponding legislation; management of the means coming to the state budget from Management of State Property, order about it and its privatization; expert-analytic activity of the Accounts Chamber; evaluation of budget projects of state budget and non-budget state funds (institutions) by Accounts Chamber; evaluation about annual report about implementation of

uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasında Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi hüquqi statusunu nizamlayırdı. Qanuna görə, dövlət dilini bilmək hər bir Azərbaycan Respublikası vətəndaşının borcudur. Qanun Azərbaycan Respublikasında dövlət dilinin işlənilməsini, qorunmasını və inkişafını təmin edir.

«Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu 12 dekabr 2003-cü il tarixində Milli Məclis tərəfindən qəbul edilmişdi. 4 fəsil və 20 maddədən ibarət qanun Azərbaycan Respublikası ərazisində hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatının və reyestrinin aparılmasının hüquqi və təşkilati əsaslarını müəyyən edir. Qanunun 11-ci maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş əsaslardan başqa, hər hansı digər əsasla görə hüquqi statusu almaq istəyən qurumların, habelə xarici hüquqi şəxsin nümayəndəlik və ya filiallarının dövlət qeydiyyatına alınmasından və dövlət reyestrinə daxil edilməsindən, eləcə də dövlət reyestrində dəyişikliklər edilməsindən imtinaya yol verilmir.

«İctimai televiziya və radio yayımı haqqında» Azərbaycan Respublikası qanunu 2004-cü il sentyabrın 28-də qəbul edilmişdir. İctimai televiziya və radio yayımının məqsədi Azərbaycan Respublikası əhalisinin - bütövlükdə cəmiyyətin, habelə onun ayrı-ayrı təbəqələrinin sosial, elm, təhsil, mədəniyyət, əyləncə və digər sahələrdəki ümumi maraqlarını təmin etməyə, söz və fikir azadlığını, müxtəlif baxış və əqidələri əks etdirməyə yönəlmiş, doğru məzmunlu, tarazlaşdırılmış informasiyalar hazırlamaq, bu informasiyanı müasir texniki və keyfiyyət standartlarına uyğun şəkildə yaymaqdır. Qanuna görə, ictimai yayım xidməti aşağıdakı prinsiplər əsasında fəaliyyət göstərir: müstəqillik, informasiyanın tərəfsizliyi, qərəzsizliyi və doğru-dürüstlüyü, plüralizm və dözümlülük; ümumi maraqların uzlaşdırılması və təmin edilməsi; milli özü-

state budget by Accounts Chamber and about corresponding law projects; financial expertise of law projects related to state budget and non-budget state funds (institutions) and international treaties signed by the Republic of Azerbaijan and approved in Milli Mejlis by Accounts Chamber with order of Milli Mejlis and its permanent commissions. Persons who do not give complete, true or on-time answers to questionnaires of the members of the Account Chamber shall be responsible according to the corresponding legislation of the Republic of Azerbaijan.

The Milli Mejlis adopted a law "On Television and Radio Broadcast" on June 25, 2002. This law determines legal, economical and organizational principles of TV and Radio broadcast which is directed to everybody's right for information, opinion and word, for open and free discussions. The law consists of 7 chapters and 44 articles. According to the supplements and amendments to the law (February 7, 2005), the National TV and Radio Council was established and its main obligations were determined as to coordinate work of TV and Radio broadcast, to protect public interests during broadcast, to carry out control over implementation of the legislation on TV and Radio broadcast.

The Milli Mejlis adopted a law "On Budgetary System" on July 2, 2002. Consisting of 4 chapters and 40 articles the law defined organization of budgetary system in the Republic of Azerbaijan, preparation, confirmation, implementation of budgets and main principles of organizational, legal and economical control over their execution, as well as main principles of relationships between state budget and non-budget state funds and local budgets. The State Budget aims to provide implementation of economical, social and other strategic programs of the country and solution of problems as well as collection and usage of financial means in correspondence with legislation for implementation of state functions. The articles 28 and 29 of the

nüdərkən inkişaf etdirilməsi; universallıq; rəngarənglik; başqalarından fərqlənmə. İctimai yayımçının hüquqlarına daxildir: özünün yayım xidmətlərini yaratmaq; əhalinin ümumi maraqlarını əhatə edən proqramlar (verilişlər) hazırlamaq; reklam fəaliyyəti ilə məşğul olmaq; teleradio yayımı ilə bağlı istənilən mətbu nəşrin təsisçisi olmaq; nizamnamə vəzifələrini yerinə yetirmək üçün zəruri olan və qanunla qadağan edilməyən digər fəaliyyətlə məşğul olmaq və s. Qanuna görə, ictimai yayımçının vəzifələrinə ölkədə və dünyada baş verən mühüm hadisələr, dövlət orqanlarının, bələdiyyələrin, siyasi partiyaların, ictimai birliklərin, dini qurumların və kommərsiya təşkilatlarının fəaliyyəti barədə vətəndaşların qərəzsiz və tarazlaşdırılmış informasiya almaq hüququnun həyata keçirilməsi və s. daxildir.

2005-ci il noyabrın 6-da üçüncü çağırış Milli Məclisə majoritar qaydada keçirilən seçkilərdə hakim Yeni Azərbaycan partiyası qalib gəldi. Azərbaycan parlamentinin yeni tərkibi qanunvericilik işlərini davam etdirərək qloballaşan dünyada Azərbaycan Respublikasının inkişafı və tərəqqisi üçün yeni qanunlar qəbulunu davam etdirir.

Bu dövrdən başlayaraq Azərbaycan parlamentarizminin yeni mərhələsi başlayır. Artıq Milli Məclis çoxsaylı qanun və Məcəllələr qəbul etməklə daxili qanunvericilikdə «sabitliyi» təmin etmişdi. Qanunverici orqan beynəlxalq təşkilatlarla daha da fəal əlaqələr quraraq Azərbaycan Respublikasını müvəffəqiyyətlə təmsil edir.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2006-cı il oktyabrın 10-da qəbul etdiyi «Gender (kişi və qadınlarn) bərabərliyinin təminatları haqqında» qanun cinsi mənsubiyyətə görə, ayn-seçkiliyin bütün formalarını aradan qaldırmaqla, kişi və qadınlara ictimai həyatın siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və digər sahələrində bərabər imkanlar yaratmaqla gender bərabərliyinin təmin edilməsi məqsədini daşıyır. 21 maddədən ibarət qanuna gender bərabərliyinin təmin edilməsi

III Chapter of the law define creation, approval, implementation of the budget and the Nakhichevan Autonomous Republic's control over its implementation. In accordance to the Tax Code of the Republic of Azerbaijan, the budget of the Nakhichevan Autonomous Republic is based upon state taxes, other payments, percentage and sanctions derived from those taxes and payments, as well as upon other incomes. Chapter IV, which regulates local budget, shows that independence of local budgets is provided upon their own income sources and exceptional right of the municipality over budget funds. Control over budget implementation also correspondence to the spent of money with approved budget funds is carried out by municipality and municipality has right to involve independent auditors in this regard.

The official usage of the Azerbaijan language is considered as one of the most important features of the independent The Republic of Azerbaijan. State cares about its implementation, protection and development and creates basis for world Azerbaijanians to meet their needs regarding national-cultural self-expression. Milli Mejlis passed a law "On State Language of the Republic of Azerbaijan" on September 30, 2002. This law included 3 chapters and 20 articles and was coordinating legal status of the Azerbaijan language as an official language in accordance to the Constitution of the Republic of Azerbaijan. The law states that it obligation for every citizen of the Republic of Azerbaijan to know their state language. The law regulates usage, protection and development of the official language in the Republic of Azerbaijan.

The law of the Republic of Azerbaijan "On State Registration and State Registry of Legal Entities" passed by the Milli Mejlis on December 12, 2003. The law of 4 chapters and 20 articles regulates legal and organizational principles of state registration and registry of legal persons. The article 11 of the law states that with exception of basis stipulated under

üzrə dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri, gender bərabərliyinin təmin edilməsi üçün normativ hüquqi bazanın formalaşdırılması, təkmilləşdirilməsi və inkişafı, normativ hüquqi aktların gender ekspertizasından keçirilməsi, gender bərabərliyinin təmin edilməsi üçün dövlət proqramlarının hazırlanması və həyata keçirilməsi, gender bərabərliyi mədəniyyətinin təbliği daxildir.

2006-cı ilin dekabr ayında Milli Məclis «Dərman vasitələri haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanununu qəbul etdi. Qanun dərman vasitələrinin istehsalı, idxalı, dövriyyəsi, istifadəsi və s. bağlı münasibətləri tənzimləməklə, qanunun pozulmasına görə, inzibati və cinayət məsuliyyətləri nəzərdə tutur. Həmin qanuna uyğun olaraq, 2007-ci ilin iyun ayında dərman vasitələrinin qanunsuz dövriyyəsinə görə məsuliyyət nəzərdə tutulan müvafiq maddələr Azərbaycan Respublikasının Cinayət və İnzibati Xətalər Məcəllələrinə əlavə edildi.

“Dövlət qulluqçularının etik davranış qaydaları haqqında” qanun 2007-ci il mayın 31-də qəbul edildi. 3 fəsil və 24 maddədən ibarət qanun dövlət qulluqçuları üçün etik davranış qaydalarını və prinsiplərini müəyyən etməklə onlara əməl edilməsinin hüquqi mexanizmlərini tənzimləyir. Birinci fəsildə qanunun məqsədləri və xidməti davranışın hüquqi tənzimlənməsi qaydaları təsbit edilmişdir. Qanunun məqsədlərinə dövlət orqanlarının və dövlət qulluğunun nüfuzunun artırılması, vətəndaşların dövlət orqanlarına və dövlət qulluqçularına etimadın yüksəldilməsi, onların fəaliyyətində səmərəliliyin və şəffavlığın artırılması, fəaliyyətlərində maraqların toqquşmasının qarşısının alınması və s. daxildir. İkinci fəsildə dövlət qulluqçularının etik davranış qaydaları müəyyən edilmişdir. Bu fəsildə qanun etik davranış qaydalarına vicdanlı davranış, sabırlılıq, nəzakətli olmaq, peşəkarlıq və fərdi məsuliyyətin artırılması, loyallıq, ictimai etimad, mədəni davranış və s. aid edir.

the legislation of the Republic of Azerbaijan, not on any other basis is allowed refusal for state registration and inclusion into the state register of persons wishing to obtain the status of legal entities, as well as representations or branches of foreign legal entities, or introduction of changes to the state registry.

‘The Law “On Public TV and Radio Broadcasting” of the Republic of Azerbaijan was adopted on September 28, 2004. The aim of Public Television and Radio Broadcasting is to provide the interests of the population of the Republic of Azerbaijan - the society as a whole on social, scientific, educational, cultural, entertainment and other fields, to prepare and disseminate information based on the concepts of freedom of speech and ideas, based on the balancing division corresponding to high technologies and qualitative standards.

Public broadcasting carries out its activities based on the following principles: impartiality and fairness of the information; pluralism and tolerance; avoid political interests; co-ordination of general interests and its providing; development of national self-perception; universality; variety; distinction from the others. Public broadcaster has the following rights: to create personal broadcasting services; to prepare the programs expressing all the interests of the population, broadcast feature films, documentary films, cartoons; make serials and broadcast them; increase, sell and rent audio and video tapes; to engage into other activities requisite for implementation of duties stipulated by the Regulations and not prohibited by the law. Responsibilities of the public broadcaster are as followings: to realize the rights of the citizens in getting unbiased and neutral information concerning significant events in the world and in the country; the activities of state organs, municipalities, political parties, social communities, religious confessions and commercial structures;

The ruling New Azerbaijan Party won the elections on third parliamentary elections

Azərbaycan Respublikasında coğrafi obyektlərə ad verilməsi, onların adlarının dəyişdirilməsi, dəqiqləşdirilməsi, işlədilməsi, qeydiyyatı, uçotu və qorunub saxlanılması sahəsindəki fəaliyyətin hüquqi əsaslarını müəyyən edən «Coğrafi obyektlərin adları haqqında» qanun 2007-ci il dekabrında qəbul edildi. 11 maddədən ibarət qanunun 6-cı maddəsinə görə, coğrafi obyektlərə adların verilməsi və ya coğrafi obyektlərin adlarının dəyişdirilməsi haqqında təkliflər müvafiq icra hakimiyyəti orqanına Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanları, yerli özünüidarə orqanları, qeyri-hökumət təşkilatları, hüquqi şəxslər və Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları tərəfindən verilə bilər. Beynəlxalq avtomobil yollarında yol nişanlarında coğrafi obyektlərin adları dövlət dilindən başqa beynəlxalq sazişlərə uyğun olan xarici dillərdə də yazıla bilər. Azərbaycan Respublikasının ərazisində yerləşən coğrafi obyektlərin adlarının təhrif olunmasına yol verilmir.

2007-ci il 8 may tarixində «Azərbaycan Qızıl Aypara Cəmiyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul edildi. Qanunda Azərbaycan Qızıl Aypara Cəmiyyətinin statusu, hüquqları və fəaliyyət istiqamətləri, onun dövlət və yerli özünüidarə orqanları ilə qarşılıqlı münasibətlərinin hüquqi əsasları müəyyən edilirdi. Qızıl Aypara Cəmiyyəti silahlı münaqişələrin qurbanlarına və fəvqəladə hallar nəticəsində zərər çəkmiş şəxslərə humanitar, tibbi, sosial və digər yardım göstərmək, əhəlinin sağlamlığının qorunması ilə bağlı proqramları həyata keçirmək, beynəlxalq humanitar hüququ və Beynəlxalq Qızıl Xaç və Qızıl Aypara Hərəkətinin prinsiplərini təbliğ etmək məqsədi ilə yaradılan qeyri-hökumət təşkilatıdır. Qanunda Cəmiyyətin hüquqları, fəaliyyətinin əsas istiqamətləri, beynəlxalq əməkdaşlıq və s. məsələlər tənzimlənirdi.

«Penitensiar müəssisələrdə cəza çəkəndən azad edilmiş şəxslərin sosial adaptasiyası haqqında» qanun 2007-ci il 31 may

based on majority system hold on November 6 2005. The new staff of the Azerbaijan Parliament continues its legislative activity for the development and prosperity of the Republic of Azerbaijan in globalizing world.

A new period of Azerbaijan parliament started beginning from this period. The Milli Mejlis had already provided "stability" in internal legislation with numerous laws and codes it passed. The legislative body successfully represents Azerbaijan, establishing active relations with international organizations.

The law "On provisions of gender (male and female) equality" passed by the Milli Mejlis on October 10, 2006, eliminates all kinds of discrimination for gender inequality and aims to provide equal opportunities for men and women in political, economical, social, cultural and other spheres of public life.

The law of 21 articles includes main directions of state policy on providing gender equality, formation, improvement and development of normative-legal basis for provision of gender equality, preparation and implementation of programs on gender equality, propagate traditions of gender equality.

The Milli Mejlis adopted a law on December 2006 "On Medical Means" of the Republic of Azerbaijan. The law considers regulation of relations regarding production, import, circulation, usage of medical means and Administrational Offence and Criminal responsibility for the violation of this law. In accordance with that law in June 2007 corresponding articles were added to Administrational Offences Code of the Republic of Azerbaijan for illegal circulation of medical means.

The law of the Republic of Azerbaijan "On Rules of Ethics Conduct of Civil Servants" was adopted on May 31 2007. The law consists of 3 chapters and 24 articles and defines rules of ethics conduct and principles for civil servants as well as regulates legal mechanisms of their examination. Objectives of the law include: increasing the prestige

tarixində qəbul edilmişdi. 17 maddədən ibarət qanuna görə, cəza çəkməkdən azad edilmiş şəxslərin sosial adaptasiyası qanunçuluq, humanizm, sosial ədalət, universallıq və köməklilik prinsiplərinə əsaslanır. Beynəlxalq tələblərə cavab verən qanunda sosial adaptasiyaya ehtiyacı olan şəxslərin qeydiyyatına alınması, onlarla hazırlıq işlərinin aparılması, sosial adaptasiyanın müddəti, cəza çəkməkdən azad edilmiş şəxslərin hüquq və vəzifələri, onların yaşayış yeri ilə təmin olunması, məşğulluğunun təmin olunması, onlara tibbi yardım göstərilməsi, təhsil və peşə hazırlığı keçməsi, sosial, hüquqi, psixoloji və informasiya yardımının göstərilməsi, habelə qanunun pozulmasına görə məsuliyyət kimi məsələlər tənzimlənirdi.

15 fəsil və 135 maddədən ibarət «Sığorta fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu 2007-ci il 25 dekabr tarixində qəbul edildi. Qanuna görə, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, yerli hüquqi şəxslər, Azərbaycan Respublikasının üzv olduğu beynəlxalq maliyyə təşkilatları və xarici sığortaçılar sığortaçının təsisçisi və ya səhmdarı ola bilərlər.

2007-ci il dekabrın 29-da Milli Məclis yeni "Təhsil haqqında" qanunu birinci oxunuşda qəbul etmişdir. Avropa təhsil sistemində inteqrasiyanı nəzərdə tutan islahatların həyata keçirilməsinə yönəlmiş bu qanunun qəbul edilməsi ictimaiyyət üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. VI fəsil və 47 maddədən ibarət "Təhsil haqqında" qanun vətəndaşların Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təsbit olunmuş təhsil hüquqlarının təmin edilməsi sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini və təhsil fəaliyyətinin tənzimlənməsinin ümumi şərtlərini müəyyən edir, təhsilin ayrı-ayrı pillələri üçün müvafiq qanunlar və digər qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsində baza rolunu oynayır.

Azərbaycan Respublikasında təhsil dünyəvi və fasiləsiz xarakter daşımaqla vətəndaşın, cəmiyyətin və dövlətin maraqları

of state bodies and civil service, strengthening citizens' confidence towards state bodies and civil servants; increasing efficiency and transparency in the performance of state bodies and civil servants; preventing corruption in state bodies and conflict of interests in the civil servants performance and so on.

The Chapter II regulates ethic conduct rules of civil servants. Ethic conduct rules for civil servants include honest conduct, patience, kindness, professionalism and increased responsibility, cultural conduct and so on.

The law "On Names of Geographic Objects" passed on December 2007. It defines legal principles of naming geographic objects in the Republic of Azerbaijan, changing their names, making their names accurate, usage, registration, registry and maintenance. The article VI of the law consisting of 11 articles states that suggestions about new names and amendments to the geographical names may be presented to the corresponding Executive Body by state bodies, NGOs, local self-governments, legal persons and citizens of the Republic of Azerbaijan. Names of geographic objects on Road Traffic Rules may be shown in a foreign language apart from the official language of the country according to international agreements. Distortion of geographic names in the Republic of Azerbaijan is not acceptable.

The law of the Republic of Azerbaijan "On Red Half Moon Society" passed on May 8, 2007. The law defines status, rights and directions of the Red Half Moon Society as well as its legal status in mutual relations with local self-governing institutions. Red Half Moon Society consists unites NGOs established with the aim to provide humanitarian, medical, social and other aids to victims of military conflicts and extraordinary accidents; to implement programs on protection of people's health; to propagate principles of International Red Crescent and Red Half Moon Movement. The law also regulates rights,

nı əks etdirən strateji əhəmiyyətli prioritet fəaliyyət sahəsidir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 2008-ci il fevralın 1-də «Sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin dövlət qeydiyyatının «bir pəncərə» prinsipinə uyğun təşkili ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul etdi. Qanuna görə, «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında», «Antiinhisar fəaliyyət haqqında», «Rəsmi statistika haqqında», «Sosial sığorta haqqında» və s. qanunlara müvafiq əlavə və dəyişikliklər edilirdi.

«İnzibati icraat haqqında» qanun Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən 2005-ci ildə qəbul edilmişdir. 9 fəsil və 91 maddədən ibarət qanunun məqsədi inzibati orqanlar tərəfindən insan hüquq və azadlıqlarına əməl olunmasını təmin etməkdən və qanunun aliliyinə nail olmaqdan ibarətdir. I fəsildə ümumi müddəlar, II fəsildə ümumi prinsiplər, III fəsildə prosedür prinsiplər və təminatlar, IV fəsildə inzibati icraat, V fəsildə kollegial inzibati orqanda inzibati icraat, VI fəsildə inzibati aktlar, VII fəsildə inzibati şikayətlər üzrə icraat, VIII fəsildə inzibati aktın icra edilməsi və nəhayət IX fəsildə inzibati orqanların məsuliyyəti tənzimlənir.

Milli Məclis 2008-ci il aprelın 10-da Azərbaycan Respublikası «İnzibati Prosesual Məcəlləsi»ni ikinci oxunuşda qəbul etmişdir. Məcəllədə İnzibati hüquq münasibətləri ilə bağlı mübahisələrin məhkəmə aidiyyəti, həmin mübahisələrə məhkəmədə baxılmasını və həll edilməsinin prosesual prinsiplərini və qaydaları müəyyən edilir. 16 fəsil və 119 maddədən ibarət olan Məcəlləyə ümumi müddəalarla, inzibati məhkəmə icraatının prinsipləri, etirazlar, məhkəmə aktlarının və sənədlərinin təqdimatına, prosesual müddətlər, proses iştirakçıları, məhkəmə qaydasında tətbiq edilən müvəqqəti xarakterli müdafiə tədbirləri, birinci instansiya məhkəməsində icraat, məhkəmə qərarları,

main principles and international cooperation issues of the Society.

The law "On Social Adaptation of Persons Released from Prisons of Penitentiary Institutions" was adopted on May 31, 2007. According to this law of 17 articles, social adaptation of persons released from prisons bases on the principles of legality, humanism, social justice, universality and volunteering.

The law meets international standards and regulates the following issues: registration of persons who needs social adaptation, preparatory works with them, period of the social adaptation, rights and responsibilities of prisoners, maintenance of living places, occupation, medical aids, educational and trade training, maintenance of legal, psychological and information aid as well as responsibility in cases of violation of the law.

The law of the Republic of Azerbaijan "On Insurance Activity" was adopted on December 25, 2007. It consists of 15 chapters and 135 articles. According to the law, citizens of the Republic of Azerbaijan, local legal persons, and international monetary organizations to which Azerbaijan is a member to and insurers may be establisher or shareholder of insurer.

The Milli Mejlis passed a law "On Education" on December 29, 2007 during its first reading. Adoption of this law is very important for the society as it considers implementation of reforms considering integration to European Educational System. The law of 6 chapters and 47 articles defines main principles of state policy on maintenance of education rights of citizens defined by the Constitution of the Republic of Azerbaijan and general terms of regulating educational activity and plays a basic role in adoption of corresponding laws and legislative acts for various stages of education.

Education in is a priority sphere the Republic of Azerbaijan and is of strategic importance. It reflects interests of citizens, society

The Parliament of the Azerbaijan Republic

məhkəmə aktlarına şikayət üzrə yenidən baxılması, yeni açılmış hallar üzrə icraat, prosesual xərclər, məhkəmə qərarının icrası, xüsusi icraat, siyasi partiyaların ləğv edilməsi ilə bağlı işlər üzrə icraat, kütləvi informasiya vasitələri ilə bağlı mübahisələr dair işlər üzrə icraat tənzimlənilir. İnzibati Prosesual Məcəllənin "İnzibati icraat haqqında" qanunla eyni vaxtda qüvvəyə minməsi nəzərdə tutulur.

Milli Məclisin 2008-ci il mayın 30-da və iyunun 2-də keçirilən iclaslarında Azərbaycan Respublikasının "Seçki Məcəlləsi" na əlavə və dəyişikliklər edildi. "Seçki Məcəlləsi" na əlavə və dəyişikliklər qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və Avropa Şurasının Venesiya Komissiyasının tövsiyələrini nəzərə almaqla həyata keçirilmişdir.

Milli Məclis 2008-ci il mayın 30-da "Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında" qanuna əlavə və dəyişikliklər edilməsi haqqında qanun layihəsini müzakirə edərək qəbul etmişdir. Demokratik prinsipləri rəhbər tutan Azərbaycan Respublikası beynəlxalq təşkilatlar qarşısında götürülən öhdəliklərdən və beynəlxalq konvensiyaların müddəalarından irəli gələn zəruri əlavə və dəyişiklikləri qəbul etməklə siyasi azadlıqları təmin etmişdir. Qanun layihəsi Azərbaycan Prezidenti tərəfindən qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında Milli Məclisə təqdim olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının parlamenti beynəlxalq əlaqələr sahəsində fəaliyyətini genişləndirərək dünyanın bir çox dövlətlərinin parlamentləri və beynəlxalq təşkilatları ilə qarşılıqlı əlaqələr qurmuşdur. Bu münasibətlər qanunvericilik fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi, parlamentlərarası əlaqələrin genişləndirilməsi, habelə bəzi milli qanunvericiliyin səmərəliliyinin yüksəldilməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Müstəqilliyimizin ilk dövrlərində ümummilli lider Heydər Əliyevin imzaladığı sərəncamlar Azərbaycan Respublikasını Avropa Şurasının üzvlüyünə qəbulunu da-

and state being of secular and incessant character.

The Milli Məclis of the Republic of Azerbaijan adopted a law "On amendments and supplements to some legislative acts of the Republic of Azerbaijan in regard to Organization of State Registry of subjects of Entrepreneurship Activity in Accordance with "One Window" principle. According to the law, corresponding amendments and supplements were added to laws "On Anti-Monopoly activity", "On Official Statistics", "On Social Insurance" and other laws.

The law "On Administrative Execution" was adopted by the Milli Məclis in 2005. The law includes 9 chapters and 91 articles and aims to provide execution of human rights and freedoms by administrative bodies and to achieve supremacy of the law. The following chapters regulate: Chapter I - general issues; Chapter II - general principles; Chapter III - procedure principles and provisions; Chapter IV - administrative execution; Chapter V - administrative execution at collegial administrative body; Chapter VI - administrative acts; Chapter VII - execution upon administrative complaints; Chapter VIII - implementation of administrative acts and finally Chapter IX - regulates responsibility of administrative bodies.

The Milli Məclis adopted a law "On Administrative Proceeding Code" of the Republic of Azerbaijan on April 10, 2008. That law defines judicial relationship of arguments regarding legal relations, proceeding principles and regulations of hearing and salvation of those arguments at court. The Code consists of 16 Chapters and 119 articles and includes general regulations, principles of administrative execution, objections, proceeding periods for presenting judicial acts and documents, process participants, temporary defense measures applied in judicial order, execution on court of first instance, judicial decisions, additional evaluation of the judicial acts upon complaints, execution on new cases, proceed-

ha da sürətləndirmək məqsədini daşımışdı. Belə ki, 1996-cı il iyulun 8-də «Avropa Şurası və Azərbaycan Respublikası arasında əməkdaşlıq proqramının həyata keçirilməsi tədbirləri haqqında», 1998-ci il yanvarın 20-də «Avropa Şurası və Azərbaycan Respublikası arasında əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi sahəsində tədbirlər haqqında», 1999-cu il mayın 14-də «Azərbaycan Respublikası ilə Avropa Şurası arasında əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi və Azərbaycan Respublikasının Avropada mənafelərinin müdafiə edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında» sərəncamlarının böyük əhəmiyyəti olmuşdu. Milli Məclis öz növbəsində Azərbaycanın demokratik inkişaf yolunda tutduğu mövqeyi möhkəmləndirmək üçün qəbul etdiyi qanunvericilik aktlarını, xüsusilə də məəcəllələrin hazırlanmasını sürətləndirmiş, Avropa Şurasının bir sıra saziş və Konvensiyalarına qoşulmuşdu. Müstəqil Azərbaycan Respublikası 2001-ci il yanvarın 17-də Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin qərarı ilə bu təşkilatın tam hüquqlu üzvlüyünə qəbul olunmuşdu. 2001-ci il yanvarın 25-də ümummilli lider Heydər Əliyev dövlətimizin üçrəngli bayrağını Avropa Şurası binası önündə ucaltmışdı.

Avropa Şurası Parlament Assambleyasında ilk Azərbaycan parlament nümayəndə heyətinə 2001-ci ildən 2003-cü ilin oktyabrına qədər cənab İlham Əliyev rəhbərlik etmişdi. Azərbaycan parlament nümayəndə heyəti AŞPA-nın 2001-ci il aprel sessiyasında «Ermənistan tərəfindən azərbaycanlı əhaliyə qarşı törədilmiş soyqırımın tanınması» və «Ermənistan və Dağlıq Qarabağda saxlanılan müharibə əsirləri və girovları» adlı rəsmi sənədlərin qəbul olunmasına nail olmuşdu. 2004-cü ilin oktyabrında AŞPA-da qəbul olunmuş 1398 sayılı qətnamədə Ermənistan işğalçı dövlət adlandırılmış, Azərbaycan ərazisinin Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilərin təşkil etdiyi quldur dəstələri «özünü müdafiə dəstələri» tərəfindən deyil, Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunduğu qeyd edilmişdi. Dağlıq Qarabağa dair da-

ing expenses, execution of judicial decisions, special execution, execution on elimination of political parties, execution of issues on arguments regarding Mass Media. Administrative Proceeding Code shall be on power at the same time with the law "On Administrative Executions".

Amendments and supplements were added to the Election Code on May 30 – June 2, 2008 meeting of Milli Mejlis. Amendments and supplements to the Election Code were carried out through improvements in legislation and upon recommendations of the Venetia Commission of the Council of Europe.

The Milli Mejlis discussed and adopted a project on May 30, 2008 on supplements and amendments to the law "On Freedom of Meeting". The Republic of Azerbaijan provided political freedom adopting supplements and amendments deriving from the responsibilities of the Republic of Azerbaijan before international organizations and regulations of international conventions. The law project was presented to Milli Mejlis by President in accordance to his right for legislative initiative.

The Parliament of the Republic of Azerbaijan has established mutual relations between parliaments of numerous countries and international organizations enhancing its international activities. These relations are very important from point of view of improvement of legislative activity studying international practice, development of inter-parliamentary relations.

Decrees the all-national leader Heydar Aliyev issued in the first years of our independence aimed to fasten adoption of the Republic of Azerbaijan to the Council of Europe. The following decrees were issued in this regard: "On Measures for Implementation of Cooperation Program Between Council of Europe and the Republic of Azerbaijan July 8, 1996; "On The cooperation of the Republic of Azerbaijan with the Council of Eu-

The Parliament of the Azerbaijan Republic

ha bir qətnamə 2005-ci il 25 yanvar tarixli Avropa Şurası Parlament Assambleyasında qəbul edilmişdi. AŞPA-nın qətnaməsində Azərbaycan ərazilərinin böyük bir hissəsinin Ermənistan qoşunları tərəfindən işğal edildiyi, Dağlıq Qarabağın hazırda separatçı qüvvələrin nəzarəti altında olduğu qeyd edilirdi. Azərbaycan parlament nümayəndə heyətinin Strasburqda səmərəli fəaliyyəti nəticəsində 2005-ci ilin qış sessiyasında qətnamənin yerinə yetirilməsi ilə bağlı Xüsusi Komitə yaradılmışdı.

Azərbaycan Respublikası Avropa Şurasının onlarla Konvensiya və protokollarını imzalamışdır. Bu sənədlər içərisində Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası, ona əlavə protokollar, Milli Azlıqların Müdafiəsi haqqında Avropa Çərçivə Konvensiyası, İşgəncələrə dair Konvensiya, Avropa Sosial Xartiyası kimi sənədləri qeyd etmək olar.

Azərbaycan Respublikasının qanunverici orqanı, əsası 1992-ci il iyunun 25-də qoyulmuş Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının Parlament Məclisinin üzvüdür. QİƏT Parlament Məclisi parlament demokratiyasının gücləndirilməsi üçün milli parlamentlərə yardım göstərir. QİƏT Parlament Məclisi demokratiya, hüquq, mədəniyyət, təhsil və sosial məsələləri daim diqqətdə saxlayır və üzv dövlətlərlə əməkdaşlıq edir.

Hal-hazırda Azərbaycan parlamenti və NATO Parlament Assambleyası arasında sıx əməkdaşlıq mövcuddur. Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının NATO-nun «Sülh naminə tərəfdaşlıq proqramını»na qoşulması üçün 1994-cü il mayın 4-də Brüsseldə çərçivə sənədi imzaladı. 1999-cu ilin mayında NATO Parlament Assambleyasının Polşada keçirilən sessiyasında Azərbaycan Respublikası bu təşkilatda müşahidəçi statusu aldı. Məhz bu tarixdən Azərbaycan parlamentinin nümayəndə heyəti NATO-nun bütün tədbirlərində iştirak edir. 2002-ci il noyabrın 19-dan Azərbaycana bu təşkilatın assosiativ üzvü statusu verilmişdir. 2004-cü ilin mayından Azərbaycan

rope and measures for protection of Azerbaijan's interests in Europe", January 20, 1998; "On Development of the cooperation of the Republic of Azerbaijan with the Council of Europe and measures for protection of Azerbaijan's interests in Europe on May 14, 1999. And Milli Məjlis in its turn has fasten preparation of legislative acts and especially Codes for strengthening Azerbaijan's position on the way to democratic development and has joined numerous treaties and conventions of the Council of Europe.

Azerbaijan has become a full member of this organization upon decision of Cabinet of Ministers of the Council of Europe on January 17, 2001. On January 25, 2001 Heydar Aliyev raised our three-colored flag in front of the building of the Council of Europe.

Mr. İlham Aliyev led the first Azerbaijan delegation at the Parliamentary Assembly of the Council of Europe from 2001 to 2003. The Azerbaijan delegation achieved Parliamentary Assembly of the Council of Europe to pass official documents "On Recognition of Genocide of Azerbaijanians by Armenians" and "On Captives and Hostages in Upper Karabagh and Armenia" in April 2001 session of the Council of Europe Parliamentary Assembly.

The Resolution #1398 passed in October 2004, by Council of Europe Parliamentary Assembly. Armenia was called an invader state and it was stated that Upper Karabagh had been occupied not by "Self-defense forces" - actually bandit groups created by Armenia, but by the military troops of the Armenian Republic. Another resolution on Upper Karabagh passed on January 25, 2005 at the PA EC. The resolution stated that a considerable piece of the Azerbaijan territories had been occupied by Armenian military troops and that Upper Karabagh was still under control of separatist groups. As a result of effective activity of Azerbaijan Parliamentary delegation in Strasbourg a Special Committee was es-

«Fərdi əməkdaşlıq üzrə əməliyyat planı»na qoşuldu. 2008-ci il aprelin 3-də NATO-nun Buxarest zirvə toplantısında iştirak edən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev bu nüfuzlu təşkilatla əməkdaşlığın yüksələn xətlə inkişaf etməsinə səbəb olacağını göstərirdi.

Müstəqil Dövlətlər Birliyinin Parlamentlərarası Assambleyasına qoşulmaq haqqında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi 1993-cü ilin sentyabrında qərar qəbul etmişdi. Milli Məclisin deputatları MDB Parlamentlərarası Assambleyasının 10 daimi komissiyasının işində fəal iştirak edirlər. MDB Parlamentlərarası Assambleyasında qanun yaradıcılığı sahəsində təcrübə mübadiləsinə böyük diqqət yetirilir. Demokratiyanın inkişafı, vətəndaşların seçki hüquqlarının qorunması sahəsində informasiya mübadiləsi, qabaqcıl təcrübənin ümumiləşdirilməsi, qarşılıqlı əlaqələrin hüquqi bazasının yaradılması kimi məsələlər Parlamentlərarası Assambleyanın əsas müzakirə mövzularıdır.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatları İslam Konfransı Təşkilatına üzv Dövlətlərin Parlamentlərarası İttifaqında fəal iştirak edirlər. İslam Konfransı təşkilatının əsas məqsədi müsəlman aləmini birləşdirərək onun həmrəyliyini təşkil etmək, müsəlman ölkələrinin birliyinə nail olaraq onlar arasında siyasi, iqtisadi və mədəni əməkdaşlığı inkişaf etdirmək, müsəlman xalqlarının mənafeələrini, milli hüquqlarını, müstəqilliyini qorumaq üçün birgə və yekdil fəaliyyət göstərməkdir. Azərbaycan Respublikası milli-islami dəyərlərə hörmətlə yanaşaraq onun qorunub saxlanulmasına daim diqqət verir.

Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini elan etdiyi 1991-ci ildə İKT-na üzv olmaq üçün müraciət etmiş və həmin ilin dekabrında bu təşkilata qəbul olunmuşdu. İKT «Ermənistan Respublikasının təcavüzü nəticəsində Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində islam tarixi və mədəniyyəti abidələrinin məhv edilməsi və dağı-

tabl edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi 1993-cü ilin sentyabrında qərar qəbul etmişdi. Milli Məclisin deputatları MDB Parlamentlərarası Assambleyasının 10 daimi komissiyasının işində fəal iştirak edirlər. MDB Parlamentlərarası Assambleyasında qanun yaradıcılığı sahəsində təcrübə mübadiləsinə böyük diqqət yetirilir. Demokratiyanın inkişafı, vətəndaşların seçki hüquqlarının qorunması sahəsində informasiya mübadiləsi, qabaqcıl təcrübənin ümumiləşdirilməsi, qarşılıqlı əlaqələrin hüquqi bazasının yaradılması kimi məsələlər Parlamentlərarası Assambleyanın əsas müzakirə mövzularıdır.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatları İslam Konfransı Təşkilatına üzv Dövlətlərin Parlamentlərarası İttifaqında fəal iştirak edirlər. İslam Konfransı təşkilatının əsas məqsədi müsəlman aləmini birləşdirərək onun həmrəyliyini təşkil etmək, müsəlman ölkələrinin birliyinə nail olaraq onlar arasında siyasi, iqtisadi və mədəni əməkdaşlığı inkişaf etdirmək, müsəlman xalqlarının mənafeələrini, milli hüquqlarını, müstəqilliyini qorumaq üçün birgə və yekdil fəaliyyət göstərməkdir. Azərbaycan Respublikası milli-islami dəyərlərə hörmətlə yanaşaraq onun qorunub saxlanulmasına daim diqqət verir.

Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini elan etdiyi 1991-ci ildə İKT-na üzv olmaq üçün müraciət etmiş və həmin ilin dekabrında bu təşkilata qəbul olunmuşdu. İKT «Ermənistan Respublikasının təcavüzü nəticəsində Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində islam tarixi və mədəniyyəti abidələrinin məhv edilməsi və dağı-

tabl edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi 1993-cü ilin sentyabrında qərar qəbul etmişdi. Milli Məclisin deputatları MDB Parlamentlərarası Assambleyasının 10 daimi komissiyasının işində fəal iştirak edirlər. MDB Parlamentlərarası Assambleyasında qanun yaradıcılığı sahəsində təcrübə mübadiləsinə böyük diqqət yetirilir. Demokratiyanın inkişafı, vətəndaşların seçki hüquqlarının qorunması sahəsində informasiya mübadiləsi, qabaqcıl təcrübənin ümumiləşdirilməsi, qarşılıqlı əlaqələrin hüquqi bazasının yaradılması kimi məsələlər Parlamentlərarası Assambleyanın əsas müzakirə mövzularıdır.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatları İslam Konfransı Təşkilatına üzv Dövlətlərin Parlamentlərarası İttifaqında fəal iştirak edirlər. İslam Konfransı təşkilatının əsas məqsədi müsəlman aləmini birləşdirərək onun həmrəyliyini təşkil etmək, müsəlman ölkələrinin birliyinə nail olaraq onlar arasında siyasi, iqtisadi və mədəni əməkdaşlığı inkişaf etdirmək, müsəlman xalqlarının mənafeələrini, milli hüquqlarını, müstəqilliyini qorumaq üçün birgə və yekdil fəaliyyət göstərməkdir. Azərbaycan Respublikası milli-islami dəyərlərə hörmətlə yanaşaraq onun qorunub saxlanulmasına daim diqqət verir.

The Parliament of the Azerbaijan Republic

dılması haqqında» qətnamə qəbul etmişdi. Konfrans daim Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqlarının azad edilməsini tələb etmiş, Azərbaycan xalqı ilə həmrəylik nümayiş etdirmişdi. 2007-ci ilin fevralında Malayziya-da keçirilən İKT Parlamentlərarası İttifaq Şurasının iclasında Ermənistanın Azərbaycan Respublikasına qarşı davam edən təcavüzünü və Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın işğal edilmiş torpaqlarındakı qeyri-qanuni hərəkətlərini – etnik təmizləmə, İslam mədəniyyəti abidələrinin vəhşicəsinə məhvi, milli sərvətlərin talan edilməsi qətiyyətlə pislənilib və Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın işğal edilmiş torpaqlarından tezliklə çıxarılmasını tələb edən sənəd qəbul etmişdir.

Parlament sədri institutu hər bir qanunverici orqanın fəaliyyətində mühüm yer tutur. Parlament sədri öz təşkilatçılığı və rəhbərliyi ilə qanunverici orqanın qarşısında duran bir çox məsələləri, o cümlədən də beynəlxalq əlaqələrin formalaşması və inkişaf etdirilməsini prioritet vəzifə kimi müəyyənləşdirir. Bu əlaqələr dövlət hakimiyyətinin mühüm qollarından olan parlamentin işgüzar fəaliyyətini genişləndirir. 2005-ci ildə yeni tərkibdə seçilmiş Milli Məclisə Sədrlik edən Oqtay Əsədov ilk səfərini Türkiyə Respublikasına etmişdir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin sədri Oqtay Əsədovun başçılığı ilə geniş tərkibdə parlament nümayəndə heyəti Türkiyə Böyük Millət Məclisinin sədri Bülent Arıncın dəvəti ilə 2006-cı il fevralın 8-dən 12-dək Türkiyədə rəsmi səfərdə olmuşdur. Bu səfər iki qardaş ölkə parlamentləri arasında əlaqələrin gələcək inkişafına daha da geniş imkanlar yaratmışdır.

Milli Məclisin sədri Oqtay Əsədovun başçılıq etdiyi parlament nümayəndə heyəti 2006-cı il mayın 29-dan iyunun 4-dək Avropa Şurası ölkələri parlament sədrlərinin Tallin sammitində və Finlandiya parlamentinin Helsinkidə keçirilən 100 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirlərdə iştirak etmişdir.

Commonwealth of Independent States. Deputies of the Parliament actively participate in 10 permanent commissions of the PA of CIS. PA of CIS pays special attention to exchange of experience in legislation sphere. The main topics of discussions in the PA are development of democracy, exchange of information on the spheres of protecting electoral rights of citizens, generalization of advanced experience, and establishment of legal basis for mutual relations and so on.

Parliamentarians of the Milli Məclis take active part in the inter-parliamentary Union of Member States of the Organization of Islamic Conference. The main purpose of the Organization of Islamic Conference is to strengthen solidarity and cooperation among Islamic States in the political, economic, cultural, scientific and social fields.

The Republic of Azerbaijan has a respect for national-Islamic values and cares about its security. Azerbaijan applied to the membership of the OIC in 1991 when the country declared its independence and joined this organization in December, 1991. OIC passed a resolution "On Destroy and destruction of historical and cultural Islamic monuments as a result of Armenian invasion in the occupied territories of the Republic of Azerbaijan." The organization has always demanded to release occupied Azerbaijan territories and always performed solidarity with Azerbaijan people. In the meeting of Parliamentary Union of OIC held in Malaysia in February 2007, Armenian aggression towards the Republic of Azerbaijan, illegal activities of Armenian military troops – ethnic cleansing, wild destruction of monuments of Islamic culture, plunder of national treasures was condemned and a document was adopted demanding Armenian military troops to release occupied Azerbaijan territories.

The institution of the Parliament Chairman is very important in the activity of the legislative body. With his organizational and leadership authorities, the chairman of the

Uğurla keçən səfərdə şimal ölkələri parlamentləri əlaqələrinin daha da genişləndirilməsi, bu imkanlardan səmərəli istifadə olunması qərara alınmışdır. Keçirilən görüşlərdə keçid dövrünü yaşayan ölkələrdə demokratiyanın bərqərar və inkişaf etdirilməsində parlamentlərin xüsusi yer tutduğu və Azərbaycanda demokratik hüquqi dövlət quruluşunda parlamentin önəmli yer tutduğu bildirilmişdir.

2006-cı il dekabrın 18-dən 20-dək Milli Məclisin sədri Oqtay Əsədovun başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti Rumıniyada səfərdə olmuşdur. Səfər ikitərəfli münasibətlərin daha da inkişafında, istər parlamentlərarası əlaqələrin daha da möhkəmləndirilməsində, xalqlarımızın yaxınlaşmasında, ümum-millî lider Heydər Əliyevin yaratdığı təməl üzərində inkişafında müstəsna əhəmiyyəti vardır. Parlamentlərarası əlaqələrin daha da inkişaf etdirilməsi hər iki ölkənin qanunvericilik orqanlarında fəaliyyət göstərən parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qruplarının işinin daha da təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq təşkilatlarda qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq, mötəbər beynəlxalq təşkilatlarda Azərbaycanın haqq işinin Rumıniya tərəfindən daim dəstəklənməsi xüsusi qeyd olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin sədri Oqtay Əsədovun başçılığı ilə parlament nümayəndə heyəti 2007-ci il mayın 21-də Polşaya rəsmi səfər etmişdir. Bu səfərdə əsas məqsəd iki ölkə arasında qanunverici orqanların əlaqələrinin genişləndirilməsi olmuşdur. Polşa senatının sədri Boqdan Baruseviçlə keçirilən görüşlərdə ölkələrimiz və qanunverici orqanlar arasındakı siyasi, iqtisadi, mədəni sahələrdə əlaqələrin inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan parlament nümayəndə heyətinin tərkibinə Azərbaycan-Polşa parlamentlərarası əlaqələr üzrə dostluq qrupunun üzvləri də daxil idi. Cənab Oqtay Əsədov Polşa Respublikasının Prezidenti, Baş naziri, xarici işlər, iqtisadiyyat nazirləri, senatın və Seymin sədrləri ilə igüzər görüşlər keçirmişdir.

parliament defines number of problems to be solved by the parliament as well as determines establishment and development of international relations as a priority issues. These relations expand activity of the parliament. Ogtay Asadov, the Chairman of the new staff of the parliament elected in 2005 paid his first visit to Turkey. The parliamentary delegation in wide staff paid an official visit to Turkey on February 8-12, 2006, upon the invitation of the Chairman of the Grand National Assembly of Turkey, Bulent Arinç. The visit created big opportunities for further development of relations between two fraternal countries.

Parliamentary delegation with Ogtay Asadov on its head participated in Summit of the Parliamentary Chairmen of European Countries in Tallinn on May 29 - June 4, 2006 and in the events dedicated to 100-year jubilee of the Finland Parliament held in Helsinki. The visit was successful and it was decided to develop relations between parliaments of Northern countries and to take an effective advantage of these opportunities. In those meetings it was stated that parliaments play an important role in establishment and development of democracy in countries in transition and that parliament is an important institution of the democratic legal statehood in Azerbaijan.

The parliamentary delegation with Ogtay Asadov on its head visited Romania on December 18 - 20, 2006. This visit played a significant role in development, strengthening of inter-parliamentary relations, in making our people closer and development of relations on basis all-national Heydar Aliyev laid out. Development of inter-parliamentary relations, improvement of activity of working groups on inter-parliamentary relations in both parliaments, mutual effective cooperation with international relations, Romanian support for Azerbaijan in prestigious international organizations was highlighted.

The delegation of Azerbaijan parliamentarians led by Ogtay Asadov visited Po-

2007-ci il sentyabrın 4-də Milli Məclisin sədri Oqtay Əsədov rəsmi səfərlə Koreya Respublikasında olmuşdur. Azərbaycan parlament nümayəndə heyətini qəbul edən Koreya Respublikasının prezidenti Roh Mu-hyun son vaxtlar ölkələrimiz arasında intensiv inkişaf edən siyasi, iqtisadi, mədəni və digər sahələrdəki əməkdaşlığı yüksək qiymətləndirdi. Bu əlaqələrin möhkəmlənməsində 2007-ci ilin aprelində Prezident İlham Əliyevin Koreya Respublikasına etdiyi rəsmi səfərin böyük önəm daşdığını xüsusi ilə qeyd etmək lazımdır.

Koreya parlamenti – Milli Assambleyanın sədri Lim Çae-canq Azərbaycan parlament nümayəndə heyətini qəbul edərək cənab Oqtay Əsədovun bu səfərinin əhəmiyyətini yüksək dəyərləndirdi. Koreya Milli Assambleyasının sədri iki ölkənin qanunverici orqanları arasındakı münasibətlərin inkişaf etdirilməsi zəruriliyini bildirmişdi. Bu əlaqələrin inkişafında parlamentlərarası dostluq qruplarının fəaliyyətinin təqdirəlayiq olduğu qeyd olunmuşdur.

Milli Məclisin sədri Oqtay Əsədovun başçılıq etdiyi parlament nümayəndə heyəti 2007-ci il oktyabrın 3-dən 5-dək Strasburqa işgüza səfər etmişdi. Parlament sədri Oqtay Əsədov AŞPA-nın sədri Rene Van der Lindenlə görüşmüşdü. AŞPA sədri Prezident İlham Əliyevin bu beynəlxalq qurumun fəaliyyəti ilə bağlı çox böyük təcrübəyə malik olduğunu xüsusi vurğulamışdı. Milli Məclisin sədri Azərbaycanın hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğu yolunda inamlı addımlar atıldığını, hüquqi, iqtisadi, sosial və digər sahələrdə uğurlu islahatlar keçirildiyini bildirmişdir. Parlament sədri qanunvericilik bazasının yaradılmasında Avropa dövlətlərinin təcrübəsinin Azərbaycan üçün çox əhəmiyyətli olduğunu vurğulamışdı. Azərbaycanın ən ağırlı probleminin Dağlıq Qarabağ münaqişəsi olduğunu bildirən spiker, bu məsələnin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü əsasında, beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri çərçivəsində həllinə tərəfdar

land on May 21, 2001. The main aim of this visit was expansion of relations between parliaments of the two countries. On the meeting with the chairman of Poland Senate development of political, economical, cultural relations between two countries and parliaments was considered. Member of Azerbaijan-Poland Friendship Group on inter-parliamentary relations was also included in the delegation. Mr. Ogtay Asadov had one-to-one meetings with the President, Prime Minister, and Foreign Affairs Minister, Economics Minister of the Poland Republic as well as with Chairmen of Senate and Seym (Polish Parliament).

Ogtay Asadov, the Chairman of Milli Mejlis paid an official visit to Korea Republic on September 4, 2007. Roh Mu-hyun, the President of the Korea Republic met parliamentary delegation of Azerbaijan and highly evaluated cooperation on intensely developing political, economical, cultural and other spheres. It should be stressed that President İlham Aliyev's official visit to Korea in April 2007 played a significant role in strengthening of these relations.

Lim Chafe-Jang, Chairman of National Assembly greeted the parliamentary delegation of Azerbaijan and noted that he was highly appreciating Mr. Ogtay Asadov's visit. The chairman of the National Assembly stressed the importance of development of relations between two states. The activity of inter-parliamentary friendship groups in development of relations was also noted.

The parliamentary delegation led by the chairman of the Milli Mejlis Ogtay Asadov paid a business visit to Strasburg on October 3-5, 2007. The Chairman of the Parliament Ogtay Asadov met with the Chairman of the PA of EC Rene Van Deer Linden. The chairman of the PA EC stressed that President İlham Aliyev had a big experience regarding the activity of this international institution. The Chairman of Milli Mejlis noted that Azerbaijan moves with confident steps on the way of establishing legal, secular statehood

olduğunu Rene van der Lindenin diqqətinə çatdırmışdır.

Parlamentin sadri Oqtay Əsədov 2007-ci il oktyabrın 29-da Fransa Respublikası Senatının sədri Kristian Ponselinin dəvəti ilə bu ölkəyə səfər etmişdi. Oktyabrın 30-da Senatın binasında keçirilən görüşdə K. Ponselə ümummilli lider Heydər Əliyevlə görüşlərini xatırladaraq, onun tərəfindən təməli qoyulmuş Fransa-Azərbaycan hərtərəfli əməkdaşlığının daim inkişaf etdiyindən bəhs etmişdir. Fransa-Azərbaycan dövlətlərarası dostluğun yeni mərhələsi Prezident İlham Əliyevin bu ölkəyə səfərindən sonra davam etmişdir. Milli Məclisin Sədri O.Əsədov K. Ponselə ilə görüşdə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə toxunaraq, təcavüz nəticəsində ərazilərimizin 20 faizinin işğal edildiyini və bir milyondan artıq qaçqın və məcburi köçkünün olduğunu bildirmişdi. Ölkə Prezidentinin qayğısı sayəsində məcburi köçkünlərimizin çadır şəhərciklərindən müasir üslubda tikilib istifadəyə verilmiş qəsəbələrdə yerləşdirildiyini də qeyd etmişdi. Milli Məclisin sadri Oqtay Əsədov oktyabrın 31-də Fransa Milli Assambleyasının rəhbəri Berkar Akkayə ilə görüşərkən Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyevin apardığı uğurlu siyasətin son illər öz bəhrəsini verdiyini və iqtisadi göstəricilərin yüksəldiyini qeyd etmişdir. Görüşdə parlamentlərarası əlaqələrin daha da inkişaf etdirilməsi, deputatların qarşılıqlı səfərləri, bu səfərlərin əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynayacağı bildirilmişdir.

2008-ci il fevralın 21-22-də Milli Məclis sədrinin birinci müavini Ziyafət Əsgərovun başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti türkdilli dövlətlərin Parlamentlərarası Assambleyasının Türkiyənin Antalya şəhərində keçirilmiş birinci toplantısında iştirak etmişdir. Parlament nümayəndə heyətinin tərkibinə deputatlardan – Rafael Cəbrayilov, Əhməd Vəliyev və Milli Məclisin katibliyinin rəisi Səyyad Ələsgərov daxil olmuşdur. Türkdilli

and reforms were carried out in legal, economical, social and other spheres. The Chairman of the Parliament noted the importance of experience of European countries in the establishment of legislative basis in Azerbaijan. The speaker of the Azerbaijan Parliament also let Rene Van Deer Linden know that Upper Karabagh conflict was the most important problem of Azerbaijan and that he supported solution of this problem within the norms and principles of international law upon territorial integrity of Azerbaijan.

The Chairman of the Parliament Ogtay Asadov visited France on October 29, 2007 upon the invitation of Christian Ponsel, the Chairman of the Senate of the France Republic. On the meeting held on October 30 in the building of the Senate, Christian Ponsel reminded of their meetings with all-national leader Heydar Aliyev and talked about steady development of France-Azerbaijan relations established by Heydar Aliyev. A new stage in France-Azerbaijan friendship continued after President İlham Aliyev's visit to this country. In his meeting with Christian Ponsel the chairman of the Milli Məclis Ogtay Asadov touched upon Upper Karabagh conflict and noted that 20 percent of Azerbaijan territories were occupied by Armenia and that there occurred more than 1 million refugees in Azerbaijan. He also noted that with President's care IDP were moved from tents to settlements built in modern style. In his meeting with Berkar Akkayə, the Head of the French National Assembly on October 31 Ogtay Asadov mentioned that the successful policy of President İlham Aliyev had positive results and that economical indicators had increased. In the meeting it was also noted that further development of inter-parliamentary relations, mutual visits of parliamentarians will play positive role in the development of cooperation between two states.

The delegation led by the First Deputy Chairman of the Milli Məclis Ziyafət Asgarov participated in first gathering of the Par-

dövlətlərin Parlamentlərarası Assambleyasının ilk toplantısında Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Qırğızıstan nümayəndə heyətlərini göndərmişdir. Türkdilli dövlətlərin Parlamentlərarası Assambleyasının yaradılması haqqında niyyət protokolumu 4 ölkənin vitse-spikerləri imzalamışdır.

Azərbaycan nümayəndə heyətinin rəhbəri Z.Əsgərov tədbirdə çıxış edərək demişdir ki, ümummilli lider Heydər Əliyevə məxsus olan türkdilli dövlətlərin Parlamentlərarası Assambleyasının yaradılmasında məqsəd eyni kökə, dilə malik ölkələrin əlaqələrini daha da möhkəmləndirmək, qanunverici orqanların qəbul etdikləri qanunları əlaqələndirməkdən ibarət olacaqdır.

2008-ci il aprelin 2-də Milli Məclisin sədri Oqtay Əsədovun başçılığı ilə parlament nümayəndə heyəti MDB Parlamentlərarası Assambleyasının 30-cu ümumi və Assambleya Şurasının iclaslarında iştirak etmək üçün Rusiyanın Sankt-Peterburq şəhərinə səfər etmişdi. MDB PA Şurasının aprelin 3-də keçirilmiş iclasında çıxış edən Milli Məclisin sədri O.Əsədov bildirmişdir ki, nümayəndə heyətimiz Şuranın və Assambleyanın gündəliyindəki məsələlərin müzakirəsində MDB dövlət başçılarının Düşənbədə keçirilmiş zirvə görüşündə bəyan etdiyi xüsusi mövqeyi nəzərə alınmaqla iştirak edir.

Sankt-Peterburq səfəri çərçivəsində parlamentin spikeri O.Əsədov Avropa Şurası Parlament Assambleyasının (AŞPA) sədri Luis Mariya de Puçla ikitərəfli görüş keçirmişdi. Görüşdə Azərbaycanda gedən demokratik proseslər, bu il keçiriləcək prezident seçkilərinə hazırlıq, habelə Azərbaycanın AŞPA ilə daha sıx əməkdaşlığı məsələləri müzakirə olunmuşdu. Luis Mariya de Puç Azərbaycanda demokratik proseslərin inkişafını yüksək qiymətləndirərək xatırlamışdır ki, Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev AŞPA-dakı nümayəndə heyətinin başçısı olarkən həmişə fəal mövqə tutmuş və hazırda bu xoş ənənəni Azərbaycan deputatları davam etdirir.

liamentary Assembly of Turkish-speaking countries held in Antalya, Turkey on February 21-22, 2008. Rafael Jabrayilov, Ahmad Valiyev and Sayyad Alasgarov – chairman of Milli Mejlis Secretariat were in the delegation. Azerbaijan, Turkey, Kazakhstan, Kyrgyzstan had sent their representative to take part in the first gathering of Parliamentary Assembly of Turkish Speaking States. Vice-speakers of those four countries signed intention protocol about establishment of Parliamentary Assembly of Turkish Speaking States.

Ziyafət Asgarov, the Head of the delegation had noted in his speech that the main purpose in establishing the Parliamentary Assembly of Turkic Speaking States – the idea which belonged to Heydar Aliyev – will be strengthening of relations between countries which belong to the same origin, same language and to incorporation of laws passed by legislative bodies of these countries.

The delegation led by the Chairman of Milli Mejlis Oqtay Asadov visited St. Petersburg on April 2, 2008 in order to take part in 30th general meeting of the PA CIS and in meetings of the Assembly Council. In his speech in the meeting of the PA CIS held on April 3 Oqtay Asadov noted that Azerbaijan delegation participates in discussion of issues on agenda upon special position heads of states of CIS expressed in summit in Dushanbe.

Within the visit to St. Petersburg the Speaker of the Parliament Oqtay Asadov also had one-to-one meeting with the Chairman of the PA EC Luis Mario de Pooch. Democratic processes in Azerbaijan, preparation for Presidential elections as well as closer cooperation between PA EC and Azerbaijan were discussed in this meeting. Luis Mario de Pooch highly evaluated development of democratic processes in Azerbaijan and recalled that while being a head of the Azerbaijan delegation to PA EC İlham Aliyev would take an active part and that Azerbaijan Parliamentarians continued this tradition.

Rusiyanın şimal paytaxtına səfəri çərçivəsində Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədov Rusiya Federasiyası Federal Məclisi Federasiya Şurasının sədri S.Mironov, Dövlət Dumasının sədri B.Qrızlov, Ukrayna Ali Radasının sədri Arseni Yatsenyuk, Moldova parlamentin sədri Marian Lupu ilə də ikitərəfli səmərəli görüşlər keçirmişdir.

Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədovun başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti 2008-ci il mayın 20-də Bolqarıstan Respublikasına səfər etmişdir. Parlament nümayəndə heyətini Bolqarıstan Prezidenti Georgi Pirivanov qəbul etmişdir. G.Pirivanov onun ölkəsinin Azərbaycanla enerji sahəsində əməkdaşlığa böyük maraq göstərdiyini bildirmişdir. Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədov Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin salamlarını Bolqarıstan Prezidentinə çatdıraraq öz növbəsində qeyd etmişdir ki, Azərbaycan Xəzər qaz kəmərinin Bolqarıstana çatdırılmasını dəstəkləyir və bu layihə yaxın zamanlarda reallaşacaqdır. Görüşdə iki ölkə arasında bütün sahələrdə dostluğun, əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi zərurəti qeyd olunmuşdur. Səfər çərçivəsində mayın 20-də Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədov Bolqarıstan Milli Yığıncağının Sədri Georgi Pirinski ilə görüşmüşdür. G.Pirinski Avropa İttifaqının üzvü kimi öz təcrübələrini Azərbaycanla bölüşməyə hazır olduqlarını bildirmişdir. Görüşdə spiker Oqtay Əsədov Sofiya şəhərində "Baku" adını daşıyan küçənin olmasını yüksək qiymətləndirmiş və Azərbaycan-Bolqarıstan münasibətlərinin yüksələn xətlə inkişaf etdiyindən məmnun olduğunu bildirmişdir.

2008-ci il mayın 22-dən 25-dək Strasburqda Avropa dövlətləri parlament spikerlərinin ikinci konfransı keçirilmişdir. Bu formatda ilk belə konfrans 1975-ci ildə keçirilmişdir. Avropa dövlətləri spikerlərinin konfransında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Sədri Oqtay Əsədov iştirak etmişdir. Konfransın əsas məqsədi Avropa dövlətlərinin palamentləri arasında əmək-

Within his visit to the northern capital of Russia the Chairman of Milli Məjlis Oqtay Asadov had effective one-to-one meetings with Sergey Mironov – the Chairman of the Council of Federation of the Federal Assembly of the Russian Federation, B. Grizlov, the Chairman of the State Duma, Arseni Yatsenyuk, the Chairman of the Ukraine Rada, Marian Lupu, the Chairman of the Moldovan parliament.

The delegation led by the chairman of Milli Məjlis Oqtay Asadov visited the Republic of Bulgaria on May 20, 2008. Georgi Pirivanov, the President of Bulgaria greeted the Parliamentary delegation. Georgi Pirivanov stated that his country had big interest for cooperation with Azerbaijan on energy sphere. Oqtay Asadov passed Mr. İlham Aliyev's greetings to the Bulgarian President and mentioned that Azerbaijan supports delivery of the Caspian gas pipe-lines to Bulgaria and that this project would be realizing in nearest future. The importance of friendship and development of cooperation between two countries in all spheres was stressed. Oqtay Asadov also had meeting with the Bulgarian National Assembly Chairman Georgi Pirinski on May 20. Georgi Pirinski noted that Bulgaria was ready to share its experience with Azerbaijan as a member state of the European Union. Oqtay Asadov highly evaluated the fact that there was a street in Bulgaria named "Baku" and he expressed his pleasure about steady development of relations between Azerbaijan and Bulgaria.

The second conference of Parliamentary Speakers of European states was held on May 22, 2008 in Strasburg. The first conference in this format was held in 1975. The speaker of the Milli Məjlis Oqtay Asadov also participated in the conference of Speakers from European countries. The main purpose of the conference is to increase parliament's role in inter-parliamentary relations in the spheres of cooperation, peace, security, democracy, and human rights.

The Parliament of the Azerbaijan Republic

daşlıq, sülh, təhlükəsizlik, demokratiya, insan hüquqları sahəsində parlamentlərin rolunu daha da inkişaf etdirməkdən ibarətdir.

2005-ci il seçkilərindən sonra Azərbaycan parlamentinin binası və maddi-texniki bazası müasir səviyyədə yenidən qurulmuş, elektron avadanlıqlarla təchiz olunmuşdur. 2006-cı ilin payız sessiyasında Parlamentin təntənəli açılışında iştirak edən ölkə Prezidenti İlham Əliyev cənabları geniş nitq söyləmişdir.

Parlament müasir iclas zalı, zəngin kitabxana, ümummilli lider Heydar Əliyev muzeyi, rahat iş şəraiti yaradan qabaqcıl elektron sistemə malikdir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi dünyanın mötəbər beynəlxalq təşkilatları və parlamentləri ilə uğurlu əməkdaşlığı davam etdirərək, müstəqilliyimizin və xalqımızın haqq işinin beynəlxalq aləmdə dəstəklənməsinə daim nail olmağa çalışır.

After the elections held in 2005 the building of the Azerbaijan Parliament was reconstructed and material-technical base of the building was repaired in modern style and the building was provided by electronic equipments. President İlham Aliyev participated in opening ceremony of the Parliament held on autumn session in 2006 made a comprehensive speech.

The Parliament has modern meeting hall, rich library, and all-national leader Heydar Aliyev's home museum, advanced electronic system creating comfortable conditions for work.

The Milli Məjlis of the Republic of Azerbaijan continues successful cooperation with prestigious international organizations and parliaments and always try to get support for our independence in international community and restore justice.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Milli Məclisdə
The speech of the President of the Azerbaijan Republic Ilham Aliyev in the Milli Mejlis

Prezident İlham Əliyev və Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədovun "Heydər Əliyev Xatirə zalı"nın açılışında iştirakı.
Participation of the President of the Azerbaijan Republic İlham Aliyev and the Chairman of the Milli Mejlis Oqtay Asadov at the opening ceremony of the "Hall of the H. Aliyev's memory"

Milli Məclisdə
In the Milli Mejlis

Xorvatiya Respublikasının Prezidenti Stepan Mesiç və Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədov "Heydər Əliyev Xatirə zalı"nda
The Chairman of the Milli Məclis Oqtay Asadov and the President of Khorvatiyan Republic Mr. Stepan Mesiç
in the "Memorial Hall of H.Aliyev"

Rusiya Federasiyası Dövlət Dumasının Sədri Boris Qırzlov "Heydər Əliyev Xatirə zalı"nda
The chairman of the State Duma of the Russian Federation Mr. Boris Gрызlov at the "H.Aliyev Memorial Hall"

Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədovun Türkiyə Prezidenti Abdullah Gülə görüşü
The meeting of the Chairman of the Milli Mejlis Oqtay Asadov with the President of Turkey Abdullah Gul

İsveçrə Konfederasiyasının Prezidenti Paskal Küşpən və Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədov
The President of the Confederation of Switzerland Mr. Paskal Kunschper and the Chairman of the Milli Mejlis Oqtay Asadov

Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədov və Bolqarıstan Prezidenti Georgi Prvanov
The Chairman of the Milli Mejlis Oqtay Asadov and the President of Bulgaria Mr. Georgi Prvanov

Bakıda keçirilən 68-ci "Rout-Rout" seminarı.
The 68-th Rout-Rout seminar held in Baku

Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədovun Avropa Şurasının Parlament Assambleyasında çıxışı
 The Chairman of the Milli Mejlis Oqtay Asadov's speech at the Parliament Assembly of the European Council

Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Prezidenti M DE Puç və Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədov
 The Chairman of the Milli Mejlis Oqtay Asadov and the President of the Parliament Assembly of the European Council Mr. M. De Puch

Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədovun başçılıq etdiyi parlament nümayəndə heyəti Fransa parlamentində
The delegation headed by the Chairman of the Milli Mejlis of the Azerbaijan Republic Oqtay Asadov at the French Parliament

Fransa Milli Assambleyasının Sədri Bernar
Aldooye ilə Milli Məclisin Sədri Oqtay
Əsədovun görüşü

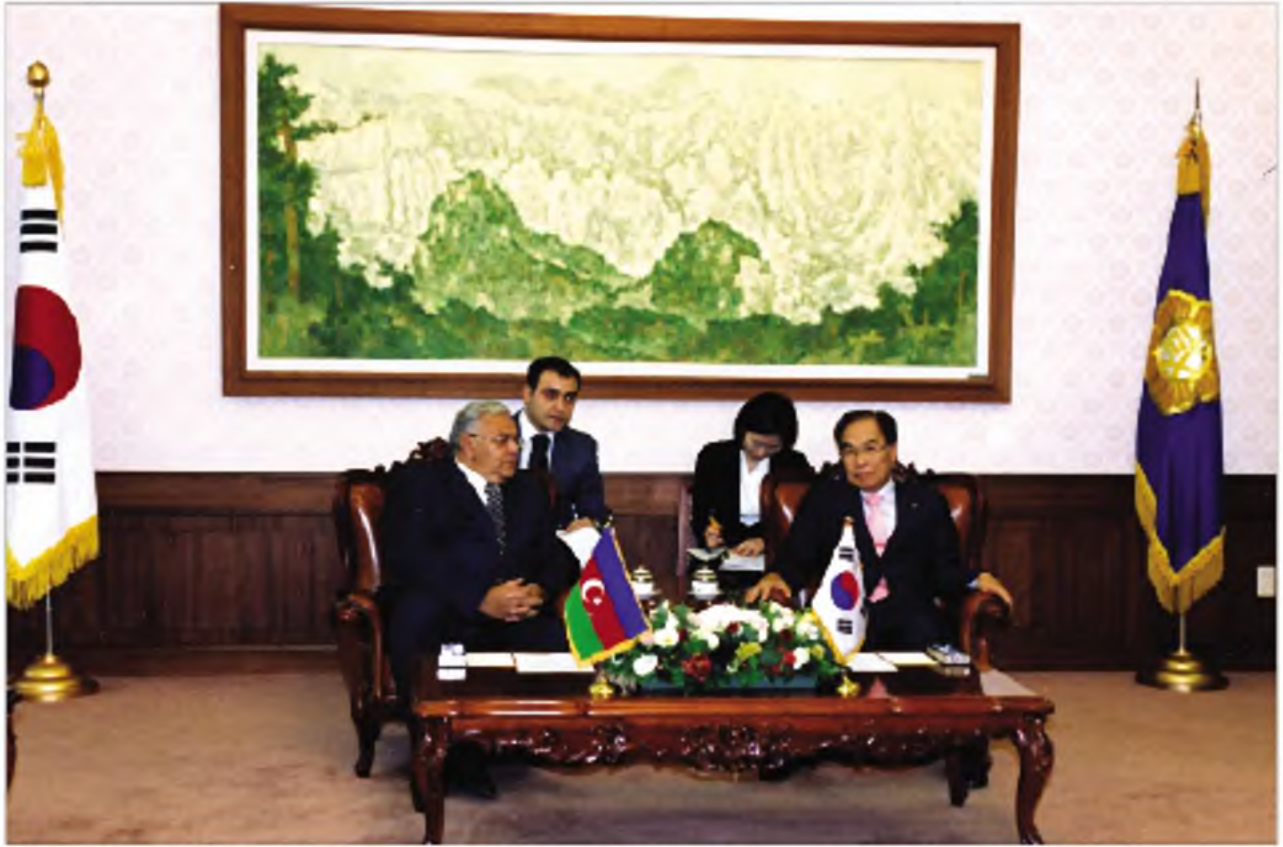
The Chairman of the Milli Mejlis Oqtay
Asadov has met the President of the National
Assembly of France Mr. Bernard Accoyer

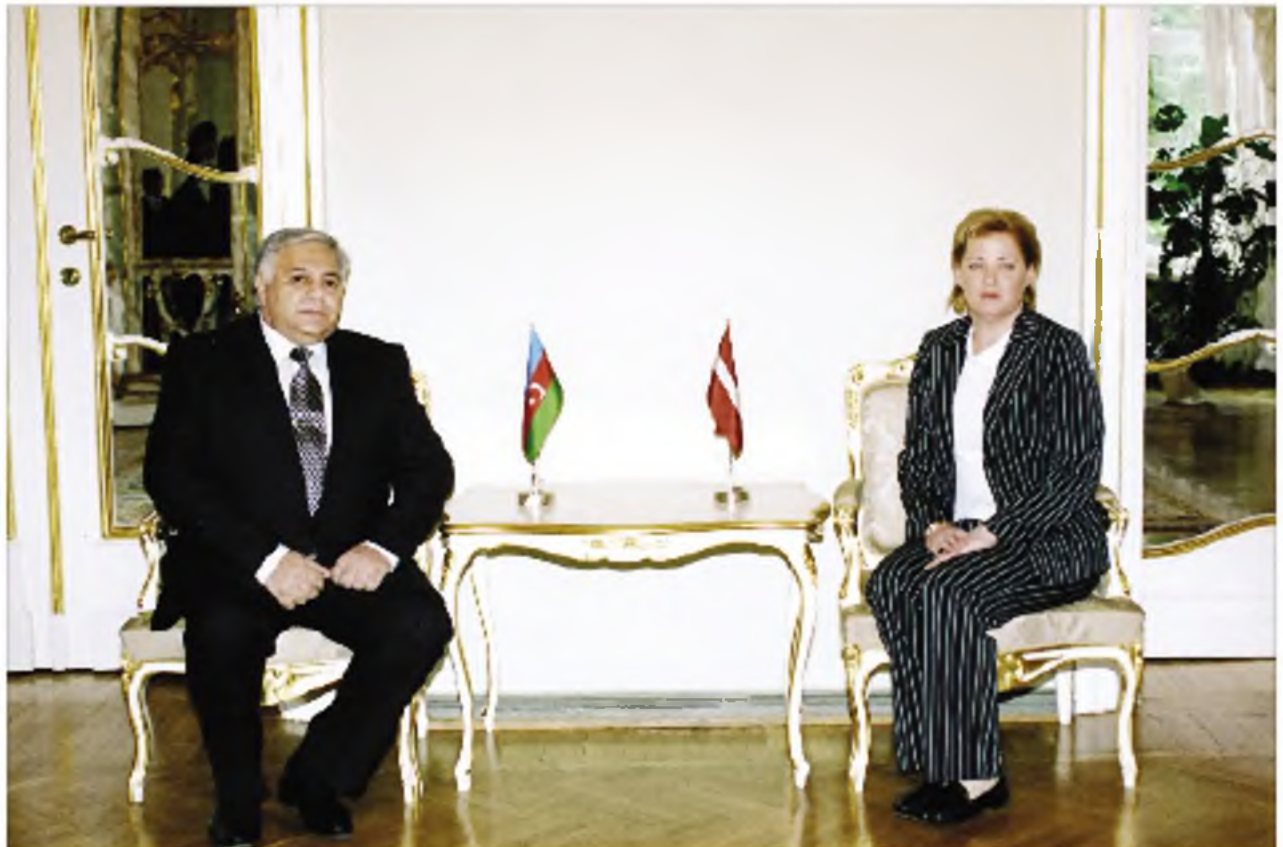
Avropa Şurasına üzv ölkələrin parlament sədrləri
Photo of parliament chairmen of member countries of the European Council

Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədovun Rumıniya Senatının Sədri Nikolaye Vacaroiu ilə görüşü
The meeting of the Chairman of the Milli Məclis Oqtay Asadov with the Chairman of the Senate of Romania Mr. Nicolae Vacaroiu

Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədov və Koreya Respublikasının Milli Assambleyasının Sədri Lim Çae-Cunq
The meeting of the Chairman of the Milli Mejlis Oqtay Asadov with the Chairman of the National Assembly of Korean Republic
Mr. Lim Chae-Jung

Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədovun Latviya SAEİMA Sədri ilə görüşü
The meeting of the Chairman of the Milli Mejlis Oqtay Asadov with the Chairman of Latvian SAEİMA

İsviçrə Konfederasiyası Milli Şurasının Sədri xanım Kristin Egerszegi-Obristin Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədovun qəbulunda
The meeting of the Chairman of the Milli Mejlis Oqtay Asadov with the Chairman of the National Board of the Switzerland Confederation M-me Christine Egerszegi-Obrist

Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədovun Estoniyada parlament sədlərinin görüşündə iştirakı
The Chairman of the Milli Mejlis Oqtay Asadov participates at the meeting of Parliament chairmen in Estonia

Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədovun GUAM Parlament Assambleyasının Kiyivdə keçirilən 3-cü iclasında iştirakı
The participation of the Chairman of the Milli Mejlis Oqtay Asadov at the 3-rd meeting of the GUAM Parliament Assembly in Kishinyov

Rusiya Federasiyası Federal Məclisi Şurasının Sədri Sergey Mironov Milli Məclisdə
The Chairman of the Federal Assembly of the Russian Federation Mr.Sergey Mironov at the Milli Mejlis

Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədovun ABŞ Senatının Beynəlxalq Əlaqələr Komitəsinin Sədri Riçard Luqar ilə görüşü
The Chairman of the Milli Mejlis Oqtay Asadov and the Chairman of the USA Senate's Community of the International Relations
Mr. Richard Lugar

Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlığı Parlament Məclisinin Balıca şəhərində keçirilən 26-cı sessiyası
Session of Black Sea Parliament Assembly on the Economic Cooperation held in Balca

Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədov və Rumıniya Prezidenti Troyan Basescu
The Chairman of the Milli Mejlis Oqtay Asadov and the President of Romania Mr. Traian Basescu

Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədov
parlamentin inzibati binasının yeni
korpusunun təmələqoyma mərasimində

The Chairman of the Milli Mejlis Oqtay
Asadov at the ceremony of the laying the
foundation of the new building of the
Parliament

Nəticə

Zaman bəxmindən çox da uzaq olmayan bir dövrdə, 90 il bundan öncə Rusiya imperatorunun Qafqazı idarə edən canişininin Tiflis şəhərindəki sarayında Azərbaycan Milli Şurası Azərbaycanı müstəqil dövlət elan etmişdi. Tarix üçün çox qısa bir müddətdə Azərbaycanda üç Respublika quruldu: Azərbaycan Cümhuriyyəti (28 may 1918 - 28 aprel 1920), Azərbaycan SSR (28 aprel 1920 - 18 oktyabr 1991) və qurucusu ümummilli lider Heydər Əliyev olan müasir Azərbaycan Respublikası (18 oktyabr 1991). Bütün çətinliklərə və sinfi mövqelərə baxmayaraq hər üç respublika dövründə Azərbaycan parlamenti dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsində və inkişaf etdirilməsində xüsusi yer tutmuş və xalqımızın müstəqillik əzmini layiqincə təmsil etmişdi. Tarix bölünməz olmadığı kimi, Azərbaycan parlamentarizm tarixi də ümumi olmaqla, onun bir-birindən əlaqəsiz, təcrid olunmuş şəkildə öyrənilməsi elmi baxımdan düzgün olmazdı. Ona görə də hər üç respublikanın parlamentinin dövlətçilik tarixindəki yeri özünəməxsus əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması, Azərbaycan SSR-in meydana gəlməsinin obyektiv və subyektiv amillərini müəyyən etmiş, üçüncü respublikanın təşəkkülü üçün zəmin yaratmışdı. Birinci və ikinci respublika dövründə Azərbaycan xalqının istək və arzulan axıra qədər yerinə yetirilmədi.

Conclusion

Not long time ago, 90 years earlier, the Azerbaijan National Council had declared independence in the palace of the Governor of Caucasus in Tiflis. In very short period Azerbaijan established three Republics: the Azerbaijan Republic (May 28 1918, April 28 1920), the Azerbaijan SSR (April 28 1920 October 18 1991) and modern The Republic of Azerbaijan establisher of which is all-national leader Heydar Aliyev (October 18, 1991). Regardless of all difficulties and class stances, Azerbaijan Parliament had always played special role in strengthening and development of statehood in all three Republics and has successfully represented independent will of our people.

The history is impartial and so the history of Azerbaijan parliamentary traditions. It should not be studied separately or isolated. That is why all three parliaments have important role in statehood history of Azerbaijan.

Establishment of ADR defined objective and subjective aspects of creation of the Azerbaijan SSR and it also created basis for the III Republic. During the First and the Second Republics in Azerbaijan requirements and dreams of Azerbaijan people were not met till the end. Political, economical, social, legal and other reforms carried out during the Third Re-

Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə üçüncü respublika dövründə aparılan siyasi, iqtisadi, sosial, hüquqi və digər islahatlar dövlətimizin beynəlxalq birliyin tam hüquqlu üzvü kimi qəbul olunması ilə nəticələndi. Məhz bu dövrdə aparılan islahatların hüquqi bazasının yaradılmasında Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi çox mühüm işlər görmüş və hal-hazırda da görməkdədir. Müstəqil Azərbaycan Respublikası Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin həyata keçirə bilmədiyi işləri davam etdirir. Xüsusilə 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsi ilə müstəqil Azərbaycan Respublikasının əsas qanunu – Konstitusiyasının qəbul edilməsi xalqımızın tarixində əlamətdar hadisə olmuşdu.

Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisini 1918-1920-ci illərdə mövcud olmuş AXC-nin parlamentinin varisi hesab edərək göstərirdi: «Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Xalq Cümhuriyyətinin yaratdığı parlamentin indi də varisidir. Varislik həmişə, eyni zamanda, böyük məsuliyyət demək olubdur. Varislik o demək deyil ki, sən o hadisəni olduğu kimi təkrar edəsən, yaxud o səviyyədə yaşayasan. Hər bir varis varislik prinsipini əziz tutaraq, o dövrün, o hadisənin varisi olaraq o hadisəni, o dövrü, o quruluşu daha da yüksəklərə qaldırmaqlıdır. Biz Azərbaycanda bunu edirik və bu sahədə çox şeylərə nail olmuşuq. Hesab edirik ki, Azərbaycanın bugünkü Milli Məclisi varislik adını şərəflə daşıyır, eyni zamanda, ötən illərdə və xüsusən son dövrdə Azərbaycanın müstəqil dövlətini inkişaf etdirmək üçün çox işlər görübdür».

Sovet hakimiyyəti illərində mövcud olmuş qanunverici orqan milli mənafehlər, bütün ideoloji fərqlərə baxmayaraq Azərbaycan parlamenti olmuşdur.

Müasir Azərbaycan parlamenti öz işində ulu öndərin dəyərli tövsiyyələri əsasında demokratiya, çoxpartiyalılıq, plüralizm, qanunun aliliyi prinsiplərinə əsaslanan ənənə-

public under all-national leader Heydər Əliyev's leadership had successful results and Azerbaijan was embraced as a full member of the international community. Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan played and plays essential role in the establishment of legal basis for the carried out reforms. Independent The Republic of Azerbaijan continues to carry out the work ADR could not realize. Especially adoption of Constitution – The Main Law of the Republic of Azerbaijan on November 12, 1995 in the result of referendum is an extraordinary event in the history of Azerbaijan people.

All-national leader Heydər Əliyev considered the Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan descendent of the ADR Parliament: «The Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan is still a descendent of the Parliament that ADR established. Along with everything inheritance has always been a huge responsibility. Inheritance does not mean that one should repeat what happened before, or to stay at the same level. Every descendent should value the principle of inheritance. And being a descendant of that experience and that period one should take that experience, that period, that formation much higher. This is what we are doing in Azerbaijan and we have achieved a lot in this sphere. I consider that Milli Mejlis of Azerbaijan carries inheritance with honor and at the same time lately it has done a lot in order to develop independent Republic of Azerbaijan.»

The legislative body during the Soviet governance was the Parliament of Azerbaijan regardless of differences in national interests and ideologies.

The modern Azerbaijan Parliament has created traditions based on the principles of democracy, multi-political parties, pluralism, and supremacy of law upon recommendations of the all-national

The Parliament of the Azerbaijan Republic

ləri yaratmışdı. Qanunverici orqan Avropa Şurasının Parlament Assambleyası, NATO-nun Parlament Assambleyası, Avropa Parlamenti, Parlamentlərarası İttifaq, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının Parlament Məclisi, ATƏT-in, MDB-nin, İslam Konfransı Təşkilatının Parlament Assambleyaları kimi beynəlxalq təşkilatlarla müvəffəqiyyətlə əməkdaşlıq edir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin apardığı daxili və xarici siyasəti tam dəstəkləyir.

Azərbaycan parlamenti mövcud olmuş hər üç respublika dövründə əsas funksiyasını - qanunvericilik səlahiyyətlərini yerinə yetirmiş, icra hakimiyyəti üzərində nəzarəti həyata keçirmiş, büdcənin icrasına nəzarət etmiş, beynəlxalq müqavilələri ratifikasiya etmişdir. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi məəcəlləşdirmə sahəsində böyük işlər görərək Mülki Məcəllə, Mülki-Prosessual Məcəllə, İnzibati Xatalar Məcəlləsi, Cinayət Məcəlləsi, Cinayət-Prosessual Məcəllə, Cəzalarnın İcrası Məcəlləsi, Əmək Məcəlləsi, Ailə Məcəlləsi, Gömrük Məcəlləsi, Vergi Məcəlləsi, Seçki Məcəlləsini qəbul etmişdi.

90 yaşlı Azərbaycan parlamenti azad, müstəqil dövlətimizin möhkəmlənməsi və inkişafı, onun dünyanın ən qabaqcıl ölkələri sırasına daxil olması üçün öz öhdəsinə düşən vəzifələri layiqincə yerinə yetirəcəyini inamla söyləmək olar. Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpa olunmasının 10 illiyi münasibəti ilə keçirilən təntənəli mərasimdə demişdi: «Bu günlərdə keçirdiyimiz bayram, hesab edirəm ki, Azərbaycan xalqının həyatında indiyə qədər olan ümumxalq, ümummilli bayramların hamısından qiymətli, hamısından yüksək, hamısından əzizdir. Bu, bizdə nə qədər böyük iftixar hissi doğurur. Xalqımız qürur içərisində yaşayır. İnsan cürbəcür şəraitlərdə yaşaya bilər. Amma insan üçün, xalq üçün hər şeydən qiymətli, hər

leader. The legislative body successfully cooperates with international organizations like the Parliamentary Assembly of Council of Europe, the Parliamentary Assembly of the NATO, the European Parliament, the Inter-parliamentary Union, the Parliamentary Assembly of Black Sea Economic Cooperation Organization, the Parliamentary Assemblies of OSCE, CIS and the organization of Islamic Conference.

The Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan supports internal and foreign policy of President of the Republic of Azerbaijan İlham Aliyev.

During all three Republics the parliament of Azerbaijan carried out its main function - legislation authorities, control over the Executive Body, control over budget implementation, ratification of international treaties. The Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan has carried out a big job on the sphere of coding passing the Civil Code, Civil-Proceeding Code, the Criminal-Proceeding Code, and the Code on Execution of Sentence, the Labor Code, the Family Code, the Customs Code, the Taxes Code, and the Election Code.

We may say that 90 years old Azerbaijan Parliament will successfully carry out its responsibilities for strengthening and development of free, independent Azerbaijan, and for making Azerbaijan one of the highly developed countries of the world. All-National leader Heydar Aliyev made a speech in the ceremonial event dedicated to 10th jubilee of independent Azerbaijan: "I consider that this celebration is the most valuable, important and dear holiday in the history of the Azerbaijan people. This makes us so proud. Our people live in pride. A person can live in various circumstances. But the most important and valuable thing for person is independence, freedom. We

şeydən əziz müstəqillikdir, azadlıqdır. Biz bir çox əsrlər bu azadlığın, bu müstəqilliyin arzusunda olmuşuq. İndi buna nail olmuşuq. Ötən on ildə bu müstəqilliyimizi möhkəmləndirmişik, inkişaf etdirmişik, dönməz etmişik və gələcək nəsillərə bu müstəqilliyi töhfə edirik və inanıram ki, xalqımız bu müstəqilliyi heç vaxt bir daha əlindən verməyəcəkdir. Müstəqil Azərbaycan on ildir yaşayır və bundan sonra on illər də yaşayacaq, əbədiyyətə qədər yaşayacaqdır».

Bəli, Azərbaycan xalqı ümummilli lider Heydər Əliyev siyasi irsinin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanın müstəqilliyini əbədiyyətə qədər təmin edəcəkdir. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi bu müraciətdən irəli gələn tarixi vəzifələrini həyata keçirərək müstəqil Azərbaycanı layiqincə təmsil edəcəkdir.

have been longing for this freedom for many centuries. Now we have achieved this. We have strengthen, developed our independence for the past 10 years and we have made it constant and now we present it to future generations and I believe that our people will never give this independence back. Independent Azerbaijan has been there for 10 years and it will be there for dozens more years, it will be there forever.”

Yes, our people will maintain independence of Azerbaijan till eternity under the leadership of President İlham Aliyev, worthy descendent of political heritage of the all-national leader Heydar Aliyev.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Heydər Əliyev. Biblioqrafik məlumat. Bakı 2003
2. Heydər Əliyev. Azərbaycan Nefti Dünya Siyasətində, Bakı 1997. I kitab
3. Heydər Əliyev. Azərbaycan Nefti Dünya Siyasətində, Bakı 1997. II kitab
4. Heydər Əliyev. Dövlət, Demokratiya, Qanunçuluq haqqında (çıxış və nitqlərdən sitaflar). Bakı 2004
5. Heydər Əliyev. Böyük siyasətdə reallıqlar və perspektivlər. I kitab. Bakı 1999
6. İlham Əliyev bu günün və gələcəyin uğur faktorudur. II kitab. Bakı 2001
7. İlham Əliyev. Mən istənilən səviyyədə, istənilən mübarizəyə hazırım. III kitab. Bakı 2001
8. İlham Əliyev. Biz hər şeyə nail olacağıq. Bakı 2003
9. İlham Əliyevin prezidentliyinin 365 günü və vətəndaş cəmiyyəti: sosioloji tədqiqat. (sentyabr – dekabr 2004) Bakı 2004
10. R. Mehdiyev, Azərbaycan: Qloballaşma dövrünün tələbləri, keçmişin dərsləri, bu

The List of the Used Literature

1. Heydar Aliyev. Bibliographic Information. Baku, 2003
2. Heydar Aliyev. Azerbaijanian Oil in the Global Policy. Baku, 1997. Book I
3. Heydar Aliyev. Azerbaijanian Oil in the Global Policy. Baku, 1997. Book II
4. Heydar Aliyev. About the State, Democracy, Legislation (Samples from his Speeches). Baku 2004.
5. Heydar Aliyev. Realities and Perspectives in the Big Policy. Book I. Baku, 1999
6. İlham Aliyev is the Factor of Success of Today and Tomorrow
7. İlham Aliyev. I am Ready to the Struggle on Any Level. Book III. Baku, 2001
8. İlham Aliyev. We Shall Achieve Everything. Baku, 2003
9. 365 Days of the Presidency of İlham Aliyev and the Civil Society: The Sociological Research. (September – December 2004) Baku, 2004
10. R.Mehdiyev. Azerbaijan: Demands of the Period of Globalization, Lessons of Yesterday, Realities of Today and Perspectives of the Future. Baku, 2006
11. R.Mehdiyev. The Dialectics of the Development of Azerbaijan, Baku, 2000

- günün reallıqları və gələcəyin perspektivləri. Bakı 2005
11. R. Mehdiyev, Azərbaycanın inkişaf dialektikası, Bakı 2000
 12. R. Mehdiyev, Azərbaycanlılara qarşı soyqırım gerçəklikləri. Bakı 2000
 13. R. Mehdiyev, Gələcəyin strategiyasını müəyyənləşdirərək modernləşmə xətti, Bakı, "Şərq-Qərb" 2008
 14. R. Mehdiyev XXI əsrdə milli dövlətçilik, Bakı "XXI" Yeni nəşrlər evi, 2003
 15. R. Mehdiyev, Milli məskunə, dövlətçilik, müstəqillik yolu ilə, Bakı "Şərq-Qərb" I cild 2006
 16. R. Mehdiyev, Milli məskunə, dövlətçilik, müstəqillik yolu ilə, Bakı "Şərq-Qərb" II cild 2007
 17. R. Mehdiyev, Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar, Bakı 2006
 18. Z. Əsgərov, Konstitusiyaya Hüququ, Bakı 2006
 19. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası. Azərbaycan. Bakı 2007
 20. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti Ensiklopediyası, I cild - 2004
 21. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti Ensiklopediyası, II cild - 2005
 22. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, Bakı 2004
 23. Azərbaycan Tarixi, VII cildə
 24. Azərbaycan Respublikası Qanunlar Külliyyəti. I cild
 25. Azərbaycan Respublikası Qanunlar Külliyyəti. II cild
 26. Azərbaycan Respublikası Qanunlar Külliyyəti. III cild
 27. Azərbaycan Respublikası Qanunlar Külliyyəti. IV cild
 28. Azərbaycan Respublikası Məcəllələr Külliyyəti. I cild
 29. ADR: tarix, ictimai-siyasi və mədəni həyat. Bakı, 1992
 30. R. Mehdiyev. Massacres Realities Against Azerbaijan. Bakı, 2000
 31. R. Mehdiyev. The Line of Modernization in Defining the Strategy of the Future. Bakı, Sharg-Garb" 2008
 32. R. Mehdiyev. The National Statehood in the XXI Century. Bakı the New Publishing House "XXI", 2003
 33. R. Mehdiyev. The National Comprehension, the Statehood, On the Path of the Freedom. Bakı "Sharg-Garb" tom I, 2006
 34. R. Mehdiyev. The National Comprehension, the Statehood, On the Path of the Freedom. Bakı "Sharg-Garb" tom II, 2007
 35. R. Mehdiyev. Ideas Paving the Way to the Civil Society, Bakı 2006
 36. Z. Askerov. Constitutional Right. Bakı, 2006
 37. The Azerbaijan National Encyclopedia. Bakı, 2007
 38. The Encyclopedia of the Peoples' Jumhuriyyet, tom I - 2004
 39. The Encyclopedia of the Peoples' Jumhuriyyet, tom II - 2004
 40. The Constitution of the Azerbaijan Republic, Bakı, 2004
 41. The Azerbaijan History, in VII toms
 42. The Whole Set of Laws of the Azerbaijan Republic. Tom I
 43. The Whole Set of Laws of the Azerbaijan Republic. Tom II
 44. The Whole Set of Laws of the Azerbaijan Republic. Tom III
 45. The Whole Set of Laws of the Azerbaijan Republic. Tom IV
 46. The Whole Set of Codes of the Azerbaijan Republic. Tom I
 47. ADR: the History, the Social-Political and Cultural Life. Bakı, 1992
 48. The Azerbaijan History. On Documents and Publications. Bakı, 1990

The Parliament of the Azerbaijan Republic

30. Azərbaycan tarixi. Sənədlər və nəşrlər üzrə. Bakı, 1990
31. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti. 1918-1920. Parlament. Stenoqrafik hesabat. Bakı, 1998
32. Bayramov Q. Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti uğrunda mübarizə dövründə Bakı mədən zavodları komissiyaları (mart 1918). B., 1968
33. Bayramov F. Nəriman Nərimanov (1870-1970). Bakı, 1972
34. Bünyadov Z. Əliyev M. Fətəli xan Xoyski. Bakı, 1997
35. Böyük Oktyabr və Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti uğrunda mübarizə. Bakı, 1958
36. Quliyev V. Azərbaycanı dünyaya tanıdan cumhuriyyət. B., 1998
37. İbrahimli X. Azərbaycan siyasi mühacirəti (1920-1991-ci illər). Bakı, 1996
38. İsgəndarov A. 1918-ci il mart qırğınının tarixşünaslığı. Bakı, 1997
39. Yaqublu N. Azərbaycan milli mücadiləsi və M.Ə.Rasulzadə. Bakı, 2001
40. Yaqublu N. Müsavat Partiyasının tarixi. B., 1997
41. M.Ə.Rasulzadə. Bolşeviklərin şərq siyasəti. Bakı, 1994
42. Mehdizadə M. Beynəlmiləl siyasətdə petrol. B., 1994
43. Milman A. Bakı Soveti- Azərbaycanda proletar diktaturasının orqanıdır. Bakı, 1957
44. Milman A. İnqilabdan əvvəlki Azərbaycanda özünüidara orqanları necə seçilirdi. Bakı, 1961
45. Milman A.Ş. Bakı Soveti Azərbaycanda proletar diktaturası orqanıdır (oktyabr 1917-ci il iyul 1918). Bakı, 1957
46. Muradzadə M. Mart hadisəyi- aliməsi. Bakı, 1996
31. The Azerbaijan People's Jumhuriyyət. 1918-1920. The Stenographical Report of the Parliament. Bakı, 1998
32. Bayramov G. Commissions of Oil Fields Factories in the Period of the Struggle for the Soviet Power in Azerbaijan (March, 1918). Bakı, 1972
33. Bayramov F. Nariman Narimanov (1870-1970). Bakı, 1972
34. Bunyadov Z., Aliyev M. Fatali khan Khoyskiy. Bakı, 1997
35. The Great October and the Struggle for the Soviet Power in Azerbaijan. Bakı, 1958
36. Guliyev V. The Jumhuriyyət, Making Azerbaijan Known All Over the World. Bakı, 1998
37. Ibrahimly Kh. Azerbaijan Political Banish (years of 1920-1991). Bakı, 1996
38. Iskenderov A. From the History of the March Massacre of 1918. Bakı, 1997
39. Yagublu N. Azerbaijan National Struggle and M.A.Rasulzadeh. Bakı, 2001
40. Yagublu N. The History of the Musavat Party. Bakı, 1997
41. M.A.Rasulzadeh. Eastern Policy of Bolsheviks. Bakı, 1994
42. Mehdizade M. The Petrol in the International Policy. Bakı, 1994
43. Milman A. The Baku Soviets as the Organ of the Proletar Dictatorship. Bakı, 1957
44. Milman A. How the Self Managing Organs Were Elected in the Pre-Revolutionary Azerbaijan. Bakı, 1961
45. Milman A.Sh. The Baku Soviets as an Organ of the Proletar Dictatorship (October 1917-July 1918). Bakı, 1957
46. Muradzadeh M. Mart Events. Bakı, 1996

47. Musayev I.M. Azərbaycanın Naxçıvan və Zəngəzur bölgələrində siyasi vəziyyət və xarici dövlətlərin xarici siyasəti (1917-1920) Bakı, 1996
48. Mədətov Q. Naxçıvanda Sovet hakimiyyətinin qələbəsi və Naxçıvan MSSR-in yaradılması. Bakı, 1958
49. Məmmədova M.B. Milli Azərbaycan hərəkatı. Bakı, 1992
50. Məmmədov N.N. Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qələbəsi. Bakı, 1987
51. Məhərrəmov N. Daşnaksütun və Azərbaycanın taleyi. Bakı, 1995
52. Nazirli Ş. Arxivlərin sirri açılır. Bakı, 1999
53. Nazirli Ş. Cümhuriyyət generalları. Bakı, 1995
54. Nərimanov N. Qısa bibliografiyası ilə məqalə və məktublara. B., 1925
55. Nərimanov N. Məqalə və nitqlər. 2 cildə. Cild 1. Bakı, 1971
56. Nərimanov N. Ucqarlarda inqilabımız tarixinə dair. Bakı, 1992
57. Nəsimzadə N. ADR (məqalə və sənədlər). Bakı, 1990
58. Nəsimzadə N. Azərbaycanın xarici siyasəti (1918-1920). Bakı, 1996
59. Nəcəfov B. ADR (daxili və xarici siyasət). Bakı, 1992
60. Orucov N. 1918-1920. ADR-də əmək hüququ müqaviləsinin rızamlanması. Bakı, 1994
61. Paşayev A. Açılmış səhifələrin izni ilə. Bakı, 2001
62. Rəsulzadə M.Ə. Azərbaycanın təşkilində Müsavat. Bakı, 1920
63. Rəsulzadə M.Ə. Əsrimizin Səyavuşu, Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı, Çağdaş Azərbaycan tarixi. Bakı, 1991
64. Rəfiyev B. Aysberqin sualtı hissəsi (1920-ci illər) Bakı, 1995
47. Musayev I.M. The Political Situation in Nakhichevan and Zangezur Regions of Azerbaijan and the Foreign Policy of Foreign Countries (1917-1920). Bakı, 1958
48. Madatov G. The Victory of the Soviet Power in Nakhichevan and Establishment of the Nakhichevan MSSR. Bakı, 1958.
49. Mammedzadeh M.B. Azerbaijan National Movement. Bakı, 1992
50. Mammadov N.N. The Victory of the Soviet Power in Azerbaijan. B. 1987
51. Maharramov N. Dashnaksutun and the Fate of Azerbaijan. Bakı, 1995
52. Nazirly Sh. The Mystery of Archives are Opening. Bakı, 1999
53. Nazirly Sh. The Generals of Jumhuriyyet. Bakı, 1995
54. Narimanov N. The Short Biography With Articles and Letters. Bakı, 1925
55. Narimanov N. Articles and Speeches. In 2 volumes. Volume I. Bakı, 1971
56. Narimanov N. About the History at the Revolution on Far Ends. Bakı, 1992
57. Nasibzadeh N. ADR (Articles and Documents). Bakı, 1996
58. Nasibzades N. The Foreign Policy of Azerbaijan. Bakı, 1992
59. Najafov B. ADR (The Internal and External Policy). Bakı, 1992
60. Orujov N. 1918-1920. The Regulation of the Legal Right of Labor in the ADR. 1994
61. Pashayev A. By Traces of Opened Pages. Bakı, 2001
62. Rasulzadeh M.A. Musavat in the Organization of Azerbaijan. Bakı, 1920
63. Rasulzadeh M.A. Siyavush of Our Century, the Temporary

The Parliament of the Azerbaijan Republic

65. Sovet hakimiyyəti uğrunda xatirələr məcmuəsi. Bakı, 1967
66. Steklov A. Müsavat Azərbaycanı ordusu. Bakı 1928
67. Sultanlı V. Ağır yolun yolçusu. (M.Ə.Rəsulzadənin həyat və ədəbi fəaliyyəti) Bakı 1996
68. Sultanlı V. M.Ə.Rəsulzadənin ədəbi dünyası. Bakı 1993
69. Surəddin M. Parçalanmış Borçalı və ya 1918-ci il Ermənistan-Gürcüstan müharibəsinin acı taleyi. Bakı 1995
70. Süleymanov M. Azərbaycan ordusu (1918-1920). Bakı 1998
71. Süleymanov M. Azərbaycanın ilk milli hərbiyyə məktəbi. Bakı 2000
72. Süleymanov M. Azərbaycanın türk şahidləri. Bakı 2000
73. Süleymanov M. Qafqaz İslam Ordusu və Azərbaycan. Bakı 1999
74. Süleymanov M. Nuru Paşa. Bakı 1999
75. Topçubaşov Ə.M. Azərbaycanın təşəkkülü. Az. EA xəbərləri (tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası) №3, 1990
76. XX əsrin siyasi tarixi (mühazirələr kursu). Bakı 1991
77. Ümbülbanu. Qafqaz günləri. Bakı 1992
78. Çıraqzadə V. Aslan bəy Safikürdski. Bakı 1994
79. Çıraqzadə V. İstiqlal yollarında. Bakı 1992
80. Çamənzəminli Y.V. Azərbaycan muxtariyyəti. Bakı 1917
81. Çamənzəminli Y.V. Biz kimik və nə istəyirik? Bakı 1919
82. Çamənzəminli Y.V. Müstəqilliyimizi istəyiriksə. Bakı 1994
83. Şahgəldiyev H. Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qələbəsində rus xalqının köməyi. Bakı 1960
- Azerbaijan Literature, the The Temporary History of Azerbaijan. Bakı, 1991
64. Rafiyev B. The Underwater Part of the Aisberg (years of 1920-s)
65. The Collection of Memories About the Soviet Power. Bakı, 1967
66. Steclov A. The Army of the Musavat Azerbaijan. Bakı, 1928
67. Sultanli V. The Traveller of the Hard Way. (The Life and the Literary Activity of M.A.Rasulzade) Bakı, 1993
68. Sultanly V. The Literary World of M.A.Rasulzadeh. Bakı, 1993
69. Suraddin M. Parted off Borchali or the Bitter Fate of the Armenian-Georgian War. Bakı, 1995
70. Suleymanov M. The Azerbaijan Army (1918-1920). Bakı, 1998
71. Suleymanov M. The First Military School of Azerbaijan. Bakı, 2000
72. Suleymanov M. The Turkish Victims of Azerbaijan. Bakı, 1999
73. Suleymanov M. The Caucasus Islamic Army and Azerbaijan. Bakı, 1999
74. Suleymanov M. Nury Pashs. Bakı, 1999
75. Topclubashov A.M. The Formation of Azerbaijan. Collection of Works of the Academy of Sciences of Azerbaijan (series of the History, Phylosophy and Legislation) # 3, 1990.
76. The Political History of the XX Century (the Collection of Lectures). B.1991
77. Umbulbanu. The Caucasus Days. Bakı, 1992
78. Chiragzadeh V. Aslan bei Safikurdskiy. Bakı, 1994
79. Chiragzadeh V. On the Ways of Independence. Bakı, 1992
80. Chamanzaminly Y.V. Autonomy of the Azerbaijan. Bakı, 1917

84. Haşımova A. XX əsrin birinci yarısında Azərbaycanın siyasi mühacirəti. Bakı 1992
85. Hacıbəyli Ü. Fənalər qarşısında. Bakı 1995
86. Hacıyev A. Qars və Araz-Türk respublikalarının tarixindən. Bakı 1994
87. Hacıyev H. İstiqlalın əzablı yolu (ADR tarixinin bəzi sahifələri). Bakı 1996
88. Heydəröv N. Zəngəzur dağlarında. Bakı 1972
89. Hüseynov İ. Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qələbəsi. Bakı 1960
90. Hüseynov Ş. Müstəqilliyin çətin yolu. Bakı 1996
91. Hüseynov Ş. Əhməd bəy Ağaoğlunun dünya görüşü. Bakı 1998
92. Hüseynov C. Xalq qəhrəmanı Qatr Məmməd. Bakı 1969
93. Həsənov C. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər tarixində (1918-1920). Bakı 1993
94. Həsənov C. Ağ ləkələrin qara kölgəsi. Bakı 1991
95. Cavadov C. Azərbaycan xeyriyyəçilik hərəkatı. Bakı 1999
96. Göyüşov A. 1917-1920-ci illərdə Şimali Qafqaz dağlılarının azadlıq uğrunda mübarizəsi. Bakı 2000
97. Göyüşov A. Azərbaycanda ittihadçılıq. Bakı 1997
98. Əbdulrəhmanov A. Birinci Fəhlə Deputatları Soveti. Bakı 1955
99. Əzizbəyova P.Ə. Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qurulmasında böyük rus xalqının qardaşlıq köməyi. Bakı 1954
100. Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi
101. Əlizadə N. Lənkəran qəzası zəhmətkeşlərinin Sovet hakimiyyətinin qələbəsi və möhkəmləndirilməsi uğrunda mübarizəsi tarixindən. Bakı 1963
81. Chamanzaminly Y.V. Who We Are and What Do We Want? Bakı, 1919
82. Chamanzaminly Y.V. If WE Want Our Sovereignty. Bakı, 1994
83. Shahgeldiyev H. The Help of the Russian People in the Victory of the Soviet Power. Bakı, 1960
84. Hashimova A. The Political Exile of Azerbaijan in the First Half of the XX Century. Bakı, 1992
85. Hajibeily U. Facing the Brutal Events. Bakı, 1995
86. Hajiyev A. From the History of Araz-Turk Republics. Bakı, 1994
87. Hajiyev H. The Hard Way of the Independence (Some Pages from the history of ADR). Bakı, 1996
88. Heydarov N. On the Mountains of Zangezur. Bakı, 1972
89. Husseynov I. The Victory of the Soviet Power in Azerbaijan. Bakı, 1960
90. Husseynov Sh. The Hard Path of the Independence. Bakı, 1996
91. Husseynov Sh. The Outlook of Ahmad bey Agaoglu. Bakı, 1998
92. Husseynov J. The People's Hero Gatr Mammad. Bakı, 1969
93. Hassanov J. Azerbaijan in the History of the International Relations (1918-1920). Bakı, 1993
94. Hassanov J. The Blach Shadows of the White Spots. Bakı, 1991
95. Javadov J. The Charity Movement of Azerbaijan. B.1999
96. Goyushov A. The Struggle of the Mountainous Nations for Their Independence. Bakı, 2000
97. Goyushov A. Ittihadians in Azerbaijan. Bakı, 1997
98. Abdulrahmanov A. The First Soviet of the People's Representation. Bakı, 1995
99. Azizbeyove P.A. The Brotherhood Assistance of the Great Russian

The Parliament of the Azerbaijan Republic

102. Əliyərli İ. Behbudov T. Müstəqil Azərbaycan polisimin yaranması. Bakı 1998
103. Əliyev P. Qarabağ bolşevikləri Sovet hakimiyyətinin qələbəsi uğrunda mübarizədə. Bakı 1963
104. Əliyev X. Azərbaycanda sosialist inqilabının bir sıra xüsusiyyətləri. Bakı 1970
105. Əliyev Ə. Naxçıvanda Sovet hakimiyyətinin qurulması və möhkəmləndirilməsi uğrunda mübarizə (1918-1920). Bakı 1960
106. Ənnəgiyev Ə. Azərbaycanda Kommünarın yaranması tarixindən. Bakı 1958
107. Əfəndiyev S.M. Azərbaycan proletariarının inqilab hərəkatı tarixindən. Bakı 1957
108. Əhmədov T. Ermani xəyanəti və Andranik Ozanyanın qanlı əməlləri (1918-1920). Bakı 2001
100. The State Archive of the Azerbaijan Republic
101. Alizade N. From the History of the Working People of the Lencoran Region in the Victory of the Soviet Power and its Strengthening. Bakı, 1963
102. Aliyari I, Behbudov T. The Formation of the Police of the Independent Azerbaijan. Bakı, 1998
103. Aliyev P. The Struggle of Karabagh Bolsheviks for the Victory of the Soviet Power. Bakı, 1963
104. Aliyev X. Some Peculiarities of the Soviet Revolution in Azerbaijan. Bakı, 1970
105. Aliyev A. The Struggle for Establishing of the Soviet Power and its Strengthening (1918-1920). B.1960
106. Annagiyev A. From the History of Creation of the Communist Party. Bakı, 1958
107. Efendiyev S.M. From the History of the Revolutionarty Movement of the Azerbaijan Proletariat. Bakı, 1957
108. Ahmadov T. The Armenial Betrayal and the Bloody actions of Andranik Ozanyan (1918-1920). Bakı, 2001

Mündəricat

Giriş.....	5
Azərbaycan Demokratik Respublikası (I Respublika) Parlamenti (1918-1920-ci illər).....	15
Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası (II Respublika) dövründə nümayəndəli qanunverici orqanın fəaliyyəti (1920-1991-ci illər).....	243
Müstəqil Azərbaycan Respublikasının (Prezidentli III Respublika) Parlamenti (18 oktyabr 1991–2008-ci illər).....	361
Nəticə.....	509
İstifadə edilmiş ədəbiyyat.....	513

Contents

Introduction.....	5
Parliament of the Democratic Republic (the First Republic) of Azerbaijan (1918-1920).....	15
The Activity of Representational Legislative Organ in Period of the Azerbaijan Soviet Republic (II Republic) (1920-1991).....	243
The Parliament of the Independent Azerbaijan (III Republic with Presidential Governance) Republic (October 18th, 1991-2008)	361
Conclusion.....	509
The List of the Used Literature	513